

Românii în *Marele Război* Anul 1916

editura militară

INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE
DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ

**ROMÂNII ÎN „MARELE RĂZBOI”
ANUL 1916**

INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE
DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ

ROMÂNII ÎN „MARELE RĂZBOI” ANUL 1916

Documente, impresii, mărturii

Coordonator:

General-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu

EDITURA MILITARĂ,
BUCUREȘTI, 2017

Ilustrația copertei I: Valentin TĂNASE, *Șarja de la Robănești*, ulei pe pânză;
Infanteriști britanici în bătălia de la Morval, 25 septembrie 1916.

Coperta: Ion MIHAIU

Redactor: Georgiana PARASCHIV

Layout: Ștefan MIHAI

Responsabil de volum: Petre Otu

Selecția documentelor:

Alexandru Madgearu

Cerasela Moldoveanu

Petre Otu

Procesare texte:

Ștefania Angelescu

Mihaela Cocină

Luminița Drăghia

Laurențiu Ionescu

Magdalena Kőrösi

Alexandru Madgearu

Cerasela Moldoveanu

Cătălin Tutunaru

Traducerea textelor din limba rusă:

Daniela Șișcanu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ

(București)

Românii în "Marele Război" : anul 1916 : documente, impresii, mărturii. / Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară ; coord.: Mihail E. Ionescu - București : Editura Militară, 2017

Conține bibliografie. - Index

ISBN 978-973-32-1054-2

I. Ionescu, Mihail E. (coord.)

CUPRINS

Prefață	7
Notă asupra ediției	35
Abrevieri	39
Lista documentelor	41
Capitolul 1. PREGĂTIREA POLITICĂ ȘI DIPLOMATICĂ A INTRĂRII ROMÂNIEI ÎN RĂZBOI. TRATATIVELE CU ANTANTA DIN PRIMA PARTE A ANULUI 1916	55
<i>Documente</i>	63
Capitolul 2. RELAȚIILE DINTRE ROMÂNIA ȘI PUTERILE CENTRALE ÎN PERIOADA IANUARIE-AUGUST 1916	165
<i>Documente</i>	169
Capitolul 3. SITUAȚIA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA, BANAT, BUCOVINA ȘI BASARABIA ÎN ANUL 1916	225
<i>Documente</i>	229
Capitolul 4. PREGĂTIREA MILITARĂ ÎN VEDEREA INTRĂRII ROMÂNIEI ÎN RĂZBOI. STAREA COMBATIVĂ A ARMATEI ÎN AUGUST 1916	263
<i>Documente</i>	271
Capitolul 5. CAMPANIA ARMATEI ROMÂNE DIN ANUL 1916	337
<i>Documente</i>	343
Capitolul 6. RELAȚII POLITICO-MILITARE ALE ROMÂNIEI CU PUTERILE ANTANTEI (AUGUST-DECEMBRIE 1916). MISIUNILE MILITARE STRĂINE – ROL, STRUCTURĂ, MISIUNI	423
<i>Documente</i>	427
Cronologie	481
Bibliografie	491
Indice de nume	501

PREFAȚĂ

Anul 1916 a fost decisiv pentru România. A fost anul în care a intrat în Primul Război Mondial. Armata română a înaintat rapid în Transilvania, întâmpinată cu bucurie de populația românească. Ofensiva însă nu a avut ritmul planificat, deși putea fi chiar mai rapidă, datorită rezistenței slabe a inamicului. Defecțiunea neașteptată de la Turtucaia, amplificată ca impact de lipsa de experiență de război a comandanților, la toate nivelurile, dar și de înaintarea inamicului în Dobrogea, a impus regândirea strategiei de război inițiale. România era dintr-odată în situația să ducă un război pe două fronturi, o premieră în istoria militară modernă. Mai mult, să desfășoare acest război singură, pentru că aliatul rus, din diferite motive, odată cu oprirea înaintării în Transilvania, a considerat că frontul trebuie scurtat, iar, în afara Moldovei, teritoriul Vechiului Regat să fie abandonat inamicului. În Rusia, revoluția era iminentă, așa cum ne încredințează memoriile actorilor vremii. Ambasadorul francez la Petrograd, Maurice Paléologue, scria în memoriile sale, la 8 octombrie 1916 – când se dezvolta dramatic bătălia trecătorilor, fiind temerea uriașă a unei inevitabile catastrofe, din cauza inacțiunii armatelor ruse din România –, cât de avansată era pregătirea unui eveniment revoluționar de răsturnare a regimului monarhic în Rusia. El arăta că, în ansamblul militanților social-democrați ruși, câștiga teren acțiunea bolșevicilor, animați de faptul că nemulțumirea unor largi segmente sociale era benefică pentru o acțiune revoluționară foarte apropiată. Între liderii acestei mișcări de schimbare a ordinii politice din Rusia pe care sursa rusească i-a indicat ambasadorului francez se regăsesc nume care vor fi foarte vizibile în perioada următoare – Kerenski, între ele –, fiind totodată subliniată și „marea influență” exercitată din Elveția de către Lenin. În ceea ce privește alianțele politice era menționat faptul că, spre deosebire de precedenta revoluție din 1905, bolșevicii nu vor mai avea încredere în partidul „cadeților”, ci ei vor apela la „revoluția armată”, produsă de asocierea muncitorilor și soldaților – „cooperarea între fabrică și cazărmi” –, de vreme ce masele rurale nu vor acorda sprijin imediat mișcării revoluționare. Sufletul acestei orientări către schimbarea conducerii politice a Rusiei era menționat a fi Kerenski.¹

---

¹ Maurice Paléologue. *An Ambassador's Memoirs*. (Last French Ambassador to the Russian Court), Volume III, New York, George H Doran Company, 1925 –(<http://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/memoir/FrAmbRus/palTC.htm>)October 8, 1916: *Someone who keeps me well informed as to what is being said and done in advanced circles has been telling me of great activity in the social-democratic party, and particularly its extreme wing. The Bolsheviks. The long drawn-out war, doubts about victory and the difficulties of the economic situation have given revolutionary hopes new life. Preparations are being made for the struggle which is believed to be at hand. The leaders of the movement are the three „labour” deputies in the Duma, Teheidze, Skobelev and Kerensky. Great influence is also being exercised from abroad, the influence of Lenin who has fled to Switzerland. What strikes me most about the Petrograd triumvirate is the practical character of its activity. The disappointments of 1905 have borne fruit. There is no idea now of joining hands with the „Cadets,” who are bourgeois and will*

Pe de altă parte, inamicul a transferat rapid pe noul front românesc efective importante pe lângă cele existente, iar un faimos comandant de oști german, generalul Erich von Falkenhayn, a luat comanda cu misiunea de a scoate rapid România din război. Turtucaia, care a oprit avansul românesc în Transilvania, și apoi stagnarea strategică pe care a impus-o eșecul operației de la Flămânda i-au facilitat lui Falkenhayn îndeplinirea scopului propus. Masând trupe suficiente, în special pentru lupta în munți, el a trecut la ofensivă și, în octombrie, a străpuns linia Carpaților la Jiu. Restul a fost, în absența unui sprijin consistent rusesc, o campanie care pentru trupele germano-austriece experimentate a fost un veritabil „blitzkrieg”. Un autor american a încercat recent chiar să deslușească în operațiile gândite de Falkenhayn în România „sâmburele” teoretic al blitzkrieg-ului utilizat de Wehrmacht în prima parte a celui de-al Doilea Război Mondial. Dar pentru acest succes al Centralilor a fost nevoie – arăta autorul citat – atât de greșelile de evaluare strategică ale Bucureștilor, cât și de, mai ales, o concentrare semnificativă de forțe: „Românii au presupus că, la momentul punerii în aplicare a Planului Z, Puterile Centrale vor fi extenuate în urma ofensivelor planificate de Aliați pentru anul 1916 în vest, sud și est, astfel încât lovitura neașteptată a României avea să devasteze un moral și așa destul de scăzut. Estimările românești asupra capacității de luptă a forțelor austro-ungare de la graniță s-au dovedit cu totul inexacte. Românii calculaseră că, în interiorul Transilvaniei, s-ar fi aflat aproximativ 70 000 de oameni organizați în batalioane sau unități mai mici, a căror misiune era să apere granița. Austriecii nu aveau nici măcar jumătate din acest număr. Românii au presupus că unități mai puternice, totalizând în jur de 100 000 de oameni, ar putea fi mobilizate pentru a li se opune la limita de vest a Transilvaniei. Puterile Centrale au trimis, în cele din urmă, de trei ori mai mulți soldați în această regiune”¹. Campania Centralilor de-a lungul câmpiei muntene și apoi trecerea lor peste Dunăre, la Zimnicea, au grăbit cucerirea Bucureștilor. Desigur, nu a lipsit o bătălie a apărării Capitalei, dar a cărei soartă o pecetluiseră, înainte de desfășurare, Stavka, care, prin generalul Beliaev, atașat pe lângă Comandamentul Suprem român, a comunicat răspicat, la 3 noiembrie, că trupele rusești nu vor trece la vest de București. Onoarea bătăliei pentru București a fost salvată prin fapte de arme, cum a fost șarja cavaleriștilor de la Prunaru, rămasă până azi în panteonul militar al românilor ca pildă de vitejie, sacrificiu suprem pentru patrie și înaltele ei interese. Dar campania era pierdută. Noul ministru al Rusiei în România, Aleksandr Aleksandrovici Mosolov, consemnează în memoriile sale că una dintre principalele misiuni avute odată cu sosirea sa în noiembrie, la Iași, unde se aflau deja familia regală și guvernul, a fost să organizeze în detaliu „evacuarea” armatei și a instituțiilor de conducere a României în sudul Rusiei, în acest scop efectuându-se pregătiri detaliate în orașele Nikolaev și Herson și în zonele înconjurătoare. „Potrivit veștilor pe care le primeam, am constatat că această evacuare se află la ordinea zilei la cartierul nostru general. Or, la Iași, românii, mai ales regele și regina, nici măcar nu voiau să audă de așa ceva. Brătianu, de asemenea, se opunea unei asemenea eventualități în modul cel mai categoric. Era cât se poate de limpede și de firesc în același timp că [...] nu voiau să admită ca România să devină un stat fără teritoriu. [...] Brătianu credea cu convingere în victoria finală a Aliaților și el considera, și pe bună dreptate, că în momentul încheierii păcii, România s-ar afla într-o postură proastă dacă ar înceta să existe pentru câțva timp”². În scopul planificării evacuării Moldovei de

never understand the proletariat: all illusions as to the immediate help to be expected from the rural masses have now vanished, and the revolutionaries are merely promising them the division of land. But the main thing is that the „armed revolution” is being organized. It is by the closest association between the workmen and the soldiers that the „revolutionary dictatorship” will be established: victory will be secured by the co-operation of the factory and the barracks. Kerensky is the soul of this movement.

¹ Michael B. Barrett, *Preludiu la Blitzkrieg. Campania austro-germană în România – 1916*, Editura Militară, București, 2016, p. 24.

² A. A. Mossolov, *Misiunea mea în România. Curtea imperială a Rusiei și Curtea regală a României în timpul războiului (Memorii)*, ediție pregătită pentru tipar, prefațată și adnotată de Marin C. Stănescu, Editura Silex, București, 1997, p. 82.

autoritățile și armata română în lunile noiembrie-decembrie 1916, au fost trimiși în România reprezentanți ai diverselor ministere ruse sub conducerea unui înalt funcționar (șambelanul Iacevski), iar Mosolov, potrivit mărturiei sale, trebuia „cu orice preț s-o conving pe Regina de necesitatea de a abandona Iașiul. [...] I-am spus chiar că ar fi posibil ca ea să locuiască pe un vas de război românesc, ancorat în apele teritoriale rusești”¹. La doar trei luni de la intrarea în război, România se afla practic în prag de dispariție ca stat, iar conducerea politică și militară, inclusiv armata, ar fi urmat a fi „evacuate” de către autoritățile ruse aliate în sudul Rusiei. Cartierul General rusec, cu aprobarea țarului, luase toate măsurile ca această „evacuare” să fie concretizată – „la momentul potrivit – spune Mosolov – în nu mai mult de două-trei zile, fără grabă și fără panică”². Argumentul invocat de forurile militare ruse era ca astfel să aibă asigurată libertatea de acțiune strategică în România, nestânjenită defel de eventuale justificate exigențe ale factorului politic român, aflat sub control în Rusia odată cu diviziile armatei române. A fost una dintre cele mai mari primejdii care au planat asupra existenței statului român în istoria sa modernă, ale cărei detalii sunt încă necunoscute.³ Statul român era exilat de pe teritoriul național. Ce a urmat este însă proba unui extraordinar elan național în iarna anului 1917, care a inclus refacerea armatei în Moldova, cu sprijinul Misiunii Militare a Franței, dar și al rușilor care ajunseseră atunci la peste 1 milion de militari dislocați pe frontul din România.

Dincolo de această retrospectivă a anului decisiv 1916, fast pentru că a fost începutul Războiului Reîntregirii, nefast pentru evoluțiile rapide către dezastru militar, dar urmate de o veritabilă „reînviere” națională la începutul anului următor, sunt dosarele voluminoase ale adevărului istoric văzut prin lupa de azi. De la alegerea momentului intrării în război la greutatea evoluției factorului Ungaria în decizia luată, de la orientarea strategică a ofensivei în Transilvania la relațiile cu aliatul rus, cu deosebire evitarea „capcanei” bolșevizării armatei și țării, singure în fața unei Rusii anarhizate și a unui inamic cu forțe militare copleșitoare pe teritoriul național.

1. De ce au cerut Aliații ultimativ României intrarea în război în anul 1916? Este o întrebare căreia până acum nu i s-a găsit un răspuns satisfăcător pe deplin și rămâne încă un subiect de controversă istoriografică. Interpretările tradiționale ale istoriografiei românești, mergând de la nevoia de a ușura presiunea Centralilor împotriva Aliaților în Vest (bătălia de la Somme) sau rușilor (încetinirea ofensivei generalului Brusilov) sau pe ambele fronturi la conjugarea unei presiuni pe trei fronturi, la Somme, în Galiția și în România, pentru a grăbi victoria, au

¹ *Ibidem*, p. 85.

² *Ibidem*.

³ Problematika evacuării armatei și instituțiilor românești în Rusia este una încă insuficient cercetată, dar a avut în acele ultime luni ale anului 1916 o importanță capitală pentru conducerea politică a României. O primă etapă a evacuării s-a consemnat la sfârșitul lunii octombrie și în luna noiembrie 1916, când primejdia ocupării Bucureștilor și presiunea rusească (pe fondul orientării strategice a Stavkăi privind scurtarea frontului) au făcut să se accepte la București deplasarea la Iași și trimiterea tezaurului național în Rusia. Chiar de acum, conștient de orientarea autorităților militare ruse din România, regele Ferdinand, sub presiunea guvernului Brătianu, a solicitat personal țarului schimbarea generalului Saharov (comandant al forțelor ruse în România) și trimiterea unui ministru plenipotențiar cu care cei doi monarhi să fie în contact permanent (de aceea a fost trimis Mosolov), precum și o organizare de comandament care să confere comanda supremă pe frontul român lui Ferdinand. O a doua etapă a dosarului evacuării se dezvoltă în luna noiembrie, când dezastrul din Dobrogea al forțelor ruse și ocuparea Bucureștilor și a Câmpiei Române de către Centrali au indus comandamentului rus teama că nu vor putea menține nici frontul prevăzut pe Carpați și Dunăre, iar sudul Rusiei ar putea fi invadat. În astfel de împrejurări – determinate mai ales de dificultățile de transport feroviar în România pentru deplasarea de trupe –, Stavka a decis să evacueze complet din România conducerea politică și armata acesteia, pentru a dispune discreționar de teritoriul românesc. Aceasta a fost deja prima misiune a lui Mosolov. Rezistența reginei și regelui la insistențele rusești, sub presiunea conducerii politice, a amânat punerea în aplicare a acestui al doilea plan de evacuare – regele Ferdinand a obținut acordul țarului pentru a fi comandant al Frontului Român, cu generalul Saharov ca șef de stat-major –, iar apoi declanșarea revoluției ruse (februarie-martie 1917) l-a făcut caduc, pe fondul evoluțiilor rapide din interiorul Rusiei.

fost detaliate în numeroase lucrări. Din partea Aliaților, observăm interpretarea oficială de a decide un deznodământ războiului la „periferie”, pentru că pe teatrul principal operațiile militare înghețaseră, aici fiind posibilă o concentrare a forțelor pentru un război de mișcare pe spații largi (de la Baltica la Marea Neagră).

În ceea ce privește momentul ales pentru intrarea în război, memorialiștii străini sunt aproape unanimi în a menționa că el nu a fost unul propice, subliniindu-se că România a pierdut ocazii optime pentru a-și fructifica poziția strategică și potențialul militar. Astfel, ambasadorul francez la Petrograd, Maurice Paléologue, enumera în memoriile sale ocaziile pierdute ale României în anii anteriori, pentru a preciza că în vara anului 1916 România ratase un alt moment favorabil. Notând momentul încheierii alianței Antantei cu România, consumat cu o zi înainte, el nota la 18 august 1916 – deci cu zece zile înainte de ofensiva armatei române în Transilvania – că momentul optim ar fi fost cu două luni și jumătate înainte, când se declanșase ofensiva rusă condusă de Brusilov, în combinație cu care ar fi dat rezultate majore. Or, acum, deja inamicul concentrase trupe în Transilvania, iar conducerea militară germană se concentra pe Frontul de Est. Paléologue conchide că: „Politica dilatorie a lui Brătianu a făcut demersul asumat de către România mult mai dificil și hazardat”.¹

O opinie similară împărtășește și alt memorialist, premierul britanic Lloyd George, pentru care înfrângerea României în toamna anului 1916 a fost o lovitură de grație aplicată țarismului, pentru că momentul favorabil de intrare în război nu a fost exploatat: „România a intervenit cu o armată de patru sau cinci sute de mii de oameni, dar atunci Rusia era deja bătută și sfârșită. Armatele ei au fost împinse la sute de mile mai aproape de Petrograd. Ele nu mai puteau păstra propriile poziții când erau atacate, chiar și în propria lor țară. Balcanii erau în mâinile Puterilor Centrale; legătura între vest și România a fost complet tăiată; nu am putut acorda niciun ajutor, fie în oameni sau materiale, și, luptând singură, a căzut fără a face vreun serviciu Aliaților prin sacrificiul ei. Slabul sprijin pe care Rusia a fost în măsură să-l dea resturilor armatei bătute a fost inutil și chiar acest efort de a-i acorda ajutor a epuizat în cele din urmă puterea rusă”.² Notațiile lui Lloyd George, de altfel, sunt edificatoare pentru motivația insistenței ultimative pe care Aliații au aplicat-o la București în scopul de a grăbi intrarea României în război în vara aceluiași an fatidic, 1916. Evitarea pierderii Rusiei, fie prin revoluție, fie prin reorientarea ei în război – eventual încheierea păcii cu Puterile Centrale –, care ar fi însemnat sfârșitul Frontului de Est, a fost principalul obiectiv al Antantei în vara anului 1916 pe acest teatru de operații. Pentru a-l atinge era necesară o victorie în Răsărit, care să ridice moralul opiniei publice din Rusia, iar în vara anului 1916 intrarea României în război putea să creeze cadrul propice obținerii ei. Împrejurările s-au vădit însă potrivnice acestui plan, în cadrul căruia se înscriseră și acțiunea militară victorioasă a României spre sud împreună cu armata rusă (vezi, mai jos, împrejurările semnării „convenției Rudeanu”).

¹ Maurice Paléologue, *op.cit.*, 18 august 1916: *The third and final opportunity was two and a half months ago, at the beginning of the great Russian offensive, before the arrival of German and Turkish reinforcements in Galicia and Transylvania, and before Hindenburg, the „Iron Marshal,” had concentrated all the power of his strategic genius on the eastern front. But in action one must never waste time over retrospective hypotheses: they are not legitimate, and are useful only in so far as they throw light on the present. From this point of view it is obvious that the dilatory policy of Bratiano has made the enterprise on which Rumania has embarked much more difficult and hazardous. I should also say that it is his fault that proper preparation has not been made for the co-operation of the Russian armies, their supply and transport, and the co-ordination of their action with the plan of campaign in the Balkans.*

² *War Memoirs of David Lloyd George*, vol. I, London, Odhams Press Ltd Long Acre, W.G, 1938, p. 257: *Roumania came in with an army of four or five hundred thousand men, but by that time Russia was beaten and broken. Her armies had been driven hundreds of miles nearer Petrograd. They could no longer hold their own when attacked, even in their own country. The Balkans were in the hands of the Central Powers; communication between the west and Roumania was completely cut off; we could afford no aid in either men or material, and fighting alone she fell without rendering any service to the Allies by her sacrifice. The poor aid Russia was able to give to the last remnant of her beaten army could not avail, and the very effort to afford that aid finally exhausted the Russian strength.*

Cât de adecvată era această orientare de mare strategie se poate vedea din cele ce urmează, ceea ce aruncă și o lumină edificatoare referitoare la avatarurile unui război de coaliție. Intrarea României în război prelungea Frontul de Est – până atunci pur rusesc –, de la 700 km, de la Baltica și până la frontiera română în Bucovina, la peste 1000-1300 km, cores-punzător teatrului de operații deschis în august 1916 de România (frontierele montane ale coroanei Carpaților românești către Austro-Ungaria, frontiera către Bulgaria, pe Dunăre, și frontiera nouă a Cadrilaterului dobrogean). Din această perspectivă, o eventuală înfrângere a României în 1916 – care s-a și întâmplat – ar fi fost un dezastru pentru Frontul de Est, după cele deja înregistrate de armata rusă în 1915. Rusia nu era capabilă atunci – cu resursele materiale la dispoziție, cele umane fiind desigur abundente – să acopere o asemenea lungime a frontului și, în consecință, în Estul Europei, Centralii ar fi dobândit victoria. Decizia întregului război mondial urma a se produce însă în vest, ceea ce s-ar fi întâmplat cu Rusia sau cu România era mai puțin important în ansamblul conflictului. O victorie înregistrată însă prin intrarea României ar fi avut consecințe extrem de benefice asupra deznodământului. Fie că ofensiva română s-ar fi produs în sud – în conjuncție cu o operație de fixare a inamicului din fața frontului franco-britanic de la Salonic –, fie în nord, în Transilvania, în cooperare cu o înaintare viguroasă a forțelor rusești peste obcinile bucovinene către Budapesta, rezultatele în strategia generală a războiului urmau să fie pozitive. În sud, o victorie a Antantei ar fi scos Bulgaria din război, precum și, prin eventuala cucerire a Constantinopolului, a Turciei, ceea ce ar fi produs un dezastru strategic pentru Centrali, având și efectul energizării Rusiei și evitării revoluției în această uriașă țară, ale cărei semne de izbucnire iminentă erau evidente în vara-toamna anului 1916.

Dar nu doar soarta Frontului de Est era pusă în cumpănă prin intrarea României în războiul mondial, ci, deopotrivă, stabilitatea frontului principal de înfruntare între cele două coaliții adverse de mari puteri. Ofensiva germană de la Verdun – un veritabil abator uman –, declanșată de comandamentul german în primăvara anului 1916, a epuizat surprinzător de rapid rezervele franceze și engleze pe acest segment de front cu impact asupra stabilității Antantei pe teatrul european de război. Doar o „diversiune” de mari dimensiuni pe Frontul de Est, care ar fi atras forțe germane importante din vest, ar fi avut efectul de a epuiza potențialul german la Verdun și restabili echilibrul strategic general. Ofensiva rusă condusă de Brusilov, după succese importante la începutul verii 1916, către sfârșitul lunii iulie stagnase, astfel încât, pe de o parte, era nevoie de evitat o prăbușire a frontului intern rus, iar, pe de altă parte, o continuare a „diversiunii” strategice orientale. Intrarea României în război răspundea ambelor deziderate și diplomațiile marilor puteri ale Antantei au fost puse în mișcare. Presiunile la București s-au înmulțit cu fiecare zi, ajungându-se la un veritabil ultimatum întruchipat în avertismentul „acum sau niciodată”, transmis de șeful militar francez, mareșalul Joffre. Bucureștii nu au mai putut tergiversa decizia, doar au trebuit să dobândească actele scrise ale sacrificiului cerut (tratatul de alianță cu Antanta, semnat la București, la 17 august 1916, care înscrisa ca legitime drepturile istorice ale României).

Așadar, am intrat în vâltoarea Primului Război Mondial, abandonând neutralitatea asumată în 1914, la presiunea Aliiaților, conștienți că interesele lor sunt servite excelent de acest gest, dar deopotrivă reprezentând, în acel context istoric, șansa unică de a atinge idealul național al unității etnico-politice. Este adevărat, așa cum se va vedea mai departe, prin câteva referințe la surse credibile rusești (îndeobște memorialiști care au deținut funcții de conducere în armată sau diplomația rusă a vremii), că Rusia a fost oarecum prudentă în a accepta intrarea României în războiul mondial. Principala temere a decidenților militari ruși a fost că, în afara cazului unei victorii rapide în campania militară a armatei române, armatei ruse îi va fi foarte greu, dacă nu imposibil, fără a afecta stabilitatea internă a țării și a nu „invita” inamicul să declanșeze-

ze o ofensivă decisivă, să-și extindă frontul dincolo de lungimea celui de la acea dată, de 700 km, având în vedere penuria de mijloace de echipament militar cu care să înarmeze imensele rezerve umane la dispoziție. Atât propria industrie, cât și disponibilitățile Aliaților erau insuficiente față de nevoia uriașă a Frontului de Est rusesc pe care erau dislocate milioane de militari. Generalul Gurko, cel care va prelua temporar, în noiembrie 1916, îndatoririle de șef al Stavkăi, din cauza bolii deținătorului acestui post, generalul Alekseev, va nota în memoriile sale scrise și publicate în 1919 că „istoria va explica cu timpul de ce, după ezitări, România s-a alăturat în momentul cel mai nefavorabil pentru ea și Aliați”.¹ Potrivit generalului rus, guvernul țarist a încercat să convingă România să intre în război în iunie 1916, când ofensiva Brusilov se dezvolta cu succes împotriva Centralilor pe frontul Carpaților polonezi, iar armata rusă avea rezerve îndestulătoare pentru una-două luni. La intrarea sa în război, la sfârșitul lunii august, arăta Gurko, ofensiva Brusilov încetase însă, „iar insuficiența rezervelor și munițiilor, oboseala trupelor, care vreme de trei luni fuseseră sub stresul uriaș al luptei neîncetate, devenise clară”. Mai mult, spune generalul rus, șeful său, generalul Alekseev, ar fi arătat guvernului român că lungimea frontierelor României nu-i permite armatei sale să le apere sau să avanseze pe întregul său front. Din acest motiv, s-ar fi impus, continua Gurko, ca România să scurteze frontul propriu pentru a concentra forțele în zona de acțiune ofensivă, retragerea strategică urmând a se efectua voluntar, eventual până la o linie la est de București. Temerea Bucureștilor, crede generalul, că Rusia urmărește anexarea Transilvaniei ar fi făcut să fie respins acest plan.²

Notațiile generalului au însemnătatea lor în ceea ce privește faptul că armata rusă era deja epuizată în momentul intrării României în război, dar, deopotrivă, și pentru opinia Stavkăi, potrivit căreia era o temere a Bucureștilor că Rusia urmărește să ocupe definitiv și nu temporar, conform necesităților operative, Transilvania. Consemnăm însă aici această evaluare calificată – Gurko fusese chemat în octombrie 1916 la Moghilev, unde se afla dislocat comandamentul suprem rus, pentru a prelua îndatoririle lui Alekseev, așadar având privilegiul de a fi avut o informare completă asupra situației frontului (așa cum de altfel menționează în memoriile sale).

Este deosebit de interesant de notat că decidenții români, întruniți în conclavul Consiliului de Coroană din 13/26 august 1916, pentru a dezbate ceea ce era decis deja, nu au avut nicio idee despre situația singurului aliat practic în războiul în care intrau. Orbiți – partida pro-franceză – de atașamentul lor față de marea Franță, în viitorul căreia vedeau viitorul propriei țări – sau de ura față de slavism și datorita față de loialitatea monarhică – partida pro-germană – acești decidenți nu au dezbătut deloc sorții campaniei militare și modalitățile de a-i schimba pozitiv în eventualitatea unui eșec inițial. Fie că au socotit acest lucru ca fiind datorita guvernului său,

¹ General Basil Gourko, *War and Revolution in Russia 1914-1917*, MacMillan Company, New York, 1919, p. 193: *In time, history will explain why, after this hesitation, Roumania joined in at the moment most unfavourable for her and the Allies.*

² *Ibidem*, p. 193-194: *As was known to me, the Russian Government tried to persuade Roumania to enter the war in June, at the time when General Brussiloff's advance across the Carpathians was in full swing, and it was possible to count that for one or two months yet the Russian Army would have sufficient reserves and materials for the continuation of an energetic advance. But this chance was missed by Roumania; her troops took the field only in the last days of August, during the time when the advance of General Brussiloff was gradually dying away. Besides the insufficiency of reserves and munitions, the fatigue of the army, which during three months was under the great strain of incessant fighting, began to become evident. At the same time General Alexeieff showed the Roumanian Government that the length of their frontier did not permit the possibility of their own troops defending it all from enemy invasion and also did not permit an advance on the whole front. For that purpose it was necessary to transfer the Russian troops to Transylvania, which was then thinly occupied by the Austrians and to recall the Roumanian troops holding the extreme eastern part of the province of Wallachia close to the Serbian border, to the line of defence on a meridian a little to the East of Bukarest; both these measures were designed to shorten the Roumanian fighting line and to free a part of the Roumanian troops for the offensive in the chosen direction. However, Roumania did not take advantage of either course, but began by an invasion on a large front, along the whole length of her frontier. It is difficult to say how far it was right, but it was affirmed that the Roumanian Government did not want to consent to the Russian plans for the occupation of Transylvania because it was feared that this temporary occupation would change into a permanent one.*

a înaltei comenzi militare – de altfel, cabinetul Brătianu a încercat acest lucru negociind atât obținerea a cât mai multe forțe ruse pe frontul dobrogean, cât și lansarea unei ofensive a armatei lui Sarrail la Salonic, fără a obține angajamente potrivit vrierilor sale, deci rezemându-se aproape total pe aliați –, membrii Consiliului de Coroană au ratificat prin vot majoritar intrarea deja decisă în războiul mondial. Singura chestiune cu adevărat importantă discutată a fost – paradoxal pentru situația militară în care se găsea Rusia – chestiunea viitorului României odată ce forța militară rusă va ocupa Constantinopolul. La obiecția unuia dintre membrii Consiliului de Coroană (Alexandru Marghiloman) că în cazul instalării Rusiei la Strâmători se va consemna „moartea” economică și politică a României, regele Ferdinand a dat un răspuns care prefigura orientarea de bază în viitor către Europa Centrală: odată cu unirea Transilvaniei, România va putea rezista mai ușor înjoncțiunilor rusești excesive. Ceea ce putea fi o discuție reală despre viitorul României post-război s-a oprit aici, fără a se angaja o dezbatere mai amplă.

2. Ce rol a jucat poziția Ungariei în decizia de intrare în război? Pentru elita politică românească, fie ea germanofilă sau antantofilă, intrarea României în războiul mondial era subordonată unei serii de calcule de ordin geopolitic și, subsidiar, economic. Din perspectiva geopolitică – care a dominat atunci gândirea ambelor tabere în competiție privind orientarea externă – un rol crucial l-a jucat teama de extindere a Rusiei către sud. Încă din 1915, la București s-a realizat că, în linii esențiale, încheștarea militară era expresia unei competiții pentru o nouă balanță de putere în Europa care va defini viitorul continentului pentru câteva decade. În acest cadru, s-a apreciat cu justețe că scopul principal de război al Rusiei era instalarea la Constantinopol, în vechea capitală a Bizanțului, așadar încununarea unui efort secular de a ajunge la mările calde și de a recupera centrul creștin ortodox căzut sub stăpânire islamică în secolul XV. Or, pentru România și viitorul ei, aceste scopuri de război ale Rusiei prefigurau două primejdii majore. Pe de o parte, era vorba de vasalizarea / satelitizarea României față de marele imperiu de la est, pentru care drumul terestru de legătură cu Constantinopolul trecea obligat prin România (faimoasa „rută de litoral” era, strategic, drumul cel mai scurt dintre centrul imperial rus și noile sale achiziții teritoriale), ceea ce făcea ca Bucureștii să fie permanent politic sub presiunea colosului nord-estic. Pe de altă parte, din punct de vedere economic, această reconfigurare strategică a continentului determina transformarea Rusiei într-un dominator incontestabil al Mării Negre, așadar deținând cheile Strâmtoarelor, ceea ce pentru România însemna și o vasalizare economică. În epocă, dar și mai apoi, principala rută de transport a exporturilor României – aproape exclusiv cereale – era cea maritimă, ceea ce determinase în precedentele decade o înflorire a porturilor dunărene și a Constanței. În aceste circumstanțe, elita politică de la București a evaluat că, în noua configurație postbelică europeană pe care o profilau alianțele existente, o victorie a Antantei ar fi adus realizarea acestor scopuri strategice rusești. Pe aceeași linie de calcul, o biruință a Centralilor putea fi benefică României teritorial (Basarabia), dar implica riscul creării unui mare stat slav în Balcani (Bulgaria, dar și Serbia), așadar o primejdie majoră deopotrivă în concepția diriguitorilor de la București.

În calculele efectuate la București, un loc însemnat ocupau și cele care se refereau la viitorul Ungariei la sfârșitul războiului. Acest lucru era determinat de faptul că Transilvania era principala revendicare teritorială a României, în acest sens acționând la București un veritabil „centru ardelenesc” de presiune pentru opțiunea politico-strategică către Antanta. În memorialistica epocii este evidențiată pregnant acțiunea neobosită desfășurată pe lângă factorii de decizie din București de către refugiați ardeleni de frunte, între care O. Goga, și circulația de informații și idei neconținută între capitala Vechiului Regat și centrele politice de putere ale majorității etnice românești din Transilvania. Istoriografia a remarcat acest lucru, dar nu a studiat în adâncime rolul indiscutabil de magnitudine avut de liderii români din Ardeal în

influențarea deciziei Bucureștilor de intrare în război de partea Antantei, pe de o parte, și impactul acțiunii lor asupra poziției Budapestei în războiul mondial, pe de altă parte. Este îndeajuns însă să parcurgi memorialistica liderilor politici ai vremii pentru a constata forța de influență a acestui *lobby*, nu doar la București, ci, prin ricoșeu, la Budapesta și Viena, unde acțiunile lui, în general mișcările activiștilor români din Ardeal și Banat, erau urmărite cu atenție încordată și aveau impact asupra atitudinii oficiale față de Vechiul Regat.

Dar, din perspectiva logicii istorice, avându-se în vedere că liderii principalelor partide din România erau la curent cu tratatul secret cu Rusia, cu faptul că Transilvania, Banatul și parte din Bucovina puteau fi alipite țării, potrivit prevederilor acestuia, oricând, evoluția Ungariei în complexul evenimential al vremii era de o importanță cardinală pentru orientarea Bucureștilor. Cu alte cuvinte, dacă Ungaria ar fi dat semne că se reorientează în ansamblul războiului, că tinde să iasă din conflict prin înțelegere cu Antanta sau altfel (independență și neutralitate, atrăgând reacția Centralilor și, deci, automat devenind parte a Antantei) s-ar fi periclitat chiar esența politicii de război asumate la București. Întemeiată, în 1914, pe credința că războiul va fi unul scurt – „până la Crăciun” – și că tratatul cu Rusia, recunoscut de Aliți, va asigura realizarea obiectivelor naționale, evidența prelungirii conflictului nu schimbă defel acest calcul, care determinase orientarea de neutralitate, cu menținerea alianței de la 1883 până la momentul potrivit. Tot ceea ce trebuia să facă România era să aștepte ca deznodământul să apară ca fiind incontestabil de partea Antantei, pentru ca atunci să acționeze la momentul oportun, chiar cu prețul unui război scurt, alipindu-și teritoriile istorice din dubla monarhie. Navigarea între cele două tabere aflate în conflict era singura politică recomandabilă, iar Brătianu a devenit un maestru al aplicării ei (secondat cu viziune și fler politic de Marghiloman). Cu totul altfel se pune problema însă în momentul în care în Ungaria se întâmplau lucruri care să primejduiască, să pună în discuție această logică și să determine fie nașterea alteia, fie aplicarea ei neîntârziată în practică.

Două precizări, înainte de a intra în amănuntele a ceea ce s-a întâmplat în vara anului 1916, imediat premergător intrării României în război. Mai întâi, Aliții au sesizat orientarea principală a politicii asumate de București, iar în vara anului 1916, când au solicitat României să intre în război, ei au amenințat cu abandonarea promisiunilor făcute prin tratatul cu Rusia. Așa trebuie înțeles acel „*acum sau niciodată*” trimis Bucureștilor, precum și presiunile în acest sens asupra lui Brătianu făcute de miniștrii statelor Antantei la București, în vara anului 1916. Între multele mărturii din epocă asupra acestei realități, alegem declarațiile făcute de generalul Iliescu, șeful armatei române, ziarului francez „Le Matin”, la 3 aprilie 1917, după deznodământul negativ al campaniei anului precedent: „N-aveam nici munițiuni, nici mitraliere. Această afirmațiune să nu vă surprindă: în iulie 1916, date fiind imensele dificultăți de transport și comunicații cu aliații noștri occidentali, România, lucrând fără încetare, încă nu era gata. Și tocmai la această epocă ne sosi din Rusia un fel de ultimatum: Acum ori niciodată! glăsuia acest document, al cărui text îl țin la dispoziția dumneavoastră Guvernul rus ne supuse un plan de campanie în întregime elaborat. În el nu se ținea seamă de rolul probabil al Bulgariei. La obiecțiunea noastră, dl. Boris Sturmer, pe atunci președinte de consiliu [în Rusia], a răspuns că niciodată Bulgaria nu va lupta contra Rusiei. Am cerut atunci 200 000 de oameni, trupe rusești, pentru frontul din Dobrogea. El ne-a răspuns că 20 000 de oameni sunt prea suficienți pentru o demonstrație cu caracter pur politic. În două rânduri, statul nostru major a cerut guvernului rus să înceapă printr-o operațiune contra Bulgariei, care s-ar fi tradus prin ocupațiunea unei bande teritoriale pe partea dreaptă a Dunării. Luarea Rusciukului ar fi fost o siguranță pentru capitala noastră. Statul-major francez ne-a împărțășit pe de-a întregul punctul nostru de vedere, dar Rusia ne-a opus un veto absolut.”¹

¹ <http://www.ziaristonline.ro/2013/01/04/tradarea-ruseasca-intrarea-in-razboi-1916-de-cristian-negrea/>.

A doua mențiune se referă la faptul că evoluțiile din Ungaria puteau avea oricând un impact neașteptat asupra calculelor românești de intrare în război. Orice informație credibilă privind reorientarea Ungariei, apropierea ei de Antanta, începutul unor negocieri privind ieșirea din război sau altele puteau determina răsturnări spectaculoase de orientare la București. Se cuvine menționat aici că acestei problematici nu i-a fost deloc acordată atenție până acum în istoriografia românească consacrată Primului Război Mondial, în afară de o scurtă notație a lui Nicolae Titulescu în a sa „Istorie secretă”, scrisă în anii 1937-1938 și publicată abia după câteva decenii. Potrivit acestuia, știrea amorsării unor negocieri ale Ungariei cu Anglia în vara anului 1916 este ceea ce l-a convins pe Brătianu să grăbească intrarea în încleștare și a modificat chiar orientarea militară a Bucureștilor.

Ungaria, în timpul Primului Război Mondial, a avut o evoluție contradictorie. Declanșarea conflagrației, inițiate prin deschiderea ostilităților Austro-Ungariei împotriva Serbiei, urmată de seria de declarații de război ale marilor puteri, și apoi desfășurarea operațiilor militare au determinat, inevitabil, convulsii în sânul elitei politice ungare. Acest lucru se poate identifica chiar în existența unor planuri post-conflict maximaliste și minimaliste, în funcție de deznodământ. Potrivit unei analize recente, în cazul unei victorii a Centralilor, Ungaria dorea să domine Balcanii anexând teritorii din Serbia și România. Linia moderată a elitei de la Budapesta se mulțumea cu o redistribuire a teritoriilor din dublă monarhie – anexarea Bosniei-Herțegovina, care era sub dublă conducere, a Vienei și Budapestei, din 1908. Cazul limită era înțeles ca menținerea frontierelor ungare de la începutul războiului, iar dincolo de aceasta se întrededa ruperea de Austria, declararea independenței și încheierea unei păci separate cu Antanta.¹

Așadar, cum se poate constata, logica elitei politice românești era impecabilă. Pentru atingerea intereselor naționale de unire a celei mai mari părți a vetrei naționale în condițiile Primului Război Mondial, evoluția Ungariei era importantă, întrucât „*linia roșie*” a politicii externe a elitei ungare era păstrarea nealterată a integrității teritoriale a Ungariei. Potrivit aceleiași surse citate, în vara anului 1916, adică în ajunul intrării României în război, „orientarea separatistă în Ungaria s-a intensificat”². Practic, Ungaria a reliefat, în primii doi ani de război, atitudini contradictorii/ambivalente față de România, ceea ce a reieșit din politicile teritoriale urmărite față de București. Încă de la începutul conflagrației, Budapesta a încercat să imprime Bucureștilor o politică corespunzătoare alianței din 1883, promițând României nu atât Basarabia, aflată în compunerea Rusiei, dar și estul Serbiei, ofertă respinsă. În vara anului 1915, Bucovina a intrat, sub presiunea Budapestei, pe lista ofertelor teritoriale făcute României ca preț al războiului la alianța Centralilor. O nuanță ciudată a acestor oferte teritoriale făcute Bucureștilor este depistată în ofertele secrete făcute Antantei de reprezentanții unguri la Roma și Londra pentru încheierea unei păci separate, după ce ar fi fost declarată independența Ungariei și s-ar fi făcut transferul Bucovinei la România. Ofertele au fost respinse, mai ales că la Londra se știa de tratatul secret româno-rus din octombrie 1914, care prevedea că Transilvania va fi alipită României laolaltă cu Banatul și părți din Bucovina, stabilite pe criteriul etnic, dar întreaga operație a demonstrat două lucruri din politica Budapestei. Anume că, întâi de toate, în speranța că va salva patrimoniul teritorial al Ungariei, Budapesta înțelegea să joace inclusiv

¹ Aliaksandr Piahanau, *Hungarian War Aims During WWI: Between Expansionism and Separatism*, Central European Papers 2014/II/2-p. 97- <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01261461/document>: *in case of success, the Hungarian political circles desired to dominate the Balkans and to annex territories in Serbia and Romania. More moderate projects involved the redistribution of the old territories of the Habsburg Empire – the joining of Bosnia-Herzegovina (which was under the Austro-Hungarian condominium since 1908) and Austrian Dalmatia to Hungary. With a less successful state of affairs, Budapest thought to advocate the pre-war borders. In case of difficulties, as a radical way of ensuring the territorial integrity of the Kingdom, the Hungarian politicians even envisaged severance with Austria, declaration of independence and the conclusion of a separate peace treaty with the Entente.*

² *Ibidem*, p. 103.

cartea ruperii de Imperiul Habsburgic, iar în al doilea rând că primejdia majoră la integritatea statului era întrevăzută în ruperea Transilvaniei de către România. Pe de altă parte, pentru a influența politica României, Ungaria a încercat să utilizeze țere țări. Astfel, Budapesta a tins să închege relații strânse cu Italia și Bulgaria (cu cea dintâi țară, Bucureștii au încheiat un tratat secret de alianță în 1914), iar Sofiei i-a promis în 1916 o revizuire a tratatului de la București (1913), așadar returnarea Cadrilaterului, dacă nu chiar a Dobrogei, în întregime. Teza păcii separate a fost din nou testată de Budapesta în vara anului 1915, după ce Italia s-a alăturat Antantei. Italia a făcut aluzii, în acest caz, că va încerca să influențeze România pentru a-și pondera revendicările în Transilvania, la care răspunsul negociatorului ungar a fost că Balcanii vor fi o regiune în care Ungaria nu se va amesteca. Nici Rusia nu a respins ideea unei păci separate cu o Ungarie independentă, astfel că în vara anului 1915, atât Roma, cât și Petrogradul au căzut de acord ca Serbia să nu fie vocală în ce privește Croația, pentru a determina o ieșire separată din război a Budapestei.¹

În vara anului 1916, în perioada imediat premergătoare intrării României în război, la Budapesta s-au intensificat frământările în direcția identificării unei soluții a situației complexe în care se afla Ungaria. Un ferment al acestei activizări politice s-a vădit a fi contele Mihály Károlyi, un politician cunoscut, declarat francofil.

La 17 iulie 1916, Károlyia creat *Partidul Unit al Independenței și 1848*, declarat „independentist, antigerman și cu o platformă pacifistă”². Programul noului partid a fost publicat la 18 iunie 1916, iar orientarea generală în ceea ce privește politica externă era pro-Antantă, așadar deschis afirmând poziționarea alături de tabăra opusă celei în care se afla atunci Ungaria. Programul partidului a fost expus de Károlyi într-un discurs rostit la 9 iulie 1916, „unde președintele noului partid a expus detaliat proiectul său privind «noua Ungarie democratică și independentă», subliniind că trebuie evitate revoluțiile sociale”³.

Ceea ce trebuie menționat în legătură cu noua formațiune politică din Ungaria sunt împrejurările care au însoțit apariția sa. Așadar, programul a fost publicat – independență, orientare antigermană – în termeni voalați contra Puterilor Centrale –, iar liderul său, declarat francofil, a pornit aproape imediat într-o serie de călătorii la Viena pentru a strânge legăturile cu opoziția austriacă, a încercat să contacteze ambasadorul britanic la Berna (eșec), prezentare masivă în presă (din statele Antantei, cu deosebire) a pozițiilor sale. În memoriile sale, publicate în 1923, Károlyi se întreba: „*Eram noi un partid al Antantei?*” pentru a răspunde: „*nu, eram partidul păcii*” care utiliza „*antantoflismul*” ca o chestiune de tactică politică.⁴

Prezența publică a noului partid politic ungar a fost imediat evaluată de înalte foruri antantiste, tocmai pentru a i se măsura încărcătura de adecvare la viitoarele realități. Merita oare sprijinit acest Károlyi, care se manifestase ca francofil încă din 1912-1914, când vizitase Parisul întâlnindu-se cu numeroase personalități politice și culturale franceze? Un raport politic francez, datat 12 august 1916, arăta scepticism în ceea ce privește pacifismul afișat de Károlyi, iar

¹ Idem, *Hungarian Projects of Territorial Changes in WWI*, http://www.ukrgerman.16mb.com/files/VGI_2014.pdf.

² Idem, *Hungarian War Aims...*, p.103.

³ Ates Uslu, «*Nous sommes les amis de l'Entente*». *Le comte Mihály Károlyi dans les années de la Grande Guerre*, Ōt Kontinens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2007, p. 268. „*Conception de la politique étrangère de Károlyi amenait pourtant à prendre parti pour l'Entente; le nouveau parti n'était donc pas pour une politique pacifiste promouvant la neutralité, mais il était ouvertement pro-Entente, tout en refusant la qualification de «Parti de l'Entente». Le programme du parti allait être couronné le 9 août 1916 par le discours de Károlyi où le président du nouveau parti détaillait son projet de «nouvelle Hongrie démocratique et indépendante», où il soulignait qu'il fallait éviter les révolutions sociales* http://www.academia.edu/1248160/Uslu_A._2007a_Nous_sommes_les_amis_de_l'Entente_le_comte_Mih%C3%A1ly_K%C3%A1rolyi_dans_les_ann%C3%A9es_de_la_Grande_Guerre_%C3%96t_Kontinens_2007_263-287?auto=download.

⁴ *Ibidem*, p. 268, nota 19.

legăturile sale de rudenie cu înalta aristocrație ungară provoca mefiență la Paris, unde era de așteptat să apară partizani ai unei republici la Budapesta. Raportul citat adresa îndemnul următor decidenților din Paris: „Să ne ținem într-o expectativă față de Ungaria, să nu contăm pe aristocrație, să sugerăm ideea unei republici maghiare, așteptând ca oamenii să se dezvăluie”¹. Decidenții de la Paris au fost bine informați despre intențiile noii formațiuni politice și de aceea au studiat cu multă atenție atât francofilismul afișat de tânărul conte, cât și programul acestuia. Potrivit informațiilor culese privind programul noului partid, la începutul lui august 1916, reieșea că liderul „se declara decis să ceară încetarea războiului și încheierea unei păci care să salveze interesele și integritatea Ungariei; [...] El se pronunța contra oricărei anexiuni și organizarea unui drept internațional fondat pe arbitrajul obligatoriu. Aceeași telegramă [parvenită la Paris de la Budapesta] preciza, între altele, că M. Károlyi, în acord cu unanimitatea membrilor partidului său, urma să desemneze șase delegați însărcinați cu angajarea negocierilor de pace. Aceștia urmau să ceară Quadruplei Înțelegeri să garanteze Ungariei integritatea teritorială dacă ea se separă de imperiile centrale și face demersuri oficiale pentru armistițiu. În fine, era subliniat că Károlyi și-a raliat cea mai mare parte a aristocrației odată «înrolată» de Gyula Andrassy și Albert Apponyi și susținută de marea majoritate a țării”².

Importanța relatărilor anterioare (întemeiate pe documentele citate de autorii respectivi) pentru decizia României de intrare în război nu poate fi deloc subestimată. Toate aceste evoluții politice din Ungaria aveau loc în chiar perioada complexă când România era sub presiunea uriașă a Alianților de a intra în război. Iar cele ce se întâmplau în Ungaria, la nivelul înalt al elitei decidente, aveau impact direct asupra viitorului României. Începutul negocierilor dintre Budapesta și Alianți și eventuala lor încununare cu succes erau direct opuse planului românesc care ghidase până atunci politica Bucureștilor. Se așteptase sfârșitul războiului, mai precis desenarea drept certă a victoriei alianților din Antanta și intrarea în război pentru a culege roadele neutralității asumate în 1914. Din senin, de la Paris și Petrograd a venit consemnul „acum sau niciodată”. Așadar, intrarea neapărată în război sau pierderea beneficiilor tratatului cu Rusia din 1914, la care Alianții conveniseră. Perplexitatea care a cuprins decidenții de la București este ușor de înțeles.

În eventualitatea că Parisul a comunicat Bucureștilor ceea ce aflase despre intențiile Budapestei, acest lucru a modelat/grăbit oare decizia de intrare în luptă? Dar a comunicat Bucureștilor aliatul francez cele aflate de la Budapesta? Mai ales cele legate de faptul că angajarea negocierilor de pace de către partida Károlyi avea sprijinul celei mai mari părți a elitei ungare? Dacă așa s-au petrecut lucrurile, care au fost raționamentele făcute la București? Au grăbit aceste informații decizia de intrare în război (semnarea tratatului cu Antanta are loc la 17 august, iar începerea operațiilor militare s-a făcut după alte zece zile)? Logic așa ar putea să se fi petrecut lucrurile, dar adevărul istoric reclamă probe documentare. Deopotrivă cu planurile de război ale României, cu direcția principală de ofensivă pe care trebuia s-o ia armata română,

¹ Uslu Ates, «Le comte Mihaly Karolyi et la France. Regards croisés, 1909-1919», *Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin*, 1/2007 (N° 25), p. 115-130.: <http://www.cairn.info/revue-bulletin-de-l-institut-pierre-renouvin1-2007-1-page-115.htm>., *Tenons nous dans l'expectative vis-à-vis de la Hongrie, ne comptons pas sur l'aristocratie, suggérons l'idée d'une république magyare et attendons que les hommes se soient révélés*”.

² Ates Uslu, «Nous sommes les amis de l'Entente». *Le comte Mihály Károlyi dans les années de la Grande Guerre*, pp. 268-269. *Le comte se déclarait décidé à demander la cessation de la guerre et la conclusion d'une paix qui sauvegarde les intérêts et l'intégrité de la Hongrie; b) Il se prononçait contre toute conquête et demandait l'organisation d'un droit international fondé sur l'arbitrage obligatoire. Le même télégramme précisait en outre que Károlyi, d'accord avec l'unanimité des membres de son parti, venait de désigner six délégués chargés d'engager les pourparlers de paix. Ces délégués demanderaient à la Quadruple Entente de garantir à la Hongrie l'intégrité de son territoire si dès à présent elle se séparait des empires centraux et faisait les démarches officielles voulues pour un armistice. Enfin, il était souligné que Károlyi avait rallié la plupart des grands seigneurs jadis «embrigadés» par Gyula Andrassy et Albert Apponyi, et serait soutenu par la grande majorité du pays.*

odată aruncată în vâltoarea luptelor, decizia de intrare în război, momentul acestui pas decisiv erau în mod clar legate de politica Ungariei în arena externă.

3. Situația pe fronturile europene în momentul în care România a intrat în Marele Război

Îndeobște, istoriografia românească a pus accentul pe faptul că angajarea României în război a fost solicitată imperativ de către Aliați – foarte des citatul „*acum sau niciodată*” – pentru a slăbi astfel presiunea inamică în vestul Europei, cu deosebire. În felul acesta era identificată o motivare a prudenței și sovăielii premierului Ion I.C. Brătianu de a face pasul decisiv, deopotrivă pentru a justifica solicitările acestuia de sprijin din partea partenerilor (dislocarea de numeroase trupe rusești în Dobrogea, ofensiva armatei balcanice, comandate de generalul francez Sarrail etc.). Pe de altă parte, este invocată – dar în subsidiar – și o anumită nesiguranță a frontului rusesc, unde ofensiva Brusilov se oprișe, iar inamicul putea astfel să concentreze rezerve pentru a rezista înaintării românești în Transilvania.

Mai întâi, ne propunem să investigăm viziunea viitorului inamic al României în război asupra situației militare din Europa în acest moment (sfârșitul lunii august 1916). Un document excepțional este lucrarea memorialistică a șefului Marelui Cartier General al armatei germane, generalul Erich von Falkenhayn, cel care, de altfel, va conduce ofensiva împotriva României, în toamna anului 1916 (el va fi înlocuit la șefia armatei germane de feldmareșalul Hindenburg). Chiar în ziua în care România a intrat în război și efectiv tocmai datorită acestui fapt, se produsese pe fronturile europene evenimente decisive. Astfel, pe frontul italian, avusese loc, la începutul verii, o contraofensivă împotriva forțelor austro-ungare aflate în înaintare în zona Isonzo, astfel că acestea au fost oprite. Potrivit generalului Falkenhayn, „A devenit clar la începutul lunii iunie – și, cu adevărat, înainte ca lucrurile să devină fierbinți la jumătatea sudică a Frontului de Est – că aliatul nostru [Austro-Ungaria] nu putea să continue ofensiva ca să rămână tare în dispozitivul atins, nici să folosească avantajul slăbiciunii frontului italian de pe Isonzo, din cauza transferului de trupe pe frontul din Tirol. În ce privește ultima alternativă, conducerea austriacă avea dubii, dacă, în cazul unui atac italian, ar fi capabilă să mențină propriile poziții la Isonzo.”¹ Situația pe ansamblul frontului italian era sumbră în ceea ce privește perspectivele Austro-Ungariei. A urmat, în toată evaluările la vârful conducerii militare a Centralilor privind consolidarea propriului front din Italia, ca „un trăsnet din senin”², ofensiva rusă din Galiția, lansată la 4 iunie 1916. Este extrem de interesant că ofensiva rusă nu fusese deloc luată în considerare de către comandamentul suprem al armatei habsburgice, frontul galițian fiind ocupat integral de trupele acesteia. Chiar la 23 mai, subliniază memorialistul, „Generalul Conrad von Hötendorf a dat o foarte puternică expresie a acestei opinii într-un anunț relativ la evaluarea situației, făcut la Berlin la 23 mai. El a declarat că un atac rusesc în Galiția nu poate fi lansat cu vreo perspectivă de succes în mai puțin de patru la șase săptămâni de la momentul în care noi am fi evaluat că poate fi declanșat. Această perioadă, cel puțin, ar fi fost necesară pentru gruparea forțelor rusești, care trebuie să fie un preludiv necesar acesteia.”³ Ofensiva armatelor rusești, conduse de Brusilov, a luat prin surprindere armata

¹ Erich von Falkenhayn, *op.cit.*, p. 278: *It became clear early in June – and, indeed, before things grew lively in the southern half of the Eastern front – that our ally could neither continue their offensive, remain in the salient they had reached, nor yet take advantage of the weakening of the Italian Isonzo front, due to the transfer of troops to the Tyrolean front. As regards this last alternative, the Austrian Staff even doubted whether, in case of an Italian attack, they would succeed in holding their own Isonzo positions.*

² *Ibidem.*

³ *Ibidem*, p. 279: *General Conrad von Hotendorf had given a very strong expression of the same opinion in an announcement respecting the situation made in Berlin on the 23rd of May. He declared that a Russian attack in Galicia could not be undertaken with any prospect of success in less than from four to six weeks from the time when we should have learnt that it was coming. This period at least would be required for the grouping together of the Russian forces, which must be a necessary preliminary thereto.*

austro-ungară, care a vădit așadar o carență gravă de informare asupra intențiilor inamicului, prin efectuarea de acțiuni de recunoaștere a frontului acestuia, ceea ce pentru o armată deja cu o experiență de doi ani de război este de neiertat (or, poate, la mijloc a fost o operație de mascare eficientă de către comandanții ruși a pregătirilor pentru ofensivă). Sprijinirea aliatului habsburg de către armata germană a devenit o necesitate pentru a evita ca frontul galițian să se prăbușească, mai ales că „o invazie rusă a Ungariei și o altă amenințare a Sileziei”¹ nu puteau fi admise, notează Falkenhayn. În consecință, el a luat măsurile necesare de zăgăzuire a ofensivei armatei ruse, ceea ce a fost realizat către sfârșitul lunii iulie 1916.

Aflăm însă, din memoriile șefului militar german, că una dintre ipotezele dezbătute la vârful decizional strategic al Puterilor Centrale a fost dacă, pentru a răspunde ofensivei lui Brusilov, în loc de a furniza imediat sprijin armatei austro-ungare, nu ar fi fost mai nimerit să grăbească victoria în vest și apoi forțele germane să-și îndrepte întreaga greutate în est, unde se miza pe un eșec al conducerii rusești de a gestiona situația. Concluzia a fost însă că nu există nicio speranță de „a forța decizia în vest înainte de prăbușirea politică și militară a Austriei. O asemenea prăbușire ar fi echivalat cu pierderea războiului”.² Menționez ipoteza discutată de strategii germani din două perspective. Pe de o parte, astfel se poate întemeia un alt scenariu al presiunilor ultimative ale Antantei, mai ales Franța, asupra României de a intra în război, ceea ce ar fi însemnat un sprijin deopotrivă pentru frontul de vest (bătălia de pe Somme), dar și de est (gestionarea încetinirii ofensivei Brusilov). Pe de altă parte, neîndoielnic că cele câteva sute de mii de baionete românești puteau să fie un aport însemnat, pentru continuarea ofensivei pentru pătrunderea în Ungaria – concomitent trecerii prin trecători a trupelor române la sfârșitul lui august 1916, trupele ruse din Bucovina au lansat o ofensivă în obcinele bucovinene către vest, care din păcate a stagnat curând. Cleștele româno-rus, astfel format, urma să dea o lovitură de grație Centralilor, care – recunoaște Falkenhayn – nu-și puteau deloc permite pierderea Ungariei, să scoată Budapesta din conflict, practic să grăbească – dacă nu ar fi sancționat-o definitiv – victoria finală a Antantei. Dar, cum se știe din memoriile generalilor ruși, de la sfârșitul lunii iulie 1916 – când ofensiva Brusilov a dat semne de epuizare –, Stavka nu a mai fost atât de dornică să preseze România să intre în război (pentru a nu mai vorbi de o ofensivă strategică masivă spre sud aplicată de forțele ruse împreună cu armata română către Constantinopol).

Memoriile lui Falkenhayn vădesc însă că în contextul ofensivei Brusilov și al răspunsului de dat acesteia de conducerea militară germană, poziția României a fost luată foarte serios în calcul, fiind evaluat corect impactul intrării ei în război de partea Antantei. Un atac militar împotriva României, pentru a preîntâmpina consecințele unei ofensive românești în Transilvania, a fost luat în considerare la vârful conducerii militare germane, în luna iulie 1916, din nou în august, **decizia finală fiind să aștepte concretizarea acesteia (ofensiva română) și respingerea ei printr-o contralovitură aplicată în Transilvania. În acest scop, au fost luate măsurile necesare de dislocare a unităților participante (inclusiv unități specializate pentru lupta în munți) și de optimizare a rețelei căilor ferate pentru a facilita eventualele manevre de forțe.** „Planul evident era preîntâmpinarea atacului românesc cu un atac al forțelor noastre, în iulie nu era posibil – scrie generalul. Nu era nici în iulie și nici în august. Trupele și materialele necesare pentru această ofensivă dificilă peste Carpații Sudici și Alpii Transilvaniei erau necesare urgent în altă parte. Ele nu puteau fi menținute pregătite pentru o acțiune defensivă la frontiera de sud-est ungară. Comandamentul aliat al Centralilor a decis să ducă războiul împotriva României la nord de munți, prin aplicarea unei contralovituri”³. Pregătirile pentru

¹ *Ibidem*, p. 282.

² *Ibidem*, p. 284.

³ *Ibidem*, p. 292: *The obvious plan to forestall the threatening Rumanian attack by an attack of our own was in July not feasible.. Nor was it so, we may add at once, in July, or even August. The troops and material required for the difficult*

această contralovitură au început odată cu străpungerea pe frontul galițian practică de armata rusă, ceea ce a fost înțeleasă ca precipitând intrarea României în război, întrucât oferea condiții operaționale favorabile pentru acțiunea armatei române din Transilvania. Pentru că Austria era deja epuizată, sarcina întăririi frontului, pentru a face față unei ofensive române în Transilvania, a fost asumată de Germania, care a transferat trupe specializate pentru lupta în munți și a optimizat rețeaua de căi ferate pentru a permite transportul întăririlor pe frontul montan românesc.¹ Deopotrivă, comandamentul german a evaluat că, în vara-toamna anului 1916, pe frontul balcanic nu era posibilă o operație ofensivă reușită a armatei aliate de la Salonic, pe baza acestei judecăți nefiind aprobată o întărire a forțelor generalului Mackensen, aflat în Bulgaria². Așadar, citirea atentă a memorialisticii epocii ne încredințează asupra realității tabloului belic european, așa cum era el privit de inamic, dar și de aliați. De pildă, cum am văzut mai sus, Falkenhayn vede acest tablou ca fiind favorabil Puterilor Centrale. Ofensiva rusă oprită și stopată, străpungerea frontului austriac, ofensiva rusească peste obcinele bucovinene, deopotrivă anihilată, ofensiva armatei de la Salonic, fără o motivație operațional-strategică evidentă, dimpotrivă. Adică, pentru a traduce în perimetrul nostru de interes, potrivit opiniei lui Falkenhayn, România a intrat în război în condiții strategice vitrege, astfel că înfrângerea ei era iminentă. Mai mult, referindu-se la sfârșitul lui august, când România a intrat în război, la Berlin se luase o decizie decisivă, anume preluarea Frontului de Est din Europa sub comandă directă germană. Se pare, din ceea ce relatează Falkenhayn, că astfel de încercări de preluare a conducerii din competență austriacă fuseseră făcute și anterior, dar el însuși se împotrivi. Acum însă, intrarea României în război a precipitat lucrurile. Să se fi decis la Berlin – în planul mării strategii europene – că trebuie obținută întâi decizia în est și apoi să se întoarcă cu toată greutatea în vest? Așa trebuie să fi stat lucrurile, pentru că regula epilogului o confirmă. Să fie datorită intrării României în război, cum spune Falkenhayn, sau situației militare grave a Rusiei pe acest front, cum au declarat retrospectiv generalii ruși care conduceau Frontul de sud-vest, este greu de făcut o alegere. Este evident însă că intrarea României în Marele Război nu avea loc sub auspiciu strategic favorabile.

În bună parte, evaluările situației strategice în estul Europei, făcute de comandamentul german, sunt împărțite și în tabăra cealaltă, adică de generalii ruși. Mai întâi, trebuie notată opinia lui Alekseev, șeful Stavkăi, așa cum este consemnată de un memorialist britanic, generalul Alfred Knox, atașat militar la Petrograd, potrivit căreia el ar fi fost potrivnic intrării României în război, iar odată decis acest act, sub presiunea Franței și Angliei, el nu va trimite prea multe trupe pe frontul românesc, chiar dacă țarul ar ordona expres acest lucru.³

offensive over the Southern Carpathians and the Transylvanian Alps were more urgently needed elsewhere. Still less could they be held ready for defensive action on the Hungarian South-East frontier. The allied Command already decided to conduct the war against Rumania north of the mountains by means of a counter thrust.

¹ *Ibidem*, p. 292-293: *Austria, in view of her position, was only able to take a minor part. All the keener was the activity on the German side. The reorganization of units was at once begun, and these were specially trained and equipped for the theatre of war for which they were intended. Further, the improvement of the very inefficient railways in and approaching this region was undertaken by German railway troops to ensure a quick advance in case of need. The necessary reconnaissance for possible operations was taken in hand.*

² *Ibidem*, p. 294-295: *It could only have become effective if it were pressed as far as the interruption of the Nisch-So-fia-Constantinople railway. To reach this, more than two hundred and fifty kilometres of most difficult and pathless mountain country had to be crossed. It was out of the question that the enemy would embark on such an enterprise. As a matter of fact, they did not seriously venture on it for more than two and a half years. When in September, 1918, they at last advanced to the attack, they knew quite well that no resistance would be offered. The German troops had been withdrawn from the Macedonian front, and the Bulgarians had meanwhile been completely demoralized by political intrigue. In view of this state of affairs, G.H.Q. did not approve the plans of Mackensen's Army Group for further improving our position, in case of an enemy attack, by pushing forward the Bulgarian ist Army on its right wing beyond Fiorina. The considerable loss of strength which this would certainly entail was not desirable.*

³ Alfred Knox, vol. 2, p. 484: *I have been all along opposed to the intervention of Rumania, but have been forced to agree to it by pressure from France and England. Now that the principle has been accepted, if the Emperor ordered me to send fifteen Russian wounded men there, I would not on any account send sixteen.* Este adevărat că aceasta este o descriere

În demersul nostru, fiind vorba de intrarea României în război, ne interesează situația militară pe frontul rusesc în acel moment. Se poate afirma și documenta că, practic, atunci când România a tras cel dintâi foc de armă în Primul Război Mondial, la 28 august 1916, aliatul său, Rusia, singurul pe Frontul de Est european, se afla într-o adâncă și de nesoluționat criză militară, iar prin logica resurselor la dispoziție, pentru că Bucureștii erau incapabili să susțină Frontul de Est în mod independent, ci doar să fie un auxiliar al Rusiei în această confruntare gigantică continentală, atunci este evident că aveau să urmeze neabătut și tragic soarta acesteia. Iar acest lucru se va adevăra doar în câteva luni, iar dacă România avea să aibă o contribuție la deznodământul războiului mondial, atunci aceasta va fi, în mod involuntar, accelerarea crizei profunde a marelui imperiu țarist și prăbușirea lui în puțin peste un an (în decembrie 1917 vor începe negocierile de armistițiu între Rusia și Puterile Centrale la Brest-Litovsk) și declanșarea efectului de contagiune revoluționară generat în est, care va cuprinde curând și Germania și Austro-Ungaria și le va nimici militar (octombrie-noiembrie 1918).

4. Ofensiva strategică la sud ori la nord. „Convenția Rudeanu”: legendă și adevăr istoric. Foarte puțin, dacă nu deloc, în istoriografia românească și în memorialistica adiacentă (atât a politicienilor, cât și a militarilor), a fost analizată și partea negativă – politică și strategică – a situației în care se găsea România în vara anului 1916, în ajunul deciziei de intrare în război. Dar aspectele negative erau evidente și doar dacă nu se voia să fie identificate și analizate puteau să fie trecute cu vederea. Din perspectivă politică, se poate afirma că lipsa unei unanimități politice a spectrului politic românesc atârna greu în balanță. Cele două mari partide ale țării, Liberal și Conservator, erau pe poziții diferite, în pofida unei înțelegeri – și a tăinuitelor informări reciproce între cei doi lideri, Ion I.C. Brătianu și, respectiv, Alexandru Marghiloman – oscilând între neutralitate și intrarea în război, dar atașându-se opus în privința taberei de alianță. Desigur, această divizare strategică la nivel de mare politică – orientare în afacerile internaționale – are explicațiile sale. Ele merg de la personalitatea liderilor și orientările lor politice – este elocventă aici poziția conservatorilor P.P. Carp sau Titu Maiorescu, chiar dacă alții erau mai puțin rigizi și gata să utilizeze oportunitățile oferite de sorții schimbători ai războiului – la calculele făcute asupra evoluției viitoare a țării în funcție de deznodământul încleștării („moartea” economică a țării dacă Rusia stăpânește Strâmtoarele, deja menționată ca grijă de căpetenie de A. Marghiloman, sau antirusismul fanatic al unora, precum Constantin Stere, pentru care o alianță cu Rusia ne destina unui viitor sumbru, sau entuziasmul antantist al lobby-ului ardelenesc, pe lângă ambele partide la București, și în opinia publică). Dar rămâne faptul că România nu înfățișa o unitate politică de orientare a establishmentului politic în politica față de război, ceea ce nu era de fast augur pentru viitor, indiferent de coaliția de state aleasă ca aliat. Este, de altminteri, această logică aflată la originea orientării față de România a taberei Centralilor, care, desigur, avea cunoștința de existența tratatului secret cu Rusia, dar nu a încetat să speră că Bucureștii nu vor face pasul decisiv, ci vor aștepta profilarea sigură a deznodământului războiului pentru a acționa. Astfel, ori de câte ori frontul Centralilor era în primejdie, cum a fost în momentele în care armata rusă era în ofensivă, în 1915 și 1916, se înregistrează și ofertele atrăgătoare, concretizate în teritorii cedate Bucureștilor sau drepturi acordate majorității românești din Ardeal, pentru menținerea neutralității. Această orientare a clasei politice românești a fost sesizată corect de diplomații Centralilor acreditați la București, încă de la începutul conflictului mondial. Ottokar Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București, a menționat în memoriile sale această diviziune din

---

târzie (un an de zile) a generalului Zaioncikovski care relatează o convorbire cu Alekseev din iulie sau august 1916 în acest sens, dar sunt știute relațiile încordate existente între șeful Stavkăi și generalul sârb trimis pe frontul din Dobroea.

politica românească și conducătorii celor două facțiuni: „Brătianu însuși în orice caz nu s-ar fi aliniat cauzei noastre, dar dacă noi am fi reușit să instalăm la putere un Maiorescu sau un Marghiloman, am fi putut avea armata română de partea noastră. În legătură cu această eventualitate au fost mai multe propuneri. Pentru a îndeplini acest plan, noi am fi fost obligați să facem concesii teritoriale în Ungaria unui guvern Maiorescu – acesta le ceruse ca o primă condiție pentru preluarea guvernului –, dar această propunere a căzut din cauza rezistenței încăpățănate a Ungariei”.¹

Mult mai serioasă era situația strategică a României în circumstanțele evoluției războiului mondial. Plasarea României în ansamblul Frontului de Est avea câteva mari inconveniente, în funcție de tabăra aleasă ca aliată la București. Decizia pentru Antantă prelungea enorm Frontul de Est, frontierele țării devenind așadar linii de confruntare cu coaliția adversă (mai bine de 1 000 km). Pentru comparație, se cuvine amintit că în întregimea lui, frontul pe care se afla armata rusă, de la Balтика la frontiera română, nu însuma decât 700 km. Dar, în această privință, distanța dintre Dunăre și Munții Carpați, în sud era lipsită de adâncimea strategică necesară pentru fiabilitatea frontului astfel deschis – doar 150-200 km –, fiind extrem de dificilă manevra de forțe în Muntenia în cazul situării inamicului atât la sud, cât și la nord. O asemenea situație strategică nu putea să nu fie exploatată de adversar, ceea ce s-a și întâmplat, știut fiind că ofensiva Falkenhayn s-a concentrat pe trecătorile sudice, în conjuncție cu o debarcare în nordul Dunării, ceea ce a adus rapid victoria inamicului în noiembrie 1916 și a obligat la evacuarea Munteniei și a Bucureștilor. Generalul rus Alekseev era conștient de acest mare inconvenient și, potrivit înlocuitorului său la șefia Stavkăi, în acea toamnă, generalul Gurko, care menționa că a fost arătat guvernului român acest mare inconvenient. Mesajul transmis de Stavka la București era că „lungimea frontierei” nu permite apărarea în fața invaziei inamice, *din cauza* puținătății forțelor militare la dispoziție, și nici înaintarea pe întregul front deschis. Pentru acest lucru ar fi fost nevoie să fie transferate trupe rusești în Transilvania, iar trupele române din vestul Olteniei să fie retrase de la frontiera cu Serbia pe o linie de apărare la est de București (așadar, abandonarea Olteniei și chiar a unei părți din Muntenia). Linia frontului deschis de România trebuia să fie mult scurtată (de la circa 1 200 la circa 500 km), pentru a fi capabilă de o acțiune militară eficientă de apărare sau trecere la ofensivă.² De altfel, în cursul operațiilor din toamna anului 1916, urmare a străpungerii germane la Jiu și debarcării inamice la Zimnicea, precum și dezastrului rus din Dobrogea, Alekseev a decis o nouă scurtare de front – pe Dunărea maritimă, Carpații Orientali și linia Focșani-Galați (aproape 400 km, dintre care un coronament montan și un fluviu protegitor în fața pătrunderii inamice cu forțe foarte puține, pe 300 km). Mai trebuie adăugat și un alt inconvenient strategic, care și-a pus amprenta sa asupra evoluțiilor ulterioare a operațiilor. Rețeaua feroviară și rutieră a Vechiului Regat nu avea capacitatea necesară pentru a permite deplasarea cu rapiditate de mari forțe militare, astfel încât forțele militare rusești, trimise în sprijin, au ajuns cu întârziere sau au trebuit să facă marșuri lungi și obositoare pentru combatanți (lucru de altminteri valabil și pentru

¹O. Czernin *op.cit.*, p. 98: *Bratianu himself would never in any case have ranged himself on our side, but if we could have made up our minds then to instal a Majorescu or a Marghiloman Ministry in office, we could have had the Roumanian army with us. In connection with this were several concrete proposals. In order to carry out the plan we should have been compelled to make territorial concessions in Hungary to a Majorescu Ministry—Majorescu demanded it as a primary condition to his undertaking the conduct of affairs, and this proposal failed owing to Hungary's obstinate resistance.*

²B. Gourko, *op.cit.*, p. 193: *At the same time General Alexeieff showed the Roumanian Government that the length of their frontier did not permit of the possibility of their own troops defending it all from enemy invasion and also did not permit an advance on the whole front. For that purpose it was necessary to transfer the Russian troops to Transylvania, which was then thinly occupied by the Austrians and to recall the Roumanian troops holding the extreme eastern part of the province of Wallachia close to the Serbian border, to the line of defence on a meridian a little to the East of Bukarest; both these measures were designed to shorten the Roumanian fighting line and to free a part of the Roumanian troops for the offensive in the chosen direction.*

forțele române). De nenumărate ori în cursul luptelor, acest inconvenient a fost deseori invocat atât de aliatul rus, cât și de combatanții români. În privința rețelei feroviare, la capacitatea sa redusă de transport se adăuga și imperativul schimbării permanente la granița dintre România și Rusia a trenurilor, datorită ecartamentelor deosebite, ceea ce producea întârzieri mari de deplasare și într-un sens și în altul.

Pentru tabăra Centralilor, deopotrivă, reatașarea României prezenta inconveniente strategice importante. Desigur, frontul propriu se prelungea masiv cu peste 300 de kilometri, dar Prutul, care devenea acum linie de înfruntare, era dificil de apărat – mai bine de 200 km, comparativ cu situația de neutralitate a României, când din Bucovina până la granița Serbiei nu avea a se teme de vreo surpriză. Este adevărat că noua configurație a frontului românesc oferea Centralilor oportunități de ofensivă atrăgătoare către sudul Rusiei, întorcând flancul stâng al frontului rus, dar era nevoie de forțe militare numeroase în acest scenariu, pe care nu le putea organiza decât în timp. Or, inamicul nu stătea la rândul său inactiv. Czernin – împărtășind desigur opinia strategilor austrieci – considera că, în condițiile din vara anului 1915 – când Rusia s-a retras sute de kilometri pe frontul central, menținându-se la frontiera cu România, când teritoriile poloneze fuseseră cucerite de Centrali, iar Serbia învinsă – atragerea României în conflict ar fi dus chiar la o încheiere victorioasă a războiului. Dar Ungaria s-a opus cu încăpățănare cedării Transilvaniei către România. „Eu cred încă – a scris diplomatul austriac în memoriile sale – că acesta a fost unul dintre cele mai importante episoade ale războiului, care dacă ar fi fost gestionată corect ar fi influențat rezultatul final. Înaintarea militară la flancul armatei ruse ar fi fost, în opinia șefilor noștri militari, un avantaj deloc de neglijat, prin care inteligenta străpungere de la Görlitz ar fi avut același rezultat; dar, așa cum s-a întâmplat, Görlitz a fost un test strategic fără niciun efect durabil”.¹

Ar fi greșit să se creadă că la București conducerea politico-militară nu era conștientă de aceste realități. Prelungirea neutralității își găsea în aceste inconveniente puternice argumente în laboratorul decizional de la București. Iar, atunci când Antanta devenea insistentă se recurgea la scenariul solicitării unui sprijin care depășea cu mult posibilitățile imediate ale acesteia (200 000 de militari ruși în Dobrogea, practic transportabili și dislocabili în cel puțin două luni, sau aprovizionări cu armament din vest, care puteau lua un timp enorm de livrare, fiind și la concurență cu nevoile în domeniu ale Rusiei). Sau, în celălalt caz, lipsa oricărei comiteri privind cedări teritoriale sau altminteri, în Transilvania impusese o reținere de înțeles Vienei și Berlinului, de a fi prea insistenți pentru a cere Bucureștilor să se alăture Centralilor. Dar, atunci când a venit ultimativul „*acum sau niciodată*” din partea Antantei, primejdia de a pierde ocazia istorică oferită, de a atinge obiectivul reîntregirii, a prevalat, mai ales că acel „*niciodată*” făcea caduc și tratatul secret cu Rusia din 1914. S-a mai adăugat și lipsa de informații privind Alianții și rezervele lor militare la dispoziție, astfel că îndoielile au fost depășite și s-a luat decizia. Întrebarea care rămâne este: de ce cu mai bine de o lună mai târziu decât ar fi fost optim – adică la vârful ofensivei Brusilov.

Episodul „convenției Rudeanu” din iulie 1916 arăta exemplar complexitatea războiului erei industriale, desfășurat în coaliție de state, asimetrică prin calibrul membrilor componenți,

¹ *Ibidem*, p. 106, 107: *The downfall of Serbia and the conquest of the whole of Poland occurred during this period, and, I repeat, in those months we could have secured the active co-operation of Roumania. /.../ It was quite clear that the opposition to the ceding of Transylvania originated in Hungary. /.../ I sent at that time a confidential messenger to Tisza enjoining him to explain the situation and begging him in my name to make the concession. Tisza treated the messenger with great reserve, and wrote me a letter stating once for all that the voluntary cession of Hungarian territory was out of the question; /.../ There was nothing to be done. And still I think that this was one of the most important phases of the war; which, had it been properly managed, might have influenced the final result. The military advance on the flank of the Russian army would have been, in the opinion of our military chiefs, an advantage not to be despised, and through it the clever break through at Görlitz would have had some results; but as it was, Görlitz was a strategical trial of strength without any lasting effect.*

cu operații militare de anvergură continentală, implicând milioane de militari sprijiniți de alte sute de milioane de oameni aflați în spatele frontului. El învederează rolul, cu totul fără precedent, pe care au fost chemați să-l joace decidenții români, politici și militari, în a realiza împlinirea proiectelor proprii și atingerea intereselor naționale. Un rol pe care erau chemați să-l joace prima dată în istorie, strămtorați atât de lipsa de experiență, așadar de absența precedentelor istorice depărtate sau recente, cât și de decalajul tehnologic, de la comunicațiile diplomatice sau securitatea acestora, la asimetria în dotare militară sau în calitatea și experiența de comandament militar. Este însă necesar a menționa că nu doar România și elita ei conducătoare s-au confruntat cu aceste curențe, majoritatea statelor mici evidențiind indici mai mult sau mai puțin similari de inferioritate față de statele mai mari industrializate și care s-au răsfrânt în pierderile umane înregistrate, disproporționate comparativ, în insuccese pe câmpiile de luptă, dar și în beneficii neașteptate și uneori nemeritate. A imagina că în primul război al erei industriale în care s-a aflat Europa și lumea, în anii 1914-1918, lucrurile s-au desfășurat după o logică prestabilită de secvențialitate și planificare ar fi un exercițiu care nu doar ar desfiida ceea ce Clausewitz a numit „fog of war”, dar ar lipsi de adevărata înțelegere Marele Război, ca tezaur de experiență umană.

De ce spunem că episodul convenției militare semnate de colonelul Vasile Rudeanu la Paris, în iulie 1916, în numele României este emblematic pentru ceea ce a fost intrarea țării în Primul Război Mondial, proces complex, contradictoriu, cu o sumă de necunoscute a căror analiză a supus la grea încercare puterea de înțelegere a diriguitorilor? Pentru că, în fiecare dintre amănuntele acestui episod, se dezvăluie complexitatea acestei prime ediții a războiului modern, mai ales purtat în coaliție. Iată „filele” principale ale episodului, în relatarea memorialistică atât a celui care i-a fost personaj principal, cât și a altor actori implicați.

1. Colonelul Vasile Rudeanu a fost mandatat, la începutul războiului mondial, să acționeze în vest, în statele Antantei, având postul permanent la Paris, pentru a realiza două obiective: achiziții de armament și muniții pentru pregătirea intrării în război a armatei române și, secundul, acțiune în vederea admiterii revendicărilor naționale ale României.¹ Interesează în cele ce urmează modul în care s-a încheiat prima convenție militară a României cu Antanta (23 iulie 1916) și ce prevedea aceasta și de ce s-a ajuns la alt plan de campanie al României doar o lună mai târziu.

2. Principala chestiune care se pune în ceea ce privește acțiunea militară a României, odată intrată în război, era încotro își va îndrepta aceasta întreaga sa greutate ofensivă. În circumstanțele geopolitice ale anului 1916, armatei române îi erau deschise două direcții principale de ofensivă, către nord, prin trecătorile Carpaților către Transilvania și eliberarea acesteia, ori către sud, dincolo de Dunăre, pentru a face joncțiunea cu armata aliată dislocată la Salonic, comandată de generalul francez Sarrail, a scoate Bulgaria din război, iar apoi având a se defini ținta strategică următoare (cucerirea Constantinopolului). Atât memoriile lui Vasile Rudeanu, cât și alte relatări memorialistice sau documente istorice menționează că, la 23 iulie 1916, acesta a semnat un plan de campanie alcătuit de comandamentul aliat al Antantei, care prevedea lansarea ofensivei române către sud, dincolo de Dunăre, pentru a face joncțiunea cu armata de la Salonic, în strânsă cooperare cu armatele rusești. Astfel, Rudeanu menționează în memoriile sale că această convenție militară caută să dea satisfacție solicitărilor guvernului de la București: „Să înceapă războiul cu pătrunderea imediată a armatei române în Transilvania și totuși să păstreze Antantei marile avantaje ce-i dă intrarea României în război: posibilitatea de a prinde armata bulgaro-germană între focurile a două ofensive concomitente și convergente,

¹ General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război*, ed. Dumitru Preda și dr. Vasile Alexandrescu, Editura Militară, București, 1989, p. 279.

cu obiectiv comun Sofia: ofensiva unei armate ruso-române spre sud, pornind de la Dunăre, și ofensiva spre nord a armatei aliate de la Salonic”.¹

Aflat la Petrograd, M. Paléologue știe că s-a încheiat chiar o convenție româno-franceză în acest sens, la 23 iulie 1916, iar comandantul armatei de la Salonic (generalul Sarrail) a primit ordine precise în acest sens: „Colonelul Rudeanu, atașatul militar român în Franța, a negociat cu delegații Statelor Majore Aliate o convenție care fixează la 150 000 numărul de oameni care urmează să fie angajați de către Înalțul Comandament român într-un atac imediat asupra Bulgariei, concomitent cu o ofensivă lansată de Armata de la Salonic. Convenția, care reglementează, de asemenea, relațiile dintre cele două grupuri de armată, a fost semnată la Chantilly la 23 iulie. Generalul Sarrail, comandantul armatelor aliate din est, a primit deja ordinul de a planifica o operațiune vastă”.² În memoriile sale, generalul Sarrail confirmă acest lucru, menționând că a primit ordinul de a lansa ofensiva concomitent cu românii, dar câteva zile înainte de declarația de război a Bucureștilor: „Un plan de acțiune mi-a fost cerut la 15 iulie cu această directivă generală: «Angajați forțele bulgare pentru ca ele să nu poată să acționeze împotriva României»”.³ La 19 iulie, generalul Sarrail a înaintat concepția generală a acestui plan, care prevedea cooperarea tuturor forțelor aliate sub comanda sa, aprobarea fiind primită de la Chantilly (sediul Comandamentului Suprem Aliat), la 23 iulie. Potrivit ordinelor, Armata de la Salonic trebuia să atace dispozitivul bulgar la 1 august, iar România să lanseze ofensiva la sud la 8 august. Dacă la 29 iulie Sarrail a primit ordin de amânare a atacului cu patru zile, la 3 august a fost informat că „data începerii operațiunilor nu se poate preciza”, ceea ce desigur era în legătură cu mersul negocierilor de la București pentru încheierea tratatului politic de alianță România-Antanta. Paléologue notează că a primit informația „[...] dintr-o sursă secretă, că, departe de a fi pregătiți să lanseze ofensiva împotriva bulgarilor, guvernul român este angajat în negocieri clandestine cu cabinetul din Sofia. Raportul este parțial confirmat printr-o telegramă pe care [ambasadorul britanic la Petrograd] Buchanan a primit-o în această dimineață de la ministrul englez la București, în care se spune că președintele român al Consiliului nu a acceptat ideea de a ataca Bulgaria sau chiar de a-i declara război.”⁴ Discutând cu colegii săi, britanic și asistentul ministrului de externe rus, Neratov, acesta din urmă susține că Brătianu trebuie să fie convins să acționeze potrivit „convenției Rudeanu”, adică să pornească ofensiva la sud. Cu această ocazie, Paléologue își expune propria concepție, care trebuie să fi guvernat, deopotrivă, și decidenții de la Chantilly: „[...] publicul francez nu ar înțelege niciodată o ofensivă luată de Armata de la Salonic, fără o ofensivă comună pe Dunăre; el ar fi furios văzând soldați francezi uciși în Macedonia pentru a face mai ușoară anexarea de către români a Transilvaniei. Și apoi, din nou, fără a fi un expert în strategie, cred că este în interesul românilor înșiși să scoată din luptă pe bulgari, înainte de a lua ofensiva la nord de Carpați. În ceea ce privește convorbirile secrete despre care mi s-a spus că sunt în curs de desfășurare, între București și Sofia, nu am nicio îndoială că vor eșua. Ar trebui să fie supărat

¹ *Ibidem*, p. 266.

² Maurice Paléologue, *op.cit.*, 27 iulie 1916: *Colonel Rudeanu, the Rumanian military attaché in, France, has negotiated with the delegates of the Allied General Staffs a convention which fixes at 150,000 the number of men to be employed by the Rumanian High Command in an immediate attack on Bulgaria, such an attack being timed to coincide with an offensive by the Salonica army. The convention, which also governs the relations of the two army groups, was signed at Chantilly on July 23. General Sarrail, commanding the Allied armies of the East, has already received an order to plan a vast operation /.../*.

³ Général Sarrail, *Mon commandement en Orient (1916-1918)*, Flammarion, Paris, 1920, p. 136-137.

⁴ Maurice Paleologue, *op. cit.*, 27 iulie 1916: *from a secret source, that, far from preparing to take the offensive against the Bulgarians, the Rumanian Government is engaged in clandestine conversations with the Sofia cabinet. The report is partially confirmed by a telegram Buchanan received this morning from the English Minister in Bucharest, in which it is said that the Rumanian President of the Council has never accepted the idea of attacking Bulgaria or even of declaring war on her.*

teribil dacă ele ar reuși, deoarece acest lucru ar însemna că întreaga armată bulgară s-ar întoarce împotriva Armatei noastre din Est.”¹

3. Colonelul Rudeanu menționează în memoriile sale că el a semnat convenția privind intrarea României în război, fără să aibă acordul guvernului de la București, fiind pus în fața faptului împlinit de mareșalul Joffre, comandantul suprem francez, și omologul britanic al acestuia. El ar fi încercat să refuze semnarea, invocând lipsa mandatului guvernului român, dar disponibilitatea omologului său rus, care a declarat că semnează *ad referendum*, l-a făcut să adopte aceeași poziție. Desigur, nu avem probe documentare, dar nu trebuie exclusă ipoteza, dată fiind compulsarea cu alte documente care evidențiază că există o unitate de vederi ruso-franceză în această problemă, că Rudeanu a semnat cu ușurință de neiertat, imitând gestul omologului rus (vezi pozițiile exprimate la Petersburg menționate anterior de oficiali ruși și francezi) și angajând în fața înaltului for guvernul român într-o chestiune atât de gravă ca intrarea într-un război.

4. Politician experimentat, Ion I.C. Brătianu a știut să depășească situația fără precedent în care colonelul Rudeanu implicase România. Într-o telegramă expedită câteva zile mai târziu lui Rudeanu, premierul român a arătat că poate să îplinească cererile aliate din convenția militară doar dacă rușii angajează 200 000 de oameni pentru ofensivă către sud (cea ce era o cvasi-imposibilitate practică pentru aliat în ceea ce privește transportul acestor forțe și dislocarea lor într-un interval atât de scurt) și că data de intrare a României în război va fi stabilită prin convenția politică (încă neîncheiată), cea militară urmând să se subordoneze firească acesteia.

Temându-se că Brătianu va tergiversa din nou intrarea în război, Aliații au căutat să vină în întâmpinarea Bucureștilor. Aristide Briand, ministrul de Externe francez, telegrafiază lui Paléologue la Petrograd, la 1 august 1916: „În ceea ce privește o declarație românească de război. Eu împărtășesc punctul de vedere al lui Sir Edward Grey și generalului Joffre că, în ultimă instanță, noi nu ar trebui să insistăm pe o declarație imediată de război Bulgariei [a României]; este destul de probabil că germanii vor forța pe bulgari să atace de îndată pe români, iar diviziile ruse pot apoi să înceapă ostilitățile. Este la fel de probabil că dacă românii nu s-au pregătit pentru operațiuni la sud de Dunăre, ci și-au concentrat cea mai mare parte a forțelor lor în Carpați, ei vor recepționa o replică dură de la bulgari [ceea ce s-a întâmplat la Turtucaia].”² La insistența aliaților occidentali, șeful Stavkăi, generalul Alekseev, a fost de acord ca românii să ia ofensiva în Transilvania. La 5 august 1916, Paléologue notează că Alekseev avizează opinia „ca efortul românesc să fie îndreptat exclusiv împotriva Austriei; el consimte ca operațiunile împotriva Bulgariei să fie amânate, însă consideră că astfel de operațiuni vor începe de la sine. El insistă asupra faptului că tergiversării lui Brătianu trebuie să i se pună capăt, o dată pentru totdeauna, prin fixarea precisă a datei la care armata română trebuie să acționeze”³.

¹ *Ibidem*, 1 august 1916: *The French public [...] would never understand the offensive being taken by the Salonica army without a joint offensive on the Danube; they would be furious at the idea of French soldiers being killed in Macedonia to make it more easy for the Rumanians to annex Transylvania. And then again, without being an expert in strategy, I think that it is to the interest of the Rumanians themselves to put the Bulgarians out of action before they take the field north of the Carpathians. As for the secret conversations which I am told are in progress between Bucharest and Sofia, I have no doubt they will fail. I should be terribly upset if they succeeded, as that would mean that the whole of the Bulgarian army would turn against our Army of the East.*

² *Ibidem*: *As regards a Rumanian declaration of war. I share the view of Sir Edward Grey and General Joffre that in the last resort we should not insist on an immediate declaration of war on Bulgaria; it is quite probable that the Germans will force the Bulgarians into attacking the Rumanians at once, and the Russian divisions can then commence hostilities. It is equally probable that as the Rumanians have not prepared for operations south of the Danube, but have concentrated the bulk of their forces in the Carpathians, they will get a rude shock from the Bulgarians.*

³ *Ibidem*, 5 august 1916: *General Alexeev has come round to the opinion of General Joffre and Briand, and agrees that the Rumanian effort shall be directed exclusively against Austria; he consents to the operations against Bulgaria being deferred, but thinks that such operations are bound to begin by themselves. He insists that Bratiano's procrastination shall be put an end to, once and for all, by definitely fixing the date on which the Rumanian army must take the field.*

5. Deși apologeți ai lui Brătianu au negat existența „Convenției Rudeanu” (I.G. Duca), memoriile colonelului Rudeanu atestă ferm: a existat. Ea a fost semnată de colonelul (pe atunci) Rudeanu la Chantilly, la 23 iulie 1916. Memoriile lui Rudeanu arată că, înainte de a participa la conferința interaliată de la Chantilly, unde a semnat convenția, se primise la ambasadă o telegramă de la București (semnată Ion Brătianu), cu următorul conținut: „Briand îmi cere să autorizez pe colonelul Rudeanu să iscălească duminică convenția militară pe care el o cunoaște [deci Brătianu știa de acest act și de conținutul lui]. Or, până astăzi, vineri, n-am primit nimic de la colonelul Rudeanu, care a fost autorizat de mine să examineze condițiunile unei cooperării cu Sarrail, nu să încheie o convenție militară, căci interesul nostru nu e să stabilim o convenție separată cu Franța, dar [cuvânt indescifrabil] condițiunile aferente într-o înțelegere militară semnată la București, care va deveni un act încheiat cu Cvadrupla Antantă. Brătianu”.¹

6. În Nord sau în Sud? La începutul lunii august nu era încă limpede care va fi efortul principal al armatei române odată intrate în foc. Guvernul român nu era dispus să renunțe la ofensivă în Transilvania care se voia o sigilare prin sânge a dreptului său imprescriptibil la reunirea patrimoniului teritorial național prin cea mai importantă componentă a sa, leagănul statalității și formării etnice. Aliții nu voiau să abandoneze ceea ce socoteau a fi principala consecință a intrării României în război: înaintarea spre sud a forțelor aliate, scoaterea Bulgariei din război prin joncțiunea armatelor coborâte din nord cu armata de la Salonic și apoi, eventual, înaintarea către Constantinopol, cucerirea acestuia și capitularea Turciei. Aceste evoluții ar fi galvanizat opinia publică din Rusia, ar fi îndepărtat pericolul revoluției care bătea la ușa marelui imperiu țarist și ar fi pecetluit poate și soarta războiului. Ar fi fost triumful concepției războiului (și victoriei) la periferie, care devenise deja un concept vehiculat în cercurile militare și politice aliate, în care României îi fusese rezervat rolul de test.

Întregul episod al „convenției Rudeanu” rămâne oricum neclar. Dar, admițând chiar că Rudeanu a acționat fără mandat, nu ar fi fost mai adecvată prezentarea unei asemenea ipoteze decât formula „legendei” lansate de memorialistul I.G. Duca, practic un istoric oficial al Partidului Liberal (Brătianu) pentru acea perioadă?

5. O alianță și un război într-un moment nepotrivit: situația politico-militară din Rusia în momentul intrării României în război. La sfârșitul lunii august, când România a intrat în Marele Război, Rusia se afla – am spus-o repetat în acest demers – în mijlocul unei ample crize politico-militare, care fierbea sub covorul confecționat propagandistic al efortului destinat frontului de luptă. Militar, după înfrângerile din 1915, când armata rusă fusese nevoită să se retragă sute de kilometri, odată cu sfârșitul treptat al ofensivei Brusilov din vara anului 1916, coincident cu intrarea în foc a României, armata rusă experimenta o perioadă dramatică. Lipsei de victorii pe front i s-a asociat cu rapiditate în acest an 1916 criza imensă politico-socială a spatelui frontului, unde vârfurile conducătoare au fost cufundate în corupție și nepotism, de la împărăteasă și anturajul monarhic la conducerea superioară a oștirii, în care numirile de comandanți pe fronturi erau arbitrare și expresia unei corupții politice endemice, de la lipsurile alimentare în orașe la exploatarea imensă din ruralul privat de forță de muncă necesară, de la agitațiile cercurilor maximaliste – cum erau numite cele de orientare de stânga accentuată – la încercările unei burghezii dinamice să identifice un drum pentru a-și impune ideile performante. Lipsa de dinamism a frontului pentru a grăbi prin victorii decisive sfârșitul unui extrem de stresant fenomen politico-social și economic, precum și consolidarea unei mame incandescente și autodistrugătoare a țesutului normal al frontului intern s-au asociat într-o situație prerevoluționară, care, la începutul toamnei 1916, era îndeajuns de matură pentru a prevesti schimbarea fundamentală în câteva luni doar.

¹ General Vasile Rudeanu, *op.cit.*, p. 270.

Ceea ce a preocupat în cel mai înalt grad corpul de comandă militară suprem rus din toamna 1916 a fost soluționarea crizei interne deosebit de grave, slăbiciunea periculoasă a frontului intern, cu deosebire în marile orașe și în Capitală. Atât de gravă a fost această situație internă încât atunci când, intrată în război, armata română a fost obligată temporar să se retragă, Stavka a pledat imediat pentru o scurtare a frontului și retragerea în Moldova (extensie cu doar 400 km a liniei de front) în loc de a sprijini rezistența pe munți, pe frontiera dunăreană și dobrogeană a României și a exploata cea mai mică șansă de victorie. Evoluția situației militare în viitorul imediat – până în primăvara anului 1917 – a fost considerată în acest fel de către Stavka, care a decis ca linie de conduită imperativul unei stabilizări grabnice a frontului din România și o soluționare rapidă a crizei politice interne. Aceasta din urmă va atinge apogeul în declanșarea revoluției din februarie 1917, prin abdicarea țarului (practic sechestrat de generalii puciști la Pskov) și evoluția rapidă și impredictibilă a Rusiei către eșec, care s-a finalizat în armistițiul de la Focșani (decembrie 1917) și pacea separată a Rusiei cu Puterile Centrale de la Brest Litovsk, în martie 1918. În virtutea logicii strategice decise la Stavka încă din octombrie 1916, la o lună și mai bine după intrarea României în război toamna anului 1916, generalul Alekseev a ales să nu sprijine bătălia Bucureștilor angajată de armata română. Pentru el – iar acest lucru nu a fost ascuns defel la București, cea mai urgentă misiune era salvarea Rusiei, cu alte cuvinte stabilizarea frontului intern pe care revoluția putea să-l zdruncine ireparabil, așa cum s-a și întâmplat. Înlocuitorul său la comanda Stavkăi, generalul Gurko, dă seama în memoriile sale tocmai de această logică, atunci când stăruie pe preconizata scurtare a liniei frontului și abandonarea Munteniei și Dobrogei, precum și pe evacuarea în Rusia a autorităților române și a încorporabililor români din teritoriul care urma să fie ocupat de inamic (din luna noiembrie 1916), dar și pe o frenetică acțiune lansată pentru a pregăti, ca efective și armament, armata rusă pentru ofensivele anului următor. Gurko scrie în acest sens următoarele în memoriile sale publicate la doar doi ani după evenimente: „După cum se știe, înaintarea inițială a trupelor române a fost încununată cu succes, pentru că în Transilvania nu erau aproape deloc trupe austriece. Aceasta din cauză că Puterile Centrale au continuat să spere că România va rămâne neutră. În mai puțin de două săptămâni, austro-germanii, adunând forțe, au oprit înaintarea avansul românească, și curând au început ei înșiși o ofensivă generală. În acest timp, exista opinia generală că România contează pe neutralitatea Bulgariei. Cu intrarea [în război a] bulgarilor însă, nu numai că frontul armatei române a devenit mai lungși pericolul din Dobrogea mai mare, dar exista posibilitatea ca trupele bulgare să treacă Dunărea. Atunci, în mod natural, ei [românii] au revenit la ideea generalului Alekseev de a fi ocupată partea de vest a frontierei românești cu trupe rusești. Dar, acest lucru impunea o prelungire a frontului nostru”¹. Relatând cu acuratețe că ofensiva Brusilov a încetinit, iar Armata 9 rusă nu a fost în măsură să străbată obcinile bucovinene, generalul Gurko aduce și o altă mărturie prețioasă. Anume că la Stavka liderii militari erau ocupați excesiv de chestiuni politice, perioada predării funcției de către Alekseev (sosirea lui Gurko la Moghilev fiind menționată la 23 noiembrie 1916) coincidând cu o criză politică din cauza amestecului țarinei în chestiuni de numiri în funcții de ministru ale unor favoriți ai acesteia. Acest amănunt dă seama de gravitatea crizei politice în care se găsea Rusia, ceea ce este confirmat și de informațiile furnizate de un alt general

¹ Basil Gourko, *op. cit.*, p. 194: *As is known, the first advance of the Roumanian troops was successful, as in the Transylvania there were almost no Austrian troops. This was probably because the Central Powers continued to hope that Roumania would remain neutral. Scarcely two weeks had passed before the Austro-Germans, gathering their forces, stopped the Roumanian advance, and soon afterwards themselves began a general offensive. About this time it was the general opinion that Roumania was counting upon the neutrality of Bulgaria. With the entry of the Bulgars, not only did the lines of the Roumanian Army become longer and the danger to the Dobroudja greater, but there was a possibility of the Bulgarian troops crossing the Danube. Then naturally they had to revert to the idea of General Alexieff and to occupy a part of the Roumanian frontier, turned to the west, with Russian troops. But this necessitated the lengthening of our front.*

rus, A. Denikin, care notează că: „Reprezentanții ai unor cercuri sociale și ai Dumei de Stat au făcut o vizită lui Alekseev, care se afla la tratament la Sevastopol. Aceștia au spus generalului, destul de sincer, că o revoluție este în pregătire. Ei bănuiau care vor fi consecințele acesteia în țară, dar nu puteau spune cum ar fi reacționat frontul și îl consultau pe general. Alekseev a insistat cu fermitate că schimbările violente în timpul războiului erau inadmisibile, că acestea ar constitui o amenințare mortală pentru front, care, potrivit opiniei sale pesimiste, «nu era deloc echilibrat», și a pledat împotriva oricărui act ireparabil de dragul păstrării armatei. Delegații au plecat, promițând să ia măsurile necesare pentru a evita revoluția avută în vedere. Nu știu pe ce informații și-a bazat generalul Alekseev declarația sa ulterioară, anume că aceleași delegații i-au vizitat apoi pe generalii Brusilov și Ruzski [generali cu comenzi superioare pe front – n.n.], iar după ce acești generali au exprimat o viziune opusă, ele și-au modificat decizia inițială; dar pregătirile pentru revoluție au continuat”.¹

Deopotrivă, acest episod relatat de Gurko mai vădește un alt fapt, care nu se întâmpla doar în Rusia (în Germania, în aceeași perioadă, „partidul feldmareșalilor” devenea tot mai proeminent politic și căuta să impună frontului intern o subordonare largă propriilor solicitări). Anume, comandamentul suprem militar, corespunzător exigențelor războiului industrial, a încercat să modeleze potrivit vrierilor sale viața politică internă, fiind favorabil, impunând chiar lideri politici care să răspundă cu promptitudine și fără murmur exigențelor operaționale gândite la Stavka. Lăsat să se dezvolte, acest fenomen consemna pași însemnați către o dictatură militară, dar care nu putea să nu stârnească împotriviri, mai ales că segmente largi ale populației erau profund nemulțumite și începeau să răspundă favorabil orientărilor politice populiste și extremiste. Însemnările memorialistice consemnează cum lideri politici, deopotrivă democrați sau maximaliști, nu ezitau să caute la Stavka un sprijin (cei de orientare moderată) sau la milioanele de soldați, practic țărani, în majoritate, dar și muncitori din marile centre urbane (orientările radicale socialiste, îndeosebi). Stavka devenea, treptat, un fel de arbitru al vieții politice interne, fără să aibă însă nu atât îndatorirea de a-și exprima opinia politică, cât competența de a o formula. Situația în care s-a găsit încă din toamna anului 1916 nu era deloc confortabilă pentru Stavka, iar diverși lideri militari au realizat că sunt ținta unui interes politic sporit, chiar că se așteaptă de la ei să se pronunțe pentru cea mai bună soluție politică de continuare victorioasă a războiului. Spre deosebire însă de Germania, unde autoritatea covârșitoare asupra corpului de comandă al armatei au exercitat-o, începând tot din toamna anului 1916, mareșalul Hindenburg și generalul Ludendorff, care deveniseră un coșmar pentru Kaiser și partidele politice stânenite astfel în competențele lor, în Rusia nu au existat figuri de comandanți militari cu autoritate comparabilă în armată. Șeful Stavkăi, generalul Alekseev, se îmbolnăvise și era mai mult în concediu în aceste luni cruciale de ajun de revoluție, înlocuitorul său, Gurko, nu realiza defel ineditul acestei noi situații, astfel încât s-a deschis calea ambițiilor și, deopotrivă, veleitarismelor unor generali obscuri. Nu este întâmplător că majoritatea memorialiștilor dedică capitole speciale situației din armată, menționând, mai mult sau mai puțin

¹ General A.I. Denikin, *The Russian Turmoil. Memoirs: Military, Social, and Political*, London: Hutchinson & Co. Paternoster Row, 1922, p. 38: *Representatives of certain Duma and social circles visited Alexeiev, who was ill at Sevastopol [de la 1 noiembrie Alexeiev se afla în repaus medical, dar continua să țină legătura cu Marele Cartier General]. They told the General quite frankly that a revolution was brewing. They knew what the effect would be in the country, but they could not tell how the front would be impressed, and wanted advice. Alexeiev strongly insisted that violent changes during the war were inadmissible, that they would constitute a deadly menace to the front, which, according to his pessimistic view, was already by no means steady, and pleaded against any irretrievable steps for the sake of preserving the Army. The delegates departed, promising to take the necessary measures in order to avert the contemplated revolution. I do not know upon what information General Alexeiev based his subsequent statement to the effect that the same delegates afterwards visited Generals Brussilov and Ruzsky, and after these generals had expressed an opposite view to his, altered their previous decision; but the preparations for the revolution continued.*

explicit, fenomenul caudillo-izării¹ armatei ruse, care prin revoluție se va manifesta amplu. Un Kornilov sau Denikin, un Kolceak ori un Vranghel s-au ridicat tocmai datorită maturizării acestui fenomen pe fondul revoluției din martie 1917. De pildă, Kerenski, cel care va deveni un lider important al perioadei antebolșevice a revoluției din Rusia, menționa într-o relatare a ciocnirii sale acute din august 1917 cu generalul Kornilov, șeful Stavkăi în acel moment, că: „întregul pericol al acțiunilor unor «reformiști» prea grăbiți nu însemna nimic în comparație cu consecințele intrigilor secrete care se țesau în același timp la Comandament [Stavka] și în alte părți, cu obiectivul de a organiza o lovitură de stat în forță, care deja în timpul Conferinței de la Moscova [unde Kerenski s-a întâlnit cu Kornilov, în august 1917] au încercat să obișnuiască Rusia și pe Kornilov însuși cu ideea unei dictaturi militare a celui din urmă”.² Menționând în continuare că această temă de influențare a publicului cu privire la lovitura de stat a fost recepționată de guvern încă de la începutul lunii iulie 1917, Kerenski constata că: „În paralel cu propaganda deschisă a ideii unei dictaturi militare, o acțiune secretă era în desfășurare. În primă fază au fost organizate cercuri conspirative autonome în care elementele militare au luat parte activă, printre ei o parte a membrilor Comitetului Central al vechii Ligi a Ofițerilor Ruși; aceste cercuri s-au unit apoi și a fost optimizată tehnica conspirației. Unele persoane dubioase, precum Aladin și Zavoiko, au fost acceptate în cadrul lor; ei au format legătura dintre conspiratorii militari, politicienii civili și cercurile financiare care sprijineau acțiunea. În acest fel, o veritabilă organizație a fost creată, care, mai târziu, a luat o asemenea formă încât generalul Alekseev a putut să amenințe cu dezvăluiri la procesul generalului Kornilov, dacă participanții civili, care au rămas necunoscuți, vor bloca sprijinul financiar pentru familiile conspiratorilor arestați”.³

Pentru a se ajunge la această stare de spirit favorabilă dictaturii militare în Rusia verii anului 1917, trebuie să ne întoarcem la maturizarea acesteia, determinată de modul în care au evoluat operațiile militare pe teritoriul României, odată cu decizia Bucureștilor de intrare în război. Generalul britanic Knox, citat anterior, notează opinia altui general rus referitoare la intrarea României în război, anume N.N. Duhonin, din comanda Armatei 9 ruse, dislocate în Bucovina și care avea, după intrarea României în război, și o divizie românească în subordine. Duhonin (el îl va înlocui, după revoluția din martie 1917 și căderea țarismului, pentru scurt timp, în septembrie – noiembrie 1917, pe Alekseev la conducerea Stavkăi, numit de Kerenski, deci acolo unde acesta din urmă bănuia a se fi născut sus-zisa stare de spirit favorabilă unei dictaturi militare), la 25 octombrie 1916, îi declara la Berdicev: „noi am fost fără îndoială mult slăbiți de intervenția României, pe care a caracterizat-o ca «un simplu pariu»”. Apreciind spiritul combativ al soldaților români, generalul rus evaluează că aceștia nu sunt obișnuiți cu bombardamentele de artilerie, dar că cei aflați sub comanda sa „rezistă tot mai bine”. Ceea ce este însă de notat din această conversație este opinia comandantului rus că, în acel moment, datorită retragerii de pe frontul din Dobrogea, în principal format din trupe rusești, „trecătorile Carpaților nu pot

¹ Caudillo, nume dat unor dictatori militari latino-americani.

² Kerenski, p. XVI: *But all the danger from the activities of too hasty „reformers” was nothing in comparison with the terrible consequences of the secret intrigue which was carried on at the same time at Headquarters and in other places with the object of making a forcible coup d’etat, and which already by the time of the Moscow Conference had attempted to accustom Russia and Kornilov himself to the idea of the military dictatorship of the latter.*

³ *Ibidem*, p. XVII: *Parallel with the open propaganda of the idea of a military dictatorship, secret work was going on. At the first stage separate conspirative circles were organized in which some military elements took an active part, among them a part of the members of the Main Committee of the old Russian Officers’ League. Later, these circles united, and the technique of the conspiracy improved. Some dubious persons, such as Aladin and Zavoiko, were accepted in their midst; they formed the link between the military conspirators, the civil politicians, and the financial circles that were supporting them. In this way a real organization was created, which later took a definite shape that General Alekseev could menace it with revelations at the trial of General Kornilov, should the civil participants, who remained unknown, withhold financial help from the families of the arrested conspirators.*

fi apărate”, iar armata sa, care trebuia să aibă flancul stâng la Vatra Dornei, avea acum flancul drept pe această localitate, iar cel stâng pe Bacău.¹ Cu alte cuvinte, retragerea ruso-română din Dobrogea a obligat extinderea peste măsură a frontului Armatei a 9-a ruse, care avea misiunea, potrivit planului inițial de operații de la sfârșitul lui august 1916, să străbată obcinile bucovinene și să deașeze în Maramureș, încercuind, împreună cu armata română, înaintând dinspre sud, forțele inamice din Transilvania și să deschidă drumul către Budapesta. Dezastrul strategic produs de retragerea din Dobrogea – indiferent care a fost rațiunea acestuia: inabilitatea de comandant a lui Zaioncikovski, lipsa de prevedere a lui Alekseev în trimiterea de forțe îndestulătoare pe acest front, îndrăzneala inamicului, decizia comandamentului român de a păstra o masă de manevră ca rezervă în estul Munteniei, imobilizând forțe capabile de acțiune în Dobrogea – se profilează ca unul din marile evenimente militare care au tranșat în favoarea Centralilor campania anului 1916 a armatei române. Duhonin a declarat, tot în acea convorbire cu Knox, că are îndoieli că se va rezista până în primăvară, dar dacă acest lucru se va întâmpla, armata română va trebui reconstruită.² La 15 noiembrie, într-o conversație cu Alfred Knox, la Berdicev, localitate unde se afla comandamentul Frontului de Sud-Vest rusesc, pe marginea situației militare, generalul rus Brusilov a făcut evaluarea sa asupra frontului românesc deschis la sfârșitul lunii august 1916. El a subliniat că intervenția României „ne-a slăbit prin prelungirea frontului nostru”, ceea ce, în comparație cu o situație similară la inamic, nu înseamnă același lucru asupra capacității operaționale datorită superiorității germanilor în artilerie și mitraliere (așadar mai puțini oameni pe kilometru de front) și calității superioare a sistemului de transport pe calea ferată pentru deplasarea cu rapiditate a trupelor. România, a continuat Brusilov, este „un aliat dificil”. Generalul Knox a arătat că luptătorii români „luptă cu vitejie. El [Brusilov] a fost de acord, dar a spus că singura idee a ofițerilor este să meargă în permisie la București. Unii dintre ei merg acolo în fiecare noapte și cum poate o armată să lupte în aceste condiții?”³ Referindu-se la modul în care ar putea fi rezolvată criza care se amplifica pe frontul român, generalul britanic a sugerat interlocutorului organizarea unui front român separat, aflat în subordinea Stavkăi, comandat de regele României, cu generalul francez H. Berthelot ca șef de stat-major. Brusilov a arătat că ideea nu i se pare rezonabilă, întrucât, astfel, ar fi o subordonare dificilă a diferitelor forțe la variate eșaloane, așadar împiedicând o

¹ *Ibidem*, p.486: Monday, October 25th, 1916. Berdicev. Dukhonin gave me half an hour at 10.30. He is pessimistic for a Russian. Says we are undoubtedly much weakened by the intervention of Rumania, which he characterised as having been a «pure gamble». The nerves of the Rumanian soldier have not stood heavy shell. However, the Rumanian Division, which is in the 9th Army, is fighting steadily. The 9th Army will now have its right flank at Dorna Vatra instead of its left. It will defend the line of the Sereth, its left at Bacau. The Carpathian Passes cannot be defended owing to the retirement in the Dobrudja. Dukhonin indicated that many mistakes had been made by Zaionchkovski, who could command a corps, but not an army.

² *Ibidem*, p.487: Dukhonin said that we would now be in Lemberg if Rumania had not come in. As things are, it seems likely that all Wallachia with its grain and oil will be lost to the enemy. The winter will be the time of special danger in Rumania. If we survive till the spring, we will have had time to train and to equip the Rumanian army.

³ *Ibidem*, p. 503-504: Brusilov spoke about Rumania. He points out that intervention has weakened us by lengthening our front. The lengthening of the German front is of less consequence to her, as with her abundant artillery and machine-guns she can defend a passive sector with far fewer men, while her railway system enables her to concentrate rapidly a superior striking force at whichever point she desires. Brusilov thinks that the Rumanian railways are, «if possible,» even worse managed than the Russian. Russia has handed over to the Rumanians over 600 wagons and all the engines captured from the Austrians, but the Rumanians do not know how to use them. Since the Russian concentration commenced, the Rumanians should have provided 130 trains at Czernowitz to carry forward the Russian troops detained there. They had provided only thirty and the Russian troops had to continue the journey on foot. Rumania is a difficult ally (tyajeli soyzuznik). The 9th Army had offered to buy supplies for the troops now concentrating, but Rumanian officials had hastened to say that there was no need to worry, for their officers would provide everything required in four large magazines. They had provided nothing, and the Russian concentration had to be stopped to allow supply trains to get through, for otherwise the men on the spot would have starved. I suggested that the men fought bravely. He agreed, but said that the one idea of the officers was to go on leave to Bucharest. Some of them went there every night, and how could an army fight on such lines?

coerență operațională.¹ Este ușor de înțeles aroganța comandantului rus, care nu înțelegea să se subordoneze șefului statului român, regele Ferdinand. De altminteri, în această chestiune a comandamentului național și a creării unui front distinct românesc în ansamblul celui de est, Bucureștii au intervenit și pe alte căi, obținând în cele din urmă atingerea scopului urmărit, în pofida împotrivirii acerbe a comandamentului superior rus.

Este locul aici să menționăm că, în condițiile retragerii amorsate în Dobrogea, precum și ale trecerii Dunării de către forțele Centralilor, la Zimnicea (10/23 noiembrie), comandamentul rusesc a început să fie extrem de preocupat de extensia frontului cu mai bine de 400 de kilometri – din cauza retragerii din Ardeal a armatei române și abandonării Munteniei și Dobrogei și a faptului că nu avea rezerve la dispoziție – și socotea că Rusia este ea însăși amenințată militar dinspre Sud de o invazie a Centralilor. Pe termen scurt, în această privință a decis să transfere în Rusia instituțiile statului român și tezaurul țării, astfel încât să nu mai fie stânenit în măsurile militare de existența unui for politic și militar recunoscut de către aliați, anume guvernul român și familia regală, iar pe termen mediu și lung, evacuarea totală a României de către autoritățile proprii și scurtarea frontului de rezistență la invazie pe Nistru sau mai departe, în adâncimea teritoriului imperial. În perspectiva istorică a ceea ce s-a întâmplat ulterior, procedura Stavkăi de a decide discreționar, peste capul autorităților politice, evacuarea teritoriului unui stat aliat de autoritățile publice ale acestuia, începând cu regele, echivalează cu o ocupație militară decisă de comandamentul militar, așadar se înscrie în pomenitul fenomen al distanțării remarcabile – încă din octombrie-noiembrie 1916 – a factorului militar de cel politic și autonomizării lui. Că a existat o astfel de ciocnire între etajele politic și militar pentru întâietate în Rusia o vedește și faptul că, la solicitarea regelui român către țar, de a păstra o legătură directă, nefiltrată de militari, și organizarea unui front distinct românesc, condus de Ferdinand, țarul Nicolae II – obligat curând să demisioneze – și-a declarat acordul până la sfârșitul anului 1916. A fost o victorie de scurtă durată a factorului politic asupra celui militar, acesta din urmă, prin generalii Alekseev și cei din anturajul acestuia, procedând la înlăturarea monarhiei și lansarea Rusiei către prăpastie.

Dar, deopotrivă, pentru a păstra la dimensiunile reale adevărul istoric, Stavka a luat măsuri de pregătire a campaniei anului următor, pentru ca orice schimbare a conducerii politice interne, prin indiferent ce acțiune, reclama o întărire masivă a propriilor forțe armate în vederea continuării războiului început (inclusiv a stăpânirii evoluțiilor imprevizibile de pe frontul intern). Generalul Gurko, înlocuitorul lui Alekseev, arată care au fost aceste măsuri luate, până la momentul în care a avut loc asasinarea lui Rasputin, enigmaticul călugăr cu o influență foarte puternică asupra familiei monarhului rus (sfârșitul lunii decembrie 1916). Potrivit mărturiei, foarte apropiate de evenimente, a generalului Gurko, la sfârșitul anului 1916, până atunci Rusia înregistrase în anii de luptă anteriori colosala cifră de 4,5 milioane de pierderi umane (ceea ce este una din explicațiile crizei politico-militare în care se afla atunci Rusia, precum și a uriașei nemulțumiri din ansamblul societății). Armata rusă, potrivit calculelor generalului Gurko, avea asemenea dimensiuni numerice încât, în anumite perioade, se aflau în permisie sau concediu de pe front circa 500 000 militari. Pentru ofensivele anului 1917 „noi eram pregătiți pentru ofensivă utilizând cea mai mare cantitate de mijloace posibilă și implicând în operații cel mai mare număr posibil de corpuri de armată. Aceste operații ofensive urmau să se desfășoare pe toate cele patru fronturi [ale aliniamentului strategic rus] frontul loviturii principale

¹ *Ibidem*, p. 505: *I asked if it were not possible to arrange a fourth or Rumanian Front under G.H.Q. It might be commanded by the King of Rumania, with the French General Berthelot or some Russian General as Chief of Staff. Brusilov said that the King wanted to have the 9th and Danube Armies placed under his command, but would not hear of going himself under G.H.Q. It is evident that the present system, with the 9th Army reporting to Brusilov, the Northern, 2nd Rumanian and 1st Rumanian Armies reporting to the King, and the Army of the Danube direct to Russian G.H.Q. is rotten.*

urmând a fi decis mai târziu [...]. Nu mai puțin de trei pătrimi ale întregii artilerii grele deja existente în iarna anului 1916-1917 urmau să fie trimise pe frontul în care să fie aplicată lovitura ofensivă principală. Curând, din această cantitate de artilerie a fost creat Corpul 48 armată [...].”¹ După scurt timp avea să aibă loc, la Petrograd, obișnuita Conferință Interlială a Antantei privind planul strategic pentru 1917. În pregătirea acesteia, generalul Gurko a raportat, la 30 decembrie, țarului care este stadiul pregătirii armatei ruse pentru 1917. A doua zi însă, „31 decembrie [1916] a venit confirmarea finală a știrilor despre asasinarea lui Rasputin. Acest asasinat, în fapt, a dat un impuls amplificării tulburărilor interne”².

Revoluția din Rusia bătea la ușă, iar România va fi atrasă în iureșul ei, având a parcurge una dintre cele mai tumultuoase, dar și eroice perioade ale istoriei sale moderne.

Mihail E. Ionescu

---

¹ General Gourko, *op.cit.*, p. 271 și urm. , „*We were to prepare for an advance, using the largest possible quantity of materials and putting into the operations the largest possible number of army corps. Such operations were to be conducted on all four fronts; the final choice of the front for our main blow would be given somewhat later, so as to preclude the news, either by spying or patrols, as much as possible from being known or guessed at by our enemies. Not less than three-quarters of all the heavy artillery already formed or going to be formed during the winter of 1916-17 was to be sent to the front where the main blow was to be delivered. Soon the 48th Army Corps was formed of this artillery*”

² *Ibidem*, p.273, „*On the next day, December 31st, the final confirmation of the news of Rasputin's murder was received. This murder, in fact, gave an impetus to the larger internal disturbances*”.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară a inițiat, în anul 2014, proiectul *Românii în „Marele Război”*. Documente, impresii, mărturii, care se înscrie în programele naționale ce au scopul de a comemora împlinirea unui secol de la declanșarea primei conflagrații mondiale și a aniversa centenarul Marii Uniri din 1918. În anii 2014 și 2015 au apărut două tomuri aferente anilor 1914 și 1915, ele fiind primite cu interes de specialiști și cititorii pasionați de istorie.

Acest nou volum este consacrat anului 1916, an în care, la jumătatea lunii august, România a părăsit neutralitatea și a intrat în război alături de Antanta. A fost un eveniment crucial pentru destinele națiunii române, iar documentele din primele două capitole prezintă atât cursul deosebit de dificil al negocierilor purtate de guvernul român cu viitorii aliați, cât și raporturile complicate cu Puterile Centrale.

Evident, rolul hotărâtor l-a avut prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, a cărui conduită a fost supusă unor critici vehemente atât pe plan intern, cât și extern. Dincolo de ele, Brătianu a urmărit cu tenacitate scopul de a asigura toate condițiile pentru ca intrarea României în război să aibă rezultate pozitive, iar viitorul ei postbelic să fie asigurat, prin materializarea aspirațiilor de unire cu românii aflați sub dominația Puterilor Centrale.

În următoarele capitole sunt prezentate situația românilor aflați sub dominația celor două imperii vecine și beligerante în același timp, pregătirile armatei și ale țării pentru intrarea în acțiune, confruntările din toamna anului 1916 și colaborarea politică și militară cu aliații în aceeași perioadă de timp.

În negocierile cu Antanta, în pregătirea armatei și în desfășurările politico-militare din luni-le august-decembrie 1916, s-au făcut nu puține erori, dar fără îndoială, rezultatul confruntărilor armate, soldate cu o gravă înfrângere militară, nu este exclusiv generat de greșelile liderilor politici și ale Înalțului Comandament Român. Alături de acestea, o suită de evenimente asupra cărora România nu avea control au dus la o înfrângere grea pentru armata română, consecința fiind ocuparea unei părți importante din teritoriul național (Oltenia, Muntenia, Dobrogea) de către Puterile Centrale.

În acest volum este prezentat contextul extern, politic și militar care a generat hotărârea României din august 1916, o importanță aparte având bătălia de la Verdun, declanșată la 21 februarie 1916, și ofensiva armatei ruse conduse de generalul Aleksei Brusilov de la începutul lunii iunie a aceluiași an.

Pe acest fond, presiunile ultimative ale Antantei s-au amplificat, astfel că autoritățile române au apreciat că se impunea intrarea în război, lucru materializat prin semnarea, la 4/17 august 1916, a tratatului politic și a convenției militare dintre România și Cvadrupla Înțelegerere.

În elaborarea volumului am păstrat același mod de abordare a problemelor ca la cele precedente. Am inserat documente diplomatice emise de cancelariile beligeranților cu interese vădite în spațiul românesc, precum și de legațiile acestora la București.

Totodată, în volum au fost cuprinse telegrame, note de convorbiri, analize, informații, opinii etc. schimbate între Ministerul Afacerilor Străine de la București (Iași) cu misiunile diplomatice române din străinătate și cu cele străine acreditate în România, precum și documente militare emise de Marele Cartier General Român și structurile subordonate, care dau imaginea confruntărilor armate din Carpați, de la Dunăre sau din Câmpia Română.

Documentele au fost reproduse în limba în care au fost redactate. Pe lângă cele elaborate în limba română, care reprezintă majoritatea, cititorii vor găsi și altele, în limbile franceză și italiană. Pe acestea nu le-am tradus, întrucât, pe de o parte, o atare practică este utilizată în editarea de documente, iar pe de altă parte, cele două limbi sunt de circulație internațională și sunt destul de cunoscute. În plus, mijloacele moderne permit o translație relativ fidelă și lesnicioasă pentru cei interesați.

Am precizat de fiecare dată sursa – cele trei mari arhive românești: Arhivele Naționale, Arhivele Ministerului Afacerilor Externe și Arhivele Militare Române.

Ca și în volumele anterioare, multe documente reprezintă extrase mai largi sau mai restrânse din mărturiile memorialistice ale acelor contemporani care au fost în miezul evenimentelor și care au cunoscut din interior cursul acestora și deciziile importante ale autorităților din acel timp. Se știe că memoriile, amintirile, jurnalele, însemnările contemporanilor sunt impregnate de subiectivitate, dar, în pofida acestui fapt, ele rămân surse esențiale pentru cunoașterea și înțelegerea resorturilor intime ale deciziilor politico-militare, ale raporturilor dintre decidenți, ale stărilor de spirit din epocă. Au fost incluse, ca și în precedentele volume, mărturii ale unor oameni politici și diplomați români (I.G. Duca, Constantin Argetoianu, Alexandru Marghiloman, N. Iorga, Dimitrie Ghica, Nicolae Filipescu, Take Ionescu ș.a.), dar și străini (Serghei Sazonov, A.A. Mosolov, Aristide Briand, Maurice Paléologue, Maurice Sarrail ș.a.).

Având în vedere că România a intrat în război la mijlocul lunii august 1916, au fost inserate și mărturii ale militarilor de rang înalt, dintre care îi reținem pe: Alexandru Averescu, Vasile Rudeanu, Radu R. Rosetti, Alexandru Iarca, Toma Dumitrescu, Gheorghe Dabija, Ioan Culcer ș.a. Memoriile și jurnalele lor se referă la starea de pregătire a armatei în momentul intrării în acțiune, planurile de operații ale României și ale beligeranților, evoluția operațiilor pe diverse teatre de acțiune militare, conduita diverselor comandamente și ale unor comandanți pe câmpul de luptă.

Informații prețioase conțin și memoriile unor generali și ofițeri străini, care au luptat alături de armata română sau au cunoscut nemijlocit realitățile frontului românesc, dintre care îi menționăm pe Henri Mathias Berthelot, Erich von Falkenhayn, Erich Ludendorff, Paul von Hindenburg, Aleksei Brusilov, Victor Pétin ș.a.

Tot în seria mărturiilor memorialistice se înscriu și cele aparținând unor intelectuali români care surprind diverse aspecte ale pregătirii și participării românilor la Marele Război. Din rândul acestora, le menționăm pe cele semnate de G.T. Kirileanu, Sextil Pușcariu, Constantin Bacalbașa, Octavian Tăslăuanu ș.a.

Militarii, autori ai memoriilor și amintirilor, au avut diferite grade de-a lungul carierei. Am menționat, de regulă, ultimul grad pe care l-au avut. De exemplu, Radu R. Rosetti, cu gradul de maior, a fost șeful Biroului operații din Marele Stat Major (1914-1916) și ulterior, Marele Cartier General (august-decembrie 1916). El a fost avansat general în 1924 și am păstrat acest grad. Un alt exemplu este Vasile Rudeanu, care a fost colonel, ulterior fiind avansat general.

Firește, nu putea lipsi presa, de altfel diversă și foarte vie în anii neutralității. Ne-am oprit cu precădere, în acest volum, asupra publicațiilor „Universul” și „Adevărul”, considerate cele

mai importante cotidiene ale acelei perioade. Am inclus articole, analize, știri, interviuri etc. care conturează atmosfera tensionată din societatea românească în lunile de vară și profund marcată de confruntările militare nefavorabile din toamnă.

Am respectat practica din primele două volume și am inserat o serie de note de subsol, cu scopul de a oferi cititorului informații suplimentare pentru înțelegerea mai bună a evenimentelor din anul 1916. Întrucât unele extrase, în special din memorialistică cuprind notele autorilor le-am menționat sub sigla *n.a.* Există cazuri când fie traducătorul, fie editorul au făcut unele adnotări sau precizări: le-am nominalizat sub sigla *n.tr* și *n.ed.* Celelalte care au aceste mențiuni ne aparțin.

Cele mai multe documente au fost reproduse integral, fără adăugiri și omisiuni. Am corectat tacit greșelile ortografice și gramaticale; toate intervențiile noastre în text au fost marcate cu paranteze drepte.

Pasajele subliniate în documentele și textele originale vor apărea în ediția de față cu litere cursive. Cele care ne aparțin au fost menționate cu sigla *n.n.*

Lucrarea conține o listă de abrevieri, bibliografie, o cronologie a principalelor evenimente din anul 1916 și indice de persoane, instrument care facilitează consultarea documentelor.

Sperăm ca volumul de față, cât și proiectul editorial în ansamblul său, care va continua și va acoperi toți anii Primului Război Mondial, să genereze, în continuare interesul specialiștilor și al cititorilor pasionați de istoria românească.

Petre Otu
Responsabil de volum

ABREVIERI

Arh. M.A.E. – Arhivele Ministerului Afacerilor Externe
a.m. – antemeridian
A.M.R. – Arhivele Militare Române
art. – articol
Art. (art.) căl. – artilerie călăreață
Art. (art.) m-te – artilerie munte
A.U. – Austro-Ungaria
Bat. - batalion
Bat. (bat.) – baterie
Brg. – brigadă
Cav. – cavalerie
Cart. – cartier
Căl. – călărași
C. gardă – cavalerie gardă
C.P.T. – Capul de Pod Turtucaia
C.R. – Casa Regală
Cart.gr. – Cartier general
Căp. (cpt.) – căpitan
Cpt. – capitol
Cont. (cont.) – contingent
Col. – colonel
comand.- comandant
cor.- curent
D.A.D. – Dezbaterile Adunării Deputaților
Div. – divizie
D-sa (d-sa) - domnia sa
d-tale - dumitale
Ex.V. – Excelența Voastră
f.a.- fără an
Feldm. – feldmareșal
F.N.G.– Foçani-Nămoloasa-Galați (aliniament fortificat)
G.Q.G. – Grand Quartier Général (Marele Cartier General)
Gl. (gen.) – general

Inf. (inf.) – infanterie
Jum. (jum.) – jumătate
Locot. (locot.) – locotenent
Md. (md.) – model
Mr. – maior
Min. (min.) – ministru
N.R. (n.r.) – nota redacției
N.a. (n.a.) – nota autorului
n.n. – nota noastră
p. – preot
P.C.M. – Președinția Consiliului de Miniștri
pl. - pluton
P.M. (p.m.) – postmeridian
R. (Reg., Rgt, Regt.) – regiment
R.P.R.M. – România în Primul Război Mondial
S.A.N.I.C. – Serviciul Arhivele Naționale Istorice Centrale
S.S.I. – Serviciul Special de Informații
S.(s). f. r. – Serviciul fluvial român
Sublocot. – sublocotenent
St.n. (s.n.) – stil nou
St. v. (s.v.) – stil vechi

LISTA DOCUMENTELOR

Capitolul 1

1. 11/24 ianuarie 1916, Petrograd, Notații ale lui Maurice Paléologue, ambasadorul Franței în Imperiul Rus, asupra atitudinii ezitante a prim-ministrului român Ion I.C. Brătianu.

2. 12/25 ianuarie 1916, Petrograd, Aprecieri ale lui Maurice Paléologue, ambasadorul Franței în Imperiul Rus, pe marginea convorbirii cu Constantin Diamandy, ministrul plenipotențiar român la Petrograd.

3. 13/26 ianuarie 1916, Petrograd, Telegrama lui Serghei Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, către ambasadorii de la Paris și Londra prin care îi informează despre demersurile pe lângă guvernul român pentru ca România să adere la Antanta.

4. 14/27 ianuarie 1916, Petrograd, Însemnări ale lui Maurice Paléologue, ambasadorul Franței în Imperiul Rus, privind concluziile generalului Mihail Alekseev, șeful Stavkăi, despre ajutorul ce ar putea fi acordat României.

5. 15/28 ianuarie 1916, București, Articolul generalului Grigore Crăiniceanu, directorul politic al ziarului „Universul”, „România spre 1916”.

6. 23 ianuarie/5 februarie 1916, București, Articolul generalului Grigore Crăiniceanu, „Înfățișarea războiului și neutralitatea României”, publicat în ziarul „Universul”.

7. 6/19 februarie 1916, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu relatate de N. Polizu-Micșunești despre audiența la regina Maria.

8. 12/25 martie 1916, București, Impresiile lui Nicolae Filipescu despre călătoria sa în Rusia în relatarea lui N. Polizu-Micșunești.

9. 12/25 martie 1916, Paris, Însemnările colonelului Vasile Rudeanu despre măsurile luate de autoritățile franceze pentru sprijinirea apărării Verdunului.

10. 15/28 martie 1916, București, Relatarea lui Nicolae Filipescu asupra călătoriei sale în Rusia, redată de N. Polizu-Micșunești.

11. 1933, București, Analiza lui Constantin I. Băicoianu asupra contractului cu Marea Britanie privind vânzarea de 80 000 de vagoane de cereale.

12. 1/14 aprilie 1916 București, Telegrama lui C. Fasciotti, ministrul italian, către A. Salandra, prim-ministrul Italiei, prin care informează despre condițiile României în vederea intrării în război alături de Antanta. Opinii ale diplomatului italian referitoare la această problemă.

13. 1/14 aprilie 1916, Moghilev, Extras din memoriile generalului A.A. Brusilov referitoare la Consiliul de Război din 1/14 aprilie 1916, care a stabilit planul de campanie al armatei ruse pentru anul 1916.

14. 5/18 mai 1916, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu referitoare la rechemarea lui Camille Blondel, trimisul Franței în România.

15. 6/19 mai 1916, Petrograd, Telegrama ministrului de externe al Rusiei, Serghei Sazonov, către Poklevski-Koziell prin care solicită guvernului român să nu încheie un acord comercial cu Germania.

16. 13/26 mai 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la opiniile trimisului diplomatic sârb la București, Pavle Marinovici, întors dintr-o călătorie în Rusia.

17. 30 mai/12 iunie 1916, Mamornița, Raportul generalului adjutant Teodor Râmnicănu, comandantul Corpului grănicerilor, referitor la măsurile luate pentru retragerea trupelor ruse din localitatea Mamornița.

18. 30 mai/12 iunie, ora 3,35 a.m., Mamornița, Raportul telefonic al generalului Ioan Pătrașcu, adresat prim-ministrului Ion I.C. Brătianu referitor la măsurile luate pentru retragerea trupelor ruse din localitatea Mamornița.

19. 30 mai/12 iunie, ora 5.20 p.m., Mamornița, Raportul telefonic al generalului Ioan Pătrașcu adresat prim-ministrului Ion I.C. Brătianu referitor la măsurile luate pentru retragerea trupelor ruse din localitatea Mamornița.

20. 31 mai/13 iunie 1916, Dorohoi, Telegrama prefectului de Dorohoi, T. Stavri, privind măsurile luate în cadrul incidentului de la Mamornița.

21. 31 mai/13 iunie 1916, București, Raportul atașatului militar al Franței în România, maiorul Jules Pichon, adresat mareșalului Joseph Joffre, șeful Marelui Cartier General, despre ofensiva Brusilov și incidentul de la Mamornița.

22. 5/18 iunie 1916, Petrograd, Telegrama șefului Statului-Major rus, generalul Mihail Vasilievici Alekseev, adresată colonelului A. Tatarinov, spre a fi adusă la cunoștința prim-ministrului I.I.C. Brătianu și a generalului Dumitru Iliescu, secretarul general al Ministerului de Război, prin care se cere ultimativ intrarea României în război.

23. 9/22 iunie 1916, Berna, Telegrama legației din Berna, semnată de Mihail Păcleanu, referitoare la reacțiile unor ziare elvețiene privind conduita României.

24. 10/23 iunie 1916, Petrograd, Telegrama generalului M. Alekseev, șeful Statului-Major al armatei ruse, adresată șefului Marelui Stat-Major, generalul Vasile Zottu, în care precizează că momentul este oportun pentru intrarea armatei române în război.

25. 4/17 iulie 1916, Berna, Telegrama legației din Berna, semnată Mihail Păcleanu, prin care se informează că surse de presă italiene susțin că țarul Nicolae al II-lea a transmis un ultimatum României pentru a intra în război, alături de Antanta.

26. 13/26 iulie 1916, București, Raportul locotenent-colonelului Luciano Ferigo, atașatul militar italian în România, referitor la înțelegerile româno-ruse în ceea ce privește cooperarea militară în cazul intrării în acțiune.

27. 16/29 iulie 1916, București, Raportul căpitanului Jules Pichon, atașatul militar francez în România, adresat mareșalului Joseph Joffre, comandantul armatei franceze, referitor la negocierile cu România pentru intrarea în război alături de Antanta.

28. 18/31 iulie 1916, Paris, Telegrama prim-ministrului francez, Aristide Briand, către misiunea diplomatică de la București privind importanța intrării României în război și atitudinea ce trebuie adoptată de aliați față de conduita guvernului român.

29. 23 iulie/5 august 1916, Paris, Telegrama președintelui Franței, Raymond Poincaré, adresată țarului Nicolae al II-lea privind necesitatea și importanța atragerii României în război.

30. 27 iulie/9 august 1916, Paris, Telegrama colonelului Vasile Rudeanu către prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, referitoare la declarațiile prim-ministrului Aristide Briand legate de acțiunile grupului expediționar aliat de la Salonic, condus de generalul Maurice Sarrail.

31. 1916, București, Aprecieri ale lui Constantin Argetoianu despre diplomații Antantei acreditați în România.

32. 1916, Extras din memoriile generalului A.A. Brusilov privind constituirea și valoarea corpului expediționar rus din Dobrogea.

33. Iulie-august 1916, București, Însemnări ale lui Constantin Argetoianu privind starea de spirit a clasei politice românești în lunile iulie-august 1916.

34. 24 iulie/6 august 1916, Petrograd, Însemnări ale ambasadorului Franței în Imperiul Rus, Maurice Paléologue, privind convorbirea cu Boris V. Stürmer, legată de perspectiva intrării în război a României, alături de Antanta, însoțite de o telegramă a președintelui Raymond Poincaré către țarul Nicolae al II-lea.

35. 29 iulie/11 august 1916, Paris, Telegrama șefului Marelui Cartier General francez, Joseph Joffre, adresată generalului Maurice Sarrail, comandantul Armatei de Orient, prin care informează despre modificările aduse convenției militare cu România.

36. 4/17 august 1916, București, Convenția politică cu Antanta privind intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale.

37. 5/18 august 1916, Petrograd, Însemnări ale ambasadorului Franței în Imperiul Rus, Maurice Paléologue, privind semnarea de către România a tratatului de alianță cu Antanta.

38. 14/27 august 1916, Însemnări ale lui Take Ionescu referitoare la desfășurarea Consiliului de Coroană.

39. 14/27 august 1916, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman despre desfășurarea Consiliului de Coroană.

40. 14/27 august 1916, Însemnări ale lui I.G. Duca privind desfășurarea Consiliului de Coroană de la Cotroceni din 14/27 august.

41. 14/27 august 1916, București, Însemnările lui G.T. Kirileanu referitoare la dezbaterile din Consiliul de Coroană de la Cotroceni, care a confirmat decizia României de a intra în război alături de Antanta.

42. 18/31 august 1916, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu, relatate de N. Polizu-Micșunești despre desfășurarea Consiliului de Coroană și intrarea României în război alături de Antanta.

43. 1916, Extras din memoriile lui sir William Robert Robertson, șeful Statului-Major General al Armatei britanice, privind acțiunile aliaților din Antanta pentru atragerea României în război.

44. 3/16 septembrie 1916, Iași, Sinteza elaborată de colonelul Luciano Ferigo, șeful Misiunii Militare italiene, privind pregătirile politice, diplomatice și militare ale României în vederea intrării în război alături de Antanta.

45. 1 august 1936, București, Articolul lui N. Iorga, „Intrarea României în război. Câteva pagini de comemorare”, publicat în *Revista Fundațiilor Regale*.

Capitolul 2

1. 7/20 februarie 1916, București, Consemnări ale episcopului Raymund Netzhammer referitoare la întâlnirea dintre regele Ferdinand și ziaristul și diplomatul german Matthias Erzberger.

2. 7/20 februarie 1916, București, Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer pe marginea vizitei lui Matthias Erzberger la București.

3. 27 februarie/11 martie 1916, București, Telegrama contelui Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată contelui István Burian, ministrul de externe, refe-

ritoare la conținutul audienței la regele Ferdinand și a întrevederii cu Emanoil Porumbaru, ministrul român de externe.

4. 7/20 martie 1916, Berlin, Raportul legației române din Berlin, semnat Alexandru Beldiman, referitor la demersurile pentru punerea în aplicare a contractului pentru vânzarea a 100 000 de vagoane de cereale către Germania și Austro-Ungaria, însoțit de scrisoarea de la Reichsbank.

5. 1933, Analiza lui C.I. Băicoianu privind contractul cu Germania și Austro-Ungaria pentru vânzarea a 100 000 de vagoane de cereale.

6. 1/14 martie 1916, Sofia, Telegrama ministrului român la Sofia, Gheorghe Derussi, referitoare la atmosfera nefavorabilă din Bulgaria față de România.

7. 2/15 martie 1916, Însemnări ale generalului Alexandru Averescu privind măsurile ce ar trebui luate la frontiera cu Bulgaria.

8. 3/16 martie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind reacțiile în rândul albanezilor, inclusiv din România, în urma ocupării Albaniei de către trupele germano-bulgare.

9. 3/16 martie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind situația din Macedonia după cucerirea provinciei de către Puterile Centrale și raporturile dintre trupele bulgare și germane.

10. 5/18 martie 1916, Sofia, Telegrama ministrului român la Sofia, Gheorghe Derussi, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, prin care transmite declarația prim-ministrului bulgar, Vasil Radoslavov, referitoare la relațiile cu România.

11. 5/18 martie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la situația militară a Puterilor Centrale și la intențiile lor strategice, inclusiv față de România.

12. 7/20 martie 1916, Berlin, Telegrama legației române din Berlin, semnată Alexandru Beldiman, adresată Ministerului Afacerilor Străine prin care se informează acordul guvernului german pentru convenția financiară semnată de Organizația germană de import.

13. 11/24 martie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind conduita politică și militară a Puterilor Centrale față de România.

14. 19 martie/1 aprilie 1916, Sofia, Telegrama ministrului român la Sofia, Gheorghe Derussi, referitoare la perspectiva unei antante între România și Bulgaria.

15. 20 aprilie/3 mai 1916, Berna, Telegrama legației din Berna, semnată de Mărgăritescu Greceanu, prin care se comunică informația potrivit căreia Bulgaria pregătește un atac asupra României.

16. 22 aprilie/4 mai 1916, Sofia, Telegrama legației române din Sofia, semnată Lanca-Rășcanu, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, prin care transmite conținutul audienței la prim-ministrul bulgar Vasil Radoslavov referitoare la relațiile dintre România și Bulgaria.

17. 29 aprilie/12 mai 1916, București, Telegrama contelui Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată contelui István Burián, ministrul de externe, referitoare la convorbirea cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu.

18. 30 aprilie/13 mai 1916, București, Raportul lui Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, către István Burián, ministrul de externe, referitor la conținutul convorbirii cu Ion I.C. Brătianu, prim-ministru, despre conduita României în războiul mondial.

19. 12/25 mai 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la opiniile deputatului von Herzberg asupra situației și conduitei României în războiul mondial.

20. 29 mai/11 iunie 1916, Berna, Telegrama legației din Elveția, semnată Mihail Pâcleanu, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, privind tentativele de pace întreprinse de autoritățile ungare pe lângă cercuri din Franța și Rusia.

21. 29 mai/11 iunie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind raporturile de comandament germano-austro-ungare în condițiile declanșării ofensivei Brusilov.

22. 1/14 iunie 1916, Sinaia, Telegrama lui Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată lui István Burián, ministrul de externe, prin care informează despre schimbarea de atitudine a lui Ion I.C. Brătianu referitoare la perspectivele războiului și posibilitatea ca România să părăsească neutralitatea.

23. 4/17 iunie 1916, Zürich, Informații din sursă elvețiană (André K. Sayous) referitoare la schimburile economice dintre România și Germania.

24. 15/28 iunie 1916, Sinaia, Raportul lui Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresat lui István Burián, ministrul de externe, privind posibilitatea ca România să atace Austro-Ungaria în termen de 6-7 săptămâni.

25. 16/29 iunie 1916, Sofia, Telegrama legației române din Sofia, semnată Langa-Rășcanu, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, privind audiența la prim-ministrul bulgar Vasil Radoslavov referitoare la relațiile dintre România și Bulgaria.

26. 15/28 iulie 1916, Sofia, Telegrama ministrului român la Sofia, Gheorghe Derussi, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, referitoare la primirea sa în audiență de către premierul Vasil Radoslavov.

27. 21 iulie/3 aug 1916, Sofia, Telegrama lui Gheorghe Derussi, ministrul român la Sofia, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, prin care transmite conținutul discuției cu prim-ministrul bulgar Vasil Radoslavov referitoare la incidentele de la frontiera româno-bulgară.

28. Extras din memoriile lui Erich von Falkenhayn privind atitudinea României în contextul ofensivei Brusilov.

29. 14/27 august 1916, Viena, Declarația de război a României adresată Austro-Ungariei, înmănată de Edgar Mavrocordat, ministrul în capitala monarhiei dualiste.

30. Erich von Falkenhayn, șef al Statului-Major General german, despre intrarea în război a României alături de Antanta.

31. 19 august/1 septembrie 1916, Sofia, Declarația de război a Bulgariei adresată României transmisă de ministrul român la Sofia, Gheorghe Derussi.

32. 20 august/2 septembrie 1916, București, Scrisoarea ministrului SUA în România, Charles J. Vopicka, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, referitoare la asigurarea cheltuielilor necesare reprezentării statului român de către ambasada americană la Viena.

33. 26 august/8 septembrie, Sofia, Telegramă a ministrului român, Gheorghe Derussi, însoțită de anexe, adresată ministrului român al Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, despre măsurile luate pentru protejarea intereselor României în Bulgaria de către misiunea diplomatică a Spaniei.

34. 30 august/12 septembrie 1916, București, Scrisoarea ministrului SUA la București, Charles Vopicka, adresată ministrului român al Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, prin care se informează că guvernul american a acceptat reprezentarea intereselor otomane în România.

35. Considerații ale generalului Gheorghe A. Dabija asupra măsurilor comandamentului Puterilor Centrale după intrarea în război a României.

36. 2/15 octombrie 1916, Berna, Telegrama legației române din Berna, semnată Mihail Pâcleanu, referitoare la conținutul Cărții Roșii austro-ungare, publicată la Viena.

37. 2/15 noiembrie 1916, Berna, Telegrama legației române din Berna, semnată Pâcleanu, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, referitoare la polemica dintre un ziar românesc și unul german privind relațiile dintre România și Germania după încetarea războiului.

38. 11/24 noiembrie, București, Notațiile lui N. Iorga la moartea împăratului Franz Joseph.

39. 25 noiembrie/8 decembrie 1916, Berna, Telegrama legației române din Berna, semnată Mihail Pâcleanu, prin care se rezumă declarația prim-ministrului bulgar Vasil Radoslavov referitoare la relațiile Bulgariei cu România în perioada 1914-1916.

40. 16/29 decembrie 1916, Stockholm, Telegrama ministrului român în Suedia, Grigore Bilciurescu, adresată Ministerului Afacerilor Străine, referitoare la ipoteza, lansată de un fost oficial german, de cedare a Moldovei către Imperiul Rus.

41. 17 decembrie/30 decembrie 1916, Iași, Însemnările lui N. Iorga despre numirea lui Ottokar Czernin ca ministru de externe al Austro-Ungariei.

42. 28 decembrie 1916/10 ianuarie 1917, Berna, Telegrama legației române din Berna, semnată Mihail Pâcleanu, adresată Ministerului Afacerilor Externe, prin care transmite informația publicată de un ziar german privind intenția Berlinului de a anexa teritoriile cucerite.

43. 18/31 decembrie 1916, Haga, Telegrama ministrului francez la Haga, Henri Allizé, adresată ministrului de Externe, Stéphen Pichon, prin care transmite informații din mediile de presă olandeze, referitoare la aprovizionarea Puterilor Centrale cu petrol și cereale din teritoriile românești ocupate.

44. Extras din memoriile feldmareșalului Paul von Hindenburg despre intrarea în război a României și operațiile împotriva acesteia din anul 1916.

Capitolul 3

1. 4/17 ianuarie 1916, București, Notații ale lui G.T. Kirileanu despre comportarea refugiaților ardeleni în urma convorbirii cu două cunoștințe.

2. 6/19 ianuarie 1916, București, Notații ale lui G.T. Kirileanu despre atitudinea refugiaților ardeleni în urma discuțiilor cu G. Bogdan Duică.

3. 8/21 martie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind situația românilor din Transilvania.

4. 9/22 martie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale la recrutarea refugiaților transilvăneni și bucovineni aflați în România.

5. 11/24 martie 1916, București, Relatări din ziarul „Universul” referitoare la situația românilor din monarhia austro-ungară.

6. 9/22 mai 1916, Botoșani, Notă informativă a Brigăzii de siguranță Botoșani adresată Direcției Poliției și Siguranței Generale privind situația românilor din Bucovina.

7. 20 mai/2 iunie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind arestarea publicistului Zenovie Pâclișanu de către autoritățile ungare.

8. 20 mai/2 iunie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind situația românilor din Austro-Ungaria pe baza datelor furnizate de un comerciant din localitatea Poiana Sărată.

9. 25 mai/7 iunie 1916, Botoșani, Notă informativă a Brigăzii de siguranță Botoșani referitoare la acțiunile autorităților austriece de strângere de fonduri și de recrutare a persoanelor din Bucovina pentru necesitățile frontului.

10. 25 mai/7 iunie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind măsurile luate de autoritățile austro-ungare pentru recrutarea în armată a propriilor supuși aflați în România.

11. 31 mai/13 iunie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind arestarea unui grup de preoți și intelectuali români și discuțiile legate de investirea noului mitropolit ortodox.

12. Iunie 1916, Însemnări ale lui Sextil Pușcariu despre situația din Austro-Ungaria în contextul ofensivei Brusilov a armatei ruse și al perspectivei intrării României în război alături de Antanta.

13. 6/19 iulie 1916, Predeal, Adresa Detașamentului Predeal către Comandamentul Corpului II armată prin care îl înaintează pe soldatul Radu Gândac, dezertor din armata austro-ungară, împreună cu o notă privind biografia sa și împrejurările trecerii pe teritoriul românesc.

14. 8/21 iulie 1916, București, Procesul-verbal al interogatoriului soldatului Radu Gândac, dezertor din armata austro-ungară.

15. 12/25 iulie 1916, București, Adresa Șefului Secției a III-a din Marele Stat-Major către directorul Direcției Poliției și Siguranței Generale prin care solicită găsirea românilor ardeleni cunosători zonelor muntoase de frontieră.

16. 17/30 iulie 1916, Palanca, Proces-verbal conținând interogatoriul lui Crăciun Drăgoi, cetățean ungar, care a trecut în România.

17. 18/31 iulie 1916, București, Adresă a Secției a III-a din Marele Stat-Major către directorul Direcției Poliției și Siguranței Generale prin care se dispune punerea în libertate a soldatului Crăciun Drăgoi, dezertor din armata austro-ungară.

18. 20 iulie/2 august 1916, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind sosirea în țară a medicului Constantin Sbârcea, cetățean ungar.

19. 23 iulie/5 august 1916, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind scopurile venirii în țară a medicului Constantin Sbârcea, cetățean ungar.

20. 24 iulie/6 august 1916, București, Notă a lui I. Câmpeanu privind rosturile venirii în țară a medicului Constantin Sbârcea, cetățean ungar.

21. 24 iulie/6 august 1916, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la activitățile medicului Constantin Sbârcea, cetățean ungar, descins la București.

22. 26 iulie/8 august 1916, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la situația medicului Constantin Sbârcea, cetățean ungar, sosit la București.

23. 28 iulie/10 august 1916, București, Notă semnată P. Marcu, referitoare la situația militară a medicului Constantin Sbârcea, cetățean ungar, sosit la București.

24. 30 iulie/12 august, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind recrutările efectuate de medicul Constantin Sbârcea în rândul cetățenilor austro-ungari din București.

25. 30 iulie/12 august 1916, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la incidentul dintre medicul Constantin Sbârcea și Ion Topârceanu.

26. 1/14 august 1916, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la opinia medicului Constantin Sbârcea la reacțiile populației din Ardeal în cazul unei invazii a armatei române.

27. 15/28 august 1916, Însemnările lui Sextil Pușcariu privitoare la starea de spirit ca urmare a intrării în război alături de Antanta.

28. 19 august/1 septembrie 1916, București, Articolul lui Octavian Goga, „Nu mai sunt Carpații”, publicat în ziarul „Universul”.

29. August 1916, Însemnările lui Sextil Pușcariu privind reacțiile generate de intrarea României în război alături de Antanta în rândul populației și oficialităților din Transilvania.

30. 20 august/2 septembrie 1916, București, Însemnările lui Octavian Tăslăoanu privind demersurile pentru înrolarea ardelenilor în armata română.

31. 20 august/2 septembrie 1916, București, Articolul lui Take Ionescu, *Pe Vârfuri*, publicat în ziarul „Universul”.

32. 3/16 septembrie 1916, București, Notațiile lui N. Iorga despre eliberarea Brașovului de către armata română.

33. Septembrie 1916, Notațiile lui Sextil Pușcariu referitoare la sentimentele și starea de spirit generate de evoluția nefavorabilă a operațiilor armatei române de la sfârșitul lunii august 1916.

34. 1916, București, Memoriu al românilor din Transilvania, elaborat de Octavian Tăslăoanu, pentru înrolarea în armata română adresat Consiliului de Miniștri.

35. 16/29 septembrie 1916, București, Însemnările lui N. Iorga despre soarta românilor aflați sub stăpânirea autorităților austro-ungare.

36. 1929, Cernăuți, Extras din lucrarea *Bucovina în războiul mondial* a istoricului Teodor Bălan.

Capitolul 4

1. 1916, București, Însemnările lui Vasile Rudeanu despre organizarea misiunii române de la Paris.

2. 14/27 ianuarie 1916, Petrograd, Informații deținute de ambasadorul Franței în Imperiul Rus, Maurice Paléologue, despre intențiile Statului-Major rus privind sprijinul acordat României în cazul intrării în război alături de Antanta.

3. 9/22 februarie 1916, București, Telegrama maiorului Jules Pichon, atașatul militar al Franței în România, adresată generalului Joseph Joffre, în care prezintă conținutul discuției cu generalul Dumitru Iliescu, secretarul general al Ministerului de Război, referitoare la perspectivele colaborării militare dintre România și țările Antantei.

4. 25 februarie/9 martie 1916, București, Instrucțiuni speciale ale Marelui Stat- Major român pentru capetele de pod Silistra și Turtucaia.

5. 20 aprilie/3 mai 1916, Petrograd, Notațiile ambasadorului Franței în Imperiul Rus Maurice Paléologue, referitoare la schimbul de telegrame dintre înaltele comandamente francez și rus privind concursul militar al României.

6. 7/20 mai 1916, București, Ordinul General nr. 367 al Ministerului de Război privind demontarea materialului de artilerie de 53 și 57 mm din regiunea fortificată Focșani–Nămoioasa–Galați și Cetatea București.

7. 31 mai/13 iunie 1916, București, Telegrama maiorului Jules Pichon, atașatul militar al Franței în România, referitoare la situația politică și militară a României și la incidentul de la Mamornița.

8. 16/29 iunie 1916, Petrograd, Însemnările ambasadorului Franței în Imperiul Rus Maurice Paléologue, referitoare la opiniile generalului Mihail Alekseev despre necesitatea declanșării unei ofensive a armatei de la Salonic.

9. 4/17 iulie 1916, Paris, Telegramă a Marelui Cartier General Francez, semnată Joseph Joffre, adresată generalului Maurice Sarrail privind planul de operații al armatei române și acțiunile corpului expediționar de la Salonic.

10. Iulie 1916, Paris, Însemnări ale generalului Vasile Rudeanu referitoare la situația strategică a României și la proiectul de operații al armatei pentru intrarea în război.

11. 10/23 iulie 1916, Paris, Telegrama nr. 45 a Marelui Cartier General francez adresată generalului Maurice Sarrail, prin care se precizează modul de cooperare a forțelor aliate de la Salonic și misiunile ce urmează a fi îndeplinite.

12. 15/28 iulie 1916, București, Telegrama atașatului militar francez la București, Maurice Després, despre discuțiile cu oficialitățile române și atașatul militar rus, referitoare la proiectul de operație al armatei române în perspectiva intrării în război alături de Antanta.

13. Iulie-august 1916, Paris, Însemnări ale generalului Vasile Rudeanu privind discuțiile cu aliații legate de planul de operații al României pentru intrarea în război.

14. 23 iulie/5 august 1916, Petrograd, Însemnări ale ambasadorului Franței în Imperiul Rus, Maurice Paléologue, referitoare la decizia generalului Mihail Alekseev ca armata română să îndrepte exclusiv efortul împotriva Austro-Ungariei.

15. 23 iulie/5 august 1916, București, Raportul atașatului militar francez, locotenent-colonel Maurice Després, referitor la mobilizarea trupelor și negocierile în vederea semnării convenției militare cu țările Antantei

16. 7/20 august 1916, Salonic, Ordinele date de generalul Maurice Sarrail la conferința generalilor aliați.

17. 1916, Însemnări ale generalului Radu R. Rosetti despre planul de campanie al armatei române în vederea intrării în război.

18. 4/17 august 1916, București, Convenția militară dintre România și puterile Antantei.

19. August 1916, Paris, Însemnări ale generalului Vasile Rudeanu despre fazele pregătirii armatei române pentru intrarea în război.

20. 13/26 august 1916, București, Ordinul Marelui Stat-Major către Corpul 1 armată prin care se precizează modul de acțiune a grupurilor de acoperire.

21. 14/27 august 1916, Soveja, Însemnări ale locotenentului Alexandru D. Madgearu referitoare la starea de spirit în ajunul mobilizării.

22. 15/28 august 1916, București, Armata română la pace și la mobilizare (structuri organizatorice, efective, material de război).

23. 1916, București, Însemnări ale maiorului generalului Radu R. Rosetti despre personalitățile militare susceptibile de a ocupa funcția de șef al Marelui Stat-Major.

24. 15/28 august 1916, Însemnările generalului Alexandru Averescu despre audiența la regele Ferdinand și discuțiile cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu referitoare la situația militară a României de la începutul războiului.

25. August 1916, Ipoteza „Z” . Planul de operații în vederea intrării României în război alături de Antanta împotriva Puterilor Centrale.

26. 1936, București, Analiza întreprinsă de generalul Gheorghe A. Dabija asupra proiectului de operații „Ipoteza Z” pentru intrarea României în război.

27. 27 noiembrie/10 decembrie 1916, Mărășești, Opiniile medicului Vasile Bianu despre organizarea serviciului militar român în vederea războiului.

28. 1918, Iași, Generalul Ioan Culcer despre campania din anul 1916 și operațiile Armatei I române.

29. 1920, Paris, Extras din memoriile generalului Maurice Sarrail privind imposibilitatea declanșării unei acțiuni de amploare pentru sprijinirea intrării în război a României.

30. Considerațiile generalului Alexandru Iarca privind lipsa de pregătire a armatei române în vederea războiului.

31. 1924, București, Concluziile comisiei înstitute de Ministerul de Război pentru stabilirea stării de pregătire a armatei în perioada 1914-1916 în vederea intrării României în război.

Capitolul 5

1. 15/28 august 1916, București, Proclamația regelui Ferdinand cu prilejul intrării României în război.

2. 15/28 august 1916, București, Înaltul Ordin de zi nr. 1 al regelui Ferdinand către armată.

3. **15/28 august 1916, Soveja**, Însemnări ale locotenentului Alexandru Madgearu referitoare la starea de spirit în momentul mobilizării.

4. **15/28 august 1916**, Însemnările generalului Alexandru Averescu despre audiența la regele Ferdinand și discuțiile cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu referitoare la situația militară a României de la începutul războiului.

5. **20 august/2 septembrie 1916, Petrograd**, Raportul locotenent-colonelului Pyot, membru al Misiunii militare tehnice și de muniții franceze din Rusia, referitoare la starea industriei militare românești la începutul războiului.

6. **23-24 august/5-6 septembrie 1916, București**, Însemnări ale lui Toma Dumitrescu despre desfășurarea bătăliei de la Turtucaia.

7. **19-24 august/1-6 septembrie 1916, București**, Însemnările generalului Radu R. Rosetti privind cauzele înfrângerii de la Turtucaia și consecințele acesteia.

8. **1916, București**, Însemnările lui Octavian Tăslăoanu despre efectul moral dezastruos al înfrângerii de la Turtucaia.

9. **26 august/8 septembrie 1916, București**, Opinii ale lui Nicolae Filipescu, redată de N. Polizu-Micșunești, despre contextul intrării României în război și pregătirea armatei române.

10. **26 august/8 septembrie 1916, București**, Însemnări ale lui Alexandru Averescu referitoare la cauzele înfrângerii de la Turtucaia.

11. **26 august/8 septembrie 1916, București**, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la situația politică și militară a României după înfrângerea de la Turtucaia.

12. **1922, București**, Considerațiile generalului Alexandru Iarca privind oportunitatea abandonării orașelor Turtucaia și Siliștea la intrarea României în război.

13. **1936, București**, Analiza generalului Gheorghe Dabija despre cauzele înfrângerii de la Turtucaia.

14. **1921, Brăila**, Însemnările lui Constantin Bacalbașa despre starea de spirit a populației bucureștene la începutul campaniei.

15. **27 august/9 septembrie 1916, București**, Raportul generalului de divizie Alexandru Averescu adresat regelui Ferdinand prin care propune reorganizarea Armatei a 3-a în fruntea căreia a fost numit cu scopul respingerii unei ofensive declanșate peste Dunăre de forțele bulgare și germane.

16. **31 august/13 septembrie-1/14 septembrie 1916**, Ordin de operație dat de generalul Zaičikovski pentru ofensiva din 1/14 septembrie 1916.

17. **31 august/13 septembrie 1916, București**, Opinii ale lui Nicolae Filipescu, redată de N. Polizu-Micșunești, referitoare la schimbările în cadrul Comandamentului Superior al armatei române.

18. **1/14 septembrie 1916, București**, Telegrama locotenent-colonelului Maurice Després, atașatul militar francez, privind măsurile luate de Marele Cartier General român pentru redresarea situației militare.

19. **1/14 septembrie 1916**, Notații ale lui G.T. Kirileanu privind discuția cu N. Iorga pe marginea situației României și a perspectivelor războiului.

20. **2/15 septembrie 1916, București**, Însemnări ale lui Toma Dumitrescu referitoare la Consiliul de Război de la Periș.

21. **2/15 septembrie 1916, București**, Însemnări ale generalului Radu R. Rosetti despre Consiliul de Război de la Periș.

22. Însemnări ale generalului Constantin Prezan referitoare la desfășurarea discuțiilor din Consiliul de Război de la Periș (2/15 septembrie 1916)

23. **3/16 septembrie 1916, București**, Însemnările ale generalului Radu R. Rosetti referitoare la opiniile generalului Sir William Robert Robertson, șeful Statului-Major General britanic, despre necesitatea de a se păstra planul de campanie al armatei române.

24. **13/26 septembrie 1916, București**, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman privind convorbirea cu Ion I.C. Brătianu referitoare la constituirea unui guvern național.

25. **14/27 septembrie 1916, București**, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman privind conținutul discuțiilor în timpul audienței la regele Ferdinand.

26. Memoriul comandoului Constantin Niculescu-Rizea asupra măsurilor luate pentru asigurarea trecerii trupelor Armatei a 3-a la Flămânda.

27. **21 septembrie/4 octombrie 1916, București**, Însemnările lui N. Iorga despre caracteristicile războiului purtat de România.

28. **22 septembrie/5 octombrie 1916, Galați**, Însemnări ale doctorului Vasile Bianu referitoare la starea sanitară a militarilor internați la Spitalul Militar.

29. **22 septembrie/5 octombrie 1916, București**, Referatul colonelului Ioan Rășcanu, șeful Secției Operații a Marelui Cartier General, prin care propune luarea de măsuri pentru apărarea Olteniei.

30. **2/15 octombrie 1916, București**, Însemnările lui Toma Dumitrescu referitoare la situația militară a României și la colaborarea cu Imperiul Rus.

31. **10/23 octombrie 1916, București**, Înalt ordin de zi al regelui Ferdinand din 7/20 octombrie 1916 către armata română.

32. **18/31 octombrie 1916, București**, Articol publicat în ziarul „Universul” despre victoria trupelor române de la Jiu.

33. **28 octombrie/10 noiembrie 1916, București**, Articolul lui M. Zissu, *Verdunul și Carpații*, publicat în ziarul „Universul”.

34. **29 octombrie/11 noiembrie 1916**, Însemnări ale generalului Henri Mathias Berthelot despre confruntările de pe front și relațiile cu generalul Alexandru Averescu.

35. **3/16 noiembrie 1916, București**, Însemnările lui Toma Dumitrescu privind acțiunile trupelor române pe aliniamentul Carpaților și lipsa sprijinului militar al Imperiului Rus.

36. **5/18 noiembrie 1916**, Consemnările generalului Alexandru Averescu referitoare la vizita la comandamentul Armatei a 2-a a prințului moștenitor Carol și colonelului Victor Pétin.

37. **5/18 noiembrie 1916, București**, Ordinul Marelui Cartier General român, semnat de generalul Dumitru Iliescu, către Armata I prin care se dispune organizarea unei mari bătălii pentru apărarea Olteniei.

38. **11/24 noiembrie 1916, București**, Scrisoarea lui Alexandru Marghiloman adresată regelui Ferdinand prin care solicită încetarea distrugerii depozitelor de cereale pentru a nu cădea în mâinile inamicului.

39. **15/28-16/29 noiembrie 1916**, Însemnările generalului Henri Mathias Berthelot referitoare la ajutorul rus în apărarea Bucureștiului și planul pentru apărarea capitalei.

40. **19 noiembrie/2 decembrie 1916, București**, Însemnările lui Toma Dumitrescu referitoare la măsurile întreprinse de autoritățile militare române ca urmare a pierderii bătăliei Bucureștiului.

41. **20 noiembrie/3 decembrie 1916, București**, Scrisoarea lui Constantin Stere adresată regelui Ferdinand prin care solicită interzicerea distrugerii sondelor petroliere și a depozitelor de cereale pentru a nu cădea în mâinile inamicului.

42. **22 noiembrie/5 decembrie 1916, Periș**, Directive ale Marelui Cartier General român adresate Armatei a 2-a, Armatei I și Grupului Apărării Dunării pentru retragerea pe aliniamentul sud Râmnicu-Sărat-Viziru.

43. **23 noiembrie/6 decembrie 1916, București**, Relatarea episcopului Raymund Netzhammer referitoare la intrarea trupelor germane în Capitală.

44. **23 noiembrie/6 decembrie 1916, București**, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la intrarea trupelor Puterilor Centrale în București.

- 45. 25 noiembrie/8 decembrie 1916**, Însemnări ale lui G.T. Kirileanu referitoare la situația României după ocuparea Bucureștiului de către trupele Puterilor Centrale.
- 46. 29 noiembrie/12 decembrie 1916, București**, Relatarea episcopului Raymund Netzhammer despre convorbirea cu colonelul Stolzenberg von Stolzenfels și opiniile acestuia referitoare la politica României și atmosfera din București.
- 47. 30 noiembrie/13 decembrie 1916, București**, Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer referitoare la convorbirea cu Titu Maiorescu și Alexandru Marghiloman.
- 48. 1/14 decembrie 1916**, Însemnările lui Toma Dumitrescu privind schimbarea din funcție a generalului Dumitru Iliescu și cauzele înfrângerii armatei române.
- 49. 1/14 decembrie 1916**, Însemnările maiorului Radu R. Rosetti despre împrejurările investirii generalului Constantin Prezan în funcția de șef al Marelui Stat- Major.
- 50. 3/16 decembrie 1916, București**, Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer în urma audienței acordate de feldmareșalul August von Mackensen.
- 51. 10/23 decembrie 1916, București**, Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer referitoare la vizita feldmareșalului August von Mackensen la Palatul arhiepiscopal.
- 52. 18/31 decembrie 1916, București**, Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer referitoare la convorbirea cu baronul von Stolzenberg.
- 53. 19 decembrie 1916/1 ianuarie 1917, Iași**, Răspunsul lui N. Iorga la mesajul regal, prezentat în ședința Camerei Deputaților din 14/27 decembrie 1916.
- 54. 1916**, Opiniile generalului Radu R. Rosetti despre implicarea prim-ministrului Ion I.C. Brătianu în problemele militare.
- 55. 1921**, Însemnările lui C. Bacalbașa despre rolul lui Ion I.C. Brătianu, Nicolae Filipescu și Alexandru Averescu la începutul războiului.
- 56. octombrie 1926, București**, Aprecieri ale generalului Ioan Culcer asupra bătăliei Bucureștilor.

Capitolul 6

- 1. 16/29 august 1916, Berna**, Telegrama legației din Berna, semnată Mihail Pâcleanu, prin care se informează despre marea impresie generată în Elveția de intrarea României în război.
- 2. 19 august/1septembrie 1916, București**, Interviu acordat de Carlo Fasciotti, ministrul italian la București, lui Emil Nicolau, ziarist la „Universul”.
- 3. 22 august/4 septembrie 1916, București**, Telegrama Legației Franței, semnată de Saint-Aulaire, adresată ministrului de externe, Emanoil Porumbaru, prin care roagă să se transmită regelui Ferdinand mulțumirile sultanului Marocului pentru decizia României de a intra în război alături de Antanta.
- 4. 23 august/5 septembrie 1916, București**, Telegrama Legației Belgiei adresată ministrului de externe, Emanoil Porumbaru, prin care se exprimă simpatia și mulțumirea guvernului belgian pentru hotărârea României de a intra în război alături de Antanta.
- 5. 25 august/7 septembrie 1916, Odessa**, Telegramă a consulului general al României la Odessa privind reacția autorităților și populației din localitate față de intrarea României în război.
- 6. 27 august/9 septembrie 1916, București**, Telegramă a lui Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, adresată lui Dimitrie Ghica, trimisul diplomatic la Roma, prin care îi cere să intervină pe lângă guvernul italian pentru ca acesta să sprijine frontul român, prin declanșarea de acțiuni pe frontul italian sau trimiterea de trupe pe frontul de la Salonic.
- 7. 31 august/13 septembrie 1916, Paris**, Telegrama mareșalului Joseph Joffre adresată colonelului Vasile Rudeanu, prin care solicită consolidarea situației din Dobrogea.

8. 19 septembrie/2 octombrie 1916, Roma, Telegrama ministrului român la Roma, Dimitrie Ghica, privind reacția opiniei publice italiene față de evenimentele din România și sprijinul acordat de Imperiul Rus.

9. Septembrie 1916, Chantilly, București, Aprecierile colonelului Victor Pétin referitoare la instrucțiunile primite de generalul Henri Mathias Berthelot din partea Marelui Cartier General francez pentru misiunea din România.

10. 18 septembrie /1 octombrie-2/15 octombrie 1916, Aprecierile colonelului Victor Pétin asupra convorbirilor membrilor Misiunii Militare Franceze, conduse de generalul Henri Mathias Berthelot, cu oficialități ruse.

11. 21 septembrie/4 octombrie 1916, Moghilev, Telegrama generalului Mihail Alekseev, șeful Marelui Stat-Major al armatei ruse, transmisă de colonelul A. Tatarinov, atașatul militar al Rusiei la București, adresată Marelui Cartier General, prin care solicită transmiterea către partea rusă a unui buletin de informații despre inamic și propune un scenariu de acțiune pentru trupele române și ruse.

12. 27 septembrie/10 octombrie 1916, București, Telegrama ministrului francez în România, contele de Saint-Aulaire, referitoare la întrevederea cu Take Ionescu pe marginea schimbării din funcție a generalului Dumitru Iliescu și a constituirii unui guvern național.

13. 29 septembrie/12 octombrie, București, Notă de convorbiri a colonelului Paul Angelescu cu generalul Mihail Vasilievici Alekseev, șeful Stavkăi, prin care acesta din urmă se arată optimist privind evoluția operațiilor militare din România.

14. 2/15 octombrie 1916, Roma, Telegrama ministrului român la Roma, Dimitrie Ghica, referitoare la intenția autorităților italiene de a trimite întăriri pe frontul de la Salonic, sub presiunea aliaților din Antanta.

15. 3/16 octombrie 1916, București, Însemnări ale maiorului Radu R. Rosetti despre colaborarea militară româno-rusă, sosirea Misiunii Militare Franceze și personalitatea generalului Henri Mathias Berthelot.

16. 3/16 octombrie 1916, Paris, Telegrama șefului Marelui Cartier General francez, Joseph Joffre, adresată atașatului militar francez la București, locotenent-colonel Maurice Després, referitoare la solicitările adresate Marelui Stat-Major rus de sprijinire a acțiunilor armatei române și la întărirea forțelor grupului expediționar aliat de la Salonic.

17. 5/18 octombrie 1916, București, Știri consemnate de ziarul „Universul” privind sosirea în România a Misiunii Militare Franceze conduse de generalul Henri Mathias Berthelot.

18. 7/20 octombrie 1916, București, Însemnări ale generalului Henri Mathias Berthelot referitoare la întâlnirea cu generalul Alexandru Averescu.

19. 8/21 octombrie 1916, București, Notațiile lui Nicolae Iorga referitoare la rolul Misiunii Militare Franceze în România.

20. 14/27 octombrie 1916, București, Telegrama contelui de Saint-Aulaire privind impresia favorabilă produsă în România de victoriile armatei franceze în regiunea Verdun.

21. 14/27 octombrie 1916, Însemnări ale generalului Alexandru Averescu referitoare la cooperarea cu ofițerii Misiunii Militare Franceze în România.

22. 16/29 octombrie 1916, București, Telegrama ministrului Franței în România, contele de Saint-Aulaire, referitoare la discuția cu prim-ministrul român, Ion I.C. Brătianu, pe marginea acțiunilor trupelor aliate pe frontul de la Salonic.

23. 17/30 octombrie 1916, București, Raportul șefului Misiunii Militare Franceze în România, generalul Henri Mathias Berthelot, privind acțiunile militare desfășurate în perioada 7/20-15/28 octombrie și resursele necesare pentru ameliorarea înzestrării armatei române.

24. 17/30 octombrie 1916, București, Telegrama ministrului Franței în România, contele de Saint-Aulaire, către Ministerul Afacerilor Externe, prin care transmite propunerea generalului Henri Mathias Berthelot de reluare a ofensivei armatei române la nord și vest de Carpați.

25. 18/31 octombrie 1916, Însemnări ale generalului Henri Mathias Berthelot privind necesitatea constituirii rezervelor și colaborarea cu armata rusă.

26. 18/31 octombrie 1916, București, Telegrama contelui de Saint-Aulaire, ministrul Franței în România, adresată lui Aristide Briand, președintele Consiliului de Miniștri și ministrul Afacerilor Externe francez, referitoare la activitatea generalului Henri Mathias Berthelot și la ipoteza numirii lui ca șef al Marelui Stat-Major al Armatei Române.

27. 20 octombrie/2 noiembrie 1916, Însemnările generalului Alexandru Averescu privind întâlnirea cu generalul Henri Mathias Berthelot.

28. 5/18 noiembrie 1916, Roma, Telegrama ministrului român la Roma, Dimitrie Ghica, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, referitoare la concepția autorităților italiene asupra trimerii de întăriri pe frontul de la Salonic.

29. 7/20 noiembrie 1916, Petrograd, Raportul generalului Polivanov adresat țarului Nicolae al II-lea.

30. 16/29 noiembrie 1916, București, Telegramă a Marelui Cartier General Român, semnată de generalul Dumitru Iliescu, adresată generalului V.V. Saharov, comandantul Armatei de Dunăre, prin care se solicită intervenția rapidă a Corpului 4 armată rus în sprijinul Grupului „General Prezan”.

31. 22 noiembrie/5 decembrie 1916, Însemnările lui Toma Dumitrescu referitoare la relațiile de cooperare militară între România și Imperiul Rus..

32. 25 noiembrie/8 decembrie 1916, Iași, Notații ale generalului Henri Mathias Berthelot referitoare la cooperarea militară franco-rusă pe frontul românesc.

33. Însemnări ale lui A.A. Mosolov, ministrul Imperiului Rus în România, referitoare la intrarea României în război alături de Antanta și relațiile cu marile puteri ale acesteia.

34. 4/17 decembrie 1916, Iași, Notații ale generalului Henri Mathias Berthelot referitoare la relațiile de cooperare cu armata rusă.

35. 9/22 decembrie 1916, Galați, Telegrama delegatului român pe lângă Comisia Europeană a Dunării, Duiliu Zamfirescu, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, privind situația frontului din zona Brăila.

36. Însemnările lui A.A. Mosolov, ministrul Rusiei la Iași, privind demersurile pentru evacuarea autorităților române și a armatei pe teritoriul rusesc.

37. 11/24 decembrie 1916, Ședința Consiliului special interinstituțional pentru stabilirea măsurilor în cazul unei eventuale evacuări a instituțiilor, persoanelor și întreprinderilor din România.

38. 11/24 decembrie 1916, Iași, Însemnări ale generalului Henri Mathias Berthelot despre raporturile cu armata rusă și perspectiva mutării sediului Marelui Cartier General de la Bârlad la Iași.

39. Decembrie 1916, București. Nota semnată de Ioan G. Bibicescu, guvernatorul Băncii Naționale, remisă ministrului Rusiei la Iași, generalul Mosolov privind transportul tezaurului la Moscova.

40. 14/27 decembrie 1916, Iași, Protocol între Ministrul de Finanțe al României, Victor Antonescu, și ministrul Rusiei, A.A. Mosolov, cu prilejul trimerii în Rusia (Moscova) a Tezaurului românesc – valori ale Băncii Naționale.

41. 24 decembrie 1916/6 ianuarie 1917, Poltava, Adresa guberniei Poltava către departamentul pentru instalarea refugiaților referitoare la cazarea și hrănirea refugiaților români ce ar sosi în regiune.

42. Însemnările lui A.A. Mosolov, ministrul Imperiului Rus la Iași, privind transferarea tezaurului românesc la Moscova și îmbunătățirea circulației trenurilor în România.

43. Însemnările lui A.A. Mosolov despre colaborarea dintre armata rusă și armata română.

Capitolul 1

PREGĂTIREA POLITICĂ ȘI DIPLOMATICĂ A INTRĂRII ROMÂNIEI ÎN RĂZBOI. TRATATIVELE CU ANTANTA DIN PRIMA PARTE A ANULUI 1916

Introducere

Anul 1915 a fost foarte greu pentru neutralitatea României, din cauza evoluțiilor de pe teatrele de acțiuni militare. Pe Frontul de Vest, cel mai important din cursul anilor 1914-1918, războiul de poziție a devenit atotstăpânitor, încercările beligeranților de a forța un succes decisiv încheindu-se cu un eșec.

Situația a fost deosebită pe teatrul de operații de est, acolo unde Puterile Centrale, concentrându-și efortul principal, au reușit să obțină succese impresionante împotriva Rusiei, fără a putea să o scoată din război.

Intrarea Italiei în acțiune alături de Antanta, în mai 1915, nu a înclinat balanța, Austro-Ungaria reușind să anihileze avantajele deschiderii unui nou front.

Concomitent, Antanta a mai suferit un eșec major prin nereușita operației de la Gallipoli, ce urmărea deschiderea strâmtorilor Mării Negre și realizarea conexiunii maritime între puterile occidentale și Imperiul Rus.

În rândul succeselor Puterilor Centrale din anul 1915 s-a înscris atragerea Bulgariei în coaliție și scoaterea Serbiei din război, astfel că legătura dintre Berlin și Istanbul a devenit realitate, fapt ce a creat posibilitatea extinderii spre Bagdad, unul din țelurile pangermaniștilor.

Se poate astfel conchide că, în anul 1915, inițiativa strategică a aparținut Puterilor Centrale, care au obținut importante succese pe mai toate teatrele de acțiuni militare.

În aceste condiții, România a fost intens curtată de ambele tabere beligerante, intrarea sa în acțiune fiind susceptibilă, după opinia liderilor politici și militari ai celor două coaliții, de a aduce un plus de valoare în confruntarea acerbă care avea loc și, de ce nu, chiar de a înclina balanța de forțe.

Păstrându-și opțiunea pentru Antanta, concretizată în acordul Diamandy-Sazonov (18 septembrie/1 octombrie 1914), România a ezitat să facă pasul decisiv. Negocierile, gestionate de Rusia în numele Antantei, au fost foarte dificile, ele intrând, în anul 1915, într-un cerc vicios. Când armata rusă înregistra înfrângeri severe, autoritățile de la Petrograd deveneau conciliante, presând România să se alăture. Invers, când marile unități ruse obțineau succese, atitudinea Rusiei se schimba radical, devenind diametral opusă.

La rândul lor, Puterile Centrale au exercitat presiuni constante asupra României, recurgând chiar și la ultimatum (iunie 1915), pentru a o determina să se alăture, dar guvernul român a rezistat.

Moștenirea anului 1915 era de așa natură încât anul 1916 se deschidea fără ca România să aibă o perspectivă certă asupra conduitei sale. Guvernul român, respectiv prim-ministrul Ion

I.C. Brătianu, cel care a condus întreaga politică a României în perioada neutralității, dorea să se alătore Antantei, dar avea câteva condiții de la care nu abdică: încheierea unui tratat cu Puterile Antantei, în așa fel încât statul român să nu rămână la discreția Rusiei și să aibă și garanția puterilor occidentale; acceptarea și garantarea revendicărilor sale teritoriale (Transilvania, Bucovina, Banatul); asigurarea unui sprijin material consistent, România neavând o industrie de război capabilă să-i satisfacă necesitățile reclamate de războiul modern; corelarea acțiunilor armatei române cu cele ale aliaților pe frontul de la Salonic și cu armata rusă; participarea unui corp expediționar rus la acțiunile din Dobrogea; asigurarea egalității de tratament cu marii aliați etc.

Ele fuseseră discutate și în cursul anului anterior cu viitorii aliați, dar nu s-au înregistrat progrese semnificative. Tratatul au fost reluate în anul 1916, dar condițiile s-au schimbat treptat, astfel că aliații au ajuns la concluzia că atragerea României era absolut necesară. Prin urmare, ei au manifestat mult mai multă disponibilitate față de revendicările ei, accelerând negocierile.

Primul dintre evenimentele care le-au impulsionat semnificativ a fost bătălia de la Verdun, declanșată de Germania la 21 februarie 1916¹. Planificarea și desfășurarea acesteia au marcat o schimbare a opțiunilor strategice ale Germaniei. Dacă în anul 1915, Statul-Major german, condus de generalul von Falkenhayn, a făcut efortul pe Frontul de Est, scopul fiind scoaterea Rusiei din război, forțele și mijloacele au fost concentrate, în 1916, pe frontul occidental. Scopul principal era scoaterea Franței din război, prin aplicarea unei foarte puternice și concentrate lovituri, care să-i macine forțele. Rămășă singură în luptă, fără „sabia sa continentală”, care era armata franceză, Marea Britanie, marea putere care conta efectiv pe continent, ar fi fost obligată să ceară armistițiul.

Locul ales pentru această lovitură năprasnică a fost Verdunul, care avea o adâncă semnificație istorică pentru cei doi beligeranți. La Verdun, în anul 843, nepoții împăratului Carol cel Mare și-au împărțit, după lupte fraticide, ceea ce mai rămăsese din Imperiul Carolingian, fondat de bunicul lor². Lui Lothar i-a revenit Italia și teritoriul dintre Ron și Rin, cunoscut și sub numele de Francia Media. Ludovic Germanicul a primit partea de la est de Rin (Francia Orientalis), iar Carol cel Pleșuv, partea de la vest de Ron și Meuse, precum și Aquitania (Francia Occidentalis).

Verdunul a intrat în componența regatului francez ca urmare a păcii din Westfalia ce pune capăt Războiului de 30 de ani, devenind, ulterior, o fortăreață puternică. A fost asediat în 1792, iar în timpul războiului franco-prusac (1870-1871) a fost ultimul punct întărit care a fost cucerit de trupele prusace, devenind astfel pentru francezi un simbol al rezistenței.

Dar pe lângă semnificațiile istorice, decizia Înalțului Comandament german de a alege Verdunul drept loc al viitoarei lovituri s-a bazat și pe considerente militare. Situată pe cursul navigabil al fluviului Meuse, localitatea era cel mai puternic sector fortificat al frontului francez și un nod foarte important de comunicații. Verdunul reprezenta, concomitent, un intrând în dispozitivul german, putând fi atacat din trei părți – nord, est și nord-est. În plus, aprovizionarea cetății de către francezi era foarte dificilă, întrucât linia de cale ferată, Bar-Le-Duc, singura aflată în acțiune, avea o capacitate foarte redusă.

¹ Pentru bătălia de la Verdun a se vedea, între altele, Erich von Falkenhayn, *Le Commandement Suprême de l'Armée Allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles*, traduction et avertissement par le Général de division Niessel, Charles-Lavauzelle, Paris, 1921, p.149-175; Général Palat (Pierre Lehautcourt), *La Ruée sur Verdun (5 août-30 juin 1916)*, Berger-Levrault, éditeurs, Paris, 1925; Maiorul Octav Vorobchievici, *Între Verdun și luminișurile Armistițiului. Pe urmele bătăliilor din 1914-1918*, Tipografia cavaleriei, Sibiu, 1931; L. Koeltz, *La guerre de 1914-1918. Les opérations militaires*, Edition Sirey, 1966 etc.

² Alexandru-Florin Platon, Laurențiu Rădvan, Bogdan-Petru Malcon, *O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu. De la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice (secolele V-XVI)*, Polirom, Iași, 2010, p. 121.

Mai era un argument, de natură simbolică, luat în calcul de partea germană la alegerea Verdunului pentru lovitura principală. Kronprințul Imperiului, Wilhelm, comanda Armata 5, astfel că un previzibil succes aici aducea după sine o creștere a prestigiului familiei imperiale, de natură să ridice moralul națiunii.

Bătălia de la Verdun a cunoscut patru mari faze. Prima dintre ele, între 21 februarie și 1 martie 1916, este cea a atacului bruscat întreprins de germani cu forțe impresionante, respectiv 17 divizii. Acest masiv atac a eșuat și de la 2 martie până la 15 aprilie 1916 a avut loc ofensiva generalizată pe ambele maluri ale fluviului Meuse care nu și-a atins obiectivele. A urmat faza de uzură, între 15 aprilie și 1 iulie 1916. De la 1 iulie până în decembrie 1916, în contextul bătăliei de la Somme, al ofensivei Brusilov, al contraofensivei italiene, al intrării României în conflict, confruntarea a intrat într-o fază de recul și de stabilizare.

Deși a concentrat importante mijloace, Germania nu a obținut victoria, rezistența franceză fiind remarcabilă. Presiunea enormă a germanilor pe frontul de la Verdun i-a determinat pe francezi să caute soluții pentru diminuarea acesteia. Una dintre ele a fost atragerea României în conflict.

În acest scop, autoritățile franceze au preluat inițiativa tratatelor cu România și au recurs la presiuni asupra celorlalți aliați, în special asupra Rusiei, pentru flexibilizarea pozițiilor față de revendicările ei¹. Concomitent, Franța a sporit livrările de material de război către România, absolut necesare pentru sporirea capacității combative a armatei.

Documentele incluse în volum arată relația directă dintre interesul major al Franței pentru rezolvarea situației foarte grele de la Verdun și intensificarea negocierilor cu România.

În acest sens, Constantin Argetoianu scria: „Desigur că francezii obținuseră un mare rezultat prin dârza lor rezistență la Verdun, dar asalturile continuau cu aceeași intensitate, tunurile franțuzești se roșiseră trăgând, munițiile, cu tot circuitul trenurilor și automobilelor ce se stabilise, începeau să nu mai ajungă, și Comandamentul francez voia totuși să evite cu orice preț cucerirea Verdunului. Intrarea României în război a apărut atunci Aliaților ca cea mai nimerită măsură pentru salvarea nenorocitei cetăți, căci, prin această intrare, Statul-Major german ar fi fost nevoit să deplaseze spre Carpați 20-30 de divizii, pe care nu le putea lua decât de la Verdun. Ca să scape Verdunul, francezii ne dau ghes și puneau sulița în coastă lui Brătianu, Brătianu se tocmea și ridica tariful, pe când rușii, mai indiferenți de soarta Verdunului, se lăsau greu”².

Pe lângă bătălia de la Verdun, alte două evenimente militare au contribuit la decizia României de a se alătura Antantei. Este vorba de ofensiva Brusilov, declanșată la începutul lunii iunie 1916, și de ofensiva aliată de la Somme, desfășurată în perioada 1 iulie-18 noiembrie 1916.

Pe fondul marilor încleștări din regiunea Verdunului și a râului Somme, a înaintării spectaculoase a armatelor rusești pe Frontul de Est (ofensiva Brusilov³), presiunile puterilor Antantei au sporit considerabil, astfel că guvernul român, în frunte cu Ion I.C. Brătianu, a considerat că se impunea ieșirea din neutralitate, mai ales că aliații declarau că sunt gata să recunoască în scris solicitările Bucureștiului.

Pe lângă elementele de ordin politic, argumentele de ordin militar au avut o pondere sporită în decizia României de a intra în conflict. Armatele comandate de Brusilov aveau posibilitatea să pătrundă în câmpia ungară, germanii având dificultăți în a-i ajuta, întrucât, pe frontul occidental, aliații pregăteau o mare ofensivă, iar pe frontul de la Salonic, trupele comandate de

¹ Conte de Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, traducere din franceză de Ileana Sturdza, introducerea și note de Mihail D. Sturdza, Humanitas, București, 2003, p. 65.

² Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, volumul II, partea a IV-a, 1913-1916, ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, Humanitas, București, 1991, p. 259.

³ Mémoires du Général Broussilov, *Guerre de 1914-1918*, Préface de Général Niessel, Librairie Hachette, 1929 p. 184-188.

generalul Maurice Sarrail se pregăteau și ele de atac. În aceste condiții, aprecia I.G. Duca, „România ar face o greșală de neiertat dacă ar lăsa pe ruși să pătrundă singuri în Ungaria”¹. Opinia aceasta era împărtășită și de Constantin Diamandy, ministrul român la Petrograd.

Promisiunile Rusiei erau dublate și de asigurările occidentalilor privind îndeplinirea obligațiilor ce le reveneau pentru asigurarea corespunzătoare a intrării în acțiune a României.

Pe lângă promisiuni, liderii militari ruși au recurs și la presiuni și chiar ultimatumuri. Ilustrativă în acest sens este telegrama generalului Mihail Alekseev, șeful Marelui Stat-Major al armatei ruse, din 5/18 iunie 1916, adresată colonelului Tatarinov, atașatul militar rus la București, pentru a fi adusă la cunoștința lui Ion I.C. Brătianu și a generalului Dumitru Iliescu, secretarul general al Ministerului Apărării Naționale. El scria: *Je n'ai pas cru opportun jusqu'à présent de vous charger de faire les démarches ci-après aux dirigeants roumain concernant l'adhésion de leur armées a celles des Alliés, vu que je n'ai pas voulu gêner la liberté de leurs décisions. La situation militaire actuelle me force à vous charger de l'expliquer au Général Ilesco et de lui dire qu'il est difficile de s'attendre à ce que l'avenir fournisse des conditions plus propices a une entrée en action de la Roumanie [...]. L'entrée en action de la Roumanie en ce moment aura un valeur correspondante dans le développement commun des efforts des Puissances Alliées, ce qui n'arrivera pas dans le cas où sa décision serait remise à une époque non définie. La situation commande aux Roumains de se joindre à nous maintenant ou jamais. Je vous autorise d'exposer a Monsieur Bratiano et au Général Ilesco ce point de vue du Commandant Suprême Russe*². (Documentul nr. 22)

În atari condiții, sub presiunea amenințărilor și a promisiunilor aliaților din Antanta, România a decis intrarea în război alături de aceasta. La 4/17 august 1916, la București, s-au semnat convenția politică și convenția militară care stipulau condițiile acțiunii statului român³. (Documentul nr. 36)

Zece zile mai târziu, respectiv la 14/27 august 1916, Consiliul de Coroană⁴, întrunit sub conducerea regelui Ferdinand, a validat opțiunea guvernului, hotărând intrarea în acțiune alături de Tripla Înțelegere, fapt materializat prin declarația de război adresată Austro-Ungariei, în aceeași noapte⁵. (Documentele nr. 38-42)

Dar, sub raport militar, momentul intrării României în război era nefavorabil, întrucât ofensiva Brusilov se încheiase, germanii renunțaseră la ofensivă pe frontul de la Verdun și reușiseră să respingă ofensiva franco-britanică de la Somme și, prin urmare, au dispus de forțe pentru a crea o nouă armată, Armata 9, pusă sub comanda lui Erich von Falkenhayn, fostul șef al Marelui Stat-Major german. Cât privește Armata de Orient, formată din divizii franceze, engleze, sârbe și italiene, aceasta era incapabilă să acționeze ofensiv.

Mai există un motiv pentru care momentul intrării României în război este considerat cel puțin nepotrivit de către unii specialiști. Este vorba de criza din Rusia care se profila cu destulă claritate. Încă din decembrie 1915, în scrisoarea trimisă kaizerului Wilhelm al II-lea, Erich von Falkenhayn evidenția acest lucru, propunând schimbarea efortului de război din est, așa cum fusese în anul 1915, în vest, ceea ce a dus la bătălia de la Verdun. Un indiciu al acestei crize a fost schimbarea din funcția de ministru al Afacerilor Externe al lui Serghei Sazonov, noul titular fiind Boris Stürmer, adept al înțelegerii cu Germania. De altfel, din vara anului 1916 au început tatonări discrete între cele două imperii pentru realizarea unei păci separate.

¹ I.G. Duca, *Memorii, volumul II, Neutralitatea. Partea II (1915-1916)*, ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, Editura Helikon, Timișoara f.a., p. 126.

² Serviciul Arhivelor Naționale Istoric Contemporane, fond Casa Regală, dosar 16/1916, f. 1.

³ *România în Războiul Mondial 1916-1919*, volumul I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934, p. 9-14.

⁴ Ion Mamina, *Consiliul de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 53-87.

⁵ *România în Războiul Mondial 1916-1919*, volumul I, *Documente-Anexe*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934, p. 3-5.

Mai este de examinat și teza aceluiași Sazonov, și anume că România a fost forțată de către Rusia să intre în război, întrucât partida germanofilă din Rusia avea nevoie de un eveniment militar nefavorabil pentru a justifica pacea separată cu Germania. Înfrângerea previzibilă a României putea să reprezinte un astfel de motiv foarte plauzibil. În memoriile sale, el scria: „Împins de aliații noștri, influențați ei înșiși de opinia publică care se arăta nervoasă, șeful Marelui Stat-Major rus, generalul Alekseev, s-a găsit constrâns să ceară, la sfârșitul lunii august 1916, înaintarea României [a armatei române] în Austria [Austro-Ungaria] sub sancțiunea, în caz de refuz, de a o priva de avantajele acordate. Stürmer vedea în acest [eveniment] un mare succes diplomatic. Era, din contră, o greșală foarte bine prevăzută de Statul-Major General. Noi nu eram în stare să ajutăm trupele române și să le facem să scape neatinsse din confruntare. Doi ani de lupte teribile atinseseră puternic armata și munițiile noastre, deja insuficiente încă de la începutul [războiului]: acum ele erau aproape în întregime epuizate.

Fiecare soldat, fiecare pușcă ne erau indispensabile pentru a-i menține pe germani pe linia unde reușiserăm să oprim invazia lor în teritoriul rusesc și iată că trebuia să acoperim și să apărăm un nou aliat, care nu avusese timp, într-o perioadă de doi ani de tergiversări, să se organizeze din punct de vedere militar.

Vîitorul a dovedit că de prețioasă ne-ar fi fost conservarea neutralității României și că de nefastă ne-a fost intrarea ei în război [subl. ns.]”¹

Decizia crucială a Bucureștiului trebuie conexasă și cu intențiile Austro-Ungariei de a intra în tratative de pace. Or, această idee materializată putea să reprezinte o lovitură pentru România, care se vedea lipsită de posibilitatea de a-și materializa scopurile sale, în cazul în care Viena și Budapesta reușeau să pună capăt războiului.

Momentul intrării în acțiune trebuie analizat, în primul rând, sub raport politic. Or, pe acest plan, aliații din Antanta, presați de situația lor militară, au recunoscut, în scris, revendicările teritoriale ale României. Acest lucru s-a dovedit hotărâtor pentru ca autoritățile de la București, recte prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, să treacă Rubiconul.

În istoriografie s-a discutat foarte mult despre rolul prim-ministrului Ion I.C. Brătianu în procesul aderării la Antanta. O parte importantă a liderilor politici români, atât cei favorabili Puterilor Centrale, cât și adepții intrării imediate în război alături de Antanta, cum au fost Nicolae Filipescu și Take Ionescu, l-au criticat pentru indecizia sa. Liderii și diplomații statelor din Antanta au fost, la rândul lor, profund nemulțumiți de repetatele amânări, de tergiversările sale, astfel că a existat chiar ideea că România nu vrea să intre în război. Pentru asigurarea concursului ei, aliații au luat în calcul schimbarea de guvern, dar s-a renunțat rapid la această soluție. Aristide Briand, prim-ministrul francez (1915-1917), a fost cel care a arătat că înlocuirea lui Brătianu nu este de natură să asigure intrarea României în război². Mai mult, exista riscul de a se repeta situația din Grecia, unde societatea, clasa politică și armata erau împărțite între adepții regelui Constantin, favorabil apropierii de Puterile Centrale, și cei ai premierului E. Venizelos, dornic să adere la Antanta.

Prin urmare, Ion I.C. Brătianu și guvernul pe care îl conducea au rămas în funcție, el purtând toate tratativele cu Antanta și angajând țara în război. Strategia sa a fost aceea de a asigura ca României să i se recunoască de către viitorii aliați toate revendicările, în special cele de natură teritorială, iar intrarea sa în acțiune să fie încununată de succes. În acest sens, Brătianu a dorit ca toate aceste elemente să fie înscrise într-un tratat semnat de membrii marcanți ai Cvadruplei Întelegeri.

¹ *Les années fatales. Souvenirs de M.S. Sazonov, ancien ministre des Affaires Étrangères de Russie (1910-1916)*, Payot, Paris, 1927, p. 286-287.

² *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, vol I, 1914-1916, Editura Militară, București, 1996, p. 171 (Constantin Diamandy, *Cum s-a negociat harta României Mari*).

Acordul cu Rusia din 18 septembrie/1 octombrie 1914 i s-a părut prim-ministrului român insuficient pentru materializarea Țelurilor României și, de aceea, a ținut să solidarizeze aliații occidentali. Imperiul vecin era perceput de mare parte din clasa politică românească și de opinia publică drept un pericol major pentru existența statului român, iar Brătianu nu putea uita experiența tatălui său din anii 1876-1878. Relațiile cu Rusia se îmbunătățiseră în timpul războaielor balcanice, iar vizita țarului la Constanța consfințise un asemenea curs. Cu toate acestea, Brătianu se dovedea prudent față de intențiile Petrogradului, negocierile cu acesta fiind cele mai dificile. Printre problemele cele mai delicate discutate în cursul anului 1916 au fost Bucovina și Banatul. În primul caz, Rusia revendica nordul Bucovinei, unde se găsea o populație de origine slavă, pe care dorea să o protejeze, deși provincia, anexată de Austria în 1775, nu fusese niciodată sub administrație rusească.

În ceea ce privește Banatul, Rusia nu dorea ca acesta să revină în întregime României, întrucât aliatul sârb – ajutorarea acestuia a reprezentat motivul formal al intervenției sale în războiul mondial – îl revendica și el. În cele din urmă, convenția politică din 4/17 august 1916 consacra drepturile integrale ale României asupra celor două provincii.

Un alt punct de interes vital pentru România l-a reprezentat chestiunea Strâmtoarelor și a Constantinopolului. De la începutul secolului al XVIII-lea, Rusia a urmărit cu tenacitate să ajungă și să controleze aceste regiuni, ceea ce a provocat numeroase conflicte cu Imperiul Otoman. Ele s-au înscris în așa-numita „chestiune orientală”, o problemă a echilibrului de putere în Europa, în special în regiunea sa sud-estică.

În tratativele cu Antanta, România, actor secund al scenei internaționale, nu a putut să pună pe agendă această problemă, ea fiind apanajul marilor puteri, dar a căutat să afle conținutul înțelegerilor dintre ele. La 4 martie 1915, guvernul rus a remis ambasadorilor britanici și francezi de la Petrograd un memorandum ce propunea, în esență, anexarea strâmtoarelor Bosfor și Dardanele, precum și a Constantinopolului. Guvernele de la Paris și Londra au răspuns favorabil, cerând, în schimb, din partea Rusiei, o serie de garanții referitoare la libertatea de navigație în Strâmtoare. Acordurile din martie-aprilie 1915 nu au fost comunicate României în timpul tratatelor ce au premers intrarea în război. Abia la 1 decembrie 1916 (stil nou), Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, a informat guvernul român despre existența acestor înțelegeri. Așa cum arată Constantin Diamandy, deși aceste negocieri au fost secrete, România a reușit să obțină unele informații despre tratativele dintre marii aliați în această problemă¹.

România nu a fost informată nici despre așa-numitele acorduri Sykes-Picot, negociate în perioada ianuarie-mai 1916, prin care Marea Britanie și Franța împărțeau, după război, Imperiul Otoman².

Toate aceste înțelegeri ale marilor puteri, despre care autoritățile de la București nu au avut cunoștință, nu au afectat hotărârea României de a intra în război. Decizia de la mijlocul lunii august 1916 apare, în lumina realităților de atunci, drept rezultatul conjugat al dorinței statului român de a reuni conaționali aflați sub stăpânirea monarhiei austro-ungare, obiectiv împărtășit de mare parte din clasa politică și opinia publică, și al presiunilor exercitate de Cvadrupla Alianță, care avea nevoie imperioasă de ajutorul românesc. Chiar dacă momentul ales nu era cel adecvat sub raport militar, pregătirea armatei nu satisfăcea toate exigențele unui conflict nemaicunoscut în istoria omenirii, iar aliații își aveau marile lor interese, decizia a apărut atunci de neevitat.

O spune direct Constantin Diamandy, diplomat cu o mare contribuție la politica externă a României în perioada războiului mondial: „Pentru noi a fost un imperativ categoric de a intra

¹ *Ibidem*, p. 176.

² *Dictionnaire de la Grande Guerre 1914-1918*, sous la direction de François Cochet et Rémy Porte, Editions Robert Laffont, Paris, 2008, p. 991.

atunci. Nu am nevoie să spun că nu o dată ne-am găsit la soluțiunea cea rea. [...] Înfrângerea noastră a fost pusă în calcul și ne-am spus lucrul următor: dacă România va fi să fie înfrântă, ea va avea avantajul să fie înfrântă în cea mai bună companie, adică cu Franța, Anglia și Italia, fără a mai vorbi de Serbia și alte țări. Or, nu este precedent ca o hegemonie a unei țări – vorbesc de Germania – să se poată stabili indefinit în Europa. Este un moment dat când contra acelei hegemonii se formează coalițiuni”¹.

Dar nu acest fapt a reprezentat elementul hotărâtor în decizia României. Războiul izbucnit la 15/28 iulie 1914, la care statul român nu a avut nicio contribuție, a adus la ordinea zilei problema naționalităților. Or, „România, continua același Diamandy, care nu-și îndeplinesc încă unitatea națională, nu putea fi absentă în acel moment; și nu se putea alia, deși avea Basarabia în partea cealaltă, decât cu țări cari, prin aspirațiunile lor în acel moment, trebuiau să dea soluțiuni naționale la chestiunile lor proprii, dădeau soluțiuni la întreaga problemă a naționalităților”².

Pe linia acelorași idei s-a pronunțat și prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, care a condus cu mână fermă, dar și cu destule erori, destinul României în acele clipe. „Fără îndoială, aprecia Brătianu, în Consiliul de Coroană de la Cotroceni (14/27 august 1916), care a validat decizia de a intra în război, cred că vom ieși învingători, dar nu sunt sigur, se poate să fim și învinși. De aceea vreau să se știe bine de toți că, chiar învinși, tot cred că țara mea trebuie în această clipă a evoluțiunii ei istorice să facă acest gest. În viața națiunilor sunt afirmări de drepturi care se socotesc mai mult decât izbânzi trecătoare și sunt gesturi de abdicare, de dezertare morală, care compromit viitorul lor pentru veacuri de-a rândul. Într-o atare situație este astăzi românismul, de aceea, chiar de ar fi să fim bătuți, faptul că patru din cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naționale și au consfințit printr-un act solemn hotarele etnice ale românilor de peste Carpați, cauza românismului va face un pas înainte, mai mare și mai însemnat decât oricând”³. (Documentul nr. 40)

Desigur că au existat și există și alte perspective, atât în istoriografie, cât și în epocă, asupra deciziei din august 1916, dar acestea se înscriu, nu o dată, în ceea ce se numește „istorie contrafactuală”. De altfel, documentele incluse în volum fac dovada diversității de opinii privind intrarea și conduita României în Marele Război.

¹ *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare...*, p.173.

² *Ibidem*, p. 174.

³ I.G. Duca, *op. cit.*, p. 282.

DOCUMENTE

1. 11/24 ianuarie 1916, Petrograd, Notații ale lui Maurice Paléologue¹, ambasadorul Franței în Imperiul Rus, asupra atitudinii ezitante a prim-ministrului român Ion I.C. Brătianu²

Luni, 24 ianuarie 1916

Permanentele tergiversări ale lui Brătianu pun România într-o situație periculoasă. Iată, într-adevăr, că față de ea puterile germanice încep să ia un ton amenințător.

Ministrul Rusiei la București, Poklewski³ [Poklevski], a făcut presiuni asupra lui Brătianu pentru a-și exprima intențiile. Președintele Consiliului [de Miniștri] i-a răspuns:

– Eu ezit între două opinii. Ori limbajul agenților germani și austro-ungari nu trădează din partea guvernelor lor decât o atitudine de indispoziție motivată de problema grâului românesc. În acest caz, îmi va fi mai ușor să acord Germaniei și Austro-Ungariei unele compensații. Or acest limbaj este preludiul unui ultimatum care ar impune, de exemplu, demobilizarea imediată a armatei noastre. În acest caz, sper să rămân stăpân pe opinia noastră publică și voi respinge ultimatumul.

– În ce privește a doua ipoteză, a reluat Poklewski, Statul-Major român ar trebui să discute imediat cu al nostru. Nu este nicio zi de pierdut.

Brătianu este convins de acest lucru, el a adăugat:

– Sosirea rapidă a unei armate ruse la gurile Dunării ne-ar fi indispensabilă pentru a ne apăra în fața unui atac al bulgarilor în Dobrogea.

Sazonov, de la care dețin aceste detalii, l-a rugat pe generalul Alekseev⁴ să examineze chestiunea, fără întârziere.

Gândul ascuns al lui Brătianu e prea evident, el vrea să lase pe seama Rusiei sarcina de a-i opri pe bulgari, în scopul de a îndrepta întregul efort al armatei române spre Transilvania, ținta ambițiilor naționale.

---

¹ Maurice Paléologue (1859-1944), diplomat, istoric și eseist francez. A fost trimisul Franței în Bulgaria (1907-1912) și apoi în Rusia (1912-1917). Memoriile sale sunt o sursă importantă pentru cunoașterea raporturilor dintre marile puteri ale Antantei în cursul Primului Război Mondial și a situației din România în timpul neutralității și pe timpul participării la conflict.

² Ion I.C. Brătianu (20 august 1864, Florica, județul Argeș – 24 noiembrie 1927, București), om politic liberal, fiu al lui Ion C. Brătianu, președinte al Partidului Național Liberal (1909-1927), prim-ministru de mai multe ori (1908-1910; 1914-1918; 1918-1919; 1922-1926; 1927). A fost personalitatea politică dominantă din România în primele trei decenii ale secolului al XX-lea, el fiind un adept hotărât al intrării României în război alături de Antanta, pentru care a acționat cu foarte multă abilitate și consecvență. Rolul său în timpul neutralității și al războiului a fost hotărâtor, el purtând, în calitate de șef al guvernului, întreaga răspundere a pregătirii și conducerii lui.

³ Stanislas Poklewski-Koziell (1868-1939), diplomat rus de origine poloneză. A funcționat în calitate de consilier diplomatic la Londra (1902-1909), ministru plenipotențiar în Persia (1909-1913) și București (1913-1916; 1917-1918).

⁴ Generalul Mihail Alekseev (1857-1918), general rus. La începutul războiului, a comandat Grupul de armate „Sud-Vest” și apoi pe cel de „Nord-Vest”. În 1915, a fost numit șeful Stavka (Marele Cartier Imperial Rus) din care a fost înlocuit în noiembrie 1916 cu generalul Gurko, din cauza neînțelegerilor cu țarul Nicolae al II-lea. A revenit în fruntea acestui organism în timpul guvernului Kerenski. Generalul Alekseev nu a fost de acord cu planul de campanie al armatei române, el pronunțându-se pentru abandonarea Munteniei, Olteniei și Dobrogei și stabilirea frontului pe aliniamentul Carpații Orientali– Siretul inferior–Dunărea maritimă.

Oare Statul-Major rus va putea să concentreze din nou o armată în Basarabia? Eu mă îndoiesc de acest lucru după conversația telefonică pe care Sazonov¹ tocmai a avut-o, în fața mea, cu ministrul de Război. Generalul Polivanov² nu crede, într-adevăr, în posibilitatea de a scoate de pe front o armată de 150 000 sau 200 000 de oameni pentru a o expedia în Moldova; armatele din Bucovina și Galiția sunt angajate într-o operație foarte grea; nu se poate gândi la aducerea lor în spatele frontului, la 600 de kilometri de baza lor actuală.

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, vol. I, 1914-1916, Editura Militară, București, 1996, p. 276-277]

2. 12/25 ianuarie 1916, Petrograd, Aprecieri ale lui Maurice Paléologue, ambasadorul Franței în Imperiul Rus, pe marginea convorbirii cu Constantin Diamandy³, ministrul plenipotențiar român la Petrograd

Marți, 25 ianuarie 1916

Am rugat pe ministrul României, Diamandy, să vină azi să dejeneze cu mine. Îi prezint, încă o dată, pericolele atitudinii echivoce în care se complăce prietenul său, Brătianu:

– De ce domnul Brătianu nu vede, i-am spus eu, că prin această atitudine se expune la cele mai umiltoare eșecuri? Mai ales atunci când se negociază cu rușii sau nu poate fi destul de concret, de prevăzător, de limpede. Când mă gândesc că, la ora actuală, sub influența ultimatumului german, voi nici nu ați schițat o convenție militară cu Statul-Major rus, toată politica voastră mi se pare o nebunie.

– Dumneavoastră știți că domnul Brătianu nu are încredere în ruși. El nu vrea să se angajeze față de ei decât în ultima oră. Și această oră o va stabili el singur.

– Dar, într-o criză atât de mare, nimeni nu este stăpân pe situație!... Apoi, vă imaginați că se pot improviza, în ultimul moment, un plan de campanie, o bază de aprovizionare, un sistem de transport?... Neîncrederea domnului Brătianu față de ruși, după mine, nu este justificată decât dintr-un punct de vedere, vreau să spun incapacitatea lor de organizare. Un motiv în plus pentru a pune de acord cât mai degrabă posibil un program practic de cooperare și de a pregăti, în secret, executarea lui. În orice zonă în care trupele ruse trebuie să fie trimise în Moldova sau în Dobrogea, aprovizionarea lor constituie, ea însăși, o problemă imensă, a cărei rezolvare cere poate mai multe luni. Nu uitați că drumurile de fier rusești și românești nu au aceeași lărgime și că racordarea lor se limitează la linia de la Ungheni, pentru că linia Chiși-

¹ Serghei Dimitrievici Sazonov (1860-1927) a fost ministru de externe al Rusiei în perioada noiembrie 1910-iulie 1916, calitate în care a negociat cu România o eventuală aderare la Antanta. Înlocuirea sa din funcție a fost un semn al unei noi orientări a Petrogradului, care a încercat să negocieze o pace separată cu Germania. A fost împotriva participării României la război, considerând mai productivă pentru Rusia o neutralitate binevoitoare a acesteia. A fost un opozant al regimului bolșevic și a sprijinit mișcarea albgardistă, fiind consilier al generalului Denikin. A murit la Nisa (Franța) unde este și înmormântat.

² Generalul Aleksei Andreievici Polivanov (1855-1920), general de infanterie rus care a participat la războiul ruso-româno-otoman (1877-1878) și ruso-japonez (1904-1905). În iunie 1915 a fost numit ministru de război, înlocuindu-l pe Vladimir Suhomlinov. A rămas în această funcție până în martie 1916, când, intrat în dizgrația țarinei, a fost înlăturat. După preluarea puterii de către bolșevici, s-a alăturat Armatei Roșii și a participat la tratativele sovieto-poloneze de la Riga (1920) în timpul cărora a decedat, fiind contaminat cu tifos.

³ Constantin Diamandy (1868-1931), renumit diplomat român. A funcționat ca șef de legăție în mai multe capitale: Sofia (1910-1912); Roma (1913) și Petrograd (1914-1918), aici fiind arestat de bolșevici la sfârșitul anului 1917 și eliberat la protestul corpului diplomatic acreditat la Petrograd. A fost membru al delegației române la Conferința de Pace de la Paris (1919). În perioada 1924-1930, a fost ministru plenipotențiar al României la Paris, semnând, în 1926, tratatul cu Franța.

nău–Reni nu duce decât în Delta Dunării. Atât timp cât această problemă nu va fi rezolvată, cât condițiile prealabile și necesare ale unei cooperări ruso-române nu vor fi realizate, România va fi lăsată [să se descurce] cu propriile forțe și, deschisă, mă tem, invaziei.

Diamandy, destul de emoționat, îmi răspunde:

– Da, situația noastră ar fi critică, căci, cu cei 500 000 de oameni ai noștri, nu putem să protejăm, în același timp, 500 [de] kilometri ai Dunării și 700 [de] kilometri ai Carpaților. Tocmai de aceea trebuie, în mod absolut, ca rușii să ne acopere în Dobrogea împotriva unei ofensive a bulgarilor.

– Eu nu știu la ce decizie se va opri Înalțul Comandament rus, dar cunosc deja, de la generalul Polivanov, că în starea prezentă a căilor ferate, aprovizionarea unei armate ruse la sud de Dunăre pare imposibilă.

De câteva zile, germanii atacă în forță în zona Dvinsk, rușii rezistă bine și chiar obțin unele succese. [...]

[Apud România în timpul Primului Război Mondial, vol. I, p. 276-277]

3. 13/26 ianuarie 1916, Petrograd, Telegrama lui Serghei Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, către ambasadorii de la Paris și Londra prin care îi informează despre demersurile pe lângă guvernul român pentru ca România să adere la Antanta

13/26 janvier 1916. N° 233

Je pense que nous devons rassurer Bratiano afin qu'au cas d'un ultimatum des Allemands il ait la force morale, se sentant soutenu par les alliés, de s'opposer aux exigences allemandes. C'est pourquoi j'ai autorisé Poklevsky à faire part à Bratiano que, si cela était nécessaire, l'armée aussi viendrait à son aide. Je trouve indispensable encore, pour relever le courage du gouvernement roumain, de charger les représentants des alliés de lui déclarer que si les Bulgares marchent sur la Roumanie, l'armée de terre qui est à Salonique passera immédiatement à l'offensive, pour appeler sur elle les Bulgares. A mon avis, la conduite future de la Roumanie dépend uniquement de l'énergie de Bratiano, et il est indispensable pour cela de maintenir en lui la certitude qu'en alliant sa politique aux États de l'Entente il n'a pas commis une erreur.

Je vous prie d'entreprendre les démarches impliquées par ce télégramme et de me répondre télégraphiquement.

[Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, Payot, Paris, 1922, p. 53]

4. 14/27 ianuarie 1916, Petrograd, Însemnări ale lui Maurice Paléologue, ambasadorul Franței în Imperiul Rus, privind concluziile generalului Mihail Alekseev, șeful Stavkăi, despre ajutorul ce ar putea fi acordat României

Joi, 27 ianuarie 1916

După ce a examinat diversele mijloace de care Rusia dispune pentru a susține, eventual, România, generalul Alekseev s-a oprit la concluziile următoare:

1. O armată rusă de 10 divizii ar putea fi destinată în sprijinul României.
2. Distanța, dificultatea transporturilor, starea căilor ferate din România se opun [însă] trimerterii acestei armate peste Dunăre, în special în regiunea care este cea mai amenințată de bulgari, adică la sud de Dunăre.
3. Armata de sprijin ar trebui să fie concentrată în Moldova de Nord, astfel încât să amenințe flancul drept al armatelor austro-germane; această concentrare s-ar executa destul de rapid.

4. O ofensivă energetică ar fi declanșată de îndată spre nord-vest, în același timp cu operațiile angajate pe frontul general [rus].

5. Armata română ar putea, astfel, să-și folosească toate forțele sale pentru a respinge atacul bulgarilor din sud și a acoperi frontiera dinspre Transilvania.

6. Este necesar ca un ofițer al Statului-Major român să fie trimis de urgență la Marele Cartier General al armatelor ruse pentru a negocia bazele unei convenții militare. [...]

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial*, vol. I, p. 279]

5. 15/28 ianuarie 1916, București, Articolul generalului Grigore Crăiniceanu¹, directorul politic al ziarului „Universul”², „România spre 1916”

România spre 1916

În 1914 și 1915, România n-a intrat în războiu.

– Pentru ce?

– Pentru simplul cuvânt că ea n-a fost atacată de nimeni, deși războiul s-a întins peste toată lumea și focul s-a oprit la hotarele noastre, de jur-împrejur.

– Dar, dacă alții nu ne-au atacat, n-a avut oare România vreo mare datorie de îndeplinit, ori mari primejdii de ocolit, pentru ca, de la sine, să intre în războiu?

– Desigur că da, și noi trebuie să o spunem cinstit poporului, în limba lui. Marea datorie este de a-și scoate de sub jugul străin patru țări românești de la Austro-Unguri și una de la Ruși, răpită mai de curând.

Precum, însă, firește, noi nu ne putem bate deodată și cu Ungurii și cu Rușii, cari se bat între ei, nu ne rămâne, neapărat, decât să ne ridicăm contra Nemților și Ungurilor, spre a scăpa patru țări cu patru milioane de frați, iar a cincea, stăpânită de Ruși, să o lăsăm pentru viitor.

Guvernul și toți Românii cu judecată dreaptă se pare că așa voiesc să facă. Dar unele fațe boierești, cari vor să ajungă la putere cu ajutorul Nemților, precum și unele gazete românești înstrăinate voiesc să facă pe dos, să ne unim cu Ungurii contra Rușilor, spre a desrobi o țară în loc de patru!

Și trebuie să se știe că este aproape sigur că Nemții, uniți cu Bulgarii și cu Turcii, vor fi bătuți de Ruși, uniți cu Francezii, Englezii și Italienii, mai cu seamă dacă ne vom auzi și noi cu aceștia.

În cât privește primejdiile ce noi trebuie să preîntâmpinăm prin războiu, ele sunt:

– Să nu ne facem de rușine, că numai noi, cari avem mai mult de câștigat, nu ne-am bătut pentru îndoirea țării noastre.

– Să nu răpim Dinastiei noastre singura ocaziune, picată din cer, de a se acoperi cu o glorie neperitoare și a străluci în veci pe tronul României.

¹ *Grigore Crăiniceanu* (1852-1935), absolvent al Școlii de aplicație de artilerie și geniu de la Bruxelles (1875-1877). A participat la Războiul de Independență și a avansat în carieră până la gradul de general de corp de armată. A fost șef al Marelui Stat-Major în perioada 1 aprilie 1907–1 noiembrie 1909 și ministru de război între 1 noiembrie 1909-28 decembrie 1910. S-a remarcat ca un teoretician militar de prestigiu, mai ales în domeniul fortificațiilor, fiind primit în Academia Română, mai întâi ca membru corespondent și apoi ca titular (18 mai 1911). La începutul anului 1914 a trecut în rezervă, dar în august 1916, a fost reactivat și a preluat comanda Armatei 2 înlocuindu-l pe generalul Alexandru Averescu, funcție în care nu a confirmat. A fost schimbat după circa o lună de zile, Averescu revenind la comanda Armatei 2.

² „Universul”, unul dintre cele mai importante cotidiane românești de informații politice, militare, sociale, culturale, mondene, fondat de Luigi Cazzavillan. A apărut între 24 august 1884 și 20 iulie 1953, cu o întrerupere în perioada 5 noiembrie 1916-30 noiembrie 1918. Grigore Crăiniceanu a fost directorul politic al ziarului în perioada 1915-1916.

- De a nu rămâne înconjurați de vrăjmași și a pierde Dunărea.
- Gurile Dunării și libertatea de a exporta cerealele noastre prin Dardanele.
- De a nu se mări Bulgaria peste măsură și a ni se lua Dobrogea și Marea Neagră, ceea ce ar fi pieirea României.

Cu toate aceste datorii și primedjii, noi totuși n-am intrat în războiu.

– Pentru ce?

Pentru simplu cuvânt *că nu am putut*. Și istoria va spune pentru ce nu am putut. Acum trebuie să lăsăm trecutul și să ne îngrijim numai de viitor.

*

După toate socotelile ce se pot face, ca situațiunile strategice pe diferitele teatre de operațiuni, ca forțe de luptă rămase față în față și în depozite, ca materiale, prime și fabricate, ca cheltuieli, aprovizionări pentru armate și populațiuni etc., rezultă că, aproape sigur, războiul european se va termina în anul 1916.

Odată cu stingerea lui, se vor stinge și ultimele licăriri ale focului, rămânând numai cenușa, ruinele, osămintele și mormintele celor duși, sărăcia, doliile și lacrimile celor rămași – toate acestea datorate numai Germaniei, care a distrus civilizațiunea și fericirea popoarelor pentru jumătate de veac.

Poporul german, înzestrat cu atâtea calități superioare și căruia eu și toți Românii îi păstrăm toată admirațiunea și pritenia noastră, nu merită nici blestemul omenirii întregi, nici prietenia Turcilor și Bulgarilor!

În anul 1916, prin urmare, se va hotărî și soarta României.

În presupunerea că ar învinge Nemții în Balcani, Bulgaria poate nici nu va amâna pentru viitor, ci ne va ataca chiar acum, spre a ne lua Dobrogea, visul lor. Până azi, s-a adeverit ceea ce noi am prevăzut chiar înaintea presei străine, că Bulgarii vor înainta în Albania (spre Adriatică) și spre Egeea și că vor lua din pământul Serbiei Vechi valea Nișavei și a Timocului, până poate în valea Moravei.

Germania nu ne va ataca. Ar fi o naivitate sau o frică sau o speculațiune politică a filogermanilor dacă s-ar afirma că o amenințare a Germaniei ar însemna războiul.

Oricât de crunt ne-ar privi ea astăzi și oricât de greu ne-ar apăsa, aceasta nu poate fi decât o înfricoșare, care intră în sistemul ei politic.

Ar fi copilăresc a crede că Germania, a cărei metodă de cugetare și de acțiune formează puterea ei, ar fi în stare să-și arunce acum în spinare 700 de mii de baionete românești, pentru alegerea a doi deputați ardeleni, ori pentru vânzarea grâului nostru Angliei, ori chiar pentru neutralitatea noastră armată!

Acestea nu sunt cauze de războiu, și Germania nu e atât de nepricepută ca să facă războiu pentru motive cari, oricât ar supăra-o, nu ar justifica și nu ar legitima un războiu.

Față de România, chiar dacă ar avea cauze de războiu, Austro-Germanii nu ne vor ataca acum, pentru motive strategice ce vom arăta în numărul viitor [a se vedea documentul nr.6]

Nu, cât timp Austro-Germanii nu vor fi învins pe toate teatrele de operațiuni sau cel puțin în Peninsula Balcanică și în Egipt, ei nu vor avea de unde să scoată peste un milion de oameni contra noastră. Și, chiar dacă ar avea – ceea ce este exclus –, ei nu vor fi atât de nesocotiți ca să-i piarză contra României, în loc de a-i trimite pe unul din fronturile principale, unde ar putea hotărî victoria.

Cel mult, numai după gonirea Aliaților din Peninsula Balcanică și cucerirea acesteia, Austro-Germanii pot să permită Bulgarilor de a ne ataca în Dobrogea, spre a ne ocupa la Sud și a ne stânjeni de a merge către Nord.

Singurul și cel mai mare interes al Austro-Germaniei, pentru moment, este neutralitatea României, spre a evita războiul cu ea și a-și asigura astfel operațiunile în Balcani. Ar fi absurd,

atunci, a ne face războiu, spre a evita războiul cu noi! Nu-i rămâne deci decât a ne amenința și a ne înfricoșa. Dar, pricepem și noi atât și putem trage linia noastră de purtare.

Neutralitatea armată, adoptată de guvern, este dreptul suveran al țării. Înțelegem să o îndeplinim în chip cinstit și drept, dar tot așa trebuie să o respecte și Puterile ce ne înconjoară, părăsind toate mijloacele nedrepte ce au întrebuințat până acum în țara noastră.

Aceasta este părerea organului nostru, care n-are nici „pasiuni personale”, nici „simpatii particulare”, nici nu se inspiră de la nimeni, nici nu primește lecțiuni de la nimeni.

Dacă unii au altă părere asupra neutralității țării și asupra organului nostru, ne pare rău, căci amenințările, ațâțarea, asmuțirea și intriga se întorc în contra lor.

Simpatia noastră, pasiunea noastră este dreptatea, libertatea și mărirea României.

General Crăiniceanu

[„Universul”, 15 ianuarie 1916]

6. 23 ianuarie/5 februarie 1916, București, Articolul generalului Grigore Crăiniceanu, *Înfățișarea războiului și neutralitatea României, publicat în ziarul „Universul”*

Puterea de apărare pe toate fronturile a devenit formidabilă. Ea a întrecut puterea de atac. Tunurile, mitralierele, puștile automate, grenadele, aeroplanele, șanțurile-adăpost, minele, rețelele de sârmă și altele – cu un cuvânt, mașinile, pământul și obstacolele au micșorat și au înlocuit marile efective ale infanteriei și ale cavaleriei adunate pe fronturi restrânse.

Astfel, nu se mai poate spune cu siguranță că victoria se va câștiga în urma unor ofensive și atacuri generale pe toată întinderea fronturilor sau pe mari părți din front. Se poate prea bine întâmpla ca războiul să se sfârșească încet, după o lungă agonie, prin lipsă de oameni, bani, material și hrană. În această grozavă strâmtoare nu pot ajunge decât Nemții, Ungurii, Turcii și Bulgarii, cari sunt înconjurați de toate părțile și despărțiți de restul lumii, de către vrăjmașii lor puternici.

În orice caz, pe frontul francez și cel italian o ofensivă generală, mai cu seamă din partea Nemților, este aproape cu neputință. Francezii, Englezii și Italienii o pot încerca, căci ei, pe lângă toate celelalte, dispun de efective de oameni mult mai mari. Numai ofensiva Italianilor ar fi mai grea, din cauza terenului și a lipsei unei baze de operațiuni mai largi spre Răsărit.

Ofensiva pe frontul oriental germano-rus, la Nord pe Dvina și la centru pe Pripet, pare anevoioasă atât din partea Germanilor cât și a Rușilor, din cauza spațiilor mari ce sunt de străbătut, atât dincolo, cât și dincoace de aceste regiuni, precum și din alte considerațiuni strategice.

Singura zonă mai prielnică pentru ofensivă, atât pentru unii cât și pentru alții, și mai ales pentru Ruși, ar fi Galiția de Sud și Bucovina.

De aci Germanii ar amenința Basarabia, Podolia și Kievul, ar tăia sudul Rusiei, ar întoarce centrul rusesc și ar înainta frontul lor până la Nipru, la înălțimea Dvinei.

Din partea lor, Rușii ar străbate Carpații de Sud, ar cădea în valea Tisei și ar întoarce Galiția de Sus și Polonia.

Această mișcare ar amenința în același timp comunicațiunile cu Serbia și ar atrage forțele inamice de la Salonic. Cu alte cuvinte, ofensiva rusă din Galiția și Bucovina ar da deodată două lovituri însemnate Puterilor Centrale. Este drept că, din cauza terenului, operațiunea prezintă destule greutăți.

Eu nu cunosc, bineînțeles, scopul și justificarea ofensivei, ce Rușii au luat acum în această zonă, și ideile mele de mai sus, ca și ale tuturor cari nu se află pe teatrul de războiu, sunt simple

ipoteze de strategie teoretică. Dar este sigur că Rușii au luat ofensiva în Bucovina și Galiția și că o urmăresc și o pregătesc cu forțe însemnate. De asemenea este sigur că această ofensivă a influențat deja asupra forțelor și atitudinii Austro-Germanilor în Balcani și poate și pe alte fronturi.

Mai departe, în Peninsula Balcanică la Salonic, cu toată cucerirea Serbiei și Muntenegrului, Austro-Germanii au în coastă pe Anglo-Francezi, pe cari nu i-au atacat încă din diferite cauze: 1) pentru că Grecii nu vor suferi pe Bulgari și pe Turci pe teritoriul lor, nici nu admit ca Bulgarii să capete Monastirul și să se întindă în Albania până la Adriatică: 2) nu sunt încă pregătiți și nu au destule forțe de atac, astfel ca înfrângerea inamicului să fie absolut sigură: 3) Bulgarii și Turcii au formulat pretențiuni noi pentru ajutorul lor contra Salonului neprevăzut; 4) Armata generalului Koevos trebuie să măture Muntenegrul și Albania și să vină să acopere aripa dreaptă a Germanilor contra unui atac al Italienilor despre Valona, ceea ce – în treacăt fie zis – dovedește marea greșeală sau neputința Italiei de a nu fi ocupat serios și la timp coastele Adriatice; 5) pentru că Bulgarii se tem că, după ce ei se vor fi angajat în atacul Salonului, Rușii vor ataca Bulgaria pe Dunăre.

Aceasta fiind, în trăsături generale, înfățișarea războiului pe teatrul European cu situațiile strategice speciale din Galiția și de la Salonic, se vede lămurit folosul enorm ce ar trage Austro-Germanii sau Aliații dintr-o intervenire a noastră la un moment dat în favoarea unora sau a altora. Un ajutor proaspăt de 700 de mii de oameni ar aduce unora Victoria și altora înfrângerea în Galiția, cât și în Balcani.

De acolo rezultă prețul intervenirii României și mai cu seamă al neutralității ei, atât pentru unii, cât și pentru alții.

Aliații, fie că au simțul puterii lor, fie că înțeleg primejdia provocării noastre, nici nu fac propagandă, nici nu ne amenință; ei ne respectă deplin neutralitatea țarei.

Din contră, Austro-Germanii ne-au cumpărat pe unii cu bani, pe alții cu făgăduința puterii, ne-au siluit țara cu propaganda cea mai neomenoasă și acum ne amenință neutralitatea prin zările lor din Capitală și din afară. O foaie vândută ne desconsideră armata, iar „Berliner Tageblatt” cere ca să se aplice neutralității României, a ceea ce Aliații fac în Grecia!

Noi însă nu ne temem, căci Germanii socotiți cunosc bine situația strategică de mai sus și-și dau seama că atingerea neutralității noastre e mai primejdioasă pentru ei, aruncându-ne pe noi în brațele Aliaților. Dar sistemul înfricoșării își urmează calea.

Apoi, noi avem voința și puterea de a face să ni se respecte neutralitatea, fie de către Ruși, fie de către Germani. Bonaparte a răspuns Veneției, care cerea ocrotirea teritoriului ei, că neutralitatea nu există decât pentru cel ce voiește să o apere. Noi voim și putem să o apărăm.

Dacă neutralitatea noastră este justificată, sunt sigur că atât opozițiunea națională, cât și țara întreagă vor sprijini guvernul, spre a o păstra liberă și fără nicio atingere. Pentru în afară, avem o armată puternică și o situațiune strategică excelentă în sudul Europei. Pentru înăuntru, nu numai pietrele stradelor se vor ridica, dar și stâncile munților vor zbură, spre a zdrobi pe vînătorii de putere sau de bani cari ar uneli și ar asmuți pe străini contra guvernului, spre a părăsi sau a știrbi o neutralitate justificată.

Cu asemenea preț, nici opozițiunea națională nu voiește puterea, nici opozițiunea antinațională nu o va avea.

Cine are urechi să audă!

22 ian. 1916

General Crăiniceanu

7. 6/19 februarie 1916, București. Opinii ale lui Nicolae Filipescu¹, relatate de N. Polizu-Micșunești despre audiența la regina Maria²

Sâmbătă, 6 februarie

Astăzi la ora 3, Filipescu a fost primit în audiență de Regină, care, cu toate că încă suferință puțin, a ținut să-l vadă înainte de plecarea sa în Rusia. I-a remis o scrisoare pentru sora sa, Marea Ducesă Cyril³. [variantă franceză; Kiril în rusă]

Asupra acestei audiențe, Filipescu mi-a spus că impresia sa este că Regina e în excelente dispozițiuni relativ la politica alături de Quadrupla.

L-a surprins chestiunea pe care i-a pus-o:

„De ce crezi că Germanii nu ne-au atacat?”

La aceasta, Filipescu i-a răspuns că, nefiind în secretele guvernului, nu poate, ca orice profan, decât să facă supozițiuni și singura plausibilă este că Germanii nu au forțe suficiente pentru a ne avea și pe noi ca dușmani.

Cu această ocazie am atras atenția lui Filipescu că, în adevăr, această chestiune, pusă de Regină este ciudată; și că cea dintâi supozițiune la care poate să dea loc este că Dânsa în realitate este în curent cu adevărata cauză pentru care n-am fost atacați, dar că voia să știe dacă s-a comis vreo indiscreție asupra acestei cauze și dacă și Filipescu o cunoaște. Am adăugat că, în cazul acesta, e chiar probabil ca chestiunea să fi fost pusă din îndemnul Regelui. Această ipoteză însă Filipescu nu o credea exactă.

Tot relativ la această audiență, Filipescu mi-a spus că, din ce în ce constată că Regina este o femeie inteligentă, ambițioasă și cu râvnă de a juca un rol. Are convingerea că, cu timpul, va conduce dânsa, cum va voi, pe Rege. După acuma are impresia că cu multă dibăcie dânsa domină.

Relativ la plecarea sa în Rusia, Filipescu a spus Reginei că, din momentul ce pentru vreo două luni nu e nimic de făcut, acum că am lăsat să fim încercuți, și că rolul nostru este să înșelăm pe nemți asupra viitoarei noastre atitudini – preferă să plece pentru a lăsa altora acest rol... La aceasta Regina i-a răspuns:

„Și cred ca nimeni mai bine că Brătianu nu poate juca acest rol!” ...

[N. Polizu-Micșunești, *Nicolae Filipescu. Însemnări 1914-1916*, Tipografia ziarului „Universul”, București, p. 203-204]

¹ Nicolae Filipescu (1862-1916), om politic român, unul dintre liderii marcanți ai Partidului Conservator. A urmat liceul la Geneva și dreptul la Sorbona. Proprietar al ziarului „Epoca”. Deputat și primar al Capitalei (1893-1895). Ministru al Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor (1900-1901), de Război (1910-1912), al Agriculturii și Domeniilor (1912-1913). A militat cu vigoare și consecvență pentru intrarea în război alături de Antanta în scopul unirii Transilvaniei cu România. Ca ministru de război a întemeiat Colegiul Militar de la mănăstirea Dealu și a contribuit la demararea lucrărilor pentru construcția Palatului Cercului Militar al ofițerilor din garnizoana București.

² Regina Maria (1875-1938). Maria, născută Maria Alexandra Victoria de Saxa-Coburg și Gotha, a fost mare prințesă a Marii Britanii și Irlandei, fiind nepoata reginei Victoria a Marii Britanii. Părinții săi au fost Alfred Ernest Albert de Saxa-Coburg și Gotha, duce de Edinburgh, iar mama, Maria Aleksandrovna Romanova, mare ducesă a Rusiei, unica fiică a țarului Alexandru al II-lea al Rusiei. În 1892 s-a căsătorit cu Ferdinand, moștenitorul tronului Regatului României. A devenit regină după moartea lui Carol I (27 septembrie/10 octombrie 1914). A acționat consecvent pentru intrarea României în război alături de Antanta, apoi în anii 1916-1918 a dovedit o remarcabilă capacitate de mobilizare a populației și a armatei pentru susținerea efortului militar.

³ Este vorba de prințesa Victoria Melita de Saxa-Coburg și Gotha (1876 – 1936), membră a familiei regale britanice și nepoată a reginei Victoria a Marii Britanii. Victoria a deținut titlul de Mare Ducesă de Hesse (1894-1901) și Mare Ducesă Victoria Feodorovna a Rusiei. A fost sora reginei Maria, în familie fiind cunoscută sub numele de Ducky.

8. 12/25 martie 1916, București, Impresiile lui Nicolae Filipescu despre călătoria sa în Rusia în relatarea lui N. Polizu-Micșunești

Sâmbătă, 12 martie

Am văzut pe Filipescu, după întoarcerea sa din Rusia. Era bine dispus, puțin enervat de primirea pe care i-au făcut-o aici, la gară, partizanii zeloși, punând la cale o manifestație, care nu avea niciun rost, spunea dânsul.

Asupra călătoriei sale, ne-a întreținut cu multă vervă și cu multe detalii și date.

Semnele de atențiune, atât din partea lăzii oficiale, cât și din partea Curții Imperiale, au fost numeroase și calde; dar evident aceasta l-a măgulit numai, fără a-l împiedeca să vadă „realitatea”.

Această realitate, după dânsul, se rezuma astfel: ca țară, Rusia e o țară care numai peste vreo 2-3 generații va fi regenerată; pentru un moment, suferă încă de tembelism, biurocrație și bacșiș. În cât privește armata însă, a găsit-o mai bună decât se aștepta. Și e chiar mai bună *calitativ* decât *cantitativ*. Cantitativ, în momentul când a fost dânsul pe front, o evalua astfel: 140 000 austro-germani, 180 000 ruși.

Calitativ însă este excelentă: din punct de vedere igienic și sanitar, admirabil organizată (la aceasta a contribuit mult și interzicerea alcoolului, căci nu se mai găsește în comerț, nici vin, nici bere, nici rachiu); echipamentul fără nicio lipsă (și pe front și prin orașe, din zecile de mii de soldați ce a văzut, nu a constatat nicio lipsă, la uniforme și încălțăminte sau sdrențuială); munițiuni în abundență (ordonele la corpurile de armată și la regimente, pe cari le-a controlat prin chestiuni puse la diferite grade, sunt „a nu se face nicio economie cu munițiunile”) – deoarece actualmente rușii produc 100 000 de obuze pe zi, ceea ce le e suficient pentru întreg frontul; artilerie de câmp și puști, de asemenea suficiente; artileria grea 150 calibru, cu puține lipsuri încă. Cadrele complete (după investigațiunile făcute pe întreg frontul, prin chestiuni puse la diferite grade, cari nu puteau ști ce răspunsuri dădeau fiecare). Generalii toți tineri – cu puține excepții – și Marele Comandament având ofițeri eminenți. Generalul Alexief [Alekseev] generalisim este un modest – dar cu mare autoritate printre subalternii săi. Aceasta era și părerea generalului Pau¹.

A vizitat tot centrul frontului, de la Pripet până la Czernovitz [Cernăuți], a asistat la bombardări și lupte, așa că obuzele explodau la 30-40 de metri. Aceasta a fost cea mai mare bucurie a lui!

Generalul Ivanov², care comanda armata de centru, luase parte la campania din 1877. E tipul soldatului înăscut. Are un surâs malițios. Fără a-și manifesta vreo nemulțumire relativ la atitudinea românilor, nu prea crede că vom intra vreodată în acțiune. „*Fiindcă – spune el – vom continua să vindem cerealele noastre*” ... [subliniere în textul original – n.n.]

¹ Paul Pau (Paul Marie César Gérald Pau) (1848-1932), general francez. Cu gradul de locotenent a participat la războiul franco-prusac din 1870-1871, fiind rănit, pierzând-și brațul drept. A continuat serviciul activ, avansând în carieră până la gradul de general de divizie. În 1913 a trecut în rezervă, dar la izbucnirea Primului Război Mondial a fost rechemat în activitate, Joseph Joffre încredințându-i comanda Armatei de Alsacia, care avea misiunea de a recuceri cele două provincii – Alsacia și Lorena. După eșecul armatei franceze în „bătălia frontierelor”, generalul Pau a fost trimis în misiune diplomatică la Anvers (septembrie 1914), apoi, din 1915 până la ieșirea Rusiei din război, a fost detașat pe lângă Stavka.

² Nikolai Iudoviici Ivanov (1851-1919). General rus cu o bogată activitate. A participat la războiul ruso-român-otoman (1877-1878), la înăbușirea „răscoalei boxerilor” din China (1900), la războiul ruso-japonez (1904-1905). La izbucnirea războiului mondial a primit comanda Frontului de sud-vest, care a acționat în Galiția, în anii 1914-1915 obținând o serie de succese împotriva armatei austro-ungare. În 1916, el a fost înlocuit de la comandă cu generalul Aleksei Brusilov. În timpul războiului civil, generalul Ivanov a format și condus armata antibolșevică a cazacilor, dar a fost învins. A decedat din cauza tifosului exantematic.

Își reamintește de mulți ofițeri români din campania ruso-româno-turcă: G-I Popescu¹, G-I Pilat², G-I Candiano³ (pe care nu-l înțelegea de ce a făcut revoluția din Ploiești!).

Fiind dat spiritul milităresc care domina pe front și fiind dat că despre români nu s-a prea auzit în acest războiu, a sfătuit pe Filipescu să se dea drept francez și drept General; ca nume s-a convenit a fi generalul „Filip”. Și în această calitate a vizitat toată această armată, primind rapoartele comandanților.

Generalul Keller⁴, care comanda trei divizii la sud (Czernovitz), l-a impresionat mult prin statura lui și prestața sa militară. A luat parte la lupte, în cari 8 regimente de cavalerie s-au luptat cu 14 tot de cavalerie austriace, pe cari le-a decimat.

El singur a fost în învâlmășeală și a fost rănit; e decorat cu Sf. Gheorghe. În cât privește Czernovițul, i-a declarat că nu intenționează să-l ia cu asalt, acum că e bine fortificat. „*Dacă ne-ați lăsa – spunea dânsul – să trecem prin valea Bistriței, ar fi altă socoteală.*” (Subliniere în textul original – n.n.)

Țarul⁵ i-a făcut impresia unui om cu o memorie extraordinară, inteligent, dar cu puțină voință, influențabil. Cât se poate de binedispus pentru România; la un moment dat chiar, în cursul conversațiunii, înțelegând greșit o frază a lui Filipescu, în sensul că nu s-ar face unele facilități României – a avut un gest de impaciență zicând: „*Cum se poate, eu am dat ordin să se acorde tot ce s-ar cere de Dvs.*” (Subliniere în textul original – n.n.) E în curent cu cele mai mici ițe ale politicii noastre interne.

Înainte de plecarea lui Filipescu la Petrograd, cu două zile, Sasonof l-a rugat să vie să-l vază. Cu această ocazie (era a treia întrevedere ce-a avut cu dânsul), Sasonof s-a plâns de Bră-

¹ Mihail Popescu (1843-1906). Ofițer de artilerie, el a participat la Războiul de Independență, în calitate de comandant al Divizionului 1 din Regimentul 1 artilerie. A condus cu pricepere subunitatea sa în duelurile de artilerie, de la Calafat, Plevna, Rahova, fiind decorat cu Virtutea Militară de aur de domnitorul Carol I. După război a continuat ascensiunea în cariera militară – locotenent-colonel (1880), colonel (1887), general de brigadă (1894); general de divizie (1903). Între funcțiile deținute menționăm: inspector general al artileriei (1894-1896, 1898-1900), comandant al Cetății București (1899, 1900-1901); comandant al Corpului 1 armată (1901-1905).

² Constantin Pilat (1833-1922), ofițer român care a avut un rol important în detronarea lui Al. I. Cuza. Avansat maior (1868) trece în neactivitate. Participă ca voluntar în armata franceză în timpul războiului franco-prusac (1870-1871). La 9 ianuarie 1871, este avansat locotenent-colonel. Reîntors în țară, Constantin Pilat este reîncadrat în armata română la 1 iulie 1877, participând la Războiul de Independență în calitate de subșef al Statului-Major al armatei române. La 1 decembrie 1877 este avansat la gradul de colonel, gradul de general obținându-l în rezervă.

³ Alexandru Candiano-Popescu (1841-1901), avocat, ziarist și general român. A absolvit Școala Militară din București în 1857 și a avansat până la gradul de căpitan. A participat la detronarea lui Al. I. Cuza, dar a demisionat, ulterior, din armată, consacându-se studiilor juridice. În august 1870 este unul dintre conducătorii republicii de la Ploiești, o mișcare împotriva lui Carol I. Este unul dintre fondatorii Partidului Național Liberal (1875). Se înrolează voluntar în Războiul de Independență și comandă Batalionul 2 vânători în celebrul atac asupra redutei Grivița I. Devine aghiotant al regelui Carol I și este avansat la gradul de general în 1894. Memoriile sale, *Amintiri din viața-mi*, sunt o sursă importantă pentru istoria României în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

⁴ Generalul F.A. Keller (1857-1918) Ofițer de cavalerie devenit legendar prin curajul, profesionalismul și devotamentul său față de țară. În 1912 a fost investit comandant al Diviziei 10 cavalerie din Harkov, o unitate de elită a armatei ruse. În timpul războiului mondial a comandat Corpul 3 cavalerie, obținând o serie de succese pe câmpul de luptă. În contextul dezordinilor din februarie 1917, el nu se alătură cplotiștilor. Cere să fie trimis în Siberia alături de familia lui Nicolae al II-lea, dar cererea îi este refuzată. Nu se implică în războiul civil, dar, în contextul proclamării statului ucrainean, este invitat de Directorat să i se alăture. Autoritatea prea mare dobândită îi deranjează pe liderii ucraineni, care îl asasinază.

⁵ Nicolae al II-lea (1868-1918), ultimul țar al Rusiei (1894 - 15 martie 1917). Deși nu a dorit războiul, el a fost obligat să se conformeze sfaturilor venite din partea sftenicilor țării și a militarilor de rang înalt. Nemulțumirile față de familia imperială au sporit constant, acest lucru datorându-se și camarilei din jurul țarinei, printre care s-a remacar și călugărul Grigori Rasputin, asasinat la sfârșitul anului 1916. Țarul a fost înlăturat de pe tron la 15 martie 1917 și omorât de bolșevici la 17 iulie 1918.

tianu și atitudinea lui din două puncte de vedere: întâi că ține cu orice preț ca contingentul rusesc, în caz de acțiune comună, să fie trimis contra bulgarilor, pe când rușii ar prefera să-l trimeată, împreună cu o parte a armatei noastre, contra austriecilor; al doilea că, deși s-a numit un nou atașat militar rus la noi, cu cele mai largi puteri, pentru ca să ia contact cu Statul nostru Major în vederea unei acțiuni comune, totuși, de câte ori se pune această chestiune, Brătianu tot spune că n-a sosit momentul, că mai este timp.

Filipescu a răspuns lui Sasonof că acum dânsul nu are o situațiune oficială, nu poate decât să puie în curent pe Diamandy, ministrul nostru la Petrograd, despre aceasta, lucru la care Sasonof a convenit. Filipescu i-a adăugat însă că în ce privește primul punct e de acord cu Brătianu, fiindcă și dânsul crede că contingentul rusesc, sau cel puțin parte din el, trebuie să meargă în Bulgaria.

În legătură cu această chestiune, am întrebat pe Filipescu dacă nu crede că în cercurile rusești există dorința ca rușii să nu atace pe bulgari. Mi-a răspuns că în armată și chiar în majoritatea cercurilor politice nu există această tendință.

Miliucov¹ însă, șeful panslaviștilor, e hotărât în acest sens. Cercurile inițiate, prin urmare, au credința că vom lupta alături de Quadrupla – afară de oareșicari momente de îndoială pe cari i le dă unele șovăeli ale lui Brătianu; masa însă în Rusia e convinsă că, în cel mai bun caz, nu vom mișca – și de aceea nu prea are o bună părere de noi.

Filipescu a mai văzut pe generalii Brusilov², Dragomirov³ (cel tânăr, care comanda corpul de armată, fost al lui Ratu [Radko] Dumitrieff⁴). La toți, aceeași tenacitate și hotărâre în luptă, până la victoria finală. Nu a văzut deloc ofițeri japonezi și nici nu crede să fie alții decât instructorii cari vin cu tunurile.

[N. Polizu-Micșunești, *op.cit.*, p. 211-213]

---

¹ Pavel Nicolaevici Miliukov (1859-1943), istoric și om politic rus. A fost fondator și cel mai important lider al Partidului Constituțional Democratic, cunoscut îndeobște sub numele de Partidul Cadet (cadeți), ce a avut un rol important în evenimentele din Rusia în anii 1916-1917. Miliukov a fost ministru de externe în guvernul provizoriu, el fiind un adept al continuării războiului alături de Antanta. După preluarea puterii de către bolșevici se retrage în sudul Rusiei și apoi în exil, în Franța, unde a și decedat.

² Aleksei Alekseevici Brusilov (1853-1926), ofițer de cavalerie, promovat la gradul de general în 1906. În timpul Primului Război Mondial a comandat Armata 8, apoi a fost investit comandant al frontului de sud-vest. Este foarte cunoscut prin ofensiva declanșată la începutul lunii iunie 1916 și prin tacticile de infiltrare utilizate care au fost preluate de ceilalți beligeranți. A rămas neimplicat în timpul războiului civil, dar în 1920 a intrat în Armata Roșie, participând în calitate de consilier pentru cavalerie la bătălia Varșoviei (august 1920). Memoriile sale au fost traduse și publicate în engleză în 1930, ele reprezentând o sursă prețioasă, inclusiv pentru participarea României la război.

³ Vladimir Mihailovici Dragomirov (1862-1920), general rus. A luptat în 1916 în Galiția și Volânia, unde a fost și rănit. În mai 1917, a fost investit comandant al Frontului de Nord-Vest. În timpul războiului civil a luptat în cadrul forțelor albgardiste. El a mai avut un frate, Abram Mihailovici Dragomirov (1868-1955), de asemenea general în armata rusă, care s-a alăturat armatei de voluntari condusă de Anton Denikin.

⁴ Radko Dimitrov Dimitriev (1850-?), general bulgar, atașat militar în Rusia. A părăsit armata bulgară și s-a încadrat în armata rusă.

9. 12/25 martie 1916, Paris, Însemnările colonelului Vasile Rudeanu¹ despre măsurile luate de autoritățile franceze pentru sprijinirea apărării Verdunului

La acea epocă, începutul lui martie 1916, situația pe frontul francez devenise îngrijorătoare. În dimineața zilei de 21 februarie, germanii începură marea lor ofensivă împotriva Verdunului. [...]

Generalul-șef Joffre² convocase repede la Chantilly pe reprezentanții înaltelor comandamente aliate, la o conferință asupra măsurilor de luat, în legătură cu noua situație: întruniți la 12 martie, ei hotărâră ca englezii să-și prelungească frontul, înlocuind trupele franceze care, devenind astfel disponibile, puteau fi transportate ca să întărească pe cele de la Verdun. Rușii și italienii aveau să dezlănțuie acțiuni locale, ca să fixeze rezervele inamice. În sfârșit, toți aliații urmau să se pregătească febril pentru ofensiva generală ce trebuia să aibă loc către sfârșitul primăverii.

Deciziile de mai sus fură imediat însușite de înaltele comandamente aliate. Personal, am fost chemat de președintele de Consiliu, Briand³, care îmi ceru să comunic domnului Brătianu că îl ruga ca România să fie și ea gata a interveni, la sfârșitul primăverii, când Aliații aveau să pornească ofensiva generală. „Am fost totdeauna, zise Briand, partizanul politicii de prudență duse de domnul Brătianu, dar el trebuie neapărat să știe să prindă momentul intervenirii, altfel poate cădea într-o gravă imprudență, pentru el și țara sa.”

Generalul de Mondésir⁴ mi-a adus știrea că armata sârbă numără astăzi 150 000 [de] oameni, robuști, bine instruiți, cu cadre selecționate. Această armată e solidă și va fi în curând gata să ia ofensiva. Se găsesc la Salonic 350 000 de soldați franco-englezi care împreună cu armata sârbă ridică efectivul trupelor aliate din jurul Salonicului la aproximativ 500 000 [de] oameni. Stăruise continuu ca armamentele diviziilor engleze să fie grabnic completate.

Am răspuns arătându-i că aveam să transmit imediat președintelui Brătianu cele ce-mi spusese, dar eram nevoit să-i aduc la cunoștință că pregătirea armatei noastre de război, care făcuse progrese prin cesiunile până acum acordate de Franța, era încă mult departe de a fi ceea ce trebuia să fie ca să poată începe și duce războiul atât cât el avea să țină. Anglia nu ne face decât făgăduieli; mai rău, caută, prin tot felul de dispozițiuni, să ne împiedice pregătirea armatei de război. Legătura noastră cu Apusul prin Arhanghelsk nu e încă admisă de Rusia. Nu s-a stabilit nimic relativ la baza noastră de operațiuni privind munițiile, armamentele și tot felul de materiale necesare ca să poată duce războiul, bază de operațiuni care fatalmente tre-

¹ Vasile Rudeanu (1871-1965), general de artilerie, grad obținut în 1917. A condus Direcția armamentelor din Ministerul de Război și a efectuat, în anii 1914-1916, mai multe misiuni în străinătate (Germania, Austria, Franța, Italia, Marea Britanie) pentru achiziționarea de armament, muniții și tehnică de luptă. După intrarea în război a fost reprezentant al Înalțului Comandament Român pe lângă marile cartiere generale francez și britanic. Memoriile sale sunt o sursă importantă pentru cunoașterea situației României în timpul primei conflagrații mondiale.

² Joseph J.C. Joffre (1852-1931), general și mareșal al Franței. A fost numit șef al Marelui Stat-Major în 1911, el fiind responsabil cu pregătirea de război a Franței. Îi revine meritul de a fi oprit ofensiva germană, prin bătălia de la Marna, din prima parte a lunii septembrie 1914. Un an mai târziu a primit comanda supremă a tuturor armatelor franceze. A rămas în funcție până la 13 decembrie 1916, când a fost înlocuit de generalul Robert Nivelle. În 1917, Joffre a devenit președintele Consiliului de Război al Aliaților.

³ Aristide Briand (1862-1932), om politic francez, în mai multe rânduri prim-ministru al Franței. În 1926 a primit premiul Nobel pentru Pace.

⁴ Jean Frédéric Lucien Piarron de Mondésir (1857-1943), general francez. La declanșarea războiului comanda o brigadă, luptând în fruntea acesteia câteva săptămâni. A preluat apoi comanda unei divizii, iar în perioada 14 octombrie 1914-8 mai 1915 a condus Corpul 8 armată. La 21 mai 1915 a fost retrogradat din funcție, ca urmare a unor erori pe câmpul de luptă, dar la 10 decembrie 1915 a fost desemnat șef al Misiunii Militare în Albania, participând activ la refacerea armatei sârbe. A revenit în Franța, la începutul lunii august 1916, comandând succesiv Corpul 36 armată și apoi Corpul 38 armată (7 septembrie 1916- noiembrie 1918).

buia să se găsească pe linia Paris-Londra. De asemenea, nu s-a discutat planul nostru de război în legătură, pe de o parte, cu armatele aliate de la Salonic, pe de altă parte, cu armata rusă. Dacă România trebuia să participe la o apropiată ofensivă generală a Aliaților, toate lacunele ce arătasem trebuiau grabnic înlăturate.

„Da, replică Briand, voi interveni la ministrul nostru de Război”. Am mulțumit președintelui Briand și m-am retras.

[General Vasile Rudeanu, *Memorii din timpuri de pace și de război. 1884-1929*, ediție îngrijită, studiu introductiv, și note de Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, Cavallioti, București, 2004, p. 150-151]

10. 15/28 martie 1916, București, Relatarea lui Nicolae Filipescu asupra călătoriei sale în Rusia, redată de N. Polizu-Micșunești

Martți, 15 martie

Am continuat convorbirile relative la călătoria în Rusia. Credința lui Filipescu, cât se poate de obiectivă, este că armata rusă este admirabil pregătită și mai ales va fi peste vreo trei luni – prin iunie – când crede că se va întreprinde ofensiva pe acest front. Găsește foarte nedrept pesimismul multora asupra armatei ruse și în special asupra cadrelor și comandamentului. Își explică acest pesimism ca o consecință a retragerii armatei rusești, din vara trecută, în urma contraofensivei germano-austriece.

Această retragere a avut însă o singură cauză: lipsa de munițiuni. Și relativ la aceasta, generalul Ivanof i-a istorisit cum pe multe sectoare, pentru a susține moralul infanteriei în lupta de ariergardă, artileria trăgea focuri oarbe. Au fost cazuri chiar în cari infanteria lupta cu patul puștei și de multe ori, când și acestea lipseau, cu ciomege. Nu era prin urmare *nimic exagerat* în comunicatele austriece cari relatau asemenea episoade.

În această situație – spunea Filipescu – este chiar *extraordinar* cu câte ordine s-a efectuat retragerea, și o judecată imparțială ar trebui din contra să admire soldatul și cadrele rusești.

Dacă aceștia n-ar fi avut calitățile ostășești și priceperea de care au dat dovadă, desigur că armata însăși era distrusă, retragerea se schimba într-un adevărat dezastru, care asigura complectă victorie austro-germană pe acest front. Grație însă rezistenței armatei rusești, avantajii contraofensivei germane s-au redus la un minimum, care n-a avut altă consecință decât de a prelungi războiul.

Din contra, dacă aceeași armată însă, soldați și ofițeri, ar fi avut munițiunile și armele pe cari le are astăzi, desigur că războiul pe acest front era terminat prin înfrângerea austro-germanilor. La observațiunea mea că nici ultima încercare de ofensivă rusă, din iarna aceasta, pe frontul Czernovițului nu a reușit, ceea ce lasă de gândit asupra valorii armatei, chiar după reorganizarea ei, și mai ales la observațiunea ce am făcut referindu-mă la datele precise, ce i s-a raportat despre importanța lucrărilor defensive ale frontului austro-german, care pe unele locuri – cele mai vulnerabile – are până la 10 tranșee electrizate, plus alte lucrări betonate și admirabil utilate în arme artileristice, cari fac acest front inexpugnabil, Filipescu mi-a răspuns:

„Începutul de ofensivă rusă din iarnă, contra Czernovițului, a fost pripit și determinat poate de considerațiuni politice mai mult; în orice caz, era o greșeală, fiindcă nici preparația armatei nu era terminată, nici punctul ce se ataca – formidabil apărat – nu era cel mai prielnic. E cert că, de data aceasta, nu în acest punct se va desfășura ofensiva.

Am fost pus în curent asupra punctului pe unde se va face spărtura frontului. Cum însă este un secret militar de cea mai mare importanță, îmi vei permite să nu ți-l spui.

Nu l-am destăinuit decât *unei singure persoane* – astfel că, după producerea evenimentului, se va putea verifica dacă am fost exact informat. Tot ce-ți pot spune este că, în orice caz, nu va fi Czernăuțul, ci mult mai la nord ...

Odată lovitura dată acolo, este evident că și Czernăuțul va cădea, precum și întreaga Bucovina. Am convingerea că mulți vor rămâne uimiți de spiritul ofensiv al armatei ruse și de perfectă ei organizare. Ceea ce e de regretat este că această părere, absolut obiectivă, nu este împărtășită de acei cari ar putea determina oarecari evenimente la noi și cari de s-ar produce concomitent cu ofensiva rusă, ar da o altă amploare consecințelor acestei ofensive ...”. (sublinieri în textul original – *n.n.*)

[N. Polizu-Micșunești, *op.cit.*, p. 219.]

11. 1933, București, Analiza lui Constantin I. Băicoianu¹ asupra contractului cu Marea Britanie privind vânzarea de 80 000 de vagoane de cereale

Din lupta pentru posesiunea cerealelor, am avut încheierea a două contracte, unul cu Anglia pentru vânzarea de 80 000 [de] vagoane și altul de 50 [de] mii [de] vagoane pentru austro-germani. Cum marfa vândută trebuia să fie plătită în lei, Banca Națională a fost solicitată să finanțeze ambele operațiuni, ceea ce a acceptat, fiind vorba de interesele superioare ale țării.

În primul contract încheiat cu Anglia, ce avea mai mult un caracter politic, căci se rezema pe necesitatea politică de încercuire a Puterilor Aliate, era vorba de o emisiune de 250 000 000 lei, necesară acoperirii contractului. Cum nu era chip să se exporte cerealele vândute Angliei din cauza închiderii Dardanelor, nu putea să fie vorba de încasarea taxelor de export aur cari să sporească acoperirea metalică necesară acestei emisiuni.

De aceea, Banca Națională, ținând seama de această împrejurare, a cerut guvernului englez de la început ca 33% din acele 10 000 000 lire vândute Băncii Naționale și reprezentând contravaloarea leilor necesari pentru cumpărarea cerealelor să se verse în aur la Banca Angliei în contul Băncii Naționale, având să servească ca acoperire a emisiunii necesită de executarea contractului.

Restul de 6 700 000 lire sterline urma să fie acoperit prin deschiderea unui cont la Banca Angliei la dispoziția Băncii Naționale. Treptat cu vărsământul leilor avea să se facă și vărsământul lirelor la Banca Angliei de către Guvernul britanic.

Disponibilul astfel creat Băncii Naționale la Banca Angliei a fost stabilit să poarte o dobândă de 5% până în ziua încheierii păcii generale. Conversiunea în lei a sumei de lire sterline 3 300 000, depuse în aur ca acoperire a acestei emisiuni și a sumelor pe cari le-ar preleva Banca Națională din disponibilul său până la încheierea păcii generale, s-a convenit să se facă la cursul de lei 26,22 de fiecare liră, iar după pace la cursul de 25 lei și 22 lira sterlină.

Conform art. 8, guvernul britanic și-a luat obligațiunea să facă ca Banca Angliei să accepte această convențiune, care nu devenea executorie decât după ratificarea și de către guvernul britanic.

Confirmarea Băncii Angliei n-a întârziat să vină, căci în ședința din 24 martie 1916, Guvernatorul a comunicat Consiliului scrisoarea din 24 februarie 1916 a Băncii Angliei, prin care ea da consimțământul său pentru partea ce o privește din convențiunea din 20/2 februarie 1916. Mai târziu Banca Angliei confirmă Băncii Naționale că guvernul britanic i-a depus suma de 2 mil. lire în cont².

¹ Constantin I. Băicoianu (1871-1945), economist cu studii de licență la Leipzig și doctorat la München. A fost director administrativ la Banca Națională și președinte al Comitetului de direcție la Monetăria Statului. Are o bogată activitate științifică și publicistică în domeniul financiar-bancar.

² Iată textul acestei scrisori: Am onoare a informa pe Excelența Voastră că suma de 2 000 000 lire sterline a fost trimisă azi de la Guvernul M. S. și a fost trecută la creditul unui cont ce am deschis pe numele Băncii Naționale a României, contul cumpărăturilor de cereale. Acest cont a fost încărcat cu suma de lire sterline 660 000 care a fost pusă de o parte în aur și este ținută de Banca Angliei pentru contul Băncii Naționale a României, contul Nr. 2. Restul de lire sterline 1 340 000 este acum la dispoziția D-voastră, dar în vederea condițiilor actuale, orice

Am văzut în expunerea asupra anului 1915 marele interes și lupta pe care o duceau Pute-
rile Centrale, și îndeosebi Germania, pentru a intra în posesiunea cerealelor noastre. Pe de altă
parte, cu toate că noi doream să vindem produsele agricole acumulate de doi ani, totuși ni le
păstram în așteptarea clipei în care să intrăm în luptă alături de Antanta.

[C.I. Băicoianu, *Istoria politicei noastre monetare și a Băncii Naționale 1914-1920. Neutralitatea, Războiul, Ocupațiunea*, vol. III, Cartea Românească, București, 1933, p. 35]

12. 1/14 aprilie 1916, București, Telegrama lui C. Fasciotti¹, ministrul italian, către A. Salandra², prim-ministrul Italiei, prin care informează despre condițiile României în vederea intrării în război alături de Antanta. Opinii ale diplomatului italian referitoare la această problemă.

Nr. 748

București, 14 aprilie 1916,

Roma, 14 aprilie 1916

Legatia regală
București

Cabinet nr. 133
Telegrama Excelenței Voastre
Cabinet nr. 468

MINISTRUL Rusiei mi-a spus că colonelul Tatarinov³ va pleca, probabil, la Petersburg [Petrograd] luna viitoare. După cum am relatat în telegrama mea nr. 130, el a primit de la ministrul de război ample informații asupra armatei. Asupra exactității acestor informații voi reveni ulterior. Atașatul militar⁴ a plecat într-o cercetare de teren în Dobrogea, însoțit de un delegat al Ministerului de Război. Deocamdată constat că, așa cum mi-a spus colegul din Rusia, pretențiile formulate, mai degrabă vag și nebulos, de guvern sunt de așa natură încât nu ne permit să constatăm pe o apropiată intrare în acțiune a României. Secretarul general al Ministerului de Război⁵, însărcinat de Brătianu să trateze cu atașatul militar rus, ar fi formulat, de fapt, următoarele condiții pentru intrarea în acțiune a României de partea Antantei:

instrucțiuni de plată din această sumă trebuiesc date prin Ministerul M. S. Britanic la București și comunicate de D-sa Băncii Angliei prin Ministerul Afacerilor Străine. O dobândă de 5% pe an se va plăti asupra sumei aflătoare la creditul contului cumpărătorului de cereale numit mai sus, până la sfârșitul războiului (*n.a.*).

¹ Carlo Fasciotti (1870-1958), ministru al Italiei în România (1911-1919). Anterior, a mai avut misiuni diplomatice la Viena și Atena, iar ulterior plecării de la București a fost transferat în Spania (1919/1922). S-a opus politicii lui Benito Mussolini, fiind scos din corpul diplomatic.

² Antonio Salandra (1853-1931). Om politic italian, prim-ministru în perioada 21 martie 1914-18 iunie 1916.

³ Alexandr A. Tatarinov, colonel, atașat militar al Rusiei în România (acreditat la 27 septembrie 1915).

⁴ B.A. Semenov (*n.ed.*).

⁵ Secretar general al Ministerului de Război era generalul Dumitru Iliescu (1865-1940), ofițer de artilerie cu studii în România (1884-1886, șef de promoție) și în Franța (Școala Politehnică din Paris și Școala de Aplicație de Artilerie și Geniu de la Fontainebleau, 1886-1891). Cu gradul de general de divizie a condus Secretariatul General al Ministerului de Război în perioada 10 ianuarie 1914-27 august 1916. La declararea războiului a fost investit în funcția de subșef al Marelui Cartier General Român, conducând de fapt operațiile armatei române din toamna anului 1916, deoarece generalul Vasile Zottu figura ca șef nominal al acestei structuri. La 5 decembrie 1916 a fost înlocuit din funcție și a fost trimis în Franța ca reprezentant al Marelui Cartier General Român (1917-1919). Foarte apropiat de prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, Dumitru Iliescu este o personalitate militară controversată, el fiind unul dintre autorii morali ai eșecurilor din lunile august – noiembrie 1916.

1. completarea materialelor de război de care are nevoie România;
2. ofensivă generală;
3. ca rușii să acopere flancul drept al armatei române;
4. ca aceștia să intervină în Dobrogea și împotriva Bulgariei.

Cât privește primul punct, opinia ministrului și a atașatului militar al Rusiei, împărtășită de mine întru totul, este că nu e necesar ca tot materialul să ajungă în România, ci doar o parte, pentru a asigura guvernul că există, în mod practic, posibilitatea de a-l obține, în timp ce cea mai mare parte ar putea fi ținută în Rusia, în apropierea frontierei românești, gata să fie trecută dincolo, imediat ce România ar intra în acțiune.

Pentru ca acest lucru să fie posibil, este totuși absolut necesar să se ordone imediat trimiterea materialelor pentru România, care altfel nu vor putea ajunge la timpul potrivit (telegrama mea Cabinet nr. 129).

Apoi, în ceea ce privește mitralierele, numărul de 1000 (telegrama Excelenței Voastre Cabinet nr. 446) este considerat exagerat, fiind suficiente patru sau cinci sute.

În privința celui de-al doilea punct, se observă că nu e suficientă luarea unei decizii privind ofensiva, ci trebuie, așa cum rezultă din examinarea punctelor trei și patru, ca aceasta să fi înaintat deja mult.

Ce se înțelege aici precis prin acoperirea flancului drept al armatei române, la punctul 3, nici Brătianu, nici secretarul general nu au spus.

Poklevski și Tatarinov înțeleg, firește, că este vorba despre ocuparea crestei Carpaților și a celei de-a doua linii de apărare austro-ungare din Bucovina și, respectiv, a liniei Vatra Dornei-Cârlibaba.

Acum Poklevski și Tatarinov consideră că această cerere ar putea fi acceptată dacă România ar consimți ca armata rusă să treacă prin Moldova, împresurând Cernăuțiul, dar Brătianu a repetat, de câte ori s-a ivit ocazia, că nu va admite trecerea nici unei armate străine pe teritoriul țării, fără să se fi stabilit dinainte ca armata română să se alăture acesteia; pe de altă parte, se pare că dorește ca intrarea în acțiune a României să fie precedată de acoperirea de către ruși a flancului drept românesc.

Punctul 4 și ultimul a provocat și acesta colegului meu și atașatului său militar o deziluzie: ei crezuseră că Brătianu se va declara mulțumit dacă rușii își vor asuma apărarea Dobrogei, dar Brătianu și secretarul general le-au spus acum lui Poklevski și lui Tatarinov că armata rusă ar trebui să atace Bulgaria și să ocupe Rusciukul pentru a acoperi Bucureștiul.

Ministrul Rusiei consideră că acceptarea de către Rusia a unor asemenea pretenții ar putea obliga Statul-Major rus să retragă de pe frontul principal forțe uriașe, compromițând poate acțiunea principală pentru un scop, în ultimă instanță, secundar, acela de a-și asigura cooperarea României. În rest, ministrul Rusiei mi-a spus că Alekseev este mulțumit de neutralitatea binevoitoare a României și nu va încerca să o forțeze să intre în acțiune, înainte de momentul oportun.

Ministrul Rusiei conchide deci că cel mai bun lucru este continuarea discuțiilor cu guvernul român, fără a se viza rezultate imediate.

În ce mă privește nu pot decât să confirm ceea ce am transmis la minister; e inutil să se ceară României ceea ce ea nu vrea și, poate, nu este în măsură să dea; e inutil să i se ceară să se angajeze în aceasta, până când izbânda în marele război european nu este sigură. Tot ceea ce se poate aștepta deocamdată de la ea este o neutralitate binevoitoare, alternând cu concesiile făcute adversarilor noștri, pe care frica și nevoile existenței le impun.

Cu toate acestea, este mai prudent ca Rusia, care poate să țină în Basarabia meridională suficiente forțe pentru a inspira României când curaj, când frică, să oscileze într-un sens sau altul, după cum o dictează împrejurările.

Conduita României depinde acum de evenimentele războiului european: Antanta și în special Rusia nu trebuie decât să procedeze în așa fel încât să profite, și acum, din prima împrejurare favorabilă.

V-aș fi recunoscător dacă despre cele de mai sus n-ar fi informat nici guvernul rus, nici misiunile românești în străinătate.

Fasciotti

[Apud 1918 la Români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 694-696, documentul 201]

13. 1/14 aprilie 1916, Moghilev, Extras din memoriile generalului A.A. Brusilov referitoare la Consiliul de Război din 1/14 aprilie 1916 care a stabilit planul de campanie al armatei ruse pentru anul 1916

D'une manière générale, en raison de la proximité du front ennemi et de Kamenetz-Podolsk, il y avait de fréquentes incursions d'aéroplanes ennemis sur cette ville, et il était impossible de garantir complètement le train contre les jets de bombes. Je m'efforçai donc de persuader le Tsar d'abréger son séjour à Kamenetz-Podolsk, en quoi je fus appuyé par le comte Frédéricks¹. Mais le Tsar ne consentit pas à modifier son itinéraire et il ne partit qu'au bout de deux jours. Le même soir, deux heures après le départ du train impérial, je partis pour Mohilev au conseil de guerre qui devait avoir lieu le 1er-14 avril. Mon chef d'état-major, le général Klembovski², se joignit à moi à Kazatine pour ce voyage, et nous continuâmes sans arrêt sur Mohilev où nous arrivâmes le 1er-14 avril matin. Au conseil de guerre, présidé par l'Empereur lui-même, assistaient: le général aide de camp Kouropatkine³, commandant en chef du Front nord-ouest, avec son chef d'état-major Sivers; le commandant en chef du Front ouest Evert⁴, également avec son chef d'état-major; moi avec le général Klemboski; Ivanov, le ministre de la Guerre Chouvaïev⁵, le grand-duc Serge Mikhaïlovitch⁶, inspecteur général de campagne de l'artillerie, et le major général Alexéiev. La principale question à décider à cette consultation était l'élaboration du programme des actions offensives pour 1916. Le général Alexéiev exposa au conseil qu'il avait d'avance été décidé de donner toute l'artillerie lourde de réserve et toute la réserve générale se trouvant à la disposition du généralissime au Front ouest, qui devait diriger son principal choc dans la direction de Wilna; quelque peu d'artillerie lourde et des troupes de la réserve générale seraient donnés au Front nord-ouest, qui devait également attaquer avec son groupe de choc de la direction du nord-est sur Wilna, venant ainsi en aide au Front ouest. Quant au Front sud-ouest qui m'était confié, il avait été admis que ce Front ne se prêtait pas à l'offensive, qu'il l'attaque que quand

¹ Contele Vladimir Frédéricks, ministrul Curții țarului, care făcea parte din partida germanofilă de la Petrograd.

² Vladislav Napoleonovici Klembovski (1860-1921). În august 1917, Alexandru Kerenski, prim-ministrul l-a investit șef al armatei ruse, înlocuindu-l pe L. Kornilov.

³ Aleksei Nikolaevici Kuropatkin (1848-1925), general rus, ministru de război (1898-1904), care a avut o mare responsabilitate pentru înfrângerea Rusiei în războiul cu Japonia (1904-1905). La începutul războiului a primit diverse însărcinări, mai ales după ce marele duce Nicolae a fost îndepărtat de la conducerea armatei. La sfârșitul lunii ianuarie 1916 a devenit comandant al Armatei 5, iar o lună mai târziu a preluat comanda Frontului de nord-vest. A fost demis în iulie 1916 și i s-a încredințat funcția de guvernator al Districtului militar Turkestan.

⁴ Alexei Evert (1857-1926). A fost comandant al Armatei 1 manciuriană în războiul ruso-japonez (1904-1905), apoi a condus Corpul 13 armată și din 1913 districtul militar Ircuțk. Din 1915 a comandat grupul armatelor de vest, participând și la ofensiva Brusilov din vara anului 1916.

⁵ Dmitri Savelievici Șuvaev (1854-1937), om politic și general rus. A fost ministru de război în perioada 15 martie 1916-3 ianuarie 1917. În 1920 s-a pensionat, iar în 1937 a fost arestat, fiind învinuit ca dușman al poporului. În același an a fost ucis de NKVD.

⁶ Marele Duce Serghei Mihailovici al Rusiei (1869-1918) a fost al cincilea fiu al Marelui Duce Mihail Nicolaievici și văr primar al țarului Alexandru al III-lea al Rusiei. De mic a urmat cariera militară, servind în mai multe regimente. În timpul Primului Război Mondial a fost inspectorul general al artileriei. A fost un adversar al țarinei Alexandra Feodorova și prin urmare nu era văzut cu ochi buni de țarul Nicolae al II-lea. A fost ucis de bolșevici împreună cu alți Romanovi la Alapayevsk la 18 iulie 1918, la o zi după uciderea țarului Nicolae al II-lea și a familiei lui la Ekaterinburg.

les deux Fronts situés plus au nord auraient fortement accentué leur succès et auraient suffisamment progressé vers l'ouest. La parole fut alors donnée au général Kouropatkine. Il déclara qu'il était très difficile d'espérer un succès de son Front, et qu'à son avis, ainsi qu'il résultait des tentatives infructueuses antérieures d'offensive¹, il était complètement invraisemblable de percer le front allemand, car les zones fortifiées de l'ennemi étaient si développées et si fortes qu'il était difficile de prévoir le succès; bien plus, il fallait admettre que nous subirions des pertes immenses sans résultat. Alexéiev ne se trouva pas d'accord sur ce point. Pourtant il convint que, malheureusement, nous n'avions pas une quantité suffisante de projectiles lourds. A ce sujet, le ministre de la Guerre déclara, et l'inspecteur général de campagne de l'artillerie confirma, que nous pouvions recevoir en temps voulu de projectiles légers en énorme quantité, mais que pour les lourds, l'industrie nationale de guerre ne pouvait actuellement les fournir, et qu'il était très difficile de les recevoir de l'étranger; ils ne pouvaient fixer l'époque où s'améliorerait le ravitaillement en obus lourds, et, en tout cas, ce ne serait pas cet été.

La parole fut alors donnée à Evert. Il dit à son tour qu'il se ralliait complètement à l'avis de Kouropatkine, qu'il ne croyait pas au succès, et qu'il pensait que le mieux serait de continuer à se comporter défensivement jusqu'au moment où nous posséderions de l'artillerie lourde dans la même mesure que notre adversaire et où nous recevions à profusion des obus lourds.

La parole me fut ensuite offerte. Je déclarai que, sans aucun doute, il serait souhaitable d'avoir une plus grande quantité d'artillerie lourde et d'obus lourds, qu'il était nécessaire également d'augmenter le nombre de nos appareils aériens, tout en éliminant ceux qui étaient vieillis ou en mauvais état, mais que, dans la situation actuelle de notre armée, j'étais fermement persuadé que nous pouvions attaquer. «Je ne parlerai pas des autres Fronts, dis-je, car je ne les connais pas. Mais, pour le Front sud-ouest, je suis persuadé non seulement qu'il peut, mais doit prendre l'offensive, et que toutes les chances de succès sont pour nous. Dans ces conditions, je ne vois pas de raisons pour rester sur place et regarder mes camarades se battre. J'estime que le manque de moyens dont nous avons souffert jusqu'à maintenant provient de ce que nous n'assailons pas l'ennemi à la fois sur tous les Fronts de manière à l'empêcher d'utiliser l'avantage d'agir par les lignes intérieures, si bien que, numériquement notablement inférieur à nous, il jette ses troupes, en utilisant son réseau ferré, sur tel ou tel point à son gré. Le résultat, c'est que, dans le secteur où nous attaquons, il est toujours plus fort que nous, au point de vue technique comme au point de vue numérique. Je demande donc instamment l'autorisation d'agir offensivement sur mon front en même temps que mes voisins. Même au cas où je n'obtiendrais aucun succès, je ne me bornerais pas à retenir les forces de l'adversaire; j'attirerais sur moi une partie de ses réserves et je faciliterais ainsi considérablement la tâche d'Evert et de Kouropatkine».

Le général Alexéiev me répondit qu'en principe il n'avait rien à m'objecter, mais qu'il croyait de son devoir de me prévenir que je ne recevrais rien de plus que les troupes dont je disposais: ni artillerie, ni quantité de projectiles supérieure à la répartition prévue pour moi. A cela je répondis à mon tour que je ne demandais rien, que je ne promettais aucune victoire particulière, que je me contenterais de ce que j'avais, mais que les troupes du Front sud-ouest sauraient comme moi que nous travaillions pour le bien commun, et que nous facilitions le travail de nos frères d'armes en leur donnant la possibilité de rompre l'ennemi.

¹ En vue de venir en aide à l'armée française au début de la bataille de Verdun, les troupes du général Kouropatkine avaient exécuté, du 18 au 30 mars, des attaques très violentes près du lac Narotch, devant Dvinsk et devant Jakobstadt. Sauf près du lac Narotch, les Russes, mal engagés, n'obtinrent aucun succès, malgré leur supériorité numérique et des pertes élevées. Le général Ludendorff dit à ce sujet dans ses *Souvenirs de guerre* (page 166 de l'édition allemande) que les Allemands avaient alors gagné une grande bataille défensive. Le 28 avril, une offensive exécutée par la Xe armée allemande reprit à peu près tout le terrain perdu par elles près du lac Narotch à la fin de mars.

Mais ces combats avaient eu cependant un résultat. Plusieurs divisions allemandes, détachées plus au sud au milieu des troupes austro-hongroises, avaient été ramanées dans les groupes d'armées du feld-maréchal von Hindenburg et du prince Léopold de Bavière, car les Allemands s'attendaient à de nouvelles offensives russes contre ces deux groupes d'armées, ce qui était effectivement le projet russe, comme l'exposé du général Broussilov va le montrer (n.tr. din ediția originală).

Il n'y eut aucune réplique, mais Kouropatkine et Evert, à la suite de mon discours, modifièrent, quoique avec des réticences, quelque peu leurs déclarations. Ils dirent qu'ils pouvaient attaquer, mais qu'il était impossible de garantir le succès. Évidemment, jamais ni nulle part, un générale en chef ne peut donner pareille garantie, fût-il Napoléon. Il fut convenu que nous devrions être prêts sur tous les fronts un peu avant la fin de mai.

Les autres questions agitées au conseil de guerre furent surtout de nature administrative. Elles ont perdu aujourd'hui tout intérêt: je ne les mentionnerai donc pas. Le commandant en chef suprême qui les présidait, ne dirigea pas les débats; il en laissa le soin à Alexéiev. Le Tsar resta assis tout le temps en silence. Sur la proposition d'Alexéiev, il appuya de sa autorité le résultat des délibérations du conseil de guerre et les conclusions qu'en avait tirées Alexéiev.

[*Mémoires du Général Broussilov. Guerre de 1914-1918*, Préface de Général Niessel, Librairie Hachette, Paris, 1929, p. 184-188]

14. 5/18 mai 1916, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu referitoare la rechemarea lui Camille Blondel, trimisul Franței în România

Joi, 5 mai

Rechemarea lui Blondel¹, ministrul Franței, în actuala conjunctură, a afectat pe Filipescu.

„Nu pot tăgădui – a spus Filipescu – că lui Blondel îi lipseau, poate, unele finețe diplomatice sau, cum se spune în carieră, că nu era un *diplomat de rasă*. De pildă mi s-a istorisit că la înmormântarea Reginei Elisabeta² a tratat în auzul tuturor pe Bourignon, delegatul Împăratului de *Pompier de Nanterre*... Nu mai puțin, privitor la interesele țării noastre a pus multă inimă în toate ocaziile... Și apoi, dacă este adevărat că rechemarea se datorește sugestiunilor rusești, este regretabil că tocmai în momentele actuale la noi să se desemneze o divergență între aliați ...

Sunt convins că dacă o asemenea considerație nu ar fi fost în câmpul celălalt, de mult ar fi fost rechemat sau Busche³, sau Czernin⁴, fiind dat divergențele ce există și acolo ...”

[N. Polizu-Mișunești, *op.cit.*, p. 225-226]

¹ Jean-Camille Blondel (1854- 1935), diplomat francez, ministru al Franței în România (2/15 iunie 1907- 25 iulie/7 august 1916). A rămas în România și după înlocuirea sa cu Saint-Aulaire. Anterior a mai funcționat ca diplomat în cadrul legațiilor franceze din Madrid, Tanger, Lisabona, Berna și Roma. A fost ministru plenipotențiar în Mexic (1900-1907).

² Elisabeta (1843-1916), soția lui Carol I. Cei doi s-au căsătorit în 1869, iar după proclamarea Regatului în 1881, a devenit prima regină a României. A avut preocupări literare, fiind cunoscută sub pseudonimul Carmen Sylva.

³ Hilmar von dem Bussche (Busche)-Haddenhausen (1867-1939), baron, reprezentantul diplomatic al Germaniei în România din septembrie 1914. Statutul său a fost mai întâi ministru în misiune extraordinară, apoi din 1915, ministru plenipotențiar.

⁴ Ottokar Czernin (1872-1932), diplomat austro-ungar, apropiat prințului moștenitor Franz Ferdinand. A fost ministru plenipotențiar la București (12/25 octombrie 1913-14/27 august 1916). Anterior a îndeplinit aceeași funcție la Haga (1899-1902). În perioada 22 decembrie 1916-14 aprilie 1918 a fost ministru de externe al dublei monarhii. Detalii în Sorin Cristescu (ed.), *Misiunea contelui Czernin în România*, Editura Militară, București, 2016.

15. 6/19 mai 1916, Petrograd, Telegrama ministrului de externe al Rusiei, Serghei Sazonov, către Poklevski-Koziell prin care solicită guvernului român să nu încheie un acord comercial cu Germania

6/19 mai 1916. N° 1628

J'ai fait venir Diamandi aujourd'hui et lui ai dit que la conclusion d'un traité commercial roumano-allemand avait produit une impression très défavorable en Russie, car cela a donné le soupçon qu'un autre traité politique se cache derrière, concernant les relations bulgare-roumaines, et qui est l'indice peut-être d'un rapprochement de la Roumanie des empires centraux.

Diamandi l'a nié et a dit qu'il n'était au courant que d'un traité commercial, nécessité par la pénible situation économique de la Roumanie.

Veillez, autant que possible, élucider en quelles circonstances fut signé ce traité et si réellement il n'est question que de commerce.

SAZONOV

[Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, p. 92]

16. 13/26 mai 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la opiniile trimisului diplomatic sârb la București, Pavle Marinovici, întors dintr-o călătorie în Rusia

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

13 mai 1916

INFORMAȚIUNI

Din cercurile legațiunii sârbești din Capitală s-a aflat următoarele asupra impresiilor căpătate în Rusia de dl Marinovici, ministrul sârb în București:

Dl Marinovici s-a înapoiat în ziua de 11 cor. de la Petrograd, cu impresia că războiul va mai dura până în vara viitoare. Marea ofensivă a aliaților nu se va putea produce – afară dacă ar interveni ceva neprevăzut – înainte de primăvara viitoare. Până atunci aliații vor duce lupta de defensivă, în așteptarea ca Rusia să-și desăvârșească uriașele sale pregătiri.

În cercurile militare ruse domnește părerea că Germania nu va putea rezista acelei ofensive. Până atunci, scopul aliaților este să scoată pe turci din luptă. În vederea acestui fapt rușii și englezii fac toate eforturile. Cei 30 000 sârbi și slavi din Austria, pe cari Țarul i-a trecut în revistă la Odessa, vor fi trimiși pe frontul Caucazului. Rușii ar dori ca acțiunea de la Salonic să se poată începe imediat după capitularea Turciei și deschiderea Dardanelor spre a putea participa și la războiul contra bulgarilor.

Cu privire la acordul româno-germano-austriac, părerea în Rusia este foarte împărțită. Pe când guvernul păstrează o rezervă semnificativă, în opinia publică acest acord a produs o mare nemulțumire. Se produc campanii împotriva permisiunii de export în România, și câțiva comercianți din România, cari se aflau de luni de zile la Petrograd, n-au reușit să obțină autorizații de export pentru unele din mărfurile cumpărate.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 7/1916, f. 137-138]

17. 30 mai/12 iunie 1916, Mamornița, Raportul generalului adjutant Teodor Râmnicianu¹, comandantul Corpului grănicerilor, referitor la măsurile luate pentru retragerea trupelor ruse din localitatea Mamornița

No. 40 din 30 mai 1916

Știri primite de la frontieră în ziua de 30 mai 1916

Telegrafic de la Mamornița. A sosit aci Domnul General [Ioan] Pătrașcu², care are același ordin pe care subsemnatul l-am primit de la D-voastră. Aseară la ora 10 s-a dus la noua Suliță rusească unde s-a pus în contact cu Generalul Keller, comandantul trupelor, iar rezultatul l-a comunicat Domnului Prim-ministru și Ministru de Război.

Compania din Batalionul 5 Vânători nu a sosit până în prezent, deoarece Batalionul nu a avut niciun ordin în acest sens. Din ordinul Domnului General Pătrașcu s-a dat o companie din Regimentul 69, care patrulează pentru a dezarma pe ruși și a-i soma ca să evacueze teritoriul nostru, având și ordinul de a aduna pe răniți.

Trupele ruse de la vama noastră spre Lucovița s-au retras, vama noastră a rămas ocupată de ruși.

Ofițerul nostru a somat pe ofițerii ruși a-și retrage trupele de pe teritoriul nostru, aceștia i-au răspuns că nu le vor retrage până ce atât vama noastră, cât și localitatea Mamornița nu vor fi ocupate cu trupe puternice române, aceasta din cauză că le este frică, ca în urmă să nu fie ocupate de trupe austriece.

Aceeași patrulă raportează că la ora 6.30 a.m. la Mamornița sunt 3 regimente ruse, înșirate pe graniță. Soldatul grănicer Ruxandra a fost împușcat pe când căuta se se adăpostească. Soldatul se găsește mort la Mamornița și nu a putut fi ridicat din cauza gloanțelor, care cad în număr mare pe teritoriul nostru.

Telegrafic de la Herța

Situația de ieri, 29 mai a.c., ora 11.30, până astăzi 30 mai, ora 9 a.m., este următoarea: în tot timpul după-amiezei de ieri a fost un puternic duel de artilerie. Asemenea și focuri de infanterie. Vama austriacă a fost ocupată de ruși. În timpul nopții puține focuri de infanterie.

COMANDANTUL CORPULUI GRĂNICERILOR

(ss) General Adjutant Râmnicianu

p. Conformitate
p. Adjutantul Corpului
Locotenent Loghin

[Arhiva MAE, Fond 71-1914, E.2, Partea a II-a, 1914-1922, vol. 37, f. 174-175]

¹ Teodor Râmnicianu (1860-1932), general de brigadă, grad obținut la 15 februarie 1914, adjutant regal, comandant al Corpului de Grăniceri (noiembrie 1913-mai 1918), din vara anului 1917 a fost atașat pe lângă prințul moștenitor Carol, în cadrul Casei Militare Regale.

² Ioan Pătrașcu (1861- ?) a obținut tresele de sublocotenent la 15 iulie 1881, iar pe cele de locotenent la 10 mai 1885. Avansări ulterioare: căpitan – 28 noiembrie 1890; maior – 8 aprilie 1896; locotenent-colonel – 28 noiembrie 1902, colonel – 10 mai 1907; general de brigadă – 1 aprilie 1913 și de divizie (1917); a comandat Divizia 8 infanterie (1916-1918) și pentru o scurtă perioadă, în timpul „bătăliei Bucureștilor” (13 noiembrie - 23 decembrie 1916), Corpul I armată. După război a comandat corpurile 4 și I armată (1918-1923).

18. 30 mai/12 iunie, ora 3,35 a.m., Mamornița, Raportul telefonic al generalului Ioan Pătrașcu, adresat prim-ministrului Ion I.C. Brătianu referitor la măsurile luate pentru retragerea trupelor ruse din localitatea Mamornița

Raport telefonic al Generalului Pătrașcu
30 mai 1915, ora 3.35 a.m.

La orele 10 p.m. am trecut Prutul și am fost așteptat de Col. Ivanof de la Armata 9 și am fost condus la General Keller, comand. Corp. de Cavalerie pe malul Prutului la sud-vest de Boian în fața S. Zurin. Acolo am fost primit la orele 11 de Generalul Keller și i-am spus că trupele rusești au trecut pe teritoriul nostru și că îl rog în numele guvernului să retragă trupele imediat pentru că calcă neutralitatea țării. Generalul Keller a fost mirat și mi-a spus că D-sa nu a dat ordin ca să treacă nicio unitate cât de mică pe teritoriul nostru și nici nu i s-a dat raportul de către nimeni că ar fi trecut trupe pe teritoriul nostru. M-a însărcinat să exprim D-lui Prim-Ministru regretele sale pentru eroarea și greșeala ce s-a făcut de către unele unități mici și că are să ia măsuri ca să se retragă imediat aceste mici unități și că va lua măsuri ca să nu se mai repete. Însă se poate întâmpla ca soldați izolați sau goniți să treacă pe teritoriul nostru. Despre aceștia nu are putere ca să-i împiedice.

Eu personal am fost până aproape de Mamornița, n-am putut să mă apropiu de sat din cauză că artileria austriacă trăgea cu șrapnele tocmai pe teritoriul nostru aproape de Mamornița, așa că zona era foarte periculoasă. Cât am văzut însă, n-am văzut unități rusești pe teritoriul nostru, am găsit însă la un canton la 2 km de Mamornița vreo 12 ruși între care șase răniți și pentru care am dispus să fie transportați la spitalul din Turneanca. Pe doi răniți i-am trimis cu o scrisoare la gl. Keller care au sosit în momentul când eu eram acolo, adică la 12 noaptea.

Acum nu cred să și fie trupe, însă sigur nu sunt, aștept raportul de la compania pe care am trimis-o la Carcova ca să patruleze între Carnova și Mamornița, un post fix la Mamornița să someze trupele ruse ce ar fi acolo să părăsească teritoriul nostru.

Trupele noastre sunt împărțite astfel:

1. comp. la Horhova-Mamornița
2. comp. din bat. 4/69 la Herța
- Regt. 8 Roșiori cu o baterie

1 batalion din 29 la comuna Probotești unde se așteaptă ordine.

Rog pe Domnul Prim-Ministru să-mi ordone dacă față de asigurările date de Generalul Keller e nevoie ca trupele celelalte să mai rămâie pe aci. Părerea mea este ca să rămâie numai Bat. 4 din Rgt. 69 care ca și înainte era la Probotești. Să i se dea un escadron din Regt. 8 roșiori căci [ar fi] suficient față de asigurările date de către 3 grăniceri [ruși]. S-a adus doi ofițeri și 20 soldați cu caii lor armați de la Buda Mare găsiți pe teritoriul nostru.

Ofițerii roagă pe Domnul Prim-Ministru că față cu purtarea lor către cei trei grăniceri pe care îi putea omorî, ci din contră s-au supus somații, lor să le dea drumul să se ducă să moară alături de frații lor. Acești prizonieri sunt la Herța și aștept ordinele pentru ei, dacă să le dau drumul sau să-i trimit la Șipote.

Rog iarăși pe Domnul Prim-Ministru să-și ordone dacă eu personal să rămân în Herța sau să mă duc la Botoșani.

Colonelul Ivanof de la Armata 9 mi-a spus că va raporta imediat Comandantului Armatei 9 despre acest mic incident și că va lua imediat măsuri să nu se mai repete și cu aceasta prezint respectele mele Domnului Prim-Ministru, așteptând ordinele D-sale.

19. 30 mai/12 iunie, ora 5,20 p.m., Mamornița, Raportul telefonic al generalului Ioan Pătrașcu adresat prim-ministrului Ion I.C. Brătianu referitor la măsurile luate pentru retragerea trupelor ruse din localitatea Mamornița

RAPORT TELEFONIC al Generalului PETRAȘCU [Pătrașcu]
30 mai ora 5.20 p.m.

De astă-noapte până acum nu am putut da noi relațiuni. În acest moment sosesc chiar din Mamornița cu Domnul Prefect de Dorohoi. În Mamornița nu este niciun soldat rus, nici în jos spre Lucovița, însă pe linia frontierei din apropierea Mamorniței către Boian sunt trupe ruse înșirate chiar pe șanțul frontierei. Trupele sunt din Rgt. 10 husari. Am vorbit cu ofițerul care comanda la stânga lângă Mamornița și i-am cerut să se retragă orișice soldat rus de pe teritoriul nostru. Mi-a cerut în scris. I-am dat; câțiva soldați ruși chiar față de mine s-au retras. Autoritățile însă nu și-au luat postul la primire din cauză că tot continuă bombardarea și cad proiectilele chiar în târg; cât am stat eu acolo au căzut patru proiectile și ricoșează de la proiectilele ruse cari lovesc vama austriacă.

Situația trupelor aduse aci este următoarea:

La Mamornița, pe înălțimea Buda, o companie infanterie cu efective foarte reduse și un pluton grăniceri cu ofițerii lor și ai Cd[Comandamentului]. Grănicerilor cu ordinul să nu permită la nimeni de mai călca pe teritoriul nostru.

Înapoi la s. Harhova aproape de Mamornița, o altă companie de infanterie cu efective reduse.

2 comp. din Bat. 4/Rgt. 69 la [cuvânt neînțeles]

Rgt. 8 roșiori și cu o baterie în Herța din cauza greutatea ce avea cu hrana în Pomârla – s. Probotești.

Un pl. din Rgt. 29 în Pomârla

Un escadron a primit ordinul meu să plece prin Breasca-Godinești- Mamornița și cu patrule să cerceteze până la frontiera Buda și Lucovița, precum și Godinești-Mamornița fără a intra în zona de acțiune, iar de la Mamornița pe subtl Budac să vie la satul Horhova unde să rămâe până la noi dispozițiuni.

[Arhiva MAE, Fond 71-1914, E.2, Partea a II-a, 1914-1922, vol. 37, f. 182]

20. 31 mai/13 iunie 1916, Dorohoi, Telegrama prefectului de Dorohoi, T. Stavri, privind măsurile luate în cadrul incidentului de la Mamornița

TELEGRAMĂ

Dorohoi, 31 mai 1916, ora 9.40 seara

Astăzi-dimineață împreună cu domnul General Petrașcu [Pătrașcu] am inspectat frontiera noastră în partea amenințată; trupele rusești evacuasera teritoriul nostru numai în malul Prutului tot pe teritoriul nostru pe o distanță de 5-600 metri mai erau adăpostiți câteva sute de ruși. Domnul General Petrașcu a vorbit cu un colonel cerându-i să părăsească și această parte astă-seară la ora 7. Am fost din nou și am găsit și această parte evacuată, răniții ruși care nu sunt trecuți în Rusia sunt adunați de grănicerii noștri și trimiși la spitalul din Târnăuca, foarte

mulți dintr-înșii fiind ușor răniți. Rog aprobați ca după primele îngrijiri date să fie lăsați a se reîntoarce în Rusia.

Prefect de Dorohoi
T. Stavri

[Arhiva MAE, Fond 71-1914, E.2, Partea a II-a, 1914-1922, vol. 37, f. 204]

21. 31 mai/13 iunie 1916, București, Raportul atașatului militar al Franței în România, maiorul Jules Pichon¹, adresat mareșalului Joseph Joffre, șeful Marelui Cartier General, despre ofensiva Brusilov și incidentul de la Mamornîța

Bucarest, 31 mai (13 juin) 1916

Le Commandant Pichon, Attaché militaire à la Légation de France en Roumanie à Monsieur le Général commandant en chef des Armées Françaises.

La situation de quinzaine marque qu'il y a quelque chose de changé. Nous devons dire que c'est une surprise pour tout le monde.

Je passe à dessein sur la lutte navale de Skaggerrack² et même sur la mort du Maréchal Kitchener. Ces événements considérables sont jugés comme ils le doivent. Mais ils sont au second plan devant l'offensive russe en Galicie. Les événements du Trentin et ceux de Verdun même ont disparu; on ne se passions plus pour savoir si le fort de Vaux est pris ou non. On regarde plus près l'offensive russe, la situation en Grèce et la violation de la frontière roumaine à Mamornitza; ce dernier récent, il est d'avant hier, 11 juin.

L'offensive russe est une surprise absolue. Et pour les Roumains – voir tous mes rapports précédents et par ricochet, pour les Autrichiens, qui n'ont eu d'inquiétude que le 31 Mai seulement, ainsi que l'annonce l'attaché militaire roumain à Vienne – et pour l'attaché militaire russe ici dont je vous ai rapporté les impressions à son retour du G.Q.G russe par mon rapport no. 46 confidentiel; sa thèse était corroborée par tous ceux qui venaient de Russie et les télégrammes de mon collègue italien à son Grand Etat-Major marquent à quel point on doutait d'une offensive russe; d'ailleurs mon collègue russe n'a commencé à croire à sa réalité qu'après la prise de Luzk.

Il est évident, d'après les réponses faites encore le 5 Juin au matin par M. Bratiano à M. Blondel, qu'il avait les renseignements les plus sûrs selon lesquels aucune offensive n'aurait lieu encore en 1916. Aussi avait-il complètement négligé la démarche faite en Mai par nous, et répétée presque identiquement dans les mêmes termes, le 2 ou 3 Juin, par M. Poklewski, Ministre de Russie. Il n'a pas vu ou voulu voir que ces démarches étaient un avis préparatoire.

D'autre part, M. Bratiano avait encore un télégramme du colonel Rudiano, par lequel cet officier lui transmettait divers renseignements et de nombreuses offres de munitions de la part du Général Joffre. Il s'est montré très enchanté de ce télégramme mais il en a retenu uniquement l'offre directe de munitions, nullement la possibilité de marcher. Le vendredi 9 Juin, le Général Iliesco m'a parlé de ce télégramme en

¹ Jules Pichon (1877-1949), maior, supleant al atașatului militar francez la București de la 24 noiembrie 1912 la 8 august 1916. În perioada 2 august 1914-2 iulie 1916 a exercitat atribuțiile funcției de atașat militar al Franței în România. A avansat în carieră până la gradul de general de divizie, grad obținut la 18 septembrie 1937 (Detalii în Maria Georgescu, Capitaine Christophe Midan, *Un exemple de coopération bilatérale. Les Attachés Militaires Français en Roumanie et roumains en France (1860-1940)*, Editions Militaires, Bucarest, 2003, p. 293-297)

² Bătălia navală de la Skaggerak sau bătălia Iutlandei din Marea Nordului s-a desfășurat între 31 mai și 1 iunie 1916 între flotele Marii Britanii și ale Germaniei. A fost una dintre cele mai mari confruntări navale din istorie, terminată nedecis. Flota engleză a pierdut 23 de nave, iar cea germană 11.

se plaigant amèrement de l'impossibilité de recevoir toutes les munitions. Depuis des mois qu'on en parle la question n'a pas fait un seul pas!

Donc malgré des avis directs et des démarches répétées, le gouvernement roumain persistait jusqu'à l'heure de l'offensive russe à ne pas considérer un changement radical sur un front principal comme possible. Lorsque l'offensive a marché, ils ont préféré encore croire à une diversion, violente il est vrai, destinée uniquement à alléger le front italien; et ils doutent de sa durée.

Maintenant les chiffres des prisonniers autrichiens et les ruptures du front marquent bien que l'action engagée, même si elle l'a été dans un but de diversion, prend un tout autre caractère. Toutes les prévisions du gouvernement roumain sont dérangées, et malgré sa volonté de ne pas se laisser accupler à des décisions, il est inquiet. L'opposition s'est groupée aussitôt et commence une campagne dangereuse. D'ailleurs, d'autres symptômes lui démontrent que l'Entente a sans doute arrêté ses projets en Orient de façon ferme.

D'abord les événements de Grèce. Il est clair que nous mettons enfin en oeuvre tous les moyens que nous donne la situation géographique de la Grèce pour paralyser le gouvernement actuel et peser sur les événements intérieurs de ce pays. Il m'est impossible de dire que cette façon d'agir a l'approbation sans réserve de tous les habitants de Roumanie. Elle a, au moins, l'approbation de la majorité et en tous cas nous fait respecter grandement. Je n'en pus dire davantage, ce sujet sortant de mon domaine.

Enfin la violation de la frontière de Mamornitza. Le samedi 28/10 Juin, les Russes ont occupé ce village frontière et mis la main sur le télégraphe et le téléphone. Ceci paraît un incident du combat qui se déroule autour de Czernovitz. Dès le matin du 29/11 Juin, Conseil des Ministres roumains et protestation. Il paraît que M. Bratiano est abominablement vexé. Evidemment sa situation est fautive; avec son système des engagements pris tour à tour vis à vis de tous les belligérants, il a pris vis à vis des Austro-Allemands l'engagement de faire respecter par les Russes le territoire roumain. Il n'y a pas de raison pour que, par ricochet, les Autrichiens violent à leur tour la frontière dans le voisinage et que la lutte ne s'étende en Moldavie. Bref sa situation est extrêmement embarrassée.

Je ne puis encore prévoir les conséquences de ce léger conflit (déjà réglé le 30/12 juin au soir. Les Russes se sont retirés avec des explications satisfaisantes. La réponse officielle de Pétrograd est imminente), qui a suscité dans le public plus de curiosité que d'émotion. En principe, on se préoccupe beaucoup moins de ce qu'ont fait ou feront les Russes que de la façon dont le gouvernement roumain s'en tirera. Mais ce fait est aussi un indice profond. Il marque, chez les Russes, pour la première fois, un certain mépris de ce que pourront penser et dire les Roumains, note qu'il vaut mieux, toutefois, ne pas exagérer.

A ce titre, c'est un troisième fait qui marque que l'Entente n'est plus dans la période des tâtonnements et des hésitations et qu'elle a passé à l'action. En tous cas, le fait profond est que le gouvernement roumain vient de se laisser complètement surprendre par les événements, et n'a pas eu la moindre notion de l'importance de l'heure présente; il n'a rien voulu prévoir malgré les avertissements et n'a rien préparé, ni pour profiter des événements ni pour en modifier le cours.

Le réquisitoire dressé par l'opposition contre lui prend une singulière valeur, et on ne peut dire que sa position soit bonne.

Nous pouvons donc nous attendre à voir immédiatement commencer une âpre lutte politique intérieure sur la question extérieure.

Pour nous, la situation générale est évidemment modifiée à notre avantage; elle n'est déjà plus celle sur laquelle ont été engagés, avec la Roumanie, des pourparlers inachevés.

On sent dans nos actions un plan et une initiative. Il est possible qu'à très brève échéance nous ayons l'occasion d'en profiter. Le seul souhait à former est que notre action diplomatique ici présente à l'heure voulue toute la cohésion et l'unité de vues nécessaires pour n'accepter ni formules vagues ni promesses à échéances indéterminées, ni conventions unilatérales.

Pichon

22. 5/18 iunie 1916, Petrograd, Telegrama șefului Statului-Major rus, generalul Mihail Vasilievič Alekseev, adresată colonelului A. Tatarinov spre a fi adusă la cunoștința prim-ministrului I.I.C. Brătianu și a generalului Dumitru Iliescu, secretarul general al Ministerului de Război, prin care se cere ultimativ intrarea României în război

*Télégramme de Chef de l'Etat Major Grand Quartier Général
du Commandement Suprême, le 18 Juin 1916*

Je n'ai pas cru opportun jusqu'à présent de vous charger de faire les démarches ci-après aux dirigeants roumains concernant l'adhésion de leur armée à celles des Alliés, vu que je n'ai pas voulu gêner la liberté de leurs décisions. La situation militaire actuelle me force à vous charger de l'expliquer au Général Iliesco et de lui dire qu'il est difficile de s'attendre à ce que l'avenir fournisse des conditions plus propices à une entrée en action de la Roumanie. L'armée autrichienne est, certes, encore capable d'une résistance opiniâtre, mais le degré de sa désorganisation actuelle ne lui permet pas de récupérer la faculté d'action offensive. Les Allemands ne sont pas en état de renforcer essentiellement les Autrichiens puisqu'ils sont attaqués eux-mêmes. Les sources de nouvelles formations sont épuisées et pour secourir les Autrichiens dans la direction de Kowel et Wladimir-Wolinsk les Allemands ont ramassé avec difficulté des divers fronts sept divisions à peine. Toutes les troupes allemandes et autrichiennes sont, paraît-il, enlevées de la Péninsule Balkanique. La résistance à l'armée de Salonique incombe aux Bulgares seuls. La Russie se chargera, dans le cas d'une décision irrévocable de la Roumanie, prise maintenant même, de transporter d'Arkhangel sans retard tout le matériel adresse à l'armée roumaine. L'entrée en action de la Roumanie en ce moment aura une valeur correspondante dans le développement commun des efforts des Puissances Alliées, ce qui n'arrivera pas dans le cas où sa décision serait remise à une époque non définie. La situation commande aux Roumains de se joindre à nous maintenant ou jamais. Je vous autorise d'exposer à Monsieur Brătianu et au Général Iliesco ce point de vue du Commandant Suprême Russe.

(Signé) Alekseff

[S.A.N.I.C, fond Casa Regală, dosar 16/1916, f. 1]

23. 9/22 iunie 1916, Berna, Telegrama legației din Berna, semnată Mihail Păcleanu¹, referitoare la reacțiile unor ziare elvețiene privind conduita României

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
LEGAȚIUNEA CABINETULUI MINISTRULUI

No. 16182/10 iunie 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

Legatiunea din Berna

No. 1368

Data 9/22 iunie 1916

Externe

Bucarest

Les journaux de Suisse publient aujourd'hui un télégramme de Bucarest annonçant que la prise de Cernăuți a produit une impression très vive; une grande manifestation populaire a eu lieu en l'honneur

¹ Mihail Păcleanu, diplomat român. În 1906 a fost numit agent diplomatic la Cairo, iar în 1912 în postul de ministru plenipotențiar la Berna, legație înființată în 1911, primul ei titular fiind Nicolae B. Cantacuzino. După misiunea din Elveția a fost ministru plenipotențiar în Suedia (1919-1929). A fost căsătorit cu Maria Simionescu-Râmniceanu din Focșani, nepoata arhitectului Ioan Mincu.

de Messieurs Filipesco et Take Jonesco. L'Adevărul et l'Association fédéraliste demandent l'immédiate intervention de la Roumanie. Les journaux ajoutent que les cercles officiels restent impénétrables et qu'il est impossible de prévoir quelle influe ce aurait la victoire russe sur les décisions roumaines. Le Journal de Genève a publié aussi dans un long télégramme de Milan les appréciations du correspondant parisien du Secolo lequel est souvent, dit le Journal de Genève; l'interprète des intentions de l'Entente. Il dit que la Bucovine a été promise à la Roumanie à condition que l'intervention roumaine se fasse au moment opportun. Le seul criterium qui puisse nous guider pour juger l'attitude de la Roumanie est celui de l'aide effective qu'elle pourrait nous apporter; l'Entente demande à la Roumanie non pas un acte de solidarité platonique à la guerre finie ou à la guerre agonisante, mais un concours efficace pour la victoire. L'intervention au moment actuel, conclut le Correspondant, concilierait, au point de vue des intérêts roumains le criterium du moindre effort avec celui du plus grand avantage, car cette intervention ne serait ni trop gangereuse, ni trop onéreuse pour la Roumanie et en même temps elle serait pour les alliés une aide indiscutable.

Păcliano

No. 1368

[Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, E. 2, partea a II-a, Berlin Berna 1914-1924, vol. 27, p. 296]

24. 10/23 iunie 1916, Petrograd. Telegrama generalului M. Alekseev, șeful Statului-Major al armatei ruse, adresată șefului Marelui Stat-Major, generalul Vasile Zottu¹, în care precizează că momentul este oportun pentru intrarea armatei române în război.

*Télégramme du Chef de l'Etat Major
Grand Quartier Général du Commandant Suprême*

le 23 Juin 1916

Reponse au numéro 299. C'est précisément maintenant que la Roumanie doit profiter de la situation militaire sans attendre le premier train dont l'arrivée est parfaitement garantie. Rappelez leur la vérité suivante: les moments favorables, une fois manques, ne se répètent plus. Nous avons commence cette opération pas pour nous arrêter à mi-chemin – mais personne ne saurait garantir ce qui arrivera dans un mois ou plus. Il est clair, toutefois, que les réserves de l'adversaire sont épuisées et qu'il ramasse ce qu'il peut pour nous opposer sa résistance dans les directions de notre offensive, en se soumettant jusqu'à présent à notre volonté. Les troupes allemandes du front Balkanique combattent déjà sur le Dniester en Galicie près de Nijniow. Qui menacerait donc les Roumains à Dobroudja? La plus grande partie des troupes bulgares est attirée vers Salonique. Les Roumains pourront se garantir facilement en employant une partie de leurs forces, sans demander le morcellement de nos forces qui exécutent la tâche principale. La nécessité pourrait certainement nous forcer à diriger une ou deux divisions à Dobroudja, mais démontrez leur que c'est précisément maintenant que la situation militaire est la plus favorable à une entrée en action des

¹ Vasile Zottu (1853-1916), ofițer de geniu care a trecut în arma infanterie în anul 1904. A deținut funcții importante în armată – comandant al Școlii Militare de Infanterie (1901-1904), al Brigăzii 4 infanterie, al diviziilor 5 și 4, al cetății București, al Corpului 2 armată. A avut o contribuție importantă la construcția Palatului Cercului Militar al ofițerilor din garnizoana București. A exercitat în două rânduri funcția de șef al Marelui Stat-Major (31 martie-11 noiembrie 1911; 1 aprilie 1914-14 august 1916). La 15 august 1916 a fost mobilizat ca șef al Marelui Cartier General. Nu a exercitat efectiv funcțiile de șef al Marelui Stat-Major și șef al Marelui Cartier General, ele fiind atribuite generalului Dumitru Iliescu, secretar general al Ministerului de Război și, de la 15 august 1916, subșef al Marelui Cartier General. Se pare că numele lui apărea pe celebra „listă a lui Gunther”, de oameni bănuți de spionaj în favoarea Puterilor Centrale și de aceea a fost păstrat nominal în funcție de premierul Ion I.C. Brătianu. La intrarea trupelor Puterilor Centrale s-a sinucis la locuința sa din București.

Roumains. S'ils veulent attendre un plus grand affaiblissement des autrichiens, nous n'aurons plus aucun besoin d'une coopération roumaine, de même qu'il n'y aura plus de raison de permettre aux Roumains de faire une entrée triomphale sur le territoire autrichien.

(Signé) Alekseeff

No. 199

25.VI.1916

Apporté aujourd'hui, samedi, 25 Juin
au Ministère par col. Tatarinoff

[S.A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 16/1916, f. 2]

25. 4/17 iulie 1916, Berna, Telegrama legației din Berna, semnată Mihail Păcleanu, prin care se informează că surse de presă italiene susțin că țarul Nicolae al II-lea a transmis un ultimatum României pentru a intra în război, alături de Antanta

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Cabinetului Ministrului

Înreg. la no. 18665/5 iulie 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

Legatiunea din Berna, No. 1587, data 4/17 iulie 1916

Externe-Bucarest

Sous le titre d'un avertissement russe à la Roumanie les journaux de Suisse ont publié un télégramme de Rome, disant que Giornale d'Italia, est informé de Petrograd, que l'Empereur de Russie a adressé ces jours-ci un télégramme au Président du Conseil roumain disant que l'intervention de la Roumanie serait en ce moment très propice, mais que plus tard elle cessera d'intéresser la Russie. A Petrograd on donne beaucoup d'importance à cet avertissement. Le Gouvernement Royal appreciera si je dois démentir cette nouvelle qui, tout au moins, sous cette forme me semble absurde.

Pâclianu
No. 1587

[Arhiva MAE, Fond 71-1914, E.2, Partea a II-a, 1914-1922, vol. 27, f. 333]

26. 13/26 iulie 1916, București, Raportul locotenent-colonelului Luciano Ferigo¹, atașatul militar italian în România, referitor la înțelegerile româno-ruse în ceea ce privește cooperarea militară în cazul intrării în acțiune

Bucarest, 26 luglio 1916

Accordo militare fra Russia e Romania viene trattato fra questo addetto militare russo e ministro della guerra romeno, sulle seguenti basi: Romania dovrebbe cooperare con esercito russo verso Transilvania

¹ Luciano Ferigo (1870-1921), maior și locotenent-colonel, atașat militar al Italiei la București (1913-1917). A avansat până la gradul de general-maior (1918). A încetat misiunea în România la începutul lunii septembrie 1917, preluând apoi comanda unei brigăzi în luptele duse de aceasta pe frontul italian unde a fost rănit. A fost căsătorit cu o româncă, Ioana Slamu. A murit la București la 6 noiembrie 1921.

con 300 mila uomini; 100 mila uomini insieme con 150 mila russi che coopererebbero Dobrugia, sarebbero rivolti verso frontiera bulgara; rimanente esercito romeno costituirebbe riserva strategica nell'interno del paese. Unità combattanti dell'esercito romeno, comprese quelle della milizia territoriale, hanno sul piede di guerra complessivamente 500 mila uomini circa.

Bratiano ha detto che vuole poter uscire rapidamente dalla zona delle trincee della Transilvania senza incontrare seria resistenza e che per non compromettere risultati ha bisogno di essere assicurato che Bulgaria non possa turbargli azione. Bratiano non ha ancora dato a questo ministro plenipotenziario di Russia risposta definitiva circa proposte accennate nel mio telegramma 186 in data 22 luglio. Ha fatto però telegrafare alcune osservazioni preventive: 1 – vorrebbe spostare limite entrata in azione fino al 14 agosto; 2 – azione offensiva dalla Intesa da Salonicco dovrebbe precedere di alcuni giorni entrata in azione della Romania ed inoltre dovrebbe essere energica, così da trattenere la maggior parte esercito bulgaro, e mirare alla ricostituzione della Serbia; 3 – Intesa dovrebbe impegnarsi a non concludere pace fino a che non siano realizzate aspirazioni romene. Quantunque Francia sia disposta a cedere su ogni punto, non so come potrà essere stabilito accordo circa azione da Salonicco, tanto più che immediatamente prima di entrare in azione. Qui si lavora a. (cuvânt neînțeleș – n.n.) mancanza viveri, che minaccia rendersi rapidamente acuta; ciò potrà influire sulle decisioni Bratiano, giacché disagio è imputabile errore governo e la guerra eviterebbe possibile rivolta.

Tenente colonnello Ferigo,
Generale Barattieri

[S.A.N.I.C. fond Microfilme Italia, rola 107, cadrele 105-107]

27. 16/29 iulie 1916, București, Raportul căpitanului Jules Pichon, atașatul militar francez în România, adresat mareșalului Joseph Joffre, comandantul armatei franceze, referitor la negocierile cu România pentru intrarea în război alături de Antanta

Le Capitaine Pichon attaché militaire à la Légation de France en Roumanie à Monsieur le général commandant en chef des armées françaises

Mon général,

Je vous adresse ci-joint, à titre absolument personnel, mes notes prises au jour le jour, pendant cette période – et je continuerai à les tenir. Je n'en veux pas faire un rapport parce qu'il passerait par les Affaires Etrangères et la Guerre. Lu par plusieurs personnes, il aurait des conséquences imprévues – la crainte de nuire à celui-ci ou à celui-la m'amènerait constamment à éliminer des conversations intéressantes. D'ailleurs je m'abstiens de juger; je relate simplement, afin d'établir nettement la genèse des faits. Vous remarquerez combien, depuis le point de départ, les conversations dévient.

C'est d'abord un dialogue militaire amorcé par télégramme écrite pour vous sous la dictée du Général Iliesco, secrétaire général du Ministère de la Guerre, établissant une base, point de départ des conversations.

Dès la première entrevue politique, on en fait table rase. Le premier ministre roumain ignore ce qu'a dit son secrétaire général ou feint de l'ignorer: le Ministre de France n'en veut pas faire usage, à juste raison peut-être, car en fait, de par la Constitution roumaine, le secrétaire général est sans mandat.

Mr. Blondel dit qu'à soulever la question, il obtiendra uniquement un conflit entre Mr. Bratiano et le Général Iliesco et à la rigueur la mise à pied de ce dernier sans aucun profit. A mon gré, je ne partage pas tout à fait son avis. Car si le secrétaire général n'est pas officiel, officiellement, moi je représente mon état-major et ne puis permettre qu'on abuse de ces procédés légers; c'est pourquoi j'ai écrit deux lettres, l'une à mon Ministre qui n'en a pas fait usage encore et la garde en reserve, l'autre au général Iliesco, lettre privée, jointe au dossier, où je souligne sa part de responsabilité.

Donc la base de départ, établie par la conversation du Général Iliesco, est simplement supprimée; et par voie diplomatique on en établit une autre. Il ne s'agit plus de mobiliser tant de jours avant l'arrivée des munitions, il s'agit de signer une convention et d'attendre l'arrivée des munitions, aucune garantie ne paraissant suffisante. A partir de ce moment, il y a légère différence entre l'action militaire et l'action diplomatique: les démarches des attachés militaires marquent le caractère d'urgence, mobilisation, entrée en action. La démarche diplomatique suit son train et c'est la seule qui compte au point de vue constitution.

Ce n'est peut-être pas un mal, mais tout notre effort ici tend précisément à hâter cette action, et à faire ressortir, qu'alors qu'un traité de commerce peut, sans inconvénient, être débattu des mois et signé à une date quelconque, un traité militaire doit être prévu, débattu, et signé en un laps de temps rigoureusement exact; faute de quoi il ne répond plus à la situation et peut être inutile ou même nuisible.

Nous avons toujours un point faible, et un seule, la question des munitions. Il y a des mois que j'insiste sur cette question. J'ai commencé le jour même de la rupture de la voie Salonique-Nisch. Il était évident que là serait la pierre d'achoppement. Je ne retrouve pas chez mes collègues la claire compréhension de ce fait. Il ne nous aût rien coûté de préparer et d'échelonner le transport, on reste toujours libre d'ouvrir ou de fermer le courant. Aujourd'hui, à l'heure où il faudrait pouvoir déclancher l'action immédiate, on en est à l'établir; pis encore, il y a encore beaucoup de gens qui discutent sur cet insoluble dilemme: Nous établirons le courant si vous vous engagez ferme à marcher. Nous ne voulons pas nous engager ferme à marcher sans la certitude que le courant est établi, car nous n'avons pas confiance en l'organisation russe. L'ennui c'est que toute journée perdue pour l'amorçage du courant de transport est perdue pour l'entrée en action: cela éternise et agrite la discussion.

Est-ce à dire que je suis, sans réserve, assuré de la bonne foi roumaine, de l'énergie de Mr Bratiano? Pas du tout. Cet homme est un usurier politique, qui, par les plus petits moyens, gagne du temps. En faisant son jeu, nous perdrons à coup sûr. J'attende avec impatience la possibilité de le mettre au pied du mur; ce jour ne sera que celui où l'on aura nettement établi toutes les données du courant de transport. Il devra alors, ou jeter complètement le masque et avouer son impuissance à prendre une décision (mais alors, il devra renoncer officiellement à l'espoir de réaliser les bénéfices de sa politique), ou marcher. Comme nous avons la certitude qu'il ne peut actuellement marcher contre nous, nous avons tout intérêt à établir au plus vite la situation qui nous permettra de parler haut.

Enfin il y a une seconde substitution intéressante. A la conversation militaire s'est substituée la conversation politique, engagée par nous et appuyée par les trois autres ministres. Il y a peut-être tendance à l'établissement d'une conversation personnelle et directe par la Russie, se substituant à la dernière. Je dis tendance, car les deux derniers télégrammes reçus par mon collègue russe et son ministre précédent de beaucoup les instructions que nous pourrions recevoir. Il est inutile de répéter combien les Roumains sont pointilleux quand il s'agit des Russes; et que ces derniers sont facilement un peu brusques. Aussi, tâchons-nous, maintenant, de maintenir le plus possible le bloc homogène, sans aucun cavalier seul.

Mr. Bratiano, depuis deux ans, cherche toujours à nous opposer les uns aux autres; cette fois-ci, il doit trouver en face de lui l'Entente, et rien d'autre. C'est à l'Entente qu'il appartient d'user, en temps et lieu, du suprême argument: Faute d'une coopération efficace dans le délai de...., nous nous considérons comme déliés de tout engagement: la Roumanie pourra réaliser son idéal à ses risques et périls sans aucune obligation de notre part ni d'assurer son ravitaillement en munitions, ni de lui assurer l'attribution des territoires revendus. Il est d'ailleurs évident que Mr. Bratiano qui ne manque pas d'intelligence sait parfaitement n'atre pas encore au bord de l'abîme, puisque l'Entente n'est pas encore tout à fait décidée à jouer cette dernière carte.

L'avis des Etats-Majors, qui n'a aucune valeur politique, a toutefois été un avertissement qui l'oblige à renoncer aux longs délais. C'est à nous de ne pas lui laisser l'occasion d'en exploiter de petits pour prolonger la neutralité.

Je ne communique le journal ci-joint, établi au jour le jour, à personne, sauf au Général Janin que je prie d'ailleurs de le conserver rigoureusement secret.

Historique des négociations poursuivies avec le gouvernement roumain en Juin 1916

A proprement parler, la France n'a jamais été chargée ici d'aucune négociation et d'aucun pourparler. Jusqu'en Février 1916, j'ai essayé, à plusieurs reprises, d'exercer sur les conversations en cours une certaine influence. Il ne m'a pas été difficile de voir que cet essai aurait des conséquences désastreuses pour moi, sans aucun effet matériel, parce que les questions de personne se substituaient immédiatement aux conflits d'idées. J'ai su avec précision que j'étais formellement accusé à Pétrograd d'avoir exprimé des idées personnelles, mieux même, de les avoir en quelque sorte suggérées à l'état-major roumain. Non seulement mon collègue anglais m'a averti, mais encore il a fait à Londres un rapport à ce sujet et m'a vivement engagé à me défendre à Paris. J'ai refusé catégoriquement. J'ai jugé inutile, ayant une attitude absolument nette et franche et une correspondance précise sur tous les points, de m'amuser à des polémiques personnelles. Ma correspondance fait foi et j'ai laissé passer l'insinuation. Seulement sentant mon collègue russe prévenu contre mon action, dès son arrivée, j'ai jugé prudent de m'abstenir et l'ai laissé marcher dans ses négociations sans essayer d'en soulever le voile; je savais d'avance que par vice même de principe, il était impossible qu'il pût aboutir.

Entre Février et Juin 1916, il n'y a des notre part qu'un acte politique: la démarche demandée par les télégrammes des 6, 22 et 29 Avril pour attirer l'attention de la Roumanie sur la proximité de grands événements et la modification de la situation générale en sa faveur. J'étais certain que cette démarche isolée ne pouvait réussir, étant donnée l'attitude de nos collègues russe et anglais ici; j'en ai exprimé les raisons dans mon rapport no. 46 Personnel au Général Joffre.

Près d'un mois plus tard, la veille même de l'offensive russe, le Ministre de Russie recevait l'ordre de répéter notre démarche; naturellement cela ne pouvait réussir davantage, l'action restait décousue et individuelle. Entre-temps, la conversation entre le Colonel Tatarinof et l'Etat-Major roumain s'étiolait... Toutes les situations étaient changées, les défiances avaient augmenté plutôt qu'elles ne s'étaient calmées.

Toutes les conversations de mon collègue russe sont caractéristiques et je les relève dans mes rapports: elles tendent toutes à chercher par où, comment et en quoi l'attitude de la Roumanie est douteuse. Le colonel Tatarinof était en Bulgarie l'an dernier; il se préoccupe des analogies et s'attend à une trahison: mauvaise condition pour traiter (voir mon rapport 47 du 3/16 mai 1916). En outre, au point de vue de l'offensive russe, il est porté à douter de son succès et manque de confiance; somme toute la conversation tourne à la chicance de détail.

En France, malgré le contrat commercial avec l'Allemagne, on suivait la politique de confiance; on accordait des munitions, mais en Russie on refusait tout. On renvoyait assez durement, aussi bien les officiers venus pour acheter des chevaux que ceux venus pour assurer des transports; et l'Angleterre même faisait des difficultés (déclaration de Mr. Bratiano à Mr. Blondel) pour les bateaux à diriger sur Archangel'sk. Ces difficultés ont été précisément cause que le Général Ilesco, tenu depuis longtemps sur place et n'aboutissant à rien, s'est retourné vers nous. Jusque là, notre action était et ne pouvait être que nulle; et aucune initiative ne pouvait nous être permise en des questions qui ne nous regardaient nullement, et à l'écart desquelles nous étions systématiquement tenus.

Le déjeuner du 13 Juin

Le 13 Juin, à la suite de plusieurs visites amicales, mais sans but militaire ou politique précis, je devais présenter le Capitaine Cartier au Général Ilesco, dans un déjeuner qui réunissait ce général, son chef de cabinet actuel, Lt-colonel Nicoleanu¹, le beau-frère de Bratiano, Commandant Rosetti², le chef du

¹ Eracle Nicoleanu (1872-1940?) În perioada iunie-decembrie 1916 a exercitat funcția de șef birou informații în Marele Stat-Major. În 1918 a fost avansat general și numit prefect al Poliției Capitalei (1918-1930). După venirea lui Carol al II-lea pe tron, a comandat Jandarmeria Română (1930-1931).

² Radu R. Rosetti (1877-1949), general, fiu al scriitorului Radu D. Rosetti. Cu gradul de maior (1/14 aprilie 1914) a fost încadrat, de la 23 iulie/5 august 1914, ca șef al Biroului 6 operații din cadrul Marelui Stat-Major, funcție pe care și-a păstrat-o și în toamna anului 1916, în cadrul Marelui Cartier General. După terminarea campaniei, la cererea sa, a comandat pe rând regimentele 55/67 infanterie, 6 infanterie Mihai Viteazul, 47/72 infanterie, cu ultimul luptând în cadrul bataliei de la Mărășești, unde a fost rănit. Radu R. Rosetti a fost decorat

bureau des opérations, Colonel Rascanu¹, et l'ancien attaché militaire en Serbie, Commandant Dumitresco². Déjeuner plein de cordialité, température de communiquée; car en annonçant coup sur coup, des succès russes. A ce déjeuner, le général, en ensuite le Commandant Dumitresco, qui est le plus franc des cinq, ont insisté et reïnsisté à plusieurs reprises sur la question des munitions sans lesquelles il n'y avait rien à faire. Au demeurant beaucoup de „cher camarade”, des promesses vagues, et l'invitation ferme pour Cartier d'aller avec le Colonel Rascano visiter le front de Turtucaia et celui des Carpathes, en automobile. C'est la tournée classique que l'on fit d'ailleurs faire récemment au Capitaine Walford, adjoint à l'attaché militaire anglais. Une seule note très distincte après ce déjeuner: le Commandant Rosetti dont l'importance tient à sa parenté étroite avec Bratiano, bloquait dans un coin le Capitaine Cartier pour lui expliquer toutes les raisons connues selon lesquelles une action roumaine serait encore prématurée: l'offensive russe est isolée, faite pour tirer l'Italie d'une mauvaise passe, la guerre sera longue, etc, etc. L'après-midi du 13, en rentrant à la Légation, je trouvais votre télégramme du 12 juin no. 2218/19; et séance tentante je demandais une audience d'urgence au Général Ilesco.

Audience du 14 Juin

Ce télégramme m'offrait en effet une base ferme pour entrer dans la conversation. Nous cédions du matériel et beaucoup. J'avais le droit de parler. Le Général m'a reçu très bien. Il allait justement au Palais et était ravi d'y porter de bonnes nouvelles. Et puis je tombais juste en moment où la mauvaise volonté russe pour les livraisons était (ou lui paraissait) évidente. Et il me demandait d'intervenir. Ceci me permettait de causer de la situation et j'ai saisi la balle au bond: du moment qu'il liait à cette question de munitions celle de l'entrée en campagne par un rapport de dates précis, sinon définitif, il était possible de discuter; et je pouvais lui faire observer que la date d'août, prévue par lui comme date probable d'entrée, ne correspondrait pas aux événements, et qu'il serait très probablement amené à s'engager avant s'il ne voulait laisser passer l'heure; toutefois il ne s'engageait pas de façon franche dans la discussion.

pentru faptele sale de arme din bătălia de la Mărășești cu ordinul „Mihai Viteazul”, cea mai înaltă decorație de război românească. Aceeași decorație a obținut-o și unitatea pe care o comanda. După încheierea păcii separate cu Puterile Centrale, a demisionat din armata română și s-a înscris în armata franceză (septembrie 1918), fiind atașat mai întâi statului-major al Armatei 5 și, mai apoi, Armatei Aliate de Dunăre. Colonelul Radu R. Rosetti a servit ca ofițer de legătură între Comandamentul Militar Francez și autoritățile române, ce se pregăteau să se realăture Antantei. După război a fost atașat militar în Anglia (1919-1920). Avansat general de brigadă la 1 ianuarie 1924, a demisionat din armată o lună mai târziu. A fost unul dintre organizatorii Muzeului Militar Național, deținând funcția de președinte al Consiliului de conducere a acestei instituții (1924-1931). După trecerea în rezervă a fost mult timp conservator al colecțiilor Bibliotecii Academiei Române. În 1935, Academia Română l-a primit în rândurile sale. În perioada ianuarie-noiembrie 1941 a fost ministru al Educației și Culturii Naționale, din care a demisionat. Radu R. Rosetti a fost unul dintre cei mai importanți istorici militari români, iar cea mai importantă lucrare este *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, apărută în 1947. A decedat în închisoare la 2 iunie 1949. (Radu R. Rosetti, *Mărturisiri. 1916-1919*, ediție, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, Editura Modelism, București, 1997)

¹ Ion Rășcanu (1872-1952). În perioada neutralității a fost șef al Secției Operații din Marele Stat/Major (Marele Cartier General). În decembrie 1916 a fost numit atașat pe lângă Marele Cartier General francez, apoi a comandat o brigadă. După război a îndeplinit funcțiile de secretar general al Ministerului de Război (1918-1919) și ministru de război în trei guverne conduse de: Arthur Văitoianu (27 septembrie - 30 noiembrie 1919); Alexandru Vaida Voevod (1 decembrie 1919 - 12 martie 1920); Alexandru Averescu (13 martie 1920 - 16 decembrie 1921). A demisionat din armată în 1922, urmând o carieră politică. A fost ministru pentru Basarabia și Bucovina (1927); comisar superior al guvernului în Basarabia și Bucovina (1931); ministru de stat (1931-1932); primar al orașului Vaslui (1938-1942) și al municipiului București (octombrie 1942 - august 1944). A fost ales deputat în legislaturile 1920, 1926, 1928 și 1931 și senator în 1920 și 1930. În 1950 a fost arestat de autoritățile comuniste și a murit în închisoarea de la Sighet.

² Toma Dumitrescu (1877-1936), maior, șef de cabinet al generalului Dumitru Ilescu în campania din 1916. A avansat până la gradul de general de divizie. A avut multiple misiuni în străinătate - expert militar al delegației române la Conferința de Pace de la Paris (1919); delegat la conferințele internaționale de la Genova (1922) și Lausanne (1922-1923), comandant al Școlii Superioare de Război (1926-1927), comandant al Diviziei 4 infanterie (1927-1930), al Corpului 4 armată (1932) (Detalii în Toma Dumitrescu, *Războiul național. 1916*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indice de Petre Otu și Maria Georgescu, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1999).

J'ai cru devoir vous télégraphier dès lors qu'il y aurait avantage à hâter l'envoi. Mais en vous disant, par le dernier paragraphe de ma dépêche, qu'il serait mauvais de prendre des engagements pour le délais si nous n'avions pas la certitude de les tenir, je n'avais pas en vue la préoccupation de rester dans le vague sur la date de livraison; j'avais en vue surtout le souci de la parole donnée, notre situation morale comme grand Pays ne devant en aucun cas être atteinte; nous avons déjà donné une fois une date qui n'a pas été respectée (télégr. diplomatique du 17 avril). Je tenais à ce que l'avenir nos promesses soient rigoureusement tenues.

Les inspections du Capitaine Cartier

Les 7/20 à 8/21 juin le Capitaine Cartier a visité avec le Colonel Rascano les tranchées du front bulgare et celles du front transylvain. Avant ces visites, le Capitaine s'était concerté avec moi. Je lui avais donné, comme lignes générales, de déclarer que c'était superbe (car je connais l'amour-propre roumain) et de marcher à fond dans le sens de la situation générale excellente pour la Roumanie. Au demeurant Capitaine avait lu ma correspondance, pour bien se pénétrer de la situation, et j'étais parfaitement certain qu'il ne pouvait que me rendre service. Effectivement il n'a pas manqué de marquer que ces tranchées répondaient à une vieille situation, la situation défensive, mais qu'aujourd'hui il s'agissait, nul ennemi n'étant menaçant, d'en sortir pour envahir le territoire ennemi. D'ailleurs le Colonel Rascanu ne s'est pas fait prier pour abonder dans son sens: indication, hélas légère dans ce pays où, depuis deux ans, les officiers espèrent la guerre sans avoir aucun moyen d'action pour faire triompher leurs idées; mais le Capitaine Cartier a pu développer ses arguments et j'ai su depuis qu'ils n'étaient pas restés sans faire impression au Colonel Rascanu: le Général Iliesco me l'a dit.

La dépêche du 21 juin

Votre dépêche no. 2888 a 2890 du 21 juin marquent nettement que vous vous intéressiez à hâter à la fois les transports et l'entrée en action roumaine, j'ai redemandé d'urgence une audience qui m'a été accordée le 24. Par mon télégramme no. 216 je n'en ai résumé que l'essentiel qui était d'ailleurs suffisamment décisif. En réalité cette audience a été longue, de plus d'une heure.

J'ai commencé par dire au Général Iliesco qu'ayant à défendre mon point de vue vis à vis de l'état-major roumain, je ne croyais mieux pouvoir faire que m'adresser à lui dont le concours m'avait toujours été précieux, et dont l'influence était seule capable d'obtenir en Roumanie une décision. J'ai fait valoir son rôle et je lui ai dit que je voulais causer avec lui et avec lui seul; que je n'avais avisé aucun de mes collègues de la démarche que j'entreprenais, et que je le priais d'en garder le secret et de réfléchir en toute liberté; que je ne voulais donner, à aucun degré, à ma démarche, toute militaire, un caractère de conseil ou de pression politique, étant donné que je n'étais chargé de rien de semblable, mais que je voulais une fois lui parler en toute franchise et que je ne lui demandais pas de réponse.

J'ai donc fait mon exposé. Aucun discussion, accord. J'ai ajouté: "Mon Général, bien avant l'offensive russe, le 3/16 mai, j'ai fait auprès de vous une démarche dont vous avez le souvenir, et où j'étais assez géné, car je n'avais pourtant sur la proximité de l'offensive. C'était un avertissement discret et j'ai vu que vous l'aviez compris. Cette fois ci, voyez le ton des télégrammes que je reçois; il respirent une certitude telle qu'aucune hésitation n'est permise; je vous assure de vous à moi, le premier sonnait un commandement préparatoire, ceci c'est le commandement d'exécution. Je ne peux pas me tromper. C'est alors qu'à ma grande surprise le Général Iliesco c'est décidé à brûler net ses vaisseaux." Bien que vous ne m'avez pas demandé de réponse, je puis vous en donner une. Et il m'a fixé de façon précise qu'il pouvait s'engager à fixer le premier jour de mobilisation 40 jours avant l'arrivée du premier train de munitions. Ceci, écrit sous sa dictée, pour être transmis au Général Joffre. Comme commentaire, il m'a expliqué qu'il pouvait me répondre ayant déjà parlé suffisamment avec Mr. Bratiano à ce sujet; car Mr. Bratiano venait de recevoir de Mr. Lahovary¹ un télégramme contenant une communication dont le sens général se rapprochait beaucoup de ma propre démarche. Pour ce qui est du Roi: Je suis, dit le Général,

¹ Alexandru Em. Lahovari (1855-1950), diplomat și om politic. Născut la Paris, a avut o lungă carieră diplomatică, fiind acreditat în mai multe capitale europene – Sankt Petersburg, Roma (1893-1899, 1917-1928), Constantinopol (1902-1906), Viena (1906-1908), Paris (1908-1917).

son meilleur ami et son conseiller, et je répons de lui. (*A propos de Lahovary, le Général dit: Il a longtemps douté de la franchise de Mr. Bratiano, mais maintenant il est bien convaincu que nous sommes d'accord pour marcher et il nous seconde bien*). *Cette remarque est curieuse.*

La démarche du ministre

Ayant promis au Général Iliesco le secret absolu sur ses conditions, j'ai rédigé immédiatement mon télégramme, et j'ai dit à mon ministre que le Général venait de prendre vis à vis de moi un engagement conditionnellement réalisable: que je le priais de ne pas exiger d'en avoir connaissance avant que j'ai le réponse de Paris; mais que les évènements prenaient une tournure très favorable. Je le priais de garder le secret; en autres je l'avisais qu'il y avait eu une intéressante dépêche de Mr. Lahovary à Mr. Bratiano.

Monsieur Blondel s'est aussitôt rendu chez Monsieur Bratiano. Ce dernier a été, à son ordinaire, imprécis et facilement larmoyant; il s'est préoccupé de Kowel, des rassemblements ici ou là, de l'arrêt de l'offensive russe. Evidemment il ne s'attendait pas encore à pouvoir être rapidement acculé à une décision; et à son ordinaire il suivait sa tactique habituelle, qui est de gagner du temps. Mais je ne m'en suis pas préoccupé l'engagement du Général Iliesco étant précis et indiscutable comme valeur.

Visite du Capitaine Cartier à Mr. Bratiano

Immédiatement après Mr. Blondel, le Capitaine Cartier entra chez le Premier Ministre qui lui avait fixé une audience d'arrivée. La conversation a roulé sur des sujets militaires, mais à plusieurs reprises le Capitaine a eu une attitude nette et du meilleur effet. Mr. Bratiano ayant parlé de ses renseignements certains sur la formation d'une nouvelle armée allemande, le Capitaine l'a arrêté net en lui déclarant que c'était, depuis deux ans, son métier de connaître l'armée allemande; que depuis 8 mois les Allemands n'avaient pas seulement pu créer une nouvelle division, et que s'ils l'avaient pu ils l'auraient jeté sur Verdun; qu'à plus forte raison la formation d'une armée nouvelle était une impossibilité. Mr. Bratiano n'a pas insisté.

Ensuite Mr. Bratiano a parlé des fautes de la France. C'est un sport assez usité en Roumanie. Il a encore été arrêté net par la phrase: La France a pu faire des fautes, c'est possible; mais c'est encore elle qui servira d'exemple au monde. A part ces incidents, la conversation s'est bien passée et d'une façon générale le Capitaine Cartier a très bien fait ressortir l'impossibilité pour les Allemands de mettre en ligne une ressource nouvelle quelconque, ainsi que la diminution constante de ses disponibilités.

Dans les journées du 24 au 27 juin, j'ai attendu la réponse, j'ai eu quelques entrevues courtes et sans intérêt politique avec le Général Iliesco; demandes de renseignements pour le Général Janin¹ sur la nature des chargements du Jiul, de la Bistritza et du Bucarest; avis de départ du Melbourne, communication concernant son chargement.

D'ailleurs étaient jours de courrier; et les quatre journées de présence du courrier à Bucarest sont des journées écrasantes, dans lesquelles je tenais en outre à terminer mon travail sur l'armée roumaine.

Réunion des attachés militaires du 14/27 juin 1916

Le Mardi 14/27 juin, nous avons eu réunion des attachés militaires. Le Colonel Thomson, partant pour la campagne s'est fait excuser. Etaient présents, le Colonel Tatarinof, russe, le Colonel Ferigo, italien, le Colonel Antonovitch, serbe, et moi. Je tiens à faire le résumé de quelques idées exprimées à cette réunion, parce qu'elles marquent nettement l'état d'esprit de chacun.

1. Le Colonel Tatarinof nous a d'abord communiqué toutes les raisons qu'il avait de suspecter la bonne foi de la Roumanie – son attitude douteuse, ses complaisances pour les Autrichiens, qui auraient, paraît-il, réussi à évacuer 800 wagons chargés de réfugiés civils de Bucovina en Transylvanie en passant par territoire roumain. J'objecte que cela ne signifie pas grand chose; il y a ici 10.000 wagons austro-allemands peut-être; admettons qu'ils en aient laissé filer 800, on les retrouvera sur le stock disponible.

¹ Pierre Maurice Janin (1862-1946), general francez (grad obținut la 20 aprilie 1916), șef al Misiunii Militare Franceze în Rusia (1916-1917). În august 1918, mareșalul Foch l-a numit șef al forțelor aliate în Rusia, calitate în care a comandat Legiunea cehoslovacă.

2. Comme nous discutons la bonne foi roumaine, le Colonel Ferigo s'engage à fond sur la question avec sa thèse favorite: inutilité absolue de compter sur la Roumanie; elle ne marchera jamais sauf quand elle ne sera plus utile; et par conséquent elle est nuisible et ne servira qu'à compliquer le partage.

3. Le Colonel Tatarinof exprime toutes ses craintes au sujet de la situation aventurée des troupes russes de l'armée Brussiloff. Il nous expose les rassemblements ennemis à Kowel et la constitution d'une armée Mackensen en Transylvanie. Il dit qu'il est passé par Vienne-Budapesth, 4 corps d'armée autrichiens venant du Trentin, 3 corps d'armée allemands venant de France, 2 corps – dito – encore attendus – enfin les 101 à 105 divisions venant des Balkans; soit dix corps d'armée, et il conclut que leur situation est grave si les Français et les Anglais n'attaquent pas.

J'ai aussitôt pris la parole pour lui dire que ces renseignements étaient de source bien légère, et que l'offensive russe ne stoppait en aucune façon, et qu'il pouvait s'attendre à lui voir prendre une ampleur nouvelle; que j'avais pour le croire, de sérieuses raisons, et que rien ne se passait aujourd'hui qui ne soit d'accord complet entre les grandes Etats-majors. Mon collègue italien a appuyé aussitôt et nous avons calmé les craintes du Colonel Tatarinof qui est certainement en arrière de la main.

Puis on a comparé et échangé, comme d'habitude, les renseignements provenant de sources variées. Toutefois je n'ai pas soufflé mot de mes conversations avec le Général Iliesco dont personne ne se doute. Mais avant de partir, j'ai pris à part le Colonel Tatarinof pour lui demander où il en était; il m'a répondu très évasivement qu'il avait fait tout ce qu'il y avait à faire, et qu'il n'y avait qu'à attendre que les Roumains disent un jour ce qu'ils veulent; en un mot, j'ai eu l'impression très nette que le sujet était, à son avis, épuisé, et qu'il ne causait plus. Je ne me suis pas découvert.

Mes démarches du 29 juin

J'ai reçu le 27 juin vos dépêches no. 3331 à 3334 et 3304/m à 3307/m qui donnaient réponse à mon télégramme no. 266 et me permettaient de tenter une démarche définitive. J'ai demandé une audience.

Le 16/29 juin au matin, j'ai été reçu pour ainsi dire entre deux portes, par le Général Iliesco; car ce jour là (jeudi) la capitale était en rumeur pour des troubles socialistes provoqués par la vie chère et par la répression sanglante d'une manifestation socialiste à Galatz (9 morts et 25 blessés). La ville était pleine de troupes, les Généraux siégeaient au Ministère de la Guerre, et il était question d'état de siège. Le Général m'a reçu entre deux séances de Conseil.

J'ai dit au Général Iliesco: Ceci me gêne; ce que j'ai à vous dire est sérieux, et doit être dit à loisir, à moins que nous ne soyons assez d'accord pour nous entendre à demi-mot. Il m'a dit de continuer. J'ai donc dit brièvement votre réponse pour les dates; puis très hativement, mais en appuyant sur chaque point, chacun des paragraphes de votre télégramme. Bien, bien, bien. Alors m'a-t-il dit, il faudrait mobiliser rapidement? Militairement parlant, il faudrait mobiliser aujourd'hui, ai-je répondu; et vous savez moieux que moi les avantages de la surprise. Eh ! bien que Mr. Blondel aille voir Mr. Bratiano, il lui donnera la réponse; moi je vais lui en parler; il a été polytechnicien, il comprendra la valeur des chiffres et des dates".

Avant de partir, mon Général, je tiens à vous préciser encore que tous les Etats-majors alliés sont pleinement d'accord non seulement sur la conduite des offensives qui commencent, mai sur l'a propos et l'importance de l'heure pour vous. A ce moment l'arrivée de Mr. Bratiano, appelant son secrétaire général pour le Conseil, a interrompu ma communication.

Démarche de Mr. Blondel

Le même soir, à 5 heures, Mr. Blondel était reçu par Mr. Bratiano, déjà avisé et mis au courant par le Général Iliesco. Je retiens de sa conversation les points essentiels ci-après. Jusqu'ici, quand vous m'avez communiqué qu'il était temps d'agir, j'ai toujours dit: Ce n'est pas mon avis. Aujourd'hui je ne vous dirai plus la même chose. Je crois que l'heure est venue. Mais je ne puis prendre de

résolutions définitives sans avoir consulté mon Conseil, et je vous demande 48 heures pour vous donner une réponse.

Tel est le sens général: aucune objection sur aucun point. La demande de Mr. Bratiano est trop juste, il n'y a rien à dire à ce délai de 48 heures; à première vue, s'il eût voulu se dérober, il aurait demandé un délai de réflexion indéterminé.

Autres démarches

Le même jour 16/29 juin, le Ministre d'Angleterre a reçu communication du télégramme du Général Joffre, et télégraphié au Colonel Thomson¹ de revenir d'urgence, pour faire à l'Etat-major roumain une communication appuyant la mienne. Le Russe n'a pas encore été averti, l'italien non plus. Mais en tous cas, le secret, jusque là, absolu, de la négociation poursuivie entre la Légation française et le Président du Conseil roumain est maintenant partagé avec les Légations voisines, et par suite plus exposé.

Le 17/30 juin, démarche du Ministre d'Angleterre auprès de Mr. Bratiano auquel il communique purement et simplement le télégramme du Général Joffre. Mr. Bratiano dit que dans ses évaluations de durée de transport, le Général Joffre se trompe. Le Ministre d'Angleterre ne sachant que répondre reste muet. Mr. Bratiano, après l'entretien, part pour sa propriété, à la campagne, à Florica, après avoir convoqué ses ministres pour le dimanche matin 19/2 juillet à 10 heures.

Le 18/1er juillet au matin, je suis appelé chez l'attaché militaire italien qui vient de recevoir un télégramme pour lui ordonner de seconder énergiquement mon action. Bien que très pessimiste par principe, le Colonel Ferigo prend de moi toutes les indications utiles, et me seconde, sans aucune réticence. Il a d'ailleurs toujours eu ici, au point de vue allié, une attitude excellente, et n'a jamais eu une défaillance, répétant toujours aux Roumains que l'heure favorable ne peut se prolonger indéfiniment.

Ce même matin 18/1er juillet, Mr. Blondel a vu les deux ministres Mrs. Costinesco et Constantinesco. Costinesco a une attitude tout à fait formelle et se déclare ouvertement pour la mobilisation immédiate. Constantinesco voudrait faire d'abord la moisson. Il y a de grosses difficultés à lui faire comprendre qu'en matière militaire, les opportunités ne tolèrent aucun accommodement.

L'après midi, le ministre de France doit voir les ministres Porumbaru², Angheliesco³, Mortun⁴ et Radovici⁵ pour les chapitrer en vue du Conseil de demain.

¹ C.B. Thomson of Cardington (1875-1930), ofițer britanic, atașat militar la Legația Marii Britanii la București (1915-1918) În timpul prezenței sale la București a avut o relație de dragoste cu Martha Bibescu, rămânându-i devotat până la sfârșitul vieții. După război a intrat în politică, fiind secretar de stat al aerului în guvernul condus de Ramsay Mac Donald (1924; 1929-1930). A decedat la 5 octombrie 1930 într-un accident aviatic.

(Detalii în Martha Bibescu, *Destinul lordului Thomson of Cardington urmat de Smaranda de generalul de brigadă lord Thomson of Cardington*; prefață de James Ramsey MacDonald, prim-ministru al Angliei, traducere de Vasile Zincenco, cuvânt înainte de Ion Bulei, Editura Compania, 2002.)

² Emanoil M. Porumbaru (1845-1921), om politic, ministru al Afacerilor Străine (4 ianuarie 1914-8 decembrie 1916).

³ Dr. Constantin Angelescu (1869-1948), medic, profesor universitar și om politic român. Deputat și senator în toate legislaturile din perioada 1901-1938, ministrul lucrărilor publice în guvernul liberal (4 ianuarie 1915-10 decembrie 1916). A fost primul titular al Legației române în SUA (1918); după război a fost ministru al instrucțiunii publice, în guvernele conduse de Ion I.C. Brătianu (1918-1919; 1922-1926; 1927-1928) și Gheorghe Tătărescu (1934-1937) afirmându-se ca un reformator al școlii românești. A fost membru al Academiei Române. Între 30 decembrie 1933-4 ianuarie 1934 a fost prim-ministru interimar al României.

⁴ Vasile G. Morțun (1860-1919), ziarist și om politic român. Adept, în prima perioadă a vieții, al ideilor socialiste, a devenit primul deputat socialist în Parlamentul României (1888). A trecut apoi la liberali, în cadrul a ceea ce s-a numit „trădarea generalilor” (1899). A fost ales în Parlamentul României ca senator și deputat. În perioada 4 ianuarie 1914-10 decembrie 1916, Vasile G. Morțun a îndeplinit funcția de ministru de Interne, în cabinetul condus de Ion I.C. Brătianu. În anul 1916, a fost ales președinte al Camerei Deputaților, care își stabilise sediul la Iași. În această calitate, el a prezidat Adunarea Constituantă care a realizat cele două reforme inițiate de liberali înainte de război și promise de regele Ferdinand – votul universal și noua lege agrară.

⁵ Alexandru Radovici, ministrul Industriei și Comerțului în guvernul liberal (4 ianuarie 1914-10 decembrie 1916).

Après midi du 18/1 juillet 1916

3 heures. Visite au Colonel Tatarinof qui me déclare d'abord que les livraisons dans le délai de temps calculé par le Général Joffre sont impossibles. Je le prie de n'en rien dire et de s'en tenir à notre texte. Ensuite il me dit qu'il vient de recevoir du Général Alexeieff un télégramme le chargeant d'une démarche de la part de S.M. le Tzar auprès du Général Iliesco; il me dit que le texte diffère grandement du mien mais il refuse de me le montrer. Je le prie de faire savoir au Ministre de la Russie que je désire comparer les textes et que j'attendrai chez moi entre 4 et 5 heures son appel téléphonique.

4 heures. Visite du Colonel Thomson que j'ai convoqué. Il me dit que pour sa part il a effectué la démarche dont il était chargé en lisant son télégramme au Commandant Rosetti (personnalité sans aucun mandat politique, mais beau frère de Mr. Bratiano). Le Colonel Thomson est sceptique sur la possibilité de livraison des munitions et ne cache pas qu'il doute que nous tenions nos engagements.

4, 1/2 heures. Appel par téléphone chez le Ministre de Russie, Mr. Poklewski. Celui-ci me lit le texte que le Colonel Tatarinof prétendait me cacher. Le texte est loin d'avoir la précision de celui du Général Joffre. Le Général Alexeieff y parle au nom du Tzar. Sur l'offensive rien que de très vague. Il n'est question que de l'offensive russe actuelle, rien ne laisse entendre qu'elle est combinée avec d'autres; sur la livraison du matériel à la Roumanie, une promesse subordonnée à la décision roumaine. En revanche une affirmation très nette que le Tzar s'attend à ce que la Roumanie se décide. La dernière phrase est même trop cassante par rapport à ma démarche car elle se termine par les mots maintenant ou jamais!

Après entente le Ministre de la Russie décide de ne pas donner le texte écrit, mais de la faire subsister la phrase à la lecture. (Noter que la phrase a été rétablie dans le ....le 5 juillet).

Personnes vues par Mr. Blondel le 18/1 juillet

Mr. Porumbaru, bien, en bonne dispositions mais n'a aucune influence.

Mr. Anghelesco, Ministre des Travaux Publics, très chaudement avec nous.

Mortun, absent.

Radovici, ne vient pas.

Dimanche, 19/2 juillet 1916

A 10, 1/2 heures du matin mon collègue russe doit remettre par écrit sa communication au Général Iliesco. (Modifié. La communication a été verbale et faite au Président du Conseil.) A la même heure le Conseil des Ministres doit commencer. A midi et demi étant avisé que le Conseil vient de finir, le Ministre de France téléphone au Président du Conseil. On lui répond qu'il vient de sortir; il est évident qu'il essaie d'éluder la réponse. Le ministre communique qu'il ne bougera pas de la Légation sauf pour déjeuner à l'Athénée Palace, et attend une convocation.

A 4 heures la convocation n'étant pas venue, il envoie une lettre par son planton; le planton revient disant que le Président du Conseil est parti à la campagne. Le Ministre de France fait rapporter sa lettre et dit de la laisser à domicile. Puis il se rend avec moi chez le Ministre des Affaires Etrangères pour protester.

A 5 heures chez Mr. Porumbaru, on répond que son Excellence repose. Le Ministre dit qu'il revienra dans une demi-heure et nous allons chez le Ministre Costinesco¹. Nous trouvons à sa porte le Ministre d'Italie, qui vient aux nouvelles; j'attends sans entrer. Mr. Costinesco raconte la séance du Conseil. Il prétend que Mr. Bratiano a défiguré de son mieux les communications faites par Mr. Blondel et par moi. Il met en doute la réalité des offensives, il met en doute la possibilité d'arrivée des munitions, il ergote sur l'urgence et dit: nous marcherons sûrement, mais... Mr. Costinesco l'a violemment combattu et se dit prêt à démissioner.

¹ Emil Costinescu (1844-1921), membru marcant al Partidului Național-Liberal, unul dintre fondatorii Băncii Naționale a României. A fost ministru de finanțe în cinci rânduri, ultima dată în cabinetul condus de Ion I.C. Brătianu (1914-1916). În anii războiului a făcut parte din guvernul de uniune națională, în calitate de ministru secretar de stat (1916-1917).

6 heures. Mr. Porumbaru reçoit à son tour Mr. Blondel, lui aussi à peu près à rétabli dans son texte réel la communication faite et insiste pour qu'on ne laisse pas passer l'heure; il nous apprend qu'après le Conseil le Président est parti pour Buftea (je regrette qu'on ne puisse savoir qui il désirait y voir), qu'il reviendra ce soir et qu'il y aura nouveau conseil demain.

Nous décidons Mr. Blondel et moi de faire une paraphrase textuelle du télégramme du Général Joffre et de la communiquer demain par écrit, afin que le Président du Conseil ne puisse défigurer notre communication. (Il n'a pas été donné suite à ce projet).

Somme toute il est évident que le Président du Conseil voudrait gagner du temps mais ne trouve ni la formule, ni la raison qui lui permettraient de nous faire une réponse évasive basée sur des motifs plausibles. Aussi élude-t-il d'abord la réponse.

J'ai appris que la communication du Colonel Tatarinoff a été faite au Président du Conseil même (à titre de Ministre de la Guerre) le Ministre de Russie étant présent.

Lundi, 20/3 juillet 1916

8 h. du matin. J'écris au Général Ilesco la lettre nr. 1, lettre privée et vais la lui porter. Cette lettre a pour but:

a- de bien établir sa part de responsabilités dans les négociations en cours, qui sont la conséquence logique de ses paroles, et non pas une initiative arbitraire de notre part.

b- de bien établir combien la France a mis de bonne volonté à faire crédit à la Roumanie, et qu'il convient de s'en souvenir.

c- de bien établir que l'heure actuelle est l'heure, et que passé celle-ci le rôle coopératif peut disparaître.

d- enfin, de dire qu'il serait maladroit de lasser la France.

Le tout est très enveloppé.

9 heures. À la Légation. Le Ministre se plaint de s'être écarté du texte du Général Joffre dans ses affirmations militaires. Je riposte que, précisément, étant seul chargé de déclarations d'ordre stratégique et militaire, je ne vois pas pourquoi il risquerait une erreur en s'embarquant dans cette partie. D'ailleurs je lui communique le texte littéral et il s'aperçoit que ce texte cadre parfaitement avec mes dires.

J'apprends qu'hier le Ministre d'Italie a fait une démarche auprès de Mr. Bratiano et il a même été plus loin que nous, disant que son gouvernement demandait formellement la coopération maintenant. Mr. Bratiano fait savoir qu'il recevra le Ministre de France ce soir à 6 heures.

11 heures. Mr. Bratiano fait communiquer à Mr. Blondel que le Jiul et le Bistritza sont encore à Bordeaux sans pouvoir partir par suite de fâcheuses formalités. Télégrammes immédiats. Mr. Blondel sentant que la difficulté est principalement dans les munitions, demande d'après nos instances, la garantie collective de livraison par les trois grandes puissances.

De mon côté, je télégraphie (télégr. no. 228-229) pour demander que nous surveillions de bout ces transports afin d'éviter tout à coup.

6, 1/2 heures. Le Ministre revient de chez le Président du Conseil. Ce dernier a, comme je m'y attendais, biaisé. Il se lance dans la procédure et n'oppose aucun obstacle de principe; mais selon son habitude, il pleure. Il ne peut pas marcher sans munitions. Evidemment on lui a déjà promis ces munitions et on n'a pas tenu les paroles données; par exemple pour juin (c'est malheureusement exact) et les bateaux sont encore en France, il ne peut pas se contenter de promesses, il croit à notre bonne foi mais le transport ne dépend pas de nous seuls. Comme gage de sa propre bonne foi, il se déciderait enfin à se lier par un engagement formel; et si on lui garantit le secret absolu, il veut bien signer enfin une convention militaire précise; qu'on lui procure le texte exacte de l'accord avec l'Italie, pour servir de base. Mais il veut qu'à cet accord la France soit représentée etc, etc.

Mon Ministre rentre assez satisfait. Je lui déclare net qu'il est absolument roulé. Car ce ne sont que procédés dilatoires pour gagner du temps. Mr. Bratiano discutera le texte, soulèvera des chicanes, ne signera et ne partira que quand il lui plaira, rompra si cela va mal et ne remplira en aucun cas le rôle que nous lui demandons, l'intervention maintenant.

Je veux télégraphier. Le Ministre s'y oppose et je lui dis que je réfléchirai encore le soir. Il n'y a pas eu nouveau Conseil des Ministres.

Mardi, 21/4 juillet 1916

J'arrive:

a- avec une lettre que je remets au Ministre, lettre dans laquelle je proteste contre le fait qu'il n'a été tenu aucun compte, dans la discussion, des engagements du Général Iliesco. Le Ministre ne veut en aucun cas s'en servir pour ne pas provoquer un conflit dans le gouvernement roumain. J'insiste en vain, et je cède, Mr. Blondel étant mieux renseigné que moi sur l'état d'esprit du Président du Conseil.

b- Avec un télégramme clair et complet pour le Général Joffre.

Le Ministre s'oppose absolument à son départ. Il me déclare qu'il s'est engagé vis à vis de Mr. Bratiano, à ce que Mr. Briand seul soit informé de ses intentions. Qu'il n'a pas gardé ce secret vis à vis de moi, à titre de collaborateur; mais qu'en aucun cas, il ne me dira plus jamais rien si je fais usage de ce qu'il m'a dit. Je suis donc obligé de modifier mon texte, et j'attends pour l'envoyer le résultat d'une seconde conférence qui doit avoir lieu l'après-midi entre Mr. Bratiano et Mr. Blondel.

Longue conversation avec le Ministre. Je lui marque que seules nos conditions ont de la valeur, que c'est à nous d'en poser et non à nous d'en recevoir. Que nous ne pouvons pas discuter. Qu'une coopération roumaine indéterminée n'a plus aucun valeur et que nous n'en pouvons payer le prix, qui serait beaucoup trop élevé pour le résultat obtenu. Qu'il faut se tenir rigoureusement aux conditions du Général Joffre.

10 heures. Conférence entre Attachés militaires. Nous venons de recevoir tous l'ordre d'appuyer le texte russe, lequel est bien plus serré que le texte du Général Joffre; points essentiels: la livraison subordonnée à la décision prise par la Roumanie, l'entrée en action maintenant ou jamais.

Nous allons tous après nous être entendus, voir nos Ministres et leur exposer la façon dont nous comptons faire la démarche. (Il y a eu pas mal d'opposition de l'élément diplomatique.)

11 heures. Le Ministre réclame avec énergie contre cette démarche, et déclare d'abord qu'il me défend de la faire et la ferai. Il se calme, mais cette intrusion du militaire dans le domaine réservé des diplomates l'affolle. J'insiste d'ailleurs sur ce fait que le seul texte existant étant le texte militaire, il ne devrait pas laisser le premier ministre roumain dévier la conversation sur un projet de texte à côté. Seul le texte militaire exprime la volonté de nos gouvernements.

5 heures. Le ministre revient de chez Bratiano. Conseil des quatre ministres de l'Entente.

J'apprends (toujours avec défiance de la télégraphier) que Mr. Bratiano exige l'arrivée du premier élément du courant du transport sur le sol roumain avant de partir; plus une masse d'autres conditions ridicules: les Russes seront toujours sur les Carpathes, les attaques n'auront pas cessé, etc, etc.

Je déclare à nouveau au Ministre que c'est temps perdu. Il me dit qu'il le sait bien et qu'en prenant note des désirs de Mr. Bratiano, il l'avait formellement averti que cela n'avait aucune chance d'aboutir, et qu'il n'était pas exclu que la conversation fut tout simplement coupée net. Il n'a toujours pas soulevé la question de la validité des engagements du Général Iliesco.

6 heures. J'envoie mon télégramme 230-231 au Général Joffre.

7 heures. Chez l'attaché militaire russe, réunion des attachés militaires. Nous réglons le protocole de notre communication au Général Iliesco. Le Russe remettra son texte par écrit. Moi de même paraphrasant le texte du Général Joffre. L'italien a un texte du Général Cadorna¹ qui cadre parfaitement. L'Anglais n'a

¹ Luigi Cadorna (1850-1928) este unicul fiu al generalului Raffaele, care a luptat în războaiele de independență și în cel al Crimeii (1853-1856). A fost destinat de timpuriu carierei militare. Avansează rapid în grad și comandă mai multe unități, între care Regimentul 10 bersalieri. În 1914 este numit șef al Statului-Major General, conducând armatele italiene după intrarea în război. A solicitat autonomie în exercitarea atribuțiilor și a susținut strategia atacurilor frontale, ce s-au dovedit lipsite de eficiență. A avut un înalt simț al datoriei și a instituit o disciplină severă trupelor din subordine, fără a atrage adevăratele acestora. Confruntările de la Caporetto, declanșate la 24 octombrie 1917 și soldate cu o gravă înfrângere militară pentru armata italiană, au determinat înlocuirea sa cu Armando Diaz. Luigi Cadorna a intrat într-un con de umbră și și-a scris memoriile, apărute în două volume. B. Mussolini l-a reabilitat, avansându-l mareșal împreună cu Armando Diaz.

rien reçu encore, mais comme allié il se joint nettement et sans arrière pensée à la démarche. J'envoie le soir au Général Joffre ma dépêche.

Mercredi, 22/5 juillet

Notre collègue russe porte son texte aux écrit au Général Iliesco.

Une partie de mes télégrammes manquent encore. L'attaché militaire anglais n'a toujours rien reçu. En conséquence nous déposons tous trois une demande d'audience au Gl. Iliesco pour le lendemain 23/6 juillet espérant que d'ici là tous nos télégrammes seront arrivés.

Jeudi, 23/6 juillet

Effectivement nos textes sont en complet. Vers les 9 heures du matin, nous recevons tous trois un coup de téléphone du Colonel Nicolesco. Le Général Iliesco, souffrant, se fait excuser, et ajoute qu'il part le soir même pour Sinaia où se trouve le Roi. Il nous recevra Samedi.

D'un commun accord nous estimons tous que c'est simplement une échappatoire pour gagner du temps et ignorer notre démarche, et qu'il ne faut s'y priver à aucun cas. Je libelle aussitôt avec l'attaché militaire anglais et l'attaché militaire italien, les textes de nos communications, et nous envoyons chacun une lettre d'envoi et une paraphrase des télégrammes reçus de nos états-majors. Ci-joint copie de ces documents.

Le Général Iliesco nous envoie en sous-mains divers émissaires facilement reconnaissables. Moi je reçois l'après-midi la visite d'Urechia, ingénieur, homme de paille du Général Iliesco dans toutes les questions d'argent. Tous ces émissaires trouvent moyen de nous glisser qu'on va mobiliser d'ici peu de temps, qu'on n'attend plus que très peu de choses, des garanties, des signatures, des envois. Bref, c'est un essai pour nous faire prendre patience. Notre prétention de n'en plus avoir gêne formidablement le gouvernement.

Vendredi, 24/7 juillet

Rien

Samedi, 25/8 juillet

Mon collègue russe me communique une nouvelle dépêche du Général Alexeïeff. Cette dépêche dit en résumé:

1. La Roumanie doit profiter de la situation sans attendre l'arrivée des munitions. Rappelez que les occasions perdues ne se retrouvent pas. Les opérations commencées n'ont pas l'intention de s'arrêter à mi-chemin, mais je ne puis répondre de ce qui arrivera dans un mois etc, etc.

2. Vis à vis de Bulgares, la Roumanie peut se suffire sans demander le morcellement de nos forces qui exécutent actuellement la principale tâche, mais en cas de nécessité nous pourrions envoyer en Dobroudja une ou deux divisions.

3. Si les Roumains veulent attendre le plus fort affaiblissement autrichien, nous n'avons plus aucun besoin de l'aide roumain, et il n'y a aucune raison de permettre aux Roumains de faire une triomphale entrée sur territoire autrichien. Cette dépêche a été communiqué, par écrit, le jour même, au Général Iliesco.

Elle est très discutée. Le Ministre de France déclare qu'il est trop tôt pour montrer le knout. Il y a des affirmations inutiles:

1. Pourquoi insister sur le fait de ne pas attendre les munitions, alors qu'elles devraient être là dans quatre jours? Y a-t-il un retard?

2. Inutile de dire qu'on ne peut répondre de ce qui arrivera dans un mois. Pourquoi accepter l'idée d'un arrêt de l'offensive?

3. Avertissement prématuré. En effet, la Russie étant entrée dans la voie de la manière forte semble vouloir passer de suite à la menace.

Je télégraphie pour dire qu'il me paraît préférable de réaliser les conditions de Mr. Bratiano, c'est à dire attendre l'arrivée du premier train de munitions, et ensuite parler avec ensemble pour imposer notre volonté, après avoir fourni un gage de bonne foi. Nous aurons alors beaucoup plus de force. La démarche russe fait un cavalier seul prématuré.

Dimanche, 26/9 juillet*Rien d'important***Lundi, 27/10 juillet**

Mon collègue russe a vient de recevoir avis que le premier train de munitions provenant du Melbourne a quitté Archangelsk le 25/8 juillet seulement. Il ne sera ici ni le 12, ni le 14, peut-être le 16. Combien regrettable!

Il me communique d'ailleurs une combinaison très embrouillée. Je vois qu'il a pris au sens littéral le mot arrivée du premier train, et que l'on ne fait aucun effort pour amorcer derrière, un courant de trains échelonnés. On se perd dans des interprétations et des discussions sur le matériel cédé ou acheté, sur celui qui est à livrer ou à entreposer, et en tout cas on perd de vue le but qui est l'organisation de transport présentable.

Pour le Bucarest rien n'a été fait. Il est toujours à Vladivostok attendant les ordres. Toute la faute en incomberait au gouvernement roumain, selon mon collègue, de même toute la responsabilité des retards du Jiul et de la Bistritza, dont nous n'avons pas de nouvelles, incomberait aussi aux Roumains. Le souci d'établir cette responsabilité et de conclure à l'irréparable mauvaise foi roumaine le hante.

Il est certain que par cette méthode nous n'arrivons à rien. J'envoie à ce sujet un télégramme, à la fois au Général Janin et au commandant en chef des armées françaises.

Nouvelle diplomatique

Mon Ministre me dit que le Ministre de Russie vient de recevoir la réponse de Sazonoff aux propositions de Mr. Bratiano. Je n'ai pas vu cette réponse. Elle accepte en principe, me dit le Ministre, mais elle demande la fixation d'une date éloignée au maximum de 15 jours, et en outre elle a une phrase malheureuse sur l'objectif à assigner à l'armée roumaine que l'on peut être amené à employer ailleurs qu'en Transylvanie.

Je fais deux objections:

A. Jamais Bratiano ne fixera une date que si on lui apporte son courant de munitions. Vouloir lui faire fixer une date et ne pas se hâter d'organiser les transports sont deux exigences contradictoires; on ne peut subordonner l'une à l'autre, parce que la confiance réciproque dans un engagement dont la réalisation on n'est pas assurée n'existe chez aucun des deux contractants.

B. Les Roumains ont assez répété que leur objectif est en Transylvanie et qu'ils ne veulent aller ni en Bulgarie, ni en Galicie, pour qu'on n'aille pas soulever la question.

Aucune nation (même les Bulgares vis à vis des Allemands) n'a jamais accepté la subordination militaire totale. Il convient d'agir prudemment.

D'ailleurs le Ministre de France agit dans le sens d'empêcher que Mr. Poklewski fasse un cavalier seul et porte d'urgence sa réponse. Il doit y avoir accord entre les grandes puissances de l'Entente, et la réponse à faire doit être arrêtée en commun; il serait d'ailleurs extraordinaire qu'à une demande formulée au Ministre de France ce fût le Ministre de Russie qui réponde.

Ce suivre.

[S.A.N.I.C., fond Microfilme Franța, rola 316, cadrele 1060-1093]

28. 18/31 iulie 1916, Paris, Telegrama prim-ministrului francez, Aristide Briand, către misiunea diplomatică de la București privind importanța intrării României în război și atitudinea ce trebuie adoptată de aliați față de conduita guvernului român

Paris, 31 juillet 1916

M. Iswolsky¹ m'a remis plusieurs notes marquant le sentiment russe que les contrepropositions roumaines sont inacceptables et demandant que les alliés le déclarent d'un commun accord à M. Bratiano, en ajoutant que si la Roumanie n'intervient pas à la date du 14 août, les puissances se considéreront comme déliées de toutes leurs promesses territoriales; le gouvernement russe accepterait de céder sur la ligne de la Theiss et les garanties serbes dans le Banat, mais ne voudrait pas s'engager à ne conclure la paix qu'après satisfaction complète des aspirations roumaines (article 5). De son côté, le général Alexeieff juge inadmissibles les contrepropositions roumaines pour la convention militaire qui entrent dans trop de détails et surtout le silence sur la date de l'intervention.

J'ai répondu à l'Ambassadeur de Russie qu'il fallait éviter de prendre une position purement négative en repoussant le contre-projet roumain et représentant simplement la première note russe. Je partage l'avis anglais sur l'article 5; nous pouvons accepter la demande de Bratiano, comme nous l'avons déjà proposé, en ajoutant pour autant que les aspirations des quatre puissances seront satisfaites.

Quant à la déclaration de guerre à la Bulgarie, j'estime comme Lord Grey², et d'accord avec le général Joffre, que nous pourrions en dernière analyse ne pas exiger une déclaration de guerre immédiate à la Bulgarie car il est tout à fait probable que les Allemands pousseront les Bulgares à attaquer les Roumains, et il sera loisible aux divisions russes de la Dobroudja d'engager les hostilités.

Le gouvernement français est d'ailleurs prêt à négocier aux puissances alliés pour déclarer au gouvernement roumain que s'il n'intervient pas à la date fixée, toutes les promesses qui lui ont été faites seront retirées et l'occasion pour la Roumanie de réaliser ses aspirations nationales définitivement perdue. La fixation de la date d'entrée en campagne est indispensable.

L'entrée en guerre de la Roumanie est un fait trop important et de trop grande conséquence dans l'évolution de la guerre pour en risquer le bénéfice par une attitude intransigeante sur des points qui ne seraient pas, de l'avis commun, absolument essentiels.

A. Briand

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 316, cadre 1231-1232]

29. 23 iulie/5 august 1916, Paris, Telegrama președintelui Franței, Raymond Poincaré³, adresată țarului Nicolae al II-lea privind necesitatea și importanța atragerii României în război

Paris, 5 août 1916

Ambassadeur France, Petrograd

Je vous prie de faire parvenir au Tzar le télégramme suivant de M. le Président de la République:

¹ Alexandr Pavlovici Izvolski (1851-1919), diplomat rus cu misiuni la Vatican, Tokio, Danemarca, ministru de externe al Rusiei (1906-1910), ambasador în Franța (1910-1917).

² Sir Edward, viconte de Fallodon (1862-1933), om politic britanic, ministru de externe (1905-1916).

³ Raymond-Nicolas-Landry Poincaré (1860-1934), om politic francez, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Străine (14 ian. 1912), președinte al Republicii (17 ian. 1913–18 febr. 1920)

Je crois devoir signaler à Votre Majesté le très grand intérêt que l'Etat-Major français attache à la conclusion aussi rapide que possible de l'accord avec la Roumanie. Le concours roumain serait en ce moment fort important, puisque l'ennemi n'a pas encore parer au danger de ce côté, mais il ne serait plus que secondaire s'il était retardé, parce que l'ennemi, déjà averti, aurait pu prendre ses dispositions. L'armée autrichienne représente le point de moindre résistance de la coalition adverse. Sa mise hors de cause aurait une répercussion directe sur l'armée allemande obligée de la soutenir. En faisant immédiatement avec la Roumanie le nécessaire pour écraser l'armée autrichienne, nous obligerions l'Allemagne à accomplir un effort supplémentaire qui peut dépasser ses moyens immédiats. En effet, d'après les renseignements recueillis par l'Etat-Major russe et par le nôtre, les Empires centraux n'ont pas actuellement de disponibilités. L'ouverture instantanée d'un nouveau théâtre d'opérations, en pleine crise, alors que l'Allemagne a peine à faire face aux dangers de la vigoureuse poussée russe, ne lui laisserait pas le temps de récupérer les blessés, ni d'organiser et de mettre en place de nouvelles formations. Par contre, la prolongation des négociations laisserait à nos ennemis le temps de faire occuper les cols des Alpes de Transylvanie par des formations de valeur purement défensive, mais suffisantes pour limiter, sinon pour arrêter, toute progression de l'armée roumaine. Le général Joffre et l'Etat-Major général français estiment donc que nous sommes en présence d'une occasion fugitive, qu'il ne faut pas laisser échapper. L'intervention roumaine immédiate permettrait de rompre définitivement l'équilibre à notre profit. Dans quelques semaines, quand la neige tombera dans les Carpathes et que les cols seront gardés, le moment utile sera passé. Le succès paraît être une affaire de jours.

Je suis convaincu que Votre Majesté et le général Alexeieff apprécient la situation militaire comme le Gouvernement de la République et comme le général en chef français, et jugent également très désirable la conclusion rapide de l'accord avec la Roumanie. Je prie Votre Majesté de recevoir, avec mes nouvelles félicitations pour les magnifiques succès de l'armée russe, l'assurance de ma fidèle amitié.

Raymond Poincaré

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 316, cadre 1281-1282]

30. 27 iulie/9 august 1916, Paris, Telegrama colonelului Vasile Rudeanu către prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, referitoare la declarațiile prim-ministrului Aristide Briand legate de acțiunile grupului expediționar aliat de la Salonic, condus de generalul Maurice Sarrail¹

PREȘEDINȚA
CONSILIULUI DE MINIȘTRI

Primită: 27/9 aug. 1916

Colonel Rudeanu à Président Conseil

Après lecture télégramme V. Exc. et ma protestation énergique contre attitude Sarrail, Briand a répondu:

1. D'après informations que j'ai Bulgares, il paraît transporter que très peu de forces de Macedoine au Danube.

2. Général Sarrail a cru aussi d'après ces informations que Bulgares demanderont la paix immédiatement que Roumanie entrerait action.

¹ Maurice Sarrail (1856-1929), general francez, a comandat Corpul 6 armată, apoi Armata 3. În toamna anului 1915 a fost numit comandant al corpului expediționar aliat de la Salonic („Armata de Orient”). A demisionat din funcție în decembrie 1917. După război a fost înalt comisar pentru Siria (1924-1925). Memoriile sale, *Mon Commandement en Orient*, sunt un izvor prețios pentru istoria războiului din Balcani.

3. *G-al Sarrail au lieu de surprendre Bulgares par son offensive a été surpris par offensive Bulgare. Se doit regrouper forces pour exécuter son nouveau plan que vous connaissez. Ordre l'énergique il lui a donné d'attaquer vigoureusement aile droite bulgare ces jours-ci.*

4. *Une brigade française et une brigade anglaise renforceront les forces du Général Sarrail; j'interviendra encore en Angleterre pour augmenter les forces et j'écris en Russie et le Président de la République aussi pour qu'on augmente les forces envoyées en Dobrogea et Roumanie.*

5. *Je prie Mr. Bratiano d'avoir toute confiance en moi.*

J'ai fait remarquer au Président du Conseil que le gl Sarrail est un homme politique et que par la non activité du front de Salonique non seulement notre situation et celle des Alliés est extrêmement difficile mais aussi toute la base de sa belle activité sera la proie des adversaires des français et des Alliés. Il m'a répondu:

Colonel, vous direz à Mr. Bratiano que je briserai immédiatement tous les obstacles et si dans quelques jours général Sarrail ne marche pas avec toute l'énergie je ferai charger Général Sarrail par Cattelnau. Le Président du Conseil m'a prié de ne pas répéter cela pas même au Ministre Lahovary.

Signé Colonel Rudeanu
No. 8106

[S.A.N.I.C., fond Casa Regală, Dosar 24/1916, p. 1-4]

31. 1916, București, Aprecieri ale lui Constantin Argetoianu¹ despre diplomații Antantei acreditați în România

Siguri – siguri de intrarea României în Război n-am fost decât după numirea lui Saint-Aulaire² la București, pe la începutul lui iulie. Nu putusem pricepe până atunci cum de Franța, Anglia și Italia putuseră să se lase reprezentate la București prin trei oameni care nu corespundeau câtuși de puțin importanței pe care aceste trei Puteri o dau intrării noastre în Război. Blondel, ministrul Franței, fire vulgară și inteligență de rând, era prototipul burghezului și negustorului francez, apt să negocieze un butoi de vin sau să tocmească un rând de haine – dar incapabil să ție piept unui grecotei subțire ca Ionel Brătianu. Mojic, ne înjura fără să ne priceapă, dar lumea îl ierta fiindcă ne iubea, mai ales de când căsătorise pe fiică-sa cu Jean Cămărășescu³. Trăia printre noi, ne da sfaturi și ne amenința pe rând, dar nimeni nu-l băga în seamă, și mai ales guvernul. Barclay, ministrul Angliei, își făcuse întreaga carieră în Asia, unde, ca să-și

¹ Constantin Argetoianu (1871-1955), medic, diplomat și foarte cunoscut om politic român din prima jumătate a secolului al XX-lea. A început viața politică în Partidul Conservator, iar, în primăvara anului 1918 a fost unul dintre fondatorii Ligii (Partidului) Poporului, condus de generalul Alexandru Averescu. A fost ministru de interne și de finanțe în al doilea guvern condus de Averescu, reușind să decapiteze mișcarea comunistă. Ulterior, a activat în Partidul Național-Liberal, pe care l-a părăsit pentru a întemeia un nou partid, Uniunea Agrară. A sprijinit venirea la tron a regelui Carol al II-lea, fiind un timp apropiat al acestuia. A fost ministru în guvernul condus de N. Iorga (1931-1932), pe care l-a manevrat din umbră. În perioada 28 septembrie-24 noiembrie 1939 a fost prim-ministru. Spre finalul celui de-al Doilea Război Mondial a părăsit țara și s-a stabilit în Elveția, dar, în 1946, s-a reîntors în România încercând să pună bazele unui nou partid politic. A fost arestat de regimul comunist (1950) și a murit în închisoare. Memoriile sale extinse sunt o piesă esențială pentru evoluția societății românești la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a veacului al XX-lea.

² Charles-Auguste-Felix, conte de Beaupoil de Saint-Aulaire (1860-1954), diplomat, ministru plenipotențiar al Franței în România (1916-1920). A continuat activitatea diplomatică mai întâi la Madrid (1920), apoi la Londra (1924). Memoriile sale, *Confessions d'un vieux diplomate*, apărute la Editura Flammarion din Paris și care conțin 200 de pagini despre misiunea diplomatică în România sunt extrem de utile cunoașterii perioadei dificile a războiului.

³ Ion (Jean) Cămărășescu (1882-1953), om politic român, ministru de interne (1921-1922), parlamentar. A murit la închisoarea de la Sighet.

uite de urât, se învățase să bea șampanie fără măsură – și se îmbăta zilnic. Când era treaz nu era prost, dar era așa de rar treaz. Chiar când nu era beat, era afumat, și toate se desfășurau în ochii lui sub contururi aproximative. Trăia cam în nori și când punea picioarele pe pământ le punea în străchini. Din România și despre români nu știa aproape nimic. Al treilea mușchetar, baronul Fasciotti, ministrul Italiei, cu nasul său de țapir, pe care și-l băga în toate, era foarte deștept și „la curent” cu politica. Cu sânge de ovrei tunisian în vine se plimba ca la el acasă în „seraiurile” noastre – dar era trup și suflet alături de Puterile Centrale, în a căror victorie credea, și nu putea pricepe cum Italia făcuse neiertata greșeală de a intra în Război împotriva lor.

În fața acestor trei reprezentanți ai Antantei se ridica puternic conturată figura reprezentantului Țarului, Stanislas Poklevski-Koziell. Deși polonez autentic¹ Poklevski era rus sută la sută, rus țarist și habotnic cu sufletul tiranic de pe vremea împăratului Nicolae Pervii. Numit la București puțin înainte de război, precedat de reputația unui artist în mânuirea cărților de joc și de prestigiul unei formidabile averi, Poklevski mai debarcase la noi și cu aureola prieteniei Regelui Angliei, Eduard al VII-lea², prietenie pe care și-o câștigase la Londra, unde funcționase ca consilier al ambasadei. Se mai povestea că tatăl său, un adevărat despot, supranumit „regele platinei”, posedase cele mai importante mine din Urali și că lăsase copiilor săi o avere fabuloasă. Fără să fie fabuloasă, averea lui Poklevski era considerabilă. Dânsul mi-a mărturisit mai târziu, după ce sărăcise, că în momentul când a fost numit la București, dispunea de un venit de două milioane și jumătate de ruble, ceea ce făcea mai bine de *6 milioane și jumătate lei aur!* Sosise până la noi știrea averii sale și a patimei sale pentru cărți, dar nu și a inteligenței cu care îl înzestraseră Dumnezeu – excepțională mai ales în lumea diplomatică. Îl așteptaseră chili-pirgiii noștri de la club cu limba scoasă să-l învețe „maus” și să-l curețe, pînă se va familiariza cu acest nou joc pentru el. Văd și acum scena, în salonul Jockey-Clubului de lângă bibliotecă; se adunaseră toți jerpeliții „impușcători de poli”, bătrânul Lupu Kostache magistratul Hina, Ciocârdia – omul cu barbă dar fără picioare – Toțoi Lahovari și încă câțiva. Ca damele de bordel, au așezat pe Pok³ la masă în mijlocul lor, au cerut consumații și i-au arătat jocul, dublând miza lor obișnuită. Docil și „bon enfant”, Pok s-a așezat smerit la masa de joc; douăzeci de minute mai târziu practica însă „finețele” mausului mai abitir ca profesorii săi și până la ora cinei îi dăduse gata pe toți, golindu-le buzunarele! Capetele victimelor erau cu atât mai nostime, cu cât deșteptul muscal ghicise gândurile lor și s-a arătat încântat să le dea o lecție!

Voinic, bloncos, cu câteva fire albe în părul și în mustățile sale castanii, cu fața lui de roșcovan și cu ochii săi albaștri, Poklevski înfățișa un amestec de sălbăticiie și de civilizație: era în el ceva din omul stepelor și ceva din răsăfatul saloanelor. Aveai în fața lui impresia unei bestii domesticate, și răbufnelile sale rare, dar violente căpătau astfel o explicație naturală. Cu tot sângele lui polonez, silueta sa bloncoasă și lipsită de eleganță s-ar fi încadrat mai iute printre tovarășii Țarului Ivan cel Teribil⁴ decât printre curtenii foștilor regi ai Poloniei. Rece și fără milă în raporturile sale sociale, a dovedit după război o bunătate sufletească nebănuită, ruinandu-se ca să ajute pe toți refugiații ruși scăpați din valurile revoluției. Acest om în aparență indiferent și impasibil poseda toate calitățile jucătorului de clasă și înainte de toate o minte de o rară agerime și darul învârtelii într-un suprem grad.

În afară de împărăția rusească, cred că Poklevski nu avea nimic sfânt – dar pe aceasta o adora în genunchi. Se identificase cu toate năzuințele ei, îi pricepea toate scăderile morale, le scuza și le servea cu recunoștința oarbă a celor care datoresc tot unui singur stăpân. Fidelitatea

¹ Cu un frate mare proprietar în Galiția (*n.a.*).

² Eduard al VII-lea (1841-1910), rege al Marii Britanii, al dominioanelor și împărat al Indiei (1901-1910).

³ Pok, așa ajunsese să-l chemăm după Război, după ce a rămas al nostru (*n.a.*).

⁴ Este vorba de Ivan al IV-lea, cunoscut sub numele de *Ivan cel Groaznic* (1530-1584), primul cneaz al Moscovei care s-a intitulat țar (1547-1584).

lui, după război, ideii țariste prăbușite a avut ceva tragic. Polonia renăscută i-a oferit în primele ei clipe de beție încoronarea unei cariere strălucite prin postul de ambasador la Londra – dar Poklevski a refuzat și a rămas la București, diplomat rus declasat și reprezentant al unei cauze pierdute. Și-a adus ce bani mai avea la Londra, și timp de mai bine de 17 ani a fost providența nenorociților scăpați din iadul de peste Nistru; După ce Titulescu¹ l-a dat afară din vechea Legație rusească, prin luarea raporturilor diplomatice cu sovietele, după ce cheltuisese ultima lăscăie² cu refugiații lui, Poklevski s-a întins în patul lui și a închis ochii, ca un sfânt sau ca un filozof, în ajunul Paștelor, în 1937... Boala care l-a răpus a fost o simplă răceală, *dar n-a mai vrut să trăiască*, ne-a spus-o la toți căci nu-i mai rămăsese nimic, și de mai trăia ar fi trebuit să cadă, la rândul lui, povară altora... A murit în casa lui Maiorescu³, pusă gratuit la dispoziție de Banca Chrissoveloni, a murit cu surâsul scepticilor pe buze, dar cu inima împăcată fiindcă își făcuse datoria și mult bine. După moartea lui nu s-a găsit nici cu ce să fie îngropat și a trebuit Jockey-Clubul să-l înmormânteze pe speșele sale...

Diplomat de modă veche, care nu prea citea, dar știa să asculte și să se țină astfel în curent cu tot, Poklevski era singurul reprezentant al Antantei în România în stare să ție piept lui Brătianu. Dar cum reprezenta mult mai mult Rusia decât Antanta, și cum Rusia nu era deloc zorită să ne vadă intrând în Război, *fiindcă nu voia să ne răsplătească*, și dorea, dimpotrivă, să ne ciuntească, în drumul ei spre Constantinopol și spre Strâmători, Poklevski a ajutat cât a putut pe Brătianu în politica lui de amânare. De altminteri, muscalul avea o slăbiciune personală pentru Brătianu, fiindcă era foarte sensibil la toate *prisosurile sufletești* ce se desprindeau din orice personalitate, indiferent de convingeri. Așa de pildă, pe când un Blondel sau un Barclay⁴ nu frecventau pe Marghiloman⁵ și-l înjurau cât puteau, Poklevski se legase cu mare prietenie de el și când zicea *cono Aleco* i se umplea gura! Bineînțeles, politica era politică, și de aia o rezerva pentru Brătianu; mărginindu-se cu Marghiloman la raporturi mondene, și de club, dar intime.

Cât timp „executorul” sau „agentul de urmărire” al Antantei a fost Poklevski, Brătianu s-a lăsat în scări. Reprezentantul Petrogradului era totdeauna de acord cu primul nostru ministru că „momentul României” nu sosise încă, că tot mai era ceva de negociat și de obținut sau de refuzat! Desigur că în prezența colegilor săi din Antanta, Poklevski ținea același limbaj ca dânsii și că în demersurile lor colective punea și el sula în coasta lui Brătianu. Dar între patru ochi, cei doi șmecheri își băteau împreună joc de miniștrii Franței și Angliei fără să piardă totuși din vedere scopurile atât de diferite urmărite și de unul și de altul. Brătianu vrea să obțină cât mai mult, iar Poklevski să dea cât mai puțin, „à part a”ela” erau amândoi perfect de acord.

¹ Nicolae Titulescu (1882-1941), diplomat și om politic român cu o largă recunoaștere internațională. Ministru de externe (1927-1928; 1932-1936), președinte al Adunării Societății Națiunilor (1930, 1931).

² Își vânduse până și bufonii de manșetă! (n.a.)

³ Titu Maiorescu (1840-1917), filosof, scriitor, critic literar și om politic, una dintre cele mai remarcabile personalități ale României din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. A fost unul dintre fondatorii societății „Junimea”, care a avut un mare rol în europenizarea culturii române, prin impunerea spiritului critic și sprijinirea unor mari valori ale literaturii autohtone. A fundamentat teoria „formelor fără fond”, ceea ce a constituit baza junimismului pe plan politic. Membru al Partidului Conservator, Titu Maiorescu a fost de mai multe ori ministru în diferite cabinete conservatoare. În perioada 28 martie/10 aprilie 1912 – 4/17 ianuarie 1914 a deținut funcția de prim-ministru. La Consiliul de Coroană din 14/27 august 1916, Maiorescu a susținut ideea neutralității, iar în perioada ocupației Puterilor Centrale a rămas în București, refuzând orice legături cu adversarii.

⁴ Sir George Head Barclay (1862- 1921), diplomat britanic, ministru în România din 1912. A mai fost atașat la Washington, Constantinopol și Tokio. Între 1908-1912 a fost trimis ca diplomat în Persia.

⁵ Alexandru Marghiloman (1854-1925), om politic român, unul dintre liderii Partidului Conservator, șef al acestuia din 1914. A deținut multe portofolii (justiție, lucrări publice, agricultură, industrie, comerț, afaceri străine, interne, finanțe) în diverse cabinete conservatoare. S-a pronunțat pentru neutralitatea României față de războiul mondial, favorabilă însă Puterilor Centrale. A fost prim-ministru în perioada martie–octombrie 1918, având o contribuție importantă la unirea Basarabiei cu România.

Deși cu multă întârziere, izbitoarea inferioritate a lui Blondel față de Poklevski a sfârșit prin a trezi atenția până și adormiților de la Quai d'Orsay și guvernul francez a hotărât să trimită la București un șef de orchestră în stare să bată tactul. Și l-a ales bine în persoana contelui de Saint-Aulaire.

Scrobit în tradițiile diplomației franceze, moștenite în familia sa din tată în fiu, Saint-Aulaire ni s-a înfățișat ca un mare senior de pe vremea veche. De o impecabilă ținută, elegantă prin sobrietatea sa, noul trimis al Franței impresiona din primele clipe printr-un savant amestec de autoritate și de omenitate, în tot ce spunea. Și ce spunea, spunea frumos într-o franțuzească clasică, ce trăda numai-decât omul de o adâncă cultură literară. *Il s'écoutait un peu parler*, dar acest mic cusur i se ierta ușor și interlocutorii săi se declarau cucerțiți de la primul contact.

La Iași, în momentele noastre de ezitare și de înclinare spre pace, am cunoscut un Saint-Aulaire mai dârz și mai puțin preocupat de siluetă – eu în special am avut de furcă cu ei în 1918, pe timpul scurtului minister Averescu¹ –, dar în 1916, la București, trimisul Franței mi s-a arătat numai în surâsul pe buze și cu buzunarele pline de făgăduieli.

În vremurile moderne, ambasadorii și miniștrii plenipotențiarilor sosesc singuri cu Expresul sau, cel mult, însoțiți de familiile lor. Saint-Aulaire ne-a fost însă trimis, cum se trimiteau ambasadorii în secolele trecute, în fruntea unei numeroase și alese Misiuni. N-au lipsit din „alaiul” lui decât „carosele” poleite, veleitarii și țambalagiii. Odată cu dânsul ne-au sosit ducele de Luynes, Robert de Flers și contele de Rochefort, căteșitrei mobilizați și atașați la Legațiunea Franței în România. În același timp, ne-au sosit și colonelul Després², ca atașat militar, și marchizul de Belloy ca atașat naval³ (!). Ca și cum am fi avut o marină și încă una considerabilă, s-a mai dat lui Belloy și un ajutor, un conte de Bearn, foarte gentil... După cum se vede, Almanahul de Gotha francez a fost pus la serioasă contribuție pentru noi. Mai târziu am aflat că aceste alegeri fuseseră determinate de grija influențării familiei noastre Regale. Mai ales Regina Maria, socotită ca factor politic esențial, fusese în special ochită. Din acest punct de vedere inițiativa a reușit, căci cât au stat la noi, dar mai ales la Iași, Luynes, de Flers și Rochefort au fost din intimitii Reginei și sfetnicii ei de fiecare clipă.

Printre noi toți, singurul om cu cap era însă Saint-Aulaire. Pe Luynes – mărunțel, spălăcit, cumsecade, lipsit de orice morgă, drăguț și „insignifiant” – nu l-ar fi băgat nimeni în seamă

¹ Alexandru Averescu (1859-1938), absolvent al Școlii de Subofițeri de la mănăstirea Dealu (1879-1881) și al Școlii Superioare de Război de la Torino (1884-1886). A deținut funcții înalte în armată: comandant (director) al Școlii Superioare de Război (1894-1896); atașat militar la Berlin (1896-1898); comandant al Regimentului 4 roșiori și apoi al Brigăzii 1 roșiori; ministru de război (1907-1909), funcție în care a avut un rol important în reprimarea răscoalei țărănești din 1907; șef al Marelui Stat-Major al Armatei (1911-1913); comandant al Corpului 1 armată (1913-1916); comandant al Armatei a 2-a (august 1916-ianuarie 1918) și al Armatei a 3-a (septembrie-octombrie 1916). La 29 ianuarie/11 februarie 1918, generalul Alexandru Averescu a format un nou guvern, cu misiunea de a negocia o pace onorabilă. La 20 februarie/5 martie 1918 s-a semnat Tratatul Preliminar de Pace cu Puterile Centrale, care fixa condiții grele României. Câteva zile mai târziu, respectiv la 5/18 martie 1918, guvernul condus de Alexandru Averescu a fost obligat să cedeze puterea, fiind înlocuit cu unul condus de Alexandru Marghiloman, favorabil Puterilor Centrale. Nemulțumit, Alexandru Averescu a demisionat din armată și a format un nou partid politic – Liga Poporului – (din 1920 denumirea a fost Partidul Poporului) care își propunea reformarea clasei politice și a societății românești. În anii 20 ai secolului trecut, Alexandru Averescu a fost de două ori prim-ministru (13 martie 1920-17 decembrie 1921; 30 martie 1926-4 iunie 1927), fără a reuși să realizeze reformele promise. Regele Carol al II-lea (1930-1940) l-a avansat pe Alexandru Averescu, la 14 iunie 1930, la gradul de mareșal.

² Ambroise Marie Felix Maurice Després (1868-1944) a fost atașat militar al Franței în România, Serbia și Muntenegru (12 august 1909-24 septembrie 1912), apoi atașat militar numai în România (3 iulie-2 decembrie 1916). Până la sosirea generalului H.M. Berthelot a îndeplinit și funcția de șef al Misiunii franceze. (Detalii în Maria Georgescu, *Capitaine Christophe Midan, op.cit.*, p. 254-257)

³ Hubert de Belloy (1865-1929), șef al Misiunii navale franceze și atașat naval în România între 31 iulie și octombrie 1919. (Detalii în Maria Georgescu, *Capitaine Christophe Midan, op.cit.*, p. 220-223)

dacă n-ar fi fost duce. Căpitan fără viitor și duce fără trecut, și-a trăit la noi cele mai frumoase zile și de partea lui ne-a lăsat cele mai bune, dar mai neconturate amintiri. Pe cât era de ștearsă silueta lui Luynes, pe atât era de vie și de precis conturată a lui Robert de Flers, care reprezenta cea mai simpatică jumătate a cunoscutei firme „Flers et Quillavet”, deținătorii celor mai zgomotoase succese de pe scenele Parisului, în ultimii 20 de anii. Veșnic în mișcare, veșnic cu o glumă pe buze, inteligent și pișicher cum nu era altul, de Flers lega prietenie cu oricine, în cinci minute. Cam ridicol în uniforma lui de locotenent, căci chelia și un început de burtă îi trădau vârsta, de Flers nu se impunea nicăieri, dar pătrundea pretutindeni și cu un dar de adaptare extraordinar s-a simțit după câteva săptămâni în mijlocul nostru ca la el acasă. Acțiunea lui directă asupra tuturor straturilor sociale românești a fost mare, căci îl găseai pretutindeni, prin cluburi, prin teatre, prin saloane, prin birturi și până și pe trotuarele străzilor mai frecventate. Și a știut să vorbească fiecăruia după placul inimii. Niciodată Franța n-a avut la noi mai iscusit propagandist, nici România prieten mai sincer și mai devotat...

Colonelul Després părea un ofițer pe atât de distins, pe cât de închis. Foarte capabil și conștient de puterea combativă a forțelor germane, a fost înmărmurit de lipsurile organice ale armatei noastre și a fost *contra intrării noastre în război*, pe cât puteau să i-o îngăduie instrucțiunile precise și peremptorii cu care sosise. Ne-a ajutat mult, după primele dezastre, pentru obținerea Misiunii franceze ce a fost trimisă mai târziu sub conducerea generalului Berthelot¹ și care a schimbat fața lucrurilor în conducerea războiului nostru. Marchizul de Belloy, „Huber, pour les dames”, era soțul lui Lalla Bibescu² rămasă văduvă după un Cezianu – și nimic mai mult. Flecar și simpatic, purta panaș, se prezenta bine și era mai la locul lui într-un salon ca pe câmpul de bătaie – dacă se poate vorbi de câmp de bătaie pentru un marinar! Adjunctul lui, Béarn, mic de talie dar mare de suflet, s-a bătut ca un leu la gurile Dunării și ne-a fost de mare folos în apărarea noastră împotriva bulgarilor. Dar și Belloy, și Béarn au fost simple exofle față de colegii lor. Ne-a făcut plăcere să-i vedem printre noi, mai ales la Iași, dar cu sau fără ei, tot aia ar fi fost.

[Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. II, partea IV, 1913-1916, ediție și indice adnotat Stelian Neagoe, p. 245-251]

32. 1916, Extras din memoriile generalului A.A. Brusilov privind constituirea și valoarea corpului expediționar rus din Dobrogea

A peu près à ce moment, on forma un corps d'armée isolé pour agir en Dobroudja contre les Bulgares et venir en aide à la Roumanie qui concentrait ses troupes pour prendre l'offensive en Transylvanie, si bien qu'elle ne laissait qu'une division dans la Dobroudja. Par malheur, Alexéiev n'attachait pas assez d'importance, à mon avis, à nos troupes de Dobroudja. Il aurait fallu y envoyer, non un corps d'armée de deux divisions du deuxième tour mais une armée entière de bonnes troupes. Il est vraisemblable qu'en ce cas l'entrée en action de la Roumanie, qui se montra si malheureuse, eût pris une tout autre tournure. Le médiocre état de l'armée roumaine devait être bien connu du chef d'état-major du commandant en chef suprême. Le service des renseignements existe dans ce but. Mais on aurait dit que nous ne savions rien, et ce fut pour nous une surprise complète quand les Roumains ne montrèrent aucune compréhension de la guerre moderne.

¹ Generalul Henri Mathias Berthelot (1861-1931), general francez, șeful Misiunii militare franceze în România, sosit la începutul lunii octombrie 1916. A avut o mare contribuție la refacerea armatei române și la acțiunile militare din anii 1916-1917 și 1918-1919. A fost declarat cetățean de onoare, membru al Academiei Române și a fost împrumutat cu moșia și castelul de la Fărcădin. A se vedea monumentală monografie *Henri Mathias Berthelot. Du culte de l'offensive à la stratégie globale* par Jean-Nôel Grandhomme, Paris, 2011.

² Fiica principelui Nicolae Bibescu și a principesei Ney de Elchingen (n.a.).

On me prescrivit de choisir et de désigner un commandant pour ce corps d'armée isolé. La difficulté du choix consistait en ce qu'il ne suffisait pas de choisir un bon général de guerre; il fallait qu'il fût en même temps un homme adroit et capable non seulement de savoir s'arranger avec son corps d'armée et le commandement roumain, mais d'avoir sur celui-ci la plus grande influence possible. Je choisis le général Zaïontchkovski qui, à ce qu'il me semblait, répondait à toutes ces exigences¹. Cette désignation troubla fortement ce général, et il commença par refuser énergiquement ce commandement, en se basant sur ce qu'avec la composition et la qualité des troupes russes destinées à ce corps il ne serait pas en état de tenir haut le drapeau de l'armée russe. Il demandait au moins trois ou quatre divisions d'infanterie de sérieuse valeur, faute de quoi il ne pouvait assumer cette responsabilité. Je lui répondis que ce corps ne m'était pas subordonné, qu'il était isolé, que sa destination, la quantité et le choix de ces troupes ne dépendait pas de moi; je lui offris d'aller à la Stavka s'expliquer avec Alexéïev, à qui il était directement subordonné, et je me refusai à modifier sa désignation. Il partit donc pour Mohilev. Je ne sais quelles explications Alexéïev lui donna, mais il rejoignit de là son poste, comme il me l'écrivit par la suite, tout à fait fâché, et avec les mêmes troupes. Il m'écrivait également qu'Alexéïev lui avait affirmé que l'importance de son corps d'armée était tout à fait secondaire et qu'il ne rencontrerait dans la Dobroudja aucune résistance spéciale. Pourtant, peu de temps après le début des opérations de l'armée roumaine, il devint parfaitement clair que le haut commandement roumain n'avait pas la notion de la conduite des troupes en temps de guerre. Les troupes étaient médiocrement instruites, ne connaissaient que le côté parade de leur métier, n'avaient aucune idée des travaux de fortification, si importants dans la guerre de position; l'artillerie ne savait pas tirer; il n'y avait pour ainsi dire pas d'artillerie lourde, et fort peu de munitions. Dans ces conditions, il n'est pas étonnant qu'ils aient été rapidement battus, et Zaïontchkovski eut le même sort en Dobroudja.

[Mémoires du Général Broussilov. Guerre de 1914-1918, p. 223-225]

33. Iulie-august 1916, București, Însemnări ale lui Constantin Argetoianu privind starea de spirit a clasei politice românești în lunile iulie-august 1916

Atmosfera era grea, foarte grea, în acea lună a lui iulie 1916. Toată lumea simțea că zarul era gata să cadă, că se terminase cu vorbăria, că Aliații pusese războiul în prag. Îl pusese războiul mai ales din cauza situației de la Verdun, unde soarta Franței și a lumii se juca. Nemții pregătiseră luni de zile un atac irezistibil împotriva Verdunului hotărâți să pătrundă în citadela pe care o reprezenta Franța prin poarta ei cea mai bine apărată, fiindcă socotiseră lucrările de fortificație ridicate acolo ca învechite și relativ mai ușor de răzbit pentru artileria modernă. Primul șoc, cu toată nemaipomenita pregătire de artilerie, dăduse greș, dar nemții nu se lăsau și reveneau continuu la atac. Rezistența Verdunului a salvat Franța și lumea. [...]

Desigur că francezii obținuseră un mare rezultat prin dârza lor rezistență la Verdun, dar asalturile continuau cu aceeași intensitate, tunurile franțuzești se roșiseră trăgând, munițiile, cu tot circuitul trenurilor și automobilelor ce se stabilise, începeau să nu mai ajungă și Comandamentul francez voia totuși să evite cu orice preț cucerirea Verdunului. Intrarea României în război a apărut atunci Aliaților ca cea mai nimerită măsură pentru salvarea nenorocitei cetăți, căci prin această intrare, Statul Major german ar fi fost nevoit să deplaseze spre Carpați 20–30 divizii, pe care nu le putea lua decât de la Verdun².

¹ Andrei Medardovitovici Zaioncikovski (1862-1926), comandant al Corpului 47 armată rus, compus din două divizii ruse și una sârbă și care avea un efectiv de circa 30 000 de oameni (Convenția semnată la 4/17 august 1916 prevedea 50 000 de militari). Ulterior, comandant al Grupului Operativ de Est și apoi al Armatei de Dobrogea (compusă din mari unități române și ruse). A fost înlocuit, din cauza insucceselor, cu generalul Vladimir Vladimirovici Saharov, Armata de Dobrogea luând denumirea de Armata de Dunăre.

² Și așa s-a și întâmplat (n.a.).

Ca să scape Verdunul, francezii ne dau ghies și puneau sulita în coastă lui Brătianu; Brătianu se tocmea și ridica tariful, pe când rușii, mai indiferenți de soarta Verdunului, se lăsau greu...

Marghiloman și ai lui nu amușiseră de tot. Regele, după câte-mi spuneau intimitii lui, se văicărea de dimineața până seara și declara că va intra în Război deoarece așa vor țara și guvernul – dar că era o mare greșeală, căci nemții vor învinge până la urmă și va fi vai de noi ...

La 15 iulie, Take Ionescu¹, care fusese în ajun în audiență la Rege, îmi afirmă că nimic nu se semnase încă, nici cu francezii, nici cu rușii – și Poklevski îmi confirmă faptul, spunându-mi: *Je voudrais bien que Brătianu signe et entre une fois en action pour que je puisse aller me reposer 2 ou 3 mois en Russie...*

Intrase într-adevăr un nou factor în joc: Sarraill! Brătianu mai condiționase intrarea noastră în Război și pornirea unei serioase ofensive aliate de la Salonic, unde comanda armatele generalului Sarraill, politician radical care nu prea asculta de ordinele guvernului francez și era ostil oricărei ofensive sub cuvânt că nu avea armată suficientă, nici aprovizionament destul. Brătianu condiționase cu drept cuvânt acțiunea noastră de o ofensivă a lui Sarraill, ca să împiedice forțele bulgare să ne atace. Întârzierea și insuficiența atacului de la Salonic ne-au fost de altminteri fatale...

În public, în a doua jumătate a lui iulie, electricitate tot mai multă: au amuțit și Filipescu și Take Ionescu – Filipescu oarecum și din cauza sănătății sale –, dar amândoi știau acum că intrarea în Război era sigură și apropiată și pentru Take Ionescu mai ales, începea perioada îngrijorării, a fricii de răspundere, a temerii să nu iasă prost...

Călătorind de la Craiova la București, în ziua de 21 iulie, în trenul plin de rezerviști concentrați, s-a urcat la Slatina în compartimentul meu Dinu Brătianu², fratele Cancelarului, și printr-însul am aflat că „evenimentele se precipitau” într-adevăr. „Vezi ce bine că n-am intrat în Război până acum – spunea dl Dinu –, am fi fost istoviți fără rezultat. Acum că *echilibrul între beligeranți e perfect, intervențiunea noastră va face să încline balanța într-o parte...*” Mai târziu, când distanța ne-a permis să judecăm evenimentele într-o perspectivă mai exactă, am putut să ne dăm seama cât de fals le vedeau contemporanii, chiar cei inițiați în secretele de stat. Știind cât erau de închiși și de „muți” Brătienii, am reținut din destăinuirile lui Dinu un singur lucru: că eram în ajunul de a intra în Război și că Cesare B. (nu Borgia³, ci Brătianu !) trecuse Rubiconul...

Abia în primele zile ale lui august, luând dejunul cu dânsul la Palace-Hotel în Sinaia, îmi destăinuia în mare secret Poklevski că *totul se semnase* și că intrarea noastră în Război era o chestiune de zile... Știrea m-a emoționat adânc și am început să răscolesc cu prietenul Poklevski amintirile celor doi ani de Neutralitate. [...]

¹ Take Ionescu ((1858-1922), avocat și om politic conservator. Și-a început cariera politică în Partidul Național Liberal, apoi a trecut la Partidul Conservator, fiind apropiat de gruparea junimistă. A întemeiat, în 1908, Partidul Conservator Democrat. Ministru în mai multe cabinete conservatoare. A fost un adept convins al intrării României în război alături de Antanta. A acceptat să intre la guvernare alături de Partidul Național Liberal, deținând funcția de ministru fără portofoliu (decembrie 1916-iulie 1917) și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (iulie 1917-ianuarie 1918). După război a fost ministru de externe în cabinetul condus de Alexandru Averescu (1920-1921), iar apoi pentru o lună (decembrie 1921-ianuarie 1922), prim-ministru. A fost unul dintre inițiatorii Micii Înțelegeri, alianță regională formată din România, Cehoslovacia, Iugoslavia.

² Constantin I.C. (Dinu) Brătianu (1866-1950), al doilea fiu al lui Ion I.C. Brătianu și frate cu Ion I.C. Brătianu și Vintilă Brătianu. Inginer cu studii în Franța. Reîntors în țară, a ocupat diverse funcții, între care cea de director al fabricii Letea din Bacău (1897-1907) și director al Creditului Funciar Rural (din 1911). Pe plan politic a activat în Partidul Național-Liberal, fiind deputat și senator. După asasinarea lui I.G. Duca, din ianuarie 1934 și până în 1947 a fost președinte al Partidului Național Liberal.

³ Cesare Borgia (1475-1507), condotier, nobil om politic, militar și cardinal. A fost inspiratorul lui Nicollo Machiavelli pentru celebra sa lucrare *Principiile*.

În ziua de 1 august văzusem pe Filipescu și prin dânsul aflasem tot ce se putea afla, îl găsisem într-o stare destul de proastă, cu gleznele umflate, cu fenomene de asistolie – și disperat de starea lui tocmai când i-ar fi fost lumea mai dragă. În momentul acela nu mai rămăsese decât o singură greutate de învins: totul era gata. Ni se acordase tot, și Ardealul, și Banatul și Aradul și Cernăuțiul, dar Brătianu mai voia ca Alianții să se oblighe să nu semneze pacea până ce angajamentele luate față de noi să nu fi fost îndeplinite! Această ultimă dificultate nu putea însă întârzia semnătura Convenției, așa încât se putea spune – afirma Filipescu – că România „intrase pe calea destinului ei! Numai de n-ar fi prea târziu!” – exclama Filipescu... Faptele au dovedit însă că era prea devreme! În ce privea acordul militar, Filipescu mi-a destăinuit că o convenție specială cu Rusia stipula că Imperiul Țarilor urma să ne pună la dispoziție împotriva unui atac bulgar următoarele forțe: 2 divizii rusești, 2 divizii sârbești (sârbi și slavi din Austria, prizonieri sau dezertori) și 10 000 de cazaci. În plus, 100 000 prizonieri români din armatele austro-ungare, aflați în Siberia, vor fi echipați și înarmați pe spesele Rusiei și puși la dispoziția noastră... Nicu Filipescu mi-a dat și următoarea ordine de bătaie, privitoare la Înaltul Comandament¹: șef de Stat-Major, generalul Crăiniceanu (!); Armata 1 (Oltenia), generalul Culcer² (cu generalul Lupescu³ ca șef de Stat-Major); Armata 2, cea mai importantă, menită să treacă Carpații în Muntenia, generalul Averescu (cu generalul Stratilescu⁴ în capul Statului-Major); Armata 3 (Moldova), generalul Prezan⁵ (cu generalul Petala⁶ la Statul-Major) – în fine, Armata de operațiuni contra bulgarilor, comandată de generalul Aslan⁷ (cu generalul Mărdărescu⁸ la Statul-Major) [...].

¹ Ordine care s-au mai schimbat ulterior (*n.a.*).

² Ion Culcer (1853-1928), general. A participat la Războiul de Independență, după care a urmat studii la Paris. A fost secretar general al Ministerului Apărării (1904-1907) și inspector general de armată. A participat la al Doilea Război Balcanic din anul 1913, comandând Corpul 5 armată care a acționat în nord-estul Bulgariei (Cadrilater). Pentru meritele sale, regele Carol I îl va numi guvernator al Cadrilaterului, provincie intrată în componența României în urma păcii de la București. În primăvara anului 1916 a ieșit la pensie, dar a fost rechemat în vara aceluiași an și este numit comandant al Armatei 1 (15 august - 11 octombrie 1916). În timpul guvernului Averescu a îndeplinit funcția de ministru al lucrărilor publice (29 ianuarie - 4 martie 1918).

³ Alexandru Lupescu (1865-1934), Școala Militară de Ofițeri – 1886, Școala Specială de Artilerie și Geniu – 1888, Școala Superioară de Război – 1897; sublocotenent – 1886, locotenent – 1889, căpitan – 1894, maior – 1902, locotenent-colonel – 1909, colonel – 1911, general – 1915; șeful Marelui Stat-Major între 1923-1927.

⁴ Dumitru Stratilescu (1861-1927), general de brigadă de la 1 aprilie 1916, apoi general de divizie (1917) și general de corp de armată (1926). În timpul războiului a îndeplinit mai multe funcții: subșef al M.C.G. (august 1916), subșef al M.St. M.-P.S. (septembrie-noiembrie 1916), comandant al Armatei 1 (noiembrie-decembrie 1916), comandant al Diviziei 1 infanterie (decembrie 1916-ianuarie 1918). După război, a comandat Corpul 3 armată (1920-1923) și a fost inspector general de armată (1923-1926).

⁵ Constantin Prezan (1861-1943), general și mareșal (1930). În toamna anului 1916 a comandat Armata de Nord (IV) și grupul de armate ce a susținut bătălia Bucureștiului. La începutul lunii decembrie 1916 a fost numit șef al Marelui Cartier General Român, funcție în care a rămas până la 1 aprilie 1918. A revenit în fruntea acestei structuri la sfârșitul lunii noiembrie 1918, păstrând calitatea de șef al Marelui Cartier General până în martie 1920. (Detalii în Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, Editura Militară, București, 2008)

⁶ Nicolae Petala (1869-1947) a fost avansat general de brigadă la 1 iulie 1916 și a comandat mai întâi brigăzile 15 și 5 infanterie și apoi Divizia 9 infanterie. În octombrie 1916, pentru scurt timp, a comandat Corpul 1 armată și Armata 1. În perioada decembrie 1916–iunie 1918 a comandat Corpul 1 armată, iar după război Corpul 4 armată (1918-1919) și Corpul 6 armată (1919-1924). Ulterior, până în 1930, a fost inspector general de armată. A făcut parte și din Parlamentul României, ca senator de drept.

⁷ Mihail Aslan (10 august 1857-1936), considerat unul dintre cei mai capabili generali români, în campania din 1916 i s-a încredințat comanda Armatei 3, dispusă în sudul și sud-estul României. Nu a confirmat însă așteptările, în august 1916, trupele din subordine fiind învinse în bătălia de la Turtucaia. Acuzat de slăbiciune la comandă, a fost schimbat din funcție și pus la dispoziția Corpului 4 teritorial.

⁸ Gheorghe Mărdărescu (1866-1938), general de corp de armată; în războiul de întregire națională a fost șef de stat-major al armatelor 3 (august-septembrie 1916) și 2 (septembrie 1916-ianuarie 1918) contribuind la marile victorii de la Mărăști și Oituz din 1917; inspector tehnic al infanteriei (februarie 1918-aprilie 1919); la

Am trăit aceste două săptămâni, între 1 și 14 august, în enervare și emoții. Într-o zi ne spunea Filipescu că nimic n-a fost semnat, că negocierile s-au întrerupt, că Brătianu a plecat la Florica. În alta, Take Ionescu, că 750 vagoane de muniții au fost deja descărcate și că avangardele rusești au și trecut spre Dobrogea! De fapt, destăinuirea pe care mi-o făcuse Poklevski, *sous le sceau du plus grand secret*, înfățișa adevărata stare a lucrărilor, dar secretul era așa de bine păstrat, încât oamenii cel mai bine informați se întrebau încă cu două zile înainte de intrarea noastră în Război, dacă vom intra sau nu.

[Constantin Argetoianu, *op.cit.*, p. 257-264]

34. 24 iulie/6 august 1916, Petrograd, Însemnări ale ambasadorului Franței în Imperiul Rus, Maurice Paléologue, privind convorbirea cu Boris V. Stürmer¹, legată de perspectiva intrării în război a României, alături de Antanta, însoțite de o telegramă a președintelui Raymond Poincaré către țarul Nicolae al II-lea

Duminică, 6 august 1916,

Amânările și tocmelile lui Brătianu continuă; mi le explic, mai ales, prin speranța pe care el o mai are încă de a ajunge la o înțelegere directă cu bulgarii. Fidel jocului său, el își justifică întârzierile prin reaua credință a Rusiei. De aici, noi dezacorduri între Paris și Petrograd.

În această dimineață, am fost însărcinat să-i transmit împăratului o telegramă a președintelui Republicii².

Înmânând această telegramă lui Stürmer, am reluat argumentele cu care l-am săcâit în ultimul timp și din care cel principal, cel mai adevărat pentru mine, îl constituie imensele sacrificii pe care Franța le-a acceptat deja pentru cauza comună, uzura efectivelor noastre în timpul măcelului de la Verdun.

Stürmer, care nu se teme de nimic în afară de situația de a fi pus în discuție pe lângă împărat, îmi răspunde mai întâi prin asigurări de fidelitate față de Alianță, printr-un elogiu exagerat al Verdunului. El continuă:

– Nu pun deci un preț mai mic decât guvernul dv. pe obținerea concursului imediat al României. Cunoașteți, de altfel, ideile generalului Alekseev în această privință. În problemele militare, el are toată autoritatea pe lângă împărat. Or, vă amintiți că tocmai el este cel care a vrut să scurteze tergiversările domnului Brătianu, fixând un termen negocierilor. Câtă dreptate avea!... Credeți-mă. Suntem tare vinovați că am redeschis discuția cu guvernul român; ar fi trebuit să ne menținem la propunerile atât de liberale ale „memorandumului” nostru din 17 iulie și să nu admitem nicio târguială. Nu vedeți deci că domnul Brătianu nu caută decât să câștige timp? Data fixată de generalul Alekseev era 7 august; a trebuit s-o prelungim pe 14 august. Cerând astăzi ca armata voastră de la Salonic să înceapă ofensiva cu zece zile înainte ca România să intre în luptă, domnul Brătianu nu urmărește, în mod vădit, decât să i se acorde

---

11 aprilie 1919 Marele Cartier General l-a numit comandant al Trupelor din Transilvania, conducând operația ofensivă a armatei române până la Budapesta (4 august 1919) ca răspuns la atacurile violente și repetate ale Ungariei asupra României. După război a fost inspector al infanteriei, la 13 aprilie 1922 fiind numit inspector general al Inspectoratului 3 armată. La scurt timp, a fost investit ministru de Război în cabinetul condus de Ion I.C. Brătianu (24 aprilie 1922-29 martie 1926). După înlăturarea guvernului Brătianu a revenit în funcția de inspector general al Inspectoratului 3 armată pe care a exercitat-o până la 1 octombrie 1930, când a trecut în rezervă.

¹ Boris Vladimirovici Stürmer (1848-1917), om politic rus, prim-ministru (2 februarie-23 noiembrie 1916), ministru de interne (martie-noiembrie 1916) și ministru de externe (iulie-noiembrie 1916) al Imperiului Rus.

² Poincaré (*n.a.*)

un nou răgaz, vă repet: facem o mare greșeală că ne pretăm, astfel, la jocul său, ceea ce este foarte evident. Vă promit totuși că voi raporta în mod fidel Majestății Sale tot ceea ce mi-ați spus acum.

Vorbindu-mi astfel, Stürmer este sincer pentru un motiv care mă scutește să mai caut altul, generalul Alekseev este cel care a luat în mână problema românească, iar împăratul îl aprobă în tot ceea ce face. Or, Stürmer, care știe că generalul Alekseev îl denigrează și îl disprețuiește, nu este omul care să i se opună: dimpotrivă, el îl menajează și i se supune. [...]

Anexă,

Scrisoarea președintelui Franței, Raymond Poincaré, către țarul Nicolae al II-lea
Paris, 5 august 1916

Cred că trebuie să semnalez Maiestății Voastre foarte marele interes pe care Statul-Major francez îl acordă încheierii, cât mai repede posibil, a acordului cu România. Concursul românilor ar fi în acest moment foarte important pentru ca inamicul să nu poată încă para un pericol din această parte; dar dacă el ar întârzia, nu ar mai fi decât secundar, pentru că inamicul, deja avertizat, ar putea lua măsuri. Armata austriacă reprezintă partea cu cea mai slabă rezistență a coaliției adverse. Scoaterea ei din luptă ar avea o repercusiune directă asupra armatei germane obligate să o susțină. Făcând, împreună cu România, tot ceea ce e necesar pentru a zdrobi armata austriacă, noi am obliga Germania să depună un efort suplimentar, care să poată să depășească mijloacele sale imediate. În adevăr, după informațiile culese de Statul-Major rus și de cel al nostru, Imperiile Centrale n-au în prezent disponibilități. Deschiderea neașteptată a unui nou teatru de operații în plină criză, în timp ce Germania abia face față dificultăților produse de vigouroasa ofensivă rusă, nu i-ar lăsa timpul de a recupera pierderile, nici de a organiza și pune la punct noi formațiuni. Dimpotrivă, prelungirea negocierilor ar da timp inamicului nostru să ocupe trecătorile din munții Transilvaniei prin formațiuni cu o valoare pur defensivă, dar suficiente pentru a limita, chiar a opri, orice înaintare a armatei române. Generalul Joffre și Statul-Major General francez apreciază deci că noi suntem în fața unei ocazii trecătoare care nu trebuie lăsată să ne scape. Intervenția română imediată ar putea rupe echilibrul în favoarea noastră. Peste câteva săptămâni, când va ninge în Carpați și trecătorile vor fi păzite, momentul prielnic va fi trecut. Succesul pare o problemă de zile. Sunt convins că Majestatea Voastră apreciază situația militară, la fel ca guvernul Republicii și ca generalul-șef francez, și consideră, de asemenea, ca foarte necesară încheierea rapidă a acordului cu România.

Rog pe Majestatea Voastră să primească, odată cu felicitările mele pentru magnificile succese ale armatei ruse, asigurările prieteniei mele sincere.

Poincaré

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial*, vol. 1, p. 297-299]

35. 29 iulie/11 august 1916, Paris, Telegrama șefului Marelui Cartier General francez, Joseph Joffre, adresată generalului Maurice Sarrail, comandantul Armatei de Orient, prin care informează despre modificările aduse convenției militare cu România.

Au G.Q.G., 29 juillet 1916

Général Commandant en Chef à Général Commandant en Chef Armée d'Orient, Salonique

Très secret. Pour Général Sarrail et son chef d'Etat-Major seuls

Discussion à Bucarest du projet de Convention Militaire qui vous a été communiqué le 25 juillet fait présager, d'une façon presque certaine, les deux modifications suivantes:

Primo. Date entrée en action Roumanie sera vraisemblablement 14 août au plus tard.

Secundo. Elle demande qu'offensive Salonique précède de dix jours son intervention. En conséquence, tenez-vous prêt à entamer opérations offensives à partir quatre août. Je vous enverrai précisions dès que Convention Militaire sera signée.

J. Joffre

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 177, cadru 2, 29 iulie 1916]

36. 4/17 august 1916, București, Convenția politică cu Antanta privind intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale

Secret

Exemplarul nr. 5

Convenție politică

Între subsemnații:

1. Conte Saint-Aulaire, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Republicii franceze, pe lângă Maiestatea Sa regele României.

2. Sir George Barclay, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Maiestății Sale, regele Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei și al dominiilor britanice de peste mări, împărat al Indiei, pe lângă Maiestatea Sa, regele României.

3. Baron Fasciotti, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Maiestății Sale, regele Italiei, pe lângă Maiestatea Sa regele României.

4. Domnul Stanislas Poklewsky-Koziell, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Maiestății Sale, țarul tuturor Rusiilor, pe lângă Maiestatea Sa, regele României.

special împuterniciți de guvernele lor respective,

pe de o parte,

și domnul Ion I.C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri al României, în numele guvernului român,

pe de altă parte,

s-au convenit cele ce urmează:

Articolul I

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia garantează integritatea teritorială a Regatului României pe toată întinderea frontierelor sale actuale.

Articolul II

România se angajează să declare război și să atace Austro-Ungaria în condițiile prevăzute de Convenția militară. România se angajează totodată să înceteze, din momentul declarării războiului, toate relațiile economice și schimburile comerciale cu toți inamicii Aliaților.

Articolul III

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia recunosc României dreptul de a anexa teritoriile Monarhiei austro-ungare stipulate și delimitate la Articolul IV.

Articolul IV

Limitele teritoriale menționate la articolul precedent sunt fixate după cum urmează.

Linia de demarcație va începe pe Prut, într-un punct al actualei frontiere, între Rusia și România, în apropiere de Noua Suliță și va urca din nou de-a lungul acestui fluviu până la frontiera Galiției, la confluența Prutului cu Ceremușul. În continuare, ea va urma frontiera Galiției și a Bucovinei și cea a Galiției și a Ungariei până la punctul Stog, cota 1655; de aici ea va urma linia de separație a apelor Tisa și Vișeu, pentru a atinge Tisa în satul Trebușa, în amonte de punctul unde ea se unește cu Vișeu. Din acest punct, ea va coborî pe talvegul Tisei până la 4 kilometri în aval de confluența sa cu Someșul, lăsând satul Vásárosnámény României. Ea va continua apoi în direcția sud-sud-vest până la un punct situat la șase kilometri în aval de confluența celor doi afluenți ai săi (Crișul Alb și Crișul Repede). Ea se va împreuna apoi cu Tisa la înălțimea satului Algyö, la nord de Seghedin, trecând, la vest de satele Orosháza și Békérsamson, la trei kilometri, de care ea va forma o mică curbă. De la Algyö, linia va coborî pe talvegul Tisei până la confluența acesteia cu Dunărea și, în sfârșit, va urma talvegul Dunării până la actuala frontieră a României.

România se angajează să nu ridice fortificații în fața Belgradului, într-o zonă ce urmează a fi determinată ulterior, și să nu mențină în această zonă decât forțele necesare serviciului de poliție. Guvernul regal român se angajează să despăgubească, în termen de doi ani începând cu încheierea păcii, pe sârbii din regiunea Banatului care, abandonându-și proprietățile, ar dori să emigreze.

Articolul V

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia, pe de o parte, și România, pe de altă parte, se angajează să nu încheie pace separată sau pace generală decât împreună și în același timp.

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia se angajează, de asemenea, ca la tratativele de pace, teritoriile Monarhiei austro-ungare, stipulate la Articolul IV, să fie anexate Coroanei României.

Articolul VI

România se va bucura de aceleași drepturi ca și Aliații ei, de tot ce are legătură cu preliminariile, cu negocierile păcii, precum și cu dezbaterea problemelor ce vor fi supuse hotărârilor Conferinței de pace.

Articolul VII

Puterile Contractante se angajează să păstreze secretă prezenta convenție până la încheierea păcii generale.

Încheiat la București, la 4/17 august 1916, în 5 exemplare.

Ministrul Franței: semnat – Saint-Aulaire

Ministrul Marii Britanii: semnat – Barclay

Ministrul Italiei: semnat – Fasciotti

Ministrul Rusiei: semnat – Poklewsky

Președintele Consiliului de Miniștri al României: semnat – Brătianu

București, 4/17 august 1916

Pentru copie conformă: atașat militar, M. Després

[Apud 1918 la Români. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916, Documente externe 1879-1916*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, vol. I, p. 763-767, documentul 236; A se vedea și *România în Războiul Mondial (1916-1919)*, volumul I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934, p. 9-11]

37. 5/18 august 1916, Petrograd, Însemnări ale ambasadorului Franței în Imperiul Rus, Maurice Paléologue, privind semnarea de către România a tratatului de alianță cu Antanta

Vineri, 18 august 1916

Brătianu și miniștrii guvernelor aliate au semnat ieri, la București, Tratatul de Alianță. [...]

Istoria va spune dacă Brătianu a ales bine ora. Eu continui să cred că, din exces de prudență sau de subtilitate, el a lăsat deja să treacă trei ocazii cu mult mai favorabile decât conjunctura actuală.

Prima ocazie a fost la începutul lui septembrie 1914, când rușii intrau în Lemberg. În acea vreme, Austria și Ungaria, surprinse, derutate, erau incapabile să apere frontiera de pe Carpați; românii ar fi găsit toate drumurile libere în fața lor.

A doua ocazie a fost în luna mai 1915. La acea dată, Italia tocmai intra în luptă. Din punct de vedere politic și militar, Rusia se afla în toată puterea sa. Venizelos conducea la Atena, iar Bulgaria încă ezita de care parte să treacă.

A treia ocazie, în fine, a fost acum două luni și jumătate, la începutul mării ofensive rușești, înainte de sosirea întăririlor germane și turcești în Galiția și Transilvania, înainte ca Hindenburg, „mareșalul de fier”, să fi dirijat pe frontul oriental toate eforturile virtuozității sale strategice.

Dar într-o acțiune niciodată nu trebuie să-ți pierzi vremea cu ipoteze retrospective, ele nu sunt valabile, nu sunt folositoare decât în măsura strictă în care luminează prezentul. Din acest punct de vedere, este evident că politica dilatorie a lui Brătianu a făcut mult mai dificilă, mult mai aventuroasă acțiunea în care s-a angajat România. Constat, în plus, că, datorită greșelii (sic!) sale, concursul armatelor rusești, aprovizionarea lor, transportul lor, adaptarea efortului lor la planul de acțiune din Balcani nu sunt pregătite. Lucrurile [din această privință] sunt încă în punctul în care se găseau în urmă cu șase luni, după discuțiile mele cu Filipescu...

Ralierea României la alianța noastră nu constituie mai puțin un eveniment de o înaltă importanță, nu numai pentru rezultatele pozitive ale războiului actual, dar încă pentru dezvoltarea ulterioară a politicii franceze în Europa de Răsărit. [...]

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial*, vol. 1, p. 299-300]

38. 14/27 august 1916, Însemnări ale lui Take Ionescu referitoare la desfășurarea Consiliului de Coroană

Consiliul s-a ținut la Cotroceni într-una din sălile cele noi. Erau de față miniștrii guvernului Brătianu (Ion I.C. Brătianu, Emil Costinescu, Emanoil Porumbaru, Vasile Morțun, Alex G. Radovici, Ion G. Duca¹, dr. C. Angelescu, Victor Antonescu²), președintele Camerei, Mihail

¹ I.G. Duca (1879-1933), om politic român, membru și lider al partidului (1930-1933). Ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor în guvernul condus de Ion I.C. Brătianu (1914-1918) și al Afacerilor Externe (1922-1926). Instalat prim-ministru la 14 noiembrie 1933, a fost ucis în ziua de 29 decembrie 1933 în gara Sinaia de către un grup de legionari (Nicadori). Memoriile sale care acoperă perioada Primului Război Mondial sunt foarte prețioase.

² Victor Antonescu (1871-1947), om politic român, membru de frunte al Partidului Național Liberal. A fost ministru al justiției (1934-1935), de finanțe (1935-1936) și de externe (1936-1937) în guvernele conduse de Gheorghe Tătăreanu (1934-1937). A funcționat și ca ambasador la Paris.

Ferechide¹, vicepreședintele Senatului, C.F. Robescu², foștii prim-miniștri Theodor Rosetti³, Petre Carp⁴, Titu Maiorescu, șefii de partide Nicu Filipescu, Take Ionescu și Alexandru Marghiloman, și foștii președinți ai Camerei, Const. Olănescu⁵ și Const. Cantacuzino-Pășcanu⁶.

Regele s-a așezat la mijlocul mesei, având în față pe d. Ion I.C. Brătianu.

La dreapta Regelui, prințul Carol⁷; lângă prințul Carol, Petre Carp, la stânga Regelui, Theodor Rosetti, lângă el, Titu Maiorescu, lângă Maiorescu, Marghiloman. La dreapta lui Brătianu stau miniștrii. La stânga, în rând, Ferechide, Robescu, Take Ionescu, Filipescu, Cantacuzino-Pășcanu și Olănescu.

Ca și la Consiliul de Coroană din [21 iulie]/3 august 1914 de la Sinaia, asistenții se așezaseră fără nicio rânduială protocolară.

Regele era vizibil emoționat și căuta cu tot dinadinsul să învingă rezistența care se aștepta din partea lui Carp, Maiorescu și Marghiloman.

În ajun, Regele chemase pe Maiorescu la Palat și făcuse o nouă sfortare ca să-l tragă de partea națională. N-a reușit. Maiorescu sperase până în ultimele zile ca Regele să fie în contra războiului, că, prin amenințarea Germaniei, Brătianu va fi concediat și dânsul va compune un nou guvern.

¹ Mihail Ferechide (1842-1926), om politic, unul dintre fondatorii Partidului Național Liberal. A făcut parte din cabinetele liberale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, deținând mai multe portofolii – justiție, interne, lucrări publice, afaceri externe. În perioada 1914-1916 a fost președinte al Adunării Deputaților.

² C.F. Robescu (1839-1920), inginer agronom și om politic român, membru corespondent al Academiei Române. A fost primarul Bucureștilui în două rânduri (ianuarie 1896 - aprilie 1899; noiembrie 1902 - decembrie 1904).

³ Theodor Rosetti (1837-1923), descendent al unei ilustre familii boierești, a fost o personalitate marcantă a vieții politice și culturale românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Este unul dintre fondatorii societății „Junimea”, a cărei ideologie a propagat-o pe plan cultural și politic, ceea ce a dus la crearea grupării junimiste în Partidul Conservator. A fost în două rânduri prim-ministru (martie-noiembrie 1888; noiembrie 1888-martie 1889) și de trei ori ministru: Lucrări Publice (1875-1876); Justiție (1889-1890), Finanțe (martie-octombrie 1912). A condus Banca Națională a României în calitate de guvernator (1890-1895), iar Academia Română l-a avut, din 1891, în rândurile sale ca membru de onoare.

⁴ Petre P. Carp (1837-1919), om politic român, membru marcant al Partidului Conservator, este unul dintre fondatorii societății „Junimea” (primăvara anului 1864). A participat activ la îndepărtarea domnitorului Al. Ioan Cuza de la conducerea României. La 11 februarie 1866 a fost numit secretar intim al Locotenenței domnești, iar ulterior secretar al Agenției diplomatice a României la Paris (mai 1867–iulie 1867). A fost ales în numeroase rânduri deputat și senator în Parlamentul României. A îndeplinit funcții politice în cadrul guvernelor care s-au succedat la conducerea țării după plecarea domnitorului Cuza (ministru Afacerilor Străine, ministru Cultelor și Instrucțiunii, ministru Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, ministru Finanțelor). A activat în cadrul diplomației românești îndeplinind funcțiile de agent diplomatic la Viena și Berlin (martie 1871–aprilie 1873) și Roma (aprilie–octombrie 1873). În perioada noiembrie 1882–octombrie 1884 a fost numit Trimis Extraordinar și Ministru Plenipotențiar al României la Viena. După fuziunea din 1907 a tuturor elementelor politice conservatoare din România a fost ales președinte al Partidului Conservator (21 aprilie 1907–14 mai 1913). În timpul Primului Război Mondial a fost unul dintre susținătorii ideii de intrare a României în război alături de Puterile Centrale. A fost prim-ministru al României de două ori (19 iulie 1900–27 februarie 1901 și 14 ianuarie 1911–10 aprilie 1912) din partea Partidului Conservator.

⁵ Constantin P. Olănescu (1845-1928), inginer și om politic român, membru al Partidului Conservator. Ministru al Lucrărilor Publice (1891-1895), de Interne (1900-1901), președinte al Adunării Deputaților (1899-1900; 1911-1912).

⁶ Constantin Cantacuzino-Pășcanu (1856- 1927), jurist și om politic de orientare conservatoare, membru al Partidului Conservator-Democrat. A fost președinte al Adunării Deputaților (1907; 1912-1914). Constantin Cantacuzino-Pășcanu era un mare filantrop. În epocă era considerat al patrulea om din țară într-un top al celor mai bogați români.

⁷ Prințul Carol (1893-1953), fiul viitorului rege Ferdinand și al soției sale, principesa Maria. A devenit prinț moștenitor la înscăunarea pe tron a lui Ferdinand. A abdicat la sfârșitul anului 1925, dar a revenit fiind încoronat rege la 8 iunie 1930. Domnia sa (1930-1940) a fost contradictorie. Pe plan economic și cultural, România a cunoscut o dezvoltare remarcabilă. În schimb, pe plan politic, asistăm la un regres al democrației, monarhul instituind la 10 februarie 1938 regimul său personal. În condițiile destrămării integrității teritoriale din vara anului 1940, Carol al II-lea, considerat principalul vinovat, a abdicat la începutul lunii septembrie.

Când a aflat din gura Regelui că el este hotărât pentru război, Maiorescu a rămas ca trăsniț, dar n-a mai putut să dea înapoi. Tot în ajun, seara, ministrul Italiei, baronul Fasciotti, l-a conjurat să treacă de partea naționaliștilor spunându-i că, în acest caz, el, transilvănean, va avea onoarea să fie ministrul guvernului de concentrare națională. Era prea târziu, Maiorescu era prea angajat de partea germanilor și a refuzat.

Regele știa toate acestea și de aceea emoțiunea lui.

Regele a deschis ședința, spunând că el a convocat pe mai-marii țării nu ca să le ceară un sfat, căci hotărârea lui este luată, dar ca să le ceară sprijinul lor. Situațiunea a ajuns astfel încât neutralitatea nu mai este posibilă, balanța războiului înclinând de partea Înțelegerii. În tot cazul, România trebuind să aleagă, ea nu poate să aleagă decât de a se pune cu înțelegerea în contra Imperiilor Centrale. Regele spune că el a avut multe dureri, că el s-a învins pe el însuși și că tocmai victoria pe care a reputat-o asupra lui este dovada că a ales calea cea bună pentru România. El știa forța unirii și de aceea cere tuturor oamenilor politici care au ajutat pe unchiul lui să-l ajute și pe dânsul într-un act care-l săvârșește ca bun român ce este. El roagă chiar pe cei care ar avea alte păreri să ia cuvântul și să le spună.

Uitându-se către Carp, Regele i-a spus: „Te rog, d-le Carp, să-mi dai ajutorul d-tale”.

Atunci Carp a spus că nu este rolul lui să vorbească, ci al guvernului și al șefilor de partide, el nefiind nici măcar șef de partid. În tot cazul, el constată că aici nu este vorba de un consiliu, deoarece Regele a luat deja o hotărâre, ci de o adunare al cărei rost el nu-l pricepe.

A luat apoi cuvântul Ion I.C. Brătianu, care a pronunțat un lung discurs, o sinteză a ceea ce naționaliștii propovăduiseră de doi ani de zile. Tema dlui Brătianu era că România nu putea, fără să dispară moralicește, să stea neutră într-un război în care se hotăra soarta lumii. România având drept ideal unitatea națională, ea era datoare să urmărească acest ideal acum, căci împrejurări ca cele de azi nu vor mai fi niciodată.

Brătianu explică istoria noastră diplomatică de la 1912 încoace, cum prin refuzul Italiei de a merge alături de Puterile Centrale am căpătat și noi libertatea de acțiune. În tot cazul, el și țara sunt deja angajate și nu mai pot da înapoi.

Brătianu a mai spus că măsurile militare luate de el sunt bune. El a sfârșit declarând că toată țara și toți românii de peste Carpați așteaptă cu nerăbdare intrarea noastră în război.

Făcându-se din nou apel la Carp ca să ia cuvântul, el a repetat că să vorbească întâi șefii de partide, căci a lor este răspunderea.

Take Ionescu declară că este fericit de cuvintele Regelui. El pricepe durerile prin care a trecut Suveranul, dar îl asigură că va avea cea mai strălucită compensație în dragostea poporului român întregit. Partidul său, mulțumit că vede realizându-se ceea ce a cerut timp de doi ani de zile, va da Regelui și guvernului un sprijin deplin și necondiționat. El știe că o împrejurare ca aceasta nu vine decât o dată în cursul veacurilor și că a fi pierdut-o, ar fi fost o adevărată monstruoșitate.

Marghiloman spune că-i pare rău că guvernul s-a angajat. Soarta războiului nu se știe care va fi. El a aflat că Hindenburg pregătește o mare lovitură în contra rușilor și că ar fi trebuit să cunoaștem întâi rezultatul acestei lovituri.

Marghiloman adaugă că așa-zisele idealuri trebuiesc reduse la realitatea lucrurilor. El știe că țara nu este favorabilă războiului, iar românii din Ungaria nu doresc unirea cu noi. Realitatea pe care o vede el este așezarea Rusiei la Constantinopol, adică strangularea, pieirea României. Dacă este să cadă peste noi blestemul ca Rusia să se așeze la Constantinopol, atunci cel puțin să nu se facă cu ajutorul nostru.

Regele întorcându-se către Marghiloman îl întrerupe: „Admițând că rușii ar fi la Constantinopol, ce e mai bine pentru noi: să fim prieteni cu ei ori vrăjmași?”

Marghiloman, tulburat, nu răspunde nimic la întreruperea Regelui, dar promite să tacă. El însă nu vrea să dea concursul său politicii dezastruoase în care s-a angajat guvernul și nu

înțelege cum a putut guvernul să intre pe o astfel de cale și să pună țara în fața unor fapte îndeplinite.

Filipescu spune că politica expusă de guvern nu este decât dezvoltarea logică a primului aranjament cu Rusia din septembrie 1914. Or, Filipescu știe de la însuși dl Marghiloman că acest aranjament a fost atunci adus la cunoștința dlui Marghiloman și dânsul i-a dat aprobarea lui spunând că bine a făcut guvernul și trebuie mers în această direcțiune. Filipescu a conchis textual: „Indignat de aceste palinodii, revendic pentru partidul meu onoarea de a fi inițiat această politică pe care partidul o susține cu atâta convingere, încât pe cei care s-au pus contra i-a dat afară”. Marghiloman n-a răspuns nimic la aspra apostrofă a lui Nicolae Filipescu.

A venit rândul lui Carp, care în acea ședință a vorbit cu o energie care făcea un curios contrast cu bătrânețea lui. Toate câte le-a spus Brătianu sunt secundare, a spus Carp. Nu-l interesează cine va învinge, ci cu cine comandă onoarea să mergem, chiar dacă am fi învinși. Hegemonia germană e bună pentru noi. Ce a spus Brătianu de unguri și bulgari n-are valoare. Din acest război va ieși ori hegemonia germană, ori rusească. Aceasta din urmă ar însemna sfârșitul nostru, căci stăm în drumul Rusiei spre Constantinopol. Deci noi nu putem fi decât în contra rușilor.

Interesele dinastiei în special îi comandă să fie contra rușilor, căci o Rusie victorioasă nu va tolera o dinastie străină în România și va aduce dinastia Ghica, Sturdza, Brătianu ori Carp. Prin urmare, Regele e dator, ca șef al dinastiei, să se opună la astfel de politică și să stea alături de Germania.

Carp spune că vede că lucrurile s-au hotărât și că lingușitorii tronului au avut trecere. Făcând aluzie la Take Ionescu, spune că e ușor a o asigura de devotament când coroana face ce-i ceri.

Declară că va închide ziarul său „Moldova”, dar sprijin nu poate da unei politici care este [înseamnă] pierirea României. Cei trei fii ai lui se vor bate. El însă roagă pe D-zeu ca armata noastră să fie bătută, căci numai așa România va putea scăpa. Altfel e pierdută.

Regele a răspuns lui Carp că el, deși respecta opiniunile, dar ultimele cuvinte ale lui Carp nu se pot datori decât necazului. Ele nu pot veni din inimă. Regele a adăugat că el nu poate să separe interesele dinastiei de ale țării. Dinastia nu e germană, ci română. Românii nu au adus pe unchiul său ca să facă o dinastie germană, ci una românească.

Carp a replicat că el s-a gândit mult și numai după această lungă gândire a declarat că urează ca armata română să fie zdrobită, căci numai așa se poate salva România.

Ion I.C. Brătianu a intervenit observând că vorbele lui Carp uimesc pe toți și că dacă, în adevăr, așa este în inima lui, mai bine să-și retragă pe cei trei fii din armată.

Maiorescu, care a fost la rândul acesta mai complicat și mai searbăd decât oricând, face un lung discurs de abilități. El începe prin a întreba dacă guvernul are angajamente, ce angajamente și dacă nu s-ar putea degaja.

Brătianu întrerupe spunând că el este legat, nu mai poate da înapoi, dar și țara este legată după a sa părere. Brătianu explică ce a obținut de la Aliați, arătând atât chestia teritorială, cât și dreptul de a lua parte la Congresul de pace pe picior de egalitate.

El spune că a întârziat războiul cât a putut, însă când a simțit că dacă se mai întârziază Aliații vor trata cu ungurii, atunci a văzut că nu mai poate aștepta și că nu mai îi e permis să ezite.

Maiorescu, revenind, spune că totuși ar trebui să ne degajăm, ca să așteptăm rezultatul victoriei, căci nu se știe încă cine va învinge. Maiorescu spune că așa-zisa politică a idealului național se bazează pe două idei greșite. El afirmă că românii din Ungaria nu vor să se unească cu Regatul României; ei vor să rămână sub habsburgi, apărați de germani contra ungarilor.

La această afirmație, Brătianu și Take Ionescu întrerup, spunând; nu este adevărat. Nouă ne-au destăinuit fundul sufletului lor, dar poate că dlui Maiorescu i-a vorbit altfel tocmai

fiindcă-i cunoșteau adevăratele sentimente. Brătianu adaugă că are scrisori de la Vaida și de la alții în sens opus celor afirmate de d. Maiorescu.

Cum Maiorescu mai spusese că ceea ce trebuia guvernul să facă și n-a vrut să facă era să trateze cu ungurii pentru îmbunătățirea soartei românilor de peste Carpați, l-a întrerupt și Regele.

Regele a spus că și înainte și după izbucnirea războiului a cerut Germaniei și a cerut și lui Czernin să dea pentru românii din Ungaria cel puțin atâta cât au cehii din Boenua, că înainte de război împăratul Wilhelm s-a dus la Viena să ceară aceasta pentru noi, dar a fost refuzat. Regele spune că e ferm convins că nici Germania, nici nimeni nu poate face nimic. Regele chiar personal a tratat în alte rânduri, dat tot fără succes.

Maiorescu, continuându-și vorbirea, spune că nici românii din Regat nu vor război. El zice că la 1913 nu a intrat în război (pe atunci era șeful guvernului) decât atunci când opinia publică era unanimă. Astăzi, însă, spune el, opinia publică este contrară. Maiorescu a mai cercat să susție că nici constituționalicește nu putem declara război, Camerele actuale având un mandat expres, de a revizui Constituția. Dacă vrem război, trebuie să avem în prealabil noi alegeri asupra acestei chestiuni. La această fantezie, Regele nu se poate opri de a surâde.

Emil Costinescu atacă cu mare energie pe Carp, Maiorescu și Marghiloman. El spune că nu chestia Strâmtorilor poate fi hotărâtoare, căci ori vor fi rușii, ori vor fi germanii stăpâni pe Constantinopole, pentru noi tot rău este.

Regele întrerupe din nou spunând că lui nu-i e frică de Rusia, dar și dacă i-ar fi frică, tot mai bine o să fie o Românie Mare, căci mai lesne se va putea apăra.

Costinescu, reluând cuvântul, spune, între altele, că atunci când toate popoarele au intrat în acest război de dezrobire, ar fi pentru România o dezonoare și ar fi pierdută dacă ar rămâne neutră.

Marghiloman întrerupe zicând: „Și Olanda, și Suedia, și Spania sunt neutre”.

Întreruperi se ivesc din mai multe părți: „Dar aceste țări nu au revendicări naționale!”

Costinescu replică: Noi suntem în mijlocul bătăliei și dacă stăm neutri, ne încăleacă ungurii și bulgarii.

Take Ionescu ia din nou cuvântul și zice: Dl Maiorescu a spus două lucruri neadevărate. Afirm că românii de dincolo ne așteaptă ca pe Mesia. Este adevărat că, în 1911, Vaida și alții ne propuneau unitatea națională, intrând noi sub habsburgi. Ei nu-și dădeau seama de situația politică generală a Europei și de aceea nu credeau o altă soluțiune posibilă. Din 1914 lucrurile s-au schimbat: mie mi-au trimis vorbă din partea întregului comitet [al Partidului Național Român] că dacă nu ne ducem acum să-i scăpăm, Carpații vor rămâne hotar pentru vecie și românismul va fi pierdut. Dlui Maiorescu și altora ca dumnealui s-au temut să le spuie tot gândul lor.

În țară nu suntem divizați: toată țara vrea războiul; dar, firește, doi ani de neutralitate au produs o uzură. Această uzură va dispărea când se va ști că ne-am hotărât, mai ales când țara va vedea gestul Regelui.

Mihail Ferechide combate sofismele lui Maiorescu relative la drepturile Parlamentului de a face războiul. În numele Camerei asigură pe Rege și guvern de tot concursul.

C. F. Robescu a dat aceeași asigurare în numele Senatului.

Ion. I.C. Brătianu, luând cuvântul pentru ultima oară, a răspuns lui Maiorescu și celorlăți că după cum părintele său nu era nici rusofil, nici germanofil, nici el nu e altceva decât român. Cei care se opun războiului nesocotesc chestia morală. El nu este sigur de victorie, dar chiar învingși noi vom asigura unitatea națională, după cum Italia bătută la Novara a realizat-o după câțiva ani. Cauza românismului a făcut un pas gigantic din moment ce patru mari puteri au recunoscut dreptul nostru la unitatea națională. Mihai Viteazul este eroul legendar fiindcă a trecut în Transilvania. Așa va fi și cu Regele Ferdinand. El a adăugat că își ia toată răspunderea.

Dinastia română nu este o dinastie străină, dar după ce Regele va trece peste Carpați, chestia nici nu se va mai pune.

Regele, încheind discuțiunea, a spus că el această hotărâre a luat-o după foarte lungă chibzuire și este convins că ea corespunde și cu interesele țării și cu ale dinastiei. El crede că, lucrând astfel, el leagă și mai indisolubil dinastia cu națiunea. El cunoaște greutățile și de aceea cere de la toți sprijin, căci răspunderea va fi a tuturor, chiar a celor care au alte păreri.

Cu Dumnezeu înainte! a terminat Regele și a ridicat ședința.

[Ion Mamina, *Consiliul de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 58-63]

39. 14/27 august 1916, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman despre desfășurarea Consiliului de Coroană

14 august – Consiliul de Coroană. Războiul

La ora 10 se întrunesc în sufrageria cea mare de la Cotroceni: miniștrii, Theodor Rosetti, Carp, Maiorescu și cu mine. Nicu Filipescu, Take Ionescu, Olănescu, Cantacuzino-Paşcanu, Mișu Pherekyde și C. F. Robescu (înlocuind pe V. Missir – Senat-lipsă).

Regele: „Văd situațiunea în așa fel încât nu mai putem sta în neutralitate. Cred că de aci înainte victoria Puterilor Centrale este exclusă. Guvernul meu a avut consfătuiri cu unul din grupurile beligerante; el crede că momentul a venit. Eu, după matură reflecțiune și după lupte interne pe care le veți înțelege și din care am ieșit biruitor asupra mea, înclin mai mult pentru opinia guvernului meu”.

Brătianu: Apel la concordie și cere concursul tuturor.

Carp: Explică necesitatea unei expuneri a guvernului.

Regele: Apel la discreția tuturor: trebuie tăcerea preotului care primește o spovedanie.

Brătianu: „1913 a fost prefața unui rezel cu Austria și încă de atunci contradicția de interese politice cu noi a luat forma acută. S-a adăugat forma antipatică în care a izbucnit războiul actual. S-a adăugat abstențiunea Italiei prin care și numai cu concursul militar al căreia era stipulat că o armată română poate figura alături de o armată austro-ungară.

Eu neg acest lucru.

Brătianu (și Regele) afirmă că era convenție în acest sens: Regele Carol mi-a spus că s-a studiat, dar din motive tehnice nu s-a putut încheia. Azi, toată latinitatea este în tabăra contra Germaniei! La început victoria părea probabilă pentru germani: neputând merge noi singuri contra, am stat neutri. Rezelul de uzură azi răstoarnă șansele în favoarea celor cu rezerve mai mari, iar Bulgaria, luând locul nostru în Orient, nouă ne este imposibil să stăm lângă germani.

În sistemul de la 1884¹ eram aliați cu Italia în contra Rusiei; azi Italia este lângă Rusia, încetul cu încetul, fără grabă, am ajuns la garantarea intereselor noastre: pentru neutralitate am avut numai asigurări, nu garanții. Azi problema este: „Sau să renunțăm la orice am putea obține prin victoria Antantei sau să intrăm în război. Eu m-am angajat desăvârșit”.

Take Ionescu: Aprobă cu efuziune. Osanale pentru Rege.

Eu: „Lucrurile fiind hotărâte, nu mai pot da vreo povață; fac numai o rugăciune Regelui, dacă mai este timp. Prețuirea șanselor războiului nu o văd ca d-nul Brătianu. După atâtea sacrificii omenești, ofensiva Aliaților nu a recăștigat nicio porțiune din ceea ce ocupă Centralii: am harta aci. Ni se spune că în Polonia s-au încetinit operațiile pentru că constituie rezervele pentru noi: deci nu este prisos de oameni. Bulgaria? Nu văd antinomie între statele noastre;

¹ România a aderat la Tripla Alianță I în anul 1883 și nu în 1884.

am crezut și cred că o bună înțelegere între noi și bulgari ar constitui o a șaptea mare putere în Orientul Europei. Dar chiar dacă șansele ar fi bune, este în interesul României să ajute la instalarea rușilor pe Strâmtori?

Din mijlocul secolului al 17-lea Rusia lupta ca să iasă la Marea Caldă: azi acesta este singurul ei țel. Rog pe Rege să se gândească că dacă Rusia vine la Constantinopol, România este drumul care leagă Rusia cu Strâmtoarele. Chiar dacă n-ar putea Rusia să-și anexeze această cale – România –, instalarea la Strâmtori a marelui nostru inamic este moartea economică a țării. Cred că aceasta este cel mai mare păcat ce un român poate comite împotriva viitorului țării. S-a făcut apel la concursul tuturor. Odată deciziunea luată, vom tăcea! Aceasta este tot ce putem face pentru a nu rupe unitatea națională.”

Nicu Filipescu: Polemică că eu am cunoscut și am aprobat primul angajament din care a decurs tot: *Vous pouvez marcher* aș fi zis eu dnului Brătianu. (Brătianu surăde; am avut pe urmă o explicație cu el.)

P. Carp: „Nu suntem aci pentru polemici ale temperamentelor care nu se pot stăpâni (Aprobări). A merge cu Rusia este a izbi în interesele țării și în continuitatea dinastiei.” În dezvoltarea ideii ajunge până a spune: „Doresc să fiți învinși, pentru că victoria voastră ar fi ruina țării!”

Brătianu: Protestează. Teza dlui Carp, a unei hegemonii ruse opuse hegemoniei germane și înlocuind pe aceasta, este falsă. Anglia de sute de ani își impune punctul de vedere și nu va lăsa o hegemonie oricare să...

Regele: „Constantinopol luat în contra voinței noastre este oare preferabil Constantinopolului ocupat cu noi? Austro-Ungaria nu ne-a oferit niciodată nimic și Germania a fost neputincioasă să-i impună sacrificii. Dl Szegheni-Marisch mi-a spus când am fost la Berlin: «S-au făcut dintr-o parte și dintr-alta multe greșeli, dar mai multe din partea noastră». Victorioși, avem în Transilvania o putere de rezistență mai mare. Iau răspunderea, pentru că am încredere în viitorul țării”.

Maiorescu: „Consiliul de Coroană din 1914 a decis expectativa. Ce s-a întâmplat, pentru ca să modificăm atitudinea? Are guvernul ceva încheiat? Ce ne poate spune?”

Brătianu: „Cred în victoria Antantei și mă conformez ei. Vom declara război Austro-Ungariei; nu altora. În schimb, ni se recunoaște dreptul de a lua până la Tisa, Banatul, Crișana, un Maramureș de sus care este slav. Bucovina până la Prut. Ni se mai recunoaște drepturi egale la Congres. Tratatul care ne garantează aceste anexări este iscălit de cele patru puteri (nu de Serbia și Belgia). Cele patru puteri garantează integritatea teritoriului nostru. Cred că orice reviriment nu mai este posibil.”

Maiorescu: „Este controversă asupra situației militare, și pe o controversă nu se riscă soarta țării. Cunosc pe ardeleni: Popovici¹, Vaida², care văd în ceea ce se petrece sfârșirea lor. Nu se constată unanimitatea de la 1913; azi sufletele sunt împărțite. Cine va ratifica declarația de război? Camerele actuale: pe altă chestiune au fost alese. Intrăm în foc sau nu? Se poate oare zice că țara a fost consultată? Cum ne este justificat ieșirea din neutralitate? Cer continuarea expectativei!”

¹ Aurel Popovici (1863-1917), om politic și jurist român din Transilvania. S-a opus politicii de maghiarizare a românilor din Transilvania, participând și la mișcarea memorandistă (1894). În 1906 a emis ideea federalizării Austro-Ungariei, prin crearea așa-numitei *Statele Unite ale Austriei Mari*.

² Alexandru Vaida-Voevod (1872-1950), medic, om politic și publicist român din Transilvania. Până la Primul Război Mondial, a acționat consecvent pentru drepturile românilor de peste munți, fiind în anturajul prințului moștenitor Franz Ferdinand, asasinat la Sarajevo. După război a fost unul dintre liderii de frunte ai Partidului Național și apoi Național-Țărănesc, ocupând fotoliul de prim-ministru în trei rânduri. După sosirea în țară a regelui Carol al II-lea a susținut velleitățile acestuia pentru un regim autoritar, întemeind o nouă formațiune politică – Frontul Românesc (1935).

Theodor Rosetti: Nu crede în sfârșirea Austriei și rămâne constant în convingerea lui, că nu avem cu ce duce un rezel lung și greu ca acesta.

Costinescu: „Să stăm pe loc? Dar Europa nu stă pe loc. Toate statele în sânge și foc: noi stăm rușinați la uși. Europa e în prefacere. Cu brațele încrucișate după ce am câștigat bani, am fi de râsul lumii. Toți cu inima românească, la locul lor.” (Așa vorbește Costinescu...!!)

Pherekyde: Vrea să mă liniștească în privința Constantinopolului. Nu rușii singuri vor hotărî. Ei nu luptă pentru stăpânirea Constantinopolului: „Libertatea Strămtorilor, aceasta este formula viitorului! Dacă stăm locului, vom ajunge vasalii străinilor, iar generațiile viitoare ne vor reproșa că nu ne-am făcut datoria”.

C.F. Robescu: „Dl Maiorescu a fost lipsă și nu cunoaște sentimentul țării. Asigur că tot poporul se va scula pentru a dezrobi pe frații noștri și pentru a înfrânge pe bulgari. Majoritatea Senatului dă deplină încredere guvernului.”

Brătianu: Răspunzând unei aluziuni a lui Maiorescu (despre I.C. Brătianu) care a făcut tratatul din 1884 [1883], el care la 1871 contra Germaniei victorioase proclamase că simpatiile noastre vor fi totdeauna pentru Franța, afirmă că tatăl său nu s-a identificat niciodată cu o acțiune din afară. În toate considerațiunile contra, nu se ține destul seamă de forța morală. Sunt înfrângeri care sunt faze ale victoriei. Chestiunea Austriei este pusă și majoritatea Europei consacră drepturile noastre istorice, deoarece le ia în seamă și acum: „Oricare ar fi soarta războiului, drepturi consacrate rămân”. Mihai Viteazul poate nici nu avea cunoștința ideii mari ce reprezenta și el a rămas totuși emblema ei; așa va fi cu Regele Ferdinand, oricare ar fi soarta războiului. Face un nou apel să nu scădem nimic din puterea de acțiune, nici prin acțiuni, nici prin inerție.

Regele: „Întrunirea noastră este istorică și plină de răspunderi pentru toți. În hotărârea ce iau sunt călăuzit numai de sentimentul poporului român și de o întregă convingere. Sunt convins că Dumnezeu va fi cu noi; am încredere în iubirea de neam a întregii țări.”

Ne sculăm. Regele se apropie de Carp și îi reproșează, cu dulceață, cuvintele ce a spus. Carp comite greșeala să le menție. **Brătianu** îi spune: „Atunci ia-ți fiii înapoi și dă-i în armata germană”.

[Alexandru Marghiloman, *Note politice. 1897-1925*, vol. II, 1916-1917, București, Editura Institutul de arte grafice „Eminescu”, 1927, p. 148-153]

40. 14/27 august 1916, Însemnări ale lui I.G. Duca privind desfășurarea Consiliului de Coroană de la Cotroceni

Consiliul de Coroană care a hotărât înaintea noastră ziua de duminică 14/27 august, la Cotroceni, ora 11 dimineța.

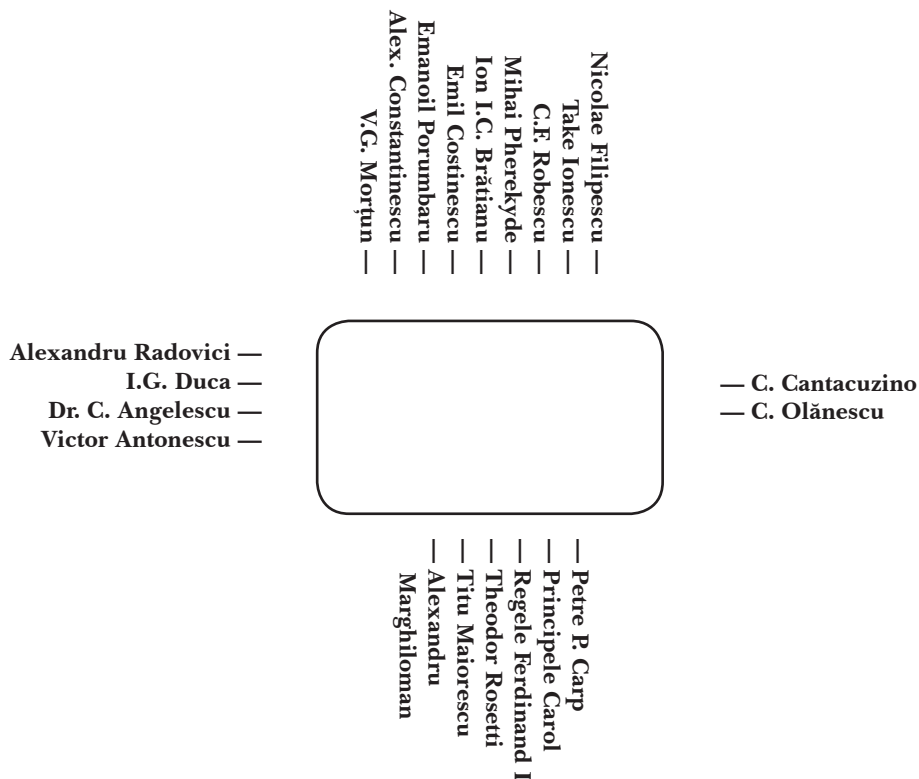
El a avut loc în sufrageria cea mare, dar prin impietatea Reginei Maria și prin slăbiciunea Regelui Ferdinand, această sală istorică a dispărut. Ea a fost, câțiva ani în urmă (pe la 1925-1926), înglobată împreună cu sala de dans în ceea ce formează azi marele salon boltit de la nordul castelului. Și ce păcat! Istorică sufragerie trebuia păstrată neatinsă, așa cum era în dimineața de 14 august 1916, așa cum a respectat-o ocupațiunea germană, așa cum am regăsit-o în noiembrie 1918. Era dreptunghiulară, cu multe ornamente de lemn închis, cu multă poleială, cu o tonalitate în general întunecoasă. La mijloc se afla o masă mare, pe peretele din fața ferestrelor un singur tablou al unui pictor german reprezentând o mare dezlănțuită, cu câțiva naufragiați pe o corabie distrusă luptând, cu hotărârea disperării, împotriva furiei sălbatice a valurilor. Dedesubt, pe o placă de alamă, erau tipărite câteva versuri germane. Fără să vreau, în timpul discuției, ochii mei dădeau mereu de acest tablou și adesea la Iași, în momentele cele

mai tragice ale războiului, imaginea lui îmi revenea în minte. Parcă soarta voise să pună, în clipa supremă a marii hotărâri, în fața conducătorilor României și a Regelui ei, imaginea simbolică a groaznicei furtuni, a nemaipomenitelor greutăți pe care trebuia să le învingem spre a putea birui în lupta pentru întregirea neamului. Totodată, părea a fi și o prevestire, și anume că, oricare ar fi furia valurilor, să știm că ele nu vor putea să ne doboare.

La unsprezece fără un sfert eram aproape toți întrunți în micul salonaș unde așteptau de obicei persoanele chemate în audiență. Cei mai mulți – nu vorbesc de miniștri – nu știau sigur că războiul era hotărât, că totul era pregătit, că declararea lui era o chestiune de ceasuri. Îmi aduc aminte de Maiorescu, prins într-o redingotă cam veche și cam strâmtă, cu figura interogativă și cu inimitabila lui gesticulație, mai pripită decât de obicei, mergând de la unu la altul. În schimb, Marghiloman, ca întotdeauna, de o impecabilă eleganță și plin de iluzii, era senin și aproape voios, pe când Carp, cu monoculul pironit în orbita oculară, deși nu știa nimic, părea că presimțea ce se urzea. Era crispat și pe chipul său se vedeau stigmatul ciudei care îl stăpânea.

Take Ionescu, prevenit, exalta și cu greu își putea ascunde bucuria. De Filipescu nici nu vorbesc, nu mai era el, boala îl doborâse, slăbit, cu ochii pierduți, părea aiurea. El, exuberanța personificată, el, care dorise această intrare în acțiune cu atâta patimă, stătea acuma, în clipa decisivă, covârșit parcă de o mare durere și nu de o mare fericire. Aripa morții îl atinsese și peste câteva săptămâni avea să-l răpună. La unsprezece fix aghiotantul de serviciu ne-a introdus în sala Consiliului. (...) Abia introduși în sală, Regele și-a făcut apariția, întovărășit de moștenitorul tronului. A luat loc. Consiliul a început.

Cred nimerit să arăt și aci, ca și la Sinaia, cum eram așezați în jurul mesei, pentru ca astfel să se poată reconstitui mai bine fizionomia generală a acestei istorice ședințe.

Regele a luat cel dintâi cuvântul, precum fusese convenit din vreme cu Brătianu, ținând să arate de la început care era în concepția lui rostul acestui Consiliu de Coroană. La Sinaia, unchiul său chemase pe fruntașii țării ca să ia o hotărâre, război sau neutralitate. Acuma Regele ținea să precizeze de îndată că nu era vorba să se mai ia o hotărâre, fiindcă aceasta era deja luată. El convocase însă pe reprezentanții tuturor partidelor pentru a le comunica această hotărâre și pentru a le cere să primească să se ralieze la ea și pentru a le solicita tot concursul de care țara avea atâta nevoie.

Regele era foarte emoționat. Pe figura sa se vedeau întipărite urmele luptei sufletești prin care trecuse, ale nopților chinuitoare de nesomn în care se zbătuse între înclinațiunile sale firești de principe german și îndatoririle sale poruncitoare de Rege român, nopțile în care l-au frământat îndoiala dintre victoria germană și victoria aliată, clipele în care conștiința sa de rege și om l-au obligat să judece toată epocala răspundere ce apăsa pe umerii lui. Dar cu toată impresionanta emoțiune ce îl stăpânea, a vorbit cu o perfectă claritate și cu o voce de o nedezmințită hotărâre. De astă dată discuția nu a mai avut loc ca la Sinaia, în limba franceză, ci în limba română. România veche murise în clipa în care se ridicau cele dintâi raze ale zorilor României noi.

În rezumat, Regele Ferdinand a spus că a convocat pe marii țării nu ca să le ceară un sfat, căci hotărârea lui este luată, ci ca să le ceară sprijinul. În situația actuală, neutralitatea nu mai este cu putință. România trebuie să ia o hotărâre și să aleagă. Soarta războiului înclină înspre înțelegere, dar, oricum ar fi, România nu poate lupta alături de Puterile Centrale, căci ar însemna să mergem împotriva întregii evoluțiuni istorice a neamului nostru. Regele a arătat pe urmă că spre a se ajunge la o atare hotărâre, a trecut prin încercările cumplite pe care desigur le pricepem, dar că, având în vedere numai interesele țării a cărei Coroană o poartă, s-a învins pe sine însuși. Precum cauza cea dreaptă a învins în el, are nestrămutată convingere că va învinge în acest război și că astfel, din jertfele ce ne așteaptă, va ieși îndeplinirea idealului nostru național.

Aceste cuvinte au fost impresionante fiindcă Regele le-a rostit nu numai cu o emoțiune conținută, care ne-a zguduit până în adâncul inimilor noastre, dar și cu o elocință lapidară, pe care sunt incapabil să o redau în toată splendoarea frumuseții ei formale și etice. Îmi va părea rău întotdeauna că nu a fost de față un stenograf ca să dea posterității cuvânt cu cuvânt ceea ce Ferdinand I a spus în acest ceas. Deși stenogramele, în recea lor precizie verbală, nu ar fi putut transmite generațiunilor viitoare chipul Regelui, căldura vocii, accentele ei, atmosfera sălii, toate imponderabilele care au făcut această scenă de neuit pentru toți cei ce au avut fericirea să participe la ea. De altminteri, în tot timpul acestui consiliu Regele Ferdinand a fost într-adevăr admirabil. Îmi amintesc uimirea generală, când ne-a dat viziunea unei puteri de apostol, atât este de adevărat că numai din adâncimile misterioase ale sufletului izvorăsc faptele mari și gesturile nepieritoare. Ceea ce vine de la rațiune, și numai de la rațiune, este mărginit și mediocru.

Regele Ferdinand, discutabil din atâtea puncte de vedere, a dovedit însă, în dimineața de 14 august 1916, că este un mare suflet și prin aceasta nu numai că va rămâne, dar se va impune respectului și admirațiunii posterității.

După aceea Regele s-a întors către fruntașii opozițiunii și le-a adresat un călduros apel de sprijin și de unire. Întorcându-se către Carp, l-a apostrofat cu cuvintele: „Te rog îndeosebi pe d-ta, dle Carp, să-mi dai tot concursul!”.

Carp a răspuns imediat cu ciudă și enervat că nu este rolul lui să vorbească, el nefiind nimic, să vorbească întâi guvernul și șefii de partide, cu atât mai mult cu cât a constatat că de fapt nu era vorba aci de un Consiliu de Coroană, fiindcă Regele a și luat o hotărâre, ci de o întrunire al cărei rost nu-l pricepe. Era deci destul să vedem în ce stare de spirit se afla bătrânul

șef al junimismului, totuși eram departe cu toții de a bănuși măcar ceea ce trebuia să auzim de la el până la sfârșitul ședinței.

Brătianu a cerut atunci cuvântul. Cuvântarea sa a fost o expunere a situației și a motivelor pentru care se impunea să intrăm în acțiune alături de Aliați, vorbind limpede, concis, convingător, fără fraze, fără patetism. Într-o vâltoare ca aceea a actualului război, în care harta lumii se prefăce, o țară ca a noastră, o țară cu aspirațiuni naționale, nu poate să rămână neutră până la capăt, fără să-și compromită definitiv întreg viitorul. Prin urmare, a continuat Brătianu, se impune să ieșim din neutralitate, dar pe de altă parte, având drept ideal unitatea națională, suntem datori să urmărim realizarea lui, căci cine știe dacă în decursul veacurilor vom găsi vreun prilej atât de prielnic ca cel de azi. Iată de ce nu putem să mergem decât alături de Aliați și în contra Puterilor Centrale.

După aceea, Brătianu a explicat în scurte cuvinte politica sa în timpul neutralității, precum și pregătirea diplomatică a războiului, concludând: „Și eu, și țara suntem în ceasul de față angajați, nu mai putem da înapoi”. Era mărturisirea solemnă a faptului împlinit. Brătianu a mai adăugat câteva cuvinte despre pregătirile militare și a sfârșit că toată țara și întreaga suflare românească de peste Carpați așteaptă cu nerăbdare intrarea noastră în marele război.

Carp, solicitat să vorbească, a refuzat din nou, cerând să auză înainte glasul șefilor de partide, care au răspunderi directe, astfel că Regele a dat cuvântul lui Take Ionescu.

E incontestabil că Take Ionescu a fost un mare orator, aș putea spune unul din cei mari ai României contemporane, cu toate acestea atât la Consiliul de Coroană de la Sinaia, când s-a proclamat neutralitatea, cât și la acest Consiliu, el a fost mai prejos și de netăgăduitul său talent și de legitimele noastre așteptări. La Cotroceni, ca și la Sinaia, i-a lipsit și forma și inspirația și argumentarea și accentele care mișcă și care rămân. E curios, dar Take Ionescu a fost din toate punctele de vedere de o neînțeleasă banalitate. S-a declarat fericit de hotărârea Regelui, a spus că pricepe criza sufletească prin care a trecut, dar poate fi sigur, în schimb, de dragostea nemărginită a întregului popor românesc. Partidul Conservator-Democrat, mulțumit că s-a ajuns la soluția pe care o reclama de doi ani, va da Coroanei și guvernului întregul său sprijin. O împrejurare ca cea de față nu răsare decât o dată în cursul veacurilor, a o pierde ar fi fost o adevărată monstruoșitate și cu aceasta Take Ionescu a încheiat.

A venit rândul lui Marghiloman, dar nu mai era acel Marghiloman de acum doi ani de la Sinaia, un Marghiloman sigur de el, care afirma, care decidea, care vorbea cu fruntea sus și cu vocea metalică, era un Marghiloman încurcat, aproape cu reticențe în vorbă și cu reticențe în ton. Nu se poate ști cum se va sfârși războiul, soarta sa fiind încă nehotărâtă, dar, după informațiunile lui precise, Hindenburg pregătește o mare ofensivă împotriva rușilor, să nu ne grăbim, să așteptăm, de aceea este foarte regretabil că guvernul în asemenea condiții s-a angajat. Se vorbește mereu de idealul național, să privim însă mai bine realitatea lucrurilor. Or, el vede două realități, întâi că țara nu e favorabilă războiului și, în al doilea rând, că rezultatele unui război fericit alături de Aliați înseamnă pentru noi așezarea definitivă a rușilor la Strâmtoni, adică strangularea, pieirea noastră.

Regele, foarte calm, se întoarce către Marghiloman și spune: „Totuși admitând că rușii ar fi la Constantinople, mi se pare că ar fi mai bine pentru noi să fim prieteni cu ei decât vrăjmași”. Surprins, Marghiloman se opri un moment și pe urmă, fără a răspunde observațiunii Regelui, continuă firul cuvântării sale: Îi este cu neputință să dea concursul său guvernului, tot ce poate face deocamdată este să tacă, să nu creeze dificultăți, țara fiind în joc. Dar, încă o dată, el nu înțelege cum a putut guvernul să urmeze o politică atât de dezastruoasă și, mai ales, să pună țara deodată în fața unui fapt îndeplinit, de o atare gravitate.

La acest moment, Nicu Filipescu, care la începutul discuțiunii stătuse aproape tot timpul aplecat pe masă, cu fruntea lipită de mâinile sale încrucișate, ridică deodată capul și izbucnește;

a fost ultima licărire publică a cunoscutei sale impetuoșității. Adresându-se direct lui Marghiloman, mușcându-și când mustața, când buza, spune răstit: „Să mă ierți! Hotărârile pe care le-a luat guvernul astăzi nu sunt decât consecința logică a tratatului încheiat de dl Brătianu cu Rusia în septembrie 1914. Ori d-ta mi-ai spus mie că acest tratat ți-a fost adus la cunoștință, că l-ai aprobat și că ai îndemnat guvernul să continue pe această cale. De aceea sunt indignat de aceste palinodii și, mai mult ca oricând, revendic pentru partidul meu onoarea de-a fi fost printre inițiatorii acestei politici și de a fi susținut-o pe urmă cu atâta tărie și cu atâta stăruință, încât a dat afară din rândurile lui pe cei care au îndrăznit să i se împotrivescă!”.

Violența tonului, precum și nota personală a acestei ieșiri erau cu totul nepotrivite și ne-au produs o dureroasă impresie. Marghiloman, jucător din fire și de rasă, a primit lovitura, s-a clătinat puțin și, dându-și seama ca și noi, desigur, că are în fața lui un om foarte grav bolnav, a păstrat cu imperturbabilitate o condescendentă tăcere. Și astfel, după aproape treizeci de ani, în jurul covorului roșu al mesei de la Cotroceni și din ceasul însuși în care se hotăra intrarea în război a României, lua sfârșit duelul din acești doi fruntași conservatori, duel care în viața lor a contribuit atât de mult la distrugerea acestui partid, duel care după moartea lor i-a despărțit și mai puternic, așezând de-a pururea pe unul printre apostolii întregirii neamului, și pe celălalt printre neînțelegătorii vremii lui, printre sărmanii învinși ai îndeplinirii aspirațiilor noastre seculare.

Unii dintre noi așteptau ca Filipescu să răspundă, dânsul însă și-a așezat din nou fruntea pe masă și până la sfârșitul consiliului nu a mai spus o vorbă. Din când în când, ca trezit din somn, ridica capul, figura lui, trăda o adâncă emoțiune și ochii lui se umpleau de lacrimi. A fost, de altminteri, ultima oară când a apărut în public.

După emoția trecătoare a acestui antagonism de decenii, am intrat în emoțiile reale ale cuvântării lui P.P. Carp. Când Regele i-a dat cuvântul, tăcerea și atenția au devenit deodată mai mari, ne întrebam cu toții, mai ales noi care asistasem și la Consiliul de la Sinaia, ce va mai spune bătrânul protagonist al alianței germane. Carp a întrecut însă toate așteptările și toate închipuirile noastre. A fost, ca la Sinaia, lapidar, tăios, energic, dar pe când atunci era solemn și protetic, acuma era încruntat și crispat de mânie. Toate pe care le-a spus Brătianu sunt secundare, căci pe el, Carp, nu îl interesează cine va învinge, ci cu cine comandă onoarea să mergem, chiar dacă vom fi învinși.

Din acest război va ieși sau hegemonia germană, sau hegemonia rusească. Hegemonia germană înseamnă pentru noi mântuirea, cea rusească sfârșitul, fiindcă vom sta în drumul Rusiei către Constantinopole. Iată de ce nu putem, oricum ar fi și în orice împrejurări, să fim decât împotriva rușilor.

După aceea, îmfundându-și monoculul în ochi, se întoarce către Rege, căruia i-a zis răspicat: „De altminteri, Sire, aceasta nu este numai interesul țării, el este și interesul dinastiei. Să nu-și închipuiască Majestatea Voastră că o Rusie învingătoare va tolera vreodată în România o dinastie Hohenzollern”. El a văzut după fața Regelui că această amenințare nu l-a intimidat întru nimic și atunci, schimbând tonul, a adăugat sarcastic: „Va impune o dinastie română, o dinastie Ghika, Sturdza sau o dinastie Brătianu sau Carp!”. Pe urmă, redevenind grav: „Iată de ce, Sire, datorită Majestății Voastre este să se opună cu orice chip unei asemenea politici nefaste și să rămână credincioasă – subliniind cuvântul – alături de Germania”.

De fapt, până aci Carp repetase cele spuse la Sinaia, era o variantă a cunoscutei sale teze germanofile. Ne așteptam cu toții la o concluzie asemănătoare celei lui Marghiloman, un refuz de concurs, formulat poate ceva [mai] drastic, când, deodată, cu vehemență neînchipuită, începe următoarea tiradă, pe care o reproduc aproape textual: „De altminteri, la ce folos toată această discuție, văd că nu mai e locul să argumentăm și să convingem. Hotărârile sunt luate. Lingșitorii Tronului au învins. Și – uitându-se în ochii lui Take Ionescu – în asemenea

condițiuni cei cărora coroana le-a făcut pe plac nu au nici un merit să o asigure acuma că îi vor da tot concursul. Cât despre mine, nu e același lucru. Nu îmi puteți cere nici sprijin pentru o politică pe care o cred a însemna pieirea României. Am un ziar, «Moldova», de mâine chiar îl voi închide. Am în jurul meu câțiva prieteni, le voi cere îndată să se împrăștie. Am trei fii, îi dau Majestății Voastre să se bată și să moară. Iar eu mă voi ruga lui Dumnezeu ca armata română să fie bătută...” și, după o scurtă pauză, „căci numai astfel România va putea să fie scăpată!”.

La auzul acestor cuvinte a fost o adevărată stupeoare, ne-a trecut pe toți un fior rece. Uluțiți, am stat o clipă înmărmuriți și pe urmă o rumoare de indignare a umplut toată sala. M-am uitat la Carp – sta nemișcat cu brațul întins cu mâna pe manșetă, cu capul desfigurat printr-o cripațiune de ură, pe care o am și azi în fața ochilor mei și pe care nu voi putea să o uit până la mormânt.

Regele a tresărit, roșu, dar foarte stăpân pe el și a zis: „Domnule Carp, respect toate părțile, dar nu pot lăsa să treacă ultimele dv. cuvinte. Ele nu pot fi expresia adevăratelor dv. simțăminte. Îmi închipui că au izvorât în focul discuțiunii, dintr-un moment de necugetată mânie”.

„Ba nu, deloc...” murmura Carp. „Ba da, domnule Carp, ba da”, insistă Regele părintește și continuă: „Ați greșit și odinioară, domnule Carp, când ați vorbit de interesele Dinastiei. Nu cunosc interesele Dinastiei, nu cunosc decât interesele țării. În conștiința mea, aceste două interese se confundă. Dacă m-am hotărât să fac acest pas grav e fiindcă după matură chibzuință eu am ajuns la convingerea, la convingerea adâncă și nestrămutată, că el corespunde cu adevăratele aspirațiuni ale neamului, a cărui răspundere o port în ceasul de față. Dinastia va urma soarta țării, învingătoare cu ea, sau învinsă cu ea. Deoarece mai presus de toate, să știți, domnule Carp, că dinastia mea este română. Rău ați făcut când ați numit-o străină, germană. Nu, e românească! Românii nu au adus aci pe unchiul meu, Regele Carol, ca să întemeieze o dinastie germană la Gurile Dunării, ci o dinastie națională și revendic pentru casa mea cinstea de a fi îndeplinit în întregime misiunea pe care acest popor i-a încredințat-o”.

Aceste cuvinte au fost nu spuse, ci scandate cu toată mândria unui Hohenzollern și cu tot patriotismul unui bun român.

Carp a făcut un gest cu mâna și a replicat: „Sire, nu aș vrea ca Maiestatea Voastră să creadă că am cedat unui moment de mânie. Nu. M-am gândit, m-am gândit mult înainte de a spune cuvintele pe care le-am spus. Dar fiindcă nu văd alt mijloc da a salva România, de aceea sunt silit să repet încă o dată că urez armatelor noastre să fie învinse”.

Era prea mult. De astă dată nici Brătianu nu s-a mai putut conțeni. Ura învingerii și îndărătnicia neputinței făcuseră pe bătrânul junimist să depășească orice închipuire. „Nu găsesc cuvinte ca să spun ce resimțim, dacă într-adevăr astfel de simțăminte sunt în ceasul de față în inima d-tale. Atunci, dle Carp, retrage până și pe fiii d-tale din armată, căci nu mai poți avea nimic în comun cu această țară și cu acest neam!” Carp a tăcut și Regele, încă vădit tulburat, ca și noi toți, de cuvântarea lui, s-a întors către Maiorescu.

Cu el schimbare completă de decor, din patetic și din tragedie, am intrat în meșteșuguri și în sofisme. O viață întreagă Titu Maiorescu a jonglat la tribună cu o măiestrie neîntrecută, dar a jonglat cu artificii retorice și cu gesturi minunate adecvate. Spumă și numai spumă! Dacă îi recitim discursurile, la fiecare pagină ne vom întreba cum de a fost cu puțință ca aceste cuvântări să fi produs o impresie atât de mare asupra celor ce l-au ascultat. Și totuși, afirm că produceau acest efect, chiar eu am fost la început printre scepticii care afirmau că nu se vor lăsa sugestiați de vraja acestui cuvânt meșteșugit, dar o datorie de conștiință mă silește să mărturisesc că nu am scăpat de vraja elocutiunii maioresciene, am fost vrăjit de ea.

Nenorocirea lui Maiorescu a fost că și la acest Consiliu credea că se putea sofistica, toată atitudinea lui era în contrazicere cu atmosfera zilei. Eram cu toții emoționați, covârșiți de

solemnitatea momentului și de gravitatea istorică a hotărârilor ce se luau. Maiorescu însă era surfăzător, recurgea la arguții pe care le debita cu o onctozitate popească, cu priviri de șiretlic și cu mimică complet nepotrivită. Acuma era ceasul hotărârilor supreme, al simțămintelor adânci, nu al împerecherilor de cuvinte, al subtilităților de gândire și al scepticismului sufletesc.

A început prin a întreba pe Brătianu ce angajamente are? Până la ce punct este angajat? Nu se poate găsi vreun mijloc de a se degaja? Poate că angajamentul e personal sau se poate interpreta ca atare? Brătianu, enervat de acest fel de a pune chestia și de a privi situația, l-a întrerupt, spunându-i că nu numai el este legat și definitiv legat, dar și țara. El a arătat ce a obținut de la Aliați, care sunt noile hotare pe care ni le-au garantat în caz de izbândă, precum și dreptul pe care ni l-au recunoscut de a participa pe picior de egalitate cu ei, la viitorul congres de pace. Brătianu a mai spus că țara întregă e martoră a eforturilor pe care le-a făcut timp de doi ani pentru a o menține în neutralitate și a-i cruța astfel cât mai mult jertfele războiului, însă că acuma a simțit că orice amânare ne-ar putea fi funestă, fiindcă Aliații se află într-o așa situație, încât, dacă nici acuma România nu va răspunde la apelul lor, vor căuta puncte de reazem. Așa fiind, s-a angajat, iar acum mai mult ca oricând crede că nu-i era permis să ezite și să poarte în fața istoriei răspunderea de a fi scăpat cel mai prielnic moment oferit neamului românesc pentru întregirea lui, de veacuri dorită și de veacuri așteptată.

Maiorescu a revenit însă la ideea lui: Să ne degajăm, să așteptăm rezultatul războiului, acuma este îndoielnic, când va fi lămurit, când se va putea mai limpede și de partea cui atârna izbânda, atunci vom vedea ce hotărâre se cuvine să luăm. Pe urmă a trecut la idealul național, pe care l-a luat oarecum în derâdere. Idealul național? Ce ideal național? Alocuțiunea atrăgătoare, ce este în realitate în dosul acestei patriotice frazeologii? Totul subliniat prin faimoasele sale gesturi cu degetele și pentru ce, pentru a ajunge la surprinzătoarea afirmațiune din partea unui ardelen, că ardelenii nu vor nicidecum unirea cu patria mună, că vor stăpânirea habsburgilor protegiți de Ungaria, atât și nimic mai mult.

Precum era și firesc, la aceste stranii cuvinte Brătianu și Take Ionescu au protestat energetic. Este cu desăvârșire inexact, au exclamat și unul și altul, este neuzit ce afirmă dl Maiorescu, frații noștri din Ardeal nu așteaptă decât să trecem odată Carpații și nu mai trăiesc decât cu acest dor și cu această speranță. Nouă, în care au încredere, ne-au spus-o neîncetat și ne-au destăinuit tot fundul gândurilor și al sufletului lor. Se poate că știind adevăratele simțăminte ale dlui Maiorescu și, prin urmare, ferindu-se de el, să-i fi vorbit altfel, da, se poate. Dar aceasta dovedește neîncrederea ardelenilor în dl Maiorescu, iar nicidecum nedorința lor de-a se uni cu Regatul și de-a înfăptui România Mare.

Brătianu a mai adăugat că are scrisori de la Vaida, care dau cea mai formală dezmințire celor afirmate de Maiorescu. Filipescu a mai tresărit o dată, dar s-a mărginit să confirme din cap toate spusele lui Brătianu și Take Ionescu. Maiorescu, văzându-se contrazis și în această parte a cuvântării sale, s-a agățat de un alt argument: în loc să aruncați țara într-un război nesigur, mai bine ați fi căutat să determinați pe unguri să facă românilor din Ardeal concesii reale și am cuvinte să cred că asemenea demersuri și asemenea stăruințe nu ar fi rămas fără răsunet.

Aici Regele a intervenit din nou și a zis că ar fi să ne facem iluzii dacă am mai crede că pe această cale se poate obține ceva, căci și înainte și după izbucnirea războiului mondial s-au făcut de către noi nenumărate demersuri în acest sens, dar toate fără niciun folos. El personal a intervenit și pe lângă Germania și pe lângă Austria, ca să dea românilor din Ardeal măcar acele drepturi pe care le au cehii în Boemia, dar ungrorii au refuzat orice propuneri. Acuma în urmă împăratul Wilhelm în persoană a stăruit la Viena, dar a întâmpinat același refuz îndărătnic. De

altminteri când, înainte de război, a fost însărcinat de Regele Carol să atingă această problemă la Viena, austriei i-au mărturisit că niciodată ungerii nu vor consimți să îmbunătățească real soarta românilor de peste munți, fiindcă pentru nimic în lume nu vor să știrbească statului maghiar caracterul său de stat unitar.

De la românii ardeleni, Maiorescu a trecut la românii din Regat. După cum cei dintâi nu voiau unirea cu România, cei de al doilea nu voiau războiul pentru eliberarea fraților subjugăți. La 1913, a spus el, am intrat în acțiune numai când am știut că am în dosul meu unanimitatea țării. Astăzi aveți opinia publică împotriva dv., un argument mai mult ca să vă degajați de legăturile pe care le aveți cu Aliații și să continuați a sta în neutralitate. Acest pasagiu nu a fost întrerupt. Apoi, în concluzie, Maiorescu a ajuns la culmea sofisticării lui: el a vrut să ne dovedească imposibilitatea constituțională de a declara războiul.

Ne-am uitat mirați unii la alții, era ultima obiecție la care ne gândisem, căci, conform punctului său de vedere, camerele actuale nu erau camere obișnuite, erau camere constituționale, cu mandat expres și limitat, revizuirea Constituției, în vederea exproprierii proprietății mari, și a introducerii votului obștesc. Prin urmare, argumenta dânsul, dacă vrem să declarăm războiul, trebuie întâi să dizolvăm camerele actuale și să facem alegeri noi, în care țara se va putea rosti lămurit dacă este sau nu pentru o intrare în acțiune.

Am surâs cu toții, dar nu știam că auzisem ultimul discurs al lui Maiorescu, căci merita să se sfârșească altfel strălucita carieră oratorică a acestui mare meșter al cuvântului. De altfel, cuvântarea sa ne-a indignat pe toți și mă întreb dacă, ieșind de la Consiliu, nu eram mai iritați împotriva lui decât chiar împotriva lui Carp. Într-adevăr, Carp fusese revoltător, dar Carp era intransigent până la absurd și până la odios, pe când Maiorescu ardeleanul, singurul ardelean din acel Consiliu, nu numai că se opunea la intrarea în război pentru eliberarea Ardealului, dar contesta chiar ardelenilor dorința de-a se alipi României, și toate acestea susținute cu chițibușuri avocațești și cu sofisme de retor, care reprezentau un spectacol sub orice calificare. Mărturisesc că dacă nu ar fi răscumpărat, prin atitudinea sa demnă și patriotică din timpul ocupațiunii, cuvântarea sa de la Consiliul de Coroană, m-aș întreba și azi cine dintre Carp și el s-a arătat mai prejos de marile clipe pe care le-am trăit atunci.

Cu Costinescu discuția a reintrat într-un fâgaș normal. Dânsul nu era orator, a vorbit fără pretenții, sfătos și cu bun-simț, a atacat pe Marghiloman, pe Maiorescu și, în sfârșit, pe Carp. A spus că problema Strămtorilor nu poate fi hotărâtoare, fiindcă la urma urmei, fie că rușii vor fi stăpânii acelor Strămtori, fie germanii, tot rău va fi pentru noi.

Regele întrerupe din nou: „Mie personal nu îmi este frică de ruși, dar admitând chiar că ei ar constitui un pericol, mi se pare totuși evident că pentru noi pericolul va fi mai mare rămânând o țară de opt milioane de locuitori decât devenind un stat de 14 milioane. În genere, altfel ne vom putea apăra într-un caz și într-altul. Iată de ce, departe de a fi convins de pericolul atotputerniciei rusești, văd în el un argument mai mult pentru a ne folosi de împrejurările actuale, a căuta să ne unim cu frații noștri și a ne mări hotarele”.

Costinescu trece apoi la examinarea motivelor pentru intrarea noastră în acțiune alături de Aliați, examinare poate cam lungă și cam inutilă după toate cele ce au fost spuse, și sfârșește zicând că atunci când toate popoarele au intrat în acest război de dezrobire, România ar fi dezonorată și pierdută dacă ar rămâne neutră.

Marghiloman, cu un surâs, dar cu vocea pe jumătate, spune: „Dar Olanda, dar Suedia, dar Spania, nu sunt și ele neutre?” Răspunsul era prea ușor, din mai multe părți deodată se aude: „Dar aceste țări nu sunt în situația noastră, ele nu au revendicări naționale de formulat!”.

Costinescu mai adaugă: „Nu uitați că noi suntem în mijlocul bătăliei, și dacă mai stăm neutri, ne vor încăleca unguri, la nord, și bulgari, la sud”. Take Ionescu cere cuvântul pentru

a doua oară. Nici de astă dată nu a fost mai strălucit, ținea însă cu tot dinadinsul să răspundă lui Maiorescu. „Dl Maiorescu a susținut două lucruri inexacte, că românii ardeleni nu așteaptă să îi dezrobim și că noi, românii din Regat, nu vrem războiul. Afirm în modul cel mai hotărât că românii de dincolo ne așteaptă ca pe Mesia. Este adevărat că în 1911 Vaida și alții ne propuneau unitatea națională sub habsburgi, dar preconizau această soluție fiindcă în situațiunea politică a Europei de atunci nu vedeau altă posibilitate ca să fim toți laolaltă. De la 1914 situația s-a schimbat cu desăvârșire și au înțeles-o atât de bine, încât mie mi-au trimis vorbă din partea întregului comitet că, dacă nu venim să îi scăpăm acuma, Carpații vor rămânea între noi hotar pentru vecie și românismul va fi pierdut. Afirm de asemenea că opinia publică din Regat cere, vrea, războiul. Nu suntem divizați, în afară de câțiva germanofili rătăciți, suntem toți alături de idealul național. Firește, doi ani de neutralitate au scăzut unele entuziasme, au slăbit unele încrederi, dar toate acestea vor trece, vor dispărea de îndată ce se va cunoaște gestul Regelui în întregimea splendorii sale!”

Ferechide a cerut apoi cuvântul. Cu figura mai întunecată, cu vocea mai cavernoasă decât oricând, a combătut pe scurt și cu obișnuita-i claritate cele susținute de Maiorescu privitor la drepturile actualelor camere. Nu poate fi vorba de inconstituționalitatea votului pe care aceste camere l-ar da în favoarea intrării în acțiune. Ele posedă nu numai mandatul de a revizui anume articole din Constituție, căci pe lângă aceste drepturi excepționale ele mai au, ele păstrează toate prerogativele obișnuite ale parlamentului, prin urmare și pe aceea de a se rosti asupra declarării războiului. Aceasta a fost teza lui Ferechide, teză inatacabilă din punct de vedere juridic. După câteva considerațiuni asupra necesității imperioase de a se alipi Aliaților și de a porni la lupta pentru împlinirea unității naționale, președintele Camerei a sfârșit asigurând pe Rege și guvernul de întregul sprijin al adunării pe care o prezidă.

La această asigurare, C.F. Robescu, foarte emoționat și oarecum mirat de cinstea ce-i revenea, a adăugat în numele Senatului și asigurarea devotatului concurs al Maturului Corp.

Cu aceasta am crezut că dezbaterile erau încheiate, când Brătianu cere Regelui să-i îngăduie a mai lua încă o dată cuvântul. Regele aprobă și Brătianu începe. În prima sa cuvântare a fost numai concis și convingător, în aceasta de-a doua a fost elocvent, mișcător și plin de avânt. Rareori a fost mai bine, ca întotdeauna, de altfel, când improviza. S-a apărat de acuzațiunea că e francofil, a arătat că el și tatăl său nu au făcut cutare sau cutare politică fiindcă au avut preferințe sentimentale, pentru cutare sau cutare stat, dar fiindcă interesele țării cereau să se alipească unora sau altora. E român și numai român.

Și politica lui izvorăște exclusiv din ceea ce, după concepția lui, reprezintă cerințele superioare ale țării și ale neamului său. În împrejurarea de față îi apare limpede, luminos, că nu putem scăpa prilejul ce ni se oferă de-a îndeplini visul secular al românismului. „Nu vreau să repet, spune el, toate considerațiunile care m-au dus la aceste concluzii. Vi le-am expus, le cunoașteți. Țin însă, în acest ceas hotărâtor, când toți fruntașii țării sunt întruniți în jurul Regelui, să se cunoască gândul meu întreg. Fără îndoială cred că vom ieși învingători, dar nu sunt sigur, se poate să fim și învinși. De aceea vreau să se știe bine de toți că, chiar învinși, tot cred că țara mea trebuie în această clipă a evoluțiunii ei istorice să facă acest gest. În viața națiunilor sunt afirmări de drepturi care se socotesc mai mult decât izbânzi trecătoare și sunt gesturi de abdicare, de dezertare morală, care compromit viitorul lor pentru veacuri de-a rândul. Într-o atare situație este astăzi românismul, de aceea chiar de ar fi să fim bătuți, faptul că patru din cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naționale și au consfințit printr-un act solemn hotarele etnice ale românilor de peste Carpați, cauza românismului va face un pas înainte, mai mare și mai însemnat decât oricând. Și dacă nu azi, mâine vom cule-

ge roadele acestor jertfe și acestor afirmări de drepturi. Aduceți-vă aminte de cazul Italiei: și Carol Albrecht a fost înfrânt la Novara¹, dar chestia unității Italiei era pusă în fața lumii întregi și peste câțiva ani succesorul a realizat-o. Aduceți-vă aminte de propria noastră istorie: Tudor Vladimirescu a fost zdrobit și stăpânitorii zilei l-au măcelărit. Dar el ridicase steagul renașterii noastre naționale, și pe temeiul gestului lui urmașii săi au înfăptuit-o. În fine, cazul cel mai caracteristic este cazul lui Mihai Viteazul. Și el a fost învins, și el a fost omorât, dar a știut pentru o clipă să întreruască visul secular al neamului, unirea tuturor românilor. Și a fost destul, nu numai ca el să rămână de-a lungul veacurilor eroul legendar și slăvit, dar pentru ca și noi astăzi să întemeiem pe faptele lui revendicările acestui neam.

Nu vă uitați deci, Sire, la rezultatele imediate, vedeți îndatoririle de azi în perspectiva cea mare a menirii acestui neam și a viitorului său și mergeți cu hotărâre înainte pe calea pe care v-o indică conștiința națională. Majestatea Voastră va înscrie în istoria românismului o pagină de glorie nepieritoare.

S-a vorbit odinioară de dinastie străină, a fost o formulă nedreaptă și nemeritată. Dinastia este română, Majestatea Voastră o dovedește azi în chip mișcător. După ce veți fi trecut însă Carpații, nimeni nu va mai cuteza, Sire, să pună o atare chestiune. Întrucât mă privește, a încheiat Brătianu, îmi dau seama de toată răspunderea, de covârșitoarea răspundere pe care mi-am luat-o sfătuiind pe Rege să tragă spada și să intre acuma în luptă alături de Aliați împotriva Puterilor Centrale, dar revindic întregă răspundere a acestei politici.”

Câteva zile în urmă, întâlnind pe Filipescu, dânsul mi-a spus: „Ce minunat a vorbit Brătianu deunăzi la Consiliul de Coroană! A pus chestia de sus, cum trebuia pusă și cum nimeni nu o pusese. Și câtă dreptate a avut, tot ceea ce a zis era cu miez, cu mult miez. M-a impresionat adânc, spuneți-o te rog și feliicită-l din partea mea!”. Este, cred, cel mai bun comentariu al acestui discurs. Regele a încheiat discuția, repetând încă o dată că hotărârea lui a luat-o după multe chinuri sufletești și după o îndelungată chibzuință, dar că astăzi, după ce a auzit glasul tuturor frunțașilor țării, este și mai convins că a avut dreptate și că intrarea în război pentru realizarea idealului național este singura soluție corespunzătoare adevăratelor interese ale țării. Este fericit că, sacrificând totul pe altarul patriei, poate lega și mai indisolubil destinele dinastiei de ale țării și împlini îndatoririle de bun român, pe care le-a luat în ziua când, la moartea unchiului său, a primit coroana României.

El cunoaște greutățile războiului, cel de față este unul din cele mai crâncene pe care istoria le-a cunoscut. Să nu ne facem deci iluzii, ne așteaptă mari jertfe și cumplite suferințe. De aceea, înainte de a ridica ședința, el socotește de datoria sa, ca Rege, să adreseze frunțașilor țării un ultim și călduros apel la concordie în interesul suprem al patriei.

„Încă o dată, vă rog pe toți, chiar pe cei care au fost de altă părere, să mă ajutați!” Carp, Marghiloman și Maiorescu au tăcut, plecând capetele. Mi se pare că singur Theodor Rosetti, care ședea lângă el, a făcut un gest aprobativ. Apăsător și cu hotărâre, Regele, după câteva momente, a adăugat: „Domnilor, cu Dumnezeu înainte!” și s-a sculat. Noi, toți, foarte emoționați, am răspuns: „Să trăiți, Sire, Dumnezeu să ne ajute!”.

Regele, cu ochii plini de lacrimi, s-a înclinat profund și, urmat de fiul său, a părăsit sala.

[Ion Mamina, *op.cit.*, p. 71-83]

¹ Este vorba de bătălia de la Novara (23 martie 1849) în care armata piemonteză a fost învinsă de austriecii mareșalului Radetzky; acest lucru a dus la abdicarea lui Carol Albert de Savoia și la ocuparea orașului de către austrieci. Înfrângerea piemontezilor este interpretată ca reprezentând începutul mișcării de unificare a Italiei.

41. 14/27 august 1916, București, Însemnările lui G.T. Kirileanu¹ referitoare la dezbaterea din Consiliul de Coroană de la Cotroceni, care a confirmat decizia României de a intra în război alături de Antanta

[Duminică, 14/27 august 1916.] „Consiliul de Coroană s-a ținut la Cotroceni [de la ora 11 dimineata], într-una din sălile cele noi. Erau de față miniștrii guvernului Brătianu (Ion I.C. Brătianu, Emil Costinescu, Emanoil Porumbaru, Alexandru Constantinescu, Vasile Morțun, Alexandru C. Radovici, Ion G. Duca, dr. Constantin Angelescu, Victor Antonescu), președintele Camerei – Mihail Pherekyde, vicepreședintele Senatului (V. Missir), reprezentat de Constantin F. Robescu, foștii prim-miniștri Theodor Rosetti, Petre P. Carp, Titu Maiorescu, șefii de partide Nicolae Filipescu, Take Ionescu și Alexandru Marghiloman și foștii președinți ai Camerei și Senatului, Constantin Olănescu și Constantin Cantacuzino-Pășcanu.

Regele s-a așezat în mijlocul mesei, având în față pe d. Ion I.C. Brătianu. La dreapta Regelui, era Prințul Carol; lângă Pr. Carol, Petre Carp; la stânga Regelui, Th. Rosetti; lângă el, T. Maiorescu; lângă Maiorescu, Marghiloman. În stânga d-lui Brătianu se aflau M. Pherekyde, apoi C.F. Robescu, Take Ionescu și, în sfârșit, N. Filipescu. În dreapta d-lui Brătianu au luat loc Emil Costinescu, apoi Emanoil Porumbaru, Al. Constantinescu și V.G. Morțun. Pe capătul de masă din dreapta Regelui se aflau d-nii C. Cantacuzino-Pășcanu și C. Olănescu, iar pe latura mesei din stânga Regelui erau Victor Antonescu, dr. C. Angelescu, I.G. Duca și Al. Radovici.

Ca și la Consiliul de Coroană din 3 august 1914 de la Sinaia, asistenții se așezaseră fără nicio rânduială protocolară.

Regele era vizibil emoționat și căuta cu tot dinadinsul să învingă rezistența care se aștepta din partea lui Carp, Maiorescu și Marghiloman.

În ajun, Regele chemase pe Maiorescu la Palat și făcuse o nouă sfortare ca să-l tragă de partea națională. N-a reușit. Maiorescu sperase până în ultimele zile ca Regele să fie în contra războiului și că, prin amenințarea Germaniei, Brătianu va fi concediat, iar dânsul va compune un nou guvern.

Când a aflat din gura Regelui că el este hotărât pentru război, Maiorescu a rămas ca trăsnit, dar n-a mai putut să dea înapoi. Tot în ajun, seara, ministrul Italiei, baronul Fasciotti, l-a conjurat să treacă de partea naționaliștilor, spunându-i că în acest caz el, transilvănean, va avea onoarea să fie ministrul [prim-ministrul] Guvernului de concentrare națională. Era prea târziu. Maiorescu era prea angajat de partea germanilor și a refuzat. Regele știa toate acestea și de aceea emoțiunea lui.

Regele a deschis ședința, spunând că el a convocat pe mai-marii Țării nu ca să le ceară un sfat, căci hotărârea lui este luată, dar ca să le ceară sprijinul. Situațiunea a ajuns astfel încât neutralitatea nu mai este posibilă, balanța războiului înclină de partea Înțelegerii. În tot cazul, România trebuind să aleagă, ea nu poate să aleagă decât a se pune cu Înțelegerea, în contra Imperiilor Centrale. Regele spune că el a avut multe dureri, că el s-a învins pe el însuși și că tocmai victoria pe care a reperțat-o asupra lui este dovada că a ales calea cea bună pentru România. El știe forța unirei și de aceea cere tuturor oamenilor politici cari au ajutat pe Unchiul lui [Regele Carol I] să-l ajute și pe dânsul, într-un act pe care-l săvârșește ca bun român ce este. El roagă chiar pe cei care ar avea alte păreri să ia cuvântul și să le spuie.

¹ G.T. Kirileanu (1872-1960), absolvent al Facultății de drept a Universității din Iași. A fost invitat mai întâi să coordoneze monografiile moșilor regale cu prilejul aniversării celor 40 de ani de domnie ai lui Carol I, apoi i s-a propus să lucreze în serviciul Casei Regale din București. La început a fost însărcinat să rezolve corespondența în limba română și petițiile adresate suveranilor, iar ulterior a devenit bibliotecar al Palatului Regal, funcție pe care o va îndeplini mai bine de două decenii (1909-1930). A avut o bogată corespondență cu personalități politice și culturale ale vremii sale și a fost un cărturar cu remarcabilă știință de carte, preocupat de trecutul românilor și al locurilor natale. Este membru de onoare al Academiei Române, cetățean de onoare al municipiului Piatra Neamț. Biblioteca județeană Neamț îi poartă numele din 1992.

Uitându-se către Carp, Regele i-a spus:

– Te rog, d-le Carp, să-mi dai ajutorul dumitale.

Atunci Carp a spus că nu este rolul lui să vorbească, ci al guvernului și al șefilor de partide, el nefiind nici măcar șef de partid. În tot cazul, el constată că aici nu este vorba de un consiliu, deoarece Regele a luat deja o hotărâre, ci de o adunare, al cărei rost el nu-l pricepe.

A luat apoi cuvântul d. Ion I.C. Brătianu, care a pronunțat un lung discurs, o sinteză a ceea ce naționaliștii propovăduiseră de doi ani de zile. Tema lui Brătianu era că România nu putea, fără să dispară moralicește, să stea neutră într-un război în care se hotăra soarta lumii. România, având drept ideal unitatea națională, era datoare să urmărească acest ideal acum, căci împrejurări precum cele de azi nu vor mai fi niciodată.

Brătianu explică istoria noastră diplomatică de la 1912 încoace și cum, prin refuzul Italiei de a merge alături de Puterile Centrale, am căpătat și noi libertatea de acțiune [România intra-se în alianța făurită de Bismark, numită inițial și Triplicea în 1883], în tot cazul, el și țara sunt deja angajați și nu mai pot da înapoi. Brătianu a mai spus că măsurile militare luate de el sunt bune. El a sfârșit declarând că toată țara și toți românii de peste Carpați așteaptă cu nerăbdare intrarea noastră în război.

Făcându-se din nou apel la Carp ca să ia cuvântul, el a repetat ca să vorbească întâi șefii de partide, căci a lor este răspunderea.

Take Ionescu declară că este fericit de cuvintele Regelui. El pricepe durerile prin care a trecut Suveranul, dar îl asigură că va avea cea mai strălucită compensație în dragostea popoului întregit. Partidul său, mulțumit că vede realizându-se ceea ce a cerut timp de doi ani de zile, va da Regelui și Guvernului un sprijin deplin și necondiționat. El știe că o împrejurare ca aceasta nu vine decât o dată în cursul veacurilor și că, a fi pierdut-o, ar fi fost o adevărată monstruoșitate.

Marghiloman adaugă că așa-zisele idealuri trebuie reduse la realitatea lucrurilor. El știe că țara nu este favorabilă războiului, iar românii din Ungaria nu doresc unirea cu noi. Realitatea pe care o vede el este așezarea Rusiei la Constantinopol [pentru a avea controlul strâmtorii Dardanelelor], adică strangularea, pieirea României. Dacă este să cadă peste noi blestemul ca Rusia să se așeze la Constantinopol, atunci cel puțin să nu se facă cu ajutorul nostru!

Regele, întorcându-se către Marghiloman, îl întrerupe:

– Admițând că rușii ar fi la Constantinopol, ce e mai bine pentru noi: să fim prieteni cu ei ori vrăjmași?

Marghiloman, turburat, nu răspunde nimic la întreruperea Regelui, dar promite să tacă. El însă nu vrea să dea concursul lui politice dezastruoase în care s-a angajat Guvernul și nu înțelege cum a putut Guvernul să intre pe o astfel de cale și să puie țara în fața unor fapte împlinite.

Filipescu spune că politica expusă de Guvern nu este decât dezvoltarea logică a primului aranjament cu Rusia din septembrie 1914 [trimitere la acel „acord Sazonov-Diamandy”, prin care Rusia recunoștea drepturile noastre asupra teritoriilor locuite de români în Austro-Ungaria și se angaja să apere integritatea frontierelor României, care – la rândul ei – se angaja să promoveze o politică de „neutralitate amicală” față de Rusia]. Or, Filipescu știe de la însuși d. Marghiloman că acest aranjament a fost atunci adus la cunoștința d-lui Marghiloman și dânsul i-a dat aprobarea lui, spunând că bine a făcut Guvernul și trebuie mers în această direcțiune. Filipescu a conchis textual:

– Indignat de aceste palinodii revendic pentru partidul meu onoarea de a fi inițiat această politică, pe care partidul o susține cu atâta convingere, încât pe cei cari s-au pus în contra i-a dat afară...

Marghiloman n-a răspuns nimic la această apostrofă a lui Nicolae Filipescu.

A venit rândul lui Carp, care în acea ședință a vorbit cu o energie care făcea un curios contrast cu bătrânețea lui.

– Toate câte le-a spus Brătianu sunt secundare, a spus Carp. Nu mă interesează cine va învinge, ci cu cine ne comandă onoarea să mergem, chiar dacă am fi învinși. Heghemonia germană e bună pentru noi. Ce a spus Brătianu de unguri și bulgari [posibila lor întărire și extindere, în detrimentul intereselor naționale ale românilor] nu are valoare. Din acest război va ieși ori heghemonia germană, ori cea rusească. Aceasta din urmă ar însemna sfârșitul nostru, căci stăm pe drumul Rusiei spre Constantinopol. Deci noi nu putem fi decât în contra rușilor. Interesele Dinastiei în special îi comandă să fie în contra rușilor, căci o Rusie victorioasă nu va tolera o dinastie străină în România și va aduce dinastia Ghica, Sturdza, Brătianu ori Carp. Prin urmare, Regele e dator, ca șef al Dinastiei, să se opună la o astfel de politică și să stea alături de Germania.

Carp spune că vede că lucrurile s-au hotărât și că lingușitorii Tronului au avut trecere. Făcând aluzie la Take Ionescu, spune că e ușor a asigura de devotament, când Coroana face ce-i ceri.

Declară că va închide ziarul său „Moldova”, dar sprijin nu poate da unei politici care este pieirea României. Cei trei fii ai lui se vor bate [în acest război, servind pe Majestatea Sa]. El însă roagă pe Dumnezeu ca armata noastră să fie bătută, căci numai așa România va putea scăpa. Altfel, e pierdută!...

Regele a răspuns lui Carp că el, deși respectă toate opiniile, crede că ultimele cuvinte ale lui Carp nu se pot datori decât necazului; ele nu pot veni din inimă. Regele a adăugat că el nu poate să separe interesele Dinastiei de ale Țărei. Dinastia nu e germană, ci română. Românii nu au adus pe Unchiul său ca să facă o dinastie germană, ci una românească!

Carp a replicat că el s-a gândit mult și numai după această lungă gândire a declarat că urează ca armata română să fie zdrobită, căci numai așa se poate salva România.

Ion I.C. Brătianu a intervenit, observând că vorbele lui Carp uimesc pe toți și că dacă, în adevăr, așa este în inima lui, mai bine să-și retragă și pe cei trei fii din armată.

Maiorescu, care a fost de rândul acesta mai complicat și mai searbăd decât oricând, face un lung discurs de abilități. El începe prin a întreba dacă guvernul are angajamente, ce angajamente și dacă nu s-ar putea degaja...

Brătianu întrerupe, spunând că el este legat, nu mai poate da înapoi, dar și țara este legată, după a sa părere.

Brătianu explică ce a obținut de la Aliați, arătând atât chestia teritorială, cât și dreptul de a lua parte la Congresul de Pace pe picior de egalitate. El spune că a întârziat războiul cât a putut, însă când a simțit că, dacă se mai întârziază, Aliații vor trata cu ungurii, atunci a văzut că nu mai poate aștepta și că nu îi mai e permis să ezite.

Maiorescu, revenind, spune că totuși ar trebui să ne degajăm ca să așteptăm rezultatul victoriei, căci nu se știe încă cine va învinge. Mai spune că așa-zisa politică a idealului național se bazează pe două idei greșite. El afirmă că românii din Ungaria nu vor să se unească cu Regatul României; ei vor să rămâie sub habsburgi, apărați de germani contra ungarilor.

La această afirmație, Brătianu și Take Ionescu întrerup spunând:

– Nu este adevărat! Nouă ne-au destăinuit fundul sufletului lor, dar poate că domnului Maiorescu i-au vorbit altfel tocmai fiindcă-i cunoșteau adevăratele sentimente...

Brătianu adaugă că are scrisori de la Vaida și de la alții, în sens opus celor afirmate de domnul Maiorescu.

Cum Maiorescu mai spune că ceea ce trebuia guvernul să facă și n-a vrut era să trateze cu ungarilor pentru îmbunătățirea soartei românilor de peste Carpați, l-a întrerupt și Regele.

Regele a spus că și înainte și după izbucnirea războiului a cerut Germaniei și a cerut și lui Czernin să dea pentru românii din Ungaria cel puțin atâta drept cât au cehii din Bohemia, că înainte de război împăratul Wilhelm¹ s-a dus la Viena să ceară aceasta pentru noi, dar a fost refuzat. Regele spune că e ferm convins că nici Germania nici nimeni nu poate face nimic. Regele, chiar personal, a tratat în alte rânduri, dar tot fără succes.

Maiorescu, continuându-și vorbirea, spune că nici românii din regat nu vor război. El zice că la 1913 nu a intrat în război (pe atunci era șeful guvernului) decât atunci când opinia publică era unanimă. Azi însă, spune el, opinia publică este contrară. Maiorescu a mai cercat să susțină că nici constituționalicește nu putem declara război, Camerele actuale având un mandat expres: de a revizui Constituția. Dacă vrem război, trebuie în prealabil noi alegeri asupra acestei chestiuni. La această fantezie, Regele nu se poate opri de a surâde.

Emil Costinescu atacă cu mare energie pe Carp, Maiorescu și Marghiloman. El spune că nu chestia strămtorilor poate fi hotărâtoare, căci – ori vor fi rușii, ori vor fi germanii stăpâni la Constantinopole – pentru noi tot rău este.

Regele întrerupe din nou, spunând că lui nu-i e frică de Rusia; dar și dacă i-ar fi frică, tot mai bine să fie o Românie Mare, căci mai lesne se va putea apăra.

Costinescu, reluând cuvântul, spune, între altele, că atunci când toate popoarele au intrat în acest război de dezrobire, ar fi pentru România o dezonoare și ar fi pierdută dacă ar rămâne neutră.

Marghiloman întrerupe zicând:

– Și Olanda, și Suedia, și Spania sunt neutre!...

Întreruperi se ivesc din mai multe părți:

– Dar aceste țări nu au revendicări naționale!

Costinescu replică:

– Noi suntem în mijlocul bătăliei și dacă stăm neutri ne încălecă ungerii și bulgarii.

Take Ionescu ia din nou cuvântul și zice: „Domnul Maiorescu a spus două lucruri neadevărate. Afirm că românii de dincolo ne așteaptă ca pe Messia. Este adevărat că în 1911 Vaida și alții ne propuneau unitatea națională intrând noi sub habsburgi. Ei nu-și dădeau seama de situația politică generală a Europei și de aceea nu credeau o altă soluțiune posibilă. Din 1914, lucrurile s-au schimbat: mie mi-au trimes vorbă, din partea întregului Comitet, că dacă nu ne ducem acum să-i scăpăm, Carpații vor rămâne hotar pentru vecie și românismul va fi pierdut. Domnului Maiorescu și altora ca dumnealui s-au temut să le spuie tot gândul lor!... în Țară nu suntem divizați: toată Țara vrea războiul; dar, firește, doi ani de neutralitate au produs o uzură. Această uzură va dispărea când se va ști că ne-am hotărât, mai ales când Țara va vedea gestul Regelui”.

Mihail Pherekyde combate sofismele lui Maiorescu relative la drepturile Parlamentului de a face războiul. În numele Camerei, asigură pe Rege și guvern de tot concursul.

C.F. Robescu a dat aceeași asigurare, în numele Senatului.

Ion I.C. Brătianu, luând cuvântul pentru ultima oară, a răspuns lui Maiorescu și celorlalți că, după cum părintele său nu era nici rusofil nici germanofil, nici el nu e altceva decât român. Cei care se opun războiului nesocotesc chestia morală. El nu este sigur de victorie, dar – chiar învinși – noi vom asigura unitatea națională, după cum Italia, bătută la Novara [în 1849, de Austria], a realizat-o după câțiva ani [pornind și mai însuflețită la unificarea ei]. Cauza româ-

¹ Wilhelm al II-lea (27 ianuarie 1859–4 iunie 1941), împărat al Germaniei și rege al Prusiei (1888-1918). S-a născut la Berlin, în familia Hohenzollern, ca fiu al lui Frederic al III-lea și Victoria Adelaide Mary Louisa și a decedat în Olanda, unde se refugiase după implozia imperiului german. În timpul domniei sale, Germania a cunoscut un mare avânt economic, social, cultural și militar, Wilhelm al II-lea dorind hegemonia Germaniei. El are o responsabilitate majoră în declanșarea Primului Război Mondial.

nismului a făcut un pas gigantic din moment ce patru mari puteri au recunoscut dreptul nostru la unitatea națională.

Mihai Viteazul era eroul legendar fiindcă a trecut în Transilvania [și a împlinit – chiar și pentru foarte scurt timp – idealul de veacuri al românilor]. Așa va fi și cu Regele Ferdinand. El a adăugat că-și ia toată răspunderea [unei asemenea politici]. Dinastia română nu este o dinastie străină, dar, după ce Regele va trece peste Carpați, chestia nici nu se va mai pune.

Regele, încheind discuțiunea, a spus că această hotărâre a luat-o după foarte lungă chibzuire și este convins că ea corespunde și cu interesele Țării și cu ale Dinastiei. El crede că, lucrând astfel, el leagă și mai indisolubil dinastia cu națiunea. El cunoaște greutățile și de aceea cere de la toți sprijin, căci răspunderea va fi a tuturor, chiar și a celor cari au alte păreri.

Cu Dumnezeu înainte! – a terminat Regele și a ridicat ședința.

[G.T. Kirileanu, *Martor la istoria României, 1872–1960 Jurnal și epistolar*, volumul al II-lea, 1915-1918, ediție îngrijită, cuvânt înainte, note și indice de Constantin Bostan, Editura RAO, București, 2013, p. 230-237]

42. 18/31 august 1916, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu, relatate de N. Polizu-Micșunești, despre desfășurarea Consiliului de Coroană și intrarea României în război alături de Antanta.

18 august 1916

L-am văzut pe Filipescu, după o absență îndelungată, din cauza unei anghine difterice ce-am contractat la moșie. Între timp mi-a trimis o telegramă rugându-mă să vii la București; i-am răspuns că, îndată ce medicii îmi vor permite deplasarea, voi veni.

Câte evenimente petrecute între timp! Cu câtă nerăbdare așteptam clipa să-l revăz! Ceea ce mă neliniștea însă era starea sănătății lui, fiindcă din scurtele informații apărute în ziare și știrile primite de la prieteni se degaja o notă foarte pesimistă.

L-am găsit foarte schimbat. Ceea ce căutam să-mi ascund mie însumi până acuma, începea vai! să-mi apară ca un inevitabil!

Dimineața de abea am putut vorbi cu dânsul; cum nu mă revăzuse de la ivirea tuturor evenimentelor petrecute între timp, ceea ce a dominat era satisfacția că în fine marele act al intrării în acțiune se desfășurase!

Ca întotdeauna când era vorba de acest eveniment, în ochii lui treceau sclipiri de sabie... Fața lui, obosită de boală, nu mai putea avea aceeași animație; numai prin ochi, vorbea totuși încă sufletul lui ...Seara înainte de a se odihni, am putut vorbi mai îndelungat.

Asupra Consiliului de Coroană, mi-a spus detaliat cele petrecute, adăugând că, de altfel, a însemnat punctele esențiale.

„În definitiv – a spus el – atitudinea Regelui a fost cea mai frumoasă. «Îmi iau toată răspunderea» – a spus Regele – și acestea erau cuvintele hotărâtoare ce trebuiau spuse, pentru a închide calea oricăror altor veleități – cuvinte, de altfel, cari vor deschide Regelui poarta mare a Istoriei. A lămurit în fine precis – ceea ce noi bănuiam de mult – că Austro-Ungaria nu ne-a oferit nimic precis și acceptabil, în timpul neutralității – afară de mormântul lui Ștefan cel Mare, după cum îți amintești –, iar Germania s-a arătat cu totul neputincioasă față de Austro-Ungaria.

Regele a mai lămurit privitor la pericolul rus la Dardanele că e preferabil dacă aceasta constituie un inevitabil, că Constantinopolul să fie ocupat împreună cu noi, decât împotriva noastră!

Carp m-a uimit – a continuat Filipescu – cât de departe a putut să împingă consecințele punctului seu de vedere... Oricât, nu e ușor ca un român, căruia nu i se poate contesta patrio-

tismul, să spue, în clipa solemnă a unui Consiliu de Coroană, în care se joacă existența neamului, că preferă înfrângerea, pentru că victoria ar însemna ruina țării!”

La Maiorescu, ce domina era mai mult resentimentul contra „loviturii” pe care o jucase Brătianu; așa se și explică de ce cu toată dialectica lui cunoscută s-a perdut în argumentări mai mult de procedură... Că de ce nu ne menținem la hotărârea Consiliului de Coroană din 1914? Ce Parlament va ratifica declarația de război?...

M-a îndurerat însă să aud din partea unui ardelean, din nou mica intrigă, că ardelenii ca Vaida, Aurel Popovici etc. n-ar aproba gestul nostru, care ar fi preludiul unei desbinări a lor!...

„Marghiloman, pehlivan – ca totdeauna, după ce a agitat din nou pericolul rusesc la strămtori și a afirmat posibilitatea unei prietenii sincere în viitor cu bulgarii –, văzând însă partida pierdută, s-a agățat de pulpana Regelui cu platitudini, profesii de devotament, ca o primă de asigurare pentru viitor!

Dintre toți aceștia, totuși ca singurul caracter, s-a manifestat tot Carp. Ce păcat că a văzut așa de greșit într-o cauză așa de mare! Ce nevoie avem de asemenea caractere într-o țară în care secăturile mișună!

Tache Ionescu foarte bine a pus îndeosebi în evidență, cu elocința lui caracteristică, frumusețea sufletească a gestului Regelui – care în definitiv însemna în acea clipă o mare victorie!

Brătianu, emfatic, părea că prezintă cu satisfacție, mai mult triumful seu asupra tuturor ce eram acolo – inclusiv Regele –, iar nu triumful unei clipe mari a neamului... În esență, Brătianu a arătat că declarație de război nu vom face decât Austro-Ungariei și că condițiile în care intrăm sunt: Ardealul până la Tisa – Banatul, Crișana, Maramureș (nord) – Bucovina până la Prut. Tratatul iscălit de cele patru mari puteri – garantându-ne și integritatea teritorială. În fine, un drept egal la Congres”... [Subliniere în textul original – n.n.]

L-am întrerupt întrebându-l de ce s-a despărțit – după cum mi se spusese – în termeni reci de Brătianu, acuma că în fine „il avait marché”. „Mai întâi cum puteam uita toate umilințele la care a supus țara în timpul celor doi ani de neutralitate. Apoi nu-i voi putea erta că ziue aceasta mare, care trebuia să fie o zi de bucurie fără umbre, este totuși brăzdată de atâtea îngrijorări... Crezi D-ta că putem fi liniștiți cu Iiescu la înaltul comandament? Atunci când a fost numit chiar în contra voinței regale, deci a Comandantului suprem al armatei? Apoi toate lipsurile cu care am intrat în război și pe cari le-am semnalat din timp, după cum ți-aduci aminte în ședința secretă a Senatului, când trufaș, Brătianu mi-a răspuns că ia întreaga răspundere?”

Chiar toate legăturile scrise cu aliații tratate și convenții militare, pe care numai acuma le-am cunoscut oficial și în toate amănuntele dar pe care le tratase misterios, singur, Brătianu, fără ca să ia avizul nici unui alt om de stat – crezi că toate acestea sunt de natură a mă liniști? E o adevărată nebunie, răspunderea ce omul acesta și-a luat-o! Să-l ferească D-zeu de cea mai mică consecință funestă”! ...

Cum începuse să se enerveze, i-am spus că era timpul să se odihnească; de altfel consemnul era să nu stăm mult de vorbă cu dânsul.

La plecare, cu o privire plină de ironie, ce-i era caracteristică, m-a întrebat: „Te-ai gândit vreodată la Vintilă ca ministru de război”? Am înțeles aluzia și i-am răspuns că și Napoleon avea slăbiciunea nepotismului! ...

Cât de impresionat am rămas însă de progresele boalei! Respirația din ce în ce mai grea: suferința îl chinuiește, îl mistuie – nici un cuvânt însă de desnădejde, de descurajare! ...

Îmi reamintesc încă, în timpul convorbirei, că l-am întrebat: poate a fost o greșeală de a lăsa întreaga situație, odată intrați în acțiune, numai pe mâna lui Brătianu? Mi-a răspuns că nu.

„Mai întâi că – a spus dânsul – cu sectarismul lui, Brătianu n-ar fi tolerat niciun partaj; marea încredere ce o are în sine și în uneltele sale (căci oameni are foarte puțini) ar fi fost o altă piedecă, fiindcă Brătianu este convins că poate face singur și cu ai sei față oricărei situații. Apoi un guvern național, Regele nu voia fără Marghiloman sau Maiorescu. Așa că ar fi fost o crimă să micșorăm măreția clipei cu pre-cupețiri și certuri de putere! Ah! dacă ar fi înțeles Brătianu chiar mai din timp, necesitatea unei contopiri a

tuturor energilor în vederea clipei de azi – câte nu s-ar fi evitat în trecut și de câte ori poate n-am fi scutiți în viitor!"... Zicând aceste cuvinte, fața i s-a congestionat și o mare enervare îi frământa trupul.

După câteva momente a adăugat: „Dar în fine, dacă totul merge bine, să rămâie el cu toată gloria, nimeni nu o să i-o precupețească. Ce importanță are omul în raport cu idealul ce s-ar realiza! Dar dacă ar fi desiluzii, consecințele toate trebuie să le suporte numai el, fiindcă tot ce omenește era posibil s-a făcut pentru a-l pune în gardă. „Îmi iau întreaga răspundere” – a spus-o el singur!

Atât mai rău pentru dânsul, ar merita să fie lapidat ca un câine, dacă o singură picătură din sângele românesc ar fi sacrificat în zadar, din cauza greșelilor trufiei, egoismului și sectarismului lui”!! ...

Aceste din urmă cuvinte l-au agitat din nou și pronunțându-le, avea lacrimi în ochi. Desigur că bombardamentul Bucureștilor cu avioane și masacrul ce a decurs pentru populație – cu toate că i se ascundea adevărul în întregul lui – îl nelinișteau și-l impresionase.

Știrile pesimiste de la Turtucaia îi erau cu îngrijire ascunse, cu toate că lucrul era foarte greu. Harta teatrului de operațiuni era întinsă pe mescioara de la căpătâiul canapelei pe care zăcea întins; cunoștea exact toate formațiile cu efectivele lor de pe întreg teatru de operații. Era foarte greu în această situație, mai ales cu cunoștințele lui în materie militară, să nu cazi în cursa chestiunilor presante pe cari neconținut le făcea tuturor vizitatorilor, asupra situațiunii de pe fronturi.

[N. Polizu-Micșunești, *op.cit.*, p. 261-263]

43. 1916, Extras din memoriile lui sir William Robert Robertson¹, șeful Statului- Major General al Armatei britanice, privind acțiunile aliaților din Antanta pentru atragerea României în război

Problema a fost pusă din nou în discuție la 25 aprilie 1916 [...]. Un foarte mare pesimism domnea [...] ca urmare a luptelor din jurul Verdunului. Trebuia deci să se întreprindă ceva energic și impresionant, ca în toamna precedentă, pentru a domoli criticile. Și, bazându-se pe faptul că germanii retrăseseră recent din Balcani cea mai mare parte a trupelor lor și că această mișcare crease o situație favorabilă pentru o ofensivă [aliată], Marele Cartier General francez a dat generalului Sarrail următoarele instrucțiuni:

„La momentul pe care îl va considera oportun, Armata de Orient va ataca, cu toate forțele reunite, armatele inamice la frontiera greacă și, în caz de succes, le va urmări pe direcția generală Sofia. Direcția Sofia, stabilită de generalul-șef, are ca scop să permită generalului Sarrail să orienteze dispozitivul său pentru a da bătălia cu forțele germano-bulgare la frontiera greacă și de a le urmări în caz de succes”. [...]

Deși instrucțiunile date generalului Sarrail, însoțite de argumente care le motivau, îmi fuseseră trimise direct prin generalul Joffre în conformitate cu obiceiul ce reglementa problemele comune între noi, operațiile propuse deveniră imediat subiectul unei corespondențe între cele două guverne și au fost astfel tratate prin intermediul ministerelor Afacerilor Străine și al ambasadurilor la Londra și la Paris, în loc să fie rezolvate de Statele Majore Generale. Guvernul francez începu prin a cere să se dea generalului Sarrail două divizii provenind din Egipt, folosind, pentru a sprijini această cerere, aceleași argumente ca și în toamna precedentă. El afirma că o acțiune ofensivă ar antrena de partea noastră Grecia și România; că, dacă ea nu le-ar atrage, s-ar obține totuși succese tactice; că în cazul cel mai rău „s-ar imobiliza” mari forțe bulgare care altfel ar fi fost folosite în altă parte împotriva noastră și că, în sfârșit, forțele de

¹ Sir William Robert Robertson (1860-1933), mareșal britanic, șef al armatei în perioada 1916-1918.

la Salonic nu trebuiau să rămână imobile în momentul în care armatele [aliatelor] erau active pe toate celelalte fronturi.

Statul-Major General al armatei se văzu din nou constrâns să aibă o altă părere, bineînțeles nu din cauza dificultății de a găsi cele două divizii, ci datorită unor profunde rațiuni de politică militară generală. Toată lumea era de acord în a recunoaște că Grecia și România trebuiau, pe cât posibil, să fie determinate să se alătore Antantei, dar cea dintâi părea mai puțin ca niciodată dispusă să facă acest lucru, în timp ce ultima nu s-ar fi alăturat cu adevărat înainte să întreprindem operații militare pentru a o sprijini, prin aceasta înțelegând o ofensivă în partea sudică a frontului rus, în același timp cu o ofensivă pornind din Salonic. Dar Rusia nu era în stare să întreprindă o ofensivă de acest gen pentru că, în acord cu planurile generale ale Antantei, ea se pregătea să atace în Nord spre Vilnius, în același timp numai cu o ofensivă secundară în Sud, în Bucovina¹.

Șansele de a ajunge la Sofia, pornind din Salonic, erau la fel de reduse. Compuse din forțe de diverse naționalități, cu metode, temperamente, organizare și limbi diferite, forțele Antantei aveau un mare dezavantaj în fața unor inamici mai omogeni și puterea lor combativă era cu mult inferioară aceleia pe care ele puteau s-o indice. Moralul sârbilor suferise ca urmare a înfrângerilor din toamna precedentă și ei nu aveau încă decât puțină experiență în mânăuirea noilor puști și a noilor tunuri cu care fuseseră dotați. Contingentul francez cuprindea un număr considerabil de trupe de culoare care nu erau potrivite pentru a suporta rigorile climatei europene, iar trupele franceze și britanice, în cea mai mare parte, nu erau nici deprinse, nici antrenate pentru războiul din munți. Trebuia o armată mai puternică pentru a străpunge pozițiile fortificate pe care inamicul, după cum se știa, le pregătise la nord de frontiera greacă. [...]

Decizia ce urma să fie luată se asemena cu cea pe care a trebuit să o luăm în momentul angajării campaniei din Dardanele, în 1915, și era necesar să ne ferim de a repeta eroarea comisă începând o misiune fără să ne asigurăm că avem mijloacele pentru a o împlini.

Dacă experiența se termina cu succes, avantajele, ca în cazul precedent, erau evidente pentru toată lumea și indiscutabile. Chestiunea îndoielnică era posibilitatea de a furniza mijloacele necesare și era esențial să avem în vedere urmarea evenimentelor pe frontul occidental. Dacă în 1915 păruse a fi posibilă suspendarea acțiunii ofensive pe acest front pentru a angaja mijloace mai însemnate de luptă în Est, în 1916 acest lucru era imposibil. Armatele franceze, se spunea, erau „sacrificate” la Verdun; guvernul și poporul francez priveau cu neliniște spre armatele britanice așteptând ajutor [de la ele] prin executarea unor importante operații ofensive pe Somme; și aceste operații, așa cum tocmai generalul Joffre sfătuisese, trebuiau să fie „de continuitate și de lungă durată”, ceea ce ar fi necesitat „reînnoirea fără încetare a unităților angajate în luptă”.

Date fiind aceste considerații, natura terenului și superioritatea comunicațiilor inamicului în favoarea aducerii de întăriri, nu era o altă alternativă decât să spun Comitetului de Război că propunerile franceze nu puteau, după toate aparențele, să aducă rezultate utile. În ceea ce privea armatele britanice, resursele noastre, deși mai mari decât în 1915, erau încă insuficiente pentru a susține dublul efort al unei lungi ofensive în Franța și al unei campanii ambițioase în Balcani. [...]

Deci, părerea mea a fost: noi nu trebuie să întreprindem campania propusă și eu am fost nevoit să adaug, cu tot respectul pe care-l datorez Comitetului de Război, că nu pot să-mi asum nicio responsabilitate în această problemă. Din punct de vedere militar, consideram acest proiect cu totul nesăbuit. [...]

¹ Abia în iunie, ca răspuns la un apel de ajutor al Italiei, presată cu intensitate de Austria în Trentin, Rusia a consimțit să antedateze ofensiva din Bucovina, unde a obținut, astfel, succesele nesperate ale lui Brusilov (*n.a.*).

Guvernul francez a replicat, la 30 iunie, că unele din aceste rațiuni nu se împăcau deloc cu deciziile luate la Conferința [interaliată] din 9 iunie și că dacă ar fi fost [atunci] exprimate, miniștrii și generalii francezi ar fi protestat. În plus, de la data ținerii conferinței avuseseră loc evenimente care după părerea lor modificau întreaga situație, făcând-o absolut diferită de cum era ea cu trei săptămâni mai înainte. Rușii, sub Brusilov, duceau o viguroasă campanie împotriva austriecilor și capturaseră mai mult de 200 000 de prizonieri. Italia, degrevată de această ofensivă, respinsese armatele austriece care o atacau. Germanii erau pe punctul de a fi atacați pe Somme. Bulgarii se aflau deci abandonați de către aliații lor austro-germani, de la care nu sperau să obțină vreun ajutor. Mai mult, unul dintre scopurile inițiale ale expediției de la Salonic fusese neutralizarea bulgarilor pentru a-i ajuta pe români să intre în luptă și, după părerea miniștrilor francezi, niciodată situația nu fusese mai favorabilă intervenției României. Ofensiva pe fronturile principale ar absorbi atât de mult acțiunile Puterilor Centrale, încât România ar fi în întregime asigurată împotriva unei ofensive, în timp ce Franța i-ar furniza, traversând prin Rusia, tot ceea ce armata sa ar avea nevoie. Nu rămânea deci decât „să se acționeze cu Armata [aliată] de la Salonic împotriva bulgarilor” și toate condițiile principale formulate de România pentru a se alătura Antantei s-ar afla îndeplinite.

Înmânând nota cu acest răspuns lui Sir Edward Grey, domnul [Paul] Cambon¹ avea să remarce că, deoarece eram principalul adversar al propunerii franceze, trebuia ca eu și generalul Joffre să rezolvăm între noi problema. Sir Edward Grey a obiectat la aceasta, atrăgându-i atenția că, dacă era perfect exact că eu mă opuneam executării planului, autoritățile marinei comerciale și ale Ministerului Comerțului se opuneau în egală măsură și că tocmai aceste două serii de opinii determinaseră avizul Comitetului de Război.

Ca și în alte ocazii de analiză a afacerii de la Salonic, miniștrii francezi luau prea mult în considerare avantajele și prea puțin inconvenientele. Nimeni nu nega că operațiile lui Brusilov nu aduseseră, cel puțin temporar, o importantă schimbare în situație, schimbare din care trebuia să tragem tot avantajul posibil. Dar mai era încă o problemă nereglementată, aceea de a ști dacă aceste succese ar putea fi dezvoltate sau chiar garantate, căci ele [succesele lui Brusilov] fuseseră o totală surpriză pentru toată lumea și mai ales pentru rușii înșiși. Era desigur prea devreme să admitem, așa cum făcea guvernul francez, că Puterile Centrale ar fi incapabile fie să-i susțină pe bulgari, fie să adune o forță suficientă pentru a ataca România.

În plus, Armata [aliată] de la Salonic nu era mai puternică și nici bulgarii mai slabi ca înainte. Pozițiile defensive dintre frontiera greacă și Sofia nu erau mai puțin formidabile. Contingentul britanic nu era încă înzestrat cu o artilerie potrivită și situația navelor comerciale nu devenise mai bună, ci se agravase. Întrebarea rămânea deci aceeași: puteam să luăm parte la operațiile ofensive din Balcani, în același timp cu continuarea ofensivei prevăzute de noi în Franța? Nu puteam găsi răspunsul corect ignorând dificultățile ce trebuiau depășite mai mult decât neglijând avantajele în favoarea proiectului.

Statul-Major General al armatei rămânea de părere că nu putea face mai mult decât să accepte cooperarea cu alte contingente ale Antantei, reținând la frontiera greacă pe cât posibil tot atâtea trupe inamice, în așa fel încât să prevenim întrebuintărea lor împotriva românilor în cazul și în momentul în care aceștia s-ar decide să intre în luptă. A le oferi speranța că pot să facă mai mult nu putea duce decât la dezamăgire. Pentru un ajutor suplimentar și pentru o susținere directă, ei trebuiau să se adreseze vecinului lor apropiat Rusiei. Comitetul de Război nu a discutat aceste opinii și la 12 iulie guvernul francez a fost informat că, îndată ce România se va declara de partea Antantei, contingentul britanic va primi ordinul să coopereze în maniera și în limita indicate. Natura și importanța ajutorului britanic erau astfel perfect precizate autorităților franceze, prin care mai ales erau purtate tratativele cu România.

¹ Paul Cambon (1843-1924), diplomat francez cu misiuni la Madrid, Constantinopol și Londra (1898-1920).

În timp ce negocierile erau încă în curs, am trimis scrisoarea următoare ministrului Foreign Office-ului pentru a ne asigura de două ori că acolo nu puteam să avem vreo neînțelegere în ceea ce privește sprijinul ce s-ar putea da României.

„Stimate lord Grey,

Doresc atât de mult ca, orice ar fi, să intrăm în România, dar tocmai pentru acest motiv eu cred că noi trebuie să fim foarte prudenți în ceea ce privește promisiunea de a întreprinde o acțiune ofensivă împotriva bulgarilor, înainte ca România să intre definitiv în război. Înainte ca bulgarii să-și diminueze forțele noi nu avem nicio șansă să facem ceva bun și, dacă nu am reuși să obținem un succes suficient pentru a mulțumi România, aceasta ar putea să nu intre deloc în război, într-un cuvânt, eu mă tem că, promițând că vom lua o ofensivă prea timpurie, am obține tocmai contrariul a ceea ce noi dorim. Ca și mine, Joffre nu vede nicio speranță de a rupe linia [frontului] bulgară și efectiv, niciodată, el nu a avut intenția să facă acest lucru înainte ca o forță ruso-română să intre în Bulgaria prin nord. Aș putea să vă rog să păstrați în vedere foarte importanta problemă semnalată mai sus? Eu nu aștept un răspuns.

Al Dvs devotat, W.R. ROBERTSON”

[...] Câteva zile mai târziu, domnul Lloyd George¹ a mers la Paris, în numele guvernului, pentru a completa cu domnul Briand acordurile pentru ca România să ni se alăture și, pentru a evita o neînțelegere, am trimis împreună cu el pe directorul Operațiilor militare (generalul-maior Maurice) pentru a susține în fața sa opiniile Statului-Major General al armatei privind importanța pe care ar putea s-o aibă cooperarea britanică. Acordul la care au ajuns cei doi miniștri a fost: „primul obiectiv al forțelor franco-britanice (la Salonic) va fi de a reține forțele bulgare astfel ca prin aceasta să se înlesnească acțiunea armatei române, fără a renunța la obiective viitoare care pot fi luate în considerație în timpul acestei operații.

Chiar de la jumătatea lunii iulie, în mediile franceze se credea că România va face curând pasul decisiv și că o convenție militară va fi semnată, în temeiul unei ofensive ce s-ar declanșa la 1 august, pornind din Macedonia, pentru a acoperi ultimele pregătiri ale armatei române, ofensivă care să fie urmată de un atac ruso-român împotriva Bulgariei, cu începere din 8 august. Fiind mai puțin încrezător asupra datei (dacă aceasta s-ar fi întâmplat vreodată) la care România s-ar alătura în mod real de partea Antantei (această țară avusese la dispoziție aproape doi ani pentru a se decide) și ferm hotărât să nu sacrifice în mod inutil viața unui singur soldat englez, l-am avertizat pe comandantul britanic de la Salonic să nu fie sigur de începerea operațiilor înainte ca „România să nu intre definitiv în luptă”.

O complicație interveni în negocieri tocmai înainte de data la care operațiile trebuiau să înceapă; era prevăzut atunci ca ele să fie lansate la 4 august în loc de 1 august, forțele românești punându-se în mișcare pe 14, în loc de 8 august. La 3 august convenția nu era încă semnată și, în consecință, Marele Cartier General francez s-a văzut constrâns să modifice instrucțiunile generalului Sarrail, spunându-i să „hărțuiască inamicul în loc de a-l ataca” și să amâne chiar această formă modificată de acțiune până ce situația devenea mai clară. Convenția a fost în sfârșit semnată pe 17 august, România angajându-se să intre în campanie împotriva Austro-Ungariei nu mai târziu de 28 august, dar fără a se angaja deloc să declare război Germaniei, Bulgariei și Turciei, deși ea rupea (astfel) relațiile diplomatice cu aceste țări.

Aparent, ea credea că această limitare era un lucru posibil și la 14/27 august a declarat război numai Austro-Ungariei. A doua zi, Germania i-a declarat război și Bulgaria a făcut la fel la 1 septembrie.

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, vol. 1, 1914-1916, Editura Militară, București, 1996, p. 334-344]

¹ David Lloyd George (1863-1945), om politic britanic, prim-ministru în perioada 1916-1922. Anterior a fost ministru al munițiilor (1915) și de război (1916).

44. 3/16 septembrie 1916, Iași, Sinteza elaborată de colonelul Luciano Ferigo, șeful Mișunii Militare italiene, privind pregătirile politice, diplomatice și militare ale României în vederea intrării în război alături de Antanta

Missione militare italiana in Romania, nr. 23, Jassy, 16 settembre 1917
Al comando supremo dell'esercito italiano

Fascicolo di Appunti storici relativi alla Romania nella presente guerra, che ho l'onore di trasmettere a codesto Comando, avvertendo che per ragioni di tempo mi è stato possibile tracciare solo la parte I dello studio, cioè dallo scoppio della guerra europea all'entrata in azione della Romania.

Il capo della Missione militare italiana, Colonnello Ferigo

Appunti storici. La Romania nella presente guerra
parte I. Dallo scoppio della guerra europea all'entrata in azione della Romania
 [...]

Nel 1916 la bilancia della guerra che pendeva dalla parte degli Imperi Centrali trabalza dalla parte degli Alleati. Dopo la capitolazione del Montenegro, l'armata a.u. continua ad avanzare, tra 4 il gennaio e il febbraio in Albania, finché dinanzi a Valona è fermata dalle truppe italiane ivi sbarcate. A Salonicco, Sarraïl è sorretto da sempre nuove forze di sbarco, alle quali i Tedeschi contrappongono nuovi contingenti, onde, nell'equilibrio delle forze, una stasi nelle operazioni. L'esercito serbo è trasportato (dic. 1915-genn. 1916) dalla marina italiana a Corfu ove sana le sue ferite.

Sul fronte orientale, i Russi hanno l'agio di riordinarsi e di rannerbarsi a battaglia; onde quel loro tentativo, non riuscito, in Bucovina (gennaio) e quella loro spedizione in Armenia che conquistano, attirando la maggior parte delle truppe ottomane dalla Turchia d'Europa (gen, feb e marzo).

La Germania sia per riparare al colpo maestro, che per altri scopi politici e strategici, prepara in gran segreto l'impresa di Verdun, nella quale si getta a corpo perduto nel modo e coi successi che sono a memoria di tutti. Le prime gravi perdite germaniche servono a temperare le intenzioni aggressive della Bulgaria, dalla Germania azzat contro la Romania (fine febbraio e principio marzo 1916).

A quell'epoca, il piano delle Potenze Centrali era il seguente: oltre all'effetto militare, la caduta di Verdun – nuova dimostrazione della formidabile possenza teutonica – avrebbe dovuto produrre, sui due stati balcanici rimasti ancora neutrali – Romania e Grecia – un salutare effetto d'intimidazione. Mettendo in non cale la resistenza del contingente italiano di Valona, si sperava che le truppe austriache, dopo di averlo rigettato in mare, avrebbero potuto essere inviate, a rincalzo delle forze di occupazione di Serbia, contro gli Alleati accampati a Salonicco. A vero dire, queste truppe austriache che si raggrivano intorno ai 130-150 mila uomini, avrebbero dovuto sostituire altrettante forze bulgare spostate dalla fronte di Salonicco verso la frontiera romena, perché insieme ad altre forze bulgare ed austro-tedesche del nord e del sud minacciando la Romania, la costringessero ad affiancare le Potenze Centrali, o, quanto meno, a chiarire una buona volta la sua situazione. A marciare su Salonicco eran destinati i 200-250 mila Tedeschi della Macedonia, insieme ai 130-150 mila Austriaci su menzionati, ché la Grecia si opponeva sempre all'accesso delle truppe bulgare sul suo territorio. Il resto delle forze bulgare disponibili avrebbero costituito la riserva generale tanto per la fronte calcidica che per quella romena. Lo scacco subito a Verdun e la resistenza italiana a Valona hanno frustrato questo ben congegnato disegno. Quanto alla Bulgaria, si vide costretta a mantener le sue forze acaglionate verso Salonicco, all'infuori di una divisione, la prima, che venne trasportata verso il confine dobrogiano.

La pervivace ostinazione degli attacchi su Verdun obbligò, in seguito, i Tedeschi a richiamare quasi tutte le loro divisioni dai Balcani sulle linee francesi. Verso la fine di aprile, delle 10 divisioni germaniche non ne restavano più che due in Macedonia e una brigata mista verso la Dobrugia. Se, in cambio, anche

le forze francesi di Salonicco vennero attaccate per bisogni della difesa di Verdun, tali vuoti vennero però riempiti da quei 100 mila Serbi circa, che, rifatti e riordinati a Corfu, venivano trasportati a Salonicco per via di mare poichè ebbero fallito con Atene le trattative tendenti ad ottenere il transito attraverso il territorio ellenico.

Verso la metà di maggio, il generale Sarrail si accingeva all'offensiva tanto attesa contro i germano-bulgari ed era appena uscito fuor dal campo trincerato di Salonicco, quando si svelò l'insidia greca col ritiro delle truppe basilicali della linea Drama-Seres e coll'abbandono in mano dei bulgari del passo di Rupel e delle alture circostanti (14 maggio). Gli Alleati risposero bloccando dal mare la Grecia (25 maggio) ed ingiungondole con ultimatum addì 8/21 giugno di disarmare la flotta, di smobilitar l'esercito, di licenziare il governo; e le ingiunzioni vennero accettate.

In tale periodo, i Centrali vantano qualche successo. I Turchi, dopo un lungo assedio, ottengono la capitolazione della guarnigione di Kut-El-Amara e delle Valle del Tigri, e gli Austriaci scatenano la loro offensiva nel Trentino, invadendo l'altipiano di Asiago, minacciando le linee di comunicazione colle armate operativi nella Venezia Giulia, vaneggiando già di entrate trionfali a Milano e a Venezia. Ma i figli d'Italia fan baluardo del loro petti dicontra al mal capitato invasore; e il giorno 2 giugno Cadorna arresta l'offensiva austriaca a mezzo l'altipiano del Sette Comuni, dandone poi l'annuncio con queste semplici parole, consacrate nel bollettino del 3 giugno: Nella giornata di ieri, l'incessante azione offensiva nemica nel Trentino fu dalle nostre truppe nettamente arrestata lungo tutta la fronte di attacco. Sguernito, o quasi, di truppe austriache il fronte di Galizia, due giorni dopo, il 4 giugno, Brussiloff inizia la sua mossa magistrale culminante nella battaglia di Luzk (8 giugno) che determinò il disastro austriaco sul fronte galiziano. In breve tempo, i Russi riprendono la Bucovina e gran parte della Galizia. Lemberg stessa è minacciata.

Simultanea a questa di Brussiloff, altra azione offensiva sviluppano i Russi nella metà settentrionale della loro fronte, senza riuscire a flottare però la fronte tedesca. Pur nello stesso tempo, gli Anglo-Francesi danno opera alla loro offensiva fortunata sulla Somme e gli Italiani riprendono le loro operazioni sul Carso, togliendo al nemico la testa di ponte di Gorizia (27 lugl), mentre sul Trentino strappano di mano al nemico il territorio occupato sul conteso altipiano. Preoccupati dei successi del generale Brussiloff, i Tedeschi mandano nuovi rinforzi agli Austriaci inquadrati ormai per intero nelle truppe del Kaiser ed essutorati nel loro comando per la nomina di Hindenburg a comandante dell'intero fronte orientale. Con tutto ciò l'offensiva russa non potè esser arrestata che verso la metà di agosto.

Mentre si svolgevano le operazioni russe in Bucovina, nel mese di giugno due reggimenti di fanteria russi e un reggimento di cavalleria sconfinarono sul territorio romeno, a Mamornitza. Questo incidente ha ridestato i sospetti dei governi della coalizione centrale sull'attitudine della Romania; ne seguì qualche dislocamento di truppe alla frontiera della Dobrugia e lungo le coste del Mar Nero, per prevenire ogni eventualità di sbarco o di passaggio di truppe russe attraverso la Dobrugia. Nuove truppe però non vennero addotte; al contrario, i Tedeschi hanno ritirato un'altra divisione dalla Macedonia ed hanno assottigliata la brigata mista lasciata a Varna.

D'allora (metà di giugno) i rapporti fra la Romania e la Bulgaria cominciano a diventar tesi. La frontiera tra i due paesi resta chiusa per lungo tempo e provvedimenti militari vengono presi da ambo le parti. Il contegno della Romania è causa di crescente suspicione e timore quando le munizioni comandate in occidente cominciano ad arrivare attraverso alla Russia. Si buccina perfino dell'entrata in azione della Romania pel 1/14 agosto, data alla quale gli Imperi Centrali si aspettavano a vedere Romania a fianco della Russia. Tuttavia, il governo di Bucarest dà assicurazioni di continuata neutralità, molcendo le cure dei suoi imminenti nemici.

Ed ecco che il generale Sarrail (2-4 agosto) accenna a muoversi a Salonicco, con qualche offensiva parziale, costringendo l'avversario a una contr'offensiva, a cominciare dal 5 agosto. I germano-bulgari, approfittando della loro superiorità numerica (330 mila contro 280 mila) con attacchi concentrici riescono a circondare le truppe alleate tra la Struma, il lago Doiran, Gherheli e il lago Ostrov. In questo mentre (15/28 agosto) la Romania entra in azione, dichiarando la guerra all'A.U.

La Romania verso la guerra

La tendenza della Romania ad accostarsi all'Intesa si è venuta determinando, nel corso degli ultimi due anni, per lenta gravitazione, prima sul terreno, diciamo, morale, e quindi, a mano a mano, per favore di eventi, su quello politico e militare. L'inflessibilità e l'intransigenza delle correnti politiche magiare, ufficiale e non, di fronte ai postulati nazionali; anche i più concilianti dei Romeni di Transilvania, ed alle aspirazioni le più eque e legittime del governo di Bucarest; l'infeudamento a Berlino e a Vienna, sempre più manifesto e completo, dei circoli direttivi della politica bulgara; la furia di vendetta e di distruzione onde Austria e Ungheria erano invase contro la Serbia, che la Romania non aveva potuto o voluto soccorrere, ma la cui esistenza era direttamente legata alla sua stessa esistenza, per ragioni evidenti d'equilibrio di forze nei Balcani; le continue minacce pronunziate dalle Potenze centrali contro la Romania, vuoti con ammassamenti di truppe alla frontiera, vuoti con proteste diplomatiche sempre più esplicite ed altaziose ad ogni sospetto di possibile movimento ostile da parte dei Romeni o anche solo ad ogni atto non ligio e deferente, che accennasse nel governo e nell'opinione pubblica di Romania a voler scuotere il giogo che per tanti anni Germania ed Austria-Ungheria avevano fatto pesare su questo paese; siffatti ragioni, unite alle altre, più generali, quali la simpatia per la causa degli oppressi e l'orrore per i metodi di guerra tedeschi, sprendo gli occhi anche ai più rassegnati o ai più conversi al verbo teutonico, più timorosi quindi della potenza germanica, avevano prodotto, nella massa del popolo come negli alti gradi della politica e dell'intelligenza del Paese, un irresistibile movimento di avversione contro gli Imperi Centrali e di attrazione verso le Potenze dell'Intesa.

Quanto più frequenti ed aperte si pronunziano certe minacce alla frontiera del paese, tanto più il governo di Bucarest sente il bisogno di assicurarsi l'appoggio preventivo, l'aiuto eventuale delle Potenze Alleate. Il movimento di adesione verso l'Intesa, che fin dai primi giorni della guerra, istintivamente, per richiami atavici di origine, di cultura, di congenialità morale, si era venuto svolgendo nella coscienza del popolo romeno, si trasfonda, per un processo di cristallizzazione riflessa, nei circoli politici, nelle stesse sfere del governo, in cui vigila la coscienza del pericolo, dei doveri nazionali da assolvere, dell'esistenza e dell'avvenire del paese da tutelare. Poco a poco, se non nella forma, che spesso è discordante, per non suscitare i sospetti del nemico, certamente però nella sostanza, l'istinto della razza si eguaglia e concorda col pensiero e col divisamento che si viene maturando nelle sfere politiche e tra gli stessi reggitori dello Stato; quello che è impulso, si chiarisce nella riflessione; infine la causa romena s'identifica con quella stessa dell'Intesa.

Certo, timori, dubbi, tergiversazioni, tentennamenti, ritirate che potettero parere rinuncie, contrasti rincresciosi e spesso voluti coll'opinione pubblica, tolleranze e debolezze che qualcuno stigmatizzò di viltà e perfino di tradimento, gesti antipatici di coercizione degli impulsi nazionali, la quale spesso passò il segno e neppure più che giovare agli interessi stessi che volevansi salvare; inalberamenti contro l'Intesa, remissività eccezionale verso le pretese mortificanti dei nemici imminenti, non sono mancate nel governo di Bucarest, il quale spesso apparva agli occhi di amici e di nemici, insonsequente, enigmatico, doppio, versipello; ma che pure fu conseguente nel disegno di prepararsi alla guerra vivendo fino all'ultimo momento in pace con tutti; che se destò talvolta le nostre dubbiezze inquiete e ansiose, seppe non ispirare alcun serio timore ai suoi antichi alleati ch'esso si approntava a combattere; che fece in modo anzi da alimentare sempre nell'animo del nemico, anche quando stava per gettare il suo dado sullo scacchiere della guerra, la possibilità di una resipiscenza e di un cambiamento di rotta, e che in ogni modo da ogni errore del passato usciva assolto dalla franca decisione con cui accettava il destino della guerra e degli inauditi sacrifici in questa virilmente affrenati e stoicamente sopportati.

Poichè di tutte le Potenze dell'Intesa la Russia era quella che per diverse ragioni, d'indole militare e politica, determinate dalla contiguità geografica, era destinata a collaborare direttamente e immediatamente coll' il governo di Bucarest appena – fallito il piano iniziale tedesco – vide le sorti della guerra volgere propizio all'Intesa, avviata negoziati con Pietrogrado. Un accordo di massima venne raggiunto, al quale la

diplomazia romena, aliena ancora del pensiero di una cooperazione immediata, si acquetava, continuando intanto a trattare sulla portata delle rivendicazioni nazionali da conseguire. Stabilire il principio era stato facile; le opposizioni da parte della Russia cominciarono quando si venne a fissare sulla carta geografica l'estensione e i termini delle richieste romene. Si discuteva ancora sui confini del Banato e della Bucovina, allorchè l'Italia entrò nell'agone.

Non crediamo di dir cosa remota dal vero affermando che l'intimo desiderio degli uomini politici che reggevano le sorti della Romania in quella primavera del 1915 fosse quello che l'Italia non fosse portata a brandire le armi, o prendesse comunque alcun atteggiamento impegnativo, prima che la Romania fosse pronta anch'essa; prima, cioè, di aver questa raggiunto i voluti accordi della Russia e coll'Intesa e di aver completati i suoi preparativi bellici, mentre continuava pure ininterrottamente la mobilitazione del proprio esercito, portando nella prima metà di maggio a 250 mila uomini le sue forze sotto le armi. Per mesi e mesi, nella loro grande maggioranza, i Romeni non avevano atteso che l'entrata in azione dell'Italia per procedere alla realizzazione dei loro ideali nazionali; essi avevano aspettato ansiosi questo gesto da parte della maggiore sorella latina, ben sapendo di non poter riuscire, colle loro deboli forze, a far pendere decisamente la bilancia delle forze militari in favore dell'Intesa. V'ha di più: il bisogno di una coordinazione eventuale di azione tra l'Italia e la Romania era così sentito, che un accordo perfino era stato concluso, di aiuto attuale, nel caso che l'A.U. attaccasse una delle due nazioni latine. Non sembrerà strano adunque di apprendere che la notizia della dichiarazione di guerra dell'Italia giungesse a Bucarest come un colpo di fulmine. La piccola Romania si vide negletta dal sacro egoismo italiano, lasciata a sè stessa, ai suoi bisogni, alle sue difficoltà d'ordine internazionale e d'ordine interno, nel momento stesso in cui, con parola romena, dall'alto del Campidoglio, l'Italia ripeteva, in uno slancio di superba e cosciente audacia, la sua minaccia contro il barbaro invasore. Stupore, rincrescimento, anche risentimento; in tali disposizioni di animo la Romania accolse la scesa in campo dell'Italia. Eccedevasi, naturalmente: non vedeva che quello che l'è parso, allora, a torto, indifferenza ed egoismo da parte dell'Italia, nella quale essa aveva riposto tutte le sue speranze di susilio autorevole e di proficua cooperazione; e molte cose ignorava, tra le quali questa: che il suo governo troppo aveva atteso dell'Italia, sicchè mentre Roma si avviava a gran passi verso la decisione estrema, Bucarest non si era data pensiero di determinar, prima, le proprie pretese, di spingere, poi, le conseguenti trattative con quella alacrità che sarebbe stata consigliata dall'urgenza delle circostanze. Anche questa volta il timore di far troppo presto l'ha vinta, a Bucarest, sul desiderio di fare a tempo; ossessionato timore, da cui è invasato, in tutti i suoi divisamenti e atti, il governo romeno e che non cesserà, come vedremo, nell'agosto del 1916, se non dinanzi all'altro di arrivare troppo tardi.

Venuta meno pertanto l'entrata in guerra, contemporanea, dell'Italia e della Romania, si potette per un certo tempo sperare in un'azione prossima e quindi ancora concomitante, da parte della Romania. A tanto conseguire, occorreva però, che due condizioni si verificassero: che, cioè, gli scacchi russi in Galizia e Polonia servissero almeno a facilitare gli accordi tra Pietrogrado e Bucarest e che nel frattempo gli Alleati, e specialmente i Russi, non subissero gravi insuccessi.

E invece avvenne il contrario: mentre Sazonoff, influenzato forse dai preconcetti predominanti allora alla Stafka sull'efficienza bellica della Romania, che si credeva incapace di mobilitare più di tre corpi di armata, e anche questi male in arnese, opponeva un reciso e duro rifiuto alle domande romene, la ritirata strategica delle armate dello Zar continuando senza posa, accentuava di più in più, agli occhi pavidi del governo e del popolo romeno, il pericolo dell'isolamento in cui veniva a trovarsi il Paese. Cogli insuccessi militari della Russia, mentre scema l'opposizione del governo moscovita alle pretese romene, cresce l'intransigenza di Bratiano, il quale spera, tenendo duro, di approfittare, per un verso, di questo momento di relativa debolezza in cui trovasi la Russia, per tutto conseguire, specie nella vexata quaestio della cessione della zona meridionale del Torontal e, per l'altro, di guadagnare tempo, per non aver a impegnare il paese in un momento strategico dei meno propizi. Bisogna riconoscere che Bratiano avesse, in questo, buon giuoco. Il vero è che la ritirata delle truppe russe aveva paralizzato anche i più convinti interventisti del campo governativo; aveva tolto ogni efficacia di convinzione all'opera e alla propaganda di guerra

dell'opposizione intessista; aveva gettato in ogni cuore romeno il tarlo roditore del dubbio quando non l'ombra cupa della paura.

S'inizia d'allora per la Romania ufficiale, un periodo d'incertezza, di pendolamenti, di postergazioni, il quale è contassegnato, nelle negoziazioni colla Russia, da una politica di tira e molle ed è conchiusa e costretta, nelle trattative colle Potenze Occidentali, da un circolo vizioso che impastoia ogni moto ed atto del governo romeno e spesso ne mortifica e avisa il pensiero e che potrebbe formularsi così: la Romania chiede, per decidersi a entrare in azione, dall'Inghilterra, dalla Francia e dall'Italia sollecito, invio di armi e di munizioni; e Italia, Francia e Inghilterra a rispondere che la Romania si decida una buon volta di entrare, o entri in guerra, e avrà dall'Intesa tutto quello che chiede.

Quanto ai suoi rapporti correnti e aperti coll'una o coll'altra Potenza dei due gruppi belligeranti, la Romania ufficiale aveva adottato il sistema della politica a partita doppia e, spesso, colla stessa Potenza, quello della così detta doccia scozzese, per neutralizzare o correggere, oggi, le impressioni che certi suoi atti precedenti avesser potuto far nascere o alimentare, ieri. Così, dopo di aver lasciato passare sulle sue ferrovie treni interi di tecnici e militari tedeschi diritti in Bulgaria e Turchia, fa sul serio la caccia al contrabbando di armi e di munizioni che gli Austro-Tedeschi esercitano su vasta scala corrompendo funzionari e mezzani romeni e spesso da man forte agli agenti delle Potenze Alleate nel perseguirlo; mena il can per l'aia colla diplomazia degli Alleati, ma sfugge a tutti gli allettamenti e le promesse e gli inviti di entrare in trattative con Berlino e con Vienna; negozia già colla Quadruplice e intanto si guarda bene di tagliare alle sue spalle i ponti, in previsione di un eventuale rinculo verso il campo teutonico; è sul punto d'impegnarsi cogli Alleati e fa ancora gli occhi di triglia ai suoi nemici di domani. Del pari, alla stampa del governo divenuta essasperatamente pedissequa e monotona nei suoi appelli squarquai alla ponderazione e al raccoglimento, è fatto obbligo di tener chiuso sotto sette suggelli qualsiasi accenno all'ideale nazionale; e mentre tutti i giorni si attacca fino alla nausea l'opposizione interventista, accusandola di non seguire che mire partigiane e di non voler altro che rovesciare il governo anche a costo di metter a soqquadro il Paese, si tollera l'opera della più afrontata ed esosa corruzione tedesca; si tollera il mercato che, sotto l'egida di alte protezioni politiche, uomini noti, amici, i più, o clienti del governo, vengono facendo col nemico, dei prodotti e delle merci (granaglie specialmente e bestiame), più strettamente necessarie a un paese alla vigilia di scendere in arme e di difficile riformimento, qual'era allora la Romania.

Mentre dura l'andirivieni delle note tra Bucarest e Pietrogrado e ad ogni tentativo di Sazonoff, di acciuffar la Romania, Bratiano risponde divincolandosi con un nuovo espediente dilatorio, in siffatto succedersi di botte e di risposte, il governo romeno acquista la convinzione che è quello il momento di trattare perchè i compensi si promettono più copiosi; salvo poi a uscire in campo quando i rischi fossero minori o nulli. Ma per trionfare completamente della opposizione russa e dell'Intesa, il governo di Bucarest comprende che non basta sfruttare quello stato di angustie temporanee in cui versano gli eserciti dello Zar. Esso comprenda che più otterrà, quanto più varrà; che i compensi sarrano commisurati al valore del suo concorso bellico; e che quindi è tempo di rinvigorire senz'altri indugi la compagine dell'esercito. I diplomatici e i politici ricorrono ai lumi dei militari. Per la prima volta (e siamo alla metà di giugno 1915) lo Stato maggiore è chiamato in causa da Bratiano, il quale erasi fino allora rimesso al consiglio del suo beneamato segretario generale alla Guerra, generale Iliesco, uomo in cui l'astuzia soverchia l'intelligenza e la cura dei vantaggi immediati e materiali fa tacere quella degli interessi generali e degli alti ideali della patria e della stirpe. Sempre in quel torno di tempo, nei vari stabilimenti tecnici dello Stato, s'intensifica la produzione delle polveri, dei proiettili, dei manufatti bellici più occorrenti; sicchè nei primi del 1916 la Romania può disporre di una quantità di munizioni per un'azione che duri dai 2 ai 3 mesi. Lentamente, ma ininterrottamente continuano ad arrivar nel paese le munizioni e il materiale comandato in Francia, mentre il Ministro della Guerra fissa agli addetti militari francese e italiano il fabbisogno suppletivo (luglio 1915) di munizioni che l'Intesa dovrebbe fornire alla Romania. Dal canto suo Russia s'impegna a mandare al di qua del Pruth qualche migliaio di cavalli per l'artiglieria. Nel frattempo, si provvede alacrememente alla istruzione delle truppe, e si può calcolare che verso la fine di quel 1915 la Romania avesse circa 300

mila uomini sotto le armi, e 120 mila ne ha al principio dell'anno successivo. Fin dal settembre 1915, col pretesto di dare un ampio sviluppo alle manovre di guarnigione, forma segretamente distaccamenti delle tre armi in tutte le località importanti della frontiera normalmente occupate da piccole unità o completamente sprovviste di truppe. All'aprirsi del nuovo esercizio finanziario, 1 aprile 1916, le spese per l'esercito sono portate a 115 milioni. Altre spese straordinarie, per parecchie centinaia di milioni di lei, vengono in seguito a più riprese accordate dal Parlamento.

Quanto alle modificazioni da apportare all'organizzazione dell'esercito, poco di veramente radicale rimaneva da fare, a rigore, su questo campo, dato che le condizioni dell'armamento erano rimaste, dal 1914 in poi, stazionarie, o quasi, e tale stasi nell'armamento aveva sempre frenato, nel preordinamento dei messi di guerra, la tendenza qui troppo sentita verso esibizioni megalomani, anche a costo di cadere nell'irrazionale. E nell'irrazionale cadeva il generale Iliesco, il factotum della politica militare della Romania durante tutto il periodo della preparazione, allorchè stabiliva che le formazioni di guerra portassero i reggimenti di fanteria a quattro battaglioni. Poichè già nelle precedenti formazioni di guerra si avevano i corpi di armata a 6 brigate di fanteria (due delle quali di M.M.) mentre le bocche di fuoco campali per ogni corpo di armata arrivavano solo al numero di 120, era elementare che, non potendosi aumentare le artiglierie, fosse deletario appesantire i reggimenti di fanteria, reggimenti che nel loro complesso ammontavano, già con 3 battaglioni, in ogni corpo di armata, alla considerevole cifra di 40.579.

Pare, malauguratamente, che ragioni politiche consigliassero quello che avevano sempre fin all'ora sconsigliato, sul terreno militare, sane esigenze organiche; ragioni politiche, abbiamo detto o, meglio, d'illusionismo politico. Occorreva, cioè, dimostrare che se vaste erano le aspirazioni nazionali e grandi le richieste di territorio della Romania, questa aveva, in compenso, un potente esercito, capace di realizzare le une e le altre, o di aiutare gli Alleati a soddisfarle. Ora, potendo aumentar questo esercito con formazioni organiche ragionevoli, si cercò di ottenere l'effetto voluto con un processo di lievitazione.

L'ultima spinta su questa china venne, come pare, provocata dal nuovo addetto militare russo a Bucarest, Colonnello Tatarinoff (succeduto, nel febbraio di quell'anno, al Semenoff) il quale di fronte alla esigenza dei Romeni di un'armata russa di 200 mila uomini da tener disponibile in Bessarabia pei bisogni eventuali della Romania, chiedeva a questa il concorso di un esercito potente che numerasse parecchie e parecchie centinaia di migliaia di uomini. Da parte sua, il governo di Bucarest, perchè la pretesa non paresse eccessiva, aveva tutto l'interesse a dimostrare che il proprio esercito non potendo in quei frangenti bastare alla difesa della lunghissima frontiera del nord e del sud, se attaccato da diversi punti, costituiva, pur tuttavia una macchina di guerra di gran mole, disponendo di tante e tante centinaia di migliaia di baionette. Se, com'era logico supporre, si fosse pensato di mobilitare l'esercito, conservando i 5 corpi di armata a 2 divisioni di riserva, e formando tutt'al più, una o due divisioni di riserva nuove (vedasi mio studio Probabile formazione dell'esercito romeno mobilitato, trasmesso con foglio no....), la composizione delle grandi unità avrebbe dovuto essere la seguente:

Corpo di armata attivo:

52.471 fucili Mannlicher calibro 6,5

120 cannoni ed obici tipo moderno

6 mitragliatrici per reggimento

Divisione di riserva:

16.088 fucili Mannlicher calibro 6,5

24 cannoni da 75 mm, moderni

8 obici da 120 mm, vecchio tipo.

Purtroppo a questo primo errore della introduzione del 4° battaglione, sempre per corrispondere ad esigenze politiche megalomani, si sono aggiunti nuovi grandi errori, che han portato alla completa disorganizzazione dell'esercito; ma di ciò diremo in seguito.

In questo momento, giacchè io non potevo prevedere tali nuovi errori, che allora non eran prevedibili e che forse non erano ancora concepiti, dagli stessi organizzatori, non mancavo di fare le seguenti considerazioni: Come la Romania non possedeva che soli 380.000 fucili Mannlicher calibro 6,5, ne conseguiva che il numero degli uomini armati di detto fucile veniva ad essere di pochissimo inferiore a quello dei fucili disponibili; donde la necessità di rinunciare anche ad un modestissima riserva. D'altro canto, la costituzione dei tre reggimenti d'artiglieria non cambia in nulla le cose giacchè tolti a obici da 150 mm tipo moderno, tutto il resto era di vecchio materiale rabberciato alla meglio. Si noti infine che non si avevano in tutto che 32 cannoni da 75 mm di riserva, ma che anche tale riserva era sul punto di essere abolita per creazione di nuove piccole unità. Non si possedeva, infine, nemmeno una mitragliatrice di riserva.

In sostanza, nei criteri di organizzazione dell'esercito si erano perduti di vista quei salutarî principi di equilibrio che avevano informato le disposizioni del tempo passato, sotto il Re Carlo; sicchè mentre fin allora l'ordinamento dell'esercito romeno poteva ritenersi sapiente e pratico, adesso, coll'introduzione specialmente del 4° battaglione, si cadeva in una ipertrofizzazione organica, che date le condizioni di armamento, doveva essere ritenuta come esiziale e che andava a tutti i costi evitata.

Torpida e grigia sorse, per la Romania, l'alba del 1916. Distrutta la Serbia; la Bulgaria, congiunta agli Imperi Centrali, forti di armi, di munizioni, di nuovo vigore e di rinnovata temerità; i Russi, allontanati dalla Bucovina; Germania ed Austria-Ungheria prementi sulle sue decisioni e sulle sue sorti; la Romania si sente circondata d'ogni dove da insidie e da nimistà.

La Bulgaria rivolge i cupidi occhi verso la Dobrugia, verso l'intera Dobrugia, dal Quadrilatero al Danubio, e spinge l'A.U. ad attaccar la Romania, facendo a quella balenare il miraggio del ricco bottino di grano, di petroli, di vettoaglia. L'ex-comitagi Radeff, ministro dello Zar Ferdinando a Bucarest, ha notificato ai suoi connazionali della Dobrugia di depositare denaro solo nelle banche bulgare, giacchè in breve la Bulgaria procederà all'occupazione di quella regione irredenta. La Germania protesta fuor dai denti per la vendita degli 80 mila vagoni di grano romeno all'Inghilterra. L'Austria-Ungheria fa pressioni sul governo di Bucarest perchè impedisca ai Transilvani transfughi e fedifraghi Lucaci e Goga di ripresentare la loro candidatura a deputati nella Camera di Bucarest. Von der Busche ritorna da Berlino foriero di nuove proposte concernenti la cessione della Bucovina e di parte del Banato, nonchè l'autonomia della Transilvania, e ciò in cambio nient'altro che della neutralità romena.

Nonostante il bisogno d'un tempestivo rifornimento di armi e di munizioni divenga per la Romania sempre più urgente, gran quantità di munizioni e materiale di guerra spedito dalla Francia alla Romania giace nei porti russi del Mar Bianco, donde forse la combricola tedescofila di Pietrogrado, che tesse la trama del tradimento contro la Romania, veglia che non procedano a destinazione. La produzione locale non può progredire a causa della deficienza di materie prime e del mancato arrivo di macchinari trattenuti dalla tedescheggiante Svezia. Bratiano che prima delle vacanze di Capodanno ha avuto facilmente ragione dell'opposizione parlamentare nelle due Camere trasformate in arena di platonici agoni oratori, dai quali la forza del governo era uscita, non solo non intaccata ma nemmeno esaurita, Bratiano teme, per la prima volta, che il momento ideale tanto vagheggiato abbia a sfumare, e guarda con febbrile attesa verso la Bucovina ove spera che rinnovate forze russe riprendano lo slancio per rigettersi nei Carpazi.

Realmente la situazione della Romania in questo momento era tale, dal punto di vista militare, che qualora le Potenze Centrali avessero esercitato qualche pressione su questo paese, era lecito supporre ch'esso decidesse di plegare qualora non si fosse sentito direttamente e immediatamente sostenuta dalle forze degli Alleati. E ciò non era in opposizione con quanto veniva affermato al principio della guerra e cioè che la Romania avrebbe potuto con una parte del proprio esercito tenere a bada la Bulgaria e coll'altra cooperare colla Russia verso la Transilvania. Invero, l'esercito bulgaro del principio della guerra non era quello di adesso, fornito come era stato dalla Germania di potente artiglieria, di abbondante munizionamento, di materiale da ponte, di mezzi tecnici di tutte le specie. In tal situazione era lecito prevedere che ove la Romania fosse stata seriamente minacciata dagli imperi coalizzati, avrebbe dovuto, per non frazionar troppo le sue forze, prepararsi a difendere una sola delle due regioni del proprio territorio – o la Moldavia, o la

Valacchia –; ma anche ciò facendo, era assai dubbio che avrebbe potuto, se non soccorsa, efficacemente resistere. Era opportuno dunque che un'armata russa in Bessarabia o altra località prossima alla Moldavia rimanesse permanentemente disponibile e pronta a ogni eventualità. Onde la nuova richiesta di Bratiano (febbraio 1916) al governo moscovita, che la Russia mettesse a disposizione della Romania almeno 200 mila uomini, i quali nel caso di un doppio attacco, sarebbero incaricati di occupare al più presto la Dobrugia e difenderla. Il governo russo rispondeva esser disposto a sostenere in caso di bisogno la Romania con circa 10 divisioni che prenderebbero posizione sulla linea Falticeni-Hertza, a difesa della Moldavia settentrionale. Sazonoff prometteva a sua volta di difendere i romeni, ma non parlava di spostamento di forze russe. Tale aiuto non corrispondeva, evidentemente, a ciò che Bratiano chiedeva, e non bastava a creare in Romania una situazione favorevole all'Intesa. Tanto più che lo Stato Maggiore romeno non aveva mancato di far conoscere a Pietrogrado gli obiettivi cui la Bulgaria avrebbe mirato nei riguardi di un'azione contro la Romania. Questi obiettivi sarebbero stati: 1 – occupare la Dobrugia; 2 – impossessarsi di Bucarest. Il primo avrebbe dato modo alle Potenze Centrali di costituire in Dobrugia una base per cascare sul fianco e sul tergo dei russi e avrebbe costituito un mezzo per aggirare la difesa romena del Danubio; il secondo avrebbe mirato ad effetti di ordine morale e ad impossessarsi delle ricchezze onde abbonda il suolo romeno. La Romania rinforzò la guarnigione intorno a Giurgiu e costituì intorno a questa località un rafforzamento a distanza tale dalla riva meridionale del Danubio da non esser colpito dalle grosse artiglierie che Austro-Ungarici e Bulgari vi avessero installato. Limitandosi, contro l'attacco proveniente dal sud, a difendere la linea del Danubio, la Romania sarebbe stata in grado d'inviare una parte delle proprie truppe verso il nord, le quali avrebbero formato, appunto, l'estrema sinistra della fronte russa. L'iniziale abbandono, però, della Dobrugia avrebbe costituito un grave pericolo tanto per i Romeni che per i Russi; pericolo ch'era d'uopo evitare. Era perciò necessario che almeno 10 divisioni russe potessero giungere celeramente sulla linea di Cernavoda-Costanza. Costanza avrebbe dovuto esser posta in condizioni di resistere fino all'arrivo delle forze russe.

Fermo nell'idea che condizione essenziale per una cooperazione romena coll'Intesa fosse sbarazzare la Romania da ogni preoccupazione e, conseguentemente, da ogni azione nella Dobrugia, il governo di Bucarest non manca di far sapere a Pietrogrado che l'offensiva al sud del Danubio è assunto che incombe alla Russia; la Romania accetterebbe solo di proteggere l'arrivo delle truppe russe verso il Quadrilatero; e intanto prende tutte le disposizioni militari atte a favorire, da quella parte, tal loro eventuale compito difensivo, come invio di truppe nella Dobrugia meridionale verso la testa di ponte e verso Turtucaia, come armamento di opere di frontiera, lavori difensivi, riparazioni di strade ecc.

Si constatò poi che dette opere di fortificazione sia perchè non costruite e completate secondo i criteri moderni, sia perchè inefficacemente armate e male organizzate, non hanno avuto che una ben mediocre efficienza. Tutto ciò, nullameno – e il governo di Bucarest tiene a sottolinearlo ad ogni piè sospinto – è del tutto indipendente da ogni trattativa diplomatica. La Romania non fa che prender dei provvedimenti preventivi, senza sentirsi ed essere per nulla vincolata. La Romania è lieta che l'Intesa coll'adunar truppe nei Balcani – e in ciò facevasi erronea lusinga in quanto riguardava il numero di dette truppe – abbia soddisfatto a una delle condizioni che il suo governo aveva indicato, ancor prima dell'offensiva contro la Serbia, come indispensabile al proprio intervento. Ed altre condizioni restano ad effettuarsi, prima fra queste un successo notevole dell'Intesa mediante un'offensiva su tutte le fronti e specialmente su quella russa.

Arriviamo così al colpo di maciulla di Brusiloff. L'opinione pubblica, in Romania, n'è vivamente impressionata; le manifestazioni interventiste ritornano in onore; i giornali proclamano che l'ora della Romania è scoccata. I circoli dirigenti però non credono ancora nella stabilità dei successi russi. Oltre a ciò, essi non fanno assegnamento che sulle armi e munizioni che saranno per entrare nel paese. In nessun caso vogliono impegnarsi contro i Bulgari. Il paese – dicono – non può sopportare che uno sforzo di breve durata; l'entrata in azione della Romania non può avvenire che quando la guerra dimostri di volgere decisamente verso la fine; ora, da questo si è ancora lontani; gli Alleati non accennano nemmeno a voler cominciare la tanto ventilata offensiva generale.

Russia e Francia però non disarmano. Il 30 giugno, l'addetto militare francese a Bucarest, comandante Pichon, è incaricato di comunicare al governo romeno che l'obiezione da questo sollevata circa il rifornimento di armi e munizioni sarebbe eliminato in seguito ai provvedimenti presi dalla Francia per sopperire a tali bisogni della futura sua alleata. Navi cariche di materiali di guerra per la Romania già solcano i mari. Le navi Jiu e Bistritza stanno per salpare o sono già partite da Bordeaux; la nave Bucarest è a Vladivostok da oltre una settimana; un'altra nave è per giungere a Vladivostok. La nave Melbourne è ad Arcangelo. Il trasporto regolare delle munizioni verso la Romania sarebbe assicurato per la fine di luglio. *Rebus sic stantibus*, il comandante Pichon fa osservare al governo di Bucarest che tutte le condizioni poste dalla Romania per un'entrata in azione debbono ritenersi ormai realizzate: 1 – I Russi sono nei Carpazi; 2 – l'Intesa procederà ad offensiva combinata e continua; 3 – l'esercito bulgaro deve ritenersi immobilizzato; 4 – la Transilvania è aperta; 5 – non si presenterà mai più una combinazione tanto favorevole per la cooperazione romena. Tali istruzioni provenivano a Pichon telegraficamente da Joffre che contemporaneamente lo stesso telegramma comunicava ai capi degli eserciti Alleati, pregandoli d'impartire analoghe istruzioni ai rispettivi rappresentanti militari a Bucarest, allo scopo di far risaltare come l'unità di vedute dei capi militari dell'Intesa fosse perfetta.

Il 3 luglio l'addetto militare di Russia, colonnello Tatarinoff, in presenza del suo ministro plenipotenziario rimette al Ministro della Guerra di Romania un memoriale con cui si espone che la situazione militare attuale imponesse ai Romeni di agire subito o mai. Tale passo è poscia appoggiato dagli addetti militari di Francia, Italia, d'Inghilterra. In questa occasione l'addetto militare francese d'ordine del Gran Quartiere Generale Francese fa notare al generale Ilesco, segretario generale al Ministero della Guerra, quanto appreso: L'esercito austriaco, disorganizzato, poter ancora resistere, ma esser incapace di un'azione offensiva; i Tedeschi, attaccati essi stessi su tutte le fronti, avere appena potuto, a causa dell'esaurimento delle loro risorse, inviare qualche divisione in soccorso dei loro alleati, lasciando ai Bulgari soli la cura di resistere alle forze di Sarraïl; eccezionalmente favorevole, quindi, per l'intervento della Romania presentarsi oggi la situazione militare generale; la Russia impegnarsi, appena la Romania si decida, a far trasportare immantinente l'atteso materiale di guerra; offensive generali vittoriose essere impegnate su tutte le fronti; la situazione infine essere tale da imporre all'esercito romeno d'intervenire *maintenant ou jamais*.

La risposta di Bratiano ai Ministri dell'Intesa (4 e 5 luglio) è ancora dilatoria. Egli si riterrà impegnato qualora siano soddisfatte le seguenti condizioni: 1 – quando sia giunto il primo convoglio di munizioni e sia assicurato il puntuale arrivo dei successivi nella misura richiesta; 2 – l'offensiva sia generale e non rallenti in nessun punto; 3 – nel frattempo, la situazione militare in Galizia e Bucovina non sia peggiorata rispetto all'attuale; 4 – la Romania sia assicurata contro la Bulgaria. C'era ancora un'altro punto sul quale Bratiano avrebbe desiderato assicurazioni precise ed attendeva al riguardo una risposta di Joffre: la richiesta di un'azione che l'Intesa avrebbe dovuto svolgere in Macedonia.

Il 6 luglio, l'addetto militare russo comunica al generale Ilesco un telegramma di Alexeïeff, il quale risponde alle osservazioni di Bratiano, ribattendo che non è necessario la Romania attenda il primo convoglio di munizioni, il cui trasporto è assicurato; che il momento propizio per l'entrata in azione della Romania è giunto; che nulla egli può dire circa la situazione militare fra un mese o più; che le riserve del nemico sono ormai esaurite e che questo invano cerca d'impedire l'offensiva romena; che le truppe tedesche che prima era nei Balcani ora combatte sul Dniester e in Galizia, mentre la maggior parte delle truppe è trattenuta a Salonicco. Quindi la Romania può difendersi da sé. Tuttavia la Russia è disposta a mandare una o due divisioni in Dobrugia. Se la Romania vuole attendere un maggior indebolimento dell'A.U., la Russia non avrà più bisogno dell'aiuto romeno e non vi sarà ragione di permettere ai Romeni di far l'entrata trionfale nel territorio a.u.

Sazonoff fa suoi i rilievi del generalissimo russo. Arriva dalla Russia il primo treno con materiale e munizioni (20 luglio). La Bulgaria chiude la frontiera verso la Romania. Trasporti di truppe bulgare ai confini della Dobrugia e piccoli reparti di truppe a.u. presso la frontiera della Transilvania. La Romania attende febbrilmente ai preparativi di guerra: è in corso la mobilitazione occulta.

Il colonnello Tatarinoff tratta la convenzione militare, mentre i ministri plenipotenziari delle Potenze Alleate han ricevuto istruzioni dai rispettivi governi per condurre le trattative diplomatiche. Il Ministro di Russia, signor Poklewski, espone (21 luglio) a Bratiano le proposte dell'Intesa sulla base dell'intervento, i cui capisaldi dovrebbero essere: 1 – data fissa e prossima dell'entrata in azione della Romania, che si chiede non vada oltre il 7 di agosto; 2 – l'intero esercito romeno sia impegnato e non solo per la conquista dell'Ardeal, ma per gl'interessi generali; 3 – dichiarazione di guerra a tutti i nemici della Quadruplici, o almeno all'Austria-Ungheria ed alla Bulgaria. In cambio, l'Intesa concede, o ha l'intenzione di concedere tutto ciò che la Romania ha richiesto: munizioni, concorso di truppe russe contro la Bulgaria, mezzi finanziari, azione degli Alleati a Salonicco precedente l'entrata in azione della Romania.

Le basi dell'accordo militare, concretate verso il 26 luglio, sono le seguenti: la Romania dovrebbe cooperare con l'esercito russo verso Transilvania con 300 mila uomini; 150 mila uomini assieme a circa 150 mila russi, che occuperebbero la Dobrugia, sarebbero rivolti verso frontiera bulgara. Il rimanente dell'esercito romeno costituirebbe la riserva strategica nell'interno del paese. Bratiano osserva che vuol poter uscire rapidamente dalla zona delle trincee della Transilvania senza incontrare seria resistenza e che per non compromettere il risultato delle operazioni in questa regione ha bisogno di aver le spalle assicurate verso la Bulgaria. Quanto all'offensiva dell'Intesa a Salonicco, essa dovrebbe precedere di alcuni giorni l'entrata in campagna della Romania, e inoltre dovrebbe essere energica, così da trattenere la maggior parte dell'esercito bulgaro, e mirare alla ricostituzione della Serbia. Infine, Bratiano chiede che l'Intesa s'impegni a non concludere la pace finchè non siano compiute le aspirazioni romene.

Le controproposte, infatti, presentate da Bratiano al Ministro di Russia a Bucarest, erano formulate pressapoco così:

Parte militare. 1. Il governo romeno desidera trattare una convenzione militare unica con tutti gli addetti militari delle quattro grandi Potenze dell'Intesa, e, se ciò non è possibile, vuole almeno che sia trattata una convenzione militare colla Russia e un'altra con la Francia e Inghilterra. 2. Verso frontiera bulgara, la Romania mette 150 mila uomini che dovranno cooperare con 50 mila russi, e assegna da questa parte 50 mila uomini in riserva. 3. Intende che azione romena verso Bulgaria sia strettamente difensiva. 4. S'impegna a svolgere un'offensiva a fondo verso Transilvania con tutte le sue forze disponibili. 5. Il comando superiore delle truppe romene e russe nei settori ove cooperano sarà russo o romeno a seconda della preponderanza numerica.

Parte politica: 1. La Romania dichiara la guerra solo all'A.U., chiudendo la frontiera verso Bulgaria. 2. L'Intesa deve impegnarsi a non concludere la pace prima che siano realizzate le aspirazioni romene. 3. Rispetto ai compensi offerti nel 1915, la Romania rinuncia alle sorgenti della Theiss. La Romania s'impegna inoltre a non fortificare il territorio del Banato di fronte a Belgrado e a tenervi guarnigioni.

Bratiano non ha parlato circa l'azione offensiva da Salonicco, forse perchè credeva che di tale questione si trattasse in quei giorni a Parigi.

Il capo del governo romeno dichiarava infine che qualora le condizioni da esso presentate venissero accettate, era disposto a firmar senz'altro la convenzione. Il generale Alexeieff aveva già accettato l'invio di 50 mila russi in Dobrugia: due divisioni di fanteria e una di cavalleria.

Quando tali determinazioni vennero a conoscenza degli addetti militari della Quadruplici, questi non mancarono (vedi rapporto Ferigo del 3 agosto) di far osservare ai rispettivi Stati Maggiori che l'armata che Romania intendeva volgere verso la Bulgaria non era assolutamente in grado di esplicitare un'azione offensiva, essendo essa costituita da alcune divisioni di riserva, da alcune brigate miste e da battaglioni di milizia. Queste truppe, inoltre, non avrebbero avuto artiglieria di montagna, non avrebbero disposto che di artiglieria campale di vecchio modello rimasto in servizio per la circostanza e di quell'artiglieria di medio o grosso calibro che si era negli ultimi tempi trasportata nelle località fortificate, tra le quali Turtucaia e Silistria. Era ovvio che tale armata non potesse avanzare verso i Balcani. Il rapporto Ferigo su menzionato conchiudeva dicendo: Suppongo che i miei colleghi nell'espone i loro apprezzamenti, abbiano tenuto conto del fatto che la forza destinata verso la Bulgaria è in funzione di quella con cui si vuole operare in

Transilvania ed abbiano altresì rappresentato il pericolo che può avere tanto l'armata romena posta lungo la frontiera bulgara, quanto l'esercito di Salonico se deve avanzare come vogliono i Romeni, considerando l'odierna efficienza dell'esercito bulgaro e la sua vantaggiosa situazione.

Le trattative militari per l'entrata in azione della Romania sono state condotte esclusivamente tra il colonnello Tatarinoff e il generale Iliesco. Ciò non pertanto agli altri addetti militari non è sfuggito il fatto che il piano di azione concordato presentava questi speciali caratteri: 1. Prevedeva solo una cooperazione ammettendo che i Romeni uscissero colla parte migliore e maggiore del loro esercito nella Transilvania, meta Budapest; 2. Pur invocando l'aiuto indiretto dell'armata di Sarraïl, trascurava il determinare esattamente il modo di cooperazione ed anzi prevedeva un efficace intervento romeno basandosi sull'illusione che la Bulgaria non avrebbe attaccato.

Venuto a conoscenza di quanto il colonnello Tatarinoff veniva concordando coll'Iliesco, sono subito intervenuto presso il colonnello stesso, richiamando l'attenzione sui pericoli che un tal piano presentava. In sostanza, ho diffusamente spiegato tutto ciò che sommariamente e implicitamente risulta dal mio telegramma n.... inviato addi.... al Comando Supremo, e cioè: A. Impegnare la parte maggiore e migliore dell'esercito verso la Transilvania, ove il nemico ancora non esisteva (compresi tutti gli elementi esistenti nei depositi, invalidi, convalescenti, pare che in tutta la Transilvania non si avessero più 60-65 mila uomini) era follia, quando sarebbe stato invece necessario dare opera subito a metter fuori causa il nemico più minaccioso, cioè l'esercito bulgaro che, sia per la sua posizione centrale rispetto alle due masse (romena e Sarraïl) sia per lo spirito aggressivo delle sue truppe, costituiva un elemento assai pericoloso. B. Pregai il colonnello Tatarinoff a più riprese a indurre Alexeieff a mandare 5 buoni corpi di armata russe in Dobrugia, e a rappresentargli, oltre a ciò, che l'uscita dell'esercito romeno in Transilvania in 5 o 6 colonne, l'una dall'altra separata, è nell'impossibilità di sostenersi a vicenda, se all'inizio della campagna, in causa dell'assenza del nemico, portava a facili occupazioni di territorio, avrebbe indubbiamente condotto a un disastro, non appena l'avversario (per eccellenza manovriero) fosse riuscito a far massa, contro una delle varie colonne, battere questa e successivamente tutte le altre. C. Insistetti infine presso il detto colonnello a voler indurre il generale Iliesco a stabilire un accordo con Sarraïl per la cooperazione attraverso la Bulgaria.

Vedendo che il colonnello Tatarinoff non voleva assolutamente entrare in quest'ordine d'idee e persisteva ad affermare che la Bulgaria non avrebbe mai attaccato e che alla marcia vittoriosa dei Romeni, appoggiata dalle azioni russe in Bucovina, il nemico non avrebbe fatto in tempo ad opporre seria resistenza; e non potendo nello stesso tempo parlare all'Iliesco, perchè, non essendo stata ancora firmata la convizione militare e quella diplomatica, non volevo gettare innanzi tempo allarmi che avrebbero potuto mandare a monte l'intervento romeno, ho chiesto l'aiuto di tutti gli altri addetti militari, e specialmente del colonnello Deprés, amico personale del generale Iliesco, per indurre il generale stesso a cambiare il piano di azione nel modo seguente: voler all'inizio la parte più efficiente dell'esercito romeno verso la Bulgaria. Poichè avvertire i Romeni di una cosa di cui si eran già accorti, e cioè che la loro entrata in guerra sarebbe stata troppo pericolosa per la Romania senza l'appoggio di 200 mila uomini in Dobrugia avrebbe potuto far tramontare le trattative, cercassero almeno far comprendere all'Iliesco che per il momento il nemico temibile doveva essere ritenuto l'esercito bulgaro e che pertanto piano dell'entrata in azione della Romania doveva essere il seguente: trattenerne, all'inizio, con poche forze, sui passi dei Carpazi, i pochi e inoffensivi riparti a.u., che trovavansi in Transilvania; portare alcune delle migliori unità invece verso sud e operando sia per la Dobrugia sia attraverso il Danubio, metter rapidamente fuori combattimento quelle divisioni che i Bulgari avesser potuto senza pericolo ritirare dalla fronte di Salonico. Naturalmente, un tale piano implicava, come ho detto, uno stretto accordo coll'esercito di Sarraïl, che avrebbe dovuto non solo trattenerne le unità nemiche che aveva di contro, ma altresì giovare dell'offensiva romena verso sud per avanzare o almeno indebolire l'esercito bulgaro e le unità austro-tedesche che con esso operavano.

Le mie preghiere e insistenze non valsero che a crearsi un ambiente ostile, sia tra gli addetti militari che nell'entourage del generale Iliesco. Questi credendo forse che condurre le operazioni di guerra fosse così facile come giuocar d'astuzia per avvantaggiarsi per fas o per nefas negli affari, non ammetteva con-

sigli. Io, vedendo il pericolo, compilai un promemoria a questo nostro Ministro plenipotenziario, trasmesso con. [cuvânt neînțele] e, appena firmata la convenzione, esposi chiaramente allo Stato Maggiore romeno e feci esporre dal nostro Ministro al Presidente del Consiglio Bratiano, gli errori su cui si basava il piano di azione di quest'esercito e i pericoli cui si andava incontro. Quello che non si capisce è come il signor Bratiano, che fino a un certo tempo aveva spinto la sua timidezza fino a configurare in cifre iperboliche di 500 e 600 mila uomini l'aiuto delle Potenze alleate, e che poi, quasi come programma minimo, chiedeva un intervento russo di 200 mila uomini, abbia all'ultimo momento potuto illudersi che i Bulgari non attaccheranno e che l'intervento puro e semplice di 2 divisioni di fanteria e di una di cavalleria russe in Dobrugia fossero sufficienti per proteggere le spalle della Romania. Si noti inoltre che i Romeni parlavano di 50 mila uomini, mentre le dette 3 divisioni russe non costituivano in sostanza che 35 mila uomini, rinforzo questo irrisorio quando si pensi alla lunghezza della frontiera romena e alla necessità, da parte della Romania, di far fronte al nemico da tutte le parti.

Quale sia stato il processo mentale per il cui il Signor Bratiano sia avvenuto assumendo tanta sicurezza, non son mai riuscito a comprendere. Forse gli è stata rappresentata come assai superiore al vero l'efficienza dell'esercito romeno; forse ha calcolato che gli Austro-Tedeschi fossero trattenuti definitivamente sulle altre fronti, in modo da non poter rinsanguare le stremate forze austriache di Transilvania; forse è stato eccessivamente assorbito dalle promettenti trattative del campo diplomatico sul quale gli Alleati tutti tendevano a soddisfare i suoi desideri; certo è che si è venuto perdendo sul campo militare, sotto la spinta degli avvenimenti politici, la cognizione del reale, per entrare nella visione chimerica dell'avanzata trionfale nella Transilvania senza sforzi e senza rischi.

Il signor Bratiano, quando son cominciati i primi rovesci dell'esercito romeno, ha voluto scaricare sull'Intesa la responsabilità di questi rovesci, a torto però, perchè: 1 – Effettivamente il momento dell'entrata in azione della Romania, se non il più propizio, era abbastanza favorevole. 2 – Perchè il modo più efficace e men pericoloso dell'intervento dell'esercito romeno doveva essere determinato dallo Stato Maggiore in base all'efficienza dell'esercito stesso, alle caratteristiche militari del Paese, alla forza del nemico sulle varie fronti, al passato storico, e specialmente di quello più recente, che non poteva dar l'illusione di una Bulgaria inoffensiva. Quindi la responsabilità degli Alleati non poteva assolutamente scaricare quella della Romania. Ma gli Alleati per proprio conto hanno commesso un gravissimo errore non comprendendo che l'intervento romeno, se ben predisposto, avrebbe potuto esser di grande vantaggio nell'economia generale della guerra, e non avrebbe dovuto lasciare che un colonnello russo incapace ed un generale romeno delapidatore traccissero un piano di azione che era irto di difficoltà e che avrebbe dovuto essere concretato colla massima precauzione.

Sulla via dell'errore, gli Alleati si sono messi recisamente stipulando – contemporaneamente a quella politica addì 4/17 agosto 1916, una Convenzione militare, che risentiva, come doveva risentire, di tutti gli errori insiti nelle trattative condotte fino allora e che, per di più, brillava per un certo carattere d'indeterminatezza precisamente là dove avrebbe dovuta essere esplicita e precisa, diffondendosi invece in particolari senza valore. E valga il vero: 1. Sanciva che l'aiuto diretto che doveva esser prestato dai Russi dovesse essere di 2 divisioni di fanteria e di una di cavalleria (il che, tradotto in cifre, portava a un complesso di non più di 35 mila uomini); 2. Ammetteva bensì che le parti contraenti dovessero mettersi d'accordo sopra il comune piano militare di azione, ma non metteva per base alcuna ben determinata condizione che valesse ad assicurare praticamente la cooperazione ventura; all'esercito di Salonico, per esempio, si richiedeva che uscisse in azione offensiva otto giorni prima della entrata in campo della Romania, ma non si dava tuttavia la cura di indicare la direzione, il carattere e la durata dell'offensiva stessa; all'esercito russo domandava di operare in modo energico lungo tutta la fronte a.u. per assicurare la mobilitazione romena e mentre rimandava ad accordi ulteriori, i particolari della cooperazione successiva, si affaticava a dimostrare che cooperazione non doveva significare, dalla parte dei Romeni, subordinazione, gettando così il primo grande seme di una perniciosa indipendenza nelle operazioni. Si diffondeva poi in particolari che fosse avrebbero potuto trovare sede più opportuna in una appendice complementare. Risultato delle manchevo-

lezze di questa Convenzione è stato che con l'esercito di Sarraïl non si è più concordata un'azione logica attraverso i Balcani e che nè meno coll'esercito russo si son messe le basi per un piano comune di azione. Un accenno ad una piccola offensiva senza alcun risultato si è avuto da parte di Sarraïl e un'offensiva in Bucovina, che non ha dato alcun vantaggio ai Romeni sono state le sole operazioni che abbiano inquadrato l'entrata in guerra di quest'esercito.

Dagli Alleati va ricordata in modo speciale l'Italia, che in momenti in cui la Romania era in difficili condizioni, ha cercato in modo energico di indebolire il nemico che già infieriva contro il piccolo esercito romeno; e l'aiuto gli sarebbe stato efficace se si fosse trattato di alleggerire solo di alcune unità nemiche l'esercito romeno; ma poichè questo per una serie di errori si era subito eccessivamente indebolito, l'aiuto non è riuscito che a ritardare, non a scongiurare il disastro.

Quale fosse la condizione dell'esercito romeno in tempo di pace, è esposto nel mio rapporto no [cuvânt neînţeles] e quale avrebbe potuto essere nel tempo di guerra, risulta dal rapporto Formazione dell'esercito romeno mobilitato, nr. 219 di protocollo e 210 progressivo, del 13 agosto 1916.

In sostanza, si sarebbero potuti formare: 2 divisioni di cavalleria; 5 corpi di armata, ciascuno a 2 divisioni di fanteria, ciascuno dei quali a 3 brigate, di cui una di riserva (corrisponda alla nostra M.M); 5 divisioni di fanteria di riserva, ciascuna delle quali a 2 brigate; una brigata di granicieri (guardia frontiera), 1 reggimento di artiglieria da montagna, 63 mm; un gruppo di artiglieria da montagna da 74 (tiro rapido); 2 brigate di artiglieria pesante (4 regg.), 23 compagnie di artiglieria da fortezza (1 regg. più 3 battaglioni); 1 battaglione pontieri del Danubio; 1 battaglione specialisti; 1 corpo di aviazione; 1 regg. ferroviari; alcuni riparti di gendarmi rurali. In più, si sarebbero potute avere le seguenti unità formate all'atto della mobilitazione, che avrebbero potuto servire, in qualità di riparti di marcia, a rinforzare le unità combattenti: i quarti battaglioni dai 40 reggimenti di fanteria permanente (cioè 40 battaglioni, di 20 per servizio di tappe); 20 battaglioni di milizia; da 37 a 40 batterie da 57 mm, messi insieme col vecchio materiale.

Tutt'al più era lecito prevedere che con quei quarti battaglioni e con le batterie di vecchio modello si avesse intenzione di formare 2 divisioni e alcune brigate miste di minore efficienza, ciò che era stato previsto nel mio studio più volte citato. Invece, la tendenza megalomane di chi poteva disporre della formazione dell'esercito romeno portò ad una completa disorganizzazione dell'esercito stesso, come si vedrà particolarmente nella parte II di questi appunti storici. In sostanza, si formarono 23 divisioni, nelle quali, allo scopo di mettere in valore gli elementi più deboli, sono entrati i più strani miscugli, e cioè: reggimenti permanenti, quarti battaglioni non ancora ben istruiti, battaglioni di milizia, artiglieria di calibro e modello più disparati. Naturalmente, con ciò, anzichè ottenere l'effetto sperato e desiderato, si son guastate tutte le unità. Le divisioni, invece di esser formate con le brigate e coi reggimenti che avevano in tempo di pace, sono state rimescolate nel modo più cervellotico. Mancarono così i più indispensabili legami organici: i comandanti di divisione non conoscevano i comandanti di brigate e questi non avevano pratica dei propri comandanti di reggimenti, e così via. Non so se inizialmente in una stessa divisione esistessero anche diverse qualità di fucili e di differente calibro; certo è che in seguito, per la necessità di rinforzare alcune divisioni con elementi di altre, l'inconveniente si è venuto rapidamente manifestando e vertiginosamente aggravando, così da creare enormi difficoltà tattiche e logistiche.

Nella parte seconda saranno svolte la narrazione e le considerazioni relative alle operazioni militari della campagna romena.

Il capo della Missione militare italiana in Romania,
Lt col. Ferigo

45. 1 august 1936, București, Articolul lui N. Iorga¹ *Intrarea României în război. Câteva pagini de comemorare, publicat în „Revista Fundațiilor Regale”*

Ideea păstrării României celei vechi, închisă într-o formă așa de greu de apărut, între Munte, Dunăre și Prut, a fost pentru generația Unirii gândul cel mare, și, la orice prilej, ea era stăpânită, împiedecată în mișcările ei de temerea ca nu cumva aceste înguste granițe, care nu erau măcar istorice, căci, din timpul Principatelor sau, mai bine zis, al Domniilor noastre, se smulsese Bucovina și Basarabia, din care, prin voia Europei apusene, cu teamă de încălcările rusești, abia se restituiseră, și pentru așa de puțină vreme, cele trei județe care mărgineau grădile, de interes european, ale Dunării. Ce durere a fost pentru toți când steagul nostru a fost smuls de la Cahul, Bolgrad și Ismail, părți așa de puțin românești, din cauza colonizărilor, ale Basarabiei de Rușii cari se întorceau!

Existența Românilor de peste hotare nu se putea ignora. Între altele – și poate mai ales de aceea – pentru că familiile moldovenești rămăneau legate și peste Molnița și peste Prut și pentru că, dacă aici se știa prea puțin despre Ardeal, atâția Ardeleni, siliți de condițiile morale, și chiar materiale, neprielnice ale vieții lor, „descălecau” neconcentrit la București, întâmplător și la Iași, cultura lor de un intransigent și călduros spirit român.

Câteodată Kogălniceanu² își aducea aminte că în tinereță scrisese istoria tuturor Românilor, peste fatalitatea hotarelor impuse de vremurile rele. Se afirma de dânsul și, după dânsul, de harnicul Dimitrie Sturdza, care nu era în zadar veșnicul secretar al Academiei Române, ieșită dintr-o pornire de unitate națională, firește iredentistă, că nu putem trăi fără acești frați răzleși, că ei apără, fiind unde sunt și câți sunt, chiar puțința de a trăi a Statului însuși și că a-i ataca pe dânșii înseamnă a lovi în fortificațiile exterioare fără de care cetatea noastră însăși, cu steag cu tot, ar cădea.

Dar, cu toată antipatia față de agresiva politică a unui maghiarism fanatic, cercând a se întinde prin desnaționalizare, și vechiul ocrotitor de la Paris, Napoleon al III-lea³, și noul sprijin din Berlin trimiteau la Viena, față de care era oarecare simpatie, iar de acolo venea îndemnul împrietenirii cu Budapesta. S-a mers deci până la vizita lui Carol I în capitala Ungariei, apoi, după mult dorită și cu grea trudă căpătata alipire, din grația desprețuitoare a lui Bismarck, la Tripla Alianță, până la declarații pașnice a doua zi după ce Petru Grădișteanu⁴ pomenea la

¹ Nicolae Iorga (1871-1940), unul dintre cei mai mari istorici români, cu o operă impresionantă, greu de egalat. A publicat circa 1 250 de volume și 25 000 de articole. A participat intens și la viața politică, întemeind în 1910, împreună cu A.C. Cuza, Partidul Naționalist Democrat. S-a manifestat ca un fervent adept al intrării României în război alături de Antanta, având un rol covârșitor în cursul anilor 1916-1918. După război, pe lângă activitatea științifică a continuat și cea politică, Iorga fiind prim-ministru în anii 1931-1932. A fost asasinat de legionari în noaptea de 26/27 noiembrie 1940.

² Mihail Kogălniceanu (1817-1891), istoric, ziarist, diplomat și om politic de orientare liberală, una din marile personalități ale istoriei românilor în secolul al XIX-lea. A participat la Revoluția din 1848 și s-a implicat activ în lupta pentru Unirea Principatelor. A fost prim-ministru (1863-1865) în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) și unul dintre inițiatorii marilor reforme. De numele său este legat și un alt moment important – independența (9 mai 1877), el fiind în acel moment ministru de externe în guvernul condus de Ion C. Brătianu. Mihail Kogălniceanu a fost și un mare cărturar care a contribuit decisiv la dezvoltarea istoriografiei și literaturii române.

³ Napoleon al III-lea (1808-1873), nepot de frate al împăratului Napoleon, a fost primul președinte al celei de a 2-a Republici Franceze în 1848 și a devenit apoi, în urma unei lovituri de stat din 1852, al doilea împărat al francezilor, sub numele de Napoléon al III-lea (1852-1870). În timpul domniei sale, Franța a devenit o mare putere europeană, împăratul sprijinind aspirațiile naționale ale unor popoare (italieni, români). Nu a putut evita conflictul cu Prusia, el fiind încercuit și capturat la Sedan (1 septembrie 1870).

⁴ Petru Grădișteanu (1839-1921), jurist, om politic, publicist și scriitor. La început a fost apropiat conservatorilor, dar, ulterior, a trecut la liberali, fiind unul dintre fondatorii partidului. A fost de mai multe ori senator și deputat, iar între funcțiile ocupate menționăm pe cea de director al Teatrului Național din București și președinte al Ligii pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor. Academia Română îl număra printre membrii ei de onoare.

Iași înaintea lui Carol I, la dezvăluirea statuii lui Ștefan-cel-Mare, de mărgăritarele ce lipsesc coroanei regale a României, și la scuze după ce același Sturdza adusese înaintea Parlamentului român și a publicului de întruniri conflictul dintre Românii ardeleni și aceia cari cu sabia la gât li cereau sufletul.

Dar, după generația care tăia se hotărîre granița dintre Moldova și sora ei munteană, pe la 1880 se ridica o altă lume.

Avem corespondența familiei lui I.C. Brătianu însuși, scrisorile fiilor trimiși la studii în Paris, a cărora influență în viața politică a României trebuia să fie așa de mare. În aceste răvașe, unele din ele de o mare înălțime ideologică, de o pătrunzătoare critică și de o formă literară superioară, e vorba de multe lucruri privitoare la viața țării și a străinătății chiar, în care se aflau; e vorba de însușirile și defectele multor oameni, dela noi și de aiurea, de valoarea politică și etică a multor acte la care au fost marturi acești tineri; e vorba mai ales de isprava unei lumi pe care o venerau în însuși tatăl lor, iubitor și sever, de nedreptatea grosolană, mergând până la cruzime, care se făcea albelor lui bătrânețe, de neajunsurile și păcatele celor cari l-au răsturnat în 1888, de ce poate să aștepte țara după această mare prefăcere; dar de un orizont panromănesc, de unitatea națională, pe care ar putea-o smulge însuși acest tineret, nu e vorba nicăiri.

Totuși, când Ionel Brătianu s-a întors în țară și a luat parte la o viață politică în care venea cu așa de covârșitoarea zestre a numelui său, în suflet i s-a trezit ambiția de a face și el lucrul cel mare a cărui amintire era legată în istorie de numele tatălui său. Abia inițiat în afacerile publice și pregătit pentru un amestec în ele, tânărul și-a fixat un program de întindere a teritoriului românesc. Se vede din convorbirile pe care le-a încercat în Berlin, unde-l trimisese, pentru educația lui politică, regele, asupra acestei chestiuni a expansiunii românești, și e ușor de închipuit cât au fost de speriați aceia cari erau legați prin juruința de a păstra pacea pe neclintitele baze actuale și cari primeau ca aliată România, nu cu prea multă plăcere, doar ca să nu se deie de partea Rusiei – cum o spunea, cu un brutal cinism, Bismarck –, dar fără îndoială nu ca s-o ajute a schimba ordinea de lucruri din Balcanii priviți cu neîncredere și de aproape supravegheați de atât de atenta diplomație vieneză.

Bineînțeles, cu opreliștea de a se gândi la altă formă a hotarului de la Nord, la acela care voia totuși ceva nou și mare, pentru el și partidul său, dar firește pentru țară – nația nefiind un element hotărâtor pentru oameni crescuți în stricta, severa și îngusta idee de Stat –, aspirațiile mergeau spre Balcani, în legătură cu anexarea la 1878 a Dobrogii, cu linia, discutată îndelung și cu patimă, care ni se acordase acolo. În războiul sârbo-bulgar corespondența citată ni destăinuiește că opinia în familia Brătianu era hotărât pentru Bulgari, a căror victorie a fost salutată cu o deosebită bucurie, dar, peste câțiva ani numai, o întindere în dauna Statului bulgar era un punct esențial în cea mai îndrăzneată și mai depărtată politică a aceluia care se pregătea să înlătore șefia meschină și săcâitoare a lui Sturdza, pus în fruntea partidului liberal mai mult ca regent până ce adevăratul moștenitor ar fi în stare să-și ocupe locul cuvenit într-o generație de majordomi cari ar fi dorit să aibă în față numai pe regii *fainéants* ai unor Merovingieni oboșiți.

Când Ionel Brătianu la 1913 a trecut Dunărea în uniformă de maior ca să asiste la expediția de hegemonie și de rectificare de fruntării pe pământul bulgăresc, el nu făcea decât să depene mai departe firul unui proiect la care se gândise ani întregi și, cu toate că-mi mărturisise că preferă pe Bulgari, Sârbilor, el se interesa pe lângă mine ce s-ar putea anexa de-a lungul malului drept al Dunării.

Cu vreun deceniu mai tânără, dar crescută în alte împrejurări, hrănită de o cunoștință mai adâncită a trecutului, de o străbateră mai largă a țării și, de la o vreme, a ținuturilor românești și, apoi, creatoare a unei literaturi, naționale și „naționaliste” care-i oglindea starea de spirit, în adevăr nouă și revoluționară, o altă lume se ridica însă între 1890 și 1900.

Aceasta, fără drepturi câștigate în politică și prea legată de ocupațiile ei, imperioase și așa de mult iubite, ca să aștepte situații de dominație în Stat, era hotărât contra politicii oficiale a României și prin tot ce scria, și spunea, și predica de pe catedră, ea răspândea ideea unității

nației, cu mult mai sus, în iubirea și speranțele ei, decât Statul așa cum îl ajutaseră vremile să fie. Antagonismul între felul ei de a simți și de a vedea și al lui Brătianu cel tânăr era tot așa de mare ca și între ce reprezintă acesta și ce-i venea lui de la aceia pe cari cu atâta decizie venea să-i mostenească.

Nu doar că acești oameni noi, puțin inițiați în tainele de Stat – tratatul de alianță cu Centralii era ținut ascuns de Carol I –, *ar fi avut în vedere o acțiune potrivită cu aceste credințe ale lor*. Nu, dar li se părea așa de logic, de firesc, de organic ca hotarele României să se întindă, și anume în acea parte fatal determinată de așezările românești, încât, muncind pentru o cultură care era a tuturor Românilor și-i încălzea tot mai mult de o potrivă pe toți, ei așteptau în liniște ca marea minune să se îndeplinească.

Două concepții cu totul deosebite.

Între ele stătea regele Carol I.

Foarte legat, până la sfârșit, de nația mare din care se ridicare, el nu înțelegea să aibă, față de aliatul pe care Germania și-l câștigase, după ce-l izgonise din teritoriul german de la Apus, și cu atât mai puțin față de dualismul cu Ungurii, pe care fusese silit a-l primi, a doua zi după o toropitoare înfrângere, Francisc-Iosif, un viitor, adevărat și mare prieten, aceleași sentimente ca pentru pământul unde se născuse. Cel care urmărise cu o așa de mândră nerăbdare ruperea din vasalitatea față de Sultanul, cel care-și pusese pe frunte cu satisfacție o coroană regală de ostaș căuta în zări ceva mai mult.

Direcția nu-l stăpânea ca pe aceia cari creșteau acum supt oblăduirea lui respectată. E sigur că n-ar fi voit să respingă, cum l-a silit Rusia, o unire personală cu Bulgaria după căderea amicului său intim Alexandru de Battenberg¹. Și el a făcut să se audă, la un anume moment, revendicări vagi în ce privește viitoarea soartă a unor Balcani în cari atât de adeseori se mutau hotarele. Hotărât, la 1911, după ce văzuse cu adâncă părere de rău că Turcii sunt învinși de foștii lor supuși, să ceară, pe baza unei teorii a compensațiilor, atunci proclamată, numai o mică rectificare de hotar dobrogean, el s-a simțit adânc jignit de pierderea unei hegemonii în sud-estul Europei care o avuse în adevăr, și a sprijinit deci politica lui Maiorescu tinzând la pătrunderea în peninsula balcanică, a aprobat anexarea Silistrei și a intrat în război cu Bulgarii cari, supt Ferdinand de Coburg², arătau să-l prețuiască prea puțin, ca să întindă stăpânirea sa peste Dunăre, deși în unele clipe declara că aceasta e numai politica ministrului său. Dar el n-a pierdut din vedere niciodată Ardealul.

A căutat legături cu șefii Românilor de acolo, i-a măgulit, i-a sfătuit, i-a înfrânat; a ținut ca ei să-l știe de prieten și ocrotitor al lor. Cum prevăzuse căderea Imperiului Otoman, el se gândise la o dispariție a formei de alcătuire internațională a Austriei și, odată, mult înainte de Marele Război, a vorbit lui Take Ionescu, om de idei largi, dar, pe atunci, fără putere de inițiativă și curajul unui mare risc, dacă nu crede că Monarhia se va desface, grăbindu-se a adăugi că multă vreme va trece până la acel moment și deci se poate aștepta, pot aștepta ei, cei încă în viață.

Iată ce trebuie știut pentru a înțelege hotărârea, nu atât de general națională, de unanimă, care ne-a făcut să primim, în cele mai rele condiții, sacrificiul, holocaustul din iulie 1916, pe care-l comemorăm în această clipă, cu duioasa amintire a morților cari se putea să nu fi murit atâtia, și așa, dar asupra darului sublim al cărora s-a coborât, prin tainele religioase ale istoriei, binecuvântarea întrupată în țara pe care, prin minune, o avem.

Cea din urmă mare satisfacție a lui Carol I a fost, după intervenția militară în Balcani la 1914, adunarea delegaților peninsulei la București și mijlocirea, aproape impunerea unei păci prin care el apărea din nou ca arbitru acestui sud-est european.

¹ Alexandru de Battenberg (1857-1893) a fost primul prinț al Bulgariei moderne (1879-1886). Prins între interesele Rusiei și cele divergente ale clasei politice bulgare, el nu a rezistat pe tron.

² Ferdinand (1861-1948), conducător al Bulgariei în perioada 1887-1918. Mai întâi a avut titlul de cneaz sau prinț regent (1887-1908), apoi de țar (1908-1918).

Austro-Ungaria a stăruit din răspuțeri pentru revizuirea tratatului care a creat o Serbie Mare, nesuferită pentru dânsa, pe când, din parte-i, regele României refuza orice încercare de a se reveni la Bulgaria Mare, ce se năruise din propriile ei greșeli. Wilhelm al II-lea, credincios aliat, a oprit sforțările în acest sens ale diplomației vieneze, care câștigase și învoirea Împăratului Francisc-Iosif.

Din acel moment, relațiile cu Berlinul fiind bune, dar nu pe deplin mulțamitoare, din cauza firii trufașe a Suveranului german, care nu s-a lăsat adus la București cum binevoise a face, după ce-și trimesese Moștenitorul, Monarhul austro-ungar, alianța cu Austro-Ungaria, care a stăruit, nu numai să se întărească și de România pactul înnoit de curând între principalii asociați, ci, neajungându-i atâta, să-l facă știut public, câștigând pentru dânsul opinia publică, nu mai era decât o amintire și uneori o piedecă. În zădar noua direcție vieneză, a arhiducelui Francisc-Ferdinand¹, așezase la București, ca reprezentant și al viitoarei „Mari Austrii”, iscodită de imaginativul Aurel Popovici² și aprobată și de un Nicolae Filipescu, pe activul, cutezătorul – și răzbunătorul – conte Czernin, ca să cucerească simpatii, a căror imposibilitate a văzut-o el bine din cele dintâi zile. Degeaba mulți din capii Românilor ardeleni, ca d. Al. Vaida-Voevod, credeau că s-ar putea întrebuița nouă Vienă anti-maghiară pentru cele mai înalte și mai îndrăznețe scopuri ale poporului românesc. Degeaba ceilalți conducători autorizați ai fraților noștri de peste munți se țineau într-o prudentă atitudine, având aceleași speranțe despre partea austriacă, poetul cel mai de frunte al vremii, d. Octavian Goga³, născut la Rășinari, fiind prin cetirile, legăturile, tendințele sale mai mult un iredentist de dincoace decât un exponent al acelei noi generații ardeleni, care, unită cu cea din Regat prin cele mai puternice legături sufletești, nu credea în prefacerea, favorabilă elementului românesc, a Monarhiei, ci ridica un tricolor, care nu era numai al autonomiei românești în limitele posesiunilor habsburgice, pe clopotnița de la Blaj.

România își căuta vădit un alt drum, și numai greutatea de executare întârziu o rupere fățișă din vechea legătură, care era de asigurare poate, dar fără îndoială de ținere pe loc și de închidere a tuturor zărilor. Când, în urma unor negocieri ale căror fire nu le avem încă, Nicolae al II-lea, sfătuit de ministrul său, Sazonov, a apărut, cu familia sa, în vederea unei înruderiri

¹ Franz-Ferdinand (1863-1914) a fost fiul cel mare al arhiducelui Karl Ludwig (fratele cel tânăr al lui Franz Josef al Austriei) și al Prințesei Maria Annunciata (a doua soție a lui Karl Ludwig). După sinuciderea prințului Rudolf (1889) și a renunțării tatălui său, a devenit, în 1896, moștenitorul tronului austro-ungar. În 1900 s-a căsătorit cu Sofia, ducesă de Hohenberg, ceea ce l-a nemulțumit profund pe împăratul Franz Iosif, care a acceptat-o cu condiția ca ea să fie morganatică. Cuplul a avut trei copii (două fete și un băiat). Franz Ferdinand s-a manifestat ca un reformator al imperiului, ceea ce i-a atras adversitatea puternică a unor cercuri austriece și a clasei politice maghiare. A fost ucis la Sarajevo în ziua de 15/28 iunie 1914 de către Gavrilo Princip.

² Aurel Popovici (1863-1917), jurist și om politic român, adept al federalizării Austro-Ungariei. În 1906 a publicat lucrarea *Statele Unite ale Austriei Mari*. Se preconiza înființarea a 15 provincii autonome, bazate pe principiul naționalității, și beneficiind de o largă autonomie internă, după modelul elvețian sau american. Una dintre cele mai importante consecințe era diminuarea considerabilă a rolului Ungariei în noua structură politico-statală.

³ Octavian Goga (1881-1938), poet, prozator și om politic. Unul dintre fondatorii revistei „Lucefărul”(1902) și secretar al „Astreii” din 1904. Este lider al „tinerilor oțeliți” din Partidul Național Român din Transilvania, reuniți în jurul ziarului „Tribuna”. În 1912 a fost închis de autoritățile maghiare pentru articolele sale de presă. Declanșarea războiului l-a găsit la Paris, de unde s-a întors în România. S-a pronunțat constant pentru intrarea României în război alături de Antanta. În toamna anului 1916 a fost încorporat într-un regiment de infanterie, iar ulterior a lucrat în redacția ziarului „România”, condus de Mihail Sadoveanu. După război, a activat în Partidul Poporului, condus de Alexandru Averescu, în calitate de vicepreședinte. A fost ministru Cultelor și Artelor (1920-1921) în al doilea guvern Averescu și ministru de interne (1926-1927) în al treilea guvern Averescu. Pleacă din Partidul Poporului și pune bazele Partidului Național Agrar (1932), care, în 1935, fuzionează cu Liga Apărării Național-Creștine, formându-se Partidul Național-Creștin. A sprijinit planurile regelui Carol al II-lea de instituire a unui regim monarhic autoritar. A fost prim-ministru în perioada 28 decembrie 1937-10 februarie 1938.

cu dinastia noastră, la Constanța, un strigăt de indignare s-a ridicat la Viena, pe când Berlinul, totdeauna bine dispus față de Rusia, vedea în Carol I un mijlocitor și îndulcitor bine-venit al raporturilor cu Țarul.

Îndată ceuciderea arhiducelui moștenitor la Seraievo aduse la Viena, după oarecare socoteli, destul de lungi și pline de grijă pentru viitor, pregătirea războiului, a „expediției de pedeapsă” asupra Serbiei, Francisc-Iosif ceru aliatului său de formă se se alătore acțiunii austro-ungare. Carol I respinse ideea unei complicități a Serbiei oficiale la atentat și ridică de la început obiecții în ce privește oportunitatea „notei cu termin”, care impunea regatului vecin o umilintă fără păreche și cu totul insuportabilă. Nu admitea nici darea în vileag a actului de alianță. Peste câteva zile, și în ciuda unei intervenții a lui Wilhelm al II-lea, Consiliul de Coroană, adunând pe oamenii politici de cari bătrânul rege se servise în lunga sa guvernare, oameni puțin populari și, în cea mai mare parte, străini de noile curente, iar, pe lângă aceasta, stânjenți de obiceiul ce-l aveau de a servi politica de alianță de până atunci și de a primi hotărârile Suveranului în materie de politică externă, declară, cu o singură excepție, că România nu e îndatorată să ajute războiul, cu incalculabile urmări care se deschideau, și că se impune deci o neutralitate care rămânea să se definească apoi după dezvoltarea împrejurărilor. Încercarea regelui de a aduce o altă decisiune era numai de formă, pentru salvarea a ce putea gândi că este conștiința sa: de fapt, nici el nu credea că Austro-Ungaria face o politică de dreptate care trebuia încurajată, luându-se riscul războiului, ușor de prevăzut, cu Rusia, care ne-ar fi ocupat imediat, folosindu-se de tot ce-i puteau da nesfârșitele posibilități și resurse ale teritoriului nostru¹ și el știa bine că textul tratatului nu-i cere un așa de strașnic sacrificiu; probabil că el, care recomandase Angliei, apoi Belgiei o reformă a armatelor lor, n-avea încredere nici în capacitatea militară a Monarhiei vecine și el a spus lămurit că, dacă, fără o Bulgarie refăcută ostășește și setoasă de revanșă, fiind încurajată și de diplomația austro-ungară, el ar fi dispus contra Rușilor de toate puterile sale, acum, trebuind să facă și paza la Dunăre, aceasta ieșea din raza posibilităților; era exclus, iarăși, ca el să nu-și fi dat samă că pentru întărirea tehnică a armatei noastre, de un material uman așa de superior, nici Austro-Ungaria, ea însăși rămasă în urmă, nici așa de bine pregăuita Germanie nu făcuseră absolut nimic.

Din cealaltă parte, ofertele veniră, dar nu către regele însuși, ci către Brătianu, hotărât să aștepte desfășurarea evenimentelor ca să aleagă între unul din capitolele irendentismului, care tindea către Basarabia, și celălalt, legat de Ardeal. I se vorbea, mai mult prin simpatica diplomație franceză, dar și de cea de la Petrograd, de o „cauză comună” a cărei definiție n-ar fi putut-o da nimeni, de „speranțe de viitor”, de „ideal național”, formule culese din ziarele „acțiونیștilor” români cari numai după succesele rusești în Galiția îndrăzniră a ieși la iveală, până atunci și strigătul meu „în orice caz nu cu Austro-Ungaria” fiind socotit ca o greșeală politică. Dacă n-ar face-o ministrul român, ar da dovadă de „o perfidie fără păreche”. Și aici era, alături, grija de a satisface pe Bulgari, și ei neutri, chiar cu cesiuni din partea României în Dobrogea².

De acum înainte ideea intrării României în războiu apare la Petrograd și dispăre după soarta schimbătoare a luptelor, și dispoziția de a răsplăti acest ajutor în proporție cu aceste vicisitudini.

Regele se stinse peste câteva săptămâni, cel dintâi Român care se jertfi unei inexorable soarte care cerea eforturi eroice oricui și trupul de mult slăbit al venerabilului Suveran nu mai putu să reziste. Îndată, supt noul rege Ferdinand, pentru care cerinți morale superioare dominau orice, fiind gata să treacă și peste glasul strămoșilor săi, pentru a le satisface, Brătianu putea să spuie în Septemvrie că are asigurări pentru *ce ar putea să capete România de la oamenii Înțelegerii dacă, fără nici o pregătire militară în sensul cel nou, ar rupe legăturile care-i fuseseră până*

¹ A se vedea și primul volum din memoriile d-lui Maurice Paléologue (n.a.).

² Pentru partea întâi, corespondențele austriacă și germană, pentru a doua cea rusească din „Arhiva Roșie” și din traducerea lui Polonski (1928). Ambele întrebuintate în vol. III din cartea mea *La place des Roumains dans l'histoire universelle* (supt presă). Se poate întrebuinta și capitolul respectiv din lucrarea mea *Supt trei regi* (n.a.).

atunci singura garanție. Pe Anglia și mai ales pe Franța el se răzima împotriva unei întâmplătoare noi trădări a Rusiei pe care, cu gândul la 1877-8, el o prevedea și care era să și vie.

În ciuda unei mișcări de opinie publică, sinceră, serioasă, statornică, slăbită numai prin prea văditul amestec, odată cu unii oameni politici, al unor preocupări de opoziție gata să răstoarne și să ajungă, Brătianu se menținu pe o linie care răspundea socotelilor lui raționale, dar nu putea să-i satisfacă inima. Imobilizat în cabinetul său de lucru, primind pe oricine, dar ascultându-se numai pe sine, el lăsă să treacă înaintea sa toate „momentele” care i se recomandau cu stăruință, dar care nu intrau în calculele sale de inginer. Așa, după martiriul Belgiei, veni al Serbiei, un popor întreg fiind izgonit de la vatră, cu un rege eroic și cu fiul său în frunte. Mii de Români neliberi mureau pe toate fronturile, ucigându-se între dâșii. Ceasul siguranței se aștepta încă – și el nu trebuia să vie niciodată, ceasul presupus a fi acela nefiind în adevăr decât al celui mai înalt risc și al celor mai grozave suferinți.

În acest timp, pentru a reținea România se cheltuiau silințele neconținute ale Berlinului, diplomați și generali, pentru a face ca dictatorul maghiar, Ștefan Tisza, să promită Românilor din Ungaria îndeplinirea dorințelor lor, și el răspundea prin oferte de o valoare foarte relativă, în ce privește întrebuițarea limbii românești, concesiile școlare și un nou drept electoral, pentru ca din când în când răbdarea să se rupă și, la ideea unei colaborări cu trupele românești în Ardealul însuși, prim-ministrul din Budapesta să strige că împotriva oricui va trece munții se va trage cu pușca. La urmă, de oboseală, se ajunsese acolo de se făgăduia României ceva teritorii de graniță în Bucovina, iar, la urmă, nici măcar acelea, fără a ceda nici ceva spre Ardeal. Adevărul îl spunea, cu adâncă durere, Francisc-Iosif la capătul zilelor lui, multe și grele: „Dacă biruie Rușii, Românii se vor întoarce contra noastră, oricare ar fi situația noastră militară în Ardeal”. Iar Tisza, din partea lui, răspundea că „Ardealul nu-i va putea fi smuls decât dacă ar cădea în lupta pe viață și pe moarte pentru stăpânirea lui”.

În 1916, după tortura morală a celor doi ani de neutralitate obositoare și, pentru unii, conrupătoare, un nou „moment” se prezenta, părând a fi hotărâtor. La Verdun, unde zilnic creșteau mormintele morților, Germania dădea lovitura supremă; biruind acolo, credea că totul s-a hotărât.

Atunci se interveni din nou la București pentru a salva întreaga soartă a războiului, care era legată pentru aliați de slăbirea apărării pe Rin. La Petrograd se anunța că „Franța tot așteaptă scăparea printr-o mișcare de flanc a Italiei și a României”. Ni se făcu, de Rusia într-un ton, în altul de Franța, căreia i se dădu răspunsul, somația de a intra în acțiune imediat.

După cererea stăruitoare a ministrului român, care observa că nu i-au venit munițiile promise, se ajungea deci în iulie la convenția mult dorită și așteptată. Ea prevedea, cu acest armament, o ofensivă generală până la „desăvârșita usură” a dușmanului, oprirea în loc a rezervelor germane în Vest, „garanția contra ipotezei unui atac bulgar pe Dunăre... prin ofensiva armatei de la Salonic”, făcând ca „armata bulgară să nu fie în stare a întreprinde o acțiune serioasă contra României”¹.

Nimic din aceste promisiuni nu era să se îndeplinească, dar, așa cum era, oferindu-și vitejește piepturile – căci altceva nu avea – o armată care va rămânea mult timp fără un prieten adevărat trecea granița blăstămată de veacuri și ducea cu dânsa speranțele unui popor întreg, gata la orice.

Nicolae Iorga

[Intrarea României în război. Câteva pagini de comemorare în „Revista Fundațiilor Regale”, anul III, nr. 8, august 1936, p. 243-253]

¹ A. Zaiantchkovsky, A. Anders, V. Grégorief etc., *Documents historiques, Les Alliés contre la Russie*, Paris 1926, pp. 218-9. (n.a.)

Capitolul 2

RELAȚIILE DINTRE ROMÂNIA ȘI PUTERILE CENTRALE ÎN PERIOADA IANUARIE-AUGUST 1916

Introducere

Potrivit mărturiilor lui von Czernin, ministrul austro-ungar la București, raporturile dintre monarhia dualistă și România în anii 1914-1916 au cunoscut trei mari faze. Prima se circumscrie între declanșarea războiului și moartea regelui Carol I, a doua durează de la urcarea pe tron a lui Ferdinand până la începutul ofensivei Brusilov (iunie 1916) și ultima, cea mai scurtă, de circa două luni, are ca reper final declarația de război a României din seara zilei de 14/27 august 1916¹.

Diplomatul austro-ungar a avertizat încă de la declanșarea conflictului mondial că sunt șanse reduse ca România să se asocieze Triplei Înțelegeri, având în vedere relațiile tensionate cu Austro-Ungaria în timpul războaielor balcanice. Eforturile multiple ale diplomației germane și austro-ungare din anii 1914-1915 de a determina schimbarea opțiunii statului român s-au dovedit infructuoase, astfel că la începutul anului 1916 soluția întrevăzută de Berlin, Viena și Budapesta era menținerea neutralității acestuia².

Într-o informare din 15/28 ianuarie 1916, către ministrul de externe al dublei monarhii, Burian, von Czernin reiterea ideea că dacă nu mai este nevoie de cooperarea militară a României „din mai multe motive avem nevoie de neutralitatea ei binevoitoare”³. Însă, menținerea acesteia impunea, după opinia liderilor politici și diplomaților, demersuri insistente pentru schimbarea guvernului Brătianu, considerat favorabil Antantei. În telegrama sa din 1/14 ianuarie 1916, Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, către ministrul de externe, Burian, aprecia că un acord între liderii românilor din Transilvania și guvernul de la Budapesta ar fi o pârgie pentru aducerea la putere a unui guvern conservator, condus de Petre P. Carp, Titu Maiorescu, eventual Alexandru Marghiloman⁴.

La 12/25 ianuarie, Czernin revenea către același Burian informându-l că ministrul german la București, von Bussche, i-a cerut într-o audiență regelui Ferdinand, pe un ton ultima-

¹ *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, vol. I, 1914-1916 ....., p. 129.

² Pentru raporturile dintre Puterile Centrale și România în cursul anului 1916 a se vedea, între altele, *Documents diplomatiques concernant les rapports entre L'Autriche Hongrie et la Roumanie 22 juillet 1914-27 août 1916*, Vienne, 1916; *Cartea roșie austro-ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România în perioada de la 22 iulie 1914 până la 22 iulie 1916*, București, Editura „Regele Carol I”, București, 1917; Erich von Falkenhayn, *Le Commandement Suprême de l'Armée Allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles*, traduction et avertissement par le Général de division Niessel, Charles-Lavauzelle, Paris, 1921; Ema Nastovici, *România și Puterile Centrale în anii 1914-1916*, Editura Politică, București, 1979; Vasile Popa, *Achiziții diplomatice-militare ale României 1914-1918*, Editura Militară, București, 2014; Sorin Cristescu (ed.), *Misiunea contelui Czernin în România (10 octombrie 1914-27 august 1916)*, Editura Militară, București, 2016 etc.

³ Sorin Cristescu (ed.), *op.cit.*, p. 127.

⁴ *Ibidem*, p. 122.

tiv, schimbarea guvernului Brătianu cu elemente favorabile Puterilor Centrale, cum ar fi, de pildă, Titu Maiorescu¹. Ideea unui cabinet Maiorescu a fost readusă cu regularitate în discuție de Berlin și Viena, dar regele Ferdinand nu a dat curs acestor solicitări, formulate, nu o dată, chiar sub formă ultimativă.

Pornind de la constatarea că este puțin probabil ca România să se alăture Puterilor Centrale, aceste demersuri constante au avut scopul de a pune presiune pe guvernul Brătianu pentru adoptarea unei atitudini mai conciliante în diverse probleme, cum ar fi cele de natură economică. La sfârșitul anului 1915 România a fost nevoită să încheie un contract de vânzare a unei cantități de cereale către Puterile Centrale. Acest contract s-a realizat de la stat la stat, pentru a proteja producătorii români, care puteau să le vândă pe un preț mai bun. În acest scop s-a creat și „Comisia Centrală pentru vânzarea și exportul cerealelor și a derivatelor” din care făceau parte reprezentanți ai spectrului politic românesc². (Documentele nr. 4 și 5) Asigurarea acestui flux de cereale, care au „alinat”, așa cum recunoștea generalul Falkenhayn³, nevoile presante ale Germaniei și Imperiului Otoman, au reprezentat unul dintre factorii care a diminuat eventualele acțiuni punitive la adresa României.

În contrapartidă, și la presiunea Antantei, guvernul român a încheiat și un acord cu Marea Britanie pentru 80 000 de vagoane de grâu. Cum transportul acestuia era imposibil, cerealele au rămas în România. Puterile Centrale au fost nemulțumite de acest gest și au cerut periodic explicații autorităților române.

În cercurile de la Berlin, Viena și Budapesta s-a luat în calcul chiar trimiterea unui ultimatum României, dar, în cele din urmă, s-a ajuns la concluzia că acesta ar fi fost neproductiv, având ca posibil rezultat întreruperea aprovizionărilor cu cereale, mai ales că autoritățile românești își îndeplineau conștiincios obligațiile asumate.

Pentru a da o bază acestui ultimatum, la începutul anului 1916, în prezența țarului Ferdinand al Bulgariei s-a încheiat la Pless, sediul Marelui Cartier German, o convenție între acesta și generalul Nicola Jekov, locțiitorul șefului armatei bulgare, care prevedea declanșarea unei ofensive imediate asupra României în cazul în care un ultimatum adresat acesteia nu i-ar fi înlăturat echivocul conduitei sale. La granița româno-bulgară au fost concentrați circa 300 000 [de] militari care urmau a interveni la nordul Dunării. Diplomația germană a considerat că ultimatumul nu ar fi fost cea mai bună soluție, întrucât România ar fi blocat aprovizionarea cu cereale. Falkenhayn a recunoscut în memoriile sale, pe baza experienței din România și Ucraina, că livrările de cereale dintr-o țară ocupată sunt cu mult mai greu de realizat. Pe lângă considerațiile economice au mai contat în anularea planului starea precară de operativitate a armatei bulgare și declanșarea bătăliei de la Verdun, care solicita efective numeroase și o imensă cantitate de material de război.

Cu toate că ultimatumul preconizat de Marele Cartier General German nu a mai fost emis, Germania și Austro-Ungaria au folosit Bulgaria ca mijloc de presiune la adresa României. Documentele, inclusiv cele incluse în volum, arată că Sofia a menținut o stare de tensiune la granița sa cu vecinul de la nord, acest lucru fiind cerut de Berlin și Viena. Guvernul român a căutat să păstreze relații normale cu Bulgaria, pentru a preveni un atac al acesteia în cazul ofensivei armatei române la nord de Carpați. (Documentele nr. 14, 16, 25, 26, 27) Autoritățile bulgare, în frunte cu țarul Ferdinand, au acționat însă după indicațiile Berlinului și ale Vienei, conduita față de București fiind schimbătoare. De altfel, și Antanta a negociat cu Bulgaria, în cursul anilor 1914-1915, Petrogradul, Londra și Parisul făcând oferte generoase Sofiei, toate fiind respinse. Guvernul Brătianu a mai luat în calcul și varianta, sugerată de diplomația de

¹ *Ibidem*, p. 124.

² Ion Bulei, *Arcul așteptării 1914, 1915, 1916*, Editura Eminescu, București, 1981, p. 281-282.

³ General de infanterie Erich von Falkenhayn, *Campania Armatei a 9-a germane împotriva Românilor și Rușilor 1916/1917*, în românește de Al. Budiș și C. Franc, București, 1937, p.11.

la Petrograd, că Bulgaria nu va lupta împotriva armatei ruse, știut fiind că Imperiul Rus a reprezentat factorul hotărâtor în renașterea statului bulgar¹. A fost o iluzie pe care România a plătit-o foarte scump, întrucât înfrângerea de la Turtucaia a schimbat, în bună măsură, cursul campaniei începute la mijlocul lunii august 1916.

În contextul acerbei confruntări de pe Meuse, Germania și Austro-Ungaria au reluat insistenț demersurile la București pentru ca România să păstreze neutralitatea. Cum guvernul român a luat măsuri de concentrare a unor forțe la granița cu Austro-Ungaria pentru a face față unui atac preventiv, Berlinul și Viena au solicitat trimiterea de trupe și către granița cu Rusia, acest lucru fiind de natură să arate că România își păstrează neutralitatea².

Ofensiva Brusilov, declanșată la începutul lunii iunie 1916, a reprezentat, așa cum arăta von Czenin, începutul celei de-a treia faze a raporturilor dintre Puterile Centrale și România. Diplomații acesteia au urmărit cu extrem de mare atenție evoluțiile de pe scena politică și militară pentru a afla cât mai rapid indicii referitoare la conduita României în contextul gravelor înfrângeri ale armatei austro-ungare. La 15/28 iunie 1916, von Czernin raporta că România nu are intenția să atace imediat, dar că se pregătește politic și militar. După opinia sa, acest lucru se va produce undeva la jumătatea lunii august, dacă situația Puterilor Centrale nu se va înrăutăți (Documentul nr. 24)³.

Peste câteva zile, respectiv la 18 iunie/1 iulie, von Czernin revenea asupra acestei probleme apreciind că: „Situația este critică. Pentru câteva săptămâni, România va mai sta liniștită – dacă nu survine vreun eveniment neprevăzut –, apoi nu va mai sta așa, dacă situația războiului nu se schimbă și retragerea noastră va continua”⁴.

Aceleași aprecieri le făcea și von dem Bussche, ministrul german la București, care vedea, la 29 iunie/12 iulie 1916, îndepărtarea pericolului intrării în război a României alături de Antanta, prin îmbunătățirea situației militare. Diplomatul german mai propunea superiorilor săi chiar ocuparea Basarabiei, ceea ce ar fi dus la izolarea României. Cum o înaintare spre est a trupelor cu o Românie nesigură în spate putea genera destule probleme, o soluție mai convenabilă ar fi fost concentrarea de forțe austro-ungare și germane la frontiera cu România. De asemenea, Bulgaria la sud de Dunăre ar fi procedat de aceeași manieră. Asemenea măsuri ar fi fost motivate față de guvernul român, între altele și prin existența pericolului unei agresiuni rusești și prin politica guvernului Brătianu. Von dem Bussche aprecia că nu dorea o acțiune imediată asupra României, ci numai menținerea neutralității binevoitoare a acesteia⁵.

Și autoritățile militare erau preocupate de situația României. (Documentele nr. 28, 44) La 16/29 iulie 1916, la castelul Pless, un consiliu de război al Puterilor Centrale, la care au participat Erich von Falkenhayn, șeful Marelui Stat-Major al armatei germane, Conrad von Hötendorf, șeful Statului-Major al armatei austro-ungare, și colonelul Petăr Gancev, reprezentantul armatei bulgare la Cartierul General german, au discutat planul de operații împotriva României. (Documentul nr. 30) La 5 august 1916, la acest plan s-a asociat și Imperiul Otoman, prin Enver pașa, ministrul de război. Se aprecia că armata română va încerca să cucerească Transilvania, concentrând aici principalele forțe și mijloace, iar pe frontul de sud se vor lăsa forțe slabe. În acest context, forțele germane, bulgare și otomane, de la sud de Dunăre, puse sub comanda unică a feldmareșalului August von Mackensen, urmau să atace punctele întărite de

¹ *Les années fatales, Souvenirs de M.S. Sazonov*, ancien Minister des Affaires Etrangères de Russie (1910-1916), Payot, Paris, 1927, p. 251-256.

² *Cartea roșie austro-ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România în perioada de la 22 iulie 1914 până la 22 iulie 1916*, București, Editura „Regele Carol I”, București, 1917, p. 34-35.

³ Ministrul austro-ungar a ajuns la această concluzie pornind de la faptul că generalul Dumitru Iliescu, secretar general al Ministerului de Război, l-a vizitat pe atașatul militar al dublei monarhii la București, solicitând prelungirea vizei pașaportului pentru soția sa, aflată în Elveția pentru tratament, până la jumătatea lunii august.

⁴ Sorin Cristescu (ed.), *op.cit.*, p. 176.

⁵ *Apud* Ema Nastovici, *op.cit.*, p. 214-215.

la Turtucaia și Silistra, precum și în Dobrogea. Între timp, Germania și Austro-Ungaria încercau să oprească înaintarea trupelor române la nord și vest de Carpați pentru a asigura timpul necesar concentrării forțelor și mijloacelor. Germanii puteau să aloce 5-6 divizii de infanterie și 1-2 divizii de cavalerie, devenite disponibile ca urmare a opririi ofensivelor Brusilov și de pe Somme. (Documentul nr. 35)

Trebuie spus că scenariul imaginat la sfârșitul lunii iulie 1916 a fost aplicat în campania din anul 1916, armatele Puterilor Centrale având inițiativa strategică în tot acest răstimp¹.

Pe plan diplomatic, Berlinul și Viena cunoșteau tratativele duse de România cu Antanta, dar au lăsat intenționat impresia că nu sunt în cunoștință de cauză, ele fiind interesate în menținerea bunelor relații cu România, sperând că mai pot întoarce decizia Bucureștiului. La 8 august (stil nou), generalul Conrad von Hötzendorf, șeful Statului-Major austro-ungar, îi scria cancelarului Burian că România nu pare foarte hotărâtă să intre în război împotriva Puterilor Centrale. În consecință, pentru intimidarea ei, von Hötzendorf propunea efectuarea unui demers comun al Cvadruplei coaliții (Germania, Austro-Ungaria, Imperiul Otoman și Bulgaria) în care să se precizeze că nu exista nicio intenție de a ataca România, dar un atac al acesteia asupra unui aliat va însemna starea de război cu toți partenerii². Acest demers comun ar fi fost de natură să rețină autoritățile române în acțiunile lor.

Totodată, pe diferite canale, inclusiv prin atașatul militar român în Germania, colonelul Ludovic Mircescu, s-a transmis Bucureștiului că România nu se va afla în situația Italiei, care a declarat război Austro-Ungariei, dar a rămas în afara conflictului cu Germania³.

Czernin, la rândul lui, îl informa pe Burian, la 28 iulie 1916, că potrivit informațiilor obținute de la ministrul sârb la București, Pavle Marincović, un atac iminent al României este exclus, dar unul al Rusiei împotriva acesteia este foarte probabil.

Desigur, multe din informațiile vehiculate în acele zile de maximă tensiune țin de ceea ce specialiștii numesc „intoxicarea inamicului”. Puterile Centrale au cunoscut cu relativă precizie toate pregătirile politice, diplomatice și militare ale României, dar cu toate acestea nu au acționat decisiv, așa cum au cerut militarii de rang înalt. Dar intrarea în acțiune a statului român a reprezentat o surpriză. O mărturisește Falkenhayn, care subliniază că, în mod surprinzător, România a intrat în război la mijlocul lunii august. El era de părere că intervenția acesteia urma să aibă loc spre sfârșitul lunii septembrie 1916, după strângerea recoltei.

Actul care a pus capăt neutralității românești și al raporturilor de pace cu Puterile Centrale a fost declarația de război din seara zilei de 14/27 august 1916. Documentul prezentat de ministrul român la Viena, Edgar Mavrocordat, trecea în revistă etapele prezenței României în alianță, precum și motivele pentru care ea nu a aderat, la 15/28 iulie 1914, la acțiunea Austro-Ungariei. În același timp, documentul reitiera politica de deznaționalizare a românilor promovată de cabinetele de la Viena și Budapesta (în special), atât înainte de război, cât și în timpul celor doi ani de conflict. Prin urmare, România se vedea nevoită să apeleze la forța armată pentru împlinirea obiectivelor sale. Era formalizarea unui „divorț”, „actul de deces” al unei alianțe, anticipat de criza balcanică și devenit neoficial la 21 iulie/3 august 1914.

¹ O perspectivă germană relativ recentă asupra acestei campanii la Michael B. Barrett, *Preludiu la Blitzkrieg. Campania austro-germană în România – 1916*, traducere de Mona Iosif, Editura Militară, București, 2016.

² Sorin Cristescu (ed.), *op.cit.*, p. 248.

³ Germania a declarat război Italiei la 28 august 1916 (stil nou).

DOCUMENTE

1. 7/20 februarie 1916, București, Consemnări ale episcopului Raymund Netzhammer¹ referitoare la întâlnirea dintre regele Ferdinand și ziaristul și diplomatul german Matthias Erzberger²

Ca de obicei, dis-de-dimineată țin slujba divină la capela maicilor de la Sion. Înainte de slujba de duminică din capela arhiepiscopală, Erzberger este înștiințat în detaliu de felul în care va fi condus, după slujbă, pe neobservate, din capelă în saloanele de primire, unde va aștepta până ce va avea loc audiența.

Exact la ora 10, Majestatea Sa sosește în fața reședinței arhiepiscopale. Este o vreme senină și caldă de primăvară. Regelui i se spune imediat că Erzberger este la slujba de la capelă și i se dau detalii în legătură cu persoanele pe care acesta le văzuse și cu care se întreținuse până în prezent. Majestatea Sa regretă că Erzberger se dovedise zgârcit la vedere tocmai cu Vintilă Brătianu, nefolosind ocazia oferită, căci ar fi fost important ca tocmai acesta să-l mai asculte iarăși pe un neamț.

Înainte ca regele să fi pășit spre tribuna capelei, îmi spuse la ureche: „Se spune că pentru Iași există un candidat excelent pentru postul de episcop; este vorba de un italian, sau mai degrabă de un levantin, nu este nici franciscan, nici preot mirean, se potrivește cu situația dificilă actuală și vorbește o franceză excelentă; dar iată că la Roma se și vorbește deja despre faptul că este prea amabil față de nemți și că, din această cauză, ar fi nepotrivit”. Îndată ce regele părăsi tribuna, după liturghie, îl numi pe Ghika³ drept omul care relatase de la Roma în sensul celor spuse anterior și care comunicase că papa Benedict al XV-lea⁴ s-ar afla în totalitate în mâinile germanilor și austrieșilor. Regele vrea să ia în propriile sale mâini chestiunea numirii episcopului de Iași și să nu o lase pe mâna legației române de la Roma, respectiv pe aceea a lui Ghika.

După terminarea acestei discuții, îl rog pe Majestatea Sa să-mi îngăduie să i-l prezint pe domnul Erzberger pe care, în glumă, îl numesc „vicecancelarul Imperiului German”. După prezentarea acestuia mă retrag în salonul alăturat, ale cărui uși ce dau spre vestibul sunt încuiate. Nici directorul Poliției Secrete, care pășește în sus și în jos în fața scării, citind ziarul, nu are cum să știe că nu arhiepiscopul, ci un alt om vorbește cu Majestatea Sa.

Discuția a durat o oră și un sfert. Regele ieși singur din salonul cel mare de primire, închizând ușa după el. „Erzberger este un om foarte interesant și foarte simpatic, spuse regele, am vorbit foarte sincer cu el, explicându-i ce greșeli enorme făcuseră germanii aici.” Era foarte

---

¹ Raymund Netzhammer (1862-1945). După o primă ședere în București (1899-1903), el a fost numit arhiepiscop romano-catolic de București în anul 1905, funcție pe care a exercitat-o până în 1924. A fost un fin observator al societății românești, lucru evidențiat de lucrările și memoriile sale, ultimele având o importanță aparte.

² Matthias Erzberger (1875-1921), ziarist și politician german. A semnat armistițiul de la Compiègne, ceea ce a determinat asasinarea lui de către un terorist. A fost vicecancelar al Republicii de la Weimar (1919) și ministru de finanțe (1919-1920). În timpul războiului a fost un apropiat al cancelarului Bethmann-Hollweg și a îndeplinit unele misiuni diplomatice. Sosirea în România avea drept scop obținerea unei audiențe la regele Ferdinand.

³ Dimitrie Ghica (1875-1967), diplomat român cu o lungă carieră. A fost trimis diplomatic în Bulgaria (1911-1913), Roma (1913-1917), Paris (1920-1922) etc. În perioada aprilie 1931-mai 1932 a fost ministru al afacerilor externe în cadrul guvernului condus de N. Iorga.

⁴ Benedict al XV-lea, născut Giacomo della Chiesa (1854-1922), a fost papă în perioada 3 septembrie 1914-22 ianuarie 1922. A încercat să pună capăt războiului și să aline suferințele provocate de acesta.

bucuros că a putut vorbi cu Erzberger la mine, neobservat de nimeni, căci la palat nu știu decât Basset¹ și prințul Barbu Știrbey² despre acest lucru. Lui Barbu Știrbey îi spune totul, căci este un om în care are absolută încredere și pe care se poate bizui; se pare chiar că este probabil mai bun decât defunctul Iancu Kalinderu³, pe vremea regelui Carol. Regele se uită la ceas; încă de acum o jumătate de oră ar fi trebuit să fie acasă, la o audiență. În vestibul îl chem pe secretarul meu, p. Lucius Fetz, înaintea regelui, deoarece trebuie să plece după-amiază pentru patru săptămâni, și anume la Maria Einsiedeln. Majestatea Sa îl roagă să-i transmită salutările sale amicale abatelui principe al acestei mănăstiri.

Înainte ca Erzberger să poată fi eliberat din salonul de primire, trebuie să ne ocupăm mai întâi de domnul Schlawe, președintele comunității evanghelice și al școlilor evanghelice. Acest domn se înghesuise să vină la reședința arhiepiscopală, cu toate că știuse de prezența Majestății Sale, cerând imperios să vorbească cu domnul Erzberger. N-a fost chip să scăpăm de el și nu s-a retras decât în momentul în care Erzberger îl rugă să-i transmită în scris ceea ce are de spus. Domnul Schlawe trimise apoi într-adevăr o scrisorică într-un ton, însă care nu-i prea plăcu destinatarului.

Domnul Erzberger a fost foarte mulțumit de întrevvedereea sa cu regele, ba până într-un punct era chiar calm. Se simțea bine și datorită faptului că toată această discuție se petrecuse într-un mod foarte spontan. „Acestui om i se face o mare nedreptate, spuse Erzberger, când este considerat un om puțin capabil; el pricepe totul corect, își dă seama imediat de momentele esențiale și are o bună privire de ansamblu asupra situației.” Acum va trebui ca împăratul, și cancelarul, și alți oameni să fie lămurii în legătură cu capacitatea regelui Ferdinand! Erzberger are, desigur, multă dreptate când spune că regii și principii nu au nevoie de prea multe cunoștințe în chestiuni de amănunt și din diferite domenii, ba chiar că astfel de cunoștințe le-ar putea dauna eventual în concepțiile lor de bază și în unele modalități de abordare.

În legătură cu discuția sa cu regele Ferdinand, Erzberger îmi făcu o relatare detaliată. Punctele principale pot fi rezumate în felul următor. Relațiile României cu Austria s-au deteriorat din vina diplomaților austro-ungari și a politicienilor; în serviciile diplomatice și politice, statutul de conte joacă un rol exagerat și ici și colo apare câte un conte incapabil. Se înțelege că Erzberger este de acord cu aceste afirmații.

Relațiile României cu Austria s-au deteriorat și datorită ungarilor, respectiv din cauza tratamentului aplicat românilor în Ungaria. Dacă românii din Ungaria ar fi tratați așa cum sunt tratați cehii în Austria, toată lumea ar fi pe deplin mulțumită; regele accentuă faptul că din acest punct de vedere nu ar cere concesii teritoriale. Erzberger consideră că această declarație fusese sinceră, caracterizând-o ca extrem de importantă.

Drept una dintre greșelile făcute de Monarhie, regele o numi pe aceea a înființării episcopatului maghiar Hajdudorogh⁴, ceea ce i-a amărât foarte mult pe români. Erzberger este

¹ Louis Basset (1846-1925), secretar particular al regelui Carol I și apoi al lui Ferdinand. Era de origine elvețiană.

² Barbu Știrbey (1872-1946). A fost nepot al domnitorului Barbu Știrbei (1849-1856), cumnat cu liderul liberal Ion I.C. Brătianu și apropiat al principesei (reginei) Maria. A funcționat ca administrator al Domeniilor Coroanei (1913-1927), exercitând o mare influență la Curtea regală și în politica românească. O scurtă perioadă (4-20 iunie 1927) a fost prim-ministru al României. În primăvara anului 1944 a purtat convorbiri, în numele opoziției, cu anglo-americanii, la Cairo. A fost membru al delegației române care a semnat Convenția de armistițiu de la Moscova (12 septembrie 1944) cu Națiunile Unite.

³ Ioan Kalinderu (1840-1913), de profesie jurist, cu studii în drept la Paris, a fost ales membru al Academiei Române (1893), pe care a condus-o în anii 1904-1907. Inițial a fost consilier al lui Carol I, apoi, după înființarea Domeniilor Coroanei (1884), a devenit administrator al acestora.

⁴ Dieceza greco-catolică de de Hajdúdorog a fost înființată în 1912 prin bula papei Pius al X-a și a reprezentat o lovitură puternică pentru Biserica Română Unită, întrucât limba maghiară a devenit o limbă liturgică. De altfel, prin actul papal au fost transferate sub jurisdicția Episcopiei de Hajdúdorog 83 de parohii cu 73 225 de credincioși greco-catolici. Românii s-au opus vehement acestei măsuri, organizând o serie de proteste

competent în această chestiune și pretinde că știe că, cel care fusese la vremea aceea uditore la nunțiată din Viena și care condusese tratativele în această chestiune, luase bani pentru asta; din cauza diferitelor reclamații, printre care și de spionaj, Erzberger ceru destituirea monseniorului Rossi de la Viena, impunându-și această solicitare.

În opinia regelui, chestiunea sârbească nu fusese la început decât „chestiunea unor porci”, adică chestiunea exportului de porci la Budapesta și Viena. În legătură cu ura bulgarilor împotriva românilor, regele nu are nevoie de niciun fel de explicații, el fiind pe deplin edificat în această privință.

Regele dădu asigurarea că vor fi postate trupe la granița cu Rusia și că rușii nu au voie să mășăluiască în niciun chip prin România împotriva voinței românilor. Ocuparea Basarabiei nu este posibilă acum; dar este posibil ca Basarabia să fie luată din mâinile Puterilor Centrale. Pentru domnul Erzberger era extrem de important să știe toate acestea, deoarece acum nemții ar putea să pornească împotriva Kievului, fără a se teme de România din spatele lor!

O schimbare de cabinet nu se poate produce acum, opoziția fiind momentan slab cotate în rândul alegătorilor. Regele știe foarte bine că în Germania nu i se acordă prim-ministrului Brătianu nicio încredere, lucru pe care acesta îl și înțelege până la un anumit punct. Erzberger conchide din aceasta că Majestatea Sa nu ține neapărat la un minister condus de Brătianu, ci că presiunea din afară, de pildă din partea bulgarilor, ar putea determina o schimbare.

Deoarece Erzberger a adus vorba de unele pericole la adresa tronului, regele îi spusese că în mod cert se va repercuta asupra suveranului dacă bulgarii vor ieși din acest război cu un teritoriu mai mare, iar România nu.

Printre greșelile pe care germanii le-au făcut în România, regele le enumeră și pe următoarele: trimiterea unui om precum Rosselius¹, crearea cotidianului „Ziua”², cumpărarea ziarului „Minerva”³, deschiderea biroului de informații etc. Regele își exprimase satisfacția în legătură cu ministrul plenipotențiar von dem Bussche.

În încheiere, regele Ferdinand le transmise salutări împăratului și cancelarului, pe care Erzberger speră să-i vadă chiar marți sau cel mai târziu miercuri, invitându-l ca, în eventualitatea unei viitoare treceri prin țară, să-i facă o vizită la fel ca aceea de astăzi.

[Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, volumul I, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Cristina Zach, Editura Academiei Române, București, 2003, p. 607-610]

2. 7/20 februarie 1916, București, Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer pe marginea vizitei lui Matthias Erzberger la București

După micul dejun la Jokey-Club cu domniile de la legația germană, s-a trimis o telegramă pentru a se pregăti pentru deseară, la Predeal, un automobil militar; apoi Erzberger se îmbracă pentru drum, își închide geamantanul și se așază lângă mine pentru a mai sta nițel de vorbă.

ample (memorii, adunări, trimiterea de emisari la Roma etc.). Aceste acțiuni nu au avut nicio finalitate până la izbucnirea războiului, deși anumite cercuri papale au dat de înțeles că măsura va fi revizuită. (Detalii în Cecilia Cârja, *România greco-catolică și Episcopia de Hajdúdorog 1912: contribuții documentare*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009)

¹ Ludwig Roselius (1874-1943), om de afaceri german, cu preocupări artistice și culturale. În 1915 a fost numit de către Ministerul de Externe șeful propagandei în regiunea balcanică.

² „Ziua”, cotidian creat cu fonduri germane la 31 iulie 1914. A apărut până la 15 august 1916. Politica sa editorială era susținerea aderării României la Puterile Centrale și promovarea intereselor germane.

³ „Minerva”, înființată la 13 decembrie 1906, a apărut până la 19 octombrie 1916. Împreună cu casa de editură a avut un rol important în promovarea culturii naționale. În toamna anului 1914 a fost vândută de Griguta Cantacuzino. Și-a schimbat politica editorială susținând interesele germane în România.

La ora 4 pornim cu trăsura mea, trecând încă o dată pe Calea Victoriei până la Ministerul de Externe, unde cotim înspre Gara de Nord. Acolo, domnul Erzberger este așteptat de cei doi redactori de la „Ziua”, domnul Câmpeanu și renumitul nuvelist român Ioan Slavici¹. Secretarul meu, p. Lucius Fetz, călătorește cu același tren. Erzberger fusese amabil și îl invitase să meargă cu el de la Predeal la Brașov, în automobilul militar, căci linia ferată respectivă era închisă circulației din cauza deraierii unui tren cu grâne.

Vizita domnului Erzberger fusese plăcută și plină de învățăminte. Este un om de societate foarte interesant și în același timp și un om cu foarte multe cunoștințe, cu un orizont larg și cu o energie inepuizabilă. El relatează lucruri ciudate cu privire la spionaj și contraspionaj, despre minciunile din presă, despre submarine, despre tratativele cu privire la achiziționarea Coenaculum-ului² din Ierusalim, despre periculosul Enver Pașa, cel cu ochii inteligenți și ștrengari, despre moartea urmașului la tronul Turciei care, așa cum știa orice copil din Constantinopol, fusese ucis ș.a.m.d.[...]

Pentru a câștiga România, sau cel puțin pentru ca aceasta să-și păstreze binevoitoarea neutralitate, i s-au făcut în primăvara anului trecut următoarele oferte: trei județe din Bucovina, ceea ce Erzberger reușise să impună guvernului austro-ungar, toată Basarabia, o alianță ofensivă și defensivă, garantarea teritoriului și protejarea frontierelor, o serie de facilități economice și o ameliorare fundamentală a situației românilor din Ungaria (ministru în cabinet, o universitate românească, șase gimnazii românești etc.). Față de toate aceste oferte, românii nici măcar nu s-au sinchisit să dea un răspuns. Erzberger are deplină înțelegere față de situația regelui Ferdinand al României, căci în primul rând, chiar prin datoria sa în fața lui Dumnezeu, el trebuie să fie român; germanitatea sa și apartenența la familia Hohenzollern-ilor nu pot avea decât o importanță secundară.

[Raymund Netzhammer, *op.cit.*, p. 610-611]

3. 27 februarie/11 martie 1916, București, Telegrama contelui Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată contelui István Burián³, ministrul de externe, referitoare la conținutul audienței la regele Ferdinand și al întrevederii cu Emanoil Porumbaru, ministrul român de externe

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián

Télégramme

Bucarest, le 10 mars 1916

J'eus aujourd'hui une audience assez longue auprès de Sa Majesté le Roi et j'en ai profité pour dire au Roi ce que Votre Excellence m'avait chargé de lui communiquer. Sa Majesté me

¹ Ioan Slavici (1848-1925), mare scriitor român, preocupat de viața satului ardelean. Jurnalist foarte cunoscut, a suportat consecințele opiniilor sale. A fost închis de cinci ori, atât în Austro-Ungaria, fiind considerat naționalist român, cât și în România, apreciat ca favorabil monarhiei dualiste. De altfel, el s-a pronunțat pentru aderarea la Tripla Alianță, iar în timpul ocupației germane asupra unei părți din teritoriul românesc a cooperat cu inamicul. Pentru acest motiv, după terminarea războiului a fost închis împreună cu alți ziariști.

² Sala în care a avut loc Cina cea de taină (*n.ed.*).

³ István (Stephan) Burián von Rajecz s-a născut la 16 ianuarie 1851 în localitatea Stampfen lângă Bratislava (Pressburg), în familia unor nobili maghiari. A urmat o carieră diplomatică, lucrând la misiunile diplomatice de la Sofia (1880-1882; 1889-1895) și Atena (1897-1903). Între anii 1903-1912 a fost ministrul de finanțe al dublei monarhii, iar din 1908 a îndeplinit și funcția de guvernator al provinciilor Bosnia și Herțegovina. În iunie 1913 a fost desemnat ministru al Ungariei pe lângă Curtea din Viena. La 13 ianuarie 1915 a fost numit la conducerea Ministerului Afacerilor Externe, rămânând în această funcție până la jumătatea lunii decembrie 1916. A revenit în fruntea acestui minister, la 15 aprilie 1918, iar la 27 octombrie același an și-a prezentat demisia, în condițiile conturării înfrângerii Puterilor Centrale.

déclara que la crainte d'un passage de troupes russes était sans fondement; ni lui, ni M. Bratiano ne donneraient leur assentiment, les russes savaient très bien *qu'on ferait le coup de feu* et ne tenteraient pas l'essai.

Sur mon objection que la tentative russe pourrait bien avoir lieu à l'insu de M. Bratiano, et qu'il y avait fort peu de troupes dans le coin nord-est de la Roumanie, le Roi répondit qu'il ignorait le nombre des troupes qui se trouvaient là, et qu'elles étaient peut-être peu nombreuses, et se mit à répéter cette phrase un peu vague „que nos craintes n'étaient pas fondées”.

M'autorisant de l'ordre exprès de Votre Excellence je réclamai que les troupes roumaines à l'endroit exposé fussent renforcées; le Roi ne répondit pas directement, mais une remarque vague me fait croire qu'il en parlera à M. Bratiano.

En l'absence de ce dernier j'eus une conversation sur ce même sujet avec le Ministre des Affaires Etrangères. M. Porumbaru m'ayant observé que nous ne saurions guère rendre responsable la Roumanie si les troupes russes „par surprise et sans le consentement du gouvernement roumain effectuaient le passage” je répliquai qu'il ne pouvait plus être question de surprise attendu que c'était la troisième fois que j'avertissais le gouvernement de cette éventualité. Il n'avait qu'à se rendre compte que nous tiendrions le gouvernement roumain pleinement responsable s'il venait à manquer aussi gravement à ses devoirs de puissance neutre et que nous n'hésiterions pas à en tirer les conséquences nécessaires. Après avoir essayé de quelques faux-fuyants M. Porumbaru dut admettre que notre point de vue est absolument justifié.

Cela ne fait pas de doute pour moi que ni le Roi ni le gouvernement ne permettront le passage des troupes russes *pour le moment*. Mais je vois le danger dans l'apathie et le manque d'énergie de M. Bratiano, dans le mauvais vouloir qu'il met à prendre des mesures préventives énergiques, et enfin dans l'état anarchique du pays et de l'armée.

Voir le N° 50.

[Documents Diplomatiques 22 juillet 1914 – 27 août 1916, p. 30-31]

4. 7/20 martie 1916, Berlin, Raportul legației române din Berlin, semnat Alexandru Beldiman¹, referitor la demersurile pentru punerea în aplicare a contractului pentru vânzarea a 100 000 de vagoane de cereale către Germania și Austro-Ungaria, însoțit de scrisoarea de la Reichsbank

Raportul Legațiunii Române din Berlin

Nr. 1 201 din 20 martie a.c. către Ministerul Afacerilor Străine

Ca urmare la telegrama mea cifrată de ieri cu Nr. 1 197, am onoare a raporta Ex. V. că prin nota cu Nr. II W. K. Bu. 10.051-52.572 din 4/7 Martie, D-I Secretar de Stat la Departamentul Imperial al Afacerilor Străine mi-a comunicat cele ce urmează:

Organizațiunea germană de import numită Zentral-Einkaufsgesellschaft la Berlin, lucrând împreună cu organizațiunea austriacă numită Kriegsgetreide-Verkehrsanstalt la Viena și cu cea ungară numită Kriegsprodukten A.-G. la Budapesta, a încheiat prin delegatul său la București un contract cu Comisiunea noastră centrală pentru vânzarea și exportul de cereale, contract parafat la 24 ianuarie/6 februarie a.c. și privitor la cumpărarea unor cantități de cereale.

În legătură cu acest contract, organizările menționate au încheiat cu Banca Națională a noastră o convențiune financiară prin schimbul de scrisori date din 20 februarie/4 martie, 24 februarie/8 martie a.c.

¹ Alexandru Beldiman (1855-1924), diplomat, ministrul României la Berlin timp de două decenii (18 ianuarie 1896-15 august 1916). Anterior a fost ministru la Belgrad (iulie-octombrie 1888).

Acum Guvernul imperial declară prin nota sus-arătată că consimte la cuprinsul acestei convențiuni financiare și că în vederea intrării în vigoare a acestei convențiuni garantează îndeplinirea obligațiilor solidar ce rezultă pentru Zentral-Einkaufsgesellschaft din convențiunea financiară menționată mai sus.

Totodată, D-l Secretar de Stat mi-a remis o scrisoare adresată de Banca Imperiului (Reichsbank) sub Nr. 7 812 din 3/16 martie către Banca Națională a României, cu rugămintea de a o transmite acesteia din urmă.

Prin această scrisoare – aci alăturată în original – Banca Imperiului declară că a luat cunoștință de convențiunea financiară încheiată la București prin schimbul de scrisori sus-amintit și că se obligă a plăti îndatoririle rezultând pentru dânsa din această convențiune.

Am deci onoarea a vă ruga pe Ex. V. să binevoiască a lua act de declarațiunea Guvernului german și a înainta scrisoarea alăturată Băncii noastre Naționale, răspunzându-mi totodată de primirea ei.

(ss) Beldiman.

Scrisoarea de la Reichsbank, din 16 martie, prin care se angajează a îndeplini toate obligațiunile ce-i incumbă contractul încheiat cu organizațiunile germane pentru plata cerealelor în lei:

Domnule Guvernator,

Confirmăm prin aceasta că Banca Imperiului a luat cunoștință de convențiunea financiară, care rezultă din schimbul de scrisori de la 20 [februarie]/4 martie și 24 [februarie]/8 martie 1916, dintre Zentral-Einkaufsgesellschaft, Kriegsgetreide-Verkehrsanstalt și Kriegsprodukten-Aktiengesellschaft pe de o parte și Banca Națională pe de altă parte și se angajează să îndeplinească toate obligațiunile care-i incumbă din acest contract. (ss) Reichsbank-Director.

[C.I. Băicoianu, *Istoria politiceii noastre monetare și a Băncii Naționale 1914-1920. Neutralitatea, Războiul, Ocupațiunea*, vol. III, București, 1933, p.87]

5. 1933, Analiza lui C.I. Băicoianu privind contractul cu Germania și Austro-Ungaria pentru vânzarea a 100 000 de vagoane de cereale

Evenimentele politice și militare intervenite au fost de așa fel, încât a trebuit să ne decidem, și după primul contract încheiat cu Anglia am încheiat un al doilea cu Germania. În contractul germano-austro-ungar era vorba de un angajament de 360 000 000 lei.

Drept cumpărători, apăreau trei organizațiuni ale Puterilor Centrale create pentru acest scop: Zentral-Einkaufsgesellschaft, pentru Germania, Kriegsgetreide-Verkehrsanstalt pentru Austria și Kriegsprodukten-Aktiengesellschaft pentru Ungaria. Zentral-Einkaufsgesellschaft conducea operațiunea în numele celorlalți coasociați.

Conform art. 1 al acestui contract, Banca Națională se obligă să țină la dispozițiunea organizațiilor până la 360 000 000 lei contra mărci, socotite de cursul de 117 lei suta de mărci. Mărcile acestea aveau să fie vărsate la Reichsbank la Berlin conform instrucțiunilor Băncii Naționale.

Organizațiunile se îndatorau să plătească Băncii Naționale asupra acestui depozit, până la rambursarea lui, o dobândă de 5%. Ele se mai obligau să verse Băncii Naționale 33,13% în aur efectiv, reprezentând treimea convenită emisiunii de lei, pe care Banca Națională avea să-i numere organizațiunii.

În îndeplinirea obligațiunii de vărsământ aur, s-a făcut însă Germaniei o mare concesiune. S-a convenit ca taxele de export să fie calculate în contul treimei de acoperire aur. În caz când

aceste taxe de export nu ar acoperi treimea acoperirii metalice, organizațiunile erau îndatorate să completeze cota aur convenită.

Jumătate din acest aur trebuia să fie vărsat la Reichsbank, constituindu-se un depozit în contul Băncii Naționale, iar jumătate în România la sediul Băncii Naționale însăși.

Concesiunea aceasta, ce anihila sistemul de plată uzitat aiurea în împrejurările de pe vremuri, își avea însemnătatea sa. Din punctul de vedere al interesului de consolidare a stocului metalic al Băncii, ea nu poate decât să fie regretată.

Mărcile aur s-a convenit să se deconteze la cursul de 123,50 suta de mărci. Depozitele aur făcute la Reichsbank aveau să fie considerate proprietatea exclusivă a Băncii Naționale din ziua efectuării depozitului. Ele erau însă nepurtătoare de dobândă.

Conform art. 2, al. e, Banca Națională nu putea să dispună în favoarea sa de sumele depuse în aur la Reichsbank decât după șase luni de la încheierea păcii.

Organizațiunile au mai recunoscut Băncii Naționale dreptul să poată cere după pace restituirea în lei, la cursul de 117 lei suta de mărci a vărsămintelor în mărci ce au fost făcute la Reichsbank din Berlin pentru contul Băncii Naționale. În cazul acesta, Banca Națională este ținută, conform art. 2, să declare în primul trimestru după pace pentru ce sumă ar dori să exercite acest drept.

Banca Națională dorind să facă uz de aceasta, organizațiunile s-au obligat să primească mărcile în condițiunile următoare:

- a) 75 000 000 mărci să ne plătească în ultimele șase luni ale primului an după pace;
- b) soldul până la 100 000 000 mărci în anul al doilea după pace și
- c) soldul ulterior eventual, în anul al treilea după pace.

În ce privește garanțiile rezultând din contract, s-a convenit ca ele să fie date:

- a) pentru Zentral-Einkaufsgesellschaft de către Guvernul german;
- b) pentru Kriegsgetreide-Verkehrsanstalt de către Guvernul austriac și
- c) pentru Kriegsprodukten-Aktiengesellschaft de către Guvernul ungar.

Conturile, securile și recipisele erau scutite de comision.

Pentru o mai mare garanție a Băncii Naționale, art. 8 dispune ca organizațiunile să supună textul acestei convențiuni Băncii Imperiului, obligând-o să confirme Băncii Naționale că acceptă să îndeplinească toate obligațiunile ce o privesc.

Convențiunea nu avea să devină executorie decât după ratificarea sa de către Guvernul austriac, german și ungar, ca și de Banca Imperiului, Reichsbank, ceea ce a și avut loc.

Expunerea de mai sus rezumă situația de fapt a marei operațiuni de vânzare-cumpărare de cereale săvârșite cu Germania și Austro-Ungaria.

Nu sunt lipsite de interes credem să redăm propunerile ce au avut loc cu ocazia acestor discuțiuni. Banca a făcut de la început propunerea ca taxa de export și prețul cerealelor să fie acoperite în întregime în aur. Banca Națională avea dreptul în schimbul leilor ce-i dădea pentru finanțarea acestei operațiuni să tragă asupra Băncii Imperiului.

Se întrevedea în acest mod de a rezolva chestiunea posibilitatea ca Banca să-și formeze puternice depozite în franci elvețieni pe cari să le poată utiliza în vremuri grele. Reprezentanții Reichsbank-ului Melhior și Meuhlon n-au acceptat această propunere sub motiv că, în situația în care se afla Germania, acest procedeu ar putea atrage după sine o catastrofală depreciere a mărcii și au rugat Guvernatorul să facă Reichsbank-ului acest serviciu.

Considerațiuni de ordin politic cari trebuiau cu multă abilitate și tact să fie ocolite au făcut ca Guvernatorul Bibicescu¹ să renunțe la propunerea primă făcând o alta. Germania și Austro-Ungaria să plătească în aur pe lângă taxa de export și acoperirea de 33 1/3%, rămânând ca restul să fie acoperit prin mărci hârtie la un curs fixat.

¹ Ioan G. Bibicescu (1849-1924) a lucrat la Banca Națională din 1895, pe care a condus-o mai întâi în calitate de viceguvernator (21.02.1914–11.12.1916) și apoi de guvernator (11.12.1916–31.12.1921).

Motive de ordin psihic asupra cărora nu insistăm au intervenit și nici această propunere nu a fost acceptată, hotărându-se după cum am văzut în expunerea de mai sus ca Germania și Austro-Ungaria să acopere cu plata taxelor de export și în caz de insuficiență cu vărsăminte speciale, acoperirea metalică de 33 1/3%, din care o jumătate urma să fie depusă la Reichsbank și restul la Banca Națională.

Restul sumei Germania și-a luat angajamentul să-l acopere în mărci la cursul de 117 lei suta.

Deși cursul de 117 lei față de cel teoretic de 123 constituia pentru Bancă îndemnul de a se considera pe deplin satisfăcută de această operație, totuși prăbușirea catastrofală a mărcii de mai târziu a evidențiat neprevederea de a nu se fi negociat asupra aurului.

*
* *

Dar suma de 360 000 000 lei s-a dovedit a fi fost insuficientă pentru a se face față obligațiilor provenite din contractul de cumpărare de cereale încheiat la 24 martie 1916.

Din această cauză, cum și din aceea că intenționau să mai cumpere și alte cereale, organizațiunile Puterilor Centrale au cerut în mai 1916 un nou credit la Banca Națională de 100 000 000 lei.

Împrejurarea aceasta a fost sesizată de Bancă pentru a se pune în regulă o serie de neînțelegeri pe cari experiența lucrurilor le scosese la iveală și cari în interesul cauzei trebuiau elucidate.

Aplanarea lor a făcut obiectul mai multor conferințe avute cu Guvernatorul Băncii la Govora în iulie 1916 și cari au condus la schimbul a două scrisori interpretative, pe lângă convențiunea pentru acordarea unui nou credit de 100 milioane lei, cari puneau lucrurile la punct.

Despre ce era vorba?

Convențiunea din decembrie 1915 pentru vânzarea a 50 000 de vagoane de cereale omisese să precizeze situația depozitului de mărci ce isvora din acest contract, cum și condițiunile de restituire a mărcilor. În conferințele de la Govora, s-a stabilit că depozitul în mărci la Berlin să producă până la încheierea păcii, ca și acela rezultând din contractul din 24 martie, o dobândă de 5%, iar restituirea să se facă în termen de trei ani, cum a fost prevăzut în contractul sus-amintit.

La îndeplinirea obligațiilor contractului din 24 martie se iviseră divergențe de vederi și privitor la cota aur necesară emisiunii de lei, cu care urma să se facă plata cerealelor.

Prin convențiunea din 24 martie 1916, Banca Națională se obligă să țină la dispoziția organizațiilor Puterilor Centrale 360 000 000 lei, cu îndatorirea pentru organizațiuni să verse Băncii 33 1/3 % aur, reprezentând acoperirea statutară pentru această operațiune de emisiune. Jumătate din aur avea să se verse la București, iar cealaltă jumătate urma să se constituie depozit la Reichsbank.

Operațiunea implica însă pe lângă emisiunea de 360 000 000 lei contravaloarea vagoanelor de cereale vândute și altă emisiune de 60 000 000 reprezentând suma ce trebuia vărsată de Banca Națională Ministerului de Finanțe în contul taxelor de export-aur.

Astfel emisiunea necesită de acoperirea contractului nu era de 360 000 000, ci de 360 000 000 + 60 000 000 = 420 000 000 lei.

Reportată treimea de 33 1/3% la această sumă, rezultă că acoperirea aur era de: lei 140 000 000 din care scăzându-se contravaloarea taxelor plătite
în aur de ...

lei 60 000 000

rezultă că organizațiunile mai datorau ca rest o	
acoperire de aur în sumă de ...	lei 80 000 000,
iar nu	lei 60 000 000.

Organizațiunile voiau să înțeleagă altfel obligațiunea acoperirii. Ele nu țineau seama de emisiunea necesită de plata aurului care se făcea prin Ministerul de Finanțe, din care cauză cereau ca acoperirea să se calculeze la 360 000 000 lei, iar nu la 420 000 000 lei.

În ultima analiză, după calculul Băncii, era vorba de o diferență de 20 000 000 lei aur în defavoarea Băncii și pe care o revendica.

Organizațiunile, examinând chestiunea, au admis prin convențiunea din 7 iulie 1916, mai jos publicată, punctul de vedere al Băncii, declarând că recunosc această scrisoare interpretativă ca făcând parte integrantă din convențiunea de la 24 martie.

Aceste mici neînțelegeri înlăturate, s-a procedat la semnarea celei de a treia convențiuni, tot la Govora, pentru o nouă emisiune de 100 000 000 lei, de cari aveau nevoie organizațiunile pentru noi cumpărături de cereale, ce intenționau să facă în România.

Condițiunile erau aceleași ca și cele cuprinse în convenția din 24 martie. Suma de 100 000 000 lei urma să fie acoperită prin 33,13% în aur efectiv, conform convențiunii din 24 martie și scrisorilor din 7 martie, iar restul în mărci vărsate la Reichsbank din Berlin. Cursul a fost stabilit la 123,50 lei pentru suta de mărci aur și 116,50 lei pentru suta de mărci vărsate la Reichsbank.

Aurul urma să fie depus jumătate la București și jumătate la Reichsbank, constituind proprietatea exclusivă a Băncii Naționale. Mărcile depozitate la Reichsbank aveau să poarte o dobândă de 5% până la completa lor achitare. Organizațiunile se mai obligau să răscumpere mărcile cedate Băncii prin cec sau vărsământ la Berlin.

În cazul acesta, răscumpărarea să se facă la cursul de lei 116,50 suta de mărci și în aceleași condițiuni fixate prin art. 3 din convențiunea din 24 martie. Această convențiune n-a apucat să fie aplicată, deoarece au intervenit evenimentele bine cunoscute ale intrării noastre în acțiune, cari au făcut ca ea să rămână literă moartă. Valuta a tras însă din schimbul de scrisori de la Govora câștigul de a-și fi regulat nelămuririle cuprinse în cele două convențiuni anterioare.

Pe temeiul acestor contracte, Banca Națională a putut să-și mărească considerabil stocul metalic. Cu toate că Banca Națională reușise prin ultima convențiune de la Govora să completeze lacunele din primele două, nu este mai puțin adevărat că un punct negru rămânea încă neluminat. În urma căldurosului apel adresat de reprezentanții germani și îndeosebi de Guvernatorul Reichsbank-ului, Dr. Havenstein¹, Guvernatorul Băncii Naționale, Bibicescu, a consimțit să apere marca germană de depreciere catastrofală pe cari le-ar fi suferit dacă Banca Națională ar fi uzat de dreptul legitim pe care îl avea de a trage asupra Reichsbank-ului. Dacă această favoare pe care România i-o făcea Germaniei își găsește explicațiunea în considerațiuni de ordin politic, nu este mai puțin adevărat că de pe urma ei am avut mult de suferit, deoarece negociațiunile nu au fost duse pe baza mărcii și a leului aur.

[C.I. Băicoianu, *op.cit.*, p. 91]

¹ Rudolf E.A. Havenstein (1857-1923), între anii 1900-1908 a fost președintele Băncii de stat a Prusiei, pentru ca în perioada 1908-1923 să conducă Reichsbank.

6. 1/14 martie 1916, Sofia, Telegrama ministrului român la Sofia, Gheorghe Derussi¹, referitoare la atmosfera nefavorabilă din Bulgaria față de România

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Cabinetului Ministrului

No. 5975/2 martie 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ
de la Legațiunea noastră din Sofia
No. 442 din 1/14 martie 1916

Externe

Bucarest

Très confidentiel.

Dès mon arrivée à Sofia j'ai pu constater une atmosphère nettement défavorable à l'égard de la Roumanie. Cet état d'esprit ne perce pas ouvertement dans le contact avec les personnages officiels qui contiennent à affecter des intentions amicales, mais il plane dans le public et il alimente toutes les conversations. Je tiens à accentuer que cette mentalité a éclaté soudainement il y a environ 15 jours comme sur un mot d'ordre, ce qui indique clairement qu'elle est l'oeuvre d'agents provocateurs travaillant dans un but déterminé. Comme fait concret, notre Gouvernement peut s'en référer aux rapports de notre attaché militaire qui coordonne et transmet toutes les nouvelles militaires que nous pouvons obtenir et qui doit partir incessamment pour Bucarest où il fera à qui de droit un exposé complet. Toutes ces nouvelles concordent à établir que les Bulgares renforcent notablement leurs troupes à notre frontière. Ces envois se sont faits jusqu'à ce jour par petits paquets pour ne pas donner l'éveil. Les officiers qui se trouvent en permission ont reçu des enveloppes cachetées leur assignant leurs nouvelles destinations et ils disent en général, qu'ils vont vers la frontière roumaine.

Depuis jeudi soir le transport des marchandises a été suspendu sur les chemins de fer bulgares et on dit que cette mesure durera une dizaine de jours. En même temps les envois de troupes semblent avoir pris une plus grande extension. D'autre part j'ai pu établir d'une façon certaine que les soldats bulgares sont fanatisés contre la Roumanie et qu'on leur prêche ouvertement la guerre de revanche.

En résumé, j'ai constaté un malaise évident et des rumeurs inquiétantes qui sont en Bulgarie le préambule habituel de quelque mauvais coup et qui paraissent d'autant plus suspectes qu'elles ne correspondent avec aucun incident grave ou tension officielle entre les deux pays. Et comme cela coïncide avec des préparatifs militaires, je crois devoir attirer sur cette situation l'attention sérieuse de notre Gouvernement.

Derussi

No. 442

[Ministerul Afacerilor Externe, E. 2, partea a II-a, Roma-Sofia 1914-1924, vol. 35, p. 422]

7. 2/15 martie 1916, Însemnări ale generalului Alexandru Averescu privind măsurile ce ar trebui luate la frontiera cu Bulgaria

2. III. 1916

M-a întrebat Brătianu asupra măsurilor de luat pe frontiera bulgară. Este foarte speriat, fiindcă s-a semnalat aducerea unei Divizii la Cervenii Breg! Vrea să repete ceea ce s-a făcut pe frontiera muntoasă. Dispunere de forțe în cordon.

¹ Gheorghe Derussi (1870-1931), diplomat român, ministru plenipotențiar al României la Sofia (1/14 octombrie 1913-19 august/1 septembrie 1916). Anterior a fost consul la Budapesta (1907-1913), apoi a funcționat la Stockholm și Copenhaga (1 aprilie 1917-1 aprilie 1918; 1 februarie-1 septembrie 1919) și Berna (1 septembrie 1919-2 iulie 1921). A fost ministru de externe în guvernul condus de Take Ionescu (17 decembrie 1921-17 decembrie 1922), care nu a primit votul de investitură a Parlamentului.

I-am spus părerea mea. Nu cred în o invazie bulgară, și chiar dacă s-ar plănuși așa ceva (o presupunere foarte neîntemeiată), nu avem nevoie a lua măsuri de pe acum. Știu ce este a trece un fluviu și chiar dacă ar fi bulgarii în stare să procedeze cu aceeași iuțeală cu care am procedat noi în 1913, încă vom fi în stare să facem față situațiunii, dacă vom începe a ne lua măsurile de îndată ce s-ar desemna gruparea forțelor bulgare.

O ofensivă peste Dunăre nu se întreprinde cu 2-3 divizii, iar concentrarea unei mari mase, cu mijloacele de transport bulgare, nu se face în 2-3 zile. S-a convins, dar tot a înșirat câteva batalioane pe Dunăre...

[Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din războiu (1914-1916)*, *Neutralitatea*, Ediția I-a, Institutul de Arte Grafice și Editura „Apollo”, București, 1937, vol. I, p. 111-112]

8. 3/16 martie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind reacțiile în rândul albanezilor, inclusiv din România, în urma ocupării Albaniei de către trupele germano-bulgare

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

3 martie 1916

INFORMAȚIUNI

Înaintarea și ocuparea Albaniei de către trupele austro-germane-bulgare a produs un mare entuziasm în mijlocul populațiunii albaneze din Albania.

Albanezii sunt convinși că grație concursului austro-germanilor se va putea înființa Albania mare. Ei dau tot concursul armatelor austro-germane și se înrolează ca voluntari în această armată.

În urma celor petrecute în Albania și în urma afirmărilor Prințesei de Vied¹ că se va face o Albania mare, albanezii din România sunt plini de entuziasm și fac o propagandă întinsă în favoarea Austriei. Ei stăruiesc printre conaționali ca mulți din ei să plece în Austria cu scopul de a se înrola în armata austriacă și să fie apoi trimiși să lupte în Albania.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 6/1916, f. 76]

¹ Prințesa de Wied (Sofia de Schönburg-Waldenburg) (1885-1936), soția principelui Wilhelm de Wied (1876-1945), nepot de frate al Reginei Elisabeta a României. Prințul Wilhelm de Wied a fost desemnat, la 7 martie 1914, principe suveran al Albaniei. El a purtat numele de rege, dar nu s-a putut menține decât șase luni. Întrucât nu a abdicat formal, Wilhelm a fost considerat suveran de jure al Albaniei până la 31 ianuarie 1925, când țara a fost proclamată republică. În 1925, cuplul se stabilește în România, având o serie de proprietăți în județul Bacău.

9. 3/16 martie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind situația din Macedonia după cucerirea provinciei de către Puterile Centrale și raporturile dintre trupele bulgare și germane

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

3 martie 1916

INFORMAȚIUNI

De la persoane sosite din Monastir, demne de toată încrederea, s-au aflat următoarele la situația de acolo:

Populația macedoneană, atât cea slavă care n-a încetat nici un moment de a se considera ca bulgară, precum și populațiunea românească, care nu s-a putut împăca cu administrația soviniștă a sârbilor, a primit bine armata bulgară socotind-o liberatoare.

Armata bulgară, de asemenea, a căutat să corespundă sentimentelor cu care a fost primită, având față de populațiunea de orice națiune o purtare civilizată și cuviincioasă.

La început părea că totul se petrece de minune și că în curând se va începe o eră de liniște și prosperitate – o mulțime de bulgari care stăteau ascunși prin pivniți de luni de zile, pentru a putea scăpa de ultimele recrutări ale autorităților militare sârbe, și alții care se refugiaseră în Grecia, din același motiv, și-au făcut apariția pe străzile orașelor macedonene.

Această iluzie însă a durat puțină vreme. Autoritățile bulgare au făcut două lucruri în care a nemulțumit populațiunea. În primul rând au chemat la recrutare pe toți cei cari scăpase nerecrutați de sârbi și al doilea a început să rechiziționeze alimentele locuitorilor, nu atât pentru trupele bulgare care sunt neglijate, ci pentru cele germane. Aceste rechiziționări au sleit populația și a adus o scumpete enormă a tuturor articolelor de primă necesitate din care unele nici nu se mai găsesc.

Dar ceea ce mai mult nemulțumește și jignește amorul propriu al bulgarilor este purtarea extrem de brutală a germanilor față de populațiune și chiar față de armata bulgară.

Germanii tratează pe bulgari ca pe o rasă inferioară. Ei n-au pentru ei decât dispreț. În raporturile lor sunt foarte aroganți și această aroganță merge până la brutalitate. Din această cauză se ivesc zilnic numeroase conflicte și la Monastir, chiar au avut loc incidente sângeroase.

Astfel, în zilele prime după ocuparea Macedoniei unde au fost instalate trupele și ofițerii germani, în căutarea de locuințe intrau prin case și se instalau oriunde, cu de-a sila. S-a întâmplat ca unele locuințe să fie ocupate de ofițeri bulgari. Ofițerii germani, fără să ție socoteala de acest lucru, puneau ordonanțele să le arunce lucrurile afară în curte și se instalau în locul lor. [...] Din această cauză, la Monastir a avut loc o ceartă care a degenerat în bătaie, cu care ocazie trei ofițeri germani au fost împușcați.

Aceleași persoane comunică că în Macedonia se află puțină armată germană de infanterie și cavalerie și un regiment de artilerie austriacă se află în comuna Orizari de lângă Bitolia.

Nemulțumirea în armata bulgară împotriva germanilor crește în fiecare zi. Aceasta atât pentru că germanii se erijează în stăpâni, cât și mai ales pentru că ei rechiziționează grâul și celelalte alimente pentru hrana trupelor germane, iar trupele bulgare sunt prost hrănite.

Cu privire la atacul în contra Salonicului, sentimentul general este că armata bulgară, dacă nu se acordă Salonicul Bulgariei, să nu ia parte la lupte și să considere misiunea ei ca terminată.

În cercurile ofițerești se afirmă însă că bulgarii sunt datori și trebuie să meargă cu Germania până la capăt.

10. 5/18 martie 1916, Sofia, Telegrama ministrului român la Sofia, Gheorghe Derussi, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, prin care transmite declarația prim-ministrului bulgar, Vasil Radoslavov,¹ referitoare la relațiile cu România

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Cabinetului Ministrului

No.

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ
de la Legațiunea noastră din Sofia
No. 486 din 5/18 martie 1916

Excellence Porumbaru

Bucarest

J'ai vu aujourd'hui longuement Monsieur Radoslavoff. Après s'être excusé de m'avoir fait attendre quelques jours à cause des séances du Sobranié qui l'ont occupé entièrement, il m'a fait spontanément et presque textuellement les déclarations suivantes, avec prière de les télégraphier à notre Gouvernement:

„Il ne faut pas s'imaginer que parceque la Bulgarie est alliée à deux Grandes Puissances de l'Europe et a obtenu des succès militaires elle soit devenue orgueilleuse. Au contraire, nous nous rendons compte entièrement des difficultés de la situation et de la nécessité d'entretenir de bonnes relations avec les voisins et en premier lieu avec la Roumanie. D'ailleurs, j'ai accentué cela au Sobranié en déclarant que l'attitude neutre de la Roumanie a été à notre avantage.” J'ai interrompu le Président du Conseil en lui disant: ...Et nous espérons qu'elle ne tournera pas à notre détriment. Monsieur Radoslavoff s'est recréé en m'assurant, avec prière de Vous le répéter que, tant qu'il sera à la tête du Gouvernement, les relations avec la Roumanie resteront amicales. Sous ce rapport il n'y a et il n'y aura rien de changé. D'ailleurs, a-t-il ajouté – les rapports entre Berlin et Bucarest sont actuellement très bons, ce qui est une garantie de plus qu'ils seront également bons entre Sofia et Bucarest”. Je lui si répondu que je suis d'autant plus satisfait d'entendre ces paroles de la bouche autorisée du Président du Ceonseil que à mon arrivée ici, j'ai constaté une effervescences et une excitation que rien ne justifis. Cette excitation se manifeste sur tout parmi les soldats et les officiers envoyés à la frontière roumaine et comme ces envois ont pris ces derniers jours de grandes proportions on aurait été en droit de croire que la Bulgarie était à la veille de changer d'attitude à notre égard. Monsieur Radoslavoff a répondu que, en effet, cette excitation existe surtout dans les milieux militaires; el est dûe forcément aux événements de 1913, mais elle est également entretenue à Sofia et provoquée à Bucarest par des personnes qui ont intérêt à troubler les bonnes relations entre les deux pays. Mais le Gouvernement bulgare veille et empêche la presse de Sofia d'imiter une partie de la presse roumaine, qui publié chaque jour des invectives violentes à l'adresse du Roi de Bulgarie et de ses Ministres. Et cependant „a ajouté Monsieur Radoslavoff – quel est nostre crime? Nous avons voulu realiser nos aspirations nationales et nous ne pouvions pas faire le jeu de la Russie, dont le désir était la création d'une grande Serbie dangereuse non seulement pour la Bulgarie, mais aussi pour les autres Etats balkaniques. Maintenant, nous avons réalisé notre idéal et je vous répète que nous n'avons de visées ni contre la Roumanie, ni conte la Grèce”. Quant aux mouvements de troupes à notre frontière Monsieur Radoslavoff ne l'a pas nié, mais il m'a dit qu'il ne faut pas oublier que la Bulgarie est en état de guerre, que, par suite, elle doit songer è paré à tous les dangers et que les rassemblements de troupes russes sur le Danube constituent une menace qui dicte ces précautions. Le Président du Conseil ne m'a pas caché que ces déplacements sont le résultat des décisions des Etats-majors des Alliés, mais il a ajouté que les difficultés ravitaillement dans les provinces du sud, aussi ont été une des raisons pour l'envoi de troupes vers le Nord où les approvisionnements sont plus faciles. Et

¹ Vasil Hristov Radoslavov (1854-1929), om politic bulgar, de două ori prim-ministru al Bulgariei (1886-1887; 1913-1918).

la présence de nombreux effectifs à la frontière bulgare est indispensable sur le front de Salonique... „où”, m’a dû ironiquement Monsieur Radoslavoff ... les Français et les Anglais se garderont bien d’essayer de se frotter encore aux soldats bulgares”. Le Président du Conseil m’a encore déclaré que, pour donner un nouveau gage de ses bonnes dispositions envers la Roumanie, il a repoussé les propositions de l’Etat-major de fermer les ports bulgares du Danube. Les militaires ont demandé cette mesure pour empêcher l’espionnage, mais le Ministère a jugé que cela et a rejeté cette proposition. Monsieur Radoslavoff a ajouté qu’il a fait (cuvânt neînțeleș – n.n.) et à ce propos, il m’a cité la mesure adoptées d’un commun accord d’une zone de 3 kilomètres, neutres, de chaque côté de la frontière, moit 6 kilomètres en tout, ce qui est suffisant pour empêcher toute possibilité la frontière roumaine-bulgare? Pour ce qui est de la Bulgarie, m’a déclaré Monsieur Radoslavoff, elle l’accepterait avec rempressement, ce qui est une nouvelle preuve de ses intentions absolument pacifiques à l’égard de la Roumanie”.

En prenant acte des déclarations du Président du Conseil, je m’ai dû que je ne manquerai pas de Vous les télégraphier et j’ai ajouté que tant que le Gouvernement bulgare persisterait dans ces bonnes dispositions, je croyais pouvoir l’assurer qu’il trouverait chez nous un metier appui.

Derussi

No. 486

[Arh. M.A.E. fond. E. 2, partea a II-a, Roma-Sofia 1914-1924, vol. 35, p. 427]

11. 5/18 martie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la situația militară a Puterilor Centrale și la intențiile lor strategice, inclusiv față de România

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

5 martie 1916

INFORMAȚIUNI

Din sursă germană s-a aflat că între Statul-Major german și cel austro-ungar a avut loc în ultimul timp un schimb de vederi importante.

Generalul Falkenhayn¹ convinsese pe Împărat că tot pe câmpul de luptă se va hotărî soarta războiului și că nici un război nu se poate câștiga numai prin defensivă. „Dacă războiul de defensivă ca mijloc de apărare și siguranță a Imperiului German a fost dus la cea mai importantă dezvoltare de apărare tehnică pe frontul francez, ca și pe cel rus, scurtarea războiului, așa cum o cer interesele imperiului, nu se poate face decât prin lovituri mari, prin care să se arate forța militară nealterată a germanilor.”

Astfel s-a hotărât în cea mai deplină discreție continuarea războiului prin submarine și în special prin noile tipuri „Moewe”, precum și ofensiva de la Verdun, care va fi continuată până la obținerea unui succes mulțumitor.

Statul-major austriac a cerut atunci o îmbunătățire a situației pe frontul rus, pentru a se putea începe o ofensivă mare în Volhinia spre Rowno, precum și începerea unui atac în mare împotriva italienilor. Pentru acestea însă, Germania va trebui să declare război Italiei și să-i rechiziționeze vasele de comerț aflate în porturile sale.

¹ Erich von Falkenhayn (1861-1922), general, șef al Statului-Major Imperial German (septembrie 1914–august 1916). La 24 august 1916 a fost numit comandant al Armatei 9 germane, ce urma să acționeze pe Frontul Român. A comandat această armată în perioada septembrie 1916–mai 1917. Ulterior, a condus grupul de armate din Asia Mică (1917-1918).

Austro-ungarii au trimis vreo 15 divizii noi pe frontul Volhiniei și al Galiției, iar germanii trei divizii luate din Macedonia și Komarom (Ungaria), care unite cu trupele deja aflate acolo va da o puternică lovitură care are de scop cucerirea localității Rowno.

Lui Hindenburg¹ i s-a pus de asemenea la dispoziție vreo 20 de divizii noi, pentru a întări frontul și a încerca concomitent o lovitură înspre Riga și Dunaburg. Transportul acestor trupe s-a făcut în cursul săptămânei trecute și în prezent se continuă încă mari mișcări de trupe.

În cursul acestei luni va avea loc un atac al Valonei și poate o ofensivă demonstrativă spre Salonic. Retragerea trupelor germane din Bulgaria a avut loc în cursul săptămânei trecute.

Bulgarii au trimis spre frontiera noastră două divizii și au dispus să se facă câmpuri de exerciții pentru noii recruți și nouile contingente din Macedonia, vreo 100 000 de oameni, la Plevna, Șumla, Varna și Rusciuk. Astfel se va căpăta la noi impresia că bulgarii au mari forțe spre granița românească.

Asupra atitudinii Germaniei față de România, din aceleași cercuri germane din Capitală s-a putut afla: „Cercurile militare germane în urma informațiilor ce primesc de la atașatul militar german din București socotesc că nu au niciun motiv pentru a se teme de atitudinea României în prezent. Pentru viitoarele sale combinațiuni politice sunt cercuri înalte germane, cari nu doresc un război cu România și cu Italia.

Aliații germanilor, și în special ungurii și bulgarii, nu au scăpat niciodată ocaziunea de a îndemna pe germani să atace prin surprindere pe români. Cererile lor nu au găsit însă aprobare, și au fost siliți să aibă o atitudine amicală și corectă față de România”.

Aceleași cercuri militare germane cred că România în actuala ei situație nu va încerca o aventură militară prin surprindere. Pentru un front de peste 1600 km, România nu posedă nici 1500 de tunuri. Din această cifră scoțând artileria grea – care lipsește – în afară de bateriile de fortificații, care nu sunt dotate cu muniții suficiente și cari sunt greu de demontat, se vede că România nu dispune de o artilerie suficientă. „În afară de aceasta, aliații, orice promisiuni ar face României, nu pot s-o angajeze într-un război în timpul căruia i-ar lipsi munițiuni. Lipsa de munițiuni va fi deci o mare piedică pentru intrarea României în acțiune.”

Din contră, o acțiune a României alături de Germania, oricât le-ar repugna românilor o alianță cu bulgarii și cu ungurii, ar putea fi dusă la bun sfârșit și ar obține un succes împotriva rușilor. România putând în acest caz să fie bine aprovizionată cu munițiuni aduse din Germania . „Parte din cercurile militare serioase românești ar vedea chiar astfel chestiunea.”

După ultimele știri sosite din Turcia, otomanii ar fi reușit să oprească înaintarea rușilor în Asia Mică. În curând armatele turcești aprovizionate cu munițiuni din belșug și cu tunuri suficiente vor lua o ofensivă puternică pe toate fronturile: în Caucaz, în Mesopotamia, la Suez, ca și în Persia.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 6/1916, f. 110-113]

¹ Paul von Hindenburg (1847-1934), feldmareșal german, șef al Statului-Major german (29 august 1916- 3 iulie 1919), al doilea președinte al Republicii de la Weimar (12 mai 1925-2 august 1934).

12. 7/20 martie 1916, Berlin, Telegrama legației române din Berlin, semnată Alexandru Beldiman, adresată Ministerului Afacerilor Străine prin care se informează acordul guvernului german pentru convenția financiară semnată de Organizația germană de import

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
DIRECȚIUNEA CABINETULUI MINISTRULUI

No. 6441/7 mart. 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

Legatiunea Berlin din
Externe

8/18 martie 1916

Bucarest

Le Secrétaire d'Etat me notifie officiellement que le Gouvernement Impérial a donné son consentement à la convention financière conclue par l'Organisation allemande d'importation agissant en commun avec les organisations autrichienne et hongroise d'une part et notre Banque Nationale, de l'autre, par l'échange de lettres en date des 4 et 8 Mars, n.st.

Par cette note, le Gouvernement Impérial se porte garant pour les obligations solidaires résultant pour l'Organisation allemande d'importation de la dite convention financière.

En même temps, le Secrétaire d'Etat m'a remis une lettre adressée par la Banque de l'Empire au notre Banque Nationale, le 16 Mars, nouveau style, et prenant l'engagement de remplir les obligations résultant de cette convention.

Le Secrétaire d'Etat m'a prié de télégraphier à Votre Excellence que je suis en possession de la déclaration du Gouvernement allemand ainsi que de la lettre de la Banque Nationale.

J'expédierai ces deux documents par le prochain courrier. En attendant je prie Votre Excellence de vouloir bien communiquer d'urgence le contenu de ce télégramme à nos départements respectifs.

Beldiman, No. 1197

[Arh. M.A.E. fond E. 2, partea a II-a, Berlin, Berna 1914-1924, vol. 27, p. 1050]

13. 11/24 martie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind conduita politică și militară a Puterilor Centrale față de România

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

11 martie 1916

INFORMAȚIUNI

Din înaltă sursă germană – cu prilejul călătoriei d-lui von dem Bussche în Germania – și asupra intențiilor germane cu privire la atitudinea României, s-a aflat următoarele:

Încă de pe la Crăciun, dl von dem Bussche a propus d-lui Prim-Ministru al României un aranjament cu Germania. Dl Prim-Ministru ar fi răspuns în mod evaziv.

Într-o vizită pe care atașatul militar german a făcut-o d-lui Brătianu, ceva mai târziu, acesta și-ar fi exprimat mirarea că dl von dem Bussche nu a reiterat propunerea pe care o făcuse la Crăciun; atașatul militar ar fi răspuns atunci că Germania nu face propuneri de mai multe

ori, și rămâne la prima propunere făcută. Declarația aceasta a fost reprodusă întocmai de dl Alexandru Marghiloman directorului ziarului „Seara”, dl A. Filipescu.

Vizita d-lui von dem Bussche la Berlin este pusă în legătură cu noi tratative ce le va propune guvernului României.

Plenipotențiarul Germaniei a plecat din București cu impresii foarte pesimiste. Eșuarea tuturor încercărilor de a ridica partidul germanofil, precum și luarea măsurilor militare întinse îndreptate împotriva Austro-Ungariei și a Bulgariei l-au pus pe gânduri și l-au făcut să creadă la un moment dat într-o pierdere iremediabilă a României pentru Puterile Centrale.

Din această cauză s-a grăbit chemarea contingentului 40 bulgar și luarea unor măsuri mai largi în Bulgaria împotriva României. În afară de diviziile 1 și 3-1 s-au mai trimis acum în urmă divizia 12 bulgară menținându-se cele două brigăzi germane cu denumirea de diviziile 103 și 105. În același timp, două brigăzi austriece au fost concentrate între Cladova-Vidin; iar în Macedonia au fost menținute între Doiran și Ghevgheli 2 divizii în armata lui Galvitz.

S-a hotărât chiar și planul de operații în cazul unui probabil conflict cu România. Iată acest plan: Va fi o defensivă cu forțe de acoperire în Carpați. În cazul când rușii în colaborare cu românii vor amenința iarăși Carpații, se va concentra o armată de 150-200 000 de oameni în triunghiul Rusciuk-Sumla-Varna, cu scopul de a trece Dunărea între Rusciuk și Nicopoli, sub protecțiunea unui puternic și neîntrerupt foc de artilerie de toate calibrele, tocmai ca la Belgrad. Românii, văzând Capitala lor amenințată, ar concentra desigur grosul forțelor pe Dunăre. Se va mai încerca, de asemenea, trecerea Dunărei între Vidin-Cladova-Techia cu armată care să opereze prin Orșova.

Asupra acestui plan cu caracter mai mult demonstrativ decât ofensiv, din cauza lipsei unui mare număr de efective la Bulgaro-Austro-Germani n-are ca țintă decât degajarea Carpaților de o mare presiune din partea armatei române; iar strămutarea câmpului de luptă la noi în țară are desigur un caracter economic și moral, care nu poate scăpa nimănui.

Revenind la partea politică, se poate spune că austro-germanii au lăsat atitudinea României în voia împrejurărilor. Propriu-zis nicio propunere serioasă și rațională nu poate veni de la ei, în afară de mici concesiuni culturale în Transilvania și de o retrocedare de teritorii în Bucovina, cu o zonă contestabilă încă între Siret și Prut. Avantagiile economice ce se vor propune vor fi cât se poate de largi și de promițătoare.

Este o dorință sinceră până la un punct a Germaniei de a câștiga pe români; însă în drumul concesiunilor ce trebuiesc făcute se opun ungerii, cu toată rigiditatea lor fanatică, spre a apăra o cauză nedreaptă pentru ei.

Atât guvernul german, cât și cel austriac știu că numai situația de pe câmpul de luptă va hotărî la momentul suprem pe români de a merge la dreapta sau la stânga. Or, situația pe fronturi este încă șovăitoare și neprecisă pentru o lungă durată, astfel că România nu poate lua o atitudine hotărâtă. În schimb, când lichidarea Austro-Ungariei sau a Balcanilor se va pune pe tapet, România își va spune cuvântul, ca și atunci când Germania fiind stăpână pe situație va dicta pacea.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 6/1916, f. 238-241]

14. 19 martie/1 aprilie 1916, Sofia, Telegrama ministrului român la Sofia, Gheorghe Derussi, referitoare la perspectiva unei antante între România și Bulgaria

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Cabinetului Ministrului

Înreg. la No. 7950/19 martie 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

De la Legațiunea din Sofia, No. 615, data 19 martie/1 aprilie 1916

Externe, Bucurest

Le Président du Conseil que j'ai vu aujourd'hui pour des affaires courantes, a essayé de me pousser sur la question de nos relations avec l'Allemagne et sur la possibilité d'une entente roumaino-bulgare, patronnée par les Puissances du Centre. Je lui ai répondu très poliment que mes seuls renseignements étaient que la Roumanie était neutre et que mes seules instructions étaient de travailler aux bons rapports entre les deux pays.

Derussi

No. 615

[Arhiva MAE, Fond 71-1914, E. 2, Partea a II-a, 1914-1922, vol. 35, f. 442]

15. 20 aprilie/3 mai 1916, Berna, Telegrama legației din Berna, semnată de Mărgăritescu Greceanu, prin care se comunică informația potrivit căreia Bulgaria pregătește un atac asupra României

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Cabinetului Ministrului

Înreg. la no. 11 230/21 aprilie 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

Legațiunea din Berna, No. 981, data 20 aprilie/3 mai 1916

Externe

Bucurest

Notre Consul à Genève me transmet la lettre suivante, signé par le docteur X, qui lui a été envoyée de Zürich et que je crois devoir communiquer à Votre Excellence à titre d'information:

„Monsieur le Consul, sans aucune réserve, je suis à même de vous annoncer que la Bulgarie prépare une attaque contre la Roumanie. Il est dans votre intérêt d'avertir immédiatement votre Gouvernement et de ne pas laisser vous surprendre: malgré l'anonymité croyez à ma sincérité.”

Mărgăritescu Greceanu

No. 981

[Arh. MAE, Fond 71-1914, E. 2, Partea a II-a, 1914-1922, vol. 27, f. 270]

16. 22 aprilie/4 mai 1916, Sofia, Telegrama legației române din Sofia, semnată Langa-Rășcanu, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, prin care transmite conținutul audienței la prim-ministrul bulgar Vasil Radoslavov referitoare la relațiile dintre România și Bulgaria

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Cabinetului Ministrului

No. 11367/22 aprilie 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ
de la Legațiunea noastră din Sofia
No. 226 din 22 aprilie/4 mai 1916

Excellence Porumbaru
Bucarest

Je viens de voir le Président au Conseil qui m'a gardé plus d'une heure. Il m'a longuement parlé avec une cheuleuse sympathie de la Roumanie et du peuple roumain, apportant les plus grande éloges à la politique de sagesse suivie par le Gouvernement Royal.

„Je n'oublierai jamais, m'a-t-il dit, la bienveillance, les conseils et l'appui donnés il y a 30 ans, au peuple bulgare et à moi-même, en ma qualité de chef du Gouvernement, par Monsieur Brătianu. Nos deux pays, ayant des intérêts communs, doivent rester amis, unis. C'est la meilleure et la plus sage politique qu'ils doivent faire et cimenter à l'avenir cette amitié, si possible, par une alliance. La Roumanie et la Bulgarie alliées représenteraient une force qui ne serait pas à dédaigner. On pourra alors autrement causer avec les Grandes Puissances. Pour le bien commun des deux Etats, la Roumanie et la Bulgarie doivent marcher la main dans la main. Ma politique actuelle est la plus amicale envers la Roumanie et je viens de donner des instructions à Mr. Radeff afin d'arriver le plus tôt possible, à une solution avec le Gouvernement de Bucarest, concernant les que questions économiques. Je tiens de tout coeur à arriver à un arrangement qui puisse donner entière satisfaction aux deux pays, car tous les deux ont besoin l'un de l'autre.”

Parlant de la situation militaire, Mr. Radoslavoff m'a confirmé le fait que l'armée bulgare a occupé non seulement le défilé de Rupel mais aussi d'autres défilés, se trouvant sur le territoire grec, afin de mieux surveiller les Anglo-Français, et cela à la suite des conseils du Maréchal Mackensen². Les Bulgares et les Allemande ne prendront jamais l'offensive. Du reste les Allemands n'ont à la frontière grecque que deux divisions – „Quant-à nous, m'a-t-il dit, nous donnons des congés à des contingents entiers”.

Il m'a dit ensuite qu'il a appelé Mr. Rizoff de Berlin, afin de lui donner des instructions concernant certaines questions importantes à régler avec le Gouvernement allemand.

¹ Simion Traicev Radev (1879-1963), om politic, ziarist și diplomat bulgar, a participat la Conferința de Pace de la București care a pus capăt celui de-al doilea război balcanic. A fost șeful legației Bulgariei în București (1913-1916). A semnat armistițiul de la Salonic din septembrie 1918. În perioada interbelică a fost membru al delegațiilor bulgare la activitățile Societății Națiunilor. În afară de misiunea sa la București a fost ministru în diverse capitale europene (București, Berna, Istanbul, Haga, Londra, Bruxelles) și Washington.

² August von Mackensen (1849-1945), feldmareșal al Armatei Imperiale Germane. La începutul războiului mondial a comandat Corpul 17 armată, cu această mare unitate participând la bătălii de la Gumbinnen, Tannenberg și Lacurile Mazuriene. La începutul lunii noiembrie 1914 a preluat comanda Armatei 8, în fruntea căreia a obținut, în anul 1915, mari succese. În toamna anului 1915, grupul de armate ce-i purta numele a zdrobit Serbia. La 15 august 1916 a primit comanda grupului de forțe germane, bulgare, austro-ungare și otomane, în fruntea căruia a atacat trupele române din Dobrogea și a forțat Dunărea, intrând în București. În anii 1916-1918 a fost guvernator al teritoriului românesc ocupat de Puterile Centrale. Trupele Puterilor Centrale de sub comanda sa au fost învinse în bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz din vara anului 1917.

Le Président du Conseil n'a pas tenu à me dire quelles sont ces questions importantes, mais il a laissé échapper cette phrase: „Quant à nous, nous sommes prêtes avec la Macédoine”.

Serait-ce d'un arrangement définitif avec l'Allemagne concernant la Macédoine, que Mr. Radoslavoff voulait parler, ou bien voulait il dire qu'une fois la Macédoine conquise, la Bulgarie pourrait se reposer?

Avant de le quitter, le Président du Conseil, très aimablement, m'a invité, toutes les fois que la Légation aura une demande quelque importance, à faire, à venir le voir et lui en parler personnellement.

Langa-Rășcanu

No. 926

[Arh. M.A.E. fond E. 2, partea a II-a, Roma-Sofia 1914-1924, vol. 35, p. 456]

17. 29 aprilie/12 mai 1916, București, Telegrama contelui Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată contelui István Burián, ministrul de externe, referitoare la convorbirea cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián

Télégramme

Bucarest, le 12 mai 1916

Dans un entretien assez long et spontanément M. Bratiano m'exposa aujourd'hui ses vues sur la situation européenne et l'attitude future de la Roumanie.

Il souligna que les deux groupes de puissances étaient tellement forts et pénétrés de l'idée de vaincre qu'il ne voyait que deux éventualités. Ou bien la paix à bref délai et sur la base du statu quo, puisqu'aucun groupe ne se tenait pour battu, et cette éventualité lui paraissait la plus probable. Il n'y aurait pas de Bulgarie agrandie, pas de Serbie anéantie, la Belgique serait restaurée et les provinces russes restituées. Dans ce cas il serait très content de ne pas avoir participé à la guerre, car les anciens rapports avec Vienne et Berlin seraient rétablis automatiquement.

Ou bien la seconde éventualité: anéantissement d'un des groupes de Puissances. De cela il ne saurait être question pour le moment; en admettant que cela pourrait avoir lieu, il n'y aurait encore loin jusque-là et la Roumanie aurait tout le temps de se tenir sur l'expectative.

(En m'exposant tout cela M. Bratiano me fit entrevoir clairement qu'il entendait se rallier au dernier moment au groupe de puissances victorieux.)

[Documents Diplomatiques 22 juillet 1914–27 août 1916, p. 31-32]

18. 30 aprilie/13 mai 1916, București, Raportul lui Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, către István Burián, ministrul de externe, referitor la conținutul convorbirii cu Ion I.C. Brătianu, prim-ministru, despre conduita României în războiul mondial

Către Excelența Sa domnul Ministru
al Casei cezaro-crăiești și ministru de externe,
baron Burián István

Ca anexă la telegrama mea nr. 395 de ieri, am onoarea să mai raportez detaliat convorbire cu domnul Brătianu despre situație.

Domnul președinte al Consiliului de Miniștri a început cu aceea că el simte nevoia să discute cu mine absolut deschis, încă o dată după mult timp, pentru a-mi explica unele lucruri pe care eu poate nu le-am înțeles până acum, deoarece „în unele puncte” par a fi de altă părere decât el. A spus că el e un om care nu se lasă impresionat de „micile amănunte ale zilei”, dacă Verdunul cade sau nu, dacă noi cucerim sau nu undeva câțiva kilometri pătrați, lui îi este indiferent. Nu acest lucru va decide războiul. Decisiv este dacă una din cele două grupe combătante poate reuși să o zdrobească pe cealaltă sau dacă nu cumva ambele părți vor recunoaște că nu pot învinge și vor încheia o pace, aproximativ pe baza unui *statu quo*. În ambele cazuri însă politica sa este justă. În ultimul caz – cazul cel mai probabil –, pacea viitoare va crea o Europă care abia dacă se va deosebi de cea din 1914, toate sacrificiile și pierderile îngrozitoare vor fi fost deșarte și întreaga Românie îi va fi recunoscătoare că el a cruțat țara de ororile acestui război inutil.

Dacă însă o grupă combatantă va reuși într-adevăr să o distrugă pe cea adversă, un asemenea eveniment nu se poate întâmpla brusc și neobservat și atunci România are încă destul timp să ia hotărâri. El nu crede în acest sfârșit, dar dacă totuși acesta va surveni, atunci vor trece încă ani până să se ajungă atât de departe, căci la niciuna din grupele de puteri nu pot fi constatate semne de epuizare și, fiindcă România nu poate rezista într-un război care durează ani de zile, este clar că el trebuie „să aștepte”.

Dar, cum s-a spus, el crede mai curând că cele două părți combătante, care au mereu pe buze victoria, vor recunoaște cu timpul că nu există o victorie și că acest război care durează ani de zile este clar că el trebuie „să aștepte”. Dar, cum s-a spus, el crede mai curând că cele două părți combătante, care au mereu pe buze victoria, vor recunoaște cu timpul că nu există o victorie și că acest război se va sfârși fără un rezultat concludent. Rusia nu va accepta niciodată ca Serbia să dispară, de aceea nu se va naște o Bulgarie mare, nu va ceda niciodată Polonia și nu va încuviința niciodată să dea României Basarabia.

Europa se află într-o stare de febră care o împiedică să aibă o judecată clară, el personal însă și-a păstrat un cap limpede. În timpul când rușii se aflau în Carpați, el a fost asaltat să intre în război împotriva noastră, „deoarece ar fi sosit sfârșitul Monarhiei” – iar azi noi i-am gonit pe toți inamicii și ne aflăm adânc în țara dușmanului. S-ar putea desigur să urmeze și alte faze – și nefavorabile pentru noi – fără ca acestea să aducă vreo decizie. Acest război nu este ca altele – el nu are niciun precedent în istorie – și, de aceea, toate analogiile sunt greșite. În ce situație ar fi România dacă, urmând solicitării noastre, ar fi intrat în război alături de noi în 1914? Desigur că rușii ar fi invadat toată Moldova și jumătate din România ar fi azi „un morman de cenușă, ca Galiția”. România însă nu poate suporta același lucru ca Monarhia și în timp ce noi toți sângeram în acest război, România face afaceri destul de bune și, în afară de câteva capete înfierbântate, nimeni nu se mai plânge în țară.

El s-a dezobișnuit de a face o politică de combinații viitoare; nu se poate prevedea și *poate* că situația va fi cu totul alta peste șase luni și îl va obliga să ia cu totul alte hotărâri; azi, neutrali-

tatea este singura politică justă pentru România și oricare altul în locul său, care ar fi procedat altfel, în ultimii doi ani, ar fi făcut mai rău.

Dacă însă – cum este de presupus – acest cel mai oribil din toate războaiele va fi și cel mai lipsit de rezultate, iar Europa viitoare va rămâne aproximativ aceeași, atunci se vor dezvolta foarte repede și automat iarăși relații normale între România și Puterile Centrale. Aceasta se vede chiar de pe acum. Nevoile economice sunt mai puternice decât momentele afective; România și statele imperiale au nevoie unul de celălalt și se vor regăsi, în ciuda tuturor celor întâmplate.

Acesta este conținutul expunerilor domnului Brătianu, ceea ce constituie vechea confesiune de credință ministerială, cunoscută nouă tuturor: a rămâne neutru atâta timp cât este posibil, și când un grup de puteri este învins să te întorci împotriva lui, chiar în ultimul moment. Nou în aceasta a fost pentru mine sinceritatea lipsită de rușine cu care a vorbit domnul Brătianu și cu care el – tovarășul de alianță – ne-a dat să înțelegem că noi vom avea România împotriva noastră, dacă vom fi învinși. Bineînțeles că domnul președinte al Consiliului de Miniștri a întors chestiunea, în lungul său discurs, mai mult împotriva Rusiei și a accentuat de mai multe ori că posesiunea Basarabiei – fără zdrobirea Rusiei – este pentru România complet lipsită de valoare. Aici a fost evidențiat încă un moment, de asemenea nu nou, însă interesant care, ce e drept, n-a fost exprimat, dar care era subînțeles. Domnul președinte al Consiliului de Miniștri a lăsat să se înțeleagă că nimicirea Monarhiei este posibilă, aceea a Rusiei însă este exclusă, că de aceea se pot gândi la posesiunea de durată a Transilvaniei, nu însă la aceea a Basarabiei.

Este de la sine înțeles că eu am avut multe de opus expunerii domnului Brătianu. Amin-tesc răspunsul meu numai pe scurt, deoarece el prezintă puțin interes. Am combătut vederile domnului președinte al Consiliului de Miniștri dintr-un dublu punct de vedere: al moralei și al rațiunii. Am accentuat alianța și consecințele ei și am dat de înțeles domnului Brătianu că aici domnește o opoziție de neînving între vederile noastre. L-am lăsat apoi să înțeleagă că un război fără rezultat este tot atât de exclus ca și o înfrângere a noastră și că posibilitatea cooperării cu noi *după desăvârșirea victoriei* este o utopie.

Interesantă și completând convorbirea cu domnul Brătianu este afirmația regelui față de colegul meu bulgar (telegrama mea de azi cu nr. 396) și recunosc deschis că nu-mi este prea clar de ce aceste mărturisiri frumoase, din inimi prietenești, se revarsă brusc acum asupra noastră.

Poate că la baza aluziilor că „România poate porni cândva și contra noastră” se află dorința de a putea primi totuși și o concesie teritorială pentru neutralitatea ei. Dacă aceasta a fost intenția domnului Brătianu în lungile sale explicații, atitudinea mea plină de răceală față de predica lui l-a împiedicat desigur să facă chiar și numai o aluzie la această concluzie, cu atât mai puțin să o exprime deschis.

Ministrul plenipotențiar cezaro-crăiesc
Czernin

[Apud 1918 *la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 702-703, documentul 204; A se vedea documentul și în lucrarea *Documents Diplomatiques 22 juillet 1914– 27 août 1916*, p. 32-35]

19. 12/25 mai 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la opiniile deputatului von Herzberg asupra situației și conduitei României în războiul mondial

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

12 mai 1916

RAPORT

Zilele trecute a fost în București dl v. Herzberg, deputat al centrului, șeful propagandelor germane din străinătate – inclusiv Renania. Asupra situației imperiului, deputatul german ne-a făcut declarații foarte interesante.

Pe viitor, guvernul german se va dezinteresa de propagandele din țările neutre, rămânând lucrurile în situația actuală, adică să se beneficieze din fondurile cheltuite de până acum. Ziarele „Minerva” „Seara” și „Ziua” se vor menține, dar nu se vor acorda fonduri pentru nicio publicație nouă. Ziarului „Moldova”¹ i se acordă o subvenție de 60 000 lei anual prin Disconto-Gesellschaft – în afară de subvenția pe care o primește de la Viena –, cam tot atât. Ziarul „Libertatea” ca și revista „Cronica”¹ vor apărea atâta timp cât Bogdan Pitești va crede de cuviință să le mai ție, alte parale nu va mai primi.

Biuroul de informațiuni din str. Cosma se va mai menține și după războiu când se va ocupa cu propagandă comercială. O soluție definitivă în această privință nu s-a dat încă.

Guvernul german, ne spunea dl Herzberg, a căpătat convingerea că România nu poate și nu vrea să intre în războiu. Impresia mea este că România va face până la urmă o politică neutrală. Căci în situația guvernului din București, ca și în mintea oricărui om de stat român stă mai întâi de toate preocuparea independenței viitoare a statului actual și pe urmă considerațiuni de cucerire dincolo de graniță. Iar siguranța statului român stă în antagonismul germano-rus sau austriaco-rus. Acest antagonism va dura cel puțin încă cincizeci de ani în combinațiunile politice ale Europei de mâine. Nimeni nu poate gândi altfel. Orice alipire a României într-o parte sau într-alta a grupelor în luptă este pierderea independenței economice, după cari vine pierderea independenței politice.

De aceea trebuie să faceți încă multă vreme o politică de consolidare a statului român și când vă veți crede destul de tari, atunci puteți scoate sabia să loviți în dreapta sau în stânga.

„Bismarck² a făcut la noi politica internă sănătoasă până a creat unitatea Germaniei. Dar după 1890 ajunsese imposibil. Pe la 1897 când s-a dus la Hamburg și a văzut miile de vapoare și comerțul imens al Germaniei, atunci și-a dat seama că a avut dreptate Împăratul ca să-l trimeată la plimbare, deoarece nu văzuse că „viitorul Germaniei era de acum pe apă”.

„Din antagonismul ruso-german, România poate trage cunoștințe politice, economice și de cuceriri. Cu rușii la Strâmțtori, oricât s-ar întinde România ca teritoriu își va pierde mai curând sau mai târziu independența politică, înfeodându-se în Zollvereinul german³. Rusia

¹ „Cronica”, revistă săptămânală apărută între 12 februarie 1915 și 31 iulie 1916. Directorul publicației a fost Tudor Arghezi, iar director literar Gala Galaction. S-a pronunțat pentru aderarea României la Puterile Centrale.

² Otto von Bismarck (1815-1898), una dintre cele mai influente personalități ale scenei mondiale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Prim-ministru al Prusiei (1862-1890), cancelar al Confederației Germane de Nord (din 1867). A contribuit decisiv la unificarea Germaniei și la crearea celui de-al doilea Reich german (1871), devenind cancelar al acestuia până la demiterea sa în 1890. Diplomația lui, numită „politică realistă” (*Realpolitik*), și modul autoritar în care conducea statul i-au adus porecla de „Cancelarul de Fier”.

³ *Zollverein* (Uniunea Vamală Germană) a fost un bloc economic între statele germane ce a funcționat în perioada 1834-1919 cu scopul de a armoniza legăturile comerciale între statele germane. Prin crearea acestei structuri economice s-a realizat o piață unică pentru produsele germane. Prusia a fost liderul acestei uniuni,

exportă cereale și petrol ca și România. Cea dintâi nu va admite concurența produselor românești pe piețele Orientului pe care le stăpânește azi România.

Se vorbește în România despre un stat puternic maghiar. Eu nu cunosc așa ceva. Ungaria a intrat în Zollvereinul german și nu contează ca putere militară independentă. Cei de la Buda Pesta [care] pe viitor [dacă] nu vor face pe placul Berlinului, vor fi trimiși la plimbare.

Din cauza concurenței economice, o alianță politică cu Rusia vă este fatală, pe când cu noi – cu voia sau fără voia Dvs., se schimbă chestiunea. Noi avem nevoie de petrol și cereale de la dvs. Dumneavoastră aveți nevoie de industria noastră și de capitalul nostru. Tendința politică a Rusiei este să acapareze gurile Dunărei și Strâmtorile: adică sufocarea Dvs. politică și economică. Noi, prin situația geografică a României, avem tot interesul ca s-o facem mai puternică pentru a domina drumul în Orient împotriva oricăror surprize din Balcani (Convorbitorul făcea aluzie la o schimbare de politică a Bulgariei).

Pentru aceste motive și altele de ordin militar și politic cred că România, dăinuind actuala stare de pe fronturi, nu se va mișca. Nu va merge împotriva noastră, fiindcă n-are încredere în Rusia, și nu va merge cu noi, fiindcă și-a luat angajamente solemne de a fi alături de Quadruplă.

Ceea ce ne preocupă acum pe noi germanii este problema alimentației care se complică din zi în zi. Se mai crede încă în rezerve importante, dar ca statul să poată controla toate și distribui în mod echitabil alimentele, are nevoie de o mână de fier, de un fel de dictatură. Acest om va fi dr. Kelfferich, un om providențial, actualul ministru de finanțe.

„Orice ar face, lipsuri vor fi: grăsimile, ne lipsesc carnea și bumbacul. Dar foamete nu va fi și vom trăi cum vom putea. Din acest punct de vedere nici adversarii noștri nu stau mai bine. Dar trebuie să recunoaștem că poporul nostru vrea pacea. Financiarii mari nu mai pot da capitaluri noi pentru noi împrumuturi de războiu. Și jertfe nu putem face la infinit”.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, dosar nr. 7/1916, f. 124-126]

20. 29 mai/11 iunie 1916, Berna, Telegrama legației din Elveția, semnată Mihail Păcleanu, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, privind tentativele de pace întreprinse de autoritățile ungare pe lângă cercuri din Franța și Rusia

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

LEGAȚIUNEA CABINETULUI MINISTRULUI

No. 18128/30 iunie 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

Legățiunea din Berna

No. 1539

Data 29 mai/12 iunie 1916

Excellence Porumbaru

Ministre Affaires Etrangères

Bucarest

Dès réception de Votre télégramme chiffré, je suis allé voir l'Ambassadeur de France avec lequel je suis particulièrement lié. Je lui ai dit qu'un ami, de passage, m'a donné la nouvelle que les Hongrois auraient envoyé quelques hommes politiques à Londres et Petrograd tâter le terrain en vue d'une paix séparée et que je voulais contrôler cette nouvelle en lui demandant à lui, qui était toujours bien renseigné, s'il en savait

iar după formarea imperiului (1871), acesta a preluat rolul statului prusac. La ea au aderat și alte state- Suedia, Norvegia, Luxemburg.

quelque chose. Il m'a répondu catégoriquement qu'il n'a jamais entendu parler d'une pareille mission: „d'ailleurs, comment voulez-vous qu'il aillent à Londres ou à Petrograd? On ne les y recevraient pas! Nous ne sommes pas disposés à conclure actuellement une paix séparée avec la Hongrie et – ajouta-t-il en riant – nous ne pensons pas lui garantir la Transylvanie. Tout ce que je sais – m'a dit Monsieur Beau – c'est qu'il y a quelques semaines le Comte Andrassy a été à Montreux, où il a voulu s'aboucher avec un journaliste français, qui a refusé d'aller le voir”. Lui ayant demandé s'il m'autorise de communiquer ce qu'il m'a dit à mon Gouvernement, il m'a répondu, sans hésiter: „absolument”. Comme j'ai dit plus haut, l'Ambassadeur est un ami à moi, qui me parle toujours ouvertement et sincèrement: je suis donc tout-à-fait sûr de ses dires. Il est venu ces derniers jours me faire deux ou trois visites et il dînera chez moi Vendredi prochain avec le Ministre d'Italie, en toute intimité à cause de mon grand deuil. Il m'a promis de m'intéresser et m'a la une longue note, tirée de son dossier secret, envoyée par son meilleur et plus sûr informateur, concernant le Comte Tisza et les difficultés qu'il rencontre dans son pays: lors de la première invasion russe il faisait risette aux alliés, après la défaite russe de l'année dernière il est devenu un fervent allemand; mais l'accord économique provisoire conclu le 25 Janvier dernier entre l'Autriche-Hongrie et l'Allemagne a suscité beaucoup de mécontentements contre le Comte Tisza. Vu la marche des affaires militaires actuelles, sa situation est très difficile.

Pacliano

No. 1589

[Arh.M. A. E., E. 2, partea a II-a, Berlin Berna 1914-1924, vol. 27, p. 303-304]

21. 29 mai/11 iunie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind raporturile de comandament germano-austro-ungare în condițiile declanșării ofensivei Brusilov

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

29 mai 1916

RAPORT
(din sursă germană)

În cercurile Legațiunii Germane se discută cu multă aprindere o încordare a relațiilor între cabinetul din Berlin și cel din Viena, din cauza ofensivei rusești pe frontul oriental.

Șeful Statului-Major german a remis un lung și documentat exposeu guvernului în care arată greșita tactică a celor de la Viena, prin care au dislocat trupe de pe frontul oriental, trimițându-le pe frontul italian. Exposeul arată apoi că cei de la Viena contrar celor stabilite între ambele state majoare au deplasat aceste trupe, deși cei de la Viena aveau continuu știri din Berlin că noi forțe rusești sunt zilnic aduse pe front și că în curând vor lua contact cu inamicul.

Acest exposeu a fost înmănat Împăratului, care a fost viu afectat de aceste proceduri.

Pe lângă aceasta, Statul-Major austriac a cerut întăriri, însă cei de la Berlin au cerut o dislocare a trupelor de pe frontul italian, ei neputând face imediat față ofensivei rusești.

Austriacii, pe de altă parte, cer cu insistență ca generalul Mackensen să ia comanda trupelor pe frontul oriental de sud, deși cei de la Berlin au răspuns în primul moment că prezența generalului Mackensen este reclamată pe frontul balcanic, totuși nu este exclus ca el să ia comanda trupelor din Polonia de sud.

Știrea aceasta a fost comunicată oficial și ministrului Bussche, spre a putea asigura, eventual, guvernul român că ofensiva rusă este trecătoare și că nu este exclusă posibilitatea ca generalul Mackensen să ia comanda ofensivei.

Certurile intestine mai au de cauză și faptul că cei de la Viena și Pesta au refuzat în ultimul timp cererile celor din Berlin, în ceea ce privește alimentele și grânele, motivând aceasta prin stricta lor necesitate. O comunicare oficială a sosit Legațiunii, anunțând însă că un acord s-a semnat între ambele guverne, în care se anunță că Austro-Ungarii vor alimenta pe Germani cu tot disponibilul, fără compensații din partea germanilor și fără niciun angajament afară de cel pur militar. Această convenție ar fi făcut pe cei de la Berlin să fie mai înduplecați.

S-a mai cerut în mod imperios de către cei din Berlin ca comanda generală a trupelor austro-ungare să treacă la Marele Cartier General german. În prezent au loc schimburi de note în vederea acestui scop.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, dosar nr. 7/1916, f. 377]

22. 1/14 iunie 1916, Sinaia, Telegrama lui Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată lui István Burián ministrul de externe, prin care informează despre schimbarea de atitudine a lui Ion I.C. Brătianu referitoare la perspectivele războiului și posibilitatea ca România să părăsească neutralitatea

Secret

Obiectul: Situația politică
 Conte Ottokar Czernin,
 către Excelența Sa, domnul ministru al
 Casei cezaro-crăiești și ministru de externe,
 baronul Burián István

Dacă pentru mine ar mai fi fost nevoie de o dovadă că domnul Brătianu simte că sosește ceasul lui cel mare, convorbirea mea de ieri cu domnul președinte al Consiliului de Miniștri mi-ar fi adus această dovadă.

Am arătat deja, cu ocazia ultimei mele expuneri în fața Excelenței Voastre, ce mare diferență există în sufletul românesc între ceea ce a fost mai înainte și ceea ce este acum, și am accentuat că românii nu vor mai suporta să vadă pe ruși înaintând în Monarhie. Când rușii se aflau la Lemberg și Przemyśl, când mărsăluiau spre Breslau, situația de aici era mai bună decât azi, căci domnul Brătianu nu credea într-o situație definitivă, în timp ce azi el simte că se apropie sfârșitul războiului, un sfârșit la care el vrea să fie prezent cu orice preț.

Am reușit ieri să-l fac să vorbească mai bine și mai clar decât în ultimul timp. Domnul Brătianu a început să explice „groaznicele dificultăți interne” pe care le are de întâmpinat pentru „a rezista instigatorilor la război” și s-a epuizat în enumerarea meritelor sale, acumulate în trecut, pentru păstrarea neutralității. Momentan, nu există nici agitație, nici instigare la război – cel puțin în mult mai mică măsură decât a existat în ultimii doi ani. Domnii Filipescu și Ionescu sunt relativ calmi, abia dacă dau vreun semn – firește numai fiindcă ei se știu ca și ajunși la țintă și că alte eforturi sunt absolut de prisos.

Într-o formă prietenoasă l-am făcut atent pe domnul Brătianu că politica sa din ultimii doi ani a cucerit încrederea țării, care îi lasă conducerea cu deplină încredere și fără amestec, și am exprimat domnului președinte al Consiliului de Miniștri admirația mea că a ferit țara,

în diferite momente critice din trecut, de o catastrofă și de a ajunge implicată într-un război lipsit de perspectivă cu Puterile Centrale. Atunci i-a scăpat domnului Brătianu un cuvânt, care a luminat ca un reflector electric concepția sa: „E foarte adevărat ceea ce spuneți – a exclamat el –, dar de data aceasta nu mai este același lucru. Războiul se apropie de sfârșit”. Apoi a făcut câteva observații, că materialul nostru uman epuizat se află în fața maselor inepuizabile ale Antantei și în special ale Rusiei.

Domnul Brătianu a ascultat calm replica mea. Eu i-am expus cât de falsă este concepția sa, ce rezerve puternice mai are atât Germania, cât și noi, cât de consolidați și uniți suntem noi, în timp ce în lagărul inamic se arată puternice fenomene de descompunere, și am indicat cu certitudine pozitivă că în chiar săptămânile următoare se va prezenta o imagine complet schimbată.

Domnul Brătianu n-a fost cu totul inaccesibil expunerilor mele și a și admis că în România există un curent pentru neutralitate, cum a dovedit marea demonstrație social-democrată de ieri.

Noi însă nu ne lăsăm înșelați de aceste expuneri ale domnului Brătianu; acest politician șiret, care vrea mereu să mai câștige timp, încă vreo câteva săptămâni, este foarte bucuros să poată arăta Antantei care îl presează că el are mari dificultăți „față de curentul pacifist din țară, care nu vrea război”. Președintele Consiliului de Miniștri crede, cu mai multă certitudine decât oricând, că foarte curând îi va fi dat să facă o *plimbare militară* în Transilvania, dar rodul nu-i pare încă pe deplin copt.

Situația este critică. Câteva săptămâni România se va mai menține liniștită – afară de un caz neprevăzut –, apoi însă nu, dacă situația de război nu se schimbă și retragerea noastră durează.

Este de datoria mea să expun Excelenței Voastre clar și absolut deschis părerea mea, oricât de neplăcut, trebuie, din nefericire, să impresioneze. Eu mă știu tot atât de eliberat de pesimism, ca și de acel optimism care își spune că nu există un pericol, dacă închizi ochii și nu vrei să-l vezi.

Cu colegul meu german am avut ieri o discuție serioasă. Eu nu știu exact ce raportează el la Berlin, știu însă că el a avut totdeauna mai multă încredere în domnul Brătianu decât mine și a fost totdeauna împotriva sugestiilor mele repetate în trecut, cunoscute Excelenței Voastre, de a încerca înlocuirea domnului Brătianu cu Marghiloman. Domnul von dem Bussche părea mirat de părerea mea despre situație, care totuși este pe deplin împărtășită de atașatul militar imperial german, colonelul baron Hammerstein; dacă și în ce măsură domnul von dem Bussche va raporta acum, în sfârșit, adevărul la Berlin nu pot constata.

Ca totul azi în Europa, politica românească este un fenomen de reflectare imediată a evenimentelor militare; cu mult mai imediat și mai direct decât anul trecut; deoarece aici toată lumea crede că ultimul capitol al marii drame a început.

Această singură propoziție conține de fapt tot ceea ce este posibil să se raporteze de aici: dacă îi respingem pe ruși sau îi oprim definitiv, România va mai aștepta; în caz contrar, trebuie să contăm pe un război împotriva României.

Ministrul plenipotențiar cezaro-crăiesc
Czernin

[Apud 1918 la Români. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, p. 727-728, documentul 216]

23. 4/17 iunie 1916, Zürich, Informații din sursă elvețiană (André K. Sayous) referitoare la schimburile economice dintre România și Germania

Zürich, 17 juin 1916

Trafic entre l'Allemagne et la Roumanie

Quelques informations

a. Pour le transport des grains roumains à destination de l'Allemagne, l'Allemagne a fait démonter et remonter sur les rives du Danube un bateau à vapeur. Bientôt circuleront 7 bateaux semblables.

b. Deux trains de pétrole circulent chaque jour entre Campina et des ports du Danube. L'Allemagne a envoyé en Roumanie des wagons-citernes. La Sté Baneasa a été autorisée à envoyer 10 000 kgs de benzine en Allemagne.

c. Les achats de la Roumanie en Allemagne portent sur les articles les plus divers, notamment: machines agricoles, installations télégraphiques et téléphoniques, matières premières pour l'industrie et pour la fabrication du papier, drap (pour une valeur de 8 millions de mark). Ceci est fort intéressant au point de vue de la situation économique de l'Allemagne, car ce pays n'a pas trop de matières premières pour la fabrication du papier, ni trop de tissus de laine.

d. Les trains Carmen partent de Ratibor, Pirna et Ratisbonne. C'est là qu'on compose les wagons pour train complet. Les envois sur les points de concentration ont lieu à un tarif très réduit.

e. Pour les achats roumains, les commissionnaires allemands se sont organisés; on a fait dans la société une part très forte aux villes hanséatiques, particulièrement atteintes par le blocus.

f. Il existait à Berlin, depuis nombre d'années, une union germano-roumaine de protection des créanciers dont le nom indique le but. En prévision de relations plus étroites des deux pays, cette union devient l'association économique germano-roumaine.

André K. Sayous

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 23 cadre 11-11 a 17 iunie 1916]

24. 15/28 iunie 1916, Sinaia, Raportul lui Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresat lui István Burián, ministrul de externe, privind posibilitatea ca România să atace Austro-Ungaria în termen de 6-7 săptămâni

Contele Ottokar Czernin – către baronul Burián

Sinaia, 28 iunie 1916

Așa cum am raportat în toate telegramele mele din ultimele zile referitoare la această chestiune, președintele Consiliului de Miniștri, Brătianu, nu intenționează să înceapă imediat un război împotriva noastră, dar se pregătește, atât din punct de vedere politic, cât și militar, pentru această eventualitate.

O face prin aceea că duce tratative intense cu Antanta. După cum m-am putut informa, postulatele lui Brătianu sunt în linii mari următoarele:

- I. Ofensiva generală a Antantei și înaintarea victorioasă a forțelor ruse;
- II. Acoperirea spatelui împotriva Bulgariei;
- III. Transilvania, Banatul și Bucovina drept recompensă pentru colaborare;
- IV. Declararea războiului din partea României se va face numai împotriva Monarhiei, nu și împotriva Germaniei;
- V. Livrări de muniții și artilerie.

Firește, nu pot să știu dacă postulatele sună exact așa, dar este sigur că acestea sunt în linii mari dorințele lui Brătianu.

Din aceste condiții puse se poate deduce ușor ce politică se așteaptă din partea României. Înainte de toate, este clar că evenimentele militare viitoare – și îndeosebi pe frontul de răsărit – vor fi hotărâtoare în privința atitudinii României. Dacă vom pierde în continuare teren și rușii ar pătrunde în Ungaria, atunci situația ar deveni necondiționat, deosebit de critică.

Pe de altă parte, anumite momente, pledează pentru faptul că Brătianu mai dorește un răgaz de câteva săptămâni, înainte să riște pasul hotărâtor. În primul rând, România nu poate primi mai devreme de 6-8 săptămâni artileria și munițiile cerute, în al doilea rând, nici succesele militare pretinse de Brătianu de la Antanta, nici în cel mai rău caz, nu se vor ivi de azi pe mâine și – *last not least* – **vine vremea secerișului, pe care Brătianu ar prefera să o aștepte. Din toate acestea rezultă că, după calculele lui Brătianu, stadiul critic va fi probabil în a doua jumătate a lui august, când guvernul român – condiționat întotdeauna de situația noastră militară generală – vede posibilă trădarea despre care e vorba.**

Există și alte amănunte ale evenimentelor care par a fi interesante, cum ar fi îndeosebi așa-zisa nouă pretenție a lui Brătianu, potrivit căreia numai nouă să ni se declare război, nu și Germaniei. Regele este un sprijin slab pentru cauza noastră, deoarece – așa cum se știe – el joacă alături de Brătianu un rol minor, dar acea reținere a lui „Hohenzollern” de a comite trădarea josnică împotriva sângelui propriu poate avea o anumită importanță.

Nu e lipsită de interes informația, provenită din surse sigure, că Rusia se pare că șovăie în livrarea artileriei și munițiilor solicitate, până ce nu intră în posesia promisiunii obligatorii a președintelui Consiliului de Miniștri, Brătianu, că va intra într-adevăr în acțiune și, de asemenea, că Anglia a reușit să spulbere ezitățile Petersburgului.[Petrograd]

Deci nici încrederea Rusiei în Brătianu nu este mai mare ca a noastră!

[Apud 1918 la Români. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, p. 719-720, documentul 213]

25. 16/29 iunie 1916, Sofia, Telegrama legației române din Sofia, semnată Langa-Rășcanu, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, privind audiența la prim-ministrul bulgar Vasil Radoslavov referitoare la relațiile dintre România și Bulgaria.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Cabinetului Ministrului

No. 16832/16 iunie 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ
de la Legațiunea noastră din Sofia
No. 1360 din 16/29 iunie 1916

Excellence Porumbaru
Ministre Affaires Etrangères
Bucarest

Dans le courant de la conversation que j'ai eue hier soir avec le Président du Conseil, il m'a exprimé son contentement de voir que le Quartier-Général s'est décidé à rouvrir la frontière vers nous. „La prolongation d'une pareille mesure, m'a dit Monsieur Radoslavoff, ne peut que nuire aux relations entre les deux pays et je tiens à ce que les rapports entre la Bulgarie et vous restent toujours des meilleurs et des plus amicaux. Pour cette raison, je mettrai encore mes plus vives insistances auprès du Quartier Général afin que le point frontière de Roustchouk soit à son tour rouvert, malgré la crainte des espions russes qui se trouvent en Roumanie, en si grand nombre, comme dans tous les pays neutres. Mais il est difficile de s'entendre avec les militaires. J'ai bien des difficultés avec eux.

Le Président du Conseil, parlant de notre situation politique et économique, saisi l'occasion de faire de nouveau les éloges de S.M. le Roi et du Gouvernement Royal. Votre position est bien difficile, car, a-t-il dit, vous avez deux puissants voisins qui ferent tout pour ne pas vous laisser tranquilles jusqu'à la fin.

Il m'a démenti catégoriquement les bruits d'après lesquels l'armée bulgare aurait occupé encore quelques points stratégiques en Grèce. „Nous n'avons pas besoin d'avancer; nous attendons, bien préparés, l'offensive des Alliés qui n'oseront jamais la prendre.”

Le Président du Conseil venait d'ouvrir la session extraordinaire du Sobranié, donnant lecture du discours du trône. La session sera courte; juste le temps de voter les six derniers douzième de l'armée et pour les territoires libérés et acquis. Les crédits extraordinaires pour l'armée montent à 350 millions; ceux pour l'organisation administrative des nouveaux territoires, à 40 millions; ensuite des crédits supplémentaires s'élevant à 34 millions, dont 21 pour la dette publique.

Après avoir fait cette énumération, le Président du Conseil a ajouté: „Comme vous voyez, la guerre nous coûte beaucoup d'argent. Toutes nos ressources sont à l'armée. Il faut espérer que cette guerre prendra fin vers la fin de l'année. Je crois que cet été les Allemands et les Russes feront leurs derniers efforts”.

Langa-Rășcanu

No. 1360

[Arh. M.A.E., E. 2, partea a II-a, Roma-Sofia 1914-1924, vol. 35, p. 486]

26. 15/28 iulie 1916, Sofia, Telegrama ministrului român la Sofia, Gheorghe Derussi, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, referitoare la primirea sa în audiență de către premierul Vasil Radoslavov.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Cabinetului Ministrului

No. 19879/15 iulie 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ
de la Legațiunea noastră din Sofia
No. 1641 din 15/28 iulie 1916

*Excellence Porumbaru
Bucarest*

J'ai enfin pu voir Mr. Radoslavoff. Il s'est excusé de ne pas m'avoir reçu ces trois semaines, à cause des difficultés parlementaires qu'il a réussi à peine à aplanir. Je n'ai plus trouvé l'homme satisfait et absolement confiant dans le succès de sa politique. Il m'a paru quelque peu socioux et dans sa conversation il a accentué les nombreuses difficultés financières, politiques et militaires auxquelles était aux prises son pays. Autrefois il ne discutait même pas la victoire de l'Allemagne; aujourd'hui, m'a-t-il dit: A la grâce de Dieu, avec un accent où il y avait plus de découragement que d'assurance. Comme corollaire, il m'a affirmé, pour la centième fois, son ferme désir de travailler en bonne intelligence avec la Roumanie.

Je lui ai répondu que, sous ce rapport, ses intentions se rencontrent avec celles du Gouvernement libéral roumain, qui a toujours eu pour principe le maintien des rapports de bon voisinage avec la Bulgarie. J'ai ajouté que, dans cet ordre d'idées, la fermeture du point de Roustchouk a été une mesure mal inspirée, car elle pouvait faire croire à une tension qui n'existait pas. Le Président du Conseil m'a donné raison en disant qu'il a été contre cette disposition, mais que le Général Jekoff a déclaré qu'autrement il ne pouvait se défendre contre le réseau d'espionnage que les Russes ont instalée à Giurgiu. Nous sommes entourés d'ennemis à la fin de cette guerre en conservant l'amitié de la Roumanie. Le Président du Conseil

m'a promis d'user de son influence pour amener une solution des différentes questions dont je l'ai entretenu et dont traitent mes télégrammes spéciaux, expédié en même temps que celui-ci.

En me parlant de l'accord établi avec le parti de Mr. Guechoff, Mr. Radoslavoff m'a dit que la Bulgarie fera une politique essentiellement nationale. J'ai cru comprendre dans ces paroles que, le cas échéant, on voudrait se servir du concours du parti de Mr. Guéchoff pour aplanir les voies à un compromis éventuel avec la Russie.

Malgré le ton nébuleux que Mr. Radoslavoff emploie, j'ai l'impression que le Gouvernement bulgare est très soucieux de l'avenir, que l'attitude de la Roumanie l'inquiète au premier chef et que mes paroles ont produit un visible soulagement.

Derussi

No. 1641

[Arh. M.A.E., fond E. 2, partea a II-a, Roma-Sofia 1914-1924, vol. 35, p. 503]

27. 21 iulie/3 aug 1916, Sofia, Telegrama lui Gheorghe Derussi, ministrul român la Sofia, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, prin care transmite conținutul discuției cu prim-ministrul bulgar Vasil Radoslavov referitoare la incidentele de la frontiera româno-bulgară.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Cabinetului Ministrului

No. 20478/21 iul. 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ
de la Legațiunea noastră din Sofia
No. 1752 din 21 iulie/3 august 1916

Excellence Porumbaru
Bucarest

Réponse au télégramme, je me suis expressé de demander audience au Président du Conseil qui m'a reçu aujourd'hui même. Je lui ai fait la communication dont vous m'avez chargé, en attirant, conformément à vos instructions, son attention sur les conséquences sérieuses que la répétition des incidents de frontière pourrait entraîner. Comme le télégramme de Votre Excellence était forcément résumé en ce qui concerne les incidents, je n'ai pas pu entrer dans la discussion de détails matériels dont le Président du Conseil n'a lui-même aucune connaissance. Il faudra, d'ailleurs, nous attendre, naturellement, à ce que les Bulgares contestent les faits en rejetant sur nous toutes les responsabilités.

J'ai réussi, néanmoins, à faire impression sur Monsieur Radoslavoff et il m'a dit que, à la suite de notre dernier entretien, il a signalé au Généralissime Jekoff¹ l'état d'esprit qui régné parmi les troupes bulgares de la frontière, en lui demandant d'agir pour éviter au Gouvernement toute complication. Le Généralissime a avoué qu'en effet il y a parmi les soldats, des têtes chaudes et il a promis de se rendre lui-même en inspection sur la frontière afin de voir les choses.

Donc je pense que, avant de prendre de notre part toutes les précautions possibles, il serait préférable d'attendre le résultat de la promesse du Président du Conseil que j'ai vu aujourd'hui, très soucieux d'éviter

¹ Nikola Todorov Jekov (1864-1949), general bulgar, cu studii militare la Școala Superioară de Război de la Torino, absolvită în 1898. În anii 1913-1914 a făcut parte din misiunea bulgară de la Istanbul, calitate în care a negociat convenția dintre Bulgaria și Imperiul Otoman. În august 1915 a fost desemnat ministru de Război, iar, în septembrie 1915 a fost investit comandant-șef al armatei bulgare. A trecut în rezervă la începutul lunii noiembrie 1918.

toute complication avec la Roumanie. C'est pourquoi j'ai préféré ne pas faire de ma démarche une note écrite pour ne pas envenimer les choses dans la phase délicate que nous traversons.

Je me contenterai de laisser à Monsieur Radoslavoff une notice sur les faits concrets, comme suite à notre conversation. Je compte aussi aller voir Monsieur Dobrovitch car le Roi a, sur l'armée, une influence directe et Monsieur Radoslavoff prétend que le Roi est tout-à-fait dans l'idée de ne pas gêner les relations avec la Roumanie.

Derussi

No. 1752

[Arh. M.A.E., fond E. 2, partea a II-a, Roma-Sofia 1914-1924, vol. 35, p. 510]

28. Extras din memoriile lui Erich von Falkenhayn privind atitudinea României în contextul ofensivei Brusilov

Les mesures dont il vient d'être parlé furent arrêtées, en tenant déjà compte de l'attitude de la Roumanie. Cette attitude devenait moins favorable au fur et à mesure que les Russes progressaient. De nouveau, les frontières furent fermées. Le bruit courait que des pourparlers sérieux étaient derechef en cours au sujet de l'entrée de la Roumanie dans l'Entente. Des propos tenus par le roi et la reine ainsi que par quelques-uns des hommes politiques ne laissaient subsister aucun doute sur leurs véritables sentiments et sur leurs intentions. Sur ces entrefaites, on apprit aussi que le matériel de guerre indispensable à la Roumanie pour entrer en campagne était en route par la Russie, mais qu'il ne pouvait arriver à destination que dans de nombreuses semaines. Enfin, l'on pensait que le déclenchement de la Roumanie ne se produirait qu'après la fin de la moisson, en septembre, et seulement si la situation de l'Autriche-Hongrie devait continuer à empirer jusque-là. Les très rusés politiciens de Bucarest trouvaient d'ailleurs dangereux de se décider à commencer une partie aussi sérieuse avec la Bulgarie dans le dos.

L'idée de prévenir l'attaque roumaine menaçante, en attaquant nous-mêmes les premiers, n'était pas réalisable en juin. On peut ajouter également qu'elle ne le fut pas davantage en juillet ou en août. Les forces et les moyens indispensables au franchissement, pour cette opération offensive difficile, des Carpathes du Sud et des Alpes de Transylvanie, étaient plus nécessaires sur un autre point. On pouvait encore moins songer à tenir ces forces et ces moyens prêts pour la défense dans la Hongrie Sud-Est. Les hauts commandements alliés résolurent dès lors de mener la guerre contre les Roumains au nord des montagnes exclusivement sous la forme d'une riposte. Les préparatifs à cet effet commencèrent aussitôt après la percée russe à Lutsk. Etant donnée sa situation, l'Autriche-Hongrie ne pouvait tout d'abord y prendre qu'une part peu active. Aussi les préparatifs furent-ils poussés avec d'autant plus de zèle par les Allemands. On organisa de nouvelles unités qui reçurent une instruction spéciale et l'équipement convenant à la nature du théâtre de guerre envisagé. En outre, des troupes allemandes du service des chemins de fer entreprirent la transformation des lignes ferrées capables d'un rendement très faible dans et vers cette région, afin de permettre, en cas de besoin, d'exécuter rapidement la concentration des troupes. On procéda aux reconnaissances nécessaires pour les opérations éventuelles.

[Erich von Falkenhayn, *Le Commandement Suprême de l'Armée allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles*, p. 197-198]

**29. 14/27 august 1916, Viena, Declarația de război a României adresată Austro-Ungari-
ei, înmănată de Edgar Mavrocordat¹, ministrul în capitala monarhiei dualiste**

**LA DÉCLARATION DE GUERRE DE LA ROUMANIE
À L'AUTRICHE-HONGRIE**

L'Alliance conclue entre l'Allemagne, l'Autriche-Hongrie et l'Italie n'avait, d'après les déclarations même des Gouvernements, qu'un caractère essentiellement conservateur et défensif. Son objet principal était de garantir les pays alliés contre toute attaque du dehors et de consolider l'état de choses créé par les Traités antérieurs. C'était dans le désir d'accorder sa politique à ces tendances pacifiques que la Roumanie se joignait à cette Alliance.

Vouée à l'œuvre de sa reconstitution intérieure et fidèle à sa ferme résolution de demeurer dans la région du bas-Danube un élément d'ordre et d'équilibre, la Roumanie n'a cessé de contribuer au maintien de la paix dans les Balkans. Les dernières guerres balkaniques, en détruisant le statu-quo, lui ont imposé une nouvelle ligne de conduite. Son intervention a hâté la paix et a rétabli l'équilibre; elle s'est contentée pour elle-même d'une rectification de frontière qui lui donnait plus de sûreté contre une agression et qui en même temps réparait l'injustice comise à son détriment au Congrès de Berlin. Mais, dans la poursuite de ce but, la Roumanie a eu la déception de constater qu'elle n'avait pas rencontré auprès du Cabinet de Vienne l'attitude à laquelle elle était en droit de s'attendre.

Lorsque la guerre actuelle a éclaté, la Roumaine, ainsi que l'avait fait l'Italie, a décliné de s'associer à la déclaration de guerre de l'Autriche-Hongrie, dont elle n'avait pas été prévenue par le Cabinet de Vienne. Au printemps de 1915 l'Italie déclarait la guerre à l'Autriche-Hongrie: la Triple Alliance n'existait plus. Les raisons qui avaient déterminé l'adjonction de la Roumanie à ce système politique disparaissaient en même temps. Au lieu d'un groupement d'États cherchant par des efforts communs à travailler d'accord pour assurer la paix et la conservation des situations de fait et de droits créées par les traités, on se trouvait en présence de Puissances se faisant la guerre précisément dans le but d'arriver à transformer de fond en comble les anciens arrangements qui avaient servi de base à leur Traité d'Alliance. Ces profonds changements étaient pour la Roumanie une preuve évidente que le but, qu'elle avait poursuivi en s'adjoignant à la Triple-Alliance, ne pouvait plus être atteint et qu'elle devait diriger ses vues et ses efforts vers des voies nouvelles; d'autant plus que l'œuvre entreprise par l'Autriche-Hongrie prenait un caractère menaçant pour les intérêts essentiels de la Roumanie, ainsi que pour ses aspirations nationales les plus légitimes.

En présence d'une modification aussi radicale de la situation créée entre la Monarchie Austro-Hongroise et la Roumanie, cette dernière a repris sa liberté d'action.

La neutralité que le Gouvernement Royal s'est imposée, à la suite d'une déclaration de guerre faite en dehors de sa volonté et contraire à ses intérêts, avait été adoptée en première ligne à la suite des assurances données au début par le Gouvernement Impérial et Royal que la Monarchie, en déclarant la guerre à la Serbie, n'avait pas été inspirée par un esprit de conquête et qu'elle ne poursuivait en aucune façon des acquisitions territoriales. Ces assurances ne se sont pas réalisées.

Aujourd'hui nous nous trouvons devant une situation de fait d'où peuvent sortir de grandes transformations territoriales et des changements politiques de nature à constituer une grave menace pour la sûreté et l'avenir de la Roumanie. L'œuvre de paix que la Roumanie, fidèle à l'esprit de la Triple-Alliance, avait essayé d'accomplir, a été ainsi rendue stérile par ceux-là mêmes qui étaient appelés à l'appuyer et à la défendre.

¹ Edgar Mavrocordat (1857-1934), diplomat român, a fost reprezentantul României la Belgrad (1899-1905), Haga (1905-1911) și Viena (1911-1916). În această ultimă calitate a înaintat, în ziua de 14/27 august 1916, la ora 21.00, declarația de război a României adresată Austro-Ungariei. După război a fost ministru plenipotențiar în Japonia (1921-1924). S-a căsătorit în 1885 cu Irene de Moret de Blaramberg (1865-1955), fiica Mariei Băleanu (1844-1886) și a lui Constantin Moret de Blaramberg (1838-1886), aghiotant al domnitorului Alexandru Ioan Cuza și al regelui Carol I al României.

En adhérant en 1883 au groupe des Puissances Centrales, la Roumanie, loin d'oublier les liens de sang qui unissaient les populations du Royaume aux Roumains, sujets de la Monarchie Austro-Hongroise, avait vu, dans les rapports d'amitié et d'alliance qui s'étaient établis entre les trois grandes Puissances, un gage précieux pour sa tranquillité intérieure aussi bien que pour l'amélioration du sort des Roumains de l'Autriche-Hongrie. En effet l'Allemagne et l'Italie qui avaient reconstitué leurs Etats sur la base du principe de nationalité ne pouvaient pas ne pas reconnaître la légitimité du fondement sur lequel reposait leur propre existence. Quant à l'Autriche-Hongrie, elle trouvait dans les relations amicales qui s'établissaient entre elle et le Royaume de Roumanie les assurances pour sa tranquillité tant à l'intérieur qu'à nos frontières communes; car elle n'était pas sans savoir à quel point le mécontentement de la population roumaine se répercutait chez nous, menaçant à chaque instant de troubler les bons rapports entre les deux États.

L'espoir que nous avons fondé à ce point de vue sur notre adhésion à la Triple-Alliance a été trompé. Pendant une période de plus de trente ans les Roumains de la Monarchie non seulement n'ont jamais vu introduire une réforme de nature à leur donner même un semblant de satisfaction, mais ils ont au contraire été traités comme une race inférieure et condamnés à subir l'oppression d'un élément étranger qui ne constitue qu'une minorité au milieu des nationalités diverses dont se compose l'Etat Austro-Hongrois. Toutes les injustices qu'on faisait subir à nos frères ont entretenu entre notre pays et la Monarchie un élément continu d'animosité que les Gouvernements du Royaume n'arrivaient à apaiser qu'au prix de grandes difficultés et de nombreux sacrifices.

Lorsque la guerre actuelle a éclaté, on pouvait espérer que le Gouvernement Austro-Hongrois, tout au moins à la dernière heure, finirait par se convaincre de la nécessité urgente de faire cesser cette injustice qui mettait en danger non seulement nos relations d'amitié, mais même les rapports normaux qui doivent exister entre des Etats voisins.

Deux années de guerre, pendant lesquels la Roumanie a conservé la neutralité, ont prouvé que l'Autriche-Hongrie, hostile à toute réforme intérieure pouvant rendre meilleure la vie des peuples qu'elle gouverne, s'est montrée aussi prompte à les sacrifier qu'impuissante à les défendre contre les attaques extérieures.

La guerre à laquelle prend part presque toute l'Europe met en discussion les plus graves problèmes touchant au développement national et à l'existence même des États; la Roumanie, mue par le désir de contribuer à hâter la fin du conflit et sous l'empire de la nécessité de sauvegarder ses intérêts de race, se voit forcée d'entrer en ligne à côté de ceux qui peuvent lui assurer la réalisation de son unité nationale.

Pour ces raisons elle se considère, dès ce moment, en état de guerre avec l'Autriche-Hongrie.

Em. Porumbaro

Ministre des Affaires Etrangères

[România în Războiul Mondial 1916-1919, volumul I, Documente anexe, p. 1-2]

30. Erich von Falkenhayn, șef al Statului-Major General german, despre intrarea în război a României alături de Antanta

La déclaration de guerre roumaine

En examinant plus haut l'attitude de la Roumanie, nous avons dit que l'entrée en campagne de cette puissance aux côtés de l'Entente, après les premiers grands succès de Broussiloff, dépendait seulement de la continuation de l'aggravation de la situation de l'Autriche-Hongrie. Les événements ultérieurs de juin et juillet rendirent, en fait, cette situation à peine plus mauvaise. Ils étaient simplement des conséquences inévitables et à prévoir de ce qui était déjà arrivé. Mais les diplomates de l'Entente pouvaient les faire voir aux politiciens et aux militaires peu compétents de Bucarest sous le jour souhaité par ceux-ci. En tout cas, à la fin de juillet, les hauts commandements des armées des puissances centrales ne doutaient plus, d'après toutes les nouvelles arrivant de Roumanie, que cette puissance était sur le point de décider quand elle entre-

rait dans les rangs des ennemis et que sa décision ne dépendait plus des mesures prises par l'Allemagne et l'Autriche-Hongrie. L'Entente seule avait la parole dans cette question. Il fallait prendre son parti de cet état de choses. Les hauts commandements s'efforcèrent, en premier lieu, de retarder le plus possible la rupture ouverte. Plus elle se produirait tard, plus ce serait favorable aux puissances centrales, parce que, d'après le cours des événements, on pouvait admettre que les fronts de l'Ouest et de l'Est deviendraient plus forts et qu'il leur serait alors plus facile de fournir des renforts pour combattre le nouvel adversaire, sans compromettre leur propre sécurité. En conséquence, dans le dernier tiers du mois de juillet et en août, des renforts allemands, tirés du théâtre de guerre de l'Ouest, furent amenés principalement dans les secteurs du front Est austro-hongrois proches de la Roumanie. On craignait que des revers, même de peu d'importance, éprouvés précisément dans cette région, en quelque sorte sous les yeux des Roumains, pussent occasionner un déclenchement prématuré de la rupture. Ayant appris qu'à Bucarest on espérait que l'Allemagne ne pourrait pas, ou ne voudrait pas, prêter son aide à l'Autriche-Hongrie en cas de conflit avec la Roumanie, on fit comprendre nettement à l'attaché militaire roumain au grand quartier général allemand que c'était là une grande erreur et on lui donna l'occasion de se convaincre que l'Allemagne disposait sûrement de forces absolument suffisantes pour secourir son alliée. Pour souligner cette assurance, les fractions de la 101e division allemande qui se trouvaient, depuis l'arrière-saison de 1915, dans l'Est de la Bulgarie, furent transportées à Roustchouk, sur le Danube, c'est-à-dire immédiatement sur la frontière roumaine. De plus, on invita les hauts commandements turc et bulgare à faire des déclarations dans le même sens à Bucarest. Le haut commandement austro-hongrois fut engagé à continuer les négociations du gouvernement austro-hongrois avec la Roumanie, en insistant énergiquement sur l'intérêt qu'il y avait pour celle-ci à conserver sa neutralité, bien que l'on fût convaincu de l'inutilité de ces pourparlers.

En même temps que l'on cherchait ainsi à empêcher l'événement si peu désiré de se produire, ou tout au moins à le retarder, on se préparait à y faire face. On accéléra la formation de nouvelles unités allemandes, ainsi que l'achèvement de la transformation des lignes ferrées du Sud-Est de la Hongrie et du Nord de la Bulgarie nécessaires à la concentration des troupes. Le feld-maréchal von Mackensen fut avisé, dès le mois de juillet, qu'en cas de guerre avec la Roumanie il exercerait le commandement des forces sur la frontière de la Dobroudja et sur le Danube. On s'entendit avec lui sur la façon dont il dirigerait ses opérations. Il reçut l'ordre de faire exécuter les reconnaissances et préparatifs nécessaires autant qu'il était possible de le faire sans trop attirer l'attention. Enfin, le 29 juillet, fut conclu, au grand quartier général allemand, entre le colonel-général Conrad von Hötzendorf, le colonel Gantschew, plénipotentiaire bulgare¹, et le chef de l'état-major général, une convention au sujet de l'action commune en cas d'une entrée en campagne de la Roumanie. Le 5 août, Enver-Pacha², représentant le haut commandement de l'armée ottomane, qui était venu à Budapest pour y conférer avec le chef de l'état-major général et le colonel-général Conrad von Hötzendorf, adhéra à la convention précitée.

On considérait comme certain que, si la Roumanie entrait en campagne, elle essaierait, avant tout, sans tenir grand compte des nécessités militaires, de s'emparer du prix de la victoire qu'elle désirait le plus ardemment, c'est-à-dire de la Transylvanie. C'est pourquoi l'on présumait que les principales forces roumaines seraient employées de ce côté, tandis que des effectifs relativement faibles, de deuxième et troisième ligne, seraient laissés dans la Dobroudja et sur le Danube, pour se couvrir contre la Bulgarie. On fut vite d'accord sur les mesures à prendre pour parer à ces éventualités.

Aussitôt qu'éclaterait la guerre, une nouvelle armée Mackensen devait faire irruption de Bulgarie en Dobroudja, s'emparer des positions de têtes de ponts roumaines de Toutrakan et de Silistrie et s'avancer à peu près jusqu'à l'endroit le plus étroit entre la mer Noire et le Danube. On avait l'intention de constituer

¹ Locotenent-colonel Petăr Gancev, reprezentantul Statului-Major bulgar la cartierul general german.

² Ismail Enver Paşa (1881-1922), ofițer otoman și lider important al Revoluției Junilor Turci (1908). La începutul lunii ianuarie 1914 a devenit ministru de război și a exercitat, în fapt, comanda trupelor otomane. A făcut parte, în cursul Primului Război Mondial, din triumviratul care a condus Imperiul Otoman alături de Talaat Paşa și Djemal Paşa („cei trei paşa”). După război a fost un adept fervent al panturcismului, dar a fost ucis în confruntarea cu Armata Roșie, lângă Dușanbe.

cette armée avec la 101(r) division allemande, dont des tractions se trouvaient déjà à Roustchouk, quatre divisions bulgares, dont trois étaient déjà dans le Nord de la Bulgarie et la quatrième venait de la Macédoine, et deux divisions turques provenant de la région d'Andrinople. Le général von Conrad désirait, il est vrai, voir les armées non seulement s'avancer dans la Dobroudja, mais aussi traverser aussitôt le Danube, pour pouvoir soulager plus vite la Transylvanie. Mais l'on s'en tint au plan de la Dobroudja, parce que le passage du fleuve n'était pas considéré comme possible tant que les forces roumaines de la Dobroudja n'auraient pas été rendues inoffensives. L'Allemagne avait doté très abondamment l'armée Mackensen des armes nouvelles avec lesquelles les Roumains n'étaient pas familiarisés, telles que pièces d'artillerie lourde, lance-torpilles et appareils destinés aux émissions de gaz. Le transport successif des troupes et du matériel devait commencer le plus tôt possible, parce que, par suite du rendement minime des communications dans les Balkans, ils auraient pu ne pas pouvoir se concentrer à temps. Après que l'armée Mackensen aurait atteint la ligne précitée, on avait l'intention d'enlever du front de forts détachements pour les ramener à Svistow, en Bulgarie, où ils devaient franchir le Danube pour marcher sur Bucarest. On estimait qu'un essai de passage de ce fleuve beaucoup plus en aval était difficile au point de vue technique. Pour faciliter le plus possible ce passage, on décida de transporter aussitôt l'équipage de pont lourd austro-hongrois du Danube dans le bras du Danube au sud de l'île Belène, à Svistow, étant donné qu'on n'aurait plus eu la possibilité de l'y amener là par la Hongrie, après que les rapports avec la Roumanie seraient devenus plus tendus. Le haut commandement austro-hongrois avait protesté contre cette mesure qui, évidemment, mettait en danger permanent son précieux matériel de pont, mais on parvint à faire tomber ses craintes.

Pendant les opérations du feld-maréchal von Mackensen projetées comme il a été dit ci-dessus, l'Autriche-Hongrie voulait chercher à arrêter l'avance des principales forces roumaines à travers les montagnes de la frontière, jusqu'au moment où les troupes de choc amenées le plus rapidement possible après la déclaration de guerre seraient arrivées. Du côté allemand on avait prévu dans ce but quatre ou cinq divisions d'infanterie et une ou deux divisions de cavalerie. Le haut commandement austro-hongrois se proposait d'envoyer en Transylvanie deux divisions d'infanterie et une division de cavalerie qui avaient beaucoup souffert dans les combats du front Est. Ces unités devaient y être reconstituées en effectifs et se reposer. En outre, sur le désir de l'Allemagne, on créa sur le front roumain, du Danube à la Bukovine, l'unité de commandement, en y plaçant l'état-major de la 1re armée austro-hongroise commandée par le général de l'infanterie Arz von Straussenberg. La tâche de ce général était, en premier lieu, de remettre de l'ordre dans les services militaires du Sud-Est de la Hongrie, et rendre utilisables pour des buts de guerre les nombreuses mais très faibles unités dont l'Autriche-Hongrie y disposait déjà pour le service de la frontière, en gendarmerie, douaniers, bataillons d'alerte, bataillons de landsturm, bataillons d'étapes du landsturm, bataillons des mines et quelques bataillons de campagne. Il devait, enfin, faire préparer dans les routes de montagne des obstacles destinés à retarder la marche en avant de l'ennemi. Malheureusement, ces mesures préparatoires du haut commandement austro-hongrois furent notablement troublées par les événements qui se produisirent vers le milieu d'août sur le front de l'Isonzo.[...]

Le 27 août au soir, le gouvernement italien déclara la guerre à l'Allemagne, et, à la même heure, l'ambassadeur roumain à Vienne remettait au gouvernement austro-hongrois la déclaration de guerre de la Roumanie. Tandis que l'acte de l'Italie était traité comme une simple formalité qui ne méritait pas de réponse, l'Allemagne répondit le lendemain à l'acte de la Roumanie envers l'Autriche-Hongrie par sa déclaration de guerre. La nouvelle situation créée par ces déclarations de guerre ne trouva pas le commandement suprême allemand pris au dépourvu, mais cependant le surprit. Le chef de l'état-major général avait cru que le déclenchement de la Roumanie ne se produirait qu'après la fin de la moisson, vers le milieu de septembre. Les motifs pour lesquels cet événement se produisit si tôt ne sont pas encore complètement éclaircis. Des renseignements nouveaux font supposer que la demande pressante faite par la France à la Roumanie, de ne pas tarder plus longtemps, a joué un rôle important. Le général Joffre a peut-être espéré pouvoir, de cette manière, raviver le désir de lutte qui devenait moins vif dans beaucoup de cercles de l'Entente par suite de la marche peu satisfaisante des combats sur la Somme et de l'assoupissement de l'offensive russe en

Galicie. Quoi qu'il en soit, cette résolution n'a pas été utile au nouvel allié. Quelques télégrammes lancés par le grand quartier général allemand suffirent pour faire exécuter les contre-mesures bien préparées. Il est vrai qu'il n'appartenait plus à celui qui avait été jusqu'à présent chef de l'état-major général, d'envoyer les ordres.

[Erich von Falkenhayn, *op.cit.*, p. 214-215, 220]

31. 19 august/1 septembrie 1916, Sofia, Declarația de război a Bulgariei adresată României, transmisă de ministrul român la Sofia, Gheorghe Derussi

Ministère des Affaires Étrangères et des Cultes
Nr. 117

Sofia, le 1-er Septembre 1916

Monsieur le Ministre,

J'ai eu l'honneur de signaler ces derniers mois à la Légation Royale de Roumanie, soit par notes-verbales, soit par lettres adressées à Votre Excellence ou, en Son absence, à M. Langa-Raşcano, Chargé d'Affaires, les trop nombreux incidents qui ont constamment tenu en éveil les troupes chargées de surveiller la frontière roumano-bulgare.

Ces incidents, de plus en plus fréquents, provoqués toujours du côté roumain, en dépit de l'attitude plus que correcte des autorités bulgares, et malgré les assurances et les protestations d'amitié prodiguées par la Légation de Roumanie, ont fini par mettre en lumière des intentions que le Gouvernement bulgare se faisait scrupule de supposer à sa voisine, un passé encore tout récent n'ayant pas pu lui faire entièrement oublier les sentiments de vive sympathie du peuple bulgare envers la Roumanie.

Ces sentiments dataient de loin, et le passé tout récent dont je parle est, Votre Excellence ne l'ignore pas, la guerre des Balkans de 1912-1913 où la Roumanie profita des sanglantes épreuves que le peuple bulgare traversait pour lui, alors qu'il était en lutte pour son existence, un lambeau de son territoire en manifestant une haine tenace, que rien ne justifiait.

La Paix de Bucarest suivit qui imposa à la Bulgarie le plus lourd des sacrifices. Néanmoins celle-ci se résigna, voulut encore tendre à sa voisine une main amie; elle fut trompée dans ses espérances.

Et depuis, les preuves d'animosité se succèdent sans relâche. C'est d'abord l'attitude de la presse roumaine qui abreuve d'outrages la Bulgarie et son Souverain; ce sont des difficultés sans fin pour autoriser le transit des marchandises destinées à la Bulgarie; c'est le refus de livrer à celle-ci, malgré des contracts passés en règle, les produits de première nécessité achetés en Roumanie – du sel, du pétrole etc. –; les vexations auxquelles sont exposés les Bulgares qui habitent ou qui ne font que traverser la Roumanie. C'est, le 3 juillet, la fermeture de la frontière roumaine aux marchandises et aux voyageurs de et pour la Bulgarie.

Ce sont des protestations que la Légation Royale de Roumanie à Sofia élève avec la dernière énergie au sujet de prétendus incidents provoqués par les gardes-frontière bulgares – incidents qui n'ont jamais eu lieu, tel celui de Rahovo à propos duquel j'ai eu l'honneur d'écrire à Votre Excellence le 15 août (No. 1078) et à M. Rascano le 21 du même mois (No. 1107).

Aux incidents de frontière incessants mais comportant un caractère plus ou moins bénin, succèdent de vraies attaques en bataille rangée, organisées par les piquets roumains contre les postes bulgares de frontière. Le poste No. 9, à l'Est de Kémanlar, est ainsi attaqué dans la nuit du 25 au 26 août; les postes No. 10 et 13 de même.

Ce sont, peu après, de véritables opérations de guerre que les troupes roumaines entreprennent à la frontière: bombardement de Kladovo le 28 août; bombardement de Roussé le même jour. Le 29 août, le piquet roumain No.1 ouvre une fusillade nourrie sur le poste bulgare sis en face; peu après le feu s'étend

sur la ligne de frontière jusqu'au poste bulgare No.17; de même, entre le rivage de la mer Noire et Tchaousch-keuy, les gardes-frontière roumains attaquent vigoureusement les postes bulgares et sont repoussés.

Enfin, M. Radef, Ministre de Bulgarie à Bucarest, est empêché depuis samedi dernier, 26, de communiquer avec son Gouvernement; ses passeports lui sont remis, sans que le Gouvernement Royal bulgare lui ait donné, à un moment quelconque, des instructions se rapportant en quoi que ce soit à une rupture éventuelle des relations.

Et le 30, c'est Votre Excellence qui demande ses passeports et notifie la rupture des relations diplomatique – conséquence bien naturelle de tout ce qui a précédé. Entretemps, dans la nuit du 30 au 31 écoulé, sans qu'il y ait eu déclaration expresse de guerre, les armées roumaines essaient de jeter un pont sur le Danube, devant Kladovo, et de franchir le fleuve en cet endroit.

Votre Excellence comprend d'Elle-même quelle est dès lors la solution, voulue par le Gouvernement roumain, et qui s'impose par la force des choses étant donné la situation, telle que ce même Gouvernement l'a créée: la Bulgarie est obligée d'accepter le fait accompli, et j'ai l'honneur, Monsieur le Ministre, de porter à la connaissance de Votre Excellence qu'à partir de ce matin elle se considère en état de guerre avec la Roumanie.

Veillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma haute considération.

Dr. M. Radoslavoff

Son Excellence
Monsieur G. Derussi,
Ministre de Roumanie,
Sophia

[Arh. M.A.E., fond nr. 71/1914, vol. 45, f. 34-38]

32. 20 august/3 septembrie 1916, București, Scrisoarea ministrului SUA în România, Charles J. Vopicka¹, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, referitoare la asigurarea cheltuielilor necesare reprezentării statului român de către ambasada americană la Viena.

Le Ministre Américain
Bucharest le 20/3 septembre 1916
No. 101

Monsieur le Ministre:

Sur la demande de l'Ambassade Américaine à Vienne, j'ai l'honneur de prier Votre Excellence de bien vouloir ne faire savoir les désirs du Gouvernement Royal Roumain au sujet du paiement des dépenses occasionnées par la représentation des intérêts Roumains dans la Monarchie.

L'Ambassade Américaine à Vienne demande une liste détaillée des loyers des bureaux et des appartements aux personnes officielles, les salaires des personnes qui ont été laissées à Vienna par les personnes

¹ Charles J. Vopicka (1857-1935), diplomat american de origine cehă. La 11 septembrie 1913, președintele W. Wilson l-a numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în Bulgaria, România și Serbia. Misiunea s-a suprapus peste desfășurarea Primului Război Mondial, el având o intensă activitate, mai ales în anii când SUA rămăseseră în neutralitate. A reprezentat interesele Germaniei și Austro-Ungariei în Serbia, interesele Marii Britanii în Bulgaria și interesele Bulgariei și Imperiului Otoman în România și ale României în Germania și Austro-Ungaria. După încetarea misiunii diplomatice (1920), Charles J. Vopicka a revenit în afaceri. A scris *Secrets of the Balkans*, un izvor memorialistic important pentru cunoașterea evenimentelor din regiunea balcanică în timpul războiului. Ediția în limba română (*Secretele Balcanilor: șapte ani din viața unui diplomat în centrul furtunos al Europei*) a apărut la Institutul European în anul 2012, în traducerea lui Andrei Alexandru Căpușan.

officielles roumaines qui se retirent, ou des personnes dont l'emploi sera peut-être nécessaire, ainsi que d'autres dépenses qui seront occasionées par la représentation des intérêts roumaines.

L'Ambassade me fait savoir que les dépenses de ce caractère pour les comptes de Gouvernements dont l'Ambassade Américaine à Vienne à la représentations sont chargées aux fonds déposés à leur crédit et qu'un compte complet leur est donné chaque trimestre.

Monsieur Mavrocordato l'ancien Ministre Roumain à Vienne, a déposé à Vienne, contre un reçu, la somme de Kr. 45.795,43, et l'Ambassade Américaine à Vienne désire savoir quelle disposition doit être prit au sujet de cet argent. Une copie de la lettre de Monsieur Mavrocordato adressée à l'Ambassade Américaine à Vienne est ci-joint.

J'ai aussi l'honneur d'annexer un tableau démontrant le montant du secours accordé mensuellement aux sujets britanniques, italien, et français qui se trouvent en Autriche Hongrie.

En vu de l'urgence de beaucoup de cas qui se presenteront à l'Ambassade à Vienna prochainement, je vous demanderai de bien vouloir me donner une réponse au plut tôt.

Agrééz, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma très haute considération.

Charles J. Vopicka
Le Ministre Américain

Son Excellence
Monsieur E. Porumbaro,
Ministre des Affaires Etrangères

[Arh. M.A.E., fond nr. 71/1914, vol. 46, f. 8-9]

33. 26 august/8 septembrie, Sofia, Telegramă a ministrului român, Gheorghe Derussi, însoțită de anexe, adresată ministrului român al Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, despre măsurile luate pentru protejarea intereselor României în Bulgaria de către misiunea diplomatică a Spaniei

Sofia, 26 august 1916

No. 2016
3 anexe
Confidențială

Domnule Ministru,

În ziua de 15/28 august a.c., aflând din telegramele agențiilor despre izbucnirea războiului dintre România și Austro-Ungaria și știind că urmarea fatală va fi războiul cu Bulgaria, am adresat Ministrului Spaniei o notă – aci alăturată în copie (Anexa A), prin care îl prevesteam despre posibilitatea ruperii relațiilor noastre cu Bulgaria, rugându-l ca, în acest caz, să se însărcineze provizoriu cu apărarea intereselor române.

Am fost silit a lua această precauțiune, deoarece – cunoscând măsurile hotărâte la noi împotriva D-lui Radeff – mă așteptam la fiecare moment să fiu sechestrat și astfel pus în neputință de a încredința D-lui Diego Saavedra afacerile noastre.

La această scrisoare, colegul meu îmi răspunse prin nota aci alăturată în copie (anexa B) că este deja autorizat a se însărcina cu protecțiunea intereselor noastre și, pentru cazul ruperii relațiilor, primește cu plăcere această misiune.

După două zile, primind instrucțiunile Excelenței Voastre, am adresat colegului meu spaniol o notă oficială – aci alăturată în copie (Anexa C), prin care, anunțându-i ruperea relațiilor cu Bulgaria, îi confirmam rugămintea mea de a ne reprezenta pe viitor interesele în Bulgaria.

D-l Diego Saavedra se grăbi a se duce la Ministerul de Externe, spre a notifica acest fapt Guvernului Bulgar, și ceru totodată voia ca – după plecarea mea – să-și instaleze cancelaria în birourile Legațiunii noastre, mai ales că Legațiunea Spaniolă nu posedă nici un local de cancelarie – D-l Saavedra având doar un mic apartament la hotel „Bulgaria”.

Din parte-mi am declarat colegului meu spaniol că-i pun cu plăcere la dispoziție biroul meu și încăperile cancelariei. Rămâne acum să vedem dacă Guvernul Bulgar nu ridică piedici. Sper totuși că nu se vor ivi dificultăți, mai ales că și Ministrul Olandei – însărcinat cu interesele Franței, Rusiei și Italiei – a obținut învoirea de a-și strămuta birourile în ospelul Legațiunii Italiene.

Excelența Voastră va găsi într-un raport osebbit amănuntele relative la transmiterea afacerilor noastre în mâinile Reprezentantului Spaniei.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Excelenței Sale
Domnului Em. Porumbaru,
Ministru al Afacerilor Străine,
etc. etc. etc.

Ad. No. 2016
1916

Anexa A

Copie

după nota Legațiunii Române din Sofia No.1992 din 15/28 august 1916,
adresată Legațiunii Spaniei în Bulgaria

Mr. Le Ministre et Cher Collègue,

J'ai l'honneur de Vous informer à titre strictement confidentiel, que l'état des relations de la Roumanie avec la Bulgarie laissant entrevoir la possibilité d'une brusque rupture, j'ai été autorisé par mon Gt. à faire appel pour ce cas à Vos bons offices, en vous priant de vouloir bien assumer, jusqu'à confirmation officielle, la protection des intérêts et des sujets roumains en Bulgarie.

Dans l'espoir que Vos propres instructions ne Vous défendront pas d'accueillir favorablement cette propositions et en attendant des communications ultérieures de ma part, je saisis l'occasion de Vous offrir, Monsieur le Ministre, etc.

(semnat) G. Derussi

No. 2016
1916

Anexa B

Copie
după nota Ministrului Spaniei din Sofia No. 95 din 15/28 august 1916, adresată Legațiunii
Române din Bulgaria

Confidentiel

Nr. le Ministre et Cher Collègue

J'ai l'honneur de Vous informer, en réponse à votre note confidentielle d'aujourd'hui sub No. 1992, que d'après les instructions que j'ai reçues de mon Gouvernement, je suis autorisé et tout à fait disposé à assumer la protection des intérêts et des sujets Roumains en Bulgarie s'il arrive une rupture dont vous entrevoyez la possibilité.

En vous exprimant mes vœux sincères pour que les difficultés du moment puissent se résoudre paisiblement, je me permets dans le cas échéant à faire tout mon possible en faveur des intérêts roumains.

Agréez, Monsieur le Ministre, etc.

(semnat) Diego Saavedra

No. 2016
1916

Anexa C

Copie
după nota Legațiunii Române din Sofia No. 2004, din 17/30 august 1916,
adresată Ministrului Spaniei în Bulgaria

Mr le Ministre et Cher Collègue,

Me référant à votre aimable communication sous No. 95, en date du 15/28 c., j'ai l'honneur de Vous informer que d'ordre de mon Gt. j'ai demandé aujourd'hui au Gt. Bulgare mes passeports et ceux de la mission roumaine en égard au fait que Mr. Radeff, s'autorisant de sa qualité de Représentant d'un Etat allié, a demandé à quitter la Roumanie.

Le télégramme de mon Gt. m'enjoignant de confier la protection des intérêts et des sujets roumains en Bulgarie à la Légation Rle d'Espagne, c'est avec reconnaissance et une entière confiance que je vous confirme ma précédente communication dans la conviction que ces intérêts ne pouvaient se trouver en de meilleures mains.

En vous renouvelant ma vive gratitude pour les témoignages de sympathie que Vous n'avez cessé d'accorder à mon pays dès la première heure de la crise actuelle, je saisis l'occasion de vous renouveler Monsieur le Ministre, etc.

(semnat) G. Derussi

[Arh. M.A.E., fond nr. 71/1914, vol. 46, f. 15-18]

34. 30 august/12 septembrie 1916, București, Scrisoarea ministrului SUA la București, Charles Vopicka, adresată ministrului român al Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, prin care se informează că guvernul american a acceptat reprezentarea intereselor otomane în România

No. 28

Monsieur le Ministre:

J'ai l'honneur de porter à la connaissance de Votre Excellence que je viens de recevoir un télégramme de mon Gouvernement m'informant que le Gouvernement Imperial Ottoman lui a demandé de se charger des intérêts ottomans en Roumanie et m'instruisant de me charger de ces intérêts ce qui confirme mon acceptation provisoire annoncé dans ma communication No. 5 du 23/5 septembre 1916.

Je prends cette occasion pour renouveler à Votre Excellence l'assurance de ma très haute considération.

Charles J. Vopicha
Le Ministre Américain
Son Excellence
Monsieur E. Porumbaru
Ministre des Affaires Etrangères
etc. etc.
Bucharest

[Arh. M.A.E., fond nr. 71/1914, vol. 46, f. 2-6]

35. Considerații ale generalului Gheorghe A. Dabija¹ asupra măsurilor comandamentului Puterilor Centrale după intrarea în război a României

Când știrea că România a declarat război Austro-Ung. a fost comunicată la 14/VIII/1916 de g-lul (delegatul M.C.G. germ. pe lângă M.C.G.A.U de la Teschen) lui Falkenhayn, acesta nu voi să creadă și ceru g-lui Cramon² confirmarea acestei știri, care cădea ca un trăsnet. Căci gl. Falkenhayn susținuse tot timpul că România nu va declara război, sau îl va declara după ridicarea culturilor, ceea ce era în contradicție cu părerile g-lului Conrad, șeful statului-major A.U.

La 16/VIII/1916, Împăratul Wilhelm chemă la Pless pe Feldmareșalul Hindenburg, numindu-l șeful statului-major general al armatelor germane, în locul generalului Falkenhayn.

Cel care s-a bucurat mai mult de această schimbare a fost generalul Conrad, din cauză că el nu avusese nicio considerație pentru generalul Falkenhayn, pentru patru motive:

a) Nu avusese nicio încredere în capacitățile lui strategice;

b) Pentru că Falkenhayn nu-l ținuse la curent timp de doi ani cu niciunul din planurile marilor ofensive fie spre vest, fie spre est;

¹ Gheorghe A. Dabija (1872-1957), ofițer de stat-major și comandant, unul dintre cei mai importanți teoreticieni și istorici militari. Absolvent al Școlii Superioare de Război și studii de specializare în Germania. A fost șeful de cabinet al generalului Grigore Crăiniceanu în calitatea acestuia de șef al Marelui Stat-Major și ministru de Război, atașat militar în Bulgaria (1910-1913), despre care a lăsat o lucrare memorialistică valoroasă. A comandat Batalionul 2 vânători și Regimentul „Mihai Viteazul”. În timpul războiului a fost șef al secției operații al Armatei a 2-a. În 1918 a fost avansat general de brigadă și a comandat Divizia 6 Infanterie (4/17 februarie -1/14 mai 1918) și Divizia 2 vânători (26 octombrie/8 noiembrie 1918-3/16 august 1919), distingându-se în bătăliile de la Mărăști și Oituz, în campania de eliberare a Transilvaniei și în lupta împotriva agresiunii Republicii Ungare a Sfaturilor (1919). A elaborat lucrarea *Armata română în războiul mondial (1916-1918)*, vol. I-IV, Editura I. Hertz, București, 1936.

² General von Cramon era ofițerul de legătură german pe lângă Statul-Major al armatei austro-ungare.

c) Pentru că Falkenhayn voise tot timpul să-i impună Comandamentul unic german, fără a voi să țină seamă de anume susceptibilități A-U cari trebuiau respectate;

d) Pentru că la cererea lui Conrad, a Regelui Ferdinand al Bulgariei și a lui Enver Pașa, g-lul Falkenhayn nu voise să admită înainte de intrarea României în război stabilirea unui Comandament unic, nici chiar după cum propusese Regele Ferdinand al Bulgariei, anume ca împăratul Wilhelm să ia direcțiunea supremă, iar Șeful de Stat-Major German să conducă operațiunile.

Îndată ce s-au instalat Hindenburg și Ludendorff¹ la Pless, chestiunea soluționării Comandamentului unic se pune de fapt, ei au plecat imediat la Teschen, unde au propus pur și simplu lui Conrad să pue Armata A-U sub ordinele lor, căci numai așa Hindenburg ca delegat al Împăratului Wilhelm va putea asigura *concepțiunea și executarea unui program comun de operațiuni, fixarea obiectivelor, importanța efortărilor de făcut și regularea chestiunilor de comandament.*

G-lul Conrad bucuros că a scăpat de Falkenhayn, admite propunerea pentru trei motive:

a) pentru că are o mare încredere în talentul Feldmareșalului Hindenburg;

b) pentru că intrarea României în acțiune creaa Austro-Ungariei noi și mari greutăți, care cereau multe ajutoare germane;

c) pentru că Comandamentul unic era o necesitate de care Conrad era de mult convins.

După reușita de la Teschen, Hindenburg și Ludendorf se întorc la Pless. Ei care luptaseră până atunci pe Frontul de Est își dădeau bine seama câtă muncă au pus pe timpul celor doi ani de război, ca să consolideze Frontul de Est, iar acum prin intrarea în război a României, acest front era amenințat ca să fie întors; pentru a înlătura această ipoteză absolut defavorabilă, Hindenburg și Ludendorf se decid să atace România. Ei propun Împăratului Wilhelm să înceteze definitiv atacurile asupra Verdunului spre a-și forma disponibilități, activând în același timp organizarea nouilor divizii în curs de formațiune. Toate aceste forțe urmau să întărească pe de o parte dreapta armatei Austro-Ungare din Carpați, amenințată cu întoarcerea din partea armatei Române, iar pe de altă parte să formeze o nouă Arm. IX în Transilvania de Vest, cu scop ca să atace România.

La 28/VIII se încheie o convențiune între Germania și Austro-Ungaria, la care Conrad reuși să se adauge:

Împăratul Germaniei se angajează, în operațiunile militare ca și în toate negociațiunile privitoare la conducerea războiului, să asigure protecțiunea și integritatea Austro-Ungariei, în aceeași măsură ca acele ale Imperiului German. În cazul în care M.C. Gl. A-U nu va putea accepta deciziunile Direcțiunii Supreme a războiului, Împăratul Wilhelm va trebui să se pue de acord cu Împăratul Franz Iosef.

Apoi tot după cererea lui Conrad s-a mai adăugat o clausă care conform cererii lui Hindenburg a rămas secretă, și anume: *Când interesele vitale ale Monarhiei vor fi în pericol, Împăratul Franz Iosef va avea dreptul de veto.*

Prin aceasta, Conrad deși se pusese el și armata Austro-Ungară la dispoziția Germaniei, voia să-și păstreze autoritatea, voia să-și lase deschisă o portiță pe care să poată ieși atunci când Comandamentul german ar pretinde lucruri pe cari Conrad nu le-ar putea satisface, atunci el ar influența pe Împăratul Franz Iosef să zică „veto”. Această clauză fiind cu totul secretă, nu a fost comunicată nici aliaților bulgari și turci.

Ca o consecință a acestei înțelegeri, Împăratul Wilhelm dădu la 2/IX Armatelor Germane, Austro-Ungare, Bulgare și Turcești, aflate pe toate fronturile, următorul ordin: *În urma intrării României în război, trebuiesc ținute toate pozițiile de pe frontul de Vest, Est, italian și macedonean, iar trupele disponibile se vor trimite pentru ofensiva principală contra României.*

¹ Erich Ludendorff (1865-1937), general german. L-a secondat pe feldmareșalul Hindenburg în conducerea operațiilor pe Frontul de Est din anii 1914-1916, când a obținut mari victorii. După intrarea României în război, perechea Hindenburg-Ludendorff a condus operațiile armatei germane pe toate fronturile.

Ne reamintim că feldm. Mackensen propusese după 29/VII să nu execute întâi trecerea Dunărei la Șiștov, ci să atace spre Dobrogea, această propunere nu fusese acceptată de Conrad, acum după venirea Mareșalului Hindenburg în capul Statului-Major german, acesta admite propunerea și dispune ca: *trecerea Dunărei nu va fi încercată decât numai atunci când puterile centrale vor fi în măsură ca să atace pe Români în Transilvania.*

Această hotărâre avea în vedere concentrarea în Vestul Transilvaniei a Arm. IX-a sub g-lul Falkenhayn, care nu se putea face mai curând decât până în primele zece zile ale lunii Sept., de aceea Mareșalul Hindenburg dă feldm. Mackenzen următoarea directivă operativă:

Maiestatea Sa ordonă de a amâna provizoriu trecerea Dunărei, Grupul de Armate Mackenzen va avea, din contră, misiunea ca acoperindu-se pe Dunăre să invadeze Dobrogea pentru a atrage asupra lui forțele inamice și a le bate.

Deci Mareșalul Hindenburg, ținând seama de situația reală a Puterilor Centrale, nu poate face altfel decât să atace în Dobrogea, să se sacrifice pentru moment Transilvania să o lase să se apere cum va putea, în așteptarea concentrării Arm. IX-a. Această idee strategică era foarte justă, aplicațiunea ei o va confirma.

[Generalul G.A. Dabija, *Armata Română în războiul mondial*, cu o prefață de domnul general de corp de armată Alexandru Averescu, Editura IG. HERTZ, București, 1936, vol. 1, p. 45-48]

36. 2/15 octombrie 1916, Berna, Telegrama legației române din Berna, semnată Mihail Pâcleanu, referitoare la conținutul Cărții Roșii austro-ungare, publicată la Viena

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
LEGAȚIUNEA CABINETULUI MINISTRULUI

No. 27551/7 oct. 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

Legatiunea din Pontarlier No. 2676

2/15 octomvrie 1916

Externe

Bucarest

Le livre rouge autrichien paru à Vienne le 10 octobre contient 111 documents concernant les relations entre la Roumanie et l'Autriche-Hongrie du 22 juillet 1914 au 27 Août 1916¹. La presse allemande et autrichienne le commente et publie des extraits de cette publication dont l'esprit des hostilités véniennes dépasse tout ce qu'on peut s'imaginer. Il tend à présenter le pays, le Souverain et le premier Ministre sous un jour déplorable; le pays comme plongé dans la corruption, le Souverain comme caractère faible et jouet de son entourage immédiat, le premier Ministre comme homme politique menteur et sans scrupules, enfin même la mémoire du Roi Carol n'est pas épargnée en ce sens que les rapports de Czernin veulent prouver le conflit entre la conscience et la conviction vénérée du Souverain et les aspirations de son peuple. L'esprit de cette publication, vu la trahison odieuse dont on nous accuse semble nous contester même à l'avenir le droit de vivre comme peuple libre; c'est, selon, des hommes politiques de Vienne, notre glas funèbre. Ne pouvant citer tous les documents du livre rouge et les appréciations de la presse je me bornerai de signaler quelques exemples qui en font ressortir l'esprit. Le rapport de Czernin du 22 juillet 1914 affirme que le Roi Carol lui a garanti la neutralité de la Roumanie en cas de conflit austro-hongrois-serbe, mais lui aurait déclaré que Vienne ne devait pas compter sur la neutralité de la Roumanie en cas d'intervention de la Russie, et que rien au monde ne pourrait le forcer de prendre les armes contre la Monarchie; selon le

¹ Lucrarea a apărut și în limba română – *Cartea Roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România în perioada de la 22 iulie 1914 până la 22 iulie 1916*, București, Editura „Regele Carol I”, București, 1917.

rapport du 28 septembre 1914, le Comte Czernin aurait dit à notre Prince Héritier que ni Lui ni le Roi n'étaient capables de trahison envers l'Autriche. Notre Prince aurait répondu qu'une pareille action serait la pire félonie et que s'il la commettait Il se considérerait comme „ein gemeiner Keri”; que, si la Roumanie marchait avec la Russie, elle deviendrait quasi sa vassale et qu'il est hors de doute que dans le cas où les Puissances Centrales seraient victorieuses, la Roumanie supporterait plus tard, pour l'attitude qu'elle aurait prise, les plus dures conséquences. Ayant été reçu en audience par le Roi Ferdinand, quelques jours avant l'entrée en guerre de l'Italie, le Comte Czernin aurait rappelé à notre Roi l'avis émis par le Roi Carol sur l'attaque éventuelle de l'Italie: „que si l'Italie venait d'attaquer l'Autriche ce serait eine Schweinsrei, ce dont un Hohenzollern est incapable”. Le Roi a répondu qu'il partage l'avis de son oncle, mais que le Comte Czernin devait penser qu'Il ne dispose pas de la même autorité que ce dernier. Le Comte Czernin aurait répondu qu'il ne peut comprendre la chose que d'une seule façon, sachant que Sa Majesté ne pouvait pas donner des garanties, mais qu'Elle saurait faire prévaloir Sa volonté et qu'Elle résisterait ou tomberait avec elle, ce à quoi le Roi n'aurait rien répondu. Le Comte Czernin ajoute dans son rapport au Baron Burian: „Votre Excellence est parfaitement instruite et sait qu'on ne doit pas trop se fier à Sa Majesté”. Le 26 Mai le Roi aurait dit au Comte Czernin qu'Il ferait tant ce qu'il est possible pour rester neutre, mais que les Souverains ne peuvent pas toujours agir selon Leur désir. Le 26 Août 1916 le Comte Czernin a dit au Roi que l'Autriche-Hongrie veut vivre en bons termes avec la Roumanie, mais que nos préparatifs militaires exigent catégoriquement que l'Autriche prenne une attitude définitive. Le Roi aurait répondu évasivement, ajoutant qu'Il ne se considère pas lié par les mesures qui ont été prises par Monsieur I.I.C. Brătianu; qu'Il croyait que Son armée n'empêcherait pas la tentative russe d'envahir le pays, bien qu'Il ne soit pas sûr que cette dernière puisse se produire: que, du reste, près 90% du pays ne voulait pas la guerre; que le Conseil de la Couronne pouvait seul amener une décision et que dans le cas où la politique de la neutralité prévalait la démobilisation de l'armée en serait la conséquence. Le cours des événements militaires seul aurait déterminé l'attitude du Premier Ministre, dont le plan était de ne pas laisser passer l'occasion propice pour assurer à la Roumanie des avantages considérables à peu de frais. La rupture du front russe en Galicie a pu seul empêcher l'intervention de la Roumanie lors de la déclaration de guerre de l'Italie, et l'invasion de la Serbie aurait déterminé Monsieur I.I.C. Brătianu à prendre les mesures militaires connues. La nouvelle offensive russe a réveillé en lui l'espérance, et seul le moment de l'intervention reste encore à fixer; d'après le Comte Czernin ce doit être la seconde moitié d'Août. Celui-ci ayant acquis la conviction que la Roumanie traitait activement avec l'Entente, a dit à Monsieur I.I.C. Brătianu qu'il savait qu'il préparait la guerre, mais que l'Autriche envisageait avec beaucoup de calme la déclaration de guerre de la Roumanie; que si, contrairement aux probabilités, il croyait que les Puissances Centrales seraient vaincues, cette hypothèse pourrait être fatale à la petite Roumanie, car le lion qu'on croyait mort pouvait d'un coup de griffe faire de la Roumanie une autre Serbie. Le 8 Août 1916 le Comte Czernin rapporte que Mr. I.I.C. Brătianu lui aurait dit qu'une offre de cession de territoires en Bucovine pouvait lui être d'un grand secours pour le maintien d'une stricte neutralité; cette proposition fut repoussée conformément aux instructions du Baron Burian. Par une dépêche de Stockholm du 27 septembre le Comte Czernin a informé le Baron Burian que le 24 Août la Russie a remis un ultimatum à la Roumanie en promettant en cas de collaboration la la Transylvanie, le Banat, la Bucovine et les bouches du Danube, dans le cas contraire 100.000 Russes envahiraient le pays. Le Conseil de la Couronne a été mis par le Roi devant un fait accompli; au moment où il a eu lieu la Légation d'Autriche-Hongrie a été cernée militairement, Mr. I.I.C. Brătianu – ainsi s'exprime cette dépêche – m'a donné la parole d'honneur qu'il voulait rester neutre et c'est à la dernière minute qu'il repousse les responsabilités sur le Roi. Sans doute, Mr. I.C.C. Brătianu aurait préférée temporiser encore, mais l'éventualité que j'avais prévue s'était réalisée: L'Entente a pris une décisions ferme”.

37. 2/15 noiembrie 1916, Berna, Telegrama legației române din Berna, semnată Mihail Pâcleanu, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, referitoare la polemica dintre un ziar românesc și unul german privind relațiile dintre România și Germania după încetarea războiului

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
LEGAȚIUNEA CABINETULUI MINISTRULUI

No. 29738/5 Noemb. 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

Legatiunea din Berna

No. 3218

2/15 Noemb. 1916

Excellence Porumbaro,
Ministre Affaires Etrangères
Bucarest

Confidentiel

Dans une polémique avec le correspondant du Temps à Bucarest, au sujet des relations roumano-allemandes, le correspondant à Berlin de la Kölnische Zeitung, du 11 Novembre, conteste l'affirmation attribuée au Ministre d'Allemagne à Bucarest qu'après la guerre, les relations entre la Roumanie et l'Allemagne reprendront le caractère de cordialité antérieure; ce serait, au contraire, Votre Excellence qui aurait dit au Ministre d'Allemagne que la Roumanie n'avait rien contre l'Allemagne et qu'après la guerre des relations économiques suivies seraient reprises entre les deux pays. Le Ministre d'Allemagne Vous aurait répondu en exprimant ses doutes au sujet d'une semblable possibilité. Le même journal dit encore que Bucarest et Constantza ont été bombardés parce que villes fortifiées et qu'on ne doit voir dans les ressentiments qui se manifestent chez nous contre l'Allemagne que la haine du délinquant contre le policier qui l'empoigne; du reste les représsailles de l'Allemagne contre nous ne sont que la punition due à la politique malhonnête de nos hommes d'Etat. Le Ministre des Finances Costinesco est spécialement pris à partie par le correspondant du journal officieux de l'Auswärtiges Amt qui le traite – lui et ses proches de voleurs.

Pacliano

No. 3128

[Arh. M.A.E., fond E. 2, partea a II-a, Berlin-Berna 1914-1924, vol. 27, p. 367]

38. 11/24 noiembrie, București, Notațiile lui N. Iorga la moartea împăratului Franz Joseph¹

Moartea împăratului Francisc Iosif

În mijlocul sălbatecului vuiet de arme care de doi ani înnebunește lumea și pe care l-a provocat el cedându-și tremurata iscălitură de bătrân supt manifestul infam al contelui Tisza se stinge acela care părea că nu poate muri fiindcă nu s-a împlinit încă numărul nenorocirilor, al plâgilor ce trebuiau să cadă asupra capului său, Francisc Iosif I. Triste raze de soare răsfrânte în bălțile de sânge ale milioanei jertfite se joacă pe fruntea lui despoiată și în locul plânsului duios pentru cei morți se ridică din patru colțuri ale pământului bocetul mulțimilor nesfârșite de văduve și de orfani – dar pentru a-l blăstăma.

Noi n-o vom face, noi, creștinii, în momentul când văile Olteniei sunt pline de soldații lui și ai tovarășului încoronat de care l-au legat grele lanțuri de înfrângere, în

¹ Franz Joseph (Francisc Iosif) a murit la 21 noiembrie 1916, la vârsta de 86 de ani, la Palatul Schönbrunn și a fost înmormântat în Cripta Imperială din Mănăstirea Capucinilor din Viena, după nouă zile, la 30 noiembrie. I-a succedat la tron împăratul Carol I al Austriei.

momentul când satele minunatelor ținuturi ard, când inimi brutale de ostaș străin, flămând și libidinos, dărâamă ușile bordeielor pentru a aduce despoierea sărăciei și rușinarea femeilor înnebunite de groază, în momentul când în inimile fiecăruia dintre noi sila izbânditoare sapă răni prin care viața noastră întregă pare că se duce.

Nu-l vom blăstăma pe „bătrân”. Nu vom dori ca mormântul lui să aibă aceeași soartă ca ale sfinților noștri Domni, bătuți, după sutele de ani ai odihnei lor liniștite, de ghiulelele barbarilor turbați cari poartă tot înainte, în vechea „Valahie Austriacă”, steagul negru și galben al celei mai fățarnice tiranii. Nu vom cere răsplătirii dumnezeiești ca toată neomenia și profanarea pe care o suferim să se prefacă în furtuna care să arunce în vânt cenușa lui și a strămoșilor lui. Ne vom opri tăcuți înaintea acestui sicriu pă care-l apără uriașa fantasmă a Fatalității.

El n-a vrut tot ce s-a făcut supt dânsul și printr-însul. Nu era născut ca să voiască aceasta sau altceva. Tânăr aruncat de soartă pe un tron zguduit de revoluție, el a fost totdeauna jucăria puterilor care-l înălțaseră numai pentru a-l chinui. Proclamat între spânzurătorile revoluționarilor unguri, el a presadat ca rege al Ungariei atâtea alte spânzurători. Păzit de Rușii de la 1848 împotriva popoarelor sale rebele, el a lovit de două ori în Rusia căreia-i datorita existența Statului său însuși. Salvat de Românii din Ardeal, el a lăsat ca împotriva lor să se îndeplinească toate actele unei desmățate tiranii. Prieten al Regelui Carol, el trimite haidăii Ungurimii sale să spurce pragul mausoleului de la Argeș.

Știa așa de puțin din toate acestea, din orice nu era buna lui viață plăcută de burghez blajin din Viena! Dar și când voia mai mult să se ascundă de orice datorie pentru a gusta aceste plăceri modeste, Fatalitatea răsăria și în fața omului după ce-și bătuse joc de onoarea Suveranului. Ea îi arunca înaintea cadavrelor celor mai de aproape ai lui: fratele executat în Mexico, fiul cu țeasta zbrobită la beție, soția sa pribeagă înjunghiată în Svitera, Moștenitorul doborât de gloanțe în Bosnia furată. În jurul lui omor și nebulie. El ștergea sângele cei tâsnise pe haină și se ruga de o îndurare care nu i-a fost îngăduită niciodată. Un uriaș ar fi fost frânt fiindcă ar fi luptat; el s-a plecat la toate și a trăit astfel optzeci și șase de ani.

Îl va înmormânta Wilhelm împăratul german și cu dânsul va îngropa însuși viitorul Austriei. Iar asupra mormântului aceluia căruia „nimic nu i-a fost cruțat”, Cesarul hunic va vărsa, după datina strămoșilor păgâni, sângele milioanelor pe care se gătește încă să li înjunghie.

11 novembre 1916

[N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. II, Editura „Ramuri” SA, Craiova, f.a., p. 272-274]

39. 25 noiembrie/8 decembrie 1916, Berna, Telegrama legației române din Berna, semnată Mihail Păcleanu, prin care se rezumă declarația prim-ministrului bulgar Vasil Radoslavov referitoare la relațiile Bulgariei cu România în perioada 1914-1916

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

No. 31131/7 dec. 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ
De la Legațiunea noastră din Berna
No. 3568 din 25 nov./8 dec. 1916

Ministre Affaires Etrangères
Confidentiel

Iassy

Mr. Radoslavoff, dans son discours d'ouverture du Sobranié, du 29 Novembre a dit que la Bulgarie a toujours voulu entretenir des relations amicales avec la Roumanie même après le rapt, par celle-ci, en

1913, d'une province bulgare. „Certaines nouvelles auront rencontré l'approbation de tous les peuples intéressés”.

Des personnes habituellement bien informées ici, croient que par ces „heureuses nouvelles” on entend: 1) la création d'un royaume Yougoslave ayant une certaine autonomie et étant en même temps sous le contrôle de la Hongrie et de la Bulgarie royaume qui comprendrait la Croatie, la Dalmatie, la Bosnie-Herzégovine, le Monténégro et une certaine partie de la Serbie; 2) la création d'une grande Bulgarie qui recevrait en même temps qu'une partie de la Serbie, la Macédoine, la Valachie et la Dobrogea. A ce propos je dois ajouter que des renseignements très confidentiels que j'ai réussi à me procurer me permettent de communiquer que le 5 Septembre dernier a été signé à Berlin un acte décidant et réglant le partage de la...¹

En 1915 lors de l'ouverture des hostilités contre la Serbie, le Gouvernement roumain a donné à Sofia, des assurances de rester neutre jusqu'à la fin de la guerre européenne. Mais peu après, la Roumanie a manifesté des tendances peu amicales et en Août 1916, le Gouvernement bulgare était fixé sur les buts de la Roumanie. A cette époque, le Ministre Derussi s'est mis à répandre le bruit que son Gouvernement est prêt à rendre les provinces annexées en 1913, contre l'engagement du Gouvernement bulgare de conserver l'attitude passive si la Roumanie faisait la guerre à l'Autriche.

Cette amitié trompeuse par laquelle la Roumanie entendait gagner du temps pour exécuter son plan infernal contre nous – dit Mr. Radoslavoff – ne réussit pas à la tromper et il refusa l'audience sollicitée par Mr. Derussi. Il est dit que les questions contre la Roumanie devaient aboutir bientôt à un résumé heureux et définitif pour leur armée se tournant ensuite contre Sarraïl.

En terminant, Mr. Radoslavoff a dit que dans quelque temps les Gouvernements alliés pourront poser leurs conditions à la Roumanie dans le cas où elle viendrait à être occupée militairement.

Par un prochain télégramme je donnerai à Votre Excellence des détails plus précis sur cet acte.

Paclianu

No. 3568

[Arh. M.A.E., fond E. 2, partea a II-a, Berlin-Berna 1914-1924, vol. 27, p. 377]

40. 16/29 decembrie 1916, Stockholm, Telegrama ministrului român în Suedia, Grigore Bilciurescu², adresată Ministerului Afacerilor Străine, referitoare la ipoteza, lansată de un fost oficial german, de cedare a Moldovei către Imperiul Rus

Ministerul Afacerilor Străine

Înreg. No. 31 796/19 dec. 1916

TELEGRAMĂ CIFRATĂ
de la Legațiunea din STOCKHOLM
No. I 39 din 16/29 decembrie 1916

Ministère Affaires Etrangères

Iassy,

Dans le Berliner Tageblatt, l'ancien Secrétaire d'Etat, Mr. Dernburg, parle de la possibilité de faire la paix et il propose de céder la Moldavie à la Russie en échange de la Courlande – comme punition dit-il, pour les Roumains, detestés partout.

¹ Grupul acesta lipsește în original (n.n.).

² Grigore Bilciurescu (1874-?), diplomat, primul titular al misiunii diplomatice a României în Suedia (însărcinat cu afaceri ad interim), înființată la 1 noiembrie 1916. A rămas în funcție până în mai 1917, întrucât a fost transferat la legația de la Oslo (Norvegia), recent înființată. A rămas în fruntea acesteia până în 1922, când, din rațiuni bugetare, legația a fost desființată. Anterior misiunii din Suedia, Grigore Bilciurescu a fost consul la Belgrad. Din 1924 a condus legația României în Bulgaria.

En même temps un journal suédois du soir, favorable aux Allemands, propose l'incorporation de la Roumanie et de la Bessarabie à l'Autriche-Hongrie pour compenser les pertes éventuelles de celle-ci.

Bilciurescu

No. I 39

[Arh. M.A.E, Fond 71-1914, E. 2, Partea a II-a, 1914-1922, vol. 36, f. 7]

41. 17 decembrie/30 decembrie 1916, Iași, Însemnările lui N. Iorga despre numirea lui Ottokar Czernin ca ministru de externe al Austro-Ungariei

Contele Czernin

A fost numit ministru de externe și președinte al Consiliului de miniștri comun în Austro-Ungaria contele Czernin, până în August trecut ministru chesaro-crăiesc în București.

Se știe cu ce sentimente a fost primită numirea sa aici. Moștenitorul lui Francisc-Iosif fusese la Sinaia, făcând propuneri de alianță contra Ungurilor desprețuiți de dânsul. Un refugiat ardelean tipărise cărți răsunătoare despre „Austria Mare” și despre superioritatea rasei germane. Oameni ca D. Filipescu erau cu totul în aceste vederi. Ardealul politic ni cerea în mare parte această orientare. Ca pe un prieten am primit pe acela care, senior ceh cu legături slave, prieten personal al lui Francisc-Ferdinand, ni făgăduia ocrotirea pe viitor a fraților de peste munți.

Vremea a spulberat toată această sentimentalitate încrezătoare. Austro-Ungaria, cu toată prezența contelui la București, a fost tot mai mult unealtă maghiară. În loc să desrobească, ea și-a pus ca scop să robească tot mai mult. România n-avea decât un rol: să sacrifice acestui ideal pe ai săi de dincolo, pentru a isprăvi prin însuși sacrificiul său.

„Loialul cavaler” care nu minția, după propria sa asigurare, a represintat totuși, pe rând, un ideal părăsit, o politică uitată, un om care nu mai trăia. Păstrându-și în asemenea condiții locul său, el represinta de mult și moartea sa morală.

Li s-a părut dușmanilor direcției sale că aceasta nu se vede îndestul. Și de aceia îl expun astăzi în sumptuosul sicriu al cancelariatului maghiar pentru Austria din îndurarea Germaniei stăpâne.

17 decembrie 1916

[N. Iorga, *op.cit.*, p. 200-201]

42. 28 decembrie 1916/10 ianuarie 1917, Berna, Telegrama legației române din Berna, semnată Mihail Păcleanu, adresată Ministerului Afacerilor Străine, prin care transmite informația publicată de un ziar german privind intenția Berlinului de a anexa teritoriile cucerite

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

No. 32508/31 dec. 1916

TELEGRAMĂ CIFRATĂ
de la Legațiunea noastră din Berna
No. 3878 din 28 dec./10 ian. 1916-17

Affaires Etrangères

Iassy

Le journal Berner Intelligenzblatt publie une nouvelle, qu'il prétend tenir de source diplomatique allemande, disant que le Chancelier de l'Empire déclarera en séance publique au Reichstag, qui serait

convoqué prochainement, qu'en présence de la note de réponse de l'Entente, l'Allemagne et ses alliés ont décidé l'annexion pure et simple des territoires conquis: la Belgique et les départements français seraient réunis en une seule province, gouvernée par un régent allemand; la Roumanie et la Serbie formeraient un Etat régi par un Archiduc autrichien et incorporé à la „Mittel-Europa”.

Il convient d'accueillir ces informations, transmises à titre de curiosité, avec une extrême réserve.

Pacliano

No. 3878

[Arh. M.A.E., fond E. 2, partea a II-a, Berlin-Berna 1914-1924, vol. 27, p. 390]

43. 18/31 decembrie 1916, Haga, Telegrama ministrului francez la Haga, Henri Allizé¹, adresată ministrului de externe, Stéphen Pichon², prin care transmite informații din mediile de presă olandeze, referitoare la aprovizionarea Puterilor Centrale cu petrol și cereale din teritoriile românești ocupate

La Haye, 31 décembre 1916

M. Allizé, Ministre plénipotentiaire de la République française à La Haye, à M. S. Pichon, Ministre des Affaires Etrangères

V.E. connaît par les rapports de notre Légation en Roumanie l'importance réelle des approvisionnements de céréales et de pétrole que les Allemands ont trouvé en Valachie. Il est à remarquer que la presse allemande inspirée s'est appliquée à faire ressortir que ces approvisionnements devaient être partagés entre les quatre alliés, que par suite la part de l'Allemagne serait modique et qu'il ne pouvait être question d'augmenter la ration de pain. Le Lokal Anzeiger avait bien reproduit en première page un interview de M. de Batocki au Az Ujsag où il était dit que les provisions roumaines allaient permettre aux Allemands de faire bombance (schwelgen). Mais ce propos que j'avais relaté, en mettant en doute leur valeur si non leur authenticité, ont été énergiquement démentis par M. de Batocki.

Pour le moment, il semble que les produits raziés par les Puissances Centrales en Valachie ne modifieront pas essentiellement les conditions d'existence de nos ennemie jusqu'à la prochaine récolte. J'en trouve le témoignage dans un télégramme particulier qui est adressé de Budapest au journal hollandais Vaderland. Il y est dit que les alliés sont parvenus à détruire une grande partie des approvisionnements. Dès lors, la majeure partie des céréales trouvées „sera réservée à l'intendance militaire et ne sera pas mise à la disposition de la consommation civile en Allemagne et en Autriche-Hongrie”.

En ce qui concerne le pétrole, le télégramme particulier envoyé de Pest au Vaderland indique „qu'on a déjà commencé à transporter vers l'Autriche et principalement vers l'Allemagne les provisions de benzine et des autres produits de l'industrie du naphte”. Les renseignements reçus par la presse hollandaise confirment cependant qu'un grand nombre d'installations ont été détruites. Le Tijd d'hier publiait notamment un communiqué de la Compagnie hollandaise des pétroles (geconsolideerde Hollandsche Petroleum Maatschappij) d'après lequel l'Astra Romana aurait subi des dommages importants causés tant aux terrains pétrolifères qu'aux usines et aux provisions de pétrole brut.

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 23, cadru 172]

¹ Henri Allizé (1860-1930), diplomat francez. În perioada 1914-1918 a fost trimis diplomatic în Olanda. Anterior a avut misiuni în Uruguay, Berlin, Stockholm și München. După război a funcționat la Viena și Berna.

² Stéphen Marie Pichon (1857-1933), om politic, diplomat și jurnalist francez de orientare radical-socialistă. A fost parlamentar în mai multe legislaturi (deputat și senator). Ministru de externe de mai multe ori: 1906-1911; 1913 (martie-decembrie); 1917-1920.

44. Extras din memoriile feldmareșalului Paul von Hindenburg despre intrarea în război a României și operațiile împotriva acesteia din anul 1916

Les événements militaires jusqu'à la fin de 1916

La campagne de Roumanie

Notre situation politique à l'égard de la Roumanie imposa, au cours de l'année de guerre 1915-1916, non seulement à notre gouvernement, mais encore à notre commandement, des efforts inconnus jusqu'alors. C'est être sage à bon compte que de juger sévèrement les autorités et personnalités qui étaient alors responsables, maintenant que l'on sait que la Roumanie s'est rangée au nombre de nos ennemis et que nos préparatifs militaires vis-à-vis de ce nouvel adversaire étaient insuffisants. Les gens qui osent se livrer à une telle critique, en se basant le plus souvent sur des affirmations gratuites, et en ignorant les événements réels, me rappellent une déclaration de Fichte dans ses discours „à la nation allemande”, où il parle de ce genre d'écrivains, qui ne disent ce qu'on aurait dû faire qu'une fois les événements arrivés.

Il ne pouvait être douteux pour nous que l'Entente, étant donnée notre situation, écarterait le danger roumain, ou, pour être peut-être plus exact, la menace constituée par la position militaire de la Roumanie, au plus tard en 1915, et qu'elle emploierait pour cela des moyens analogues à ceux dont elle s'était servi vis-à-vis de la Grèce. Ainsi que nous avons pu l'établir plus tard, la Roumanie fut jetée, en été 1916, dans la tourmente de la guerre mondiale par un ultimatum de l'Entente, qui lui enjoignait ou bien de prendre immédiatement l'offensive, ou bien de renoncer pour toujours à ses plans d'agrandissement. Mais ce genre de solution était trop brutal, au point de vue politique, pour qu'il pût trouver chez nous des partisans sauf en cas de nécessité absolue. Nous estimions que nous devions agir plus honnêtement avec la Roumanie, car nous espérions sans doute qu'elle creuserait elle-même sa tombe! C'est ce qui est arrivé effectivement, mais après quelles crises et quels sacrifices pour l'Allemagne!

La Roumanie se rangea aux côtés de nos ennemis presque aussitôt après l'effondrement du front oriental autrichien. Nous aurions peut-être pu conjurer encore ce danger, s'il nous avait été possible de réaliser la grande contre-offensive que nous voulions exécuter contre l'aile sud des armées russes qui s'était avancée jusqu'aux Carpathes. Mais les effondrements toujours nouveaux qui se produisirent dans le front austro-hongrois nous empêchèrent de monter cette manœuvre. Les forces destinées à l'offensive furent engouffrées peu à peu dans la bataille défensive.

Pour remédier à la crise provoquée par les combats du front oriental, le grand quartier général allemand, d'accord avec le général Jekoff, avait décidé de frapper un grand coup avec les armées d'aile bulgares contre les forces ennemies de Salonique. L'idée était juste au point de vue militaire comme au point de vue politique. Si l'entreprise réussissait, il y avait beaucoup de chances pour que la Roumanie fût prise de peur et qu'elle perdît l'espérance de pouvoir coopérer avec Sarrail. Si des forces bulgares importantes devenaient disponibles après avoir remporté une victoire sur Sarrail et pouvaient être employées ailleurs, cela suffirait peut-être pour obliger la Roumanie à se tenir tranquille. En ordonnant cette attaque des Bulgares, le grand quartier général allemand se mettait dans une certaine contradiction avec lui-même au point de vue militaire. Comme il voulait amener en même temps la Roumanie à désenchanter, parce qu'elle tendait de plus en plus vers la guerre, et qu'il était forcé, dans ce but, de rassembler des forces dans la Bulgarie du nord, il fut amené à envoyer sur le Danube, pour des motifs politiques, des troupes qui auraient pu être employées en Macédoine dans l'offensive contre Sarrail. La conduite du grand quartier général allemand peut s'expliquer, d'une part, par la confiance qu'il avait dans la valeur offensive de l'armée bulgare, et, d'autre part, par une certaine sous-estimation des forces ennemies de la région de Salonique. On s'illusionnait tout particulièrement sur l'importance des unités serbes de nouvelle formation, qui venaient d'être mises en ligne sur ce front, et qui s'élevaient à six divisions d'infanterie.

Au cours de l'offensive de Macédoine, l'armée d'aile gauche bulgare parvint bien jusqu'à la Strouma, mais l'armée d'aile droite ne réussit pas à percer en direction de Vodena. L'opération fut alors arrêtée pour des motifs qu'il serait trop long de discuter ici.

Pendant cette offensive, l'infanterie bulgare se battit admirablement, mais avec plus de bravoure que de science. Elle conserva sa gloire, mais elle ne put obtenir la victoire.

L'issue de l'offensive de Macédoine plaçait le grand quartier général allemand devant une nouvelle et pénible situation. Le désir d'entrer dans la lutte augmentait toujours en Roumanie. Il y avait tout lieu de croire que l'arrêt des opérations bulgares amènerait les cercles politiques de Bucarest à se prononcer de plus en plus en faveur de la guerre. Le grand quartier général allemand se trouva alors placé devant un dilemme: devait-il arrêter définitivement l'offensive bulgare, afin de prélever sur le front de Macédoine, qui avait été sérieusement raccourci des forces bulgares importantes et de les envoyer dans la Bulgarie du Nord? Ou bien devait-il avoir l'audace de transporter en Macédoine les forces déjà rassemblées sur le Danube, afin de trancher par le glaive le nœud gordien roumain? La déclaration de guerre de la Roumanie libéra le grand quartier général de ces préoccupations.

Tel avait été le développement général des événements au sud du Danube.

La situation était devenue non moins difficile au nord des Alpes de Transylvanie. Tandis que la Roumanie armait ouvertement, les combats du front occidental allemand, comme ceux des fronts est et sud-ouest de l'Autriche, avaient absorbé toutes les réserves que les grands quartiers généraux avaient affectées à ces théâtres d'opérations ou qu'ils avaient pu rameuter des secteurs non attaqués. Pour faire face à la Roumanie, on ne crut pas pouvoir prélever de nouvelles forces sur les autres fronts. On fit valoir le principe que l'on ne devait pas, pour des motifs politiques, prélever quoi que ce fût sur les forces qui étaient jugées strictement nécessaires sur les différents fronts où l'on était en train de se battre.

Il en résulta que **la déclaration de guerre de la Roumanie, qui eut lieu le 27 août, nous trouva presque complètement désarmés en face de notre nouvel ennemi¹**. Je suis entré dans le détail des événements afin de rendre compréhensibles les origines de la grande crise dans laquelle nous nous trouvions placés depuis la déclaration de guerre roumaine. La campagne ultérieure ayant été victorieuse pour nous, il n'y a pas de raison de contester que cette crise ait eu lieu.

Bien que la Ouadruplice n'eût pu faire que des préparatifs insuffisants pour s'opposer au danger roumain, ses chefs militaires responsables s'étaient cependant mis d'accord sur les mesures à prendre en cas de guerre avec la Roumanie. C'est dans ce but que, le 28 juillet 1916, une conférence des chefs d'état-major des armées allemande, austro-hongroise et bulgare avait eu lieu à Pless. Elle eut pour résultat l'établissement d'un plan de campagne dont le paragraphe 2, qui a une importance capitale, disait textuellement: „Si la Roumanie se joint à l'Entente: offensive la plus rapide et la plus puissante possible, 1° pour empêcher sûrement l'invasion de la Bulgarie et dans toute la mesure possible l'invasion de l'Autriche-Hongrie; 2° pour porter la guerre en Roumanie. Dans ce but:

a) Démonstrations exécutées en partant du nord par des troupes allemandes et austro-hongroises pour accrocher des forces roumaines importantes;

b) Offensive bulgare en partant de la frontière de la Dobroucha contre les passages du Danube, à Silistrie et Tutrakan, pour protéger le flanc droit des forces principales;

c) Mise en place du gros des forces pour passer le Danube à Nicopoli, en vue d'une offensive sur Bucarest”.

La participation des Turcs à une campagne roumaine éventuelle fut également arrêtée au cours d'une conférence qui eut lieu peu après avec Enver-Pacha. Celui-ci s'engagea à tenir prêts au plus tôt deux divisions turques en vue d'une intervention dans la péninsule des Balkans.

Le plan de campagne qui vient d'être indiqué ne subit aucun changement tant que mon prédécesseur garda la direction du grand quartier général allemand. Mais un nouvel échange de vues eut encore lieu à ce sujet entre les différents chefs d'état-major des armées alliées. Le maréchal von Mackensen, qui était désigné pour recevoir le commandement des troupes rassemblées au sud du Danube, fut également entendu. Dans ces entrevues, deux courants d'opinion se manifestèrent nettement. Le colonel-général von Conrad était partisan d'une offensive immédiate contre Bucarest; le général Jekoff préconisait une campagne

¹ Frazele din text cu bold sunt în original (n.n.)

initiale en Dobroucha. Les forces qui, au moment de la déclaration de guerre, se trouvaient au sud du Danube étaient beaucoup trop faibles pour exécuter simultanément la double mission qu'on leur avait assignée sur ce front, à savoir, passer le Danube et attaquer Silistrie et Tutrakan.

Le 28 août, mon prédécesseur donna au maréchal Mackensen l'ordre de prendre au plus tôt l'offensive. La direction de l'attaque et l'objectif à atteindre étaient laissés au choix du maréchal.

Telle était notre situation militaire en face de la Roumanie quand je pris la direction des opérations, le 29 août. Elle était grave.

A la vérité, jamais aucune puissance aussi petite que la Roumanie n'avait eu l'occasion de jouer dans l'histoire dry monde un rôle de décision aussi grand et à un moment aussi favorable. Jamais encore deux Etats aussi puissants que l'Allemagne et l'Autriche n'avaient été, comme dans le cas présent, à la merci du déploiement de forces d'un pays dont la population comptait à peine un vingtième de leur propre population. Etant donnée la situation générale, il était naturel d'admettre que la Roumanie n'avait qu'à mettre ses armées en marche dans n'importe quelle direction pour amener la décision en faveur des puissances qui, depuis deux ans, nous donnaient en vain l'assaut. Tout allait dépendre, semblait-il, de ce fait: la Roumanie aura-t-elle la volonté de faire quelque usage de la force dont elle dispose actuellement?

Nul, semblait-il, n'avait reconnu plus clairement, senti plus vivement, redouté plus fortement cette éventualité que la Bulgarie. **Son gouvernement hésitait à déclarer la guerre à la Roumanie.** Faut-il lui en faire un reproche? Mais lorsque, le 1er septembre, le gouvernement bulgare se fut prononcé en notre faveur, la Bulgarie se rangea à nos côtés avec toutes ses forces et avec toute la haine qui animait son peuple, hainée en 1913 à la suite de l'attaque que la Roumanie avait exécutée par surprise sur les derrières de la Bulgarie, alors que cette puissance était engagée dans une lutte pénible contre la Grèce et la Serbie. **La journée sanglante de Tutrakan fut la première preuve de la volonté guerrière de notre alliée.**

Comme nos préparatifs étaient insuffisants, le plan d'opérations que j'ai cité plus haut avait perdu, naturellement, toute signification. Notre adversaire avait toute liberté d'action. Etant donné son degré de préparation et ses forces relativement considérables, qui étaient encore accrues par l'appui que leur prêtaient les Russes, appui connu de nous, il était à craindre que nos moyens ne fussent insuffisants pour entraver notablement, et dès le début, la liberté d'action du commandement roumain. Quelle que fût la direction de son offensive, que celle-ci eût lieu soit à travers les montagnes de Transylvanie, soit en partant de La Dobroucha contre la Bulgarie, partout la Roumanie avait devant elle des objectifs importants et la perspective de succès faciles. Je croyais avoir à craindre tout particulièrement une offensive russo-roumaine en direction du sud. **Les Bulgares eux-mêmes avaient exprimé des doutes sur la question de savoir si leurs soldats combattraient contre les Russes.** Ainsi que je l'ai déjà dit, le général Jekoff avait la plus grande confiance à ce point de vue; mais cette confiance était loin d'être générale en Bulgarie. Il n'était pas douteux que nos adversaires escomptaient **qu'au moins une partie très importante de l'armée bulgare aurait des sentiments russophiles.** Mais, sans même tenir compte de ce facteur, il était tout naturel pour la Roumanie de chercher à tendre la main à l'armée de Sarrail en attaquant en direction du sud. Quelle serait alors notre situation si nos adversaires parvenaient à nous priver de communications avec la Turquie, comme nous l'étions avant l'exécution de notre campagne contre la Serbie, ou même à détacher la Bulgarie de notre alliance? Une Turquie isolée, menacée en même temps en Arménie et en Thrace, une Autriche-Hongrie ayant perdu presque toute espérance, ne pourraient jamais se remettre d'un tel renversement de situation.

L'offensive immédiate prescrite à Mackensen par mon prédécesseur répondait entièrement à la nécessité du moment. Il ne pouvait être question, dans cette opération, d'exécuter un passage du Danube avec les forces alors disponibles en Bulgarie du nord. Il était suffisant, pour nous, de prendre l'initiative sur l'ennemi en Dobroucha et de troubler, par là, son plan de campagne. Mais, pour atteindre réellement et entièrement ce but, il ne fallait pas limiter l'offensive du maréchal à la prise de Tutrakan et de Silistrie.

Il nous fallait, au contraire, en exploitant nos succès en Dobrouitcha du sud, amener le grand quartier général roumain à avoir des inquiétudes pour les derrières de ses forces principales engagées à la frontière de Transylvanie. Et, en fait, nous y réussîmes. **L'armée du maréchal Mackensen s'étant avancée jusqu'aux abords de la ligne Constanza-Czernavoda, le commandement roumain fut obligé de prélever des forces sur les unités qu'il avait enbrouitcha.** Il chercha même, en engageant des forces fraîches, à tomber sur les derrières de l'offensive de Mackensen, par Radiowo, en descendant le Danube en direction de Ruscul. **Joli plan sur le papier!** Nous ne savons pas encore, aujourd'hui, si son auteur appartenait au grand quartier général roumain ou à quelque milieu militaire de l'Entente. Etant donné ce que nous avons appris de la valeur des Roumains avant le 2 octobre, jour de cet intermède de Rahowo, la tentative roumaine me parut plus que hardie, si bien que j'eus la pensée suivante que j'exprimais d'ailleurs: „Que l'on s'empare de ces troupes!” Mon désir fut transformé en un ordre convenable et fut parfaitement exécuté par les Allemands et les Bulgares. **De la douzaine de bataillons roumains qui avaient foulé la rive sud du Danube dans la région de Rahowo, c'est à peine si quelques hommes isolés purent revoir leur patrie pendant, la guerre.**

Le malheur s'abattit sur la Roumanie, parce que son armée ne prit pas l'offensive, parce que son commandement n'y entendait rien, et parce que nous réussîmes à rameuter à temps en Transylvanie des forces suffisantes.

Suffisantes? Certes oui, suffisantes pour un tel adversaire! On dira peut-être que nous avons été d'une audace folle quand on aura fait la comparaison des forces en présence, et quand on aura vu avec quels effectifs nous avons pris l'offensive contre l'armée roumaine, avec quels moyens le général von Falkenhayn mit en pièces, le 29 septembre, l'aile occidentale roumaine, à Hermannstadt.

Aussitôt après la bataille d'Hermannstadt, le général von Falkenhayn jette son armée dans la direction de l'est. Méprisant le danger résultant de la supériorité de l'armée roumaine et de la situation favorable qu'elle occupe au nord de l'Olt supérieur, il marche sur Cronstadt en longeant le pied des montagnes. Le Roumain hésite, il perd confiance en sa supériorité comme en ses possibilités, oublie d'utiliser sa situation militaire encore favorable, **et s'arrête sur tout son front.** Mais, en agissant ainsi, il fait déjà un premier pas en arrière. Le général von Falkenhayn s'empare alors entièrement de l'initiative des opérations, brise la résistance adverse au sud du Geisterwald et continue son mouvement. Le Roumain évacue alors la Transylvanie, non sans avoir encore subi une sanglante défaite, le 8 octobre, à Cronstadt. Il se replie vers le rempart qui protège sa patrie. Notre première tâche est maintenant de franchir ce rempart. Nous avons, tout d'abord, le ferme espoir qu'il nous sera possible d'exploiter stratégiquement nos succès tactiques en perçant directement de Cronstadt sur Bucarest. Bien que les hautes montagnes sauvages et la supériorité numérique de l'ennemi imposent à nos quelques faibles divisions une mission très difficile, les avantages d'une marche dans cette direction sont trop grands pour que nous renoncions à la tenter. Notre tentative ne réussit pas, quelque grande que soit la bravoure dont nos troupes l'ont preuve pour enlever chaque mamelon, chaque pente, même chaque rocher. Notre mouvement est totalement enrayé, le 18 octobre, quand l'hiver rude et prématuré couvre de neige les montagnes et transforme les routes en patinoires. Endurant des privations et des souffrances indicibles, nos troupes conservent du moins le terrain montagneux qu'elles ont conquis, prêtes à s'ouvrir le passage quand l'heure et l'occasion seront propices.

Les expériences que nous avons faites jusqu'alors nous incitent à trouver, pour gagner le cœur de la Valachie, des chemins autres que ceux qui traversent la partie la plus large des Alpes de Transylvanie. Le général von Falkenhayn nous propose de percer par la passe de Szurduk, qui est située dans la partie ouest des montagnes. Cette direction est peu avantageuse au point de vue stratégique, mais, dans les circonstances actuelles, c'est la seule possible aux points de vue tactique et technique. Nous pénétrons donc en Roumanie le 11 novembre en forçant cette passe.

Pendant ce temps, le maréchal von Mackensen a fait, au sud du Danube, ses préparatifs pour endre la main, en venant du sud, à nos forces d'invasion venant du nord. Il avait entièrement battu, le 21 octobre, l'armée russo-roumaine au sud de la voie ferrée Constanza-Czernavoda. Le 22 octobre, Constanza était

tombé aux mains de la IIIe armée bulgare. L'ennemi se replie de là sans arrêt vers le nord. Quant à nous, nous arrêtons notre mouvement, aussitôt qu'au nord de la voie ferrée ci-dessus indiquée nous atteignons une ligne de défense qui peut être tenue avec de faibles forces. Toutes les troupes qui ne sont pas nécessaires sur ce front sont dirigées sur Sistow. A la vérité, il serait très tentant de s'emparer immédiatement de toute la Dobroucha, et d'envahir ensuite, en passant par Braïla, le territoire au nord du Danube pour tomber sur les derrières du gros des forces roumaines. Mais comment pourrions-nous amener dans la partie nord de la Dobroucha le matériel de pointage nécessaire? Il n'y a pas de voies ferrées dans cette région, et la voie du Danube est barrée par les batteries roumaines établies sur la rive nord. Il nous faut être reconnaissants envers le destin, qui a permis que ces batteries n'aient pas réduit en miettes depuis longtemps notre seul équipage lourd. Celui-ci est demeuré pendant des mois à Sistow, à portée des canons roumains: par suite d'une faute de nos ennemis incompréhensible pour nous, il a échappé à la destruction. Nous pouvons donc encore songer à passer le fleuve, tout au moins en ce point.

À l'aube du 23 novembre, le maréchal Mackensen passe sur la rive nord du Danube. La coopération que nous cherchions à réaliser entre lui et le général von Falkenhayn est obtenue. Elle trouve son couronnement sur le champ de bataille de l'Argesch, dans la destruction du gros des forces roumaines. L'acte final de la campagne a lieu le 3 décembre. Bucarest tombe en nos mains sans avoir opposé de résistance.

Au soir de cette journée, je terminai notre rapport sur la situation militaire générale par ces mots: „Une belle journée!” Quand, quelques heures après, je sortis de mon bureau dans la nuit d'hiver, les cloches des églises de la petite ville de Pless commençaient à sonner pour remercier le Seigneur de notre nouvelle et grande victoire. J'avais cessé, depuis longtemps, d'avoir en de tels instants d'autres pensées que celles des exploits admirables de notre brave armée, et de former d'autres vœux que celui de voir ces exploits nous rapprocher du jour qui nous apporterait la fin de notre pénible lutte et de nos grands sacrifices.

Nous nous étions imaginé que la prise de la capitale roumaine serait un peu plus guerrière qu'elle ne l'avait été en réalité. Nous avions tenu Bucarest pour une place forte puissante et nous avions amené, pour la réduire, du matériel d'artillerie du plus gros calibre; maintenant, cette place fameuse n'était qu'une ville ouverte. Aucune pièce d'artillerie ne couronnait plus ses remparts puissants, et ses coupoles blindées s'étaient transformées en coupoles de bois. Notre espionnage du temps de paix, tant vanté par nos ennemis, n'était même pas parvenu à constater, avant le commencement de la campagne de Roumanie, que Bucarest était désarmé!

Le sort de la Roumanie s'était accompli avec la puissance d'un drame. Le monde entier pouvait voir, et la Roumanie voyait elle-même, que ce n'est pas paroles creuses que le vieux dicton du lansquenet: Celui qui veut être malheureux à la guerre n'a qu'à se mesurer à l'Allemand.

Mais, en citant ces vers, je n'ai pas l'intention d'amoindrir la part que l'Autriche-Hongrie, la Turquie et la Bulgarie ont prise à cette grande et belle opération. Tous nos alliés étaient présents et ont contribué fidèlement à cette œuvre grande et forte. La Roumanie, qui avait eu dans sa main le sort du monde, dut être bien heureuse que les débris de son armée aient été sauvés de la destruction par les renforts que lui avaient envoyés les Russes. Elle avait rêvé de voir, comme en 1878 sur le champ de bataille de Plewna, le Russe, loyalement reconnaissant, mais avec l'amertume au cœur, la remercier encore une fois pour les services qu'elle lui avait rendus: la cruelle réalité avait été l'opposé de ce rêve. Les temps étaient changés.

À la fin d'octobre 1916, j'avais exprimé à mon auguste chef suprême l'opinion que la campagne de Roumanie serait terminée à la fin de l'année. Le 31 décembre, je pus rendre compte à Sa Majesté que nos troupes avaient atteint le Séreth, et que les Bulgares étaient établis sur la rive sud du delta du Danube. Les buts que nous nous étions proposé étaient atteints.

[Général Feld Marschall von Hindenburg, *Aus Meinem Leben – Ma Vie –*, Paris, 1924, p. 170-181]

Capitolul 3

SITUAȚIA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA, BANAT, BUCOVINA ȘI BASARABIA ÎN ANUL 1916

Introducere

În anul 1916, românii din provinciile aflate sub dominația Austro-Ungariei și a Imperiului Rus au continuat să fie parte importantă la efortul de război susținut de acestea. În general, situația lor a fost similară cu anii anteriori, dar a cunoscut mutații semnificative, cu deosebire după intrarea statului român în conflict de partea Antantei. Decizia Bucureștiului de la mijlocul lunii august 1916 a accelerat în rândul românilor transilvăneni, bănățeni, bucovineni și basarabeni unele procese, latente până atunci, și apariția altora noi, care vor cunoaște dezvoltări apreciabile în anii 1917-1918.

Situația din ce în ce mai încordată a relațiilor dintre România și Puterile Centrale, în special cele dintre București, Viena și Budapesta, și perspectiva unui război între acestea au dus la sporirea neîncrederii autorităților austro-ungare față de români și la intensificarea supravegherii lor. Dar această monitorizare s-a desfășurat cu o prudență mai mare determinată de necesitatea de a nu antagoniza statul român și de a menține loialitatea cetățenilor austro-ungari de etnie română față de dinastie și efortul de război, care presupunea sacrificii din ce în ce mai însemnate. Presiunea în creștere s-a simțit însă în toate domeniile – presă, școală, biserică, viață cotidiană etc.

Ea a cunoscut forme diverse, de la cele *soft*, bazate pe principiul punerii în surdină a naționalismului și privilegierea patriotismului civic față de coroană, dinastie și statul austro-ungar, până la cele să le spunem *hard*, care au însemnat, între altele, interzicerea de publicații, cazul ziarului „Românul” este edificator în această privință, dizlocarea unor comunități din zonele considerate sensibile, cum ar fi cele de la frontieră cu România, rechiziționarea produselor agricole și a altor bunuri, arestarea, judecarea și condamnarea unor lideri politici sau de opinie, a unor cetățeni, acuzațiile mergând de la propagandă subversivă până la spionaj etc¹. (Documentele nr. 7, 11)

O altă măsură aplicată riguros de la începutul războiului a fost controlul presei și lucrărilor ce veneau din România. Au fost confiscate la graniță toate broșurile, cărțile și ziarele care, într-un fel sau altul, vorbeau de deznaționalizarea românilor din monarhia dualistă, de măsurile punitive împotriva acestora, de necesitatea aderării României la Antanta, de unirea românilor de pe ambele versante ale Carpaților etc. În schimb, erau permise și chiar difuzate ziarele care făceau propagandă în favoarea Puterilor Centrale, cum erau „Ziua”, „Moldova”, „Minerva”.

---

¹ Detalii în Liviu Maior, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război 1914-1916*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. 93-155.

Starea de lucru din armată nu era mai bună, nici pentru români, nici pentru celelalte minorități din armata K.u.K. Aceasta era expresia structurii imperiului, marile unități și unități având o organizare variabilă. Unele erau omogene, sub raport etnic, altele fiind mozaicate, ceea ce a creat mari dificultăți în ceea ce privește actul de comandă și comunicarea, singurul liant fiind loialitatea dinastică¹.

În general, până la mijlocul lunii august 1916, în pofida pierderilor suferite, a condițiilor deosebit de grele de pe front, în rândul ostașilor români loialitatea dinastică a funcționat fără mari sincope, deși acestea nu au lipsit. O dovadă este dislocarea unor unități românești în Cehia și Slovacia în locul celor devenite nesigure².

Cu toate acestea fenomenul dezertării militarilor români și a trecerii lor, dar și a persoanelor civile la sud și est de munți nu a încetat (Documentele 13, 14, 17). Nevoile crescând de efective pentru front a determinat ca autoritățile austro-ungare să ia măsuri de verificare și de încorporare a propriilor cetățeni, aflați pe teritoriul românesc. Este relevantă în acest sens însărcinarea dată medicului Constantin Sbârcea, tatăl mai cunoscutului ziarist George Sbârcea, trimis la București să verifice situația militară a supușilor austro-ungari. Autoritățile specializate românești l-au monitorizat cu atenție, încercând să afle cât mai multe informații. (Documentele nr. 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25)

Cu o situație dintre cele mai complexe s-au confruntat românii din monarhia dualistă care au ales să treacă la sud de munți. Grupul lor era destul de numeros, cuprinzând multe personalități de prestigiu: Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Octavian Ghibu, Ion Slavici, Octavian Tăslăoanu, Ion Rusu-Abrudeanu, Vasile Stoica ș.a. Ei au avut orientări diverse, Ion Slavici, de pildă, susținând intrarea României în război alături de Puterile Centrale. Cei mai mulți însă au acționat stăruitor în scopul aderării statului român la Antanta pentru a împlini unirea cu frații de peste munți. Ei s-au încadrat activ în mișcarea proantantistă, aderând chiar la Federația Unionistă (cazul grupului Goga, Lucaciu, Tăslăoanu), au întemeiat societăți („Cercul românilor de peste munți”, „Legiunea Ardeleană”), organe de presă („Ardealul”, „Tribuna”) prin intermediul cărora se propaga ideea unirii, au publicat masiv articole, nu o dată polemice, în ziarele care susțineau această idee, au elaborat lucrări pe tema situației și luptei românilor ardeleni pentru drepturile lor etc.

Dintre acestea, câteva au avut un ecou deosebit. Octavian C. Tăslăoanu, ofițer în armata austro-ungară și participant la război cu Regimentul său, 23 (Sibiu), a dezertat la sfârșitul lunii noiembrie 1914, a venit în România și a publicat, în 1915, cartea *Trei luni sub flamurile războiului: ziarul unui român, ofițer în armata austro-ungară, care a luat parte, cu glosașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*³. Cartea a avut un mare ecou în rândul opiniei publice românești, contribuind la întărirea curentului proantantist și la cunoașterea mai bună a dramei românilor de peste munți.

De asemenea, Ion Rusu Abrudeanu a publicat, la rândul său, împreună cu Vasile Stoica, venit în România în toamna anului 1914, lucrarea de mare impact – *Habsburgii, Ungurii și Români*⁴. Aceasta a generat și un scandal cu Marele Stat-Major, care, pe motive de oportunitate politică, a refuzat achiziționarea ei⁵.

Viața ardelenilor aflați în Vechiul Regat nu a fost însă ușoară. Unii nu au privit favorabil prezența și activitatea lor, criticându-le unele inițiative și atitudini. (Documentele nr. 1, 2)

¹ Liviu Maior, *Românii în Armata Habsburgică: soldați și ofițeri uitați*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 180.

² *Ibidem*, p. 182. Regimentele 2 (Brașov) și 51 (Cluj) au fost deplasate la Praga, Regimentul 31 (Sibiu) a fost dislocat la Brno, iar Regimentul 35 la Lain. În locul acestora au fost aduse o serie de unități slovace și croate.

³ Carte apărută în București, Editura „Librăriei Școalelor” C. Sfetea, 1915.

⁴ Carte apărută la Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, București, 1915.

⁵ Detalii în Petre Otu, *Sub semnul lui Marte. Secvențe de istorie militară românească*, Editura Militară, București, 2016, p. 139-142.

Autoritățile austro-ungare le-au urmărit cu atenție toate mișcările prezentându-i negativ în presa favorabilă și încercând chiar discreditarea lor. Organele de informații și contrainformații românești au manifestat nu o dată neîncredere, monitorizându-le conduita în diverse împrejurări, iar unii politicieni români din opoziție sau chiar din arcul guvernamental i-au privit cu mefiență, în unele cazuri cu ostilitate.

Peste toate însă, ei au avut un rol foarte important în cunoașterea de către opinia publică de la sud de munți a stărilor de lucruri din Ardeal, a stării de spirit a românilor, în deșteptarea conștiinței naționale, în propagarea ideii aderării României la Antanta, ca singură opțiune pentru materializarea idealului național.

Se impune, de asemenea, precizarea că în pregătirea viitoarei acțiuni împotriva Austro-Ungariei, Marele Stat-Major român a fost preocupat de depistarea persoanelor de încredere de peste munți, în vederea utilizării lor în acțiunile de pregătire a viitoarei ofensive. Ele au fost folosite în primul rând în misiuni informative, întrucât cunoșteau foarte bine zonele viitoarelor confruntări¹. (Documentul nr. 15)

Intrarea Vechiului Regat în război a determinat o schimbare profundă în situația românilor din Ardeal. Acest gest, îndelung așteptat de mulți conaționali, a generat un sentiment de satisfacție și de ușurare pe ambele versante ale Carpaților. (Documentele nr. 27, 28, 29) Marele Cartier General român a lansat un manifest adresat militarilor din K.u.K. și Honvedseg prin care le cerea să vină „sub steagul român fără rezerve”, ca să lupte „pentru fericirea noastră și a voastră”. „Veniți să înfăptuim România Mare”, se spunea în document².

Îndemnul a avut ecou, în acele zile constatându-se o creștere importantă a dezertărilor, a trecerii la inamic pe frontul din Galiția, întrucât militarii români din K.u.K. au conștientizat faptul că a lupta din acel moment împotriva rușilor echivala cu a lupta împotriva conaționaliilor. Cercetările au arătat că numărul acestora a fost de 39 000 de persoane. Totodată, fenomenul voluntariatului s-a amplificat în anul 1917, pe fondul înrăutățirii situației interne a Puterilor Centrale. Conform unor cercetări, în primele săptămâni după intrarea României în război, din cei 120 000 de români, prizonieri în lagărele rusești, 40 000 dintre ei și-au exprimat dorința de a fi înrolați în armata română³.

Mulți români ardeleni stabiliți în Vechiul Regat au făcut insistente demersuri pe lângă autoritățile române, solicitând clarificarea situației lor militare și înscrierea în armată cu scopul de a contribui la înfrângerea inamicului (Documentele nr. 30, 34)

Concomitent în regimentele românești din armata austro-ungară starea de spirit s-a înrăutățit, ceea ce a dus la anchetarea ofițerilor, mutarea unor unități (cazul Regimentului 64) pe alte fronturi, cu deosebire cel italian, emiterea unor ordine drastice, în care era înscrisă prevederea condamnării la moarte prin împușcare și/sau spânzurare, în caz de trădare sau insubordonare.

În același timp, odată cu pătrunderea marilor unități la nord și vest de munți, autoritățile ungare au procedat la evacuarea a mii de persoane, în primul rând din zonele de graniță, spre interior, după cum au existat cazuri, și nu puține, de refugieri voluntare. „Prioritate” la aceste măsuri punitive au avut intelectualii (învățători, profesori, preoți, ziarști).

Insuccesele trupelor române și retragerea lor din Transilvania au fost urmate de represalii ale autorităților ungare la adresa populației române, intentarea de procese, internarea în

¹ Unele detalii în Alin Spănu, *Serviciul de informații al României în războiul de întregire națională (1916-1920)*, Editura Militară, București, 2012, p. 86-92.

² Liviu Maior, *Românii în Armata Habsburgică: soldați și ofițeri uitați...*, p. 184.

³ Idem, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război 1914-1916...* p.217.

lagăre și închisori, confiscarea de bunuri. Unele cercetări indică un număr de circa 6 000 de persoane de origine română care au fost arestate, judecate și internate în toamna anului 1916¹.

Teama de represalii a determinat ca un mare număr de români să se refugieze la sud și vest de munți, numărul acestora ridicându-se la circa 80 000, dintre care aproximativ 2000 de ofițeri din cadrul armatei austro-ungare².

În concluzie, intrarea României în conflict și acțiunile armatei la nord de munți, fluxul și refluxul acesteia, moartea împăratului Franz Josef la 21 noiembrie 1916, succedat la tron de nepotul său Carol I, cunoscut și sub numele de regele Carol al IV-lea al Ungariei, au contribuit la deteriorarea loialismului dinastic printre românii din monarhia dualistă, la adâncirea frământărilor privind viitorul lor, la modificarea semnificativă a stării lor de spirit, la conturarea mai clară a opțiunii lor către unirea cu frații lor de la sud și est de Carpați ce traversau o perioadă extrem de dificilă.

Spre deosebire de Transilvania, Bucovina, provincie aflată sub administrarea autorităților de la Viena, a fost teatru de război din primele zile ale conflagrației mondiale. Aceasta a cunoscut succesiv ocupații militare austriece și rusești, ceea ce s-a repercutat negativ asupra situației locuitorilor, inclusiv a românilor. Autoritățile române au urmărit cu atenție soarta conaționalilor, încercând, în limita posibilităților, să le ușureze viața. (Documentele nr. 5, 6, 9) Ofensiva Brusilov, declanșată la 22 mai/4 iunie 1916, a readus provincia sub ocupație rusească, eveniment care a generat incidentul de la Mamornița, privit cu multă emoție în rândul guvernului de la București și al opiniei publice. A treia ocupație rusească s-a concretizat în același cortegiu de măsuri care au afectat profund viața și activitatea românilor. (Documentul nr. 36) Ocupațiile militare austriece și rusești au avut însă un element comun, acela de a stăvili mișcarea națională a românilor din această provincie³.

Românii din Basarabia au participat și în anul 1916 la efortul de război al Imperiului Rus, care s-a concretizat în diverse aspecte cum sunt: recrutarea în armată a cetățenilor apți de efort militar; aprovizionarea largă a frontului cu subzistențe; îngrijirea răniților etc.⁴.

În ansamblu, românii aflați în componența imperiilor vecine au resimțit și suportat din plin și în anul 1916 marile dificultăți ale războiului mondial, ei fiind parte a acestuia din primele zile. Intrarea României în conflict de partea Antantei a reprezentat un eveniment esențial care a modificat situația, conduita și perspectiva conaționalilor din afara statului român în configurația lui de atunci. La românii din Transilvania și Bucovina se constată o deteriorare a sentimentului de loialitate față de dinastia de Habsburg, concomitent cu extensia sentimentului național, manifestat, între altele, în dezvoltarea fenomenului voluntariatului, care va cunoaște o creștere spectaculoasă în anul următor.

Basarabia, aflată în componența Imperiului Rus, a devenit aliată cu Vechiul Regat, fapt ce a amplificat legăturile între locuitorii celor două maluri ale Prutului. Iată, de exemplu, militarii români, încadrați în diverse unități ale armatei ruse, au luat contact cu realitățile existente la est de Prut, descoperindu-și limba și obiceiurile comune. A fost un pas important care a contribuit la renașterea sentimentului național în Basarabia, ce a condus, în cadrul unui proces foarte complex, la desprinderea provinciei de sub oblăduirea Rusiei, zguduită de mari frământări – revoluția din februarie/martie 1917 și preluarea puterii de către facțiunea bolșevică, la 25 octombrie/7 noiembrie același an.

¹ Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Eikon, Cluj-Napoca, 2013, p. 314-315.

² *Ibidem*, p. 314.

³ Detalii în Teodor Bălan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina în timpul războiului mondial (1914-1918)*, Editura Domino, București, 2004.

⁴ A se vedea, între altele, Anatol Leșcu, *Românii basarabeni în istoria militară a Rusiei. De la războaiele din Caucaz la Războiul Civil*, Editura Militară, București, 2009, p. 126-142; *Primul Război Mondial și Basarabia (1914-1918)* (culegere de studii și articole), coordonator: Andrei Emileiuc, Bons Offices, Chișinău, 2015.

DOCUMENTE

1. 4/17 ianuarie 1916, București, Notații ale lui G.T. Kirileanu despre comportarea refugiaților ardeleni în urma convorbirii cu două cunoștințe

4 ian. 1916. La cafeana întâlnesc pe Soricu¹ și pe Căndea².

Soricu e bucuros de căderea lui Goga și Lucaci³, pentru că s-au purtat după obiceiurile politicianilor stricați din Regat și, în loc să steie cot la cot cu ceilalți refugiați, s-au făcut uneltele unui partid de opoziție, atunci când refugiații ardeleni primesc de la guvern câte 11 000 lei pe săptămână pentru întreținerea lor!...

Ciocoismul refugiaților s-a văzut și la serbarea Anului Nou, când îmbătându-se în Cișmigiu ca porcii au făcut o nuntă după miezul nopții. (Popa) Bălan a oficiat la această oră cu totul neobișnuită, iar când au venit doi învățători, sosiți flămânzi din drumul pribegiei, n-au fost primiți, pe cuvânt că la petrecere era inteligență aleasă. Osvadă⁴ alege restaurantele cele mai scumpe. D-na Triteanu⁵ locuiește la Athenee Palace, cu banii amanților. Țștia ni-s ardelenii!...

[G.T. Kirileanu, *Martor la istoria României – 1872-1960. Jurnal și epistolar*, vol. II: 1915-1918, Ediție îngrijită, cuvânt înainte, note și indice de Constantin Bostan, Editura RAO, București, 2013, p. 181]

---

¹ I.U. Soricu (1882-1957), poet asociat curentului sămănătorist, traducător (a tradus în românește *Faust*), publică în diverse reviste – „Ardealul”, „Bucovina”, „Calendarul Asociațiunii”, „Cosânzeana”, „Cuget Clar”, „Curentul Magazin” etc. În decembrie 1938, I.U. Soricu l-a acuzat pe Lucian Blaga de plagiat în articolul „Poezia cehă și Lucian Blaga”, publicat în ziarul „Curentul”, unde spunea că acesta s-a inspirat din trei poeți simbolști cehi (Vrchlický, Sova, Bézina). În 1919 a publicat lucrarea *Doimele mele. Din zile de luptă*. Alte lucrări: *Florile Dalbe Pânea Neagră. Poesii, Povești din patru unghiuri. Satire și scrisori etc.*

² Romulus Căndea (1886-1973), istoric român, membru corespondent al Academiei Române (1929), rector al Universității din Cernăuți (1923-1925). A fost, în același timp, membru laic în Adunarea eparhială a Arhiepiscopiei Cernăuților și în Congresul Național Bisericesc, deputat și senator din partea Universității din Cernăuți. Timp de aproape două decenii (1922-1940) a fost titularul catedrei de istorie universală medie, modernă și contemporană de la Facultatea de Litere și Filosofie din Cernăuți (1922-1940), apoi la cea din Cluj (1940-1947), unde a predat istoria universală.

³ Vasile Lucaci (1852-1922), unul dintre cei mai importanți lideri ai românilor ardeleni din timpul monarhiei dualiste. A urmat studiile secundare, universitare și doctorale la Roma. A fost unul dintre inițiatorii și semnatarii Memorandumului, primind cea mai grea pedeapsă în procesul care a urmat (cinci ani). În 1905 a fost ales în parlamentul ungar ca deputat de Beiuș. Trecut la sud de munți, după declanșarea Primului Război Mondial, a militat pentru intrarea rapidă a României în conflict alături de Antanta. Lucaci și Goga au candidat în cadrul unor alegeri parțiale pentru un loc în Parlament, dar nu au fost aleși.

⁴ Vasile Osvadă (1875-1931), economist cu studii de specialitate la Universitatea din Viena. A funcționat în diverse bănci din Transilvania. La declanșarea războiului a fost încorporat în armata austro-ungară, cu gradul de sublocotenent și a căzut prizonier. A revenit în România și s-a înrolat în Corpul Voluntarilor transilvăneni. A participat la Marea Adunare de la Alba Iulia, fiind ales în Marele Sfat Național și în Consiliul Dirigent, unde a deținut resortul agricultură. A fost și primar al municipiului Cluj (1926-1927).

⁵ Veturia Triteanu (1883-1979), cântăreață română de operă, celebră în primele două decenii ale secolului al XX-lea. Născută Mureșan, s-a căsătorit mai întâi cu Lazăr Triteanu (1903) și mai apoi cu poetul și omul politic Octavian Goga. După căsătoria cu Goga a renunțat la cariera artistică. A fost doamnă de onoare a reginei Elisabeta și prietenă bună cu Maria Antonescu, soția mareșalului Ion Antonescu. După al Doilea Război Mondial a fost judecată de Tribunalul Poporului, în calitate de vicepreședinte al Consiliului de Patronaj al Operelor Sociale. I s-a fixat domiciliul forțat în localitatea Ciucea, unde, în anii '20, Goga a cumpărat și refăcut conacul care i-a aparținut prietenului său, Ady Endre.

2. 6/19 ianuarie 1916, București, Notații ale lui G.T. Kirileanu despre atitudinea refugiaților ardeleni în urma discuțiilor cu G. Bogdan Duică

6 ian. 1916. G. Bogdan-Duică¹ îmi completează icoana [ardelenilor]

Goga este acela care a tot amânat „Gazeta ardelenilor”, la care se înscrișese toți ardelenii de samă. Zicea că Brătianu n-o găsește încă oportună. Și, pe urmă, a trecut la „Epoca”². Iar acum, în preajma alegerii de la Caracal, Goga a trimis lui Morțun³ suma de 10 000 lei, ce o primise ca întreținere din fondurile secrete. Prin urmare, arăta că s-a vândut în altă parte...

Iar Popa Lucaci, în loc să-și fi luat o cameră modestă la otel sau să fi primit alegătorii în salonul vreunui prieten, și-a închiriat trei saloane la otelul cel dintâi și petrecerile cu șampanie se țineau lanț. Asta-i candidatul martir?!

Și totuși, zic eu, era mai bine pentru sufletele curate, care nu știu culisele, ca Goga și Lucaci să fie aleși.

[G.T. Kirileanu, *op.cit.*, p. 182]

3. 8/21 martie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind situația românilor din Transilvania

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

8 martie 1916

INFORMAȚIUNI

În ultimul timp numeroase femei românce – țărance din Ardeal – au trecut munții refugiindu-se în România.

Din comuna Mag de lângă Săliște au venit acum 5 zile 7 femei. Ele povestesc că mizeria începe să se resimtă tot mai mult. Vitele s-au împuținat, fiindcă oamenii le-au vândut la rechiziționări, cu prețuri mari. Și nu au mai cumpărat altele, fiindcă spun ei: „dacă o fi să vie românii, cu banii mai ușor putem fugi spre ei, decât cu vitele”.

¹ G. Bogdan-Duică (1866-1934), critic și istoric literar român, născut la Brașov într-o familie numeroasă. A studiat la universitățile din Budapesta și Viena. A colaborat la diverse publicații – „Gazeta Transilvaniei”, „Tribuna”, „Convorbiri literare” „România Jună”, „Sămănătorul” etc. A înființat „Gazeta Bucovinei” (1893), pe care a condus-o mai bine de un deceniu. La declanșarea războiului era secretar general al Ligii pentru Unitatea Culturală a Românilor. În timpul ocupației Puterilor Centrale a unei părți din teritoriul românesc, a fost arestat și deținut de germani. După război a lucrat la Universitatea din Cluj, fiind profesor de literatură modernă, decan și vicedecan al Facultății de Litere. În 1919 a devenit membru al Academiei Române.

² „Epoca”, cotidian înființat la 16 noiembrie 1885 și care a avut mai multe serii de apariții. Seria I a fost între 16 noiembrie 1885 și 14 iunie 1889. Seria a II-a a început la 2 noiembrie 1895 și s-a încheiat la 22 noiembrie 1916. Din 1918 până în 1938 au mai apărut alte trei serii. În perioada neutralității a militat asiduu pentru intrarea României în război alături de Antanta. Printre cei care au scris în paginile ziarului îi amintim pe Barbu Ștefănescu Delavrancea, Octavian Goga, Constantin Argetoianu ș.a

³ Vasile Morțun (1860-1919), ziarist, om politic și colecționar de artă. La începutul activității sale a aderat la mișcarea sociallistă, devenind primul deputat socialist în Parlamentul României (1888). Ulterior, alături de alți colegi a trecut la liberali, episod cunoscut drept „trădarea (plecarea) generoșilor” (1899). În perioada 4 ianuarie 1914–10 decembrie 1916, Morțun a îndeplinit funcția de ministru de interne, calitate în care a participat la cele două consilii de coroană care au decis conduita României în Primul Război Mondial. După formarea guvernului de uniune națională (decembrie 1916), Vasile Morțun a fost ales președinte al Camerei Deputaților. În vara anului 1917 a prezidat Adunarea Constituantă care a realizat cele două reforme – votul universal și noua lege agrară.

În ultimele săptămâni poporul de la țară a fost cuprins de o nouă fierbere. Din nou se aud svonuri că „vin frații din țară” și oamenii încep să-și ascundă în pământ tot ce au, făcând gropi pe cari le acoperă cu pae. Lucrurile le ascund de teamă ca nu cumva ungurii retrăgându-se să dea foc la tot avutul românesc. În sate de abia se mai zăresc bărbați. Din Mag au fost duși bărbații până la etatea de 52 de ani. Despre 26 din cei plecați se știe că au murit. Acesta este un procent destul de mare, deoarece comuna Mag are numai ceva mai mult de 1000 de suflete. De curând au început să fie duși la săpat tranșee și copii de la 14 ani în sus.

Femeile din Mag s-au refugiat în România, fiindcă – după cum spun ele – multe femei române, fete și neveste tinere, au fost ridicate și trimise în Bucovina „la pansat”. Ele nu știu ce însemnează aceasta, iar parte din femeile cari s-au înapoiat din Bucovina spun că „toate femeile au fost date pe mâna soldaților cari și-au bătut joc de ele, spunând că trebuie să se înmulțească omenirea”.

Prin sate bântue tot felul de boli infecțioase, mai ales venerice, fiindcă nimeni nu mai are timp să se gândească la lecuirea lor. Femeile venite peste munți de la Bran spun că jandarmii unguri fac o pază foarte severă la frontieră.

Prin satele românești jandarmii amenință populațiunea spunând: „știm noi că România va veni asupra noastră, dar nu va găsi niciun român viu”.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 6/1916, f. 190-191]

4. 9/22 martie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale la recrutarea refugiaților transilvăneni și bucovineni aflați în România.

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

9 martie 1916

INFORMAȚIUNI

De la un funcționar din biourul pașapoartelor de la Consulatul austro-ungar, s-a aflat că de când refugiații transilvăneni și bucovineni au fost obligați să se prezinte înaintea Comisiei de recrutare în țară, un mare număr din aceștia au plecat în Austro-Ungaria.

Guvernul austro-ungar este foarte mulțumit de măsura luată de guvernul român, căci crede că cu modul acesta toți streinii refugiați în România nu vor mai face manifestațiuni în scopuri războinice.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 6/1916, f. 207]

5. 11/24 martie 1916, București, Relatări din ziarul „Universul” referitoare la situația românilor din monarhia austro-ungară

Să luăm aminte!

Când ne-a venit întâia veste despre încetarea apariției organului partidului național român de peste munți, „Românul”¹ din Arad, ne-am închipuit că însuși directorul și redactorii

¹ „Românul”, cotidian apărut la Arad (1911), organ al Partidului Național din Transilvania. Primul comitet de conducere a fost format din Vasile Lucaciu, Al. Vaida-Voevod, Vasile Goldiș. A fost interzis de autoritățile

acelui ziar, în înțelegere desigur cu fruntașii partidului, au găsit cu cale să suspende o luptă inegală cu puterea censurei maghiare, luptă peste măsură de obositoare și ale cărei rezultate, pentru punctul de vedere românesc, nu puteau fi decât foarte slabe față de încordarea jertfelor cerute. Am putut să credem acest lucru cu atât mai mult, cu cât și într-un număr recent al „Românului” se repetase plângerea adresată censurei ungurești, că se suprimau în mod nu numai inutil, dar chiar păgubitor pentru buna înțelegere din țară, comentarii și explicații ce nu puteau avea în ele nimic subversiv sau primejdios, ci din contra, ar fi contribuit numai la luminarea opiniei publice din țară și chiar la informarea, folositoare și necesară, a cercurilor diriguitoare, asupra sentimentelor și vederilor poporului român din monarhia habsburgică.

S-a văzut mai pe urmă că încetarea apariției „Românului” nu se datorește unei hotărâri luate de redactorii și susținătorii lui, cari cu toate greutățile și jertfele ar fi continuat obositoarea și ingrata lor muncă – ci organul național român a fost pur și simplu *suprimat* de guvernul din Budapesta.

Noi primeam și citeam aproape zilnic acel ziar, și putem să știm că el a evitat tot timpul cu îngrijire orice ar fi putut da pretext de învinovățire stăpânirii. Aceasta chiar, dacă tăia și sfâșia din articolele ziarului, o făcea mai mult din spirit de șicană după cum rezultă lămurit din repetatele protestări ale „Românului”... Suprimarea nu se justifică deci cu nimic – ea nu este decât un act de ostilitate, de înverșunare maghiară împotriva valahului – și este o dovadă, un *memento* mai mult, despre ceea ce ar putea aștepta pe Români din regatul Ungariei, dacă soarta lor cea rea ar voi ca ei să rămână și mai departe, și după acest război, supuși, sclavi, stăpânirii tiranice de la Budapesta.

La moarte trimite ea floarea neamului din provinciile românești ale acelui regat – și fiindcă oamenii se duc și se poartă vitejește, le dau de veste acasă, de pe acuma, cam ce-i așteaptă pe cei ce vor rămânea în urma lor...

Călușul! Înăbușirea graiului!

Și oare nouă, celor de aici, din „România liberă” să nu ne spună nimica asemenea simptome? Și o să rămânem în fața lor cu brațele încrucișate?...

Asuprurile ungarilor contra fraților bănățeni

T.-Severin, 8 martie

Maghiarii nu se sfiesc azi s-o spue (cu toată situația proastă în care se află) că la terminarea marelui conflict european Ungaria se va despărți de Austria care va trece la Germani, iar ei se vor alia cu Bulgaria de care-i va despărți Dunărea. Aceste sunt cuvinte pe care comandanții șoviniști unguri le adresează în orice prilej trupelor a căror comandă o au. Sunt înseși cuvintele pe cari le rețin din gura soldaților bănățeni dezertori în țară la noi și cari nu dată au ascultat înalții comandanți unguri ținându-le înflăcărare discursuri în acest sens, colo departe pe câmpiile Poloniei. Se aduceau laude de preamărire nobilului popor bulgar, făcând aluzii la atitudinea României dădeau să se înțeleagă că cu Români repede vor termina-o numai să sfârșească întâi cu Rușii. Și bieții Români sufereau în tăcere, cu toate că regimentul numai din Români se compuneau.

„De când l-am auzit pe Oberstul vorbind astfel despre Români, din ziua aceea n-aveam decât un singur gând: să-l împușc.” Așa îmi povestește unul din cei refugiați. Trei zile în urmă căzut rănit lângă Dubienka (Polonia); trimis în căutare la spitalul militar, după șase săptămâni medicul mi-a dat un concediu medical de 15 zile. M-am dus în satul meu Teregova, Banat,

---

maghiare la 28 februarie 1916. A reapărut la 26 octombrie 1918, susținând, prin întreaga sa politică editorială, unirea Transilvaniei cu România.

unde am întâlnit multe femei în haine cernite după bărbați, copii și frați căzuți pe câmpul de luptă. Când am intrat la mine'n ocol am dat peste maică-mea care plângând s-a aruncat în brațele mele.

De la ea am aflat că pe taica și pe nevastă-mea i-au luat cu forța jandarmii din sat la lucrările de tranșee pe granița românească.

Amărât până'n suflet, m-am dus prin sat; la cârciumă am dat peste un furer (șef) de jandarmi, chipeș, înțolit, care m-a întrebat de țedula de frai (biletul de voe). Am băut un pahar cu vin, apoi iar m-am întors acas' unde i-am spus maichii mele hotărârea mea de-a dezerta în țara românească.

A plâns mult când a aflat vestea, dar în urmă am înduplecat-o făcând-o să înțeleagă că după război tot ce-i pământ românesc va trece la Români.

Toți Românii au fost trimiși în primele linii de luptă. La orașe ca și la sate toți funcționarii români au fost înlocuiți cu Unguri. Consiliile de recrutare au avut ordine speciale în ceea ce privește funcționarii statului luând numai pe Români. Acestea sunt lucruri știute și cunoscute de toți cei cari locuiesc în Ungaria.

În ceea ce privește școlile, cele ungurești funcționează ca și în timpuri normale în vreme ce cele românești din Banat au trebuit să fie mai toate închise. E drept că Ungurii au căutat să trimită în schimb învățători Unguri pentru a continua cursurile în limba maghiară, dar Bănărenii preferă să lase copiii fără' de carte până'ce s-o întoarcă învățătorul lor din război".

Coresp.

[„Universul”, 11 martie 1916]

6. 9/22 mai 1916, Botoșani, Notă informativă a Brigăzii de Siguranță Botoșani adresată Direcției Poliției și Siguranței Generale privind situația românilor din Bucovina

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

9 mai 1916

INFORMAȚIUNI

Șeful Brigăzii speciale de siguranță Botoșani raportează cu data de 7 mai a.c. că informațiile privitoare la ridicarea femeilor din Bucovina și ducerea lor în serviciul Crucii Roșii și a altor servicii necesare armatei se confirmă.

În adevăr, în ziua de 23 aprilie a.c. (Sf. Gheorghe) au avut loc în Bucovina serbări în toate comunele, organizate de administrație, pentru a strânge fonduri în folosul Crucii Roșii. Scopul însă era dublu; pe lângă bani s-au strâns și femei (?). Seara, locuitorii cu femeile și fetele lor au fost duși cu sila la autoritățile locale unde s-a procedat la o revizuire. Bătrânii și bătrânele au fost trimiși la casele lor. Femeile și fetele au fost luate sub escortă și duse la gara cea mai apropiată de unde au fost trimise la o destinație necunoscută.

În toată Bucovina este o mare jale, fiindcă autoritățile proiectează o serbare la fel pentru Duminica Mare, 5 iunie st.v. Se semnalează că au fost forțați să se înscrie ca voluntari și copii de la 15 ani în sus. Ei au fost strânși și trimiși sub escortă la Cernăuți.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 7/1916, f. 101]

7. 20 mai/2 iunie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind arestarea publicistului Zenovie Pâclișanu¹ de către autoritățile ungare

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

20 mai 1916

INFORMAȚIUNI

De la un director de bancă – român din Transilvania – care se află de câteva zile în Capitală, s-a putut afla că acum 2-3 săptămâni a mai fost arestat în toată taina profesorul român Zenovie Pâclișan, un publicist bine-cunoscut în Ardeal.

Pâclișan, după ce a terminat seminarul teologic din Blaj, și-a continuat studiile la Viena, unde a stat mai mulți ani. În vremile din urmă, el s-a înapoiat în Ardeal și a făcut dese călătorii în județul Hunedoara. Nu se poate ști cauza arestării lui, dar se svonește că ar fi implicat într-un proces de spionajie în favoarea României. Nu se știe nici locul unde este ținut arestat.

În ce privește situațiunea economică, se afirmă că în populațiune domnește o mare nemulțumire, împotriva germanilor cari din cele 150 000 vagoane cu cereale cumpărate din România nu lasă nici măcar un vagon pentru populațiune. Cerealele sunt trimise în Balcani și pe frontul rusesc. Scumpetea crește neconținut.

Ofensiva victorioasă împotriva Italiei n-a deslănțuit vreun entuziasm prea mare, deși pretutindenî se răspândește svonul că pacea se apropie.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 7/1916, f. 245]

8. 20 mai/2 iunie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind situația românilor din Austro-Ungaria pe baza datelor furnizate de un comerciant din localitatea Poiana Sărată

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

20 mai 1916

INFORMAȚIUNI

De la un comerciant din Poiana Sărată –Transilvania s-a aflat următoarele cu data de 17 luna cor.:

Soldații români cari se găesc mobilizați în garnizoana din Praga comunică că autoritățile militare au hotărât ca în viitor să nu se mai formeze Bat. amestecate, ci separate, după naționalități. Astfel românii formează companii curat românești. Ungurii și austriacii sunt încrezători în bunul sfârșit al războiului.

Românii, spun ei, nu vor putea să intre în războiu, fiindcă n-au industrie de războiu pentru producerea armelor, munițiilor etc. Un regiment austro-ungar, înzestrat cu automobile de pildă, valorează cât 10 regimente românești lipsite de automobile.

¹ Zenovie Pâclișanu (1886-1957), preot greco-catolic, istoric, membru corespondent al Academiei Române (1919). A fost secretar al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, iar după război a funcționat ca vicar general al Bisericii Unite cu Roma. A participat la Conferința de Pace de la Paris (1946), ca expert al delegației române pentru Transilvania. În 1950, în contextul interzicerii Bisericii Unite cu Roma, este arestat și condamnat pentru activitate clandestină. A fost eliberat în 1955, dar după un an a fost arestat din nou și a murit la închisoarea Jilava.

De la intelectualii români închiși în Cluj sosesc știri din cele mai triste. Farmacistul Victor Popp din Alba Iulia, arestat odată cu cei 26 de preoți și intelectuali în toamna trecută, a înnebunit de disperare în închisoare.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 7/1916, f. 246]

9. 25 mai/7 iunie 1916, Botoșani, Notă informativă a Brigăzii de siguranță Botoșani referitoare la acțiunile autorităților austriece de strângere de fonduri și de recrutare a persoanelor din Bucovina pentru necesitățile frontului

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

25 mai 1916

INFORMAȚIUNI

Șeful brigăzei speciale de siguranță Botoșani raportează cu data de 24 mai cor. că un informator al său îi comunică următoarele:

În ultimul timp, în Austria, simțindu-se o vădită lipsă de bani, autoritățile au început să organizeze diferite serbări, cu scopul de a strânge bani. Astfel acum câțva timp s-a organizat o serbare în com. Mitoc unde locuitorii din împrejurimi au fost obligați să vie pentru ca să contribuie și ei cu ceva bani. Nici femeile, și [nici] copiii n-au fost lăsați acasă. Se spune că la această serbare au luat parte și câțiva locuitori din jud. Dorohoiu. Mai înainte de terminarea serbării, jandarmii, finanții și soldați austriaci cari se aflau de față au luat la o parte pe locuitorii din România, căroro le-au adus laude.

La acea serbare, au fost adunați bărbații din Mitocul austriac și alegând pe cei mai buni dintre ei, în număr de 49 i-au dus în gara Ițcani, unde după ce i-au îmbrăcat i-au pornit într-o direcție necunoscută.

Rămânând la serbare numai băieții de 15-16 ani, le-a dat de băutură și apoi i-au îndemnat să se înscrie cu voluntari în armata austriacă, promițându-le că nu vor fi trimiși în foc. Vreo 15 băieți cari s-au înscris atunci au și fost trimiși în Ungaria. Aceștia au scris de acolo că trăesc bine, că mănâncă numai carne și că sunt îmbrăcați în uniformă frumoasă.

Autoritățile austriace proiectează să mai dea și alte serbări de felul acesta, cu care ocaziune vor căuta să recruteze fetele de la 18 ani în sus, pe cari să le trimeată în serviciul „Crucei roșii” la săpatul tranșeelor, la bucătăriile de câmp etc... În acest scop jandarmii umblă din casă în casă oferind bilete de intrare pentru serbări.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 7/1916, f. 301-302]

10. 25 mai/7 iunie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind măsurile luate de autoritățile austro-ungare pentru recrutarea în armată a propriilor supuși aflați în România

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

25 mai 1916

INFORMAȚIUNI

La Consutul austro-ungar din Capitală s-a alcătuit un tablou de toți supușii austro-ungari, în etate de 42-50 ani, cari n-au răspuns la mobilizare.

Consutul austro-ungar a început să someze prin scrisori recomandate pe acești supuși austro-ungari cari n-au răspuns la chemare, ca în timp de 3 zile de la primirea somației să părăsească țara și să treacă în Ungaria. Contrariu sunt amenințați că vor fi trimiși cu forța.

Mulți din supușii austro-ungari cari fac parte din această categorie și cari au bune situații materiale în țară sunt hotărâți să nu se mai ducă în Ungaria. Prin avocați și cunoscuți de-ai lor ei caută să facă acte de renunțare la protecțiunea străină.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 7/1916, f. 304]

11. 31 mai/13 iunie 1916, București, Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind arestarea unui grup de preoți și intelectuali români și discuțiile legate de investirea noului mitropolit ortodox

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

31 mai 1916

INFORMAȚIUNI

Se spune că în curând se va judeca procesul celor 26 de preoți și intelectuali români, arestați de autoritățile ungare sub acuzarea de șpionagiu și trădare.

Procurorul și-a terminat rechizitoriul. Se spune că el va cere pedepse foarte grave, și anume pedeapsa cu moartea pentru 12 din acuzați.

În privința alegerii Mitropolitului, nu se știe cine va fi candidatul guvernului. În timpul luptei electorale la alegerea Deputaților, guvernul a lansat candidatura arhimandritului dr. Eusebiu Roșca din Sibiu¹, spre a masca pe adevăratul candidat care e Mangra².

Acum, după ce și-a format o majoritate docilă, Roșca nu mai e lansat, dar nu se știe dacă guvernul mai susține pe Mangra. Este posibil ca guvernul să se teamă că Mangra este prea odios.

¹ Arhimandritul Eusebiu Roșca (1856-1944), preot și profesor. A fost redactor la ziarul „Telegraful Român” (1887-1890) și secretar al Arhiepiscopiei Sibiului (1890-1895). Timp de peste trei decenii a fost profesor, deținând o perioadă și funcțiile de director și rector al instituției.

² Vicențiu (Vasile) Mangra (1850-1918), ierarh al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, istoric, membru al Academiei Române (1909). În prima parte a vieții a fost un luptător neobosit pentru apărarea drepturilor române din Transilvania. În ultima parte s-a situat pe o poziție opusă, de colaborare cu autoritățile ungare. La 24 iulie/6 august 1916 a fost ales mitropolit al Ardealului, el criticând mai apoi acțiunea României de eliberare a Transilvaniei.

Se vorbește că între Mangra și episcopul Cristea de la Caransebeș¹ s-ar fi început tratative, în sensul că Mangra să renunțe la candidatură consimțind să fie ales Cristea. În schimb, Mangra ar urma să fie ales episcop la Caransebeș în locul lui Cristea.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 7/1916, f. 419]

12. Iunie 1916, Însemnări ale lui Sextil Pușcariu² despre situația din Austro-Ungaria în contextul ofensivei Brusilov a armatei ruse și al perspectivei intrării României în război alături de Antanta

SPRE BRAȘOV

În Innsbruck, unde mă ținură câteva zile închis într-un spital, de numai la doctorul aveam voie să mă duc (la profesorul universitar Miller), mai erau încă doi românași, un ardelean plin de cele mai bune nădejdi și un bucovinean, care-mi dădu câteva știri despre prietenii mei din Cernăuți. Aproape toți elevii mei trecuseră granița spre România, cu Nistor în frunte și cu aproape toți profesorii de la liceul din Câmpulung.

Tocmai în zilele acelea începuse ofensiva lui Brusilov și spargerea frontului austriac la Bena. Ofensiva austriacă în Italia fusese și ea oprită la Asiago, fără să dea rezultatele pe care le așteptau cei de la Viena. Situația Austro-Ungariei era încă critică și se vorbea de pace separată și de conflict între Viena și Berlin.

Zilnic așteptam cucerirea din nou a Cernăuților prin ruși. De fapt, în trenul care mă ducea de la Innsbruck la Budapesta, citii de căderea Cernăuților și înaintarea rușilor.

În Budapesta, unde iară mă ținură zile lungi, dădai în sfârșit de un doctor cumsecade, care mă trimise în spitalul din Brașov.

La Brașov am dat de un doctor de treabă, care mă lăsă să locuiesc acasă – închiriasem pe Livada Poștei o căsuță – și numai dimineața mergeam la spitalul din Ulița Neagră (la Cazar-

¹ Miron Cristea (1868-1939), ierarh ortodox, primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1925-1939). La 21 noiembrie/4 decembrie 1909, episcop al Caransebeșului. În această calitate, a apărat școlile confesionale românești din Banat de încercările guvernului ungar din Budapesta de a le desființa. Însă a semnat alături de ceilalți episcopi români transilvăneni, conduși de mitropolitul Vasile Mangra de la Sibiu, în 8 septembrie 1916 (la intrarea României în război, împotriva Puterilor Centrale), scrisoarea circulară nr. 2602 prin care au calificat trupele Vechiului Regat care au intrat în Transilvania drept „lupi îmbrăcați în piei de oi și amețiți de făgăduielile lui Iuda”, respectiv „români ucigători de frați”. Cristea a participat, ca episcop al Caransebeșului, alături de episcopul unit Iuliu Hossu, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. În fața Marii Adunări de la Alba Iulia, episcopul Iuliu Hossu s-a îmbrățișat cu episcopul Miron Cristea, spunând următoarea frază memorabilă: „Pe cum ne vedeți azi îmbrățișați frațește, așa să rămână îmbrățișați pe veci toți frații români!” La 7 iunie 1919, Academia Română l-a ales membru de onoare. În același an, la sfârșitul lunii decembrie a fost desemnat mitropolit primat. Cinci ani mai târziu a devenit patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Între 10 februarie 1938 și 6 martie 1939 a fost prim-ministru al României, caucionând astfel regimul de autoritate monarhică a regelui Carol al II-lea.

² Sextil Pușcariu (1877-1948), unul dintre cei mai mari lingviști și filologi români. A studiat la universitățile Leipzig, unde a obținut și doctoratul, Paris și Viena. Din 1908 a devenit profesor de filologie română la Universitatea din Cernăuți. S-a implicat în procesul de unire a Bucovinei cu România, fiind vicepreședinte al Sfatului Național al acestei provincii. În 1919 a reorganizat Universitatea din Cluj, devenind și primul ei rector. În același an a înființat Muzeul Limbii Române și a editat un buletin *Dacoromania*. Până în 1948 au apărut 13 tomuri din această publicație. Între 1922 și 1925 a fost reprezentant al României la Liga Națiunilor. În 1905, Academia Română l-a ales membru corespondent, iar în 1914 membru plin. A fost și membru corespondent al Academiei de Științe din Berlin. În anii '30, a avut simpatii pentru mișcarea legionară, fapt pentru care, după al Doilea Război Mondial, autoritățile comuniste l-au anchetat în mai multe rânduri. A coordonat editarea *Dicționarului limbii române* de acolo de unde îl lăsase Bogdan Petriceicu Hasdeu (litera B), continuându-l până la cuvântul lojniță. Memoriile sale, apărute în 1978 la editura Minerva, sunt o frescă a societății românești din prima jumătate a secolului al XX-lea.

ma Neagră), unde doctorul mă electriză la ochi. Spaima de la început, când îmi făceam fel de fel de griji pentru viitor, văzându-mă chiar orb și lucrând cu ajutorul altuia, se risipi. Încă în Innsbruck căpătai niște ochelari cu care, ochii începând să mi se deprindă, vedeam mai bine.

Doctorul din Brașov avea chiar înțelegere pentru situația mea și cum fusesem neîntrerupt un an și jumătate dus – lucru rar pe la ofițeri – lungi tratamentul cât mai mult. Astfel ziua întreagă era a mea. Dădui și lui Petru voie să plece la „fomeia” lui, în Bicazul Ghergheului. Acolo, pe Livada Poștei, îmi continuam lucrarea despre istororomâni, la care acum mă deprinsesem atât de mult încât nu mă mai puteam răbda neactiv.

În Brașov era pe atunci o fierbere latentă. Toată lumea simțea că în curând România va intra în război, profitând de situația rea a armatelor austro-ungare, bătute de Brusilov. Odată, întâlnindu-mă cu doctorul Baiulescu, l-am salutat „Domnule prefect”, căci brașovenii își împărțiseră rolurile pentru cazul că România va intra în război.

Dar de atâtea ori se zvonise și se dovedise prematură știrea intrării, încât deveniserăm sceptici și, deși gazetele știau să vorbească de ultimatul Rusiei față de România, noi nu mai credeam într-o intrare grabnică. Eram cam în aceeași dispoziție sufletească ca în 1914, după atentatul de la Sarajevo, când nu ne venea să mai credem că Austria va declara război Serbiei.

O lună și ceva rămăsei în Brașov. În timpul acesta mă întâlnii într-o zi cu Titu Maiorescu, care se întorcea din Austria și care de asemenea îmi spuse că România nu va intra.

Atât eram de rău informați, noi ardelenii, despre intențiile României, încât habar n-aveam ce se petrece la București, și toate calculele noastre se bazau pe presupuneri și pe știri vage ce ne veneau din țară de la particulari.

A fost desigur o greșeală aceasta și este o nouă dovadă despre lipsa noastră de organizare. Dacă ar fi existat o rețea de înțelegere cu cercurile diriguitoare de dincolo, am fi putut, mai ales noi, ofițerii informați despre forțele de care dispunea armata austro-ungară și despre punctele principale care ar fi trebuit cucerite înainte de toate, să facem mari servicii armatei române cu care am fi lucrat mână în mână și s-ar fi evitat atâtea greșeli. Cum am fi făcut noi să le dăm de știre, dacă am fi știut unde și cui aveam să ne adresăm, ar fi fost treaba noastră. Așa însă stăteam neactivi, în conștiința chinuitoare că nu putem fi de folos și trebuind să vedem toate greșelile ce se fac din partea armatei de operație.

[Sextil Pușcariu, *Memorii*, Editura Minerva, București, 1978, p. 145-148]

13. 6/19 iulie 1916, Predeal, Adresa Detașamentului Predeal către Comandamentul Corpului II armată prin care îl înaintează pe soldatul Radu Gândac, dezertor din armata austro-ungară, împreună cu o notă privind biografia sa și împrejurările trecerii pe teritoriul românesc

1916, luna iulie, ziua 6

DETAȘAMENTUL PREDEAL

Către

Comandamentul Corpului II Armată

Am onoare a înainta odată cu aceasta pe soldatul dezertor din armata austriacă, Radu Gândac, care s-a refugiat pe teritoriul nostru, trecând frontiera pe la Muntele Susaiul.

Numitul soldat vorbește bine românește și interogatoriul ce i s-a luat se alătură raportului de față.

D.O.

Maior Iorgulescu

NOTĂ

1) Radu Gândac, soldat din Regimentul 2 Infanterie austriac în garnizoana din Praga, de ani 22, născut în com. Satul Lung, Transilvania, de origine român, supus austriac, a luat parte la luptele din Galiția. A fost rănit de două ori; odată în același timp cu glonț și împins cu baioneta la atacul ce a dat regimentul austriac din care face parte contra rușilor la Lemberg. A fost internat pe timp de trei luni în spital de unde a eșit în luna aprilie și a fost dat la o companie de rezervă a aceluiași regiment.

I s-a dat un concediu de 35 zile și a venit în satul său natal Câmpul Lung, iar după cinci zile de la sosirea sa în sat i-a venit ordin de chemare pentru același regiment. A plecat la Brașov spre a se îmbarca împreună cu 9 camarazi ai săi care se aflau și ei în concediu. A părăsit pe acești camarazi și luând-o prin pădure s-a refugiat pe teritoriul român, trecând granița pe la punctul Susai de unde a fost arestat de patrulele noastre. Are un frate mai mic în război pe frontul de luptă cu Rusia. Vorbește foarte bine românește și declară că nu știe ungurește.

2) În Brașov – spune acest dezertor – se află Regimintele 24 Honvezi, 46 Infanterie, 36 Artilerie, 86 Infanterie. Tranșeele lor construite la frontiera noastră sunt păzite de trupe în număr mare. În tabăra de prizonieri ruși de la Brașov sunt cam 1000 prizonieri ruși, care spune el că sunt rău tratați.

Din satul lui sunt mulți morți români și prizonieri la ruși. Acest dezertor are întreaga familie (tatăl, mama, doi frați și o soră) în România, Bucov lângă Ploiești.

Mai spune că soțiile și rudele celor români aflați în război, când se duc să ceară ajutor, li se spune: Duceți-vă la România să vă dea bani și mâncare.

Maior Iorgulescu

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, Dosar nr. 548/1916, f.1, 5]

14. 8/21 iulie 1916, București, Procesul-verbal al interogatoriului soldatului Radu Gândac, dezertor din armata austro-ungară

Proces-verbal

Astăzi, 8 iulie, anul 1916

Noi, Al. I. Rădulescu, Comisar ajutor în Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale din Ministerul de Interne

Având în vedere adresa No. 8197 a Marelui Stat-Major, cel înaintat fu soldatul Radu Gândac, dezertor din armata ungară.

În baza delegațiunei date de dl director, chemând înaintea noastră pe numitul și procedând la interogarea sa, ne declară următoarele:

Mă numesc Radu Gândac, de ani 22, fiu al lui Radu Gândac și Ana, care împreună cu trei copii s-au refugiat la începutul războiului în România stabilindu-se în comuna Bucov de lângă Ploiești. Mai am un frate Ion, de 20 de ani, care este în război, eu eram însumat în Reg. 2 Infanterie din Brașov cu care am luat parte la luptele din Galiția și unde am și fost rănit în două locuri. Acum în urmă regimentul a fost mutat la Praga, iar eu obținând un concediu de 35 de zile și urmând a mă înapoia la Corp am dezertat trecând în România în mod fraudulos în ziua de 4 iulie a.c. predându-mă grănicerilor. În Brașov sunt regimintele 46 și 24 honvezi, 36 infanterie, regimintele ce sunt venite din Praga, iar regimintele 2, 24, 31 și 32 sunt trimise la Praga și Brno.

Aceste deplasări de regimente sunt făcute în vedere de a nu se mai face dezertări care în ultimul timp începuse în masă.

Situațiunea militară este destul de tristă, mai ales acum cu ofensiva rusă, traiul este scump, lipsă de alimente, pentru 3 zile se dă o pâine și aceea de calitate proastă.

La Brașov este o tabără militară unde sunt instalați prizonieri noi și care se spune că sunt prost tratați. Pe întreaga frontieră sunt tranșee, iar în Brașov este și un depozit de muniții.

Aceasta este declarația sa

Radu. R. Gândac

De cele constatate am trasat prezentul proces-verbal.

Comisar

Al.I. Rădulescu

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, Dosar nr. 548/1916, f. 7]

15. 12/25 iulie 1916, București, Adresa Șefului Secției a III-a din Marele Stat Major către directorul Direcției Poliției și Siguranței Generale prin care solicită găsirea românilor ardeleni cunoscători zonelor muntoase de frontieră

REGATUL ROMÂNIEI
MINISTERUL DE RĂZBOIU
MARELE STAT MAJOR
Secția III-a
Biuroul 5
No. 923

București, 12 iulie, 1916

DOMNULE DIRECTOR,

Urmare la No. 446 din 23 VI. 1915:

Am onoare a vă aminti de informațiunea cerută de D-voastră cu numărul de mai sus, relativ la găsirea ardelenilor care cunosc părți din Transilvania, corespunzătoare frontierei muntoase de la Orșova până la Vatra Dornei și care ar putea să ne servească de călăuză.

Pentru păstrarea secretului e necesar ca aceștia să fie selecționați, adică recrutați numai din aceia care inspiră încredere, să se ia informațiuni de la ei de ce itinerare, localități, regiuni etc. cunosc, fără să li se spună scopul.

Se va complecta informațiunea cu locul de unde pot fi luați într-un caz eventual, adică unde se pot adresa trupele pentru a-i găsi.

D.O.

p. ȘEFUL DE STAT MAJOR GENERAL

ȘEFUL SECȚIEI III-a

Colonel Rășcanu

Șeful Biroului 5

Maior Condeescu¹

DOMNIEI SALE

Domnului Director al Poliției și Siguranței Generale a Statului LOCO,

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, Dosar nr. 592/1914, f. 61]

¹ Nicolae Condeescu (1876-1936), ofițer român, care a ajuns la gradul de general (1919). Cu gradul de maior și apoi de locotenent-colonel a fost în anii războiului șeful secției de informații a Marelui Stat-Major (Marele Cartier General).

16. 17/30 iulie 1916, Palanca, Proces-verbal conținând interogatoriul lui Crăciun Drăgoi, cetățean ungar, care a trecut în România

PROCES-VERBAL

Astăzi, anul 1916, luna iulie, ziua 17, Iulius-Iulian D. Antonescu, subcomisar cls. II-a în Poliția punctului Palanca, județul Bacău.

Constatăm prin prezentul proces-verbal că azi, data de mai sus, s-a prezentat înaintea noastră individul Crăciun Drăgoi, de profesiune tâmplar supus statului Austro-Ungar și care a fugit din Ungaria pe teritoriul român fără a avea asuprași acte de călătorie.

La întrebările puse de noi, numitul ne-a făcut următoarea declarațiune:

Mă numesc Crăciun Drăgoi de ani 40. Român din Ungaria, născut în Ungaria în comuna Arnosponor, Comitatul Turda. Sunt căsătorit, am 7 (șapte) copii și am domiciliat în Comuna Comănești, Județul Bacău, unde în prezent domiciliază femeea și copiii mei.

La 13 iunie 1914 am primit ordin prin consulatul austro-ungar din Iași, pentru a pleca la Brașov, unde m-am prezentat întrucât eram dispensat de serviciul militar. Autoritățile militare austro-ungare m-au trimis însă la Petroșani-Ungaria pentru a lucra la uzinele de cărbuni. La Petroșani am stat până acum trei zile, adică până la patrusprezece iulie, când mi-a venit ordin ca să plec pe câmpul de luptă. Prezentându-mă comandantului de compania a 2-a din regimentul 23 Honvezi pentru a mă supune ordinilor sale, l-am rugat să pui de-o învoire de 6 zile pentru a mă duce până la Ghimeș ca să-mi văd familia. Venit la Ghimeș, eri șasesprezece luna Iulie m-am sustras din gară și din sat spre frontiera română, printr-o vâlcea pe care am trecut-o și, venind la Palanca, m-am prezentat autorităților polițienești din gară.

Aceasta îmi este declarația care citindu-mi-se în față o semnez propriu.

Crăciun Drăgoi

Martori asistenți Serg. (Indescifr.)

Subcomisar Iulius Iulian D. Antonescu

David Gh.

Pentru care am adrisat prezentul proces-verbal care însoțit de un interogator, un certificat, un bilet de permanență și un bilet de voe militar, cari împreună cu individul se vor înainta Domnului Director al Poliției și Siguranței Generale a Statului pentru a dispune.

Subcomisar Iulius Iulian D. Antonescu

Martori asistenți Serg. (Indescifr.)

David Gh.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, Dosar nr. 591/1916, f. 4]

17. 18/31 iulie 1916, București, Adresă a Secției a III-a din Marele Stat-Major către directorul Direcției Poliției și Siguranței Generale prin care se dispune punerea în libertate a soldatului Crăciun Drăgoi, dezertor din armata austro-ungară

REGATUL ROMÂNIEI
MINISTERUL DE RĂZBOIU
MARELE STAT-MAJOR
Secția III-a
Biroul 5

București
MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
No. 44463 bis
PRIMIT LA 18 iulie 1916

DOMNULE DIRECTOR,

Am onoare a vă ruga să binevoiți a dispune ca soldatul dezertor din Armata Austro-Ungară, Crăciun Drăgoi, de origine român, pe baza ordinului Ministerial No. 371/914, să fie pus în libertate pentru a-și putea câștiga existența la noi în țară; iar soldatul invalid de războiu Șandor Ianciov, dezertor din Armata Austro-Ungară, să fie cercetat asupra originii și în cazul când și acesta s-ar constata că e român, să fie pus în libertate ca și cel dintâi – cu atât mai mult cu cât fiind invalid nu ar putea sta într-o tabără militară.

DIN ORDIN
p. ȘEFUL DE STAT-MAJOR GENERAL
ȘEFUL SECȚIEI III-a

COLONEL,
Rășcanu

ȘEFUL BIROULUI 5
Maior Condeescu

Domniei-Sale
Domnului Director al Poliției și Siguranței Generale a Statului

LOCO

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, Dosar nr. 591/1916, f. 7]

18. 20 iulie/2 august 1916, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind sosirea în țară a medicului Constantin Sbârcea, cetățean ungar

DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

1916, iulie, 20

NOTĂ

În ziua de 17 curent a sosit în Capitală venind din Brașov supusul ungar dr. Constantin Sbârcea. Sus-numitul posedă un bilet de trecere peste frontieră, eliberat de poliția Brașov, și va sta în Capitală mai multă vreme. Eri el s-a dus în calea Victoriei 140, la magazinul de țesături naționale. Țăranca cu care vrea să facă afaceri.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 597/1916, f. 1]

19. 23 iulie/5 august 1916, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind scopurile venirii în țară a medicului Constantin Sbârcea¹, cetățean ungar

DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
DIVIZIA
BRIGADA II
AGENT No. 16

1916, iulie, 23

NOTĂ

La hotelul Imperial a descins încă din ziua de 18 iulie a.c. D-nul C-tin Sbârcea, originar din Brașov. Din informațiunile căpătate rezultă că sus-numitul a venit în țară având însărcinarea ca împreună cu alți doctori veniți din Austro-Ungaria să facă ultimele recrutări ale supușilor austro-ungari din țară. Această comisie este un fel de comisie supremă de revizie a celor scutiți de serviciul militar la recrutările anterioare. Pe Doctorul Sbârcea l-au căutat la hotel mai mulți evrei, supuși Austro-Ungariei cari vor să fie scutiți și acum de serviciul militar. D-nul Sbârcea se duce de două și trei ori pe zi la Legația Austro-Ungară.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 597/1916, f. 2]

20. 24 iulie/6 august 1916, București, Notă a lui I. Câmpeanu privind rosturile venirii în țară a medicului Constantin Sbârcea, cetățean ungar

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
BIROUL SIGURANȚEI GENERALE

1916, iulie, 24

NOTĂ

Azi am văzut și stat de vorbă pe Calea Victoriei cu Constantin Sbârcea, dr. medic activ în armata austro-ungară, Reg. 51 Infanterie, român din Transilvania, comuna Toplița (aproape de Ghimeș).

Prezența sa în capitală pare a fi suspectă, din cauză că, deși cunoscut de mai mulți ardeleni refugiați în țară, se menține ferit de aceștia și la întrebarea cu ce ocazie prin țară, mi-a răspuns: cu ocazia războiului. Suspectul se află descins la hotel Metropol și numai de câteva zile.

E cunoscut ca român bun și cu mari legături printre românii din Ardeal înainte de războiu. Are doi frați ofițeri în războiu cari au ajuns prizonieri la Ruși după cum am auzit vorbindu-se între ardeleni pe la Imperial.

I. Câmpeanu

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 597/1916, f. 3]

¹ Constantin Sbârcea, medic din Toplița, medic personal al lui Carol al IV-lea. Este tatăl cunoscutului compozitor George Sbârcea, alias Claude Romano (1914-2005). Bunica dinspre mamă a compozitorului a fost sora lui Miron Cristea, primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

21. 24 iulie/6 august 1916, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la activitățile medicului Constantin Sbârcea, cetățean ungar, descins la București

DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
BRIGADA I
AGENT No. 16

1916, iulie, 24

NOTĂ

D-rul Constantin Sbârcea, supus ungar, descins la hotelul Imperial, deși Român el nu vrea să vorbească la hotel cu personalul de serviciu decât ungurește și limba germană. Eri după-amiază a stat de la ora 4 p.m. până seara târziu cu D-rul Ion Erdely și cu unul anume Dr. Popovici, tot originar din Transilvania. Și eri a fost căutat la hotel de niște unguri, cari negăsindu-l au spus că o să-l caute în altă zi. În timpul zilei se duce la consulat, iar seara vizitează diferite localuri ca Luvru, Astoria.

[S.A.N.I.C, Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 597/1916, f. 4]

22. 26 iulie/8 august 1916, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la situația medicului Constantin Sbârcea, cetățean ungar, sosit la București

DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
DIVIZIA
BRIGADA I
AGENT No. 16

1916, iulie, 26

NOTĂ

Din informațiunile căpătate despre d-rul Constantin Sbârcea, descins la hotelul Imperial, rezultă că sus-numitul este dintr-o familie Română din părțile Aradului. Sunt trei frați: Constantin și Ștefan, doctori în medicină, iar Aurel avocat.

Constantin Sbârcea este medic militar activ și actualmente probabil cu garnizoana în Brașov. Deoarece foarte mulți evrei supuși Austro-Ungari veneau la dânsul pentru a interveni ca să-i scutească de serviciul militar, el a lăsat vorbă portarului hotelului ca să spue vizitatorilor că nu mai stă acolo. El a fost în contact eri după-amiază cu D-rul Ion Erdely, cu care au stat timp de aproape două ore la Café Royal.

[S.A.N.I.C, Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 597/1916, f. 5]

23. 28 iulie/10 august 1916, București, Notă semnată P. Marcu, referitoare la situația militară a medicului Constantin Sbârcea, cetățean ungar, sosit la București

DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
DIVIZIA [lipsă în text]
BRIGADA [lipsă în text]
AGENT No.

1916, iulie, 28

NOTĂ

Am onoare a vă raporta că în 26 am vorbit cu Dr. Constantin Sbârcea, român, fost medic militar activ la Reg. 51 Infanterie la anul 1911, în Târgu Mureșului Transilvania.

Mi-au zis că e trimis din oficiu la Consulatul Austro-Ungar. Se află cu domiciliu la Hotel Imperial.

P. Marcu...

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 597/1916, f. 6]

24. 30 iulie/12 august, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind recrutările efectuate de medicul Constantin Sbârcea în rândul cetățenilor austro-ungari din București

DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
BRIGADA I
AGENT No. 2

1916, iulie, 30

NOTĂ

Medicul recrutor trimis aci din Viena, pentru noile recrutări ce se fac pe lângă Consulatul austro-ungar, se numește maior medic Constantin Sbârcea, care este descins la hotel Imperial și care evită a veni în contact cu cineva, din cauza delegației ce are.

Se discută foarte mult printre funcționari consulari austro-ungari de seriozitatea acestui medic, dânsul a luat 30% din supuși austro-ungari cari au fost încă de două ori recrutați, cu toate arătările celorlalți ani de Comisia dr. Frank etc. că individul a fost reformat pe cutare sau cutare defect; el nu vrea să știe și [chiar pe] cei cu micile defecțiuni ce au [nu] îi ia.

(S.A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 597/1916, f. 7)

25. 30 iulie/12 august 1916, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la incidentul dintre medicul Constantin Sbârcea și Ion Topârceanu

DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
DIVIZIA
BRIGADA I
AGENT No. 16

1916, iulie, 30

NOTĂ

Din observația făcută asupra D-rului Sbârcea C-tin, supus ungar descins la hotel Imperial, comunic că sus-numitul eri a stat în tot timpul zilei cu Pavvlesy Ion [sic!] ziarist ungar, ducân-

du-se la berăria Păcei (Brasserie de la Paix și la Royal). La ora 2 p.m., înapoiindu-se la hotel, a chemat un comisioner, care imediat ce a intrat în cameră și întrebându-l de unde este originar, la răspunsul lui că e din Alba Iulia l-a dat afară în brânci, insultându-l și spunând că România este țara care primește la sânul ei toate lichelele și tâlharii din alte țări. O astfel de țară merită să fie pedepsită și distrusă. Comisionarul chemat se numește Ion Topârceanu.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 597/1916, f. 8]

26. 1/14 august 1916, București, Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale referitoare la opinia medicului Constantin Sbârcea la reacțiile populației din Ardeal în cazul unei invazii a armatei române

1 august

De mai multe zile a sosit la București medicul militar austro-ungar Dr. Constantin Sbârcea din Odorheiu (Săcuime), însărcinat de autoritățile militare austro-ungare să conducă el recrutările supușilor austro-ungari din București, „deoarece medicul consulatului Dr. Adolf Frank și-a permis pungășii și a făcut recrutări slabe”.

Dr. Sbârcea e român, fiu de preot din Toplița, coleg cu mulți dintre refugiații ardeleni. În convorbirile cu noi, mi-a comunicat impresia lui că se ivesc tot mai multe semne de slăbire a forțelor austro-ungare și că în Ardealul întreg stăpânește cea mai mare groază în ce privește o invaziune a României. Dr. Sbârcea va rămâne în București până la sfârșitul lunii august. Stă la „Hotel Imperial”.

[S.A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, Dosar nr. 597/1916, f. 10]

27. 15/28 august 1916, Însemnările lui Sextil Pușcariu privitoare la starea de spirit ca urmare a intrării în război alături de Antanta

ROMÂNIA DECLARĂ RĂZBOI AUSTRO-UNGARIEI

În seara de 27 august am plecat la Ocna ca de obicei. Negăsind în grabă pe căpitan, m-am dus fără să-l anunț. În Ocna era și locotenentul Alexi, care era și el cu mine la baterie și cu care aveam să mă întorc înapoi.

Când era să plecăm, pe la 10 seara, Alexi mă îndemna să rămân și noaptea, promițându-mi că-mi va trimite în zori de zi calul ca să mă întorc călare dimineața. Eu însă aveam scrupule să stau, căci căpitanul nu știa nimic că-s absent și nu voiam să răsplătesc cu abuz bunătatea ce mi-o arăta.

M-am întors deci, și pe drum știu că Alexi vorbea despre intrarea României, pe care eu n-o credeam apropiată.

Ajuns acasă, am luat cartea și am citit înainte să mă culc. Era un „roman de război” nemțesc, intitulat *Seine englische Frau*, în care era vorba despre un ofițer german, însurat cu o englezoaică, care nu se putea împrieteni cu rigiditatea serviciului și care într-o zi îl hotărî pe bărbatu-său să plece cu ea din garnizoană la o excursie, fără să ceară voie de la comandant. Comandantul, aflând despre acest lucru, puse noaptea să dea alarma pentru ca să constate că ofițerul cu pricina lipsea din garnizoană. Asupra acestui episod din roman închisei cartea, pe la 1 noaptea, și stinsei lampa electrică.

Pe când dormeam mai bine somnul dintâi, deodată mi se păru că aud trompete de alarmă. În mintea mea, imediat se legară cele citite cu câteva ore înainte de cele auzite de ureche în somn: căpitanul meu, aflând că am plecat la Ocna fără știrea lui, a pus să dea alarma, ca să constate absența mea. Și goarna suna mereu alarma și eu eram liniștit, căci știam că n-am rămas în Ocna.

Deodată, o ciocănitură puternică în ușă mă făcu să sar din pat și să aprind lampa. Goarna suna mereu. Un caporal îmi anunță: „Domnule locotenent, alarmă! Scoală repede! Toți ofițerii trebuie să se adune înaintea popotei. România a declarat război!” Și plecă.

Un moment rămăsei uluit. Apoi mă reculesei. Întâiul gând mi-a fost: Leonora și copiii. Chemai pe Petru și-l trimisei fuga la Ocna: „Scoală îndată pe doamna. România a declarat război. Să strângă lucrurile, să le împacheteze și să aștepte alte știri de la mine. Dacă până la 8 nu va avea știri, să plece cu toate lucrurile la Sibiu”.

ieșii în piață. Începuse a se lumina de zi. Ofițerii erau adunați. Căpitanul ne spuse că România a declarat război și aseară la 9 începuseră ostilitățile. Românii au intrat pe la Turnu-Roșu și înaintează spre Sibiu. „Eu plec la Sibiu să aflu ce se întâmplă cu noi. Pușcariu, ca cel mai bătrân, iei, în absența mea, comanda bateriei. Până la 8 să fie totul împachetat ca să putem pleca. Trăsurile le punem la dispoziția nevestelor noastre.”

Întunerecul zorilor de zi și frigul dimineții ne umpleau pe toți de răcoare, iar știrea neașteptată ne impresionează în mod deosebit. Mie îmi venea să sar și să cânt. Dădui câteva comande la ceilalți ofițeri, trimisei un călăreț la Leonora la Ocna ca să aștepte trăsura ce va veni, mersei acasă și împachetai lucrurile mele gândindu-mă de drum.

E curios ce repede ajungeau știrile la noi, fără să poți să bănuiești de unde. Un tren blindat al austriecilor, care voia să ajungă la Turnu-Roșu, fusese distrus de artileria românească. Dorobanții se apropie de Sibiu și alte multe.

În sfârșit, după vreo 2 ore, căpitanul sosi în fuga calului. Primiserăm ordin de plecare în direcția Mediaș. În Sibiu, toți își pierduseră capul. Pe neveste le trimiserăm înainte cu trăsurile, împreună cu unul din ofițeri, care avea s-o ia și pe Leonora cu copiii. În Mediaș aveam să ne întâlnim. Căpitanul plecă înainte. Eu, în fruntea bateriei și a coloanei de căruțe, dându-i la 8 ordinul de plecare.

Trecream prin sate românești. Țăranii, în haine de sărbătoare, erau adunați pe ulițe. Pe fețele tuturor se vedea bucurie. Sașii și ungurii din baterie turbau de ciudă, mai ales când, în Agârbiciu, un pici de român ne strigă: „Apoi, de ce plecați cu tunurile, că românii vin de unde plecați d-voastră!” și arată spre munții de la graniță.

Drumul era frumos, dar, afară de românii din baterie, ceilalți n-aveau ochi pentru frumusețile naturii, ci se gândeau la cei de acasă, din țara Bârsei, pe care inamicul o va pustii acum precum pustiiseră ei în Galiția. Asta-i durea mai ales pe sași, veșnic preocupați de avutul lor.

După-amiază ne apropiam de Copșa. Un ofițer plecase înainte și ne aducea știri. Românii ocupaseră Brașovul. Trenurile cu fugarii treceau unul după altul. Se credea că avangarda românilor luase Feldioara și se apropia de Sighișoara. Dacă nu ne grăbeam, cădeam în mâinile lor.

„Odihna!” poruncii eu. Iar ofițerului care se uita neîncredător la mine: „Dragul meu, am mai văzut eu de astea. Sânge rece, înainte de toate!” În sufletul meu doream însă să vină românii să ne prindă cu cățel și cu purcel. Și erau mulți care gândeau ca mine și dintre cei ce nu erau români.

Dar românii nu veneau. Deși ar fi fost atât de ușor să trimeată câteva trenuri cu soldați, care ar fi putut ocupa în prima zi Copșa, Vințul și chiar și Teiușul, tăind linia de retragere a tuturor celor ce fugeau din sudul Transilvaniei și prinzându-i în capcană.

În Mediaș, unde înnoptăram, ne întâlnirăm cu nevestele noastre, îngrămădite în câteva camere de hotel. Cu Leonora amândoi vorbeam din ochi și nu ne puteam stăpâni râsul când, în gara din Mediaș, vedeam trecând, îngrămădite, trenurile de fugari, cu fețe cunoscute din Brașov, cu oameni pe care-i întâlneam atât de des pe stradă, iar acum îi vedeam în toalete fantastice, cu câte o legătură făcută în grabă. Știrile lor erau dintre cele mai fantastice și contra-

dictorii. Unii susțineau că românii n-au luat încă Brașovul, alții că sunt la Sighișoara. Români nu erau între ei. De ai noștri nu știa nimeni să ne spună nimic.

Culmea ridicolului fu însă când prin gara din Mediaș trecură, trase de o locomotivă, tramvaiele din Brașov, acele vagonete pocite și micuțe, care acum erau înțesate de lume.

Gara din Mediaș în curând fu îngrămădită de trenuri care nu se puteau scurge mai departe, mai ales că locomotivele erau trimise înapoi să aducă alte vagoane, rămase în Sighișoara. Bieții fugari erau disperați, crezând că-i vor prinde românii în Mediaș. Unii din ei se deteră jos, luându-și căruțe cu care să fugă înainte.

Caracteristic era egoismul sașilor din Mediaș, care nu voiau să știe nimic de conaționalii lor, refuzând să le vândă o pâine și o bucată de slănină celor ce plecaseră de acasă fără merinde.

Cu mare greu izbutirăm să urcăm pe nevestele și copiii noștri într-un vagon separat, care plecă cu întâiul tren spre Cluj, unde ne dădurăm întâlnire. Noi rămaserăm încă o zi la Mediaș, având să facem drumul până la Cluj pe jos.

Astfel a fost pentru mine ziua de Sfânta Maria a anului 1916.

[Sextil Pușcariu, *op.cit.*, p. 148-151]

28. 19 august/2 septembrie 1916, București, Articolul lui Octavian Goga, „Nu mai sunt Carpații”, publicat în ziarul „Universul”

NU MAI SUNT CARPAȚII...

Un blestem de veacuri s-a năruit în două zile și două nopți.

Carpații cari ne rupeau în două, Carpații cari ne încercuiau peste mijloc cu o chingă de fier, Carpații nu mai sunt.

Oștirea noastră i-a mutat în țara românească.

Istoria românismului ajunge la o răspântie nouă.

Sufletul acestui popor se premenește prin botezul de sânge, gândirea lui se rectifică și sănătatea prinde o putere neștiută încă. Sabia soldaților noștri a deslegat un vis milenar. Tot ce-au cântat poeții, toate frigidurile visătorilor politici s-au întrupat acum, o literatură întregă care-și purta florii pe crestele munților se trezește astăzi trecută ca prin minime, în vârtejul unei clipe, dincolo de obiectivul ei.

Sunt atât de palpitate zilele acestea, încât vorbele își pierd relieful, condeiul se frânge sub povara emoției. Realitatea a depășit cadrul fanteziei și în fața icoanei mărețe biata noastră minte rămâne neputincioasă, cufundându-se într-o proslăvire mută.

Sensațiile unei vieți de-o mie de ani ne năvălesc astăzi.

Instincte moștenite tesar, morții își plimbă de-asupra noastră cântecele lor bătrânești, lozince din strămoși prind aripi noi, trecutul și viitorul se îmbină – sunt atâtea flăcări cari ne țâșnesc din sânge că nu mai încarc în inimă și de arsura lor sufletul mi se topește în marele râu de lavă care curge împrejur.

În zadar stau la masă cu o foaie de hârtie albă, să cobor pe ea o frântură din cea mai sfântă epopee.

Cuvintele nu mai ascultă, ochii rătăcesc departe pe drumul regimentelor întraripate și din fința mea se desprind toate picăturile de lumină cari se pierd în norul de praf din urma lor...

Nu știu ce mister al Proniei m-a învrednicit să trăiesc aceste clipe și nu înțeleg ce bine voi fi făcut în viață, de mi-a fost dat s-ajung ziua când gura mea poate să rostească adevărul înfricoșat:

– *Nu mai sunt Carpații!* ...

[„Universul”, 19 august 1916]

29. August 1916, Însemnările lui Sextil Pușcariu privind reacțiile generate de intrarea României în război alături de Antanta în rândul populației și oficialităților din Transilvania

O GÂSCĂ COSTĂ O COROANĂ

De la Mediaș o luarăm cu bateriile pe jos spre Cluj, unde aveam să ne întâlnim cu nevestele noastre.

Drumul acesta, în zilele frumoase de vară, era foarte interesant. Nu atât pentru ceilalți, care înjurau pe români și erau într-o dispoziție sufletească foarte deprimată, cât mai ales pentru mine. Panica războiului cotropise locurile prin care treceam. Nimeni nu mai credea în victoria Puterilor Centrale, mai ales că la Verdun francezii rezistau, iar știrile mai nouă arătau că românii pătrundea de la sud și de la est prin toate păsurile de munte și înaintau cuceritori.

Lumea se temea de cleștele ce-l vor forma trupele române de la Orșova și cele din Bucovina. Când însă înaintarea lor în aceste părți nu prea progresa, când găurile de la încrucișările de căi ferate, Copșa, Vințul, Teiușul, Pișchi (Simeria) rămaseră neocupate de români, nădejtile erau la o linie de rezistență formată la Mureș.

Satele românești prin care treceam erau relativ liniștite. Oamenii erau la munca câmpului, așteptând cu dor pe liberatori. Numai într-un sat – nu-mi mai aduc aminte de nume – asistai la o scenă dureroasă și revoltătoare. Jandarmeria evacua populația. Femei țipând, copii plângând, oameni bătrâni – căci cei tineri erau toți cătane – umblau tăcuți și îngrijorați încoace și încolo. Despărțirea de case și puținul avut strâns pentru iarnă de pe câmp, grija de vițișoare care vor fi rechiziționate, groaza de necunoscut și maltratările jandarmilor, care simțeau o bucurie infernală să chinuiască pe acești valahi, făceau să mi se strângă inima, căci nu le puteam ajuta nimic.

Dimpotrivă, cu mult mai puțin mă impresiona deznădejdea unguirilor prin cutare târg pe unde treceam. Autoritățile fugiseră fără să dea populației nicio îndrumare, știri fantastice ce se răspândeau făceau locuitorii să-și piardă capul. Unii mai căutau, înainte de a fugi, să-și răzbune pe români, spărgând geamurile la cutare filială a „Albinei” sau la școala românească. Galițe, vite se vindeau pe un preț de nimic. Soldații noștri cumpărau găscă cu o coroană. Un evreu înfricat îmi oferii în Diciosănmartin (Dumbrăveni) un car încărcat cu pielărie pentru 500 cor. Dacă aș fi voit, aș fi putut face bani grei profitând de panica oamenilor și să duc cu mine marfă cumpărată pe nimic, s-o desfac în Cluj, unde era foamete și lipsă, căci refugiații din tot sudul Ardealului inundaseră în câteva zile orașul. Dar „afacerile” nu-s pe placul meu și am trecut prin tot războiul fără să fac niciuna și fără să profit de „ocazii”....

Comanda militară își pierduse capul. Linia Mureșului, pe care o trecurăm, ne convinserăm în curând că nici vorbă să fie întărită. De noi uitaseră cu totul, iar când își aduceau aminte era numai ca să facă încurcături.

Astfel, ajungând la linia ferată, într-o stație mică, ni se dădu ordin să ne urcăm cu tunurile și cu caii în vagoane. Două zile așteptarăm după o locomotivă. Când ne trimeseră una, ea nu putea trage. Atunci veni ordinul să dezvagonăm totul și să continuăm drumul pe jos. Caii trebuiră să sară din vagoane pe câmp, căci la rampa cea mică de câțiva metri nu mai puteam împinge vagoanele încărcate. Abia terminarăm, lucrând până noaptea târziu, cu lumină de torțe, când veni un ordin nou să ne urcăm în vagoane. Ordinul acesta nu-l mai executarăm. Și bine făcurăm, căci a doua zi un contraordin ne porunca să mergem pe jos.

Cu întârzierile astea neconținute pierdurăm vreme, iar când ajunserăm în Cluj nu ne mai aflarăm nevestele, care plecaseră cu o zi mai înainte cu trenul la Berettyóújfalu, unde era centrul de concentrare pentru toate bateriile din jurul Sibiului.

Eu am lăsat bateria să-și continue drumul, având voie de la căpitan să mă opresc în Cluj, de unde aveam să plec cu trenul la Huedin, ca să mă întâlnesc iară cu bateria.

Clujul era în panică. Un văr al meu îmi spuse că cu un milion de coroane ai putea cumpăra tot rândul de case dintre strada Iorga și Memorandului. Aspectul orașului era bizar. Unde

te întorceai, dar mai ales în cafeneaua cea mare din piață – Kikokés pe atunci –, nu întâlneai decât cunoscuți. Vedeai mutrele indignate și deznădăjduite ale sașilor din Brașov, îngrijorați de vandalisme ce le vor săvârși sălbaticii de valahi în locuințele lor părăsite. Când întrebai pe câte unul de ai tăi, îți răspundea: „Românii au rămas toți în Brașov și desigur că îi primesc cu flori pe „frați”. La restaurantul New-York mă întâlneam cu un prieten ungur, care îmi spusese că soru-mea Dora voia să plece, dar că în momentul din urmă pierduse trenul. Eu știam că îl pierduse de bunăvoie. El era foarte cioflecă. Era sigur că de-acum Ardealul până la Mureș era pierdut pentru Ungaria. Eu mă făceam că nu cred, dar el era sigur că abia la Mureș vor fi opriți românii.

Tot acolo întâlneam pe bucovinenii, care, cu tot „Landesregierung”¹ -ul lor, erau refugiați la Cluj încă de pe vremea ofensivei lui Brusilov. Cornel Homiuca mă chemă cu voce tare la masa lui și radios îmi strânse mâna, făcând glose răutăcioase la adresa ungarilor. Atunci mă convinse că român de ispravă este acest funcționar austriac.

Priviri fulgerătoare de la toate mesele veneau la masa noastră, unde doi români, unul chiar în uniformă, aveau curajul în astfel de momente să vorbească românește și să răzâ în gura mare...

Tot la Cluj mă întâlneam cu Constantin Tarangul, prefectul poliției din Cernăuți, care locuia în strada Elisabeta (Erzsebeth). Mergând să-l caut și plăcându-mi strada, mi-am zis că aici mă voi muta după război. S-a împlinit și asta. El, pesimist și prevăzător ca totdeauna, era îngrijorat că românii, cu ofițerii lor „ușurateci”, n-au să poată ține pozițiile ocupate și atunci „va fi vai de noi”. De aceea era foarte rezervat. Se bucura de succesele românilor, dar pe de altă parte, preocupat de situația sa, îmi spusese că-i e teamă că românii nu vor recunoaște, ca stăpâni, meritele funcționarilor vechi, că-i vor înlocui cu derbedei cu protecție. „Ce voi face eu atunci?” era veșnicul refren, pe care l-am mai auzit și la Cernăuți în 1918 de la el.

Căutând pentru noapte o cameră de dormit și negăsind niciuna, m-am dus în apropierea Universității – căci pe acolo mă mânau pașii –, la contele Bethlen, din sus de Căminul studențesc, și i-am cerut cu toată energia locuință. În dispoziția înălțată sufletească în care mă găseam de la intrarea României în război, aveam simțul clar de cuceritor și viziunea că în Cluj sunt stăpân...

[Sextil Pușcariu, *op.cit.*, 151-155]

30. 20 august/2 septembrie 1916, București, Însemnările lui Octavian Taslăuanu² privind demersurile pentru înrolarea ardelenilor în armata română

La Ministerul de război

Începe un nou calvar de umilinți și de așteptări. Neutralitatea nu umpluse paharul pătimirilor noastre.

¹ Conducere regională.

² Octavian Codru Tăslăuanu (1875-1942), scriitor, ziarist și om politic român, originar din Bilbor, județul Harghita. A absolvit Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București (1898-1902). A lucrat la consulatul României de la Budapesta. A desfășurat o intensă activitate literară, fiind redactor-șef al revistei „Luceafărul” de la Sibiu, director fiind Octavian Goga. Este redactor al revistei „Transilvania” (1907-1912; 1913-1914). La declanșarea războiului a fost înrolat în armata austro-ungară, ca ofițer, luptând pe frontul din Galiția. A dezerat, a trecut în România și s-a înrolat voluntar în armata română. Experiența sa pe front a fost înserată în lucrarea memorialistică *Trei luni pe câmpul de război* (1915), care a avut un mare ecou. Activitatea sa în armata română este redată în volumul *Sub flamurile naționale* (1935). A participat la Marea Adunare de la Alba Iulia, fiind ales în Marele Sfat Național. În 1919, a devenit deputat în Parlamentul României, apoi în guvernul condus de Alexandru Averescu a îndeplinit funcțiile de ministru al industriei și comerțului (13 martie–16 noiembrie 1920) și apoi ministru al lucrărilor publice (16 noiembrie 1920–1 ianuarie 1921).

Mărti, 16 aug. st.v., des-de-dimineată, mă reped la Ministerul de Război. Credeam că întârzierea ordinului de mobilizare e o greșală. Voiam să vorbesc cu cei ce mă înțelesesem, să iau un ordin în scris, ca să pot pleca. Cunoșteam rânduiala ostășească și știam că, în vreme de război, nu poți umbla așa în neștire, fără ordine precise și fără să faci parte dintr-o unitate.

Ministerul de război era aproape pustiu. Sentinele pretutindeni. Mi se spune că toți ofițerii superiori, pe cari îi cunoșteam eu, sunt plecați la Marele Cartier General, la Periş. Nimeni nu-mi putea da nicio lămurire despre soarta ardelenilor, foști ofițeri în armata austro-ungară. Eram vreo 75.

Ce era de făcut? Ne-am întrunit să ne sfătuim. Ofițerii m-au delegat să cer o audiență noului ministru de război, Vintilă Brătianu¹. M-a primit și mi-a spus rece: „Dvoastră nu puteți fi încadrați ca ofițeri în armata română, fiindcă nu sunteți cetățeni români”.

Știrea am primit-o ca pe-o măciucă a realității brutale isbită drept în numele tatălui. M-am roșit până după urechi și cu glas tremurând de indignare am protestat împotriva acestui tratament. Dacă eram considerați streini, de ce nu ni s-a spus din vreme, ca să facem formele. Protestările și argumentele mele n-au impresionat pe ministrul de război. Mi-a răspuns: „Faceți cereri individuale, adresate corpurilor legiuitoare, și vă promit că le voi trece în cea mai apropiată ședință”.

Am ieșit cu sufletul pălmuțit și cu inima clocotind de revoltă. Idealul, credința, jertfele aduse n-au nicio valoare, fără hârtii timbrate și fără recunoașteri publicate în Monitorul Oficial.

Am comunicat camarazilor deciziunea ministrului de război, căreia trebuia să ne conformăm. La repezeală, am făcut următoarele formulare, pe cari fiecare dintre cei interesați trebuia să le completeze.

București, 20 august 1916,

Domnule Președinte,

Subsemnatul ..... român din Transilvania, născut în comuna..... comitatul..... la anul..... luna.....ziua .....din părinți români, de religie....., vă rog să binevoiți a interveni pe lângă Corpurile Legiuitoare ca să mi se recunoască calitatea de cetățean român.

Subsemnatul sunt bacalaureat la ..... și am urmat studiile superioare la Universitatea din ..... am fost ofițer în rezervă în armata austro-ungară, m-am lepădat de protecția străină și, voind să-mi servesc neamul, am cerut să fiu primit în cadrele armatei române.

Pentru a putea fi însă încadrat în același grad, e nevoie să mi se acorde recunoașterea din partea Corpurilor Legiuitoare.

Acele ce le am sunt alăturate la petiția adresată Ministerului de Război pentru recunoașterea gradului de ofițer. Aici alătur declarația altor trei martori, cari certifică exactitatea celor afirmate de mine în prezenta cerere.

Primiți, vă rog, încredințarea prea distinselor mele stime.

Domniei sale

Domnului Președinte al Adunării Deputaților

București

¹ Vintilă Brătianu (1867-1930), fiu al lui Ion C. Brătianu (1821-1891) și frate cu Ion I.C. Brătianu. Inginer cu studii la Paris, intră în viața politică, fiind unul dintre liderii Partidului Național Liberal. Între anii 1907-1910 a fost primarul general al Bucureștiului, reușind să realizeze o serie de lucrări edilitare. La intrarea României în război, a fost numit ministru de război, în cabinetul condus de fratele său. Din iulie 1917 a devenit ministru al materialelor de război. În guvernarea liberală din anii 1922-1926 a fost ministru al finanțelor; din această postură a teoretizat și aplicat concepția „prin noi înșine”, ce dădea prioritate capitalului românesc. După moartea fratelui său (1927), a preluat conducerea Partidului Național-Liberal și șefia guvernului (24 noiembrie 1927-3 noiembrie 1928).

Deoarece cei mai mulți nu aveam niciun fel de acte, cu autorizația ministrului le-am suplinit cu următoarea

Declarație

Subsemnații ..... certificăm că cunoaștem pe D-l ..... și știm că este născut în ..... comitatul ..... (Transilvania) din părinți români, de religie ..... , că a luat bacalaureatul și a urmat studiile universitare, că a fost ofițer în rezervă în armata austro-ungară, că se bucură de bună purtare în societate și că s-a lepădat de protecția străină.

București ...august 1916

Toate cererile le-am dat ministrului de război, care a avut deosebita amabilitate să ne promită cetățenia română, ca să putem muri pentru idealul național. Așteptam, așadar, să ne ungă Corpurile Legiuitoare cu mirul cetățeniei, să fim încadrați în oștirea română, ca să ne facem datoria.

Dispoziția ministrului de război am adus-o și la cunoștința fruntașilor din „Federațiune”, ca să se intereseze de cererile noastre în cea dintâi ședință a Adunării deputaților. Nu mai aveam nicio încredere în promisiunea autorităților noastre.

Când i-am spus lui Nicolae Filipescu deciziunea lui Vintilă Brătianu, i-a tras o înjurătură pe care nu o pot reproduce.

[Octavian Tăslăuanu, *Din vârtejul războiului*, vol. 2, *Sub flamurile naționale. Note și documente din istoria războiului de reîntregire a neamului. Calendarul neutralității. La Corpul IV de armată*, ediție îngrijită de Gelu Voican-Voiculescu, Editura RAO, București, 2001, p. 122-124]

31. 20 august/2 septembrie 1916, București, Articolul lui Take Ionescu, „Pe Vârfuri”, publicat în ziarul „Universul”

Neamul românesc, zămislit din colonii romani și populația autohtonă învinsă, a fost așezat de optsprezece veacuri pe amândouă povârnișurile Carpaților. În vârfuri, acolo a fost refugiul Românilor ori de câte ori a trecut peste ei urgia năvălirilor. Cea din urmă urgie a maghiarilor, căci pentru români sosirea maghiarilor a fost mai rea decât a tătarilor și a turcilor, a despărțit neamul nostru în două triumphiuri și a pus hotar între frați tocmai vârfurile Carpaților, cari fuseseră leagănul nostru.

De o mie de ani, firește cu unele treceri dintr-o parte și dintr-alta, au stat vârfurile Carpaților ca niște piroane în trupul nostru. În trupul nostru, căci sufletul nu s-a despărțit niciodată. De la Nord spre Sud au venit întemeietorii Principatelor Munteniei și Moldovei și mai târziu Gheorghe Lazăr¹, cu Renașterea culturală. De la Sud spre Nord, Petru Rareș² într-o formă

¹ Gheorghe Lazăr (1779-1823), născut la Avrig, a efectuat studii superioare de filosofie, istorie, științe fizico-matematice și teologice. A fost hirotonit arhidiacon la Sibiu, dar a intrat în conflict cu autoritățile superioare (1815) și a trecut la sud de munți. Cu ajutorul unor boieri luminați a întemeiat în 1818 Școala de la Sfântul Sava, prima instituție de învățământ cu predare în limba română. Până atunci se predă în limba greacă. Pe această bază este considerat fondatorul învățământului în limba română.

² Petru Rareș (1483?-1546), fiu natural al lui Ștefan cel Mare, domn al Moldovei în două rânduri (1527-1538, 1541-1546). A desfășurat o politică activă la vest de munți, reușind să-și consolideze influența prin posesia unor cetăți cu domeniile lor (Ciceiu, Cetatea de Baltă, stăpânite și de tatăl său, Bistrița, Ungurașul, Rodna).

medievală, Mihai Viteazul într-o concepție mai vastă, dar și aceia purtând pecetia vremii. Iar în timpurile apropiate de noi a trecut de la sud la nord limba culturii celei noi, care a înlocuit dincolo formele nepotrivite cu geniul graiului românesc. Dar cu toate acestea, vârfurile Carpaților rămăseseră hotarele formațiunii de Stat.

Nu era român, nici de dincolo nici de-aici, care să nu înțeleagă că această stare nu putea să mai dăinuiască. Concepția cea nouă a suveranității naționale, singura temelie a alcătuirii de Stat, nu mai putea îngădui ruperea în două a aceleași națiuni.

Într-o vreme, acum vreo șaptezeci de ani, unii din cei de dincolo, desnădăjduiți de a nu vedea vreodată micile principate de la Dunăre în stare să treacă munții, se mulțumeau cu o formă mai pitică și mai umilită de unitate națională, se gândeau ca la un progres la unirea tuturor românilor sub „*drăguțul Împărat*”. Și chiar în anii din urmă, câțiva *seci* se mai gândeau la asemenea viclenii de unitate națională. Să nu numim, ci să plângem pe cei cari vedeau destinele noastre într-un chip atât de meschin.

Mai bine pricepuseră vrăjmașii. Când la 1857 se pusese chestia Unirii Principatelor Moldovei și Munteniei, ambasadorul austriac din Constantinopol spunea ambasadorului francez: „Nu putem primi lucrul acesta, fiindcă odată ce Moldovenii și Muntenii se vor fi unit, ei nu vor avea astâmpăr până ce nu vor lua și Transilvania”.

Unirea Principatelor, chemarea pe tronul României a unei Case mândre, războiul Independenței, Coroana de oțel, campania din 1913, toate acestea au fost verigi într-un lanț care ducea la trecerea Carpaților pentru alcătuirea României firești.

Desigur, suntem de-abia în întâiele zile ale războiului și un popor serios, ca al nostru, nu-și pierde mințile în izbândă, cum nu și-ar pierde inima în înfrângeri.

Dar cum să nu ne-nveselim astăzi, când vârfurile Carpaților, vârfurile acestea la cari râvnim de o mie de ani, sunt în stăpânirea dorobanțului și pe ele fâlfâie tricolorul nostru?

În vârfuri, în vârfurile morale ale încrederii în sine ale hotărârei la jertfă și ale sfintei uniri, acolo să stea și sufletele noastre până în ceasul când munca, pe care ne-au impus-o zece veacuri din trecut, se va fi încheșat definitiv.

[„Universul”, 20 august 1916]

32. 3/16 septembrie 1916, București, Notațiile lui N. Iorga despre eliberarea Brașovului de către armata română

Cea dintăiu veste românească de dincolo

„Gazeta Transilvaniei”¹, vechea foaie al cărei nume ni amintește de acele mari vremuri de pregătire când o cultură românească unică, o conștiință națională care nu voia să știe de hotare pregăteau calea tricolorului venit să anunțe neatârănarea de străin, a sosit la București din **Brașovul românesc**, aducând cuvinte ce răsună adânc în inimile noastre, cuvinte de bucurie, am zice: desperată, de extatică, fericire și odată cu dânsese și cele d’întăiu știri despre cucerirea noastră peste munți, în pământul dreptului nostru național.

Și această mărturisire de sentimente și această lămurire despre lucruri pe care le știam numai din scurtimea militară a buletinului oficial au zguduit toată lumea, cum inima dumnezeiască a lui Isus a fost zguduită atunci când de pe marginea mormântului de unde-l scosese

¹ „Gazeta de Transilvania”, primul ziar politic și cultural al românilor din Transilvania. A apărut la 12 martie 1838, la Brașov, primul redactor fiind George Barițiu. De la începutul lunii ianuarie 1849 apare sub numele de „Gazeta Transilvaniei”. A apărut cu unele întreruperi până în 1945.

viu prin minunea sa, Lazăr, pe care Ei „l-a iubit”, spune Scriptura, a rostit cele d’întăiu cuvinte de mulțămire pentru că prin fapta Mântuitorului a văzut din nou lumina.

Iată, noi oricât am căuta și am crede că suntem alții, oricât ni-am fi înălțat gândul și curățit inima – și desigur că am făcut aceasta –, nu putem găsi în coardele puternic lovite de ceasul acesta fără păreche accente de o așa de dumnezeiască fericire ca ale acelor cari au așteptat, nu câteva zile ca Lazăr cel abia îngropat, ci **peste o mie de ani** – vă gândiți ce poate lăsa în sufletele unui neam o suferință, o umilire, o neogoită sete de zece veacuri! – să apară de peste munți lumina Răscumpărării și a Libertății. Dacă – precum se va întâmpla – mâne Alsacia și Lorena se vor întoarce la Franța, dacă Danemarca și-ar căpăta provinciile ce i-au fost smulse de aceeași Prusie în veacul trecut, ar fi, desigur, în toate aceste părți ale Europei una din cele mai nobile și mai sfinte bucurii. Dar în toate aceste țeri sunt bătrâni cari au văzut vremile înaintea de înfrângere și de sfâșiere. E o întoarcere de la un drum lung, și atât. Pe când dincoace, la Români legăți de stâlpul blăstamatei „idei de Stat” maghiare e un avânt care a trecut, în lacrimi și în chinuri, măcar de zece ori marginile unui veac nou ca să întâlnească aceeași înșelare a tuturor așteptărilor, aceeași recădere în prăpastia adâncă a patimilor. În aceste vremi îngrozitoare, mulți au nebunit de jale; acolo, în Ardeal, trebuie să fi fost o clipă când și cele mai solide minți înțelepte au fost prinse ca de un vârtej de nebunie.

Gândiți-vă numai. Până în ajun siguranța pe care o dă stăpânului vecinătatea unei țeri statornice într-o neutralitate care se putea crede veșnică: „România păcătoasă”, cum se scria pe vagoanele de sârmă și hârtie de muște care se trimeteau la noi. Doar o ușoară neliniște. Supt un pretext oarecare se arestează preoții bisericii, rămase fără clopote, a Sfântului Nicolae din Șcheii Brașovului. Altfel aceeași aroganță a omului deprins să ție biciul. Și de-odată pușca și tunul se aud în vecinătate. Ultimele trupe se învârt o clipă pe străzi și dispar. Orașul întreg, vechea cetate care de atâtea veacuri a fost legată prin cele mai puternice interese și cele mai mari câștiguri ale ei **de București și nu de Budapesta**, află ceia ce n-a crezut, după triumful și jertfa lui Mihai Viteazul, că va mai vedea vre-odată: oastea regelui Ferdinand al României întrând biruitoare. Și peste câteva ceasuri în bisericile tuturor confesiunilor rugăciuni se ridicau – te întrebi dacă scrii strălucirile unui vis sau lucruri întâmplătoare aievea – pentru sănătatea Regelui Românilor și pentru biruința și fericirea României.

Și pe Piața Sfatului, înaintea vechii clădiri unde jupânii de odinioară, stăpâni ai orașului liber, au primit de atâtea ori soli de Domnie nouă din „Transalpina” plaiurilor noastre, unde au trecut pragul atâția Vornici și Logofeți, atâția tineri postelnici aducători de vești, unde s-au încheiat tratatele cu Voevozii și unde se păstrează încă scrisorile lor, cu vechi slove și peceti, rupte, gornıştii s-au așezat în rând și cu fața spre biserica Valahilor din cetate au sunat rugăciunea – cea d’întăiu rugăciune românească a unei oștiri biruitoare, supt steagul României libere.

Se vor ști și atâtea alte amănunte: ce a vorbit comandantul, ce i s-a răspuns, ce vorbe românești bucuroase, triumfătoare au împrăștiat ceața îndelungatei robii. Dar o părere de rău va rămânea în sufletul oricărui Român care n-a fost acolo în acest ceas: că n-a avut neasămănatul sentiment al celui care, veacuri sau apăsate, are mulțămirea fără de margini de a proclama acolo unde nimic nu i-a putut înlătura dreptul biruința puterilor sale încordate pentru un suprem avânt, asupra căruia Cerurile și-au coborât binecuvântarea.

3 septembrie 1916

[N. Iorga, *op.cit.*, p. 113-115]

33. Septembrie 1916, Notațiile lui Sextil Pușcariu referitoare la sentimentele și starea de spirit generate de evoluția nefavorabilă a operațiilor armatei române de la sfârșitul lunii august 1916

ÎN PUSTA UNGARIEI

În sfârșit, după vreo 2 săptămâni de drum, am ajuns la Berettyóújfalu, unde erau concentrate toate bateriile. Aici aflai pe Leonora și pe copiii instalați la un morar, într-o odaie mare cât o șură și neprietenoasă.

Ce triste sunt satele și orașele de pe pusta Ungariei! Fără un deal care să mărginească orizontul, fără copacii umbroși cu care ți-e deprins ochiul, ci numai cu salcâmi uscați care te impresionează atât de trist, cu câmpiile arse de soare și fără apă, cu amurgurile triste și cândurile de găște care albesc câmpul.

Dar cât timp veștile ce veneau de pe câmpul de război erau bune și zi cu zi se înregistra înaintarea românilor, repede mai ales de la est, pusta Ungariei era frumoasă. Știu că acolo în Berechen am serbat cu Leonora, la o mescioară din Cazinoul ofițerilor, retrași de zgomotul popotei, ajunul zilei de 10 septembrie, un deceniu de când ne-am căsătorit. O sticlură de vin vechi ne permiserăm cu ocazia asta și de câte ori ciocneam paharele uram victorie armatelor române.

Trăiam ca într-un vis, veșnic bine dispuși, ocolind pe cât era cu puțință pe ceilalți ofițeri, care, când eram eu de față, aveau bunul-simț să nu înjure pe români. Numai pe Alexi, care după mamă era român și după tată grec, mi-era ciudă, căci tot făcea glume la adresa „fraților”, deși nu prea îi era de glumă. Am avut cu el o convorbire serioasă, în care i-am spus următoarele: De-acu războiul a ajuns într-o fază nouă. Un nou episod se începe în încăierarea cea mare. De acum se hotărăște între cele două popoare, care nu puteau termina procesul lor secular pe cale de înțelegere: se va alege între români și unguri. Unul dintre cele două popoare trebuie să iasă învins și redus din această luptă. Cred că cei învinși vor fi ungurii...

Serviciul militar era neplăcut în Berettyóújfalu, căci colonelul Rückauf, un „dezgropat” de război, își vâra nasul pretutindeni și ne molesta cu ordinele sale stupide. Încât, când primiram ordin să ne mutăm cu bateria noastră în comuna Nagyrábé, ne-am bucurat cu toții.

Dar ce-mi păsa mie în definitiv de serviciul militar? Eu continuam să trăiesc ca într-un vis, în afară de realitate, fermecat de faptul împlinit, atât de mult așteptat: România dezrobitoare cucerește Ardealul. Ce-aș fi dat atunci să pot citi o gazetă românească! Cât de mult eram dorit de o revistă ilustrată franceză, să văd fotografiile cu soldați români, cu portrete de eroi români, cu articole elogioase despre aliatul român!

Într-o zi însă, gazetele aduseră o știre care căzu ca o bombă din senin. Turtucaia a căzut!¹ Prizonieri. Mackensen și bulgarii spărseseră frontul în Dobrogea. Apoi urmă căderea Silistrei. Un moment speranțele se redeșteptară când citiram de cutezată trecere a Dunării pe pontoane, amenințând să taie armata germano-bulgară. Dar a fost scurtă bucuria.

Ce greu mi-a căzut vestea asta, ce greu îmi cădea să aflu cuvinte de îmbărbătare pentru Leonora, atât de afectată de acest prim dezastr! Geaba îmi spuneam că în fond nu este un front important, că fiecare popor a avut în acest război și dezastr... un glas interior îmi spunea că acolo se comisesse o greșeală mare, greu de reparat...

¹ Bătălia de la Turtucaia s-a desfășurat în perioada 1-6 septembrie 1916 și s-a soldat cu o gravă înfrângere militară pentru trupele române. Totalul forțelor care au luptat în capul de pod s-a ridicat la 39 000 de oameni (fără marină). Din numărul de 10 500 de militari, 3 500 au reușit să scape, refugiindu-se la Oltenița și la Silistra. Restul de 7 000 de militari reprezintă morții și răniții.

Mai neplăcut era că ofițerii, pe care mă deprinsesem să-i văd ciosflecați, acum deveniră iar curajoși și nu mai aveau nici măcar tactul să ascundă bucuria lor în fața mea. Vorbeau de armata rău pregătită a românilor și mai ales de trupele germane care veneau în ajutorul austriecilor. De fapt, prin gară treceau zilnic trenuri încărcate de ostași germani, care se concentrau; pregăteau, evident, o lovitură în stil mare.

De lovitura aceasta nu-mi era teamă atât de mult, o doream chiar, nădăjduind că românii o vor ști respinge și vor arăta lumii bravura lor ca învingători ai temutelor armate germane.

În astfel de dispoziții sufletești ne mutarăm la Nagyrábé, un sat întins, de pustă, cu case proaste, cu pământ bătucit pe jos în loc de dușumele. Gazda noastră [...] care, probabil, aflase că suntem români, ne făcea fel de fel de mizerii. Atunci i-am spus că aș dori să ajungă să cunoască și ei ce e războiul, să treacă și pe la ei furtuna de care de la început se simțeau atât de departe și de scutiți. Și mi s-a împlinit dorința. În 1919 trupele române au trecut și au staționat și pe la Nagyrábé.

Încă din august, de când fusei trimis din spital ca vindecat la trupă, scrisesem unui căpitan din statul-major al diviziei 18 să mă reclame la ei. Voiam să mă întorc iar la locul bun pe care-l avusesem înainte, la oameni cunoscuți, și mai ales voiam să evit să fiu împărțit cumva la frontul românesc, în caz de conflict armat cu România.

Asta eram hotărât: contra României eu nu voi lupta, oricare va fi urmarea. În același timp, scrisesem unui fost coleg de la Cernăuți, în refugiu la Graz, informându-mă dacă îmi pot duce pe ai mei acolo și, cum răspunsul lui era favorabil, eram hotărât să-i duc cu mine până la Graz la caz de voi pleca iarăși la frontul italian.

Astfel, când într-o bună zi veni la Nagyrábé telegrama prin care eram chemat la divizia 18, eram fericit că scap din societatea ofițerilor sași care se tot lăudau că au să lupte contra românilor, din satul acela de pustă ungiurească, monoton și trist, și mai ales din atmosfera lui din ce în ce mai nesuferită.

[Sextil Pușcariu, *op.cit.*, 155-157]

34. 1916, București, Memoriu al românilor din Transilvania, elaborat de Octavian Tăslăuanu, pentru înrolarea în armata română adresat Consiliului de Miniștri

Memoriul către Consiliul de Miniștri

Cererile noastre de încetățenire nu s-au rezolvat până la catastrofa de la Turtucaia. Iar după Turtucaia corpurile legiuitoare nu s-au mai întrunit. Atențiunea tuturor era absorbită de luptele ce se dădeau pe front. Deschiderea corpurilor legiuitoare ar fi complicat situația prin criticile ce s-ar fi făcut împotriva marelui cartier și împotriva guvernului. Germanofilii ar fi ridicat capul și ar fi semănat vrajba în sânul națiunii. Așa sub starea de asediu trebuia să tacă și să se mulțumească a cărți între dâșii.

Despre încetățenirea și încadrarea noastră în oștire, ca ofițeri, nici vorbă nu mai putea fi. Eram disperați, nu știam ce să facem. De aceea m-am gândit la organizarea de regimente ardelenene și bucovinene recrutate din prizonierii din Rusia și din alți ardeleni aflători pe teritoriul României. Am alcătuit alăturatul memoriu, scris în întregime de mine și din inițiativa mea, pe care l-am semnat cam aceiași cari am semnat și declarația de colaborare la „Epoca”, în frunte însă cu Părintele Lucaci. Nu știu prin ce minune s-a păstrat o copie între hârtiile mele. Il public în întregime.

ONORAT CONSILIU DE MINIȘTRI,

Înainte de declararea mobilizării și a rușii legăturilor diplomatice cu puterile centrale, guvernul român nu se putea ocupa de situația noastră, a românilor de peste munți și din Bucovina, veniți în România de la izbucnirea războiului european.

Înțelegem deci că autoritățile statului nu au luat dispoziții privitoare la rolul pe care, în interesul cauzei, trebuie să-l avem și noi în cursul războiului pentru întregirea neamului și pentru împlinirea idealului nostru.

Glaspul conștiinței, care ne-a povățuit să trecem Carpații și să venim în Regat, ne îndeamnă acum, în aceste zile mari și sfinte pentru noi, să ne facem pe deplin datoria și să căutăm a fi cât mai folositori oștirii românești și statului român.

De aceea ne permitem a supune binevoitoarei judecăți a Onor. Consiliu de Miniștri o seamă de propuneri, lăsând la aprecierea Domniilor Voastre să le primiți pe acele pe cari le veți găsi potrivite și să aduceți hotărârile pe cari le veți crede de cuviință.

Noi românii refugiați din Ardeal (Banat, Crișana, Maramureș) și din Bucovina voim să luăm parte activă la cucerirea pământului în care ne-am lăsat părinții și în care odihnesc străbunii noștri.

Credem că e o datorie de onoare pentru noi ca în acest război să înscriem pe paginile istoriei fapte, cari să arete urmașilor că și românii din ținuturile subjugate au luptat alături de ostașii Regatului pentru întruparea României Mari și că, prin sângele lor, au răscumpărat unitatea politică la care au visat veacuri de-a rândul.

Dorința noastră ar fi ca Onor. Consiliu de Miniștri să încuviințeze organizarea de regimente ardeleni și bucovinene, cari să se compună din foștii soldați români ai armatei austro-ungare, veniți în România în cursul războiului, și din prizonierii români din Rusia, cari vor trebui aduși în România.

Înființarea acestor regimente ar face cea mai bună impresie asupra publicului din Regat și asupra celor de acasă. Ele ar putea fi întrebuințate cu folos pe câmpul de luptă și în teritoriile ocupate, pe cari, fiind leagănul în care s-au născut, le cunosc de aproape. Între soldați, toți foști tovarăși de suferințe, ar exista legături de prietenie și, prin urmare, ar alcătui unități închegate sufletește, cari ar căuta să se ia la întrecere, în fapte de vitejie, cu celelalte regimente ale oștirii din Regat.

Regimentele de ardeleni și bucovineni s-ar putea organiza fie în cadrele corpurilor existente, fie în corpuri noi, create ca unități suplimentare ale oștirii române.

După informațiile pe cari le avem, numărul soldaților români ardeleni și bucovineni, refugiați în țară, se urcă la 10-15 000, iar numărul prizonierilor români din Rusia trece peste 100 000, împreună ar da deci un contingent pentru două corpuri de armată.

Pentru cazul când Onor. Consiliu de Miniștri ar admite organizarea militară a ardelenilor și bucovinenilor, facem următoarele propuneri concrete:

1) Ministerul de Război să numească un comandament de organizare a acestor regimente, eventual corpuri, care:

a) Să concentreze, prin ordin, pe toți ardelenii și bucovinenii recrutați în primăvara acestui an de autoritățile militare române;

b) Să ordone noi recrutări pentru toți aceia cari nu au renunțat încă la protecția străină sau nu și-au aranjat situația militară în oștirea română;

c) Să fixeze garnizoanele regimentelor, cari, întrucât va fi posibil, se vor alcătui după fostele cercuri de recrutare din Austro-Ungaria;

d) Să se îngrijească de echiparea, înarmarea, întreținerea și de instruirea acestor regimente. Încadrarea unităților mici, plutoane și companii, se va putea face cu ajutorul foștilor

ofițeri români în armata austro-ungară, iar unitățile mari vor fi conduse de ofițeri superiori din armata română.

2) Regimentele românești, făcând parte din armata română, vor purta aceiași uniformă și vor presta jurământul ostășesc Maiestății Sale Regelui Ferdinand și Patriei.

3) Comandamentul de organizare a acestor regimente se va ocupa și va rezolva toate chestiunile militare privitoare la ardeleni și bucovineni. Va recomanda cartierelor generale ale armatelor de operațiuni personalul necesar de interpreți-informatori, cari până acum s-au recrutat la întâmplare, și se va îngriji de transportarea și de repartizarea prizonierilor români din Rusia.

Fie că se admite sau nu această organizație, rugăm Onor. Consiliu de Miniștri să binevoiască a interveni pe lângă guvernul Maiestății Sale Țarului să libereze prizonierii români (soldați și ofițeri) din Rusia, cari vor să lupte sub flamurile române.

Aducerea în România a acestor prizonieri se impune din considerații superioare naționale. Fiind în Regat și eventual făcând parte din armata română, s-ar cultiva în ei spiritul de solidaritate și li s-ar trezi conștiința de unitate și de mândrie națională, atât de necesară generațiilor cari vor alcătui România Mare de mâine.

De aceea stăruim cu insistență ca prizonierii români din Rusia să fie aduși în țară.

Dacă Onor Consiliu de Miniștri găsește că organizarea acestor regimente ardelenesti și bucovinene ar întâmpina dificultăți sau că crearea de unități noi ar cere prea mult timp, ne permitem a-l ruga să binevoiască a dispune ca românii ardeleni și bucovineni, recrutați, să fie concentrați la unitățile existente ale armatei române și ca forurile militare competente să ordone o nouă recrutare pentru toți cari nu au satisfăcut încă obligațiilor ostășești.

În orice formă voim să ne îndeplinim datoria de sânge față de România Mare.

În legătură cu cele de mai sus amintim și de necesitatea unei dispoziții unitare pentru reglementarea situației foștilor ofițeri în armata austro-ungară, cari cer să li se recunoască gradul și să fie încorporați în armata română ca ofițeri.

Pe lângă acestea, ne permitem a atrage atențiunea Onor Consiliu de Miniștri asupra următoarelor chestiuni:

1) Prizonierii români, capturați de armata română, în cursul războiului, să fie adunați într-o tabără separată, ca să se poată bucura de un tratament special și să li se poată face o educație națională.

Rămâne la aprecierea Onor Consiliu de Miniștri dacă și acești prizonieri vor putea fi sau nu încorporați în regimentele ardeleni și bucovinene sau vor fi întrebuițați pentru alte servicii militare.

2) Fiindcă situația multor ardeleni și bucovineni aflători în țară, precum și a celor cari mai vin în cursul războiului e nelămurită, credem că ar fi necesară instituirea unei secții, fie pe lângă Liga Culturală, fie pe lângă Ministerul de Interne, compusă din ardeleni și bucovineni sub conducerea unui funcționar al Ministerului de Interne, care să stea în ajutorul autorităților române pentru executarea tuturor dispozițiilor guvernului privitoare la ardeleni și bucovineni. În special să primească și să controleze cererile celor cari vreau să-și reguleze situația liberei petreceri în țară, cari astăzi sunt expuși la multe inconveniente și nedreptăți.

Supunând aceste propuneri atențiunei binevoitoare a Onor. Consiliu de Miniștri, credem că ne-am împlinit o datorie și nedăjduim că conducătorii țării vor găsi cele mai mulțumitoare soluțiuni pentru determinarea rolului pe care trebuie să-l avem și noi ardelenii și bucovinenii în războiul României Mari.

Primiți, Vă rugăm, Domnilor Miniștri, încredințarea preaiualtei noastre stime și considerațiuni.

București, 1 septembrie 1916

În numele românilor refugiați din
Ardeal și din Bucovina,
[urmează semnăturile care nu se publică].

*

În „Memoriul comandamentului Armatei a III-a, prezentat Comandamentului de Căpetenie, în ziua de 28 august 1916”, semnat de generalul Averescu, s-au propus, între altele, și următoarele:

„A se face un rezervoriu de ofițeri și subofițeri, pentru împlinirea golurilor. S-ar putea recurge la prizonierii din Rusia de naționalitate română”.

Memoriul refugiaților ardeleni și bucovineni, reprodus mai sus, a rămas fără niciun răspuns, din cauza catastrofelor cari au urmat. Nici propunerii Generalului Averescu nu i s-a dat ascultare.

Ideea s-a realizat mai târziu, abia în toamna anului 1917. Tot eu am lucrat atunci un nou memoriu și un proiect de organizare a corpului voluntarilor ardeleni pe cari le-am prezentat, prin Col. Stârcea¹, Regelui Ferdinand.

Asupra corpului voluntarilor români voi reveni pe larg, când voi povesti evenimentele din 1917.

[Octavian Tăslăuanu, *op.cit.*, p. 138-142]

35. 16/29 septembrie 1916, Însemnările lui N. Iorga despre soarta românilor aflați sub stăpânirea autorităților austro-ungare

Cei despre cari nu se aude

Un șfert din Ardeal e al nostru; armele românești l-au cucerit și avem toată încrederea că ele vor ști să-l apere față de încercările desperate pe care le va face, cu cât poate și cu cât va fi ajutat de tutorii săi, dușmanul izgonit.

Din aceste regiuni aflăm câte ceva. Apare, în spirit românesc liber, din umbra steagurilor noastre, „Gazeta Transilvaniei”. Noi de aici n-o primim, printr-o lipsă de organizație care trebuia îndreptată cât mai curând, dar unele numere au pătruns până la ziarele din București, care au dat extrase, deși prea puține. De acum înainte, trenul de Predeal merge până la Brașov, și măcar cu acest oraș avem legături directe și putem ști ce se petrece acolo.

Dar mai sunt cele trei șferturi de Ardeal rămase încă ungurești. De aici nu știm nimic; putem presupune numai. Dacă din Brașov, din Făgăraș s-au luat ostateci, supt amenințări de moarte, ca să garanteze – ce? că armata română nu va fi în stare a cuceri și a se menține? – ni închipuim ce s-a putut petrece acolo, în izbucnirile nebune ale unei furii neputincioase. La vederea cetelor de ostateci, de țerani smulși de la locurile lor, de Valahi chinuți și meniți unor chinuri nouă, ce nu va fi făcut acolo, la adăpostul unei oficialități, care ea însăși e atât de prigonitoare, plebea furioasă că-i scapă o pradă ținută atâtea veacuri, că i se liberează robi despre cari n-ar fi crezut vreodată că-și vor ridica fruntea din țarină, că Ungaria pierde acest scut al ei spre Răsărit, acest sprijin al tuturor năvălirilor sale! Dacă, în plină pace, România fiind aliata regelui unguresc, la cea d-intăiu nemulțămire, insulta pornia înveninată, dacă urmă o lovitură,

¹ Traian Stârcea, cu gradul de căpitan, a fost atașat militar al României la Viena. A reușit să-și creeze o vastă rețea informativă ce cuprindea 50 de persoane, printre care diplomați, atașați militari străini, aparținând ambasadelor Italiei, Argentinei, statului Chile etc. Ulterior s-a dovedit a fi acționat și în serviciul altor state. După război, Stârcea a fost numit prin Decret Regal cu data de 1 octombrie 1920 ca „trimis extraordinar și ministru plenipotențiar” al României în Ungaria.

distrugerea locuințelor, omorul ce va fi fost în aceste patru săptămâni în care a sângerat mândria celui mai trufaș popor de pe pământ la vederea fugarilor de același neam din Ținuturile pierdute!

Ne gândim la morții noștri, pe care-i plângem în tăcere, la răniții noștri pe care-i veghem cu iubire, la ostenele și la primejdiiile soldatului ce se luptă ceas de ceas cu dușmănia armelor și cu asprimea naturii. Să ne gândim puțin și la alții, la aceia cari n-au putut măcar lupta, la popii și dascălii asupra cărora s-a aruncat turbarea „tigrilor” scoși din vizuinile lor și pentru cari se vor fi ridicat din nou, ca în Bucovina, ieri, spânzurătorilor anului 1848, la familiile lor risipite prin lagăre de concentrare, la toată această Românie izgonită, târâtă în lanțuri, scuipată și bătută, care nu ni-a putut da o floare și care nu ni poate trimete o veste în rugăciunile noastre să nu-i uităm nici pe dânșii.

Dacă am putea vorbi cu acești Români, o singură mângâiere li-am putea-o da, o mângâiere severă cum e și ceasul acesta. Orice clădire pe lume își are temelile în suferință și sacrificiu, pentru a fi trainică de-a lungul veacurilor. Singură jertfa soldaților noștri era, se vede, prea puțin pentru legătura nedesfăcută a Ardealului de România. A trebuit ca și voi să adăugiți la sângele de răscumpărare vărsat supt steagul străin grozava suferință de astăzi a tuturor.

Și Soarta, care hotărăște viitorul împărățiilor, va ține samă de prețul pe care-l plătiți.

16 septembrie 1916

[N. Iorga, *op.cit.*, p. 141-142]

36. 1929, Cernăuți, Extras din lucrarea *Bucovina în războiul mondial* a istoricului Teodor Bălan¹

[...] În iunie 1915 armata lui Daniil Pop² reuși să reocupe nordul Bucovinei stabilind frontul la hotarele Basarabiei. De acuma frontul rămase neschimbat timp de un an. În iunie 1916 Rușii atacară din nou cu mari forțe. Autoritățile austriace părăsiră în grabă orașul Cernăuți și populației civile i s-a interzis să lumineze ferestrele și să umble pe străzi. Cotidianele își sistară apariția. La 18 iunie 1916 Rușii invadară a treia oară Bucovina.

A treia invazie rusească, 1916-1917

Armata rusă s-a pregătit mai mult timp pentru ofensiva ce intenționa s-o facă pe frontul Bucovinei și al Galiției orientale. Atacurile la localitatea Ocna la Nistru au început în primele zile ale lunii iunie 1916. Nouă ore în șir Rușii au bombardat pozițiile Austriacilor. Trecând la atac, au spart frontul și au intrat în Bucovina. Un asemenea atac se execută și la satul Dobronăuți, cu același succes ca și la Ocna. Armata austriacă a cedat și a evacuat pe rând toată Bucovina. Și de data aceasta muntele Mestecăniș era să despartă pe dușmani. Guvernorul Bucovinei se

¹ Teodor Bălan (1885-1972), istoric, specializat în istoria Bucovinei. A studiat la universitățile din Cernăuți și Viena și și-a luat doctoratul la Universitatea din Cernăuți (1927). În perioada interbelică a fost conferențiar la Universitatea din capitala Bucovinei, desfășurând o prodigioasă activitate științifică. Între altele, a editat, între 1933 și 1942, șase volume de „Documente bucovinene”.

² Dănilă Pop (Papp) (1868-1950), general român, provenit din armata austro-ungară, în cadrul căreia a ajuns la gradul de colonel (1918). A absolvit Academia Militară Tereziană din Viena (1890) și a fost profesor la Școala Militară din Sibiu. Declanșarea războiului l-a găsit la Trento în Italia, dar a fost transferat pe Frontul de Est, luptând în Galiția și Bucovina. În perioada septembrie 1914–ianuarie 1915 a fost șef de stat-major al Diviziei 54 Infanterie k.u.k, iar între 6 ianuarie 1915–2 noiembrie 1918 a comandat o brigadă în cadrul Armatei a 7-a austro-ungare. A avut un rol important în procesul unirii Transilvaniei cu România (1918). După război a fost integrat în armata română, ocupând funcții de mare răspundere – comandant de divizie (Divizia 18), de corp de armată (Corpul 6 armată; 1924-1930). Regele Carol al II-lea l-a numit guvernator al ținutului Mureș (1938-1940). În perioada 1 august 1941–23 august 1944 a fost reprezentantul diplomatic al României la Vatican.

retrase la Vatra Dornei. Însă cele mai multe oficii se refugiară până la Praga. Prefectul de Suceava a trecut cu grabă frontiera românească la Burdujeni stabilindu-se la Cluj.

În primele zile ale invaziei, în Cernăuți stăpâna generalul rus Lecički¹. Mai târziu el a părăsit orașul și s-a instalat un domn Lighin în calitate de „governor general al Bucovinei”. Ajutorul său a fost contele Lambsdorf Galagan. Amândoi au fost supuși „governorului general al teritoriilor austriace ocupate” cu numele de Trepov. Fără privire la acești funcționari, cetățenii din Cernăuți au ales un consiliu comunal provizor în frunte cu notarul Miculi. Acesta a fost înlocuit cu funcționarul român Nicanor Macovei. Un membru marcant al acestui consiliu a fost preotul român Gheorghe Șandru. Dar Rușii doriau să aibă primar pe un om al lor. L-au găsit în persoana fostului profesor Robert Vitec, un om infect. Pentru a satisface nevoile populației, guvernorul rus a permis primăriei din Cernăuți să confişte mărfurile comercianților refugiați și să le vândă populației. Mărfurile urmau să fie ridicate, consemnate și repartizate de organele primăriei asupra localurilor de vânzare, zise pe rusește „Lavca”. Pentru Vitec, această măsură salutară însemna rost de afaceri. El s-a pus în afară de lege. Mărfurile confiscate de el nu se consemnau și se vindeau în mod clandestin la speculanți. Numai cantități neînsemnate au fost repartizate și vândute publicului.

Procedeele lui Vitec indignară populația și îndeosebi pe membrii consiliului comunal. Aceștia, împreună cu câțiva cetățeni mai de seamă ai orașului, ținură sfat în ziua de 26 aprilie 1917 în încăperile casei naționale românești și aleseră alt primar în persoana preotului Gheorghe Șandru, și un alt consiliu comunal. După adunare, cei aleși s-au dus la Vitec și i-au adus la cunoștință hotărârile luate. Vitec răspunse evasiv zicând că nu poate părăsi postul său fără încuviințarea guvernorului Lighin. Acesta se arătă vădit consternat de toate cele ce i s-au relatat despre Vitec, luă avizul generalului Brusilov și-l destituie pe Vitec.

În județele Bucovinei au fost instituiți pe rând prefecți ruși. În județul Sucevei a funcționat un timp în calitate de „diregător al districtului” un domn Blagonravov. Un timp a administrat județele Rădăuți, Siret, Suceava și Gura-Humorului un domn Șablin, care-și zicea guvernor.

De data aceasta, Rușii dădeau multă atenție administrației civile. Ei zoriau cu deschiderea școlilor primare și secundare. Îndemnul l-a dat prof. univ. Bagri, în calitate de agent cultural al armatei rusești. Limba de instrucție era să fie cea română, rusă și eventual cea polonă. Pentru alimentarea populației nevoiașe grija un domn Grigorencu, reprezentantul ministerului de agricultură pe lângă ștabul armatei rusești. Pentru acest scop s-a înființat în Cernăuți un „ispolnitelni comitet”, condus de avocatul rus dr. Gherman. Acest comitet lucra împreună cu comitetele de binefacere: Zemski soiuș și Soiuș gorodov. Copiii sărmani și orfani au fost îngrijiți în azilul de copii înființat de „Comitetul marei principese Tatiana Nicolaievna”. Fondul religionar a fost administrat de un domn Naumov

Rușii, stând mult timp în Bucovina, au înființat o sumedenie de birouri, militare și civile. Cancelaria guvernorului rus se chema: canțelaria cernovețcago gubernatora, iar guvernorul: cernovețchi gubernator. Inspectorul sanitar, un domn Dr. Gapanov, își zicea: „sanitarnii inspector cernovețcoi gubernii”. Viceguvernorul purta următorul titlu: „pomocinic cernovețcago gubernatora”. Această situație au avut-o pe rând: contele Lambsdorf Galagan, Simeon Evreinov și în urmă un domn Pioter Petrovici Dozimirov. Prefectului de poliție i se zicea: „polițimeister”. Subordonații lui au fost „pristavii”. Șeful comendurii pieții Cernăuți a fost întâiu col. Carpov, iar mai târziu în primăvara anului 1917 generalul Pismenski. De școli grija inspectorul școlar Iancovschi. [...]

[Teodor Bălan, *Bucovina în războiul mondial*, Extras din „Codrul Cosminului”, VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1929, p. 33-34]

¹ Platon Alekseevici Lecički (1856-1923) general rus, a comandat Armata 9 pe frontul de răsărit.

Capitolul 4

PREGĂTIREA MILITARĂ ÎN VEDEREA INTRĂRII ROMÂNIEI ÎN RĂZBOI. STAREA COMBATIVĂ A ARMATEI ÎN AUGUST 1916

Introducere

În prima parte a anului 1916, autoritățile române, în primul rând Ministerul de Război, au continuat măsurile pentru întărirea armatei, în așa fel încât părăsirea neutralității și intrarea în acțiune să fie încununate de succes. Pregătirea militară a României a fost gestionată de aceeași echipă stabilită la începutul anului 1914 – respectiv Ion I.C. Brătianu, prim-ministru și titular la departamentul de resort, generalul Dumitru Iliescu, secretar general al Ministerului de Război și mâna dreaptă a premierului în problemele armatei, și generalul Vasile Zottu, șef al Marelui Stat-Major¹. Acesta din urmă, nepotrivit pentru înalta funcție, a avut un rol modest și treptat a fost îndepărtat de la principalele probleme ale organismului în fruntea căruia se afla². (Documentul nr. 23)

Una dintre cele mai importante direcții de acțiune din perioada neutralității a fost înzestrarea armatei cu material de război, lipsurile în materie de dotare reprezentând una dintre cauzele adoptării deciziei de a rămâne în afara conflictului de la începutul lunii august 1914. În anii 1914 și 1915 s-au întreprins ample măsuri pentru achiziționarea din străinătate a armamentului, munițiilor și echipamentului militar, dar rezultatele au fost modeste. Prin urmare, la începutul anului 1916 au fost reluate și amplificate eforturile în această privință.

Aceste programe implicau resurse financiare însemnate, astfel că bugetul armatei a sporit în exercițiul financiar 1915-1916 tot cu 20% față de cel anterior, ridicându-se la 114 700 000 lei, astfel că în răstimp de doi ani de zile creșterea a fost de 40%³. În 1915, guvernul a obținut 600 000 000 lei credite extraordinare pentru achiziționare de echipament, armament și muniții, pe lângă 215 000 lei proveniți din împrumut public, iar în toamna lui 1916 suma creditelor pentru armată a ajuns la 700 000 000 lei⁴. Până la intrarea României în război s-au dat armatei 838 841 215 lei⁵, o sumă impresionantă la acea vreme. Din punctul de vedere al alocării resurselor bugetare se poate aprecia că autoritățile au făcut tot posibilul pentru ca armata să fie mai bine pregătită.

---

¹ Petre Otu, *Sub semnul lui Marte. Secvențe de istorie militară românească*, Editura Militară, București, 2016, p. 129-138; Petre Otu, *Echipă nouă, probleme vechi. Ministeriatul lui Ion I.C. Brătianu la război (1914-1916)*, în „Armata României și politica națională”, Muzeul Brăilei „Carol”, Editura Istros, Brăila, 2015, p. 44-55.

² General Radu R. Rosetti, *op.cit.*, 101-104.

³ General Dumitru Iliescu, *Războiul pentru întregirea României; I, Pregătirea militară*, Imprimeriile „Independența”, București, 1920, p. 7.

⁴ *Apărarea națională și Parlamentul României*, vol. I., Editura Militară, București, 1992, p. 164, 188, 215, 244, 281, 297.

⁵ *România în războiul mondial 1916-1919*, volumul I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934, p. 34.

Marile dificultăți au fost găsierea surselor de aprovizionare și transportul echipamentului, munițiilor și echipamentului în România. Taberele beligerante trebuiau să-și satisfacă marile lor necesități, reclamate de caracterul total al războiului început la jumătatea lunii iulie 1914 și aveau puține disponibilități pentru export. În același timp, cedarea de material de război avea la bază considerente de ordin politic, întrucât acesta putea fi folosit împotriva propriilor trupe, în cazul în care România adera la o tabără sau alta. Cum statul român nu a ținut cont de tratatul din 1883, Puterile Centrale, principalul furnizor în materie de armament până la declanșarea ostilităților, au întrerupt livrările de material de război. Guvernul român s-a orientat spre țările neutre și spre Antanta, din februarie 1915, trimițându-se misiuni de exploarare în Franța, Marea Britanie, Rusia, Spania, Portugalia, Suedia, Danemarca, Elveția, SUA, unde s-au perfectat contracte pentru diverse materiale de război (Documentul nr. 1). Cele mai importante au fost convențiile încheiate la Paris de colonelul Vasile Rudeanu. Prima tranzacție a fost semnată la 23 februarie/8 martie 1915, prin care guvernul francez se angaja să livreze României 40 de avioane, 50 000 kg de pulbere de artilerie, 50 de milioane de cartușe de infanterie, 200 000 de proiectile de artilerie pentru tunul de 75 mm plus unele materii prime strategice necesare fabricării în țară a muniției. A doua convenție a fost încheiată la 7/20 ianuarie 1916 și prevedea furnizarea a 400 000 de proiectile de artilerie pentru tunul de 75 mm¹.

Pe lângă dificultatea majoră a achiziționării armamentului, o alta s-a dovedit practic insurmontabilă, atât în perioada neutralității, cât și a războiului propriu-zis. Este vorba de transportul materialelor din țările din Apus în România. Cum Imperiul Otoman a intrat în război la începutul lunii noiembrie 1914, canalul maritim prin Strâmători fusese blocat. Au rămas funcționale până în toamna anului 1915 două linii: calea ferată Salonic-Niș-Dunăre; șoseaua Antivari-Niș și apoi calea ferată până la Dunăre.

Intrarea Bulgariei în război de partea Puterilor Centrale, în octombrie 1915, și ofensiva generalizată a trupelor acesteia împotriva armatei sârbe din lunile noiembrie-decembrie 1915, soldată cu scoaterea din război a Serbiei, au întrerupt aceste două linii de aprovizionare și au izolat România.

În atari condiții, s-au căutat soluții pentru ca armamentul comandat să ajungă totuși în România. Guvernul român a întreprins demersuri diplomatice pe lângă Marea Britanie, Norvegia și Suedia pentru a permite tranzitul materialelor de război spre Rusia. Norvegia s-a dovedit deschisă unei asemenea soluții, dar Suedia a refuzat să accepte solicitarea Bucureștiului, motivele fiind aglomerația existentă pe căile ferate și lipsa vagoanelor. Dar, așa cum informa Nicolae Mișu, ministrul român la Londra, refuzul era motivat, în realitate, de speranța guvernului suedez, ca prin asemenea presiuni să obțină de la autoritățile britanice facilități pentru comerțul său. Mai conta, după opinia aceluiași diplomat, și atitudinea binevoitoare a Suediei față de Germania².

Singura soluție, extrem de anevoioasă de altfel, rămânea transportul materialelor prin porturile ruse Arhanghelsk, Murmansk și Vladivostok și de acolo pe căile ferate ruse, până la granița cu România. Negocierile cu partea rusă au început în primăvara anului 1915 și au fost dificile. În cele din urmă, s-a acceptat ideea ca vapoarele românești să depoziteze materiale în porturile respective, urmând ca transporturile să se realizeze efectiv după finalizarea negocierilor politico-militare.

Materialele comandate în țările occidentale au fost depozitate în portul Marsilia, de unde au fost preluate de navele românești sau de cele închiriate. Un rol important în această operație au avut vapoarele „București”, „Jiu”, Bistrița” (scufundat la 11 octombrie 1916 de către

¹ Vasile Rudeanu, *op.cit.*, p. 80-143.

² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1914, Rusia 1914-1924, f. 292.

submarinul german U.43, lângă țărmurile norvegiene) și „Dunărea”, ce a fost rechiziționat la 16 decembrie 1916.

Până la intrarea în război s-au primit: 9 982 de puști „Lebel” de 8 mm; 266 de mitraliere; 82 000 de revolvere cu muniția aferentă; două tunuri antiaeriene franceze; 24 de tunuri de 120 mm; 100 de mortiere de 58 mm cu munițiile lor; 168 000 de proiectile de 75 mm; 42 000 de proiectile pentru obuziere de 105 mm, model 1912; 100 de proiectile pentru obuzierul de 105 model 1912, 80 de avioane de 11 tipuri diferite; material sanitar (din Italia și Elveția), 500 000 de bocanci din SUA etc¹.

O altă direcție de acțiune a Ministerului de Război, a întregului guvern Brătianu, a fost stimularea producției militare autohtone. În primul rând a fost sporită capacitatea stabilimentelor de profil – Arsenalul armatei din București, Pirotehnia de la Cotroceni, Pulberăria de la Dudești, Atelierul portului Constanța. Acestea și-au dublat sau chiar triplat producția, astfel că, în august 1916, la intrarea României în conflict, ele erau capabile să producă zilnic două proiectile de fiecare tun și un cartuș pentru fiecare armă².

Concomitent, s-au întreprins măsuri pentru sporirea contribuției industriei publice și private, atâta cât exista ea în România antebelică, la efortul de dotare a armatei române. Până în august 1916, au lucrat pentru acoperirea necesităților militare 11 stabilimente industriale publice și 59 de întreprinderi private³. Până la intrarea în campanie s-au completat aproape toate chesoanele, toate trăsurile sanitare, toate samarele pentru mitraliere și artileria de munte, precum și stocurile pentru unele tipuri de muniție⁴. Totodată, s-au construit afete pentru diverse tipuri de artilerie, în primul rând pentru cea dezafectată din aliniamentele fortificate „Cetatea București”⁵ și Focșani-Nămoloasa-Galați.

Prin aceste două modalități – aprovizionarea din străinătate și stimularea producției interne – autoritățile române au reușit să satisfacă în parte necesitățile armatei și să elimine unele lipsuri manifestate anterior. Dar măsurile întreprinse, ce s-au extins și asupra altor domenii – pregătirea cadrelor, instruirea trupei, pregătirea teritoriului pentru apărare etc. –, au vizat mai mult aspectele cantitative, și nu calitative. Astfel că gradul de operativitate a armatei, capacitatea ei combativă, la intrarea în acțiune, după doi ani de pregătiri intense și eforturi financiare însemnate nu diferea prea mult față de vara anului 1914.

Pe măsură ce tratativele cu puterile Antantei avansau, problemele cooperării militare cu aliații au fost dezbătute din ce în ce mai intens. Ele au fost dezbătute atât la nivel politic, de premierul Brătianu, cât și la nivel militar, de o echipă din Marele Stat-Major. Aceasta din urmă era formată din generalul Dumitru Iliescu, locotenent-colonel Ioan Rășcanu, șeful Secției Operații a Marelui Stat-Major, și maiorul Radu R. Rosetti, șeful Biroului Operații și cumnat cu Brătianu. Radu R. Rosetti notează în *Mărturisirile* sale: „Cu începere din luna martie 1915, am fost însărcinat să țin o strânsă legătură cu atașaii militari englez și italian, locotenent-coloneii C.B. Thomson (ulterior Lord Thomson of Cardington), și L[uciano] Ferigo. Ori de câte ori lipsea Thomson, era înlocuit prin Fr. Rattigan, secretarul Legației engleze. Din când în când îi aveam seara la masă, dar tot nu împreună, pentru că vorba englezului, nu era între dânsii dragoste pierdută (prea multă), Ferigo fiind mai ales foarte gelos pe Thomson și pe influența ce credea că avea”⁶.

¹ *România în războiul mondial 1916-1919*, volumul I, ... p. 46.

² *Ibidem*, p. 52.

³ *România în războiul mondial 1916-1919*, volumul I, ... p. 53.

⁴ General D. Iliescu, *Războiul pentru întregirea României; I, Pregătirea militară*, ... p. 23-24.

⁵ Cornel I. Scafeș, Ioan I. Scafeș, *Cetatea București. Fortificațiile din jurul Capitalei 1884-1914*, Editura Alpha MDN, București, 2008.

⁶ General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, ediție, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, Editura Modelism, București, 1997. p. 58.

La rândul său, generalul Iliescu ținea legătura cu atașajii militari francez, locotenent-colonelul Maurice Després, și rus, colonelul A. Tatarinov. În cadrul acestor întâlniri se făceau schimb de informații despre organizarea armatelor germane și austro-ungare și acțiunile acestora pe teatrele de operații din est, vest și italian.

Ulterior, pe măsura avansării tratativelor dintre România și Antanta s-au luat în dezbatere și anumite elemente vizând proiectul de operații al armatei române pentru momentul începerii ostilităților. Procesul de planificare strategică este, în general, suficient de bine studiat în istoriografia românească, iar documentele incluse în volum evidențiază complexitatea lui.¹ (Documentele nr. 3, 5, 7, 89)

Au existat două mari idei care au fost dezbătute de planificatorii militari. Prima dintre ele preconiza lovitura principală cu majoritatea forțelor și mijloacelor peste Carpați, în Transilvania și adoptarea unei conduite defensive în sud, pe linia Dunării și pe noua frontieră a României, fixată prin Pacea de la București (28 iulie/10 august 1913). A doua viza, dimpotrivă, atacul cu forțele principale peste Dunăre împotriva Bulgariei (după ce aceasta a intrat în război), urmând ca pe frontul de nord și vest, în Carpați, să se adopte defensivă.

Prima variantă a fost larg împărțită, considerentul fundamental fiind acela al acordului între scopul politic al războiului, reunirea teritoriilor românești din monarhia dualistă și scopul militar. Era nefiresc, după cum s-a argumentat convingător în epocă și ulterior, ca România să intre în războiul de reunire a conașionalilor de peste munți cu un atac asupra Bulgariei.

Ideea unei ofensive generalizate peste Dunăre apărea totuși unora atrăgătoare, mai ales că ea se putea conjuga cu o acțiune a forțelor aliate din zona Dardanele și apoi după eșecul acestei operații, a celor din regiunea Salonic. Ea a fost sprijinită, între alții, de atașatul militar italian în România, dar, treptat, a fost abandonată, lucrările concentrându-se asupra definitivării a ceea ce s-a numit Ipoteza „Z”, devenită planul de campanie a armatei române la intrarea în război².

Tot atât de adevărat este că România și-a asumat cu seninătate un război pe două fronturi, ceea ce i-a creat din start un mare dezavantaj strategic și politic. Și alte state s-au aflat în această situație și au căutat soluții pentru depășirea ei. Iată, de pildă, Germania, considerând o adevărată „obsesie strategică” perspectiva de a lupta concomitent cu Franța și Rusia, a preconizat prin „planul Schlieffen” înfrângerea rapidă a Franței, în circa șase săptămâni, urmând, apoi, să îndrepte forțele principale împotriva Rusiei.

În cazul României, autoritățile române, în frunte cu Ion I.C. Brătianu, au făcut mari eforturi pentru a asigura, cât mai temeinic, spatele și flancul drept al forțelor principale. În acest punct, activitatea de planificare strategică s-a intersectat și cu tratativele diplomatice desfășurate de guvernul român cu puterile Antantei. Dacă în problemele planificării strategice, premierul putea transfera responsabilitățile asupra militarilor cu atribuțiuni în domeniu, așa cum a și procedat, de altfel, în chestiunile de ordin politic acest lucru nu mai era posibil, întrucât toate demersurile se aflau sub strictul său control.

Patru mari probleme au fost intens discutate cu viitorii parteneri de alianță și în care autoritatea primului ministru a fost intens folosită: sprijinirea ofensivei armatei române în Transilvania de către Rusia; ofensiva grupului expediționar aliat de la Salonic, pus sub comanda generalului Maurice Sarrail; cuantumul trupelor ruse ce operau în Dobrogea; subordonarea lor comandamentului național. (Documentele nr. 10, 11, 12, 13, 16, 17)

La sfârșitul anului 1915, Biroul Operații i-a prezentat prim-ministrului o notă despre situația militară a beligeranților. Prin document se solicita sprijinul a circa jumătate de milion de militari ruși, care să acționeze la flancul drept al trupelor române ce operau în Transilvania, dacă se dorea ca intervenția armatei române să aibă șanse de reușită serioase. În negocieri,

¹ *Proiecte și Planuri de Operații ale Marelui Stat-Major Român (până în anul 1916)*, București, 1992, p. 88-191.

² *România în războiul mondial 1916-1919*, volumul I, p. 95-114.

partea rusă a asigurat formal că va sprijini acțiunea trupelor române, fără a stabili exact cuantumul forțelor pe care le va pune la dispoziție. Nici partea română nu a insistat, poate și datorită faptului că rușii au cedat în problema Bucovinei, acceptând în cele din urmă ca întreaga provincie să aparțină României.

Același document sublinia necesitatea întăririi armatei de la Salonic, efectivul acestora fiind estimat la circa 750 000 de persoane, ce cuprindea și cei 150 000 de militari sârbi, ce fuseseră evacuați din Albania, după atacul concentric al Puterilor Centrale din toamna anului 1915 asupra regatului sârb.

Pentru realizarea legăturii cu forțele aliate de la Salonic, se impunea și prezența unui numeros contingent rus în Dobrogea, cifra avansată fiind de 200 000 de militari. Aceasta nu era exagerată, întrucât, după cum scria și Radu R. Rosetti, cu ocazia intrării Bulgariei în război, „rușii concentraseră o armată (comandată de generalul [Dimitri Grigorovici] Scerbacev) de un asemenea efectiv în regiunea Odessei. Menirea ei fiind de a fi transportată în Bulgaria spre a ataca armata acesteia din spate”¹.

În negocierile cu Rusia care au prefațat aderarea României la Antanta, cifra de 200 000 a fost viu discutată, generalul Mihail Alekseev, șeful Stavkăi, refuzând propunerea Bucureștiului. Argumentul său era valoarea slabă a trupelor bulgare ce ar fi putut fi concentrate în acea regiune, coroborate cu un atac al armatei franco-engleze a lui Sarrail. Brătianu, sfătuit de Marele Stat-Major, a rămas ferm pe poziție, argumentând că fără aceste trupe spatele armatei române rămânea descoperit, iar războiul pe două fronturi depășea posibilitățile României².

Supus unei presiuni constante în special din partea rușilor, Brătianu a acceptat reducerea cifrei la 150 000, dar și ea a fost respinsă cu vehemență de partea rusă. Negocierile au ajuns la un punct mort, astfel că întregul eșafodaj al tratatelor cu Antanta risca să se prăbușească. Diligențele miniștrilor aliați și ale atașajilor militari ai Triplei Înțelegeri, acreditați la București, s-au intensificat considerabil, astfel că generalul Iliescu a luat față de Brătianu răspunderea operațiunilor în Dobrogea cu 50 000 de oameni în loc de 200 000³.

Decizia generalului Iliescu a reprezentat o surpriză chiar și pentru colaboratorii apropiați⁴, rațiunile din spatele ei rămânând, după cunoștințele noastre, necunoscute până astăzi. Cert este că Brătianu a fost intens criticat pentru această decizie, evident nefericită, mai ales că prima lovitură împotriva României a venit pe Frontul de Sud din partea forțelor bulgare și germane. Toate alegațiile generalilor ruși, sprijiniți de aliații occidentali care clamau slăbiciunea forțelor bulgare, s-au dovedit nefondate, în condițiile în care preconizata ofensivă a forțelor aliate de la Salonic nu a avut loc, deși ea trebuia să se declanșeze cu zece zile înaintea intrării României în război.

Acceptarea unui corp expediționar rus în Dobrogea de dimensiuni reduse s-a bazat și pe percepția pe care au avut-o unii lideri politici români, inclusiv Brătianu, că armata bulgară nu va lupta împotriva Rusiei, întrucât aceasta a contribuit substanțial la reconstituirea statului vecinilor de la sudul Dunării.

Într-o altă problemă, cea a subordonării forțelor ruse ce operau în Dobrogea, care ținea de statutul de prim-ministru, Brătianu nu a cedat și a reușit ca ele să fie puse sub comanda

¹ General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri. 1916-1919*, ediție, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, Editura Modelism, București, 1997, p. 59.

² I.G. Duca, *Memorii*, volumul II, *Neutralitatea*, partea a II-a (1915-1916), ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, Editura Helikon, Timișoara, 1993, p. 137.

³ *Ibidem*, p.138.

⁴ General Radu R. Rosetti, *op.cit.*, p. 60. Acesta scria: „Nici până azi nu știu precis care dintre negociatorii noștri a cedat în această chestiune și a convins pe Brătianu să consimtă la micșorarea efectivului cerat de la început, pentru că de la Biuroul operațiunilor s-a insistat mereu asupra cifrei de 200 000 ca o condiție *sine qua non*”.

regelui Ferdinand. Era atât o chestiune de suveranitate națională, cât și una de eficiență militară, întrucât în acest fel se evita tutelarea trupelor române de către cele ruse și apariția unor surprize din partea marii puteri de la răsărit.

Deși soluția subordonării trupelor ruse regelui Ferdinand reprezenta un lucru pozitiv, ce prezerva suveranitatea națională, totuși guvernul român nu a reușit să încheie o convenție privind modul de cooperare militară dintre forțele române și ruse care operau între Dunăre și Mare și niciun plan de operații detaliat.

O problemă crucială a planului de campanie al armatei române a fost direcția loviturii principale, peste Carpați, în Transilvania sau peste Dunăre, împotriva Bulgariei. În cadrul tratativelor cu aliații occidentali, Franța îndeosebi, au cerut ca lovitura principală să fie dată la sud, împotriva Bulgariei. (Documentele nr. 13, 15, 26) Argumentele în favoarea acestei soluții erau importante raportul de forțe între cele două țări era favorabil României, iar conjugarea acțiunii armatei române cu ofensiva corpului expediționar de la Salonic, condus de generalul Maurice Sarrail, ar fi avut mari șanse să scoată Bulgaria din război. Rămăs singur în luptă pe Frontul de Sud, Imperiul Otoman ar fi fost obligat să capituleze. În acest fel, se puteau deschide Strâmtoarele Mării Negre și se restabiea legătura dintre aliații occidentali (Franța, Marea Britanie, Italia) și cei orientali (Imperiul Rus, România). Situația Germaniei și Austriei s-ar fi înrăutățit, iar războiul s-ar fi scurtat. S-a și încheiat la 23 iulie 1916 o convenție militară, semnată *ad referendum*, de către colonelul Vasile Rudeanu.

Prim-ministrul Ion I.C. Brătianu nu a fost de acord cu această soluție, el optând pentru o ofensivă pe scară largă în Transilvania și o defensivă la sud. După opinia sa, ar fi fost nefiresc ca România să înceapă războiul pentru eliberarea fraților de peste munți cu un atac masiv peste Dunăre, mai ales că existau asigurări din partea Rusiei că Bulgaria nu va lupta împotriva ei. Prin această decizie se realiza o compatibilitate între scopul politic al războiului și efortul militar. În istoriografie, s-a considerat că decizia premierului Brătianu ar fi fost o greșeală de mare strategie, ea fiind cauza principală a campaniei dezastruoase a armatei române din toamna anului 1916. Problema rămâne deschisă, argumentele fiind puternice de o parte și de alta. Cert este că aliații au acceptat propunerea guvernului român și la 4/17 august s-a semnat Convenția militară. (Documentul nr. 18) În același timp, Marele Stat-Major a definitivat planul de operații, cunoscut sub numele de Ipoteza „Z”. (Documentul nr. 25)

Urmare a eforturilor întreprinse, la intrarea în război, România avea o armată care reflecta din plin stadiul de dezvoltare în care se afla. Structura ei era complexă cuprinzând trupe de infanterie, cavalerie, artilerie, geniu, fortificații, precum și marina militară și aeronautica.

Puterea militară mobilizată de România în noaptea de 14/27 spre 15/28 august 1916, în conformitate cu „Planul de mobilizare pe anii 1916-1917” și cu prevederile Ipotezei „Z”, cuprindea¹ (Documentul nr. 22): Marele Cartier General; patru comandamente de armată (comandamentul Corpului 4 armată revenind comandamentului Armatei de Nord); șase comandamente de corp de armată (1, 2, 3, 5, 6, 7); două divizii de cavalerie, 20 divizii de infanterie (după zece zile de la intrarea României în război au mai fost constituite trei divizii); o brigadă de grăniceri; cinci brigăzi de călărași; două brigăzi artilerie grea, cu un total de 32 baterii; un divizion și un regiment cu 13 baterii de artilerie de munte; artileria antiaeriană, cu 113 piese; artileria zonelor fortificate Turtucaia, Silistra și Cernavodă, cu un total de 26 baterii și 52 turele; artileria de poziție cu 20 baterii; trupele de geniu cu un regiment de cai ferate, un regiment de pontonieri, un batalion specializați și o companie de aerostație; aviația cu patru escadrile; corpul automobilelor; marina militară cu două escadre de Dunăre; cetatea București și regiunea fortificată Focșani-Nămoloasa-Galați; formațiunile de serviciu la dispoziția Marelui

¹ *România în Războiul Mondial*, vol. I, ... p. 57-59, Anexa 3.

Cartier General, cele ale armatelor, corpurilor de armată (1-5; 6-7 erau deja concentrate) și ale diviziilor (11-16), părțile sedentare și formațiunile din zona interioară.

Totalul unităților de infanterie, cavalerie și artilerie cu care armata română a intrat în război a fost de 366 batalioane cu 413 mitraliere de câmp și 161 mitraliere de poziție (146 batalioane active ale regimentelor 1-40, 120 batalioane cadre ale regimentelor 41-80, 80 batalioane teritoriale constituite la intrarea în război, 20 batalioane de miliții), 104 escadroane cu 40 mitraliere, 374 baterii de artilerie.

Efectivele mobilizate au fost de 19 843 ofițeri și elevi și 813 758 trupă, cu 281 000 cai. Dintre aceștia, 15 949 de ofițeri și 642 139 constituiau armata de operații (3/4 din efectivul mobilizat), iar 3 894 de ofițeri și 191 619 trupă erau repartizați la părțile sedentare din zona interioară (1/4 din efectivul mobilizat). În armata de operații erau cuprinși 560 000 de oameni, reprezentând armata operativă, 20 000 de militari ce asigurau garnizoana cetăților, 60 000 trupe de etapă. La rândul ei armata operativă cuprindea: 440 000 trupe combatante și 120 000 servicii. În afară de efectivului sub arme, se mai înregistrau 420 870 de potențiali mobilizabili, ceea ce dădea un disponibil total de chemare de 1 234 000 de oameni, adică 15% din populația totală și 30% din populația bărbătească a statului.

Efectivul mobilizat reprezenta 2/3 din disponibil, rămânând 1/3 pentru rezervă. Din totalul armatei de operații 5/6 erau unitățile operative, iar restul de 1/6 trupele cetăților și al etapelor. Din armata operativă 2/3 erau trupe combatante, iar restul, respectiv 1/3, reprezentau serviciile¹. Din punct de vedere uman, România mobilizase efective la nivelul maxim al posibilităților sale de atunci și, coroborate cu obligațiile asumate de aliați, ele păreau să fie suficiente pentru îndeplinirea obiectivelor propuse.

Dotarea trupelor a reprezentat, însă, un punct nevralgic, care a afectat capacitatea combativă a unităților și marilor unități. La intrarea în conflict, armata dispunea de: 435 000 de arme, dintre care 335 000 tipul Manlicher 6/5 mai noi; 450 de mitraliere; 1 452 de tunuri de câmp, dintre care 624 tunuri calibru 75 mm cu tragere rapidă și 120 de obuziere de 105 mm tot cu tragere rapidă; 180 tunuri grele, dar numai 8 obuziere de 150 mm erau moderne, restul modele vechi; 170 tunuri de poziție².

Armamentul de infanterie era insuficient, depășit moral și neuniform. Cât privește armamentul automat, batalionul dispunea în medie de aproape două mitraliere, dar existau unități, cum ar fi brigăzile mixte, care nu aveau deloc mitraliere. Puști mitraliere și grenade nu existau, comenzile făcute în străinătate nefiind onorate. Muniția de infanterie era suficientă datorită măsurilor luate în anii neutralității de sporire a producției interne și importului.

Materialul de artilerie era insuficient în raport cu efectivele mobilizate, neuniform și, în bună măsură, învechit. De exemplu, războiul mondial a găsit armata română fără artilerie grea, ceea ce a impus soluții de conjunctură. S-a demontat materialul din cetatea București, devenită inutilizabilă datorită progreselor tehnice și din alte regiuni fortificate, care a fost pus pe afete. Cele mai multe piese de artilerie astfel obținute aveau o mobilitate scăzută, fiind mai mult material de poziție. Artileria antiaeriană a fost și ea improvizată în anii 1914-1916, materialul astfel obținut fiind puțin eficient, bătăia și ritmul de tragere fiind cu totul mediocre. Aceeași situație s-a întâlnit și la materialul telefonic și telegrafic, necesitățile fiind acoperite în proporție de circa 50%.

Echipamentul a fost integral asigurat pentru armata de operații, lipsuri constatându-se la formațiunile de etape și părțile sedentare. La fel au stat lucrurile și cu subzistențele, România fiind cunoscută drept o țară cu un mare potențial din acest punct de vedere.

¹ Colonel Alexandru Ioanițiu, *Războiul României (1916-1918)*, volumul I, „Tipografia Geniului” (Cotroceni), București, f.a, p. 19.

² *Ibidem*, f. 20; A se vedea și *România în Războiul Mondial*, volumul I. *Documente-Anexe*, Documentul nr. 6.

Pregătirea cadrelor și instruirea trupei a reprezentat un alt neajuns important al armatei române la intrarea în război. Măsurile luate în anii 1914-1916 au reușit să crească numărul ofițerilor, nu și calitatea lor.

Trupele de infanterie au fost instruite pornind de la considerentul, valabil în gândirea europeană antebelică, potrivit căruia izbirea avea un rol mai important decât focul. Cei doi ani de război au modificat această paradigmă, ajungându-se la războiul de poziție, datorită armamentului automat și perfecționărilor suferite de arma artileriei. Strategii militare români și-au păstrat însă opțiunea, apreciind, până la un punct justificat, că războiul viitor pentru România va fi unul de mișcare. Mai exista însă și aspectul că infanteria română avea puține mijloace în dotare, cu ajutorul cărora putea realiza un sistem de foc puternic. Spiritul infanteriei era ofensiv, iar organizarea terenului insuficient studiată și aplicată.

Cavaleria avea deprinderi de a lupta călare, iar pentru lupta pe jos dispunea de mijloace insuficiente și o instruire slabă. Artileria suferise în cei doi ani de conflict importante mutații, puțin cunoscute de ofițerii români. Doctrina artileriei neglija principiul masei și concentrării focului, iar atitudinea în câmpul tactic rămăsese la prevederile anterioare anului 1914. De exemplu, acțiunea artileriei era descentralizată pe baterii și divizioane, iar legătura cu infanteria fusese studiată numai teoretic, fără a se identifica și mijloacele practice prin care să se realizeze.

Configurația de ansamblu a organismului militar românesc constituit pe picior de război în august 1916 a adus în premieră o nouă structură a înaltelor comandamente, superioară corpului de armată, și anume „armata”, creație a armatei franceze din perioada revoluției și a războaielor napoleoniene.

Cele patru „armate” nu au fost constituite strict – fiecare pe un număr de două corpuri de armată – deoarece existau doar șase corpuri de armată, dintre care doar cinci au intrat în componerea „armatelor”, unul formând rezerva generală. Armatele nu erau identice nici ca efective, nici ca număr de unități, dar dispuneau fiecare de o escadrilă de aviație, o secție de telegrafie și servicii.

Dintre cele șase corpuri de armată puse pe picior de război, patru existau deja (1, 2, 3 și 5), două au fost constituite în momentul mobilizării (6 și 7), iar unul (4) a fost transformat în comandament de armată (Armata de Nord). Cele două corpuri de armată au fost transformate în alte structuri pasagere, deoarece nu se întâlnesc în operațiile militare de la începutul campaniei din 1916.

La mobilizare nici diviziile nu au avut o componere omogenă și în cele mai multe cazuri era mult diferită de cea organică. Acest fapt s-a datorat măririi numărului de noi unități (al patrulea batalion al regimentul de infanterie, batalioanele de miliții, crearea de divizii ad-hoc), pentru care nu existau armament și cadre bine pregătite. Au fost soluții de moment, bazate pe întinderea mare a frontierelor și deci a dispozitivului strategic.

În concluzie, la intrarea în război, armata română era destul de numeroasă, dar avea mari neajunsuri în ceea ce privește structura organizatorică, dotarea, instruirea, calitatea corpului de cadre, doctrina, organizarea terenului etc. Toate aceste lipsuri au ieșit în evidență în timpul campaniei din lunile august-decembrie 1916.

DOCUMENTE

1. 1916, București, Însemnările lui Vasile Rudeanu despre organizarea misiunii române de la Paris

Instalarea la Paris a misiunii civilo-militare române. Organizarea ei.

Dezvoltarea din ce în ce mai mare dată aprovizionărilor necesare armatei și țării condusesse guvernul român să trimită în Apus o mulțime de ingineri, de personalități specializate în chestiuni tehnice și de ofițeri care trebuiau să mă ajute la întocmirea de contracte pentru tot felul de furnituri, ambalaje, expediții, organizarea transporturilor pe uscat și pe apă și ținerea unei stricte contabilități.

Pentru a putea conduce, coordona și supraveghea activitatea întregului personal trimis din țară, în Apus, am închiriat un apartament în „Rue de la Victoire” 18, stradă istorică. De aici plecase, în 1796, generalul Bonaparte ca să ia comanda armatei din Italia. Am instalat aici sediul central al mării noastre misiuni. Parisul era indicat fiindcă dintre toate guvernele din Apus cel francez ne era mai favorabil; numărul mai mare de comenzi și recepții se făcea în Franța. Parisul avea o poziție centrală față de Anglia, Elveția și Spania, unde se fabricau și recepționau materiale pentru noi; comenzile din Elveția trebuiau să treacă prin Franța, cu obțineri de permise de import și export, pentru a putea fi duse la îmbarcare și exportate în țară; în sfârșit, personalul misiunii cunoștea limba franceză, numai căpitanul Arion știa bine și engleza.

Organizarea. Întreaga misiune cuprindea o centrală la Paris și comisii în Franța, Elveția, Statele Unite, Anglia și Spania.

Centrala avea cinci secțiuni: Secțiunea I-a Tehnică și civilă: comenzi de materii prime, materiale tehnice și mașini de tot felul, tracțiune, automobile, diverse. Stabilire de contracte, caiete de sarcini, recepții, ambalaj și expediție la porturile de îmbarcare. Șeful secției era inginerul inspector general Nicolae Theodorescu, devenit, după război, ministru al Lucrărilor Publice, foarte destoinic, activ și deplin înțelegător al situației în care misiunea noastră se găsea. Ajutorii săi: inginerii Popescu Agripa, [Radu] Polizu, [Nicolae] Miculescu, [Ioan] Buruiană, Mihailopol și mai târziu, pentru scurt timp, Caranfil. Din toate punctele de vedere colaboratori ireproșabili.

Secțiunea a II-a. Tehnică militară: muniții, armamente și materiale de război. Stabilirea de contracte, caiete de sarcini, recepții, ambalaje și expediție la posturile de îmbarcare. Șeful secției era maiorul Dumitru Popescu, mai târziu locotenent-colonel, capabil, nimicitor, corect și sever. Ajutori, căpitanii [Ioan] Trăilescu, [Gheorghe] Gheorghiu, Popescu, [Nicolae] Arion, locotenentii P. Petrescu, [Gheorghe I.] Liteanu, mai târziu căpitan, locotenent de rezervă [Petre] Coandă.

Secțiunea a III-a. Aeronautică. Locotenentii [Nicu] Capșa, apoi [Ștefan] Protopopescu. Secțiunea a IV-a. Transporturi pe apă. Comandor [Pavel] Popovăț, locotenent [I.] Dinescu și [N.] Lucasievici. Secțiunea a V-a. Plăți și contabilitate. Șef, domnul Panaitescu, foarte harnic, atent, corect și răbdător. Ajutorul, domnișoara Panaitescu. Un serviciu de curieri diplomatici condus de domnul Cantuniari.

Întreg personalul misiunii a fost tot timpul însuflețit de o putere de muncă, de conștiință la datorie, corectitudine și devotament la serviciu, care au permis ducerea la bun sfârșit a însărcinărilor ce reveneau misiunii.

Atribuțiile misiunii nu erau numai împovărătoare și complexe, dar și foarte delicate. Sediul misiunii era zilnic năpădit de o mulțime de ofertanți și intermediari, printre care unii cu

recomandații de la personalitățile politice cu care, în interesul țării, țineam să fiu în bune relații. Uneori o coadă lungă de domni, chiar și doamne, se întindea de la apartamentul misiunii până departe jos în stradă. Presa franceză a vorbit de această coadă. Toți ofertanții treceau la șefii de secție care, numai când găseau o ofertă interesantă, o rețineau și veneau împreună cu ofertantul la mine. Incidentele nu erau excluse. Unele destul de neplăcute. [...]

[General Vasile Rudeanu, *op.cit.*, p. 143-145]

2. 14/27 ianuarie 1916, Petrograd, Informații deținute de ambasadorul Franței în Imperiul Rus Maurice Paléologue, despre intențiile Statului-Major rus privind sprijinul acordat României în cazul intrării în război alături de Antanta

Joi, 27 ianuarie 1916

După ce a examinat diversele mijloace de care Rusia dispune pentru a susține, eventual, România, generalul Alekseev s-a oprit la concluziile următoare:

- O armată rusă de 10 divizii ar putea fi destinată în sprijinul României.
- Distanța, dificultatea transporturilor, starea căilor ferate din România se opun [însă] trimerterii acestei armate peste Dunăre, în special în regiunea care este cea mai amenințată de bulgari, adică la Sud de Dunăre.
- Armata de sprijin ar trebui să fie concentrată în Moldova de Nord, astfel încât să amenințe flancul drept al armatelor austro-germane; această concentrare s-ar executa destul de rapid.
- O ofensivă energetică ar fi declanșată de îndată spre Nord-Vest, în același timp cu operațiile angajate pe frontul general [rus].
- Armata română ar putea, astfel, să-și folosească toate forțele sale pentru a respinge atacul bulgarilor din Sud și a acoperi frontiera dinspre Transilvania.
- Este necesar ca un ofițer al Statului-Major român să fie trimis de urgență la Marele Cartier General al armatelor ruse pentru a negocia bazele unei convenții militare. [...]

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial*, vol. 1, p. 279]

3. 9/22 februarie 1916, București, Telegrama maiorului Jules Pichon, atașatul militar al Franței în România, adresată generalului Joseph Joffre, în care prezintă conținutul discuției cu generalul Dumitru Iliescu, secretarul general al Ministerului de Război, referitoare la perspectivele colaborării militare dintre România și țările Antantei

Bucarest, 9/22 février 1916, no. 10

Le Commandant Pichon, Attaché militaire à la Légation de France en Roumanie à Monsieur le Général Joffre

A mon retour de Russie, le général Iliescu a exprimé le désir de me voir. Je me suis rendu à son invitation et j'ai commencé par lui déclarer qu'étant allé là-bas pour des questions tout à fait personnelles à régler avec notre attaché militaire à Petrograd, je n'avais eu et n'avais aucune mission, ni aucune autorité pour lui préciser quoi que ce soit concernant l'opinion ou les intentions de nos alliés russes.

Il n'en a pas moins causé longuement avec moi avec une très grande liberté. Il m'a d'abord exprimé sa satisfaction de voir arriver un nouvel attaché russe. Le dernier avait depuis longtemps rompu toutes relations avec le général Iliescu et ils n'avaient aucune confiance l'un dans l'autre; aucun contact n'existait plus et il était impossible de régler la moindre affaire. Il m'a interrogé sur le colonel Tatarinoff qui arrivait;

je lui ai dit que j'en avait entendu parler avec éloges et le général m'a déclaré qu'il comptait pouvoir établir dès le début avec lui des relations de mutuelle confiance.

Il m'a parlé d'abord des munitions. D'abord des munitions russes; je lui ai dit que j'avais vu sortir de terre, à Odessa, toute une industrie de guerre véritablement satisfaisante et que nos généraux avaient pu précisément s'assurer qu'en tous les points de l'empire russe l'effort de l'industrie privée donnait des résultats parfaits.

Le général m'a dit que, d'après ses renseignements, les Russes fabriquaient actuellement 100 000 coups par jour; je n'ai pas appuyé. En tous cas, il considère que les Russes sont à l'abri d'un à-coup comme celui de l'an dernier.

Le général m'a ensuite parlé de son organisation industrielle. Mais j'ai été assez étonné de l'entendre parler des projets d'usines d'explosifs Planche et des cartoucheries Besse comme s'il conservait l'espoir de les voir réaliser prochainement. Monsieur le Député Planche¹ lui a télégraphié à plusieurs reprises pour lui annoncer le départ d'ingénieurs qui ne sont jamais arrivés en Roumanie; et en tout cas, les machines ne pouvant parvenir par suite de l'opposition suédoise. A mon avis, il serait bon peut-être que le Ministère de la Guerre se renseigne à Paris auprès de M. le Député Planche. Si l'espoir de faire passer ses machines par la Suède n'existe pas, s'il faut attendre le dégel de la mer Blanche pour les faire passer. Il ne faut pas compter, avec l'encombrement d'Archangel, les voir arriver ici avant fin mai ou juin et voir les usines en marche avant septembre. Il serait bon de voir à Paris cette question sous un jour pratique et savoir en ce cas s'il ne conviendrait de proposer nettement au Gouvernement roumain de lui assurer jusqu'à la mise en marche de ces usines son approvisionnement d'explosifs brisants par nos usines russes². Il se peut même que le Député Planche pût trouver dès aujourd'hui en Russie les éléments nécessaires à la construction de son usine en s'adressant à nos missions mais tout serait préférable à attendre patiemment l'exécution d'un contrat inexécutable³. Je n'ai pas communiqué ces opinions, toutes personnelles, au général Iliesco.

Sur le transport des ses munitions, le général Iliesco m'a dit avoir loué déjà des hangars à Archangel et désigné des agents pour convoier les transports. Je ne lui ai pas communiqué mes craintes sur l'échéance très lointaine de cette opération; en tout cas, il m'a dit qu'il prendrait ses mesures pour les faire serrer le plus vite possible dès qu'il y aura le moindre répit dans le blocus des glaces, et par tous les moyens.

Comme il me parlait de la mauvaise volonté qu'on semblait avoir eue en Russie de les laisser parvenir, par défiance peut-être des intentions roumaines, je lui ai suggéré qu'il était pourtant bien simple d'écarter cette difficulté en amenant simplement les munitions à sa portée, à Odessa par exemple, ce qui le rassurerait sur son ravitaillement sans susciter le moindre souci d'autre part. Le général ne verrait aucun inconvénient à cette solution le cas échéant; et si nous avions l'intention de lui constituer un dépôt, soit venu de France, soit fabriqué en Russie, dans ces conditions, je crois qu'une proposition ferme aurait des chances d'aboutir.

Le général a ensuite abandonné cette question pour me parler de la situation militaire. A ses questions, j'ai simplement répondu que j'avais eu l'impression qu'on examinait en Russie avec le plus vif intérêt, tout ce qui touchait le problème roumain et qu'on avait le vif désir d'aboutir à le résoudre, mais qu'on était peut-être un peu gêné, comme dans la question des munitions, par l'absence de données précises discutées militairement.

Le général s'est assis alors devant la carte avec moi, et a discuté tout le problème comme il aurait pu le faire à l'école de guerre.

Il a, tout de suite, parlé de l'armée russe de Bessarabie, le vif du sujet.

D(emande) – Pourquoi, mon général, l'exprimez-vous en chiffres aussi incertaines? Les uns ont entendu M. Bratiano dire 500 000 hommes, les autres disent 250 000. Pourquoi donnez-vous des chiffres numériques et ne chiffrez-vous pas, par exemple, par divisions: dix, douze, quinze?

¹ François Gilbert Planche (1866-1924), industriaș francez, deputat în Parlamentul francez (1914-1919, 1921-1924).

² J'apprends aujourd'hui même que le général Iliesco a demandé 150 tonnes d'explosifs brisants aux Russes (n.a.).

³ Notre mission en Russie pourrait certainement réaliser dès aujourd'hui ce que Monsieur le Député Planche ne peut réaliser lui-même (n.a.).

R(éponse) – *Parcer que la division n'est plus une valeur connue. Nos dix premières divisions sont de petits corps d'armée, la division bulgare a 35 000 hommes, la division allemande 16 000. Quelle serait l'unité?*

D – *Mais, mon général, 500 000 hommes est une chiffre formidable. Sur tout le front russe, de la Bukovine à la mer, les Allemands n'ont pas 2 millions d'hommes, appliquer le quart de cette force à un théâtre restreint, c'est énorme à demander!*

R – *Je n'ai pas dit 500 000 hommes. Dans mes conversations avec M. Bratiano, j'ai dit 2 à 400 000 hommes; il a arrondi. N'oubliez pas ce que vous n'avez jamais voulu voir, qu'au sud du Danube, il y a dans les 700 000 ennemis. Nous voulons deux masses sérieuses, l'une à Salonique, l'autre en Dobroudja; pas de petits paquets, sans cela on ne fera rien. Je l'ai bien dit à M. Sebeko¹, en le priant de le répéter à Péetrograd, en novembre 1915. A notre frontière du Danube, nous avons eu jusqu'à 180 000 hommes austro-allemands-bulgares. Aujourd'hui, il y en a encore 120 000; il peut y en avoir demain bien davantage. Il ne suffit pas de les tenir en échec, il faut, pour raccourcir la zone du Danube à garder, les repousser et pénétrer en Bulgarie au moins jusqu'à la ligne Tirnovo-Nicopol.*

Il n'y a pas besoin de passer au sud des Balkans ni de pousser plus loin, mais il faut aller jusque là; on ne peut faire cette opération contre 200 000 hommes avec moins de 300 000 hommes. C'est un minimum.

D – *Mais, mon général, considérez-vous que les Russes seuls doivent effectuer cette opération et que vos contingents n'y prendront pas part? C'est beaucoup demander, et pour aboutir plus sûrement et plus vite, il faudrait demander peut-être un peu moins aux Russes; tous les chemins mènent au but, en cas de victoire, et il me semble possible pour vous de conquérir la Transylvanie même en passant par Sofia.*

R – *Mon capitaine, ce n'est pas notre désir ni notre orientation. Oui, nous aurons notre troisième armée sur le Danube, mais nous désirerions la réserver. Maintenant si vous me demandez ma conviction intime, je suis moi convaincu que nous serons entraînés et que nous irons, bon gré, mal gré, en Bulgarie. Outre qu'il n'est pas nécessaire d'exprimer cette conviction à M. Bratiano, il n'est pas sage de souscrire par avance à une opération qui n'entre pas dans le cadre de nos convenances. Pas de campagne sur deux fronts!*

D – *Maintenant, mon général, encore une question. Si vos désirs étaient réalisés, si l'armée russe demandés était là, jusqu'à quand y serait-elle?*

R – *Mais si les Russes reprennent en Galicie-Bukovine l'offensive et repoussent les Autrichiens sur Lemberg et les Carpathes, cela dégage notre droite et nous marchons ensemble tout de suite.*

D – *C'est entendu, mon général, alors ce serait le déclenchement final. Mais, si de ce côté, la situation reste stationnaire devant des tranchées et des réseaux de fil de fer; il peut se passer des événements dans les Balkans en cas d'offensive, contre Salonique par exemple, l'armée de Bessarabie pourrait-elle passer? Car ce serait une faute de laisser les Allemands libres d'opérer successivement sur les deux fronts.*

R – *Si l'armée russe, telle que nous la souhaitons, était là, elle passerait. J'ai fait établir toute ma tête de pont pour couvrir son débarquement à Constantza; les lignes de tranchées passent ici; la ligne Mangalia – Bairam-Dede puis Cobadin et Medjidié. J'ai en Dobroudja aujourd'hui trois divisions et deux brigades indépendantes; en outre la route Tulcea Medjidié réparée, entretenue, est en excellent état, parfaite pour les autos.*

Effectivement, il faudrait agir au cas où Salonique serait attaqué, car en cas d'échec de l'entente à Salonique, il serait trop tard.

Et le général a conclu, un peu comme pour lui-même, qu'il avait heureusement un appui en la personne de Vintila Bratiano, qui est extrêmement énergique, mais qu'il y aurait fort à faire, en ce cas extrême et si les choses tournaient tout à fait mal pour déterminer M. Bratiano à faire face à l'orage et à l'empêcher de se laisser démissionner.

¹ Nikolai Schebeko, diplomate russe. A fost trimisul Imperiului Rus la București (1912-1913), apoi a funcționat ca ambasador în Austro-Ungaria. A fost reprezentantul casei imperiale ruse la ceremoniile aferente morții regelui Carol I.

En résumé, le général a confirmé tout ce que nous disons depuis longtemps et répété ce qui est leur désir très précis.

A. Avoir une armée russe forte, parce qu'elle doit pouvoir être offensive (J'estimerai logique et suffisant 15 divisions à 20 000 hommes).

B. Ne la laisser passer que si elle est forte parce qu'ils ne veulent pas se compromettre pour rien et rester exposés sans secours suffisant aux attaques allemands.

C. Enfin la diriger sur la Bulgarie; et ici intervient le motif politique qu'il ne m'a pas dit mais que nous savons tous, être assurés que les Russes mettent bien l'irréparable d'une guerre entre eux et les Bulgares.

Le lendemain de cette visite, qui a eu lieu le 15 janvier, le général Iliesco a reçu le nouvel attaché militaire russe, colonel Tatarinoff. Je sais qu'il a été, dans sa première conversation avec lui, infiniment moins net, précis et complet que dans sa causerie avec moi. Ce qui n'est pas pour m'étonner d'abord parce qu'il s'attendait à ce que le colonel Tatarinoff lui apporte des propositions concrètes qui, je crois, font défaut encore, et ensuite parce qu'il peut causer avec moi sans risquer d'être pris au mot, puisque je ne suis pas chargé de négocier quoi que ce soit. Il a donc une liberté plus grande et me connaît depuis plus longtemps.

Vis-à-vis du colonel Tatarinoff, Bratiano a été très imprécis; mais il lui a dit: C'est avec le général Iliesco que vous avez et aurez à causer; en fait, c'est lui qui est le véritable ministre de la guerre.

Pour moi, le général Iliesco est un homme qui sait parfaitement ce qu'il veut et qui est sincère. Il m'avait donnée, à l'époque de l'offensive contre la Serbie, l'impression d'un homme qui voulait marcher et qui a été, à la dernière heure, lié peut-être par la faiblesse ou par des engagements antérieurs de M. Bratiano.

Aujourd'hui, je crois qu'il sait très bien que la partie à jouer à nos côtés doit être jouée à la première occasion favorable, et qu'il essaiera de ne pas la laisser échapper, mais il a affaire à un président du conseil assez pusillanime et c'est en grande partie pour être sûr de la décider et le mettre en mesure de se présenter devant le Roi avec une autorité indiscutable qu'il veut avoir en mains tous les atouts qu'ils a réclamés.

Pichon

[S.A.N.I.C, Microfilme Franța, rola 316 cadrele 753-759]

4. 25 februarie/9 martie 1916, București, Instrucțiuni speciale ale Marelui Stat-Major român pentru capetele de pod Silistra și Turtucaia

MARELE STAT-MAJOR
Secția 3 – Biroul 6 Operații
Nr. 2431

25 februarie 1916

INSTRUCȚIUNI SPECIALE pentru Comandamentele capetelor de pod Silistra și Turtucaia

CONSIDERAȚIUNI ASUPRA IPOTEZEI „Z” ȘI ASUPRA OPERAȚIUNILOR PE FRONTUL DE SUD

Ipoteza Z prevede întreprinderea unui război contra Puterilor Centrale, precum și contra Bulgariei, aliată celor dintâi.

Operațiunile noastre contra Bulgariei nu urmăresc un scop politic agresiv; ele vor fi un mijloc de apărare.

Pentru a nu se micșora intensitatea eforturilor considerabile ce trebuie să desfășurăm pe Fronturile de Nord și de Nord-Vest, în vederea obținerii unor rezultate decisive, nu vom în-
trebuința contra bulgarilor decât forțele strict necesare.

Victoria finală urmând a se decide pe teatrul principal de operațiuni, orice succese locale vor obține bulgarii, ele vor fi anihilate dacă pe teatrul principal puterile aliate Bulgariei, contra cărora vom îndrepta majoritatea forțelor noastre, vor fi învinse.

Armata 3, în compunerea căreia intră și garnizoanele capetelor de pod: Turtucaia, Silistra și Cernavodă, este destinată a apăra teritoriul național, în contra atacurilor bulgare; această armată reprezintă o forță suficientă pentru scopul urmărit, însă numai atât. O forță mai puternică ar fi micșorat capacitatea noastră ofensivă pe teatrul principal.

În baza considerațiilor expuse mai înainte, operațiunile ce vom întreprinde în noul teritoriu al Dobrogei vor consta în primul rând în apărarea localităților mai importante de pe malul drept al Dunării, în contra atacurilor bulgare; într-o anumită variantă a ipotezei, operațiunile contra bulgarilor vor căpăta o amplitudine mai mare, prin aceea că vom concentra forțe numeroase și în Dobrogea de răsărit, în scopul de a evita eventualele operațiuni ofensive, pe care le-ar îndreptat inamicul înspre zona Medgidia–Constanța și mai la nord.

Trupele noastre care vor fi însărcinate cu misiunea de mai sus vor fi compuse din Corpul 5 Armată, întărit cu alte trupe de cele 3 arme. Operațiunile se vor îndruma în baza unor directive speciale, ce se vor da de către Marele Stat-Major comandamentului Corpului 5 Armată [...].

Comandanții garnizoanelor capetelor de pod Turtucaia și Silistra se vor găsi sub ordinele directe ale comandamentului Armatei 3, care se va constitui la București, la data ce se va comunica ulterior.

La începutul operațiilor, comandamentul Capului de Pod Cernavodă se va găsi sub ordinele directe ale comandamentului Corpului 5 Armată, până la data prescristă prin instrucțiunile de acoperire ale litoralului Mării Negre, regiunii și căii ferate Cernavodă–Medgidia–Constanța, trimise cu ordinul nr. 800 din 3 octombrie 1915, care rămân în vigoare pentru varianta în care Corpul 5 Armată se va concentra în interiorul țării, lângă București. După plecarea cartierului Corpului 5 Armată în interiorul țării Capul de Pod Cernavodă va trece sub ordinele directe ale comandamentului Armatei 3. În cazul când Corpul 5 Armată se va concentra în Dobrogea de răsărit, Capul de Pod Cernavodă rămâne să continue sub ordinele directe ale Comandamentului Corpului 5 Armată. [...]

ȘEFUL STATULUI-MAJOR GENERAL

General de divizie VASILE ZOTTU

Șeful Secției 3

Lt.-Colonel IOAN RĂȘCANU

[*Marele Cartier General al Armatei Române. Documente. 1916-1919, coordonator general de corp de armată Dumitru Cioflină, Editura Machiavelli, București, 1996, p. 59-60*]

5. 20 aprilie/3 mai 1916, Petrograd, Notațiile ambasadorului Franței în Imperiul Rus, Maurice Paléologue, referitoare la schimbul de telegrame dintre înaltele comandamente francez și rus privind concursul militar al României

Miercuri, 3 mai 1916

Schimb de telegrame între Înaltul Comandament rus și Înaltul Comandament francez privind concursul militar pe care România ni-l promite de mult timp.

Generalul Alekseev arată cât de excesive, de nesăbuite sunt noile pretenții ale Statului-Major român; generalul Iliescu declară, într-adevăr, că nu s-ar mulțumi cu cele două din condițiile acceptate anterior, adică: 1) un atac al Armatei [aliate] de la Salonic, având ca obiectiv să atragă asupra ei o considerabilă parte a forțelor bulgare și 2) o intervenție a forțelor ruse în Dobrogea pentru a neutraliza restul armatei bulgare; azi el cere ca rușii să ocupe în întregime regiunea Rusciukului; pe malul drept al Dunării. În mod foarte judicios, generalul Alekseev își expune [considerațiile] generalului Joffre: „Această nouă pretenție ar avea drept consecință să ne oblige să ocupăm linia Vama, Șumla, Razgrad și Rusciuk. Chiar dacă noi am accepta această condiție, care ar deplasa centrul de gravitate al operațiilor noastre spre sud și la extremitatea aripii noastre stângi, românii ar emite, cu siguranță, o nouă pretenție, după obiceiul lor, în scopul de a câștiga timp până în momentul în care vor fi siguri că vor atinge fără efort rezultatul pe care și l-au propus. Pe români trebuie să-i facem să înțeleagă că adeviziunea României nu este o necesitate absolută pentru Puterile Aliate. România poate să conteze în viitor pe o compensație care va corespunde întocmai eforturilor pe care ea le va desfășura și acțiunilor sale militare”.

Generalul Joffre îmi confirmă, întru totul, părerea generalului Alekseev: „Eu gândesc, ca și el, că ar fi util să facem cunoscut României faptul că ajutorul ei, deși în întregime dorit, nu ne este indispensabil și că această țară, dacă vrea să obțină ulterior compensațiile pe care le dorește, trebuie să se decidă să dea armatelor aliante ajutorul efectiv al trupelor sale în forma în care noi i-o cerem”.

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial*, vol. 1, p. 287-288]

6. 7/20 mai 1916, București, Ordinul General nr. 367 al Ministerului de Război privind demontarea materialului de artilerie de 53 și 57 mm din regiunea fortificată Focșani-Nămoloasa-Galați și Cetatea București

Marele Stat Major
Secția a I-a
Birou 2

Copie de pe ordinul General nr. 367 al Ministerului de Război (Marele Stat-Major) din 7 maiu 1916, către Comandamente și direcțiile respective.

Materialul de 53 mm de la Regiunea F.N.G. și 57 mm de la Cetatea București va fi scos din turele și montat pe afete speciale ce se construiesc în acest scop și va fi organizat pentru a putea fi mobilizat în baterii sau secții, după cum se arată în tabela alăturată.

În acest scop, comandamentele și direcțiile respective vor lua de îndată măsuri pentru a se întocmi lucrările de mobilizare, după cum urmează:

1. Bateriile vor avea efectivul arătat în tabelele de efective Md.A. Nr. 24 ediția maiu 1916, ce se trimit odată cu aceasta. Bateriile vor purta denumirea comandamentelor cărora sunt afectate (de exemplu: bateria de 53 mm a brigădei a I-a de infanterie).

Secțiile vor avea efectivul prevăzut prin lucrările de mobilizare ale regiunii F.N.G.

Bateriile afectate regimentului artileriei de munte de 63 mm și divizionului de munte de 75 mm vor fi constituite în câte un divizion.

Pentru statul-major al acestui divizion, se va adăuga încă 1 comandant (maior sau căpitan), 1 agent de legătură, 1 medic, 1 veterinar și ordonanțele necesare.

2. Corpurile de trupă care mobilizează aceste noi unități și reședințe de mobilizare a fiecăruia se vede în tabele alăturate [nu se publică].

3. Mobilizarea lor se va face în 5 zile.

4. Pentru fiecare unitate este destinat prin tabela alăturată [nu se publică], încă un centru de constituire a bateriei sau secției, unde urmează a se organiza materialul în baterii sau secții, până la predarea lor definitivă corpurilor însărcinate cu mobilizarea lor.

5. Mobilizarea și încadrarea acestor baterii și secții se va face:

a) Cu personalul (ofițeri și grade inferioare) care era destinat prin lucrările de mobilizare în curs a deservi acest material de la regimentul 1 artilerie cetate (pentru tunurile de 57 mm) și de la batalioanele de cetate ale regiunii F.N.G. (pentru materialul de 53 mm);

b) Complectarea efectivului prevăzut prin noile tabele nr. 24 (ofițeri și grade inferioare) [nu se publică] se va face de către corpurile însărcinate cu mobilizarea lor;

c) Trăsurile lipsă, precum și caii necesari se vor repartiza prin rechiziții corpurilor desinate [odată] cu mobilizarea lor de către comandamentele de corp de armată respective. Chesoanele (cărucioare) de muniții se construiesc și se vor preda odată cu afetele pieselor.

6. Lucrările pentru pregătirea mobilizării (carnetele de mobilizare) se vor întocmi pe măsură ce materialul va fi gata, astfel:

a) Afetele și chesoanele (cărucioare cu muniții), pe măsură când vor fi gata, se vor trimite regimentului 1 artilerie cetate, batalioanele de artilerie de cetate ale regiunii F.N.G. sau în localitățile unde se găesc în prezent dislocate turelele ce sunt de demontat. Acolo se va organiza materialul și se va executa de către personalul însărcinat cu această operație o tragere de experiență.

Distribuția afetelor confecționate se va face după un program prealabil întocmit de către Direcția III Artilerie și a VIII-a Armament, de comun acord cu Marele Stat-Major (Secția a II-a și a III-a).

b) Pe măsură ce afetele vor fi distribuite și montate parte din baterii se va face de îndată o concentrare de instrucție a personalului destinat a-l deservi la mobilizare. Această concentrare se va face în aceeași localitate în care s-a făcut demontarea turelei și montarea afetelor la piese.

La această concentrare vor lua parte toți oamenii (ofițeri și trupă) prevăzuți în tabela de efective nr. 24 [nu se publică] la Bateria de Luptă, atât acei dați de trupele de cetate cât și de cei dați pentru complectarea de către corpurile însărcinate cu mobilizarea lor. În acest scop regimentul 1 artilerie cetate și regiunea întărită F.N.G., ținând seamă de numărul de oameni ce trebuie a da (punctul 5 lit. a din acest ordin), vor face cerere din vreme, corpurilor cărora materialul urmează a fi vărsat a li se trimite în ziua fixată pentru începerea concentrării de instrucție, numărul de oameni necesari, arătați pe grade și localitate unde trebuie să se prezinte. Corpurile sunt obligate a trimite la termenul fixat acei oameni echipați și luați dintre oamenii disponibili din activitate sau rezervă (prealabil concentrați).

Toți acești oameni se vor instrui 20 de zile în localitatea respectivă unde a fost depozitat materialul, după un program întocmit de către regimentul 1 Artilerie cetate și regiunea F.N.G., sub conducerea și controlul acestora și cu instructorii dați de ele;

c) La terminarea acestei concentrări de instrucție, tot personalul afectat tunurilor de 53 mm și 54 mm organizate în baterii sau secții, concentrat și instruit cum s-a arătat mai sus, atât acei de la regimentul 1 artilerie cetate sau de la regiunea F.N.G., cât și cei veniți de la corpuri vor fi trimiși și vărsați definitiv împreună cu tot materialul (tunuri și chesoane) corpurilor desinate cu mobilizarea lor. Oameni (ofițeri și trupă) vor fi socotiți ca mutați acelor corpuri, iar materialul înscris în registru și socotit ca aparținându-i ca material de războiu.

Bateriile organizate în punctele la care au fost dislocate mai înainte vor rămâne în aceleași puncte în care se găesc.

d) După primirea oamenilor și materialului, regimentele însărcinate cu mobilizarea acestor noi unități vor întocmi de îndată carnetele de mobilizare respective, trecând pe fiecare în

funcția pentru care a fost instruit și complectând cu oameni disponibili din corp partea referitoare la trenul regimentar.

7. În termen de 5 zile de la data primirii de la regimentul I artilerie cetate și regiunea F.N.G., a oamenilor și materialului, corpurile sunt obligate a desconcentra pe acei din complectare și rezervă care nu intră în prevederile ordinelor date de a fi menținuți concentrați. Cu cei de sub arme și cu cei care intră în categoria concentraților, se va continua și desăvârși instrucția la baterii. Pentru bateriile ei al căror material se găsește dislocat în localitățile speciale arătate prin tabela alăturată [nu se publică], instrucția se va face chiar în acele centre, cu personalul care există deja ordin a fi menținut la acele piese.

8. Cu privire la echipament, gradele inferioare dați la regiunea F.N.G. sau comandamentul cetății București se vor duce la noile lor corpuri, cu efectele de campanie de îmbrăcăminte și mic echipament complete.

Din marele echipament li se vor da numai ranițele, sacii de merinde, gamele și foile de cort cu accesoriile.

Toate aceste efecte vor fi considerate ca vărsate corpurilor de trupă unde sunt dați oamenii.

Acestea le vor înregistra și vor căuta să completeze restul echipamentului necesar bateriilor distribuind prin prisosul ce au. La neajungere vor interveni la Direcția VII-a Intendenței, care va lua măsuri ca efectele și materialele de toate categoriile rămase disponibile regiunea F.N.G. să fie distribuite la alte corpuri care au nevoie.

9. Ca armătură bateriile vor primi fiecare:

- 52 carabine Md. 93 din depozit; cel mult.
- 42 revolvere sau pistoale automate, de la Direcția a III-a artilerie
- 2 săbii de artilerie
- 96 pumnale din depozit sau din cele ce se confecționează acum.

Armătura bateriilor mobilizate de corpurile de trupă de infanterie se va distribui prin îngrijirea Direcției I-a Infanterie, iar pentru cea afectată, bateriilor regimentului și divizionului de munte, prin îngrijirea Direcției III-a artilerie.

Bateriile și secțiile de poziție afectate cetății București sau capetelor de pod vor primi arme de 8 mm în loc de carabine cum s-a arătat mai sus.

Direcția armamentului va lua măsuri în ceea ce comportă atribuțiunile sale.

Pentru revolverele sau pistoalele automate, Direcția I-a Infanterie se va adresa Direcției III-a artilerie, care are o rezervă de circa 1000 revolvere la regimentele de artilerie, păstrate în acest scop. Ca munițiuni se va distribui stocul reglementar potrivit instrucțiunilor în vigoare pentru carabina, arme de 8 mm sau pistoale automate și revolvere.

10. Comandanții comandamentelor teritoriale și comandanții brigăzilor de infanterie sau artilerie, ale căror corpuri de trupă în subordine au însărcinarea de a organiza și pregăti mobilizarea unităților de 53 mm sau 57 mm, vor supraveghea de aproape mersul lucrărilor îngrijind ca aceste unități să fie cât mai repede și cât mai complect organizate.

11. Direcția VIII-a armamentului va lua măsuri pentru grăbirea construirii afetelor, cărucioarelor și a celorlalte materiale și distribuirea lor cum s-a spus la punctul 6 alin. a.

12. Comandamentele cetății București și regiunii F.N.G. potrivit normelor de la punctul 6 vor lua toate măsurile pentru ca bateriile să fie constituite și instruite în timpul prescriș. Vor îngriji de asemenea ca personalul afectat acestor unități să fie absolut acel înscris în lucrările de mobilizare în vigoare la unitățile cu materialul căror se formează bateriile și secțiile de poziție.

13. Direcțiile 1, 3, 6, și 7 vor lua de îndată dispozițiuni pentru executarea părților ce le revin, din acele arătate mai sus, căutând să prevadă tot necesarul în cele mai mici amănunte pentru ca unitățile să aibă tot ceea ce le trebuie.

În special Direcția a III-a artilerie va îngriji să se confecționeze harnașamentul necesar bateriilor.

p. MINISTRU
SECRETAR GENERAL
GENERAL /ss/ D. Iliescu

p. ȘEFUL DE STAT MAJOR GENERAL
GENERAL /ss/ Stratilescu

p. Conformitate Maior /ss/ Linteș

[A.M.R., Fond M.St.M., Secția 2 Informații, dosar 301, f. 27-29]

7. 31 mai/13 iunie 1916, București, Telegrama maiorului Jules Pichon, atașatul militar al Franței în România, referitoare la situația politică și militară a României și la incidentul de la Mamornița

Bucarest, 31 mai (13 juin) 1916

Le Commandant Pichon, Attaché militaire à la Légation de France en Roumanie à Monsieur le Général commandant en chef des Armées Françaises.

La situation de quinzaine marque qu'il y a quelque chose de changé. Nous devons dire que c'est une surprise pour tout le monde.

Je passe à dessein sur la lutte navale de Skaggerrack et même sur la mort du Maréchal Kitchener¹. Ces événements considérables sont jugés comme ils le doivent. Mais ils sont au second plan devant l'offensive russe en Galicie. Les événements du Trentin et ceux de Verdun même ont disparu; on ne se passionne plus pour savoir si le fort de Vaux est pris ou non. On regarde plus près l'offensive russe, la situation en Grèce et la violation de la frontière roumaine à Mamornitza; ce dernier récent, il est d'avant hier, 11 juin.

L'offensive russe est une surprise absolue. Et pour les Roumains – voir tous mes rapports précédents et par ricochet, pour les Autrichiens, qui n'ont eu d'inquiétude que le 31 Mai seulement, ainsi que l'annonce l'attaché militaire roumain à Vienne – et pour l'attaché militaire russe ici dont je vous ai rapporté les impressions à son retour du G.Q.G russe par mon rapport no. 46 confidentiel; sa thèse était corroborée par tous ceux qui venaient de Russie et les télégrammes de mon collègue italien à son Grand Etat-Major marquent à quel point on doutait d'une offensive russe; d'ailleurs mon collègue russe n'a commencé à croire à sa réalité qu'après la prise de Luzk.

Il est évident, d'après les réponses faites encore le 5 Juin au matin par M. Bratiano à M. Blondel, qu'il avait les renseignements les plus sûrs selon lesquels aucune offensive n'aurait lieu encore en 1916. Aussi avait-il complètement négligé la démarche faite en Mai par nous, et répétée presque identiquement dans les mêmes termes, le 2 ou 3 Juin, par M. Poklewski, Ministre de Russie. Il n'a pas vu ou voulu voir que ces démarches étaient un avis préparatoire.

D'autre part, M. Bratiano avait encore un télégramme du colonel Rudiano, par lequel cet officier lui transmettait divers renseignements et de nombreuses offres de munitions de la part du Général Joffre. Il s'est montré très enchanté de ce télégramme mais il en a retenu uniquement l'offre directe de munitions, nullement la possibilité de marcher. Le vendredi 9 Juin, le Général Iliescu m'a parlé de ce télégramme en

¹ Horatio Herbert Kitchener (1850-1916), ofițer britanic. A luptat în conflictele coloniale ale Marii Britanii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Sudan, Egipt, Africa de Sud), devenind foarte cunoscut. La declararea războiului mondial a fost numit ministru de război. A murit la 5 iunie 1916, nava cu care călătorea spre Rusia fiind lovită de o mină pusă de un submarin german.

se plaigant amèrement de l'impossibilité de recevoir toutes les munitions. Depuis des mois qu'on en parle la question n'a pas fait un seul pas!

Donc malgré des avis directs et des démarches répétées, le gouvernement roumain persistait jusqu'à l'heure de l'offensive russe à ne pas considérer un changement radical sur un front principal comme possible. Lorsque l'offensive a marché, ils ont préféré encore croire à une diversion, violente il est vrai, destinée uniquement à alléger le front italien; et ils doutent de sa durée.

Maintenant les chiffres des prisonniers autrichiens et les ruptures du front marquent bien que l'action engagée, même si elle l'a été dans un but de diversion, prend un tout autre caractère. Toutes les prévisions du gouvernement roumain sont dérangées, et malgré sa volonté de ne pas se laisser accupler à des décisions, il est inquiet. L'opposition s'est groupée aussitôt et commence une campagne dangereuse. D'ailleurs, d'autres symptômes lui démontrent que l'Entente a sans doute arrêté ses projets en Orient de façon ferme.

D'abord les événements de Grèce. Il est clair que nous mettons enfin en oeuvre tous les moyens que nous donne la situation géographique de la Grèce pour paralyser le gouvernement actuel et peser sur les événements intérieurs de ce pays. Il m'est impossible de dire que cette façon d'agir à l'approbation sans réserve de tous les habitants de Roumanie. Elle a, au moins, l'approbation de la majorité et en tous cas nous fait respecter grandement. Je n'en pus dire davantage, ce sujet sortant de mon domaine.

Enfin la violation de la frontière de Mamornitza. Le samedi 28/10 Juin, les Russes ont occupé ce village frontière et mis la main sur le télégraphe et le téléphone. Ceci paraît un incident du combat qui se déroule autour de Czernovitz. Dès le matin du 29/11 Juin, Conseil des Ministres roumains et protestation. Il paraît que M. Bratiano est abominablement vexé. Evidemment sa situation est fautive; avec son système des engagements pris tour à tour vis à vis de tous les belligérants, il a pris vis à vis des Austro-Allemands l'engagement de faire respecter par les Russes le territoire roumain. Il n'y a pas de raison pour que, par ricochet, les Autrichiens violent à leur tour la frontière dans le voisinage et que la lutte ne s'étende en Moldavie.

Bref sa situation est extrêmement embarrassée.

Je ne puis encore prévoir les conséquences de ce léger conflit (déjà réglé le 30/12 juin au soir. Les Russes se sont retirés avec des explications satisfaisantes. La réponse officielle de Pétrograd est imminente), qui a suscité dans le public plus de curiosité que d'émotion. En principe, on se préoccupe beaucoup moins de ce qu'ont fait ou feront les Russes que de la façon dont le gouvernement roumain s'en tirera. Mais ce fait est aussi un indice profond. Il marque, chez les Russes, pour la première fois, un certain mépris de ce que pourront penser et dire les Roumains, note qu'il vaut mieux, toutefois, ne pas exagérer.

A ce titre, c'est un troisième fait qui marque que l'Entente n'est plus dans la période des tâtonnements et des hésitations et qu'elle a passé à l'action. En tous cas, le fait profond est que le gouvernement roumain vient de se laisser complètement surprendre par les événements, et n'a pas eu la moindre notion de l'importance de l'heure présente; il n'a rien voulu prévoir malgré les avertissements et n'a rien préparé, ni pour profiter des événements ni pour en modifier le cours.

Le réquisitoire dressé par l'opposition contre lui prend une singulière valeur, et on ne peut dire que sa position soit bonne.

Nous pouvons donc nous attendre à voir immédiatement commencer une âpre lutte politique intérieure sur la question extérieure.

Pour nous, la situation générale est évidemment modifiée à notre avantage; elle n'est déjà plus celle sur laquelle ont été engagés, avec la Roumanie, des pourparlers inachevés.

On sent dans nos actions un plan et une initiative. Il est possible qu'à très brève échéance nous ayons l'occasion d'en profiter. Le seul souhait à former est que notre action diplomatique ici présente à l'heure voulue toute la cohésion et l'unité de vues nécessaires pour n'accepter ni formules vagues ni promesses à échéances indéterminées, ni conventions unilatérales.

Pichon

8. 16/29 iunie 1916, Petrograd, Însemnările ambasadorului Franței în Imperiul Rus, Maurice Paléologue, referitoare la opiniile generalului Mihail Alekseev despre necesitatea declanșării unei ofensive a armatei de la Salonic

Joi, 29 iunie 1916

Armata rusă din Galiția se desfășoară la 50 kilometri sud de Nistru până la Kolomea; ea își accentuează întoarcerea frontului spre nord-vest, mărșăluind spre Stanislau.

În luna iunie a făcut 217 000 [de] prizonieri, dintre care 4 500 [de] ofițeri; în plus, a capturat 230 [de] tunuri și 700 [de] mitraliere.

Generalul Alekseev tocmai a expediat o notă generalului Joffre pentru a-i semnala avantajul pe care Armata [aliată] de la Salonic l-ar avea acum, dacă ar începe ofensiva împotriva bulgarilor; el apreciază că această ofensivă ar obliga, fără îndoială, România să se declare, în sfârșit, pentru Antanta. Concluziunile acestei note îmi par foarte temeinice: Nu se poate imagina deloc, în viitor, o situație care să asigure, mai mult decât cea prezentă, succesul unei operații pornite din Salonic. Armata rusă a produs în liniile de apărare austro-germane o breșă largă și operațiile din Galiția au căpătat caracterul unui război de mișcare. Germania și Austria atrag în această regiune toate forțele proaspete ale lor și slăbesc [astfel] în Balcani. O lovitură dată asupra Bulgariei ar garanta spatele României și ar constitui o amenințare asupra Budapestei. Intrarea în acțiune, necesară și avantajoasă, a României ar deveni astfel inevitabilă.

Înaltul Comandament britanic refuză să întreprindă acum o ofensivă împotriva bulgarilor; el consideră operația [ca fiind] foarte periculoasă. Briand insistă la Londra pentru a face să primeze opinia generalului Alekseev. [...]

[Apud România în timpul Primului Război Mondial, vol. 1, p. 289-290]

9. 4/17 iulie 1916, Paris, Telegramă a Marelui Cartier General Francez, semnată Joseph Joffre, adresată generalului Maurice Sarrail privind planul de operații al armatei române și acțiunile corpului expediționar de la Salonic

N° 43. – Télégrammes du 17 juillet

Le G. Q. G. au général commandant en chef l'armée d'Orient

N° 5204/M. – *Très secret.* – *Pour général Sarrail et son chef d'état-major seuls.*

1. Projet convention militaire entre Roumanie et puissances quadruple entente est actuellement en élaboration. Après premier échange de vues, il semble que accord puisse intervenir sur base suivante:

A. Armées alliées de Salonique prendraient offensive vers 1er août avec toutes leurs forces en vue de initialement couvrir opérations mobilisation et concentration armée roumaine ainsi que son action du côté Autriche-Hongrie contre une offensive ennemie sur front sud.

B. De son côté Roumanie entamerait à partir du 8 août opérations actives contre forces ennemies au sud du Danube avec une armée de 200 000 hommes dont deux ou trois divisions russes.

N° 5205/M. – C. Les forces alliées de Salonique et les forces russo-roumaines du Danube auraient pour objectif de détruire les forces ennemies et de réaliser leur jonction dans le plus bref délai possible.

2: Trois questions présentent caractère d'urgence. Ce sont:

A. Evacuation de vos hôpitaux avant début offensive.

B. Achat 4 000 mulets dont Serbes ont besoin, pour entrer en campagne.

C. Recomplètement de vos dépôts intermédiaires.

N° 5207/U. – *Question évacuation des hôpitaux – mesures sont prises d'urgence pour envoyer navires nécessaires à évacuation complète avant fin mois.*

Question 4 000 mulets – gouvernement télégraphie à M. Guillemin prendre avec vous toutes mesures pour acheter en Grèce les 4 000 mulets nécessaires.

Question reconstituer dépôts intermédiaires – adressez télégraphiquement demandes pour reconstituer ces dépôts à effectifs réglementaires.

Signé: Général Joffre

[General Sarrail, *Mon commandement en Orient (1916-1918)*, Ernest Flammarion, éditeur, Paris, 1920, p. 362]

10. Iulie 1916, Paris, Însemnări ale generalului Vasile Rudeanu referitoare la situația strategică a României și la proiectul de operații al armatei pentru intrarea în război

După ce tabelele privind aprovizionările cu armamente, muniții și materiale de război de toate felurile, pe care armata română trebuia să le primească din Franța înainte de a intra în război, apoi pe tot timpul cât avea să țină războiul, fuseseră aprobate de către generalul-șef Joffre, admise de guvernul francez și oficial comunicate mie, am fost chemat la Ministerul de Externe, unde președintele de Consiliu și ministru de externe, Briand, mă întrebă dacă primisem tabelele aprobate și eram mulțumit. Am răspuns afirmativ. „Și cererile politice ale domnului Brătianu ca România să intre imediat în război, continuă Briand, sunt principial admise de Antanta. Iată acum telegrama ce am trimis ministrului Franței la București și am ținut să v-o comunic și dumneavoastră confidențial și personal.”

O citii. Telegrama zicea: „Toate condițiile puse de Brătianu sunt îndeplinite. România trebuie să intre imediat în război. Armatele austro-ungare, decimate și demoralizate de ofensiva victorioasă a generalului Brusilov, sunt în retragere. Atacarea lor are să fie o sarcină ușoară pentru armata română și foarte utilă Aliaților. Rusia își va putea concentra toate forțele contra germanilor.

Pentru România este momentul psihologic ca să-și asigure în fața Aliaților realizarea aspirațiilor sale naționale. Este ceasul solemn. Dacă România nu prinde momentul favorabil ce i se prezintă nu va mai avea posibilitatea de a întruni toți românii și a deveni o țară mare”. După cum se vede, sfârșitul telegramei era cominatoriu.

Am rugat pe președinte să observe că intervenția României în război nu putea fi, după cum o dorea, imediată; ar fi fost dispartă. Ea trebuia să fie, printr-un acord militar prealabil, strâns legată cu acțiunea armatelor aliate de la Salonic și de pe celelalte fronturi. Briand îmi răspunse că prin intrarea imediată înțelegea fără noi condiții sau întârzieri. Avea să-i ceară generalului-șef Joffre ca acordul despre care îi vorbisem să fie grabnic stabilit. Ieșind de la Ministerul de Externe, am telegrafiat prin fără fir, cifrat, strict confidențial, personal, președintelui Brătianu cele ce-mi spusese președintele Briand și ceea ce îi răspusesem.

A doua zi, la Marele Cartier General francez, generalul Pellé¹, informat de generalul-șef Joffre, mă rugă să examinez împreună cu ofițerii Statului său Major, pe care îi desemnase,

¹ Maurice César Joseph Pellé (1863-1924), ofițer francez. Atașat militar la Berlin (1909-1912), apoi în Maroc (1913-1914), ca adjunct al rezidentului general francez. La declanșarea războiului a fost chemat în Franța și după o scurtă perioadă când a comandat o brigadă a fost numit ca adjunct al șefului Marelui Cartier General francez, mareșalul J. Joffre. După înlocuirea acestuia în decembrie 1916, generalul Pellé a comandat o brigadă și apoi un corp de armată. Din ianuarie 1919 și până în decembrie 1920 a fost șeful Misiunii Militare în Cehoslovacia, devenind primul șef de stat-major al armatei acestei țări, pe care, practic, a creat-o. În 1921 a fost numit Înalt comisar al Franței în Orient cu titlul de ambasador. A fost cosemnatar al armistițiului de la Mudanya (1922) ce punea capăt războiului greco-turc, semnând și Tratatul de la Lausanne (1923).

planul de război al armatei române în legătură cu acțiunea armatelor aliate de la Salonic. Am răspuns că voi cere imediat aprobarea președintelui nostru de Consiliu, telegrafic, cifrat, prin fără fir, de la Marele Cartier General francez.

După circa patruzeci și opt de ore am avut aprobarea. De îndată, la Marele Cartier General francez au început, împreună cu mine, discuțiile asupra planului de război român. [...]

Se observă mai întâi că România nu avea nimic de temut dinspre Răsărit, unde se mărginea cu Rusia și Marea Neagră. Pe tot restul fruntariilor sale, de o foarte mare lungime, ea se găsea înconjurată de forțe dușmane. Caracteristic se prezenta sud-vestul României. El forma un foarte mare ieșind, aproximativ de două ori mai lat decât adânc, în mijlocul forțelor inamice înconjurătoare. Acest ieșind era în același timp un dezavantaj și un avantaj. Dezavantaj, căci atacat deodată cu forțe suficiente, pe la nord și sud, putea fi repede redus, ceea ce însemna pierderea aproape a jumătății României [la dimensiunile de atunci ale țării], totodată partea cea mai importantă prin bogățiile ei naturale. Avantaj, fiindcă ieșindul putea fi exploatat fie spre nord, fie spre sud.

Exploatat spre nord, în legătură cu aripa stângă a armatei ruse, putea duce la învăluirea aripii drepte a armatelor inamice din fața frontului ofensivei lui Brusilov, ca să nu fie învaluite la retragerea lor. Ofensiva Brusilov ar fi putut avea astfel drum deschis către Budapesta și Viena, adică spre cele două obiective decisive ale Imperiului Austro-Ungar. Ocuparea lor ar fi apărut ca o încoronare, ca o apoteoză a remarcabilelor succese ce ofensiva Brusilov avusese în cursul lunilor iunie și iulie. Era deci natural ca înaltul Comandament rus să dorească o astfel de intervenție a României.

Exploatarea ieșindului spre Nord mai avea de partea sa avântul entuziast al armatei române care înainta ca eliberatoare a românilor din Transilvania și faptul că, după informațiile avute de la Marele Cartier General francez, inamicul nu dispunea în Transilvania, de-a lungul lanțului Carpaților, decât de puține trupe, de o slabă valoare combativă. Era însă de observat că, pentru ca ofensiva armatei române spre nord să dea roadele așteptate, trebuia neapărat ca ea să fie cât mai puternică, energetică și să înainteze repede, astfel ca efectul său de învăluire să se pronunțe complet mai înainte ca inamicul să fi putut aduna forțele necesare pentru a o opri.

Exploatarea ieșindului spre sud, mână în mână cu energica ofensivă de la Salonic spre nord, putea conduce la scoaterea imediată a Bulgariei afară din război și la izolarea Turciei, cu foarte probabila ei apropiată capitulare. Operațiunea era ușoară fiindcă, după informațiile Marelui Cartier General francez, nu se găseau la sud de Dunăre decât trei divizii bulgare și fracțiuni dintr-o divizie germană. [...]

Pe scurt, era de ales dacă planul de război român trebuia să prevadă o ofensivă spre nord, în legătură cu aripa stângă a armatelor ruse și defensivă spre sud, sau ofensiva spre sud, concomitent cu aceea a armatelor aliate de la Salonic către nord și defensivă pe Carpați, la nord și nord-vest. Mi s-a cerut părerea.

Am răspuns că la expunerile ce ascultasem, rugam să-mi fie permis a face două obiecțiuni. Prima era că, în acel moment, Germania și Austro-Ungaria mai puteau încă dispune de rezerve; dacă, pe de o parte, Înaltul Comandament german renunța să mai atace Verdunul și ridica de acolo un număr de divizii, iar, pe de altă parte, ținând seama de starea de istovire în care se găsea ofensiva generalului Brusilov, Înaltul Comandament austro-ungar retrăgea din diviziile ce se aflau în fața ei. Rezervele astfel constituite puteau fi repede aduse împotriva ofensivei române, date fiind bunele și suficientele linii de comunicație disponibile.

A doua obiecție era că atacul germano-bulgar, poate chiar și turc, în spatele armatei române, pornită în ofensivă spre nord, era inevitabil, sigur. [...] Îl indica prezența trupelor germane în frunte cu feldmareșalul Mackensen pe malul drept al Dunării. Era impus Înaltelor Comandamente germano-austriece de cel mai elementar bun-simț strategic, de îndată ce armata română lua ofensiva spre nord și pătrundea în Transilvania.

Pe de altă parte, defensiva armatei române către sud, împotriva unui atac bulgaro-german, poate și turc [otoman], venit de pe malul drept al Dunării, părea foarte grea. Cauzele erau: marea lungime a frontului de apărare, belșugul de mijloace tehnice pentru trecerea Dunării, de care armatele inamice dispuneau; spațiul restrâns în adâncime dintre Dunăre și Carpați, pe care forțele defensive puteau fi eșalonate, lipsa de drumuri și de mijloace de transport automobile, pentru a putea deplasa cu repeziciune rezervele dintr-un punct într-altul al întinsului front de apărare, așa după cum împrejurările o puteau cere.

Din cele două obiecțiuni expuse rezultă că ofensiva armatei române spre nord nu va putea îndeplini cele două condiții ce au fost mai indicate pentru ca să dea bunele rezultate așteptate, și anume: nu va putea fi nici puternică, nici rapidă. Nu va putea fi puternică fiindcă o mare parte din forțele armatei române vor trebui lăsate pentru defensiva spre sud și nu putea fi rapidă, înaintarea ei fiind continuu frânată de grija de a veni, în caz de nevoie, la timp și cu forțe suficiente, în ajutorul defensivei de la sud.

A doua soluție, defensiva armatei române la nord și nord-vest, pe lanțul Carpaților, și ofensiva la sud de Dunăre în scopul unei grabnice joncțiuni cu armatele aliate de la Salonic, o credeam impusă nu numai pentru că defensiva pe lanțul Carpaților, cu sprijinul direct al armatei ruse, putea fi privită ca mai ușoară și eficientă decât cea de-a lungul Dunării și fruntariei sudice a Dobrogei, dar mai cu seamă, și în primul rând, fiindcă ofensiva armatei române la Sud de Dunăre, concomitentă cu ofensiva armatelor aliate de la Salonic, în scopul grabnicei lor joncțiuni, implicit și cu armata rusă, îmi părea cea mai rațională strategie de urmat. Era o manevră favorizată de faptul că inamicul, pentru a putea întreprinde o ofensivă serioasă împotriva defensivei române în Carpați, avea nevoie de timp ca să-și adune efectivele și materialul de artilerie care lipsea și era absolut necesar, timp în care joncțiunea putea fi realizată. [...]

După o nouă scurtă discuție, cei de față au fost de acord că dacă România intra atunci în acțiune, planul de război trebuia să comporte o ofensivă spre sud cu maximum de forțe disponibile, în strânsă legătură cu ofensiva armatelor aliate de la salonic spre nord, ambele ofensive având misiunea comună de a se întruni în cel mai scurt timp. La nord și nord-vest, o puternică defensivă de-a lungul Carpaților. Pentru a se asigura cât mai mult posibil succesul României, Aliții urmau s-o sprijine direct prin armata rusă, indirect prin acțiunea ofensivei întreprinse pe celelalte fronturi. La rândul ei, ofensiva de la Salonic trebuia dezlănțuită cu absolut toate forțele disponibile, în răstimp, cât mai grabnic sporite și întărite.

O înțelegere prealabilă între Înaltul Comandament român și generalul Sarrail avea să fixeze direcțiile celor două ofensive și mijloacele de întrebuințat pentru ca ele să rămână continuu în strânsă legătură. Ofensiva armatelor aliate de la Salonic avea să preceadă cu cel puțin opt zile intrarea României în acțiune.

În sfârșit, era bine ca intervenția României să aibă loc cât mai curând pentru a-și putea asigura astfel beneficiul surprinderii și a prinde forțele lui Brusilov cu încă un rest de capacitate ofensivă.

Cele de mai sus au constituit proiectul primului plan de război al României [privind cooperarea cu Aliții], întocmit de ofițerii Statului-Major și generalul-șef Joffre împreună cu mine. Adus la cunoștința generalului-șef Joffre, el îl aprobă și în ziua de 17 iulie dădu ordin telegrafic generalului Sarrail, care modifica pe cel trimis în ziua de 15 iulie.

Proiectul fu comunicat de Marele Cartier General francez guvernului de la București prin ministrul de Externe francez și Înaltului Comandament rus, prin reprezentantul generalului-șef Joffre la Marele Cartier General rus.

Eu l-am transmis președintelui nostru de Consiliu, telegrafic, cifrat, prin fără fir, strict personal și confidențial, chiar de la Marele Cartier General francez pentru o mai mare siguranță în păstrarea secretului.

Răspunsul guvernului român a venit întâi la Marele Cartier General francez prin ministrul Franței la București și ministrul de externe francez. Guvernul român nu admitea proiectul de plan de război comunicat. Nu voia să ia ofensiva împotriva Bulgariei.

În seara zilei de 18 iulie, am primit și eu telegrama de mai jos: „Pentru colonelul Rudeanu, strict personal, confidențial. Nu avem motive pentru a ataca Bulgaria. Dacă intrăm în război e pentru a elibera teritoriile românești cu milioanele lor de români. Brătianu”.

Era clar. Președintele Brătianu nu voia o ofensivă decât spre nord, împotriva Austro-Ungariei. Dintr-un anumit punct de vedere hotărârea îmi părea justă. România, țară mică, nu avea să se amestece în diferendele dintre Marile Puteri care o înconjurau pentru a nu le da, mai curând sau mai târziu, prilej de dușmănie împotriva poporului român. Intrând în război numai contra Austro-Ungariei dovedea că o face unicamente pentru dreptatea românilor de peste munți. [...]

Speranța în neutralitatea Bulgariei, dacă noi porneam război împotriva aliatei sale Austro-Ungaria, era [însă] o simplă iluzie. Atacul Bulgariei în spatele ofensivei noastre spre nord nu era numai probabil, ci sigur. Al doilea, că ofensiva armatei noastre spre sud, în strânsă legătură cu ofensiva armatelor aliate de la Salonic, și defensivă pe lanțul Carpaților se prezentau ca cea mai bună cale de urmat, atât în interesul desfășurării întregului război, cât și al operațiilor noastre militare.

În acord cu Statul-Major al generalului-șef Joffre, am întocmit și expediat la 19 iulie telegrama cifrată de mai jos:

„Președintelui de Consiliu Brătianu, strict personal, confidențial.

1. *Cu toate bunele dumneavoastră intenții față de bulgari, ei totuși ne vor ataca în spate, prin surprindere, după pornirea ofensivei noastre spre nord. Se pare că «Intelligence Service» de la Londra ar ști că acum câțva timp s-au întrunit la Viena înalții comandanți ai armatei germane, austro-ungare și bulgare, unde au hotărât atitudinea Bulgariei în cazul în care noi am ataca Austro-Ungaria. Nu există deci nicio speranță ca, pornind ofensiva spre nord, Bulgaria să rămână neutră. Chiar dacă ea ar voi-o, nu poate, fiind aliata Austro-Ungariei.*

2. *Cea mai rațională strategie impune ofensiva armatei române la sud de Dunăre, în strânsă legătură cu ofensiva armatelor aliate de la Salonic, obiectiv comun pentru cele două ofensive concomitente, joncțiunea lor în cel mai scurt timp. După joncțiunea armatei noastre cu armatele aliate de la Salonic, toate armatele reîntrunite vor lua ofensiva spre Transilvania.*

Defensivă noastră spre sud [este] foarte grea. Nu se crede aici că armata română, rânduită pentru defensivă, va face greșeala să se întindă în cordon de-a lungul Dunării.

Colonelul Rudeanu”

La Paris și Londra comunicarea președintelui Brătianu că nu voia să declare război nici Germaniei, nici Bulgariei dase loc la tot felul de comentarii defavorabile guvernului de la București. Ambasadorul Rusiei la Paris intervenise nervos la Ministerul de Externe francez împotriva politicii președintelui Brătianu. De la Londra, căpitanul Arion îmi telegrafiască asigurările vaselor care transportau armamente, muniții și materiale de război pentru armata noastră fuseseră brusc oprite. Mă ruga să vin imediat la Londra.

Chemat la Ministerul de Externe francez, șeful de cabinet Berthelot¹ mă făcu să înțeleg că guvernul francez, care îmi cedase și lăsase să plece spre România enorme cantități de armamente, muniții și materiale de război, era îngrijorat de atitudinea președintelui Brătianu. Intenționa să oprească cesiunile și transporturile. Am replicat imediat: „Să nu se facă o asemenea

¹ Philippe Joseph Louis Berthelot (1866 -1934), diplomat francez cu misiuni în diverse țări, între care și China. A avut o mare influență în politica externă franceză, fiind unul dintre autorii tratatului de la Locarno (1925) și tratatului Briand-Kellogg (1928). De altfel, a fost adeptul unei conduite moderate față de Germania, intuind consecințele negative ale tratatului de la Versailles (1919).

gravă greșeală; cesiunile și transporturile nu trebuiesc oprite, ci intensificate". Rugam să se lase președintelui Brătianu libertatea în conducerea politicii noastre externe. Orice acțiune din partea Antantei împotriva acestei libertăți ar putea duce la demisia guvernului român cu consecințe neprevăzute. Nici Italia, când intrase în acțiune, nu declarase război Germaniei.

Șeful de cabinet mă rugă să aștept puțin. Ieși din biroul său, se întoarse și îmi spuse să intru la președintele Briand. Primit foarte amabil de președinte, acesta mă asigură că nu trebuia să am nicio grijă, cesiunile și transporturile nu vor fi oprite. Dădea puțină importanță faptului că președintele Brătianu nu voia să declare război Germaniei și Bulgariei, fiindcă, zicea el, de îndată ce România va ataca Austro-Ungaria, cele două țări aveau să declare ele război României. Am răspuns: „Desigur”. Mi-a întins mâna. M-am retras.

La Marele Cartier General francez se regreta foarte mult că președintele Brătianu nu voia să atace Bulgaria, silind astfel Antanta să renunțe la folosirea favorabilelor situații strategice ce-i crea în sud-estul european intrarea României în acțiune, iar, pe de altă parte, lăsa Bulgariei libertatea de a-și concentra forțele împotriva armatelor aliate de la Salonic.

Am observat imediat că, cu toată dorința președintelui Brătianu de a nu ataca Bulgaria, situația strategică favorabilă ce crea Antantei intrarea României în război putea totuși să fie folosită. Conjunctura nu trebuia privită cu rigiditate. Ceea ce direct părea o imposibilitate, un derivativ o putea face posibilă. În chestiunea care preocupa, derivativul era ca ofensiva către Sud, în legătură cu ofensiva armatelor de la Salonic, să fie întreprinsă nu de armata română, ci de cea rusă, cu o parte din armata română.

Se știa la Marele Cartier General francez că, în 1915, când Bulgaria năvălise în Serbia, Rusia voise ca armata sa, trecând prin România, să atace Bulgaria. Se mai știa că șeful Statului-Major al armatei ruse [Aleksiev] declarase că nu va da 150 000 de oameni în sprijinul României, dacă ei nu atacau Bulgaria. Era deci probabil că înaltul Comandament rus avea să admită această idee.

Urmără discuții care avură drept scop să pună în lumină faptul că nu era vorba ca armata română să lupte singură, în ofensivă, pe două fronturi, ceea ce ar fi însemnat călcarea unui important principiu strategic, deși se cunoscuseră asemenea cazuri, atunci când nu se putuse face altfel.

Ca încheiere, se stabili că nu era vorba decât de intervenția armatei ruse, alături de cea română, pentru a exploata cum se cuvenea marele ieșind pe care sudul României îl forma în frontul inamic și a se folosi de lipsa momentană de forțe importante în jurul acestui ieșind și de zdruncinarea în care se găsea armata austro-ungară după ofensiva victorioasă a generalului Brusilov, ca și de prezența armatelor aliate la Salonic, care împreună cu armata ruso-română de la Dunăre puteau prinde armata bulgaro-germană într-un puternic clește de foc.

Pe baza celor de mai sus fu întocmit un nou proiect de plan de război care prevedea: ofensiva armatei române la nord, în Transilvania, și ofensiva unei armate ruso-române la sud de Dunăre, concomitentă cu ofensiva armatelor aliate de la Salonic spre nord. Acest plan de război fu supus generalului-șef Joffre care îl aprobă și, pentru a-i da viață, întruni în două conferințe pe înalții comandanți ai armatelor Antantei sau pe reprezentanții lor. Prima conferință a avut loc în ziua de 22 iulie 1916 la Marele Cartier General francez de la Chantilly; a doua la 23 iulie 1916 la Ministerul de Război.

În după-amiaza zilei de 22 iulie am primit din partea generalului-șef Joffre adresa de mai jos:

„Generalul-comandant șef al Armatelor franceze către domnul colonel Rudeanu. Am onoare a vă ruga să binevoiați a asista la o conferință în decursul căreia se va discuta un proiect de convenție militară între Puterile Aliate și România. Această conferință va avea loc duminică, 23 iulie, la ora 9^{1/2}, la Ministerul de Război, la Paris, sub președinția domnului ministru de război. J. Joffre”.

În aceeași zi, seara, am fost chemat telefonic la Ministerul de Externe de președintele de Consiliu Briand, care mă întrebă dacă am primit invitația de a participa la conferința înalților comandanți aliați sau a reprezentanților lor, care urma să aibă loc a doua zi la Ministerul de Război francez. Am răspuns că o promisem. Președintele Briand continuă: „Sper că păstrați ideea unei acțiuni ofensive a armatei române spre sud, în legătură cu armatele aliate de la Salonic și că o veți susține la conferință”. Am răspuns: „Neapărat”.

La 21 iulie dimineața mi s-a adus de la legația noastră, printr-un curier special, următoarea telegramă urgentă, cifrată, primită în ajun seara: „*Pentru colonelul Rudeanu. Personal. Confidențial. Aș accepta să declar război Bulgariei sub rezerva de a lăsa să treacă zece zile între această declarație și ofensiva noastră contra Austro-Ungariei, afară numai dacă în acest interval Bulgaria nu s-ar deda la acte ostile împotriva trupelor noastre sau ruse. Brătianu*”. [...]

[General Vasile Rudeanu, *op.cit.*, p. 171-178]

11. 10/23 iulie 1916, Paris, Telegrama nr. 45 a Marelui Cartier General Francez adresată generalului Maurice Sarrail prin care se precizează modul de cooperare a forțelor aliate de la Salonic și misiunile ce urmează a fi îndeplinite.

No 45 - 5655/M. à 5659/M. du 23 juillet

Secret. – Pour le général Sarrail et son chef d'état-major seuls.

Hauts commandements français et anglais après examen question de commandement à Salonique, mission des armées alliées et plan d'operations ont pris d'un commun accord les décisions suivantes:

A) La question du commandement est réglée par la formule suivante: „les instructions relatives à l'offensive initiale ainsi que les directives générales nécessaires au développement ultérieur des opérations seront établies d'un commun accord entre hauts commandements français et britannique.

Dans l'exécution de ces instructions le commandant des forces anglaises donnera au commandant des forces françaises l'appui et la coopération proportionnés à l'effectif et à l'équipement des troupes sous ses ordres, il sera d'ailleurs responsable envers le gouvernement britannique de l'emploi de ces forces.

Le commandant des forces françaises prendra l'avis du commandant anglais pour l'emploi qu'il propose de faire des forces britanniques; sous cette réserve, il aura comme commandant en chef la latitude de fixer les missions, les objectifs à atteindre, les zones d'action et les dates du début de chaque opération.

B) Mission des armées alliées:

Initialement la mission a remplir par armées alliées de Salonique est la suivante: Pour couvrir mobilisation et concentration de l'armée roumaine ainsi que son action du côté de l'Autriche et de la Hongrie contre une offensive ennemie sur son front sud, les armées alliées de Salonique entameront leurs opérations offensives à une date qui sera précisée ultérieurement (probablement 1er août) en vue d'accrocher le maximum de forces bulgares.

Ultérieurement, lorsque la Roumanie aura commencé ses opérations au sud du Danube, les armées alliées de Salonique combinant leur action avec armée russo-roumaine, s'efforceront de réaliser destruction des forces ennemies.

C) Plan d'opérations.

Le plan d'opérations que vous m'avez soumis par télégramme n° U62/3 du 19 juillet et qui répond à mission initiale est approuvé dans ses grandes lignes:

1. Armée serbe attaquera à l'ouest du Vardar;

2. Armée française attaquera dans la direction que vous jugerez préférable, soit dans vallée Vardar, soit dans région lac Doiran;

3. Armée anglaise attaquera dans zone que vous lui réservez et ne se bornera pas à opérations défensives ou démonstratives qui ne sauraient obtenir résultats visés par mission initiale;

4. Les armées alliées poursuivront développement ultérieur de la manœuvre en tenant compte des premiers résultats obtenus et de la mission générale. Rendez-moi compte décision que vous aurez prise et faites-moi connaître vos intentions.

5. Général Milne reçoit instructions conformes du chef d'état-major impérial.

[Général Sarrail, *op.cit.*, p. 363-365]

12. 15/28 iulie 1916, București, Telegrama atașatului militar francez la București, Maurice Després, despre discuțiile cu oficialitățile române și atașatul militar rus, referitoare la proiectul de operație al armatei române în perspectiva intrării în război alături de Antanta

Bucarest, 15 (28) juillet 1916

Jogal Paris, Zoroastre Stavka

J'ai l'honneur de vous rendre compte que le Commandant Pichon m'a passé le service hier 27 juillet.

Reçu vos télégrammes no. 5 à 10 concernant convention militaire élaborée à Paris au sujet des opérations au sud du Danube.

Mr. Bratiano que j'ai vu avant-hier dès mon arrivée et qui m'avait communiqué le même texte à lui envoyé par le colonel Rudeano m'a exprimé très nettement son intention de faire rester sur la défensive les troupes roumaines du Danube – Dobroudja, me disant que l'offensive prévue par l'article 3 ne lui paraissait pas possible avec les 50 000 hommes que se bornait à fournir la Russie. Il es hypnotisé par la crainte de voir la guerre portée sur le territoire roumain et surtout de voir Bucarest avec ses richesses, ses voies de communication, ses usines etc tomber au pouvoir de l'ennemi.

Je n'ai pas voulu discuter avec lui les inconvénients présentés par sa solution au point de vue militaire, mais j'en ai longuement parlé au gl. Iliesco lui faisant ressortir qu'il était déplorable de se borner à faire prendre l'offensive par l'armée de Sarrail, les troupes russo-roumaines du nord restant sur la défensive, qu'il allait prendre l'offensive des deux cotés à la fois; que puisqu'on trouvait que la distance de 60 km qui sépare Bucarest de Roustchouk était trop faible, la meilleure manière de protéger la capitale était d'augmenter cette distance en prenant l'offensive. Le Gl. Iliesco m'a déclaré qu'il était tout à fait de mon avis, qu'il avait souvent parlé dans ce sens à Mr. Bratiano et qu'il lui se reparlerait pour tâcher de le convaincre, mais que c'était du coté des Russes qu'il avait rencontré la plus grande opposition contre ce projet d'offensive.

J'ai constaté que c'était parfaitement exact. Mon collègue russe, le colonel Tatarinoff m'a en effet déclaré qu'à son avis les troupes russo-roumaines du Danube-Dobroudja devaient rester sur la défensive. Il motivait cette manière de voir par son peu de confiance dans la valeur des troupes roumaines et même dans l'action des troupes de Salonique qui ne possédaient, à son sens, les moyens suffisants pour mener cette offensive bien loin.

Sur une question précise de ma part il m'a affirmé que cette opinion serait aussi celle du Gl. Alexeieff. Il a d'ailleurs télégraphié il y a deux jours à ce sujet et m'a promis de me faire connaître la réponse dès qu'il la recevrait. Il semble que le vrai motif de cette opposition des Russes à toute offensive des troupes russo-roumaines en Bulgarie est de ne rien créer d'irréparable entre cette puissance et la Russie. Les Russes prétendent que les Bulgares sont prêts à venir récipiscence, que dans un mois ils se batteront peut-être contre les Turcs et qu'il serait dangereux de risquer de compromettre ces velléités en pénétrant sur leur territoire. D'après eux les troupes bulgares se rendraient si l'on voulait leur faire attaquer des Russes, mais qu'elles se défendraient au contraire énergiquement, même contre eux, en cas d'invasion.

Ces idées sur la mission à donner aux troupes russo-roumaines du Danube-Dobroudja sont en contradiction formelle avec celles qu'aurait exprimées le Gl. Jelinski¹ à la Conférence de Paris, d'après ce que dit le colonel Rudeano dans le télégramme qu'il a adressé à Mr. Bratiano et que celui-ci m'a communiqué. Le Gl. Jelinski se serait montré très partisan de l'offensive simultanée de l'armée de Salonique et des forces russo-roumaines. Il y aurait lieu de liquider cette contradiction, de convaincre le cas échéant le G.Q.G. russe que les troupes russo-roumaines du Danube-Dobroudja doivent prendre l'offensive contre la Bulgarie en même temps que l'armée de Salonique et de le prier de donner instructions dans ce sens au colonel Tatarinoff. J'agis de mon côté et fais agir dans le même sens auprès de Mr. Bratiano pour le convaincre qu'au point de vue militaire c'est la seule solution acceptable.

Il conviendrait également d'inviter les Russes à ne pas chicaner sur la quantité des troupes à fournir aux Roumains. Ces derniers demandant 50 000 ou plus exactement 2 divisions d'infanterie et 1 division de cavalerie; les Russes parlent de ne fournir qu'une division d'infanterie et une division de cavalerie, disant que leur division d'infanterie compte 35 000 hommes. Ils devraient céder au désir exprimé par les Roumains d'autant plus que la deuxième division d'infanterie demandée par ce derniers existerait dans la voisinage et serait prête.

Mr. de Saint-Aulaire, à qui je communique ce télégramme, me prie d'ajouter que les renseignements qui y sont contenus concordent pleinement avec ceux qu'il a recueillis d'auprès de ses collègues et qu'il approuve sans réserve mes conclusions. Il me prie de vous demander de vouloir bien en donner connaissance au Département des Affaires Etrangères.

Ce télégramme est envoyé aux deux directions: Paris et Gl. Janin.

Després

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 99 cadre 1-3 15 (28) iulie 1916]

13. Iulie-august 1916, Paris, Însemnări ale generalului Vasile Rudeanu privind discuțiile cu aliații legate de planul de operații al României pentru intrarea în război

După câteva minute de la intrarea mea în sala de conferință, generalul-șef Joffre, care vorbea în picioare cu șeful de Stat-Major al Imperiului Britanic, generalul Robertson, îmi făcu semn să vin la dânsul. M-am dus.

„E inexplicabil, îmi spuse generalul-șef Joffre. Toate condițiile puse de domnul Brătianu ca România să intre imediat au fost satisfăcute și totuși domnul Brătianu continuă să șovăie, să argumenteze și să obiecteze.” Îmi mai zise că generalul Iliescu îi transmisese, prin atașatul militar francez la București, asigurarea că mobilizarea armatei române avea să fie decretată la începutul lui iulie și nu se făcuse nimic. „V-am spus, interveni brusc generalul Robertson, România nu va intra niciodată în război, manevrează politic.”

La aceste cuvinte aspre, exprimate pe un ton disprețuitor, am răspuns: „*Vă înșelați adânc, Domnule general, România va intra în război de îndată ce condițiile acestei intrări vor fi îndeplinite*”.

Nu cunoșteam comunicarea ce generalul-șef Joffre spunea că primise de la generalul Iliescu, credeam însă că nu putea fi decât interpretarea unei convorbiri ce atașatul militar francez la București avusese cu generalul Iliescu; oricum, această convorbire nu angaja pe pre-

¹ Iacov Grigorievici Jilinski (1853-1918), general rus de cavalerie, șef al Marelui Stat-Major rus (1911-1914). La 4 martie 1914, la începutul războiului, era șeful districtului militar Varșovia. La 19 iulie a fost numit comandant-șef al Frontului de nord-vest menținându-și funcția de șef al districtului militar la Varșovia. Din cauza greșelilor de planificare și execuție a fost considerat principalul responsabil al înfrângerilor suferite de armata rusă în Prusia Orientală. Ca urmare, a fost demis din funcție, iar în perioada 1915-1916 a reprezentat STAVKA pe lângă comandamentele aliate din Franța. La 19 septembrie a fost trecut în retragere. După ce bolșevicii au preluat puterea, a încercat să plece din Rusia, dar a fost arestat în Crimeea și împușcat.

ședintele Brătianu. Credeam că cele ce acum se petreceau nu puteau fi numite tergiversări, ci stabilirea dispozițiilor ce trebuiau luate pentru ca intervenția României în război să determine realizarea importantelor rezultate ce ea putea și trebuia să aducă Antantei.

Voiam să continui, dar președintele Conferinței ne rugă să ne luăm locurile. După câteva minute, președintele deschise Conferința. Mulțumi reprezentanților Înaltelor Comandamente aliate pentru participarea lor, arătă scopul Conferinței și își exprimă speranța că această Conferință va da bunele rezultate așteptate. Apoi dădu cuvântul generalului-șef Joffre.

Generalul-șef făcu o scurtă expunere a atitudinii României de la începutul războiului până în iulie 1916. Vorbi de convenția ce iscălise cu Rusia în toamna anului 1914, de convențiile ce prin mine încheiase cu guvernul român în 1915 și 1916, de satisfacția completă dată de Cvadrupla Antantă condițiilor puse de președintele de Consiliu, Brătianu pentru ca România să intre în război și de autorizarea ce eu promisem ca să studiez, împreună cu Statul său Major, planul colaborării armatelor de la Salonic cu cele române. Arătă că acest plan fusese studiat. El comporta o puternică ofensivă a armatei române spre sud, executată cu maximum de forțe disponibile, în strânsă legătură cu o viguroasă ofensivă a armatelor aliate de la Salonic împotriva Bulgariei. Ambele ofensive aveau misiunea de a se întâlni în cel mai scurt timp posibil.

Spre nord, în munții Carpați, armata română avea să organizeze și să păstreze o puternică defensivă, sprijinită la nevoie de armata rusă. Odată joncțiunea dintre armatele aliate de la Salonic și armata română de la Dunăre realizată, toate armatele aveau să fie imediat întoarse către nord, pentru a transforma defensiva din Carpați într-o mare ofensivă generală, care, împreună cu aripa stângă a armatelor ruse de pe frontul din Răsărit, avea să pătrundă în Transilvania și să înainteze spre Budapesta-Viena.

Superioritatea numerică a armatelor aliate de la Salonic împreună cu armata română de la Dunăre, față de armata bulgară cu sprijinul slab ce avea de la armata germană; situația strategică defavorabilă în care avea să se găsească armata bulgaro-germană, fiind strânsă între două focuri; slabele efective pe care Imperiile Centrale le aveau atunci în Transilvania și lipsa timpului necesar pentru a le întări și pregăti o ofensivă puternică în Carpați, toate împreună dădeau o mare probabilitate că joncțiunea dintre armatele aliate de la Salonic și armata română de la Dunăre avea să se înfăptuiască la vreme pentru ca rezultatele așteptate să se poată realiza.

Guvernul român însă nu acceptase acest plan, nu voise să atace Bulgaria. Spera ca ea să rămână neutră. Dorea ca armata română să pătrundă în Transilvania imediat după intrarea României în război, iar la sud să păstreze defensiva. În ultimele zile, Statul său Major împreună cu colonelul Rudeanu studiasse un nou plan de război pentru armata română. Noul plan căuta să dea satisfacție dorinței guvernului de la București, să înceapă războiul cu pătrunderea imediată a armatei române în Transilvania și totuși să se păstreze Antantei marile avantaje ce-i da intrarea României în război: posibilitatea de a prinde armata bulgaro-germană între focurile a două ofensive concomitente și convergente, cu obiectiv comun Sofia; ofensiva unei armate ruso-române spre sud, pornind de la Dunăre, și ofensiva spre nord a armatelor aliate de la Salonic.

Prăbușirea armatei bulgaro-germane putea duce la scoaterea imediată a Bulgariei afară din război, la izolarea Turciei, la suprimarea curentului de muniții, armamente și materiale de război ce Imperiile Centrale trimiteau armatei turce, la punerea acestei armate în imposibilitate de a duce lupta mai departe și la stabilirea unei bune legături între Est și Vest prin Mediterană. Nu era vorba ca armata română sau cea rusă să ducă un război luptând pe două fronturi, ci de a folosi cum se cuvenea momentul excepțional de favorabil ce crea Antantei intrarea României în război. Armata română avea să sprijine ofensiva rusă spre Sud cu un efectiv apropiat celui ce ea socotea că trebuia să păstreze pentru o defensivă spre Sud.

Generalul-șef Joffre, terminând expunerea, președintele Conferinței, ministrul de Război francez zise: „Colonelul Rudeanu e de acord cu acest plan?”. Am răspuns că eram de acord. De

altfel, după cum arătase generalul-șef Joffre, luasem parte la întocmirea lui, la Marele Cartier General francez.

Rugam să-mi fie permis a spune că priveam joncțiunea anualelor aliate de la Salonic cu o armată ruso-română pornită de la Dunăre ca o manevră strategică imperios impusă de intrarea României în război alături de Antanta. O manevră dictată pe de o parte de superioritatea forțelor armatelor aliate de la Salonic față de cele ale unei armate bulgare sprijinite de o mică fracțiune germană; iar pe de altă parte, faptul că de pe pozițiile de pe care cele două mari grupări de armate, cea aliată de la Salonic și cea ruso-română de la Dunăre, se găseau, ele puteau să atace simultan și prin surprindere, și de la Nord și de la Sud, armata bulgaro-germană. [...]

Joncțiunea armatelor aliate de la Salonic cu armata ruso-română pornită de la Dunăre prezenta cheia întregului sistem defensiv austro-german, o manevră strategică menită să deschidă repede drumul victoriei decisive. Mai trebuia adăugat imperativul unei conștiințe superioare, permițând să se obțină biruința finală în timpul cel mai scurt; deci cu mult mai puține jertfe de vieți omenești și de suferințe în general. Joncțiunea armatelor aliate de la Salonic ar putea sfârși marele război întocmai după cum, altădată, joncțiunea armatei franceze, comandată de generalul Turenne, cu armata suedeză de sub ordinele generalului Wrangel a decis soarta Războiului de treizeci de ani.

Am încheiat spunând că, dacă dintr-o cauză oarecare, de neprevăzut, ofensiva armatelor ruso-române la sud de Dunăre n-ar reuși, ea s-ar putea repede transforma în defensivă, pe care unii o propuneau de la început.

Șeful Statului-Major Imperial britanic mă întrebă cât timp a avut, în 1913, armata română ca să meargă de la Dunăre la Sofia. Cum luasem parte la această campanie i-am dat răspunsul cerut, atrăgându-i atenția că armata română, în mersul său de la Dunăre spre Sofia, nu întâmpinase nici cea mai mică rezistență.

Se puse apoi problema efectivelor pe care trebuiau să le aibă armatele ruso-române în ofensiva lor către Sud. Generalul Gilinski arată că pentru armata rusă chestiunea ar trebui să fie lăsată la hotărârea Înaltului Comandament rus.

Am vorbit și eu în același fel relativ la decizia Înaltului Comandament al armatei române în această problemă.

Generalul-șef Joffre emise părerea că pentru armata română efectivul putea fi cel destinat unei defensive spre Sud, [adică] aproximativ 150 000 de oameni. Am răspuns că priveam părerea generalului-șef Joffre ca logică. Efectivul armatei ruse însă nu trebuia să fie mai mic.

S-a discutat apoi ca armatele aliate de la Salonic să acopere mobilizarea și concentrarea armatei române. Generalul-șef Joffre propuse ca ofensiva armatelor aliate de la Salonic să preceadă cu opt zile intrarea României în război. Am cerut zece zile, s-a rămas la opt.

În continuare, generalul-șef Joffre a cerut să se vorbească în convenție de necesitatea unei bune și continue legături între Înaltele Comandamente ale armatelor aliate de la Salonic și cele ruso-române de la Dunăre. La rândul meu, am rugat ca în Convenție să se precizeze răspunderea ce-și luau Puterile Aliate pentru aprovizionarea completă, suficientă și oportună a armatei române pe tot timpul cât ea avea să fie război, ca și pentru păstrarea și buna funcționare a liniei noastre de aprovizionare prin Arhanghelsk.

După o scurtă convorbire între generalul-șef Joffre și șeful Statului-Major al armatei imperiale britanice, cel dintâi zise: „*Franța și Anglia își iau această răspundere*”.

S-a trecut la data când România trebuia să intre în război. Generalul-șef Joffre propuse 1 august stil nou, adică după opt zile. Am obiectat că această dată depindea de timpul necesar armatei ruse pentru a se deplasa pe baza ei de plecare de la Dunăre, bază ce trebuia să fie bine aleasă.

Generalul Gilinski zise că pentru această deplasare cele opt zile propuse de generalul-șef Joffre erau suficiente, totuși răspunsul definitiv nu-l va putea da decât Înalțul Comandament rus. Cele de mai sus au călăuzit întocmirea unui proiect de convenție militară cu România.

Proiectul fu citit de secretarul Conferinței. Nimeni neavând nicio obiecție, proiectul a fost scris la mașină în mai multe exemplare, fiecare din reprezentanți urmând să primească câte un exemplar. După ce exemplarele fură scrise, secretarul Conferinței le prezentă la iscălit. Când mi-a venit rândul am spus că nu puteam iscăli neavând autorizarea guvernului și, în primul rând, din cauza datei fixate pentru intrarea României în război, dată pe care numai guvernul de la București, cunoscând exact situația, o putea fixa, pentru a nu expune de la început țara la nejustificate sacrificii.

Imediat, pe un ton sec și aspru, șeful Statului-Major al armatei imperiale britanice spuse în limba engleză că de aproape doi ani colonelul Rudeanu repetase mereu la Ministerul de Externe de la Roma, la Foreign Office de la Londra și la Ministerul de Externe de la Paris că, de îndată ce condițiile puse de președintele Brătianu vor fi satisfăcute, România avea să intre imediat în război. Aceste condiții erau acum satisfăcute, dar și astăzi colonelul Rudeanu refuza să iscălească proiectul de convenție militară cu România, prelungind astfel manevrele politice ale președintelui Brătianu pentru ca România să nu intre în război.

Cuvintele de mai sus care mă prezentau în culori atât de penibile căzură asupra mea ca o puternică lovitură. Am vrut imediat să răspund, dar generalul Gilinski interveni zicând: „Nici eu n-am autorizarea guvernului meu, dar împărtășesc proiectul, îl iscălesc *ad referendum*, și-l transmit Înalțului Comandament al armatelor ruse pentru a decide”.

Auzind aceste cuvinte, fără a pregeta o singură clipă, am tras brusc de pe masă micul pachet cu exemplarele convenției militare și le-am iscălit, pe fiecare, *ad referendum*, cu o iscălitură clară, hotărâtă, după cum se poate vedea pe ultima pagină a fotografiei proiectului de convenție.

Conferința a fost închisă prin câteva cuvinte ale președintelui, care mulțumi înalților comandanți ai armatelor Antantei sau reprezentanților lor pentru proiectul de plan de campanie destinat armatei române ce ei stabiliseră. Îl privea ca sprijinit pe temeinice considerații de bună strategie, tăgăduitoare a unei apropiate victorii decisive a Antantei. [...]

Prima iscălitură a unei persoane oficiale române pe un act oficial, întocmit cu reprezentanții Antantei, pentru intrarea României în război, era dată. [...]

Proiectul de convenție militară, stabilit de Conferința de la 23 iulie 1916, a fost imediat comunicat de Marele Cartier General francez Marelui Cartier General rus și, prin Ministerul de Externe francez, guvernului de la București.

Convins că motivele pentru care președintele Briand și generalul-șef Joffre cereau cu atâta insistență intrarea imediată a României în război corespundeau și cu chemarea imperativului conștiinței noastre naționale, am iscălit fără a șovăi Convenția Militară de la 23 iulie 1916, care prevedea intrarea României în război pe 1 august. Am iscălit pentru a putea contribui și eu cu ceea ce îmi era posibil la salvarea Verdunului și la soliditatea frontului oriental rus de care se lega soarta întregului război și fatalmente realizarea idealului nostru de dreptate și libertate pentru frații noștri de peste Carpați.

Doă zile după ce informasem pe președintele Brătianu cu cele petrecute la Conferință am primit telegrama de mai jos: „*Pentru colonelul Rudeanu. Strict confidențial. Răspund la telegrama dumată din 24 iulie. Atașatul militar rus ne face cunoscut că Rusia nu poate admite ofensiva contra Bulgariei prevăzută la articolul 3. Din partea noastră nu putem admite articolele 3 și 4 decât dacă rușii sporesc la 200 000 oameni contingentul de pe frontul de la Dunăre. Avansul de zece zile pentru începerea ofensivei de la Salonic e un minimum. Data intrării României în acțiune, care ar putea fi la 1 august stil vechi, trebuie să fie arătată în convenția politică nu în cea militară, care, în toate cazurile, rămâne subordonată convenției politice, Brătianu”.*

M-am pus imediat în mișcare pentru a obține urcarea sprijinului rus la 200 000 de oameni. Am văzut succesiv, în zilele de 29 iulie și 2 august, pe generalul-șef Joffre și pe președintele Briand.

Generalul-șef Joffre îmi spuse că cifra de 200 000 oameni era prea ridicată; credea că cifra de 150 000 oameni de care se vorbea la Conferința de la 23 iulie putea fi mai ușor admisă de Marele Comandament rus. Va fi nevoie de noi discuții și pierderi de timp inadmisibile. Situația războiului cerea intervenția imediată a României.

Primit la 2 august de președintele Briand și vorbindu-i de telegrama ce primisem de la președintele Brătianu, în care spunea că Rusia nu poate admite ofensiva României împotriva Bulgariei, [acesta] se arătă foarte surprins fiindcă, zicea el, nu corespundea cu cele ce ambasadorul Rusiei la Paris și al Franței la Petrograd îi comunicaseră. Am replicat: „Poate fi o chestiune diplomatică. Apoi președintele Briand îmi spuse că generalul-șef Joffre găsea cifra de 200 000 ruși, cerută de domnul Brătianu, cam exagerată. Oricum, îl rugam stăruitor să nu renunțe la ideea scoaterii Bulgariei afară din război, prin acțiunea concordantă a armatei ruso-române de la Dunăre cu armatele aliate de la Salonic. Să nu se piardă o ocazie atât de favorabilă pentru a deschide drum victoriei decisive. Să nu se închidă ochii în fața situației strategice, excepțional de favorabilă, pe care o crea Antantei în Balcani intervenția României, situație pe care Domnia-Sa de mult o prețuia și în vederea căreia luptase. Cei 200 000 de oameni ceruți de domnul Brătianu aveau să grăbească joncțiunea armatelor aliate de la Salonic cu armata română; implicit scoaterea Bulgariei afară din război. Părerea Domniei-Sale că România intrând în acțiune războiul ei cu Bulgaria va fi de la sine declarat era justă, dar avea neajunsul că lăsa Bulgariei marele avantaj al surprinderii. Atacul Bulgariei va prinde, prin surprindere, armata română între două focuri – în față austro-germanii, în spate bulgaro-germanii, la care se vor putea alătura și turcii. Consecințele vor fi defavorabile Antantei și catastrofale pentru România.

Președintele Briand avea să examineze din nou cu generalul-șef Joffre și să se consulte cu ministrul Grey asupra oportunității intervenirii la Petrograd, în scopul de a se obține un sprijin rus mai important pentru ofensiva armatei ruso-române spre Sud. Părea foarte hotărât să lupte în acest sens. Cum îl cunoșteam foarte abil, speram că va reuși.

Cu această speranță, m-am adresat în ziua următoare la Marele Cartier General francez generalului Pellé și l-am rugat să dispună examinarea ajutorului grabnic pe care Franța și Anglia ar putea să ni-l dea în vederea apărării podurilor ofensivei româno-ruse peste Dunăre împotriva bombardamentelor aviației inamice și a atacurilor monitoarelor lor de pe Dunăre. Amabil, ca totdeauna, generalul Pellé îmi făgădui că va pune fără întârziere chestiunea în studiu. Să trec peste câteva zile pentru răspuns.

Am telegrafiat prin fără fir, strict secret, președintelui Brătianu cele ce-mi spusese președintele Briand și răspunsul meu.

După două zile, am primit de la el telegrama de mai jos: „Pentru colonelul Rudeanu, strict confidențial. Ca răspuns la telegrama dumneavoastră 145 vă sfătuiesc să fiți foarte rezervat în ceea ce privește proiectul de convenție militară. Brătianu”.

Eram înlăntuit. Generalul-șef Joffre primise în ajun de la reprezentantul său la Marele Cartier General rus o telegramă prin care i se comunica un nou plan de război pentru România, stabilit de generalul Alekseev, împreună cu Statul-Major român. Planul prevedea ofensiva armatei române numai în Transilvania, iar la Sud defensivă. Conducătorii Rusiei și guvernul român nu admiteau proiectul stabilit la Conferința de la 23 iulie.

Față de ordinul ce primisem de la președintele nostru de Consiliu, n-am zis decât: „Dar generalul-șef Joffre?”

„Generalul Joffre, răspunse generalul Pellé, a hotărât să curme odată cu atâtea proiecte de planuri de război pentru armata română și să nu mai întârzie intrarea României în acțiune. Astfel, a primit planul generalului Alekseev. Președintele de Consiliu Briand e de aceeași părere.”

Întors la Paris, m-am dus să văd pe ministrul Lahovary pe care l-am informat în privința telegramii ce promisem de la Brătianu și i-am relatat cele ce-mi comunicase generalul Pellé. [...]

[General Vasile Rudeanu, *Memorii din timpuri de pace și de război. 1884-1929...*, p. 193-195]

14. 23 iulie/5 august 1916, Petrograd, Însemnări ale ambasadorului Franței în Imperiul Rus, Maurice Paléologue, referitoare la decizia generalului Mihail Alekseev ca armata română să îndrepte exclusiv efortul împotriva Austro-Ungariei

Sâmbătă, 5 august 1916

Generalul Alekseev, alăturându-se opiniei [exprimate de] generalul Joffre și de Briand, consimte ca efortul armatei române să fie exclusiv îndreptat împotriva Austriei; el acceptă deci ca operațiile împotriva Bulgariei să fie amânate; crede, de altfel, că aceste operații se vor declanșa de la sine. Insistă în sfârșit pentru ca să se pună capăt tergiversărilor lui Brătianu, să fie fixată, irevocabil, data la care armata română va trebui să intre în acțiune.

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial...*, vol. 1, p. 296]

15. 23 iulie/5 august 1916, București, Raportul atașatului militar francez, locotenent-colonel Maurice Després, referitor la mobilizarea trupelor și negocierile în vederea semnării convenției militare cu țările Antantei

Bucarest, 5 août 1916

Armée roumaine commence préparatifs. Réservistes des troupes de couverture ont été appelé hier et la mobilisation de ces troupes doit être terminée 25 juillet/7 août; mobilisation autres unités doit suivre.

Hier a eu lieu discussion entre Monsieur Bratiano et les Russes au sujet de convention militaire; négociations localisées sur certains points sont enfin entrées dans période plus claires; diverses questions, effectifs troupes russes, commandement etc. ont été réglées. Le seul article encore en discussion est article I. Président du Conseil voudrait voir libellé à peu près ainsi: „Roumanie s'engage attaquer Autriche-Hongrie au plus tard 10 jours après début offensive armée d'Orient.” A une demande de réduction de cette période à 7 jours, Président du Conseil a répondu qu'il serait peut-être possible de la diminuer mais qu'il ne veut prendre que les engagements qu'il était sur pouvoir tenus. En fait il estime à 10 jours temps nécessaire pour mobilisation et concentration complète armée roumaine et il compte sur armée d'Orient pour protéger ces opérations contre Bulgarie. Monsieur Bratiano a insisté pour que rien de compromettant tel que transport troupes russes en Dobroudja ne soit fait avant 25 juillet/7 août, fin mobilisation et concentration troupes de couverture.

Tant de la rédaction ci dessus que de parole du Président du Conseil, au cours de discussion il apparaît très nettement que l'offensive armée d'Orient domine toute la question. Président du Conseil exprime doute sur état préparation de cette armée et sa capacité offensive. Cette idée est naturellement entretenue par nos adversaires qui lui font ressortir que la présence de cette armée empêche nullement déplacement troupe turque et bulgares.

Després

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 316 cadre 1056-1059]

16. 7/20 august 1916, Salonic, Ordinele date de generalul Maurice Sarrail la conferința generalilor aliați

N° 50 – Ordres donnés le 20 août 1916 à la conférence des généraux alliés par le général commandant en chef

Le général informe les généraux de l'accord intervenu entre l'Entente et la Roumanie et signé le 17 août.

Cet accord comporte un engagement pris par ce pays de déclarer la guerre à l'Autriche-Hongrie mais non à la Bulgarie.

Une dépêche adressée au général Sarrail lui envoie les instructions arrêtées en conseil de guerre des Alliés. Il a pour mission d'attaquer l'armée bulgare le 20 août pour laisser toute liberté d'action à l'armée roumaine du côté bulgare les objectifs des armées alliées d'Orient seront déterminés ultérieurement.

La conception générale des opérations peut se résumer ainsi: effort offensif vers la gauche, effort défensif vers la droite.

1. A l'extrême gauche du front des Alliés le corps italien de Vallona (ainsi qu'il résulte d'une dépêche reçue du G.Q.G Français) commencera une action dans la direction de l'Est. Cette opération aura vraisemblablement pour premier effet de soulager l'action dirigée par les Bulgares contre les Serbes.

2. Essad Pacha doit débarquer à Salonique avec un millier d'Albanais qui seront intercalés entre le corps italien et la gauche serbe; aussitôt arrivé ce contingent aura pour mission de détruire les communications télégraphiques et téléphoniques entre Florina et Athènes. En attendant ce concours, le groupe des 600 Yougoslaves sera lancé dans la même direction vers la gauche serbe (commandant Rivet), si la discipline peut être rétablie. Les volontaires de Popovitch (1500) et les volontaires de Koritzza vivant sur le pays, opéreront également sur le flanc serbe.

3. Armée serbe. – La division du Danube est au contact vers Banica, la division du Vardar est en soutien de cette division, la division de la Drina attaquera la hauteur de Kaimakalan. Les divisions Choumadia, Timok, Morava, prendront part à l'action dans des conditions fixées par un ordre spécial déjà donné par le général Boyovitch¹. Les Serbes subissent une offensive dont le dessein, tel qu'il apparaît aujourd'hui, est de tourner leur gauche. Pour donner confiance à l'armée serbe, l'appuyer et la maintenir dans le mouvement en avant, une brigade française (colonel Fillonneau², 1° R. M. A. 175°, un groupe de 75 et un groupe de 65) sera envoyée vers le lac Ostrovo pour, éventuellement, agir à l'ouest du lac et vers le nord en renforcement de l'aile gauche serbe.

4. Le long de la rive droite du Vardar la 8° brigade de la 122° division attaquera vers Lumnitza soutenue si nécessaire par deux régiments de la 156°; sur la rive gauche l'autre brigade de la 122 (la 243 brigade) se limitera à une menace par son artillerie.

Les 22° et 26° divisions anglaises progresseront vers le nord. La 17° division coloniale appuyée par l'artillerie anglaise (Dub, cote 535 à l'ouest du lac Doiran), attaquera le petit Couronné (en neutralisant par une violente action d'artillerie la ligne des P) puis celui-ci enlevé l'artillerie française de cette division, aidée de l'artillerie anglaise, fera une préparation intense sur la ligne des P. La 57° division appuiera

¹ Petăr Bojović (1858-1945), general sârb, avansat în septembrie 1918 la gradul de mareșal. A luptat în războiul cu Imperiul Otoman (1876-1878), sârbo-bulgar (1885) și cele două războaie balcanice (1912-1913). În Primul Război Mondial a comandat Armata 1, fiind grav rănit. În ianuarie 1916, a preluat șefia Marelui Stat-Major sârb, pe care a păstrat-o până în iunie 1918, când a părăsit-o din cauza disputelor cu generalii aliați. A revenit în funcție în toamna anului 1918. În 1921 a fost investit șef al Marelui Stat-Major al armatei regatului sârbo-croato-sloven, dar în 1922 a trecut în rezervă.

² Etienne Honoré Fillonneau (1865-1945), ofițer francez, avansat general de brigadă în 1918 și general de divizie în 1924. Începând din 1926, a fost concomitent inspector general al genului și președinte al Comitetului tehnic al genului. Această ultimă funcție i-a permis să fie asimilat gradului de general de corp de armată. În dubla sa calitate, a avut o contribuție importantă la realizarea liniei fortificate „Maginot”, destinată să protejeze Franța împotriva unei agresiuni germane.

à droite cette opération par une marche sur le Belès qui est actuellement défendu par quatre régiments macédoniens.

5. Une brigade italienne ira immédiatement se placer en réserve derrière la 57e division (Q. G. à Snevce), son entrée en action devant autant que possible être évitée jusqu'à l'arrivée des munitions du parc d'artillerie italien qui n'est pas encore constitué à Salonique.

Ultérieurement et dès que possible, la division italienne remplacera la division Leblois et dirigera son offensive également sur le massif du Belès.

La 57e division sera alors portée vers la gauche serbe avec un régiment de cavalerie et le bataillon russe prêt à marcher, pour faire une opération vigoureuse dans le sens de la brigade Fillonneau, laquelle doit agir aussitôt arrivée à pied d'œuvre.

Le colonel Fillonneau partira de sa personne dès ce soir pour étudier ses emplacements et pour assurer immédiatement aux Serbes qu'il va les appuyer avec un contingent français.

6. Dans la région de la Strouma, la cavalerie anglaise gardera le contact, si possible, à l'est du pont de Kopriva. La ligne de la Strouma sera tenue:

1. Entre la droite de la 57 division et le pont d'Orljak inclus par la 28 division anglaise;

2. En aval du pont d'Orljak jusqu'au lac Tahinos par le détachement du colonel Descoins (deux régiments de cavalerie, un régiment d'infanterie, un groupe à cheval). La rive ouest du lac sera surveillée par la cavalerie Descoins appuyée d'auto-mitrailleuses.

3. Entre le lac Tahinos et la mer par la 8e brigade d'infanterie anglaise (27e division).

En réserve sur la route de Salonique à Sérès, la 10e division anglaise et la 81e brigade appelée d'Hortackeu.

[Général Sarrail, *op.cit.*, p. 367-369]

17. 1916, Însemnări ale generalului Radu R. Rosetti despre planul de campanie al armatei române în vederea intrării în război

Trec acum la cele ce am spus despre operațiuni. Pentru ca planul nostru de operațiuni să se poată executa, trebuiau îndeplinite mai multe condițiuni, și anume:

- rușii să atace puternic la aripa noastră dreaptă, spre a ușura înaintarea acestei aripi românești și spre a țintui locului forțele adversare din fața lor, dacă nu a atrage alte forțe dușmane;

- armatele aliate de la Salonic să atace din vreme pe bulgari spre a-i sili să facă față spre sud;

- înaintarea armatelor noastre în Transilvania până la Mureș să se facă repede, pentru a sosi pe acel râu înainte de ajungerea pe dânsul a trupelor adverse luate eventual de pe alte teatre de război;

- trupele româno-ruse din Dobrogea să oprească atacul venind dinspre sud.

Cum vom vedea din narațiunea ce urmează, niciuna dintre aceste condițiuni nu a fost îndeplinită. În schimb, comandamentul german, judecând sănătos situațiunea, dându-și seamă că atacul principal și cel mai primejdios pentru Puterile Centrale era să fie cel îndreptat de noi în Transilvania și că avea nevoie ca să câștige timp până ce să se poată opune cu succes atacului sus-zis, a hotărât să dezlănțuie un atac bruscat asupra Dobrogei spre a atrage forțele noastre în acea parte.

Trebuie spus de pe acum că planul german a reușit pe deplin și că adversarii au avut în tot cursul operațiilor până-n iarna 1917 inițiativa operațiilor, impunându-ne voința lor.

[General Radu R. Rosetti, *op.cit.*, p. 104]

18. 4/17 august 1916, București, Convenția militară dintre România și puterile Antantei**Convenție militară între Franța, Marea Britanie, Italia, Rusia și România**

Între subsemnații:

1. Colonel M.F.M. Després, atașat militar la legația Franței la București;
2. Locotenent-colonel C.B. Thomson, atașat militar la legația Marii Britanii la București;
3. Locotenent-colonel L.G. Ferigo, atașat militar la legația Italiei la București;
4. Colonel A. Tatarinov, agent militar al Rusiei în România, autorizați în mod special de comandamentele supreme ale armatelor lor respective, pe de o parte,

Și excelența sa domnul Ion C. Brătianu, președinte al consiliului de miniștri, ministru de război al regatului României, pe de altă parte,

S-a convenit cele ce urmează:

Articolul I

Pentru a da urmare Tratatului de Alianță încheiat la 4/17 august 1916 între Franța, Marea Britanie, Italia, Rusia și România, România se angajează, mobilizând toate forțele sale terestre și maritime, să atace Austro-Ungaria cel mai târziu la 15/28 august 1916 (opt zile după ofensiva de la Salonic). Operațiunile ofensive ale Armatei Române vor începe chiar în ziua declarării războiului.

Articolul II

De la semnarea prezentei Convenții și pe durata mobilizării și concentrării Armatei Române, Armata Rusă se angajează să acționeze în mod deosebit de energic pe întreg frontul austriac, în scopul de a asigura operațiunile române sus-menționate. Această acțiune va fi deosebit de ofensivă și viguroasă în Bucovina, unde trupele ruse vor trebui să-și păstreze, mai mult sau mai puțin, pozițiile lor, ca și efectivele lor actuale.

Începând cu 12/25 august 1916, flota rusă va trebui să asigure securitatea portului Constanța, să împiedice orice debarcare de trupe dușmane pe țărmul românesc și orice incursiune pe Dunăre în amonte de gurile acestui fluviu.

La rândul ei, România va recunoaște Flotei ruse de la Marea Neagră dreptul de a folosi portul de război Constanța și de a lua măsurile necesare împotriva flotei submarine inamice. Navele de război ruse care se vor servi de Dunăre, atât pentru a garanta râurile, cât și pentru a da concurs Armatei și Flotei Române și vor coopera pe acest fluviu cu escadrila de monitorare române. Detaliile acestei cooperări vor fi stabilite conform articolelor prezentei Convenții.

Articolul III

Rusia se angajează ca, în momentul mobilizării Armatei române, să trimită în Dobrogea două divizii de infanterie și o divizie de cavalerie pentru a coopera cu Armata Română împotriva Armatei Bulgare.

Aliații se angajează să devanseze, cu cel puțin opt zile printr-o ofensivă categorică a Armatelor de la Salonic, intrarea în război a României, cu scopul de a facilita mobilizarea și concentrarea tuturor forțelor militare române. Această ofensivă va începe la 7/20 august 1916.

Dacă în timpul operațiunilor militare, Puterile Aliate, după înțelegerea între Statele Majore respective, vor fi determinate să-și sporească sprijinul lor militar, cooperând cu Armata Română, această mărire de forțe nu va modifica cu nimic prevederile convențiilor încheiate.

Articolul IV

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia se angajează să furnizeze României muniții și materialul de război ce vor fi transportate de vase românești sau aliatare și tranzitate prin Rusia.

Aceste livrări și transporturi vor trebui să fie efectuate astfel încât să asigure sosirea în România în flux continuu a unui minimum de 300 t pe zi, calculat la o lună de transport.

În cazul în care Aliații vor avea la dispoziția lor noi căi de acces facilitând tranzitul munițiilor, România va putea beneficia de ele.

Articolul V

Aliații se angajează, de asemenea, să furnizeze României, în limita posibilului, cai, anvelope, medicamente, articole de subzistență și de dotare pe care ea le va cere în cantitățile și categoriile ce vor fi stabilite de comun acord.

Articolul VI

Aliații vor pune la dispoziția României personalul tehnic necesar pentru fabricarea în țară de muniții și de material de război.

Articolul VII

De la încheierea prezentei Convenții, Statele Majore ale Armatei româno-ruse, ca și Statul Major al Armatei de la Salonic se vor pune de acord pentru a stabili modalitățile cooperării lor.

Acordul în timpul operațiunilor militare ale Armatei Româno-Ruse sau orice schimbare, lămurire și suplimentare în vederea unei legături permanente se va stabili la Cartierul General respectiv, așa cum s-a arătat mai sus.

Articolul VIII

Cooperarea Armatei Aliate nu presupune subordonarea uneia din părțile contractante celeilalte; ea nu presupune decât libera acceptare a dispozițiilor și a modificărilor determinate de situația generală, de necesitățile impuse de scopul urmărit și de camaraderia de arme.

Articolul IX

În principiu, trupele regale române și trupele imperiale ruse își vor păstra Comandamentul lor propriu, zona lor de operațiuni distinctă și o independență totală în conducerea operațiunilor. Linia de demarcație între cele două Armate va trece de la Vatra Dornei prin Bistrița și văile râurilor Șieu și Someș până la Debrețin. Țelul principal al acțiunii române în măsura în care o va permite situația militară la sud de Dunăre va fi Transilvania, pe direcția Budapestei.

Trupele ruse prevăzute la articolul III, destinate să coopereze cu Armata Română, se vor afla sub ordinele Comandamentului Suprem al Armatei Române.

În cazul în care contingentul trupelor ruse care operează la sud de Dunăre va fi considerabil sporit, astfel încât să fie de putere egală sau superioară celei a trupelor române cu care el cooperează, acest contingent va putea constitui, la ieșirea din teritoriul român, o armată independentă ce va fi plasată sub ordinele Comandamentului Suprem Rus. În acest caz, această armată acționând în afara teritoriului român, va trebui să aibă o zonă de operațiuni distincte și va fi condusă după directivele Comandamentului Suprem Rus, conformându-se în întregime planurilor celor două Cartiere Generale pe bazele stabilite mai sus.

Dacă, în vederea scopului urmărit, trebuie să aibă loc operațiuni militare cu forțe combinate româno-ruse, comanda acestor forțe va fi indicată de zona respectivă de operațiuni. Toate ordinele și instrucțiunile referitoare la conducerea acestor operațiuni vor fi emise în România și în Rusia.

Articolul X

În principiu, în teritoriul național, ca și în teritoriul ocupat de Armata uneia din părțile contractante, armatele celeilalte părți contractante nu vor putea pătrunde decât dacă interesul general și țelul comun o vor cere și cu consimțământul scris și prealabil pentru fiecare caz în parte.

Articolul XI

De fiecare dată când, în cursul operațiunilor, Armatele Aliate se vor afla în necesitate – pentru transportul de trupe, provizii și furnituri militare – de a folosi una sau mai multe căi ferate de pe teritoriul statului aliat, folosirea va fi stabilită pentru fiecare caz în parte de delegații Marilor Cartiere Generale Aliate.

Administrarea, organizarea de transporturi și aprovizionarea cu resurse locale vor reveni în toate cazurile autorităților teritoriale.

Articolul XII

Prizonierii, prada de război și trofee luate de una din Armate [le] vor aparține. Prada de război luată în luptele în comun și pe același câmp de bătaie va fi împărțită proporțional cu efectivele care vor fi luat parte. Totodată, pentru a facilita aprovizionarea Armatei Române, Comandamentul Imperial rus va ceda acesteia materialul de război și munițiile cuprinse în această pradă mixtă, de care ea ar avea o nevoie urgentă.

Articolul XIII

Pentru a coordona acțiunile Armatei Române, Rusă și Aliată și pentru a atinge mai sigur scopurile militare, un reprezentant al Armatei Române, ajutat, dacă este necesar, de un număr de ofițeri adjutanți, trebuie să se aplece la Cartierele Generale Rus și Aliat în momentul începerii operațiilor militare române. De asemenea, reprezentanți ai Armatei Rusă și Aliate și adjutanții lor, trebuie să se aplece la Cartierul General al Armatei Române.

Cartierele Generale ale Armatei Cooperante trebuie să se informeze reciproc și în timp util asupra conjuncturilor militare, repartizării forțelor și desfășurării operațiilor.

Articolul XIV

Dacă în timpul operațiilor survin situații care cer luarea unor măsuri noi și ridică probleme neprevăzute în prezenta Convenție, toate problemele vor fi tratate la fiecare Cartier General cu delegatul Armatei Aliate, dar nu vor fi definitive decât după un acord al Comandamentelor Supreme.

Articolul XV

Pentru a putea lua din timp măsurile pregătitoare la începutul operațiilor, părțile contractante vor trebui să se înțeleagă asupra planului de acțiune militară înainte de ziua începerii ostilităților de către Armata Română.

Articolul XVI

Pentru a putea lua din timp măsurile pregătitoare la începutul operațiilor, părțile contractante vor trebui să se înțeleagă asupra planului de acțiune militară înainte de ziua începerii ostilităților de către Armata Română.

Articolul XVII

Problema armistițiilor va fi hotărâtă de comun acord de către Comandamentele Supreme ale Armatei Cooperante.

Articolul XVIII

Prezenta Convenție va rămâne în vigoare din ziua semnării până la pacea generală.

Făcută în cinci exemplare la București, 4/17 august 1916.

Atașatul militar al Franței: M. Després

Atașatul militar al Marii Britanii: C.B. Thomson

Atașatul militar al Italiei: L. Ferigo

Agentul militar al Rusiei: colonel A. Tatarinov

[*România în Războiul Mondial (1916-1919)*, volumul 1 Documente – Anexe, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934, p. 11-14]

19. August 1916, Paris, Însemnări ale generalului Vasile Rudeanu despre fazele pregătirii armatei române pentru intrarea în război

În rezumat, pregătirea armatei române de război¹ a trecut prin patru faze:

Prima fază: de la 21 februarie 1916, când germanii au dezlănțuit gigantica lor ofensivă pentru cucerirea Verdunului, până la 15 mai 1916, fază în care Antanta nu se preocupă, nici măcar nu vorbește de pregătirea armatei române de război.

¹ Privită din perspectiva interesului manifestat de Franța față de această problemă (n.n.).

A doua fază: de la 15 mai până la 30 mai 1916, când pe malul drept al Meusei ofensiva germană se apropia de Verdun. Franța, recunoscând importanța ce putea avea intervenția armatei române în război, a luat singură în mână, și împotriva vederilor potrivnice ale aliaților săi, cu un mare avânt, sprijinirea armatei române de război.

Faza a treia: de la 30 mai până la 8 iulie 1916, când Franța, față de surprinzătoarele mari succese inițiale ale ofensivei ruse începute la 4 iunie 1916 și în urma intervențiilor diplomatice ale aliaților săi, frânează sprijinirea armatei române de război.

Faza a patra: de la 8 iulie 1916 până la intrarea armatei române în război, când ofensiva germană înaintase și ajunsese la 4 kilometri de Verdun și Franța, cvasi-singură, în cea mai mare grabă și cu toate posibilitățile sale, caută să desăvârșească pregătirea armatei române ca să poată începe imediat războiul și apoi să-l ducă atât timp cât avea să țină.

Pe de altă parte, din punctul de vedere al desfășurării războiului, pe frontul de la Verdun apar două perioade: perioada războiului defensiv, dus de armata franceză singură, cu un eroism sublim, până la intrarea armatei române în război; perioada războiului ofensiv dus de Franța împotriva armatei germane la Verdun, care trecuse la defensivă îndată după intervenția armatei române în război.

Deci intervenția armatei române în război răsturnase complet situația războiului pe frontul de la Verdun.

[General Vasile Rudeanu, *op.cit.*, p. 171]

20. 13/26 august 1916, București, Ordinul Marelui Stat-Major către Corpul 1 armată prin care se precizează modul de acțiune al grupurilor de acoperire

MINISTERUL DE RĂZBOI
Secția 3 – Biroul 6
13 august 1916

MARELE STAT-MAJOR
Nr. 2765

către
CORPUL 1 ARMATĂ

Din ordinul d-lui președinte al Consiliului și ministru de război, cu onoare sunteți rugat a dispune ca grupurile de acoperire de pe frontiera Transilvaniei să treacă granița, prin surprindere, în seara zilei de 14 august a.c., la ora 9 p.m. și să înainteze cu energie, respingând eventuale forțe inamice, așa ca să caute a ajunge pe liniile mai jos arătate:

Detășamentul Olt-Lotru (inclusiv Grupul Titești):

Grupul Olt-Titești pe linia: Sebeșul Inferior–Porcești–Wartberg–Tălmăciu–Dealul cu Pini, cota 652;

Grupul Lotru pe linia: Vârful Brâncului cota 1578–Fundul Râului (Susani).

Grupul de acoperire Jiul, pe linia: Chiciora cota 925 (3 km nord-est de Livezeni)–Muntele Cărbuni la nord de Aninoasa–Muntele Cărbuni la nord de Vulcan (Harta 1:100 000).

Odată ajunse pe aceste linii sau, dacă eventual, forțe superioare inamice le-ar opri înainte de a ajunge la ele, în pozițiunile atinse, grupurile se vor întări cât mai puternic, știind că vor trebui să păstreze aceste pozițiuni contra oricărui atac mai multe zile (cel puțin 10 zile), pentru a permite ulterior debușarea coloanelor ce se adună înapoia lor.

Pentru a putea executa, în bune condițiuni, operațiile arătate mai înainte, trebuie ca trecerea graniței să se facă simultan.

În acest scop este nevoie ca, în ziua de 14 august, să se treacă de la situația actuală de staționare a grupului de acoperire la o situație inițială pregătitoare de atac. Această situație se va hotărî de comandamentul Corpului 1 Armată pentru fiecare grup și în grup pentru fiecare coloană; ea va fi aleasă după teren, astfel ca fiecare coloană să aibă de parcurs până pe frontieră încă circa două ore de marș.

În această situație pregătitoare de atac, coloanele se vor găsi în ziua de 14 august la ora 5 p.m., printr-un marș de exercițiu, ordonat de comandament.

De asemenea, comandamentul va dispune ca la aceeași dată și oră grupul de acoperire al Diviziei 1 să ocupe pozițiunea: Cireșu (Negrușă)–Bunoicalovița–Vârciorova, pe care va rezista până la noi dispozițiuni unui eventual atac inamic în condițiunile arătate mai înainte.

Va lăsa:

a) Două batalioane și artileria grea spre Turnu Severin, pentru asigurarea flancului și spatelui;

b) Batalioanele 4 din Regimentele 17, 57 și 31 Infanterie pe actualele lor pozițiuni.

Comandamentul va îngriji ca, la numitul marș de exercițiu, diferitele coloane să fie astfel cum s-a arătat în planul de ofensivă, înaintat de comandament Marelui Stat-Major, cu nr. 80 din 6 mai 1916, ținându-se seamă însă de trupele cu care s-au întărit grupele de acoperire ulterior. Trupele să fie prevăzute cu hărțile necesare, să fie echipate și înzestrate cu toate cele trebuincioase pentru luptă (echipe de grenadier). Coloanele să fie însoțite de călăuze, care cunosc bine drumurile spre frontieră și localitățile din vecinătate de dincolo. Coloanele care înaintează în apropierea unei căi ferate vor pune imediat stăpânire pe toate lucrările de artă: poduri, tuneluri, stațiuni. Aceste coloane vor fi însoțite de câte o echipă de ingineri, lucrători de la căile ferate, pionieri și o secție de telegrafie. Trupele vor respecta proprietatea locuitorilor pașnici de dincolo, în special a românilor.

Ordinul de înaintare din situațiunea pregătitoare se va întocmi de comandamentul Corpului 1 Armată pentru fiecare coloană și se va înmâna fiecărui comandant de coloană în ziua de 14 august, în plic închis, cu mențiunea pe plic: *a se deschide la ora 5 p.m.*

Comandamentul este rugat a lua măsuri:

1. Pentru a asigura legătura între acțiunea diferitelor grupuri;
2. Pentru organizarea grabnică a convoiurilor auxiliare și de munte;
3. Pentru evacuarea răniților și prizonierilor;
4. Pentru reînprospătarea munițiilor;
5. Pentru hrănirea trupelor în ziua de 14 august, ora 3 p.m., se va da trupelor rație îndoită;
6. Cu începere din ziua de 14 august, ora 3 p.m., se va opri orice circulație pe șoselele și drumurile (poteci) ce duc la graniță, de la 20 km depărtare de ea;
7. Se vor ocupa prin posturi militare toate oficiile telefonice, cu începere din ziua de 14 august, ora 1 p.m.

p. MINISTRU,

p. ȘEFUL MARELUI STAT-MAJOR

General de brigadă DUMITRU ILIESCU

Șeful Secției 3

Colonel IOAN RĂȘCANU

[*Marele Cartier General al Armatei Române. Documente. 1916-1919*, coordonator general de corp de armată Dumitru Cioflină, Editura Machiavelli, București, 1996, p. 61-62]

21. 14/27 august 1916, Soveja, Însemnări ale locotenentului Alexandru D. Madgearu¹ referitoare la starea de spirit în ajunul mobilizării

Dimineață, sculându-mă mai devreme ca de obicei, plec spre popotă. Îl văd pe Dl Colonel Botea foarte grăbit că-mi spune: Madgearu, dă ordin la telefon la jandarmi să întoarcă imediat din drum [de] la trenul Tișiții² pe toți soldații și ofițerii. N-are răbdare și umblă de colo până colo trimitând pe toți la gară, ofițer de serviciu, sergent etc. La ora 8, toți comandanții de companie la ordin la Dl Colonel.

[Ora] 8 Domnilor... Efectele, echipamentul, armament, hrana de rezervă, pâine pe două zile. Întreținere de război, scripte de campanie etc. etc. [Ora] 10.30. Masa trupei. [Ora] 11. Masa ofițerilor. [Ora] 12. Raportul, plecarea. Regimentul trebuie să ocupe până deseară la ora 9 poziția inițială la frontieră. Eu urmam să plec la Tulnici³ să primesc rechizițiile de la Căpitan[ul] Popescu, delegatul Brigăzii. Dl Căpitan] Popescu C. primește ordin ca d-lui să fie la frontieră d[upă] a[miază] la ora 3, iar rechizițiile să le primesc tot eu.

Masa trupei. În sat, zarvă mare. Emoție pretutindeni. Femeile stau mirate în porți de mișcarea asta neașteptată. Pe toți i-a înlemnit o clipă spaima de necunoscut. Treptat însă pe fețele tuturor bucuria revine după atâta vreme de încordare. Bine că a dat Dumnezeu ca să pornim și noi războiul de mult așteptat. Pregătesc bagajele. O mulțime de mărunțișuri de prin casă le strâng în grabă prin ladă și desagi. La masă. Emoții pe toată linia. Familiile ofițerilor. D-na Căpitan Sava cu mama D-sale și cu fina noastră Aurora. D-na Topescu. Col. Botea, Grigoriu etc... sunt venite cu toate. Nimeni nu mănâncă cum trebuie. Se ridică Dl Colonel Botea. Arată însemnătatea clipei mult așteptate pentru desrobirea neamului: „...Să pornim cu voieșie, D-lor. Lăsăm familii cu durere, dar și cu bucurie, căci mergem într-un împlinirea sfântului ideal. Vor pica mulți din noi. Vă văd plângând, mame, frați, surori, soții, copii. Lacrimile voastre calde vor fi candelile veșnic aprinse pentru noi ce ne vom odihni sus în ceruri. Ora despărțirii a sosit”. Pahare cu șampanie se ciocnesc în urări de sănătate, stropite cu lacrimi de emoție.

Apelul general. Raportul. Binecuvântarea preotului. Surpriza D-rei Grigoriu cu fotografiile. Flori și buchete în piepturi. Plecăm. Lacrimi și urări. Îmbrățișări calde. La marginea satului.

La Tulnici eu fac rechiziționarea cailor de tracțiune. Către seară se aud câteva bubuituri. Tunuri, zic unii. La 9 ½ un băiat sosit de la frontieră aduce știrea că Românii au trecut granița⁴. Un ofițer rănit și un plotonier mort, Marin Costică. Poposesc la Cărciuma lui Bășnuță. Într-o odăiță mănânc două ouă și o friptură. Mă culc. Clopotele sună tânguios în miezul nopții. Pe drum chiuie flăcăii.

[Arhiva personală Alexandru Madgearu]

¹ Alexandru D. Madgearu s-a născut la Focșani la 31.10.1892. A absolvit Școala de Infanterie de la București la 25.06.1913 și a fost repartizat la Regimentul 10 Putna din orașul natal. La 01.07.1916 a fost avansat locotenent, comandant al companiei 10 din batalionul 2. La 01.09.1917 a fost avansat căpitan. Pentru faptele sale de arme din campaniile 1916 și 1917, a primit decorațiile: „Coroana României”, cu spade, în grad de cavaler, Ordinul rus „Sfântul Stanislav”, clasa III, cu spade și funtă, Ordinul „Steaua României”, cu spade în grad de cavaler și panglica Virtutea Militară, „Crucea comemorativă”, „Medalia Victoriei”. În februarie-aprilie 1918 a fost detașat la Corpul Voluntarilor Ardeleni, iar în mai 1919 a fost transferat în Regimentul 108. Ulterior a fost încadrat la Școala de Infanterie nr. 2 de la Sibiu și la Regimentul 92 Orăștie. A participat și la al Doilea Război Mondial, ca adjunct al comandantului Regimentului 92. A decedat la București la 25.06.1980.

² Gară a liniei feroviare forestiere a Societății „Tișița”.

³ Sat situat la poalele Munților Vrancei, pe valea râului Putna.

⁴ Trecerea frontierei s-a făcut simultan la ora 21 a zilei de 14/27 august, prin 17 puncte, de către grupurile de acoperire ale Armatei 1, 2 și Nord, conform Planului de campanie „Ipoteza Z”. (R.P.R.M. 1987, p. 216-245, 267-272)

22. 15/28 august 1916, București, Armata română la pace și la mobilizare (structuri organizatorice, efective, material de război)

1. Armata pe picior de pace în August 1916

În August 1916, armata română pe picior de pace avea următoarea organizare:

a) 2 divizii de cavalerie, compuse fiecare din:

3 brigăzi roșiori a 2 regimente, a 4 escadroane și 1 secție de mitraliere (2 piese), 1 divizion artilerie călăreață (3 baterii).

b) 5 corpuri de armată, compuse fiecare din:

2 divizii,

1 comandament teritorial al corpului de armată având sub ordine 8 regimente infanterie a 3 batalioane și 1 companie mitraliere (4 piese) și 1 regiment artilerie de câmp (6 baterii tunuri 75 mm și 2 baterii obuziere 120 mm Md. 901)

1 brigadă călărași (a 2 regimente călărași a 4 escadroane și 1 secție mitraliere a 2 piese),

1 regiment obuziere 105 mm (a 6 baterii),

1 batalion pionieri,

Servicii.

c) Fiecare divizie (1–10) se compunea din:

1 batalion vânători cu 1 secție mitraliere (4 piese),

1 brigadă infanterie a 2 regimente, a 3 batalioane și 1 companie mitraliere (4-6 piese),

1 brigadă artilerie a 2 regimente tunuri de câmp, a 6 baterii.

d) La dispoziția Ministerului de Războiu:

Brigada grăniceri (2 regimente a 3 batalioane),

Corpul jandarmi rurali (34 companii),

Batalionul jandarmi București.

2 brigade artilerie grea, a 2 regimente, cu un total de 32 baterii grele (15 baterii tunuri 105 mm Md. 91, 6 baterii tunuri 120 mm franceze¹), 2 baterii obuziere 150 mm Md. 912, 2 baterii tunuri 150 mm Md. 85 pe șasiu și Md. 87 marină, 2 baterii tunuri 152,4 mm, 1 baterie tunuri 155 mm, 1 baterie tunuri 210 mm, 1 baterie mortiere 210 mm, 2 baterii tunuri 87 Md. 1880 .

1 divizion tunuri munte 75 mm (4 baterii),

1 regiment tunuri munte 63 mm (6 baterii),

1 regiment căi ferate, 1 regiment pontonieri și 1 batalion specialități cu 1 companie aerostație,

Cetatea București,

Regiunea întărită Focșani-Nămoloasa-Galați,

Corpul de aviație (4 escadrile),

Divizia de Dunăre (4 monitoare și 8 vedete),

Divizia de mare.

Forța totală a armatei de pace era de: 256 batalioane (cu 413 mitraliere), 88 escadroane (cu 40 mitraliere) și 236 baterii, cu un efectiv total de 8 575 ofițeri și elevi, 127 085 reangajați și trupă și 33 112 animale. [...]

2. Forțele mobilizate la 15 august 1916

La 15 august 1916, România a mobilizat:

Marele Cartier General,

4 comandamente de armată,

¹ Organizate până în septembrie 1916. (n.a.)

6 comandamente de corp de armată (I, II, III, V, VI și VII)¹,
 2 divizii de cavalerie,
 20 divizii de infanterie. La 25 august, din unități luate de la diviziile 3, 4, 5 și 6 s-au constituit încă două divizii (21 și 22), iar din Detașamentul Olt-Lotru s-a constituit Divizia 23.

1 brigadă grăniceri,
 5 brigăzi călărași.

Artileria grea: 2 brigăzi a 2 regimente, cu un total de 32 baterii.

Artileria de munte: 1 divizion cu 4 baterii tunuri munte 75 mm și 1 regiment cu 6 baterii tunuri munte 63 mm și 3 baterii tunuri 57 mm.

Artileria antiaeriană: 113 tunuri.

Artileria capetelor de pod Turtucaia, Silistra și Cerna-Vodă (26 baterii și 52 turele de 37 mm și 53 mm; vezi Anexa 16).

Artileria de poziție (20 baterii; vezi Anexa 16 și 20).

Trupe de geniu: 1 regiment cai ferate, 1 regiment pontonieri, 1 batalion specialități cu 1 companie aerostație.

Aviația: 4 escadrole, cu un total de 28 avioane.

Corpul automobilelor.

Marina militară: 2 escadre de Dunăre.

Cetatea București și Regiunea întărită F. N. G.

Etapele corpurilor de armată (I–V) și ale diviziilor 11–16.

Etapele de armată și cele la dispoziția M.C.G.

Părțile sedentare și formațiunile din zona interioară.

Totalul forțelor mobilizate de România la 15 august 1916 era:

366 batalioane cu 413 mitraliere de câmp și 161 mitraliere de poziție ² (146 batalioane active ale reg. 1-40; 120 batalioane cadre ale reg. 41–80; 80 batalioane IV teritoriale ³) și 20 batalioane miliții.

104 escadroane cu 40 mitraliere.

379 baterii (55 baterii tunuri 53 mm și 57 mm de infanterie, 233 baterii de câmp, 13 baterii de munte, 32 baterii grele, 20 baterii de poziție, 26 baterii fixe ale capetelor de pod Turtucaia, Silistra și Cerna-Vodă și 113 tunuri antiaeriene).

Efectivul total mobilizat a fost de: 19 843 ofițeri și elevi, 813 758 reangajați și trupă și 281 210 cai, din cari:

15 949 ofițeri și 642 139 trupă constituiau armata de operațiuni;

3 894 ofițeri și 191 619 trupă în zona interioară (stabilimente și părți sedentare).

Armata de operațiuni cuprindea:

13 561 ofițeri și 562 847 trupă: armata operativă.

681 ofițeri și 20 241 trupă: garnizoana cetăților.

1 707 ofițeri și 59 051 trupă: trupe și servicii de etapă.

Armata operativă cuprindea:

11 890 ofițeri și 511 000 trupă combatanți;

1 671 ofițeri și 51 000 trupă servicii.

În afară de efectivul mobilizat, se mai dispunea încă de 420 870 oameni disponibili a fi mobilizați, și anume:

82 993 instruiți disponibili;

102 117 dispensați recuperați;

¹ Comandamentul C.4.A. a devenit Comandamentul Armatei de Nord. (n.a.)

² Mitralierele de poziție (franceze 8 mm) la capetele de pod. (n.a.)

³ Al 4-lea batalion al Reg. 1-80 infanterie. (n.a.)

25 900 scutiți revizuiți și găsiți apti;
59 860 contingentul 1917;
150 000 (circa) tineri între 18–20 ani.

Disponibilul total pentru mobilizare – 1 234 000 oameni – reprezenta 15% din populația totală a țării și 30% din populația bărbătească.

Efectivul mobilizat reprezenta 2/3 din disponibilul de mobilizare, rămânând 1/3 ca rezervă de alimentare.

Armata de operațiuni forma 3/4 din efectivul mobilizat, iar restul de 1/4 era efectivul stabilimentelor și părților sedentare din zona interioară.

Din totalul armatei de operațiuni: 5/6 erau unitățile operative, iar 1/6 trupele cetățitorilor și etapelor.

Din armata operativă, 9/10 erau trupe combatante, iar 1/10 servicii divizionare, de corp de armată și de armată.

Efectivele pe arme ale trupelor combatante erau:
Cartiere generale: 600 ofițeri și 2 820 trupă (0,4%).
Infanteria: 8 116 ofițeri și 413 839 trupă (81%).
Cavaleria: 772 ofițeri și 21 037 trupă (4%).
Artileria: 1 763 ofițeri și 47 046 trupă (9%).
Trupe de geniu: 375 ofițeri și 18 844 trupă (4%).
Aviația: 40 ofițeri și 1 000 trupă (0,2%).
Marina: 206 ofițeri și 2 070 trupă (1%).
Jandarmi: 18 ofițeri și 2 070 trupă (0,4%).

Față de efectivul de pace (127 000) efectivul mobilizat (813 000) era de 6 ori mai mare.

În tabelul Anexă Nr. 15 [nu se publică] se arată:

Complimentul de mobilizare în ofițeri, trupă, batalioane, escadroane și baterii.

Creșterea efectivului de pace, a complimentului de mobilizare și a efectivului mobilizat de la 1910 până la 1916.

Din acest tabel se vede că, sub raportul efectivelor și al numărului de unități tactice, armata mobilizată în 1916 era simțitor mai mare ca cea mobilizată în 1913. Efectivul ofițerilor sporise cu 78%, al trupeii cu 74%; numărul de batalioane cu 47%, mitralierile cu 150%, escadroanele cu 1%, iar bateriile cu 90%.

[*România în războiul mondial 1916-1919*, volumul I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934, p. 56-60]

23. 1916, București, Însemnări ale generalului Radu R. Rosetti despre personalitățile militare susceptibile de a ocupa funcția de șef al Marelui Stat-Major

Vin acum la persoana șefului de Stat-Major [General] și aș vrea să nu fiu greșit înțeles. Fusesem elevul lui Iliescu atât în Școala Militară de Artilerie și Geniu, cât și în Școala Superioară de Război. Servisem sub ordinele sale la Corpul 2 armată și la Inspectoratul General al Armatei. Îl văzusem muncind cu destoinicie la Ministerul de Război. Și deși nu mai aveam aceeași admirație nemărginită și aceeași încredere oarbă într-însul pe care o avusesem, credeam sincer că era, dacă nu cel mai capabil, dar desigur unul dintre cei mai capabili generali ai noștri, prezentând și folosul că se bucura de încrederea Regelui și de cea a lui Brătianu.

De multe ori m-am întrebat de atunci încoace și, când scriu aceste rânduri, mă întreb din nou, cine putea fi numit în locul lui Iliescu, el având contra lui nu numai neîncrederea șefilor

politici din opozițiune, Marghiloman, Nicu Filipescu și Take Ionescu, dar și a unor oameni de bine, strâns legați prin prietenie de Brătianu, ca G. Văsescu¹ spre pildă, ca și gelozia și invidia multor generali.

Alți șefi care erau socotiți destoinici de unii sau de alții dintre acei ce aveau cuvânt de spus sau își arogaseră acest cuvânt erau:

Generalul Al. Averescu. Acesta era susținut de Take Ionescu și de Nicu Filipescu, dar nu avea încrederea Regelui, nici a lui Brătianu și nici a multor generali și ofițeri superiori. De altfel nu voia a fi șef de Stat-Major al Regelui, dar nu credea că postul de comandant de căpetenie nu i se cuvenea.

Desigur că Averescu avea cunoștințe militare, că cunoștea bine serviciul de stat-major. Sotesc, după multă gândire, că, îndepărtat de anumite influențe politice și cu un șef știind a-și impune voința, ar fi putut să fie un șef de stat-major acceptabil. Așa cum era însă și în circumstanțele de atunci a arătat că cea mai bună definiție a lui este aceea dată de unul din soldații lui [Joseph Rudyard] Kipling² mareșalului Lord Wolseley³, definiție care, în traducere liberă, ar fi: privirea (grija) îi era îndreptată cu un ochi asupra cercurilor influente (politice) și cu celălalt asupra binecuvântatei sale persoane.

Generalul C. Coandă⁴, mult mai potrivit unui rol diplomatico-militar, cum a fost acela pe care l-a îndeplinit cu deosebită destoinicie ca reprezentant al armatei române la Marele Cartier General rus.

Generalii I. Culcer și Gr. Crăiniceanu. Au dovedit, mai ales al doilea, că nu au fost destoinici să comande o armată.

Generalul C. Hârjeu⁵ avea numai încrederea lui Marghiloman. Eu nu împărțeam păreriile celor care nu aveau nicio încredere într-însul. La arătarea mea că văzusem ce destoinic comandant de divizie fusese, mi se răspundea că poate a fost un bun comandant de divizie în timp de pace, dar că în orice caz nu ar fi putut comanda o unitate mai mare ca o divizie.

¹ Gheorghe Văsescu (1856-?), ofițer cu studii politehnice și de artilerie în Franța. Atașat militar în această țară, cu extensie în Belgia (1886-1889), în 1889 a fost pus în disponibilitate, trei ani mai târziu trecând în rezervă. A ocupat diverse funcții publice, cariera sa continuând în rezervă, până la gradul de colonel (noiembrie 1916). În timpul războiului a comandat Școala Militară de Artilerie și Geniu și a făcut parte din diverse comisii de recepție a materialului de artilerie.

² Joseph Rudyard Kipling (1865-1936), poet și prozator britanic, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în anul 1907. Este celebru mai ales datorită lucrării pentru copii *Cartea Junglei* (1894).

³ Garnet Joseph Wolseley (1833-1913), mareșal britanic de origine irlandeză, cu mare influență și prestigiu în armata britanică. A obținut succese militare în Războiul Crimeii, Sudan, Egipt, Birmania (Burma) etc. Într-o perioadă între 1895 și 1900 a fost comandantul-șef al forțelor britanice.

⁴ Constantin Coandă (1857-1932) a urmat cursurile școlii militare de la București și Iași (1875-1878). Datorită aptitudinilor militare, se face remarcant în timpul Războiului de Independență. În 1880 este trimis să urmeze cursuri universitare la Școala Politehnică din Paris, unde obține licența în matematică și la Școala de Artilerie din Fontainebleau. În 1888, maiorul Coandă este trimis ca atașat militar la Viena, apoi la Bruxelles, iar din 1892 devine aghiotant regal pe lângă principele moștenitor Ferdinand I. În 1902, Coandă este avansat la gradul de general de brigadă, îndeplinind funcțiile de inspector general al Artileriei (1904-1912). La Conferința de Pace de la București din 1913, Coandă este membru al delegației române. În vara anului 1916, este trimis ministru plenipotențiar pe lângă Marele Cartier General rus. După lovitura de stat bolșevică se transferă la Kiev, dar aici este arestat și condamnat la moarte, dar este salvat în ultimul moment de armata germană. A făcut parte din delegația română prezentă la Conferința de Pace de la Paris (1919), participând la semnarea Tratatului de la Neuilly cu Bulgaria, pe 27 noiembrie 1919. A fost prim-ministru al României în perioada 24 octombrie-29 noiembrie 1918. După război a intrat în Partidul Poporului ocupând fotoliul de președinte al Senatului în două rânduri (1920-1922; 1926-1927) și cel de ministru al Industriei și Comerțului (26 martie-14 iulie 1926)

⁵ Constantin Hârjeu (1856-1928), general și teoretician militar român. Genist de profesie, cu studii în România și Franța a scris *Istoria armei geniu* (1902) ce își păstrează valoarea. A fost ministru de război în două rânduri, între 14 octombrie 1912 și 31 decembrie 1913 în guvernul condus de Titu Maiorescu și 5 martie-24 octombrie 1918 în cabinetul Alexandru Marghiloman. Este autorul a două volume cu accente memorialistice *Studii și critice militare. Din învățămintele războaielor din 1913 și 1916-1918*, utile pentru înțelegerea epocii.

Generalul C. Christescu¹. Era mai bine pregătit ca Iliescu din punct de vedere strategic, tactic și ca ofițer de stat-major, nu din alte puncte de vedere. I se imputa o oarecare flexibilitate a caracterului și nu se bucura de încrederea factorilor determinanți. Fiind general tânăr, ar fi avut contra lui, ca și Iliescu, gelozia și reaua-voință a multor generali. Repet că, din punct de vedere pur operativ, socotesc că era superior lui Iliescu și, ca și Averescu, cu un comandant de căpetenie știind să-și impună voința ar fi putut să aducă servicii.

Generalul V. Zottu. Era șef de Stat-Major [General] nominal, din timp de pace și a fost menținut la mobilizare, dar tot ca șef nominal. El însă era un om de bine, cu simțământul onoarei foarte dezvoltat, cum a dovedit și prin sinuciderea sa după dezastrul de la Turtucaia.

Rămânea generalul C. Prezan², atunci comandant al Corpului 4 armată. Eu mă gândisem la dânsul, încă din 1914, pe temeiul celor ce-mi spusese despre dânsul colonelul I. Drăgălina³ (care-i fusese ajutor în Regimentul VII Racova nr. 25), pe temeiul celor ce văzusem în diferite inspecțiuni ale Principelui Ferdinand și la manevre și, mai ales, pe temeiul celor constatate cu prilejul examenului de maior, când prezidase comisiunea de examinare. Știam însă că, ori de câte ori i se vorbea de așa ceva, el refuzase hotărât și spusese că dorește să rămână în capul comandamentului său. Ulterior, a trebuit ordinul peremptoriu al Regelui ca să primească, în decembrie 1916, postul de șef de Stat-Major General. Dar generalul Prezan, deși apreciat de Rege, deși bine-cunoscut de Brătianu (căci fuseseră amândoi în același timp la Paris), era de obicei socotit, în urma multor ani cât servise ca adjutant regal, mai mult ca un general de salon. Nu se cunoștea de asemenea atunci nici marea valoare ca om și ca militar a șefului Biroului său de operațiuni, căpitanul I. Antonescu, nici faptul că generalul și căpitanul se completeau așa de bine și că puteau colabora atât de desăvârșit.⁴

¹ Constantin Christescu (1866-1923) a absolvit, ca șef de promoție, Școala Fiilor de Militari din Craiova (1886) și Școala de Ofițeri din București (1885-1887). A urmat apoi studiile în Franța, la Școala Politehnică din Paris (1888-1890), Școala de Aplicație de Artilerie și Geniu de la Fontainebleau (1890-1892), Școala de Război din Paris (1892-1894). A avut o carieră militară strălucită ajungând la gradul de general de corp de armată obținut în anul 1918. Între funcțiile deținute reținem: director al Școlii Superioare de Război (1910-1912); subșef al Marelui Stat-Major (1912-1913; 1914-1916); șef de stat-major al armatelor 2, 3 și „Grupului de armate de sud” (15 august–noiembrie 1916); comandant al Armatei de Nord (a IV-a) (noiembrie-decembrie 1916); subșef al Marelui Cartier General (decembrie 1916-iunie 1917). Între 1912-1916, în calitate de subșef al Marelui Stat-Major, a avut o contribuție foarte importantă la elaborarea planului de campanie, cunoscut sub numele de Ipoteza „Z”. La declanșarea mobilizării a primit funcția de șef de stat-major al Armatei 2, apoi a fost șef de stat-major al Armatei 3 și al „Grupului armatelor de sud” și comandant al Armatei de Nord (noiembrie-decembrie 1916). În perioada ianuarie-iulie 1917 a exercitat concomitent funcția de subșef al Marelui Stat-Major și comandant al Armatei 1. În timpul bătăliei de la Mărășești, generalul Christescu a fost înlocuit de generalul Prezan din funcția de comandant al Armatei, pretextul fiind un conflict cu generalul rus Alexandr Iosipovici Ragoza, comandant al Armatei 4 ruse. În locul lui a fost numit generalul Eremia Grigorescu. (Detalii în Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, Editura Militară, București, 2008) Generalul Christescu a fost șef al Marelui Stat-Major în perioadele 2 decembrie 1913-1 aprilie 1914; 1 aprilie- 28 octombrie 1918 și 1 aprilie 1920-9 mai 1923, dată la care a decedat.

² Constantin Prezan (1861-1943), general și mareșal (1930). În toamna anului 1916 a comandat Armata de Nord (IV) și grupul de armate ce a susținut bătălia Bucureștiului. La începutul lunii decembrie 1916 a fost numit șef al Marelui Cartier General Român, funcție în care a rămas până la 1 aprilie 1918. A revenit în fruntea acestei structuri la sfârșitul lunii noiembrie 1918, păstrând calitatea de șef al Marelui Cartier General până în martie 1920 (Detalii în Petre Otu, *op.cit.*)

³ Ioan Dragalina (16 decembrie 1860-24 octombrie 1916), general; ofițer format în armata austro-ungară din care demisionează în anul 1887. A trecut Carpații și s-a înrolat în armata română, unde a avansat până la gradul de general, obținut la 23 noiembrie 1915. La începutul războiului, a comandat Divizia 1 infanterie, apoi, la 11 octombrie 1916, a fost investit comandant al Armatei 1, în locul generalului Ioan Culcer. Rănit în defileul Jiului, a decedat la București, la Palatul Cotroceni, unde se înființase un spital pentru răniți, aflat sub coordonarea reginei Maria. (Virgil Alexandru Dragalina, *Viața tatălui meu Generalul Ioan Dragalina*, prefață Dumitru Roman, Editura Militară, București, 2009.)

⁴ Ion Antonescu (1882-1946), general și mareșal (1941), atașat militar în Franța (1922-1923), Marea Britanie și Belgia (1923-1926), director al școlii Superioare de Război (1931-1933), subșef al Marelui Stat-Major Român,

De aceea am fost unul dintre acei care au susținut numirea lui Iliescu. Brătianu însă, spre a nu crea prea multe nemulțumiri, l-a numit subșef.

Trebuie să spun că, foarte curând, Iliescu a arătat că, dacă era deștept, cult, inimos, dacă era un minunat profesor, un tehnician de înaltă valoare și un bun administrator înțelegător al nevoilor, nu era nici strateg, nici tehnician, cum nici nu era pe deplin familiarizat cu executarea serviciului de stat-major în război. Pentru mine a fost o grozavă deziluzie, cu atât mai grozavă cu cât avusesem iluzii mai mari.

Cred că absența omului cu sufletul curat și a ostașului destoinic din toate punctele de vedere care a fost (pe atunci locotenent-colonelul) Gr. Sârbu¹, grav bolnav în primele săptămâni ale războiului, a lipsit pe Iliescu, care avea într-însul o încredere pe deplin meritată, de colaboratorul care l-ar fi completat întrucâtva, lucrul ce nu s-a putut face de înlocuitorul lui Sârbu.

După Iliescu, din punct de vedere ierarhic, venea colonelul I. Rășcanu. Acesta a urmat să fie muncitorul sărguincios și destoinic ce fusese și înainte, gășind mereu soluțiuni momentane pentru a face față noilor situațiuni ce se iveau aproape zilnic. Nevoia zilnică de a face față incidentelor locale ce se produceau au făcut, cred, ca să scape din vedere oarecum planul general. El nu a stat mult la Marele Cartier General, fiind trimis să reprezinte comandamentul român la Conferința interaliată de la Chantilly, iar la întoarcerea din Franța, fiind mutat, după cererea sa, la o unitate ce era să meargă pe front. Pe timpul lipsei sale, care a ținut până ce am părăsit Marele Cartier General, a fost înlocuit de colonelul adjutant Paul Angelescu², o moară de cuvinte, cum îl supranumise, nu fără temei, colonelul V. Pétin³. Colonelul Angelescu era cu totul nepregătit și încurca treburile, cu atât mai mult cu cât luase o atitudine ostilă față de Misiunea franceză, cu care era nevoie să lucrăm în bună armonie. Însărcinarea dată acestui colonel a fost cu atât mai puțin potrivită cu cât, prăpăstios din fire, a fost chemat la acest serviciu tocmai pe vremea insucceselor noastre și a retragerii spre Moldova.

La rândul meu, dacă munceam cel puțin tot atâta cât munceau cei mai muncitori dintre camarazi, dacă am avut de câteva ori o vedere justă a situațiunii și a măsurilor de luat, cum se va vedea mai departe, n-am putut, cum n-a putut nici Rășcanu, să împlinesc lipsurile lui Iliescu. De altfel nici nu am putut să mă impun, cu toate „atuurile” de care dispuneam – susținerea Regelui și a lui Brătianu și ulterior aprecierea generalului Berthelot –, cum a reușit

---

delegat să conducă acest organism (1933-1934), ministru al Apărării Naționale (1937-1938), „conducător” al statului român și președinte al Consiliului de Miniștri (5 septembrie 1940- 23 august 1944). La începutul Primului Război Mondial a fost șef al biroului de operații al Armatei a 4-a (de Nord) și după numirea lui Prezan în funcția de șef al Marelui Cartier General, șef al secției operații, înlocuindu-l în această funcție pe maiorul Radu R. Rosetti. A fost judecat de Tribunalul Poporului (aprilie 1946) și condamnat la moarte pentru crime de război. Sentința a fost executată la 1 iunie 1946.

¹ Grigore Sârbu. A fost șeful de cabinet al generalului Dumitru Iliescu în perioada 1914-1916. El a fost înlocuit de maiorul, ulterior general, Toma Dumitrescu.

² Paul Angelescu (1872, Iași-1949), absolvent al Școlii Militare de Artilerie și Geniu (1890-1892) și al Școlii Superioare de Război (1901-1903). După obținerea gradului de ofițer a avut o carieră normală: locotenent (1895), căpitan (1901), maior (1909), locotenent-colonel (1913). Până la declanșarea războiului a îndeplinit diverse funcții, între care amintim ofițer în Marele Stat-Major, inspector de studii și profesor la Școala Superioară de Război (1907-1914). A fost colonel, avansat la 1 aprilie 1916 și numit adjutant regal. A comandat Școala Militară de Artilerie și Geniu (1916) și, pentru scurt timp, a fost șef al secției operații a Marelui Cartier General (1916). În bătălia de la Mărășești, a comandat Divizia 15 infanterie. General de brigadă (1917) și general de divizie (1919) a fost șef al Casei Militare Regale (1920-1921) și ministru de război în două rânduri (1927-1928; 1934-1937).

³ Victor Pétin (1872-1962), general de corp de armată francez. Cu gradul de locotenent-colonel (2 iulie 1915) și colonel (31 decembrie 1916) a fost șeful de stat-major al Misiunii Militare Franceze în România (22 septembrie 1916-31 decembrie 1917), adjunt al șefului Misiunii (1 ianuarie-16 mai 1918), atașat militar al Franței în România (6 mai 1919-20 martie 1923; 2 septembrie 1939-1 iulie 1940). A scris lucrarea *Le Drame Roumain (1916-1918)*, tradusă în limba română de Eugen Pelin (*Drama României*, Editura Militară, București, 2016).

ulterior Antonescu, mult mai bine înzestrat ca mine din punctul de vedere al artei comandamentului și cu însușiri firești mai militărești ca ale mele.

Am avut de altfel contra mea încă animozități din cele pe care mi le crease serviciul de la Inspectoratul General al Armatei. Apoi atitudinea mea dârză în conducerea Biroului de operațiuni nu mi-a făcut prieteni. Am fost acuzat că „bruschez” (*ipsis verbis*) pe comandanți la telefon. Dar ce era de făcut cu comandanți care plângeau la telefon, care adesea nu se gândeau decât la pielea lor, care vedeau mereu dezastrul peste tot și erau prăpăstioși în ceea ce spuneau? De ce n-am fost învinuit vreodată de a fi bruscat pe cineva de la Armata de Nord? De ce n-am avut cu Antonescu, cel puțin tot atât de dârț ca mine, măcar un schimb de cuvinte ceva mai viu?

[General Radu R. Rosetti, *op.cit.*, 101-104]

24. 15/28 august 1916, Însemnările generalului Alexandru Averescu despre audiența la regele Ferdinand și discuțiile cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu referitoare la situația militară a României de la începutul războiului

15. VIII. 1916

Prima zi de mobilizare. În fine, după patru zile de așteptare, am fost primit în audiență de Rege pentru „chestiunile militare”. Mi-a spus: Comandați Armata 2 și aveți ca Șef de Stat-Major pe Generalul Christescu. Este bine căci ați mai lucrat împreună. Aceasta a fost întreținerea asupra „chestiunilor militare”, încolo banalități și unele obicinuite aprecieri asupra persoanelor.

Din parte-mi, am arătat Regelui că este riscant să începem invaziunea, înainte de a ne fi concentrat forțele. Am spus Regelui că de la un român din Transilvania, fost ștafetă la Corpul XII de Armată austriac, aveam date precise asupra planului de operații al austro-germanilor împotriva noastră. Primul obiectiv: spargerea frontului pe Valea Oltului și apoi înaintarea până la Siretul de Jos, pentru a constitui frontul: Munții Moldovei, Siretul de Jos, Dunărea de jos. Înainte de plecare am întrebat pe Rege dacă crede că vom avea și trupe germane, mi-a răspuns că este convins că vom avea. Urări de izbândă etc. etc. și totul s-a terminat!

Trebue să notez aici încă două mici chestiuni cari pun în lumina adevărată starea de spirit a lui Brătianu. Cu ceva înainte de a fi introdus la Rege, sosește el și văzându-mă îmi spune că vrea să mă întrebe ceva, în patru ochi, și anume: pe cine preferi ca Șef de Stat-Major? Pe Generalul Christescu sau pe Generalul Stratilescu? I-am răspuns că pe Generalul Christescu. Nu știu însă ce față am făcut.

Cu două zile înainte, am avut aceeași întrebare din partea lui prin Locot. Colonel Nicolescu¹, i-am dat răspunsul și am primit peste o oră de la el, tot prin Lt. Col. Nicolescu, confirmarea, deci aprobarea alegerii mele.

Afară de aceasta, eri, odată cu apariția Decretului de mobilizare, a intrat în vigoare ordinea de bătae, iar în aceasta este deja trecut – imprimat – Generalul Christescu, ca Șef de Stat-Major, la Armata 2. Întrebarea ministrului de războiu era cel puțin de prisos.

A doua. Mă cheamă pe mine și pe Generalul Aslan și ne spune că ține foarte mult să nu se vorbească de operațiunile militare;² totuși ar dori ca vestea că 200 000 de ruși trec prin

¹ Eracle Nicolescu, șef al Biroului informații, apoi secretar general al Ministerului de Război (1917), prefect al Poliției Capitalei (1918-1930), comandant al Jandarmeriei (1930-1931).

² Mihail Aslan (1857-1936), general. *Studii: Școala Militară de Ofițeri*, București (1875-1877). *Grade*: sublocotenent – 16 iunie 1877; locotenent – 28 noiembrie 1889; căpitan – 8 aprilie 1884; maior – 15 februarie 1890; locotenent-colonel – 1 octombrie 1896; colonel – 10 mai 1901; general de brigadă – 10 mai 1908; general

Dobrogea să se răspândească prin toate mijloacele, cât mai mult. Și-a dat pe față sistemul. De altfel și Napoleon recurgea la asemenea mijloace, decât numai că atunci nu existau căi ferate, telefon, aviație!

La ora 1 jum. am pornit cu automobilul spre Craiova.

[Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, p. 142-143]

25. August 1916, Ipoteza „Z”. Planul de operații în vederea intrării României în război alături de Antanta împotriva Puterilor Centrale.

[MARELE STAT-MAJOR]

[August 1916]

Secția III
Secret

PROIECTUL DE OPERAȚIUNE ÎN VEDEREA UNUI RĂZBOI CONTRA PUTERILOR CENTRALE ȘI A BULGARIEI. ROMÂNIA ALIATĂ CU CVADRUPLA ÎNȚELEGERE

APLICAREA IPOTEZEI Z

CAPITOLUL I

SCOPUL RĂZBOIULUI ȘI MISIUNEA ARMATELOR ROMÂNE

Pag. 178-191

Ipoteza Z prevede întreprinderea unui război pe două fronturi operative, și anume:

- a) Pe Frontul de Nord–Nord-Vest contra Puterilor Centrale;
- b) Pe Frontul de Sud contra Bulgariei.

Scopul general al războiului ce vom întreprinde este realizarea idealului nostru național, adică întregirea neamului. Cucerirea teritoriilor locuite de români, ce se găsesc astăzi înglobate în monarhia austro-ungară, trebuie să fie fructul războiului.

Pentru atingerea acestui scop, majoritatea forțelor noastre, armatele 1, 2 și Nord, vor opera ofensiv în Transilvania, Banat și Ungaria, atacând în direcția generală Budapesta. Armata de Sud (3) va asigura libertatea de acțiune a grosului forțelor, apărând teritoriul național și respingând atacurile pe care le-ar întreprinde bulgarii dinspre sud.

---

de divizie – 1 octombrie 1914. *Funcții:* După absolvirea studiilor, a fost repartizat la Batalionul 2 vânători, unitate cu care a luptat în Războiul de Independență din 1877-1878 și unde va reveni, în calitate de comandant, între anii 1893-1896. În 1880 a fost mutat la Regimentul 27 dorobanți Bacău, iar în 1882, odată cu obținerea gradului de căpitan, la Școala Fiilor de Militari din Craiova. A ocupat diferite funcții în regimentele 10 (1883-1885), 3 (1886-1889) și 26 dorobanți (1890-1893) și a comandat regimentele 22 Dâmbovița (1901-1903), 27 Bacău (1903-1907) și Brigada 15 infanterie (1907-1910). A lucrat în administrația centrală a Ministerului de Război ca director superior al Personalului (1910-1912), director superior al Infanteriei (1912-1913) și inspector tehnic al aceleași arme (1914). A participat la al doilea război balcanic în calitate de comandant al Diviziei 3 (1913), în octombrie același an primind comanda Corpului 3 armată. La 15 august a preluat comanda Armatei a 3-a, dispusă pe linia Dunării și pe frontiera terestră dintre România și Bulgaria. Ca urmare a înfrângerii de la Turtucaia, a fost demis din funcție.

CAPITOLUL II SITUAȚIUNEA INAMICULUI

1. Pe Frontul de Nord–Nord-Vest. În Transilvania, și anume în zona cuprinsă între frontiera română și Mureș, se găsesc circa 70 000 de oameni, dispuși pe la trecătorile Carpaților, având câteva rezerve mai înapoi.

Aceste trupe neconstituite încă în mari unități aparțin în mare parte depozitelor diferitelor regimente și misiunea lor este de a face o primă rezistență lângă trecători. Este probabil că forțe mai numeroase se vor aduna în zona: Cluj–Dej–Bistrița, unde trupele române vor întâmpina rezistența cea mai serioasă. În niciun caz în situația actuală aceste trupe nu s-ar putea ridica la mai mult de 100 000 de oameni.

În Banat se poate de asemenea conta pe un maximum de 30 000 de oameni, care se vor concentra cu majoritatea forțelor în zonă: Caransebeș–Deva–Lugoj, unde trupele române ale Armatei I vor întâmpina o primă rezistență mai serioasă. Forțe mai puțin numeroase se vor găsi de asemenea spre Orșova și valea inferioară a Cernei.

2. Pe Frontul de Sud. Trupele bulgare destinate a opera contra României, în urma ajutoarelor primite de la germani și austro-ungari, se găsesc dispuse în vecinătatea frontierei noastre de sud, în trei grupe.

a) Grupul de Vest, dispus între Prahovo (lângă vechea frontieră a Serbiei) și Gura Oltului, este tare de circa 10–15 000 de oameni;

b) Grupul Central, dispus între Gura Oltului și Rusciuk inclusiv, precum și la sudul liniei de mai sus, este tare de circa 25–30 000 de oameni;

c) Grupul de Est, dispus în zona Rusciuk–Razgrad–Șumla–Varna și spre frontiera română, este tare de circa 70–75 000 de oameni.

Din informațiunile primite se poate deduce că misiunea probabilă a acestor forțe este în primul rând de a atrage cât mai multe forțe române spre sud, în scopul de a face imposibilă o operațiune ofensivă, în mare stil, în Transilvania și Banat.

Pentru executarea acestei misiuni, trupele bulgaro-aliante, dotate cu artilerie puternică de mare calibru, vor executa desigur demonstrațiuni de-a lungul Dunării, însoțite de un puternic bombardament al localităților de pe malul român, în scopul de a fixa cât mai multe din trupele noastre, în zona dintre Olt și Argeș, sub amenințarea unei treceri a fluviului și a înaintării spre București.

Dacă încercările de trecere a fluviului, precum și contarea stăpânirii momentane a unor porțiuni din malul român al Dunării ar putea eventual reuși inamicului, o înaintare mai adâncă în teritoriul țării spre București va fi imposibilă, căci bulgarii nu dispun de forțele necesare în acest scop.

Forțele bulgare din zona: Rusciuk–Razgrad–Șumla–Varna vor avea desigur misiunea de a întreprinde o ofensivă bruscată în Dobrogea, în scopul de a răscula populațiunea bulgară locală, a împiedica mobilizarea noastră și în ultima analiză a împiedica debarcările trupelor aliate ruse.

Pentru atingerea acestui din urmă scop, este probabil ca numeroasa cavalerie (20–25 escadroane) de care dispune grupul de est al forțelor bulgaro-aliante să încerce raiduri spre linia Cernavodă–Medgidia–Constanța.

CAPITOLUL III
EXECUTAREA MISIUNII ARMATELOR ROMÂNE

1. Gruparea forțelor pe cele două fronturi operative

Ținând seama de cele expuse mai înainte, cu privire la scopul războiului ce vom întreprinde și la importanța teritoriului de operațiuni transilvano-ungar, forțele noastre mobilizate s-au grupat, în vederea operațiunilor proiectate, astfel cum se arată mai jos:

A. Pentru operațiunile ofensive în Transilvania

Trei armate, și anume:

Efective

Armata de Nord.....	107 948
Armata 2	126 808
Armata 1	134 403
Corpul 5 armată și Artileria Grea, la dispoziția Marelui Cartier General	51 165
Total	420 324

B. Pentru operațiunile contra Bulgariei

Armata 3, grupată astfel:

Efective

Grupul de Vest în Oltenia	19 864
Grupul Central între Olt și Argeș	50 846
Grupul de Est în noul teritoriu (Capetele de pod: Turtucaia, Silistra și Detașamentul „Dobrogea”)	71 813
Total	142 523

Total general: 562 847 forțe de operațiuni, fără etape, trupe de cetate și părțile sedentare.

Din această grupare, vedem că 80% din forțele noastre vor opera pe teatrul principal de operațiuni și numai 20% pe teatrul de sud.

2. Executarea misiunii armatelor destinate a opera pe Frontul de Nord și Nord-Vest.

Pentru executarea misiunilor, armatele 1, 2 și cea de Nord vor înainta în Transilvania și Banat, cu scopul de a se concentra în vederea unei bătălii generale în zona: Ciucea (spre nord) și Caransebeș (spre sud).

Armatele noastre vor opera în strânsă legătură cu armatele imperiale ruse de sud. Linia de separațiune între zonele de operațiuni ale trupelor imperiale ruse și ale trupelor regale române va fi formată de valea râului Someșul Mare, ambele maluri ale râului căzând în zona de operațiuni rusă.

Prima adunare a trupelor armatelor 1, 2 și de Nord, după debarcarea lor din trenurile de transport, se va face în vecinătatea frontierei muntoase a Carpaților...

Alegerea zonei de adunare a fost condiționată, în primul rând, de caracterele geografice-militare ale teatrului de operațiune româno-transilvan și de scopul operațiunilor ce vom întreprinde pe acest teatru.

Masivul muntos al Carpaților prezintă un obstacol foarte serios înaintării trupelor noastre în Transilvania. Cu cât trupele noastre vor traversa mai cu întârziere masivul muntos, cu atât inamicul va câștiga timp, pentru a aduna noi forțe, spre a se opune încercărilor noastre de trecere.

Condiția de căpetenie, pentru a micșora greutățile trecerii, este de a surprinde pe inamic, nedându-i timp de a-și concentra forțele pentru a rezista în punctele cele mai favorabile, în fața trecătorilor.

Pentru a surprinde pe inamic, se impune să executăm trecerea masivului muntos, cât mai repede după declarațiunea războiului și pe direcțiuni cât mai numeroase.

În acest scop era nevoie să prevedem prin lucrările noastre următoarele:

a) Ca transporturile de concentrare să se execute cât mai repede; pentru atingerea acestui rezultat s-au utilizat, simultan, toate liniile ferate ce conduc din teritoriul țării spre diferite puncte ale frontierei româno-ungare;

b) Să adunăm astfel forțele noastre lângă frontieră, încât să utilizăm, pentru traversarea ei, toate comunicațiile ce conduc în Transilvania, dispunându-se, pe fiecare din ele, câte o mare unitate destul de puternică, fără însă de a aglomera prea multe trupe pe o aceeași comunicație.

Ținând seama de aceste două deziderate în stabilirea zonei de concentrare și în gruparea forțelor, s-a obținut rezultatul destul de favorabil de a termina concentrarea forțelor noastre în a 12-a zi de mobilizare; și de a putea debarșa în Transilvania simultan, cu 12 coloane de 3 arme, având aproape fiecare forța unei divizii [...]

Datorită formei învăluitoare a frontierei noastre spre Transilvania, frontul de concentrare se prezintă în echer, formă foarte favorabilă, deoarece imediat după trecerea frontierei, fiecare pas făcut înainte va restrânge treptat frontul de operație, prin înaintarea concentrică a trupelor spre valea Mureșului.

Dacă am fi făcut prima adunare a forțelor noastre pe o zonă mai restrânsă în vecinătatea masivului muntos, transporturile de concentrare s-ar fi executat cu mare întârziere, căci ar fi trebuit să supraîncărcăm cu nenumărate trenuri numai câteva linii ferate. În acest caz traversarea zonei muntoase s-ar fi făcut mult mai târziu și desigur în condițiuni mult mai grele, deoarece inamicul ar fi putut să-și concentreze rezistența pe un spațiu relativ restrâns, numai în fața celor câteva trecători alese pentru debarșarea noastră. Dacă am fi procedat astfel, toate avantajele formei învăluitoare a frontierei noastre și ale unei rezezi concentrări ar fi dispărut, în detrimentul nostru și în folosul inamicilor.

Afară de aceasta, s-ar fi născut și alte greutăți din punctul de vedere al subzistenței trupelor pe timpul traversării zonei muntoase, căci ar fi trebuit să încolonăm mai multe divizii pe una și aceeași comunicație din masivul muntos.

Gruparea forțelor destinate operațiunilor ofensive în Transilvania, în trei armate și un grup rezervat la dispoziția Marelui Cartier General, a fost impusă atât de condițiunile geografice-militare ale teatrului de operațiune româno-transilvan, cât și de situațiunea inițială, probabilă, a forțelor inamice destinate a se opune ofensivei noastre.

Situațiunea generală militară a Puterilor Centrale devenind defavorabilă acestora, în urma ofensivei generale a Aliaților pe fronturile de vest, sud-vest și est, comandamentul austro-ungar, după toate probabilitățile, va fi silit să adopte o atitudine defensivă pentru trupele destinate să opereze în Transilvania.

Din cauza formei învăluitoare a frontierei noastre muntoase, intrândul format de teritoriul transilvan între Valea Oltului și frontieră fiind amenințat a fi repede întors pe la nord și vest, se poate prevedea cu multă probabilitate că rezistența principală a inamicului, în cazul când ar dispune de trupe suficiente, se va organiza pe Mureș, și anume pe înălțimile ce mărginesc spre nord și nord-vest valea râului.

Valea Mureșului este astfel îndreptată față de cele două laturi ale frontierei noastre de nord și vest, încât atât cursul superior al râului, între Târgu Mureș–Sânmiclăuș, cât și cursul său inferior, spre Deva, ambele pot fi repede atinse de trupele noastre concentrate în Moldova și Oltenia, care vor fi astfel în măsură să întoarcă apărarea pe care inamicul ar organiza-o pe înălțimile ce mărginesc cursul de mijloc al Mureșului între Alba Iulia și Târgu Mureș.

Forțele de mai sus vor mai avea și alte misiuni speciale, și anume:

Forțele concentrate în Moldova, după debușarea lor în valea superioară a Mureșului, vor fi în măsură să opereze de comun acord cu armata rusă din Bucovina, silind forțele inamice, ce se vor găsi spre Bucovina sau în Carpații Maramureșului, să se retragă spre vest.

Forțele concentrate în Oltenia vor avea misiunea specială de a ataca și respinge trupele inamice care s-ar găsi în Banat și în valea inferioară a Mureșului, împiedicându-le de a înainta în Transilvania, pentru a amenința în flanc trupele noastre ce vor opera în această provincie.

Aceste două grupe de forțe, având anumite misiuni speciale, vor constitui două armate, și anume: Armata de Nord în Moldova și Armata 1 în Oltenia.

Trupele concentrate pe frontiera de nord, între Olt și Putna, vor constitui Armata 2, având misiunea de a înainta direct spre Mureș, pentru a opera de comun acord cu armatele de aripi (Armata 1 și de Nord), astfel cum va rezulta din situațiunea operativă a momentului.

Corpul 5 armată, rămas la dispoziția Marelui Cartier General, va fi destinat să întărească, ulterior, una din cele trei armate, după cum va rezulta din nevoile operative.

Acoperirea și executarea concentrării

Prima adunare a forțelor se va executa sub protecția trupelor de acoperire constituite în grupe de acoperământ, dispuse pe fiecare din direcțiunile principale pe care coloanele noastre vor străbate frontiera muntoasă. [. . .]

Executarea serviciului de acoperire se va face în baza directivelor Marelui Stat-Major, trimise din timp de pace comandamentelor, și în baza instrucțiunilor detaliate ale acestora.

Intrarea României în război contra Puterilor Centrale și Bulgariei, în epoca actuală, când armatele acestor state se găsesc de mult timp în război, se va face în condițiuni destul de grele.

Statele inamice de la nord și sud, de îndată ce vor simți că România începe mobilizarea, vor încerca cu forțele ce vor avea la îndemână să execute incursiuni pe teritoriul nostru, în scopul de a ne împiedica operațiunile de mobilizare și concentrare.

Pe frontiera de sud și în special spre noul teritoriu, bulgarii, având deja concentrate forțe mai numeroase, vor fi în măsură să execute din prima zi a ostilităților chiar operațiuni importante.

Pentru a se împiedica incursiunile și operațiunile inamicului pe teritoriul nostru, toate grupele de acoperire cu întregul lor efectiv [...] se vor găsi la frontieră încă dinaintea mobilizării generale, astfel că, în momentul începerii operațiunilor, ele vor fi în măsură să înceapă operațiile lor.

Cum majoritatea trupelor de acoperire se găsesc dislocate pe frontiera muntoasă, încă din luna august 1915, comandamentele și trupele respective cunosc în cele mai mici amănunte atât terenul pe care vor opera, cât și instrucțiunile în baza cărora își vor îndeplini misiunile lor.

Atitudinea grupelor de acoperire va depinde de situațiunea generală de război în momentul începerii ostilităților.

Cum, după toate probabilitățile, inamicul va avea în Transilvania (și în Banat) forțe relativ puțin numeroase (ceea ce este probabil), grupele noastre de acoperire vor înainta pe teritoriul inamic în noaptea care va preceda prima zi de mobilizare și vor căuta să pună stăpânire pe anumite pozițiuni dominante dincolo de frontieră, în scopul de a proteja și înlesni înaintarea ulterioară a grosului forțelor noastre.

Aceste operațiuni ofensive ale grupelor de acoperire, limitate numai în scopul arătat mai înainte, vor fi ordonate direct de Marele Cartier General, singurul în măsură să coordoneze acțiunea simultană a tuturor grupelor de acoperire, pe întreaga frontieră.

Operațiunile ofensive ale grupelor de acoperire se vor executa în baza directivelor Mare-lui Stat-Major și a lucrărilor detaliate stabilite în acest scop, chiar de comandanții grupelor de acoperire. [. . .]

Situațiunea generală permițând executarea operațiunilor ofensive ale grupelor de acoperire, vom fi în măsură să aruncăm pe teritoriul inamic, încă din noaptea care va preceda prima zi de mobilizare, circa 135 000 de oameni. Intrarea ulterioară a grupelor de acoperire pe teritoriul inamic va depinde de forțele pe care inamicul le va avea la frontieră și mai ales de acelea pe care le-ar putea aduce în Transilvania.

Atitudinea grupelor de acoperire trebuie să fie energică, însă prudentă. Grupele vor ocupa și întări pozițiunile ce li se vor ordona de comandamente și se vor pune în legătură cu grupele vecine.

Dacă situațiunea va permite, va fi foarte avantajos ca grupele de acoperire ale armatelor 2 și de Nord să se întrunească, după trecerea lor pe teritoriul inamic, pe fiecare din zonele indicate mai jos sub literele a și b, sub un comandament unic, să ocupe și să întărească zona de teren unde urmează a se aduna corpurile de armată respective, pe teritoriul inamic, după trecerea masivului muntos, în vederea începerii operațiunilor generale. Procedându-se astfel [. . .], desfășurarea strategică a Armatei 2 pe teritoriul inamic va fi sprijinită prin două puternice avangarde, formate prin înaintarea grupelor de acoperământ, și anume:

a) În zona Făgăraș–Brașov (unde se va aduna Corpul 2 armată), o avangardă tare de: 19 batalioane, 18 baterii și 24 escadroane, compusă din grupele „Bran” și „Predeal”, ale Corpului 2 armată, și din Divizia 1 cavalerie, care va trece munții după ce grupele de acoperire vor ocupa primele lor pozițiuni dincolo de frontieră;

b) În zona Prejmăr–Covasna, o avangardă tare de 24 batalioane și 15 baterii, compusă din grupele de acoperire ale Corpului 3 armată.

Urmând același procedeu, desfășurarea Armatei de Nord va fi protejată pe teritoriul inamic, de asemenea, de două avangarde, și anume:

a) În zona Târgu Secuiesc, Miercurea Ciucului, de o avangardă tare de 20 batalioane, 17 baterii și 24 escadroane, formată din grupele de acoperire: „Ghimeș”, „Uz” și „Oituz” și Divizia 2 cavalerie; aceasta din urmă va trece frontiera, după ce grupele de acoperire vor fi ocupat primele lor pozițiuni pe teritoriul inamic;

b) În zona Bilbor–Borsec și spre vest, de o a 2-a avangardă, tare de 12 batalioane, 6 baterii, formată din grupele de acoperire: „Broșteni”, „Bistricioara” și „Bicaz”. Eventual această avangardă se poate mări cu încă 4 escadroane din Regimentul 4 călărași, care va trece frontiera în urma grupelor de acoperire.

Grupele de acoperire: „Jiul” și „Olt-Lotru” ale Armatei 1, după trecerea frontierei, se vor opri și întări, primul, între Petroșani și pasul Merișor (Valea Streiului), iar al doilea pe înălțimile înconjurătoare ale Sibiului.

Grupul de acoperire „Vârciorova” are misiunea de a acoperi și proteja înaintarea Diviziei 1 [infanterie] spre Valea Cernei.

Sub protecția acestor avangarde puternice, grosul forțelor armatelor 1, 2 și de Nord, pe măsură ce vor sosi pe zona de concentrare, se vor mișca apoi treptat, peste frontieră, pe eşaloane de marș, compuse din 2-3 arme: înaintând pe zona de adunare hotărâtă pentru corpurile de armată respective.

Desfășurarea strategică a armatelor se va efectua chiar pe teritoriul inamic și sub protecția grupelor de acoperământ.

Acest procedeu va prezenta următoarele avantaje:

a) Se vor putea întări treptat grupele de acoperire;

b) Hrănirea trupelor, pe timpul trecerii munților, se va face mai ușor, înaintându-se pe eşaloane succesive, decât dacă se vor mișca deodată coloane foarte adânci.

Procedându-se astfel, în seara zilei a 17-a de mobilizare, armatele 1, 2 și de Nord vor fi complet adunate, cu serviciile respective, în zonele următoare:

Armata 1: cu grosul forțelor (diviziile 2 și 11 – Corpul 1 armată și Divizia 12), între Hațeg și Merișor și mai la sud în bazinul Petroșanilor; Detașamentul „Olt-Lotru” și Divizia 13 în zona: Sibiu–Tâlmăciu–Boița și eventual mai la nord.

Armata 2: în zona Făgăraș–Feldioara–Prejmăr și Brașov.

Armata de Nord: cu grosul forțelor (diviziile 7, 8, serviciile Corpului 4 armată și Divizia 2 cavalerie) în zona: Cik Szereda [Miercurea Ciuc]–Bükszad [Bixad] (pe Olt) și Kezdy Vasarhely [Târgu Secuiesc]; cu Divizia 14, întărită, în zona: Toplița– Borszek [Borsec]–Gherghyho [Gheorghieni]–Ditro [Ditrău]–St. Mikloș.

Înaintarea generală a armatei în interiorul Transilvaniei

După ce toate trupele și serviciile armatelor noastre vor fi terminat deibușarea lor în Transilvania, vom fi în măsură să începem, spre ziua a 17-a de mobilizare, o nouă fază operativă, și anume: Înaintarea generală în interiorul Transilvaniei, cu scopul de a zdrobi definitiv ultimele rezistențe ale inamicului, a debușa apoi în Câmpia Ungară și a pune stăpânire pe zona de hrănire a armatelor austro-ungare, adică pe văile Tisei și Dunării. Pentru atingerea scopului de mai sus, forțele noastre vor înainta pe direcțiunile care le vor permite să străbată cât mai repede Câmpia Ungară și mai ales care le vor da putința să ajungă cât mai repede în contact cu forțele inamice, destinate a se opune înaintării noastre [...].

Studiind comunicațiunile din interiorul Transilvaniei, precum și acelea care din Câmpia Ungară duc în Transilvania, se vede că majoritatea comunicațiilor ferate și ordinare, care vin dinspre frontierele noastre de vest și nord, cât și din interiorul Ungariei, conduc în nord-vestul Transilvaniei, în regiunea Cluj, Dej, dintre cele două Someșe.

Trupele austro-ungare retrase din Carpații Bucovinei și Galiției, în momentul intrării României în război, precum și ajutoarele ce vor fi aduse din interiorul monarhiei austro-ungare, se vor concentra pentru a rezista contra noastră în această regiune, având detașamente puternice în Valea Mureșului.

Cea dintâi rezistență puternică o vom întâlni pe Mureș; prin urmare, zona care trebuie atinsă cât mai repede de grosul trupelor noastre va fi Valea Mureșului.

Ținând seamă de rezistențele ce vom întâmpina din partea inamicului în Transilvania de nord-vest, precum și de o eventuală amenințare dinspre Banat, manevra ce s-ar putea adopta, pentru a pune stăpânire pe Valea Mureșului, ar fi următoarea:

Armata de Nord: va înainta spre Valea Mureșului superior, centru a pune stăpânire pe zona: Deda–Reghin, și apoi pe înălțimile de la vest–nord-vest, cu misiunea de a ataca trupele inamice din această parte, luptând de comun acord cu armata rusească de sud.

Armata 1: va înainta cu grosul forțelor spre valea inferioară a Mureșului, pentru a pune stăpânire pe zona: Alba Iulia–Simeria–Porțile de Fier transilvane (pe drumul Hațeg–Caransebeș), având misiunea de a se opune unor eventuale atacuri pe care trupele inamice din Banat și valea inferioară a Mureșului le-ar încerca spre Transilvania.

Divizia 1 [infanterie] a Armatei 1 va executa o operațiune locală în văile Dunării și Cernei, cu misiunea de a pune stăpânire pe Orșova, pe defileurile Cernei și la nord de Mehadia și pe înălțimile care domină Valea Cernei spre vest; în fine, se vor ocupa și înălțimile de la sudul Dunării în regiunea Tekia–Kladova.

Armata 2: va înainta în valea de mijloc a Mureșului, va pune stăpânire pe Aiud, Târgu Mureș și apoi va manevra pentru a ataca în flanc și spate forțele inamice care s-ar opune fie Armatei de Nord, fie ajutând cu o parte din forțele sale Armata 1.

În cazul că armatele vor continua fără întrerupere marșul de la frontieră până la Mureș, se va putea ajunge în valea râului, după 7 etape (regulându-se marșurile după Armata 2, cea mai depărtată de Mureș), adică către ziua a 25-a de mobilizare.

De pe Mureș, Armata 2 și Armata de Nord, înaintând spre nord-vest, vor atinge zona: Cluj–Gherla–Dej, în circa 4 etape; s-ar putea deci ajunge în această zonă, fără a ține seamă de zilele de luptă, către ziua a 29-a de mobilizare. Dacă se vor mări unele dintre etapele zilnice până la 30 km, ceea ce va fi posibil, dacă vom întrebuița staționarea eșalonată în lungul direcțiilor de mișcare, atunci în *ziua 30-a de mobilizare armatele 2 și de Nord vor putea ajunge în Munții Apuseni, la frontiera de vest a Transilvaniei și în zona Ciucea*. Înaintarea din Valea Mureșului spre zona Cluj–Dej și Munții Apuseni ai Transilvaniei va constitui a doua fază operativă.

În timp ce Armata 2 și cea de Nord vor înainta spre zona Cluj–Dej, Armata 1, continuând a forma pivot, spre sud, va opera cu grosul forțelor în zona: Caransebeș (pe Timiș)–Dobra (în Valea Mureșului). Cu un detașament de 3 arme dotat cu artilerie de munte se va ocupa regiunea Abrudului (având centrul spre localitatea Abrud) și comunicațiile care din această zonă conduc spre văile celor două Crișuri.

A treia fază operativă va fi străbaterea în Câmpia Ungară.

Pentru intrarea în Câmpia Ungară, avem la dispoziție două zone, și anume: zona cuprinsă între cele două Someșe, de unde se poate deбуșa direct spre Oradea Mare–Debrețin, iar mai la sud, zona străbătută de cele două Crișuri (Alb și Negru), care conduce în Câmpia Ungară, între Oradea Mare și Bekescsaba.

Este absolut necesar a deбуșa în Câmpia Ungară simultan prin aceste două zone, pentru a putea ataca atât de front, cât și de flanc și spate, trupele inamice, care se vor dispune pentru apărare, la vest de ieșirile Munților Apuseni ai Transilvaniei.

Dacă am înainta numai prin zona de nord (dintre cele două Someșe), inamicul ar putea manevra la rândul său prin Văile Crișului, pentru a deбуșa apoi pe Mureș între Alba Iulia și spre sud de Turda și a cădea pe liniile noastre de comunicațiuni. Pentru deбуșarea în Câmpia Ungară, vom grupa forțele noastre astfel:

a) *Armatele 2 și de Nord*, constituind un singur grup operativ, vor înainta din zona Cluj–Dej pentru a deбуșa în Câmpia Ungară spre Oradea Mare–Debrețin, menținând spre nord legătura cu armatele rusești.

Din zona Cluj–Dej pornesc spre vest, printre văile celor două Someșe, trei căi ferate și trei șosele bune, care conduc în Câmpia Ungară spre localitățile de mai sus. Între aceste trei șosele se găsesc mai multe comunicații ordinare care vor putea fi de asemenea întrebuițate de coloane compuse din cele trei arme.

Considerând numai zilele de marș, armatele 2 și cea de Nord ar putea ajunge în zona Oradea Mare–Debrețin în 7 etape, adică în ziua a 39-a de mobilizare. Misiunea grupului operativ de mai sus va fi de a ataca pe front trupele inamice din zona Oradea Mare–Debrețin. [...]

b) *Un grup de forțe*, compus din Corpul 5 armată (care la început fusese în linia 2-a), una divizie detașată de la Armata 1 (cum ar fi Divizia 13), una brigadă mixtă de grăniceri (Regimentul 1 grăniceri, întărit cu 1-2 batalioane de vânători și artilerie de munte) și Divizia 1 cavalerie, va înainta prin zona străbătută de cele două Crișuri, pentru a deбуșa către aceeași dată, ca mai sus, în zona: Oradea-Mare–Bekescsaba. Misiunea acestui grup va fi de a ataca în flanc și spate trupele inamice din zona Oradea-Mare–Debrețin. [...]

Rămâne a vedea misiunea Armatei 1, a 3-a fază operativă. Se pot prezenta două cazuri principale care vor determina misiunea acestei armate, și anume:

Poate fi necesar ca Armata 1 să opereze în Banat contra forțelor existente în această provincie sau să fie chemată a-și combina operațiunile cu acelea ale unei armate aliate, franco-en-gleză-sârbă, care ar înainta de la sud, din Serbia spre Dunăre și Banat.

În acest caz, Armata 1 se va dispune astfel [...] pentru a-și îndrepta grosul forțelor spre sud. [...]

În cazul de mai sus, un detașament puternic de 3 arme (chiar o divizie) va rămâne să opereze în valea de jos a Mureșului, cu misiunea de a se opune unor trupe inamice care ar înainta dinspre Seghedin spre est și pentru a stabili și întreține legătura cu grosul ce va opera în zona: Bekescsaba–Oradea-Mare.

Dacă în Banat și provinciile vecine (Croatia–Bosnia–Serbia) nu se vor mai găsi trupe inamice, deoarece cele existente s-ar fi retras la nord de Mureș, în acest caz, Armata 1 va lăsa în Banat detașamente puternice pentru a ocupa provincia, iar cu grosul forțelor va înainta la nord de Mureș, la aripa stângă a grupului de mai sus; în acest caz, se va ocupa cât mai puternic, pe ambele maluri ale Tisei, Seghedinul și trecerile peste râu de la sud de această localitate, până la confluența râului cu Dunărea.

Îndrumarea ulterioară a operațiunilor se va hotărî în timpul oportun, în cursul operațiunilor și în raport cu situațiunile operative ale momentului.

CAPITOLUL IV OPERAȚIUNILE PE FRONTUL DE SUD

Scopul operațiunilor pe Frontul de Sud s-a arătat în capitolul I a-l proiectului de față.

Pentru apărarea teritoriului țării contra unor eventuale atacuri dinspre sud, trupele Armatei 3 se vor împărți în 3 grupe operative, și anume:

- a) Grupul de Vest, în Oltenia, tare de 19 000 de oameni, aparținând Diviziei 20;
- b) Grupul Central dintre Olt și Argeș, tare de 50 846 de oameni, aparținând Corpului 6 armată, compus din diviziile 16 și 18, întărit în mod trecător și cu Brigada 2 călărași;
- c) Grupul de Est, tare de 71 813 oameni, este compus din garnizoanele capetelor de pod Turtucaia (Divizia 17), Silistra (Divizia 9) și Divizia 19. Această din urmă divizie va avea și misiunea de a acoperi debarcările trupelor rusești pe teritoriul nostru și adunarea lor, după debarcare, la sudul liniei Cernavodă–Medgidia.

Operațiunile Armatei 3 vor trece prin 2 faze, și anume:

O primă fază defensivă și apoi o a 2-a fază, în care operațiunile ofensive vor constitui nota predominantă a activității Armatei 3.

În prima fază, trupele Armatei 3 concentrate pe malul stâng al Dunării, acelea din Oltenia, precum și acelea dintre Olt și Argeș, vor avea misiunea de a se opune încercărilor eventuale de trecere a Dunării, distrugând trupele inamice care ar fi reușit să pună momentan piciorul pe teritoriul național.

În această fază trupele de pe malul drept al Dunării (diviziile 17, 9 și 19) vor rezista atacurilor bulgare, acoperind în același timp și debarcarea și înaintarea trupelor ruse în Dobrogea, precum și adunarea lor după debarcare în zona de la sudul liniei Cernavodă–Medgidia.

După intrarea în linie a trupelor imperiale ruse destinate a opera în Bulgaria, forțele aliate româno-ruse vor fi în măsură (spre ziua a 10-a de mobilizare) să înceapă operațiuni ofensive în Dobrogea de sud și apoi în Bulgaria răsăriteană.

Scopul acestor operațiuni va fi de a se pune stăpânire pe zona: Rusciuk–Șumla–Varna, asigurând această zonă spre vest și sud contra unor atacuri inamice ulterioare, precum și de a ataca și distruge forțele inamice din Bulgaria de nord și răsărit. Succesul acestor operațiuni va da completă libertate de acțiune armatelor române care vor opera în Transilvania și Ungaria.

Pentru executarea operațiunilor ofensive de mai sus, trupele aliate destinate acestor operațiuni se vor grupa astfel:

Corpul 6 armată română: diviziile 17 și 16;

Corpul 7 armată română: diviziile 9 și 19;

Corpul armată rus.

[...] Operațiunile de la sudul Dunării vor fi secondate de trupele rămase pe malul stâng al Dunării înspre Giurgiu și la nord (Divizia 18 întărită cu artilerie grea; eventual și Divizia I cavalerie), care vor avea misiunea de a menține cât mai multe trupe inamice în zona: Nicopole-Șiștov-Rusciuk.

La operațiunile ofensive de la sudul Dunării va concura și flota de Dunăre româno-rusă, care va avea misiunea de a bombarda Rusciukul și lucrările de fortificațiuni învecinate și a distruge flota inamică.

Flota imperială rusă din Marea Neagră va coopera cu armata de uscat, prin întreprinderi navale, executate asupra litoralului inamic între Varna și Burgas.

ȘEFUL STATULUI-MAJOR GENERAL

General [VASILE] ZOTTU

ȘEFUL SECȚIEI III

Colonel [IOAN] RĂȘCANU

[Ministerul Apărării Naționale. Marele Stat-Major, Serviciul Istoric, *România în războiul mondial 1916–1919, vol. I. Documentele – Anexe*, București, 1934, p. 111–121]

26. 1936, București, Analiza întreprinsă de generalul Gheorghe A. Dabija asupra proiectului de operații „Ipoteza Z” pentru intrarea României în război

III. – ANALIZA PROIECTULUI DE OPERAȚIUNE

O mare varietate de observațiuni se pot face acestui proiect de operațiune, atât în ce privește redacțiunea lui științifică, cât și în privința ipotezelor de realizări, vizate prin diferitele situațiuni ce îmbrățișează.

În prima categorie de observațiuni intră însuși forma expresiunilor ce se întrebuițează, acestea fiind în afara terminologiei adoptate în știința militară, astfel, începând cu titlul principal, se zice:

Proect de operațiuni în vederea unui războiu contra Puterilor Centrale... pe când de fapt ar fi trebuit să se zică: *Planul de războiu al României contra Puterilor Centrale...*

Apoi, ar fi trebuit să se arate, sau să se desvolte în acest plan, modalitățile de participare a României ca aliată cu Cvadrupla Înțelegere (Antanta), fiindcă pe de o parte ar fi reeșit condițiunile de colaborare, iar pe de altă parte s-ar fi precizat însuși natura *războiului* de întreprins, ceea ce ar fi condus la caracterizarea felului de operațiuni de început în *timp, spațiu și mijloace*.

Autorii acestui „Proect de operațiuni” n-au voit să precizeze nimic în această privință, probabil, din cauza greutăților ce au întâmpinat în formularea datelor. [...]

CAPITOLUL I SCOPUL RĂZBOIULUI ȘI MISIUNEA ARMATEI ROMÂNE

O altă nepotrivită împerechere de termeni ce n-au nicio legătură și niciun înțeles, fiindcă una este a arăta „scopul” ce se urmărește prin întreprinderea unui războiu și alta este *misiunea armatelor* adică folosirea mijloacelor pentru a-l întreprinde, știut fiind că scopul războiului este de natură politică, pe când întrebuițarea forțelor și mijloacelor pentru a-l realiza este de natură pur militară.

Proiectul confundă termenii tehnologici ce-i întrebuințează pentru a determina natura sau caracterul operațiunilor de întreprins, astfel în loc să spună că războiul se va produce *pe două frontiere deosebite sau pe două teatre de operațiuni* și a arăta obiectivul politic de atins sau de realizat de fiecare parte, se zice că *Ipoteza Z prevede întreprinderea unui războiu pe două fronturi operative* dând astfel acestei expresii o semnificare politică, pe când în realitate dânsa are o semnificare de natură pur militară, ceea ce în strategie înseamnă cu totul altceva.

Și care este scopul *politic* al acestui războiu pe două *fronturi operative* (!?): *Cucerirea teritoriilor locuite de Români, ce se găsesc astăzi înglobate în Monarhia Austro-Ungară*, deci va fi aci un războiu de *cucerire*. Dar scopul politic urmărit pe frontul celălalt operativ?

Negreșit, va fi același ca pe frontul prim, dar neavând în vedere drept obiectiv cucerire de teritorii, fiindcă în Sud nu exista provincii sau teritorii locuite de români, și nefiind acest obiectiv politic, atunci războiul în această parte nu va mai fi de *cucerire*, ci de *protecțiune*, deci va fi defensiv și anume *apărând teritoriul național și respingând atacurile pe carele-ar întreprinde Bulgaria din spre Sud*, fiindcă numai în aceste condițiuni crede „Proiectul de operațiuni” că se va putea *asigura libertatea de acțiune a grosului forțelor*, adică a războiului nostru ofensiv din Nord. (Subliniere în textul original – n.n.)

Dar acest războiu, în întregul lui, trebuia să-l întreprindem împreună cu aliații noștri cei mai apropiați (Rușii) și mai depărtați (Francezii, Englezii, Italienii), deci trebuia să se arate în „Proiectul de operațiune”, situațiunea generală a războiului pe diferite teatre de operațiuni la data intrării noastre în acțiune, cum și condițiunile de colaborare directă și indirectă în funcție de timp, spațiu și mijloace. În această privință „Proiectul de operațiuni” nu spune nimic în Cap. I. Se vede că o asemenea colaborare nu era de natură politică, sau fiind tocmai de această natură, trebuia să rămână necunoscută Armatei și Țărei condiționalitatea ei.

Negreșit că atunci când se confundă „Planul de războiu” cu „Proiectul de operațiune”, se pierde din vedere unele elemente, cari trebuie să fie sau să le conțină numai unul din aceste acte; știut iarăși fiind că nu poate să existe decât un singur plan de războiu, pe când proiecte de operațiuni pot fi tot atâtea deodată, câte obiective distincte de forțe sunt de atins, câte teatre de operațiuni există și în fine câte faze de operațiuni se succed în dezvoltarea războiului.

Războiul fiind îndreptat în contra Puterilor centrale, „Proiectul de operațiuni” omite sau nu vrea să țină seamă că pe cele două „fronturi operative” (științific se zice că cele două teatre de operațiune) armatele noastre vor putea avea de a face și cu forțe germane și chiar turcești.

Această omitere este desigur o eroare în Planul de războiu român, pentru că nu se introduce în activitatea inamicului tocmai componenții principali ai Puterilor Centrale.

Planul de războiu nu trebuie să se sprijine pe presupuneri care nu corespund realităților; era oare admisibil ca Germanii și chiar Turcii să nu vină în ajutorul aliaților lor Austro-Ungari, când aceștia își vedeau încălcate teritoriile printr-o invazie română?

Dar oare războiul nostru ofensiv dus până în inima Monarhiei Austro-Ungare, spre Buda-Pesta, n-ar fi avut pentru *toți* Centralii altă însemnătate politică decât *cucerirea de teritorii locuite de Români*? Dar oare nu se știa că frontul de Est, de pe lângă teatrul de războiu european, se întindea de la Nord Marea Baltică până la Sud în regiunea muntoasă a Carpaților Orientali și că ofensiva română în Transilvania, Banat și Ungaria ar fi însemnat din punctul lor de vedere strategic însăși *întoarcerea acestui front*? Iar desmembrarea teritoriului imperiului Austro-Ungar ar fi însemnat o reducere foarte importantă a însăși mijloacelor de a putea continua mai departe operațiunile în răsăritul european, deci un sfârșit de războiu determinat de intervențiunea noastră.

Neapărat, presupunerea că Germanii și Turcii nu ar putea interveni, odată începută acțiunea ofensivă, trebuia cu totul exclusă, fiind în afara realităților.

De altă parte, din examenul întregului „Proiect de operație” nu rezultă nicio remarcă asupra atitudinii sau a modului de a face războiul a Centralilor față de noi decât aceea a unei invariabile rezistențe.

Pe această activitate negativă a inamicului au socotit autorii „Proiectului de operațiuni” român, spre a-l aduce la completa lui îndeplinire – bineînțeles pe hârtie – potrivit unor prevederi convenite, dar nejustificate.

În adevăr, „Proiectul de operațiuni” arată toată activitatea armatelor noastre, toate situațiunile și etapele dezvoltătoare a operațiunilor pe timp de 40 (patruzeci) zile, cu începere de la 1-a zi a mobilizării, sau mai drept a declarării de războiu.

Istoria militară evidențiază că toate planurile de războiu de la Napoleon încoace s-au mulțumit a face cunoscut scopul general al războiului ce se întreprinde, a stabili concentrarea forțelor, adică desfășurarea strategică în timp și spațiu, apoi trecerea la acțiune prin angajarea primelor operațiuni; atât și nimic mai mult, căci a merge mai departe, se intră în domeniul necunoscutului, în care manifestarea voinței inamicului alcătuiește primul și importantul element.

De aceea nici cel mai iscusit strateg al lumii, Napoleon, nu a putut să meargă cu prevederile în concepțiunea proiectelor lui de operațiuni, decât cel mult până la luarea contactului cu forțele adverse. Moltke, un profund meditator asupra actului războiului, n-a putut nici el să prevadă natura operațiunilor armatelor ce a dirijat, decât până la primele întâlniri cu inamicul, pentru că de aci înainte are și acesta de spus cuvântul lui; relativ la aceasta spune: *„nu este posibil să se stabilească un plan de războiu dincolo de prima întâlnire cu grosul forțelor adversarului. Un om străin oricărei noțiuni a artei militare crede că vede în dezvoltarea unei campanii execuțiunea unui plan făcut dinainte în toate detaliile lui și urmat cu fidelitate până la sfârșit”*. Următor acestui adevăr, sunt planurile lui de războiu din 1866 și 1870 și încă acestea, câte prevederi, câte posibilități de reacțiune din partea inamicului, examinate și reflectate cu cele mai judicioase argumentări, deși Molke își fixase axa de orientare generală în formula: a căuta pe inamic și a-l bate, aruncându-l spre Nord. Simplu, net și rațional, cuprins numai în marginile posibilității.

La noi, „Proiectul de operațiuni” a fost stabilit, deodată pentru un an întreg ciclul de acțiuni, adică până când armatele, adică până când armatele noastre ar fi putut ajunge în câmpia superioară a Ungariei și în cea din Valea Dunărei. În tot acest timp, inamicul este presupus că nu face altceva decât mici rezistențe și apoi se retrage, non varietur!

În afară de această defensivă absurdă ce s-a atribuit inamicului de pe teatrul de operațiune din Nord. Proiectul nu mai examinează vreo altă eventualitate strategică, care ar pune pe inamic în situațiunea să întreprindă operațiuni și cu caracter ofensiv, fiindcă era foarte natural să se producă și asemenea cazuri imperative pentru dânsul, precum: repingerea invaziunii române în scopul de a pune în siguranță flancul de Sud al frontului de Est al Puterilor Centrale, sau de a pune în siguranță liniile de comunicații a acestui front din câmpia ungară etc. Nu mai insist asupra acțiunilor ce se impuneau în mod absolut inamicului de îndată ce ar fi aruncat afară din Transilvania invazia Armatei Române, el nu se putea mulțumi cu aceasta, fiindcă s-ar fi oprit pe linia Carpaților ce formau un front prea lung (700 km), el avea absolută nevoie a invade în România, pentru a pune mâna pe bogățiile țării (grâne-petrol), a bate armata română, și a-și scurta frontul cât se va putea mai mult (lucru ce a și realizat până la 1 ian. 1917); toate acestea se puteau prevedea cu înlesnire, dar despre ele voi vorbi pe larg în cursul acestui studiu.

Nu tot aceași judecată a făcut „Proiectul de operațiuni”, când a fost vorba despre activitatea noastră de pe teatrul de operațiuni din Sud, aci analizează diferite eventualități.

Mai întâi, proiectul a admis ipoteza unei agresiuni bruscate în Dobrogea, apoi, posibilitatea unei treceri a Dunărei pentru amenințarea Capitalei române, dar și într-un caz și în altul, defensiva noastră a fost socotită capabilă de a respinge pe inamicul invadator.

Mai mult decât atât, această defensivă se transformă după a 10-a zi de la mobilizare într-o adevărată ofensivă strategică, având drept scop *de a pune stăpânire pe zona Ruscuiuk-Șumla-Varna, sau chiar și mai departe*. Astfel că atât în Nord, cât și în Sud, pe întreg teatrul nostru de războiu, operațiunile au fost socotite realizabile în așa mod, încât trebuia să ajungem la un *războiu ofensiv pe amândouă teatrele de operațiuni*.

Acest lucru pretindea însă o mare superioritate numerică din partea noastră. Dar oare putem spera așa ceva chiar cu ajutorul Corpului de Armată rus? Noi așa ceva chiar cu ajutorul Corpului de Armată rus? Noi luptam pe două teatre de operațiuni ce aveau fronturi foarte întinse, ce pretindeau efective mari. Cum era deci de sperat că vom avea superioritatea numerică pentru a lua ofensiva pe fiecare dintre ele? Istoria militară probează că este imposibil de a fi peste tot mai tare, ci de a fi mai tare numai în punctul cel mai însemnat, sau pe teatrul de operațiune mai important.

E chestie de alegere bazată pe un întreg complex de elemente ce trebuiesc bine cântărite și apreciate la justa lor valoare; altfel se greșește, ori că se creiază superioritatea numerică pe un teatru de operațiune secundar, ori că se atribuie o atât de mare superioare numerică, că se poate întreprinde războiul ofensiv deodată pe două teatre de operațiuni, bineînțeles numai pe hârtie, cică în practică, istoria militară nu ne înfășișează niciun exemplu în acest fel.

Aci nici nu intru în discuția faptului, dacă s-ar fi ales bine sau nu, ca masa forțelor să fie dusă în ideea ofensivei pe teatrul de operațiune din Transilvania; nu o discut, pentru că hotărârea aceasta, fiind de natură politică, a aparținut guvernului român, iar nu Marele Stat-Major, acesta a primit directive precise din partea guvernului, pe aceste directive el și-a alcătuit „Proiectul de operație”. Guvernul român știa că are ca aliat apropiat pe Rusia, că Armatele ei se întindeau până în Bucovina de Sud, că în ofensiva comună o armată rusă ar fi operat în Transilvania; de aceea guvernul român nu putea lăsa ca Transilvania să fie eventual ocupată de forțe superioare rusești, celor române, ca apoi să avem dificultăți teritoriale cu Rusia, care ar fi zis totdeauna că Armatele ei au cucerit Transilvania, idealul național din toate timpurile a românismului, de aceea directiva guvernului către Marele Stat-Major a fost ca majoritatea forțelor române să fie duse în Transilvania, care devine deci teatru de operațiune principal.

În fine, o observațiune de ordin general și care rezultă din întregul cuprins al „Proiectul de operațiuni” este aceea că activitatea armatelor noastre pe teatrul de operațiuni de Nord nu urmărește atingerea obiectivului imediat principal, adică înfrângerea forțelor vii ale inamicului, după cum făcea Napoleon și Moltke, ci realizarea tehnică a unor marșuri cu scopuri de a ajunge la anumite poziții sau regiuni, în care se presupune a se găsi inamicul slab organizat, redus în forțe și gata de a le părăsi.

Această strategie reamintește, cum nu se poate mai elocvent, strategia de marșuri și atacuri de poziții din secolul al 18-lea, a renumiților generali austrieci, pe cari mai întâiu i-a bătut Bonaparte ca General în Italia și apoi Napoleon ca Împărat distrugând pentru totdeauna în războaiele ce le-a întreprins o strategie neputincioasă și inactivă, instaurând în locul ei strategia obiectivelor animate, a forțelor vii, a cărei valabilitate durează și astăzi și va dura atâta vreme cât elementul principal de a face războiul va fi omul înarmat, oricare va fi tehnica acestei înarmări.

În rezumat „Proiectul de operațiuni” nu ține seama de niciun fel de rezistență mai activă a inamicului, de nicio schimbare în atitudinea lui în tot decursul celor „40 de zile operative”, folosindu-și forțele în același sens, ceea ce arată că „Proiectul” a calculat numai valoarea unei singure voințe, a atacatorului, adică a noastră, nesocotind cealaltă voință, a apărătorului adică a inamicului, ceea ce este cu totul nefiresc și constituie o greșeală pe care nu o putem găsi în studiul Istoriei militare a războaielor moderne.

27. 27 noiembrie/10 decembrie 1916, Mărășești, Opiniile medicului Vasile Bianu¹ despre organizarea serviciului militar român în vederea războiului

Organizarea serviciului sanitar al armatei române în vederea Răsboiului din 1916–1919. Serviciul sanitar al armatei la începutul războiului mondial 1914 lăsa foarte mult de dorit. El nu corespundea nici cerințelor moderne ale științei medicale, nici organizării unui serviciu medical cerut de o armată în campanie, nici nu avea materialul indispensabil unei armate chiar mici, chemată să ducă un războiu lung și greu.

Tratatul de Alianță pe care România îl avea cu Puterile Centrale (Germania și Austro-Ungaria) permitea armatei noastre să se aprovizioneze, atât în ceea ce privea serviciul militar, cât și în ceea ce privea armamentul necesar de la Puterile Centrale aliate mai bine situate și cu o industrie suficientă pentru procurarea celor necesare unei armate în campanie.

Prin faptul însă că chiar de la începutul războiului mondial îndrumarea României era îndreptată în altă direcțiune, spre o alianță cu Franța și Anglia, pentru *îndeplinirea idealului național, Unirea tuturor Românilor*, ne-am găsit într-o situațiune foarte precară, atât cu privire la aprovizionarea materialului sanitar pentru armată, cât și în privința aprovizionării materialului de războiu.

De la Puterile Centrale nu mai puteam primi nimic sau aproape nimic din cauză că ele au început să bănuiască atitudinea noastră, iar de la Puterile apusene, Franța și Anglia, din cauza depărtării lor de frontieră și a lipsei mijloacelor de comunicație directă, era cu neputință să ne procurăm cele necesare serviciului sanitar al armatei. Era deci firesc lucru ca acest material să se procure din țară și să se organizeze transportul materialului din apus, de la țările prietene, fără ca să se deștepte bănuiala Puterilor Centrale că România ar fi încheiat deja *o convențiune* cu Puterile aliate din apus.

Pentru aceasta guvernul român a însărcinat atunci cu toate acestea pe harnicul și priceputul nostru ministru *Dr. C. Angelescu*, precum și pe d. ministru *Alex. Constantinescu*. Primul, de profesiune medic, a luat în mână organizarea serviciului sanitar al armatei propriu-zis, iar al doilea s-a ocupat, împreună cu un comitet format din colonelul *Popescu*, doctorul *Sion* și doctorul *Botez*, de organizarea sanitară a zonei interne. În zona internă s-au înființat spitale în toate localitățile și în toate localurile disponibile, înzestrându-se acestea cu materialul sanitar necesar.

În ceea ce privește serviciul sanitar al armatei, d. ministru *Angelescu*, ajutat de d-nii doctori *Marinescu* și *Petrescu*, de colonelul farmacist *Merișanu*, de căpitanul farmacist *Grințescu* și de alte persoane, însuflețite de cel mai cald patriotism, de o mare energie și neclintit devotament, a întreprins organizarea lui într-un mod serios și metodic; organizare care a durat de la octombrie 1914 până în august 1916.

Această organizare, făcută pe principiile cele mai noi și bazată pe datele culese de pe câmpul de luptă al armatelor din apus, ajunseser să fie la începutul intrării noastre în războiu una din cele mai perfecte și mai bine dotate organizații și mulțumită căreia serviciul nostru sanitar al armatei a putut corespunde tuturor trebuințelor unui lung și teribil războiu.

Fără a intra în toate amănuntele și a arăta întreaga tehnică a acestei organizații, ceea ce mi-ar răpi prea mult timp, este de ajuns să arăt numai în trăsături generale în ce constă ea.

S-au comandat și s-au adus din străinătate, pe cât a fost cu putință, materiile prime de care era trebuință și care lipseau cu totul în țară, întrucât înainte de această organizare, în 1914, armata română nu avea material nici macăr pentru o campanie de 15–20 zile. Valoarea acestui

¹ Vasile Bianu (1858-1927), medic primar, renumit chirurg la Spitalul „I.C. Brătianu”, autorul lucrării „Dicționarul sănătății” sau „Dicționarul de casă” (Buzău, 1910), premiată de Academia Română cu premiul Năsturel, 1911.

material furnizat a trecut de 40 de milioane. Pentru transformarea lui s-a organizat la spitalul militar „Regina Elisabeta”, din București, o uzină întregă cu aparatele necesare acestei transformări, iar la marginea Bucureștilor s-a făcut un depozit cu diferite instalațiuni, cu linii de garaj și cu clădirile trebuincioase pentru depozitarea materialului transformat.

În afară de aceasta s-au mai creat asemenea depozite la cele 6 Corpuri de armată din țară.

În uzina de la Spitalul Militar din București, medicamentele solide s-au transformat în pastile cu aparate, cari produceau zilnic câteva milioane de pastile de aspirină, antipirină, chinină, salicilat de sodă, ipermanganat etc.

Substanțele lichide au fost puse unele în flacoane corespunzătoare, altele în fiole, toate cu etichetele și arătarea dozelor lor.

Apoi, instalațiile făcute la acea uzină pentru prepararea medicamentelor furnizau în fiecare zi zeci de mii de pansamente individuale și de pansamente aseptice pentru ambulanțe și spitalele de evacuare.

Serurile au fost preparate în mod foarte conștiincios în Institutul Babeș și Cantacuzino. Toate acestea erau puse și aranjate metodic în lăzi speciale, practice, înlesnind întrebuițarea lor.

Organizarea sanitară a armatei era făcută pe batalioane, regimente, divizii și corpuri de armată. Fiecare batalion și fiecare escadron avea o ladă proprie cu medicamente de tot felul, o ladă cu pansamente aseptice și o ladă cu instrumentele și aparatele necesare primelor ajutoare pe câmpul de luptă: apoi, o ladă mare de rezervă plină cu pansamente aseptice.

Lăzile se transportau cu o trăsură de ambulanță, amenajată special atât pentru transportul medicamentelor și pansamentelor, cât și pentru evacuarea răniților (ambulanțe de batalion). La escadroanele și batalioanele alpine lăzile de medicamente și pansamente să transportau cu cai sau cățari.

La fiecare regiment erau atâtea trăsuri de ambulanță, organizate după același sistem, câte batalioane erau. Fiecare ambulanță de batalion și de regiment avea corturile și instalațiunile trebuincioase pentru a se putea da răniților primele ajutoare pe câmpul de luptă.

Această organizație se întindea și mai departe. Brigăzile, diviziile și corpurile de armată aveau trásurile de ambulanță cu tot materialul necesar; ambulanțe divizionare, ambulanțe de corp de armată etc.

Pentru îngrijirea răniților și bolnavilor atinși de răni grave sau de boale ce necesitau un tratament îndelungat, erau semispitalele de evacuare și spitalele de evacuare așezate la 20–30 kilometri de front, spitale organizate pentru a fi transportate cu vagoanele sau căruțele după împrejurări și după localități.

În afară de aceasta s-au mai organizat trenuri cu vagoane speciale pentru răniți, vagoane cu medicamente și pansamente, cu sală de operație, cu sală de sterilizare, cu sală de radiografie, cu băi, vagoane spitale pentru transportul răniților etc.

Fiecare corp de armată avea mai multe trenuri de acest fel. Mai erau organizate trenuri cu vagoane speciale cu medicamente și pansamente, iar alte trenuri numai cu băi, cari puteau fi trimise în orice parte a țării pentru dezinfectarea răniților sau a bolnavilor.

Aceste trenuri-băi au adus cele mai mari servicii armatei și locuitorilor în combaterea epidemiei grozave de tifus exantematic prin deparazitarea populațiunii și a soldaților.

De la început s-a dat o deosebită atențiune producțiunei diferitelor *seruri*, așa încât la August 1916, când s-a început campania, armata română avea peste 700 de mii de doze de ser antitetanic. Toți soldații erau inoculați contra holerei, contra febrei tifoide etc., și de aceea mortalitatea răniților noștri de tetanos și de friguri tifoide a fost neînsemnată, pe câtă vreme morții de acestea boale în armata germană și chiar în cea franceză erau foarte numeroși.

Fără a intra în alte amănunte, este de ajuns să spun că mulțumită acestei organizații așa de complete și de bine ordonate, zeci de mii de răniți au putut fi salvați, iar abundența

pansamentelor și medicamentelor a fost așa de covârșitoare încât, cu toate pierderile suferite și cu tot focul mistuitor de la Odessa, armata română, până în ultimul timp, a avut din belșug medicamente și pansamente.

[Dr. Vasile Bianu, *Însemnări din războiul României Mari, tomul I, De la mobilizare la pacea de la București*, Institutul de Arte grafice „Ardealul”, Cluj, 1926, p. 54-57]

28. 1918, Iași, Generalul Ioan Culcer despre campania din anul 1916 și operațiile Armatei 1 române.

IV. Pregătirea Armatei

Pregătirea armatei cu tot ce-i trebuie a fost întotdeauna mai mult decât insuficientă. Toate bugetele ministerelor de război erau alcătuite sub necesități și câteodată chiar neumane din cauza insuficienței de hrană.

Dacă se compară procentele la sută din venitul general al statului, afectat armatei cu acele din alte țări se poate vedea ușor cât de mult a fost năpăstuită armata noastră; sumelor de ce i s-a aprobat n-au fost nici jumătate din ceea ce se prevede în alte țări pentru aceleași efectiv sub arme. Se cereau unități multe cu bani puțini. În asemenea condițiuni este vădit că armata era lipsită de strictul trebuincios în timp de pace cu atât mai mult în timp de război, când se cheamă rezervele.

Personal, material instrucție, comandament, toate erau mai mici ca trebuințele sub pretext că nu avem fonduri. Sunt cel puțin 35 de ani de când în repetate rânduri armata a cerut în interesul apărării naționale construcția unei linii directe Craiova–Caracal–București și de aci printr-o anume gară tot direct prin Urziceni, în legătura cu linia Moldovei.

Veșnic s-a întârziat construcția sa nefiind fonduri, cu toate că s-au găsit fonduri pentru alte linii mai puțin importante din punct de vedere militar. Independent de faptul că această linie directă răspundea în mare parte și intereselor economice, cred că, în campania actuală, s-au convins că trebuința ei și acei care fiind în capul Direcției C. F., au întârziat și modificat traseul direct.

Blocările în gări, întârzierea în sosirea ajutoarelor, evacuarea trenurilor sanitare și convoiurilor în timpul retragerilor, dezordinea în mișcări etc. etc. ar fi fost evitate cu ajutorul acestei linii directe; fiindcă ea ar fi format circuitul continuu, cu linia Focșani–București–Pitești–Craiova.

În Moldova s-a făcut circuitul între Galați și Nordul Moldovei prin construcția liniei directe Galați–Bârlad–Iași și de aci pe valea Jijiei la Dorohoi, pentru că aceasta era în legătură cu apărarea țării despre Rusia de care voi vorbi în partea relativă la operațiunile militare.

Lipsa de fo n d u r i pentru apărarea națională nu se justifică, dacă se observă cu atențiune ceea ce s-a petrecut în celelalte instituții ale Statului, de pildă:

S-au găsit fonduri pentru construcțiuni de docuri foarte luxoase, porturi în care cheltuielile făcute sunt în dezacord cu traficul lor comercial: gări luxoase, poduri de piatră lucrate cu bușarda, deși aceste poduri sunt pe vârful munților, ornamente la tunele, în profil costisitor, pereiajuri de talazuri cu piatră și mortar de ciment, acolo unde nu trebuie, numeroase instalațiuni de ateliere de reparațiuni pentru mașini și vagoane.

S-au găsit fonduri pentru construcțiuni de clădiri destinate serviciilor publice făcute cu lux, arhitectură și de mărime în dezacord cu trebuințele serviciului. Mai toate acestea sunt as-tăzi în mâinele vrăjmășului, expuse incendiului și ruinei, fiindcă nu am fost în stare a le apăra.

În sfârșit s-au găsit fonduri pentru crearea de funcțiuni bine plătite de necesitatea cărora este îndoială; cu toate că unele regimente abea aveau un sublocotenent de companie.

În unul din volumele „Conferințe făcute la școala de război din Petrograd relative la războiul ruso-japonez” se vede un caz analog în întrebuințarea fondurilor afectate guvernământului

tului din Manciuuria și cu aceleași rezultate nefaste. S-au dat de Stat fonduri pentru apărarea provinciei, și facerea de îmbunătățiri economice, comerciale etc. La repartitia acestor fonduri însă se afectase aproape tot portului de la Dalmi și foarte puțin cetății Port-Arthur¹.

Pentru a se proteja industria națională – ca la noi – nu s-a admis propunerile de a se comanda în străinătate tunurile mari, trebuincioase fortificațiilor urmând ca ele să se fabrice în uzinele ruse. Aceste uzine însă nu puteau face mai mult de 5 la 7 tunuri pe an de felul celor trebuincioase².

Răsboiul din 1904 găsește cetatea cu armamentul necomplet, iar fortificațiile neisprăvite pe unul din fronturile sale și pentru a se face față pericolului se desarmează flota și se completează periferia forturilor cu lucrări temporare și relativ slabe.

Rezultatul acestei neprevederi a fost că s-a pierdut provincia cu portul Dalmi: iar capitularea cetății a înlesnit victoria de la Mukden și pierderea întregii campanii.

La alcătuirea bugetului Ministerului de Răsboi, nu se ținea socoteală nici chiar de necesitățile absolut trebuincioase, de pildă: armatei lipsindu-i într-un moment dat munițiunile am cetit o dare de seamă, făcută de un Președinte de Consiliu și Ministru de Răsboi către M. S. R. Carol, în care se arată această lipsă.

Pentru a se menține încă bugetul mai redus decât acel din anul trecut, se spune în acea dare de seamă că armata n-are trebuință de echipament și îmbrăcăminte deoarece acestea se pot completa la mobilizare prin mijloacele locale și lucrători civili. Se prevede dar o sumă ridicolă la capitolul echipamentului și se consumă pe timpul cât a stat la Minister acel președinte de consiliu și puțina îmbrăcăminte ce mai aveam în magazii.³

Cum s-a înțeles că în scurtul timp al mobilizării să se poată face prin mijloacele locale îmbrăcăminte și echipamentul pentru întreaga armată? S-a gândit acel ministru să completeze lipsurile de la aliați?... și aceasta ar fi fost peste putință: afară numai dacă nu a cugetat să îmbrace armata română în uniforma aliaților pierzându-ne astfel demnitatea noastră națională pe câmpul de răsboiu.

Fiind secretar general la Ministerul de Răsboiu am fost delegat de Ministrul meu să-l reprezint în ședința pentru stabilirea definitivă a bugetului general a statului. În timpul discuțiilor un deputat, membru în consiliile bugetare, se adresează ministrului de finanțe spunind:

În orașul X s-a făcut din inițiativă privată o școală profesională, care acum nu mai are fonduri... Înțelegeți D-voastră. Ar trebui ca această școală să nu se părăsească... Înțelegeți D-voastră. Este bine dar a se trece în bugetul Ministerului de Instrucțiune publică... Înțelegeți D-voastră.

Motivul acesta de interes electoral invocat și de alți membri din comisiile bugetare m-a făcut să înțeleg și eu că bugetul Ministerului de Răsboi este serios atacat. În adevăr, făcându-se bilanțul bugetului general al statului și rezultând deficit, Ministrul de Finanțe l-a acoperit foarte repede ștergând de la echipament suma corespunzătoare.

Independent de faptul că Ministerul de Răsboi nu avea fonduri suficiente, legea de protecție a corporațiilor de lucrători și industrie națională îl păgubea foarte mult. Cu toate avanta-

¹ Fascicula 9, pag. 12, Nota 2 „Acolo ca și în multe alte părți la Port-Arthur economia rău înțeleasă făcută asupra cheltuelilor militare în folosul portului comercial de la Darmi a fost crud plătită de Rusia etc. etc. Cei dintâi răspunzători pentru sfârșitul trist al asediului și al răsboiului sunt prin urmare oamenii politici care conduceau finanțele ruse înaintea campaniei și care au refuzat să puie la dispoziția autorității militare creditele organizării la timp a cetății Port-Arthur (n.a.).

² Procesul generalului Stesel. Depoziția generalului Kuropatkin, pag. 206. „Singura noastră uzină aceea de la d'Obuklov era în acel moment asupra încărcată de comenziile trebuincioase marinei și nu putea da decât 5-7 tunuri pe an. Se oprișe a se comanda tunuri în străinătate.”(n.a.)

³ Trebuințele anuale la echipament fiind cuprinse între 4-5 milioane, se alocă în bugetul aceluia an numai un milion (n.a.).

jele date de legi, la predarea furniturilor, marfa nu corespundea condițiilor caetelor de sarcini și se refuza de Comisiuni.

Prin presiuni superioare s-a introdus obiceiul de a se primi furniturile respinse cu reduceri de preț proporțional defectelor. Acest lucru însă nu se poate stabili niciodată pe teren științific: astfel că Ministerul era întotdeauna în pagubă. Înțelegem să se protejeze industriile naționale și lucrătorii, nu înțelegem însă să se împingă la abus și necinste pentru interes electoral.

În privința instrucției, organizării și selecțiunei comandamentului în armată, care trebuia condus în continuitatea de idei și lucrări, ea se modifica la bazele ei mai la toate schimbările de guverne, pentru că șeful Marelui Stat-Major însărcinat cu direcțiunea lor devenise un personaj politic.

În general fiecare cap de partid, sosind la guvern, aducea cu sine la Marele Stat-Major pe generalul ce-i convenea ca și cum acesta ar fi făcut parte din guvern. Din această cauză pe deoparte se introducea atmosfera politicianismului în armată, iar pe de alta se introduceau și idei noi personale, ordine noi și dezordine inevitabilă¹. Astfel, s-a făcut în tot timpul, sub toate guvernele, pregătirea armatei.

În acord dar cu generalul Brialmont² pot spune că pentru a ajunge la acest rezultat, președintele consiliului de miniștri, oricare ar fi fost, numea ministru de război pe cel dintâi general care accepta starea de lucruri împusă de interesul electoral și o susținea în fața corpurilor legiuitoare.

[Generalul I. Culcer, *Note și cugetări asupra Campaniei din 1916*, Tipografia ziarului „TRIBUNA”, Iași, 1918, pag. 39-43]

29. 1920, Paris, Extras din Memoriile generalului Maurice Sarrail, privind imposibilitatea declanșării unei acțiuni de amploare pentru sprijinirea intrării în război a României

Devant cette série d'événements qui se déroulaient depuis le 17 août le G. Q. G. français, généralement plus que verbeux, restait silencieux.

Le 24, il rompait le silence, et comme toujours, lorsqu'il y avait une responsabilité bien apparente à endosser, il me laissait seul juge de la situation et des projets à réaliser.

„1. Mission initiale confiée à armée d'Orient de couvrir opération de mobilisation et concentration armée roumaine, en enchaînant liberté d'action des Bulgares à frontière grecque, s'accomplit d'elle-même du fait que les Bulgares ont pris offensive en face et que vous manœuvrez pour les battre.

2. D'autre part état-major roumain fait connaître que son armée du sud est concentrée sur ses emplacements et prête dès maintenant à repousser attaque brusquée des Bulgares.

3. Cet ensemble de conditions nouvelles vous donne toute latitude pour adapter l'emploi de vos forces à la situation créée par offensive bulgare et, en particulier, pour monter avec des forces importantes une contre-offensive, par exemple sur l'aile droite bulgare si les circonstances dont vous êtes le seul juge vous en montrent la nécessité.

4. Vous me mettez au courant de vos intentions dès que vous pourrez le faire.”

Mon télégramme du 28 août n° 102/3 (voir aux annexes) exposait le dispositif des troupes et les grandes lignes des opérations. – C'était la mise au point des directives que j'avais données à la conférence du 20 août. Mais il fallait du temps pour relever les troupes, les porter à notre gauche, les concentrer face à leur zone d'opération. Je ne pouvais par suite donner une date ferme pour l'attaque générale.

Devant la poussée bulgare il y avait un véritable rétablissement à faire; et en France, le profane, ignorant tout de ce qui avait été préparé, pouvait, n'étant pas renseigné, se montrer plus ou moins énérvé.

¹ Am văzut un general-șef la Marele Stat-Major, chemat de un guvern la acest înalt post, înlocuit de guvernul ce a urmat și eliminat. La înaintare la rândul vechimii fără a se preciza motivul, fapt fără exemplu în alte țări (n.a.).

² Henri-Alexis de Brialmont (1821-1903), general belgian, renumit arhitect al unor fortificații importante, cum ar fi cele de la Liège (Belgia) și București.

Il n'était pas irrationnel de laisser croire que l'armée d'Orient aurait pu intervenir, puisque jamais il n'avait été dit que depuis le 1er août des ordres fermes avaient été donnés pour attendre l'arme au pied; puisqu'au contraire, il avait été publié urbi et orbi qu'elle avait 500 000 combattants et les Italiens n'avaient pas encore fini de débarquer, les Russes n'avaient pas tout leur matériel, les Anglais n'avaient qu'une division qui pouvait faire mouvement; les Serbes et une poignée de Français seuls pouvaient être engagés.

Par contre il était au moins étrange, pour quiconque connaissait la situation, de voir que mes propositions d'attaque du 28 août étaient approuvées et que quelque vingt-quatre heures après, il m'était à nouveau télégraphié d'accélérer.

Toutes les opérations avaient cependant été préparées sans ordres venus de ce qui s'appelait le haut commandement français et britannique.

Il peut être utile de bluffer pour faire déclencher la Roumanie; il n'est peut-être pas bon de laisser tromper l'opinion, de laisser accrédiater des absurdités. Au reste le G. Q. G. lui-même ignorait où on allait; il croyait que sur le premier succès allié, Sofia baisserait pavillon.

Sans songer à ces vilénies, je pressais les mouvements; ils s'exécutaient. Quant aux opérations militaires mêmes, il serait sans doute oiseux de les détailler, mais le 1er septembre, j'aurais pu dire que je considérais l'élan bulgare comme brisé, en tout cas à la date du 10 septembre, j'aurais pu répéter la phrase in fine de mon compte rendu du 28 août: „Depuis début opérations succès bulgares se résument à occupation territoire grec, défendu ni par Alliés, ni par Grecs, et à échec sanglant devant position aile gauche serbe, vers lac Ostrovo”.

[Général Sarrail, *op.cit.*, p. 148-150]

30. Considerațiile generalului Alexandru Iarca¹ privind lipsa de pregătire a armatei române în vederea războiului

IMPROVIZAREA ARMATEI NOASTRE ÎN 1916

Chestiunea improvizării armatei noastre în 1916 o vom considera din un întreit punct de vedere, și anume: 1) din punctul de vedere al raportului dintre număr și calitate; 2) din punctul de vedere al soluționării acestei chestiuni de către puterile principale în marele război și 3) din punctul de vedere al soluționării acestei chestiuni de către armata noastră în 1916.

*

[...]

În marele războiu 1914-1918, calitatea s-a arătat de asemenea preponderentă. Generalul Ludendorff declară cu multă amărăciune că pierderea vechiului corp de ofițeri ce existau în timpul păcii s-a simțit foarte mult și că floarea armatei germane pierise în cei „dintâi doi ani de luptă, acea ce slăbise considerabil „puterea acestei armate. Am observat bine, continua, Ludendorff, că pe măsură ce infanteria noastră lua aliura unei miliții și pierdea pe cei mai buni dintre oameni și ofițeri, că disciplina scădea din ce în ce”.

¹ Alexandru Iarca (1853-1933), general cu funcții însemnate în armată. În perioada 1874-1876 a urmat cursurile școlii militare, la absolvirea căroră a obținut tresele de sublocotenent (1 iulie 1876), fiind repartizat la Regimentul 2 artilerie. La 1 martie 1877 a fost mutat în Regimentul 1 artilerie, participând cu această unitate la Războiul de Independență (1877-1878). Între anii 1880-1883 a urmat, cu rezultate bune, Școala de Război din Bruxelles. Între timp a fost avansat locotenent (1 aprilie 1881) și căpitan (8 aprilie 1883), maior (1 februarie 1888), locotenent-colonel (8 aprilie 1893), colonel (8 aprilie 1897), general de brigadă (7 aprilie 1905), general de divizie (1 aprilie 1911). A comandat Brigada 10 infanterie (10 aprilie 1901-10 aprilie 1909), Divizia 5 infanterie (10 aprilie 1909-1913) și Corpul 3 armată (1913-1914). La 9 iulie 1914 a fost numit subinspector general de armată, funcție din care, la 1 aprilie 1916, a fost trecut în rezervă pentru limită de vârstă. Alexandru Iarca este și un important teoretician militar, cu unele concepții originale.

Am ținut să dau aceste mărturii decisive, ca să arăt, pe deoparte, disprețul sau necunoștința experienței timpurilor de cei în drept, iar pe de altă parte, improvizatia fantastică a armatei noastre în 1916, după cum se va vedea.

Strângând mai deaproape raportul dintre calitate și cantitate observăm că cantitatea sau numărul câștigă în importanță *cu cât durata războiului* este mai mare, cu cât civilizațiunea, preparațiunea de războiu, moralul națiunii și comandamentul armatelor amice și inamice se apropie mai mult unele de altele. Și din contră, calitatea primează cantitatea – în o mare măsură – când situațiunea beligeranților este diferită. Ofensivă cerc, independent de orice, mai buni soldați decât apărarea. Totuși, un raport precis între număr și calitate nu se poate stabili. Ceea ce trebuie făcut este ca calitatea să domine cantitatea în mod vizibil, lucru relativ ușor, pentru șefii cu aptitudine militară.

În marele războiu, Germanii au rezolvit chestiunea aceasta printr-o organizațiune solidă a cadrelor și a Comandamentului și printr-o instrucțiune întinsă a rezervelor.

De aceea ei au putut cu înlesnire să împătrecască aproape numărul diviziilor din timp de pace. Francezii au avut la început o organizațiune inferioară germanilor¹. Minunea de la Marna însă le-a permis să-și organizeze armata și să-și mărească mult efectivele². Englezii au improvizat ca să zic armata, dar au avut mai mult de doi ani, după Marna, ca să treacă de la o armată improvizată la o armată bună. Americanii, și ei au avut un an de zile ca să treacă de la o armată improvizată la o armată de o oarecare valoare. Se observă numai că armata americană nu se poate compara cu armata celorlalte puteri și că a trebuit să lupte oarecum încadrată între aliați. La urmă, când războiul ține mult, ca marele războiu, armatele opuse ajung să se egaleze ca calitate. Masele enorme de soldați cu instrucția și educația lor incomplete iau caracterul unor miliții, deprinse mai mult sau mai puțin cu războiul.

Problema raportului dintre număr și calitate în armata noastră a fost rezolvită astfel în 1916: De la 10 Divizii din timp de pace s-a trecut la 20 la începutul campaniei și puțin mai târziu la 23. *De la 460 000 trupă (cu etape și stabilimente) cu 8 500 ofițeri de tot felul, mobilizați în 1913, s-a trecut în 1916 la 800 000 oameni, plus 435 000 în curs de instrucție și la aproape 20 000 ofițeri.* [Subliniere în textul original – *n.n.*]. (Datele acestea sunt arătate de Generalul D. Iliescu.) De aci se vede numaidecât că improvizarea armatei noastre a luat proporțiuni fantastice, mai ales dacă ne gândim la cadrele ce avea în timp de pace, la instrucția aproape zero ce-a primit-o cea mai mare parte din contingente și la scurta durată a războiului.

În 1914, numărul ofițerilor activi de toate armele combatanți și necombatanți, înscriși în Anuar, era de 3 883, iar al ofițerilor de rezervă de aproape 5 000, din care utilizabili nu erau mai mult de 3 500. *Cum dar, în intervalul de timp de la 1914 la 1916 s-a putut trece de la aproximativ 7 500 ofițeri la 20 000 ? Nu este oare aci o probă strigătoare a improvizării fantastice a armatei noastre?* (Subliniere în textul original – *n.n.*) Ce fel de ofițeri s-au putut forma în 2-3 ani de zile? Și când îmi pui această întrebare mă gândesc la metodele noastre de formare a ofițerilor, iar nu la metodele intensive, raționale, și în prezența inamicului, ale Francezilor și Englezilor. Rezultatele obținute în campanie învederează că ofițerii nu se pot improviză cu metodele noastre³.

În ce privește trupa, nu punem aceeași întrebare. *Cu 10 divizii și cu toate celelalte servicii am fi putut mobiliza în bune condițiuni 400 000 oameni. Ce fel de trupă a fost când am mobilizat 800 000*

¹ La 1 septembrie 1914, germanii au avut 1 190 de batalioane pe frontul occidental și 322 batalioane pe frontul oriental sau 1 512 batalioane în total (*n.a.*).

² La 1 iulie 1917, ei au avut 1 456 batalioane pe frontul occidental și 860 pe frontul oriental (2 316 în total). Aproximativ, germanii au început războiul cu 2 500 000 de oameni de toate armele și serviciile și au ajuns în iulie 1917 la 3 700 000 de oameni. În 1918 noiembrie, armata germană, de la 240 divizii, a scăzut la 213, din care 186 pe frontul francez, 26 pe frontul oriental și 1 în Italia. La aceeași dată, pe frontul francez se găseau 104 divizii franceze, 60 divizii britanice, 12 divizii belgiene și 29 divizii americane (*n.a.*).

³ Generalul Averescu constată și D-sa că armata noastră n-a fost bine încadrată. (*Răspunderile*, pagina 20) Am voi să știm ce a făcut D-sa ca Ministru pentru buna încadrare a armatei (*n.a.*).

și am concentrat 400 000 în curs de instrucție? Punând această întrebare și aci trebuie să zic că mă gândesc la metodele noastre de organizare și de instruire a trupei.

Diviziile de la 16 la 23 au fost formate în parte din batalioanele suplimentare ce mobilizau regimentele de la 1–40. Deși se dăduse ordin regimentelor ca să repartizeze oamenii buni și răi proporțional cu cele 4–5 batalioane ce mobilizau, comandanții regimentelor însă au reținut pe cei mai buni oameni pentru primele 3 batalioane și cu ceilalți au format batalioanele 4 și 5, care au intrat în compunerea diviziilor de la 16–23, alături cu batalioanele de miliții. Asupra acestei stări am atras de mult atențiunea D-lui Brătianu cu raportul meu No. 100 din 1915. În războiu, s-a văzut cu prisosință efectele unei astfel de improvizări. La Turtucaia ca și la Flămânda și în alte părți, au fost trupe care s-au bătut foarte rău, mai ales din cauza ofițerilor improvizați. Problema dar a raportului dintre număr și calitate a fost soluționată cu totul greșit în 1916. Cum ea ar fi trebuit să fie soluționată am arătat-o noi D-lui Brătianu în memoriul ce mi-a cerut în 1913.

Noi am propus:

I) Desființarea corpurilor de armată și organizarea armatei numai pe Divizii. Cu 10 ori 15 Divizii, am fi constituit 3 armate, iar nu 5. Organizarea pe Divizii era cea mai bună din toate punctele de vedere. N-o discutăm aci.

II) Să se organizeze numai cele 10 Divizii existente a patru regimente și fiecare regiment a 4 batalioane, plus un regiment de vânători de 2 batalioane.

III) Osebit de aceasta, am propus organizarea a 12 brigăzi de rezervă, fiecare brigadă a 2 regimente și fiecare regiment a 2 batalioane. Zece din aceste brigăzi se împărțeau câte una la fiecare Divizie astfel, că Divizia avea 3 brigăzi dintre care una de rezervă. *De fapt dar, cele 10 Divizii ale proiectului nostru aveau aproape efectivul a 10 corpuri de armată, și întrecea cu 20 batalioane numărul batalioanelor celor 15 Divizii formate în partea a doua a campaniei.*

În acest sistem de organizare și de grupare a unităților, am avut în vedere următoarele considerațiuni: Trupele noastre erau rău încadrate, rezervele neinstruite, iar artileria ce s-a dat Diviziilor de rezervă lăsa de dorit. Pentru motivele acestea, m-am gândit că noi nu putem organiza Divizii de rezervă, independente, ca celelalte armate streine (și cum voiau să le organizeze Generalii Crăinicianu și Averescu) și astfel am organizat rezervele pe brigăzi, pe care le-am încadrat în Diviziile active din timp de pace, împreună cu artileria de rezervă. În modul acesta unitățile de rezervă erau puse supt o comandă sigură și cum numărul lor era mai mic decât numărul brigăzilor active, nu compromitea nici decum soliditatea acestora ca în armatele Generalului Iliescu.

Organizarea și gruparea forțelor noastre astfel cum o arătarăm soluționa avantajos problema mobilizării forțelor noastre, în ce privește calitatea. Cât despre număr, proiectul nostru ne da 10 divizii a 18 batalioane (4 regimente a 4, și 1 regiment de vânători a 2 batalioane) plus 12 brigade de rezervă a 4 batalioane sau un total de 228 batalioane de linia I-a¹. Numărul era dar și el bun, dacă se are în vedere eforturile armatei germane, încadrarea și instrucția armatei noastre mult mai inferioare ca aceea a acestei armate și că *proporția între eforturile armatei noastre și ale armatei Germane* (punându-ne egali cu această armată, din toate celelalte puncte de vedere, aceea ce nu este exact) *n-ar fi trebuit să treacă de 1/10-a*. Or, la începutul campaniei, armata

¹ Osebit de forțele de linia I-a indicate aci, proiectul nostru mai prevedea: 16 000 de oameni de rezervă, ca garnizoană a capului de pod de la Constanța. 24-30 000 de oameni de rezervă, ca garnizoană de siguranță a cetății București, sau eventual ca garnizoană a regiunii F.N.G. Aceasta în ipoteză că utilizarea acestor fortificații s-ar impune prevederilor Marelui Stat-Major, aceea nu era deloc părerea mea. 15 000 oameni din rezervă, pentru menținerea ordinii interioare, paza lucrărilor de artă etc. Chemarea unui contingent de recruți. Vreo 40 000 de rezerviști, chemați la reședința regimentelor pentru umplerea întârilor goluri ce se vor ivi la începutul campaniei. Durata războiului nostru fiind scurtă, nu m-am gândit să organizez multe trupe de linia II-a sau să instruesc numeroase unități de înlocuire. Noi nu puteam să ne gândim la o rezistență în adâncime ca Marele Puteri. Tot ce aveam trebuia pus în I-a linie și de la început (n.a.).

germană a avut în total 1 512 batalioane, și, în 1917, când sforțarea ei a fost mai mare, 2 316 batalioane. Sforțarea dar propusă de mine care ne da 228 batalioane era mai mult decât un maximum, dacă se are în vedere starea noastră din toate punctele de vedere, cum am zis. Ar fi trebuit să avem cu totul alt cadru permanent de mobilizare și cu totul alte aprovizionări de tot felul, ca să ne treacă prin gând să mobilizăm mai mult decât am propus eu.

Ca să complectăm tot ce privește organizarea armatei noastre, ar trebui să arătăm și starea tuturor serviciilor ei. Dar, lăsăm altora misiunea aceasta, care nu e grea, când se are datele necesare. Observăm numai că am avut lipsă de foarte multe lucruri și că improvizarea enormă a armatei a mai mărit aceste lipsuri, astfel că răul a luat proporțiunile unei catastrofe. Trebuia știut totuși că toate în lume au o limită de elasticitate, ce este cuminte să nu fie întrecută nicidecum. Și că acei ce fac altfel, cum am făcut noi, o pățesc ca broasca din fabulă care voind să ajungă cât un bou, s-a umflat pân-a crăpat.

Tot ce am zis aci despre starea organizațiunii armatei noastre se rezumă, ca impresiune generală, în scrisoarea mea de la 23 August 1914 către Generalul Zotu și în care, după cum am spus deja, era scris: „După ce am fost surprinși de evenimente neavând nici îmbrăcămintea, marele echipament etc., nici ofițeri, nici gradele reangajate necesare, după ce ne-am organizat cu 20 batalioane active mai puțin ca Bulgarii, în loc de a avea 20 batalioane mai mult ca ei; după toate acestea mai vin și planuri de campanie care ne duc la o catastrofă și cari au ajuns aproape secretul lui Polichinel. Sunt atât de mâhnit de aceasta și de multe altele¹ care ne-a venit de sus și pe care le știu foarte bine, că cred că se impune grabnic să facem ceva ca să ieșim de unde ne-a băgat”. Aceea ce s-a făcut ca să ieșim din starea în care ne-am găsit a fost fantastica improvizare a Generalului Ilescu, astfel cum am arătat-o.

[Generalul Alexandru Iarca, *Memorialul meu*, Librăria și Tipografia Ioan Călinescu, Buzău, 1922, p. 77-89]

31. 1924, București, Concluziile comisiei instituite de Ministerul de Război pentru stabilirea stării de pregătire a armatei în perioada 1914-1916 în vederea intrării României în război

CONCLUZIUNE GENERALĂ

I. EFECTIVE

Din actele oficiale, învederate prin tabelele și graficele anexate, se constată că la 1 ianuarie 1914, armata se găsea în cea mai mare lipsă, de tot ce-i era neapărat trebuincios, pentru a intra în campanie.

Efectivul oamenilor mobilizabili nu atingea cifra de 500 000. Rezervele lipseau de organizațiune. Materialele de tot felul în armament, munițiuni, echipament etc. Aveau mari lipsuri; ceea ce se învederese simțitor în campania din 1913.

În intervalul de la 1 Ianuarie 1914 la 14 August 1916, data mobilizării, efectivul mobilizabil trece de la 9 948 ofițeri, din cari 5 696 de rezervă, la 17 625, din cari 11 582 de rezervă; adică un spor de 7 977 ofițeri, plus 2 218 elevi, candidați de ofițeri; iar efectivul trupei mobilizabile ajunge la 1 080 313.

La acest rezultat s-a ajuns prin creațiunile ce s-au arătat, între cari transformarea celor 40 batalioane de rezervă, în 40 regimente a 3 batalioane, organizate în 5 Comandamente de

¹ Într-o zi, generalul Zot[t]u, șeful Marelui Stat-Major, adresându-se d-lui Brătianu, la d-sa acasă, se plângea de îmboldirile ce-i dădă ca să facă ceva. Nu știți, zicea dânsul, ce-mi bate capul cu generalul Iarca, la care vorbă, d-nul Brătianu îi răspunde „Dar eu”. Și unul și altul aveau motivele lor ca să fie lăsați în pace și eu pe ale mele ca să-i amărăsc pe amândoi, deși nu-mi plăcea să fiu astfel. Numai după războiu s-a putut aprecia cine avea dreptate (n.a.).

Divizii, cu cadrele necesare și cu toate serviciile proprii; prin chemarea dispensaților de toate categoriile, lăsați ca susținători ai familiilor; prin revizuirea celor scutiți ca neapți pentru servicii și prin sporirea la maximum a elevilor în școlile militare.

Pentru instrucția acestor elemente de rezervă, trupă și ofițeri, s-au făcut concentrări în serii, după un plan anume stabilit.

S-a înființat școala subofițerilor, pentru pregătirea de instructori și 5 școli, corespunzând celor 5 Comandamente de Corp de Armată, pentru instrucția ofițerilor de rezervă.

2. ECHIPAMENT

Din actele și graficele prezentate de către Direcțiunea Intendenței, se constată că începând de la 14 Iulie 1914 s-a lucrat cu intensitate în diferite ateliere, astfel că la 14 August 1916 se găseau asupra trupelor și în depozite: 2 400 000 cămăși; 2 400 000 pantaloni de pânză; 1 200 000 mantale; 1 200 000 vestoane; 1 600 000 pantaloni; 1 200 000 bocanci; 1 000 000 răniți și 1 000 000 foi de cort.

3. SUBZISTENȚE

La 1 Ianuarie 1914, se găseau distribuite asupra trupelor 1 073 870 rații conserve de carne, rămase din campania din 1913 și 230 cuptoare, putând da maximum 230 000 pâini zilnic. La 14 August 1916, numărul cuptoarelor este ridicat la 649, putând da până la 800 000 pâini zilnic; plus 15 000 bucătării de campanie, spre a se putea da trupelor totdeauna mâncare caldă. Din actele înaintate de către Intendență și din cele enumerate în memoriu la paginile 12, 13 și 14, se pot vedea stocurile bune de subzistență, alimentară și furaje, aprovizionate în cinci depozite regionale și o eșalonare sistematică de reaprovizionare a trupelor, în termen de mijloc, pe 30 zile.

4. ARMAMENT

Pentru efectivul de 378 batalioane operative, la care se ridicase infanteria, la data mobilizării, se dispunea de 373 636 arme model 93, cu cari erau armate aceste batalioane. Pentru ca rezerva necesară să fie asigurată, s-a mai comandat în Franța 288 018 arme Lebel și cari au sosit în Țară, după declararea războiului, împreună cu muniția lor de 108 000 000 cartușe (vezi tabelul nr. 5, anexat la raportul nr. 11 al Direcției Armamentului din Ministerul de Războiu¹).

La declararea războiului se dispunea de 681 mitraliere. Se comandase însă și s-au primit, la începutul anului 1917, încă 3 188 mitraliere, ajungându-se la o companie de opt piese la fiecare batalion.

Artileria de câmp dispunea de 624 tunuri de 75 mm, 120 obuziere de câmp de 105 mm, plus 100 mortiere de tranșee de 58 mm. S-a dispus de asemenea scoaterea de la Cetatea București a pieselor de 57 mm și a celor de 53 mm din turelele de la Focșani-Nămoloasa-Galați, constituindu-se cu ele 55 baterii, a 6 piese (330 piese) date brigăzilor de infanterie.

Artileria grea nu avea la 1 Ianuarie 1914 decât câteva piese (2 baterii). La declararea războiului mondial ne-au fost închise aproape toate frontierele, iar țările de la cari ne puteam procura acest material, intrând în războiu și având nevoie imperioasă și urgentă de a-și fabrica pentru ele înseși acest material, angajamentele cari ne priveau, au rămas neexecutate. În această situație s-a dispus scoaterea din Cetatea București și forturile Focșani-Nămoloasa-Galați a tunurilor grele, aflătoare într-însele și s-a recurs la toate atelierele din stabilimentele militare și industria privată, spre a le adapta și monta pe afete, pentru a servi la câmp; ceea ce nu s-a putut face decât cu mari greutate. Această măsură a permis totuși ca la mobilizare să ne putem prezinta cu 129 de piese, grupate în 4 regimente, cu un număr variabil de baterii; ceea ce evidențiază activitatea rodnică desfășurată.

¹ Nu se publică (n.n.).

5. MARINA

La 1 Ianuarie 1914, efectivul în ofițeri era de 99 maiștri, funcționari civili și subofițeri de administrație 95; elevi din școala de marină 57 și trupă 2 290.

La 14 August 1916, aceste efective s-au ridicat la 156 ofițeri activi și 94 de rezervă, trupa 5 800. Efectiv mult crescut, mai cu seamă în ofițeri.

Echipamentul, cu totul insuficient, trece dela 2 198 cămăși la 1914, la 42 239; cojoace de la 33 la 7 000 și celelalte cresc tot în aceeași proporție.

La armament și muniții se face un schimb între marină și trupa de uscat, iar numericește rămân aproape aceleași la declararea războiului, ca și în Ianuarie 1914.

Materialul de torpile se mărește cu: 1 600 din spețe diferite (rusești, Vaslovski și Rădulescu). De asemenea, se adaogă și o bună cantitate de expozibili și material pentru estacade și stăvilare.

6. REMONTA

La Ianuarie 1914, existau 23 388 cai, pentru serviciul tuturor trupelor. La intrarea în campanie, în 1916, numărul cailor era de 281 000, din cari 9 928, cumpărați în cursul anilor: 1914, 1915 și 1916, până la declararea războiului, iar restul s-a completat, prin rechizițiuni, fiind din vreme făcute amănunțit toate lucrările pregătitoare, pentru executarea sistematică a acestor operațiuni.

7. AERONAUTICA

La Ianuarie 1914, se constată din acte că posedăm numai 29 avioane, găsindu-ne la începutul organizațiunei noastre. Din comenzile făcute de Minister, Franța a putut să ne trimită 80 avioane, iar la declararea războiului, scăzându-se pierderile datorite accidentelor, mai rămăneau numai 37 avioane.

8. GENIU

Din tabelele și graficele Direcțiunei respective, din Ministerul de Războiu, se constată că materialele de specialitate ale acestei arme, în cursul anilor 1914-1916, au fost îndoite și unele întreite; afară de unele materiale comandate în alte state, ale căror guverne n-au mai permis exportul după declararea războiului mondial, iar unele n-au executat contractele.

9. SERVICIUL SANITAR

La 1 Ianuarie 1914, se constată din actele și tabelul respectiv Nr. 1 că se găseau aprovizionate materialele sanitare: medicamente, pansamente, instrumente și obiecte chirurgicale, efecte spitalicești, material de ambulanță pentru trenurile sanitare și material veterinar, în valoare de 3 409 203. În cursul anilor: 1914, 1915 și 1916, aprovizionarea acestor feluri de materiale s-a ridicat la valoarea de 42 010 950 lei. Din darea de seamă a șefului de stat-major al serviciului sanitar și graficul Nr. 2, se constată că materialul a fost suficient, rămânând și prisos la demobilizare.

Pentru ospitalizarea răniților și bolnavilor la zona interioară, s-a organizat, prin organul anume creat – Comitetul Central Sanitar – spitale temporale, eșalonate sistematic cu 57 776 paturi.

Se constată că atât la zona interioară, cât și în zona de operații, măsurile luate au fost la înălțimea împrejurărilor.

10. HĂRȚI

La 1 Ianuarie 1914, se găsea la serviciul geografic un număr de foi, harta țării, pe diferite scări, insuficient, pentru nevoile războiului; tot asemenea, pentru Basarabia; foarte puține din harta Bulgariei, și niciuna pentru Transilvania și Serbia.

Din enumerarea făcută la paginile 33, 34 se constată numărul foilor confecționate la scările operative și distribuția foilor necesare corpurilor și serviciilor; mai rămânând încă în depozit un stoc îndestulător, la 14 August 1916.

11. COMUNICAȚII

Pentru șosele, drumuri, poteci, poduri și podețe, cerute de M.St.M. pentru nevoile operative, s-a avut concursul Ministerului Lucrărilor Publice, care, prin corpul său tehnic și cu fondurile puse la dispoziție de Ministerul de Războiu, a construit în curs de 12 luni lucrătoare: 2 000 km de șosele și drumuri petruite cu 400 poduri și podețe; plus reparațiunile comunicațiilor din întreaga Țară, cari au avut nevoie; după cum se poate vedea din adresa No. 3413/1924 a Ministerului Lucrărilor Publice și din examinarea hărții ce o însoțește.

12. FONDURI ALOCATE

Din tabelele și graficele trimise de serviciul Contabilității din Ministerul de Războiu, cu No. 2 din 15 Ianuarie 1924 și No. 16 din 12 Februarie 1924; se constată că Ministerul a alocat, din vreme, suma de 800 235 188 lei, pentru necesitățile pregătirii războiului, din care la intrarea în campanie mai era încă disponibil 224 720 230 lei.

Faptul recunoscut: armata nu se poate pregăti bine de războiu decât fiind întotdeauna pregătită, s-a adevărit și acum; mai ales când noi eram tributari statelor mari și celor ce ne înconjurau, din cari unele intraseră chiar în războiu contra noastră.

Președintele Comisiunii
General Popovici

[A.M.R. fond 948, Secția a II-a informații, dosar nr. 301 f. 88-91]

Capitolul 5

CAMPANIA ARMATEI ROMÂNE DIN ANUL 1916

Introducere

În noaptea de 14/15 august (stil vechi) 1916, la câteva ore de la declarația de război adresată Austro-Ungariei, armata română a început ostilitățile. Potrivit planului de campanie, prima operație desfășurată a fost cea de acoperire, prin care se urmărea luarea rapidă în stăpânire a trecătorilor Carpaților. Anterior, Marele Stat-Major a constituit pe frontiera muntoasă de la Broșteni la Vârciorova 17 grupuri de acoperire, instalate în trecătorile și comunicațiile principale ale lanțului muntos (Vârciorova-Dunărea, Jiu, Lotru, Olt, Bran, Moroeni, Predeal, Predeluș, Bratocea, Tabla Buții, Buzău, Putna, Oituz, Ghimeș, Tulgheș și Broșteni). În august 1916, efectivul trupelor de acoperire de pe frontiera muntoasă era de 135 000 de oameni (119 batalioane și 77 baterii), adică 1/3 din totalul forțelor destinate a opera în Transilvania. De remarcat că grupurile de acoperire erau conduse direct de Marele Stat-Major, întrucât comandamentele de armată se constituiau pe timpul mobilizării, urmând ca după finalizarea ei să preia comanda acestor trupe.

Operația preconizată a fost o reușită, astfel că toate trecătorile munților s-au aflat de la început sub controlul trupelor române. Acest fapt a permis ca în următoarele zile, cele trei armate, 4 (de Nord), 2 și 1, destinate ofensivei în Transilvania, să dezvolte cu succes ofensiva, să realizeze importante pătrunderi și să elibereze o serie de localități, cea mai importantă fiind Brașovul.

Ofensiva peste Carpați, pentru eliberarea Transilvaniei, a durat aproape o lună, timp în care marile unități române au luat sub control circa 1/3 din teritoriul Transilvaniei. Armata de Nord a înaintat pe o adâncime ce a variat de la 50 kilometri la flancul drept și 100 de kilometri la flancul stâng. Armata 2 a pătruns circa 120 kilometri la dreapta, 70 de kilometri la centru și 90 kilometri la flancul stâng. Armata 1 a avut, în cele trei sectoare, pătrunderi variabile, 10 kilometri la Cerna, 3 kilometri la Jiu, 25 de kilometri pe Valea Oltului. Cu toate acestea, misiunile nu au fost îndeplinite, armatele nereușind să formeze un front continuu și să ajungă la râul Mureș, prima etapă, fixată prin planul de campanie.

Dar evoluția confruntărilor de la nord de munți și cursul întregii campanii din săptămânile care au urmat a fost influențată decisiv de bătălia de la Turtucaia (19 august/1 septembrie–24 august/6 septembrie 1916). (Documentele nr. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13) Bătălia pentru acest „cap de pod fără pod” a devenit, din chiar momentul consumării ei, simbolul nepregătirii, al neputinței, al lucrului făcut de mântuială, al lașității. Înfrângerea era, scrie I.G. Duca, „așa de răsunătoare, încât nu numai că anula toate succesele – netăgăduitele succese de la nord –, dar

arunca de la început un fel de val de discredit asupra întregii noastre intrări în acțiune”¹. Un alt contemporan și memorialist de excepție, Constantin Argetoianu, scria și el: „Turtucaia înseamnă o dată mare în situația politică a țării noastre. Odată cu căderea Turtucaiei au căzut și solzii de pe ochii celor mai mulți, s-a prăbușit întreaga schelărie politică ridicată de regele Carol I, în lunga sa domnie, în jurul statului român”².

Opinia publică și-a schimbat brusc starea de spirit, devenind neîncrezătoare în soluția aleasă, în șansele de reușită ale armatei și ale țării. Toate nemulțumirile, multe dintre ele reale, anesteziate de momentul intrării în luptă, au căpătat cale liberă de exprimare, ceea ce a afectat profund moralul populației și al armatei.

Foarte gravă a fost criza produsă la nivelul comandamentului superior al armatei. Sub presiunea emoției generale produse de rezultatul bătăliilor de la Turtucaia și Silistra, la sugestia prim-ministrului Ion I.C. Brătianu, regele Ferdinand a convocat la Periș (2/15 septembrie 1916) un consiliu de război la care au participat comandanții de armată și generalul Dumitru Iliescu³. (Documentele nr. 20, 21,23). Soluția la care s-a ajuns și la care au subscris participanții, mai puțin generalul Constantin Prezan, ce s-a pronunțat pentru continuarea ofensivei în Transilvania, a fost oprirea ofensivei pe frontul de nord și organizarea unei mari acțiuni la sud de Dunăre pentru nimicirea forțelor bulgaro-germane și acoperirea Capitalei. Cu organizarea acestei ofensive a fost însărcinat generalul Alexandru Averescu, comandant al Armatei 2, cel care fusese, de altfel, autorul ideii. Întregul dispozitiv a fost restructurat și s-a organizat manevra de la Flămânda (18 septembrie/1 octombrie–22 septembrie/5 octombrie 1916), care nu a avut succes (Documentul nr. 26).

Trecând peste șocul inițial și profitând de oprirea acțiunilor în Transilvania, Puterile Centrale au concentrat importante forțe și mijloace și au trecut la ofensivă împotriva forțelor române aflate la nord de Carpați. Atacul a fost îndreptat mai întâi în regiunea Sibiului, unde trupele române, respectiv Grupul Olt (Corpul 1 armată), comandat de generalul Ioan Popovici, au fost învinse în cadrul unei bătălii de câteva zile (13/26–16/29 septembrie 1916).

După victoria de la Sibiu, comandamentul Puterilor Centrale a declanșat contraofensiva împotriva Armatei 2 române care s-a retras, recurgând la rezistențe pe aliniamente succesive, pe vechea frontieră. Acest fapt a impus ca și Armata de Nord să renunțe la teritoriul eliberat, astfel că ambele armate se găseau, la sfârșitul lunii septembrie 1916, pe linia de plecare la ofensivă în august 1916.

În lunile septembrie–octombrie 1916, s-a desfășurat „bătălia trecătorilor”, care a cuprins două mari etape. Prima dintre ele, desfășurată în perioada 26 septembrie/9 octombrie–15/28 octombrie 1916, a constat în încercările inamicului de a cuceri din mișcare trecătorile Carpaților. În a doua perioadă (15/28 octombrie–13/26 noiembrie 1916), Centralii au organizat ofensiva generală pe frontul din Carpați apărat de cele trei armate române, cu efortul pe Valea Jiului. (Documentele nr. 32, 33, 35)

Confruntările au fost deosebit de violente în toate trecătorile, trupele române reușind printr-o rezistență acerbă să dejoace planul adversarului de a lua în stăpânire din mișcare lanțul Munților Carpați. În perioada 28 septembrie/11 octombrie–14/27 octombrie 1916 a avut loc prima bătălie de la Oituz, în care Divizia 15 infanterie, comandată de generalul Eremia Grigorescu, a reușit să oprească inamicul pe linia vechii frontiere. În timpul bătăliei, generalul Grigorescu a lansat lozinca „Pe aici nu se trece”, sintagmă care a făcut carieră pe

¹ I.G. Duca, *op.cit.*, p. 23.

² Constantin Argetoianu, *op.cit.*, p. 35.

³ Detalii în Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război*, vol 2, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Eftimie Ardeleanu și Adrian Pandeia, Editura Militară, București, 1992, p. 31; Toma Dumitrescu, *Jurnal de campanie 1916*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Petre Otu și Maria Georgescu, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1996, p. 40-42.

tot parcursul războiului. Pentru spiritul său combativ, marea unitate a căpătat apelativul de „Divizia de Fier”.

Relativ concomitent, între 29 septembrie/12 octombrie–10/23 octombrie 1916, s-a desfășurat bătălia de la Predeal, în care s-au remarcat Diviziile 10 și 21 infanterie. Trupele germane și austro-ungare, constituite în Corpul 39 armată, au ocupat localitatea, dar nu au reușit să străpungă bariera muntoasă.

Timp de o lună și jumătate (30 septembrie/13 octombrie–15/28 noiembrie 1916), „Grupul Nămăiești”, constituit la 6/19 octombrie 1916 și compus din diviziile 22 și 12 infanterie, a rezistat tuturor încercărilor Corpului 1 rezervă armată german, comandat de generalul Curt von Morgen, de a trece la sud de munți. Abia după deteriorarea situației din Oltenia, marile unități române au fost obligate să se retragă spre est.

Pe Valea Jiului, apărată de Divizia 11 infanterie, confruntările au avut aceeași intensitate. În vederea cuceririi trecătorii Surduc (Lainici) s-a constituit Grupul Kneussl, compus din Diviziile 11 infanterie germană, 6 cavalerie germană, și 301 infanterie austro-ungare. El a încercat, profitând de spațiile largi din fâșia de apărare a Diviziei 11 infanterie, cu o amplitudine de 63 de kilometri, o manevră dublu învâluitoare. Acțiunile au început în ziua de 10/23 octombrie 1916, adversarul având câștig de cauză. Succesul obținut de inamic a creat o situație foarte periculoasă, fapt ce a impus măsuri deosebite la nivelul comandamentului. Generalul Ioan Dragalina a preluat, în seara zilei de 11/24 octombrie 1916, funcția de comandant al Armatei 1, șef de stat-major devenind locotenent-colonelul Constantin Găvănescul. A doua zi, în timpul unei inspecții ce o efectua în defileul Jiului, generalul Dragalina a fost rănit, el decedând la 24 octombrie/6 noiembrie 1916, la București. În locul lui, la comanda Armatei 1 a fost numit generalul Nicolae Petala.

Între timp, inamicul a încercat să dezvolte ofensiva, făcând efortul la vest de Jiu, fără a reuși să realizeze pătrunderea planificată. În fața situației dificile, Marele Cartier General a întărit cu noi forțe „grupul Jiu” și a organizat o contraofensivă, care a vizat flancurile adversarului. Desfășurată în perioada 14/27 octombrie–16/29 octombrie 1916, ea a fost încununată de succes, inamicul fiind respins. Din cauza forțelor insuficiente și a oboselii trupelor, urmărirea nu s-a realizat cu vigoarea necesară, ceea ce a permis adversarului să rămână în posesia celor două pasuri, având prin aceasta condiții favorabile de reluare a ofensivei.

Cum și încercările de înaintare pe Văile Oltului și Topologului au eșuat, inamicul a fost nevoit să constate eșecul planului său de a trece lanțul muntos, împreună cu trupele române. Prin urmare, generalul von Falkenhayn a elaborat un nou plan, care avea în vedere executarea loviturii principale pe Valea Jiului, concomitent cu exercitarea unei presiuni sporite pe Văile Prahovei și Oltului. Deși arhiducele Carol, comandantul frontului, vedea mai eficientă o ofensivă pe Valea Prahovei, el a fost nevoit să accepte în cele din urmă soluția experimentatului general german. Alegerea Văii Jiului ca regiune a executării loviturii principale se baza pe faptul că apărarea trupelor române, în pofida succesului de la mijlocul lunii octombrie, era mai slabă, iar lanțul muntos avea lățimea cea mai mică. În plus, el deținea și intrările în defileu.

În vederea ofensivei s-a constituit Grupul Kühne, alcătuit din cinci divizii de infanterie și corpul de cavalerie, comandat de generalul Schmettow, cu două mari unități. De partea cealaltă, Marele Cartier General român a apreciat că adversarul nu va mai declanșa o ofensivă de proporții în același sector, având în vedere eșecul suferit în prima bătălie. În consecință, o parte din forțe au fost îndreptate spre alte sectoare, considerate mai expuse.

A doua bătălie de la Jiu a început la 29 octombrie/11 noiembrie 1916, chiar din prima zi apărarea trupelor române fiind depășită. Inamicul a cucerit orașul Târgu-Jiu (2/15 noiembrie) și a pătruns la sud de munți. Relativ concomitent, el a declanșat ofensiva și pe văile Oltului și Topologului, trupele române fiind obligate să se replieze. Succesiv, au fost ocupate orașele

Craiova (8/21 noiembrie), Râmnicu Vâlcea (12/25 noiembrie), Curtea de Argeș (14/27 noiembrie) etc. În fața acestei situații, Marele Cartier General a proiectat organizarea unei mari bătălii pentru Oltenia, bazată pe ideea constituirii unui puternic aliniament de apărare pe râul Olt. (Documentele nr. 29, 37). Această intenție nu s-a materializat, inamicul reușind să depășească din mișcare acest râu. Cum la 10/23 noiembrie 1916 trupele comandate de generalul Kosch, ce făceau parte din grupul condus de feldmaresalul von Mackensen, au trecut Dunărea la Zimnicea, nu-i mai rămânea Marelui Cartier General decât să ia în considerare purtarea unei bătălii în Câmpia Munteniei, variantă ce avea destule inconveniente.

Dacă pe văile Oltului și Jiului apărarea trupelor române a cedat, pe valea Oituzului, Divizia 15 infanterie, întărită cu Regimentul 29 infanterie din Divizia 8, a trecut la ofensivă, în cadrul a ceea ce s-a numit „a doua bătălie de la Oituz” (28 octombrie/10 noiembrie–2/15 noiembrie), scopul fiind rectificarea aliniamentului atins. Luptele au îmbrăcat un caracter de uzură, oboseala ambilor beligeranți și înrăutățirea vremii determinând stabilizarea frontului.

Ultima mare bătălie din campania anului 1916 a fost cea de pe Neajlov-Argeș („Bătălia Bucureștilor”) (16/29 noiembrie–20 noiembrie/3 decembrie), organizată pe fondul situației extrem de dificile a armatei române, confruntată cu o ofensivă generalizată a forțelor germane, austro-ungare, bulgare și otomane (Documentele nr. 40, 56). Grupul condus de generalul Viktor Kühne a reușit, la începutul lunii noiembrie 1916, să străpungă apărarea forțelor române în trecătoarea Jiului, să ocupe întreaga Oltenie și să forțeze Oltul. Totodată, grupul, avându-l în frunte pe generalul Konrad Krafft von Dellmensingen, a înfrânt rezistența marilor unități ce apărau trecătoarea Turnu Roșu și a deбуșat la sud de munți. Concomitent, așa cum am precizat, în sud trupele germane, bulgare și otomane, reunite în Corpul 52 armată, comandat de generalul Robert Kosch, au forțat Dunărea în zona Șiștov-Zimnicea.

Aceste trei grupări de forțe formau un arc de cerc a cărui rază se micșora, acțiunile lor polarizându-se spre regiunea Capitalei.

Într-o asemenea situație strategică disperată, Marele Cartier General Român a decis, după unele ezitări, organizarea unei mari bătălii cu scopul apărării Capitalei. S-a constituit un grup de armată, pus sub comanda generalului Constantin Prezan, care avea în componere Armata 1 română, comandată de generalul Dumitru Stratilescu, Grupul Apărării Dunării, condus de generalul Constantin Iancovescu, Diviziile 21 infanterie (comandant – generalul Dimitrie Lambru), 9/19 infanterie (comandant – generalul Constantin Scărișoreanu) și 2/5 infanterie (comandant – generalul Alexandru Sococ), precum și alte unități și formațiuni.

Concepția bătăliei a constat într-o manevră pe direcții interioare ca răspuns la cea pe direcții exterioare, utilizată de adversar. Întrucât dispozitivul inamicului nu avea continuitate, între grupările sale existând o serie de intervale, generalul Constantin Prezan a preconizat lovirea și nimicirea acestora pe părți. Efortul principal urma să fie îndreptat asupra grupului Kosch care, după forțarea Dunării, acționa de-a lungul șoselei Alexandria–București. După lichidarea lui, urma să se acționeze împotriva forțelor adverse de la nord și vest.

Dispozitivul adoptat cuprindea trei grupări de forțe cu următoarele misiuni: Armata 1 trebuia să reziste atacurilor Grupului Kraft, menținând pozițiile pe care le ocupa; Grupul Apărării Dunării urma să oprescă înaintarea grupului Kosch, folosindu-se de râurile Argeș și Neajlov, iar Grupul de Manevră (Diviziile 2/5, 9/19, 21 infanterie și 1 cavalerie) care avea misiunea cea mai importantă, trebuia să atace flancul stâng și spatele Grupului Kosch.

Ofensiva Grupului de armate „General Prezan” s-a declanșat la 30 noiembrie 1916 (stil nou), cu o zi întârziere față de planul inițial, desfășurându-se pe un front de 150 km. După un promițător început, Divizia 217 infanterie germană fiind amenințată cu încercuirea, inamicul, profitând și de capturarea, ca urmare a unui incident nefericit, a unor documente operative, ce lăsa clar să se vadă intențiile comandamentului român, a preluat inițiativa, amenințând foarte

serios diviziile Grupului de Manevră. În a patra zi a operației, 3 decembrie 1916, Divizia 2/5 a fost angajată, concomitent, de patru mari unități adverse și s-a retras spre est. În retragere, ea a antrenat și unități ale Diviziei 9/19 infanterie, atacate concomitent de Divizia 11 bavareză.

Pulverizarea Grupului de Manevră a creat o situație extrem de critică forțelor române, fapt ce l-a determinat pe generalul Constantin Prezan să dispună retragerea generală spre est. „Bătălia de pe Neajlov-Argeș”, ce avea scopul să apere Capitala, s-a încheiat cu un eșec. La 6 decembrie 1916, Bucureștiul, părăsit de familia regală, guvern, parlament, a fost ocupat de trupele Puterilor Centrale (Documentele 42, 43, 44, 45). Armata română s-a retras pe aliniamente succesive, fără a reuși să oprească ofensiva inamicului, frontul stabilizându-se, la sfârșitul anului 1916, pe aliniamentul general Carpații Orientali–Siretul Inferior– Dunărea maritimă. Oltenia, Muntenia și Dobrogea au fost ocupate de Puterile Centrale, singurul teritoriu rămas liber fiind Moldova, unde s-a retras familia regală, parlamentul, guvernul, armata și un număr important de cetățeni.

Cauzele înfrângerii armatei române în campania începută atât de promițător la jumătatea lunii august 1916 sunt multiple și reprezintă, chiar și la un veac distanță, subiect de controversă istorică.

Menționăm în primul rând caracterul războiului în care statul român a intrat la mijlocul lunii august 1916. Conflagrația mondială din anii 1914-1918 a fost primul conflict al erei industriale, unul total, după cum îl caracteriza Erich Ludendorff. El a presupus mobilizarea tuturor resurselor materiale, financiare, umane, morale ale unui stat, așa încât observația că, în realitate, a fost o confruntare de potențial este absolut corectă. România era într-un stadiu relativ redus de dezvoltare, astfel că în uriașa confruntare din anii 1914-1918, resursele sale au fost modeste. Pornind de aici, au existat o serie de factori asupra cărora statul român nu a avut posibilitate să intervină și care au influențat direct rezultatul de etapă. Între aceștia menționăm: raportul de forțe favorabil inamicului, care avea o experiență de război de doi ani de zile; neîndeplinirea de către aliați a obligațiilor asumate, cum ar fi de pildă pasivitatea armatei de la Salonic, condusă de generalul Maurice Sarrail; lipsa de consistență a sprijinului aliatului rus, care aprecia că se impunea evacuarea Olteniei, Munteniei, Dobrogei, frontul urmând să fie menținut pe aliniamentul Carpaților Orientali, continuată cu Siretul Inferior; poziția geopolitică și geostrategică a statului român, fapt ce a determinat constituirea, la mijlocul lunii august 1916, a unui front foarte întins de circa 1 400 de kilometri etc.

Dar toți acești factori nu explică în totalitate înfrângerea de proporții din lunile septembrie–decembrie 1916. În ecuație intră erorile proprii, gravele disfuncționalități apărute în perioada neutralității în privința pregătirii țării și armatei pentru război, greșelile săvârșite de marile și micile comandamente, de unii comandanți în conducerea operațiilor și luptelor din toamna anului 1916, scăderile morale ale unei părți din clasa politică românească în aceeași perioadă de timp etc.

Toate acestea cumulate au dus la un rezultat dezastruos, în contradicție totală cu previziunile multor oameni politici, români și străini, ale unor militari de rang înalt, ale unor exponenți ai opiniei publice românești. Ca urmare, în cursul anului 1917, România s-a confruntat cu o situație foarte grea, care a fost depășită printr-o mobilizare exemplară a națiunii române.

DOCUMENTE

1. 15/28 august 1916, București, Proclamația regelui Ferdinand cu prilejul intrării României în război

Români!

Războiul care de doi ani a încins tot mai strâns hotarele noastre a sdruncinat adânc vechiul așezământ al Europei și a învederat că pe viitor numai pe temeiul național se poate asigura viața pașnică a popoarelor.

Pentru neamul nostru el a adus ziua așteptată de veacuri de conștiința națională, ziua unirii lui.

După vremi îndelungate de nenorociri și grele încercări înaintașii noștri au reușit să întemeieze Statul Român prin Unirea Principatelor, prin războiul Independenței, prin munca lor neobosită pentru renașterea națională.

Astăzi ne este dat nouă să întregim opera lor, închegând pentru totdeauna ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă: Unirea Românilor de pe cele două părți ale Carpaților.

De noi atârnă astăzi să scăpăm de sub stăpânirea străină pe frații noștri de peste munți și din plaiurile Bucovinei, unde Ștefan cel Mare doarme somnul lui de veci.

În noi, în virtuțile, în vitejia noastră, stă puțința de a le reda dreptul ca într-o Românie întregită și liberă de la Tisa până la Mare să propășească în pace potrivit datinilor și aspirațiilor gintei noastre.

Români!

Însuflețiți de datoria sfântă ce ni se impune, hotărâți să înfruntăm cu bărbăție toate jertfele legate de un crâncen război, pornim la luptă cu avântul puternic al unui popor care are credința neclintită în menirea lui.

Ne vor răsplăti roadele glorioase ale isbândeii.

Cu Dumnezeu înainte!

[*România în Războiul Mondial 1916-1919*, vol. 1, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934, p. 14]

2. 15/28 august 1916, București, Înalțul Ordin de zi nr. 1 al regelui Ferdinand către armată

Ostași!

V-am chemat ca să purtați steagurile voastre peste hotarele unde frații voștri vă așteaptă cu nerăbdare și cu inima plină de nădejde.

Umbrele marilor voievozi, Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare, ale căror rămășițe zac în pământul ce veți desrobi, vă îndeamnă la biruință, ca vrednici urmași ai ostașilor cari au învins la Răsboieni, la Călugăreni și la Plevna.

Veți lupta alături de marile națiuni cu care ne-am unit. O luptă aprigă vă așteaptă. Cu bărbăție să îndurăm însă greutățile și cu ajutorul lui Dumnezeu isbânda va fi a noastră.

Arătați-vă deci demni de gloria străbună.

De-a lungul veacurilor un neam întreg vă va binecuvânta și vă va slăvi.

FERDINAND,

[*România în Războiul Mondial 1916-1919*, vol. 1, p. 15]

3. 15/28 august 1916, Soveja, Însemnări ale locotenentului Alexandru D. Madgearu referitoare la starea de spirit în momentul mobilizării

15 august

D-le locotenent, dom'le locotenent, sculați – s-a decretat mobilizarea. Sar în picioare de bucurie – emoționat cu adevărat de cele ce vedeam.

Ora 2 noaptea. Preotul Dumitrescu în cerdacul crâșmei cu sătenii împrejur propovăduia cuvântul cel drept și înflăcărat: fiecare la datorie; unii bătrâni fac serviciu la Reg[imentul] [16] Art[ilerie]; voi, copii, fiți veseli! M[aiestatea] Sa ne-a chemat etc... E vis sau realitate? Când mobilizăm? Toți spuneau, toți dădeau diferite termene din 1914. La începutul lui august visez că era într-un câmp o bătălie cu niște oști străine... Când vom mobiliza... Prin vaietul răniților și învâlmășala ce cuprindea câmpul, un glas se ridică: 14 sau 15 august. Realitatea s-a îndeplinit.

Mă grăbesc să expediez caii Regimentului¹, iar eu să închei formele în scurt timp și să plec, astfel ca până seara să ajung la Greșu² – la vechea frontieră. Încalec pe cal, îmi iau rămas-bun de la Tulniceni și apoi drumul la gara Putna. Prin păduri de brad, pe drumuri ce șerpuiesc prin costișe pietroase, pe lângă râuri limpezi și (sic!) șoșotesc voios – pare că mă mai opresc să-mi fure ochii, căci inima mă duce tot mai repede înainte să ajung pe ai mei. Sărmanul cal. Îl învinuiam că mă duce prea încet. După amiază trec pe la gara Putnei – pustie acum de mulțimea de străini de odinioară. Aflu că Sublocotenentul Papadopol a căzut rănit de baionetă, iar pe Plotonierul Marin Costică l-a lovit glonțul drept în stomac.

La 9 seara trupele noastre au călcat frontiera, atacând postul de grăniceri care a fugit în grabă. Acum trece un convoi de prizonieri civili și militari hidoși din neamul lui Arpad³. Câțiva răniți de ai noștri îmi dau câteva informațiuni scurte. De aici, pe valea Putnei, mă îndrept către frontieră. Locuri pe care nu le văzusem demult, de când plecasem la Soveja la 26 octombrie. Aduceri-aminte ale zilelor petrecute prin coclaurile Lepșei⁴. Bordeiele, marșurile, recunoașterile etc. Rămân în urmă, iar eu în goană bat șoseaua pietruită ce urcă către Greșu. Acolo sunt depozite de alimente și munițiuni sosite, dar fără destinații, căci regimentul a luat-o repede către inima Ardealului, rupând astfel legătura cu cei din urmă. Pe care îi întrebi, nu știu direcția, atâta știu că au apucat pe la pichetul Țiganului⁵. Împart caii la delegații companiilor, iar eu mă hotărâsc să rămân să dorm la pichetul Greșu. Un italian îmi oferă camera vizitatorilor străini. Peste puțin se anunță un tren dinspre Pich[etul] Țiganului⁶. Coboară din el Țenescu care se întoarce în Focșani pentru câteva chestiuni de ad[ministra]ție.

Pe un Ku⁷ plotonierul Petrea zace mort. În lumina roșie palidă a felinarului trupul voinic stă nemișcat. Din mijlocul stomacului a curs mult sânge care s-a uscat pe haină. O floare pe piept. Soldații se îngrămădesc să vadă pe primul erou căzut. „Dumnezeu să-l ierte!” Murmură

¹ Regimentul 10 Putna făcea parte din Brigada 11 – Grupul Putna – constituită în cadrul Diviziei 6 infanterie. Brigada mai cuprindea două batalioane din Regimentul 49 infanterie, o baterie din Regimentul 16 artilerie Focșani cu tunuri cu calibrul de 75 mm, precum și o baterie de tunuri cu calibrul 53 mm. Diviziei 6 i se subordona și Regimentul 7 Vânători. Divizia era comandată de generalul Constantin Costescu, iar brigada (cu efective de 6 500 de oameni) de colonelul Petre Fotescu.

² Localitate pe valea râului Putna, pe drumul către frontiera cu Austro-Ungaria.

³ Sectorul Brașov-Oituz era apărat de Divizia 71 Infanterie, care în decurs de trei zile s-a retras pe aliniamentul Homorod-Făgăraș.

⁴ Localitate pe valea râului Putna. Drumul într-acolo trece prin pasul Soveja.

⁵ Situat pe pârâul Țiganului, care izvorăște din culmea Condratu.

⁶ Exista o cale ferată forestieră pe Valea Putnei, între Pârâul Alb și Pârâul Țiganului.

⁷ Probabil *K und K*, acronimul expresiei *kaiserliche und königliche Armee* (armata austro-ungară). Autorul a vrut să spună că plotonierul zăcea peste trupul unui soldat inamic.

toți când îi văd fața. „Săracu Dom. plutonier.” „Ei, băieți, a scăpat de-o grijă”, completează altul mai sugubăț. „Așa-i, măi vere, cine știe cât om (sic!) purta și eu ranița și câte om mai îndura.”

[Alexandru Madgearu, *Note din războiul de reîntregire a neamului*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Alexandru Madgearu, Editura Militară, București, 2016, p. 38-39]

4. 15/28 august 1916, Însemnările generalului Alexandru Averescu despre audiența la regele Ferdinand și discuțiile cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu referitoare la situația militară a României de la începutul războiului

15. VIII. 1916

Prima zi de mobilizare. În fine, după patru zile de așteptare, am fost primit în audiență de Rege pentru „chestiunile militare”. Mi-a spus: Comandați Armata 2 și aveți ca Șef de Stat-Major pe Generalul Christescu. Este bine căci ați mai lucrat împreună. Aceasta a fost întreținerea asupra „chestiunilor militare”, încolo banalități și unele obicinuite aprecieri asupra persoanelor.

Din parte-mi, am arătat Regelui că este riscant să începem invaziunea, înainte de a ne fi concentrat forțele. Am spus Regelui că de la un român din Transilvania, fost ștafetă la Corpul XII de Armată austriac, aveam date precise asupra planului de operații al austro-germanilor împotriva noastră. Primul obiectiv: spargerea frontului pe Valea Oltului și apoi înaintarea până la Siretul de Jos, pentru a constitui frontul: Munții Moldovei, Siretul de Jos, Dunărea de jos. Înainte de plecare am întrebat pe Rege dacă crede că vom avea și trupe germane, mi-a răspuns că este convins că vom avea. Urări de izbândă etc. etc. și totul s-a terminat!

Trebue să notez aici încă două mici chestiuni cari pun în lumina adevărată starea de spirit a lui Brătianu. Cu ceva înainte de a fi introdus la Rege, sosește el și văzându-mă îmi spune că vrea să mă întrebe ceva, în patru ochi, și anume: pe cine preferi ca Șef de Stat-Major? Pe generalul Christescu sau pe generalul Stratulescu? I-am răspuns că pe Generalul Christescu. Nu știu însă ce față am făcut.

Cu două zile înainte, am avut aceeași întrebare din partea lui prin Locot. Colonel Nicolescu, i-am dat răspunsul și am primit peste o oră de la el, tot prin Lt. Col. Nicolescu, confirmarea, deci aprobarea alegerii mele.

Afară de aceasta, eri, odată cu apariția Decretului de mobilizare, a intrat în vigoare ordinea de bătae, iar în aceasta este deja trecut – imprimat – Generalul Christescu, ca Șef de Stat-Major, la Armata 2. Întrebarea ministrului de războiu era cel puțin de prisos.

A doua. Mă cheamă pe mine și pe Generalul Aslan și ne spune că ține foarte mult să nu se vorbească de operațiunile militare; totuși ar dori ca vestea că 200 000 de ruși trec prin Dobrogea să se răspândească prin toate mijloacele, cât mai mult. Și-a dat pe față sistemul. De altfel și Napoleon recurgea la asemenea mijloace, de cât numai că atunci nu existau căi ferate, telefon, aviație!

La ora 1 jum. am pornit cu automobilul spre Craiova.

[Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, vol. 1, p. 119-120]

5. 20 august/2 septembrie 1916, Petrograd, Raportul locotenent-colonelului Pyot, membru al Misiunii militare tehnice și de muniții franceze din Rusia, referitoare la starea industriei militare românești la începutul războiului

Mission militaire technique française des munitions en Russie, Petrograd, 20 août (2 septembre) 1916

Lt. Colonel Pyot, Chef de la Mission des munitions en Russie à Monsieur le Sus-Secrétaire d'Etat de l'Artillerie

J'ai l'honneur de vous rendre compte que, sur une demande de M. le général Janin, répondant à un désir exprimé par le colonel Desprez, attaché militaire à Bucarest, je me suis rendu en Roumanie pour y examiner la question de production des munitions. Le colonel Desprez m'a présenté au général Iliesco et au directeur des munitions.

J'ai trouvé près des membres de la direction un accueil empressé et un grand désir d'accepter les conseils ou observations qu'un mission française ayant l'expérience de ces fabrications pourrait apporter au Gouvernement roumain.

Sous la direction d'un membre influent de la direction des munitions, monsieur Cioc, j'ai visité à peu près toutes les installations susceptibles d'être utilisées. J'ai été frappé de l'effort d'organisation qui a été accompli par ce pays, où l'industrie est à peu près nulle et je n'ai pu m'empêcher de comparer la façon pratique et féconde dont la direction des munitions a utilisé les faibles ressources locales d'un pays qui n'était pas encore en guerre, à la lenteur de l'effort officiel du puissant pays voisin où nous luttons encore contre les formalismes ou des jalousies de personnes.

Mais, étant donné que la Roumanie n'avait jamais confectionné ni canon, ni affût, ni obus, il y avait là pour elle un problème difficile dont la solution actuelle a besoin de rectification et de perfectionnements. Le problème se complique encore de ce fait que la Roumanie ne peut que recevoir son métal de l'étranger; tout venait de l'Allemagne et de l'Autriche qui, depuis quelques semaines n'envoient rien; comme rien, comme métal, n'est arrivé de France ni de Russie, le pays après avoir épuisé ses stocks n'a plus ni fonte, ni fer, ni cuivre, ni laiton et cherche à tirer parti de tout ce qui est utilisable.

On a réutilisé toute la fonte possible (plaques d'égoût, tuyaux, balustrades etc) ainsi que le cuivre (marmites, robinets etc); quant à l'acier, après avoir été consommé tous les débris utilisables des stocks et des approvisionnements d'acier à bandage, on a du presque interrompre la fabrication des obus d'acier. La fonte étant la matière la plus facile à trouver, la direction des munitions a porté son effort, d'une part sur la fabrication de tours et machines diverses, d'autre part sur la confection d'obus en fonte. C'est ainsi qu'ont été confectionnés une centaine de tours à obus, de tours révolvers, ainsi que de nombreuses machines triplant l'installation de la Pyrotechnie, trois presses à obus ont été installées en utilisant de vieux éléments. Quant aux obus en fonte, leur métal est qualifiée fonte aciérée, mais c'est simplement de la fonte à laquelle on a ajouté des débris d'acier, et qui ne subit pas les essais réglementaires de ce métal; on conçoit d'ailleurs qu'avec les produits divers utilisés pour le chargement des cubilots, il soit difficile d'obtenir un métal constant.

Un effort non moins important a été dirigé sur la confection d'affûts, de façon à rendre mobiles des canons de place ou de siège. La direction de l'Arsenal a imaginé et fait construire un affût simple et rigide pour les canons de 57 et 63, en utilisant les rails de voie Decauville; de même des affûts spéciaux en construction permettent d'utiliser le 57 contre les avions. Des affûts pour canons de 150, copiés sur celui de notre 155, sont construits actuellement en utilisant des tôles de réservoirs à naphte. Enfin pour le 210 de tourelle (Krupp) on construit des affûts sur roues toujours en utilisant les mêmes tôles. De nombreux chariots, voitures d'ambulance et diverses ont été confectionnés un peu partout.

Il y a donc en Roumanie un effort d'organisation très important; son auteur actif est Monsieur Cioc, ingénieur civil, bien compétent dans les questions d'artillerie et de balistique. Après avoir fait le tracé des obus en fonte, il a étudié un obus bi-bloc pour le 75, se rapprochant du profil français à parois minces,

tandis que l'obus Krupp normal était à parois épaisses; ayant entre les mains le tracé de l'obus français, il l'a adopté complètement et a fait réaliser une installation d'éginaie.

La trempe n'est pas employée, on a surtout utilisé de l'acier à 80 kil et il est à craindre que avec les origines très diverses d'acier on obtienne des obus de résistance irrégulière, bien que l'essai à labille soit exécuté. Les procédés d'usinage sont souvent rudimentaires et il y a de grands inconvénients à faire pour augmenter la production. La main d'oeuvre est insuffisante et le travail des femmes n'a pas encore été employée.

Mais comme je vous l'ai télégraphié, tout travail est arrêté par manque absolu d'acier et de laiton, on ne peut donc pas donner un chiffre de production continue.

Une note ci-jointe donne la liste des installations utilisables avec les moyens actuels. On peut dire qu'actuellement on produit par jour 1000 kil. de poudre sans fumée, 1000 kil de poudre noire, une quantité insignifiante d'explosifs, 5000 obus en fonte, 2000 en acier, 3000 fusées.

En ce qui concerne les matières premières, il est indispensable que, en dehors des envois faits par la France, la Russie puisse livrer par jour 50 T de fonte et 50 T d'acier, ce dernier métal pourrait, en partie, être livré sous forme d'emboutis d'obus de 3 du type français, cet embouti pouvant être utilisé, ce qui augmenterait la production. Ces livraisons russes pourraient être dirigées du Donetz dans les ports de la Mer Noire où les bateaux roumains iraient les chercher, ce qui n'encombrerait pas le trafic par Ungheni. Il faudrait aussi journellement 24 tonnes de laiton, je ne sais si la Russie pourrait actuellement les livrer.

En ce qui concerne les perfectionnements du procédé de fabrication, la Roumanie accepterait avec satisfaction les conseils de la Mission française. Monsieur Cioc a déjà pris de nombreuses notes sur ce que lui ai dit au cours de mes visites et j'ai senti à la direction des munitions la confiance sincère sur tout ce qui porte le cachet de l'artillerie française (comme d'ailleurs dans tous les milieux roumains la sympathie profonde pour la France, avec une légère pointe de regret et de reproche d'avoir vu depuis plusieurs années l'influence français se désintéresser de la Roumanie).

La maison Delaunay-Belleville a commencé une installation. Il y aurait intérêt à ce que les machines prêtes en France soient immédiatement envoyées en Russie pour être utilisées l'hiver.

J'estime que, étant donné le petit nombre des installations et la facilité de transport, il me suffirait de détacher en Roumanie un membre de ma mission pour les fabrications mécaniques (M. Fraysse).

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 99 cadre 33-35, 20 august 1916]

6. 23-24 august/5-6 septembrie 1916, București, Însemnări ale lui Toma Dumitrescu despre desfășurarea bătăliei de la Turtucaia

23 august. Atac violent la Turtucaia pe Frontul de Sud. Căderea liniei I de fortificație. Comandantul capului de pod (generalul Constantin Teodorescu¹) pierde legătura cu sectoarele sale și încetează a se mai gândi la asigurarea liniei sale de tragere spre Silistra, cu tot ordinul expres al d-lui general Iliescu.

Inamicul, instalându-se pe poziție la Bulgarski Cosui, și-ar fi putut retrace sectoarele I și II încet pe drumul de sub malul Dunării, dar de 2-3 ori de câte ori i-am comunicat, acesta mi-a spus că nu este cu puțință².

¹ Constantin Teodorescu (1863-), general român, grad obținut în 1915. Până la război a ocupat diverse funcții. Subșef de stat-major al Corpului 2 armată, comandant al Regimentului IV Ilfov nr. 21, șef al secției mobilizare din Marele Stat-Major, profesor de geografie militară la Școala Superioară de Război. La 1 aprilie 1915 a fost numit comandant al Diviziei 17 infanterie cu misiunea de a apăra capul de pod Turtucaia. În timpul atacului forțelor bulgare și germane asupra acestui obiectiv, a fost depășit de situație, deficiențele de conducere a trupelor fiind una dintre cauzele înfrângerii.

² Maiorul Dumitrescu Toma se afla în acele zile la Turtucaia.

Șeful de stat-major, obosit și descurajat, încetase de a mai gândi. Ajutoarele ce soseau, impresionate de răniți la portul Oltenița și de panica din coloane la Turtucaia, erau azvârlite în luptă la întâmplare, fără ordine, fără niciun scop.

Generalul Teodorescu s-a arătat astfel mult mai prejos de misiunea ce i s-a încredințat. La ora 08.30 p.m. după multe eforturi s-a retras pe ultima linie de rezistență.

Informațiunile despre sosirea în ajutor a Diviziei a 9-a soseau la Turtucaia, afirmând marșul înainte al acestei divizii, când în realitate ea nu făcuse seara decât vreo 6 km spre Turtucaia. Soarta a fost aspră cu biata garnizoană care, de altfel, nu a luptat bine.

24 august. Atacul liniei a 3-a, căderea ei și apoi a Turtucaiei la ora 12.30 ziua.

Detaliile căderii Turtucaiei se vor vedea în raportul special. Ajutoarele trimise la Turtucaia au sosit cu 12 ore întârziere din cauza transporturilor C.F., gările Chitila și Buftea fiind blocate. Astfel, ofensiva proiectată pentru 23 nu a putut avea loc și adversarul a luat el ofensiva.

Planul Marelui Cartier General de a scăpa Turtucaia cu ajutoarele de la Silistra și ale cavaleriei ruse cad din următoarele motive:

1) Turtucaia avea multă infanterie, însă puțină artilerie mobilă, comandant foarte slab.

2) Silistra (Divizia a 9-a) foarte slab comandată este trimisă în dezordine spre Turtucaia și nu poate veni în ajutor.

3) Corpul rus nu voiește să execute ordinul.

4) Turtucaia a rezistat prea puțin din cauza slăbiciunii ofițerilor și trupei cap de pod. Cea mai mare greșală a generalului Teodorescu este de a-și fi pierdut complet linia de retragere spre Silistra.

[Toma Dumitrescu, *Jurnal: Războiul național (1916)*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Petre Otu și Maria Georgescu, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1999, p. 32-33]

7. 19-24 august/1-6 septembrie 1916, București, Însemnările generalului Radu R. Rose-tti privind cauzele înfrângerii de la Turtucaia și consecințele acesteia

Principala preocupare a acelor zile au fost atacurile asupra Turtucaiei. Telegramme și telefoane prăpăstioase, încă de la început, de la comandantul cetății, generalul C. Teodorescu, cu totul sub nivelul cerințelor, cum îl arată chiar fizicul său. Comanda trupele garnizoanei de la 1 aprilie 1915 și condusese executarea lucrărilor de fortificație. Totuși încă din ziua de 20 august a pomenit de predare, deși atacul nu începuse decât din noaptea de 19/20 august. A doua zi, 21 august, a arătat, cu raportul său nr. 20, că nu avea nicio încredere în posibilitatea de a rezista. A fost încurajat mereu prin telefon, chiar Regele vorbindu-i din camera lui Eracle Nicoleanu. El continua același cântec. Eu i-am transmis de mai multe ori pe zi recomandarea de a urma lupta. Puțin după ora 18.30, în ziua de 23 august am fost chemat la telefon de maiorul Toma Dumitrescu, trimis cu o misiune specială, la Turtucaia, de generalul Iliescu. Dumitrescu îmi comunică că rezistența cetății era compromisă și devenea o chestiune de ore. Îi cerui părerea că ce era de făcut. Răspunsul său a fost că nu credea că bulgarii vor ataca noaptea. S-ar putea retrage, în cursul nopții, pe malul stâng, majoritatea trupelor cu șlepurile adunate acolo, iar restul trupelor puteau să se scurgă, pe sub malul Dunării, spre Silistra. În ziua de 24 august i-am transmis ordinul de a nu capitula și a nu se da prins.

Cum e cunoscut, Turtucaia a fost cucerită de adversari în ziua de 24 august (6 septembrie). Care au fost pricinile de seamă ale înfrângerii suferite acolo?

1) Faptul că trupele germano-bulgare aveau experiența războiului, iar ale noastre nu.

2) Planul german care prevedea o ofensivă bruscată a armatei Mackensen, concentrată pe granița Dobrogei în fața Turtucaiei. Această ofensivă trebuia continuată până-n partea cea

mai îngustă a Dobrogei. Transportarea apoi a unei părți din această armată în regiunea Șiștov, unde trebuia să treacă Dunărea.

În acest timp, trupele austro-ungare trebuiau să întârzie înaintarea noastră în Transilvania până la sosirea acolo a trupelor germane și austro-ungare aduse de alte fronturi. Acestea trebuiau să pornească la contraofensivă și să ne respingă din Transilvania.

3) Lipsa de orice însușire a generalului C. Teodorescu.

4) Inferioritatea rostului său, a comandantului Armatei a 3-a și a multora din subalternii săi.

5) Dispozitivul inițial greșit al trupelor româno-ruse din Dobrogea, superioare ca efectiv, în totalul lor, celor ale adversarului. Pe când acestea din urmă erau adunate în marea majoritate în fața Turtucaiei, ale noastre erau împărțite în patru grupe (câte o divizie la Turtucaia, Silistria și Bazargic și două divizii cu o divizie de cavalerie la Medgidia) aflate la așa distanță unele de altele, încât era nevoie de mai multe zile spre a le concentra.

Măsurile luate de comandamentul Armatei a 3-a și de Marele Cartier General pentru concentrarea forțelor româno-ruse din Dobrogea și pornirea unui atac, întâi spre a degaja Turtucaia și apoi pentru a ataca armata Mackensen, ar fi putut, cel puțin cele ale Marelui Cartier General, da bune rezultate, dacă n-ar fi fost rău executate de unii comandanți (ca generalul I. Basarabescu¹) sau neexecutate deloc ca alții, ca generalul [Andrei Medardovitovici] Zaioncikovski². Oricum, manevra adversarului a reușit și i-a asigurat după aceea inițiativa operațiunilor.

Efectul moral al căderii Turtucaiei a fost mare, mai ales asupra oamenilor politici, care au fost toți descurajați. Această cădere a dat naștere la un val de critici la adresa Marelui Cartier General, critici la care au luat parte și unii șefi militari aflați în strânse legături cu șefii opozițiunii.

[General Radu R. Rosetti, *op.cit.*, p. 110-111]

8. 1916, București, Însemnările lui Octavian Tăsloanu despre efectul moral dezastruos al înfrângerii de la Turtucaia

Vestea înfrângerii de la Turtucaia a căzut ca un trăsnet, demoralizând frontul și țara întreagă.

• Să ne bată Bulgarii, mai mare rușinea! se auzea în toate părțile. Străzile capitalei clooteau ca un furnicar răscolit. Numai fețe încruntate, pumni strânși și înjurături.

Nicu Filipescu zăcea întins pe o canapea, cu picioarele și trupul înfășurat în bandaje. Ne-am dus să-l vedem. Când a auzit vestea, așa bolnav cum era, s-a ridicat în picioare și a strigat înălțând brațele:

¹ Ioan Basarabescu (1861-1934) a absolvit Școala Militară de Infanterie și Cavalerie (1878-1880) și apoi Școala Specială de Artilerie și Geniu (1881-1883). Cariera militară a fost una normală, parcursul fiind următorul: sublocotenent – 1 iulie 1880; locotenent – 8 aprilie 1884; maior – 1 februarie 1896; locotenent-colonel – 28 noiembrie 1902; colonel – 10 mai 1907; general de brigadă – 1 decembrie 1912. Între funcțiile deținute amintim: comandant al Regimentului 1 artilerie (1907-1909); director în Ministerul de Război; comandant al Brigăzii 9 artilerie (1911-1914). În anul 1890 a fost trimis în Germania pentru achiziționarea cupolelor destinate forturilor din Cetatea București și Linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Galați, iar în 1906 în Franța, pentru achiziționarea tunurilor Hotchkiss, calibrul 57 m. În 1914 a fost numit comandant al Diviziei 9 infanterie, dizlocată în capul de pod de la Silistra. La începutul ostilităților a manifestat serioase deficiențe în conducerea mării unități, ceea ce a facilitat atât înfrângerea de la Turtucaia, cât și pierderea Silistrei. A ordonat comandamentul teritorial al Diviziei 6 Infanterie (1917).

² Andrei Medardovitovici Zaioncikovski (1862-1926), general rus. A comandat Corpul de armată rus dislocat în Dobrogea și Armata de Dobrogea. A fost schimbat din funcție la 16/29 octombrie 1916, fiind înlocuit de Vladimir Viktorovici Saharov.

– Armata noastră bătută? Asta nu se poate! Era transfigurat. Se înălțase ca un Iupiter Tonans, cu fulgere în priviri, parcă ar fi vrut să însuflețească întreaga oștire și să o ducă la biruință. Doctorii l-au așezat iar pe canapeaua suferinții, unde a rămas încremenit de durere. Ce om, ce suflet! De ce a fost soarta așa de vitregă cu țara? De ce nu i-a dăruit sănătate acestui animator, ca să o ajute în cele mai grele clipe?

Turtucaia a hotărât sorții războiului. A fost cea dintâi înfrângere după zece zile de la intrarea noastră în război. Ce a urmat n-a fost decât desfășurarea unei drame, care s-a încheiat cu retragerea în Moldova, pe linia Siretului, așa cum o profețise șeful marelui stat-major rus.

[Octavian Tăslăoanu, *op.cit.*, p. 137-138]

9. 26 august/8 septembrie 1916, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu, redade de N. Polizu-Micșunești, despre contextul intrării României în război și pregătirea armatei române

26 august

Astăzi l-am găsit tot așa de deprimat și în luptă continuă cu boala care face progrese uimitoare (sic!). A vorbit îndelungat asupra pregătirii frontului de la sud. Era revoltat de combinațiile lui Brătianu, care a crezut că cu „șiretenii” va înșela pe toată lumea – fără a-și da seama că în primul rând înșelăciunea poate fi a șea, pe spinarea țării.

Știu pozitiv – a spus dânsul – că rușii ne-au dat în Dobrogea, efectivul ce am cerut noi – dar că efectivul era redus, fiindcă Brătianu... nu voia să fie prea mare, de teamă că apoi rușii să nu treacă prin micii Balcani, la Țarigrad! Și totuși același Brătianu avea în programul său pentru frontul de sud, cuțerirea cetăților Ruschuk-Varna-Șumla, cu înaintarea până la Iantra! Ce inconștient!

A mai vorbit mult, criticând mediocritatea elementelor cari compun batalionul al patrulea și cum acesta de multe ori va fi o povară în desfășurarea operațiilor.

Dacă crede faimosul Generalism Iliescu care se laudă că are o armată de peste 800 000 oameni, că armatele se fabrică ca „gogoșile” pe care le spune el lui Brătianu, se înșală; valoarea armatelor, în toate timpurile, s-a prețuit calitativ, nu cantitativ – și istoria tuturor războaielor ne învață că strânsurile de oameni au determinat dezastre, pe când un mănuchiș de adevărați soldați, bine echipați, utilizați și încadrați, uimea prin rezultatele ce se obțineau cu dânsii, pe câmpurile de luptă...

După-amiaza a vorbit și de lăncezeala în care se lăsa moralul armatei, precum și al populațiilor.

Niciun stimulent, nicio grijă de partea morală! Adică n-ar fi de mai mult folos, în afară de serbedele comunicate, niște revașe zilnice pe cale de întinsă publicațiune, scrise de Neculai Iorga, care cu adâncul lui patriotism și talentul lui fără seamăn de istoric, ar ține sus inimile tuturor! Nici în asemenea clipe să nu se facă apel la cei ce ar putea fi adevărații apostoli ai marelui cauze? Destul s-au ținut departe de misiunea lor, în timpul neutralității, toți cei ce nu erau liberali... acumă cel puțin să se utilizeze toate energiile, toate valorile!... Stere era un bun misionar în timpul neutralității, pentru Ardeal – Iorga desigur astăzi un reu apostol!... Nu-i așa că e desgătător?!...

Și după o clipă de odihnă, a adăogat, cu o expresie de mult optimism: *Vor trece însă toate și va veni ziua tuturor răfueților, odată cu ziua cea mare! ... Dacă crede Brătianu că și atunci își va putea juca mendrele – se înșală amar! Unitatea sufletească cu toate greutățile inerente ei va eși dintr-o plămădă pe care o vor frământa alte mâini de cât acelea ale familiei și găstei sale! Atunci, vrând nevrând, va vedea el cari sunt marii români și apostoli ai neamului – pe cari trefia lui se face azi că nu-i cunoaște!*

În tot cursul zilei, până seara târziu, când l-am părăsit, am observat o paloare pe fața lui, ce nu remarcasem până acum – și o accentuare vădită, a răului ce-l mâna.

[N. Polizu-Micșunești, *op.cit.*, p. 263-266]

10. 26 august/ 8 septembrie 1916, București, Însemnări ale lui Alexandru Averescu referitoare la cauzele înfrângerii de la Turtucaia

26 VIII

Am avut o zi penibilă și oboșitoare.

Înainte de amiază am vorbit cu generalul Teodorescu, scăpat ca prin minune de la Turtucaia.

Cauzele dezastrului sunt cele deja cunoscute de cei cari au urmărit, cu atenție, evoluarea organizării noastre militare, din ultimii doi ani și îndrumarea operațiunilor, din ziua declarării războiului.

Cauzele organice:

- unități improvizate,
- încadrare slabă,
- ofițeri de rezervă improvizați.

Din aceste cauze: puțină rezistență la foc intens și condițiuni extrem de favorabile pentru propagarea panicii, produsă de elementele slabe.

În ceea ce privește comandamentul superior, pe de o parte, o foarte mare nepricepere în pregătire și un amestec excesiv, de jos în sus în conducere.

Din artileria grea, 18 guri de foc nu mai puteau trage, fiindcă nu mai aveau munițiuni. Acestea nefiind calibrate, s-au trimis la arsenal și acolo au rămas. Celelalte guri de foc au avut câte o sută (circa) lovituri. Restul dotațiunii era de expeditat din București. Nu se știe dacă a fost expeditat, cert este că nu a sosit.

Din punctul de vedere al conducerii, este bine să se știe că g-ralul Teodorescu a raportat telefonic Armatei a III-a în ziua de 22 aug. ora 12,50 că: „situația la Turtucaia este disperată și nu speră să mai poată rezista din lipsă de rezerve, toate întrebunțate la Staraselo; cere ajutoare urgente”.

G-ralul Aslan a raportat M. G. Gl. prin colonelul Dabija la ora 1: „G-ralul Teodorescu a telefonat că situația este disperată și nu speră să mai poată rezista multă vreme din lipsă de rezerve. Dl Gl. Aslan este de idee, că dacă Garnizoana Turtucaia nu mai poate rezista, să facă o ieșire spre Siliștra”.

Această idee a g-ralului Aslan era judicioasă, dar maiorul Rosetti de la Secția de Operații a M.C.G. răspunde la ora 1.10 că: „Turtucaia nu trebuie să cadă. Garnizoana trebuie să reziste până la ultimul om, deoarece vor veni în ajutor”.

Pentru ce? Pentru ce această dispoziție? Ce aveam de apărat la Turtucaia?! Un faimos cap de pod, fără pod?!...

Mi se strânge inima de durere. Începem războiul cu o pagină urâtă, care va rămânea pentru veci în istoria războaielor.

[Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, vol. 2, p. 18-19]

11. 26 august/8 septembrie 1916, București, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la situația politică și militară a României după înfrângerea de la Turtucaia

26 august

• În cercurile cenzurii se vorbește de pierderi de 20 000 de oameni și 180 guri de foc. G. Știrbei crede că la Ministerul de Război, unde s-a constatat o agitație foarte mare, se lucrează la modificări radicale.

• În fața proporțiilor dezastrului, brătienității pretind că Brătianu a fost siluit de amenințarea rușilor că vor invada țara! Din cuvinte scăpate unora și altora, din modul de a vorbi la

Consiliul de Coroană despre Bulgaria s-ar părea că Brătianu a avut iluzia că Bulgaria nu se va mișca. O astfel de naivitate este oare posibilă? Deputații, care fuseseră convocați în mod oficial, au plecat ieri cu un tren special – *sine die*.

Ministrul Duca, scuzându-se de schimbările ce a făcut notiței mele din *La Politique* asupra Turtucaiei, mă pune în curent cu faptele următoare: noi trebuie să fi pierdut 10 000 de prizonieri; comunicatul german zice 20 000 și 100 de tunuri. Generalul Aslan este înlocuit cu Averescu, care are pe Christescu ca șef de Stat-Major; el comandă „marea” armată care trebuie să descopere Bucureștii; Basarabescu este înlocuit cu Petala C.¹; este vorba de Crăiniceanu spre a înlocui pe Averescu la Armata 2. Eu exclam: „Cum se poate?” Și de trei ori repet același lucru: „Să nu se facă o astfel de greșeală; toată viața lui a fost confuz și este absolut obosit”.

Duca nu poate să spună dacă au avut loc cruzimi, dar populația Turtucaiei a tras asupra soldaților noștri care trăgeau în dezordine. De altminteră la Silistra, populația voind să se miște s-a procedat la execuții sumare. (Îmi reamintesc că cineva, Mavroiani sau altul, venind din Constanța, îmi spusese: prefectul Cămășărescu trece drept omul providențial, el a retras toate vitele din Cadrilater și le-a trimis în Ialomița; se pare că aceste spoliuri și alte măsuri în contra bulgarilor au adus femeile să fie sălbatice cu românii. Măceluri ar fi avut loc la Bazargic și în satele învecinate...)

Ministrul Victor Antonescu, foarte benevoitor pentru o chestiune de Cruce Roșie, îmi spune că un mare Consiliu de Război la Marele Cartier General are loc și se va proceda la o curățire: zece zile după intrarea în război!... El nu crede în numirea lui Crăiniceanu, știind ce opinie are Brătianu de el (?!). Lucru de necrezut: Regimentul de Teleorman a avut slăbiciuni din cauza bulgarilor, dintr-un batalion; o unitate *a fost pusă la zid* și regimentul s-a purtat foarte bine în urmă! Cei cu alarmele de ieri erau tackiștii și doamna Simky Lahovari!²

[Alexandru Marghiloman, *op.cit.*, p. 23-25]

12. 1922, București, Considerațiile generalului Alexandru Iarca privind oportunitatea abandonării orașelor Turtucaia și Silistra la intrarea României în război

Nici Turtucaia, nici Silistra nu trebuiau apărate și iată pentru ce:

1) După o bună regulă de artă militară, în cooperatiunea armatei de campanie cu punctele întărite, sunt acestea din urmă care se sacrifică, le nevoe, pentru cea dintâi, iar nu armatele de campanie pentru punctele întărite. Numai când un punct întărit are o importanță colosală sau când el face parte integrantă din ordinea de bătae și luarea lui de inamic ar compromite însuși ordinea de bătae, numai în acest caz se pot sacrifica trupe pentru rezistența lui. Dar și aci punctele întărite trebuiesc astfel organizate și apărate ca să reziste, de se poate, prin propriile lor forțe. Or, Turtucaia nu este un punct care să merite nu sacrificarea armatei de campanie pentru el, dar nicio atențiune. Turtucaia este situată la extremitatea frontierei noastre dinspre Bulgaria și într-un colț. De aceia dispozitivul nostru de operațiuni trebuia să fie înlături și înapoia ei, ca astfel trupele să aibă timpul să se concentreze într-un bloc și să poată vedea inamicul venind, și prin urmare să iasă înaintea lui în cea mai bună direcțiune sau să se apere într-o pozițiune bine aleasă. Fiind astfel, Turtucaia era lăsată la propriile ei forțe, cum am propus noi, și armata de campanie devenea liberă în manevrele ei. Și pentru ca Turtucaia să reziste prin ea singură, se impunea

¹ Constantin Petala (1865-?) a urmat Școala Militară de Infanterie și Cavalerie din București (1883-1885) devenind sublocotenent la 1 iulie 1885. Avansări în grad: locotenent – 1891; căpitan – 1896; maior – 1904; locotenent-colonel – 1911; colonel – 1913. A îndeplinit funcția de comandant al Brigăzii I grăniceri (1916).

² Simky (Simona) Lahovari (1881-1936). Doamnă de onoare a reginelor Elisabeta și Maria. A fost căsătorită cu Mihai Pherechide, de care a divorțat.

ca ea să fie bine armată și bine apărată. Or, nici Turtucaia, nici Silistra n-au fost armate ca să reziste la tunurile de calibru mare. Pe urmă, nici trupele nu erau capabile de o mare rezistență, cu deosebire din cauza slăbiciunii corpului ofițeresc. Se putea dar prevedea aproape sigur o catastrofă, dacă Turtucaia ar fi fost bine atacată și slab apărată. De ce dar să fie ocupată și mai ales de ce să sacrificăm Armata 3 ca s-o scape?

2) Unii ofițeri și din cei buni, hipnotizați de instrucțiile Marelui Stat-Major prin care se afirmă că de la apărarea Dobrogei și a capetelor de pod Silistra și Turtucaia depindea chiar rezultatul ofensivei noastre în Transilvania și în Ungaria, au dedus de aci că capetele de pod de mai sus aveau destinația nu numai să permită trecerea trupelor noastre de pe un mal pe altul al Dunărei și aprovizionarea lor de pe malul stâng al fluviului, dar și să dea lovituri energice de flanc și spate contra comunicațiilor și liniei de retragere a inamicului. Mai mult, în faza defensivă a apărării Dobrogei, capetele de pod numite aveau să joace rolul unor puternice centre de rezistență, iar în faza ofensivă, rolul lor era al unor puternice puncte de sprijin! De ar fi așa, dar nu e, și încă Turtucaia nu merita să se sacrifice Armata 3 pentru ea, nici chiar s-o apere și argumentele sunt mai multe: *Mai întâiu, nu recunosc nici Turtucaia nici Silistra virtutea de a da lovituri serioase contra comunicațiilor și liniilor de retragere a inamicului. Reduse la garnizoana lor proprie, aceste puncte întărite n-ar fi putut avea mai mult de un regiment ca rezervă generală, care putea fi însărcinat cu asemenea operațiuni, și, care din cauza forței lui mici nu se putea depărta mai mult de punctele lor de sprijin.*

Inamicul, opunându-i un regiment, și mai puțin, în observațiune, putea cu înlesnire face inofensiv orice atac al rezervei generale. Puterea ofensivă chiar a cetăților mari nu este mare. Numai în cazul când intră în aceste cetăți trupe de campanie peste garnizoana lor proprie, numai în acest caz, puterea lor ofensivă se mărește. Istoria militară însă este martoră că totdeauna trupele de campanie ce au intrat într-o cetate, curând sau mai târziu, și-au găsit aci moartea lor, ceea ce s-a întâmplat, și la Turtucaia.

S-a crezut totuși de unii ofițeri că trupele din Turtucaia ar fi putut eși din acest punct în ziua de 23 august sau în noaptea de 23-24 august, răsturnând brusc I-a brigadă bulgară. Este aci o iluziune. Bulgarii erau prea bine conduși și noi cu totul rău, ca o astfel de operațiune să fie posibilă. Afară de aceasta aș dori să știu care sunt exemplele istorice în care o trupă în retragere iese dintr-un cap de pod altfel decât drept înapoia ei. Or, Turtucaia, înapoia ei, n-avea nicio altă eșire decât aceia ce și-o pregătise câțiva ofițeri, care n-au ținut să dea ochi cu Bulgarii mai de aproape.

Nu pricep nici cum Turtucaia și Silistra ar deveni prielnice centre de rezistență or puternice puncte de sprijin, căci ele sunt cu totul excentrice în raport cu operațiunile armatei de campanie. A învățat armata de campanie în zona unor astfel de puncte este a-i schilodi mișcărilor și a băga frica în comandamentul ei, ca nu cumva prin mișcărilor ce va face să iasă din zona lor sau să-și expue aripile atacului inamicului. Aprovizionarea și trecerea trupelor de pe un mal pe altul n-are nevoie absolută nici de Turtucaia, nici de Silistra. Totul se poate face pe la Cerna Vodă. Numai când am fi intrat mult în Bulgaria, numai în acest caz linia noastră de comunicațiune ar fi putut fi luată pe la Turtucaia și mai sus. Dar, după cum am zis, nu avem iluzia unor astfel de operațiuni. Chiar dacă am fi avut un avantaj de a utiliza Silistra – nu mai vorbesc de Turtucaia – pentru aprovizionări și ca cap de pod totuși, nu puteam să compromitem existența armatei de campanie pentru conservarea Silistrei, când puteam face și altfel și cum s-a făcut.

3) După cum am mai zis, pentru a avea cât se poate mai multe trupe în Transilvania trebuia să lășăm în Dobrogea cât se poate mai puține. Or, dacă din aceste puține trupe, mai imobilizăm o parte din ele ca garnizoane în Turtucaia și Silistra, armata de campanie se reducea și mai mult, a ceea ce o făcea să fie lesne și repede bătută. Pe de altă parte, neocupând bine punctul de sprijin sau nedându-le o garnizoană tare și bună le expuneam să cază în mâna inamicului

ca o plească, cum a căzut Turtucaia. Cel mai bun lucru dar de făcut, în condițiile în care ne găseam, era nici să ne gândim ar apăra Turtucaia și Silistra. Și la ce bun când aveam înapoia noastră tot terenul până la Tulcea? Și la ce bun încă când soluțiunea cea mai bună era să părăsim Dobrogea. Părăsită, ea nu era nicicum pierdută. Numai sfârșitul războiului decidea, cum a decis, cine o va poseda.

Destinul a vrut însă ca planul de părăsire a Dobrogei aprobat de D-I Brătianu și consiliul Inspectorilor generali și de Șeful Marelui Stat-Major să fie înlăturat și înlocuit cu acela ce l-am văzut și care ne-a dus la dezastrul de la Turtucaia, în care 480 ofițeri, 28 000 oameni și un imens material de războiu a căzut pradă inamicului, la o săptămână după începerea operațiilor. Puțin mai târziu, după Flămânda, bogății imense au fost pierdute; moralul armatei noastre și prestigiul ei lovit, iar populațiunea din Dobrogea jefuită și chinuită atât de bulgari, turci și nemți, cât și de ruși, aliații noștri. Acestea au fost consecințele inevitabile ale planului apărării Dobrogei.

[Generalul Alexandru Iarca, *op.cit.*, p. 153-157]

13. 1936, București, Analiza generalului Gheorghe Dabija despre cauzele înfrângerii de la Turtucaia

Cauzele înfrângerii române la Turtucaia

Prin „Proiectul de Operație” Cpt. I pag. 55 se arată că scopul operațiilor pe Frontul de Sud este ca: *Arm. III-a să asigure libertatea de acțiune a grosului forțelor, apărând teritoriul național și respingând atacurile pe care le-ar întreprinde bulgarii dinspre Sud. Apoi în Cpt. IV pag. 66 se arată că: Trupele de pe malul drept al Dunărei (Diviziunile 17-a, 9-a și 19-a) vor rezista atacurilor bulgare acoperind în același timp și debarcarea și înaintarea trupelor ruse în Dobrogea, precum și adunarea lor după debarcare, în zona de la sudul liniei Cernavodă-Medgidia.*

Deci „Proiectul de Operație” cere din partea Arm. III-a să reziste atacurilor bulgare, dând prin aceasta libertatea de acțiune necesară grosului forțelor de pe teatrul de operațiune ofensiv. Dar prin „Instrucțiunile speciale pentru comandamentele capetelor de pod Turtucaia și Silistra” trimise de M. S. M. cu ordinul No. 2431/916 se spune: *Arm. III-a în componerea căreia intră și garnizoanele capetelor de pod Turtucaia, Silistra și Cernavodă este destinată a apăra teritoriul național, în contra atacurilor bulgare; această armată reprezintă o forță suficientă pentru scopul urmărit, însă numai atât, o forță mai puternică ar fi micșorat capacitatea noastră ofensivă pe teatrul principal.*

Apoi adaogă: „În baza considerațiilor expuse mai înainte, operațiunile ce vom întreprinde în noul teritoriu al Dobrogei vor consta în primul rând din apărarea localităților mai importante de pe malul drept al Dunărei, în contra atacurilor bulgare într-o anumită variantă a ipotezei, operațiunile contra Bulgarilor vor căpăta o amplitudine mai mare, prin aceea că vom concentra forțe numeroase și în Dobrogea de răsărit, în scopul de a împedica eventuale operațiuni ofensive, pe cari le-ar îndrepta inamicul, spre zona Medgidia-Constanța și mai la Nord”.

Trupele... vor avea misiunea de a apăra până la ultima extremitate capetele de pod Turtucaia, Silistra și Cernavodă. Grosul forțelor Arm. III-a vor manevra astfel ca la timpul oportun să ajute, în raport cu necesitățile operative, garnizoanele capetelor de pod...

Relativ la organizarea rezistenței capetelor de pod și conducerea operațiilor „Instrucțiunile speciale” spun: *...Rezistența trebuie să fie împinsă până la ultima extremitate; se va cere întregului personal, ofițeri și trupă, cele mai mari sacrificii, știindu-se că prețul acestor sacrificii va fi păstrarea*

malului drept al Dunărei, ceea ce va constitui un factor foarte favorabil intereselor țării la terminarea războiului... (Subliniere în textul original – n.n.)

Să analizăm puțin toate aceste considerațiuni. Atât prin „Proiectul de operațiune”, cât și prin „Instrucțiunile speciale” se cerea rezistență din partea Arm. III-a și rezistență din partea trupelor din Turtucaia și Silistra, până la ultimă extremitate.

Chestiunile ce se pun sunt următoarele:

1. Așa cum era concentrată Arm. III-a putea să-și îndeplinească însărcinarea dată prin „Proiectul de operațiune”?

2. Așa cum era organizată apărarea capetelor de pod, Turtucaia și Silistra, putea să li se ceară ceea ce li s-a cerut prin „Instrucțiunile speciale” No. 2431/916?

La pt. 1 Arm. III-a avea un front de la Calafăt la frontiera româno-bulgară de la V. de Turtucaia 350 km, frontiera pe uscat spre Bulgaria era de 160 km total 510 km, cu situația agravantă că era călare pe Dunăre, având 3 Divizii pe stânga Dunărei, cu obstacolul în față și 3 Divizii pe dreapta Dunărei, cu obstacolul în spate, ceea ce constituia un foarte mare dezavantaj. Arm. III-a nu era deci concentrată și în situațiune de a putea da o bătălie în întregul ei, dar nici elementele din care se compunea nu puteau măcar să se sprijine reciproc.

Dacă luăm numai grupul de est al Arm. III-a, format din Div. 17-a, 9-a și 19-a așezate la Turtucaia, Silistra și Dobrici, la intervale de 66 și respectiv 80 km una de alta, atunci situația devine și mai grea, căci ele nu aveau nicio influență reciprocă; atunci se înțelege foarte ușor că dacă pe dreapta Dunărei erau în adevăr 3 Divizii, de fapt izolarea lor la o depărtare de 66 și 80 km una de alta le pune în situațiune ca fiecare să însemne una și toate trei nu însemnau trei ca în aritmetică, ci prin izolarea lor în spațiu, erau tot câte una, căci nu putea lucra toate trele sau măcar două împreună. Așadar, așa cum era concentrată Arm. III-a, nu putea să-și îndeplinească însărcinarea dată prin „Proiectul de operațiune”.

La pt. 2. Dacă ne referim la forma geografică a Dobrogei, atunci ușor se poate vedea că frontiera avea un traseu care prezintă la Turtucaia un eșind foarte pronunțat spre Bulgaria, ce atrăgea și înlesnea un atac izolat.

„Instrucțiunile speciale” No. 2431/916 cereau: „rezistență până la ultimă extremitate”. Dar mai întâi, ce înseamnă rezistență până la ultima extremitate? Ultimă extremitate înseamnă la o cetate, moarte sau capitulare.

Ce interes strategic impunea rezistența Turtucaiei până la moartea sau capitularea ei? Niciunul, căci argumentul că *prețul sacrificiilor va fi păstrarea malului drept al Dunărei, ceea ce va constitui un factor foarte favorabil intereselor țării, la terminarea războiului* nu era serios. Ca probă că nu era serios este faptul că noi am pierdut în cursul războiului, din punct de vedere operativ, nu numai malul drept, dar am pierdut și malul stâng și cu toate acestea soarta finală a războiului ne-a repus prin pacea generală de la Versailles, în drepturile noastre teritoriale și naționale.

Nici acest argument nu a fost deci serios. Serios rămâne un lucru sigur, și anume că nu am avut un „Plan de război” bine conceput și bine studiat, căci dacă era așa, nu trebuia să ne agățăm de Turtucaia și să rămânem acolo cu situația agravantă a *rezistenței până la ultima extremitate*, adică a capitulării.

Deci ceea ce s-a cerut Turtucaiei prin „Instrucțiunile speciale No. 2431/916 a fost o mare greșeală. Turtucaia trebuia părăsită chiar din ziua de 15 aug. și toate Diviziile 17-a, 9-a și 19-a retrase la estul și nordul liniei Silistra-Kara Omer. În acest caz, aceste trei Divizii și Brg. Căl. împreună cu Corpul Arm. rus, format din Div. 3 Cav., Div. 61 I. și Div. sârbă, alcătuia o massă totală de I/2 Div. Cav., și 5 Div. Inf. care putea manevra în condițiuni foarte bune. Această idee se abătea de la „Proiectul de operațiune” și de la „Instrucțiunile speciale”, de aceea nu s-a luat în considerație, dar la 22 aug. trebuia admisă ideea unei ieșiri spre Silistra, după cum a propus generalul Aslan. Dacă nu s-a părăsit Turtucaia și dacă nu s-a aprobat ieșirea spre Silistra,

chestiunea nu poate fi imputată decât greșitei concepțiuni a „Proiectului de operațiune” și „Instrucțiunilor speciale, care plecau de la o idee fixă, și anume că „cetatea va putea rezista fiindcă trebuia să reziste”, de aceea probabil că nici Cdt. de Cpt. [Căpetenie] nu a aprobat părăsirea Turtucaiei la 22 aug. ordonând ca „Turtucaia nu trebuie să cadă, garnizoana trebuie să reziste până la ultimul om...” Întrebarea ce se pune este: Cdt. de Cpt [Căpetenie] trebuia să se influențeze așa de mult de „Proiectul de operație” și de „Instrucțiunile speciale” ale M. S. M. sau trebuia să ia o nouă hotărâre conformă cu realitatea brutală a faptelor? Cu alte cuvinte, nu ar fi trebuit să ignoreze litera și să neglijeze chiar spiritul „Proiectului de operațiune” și a „Instrucțiunilor speciale” dându-le o mai mare supleță, bazată pe evenimentele noi ce se desfășurase și care modificase ipotezele de bază? Desigur că da, fiindcă faptele permiteau Cdt. de Cpt. [Căpetenie] să aprecieze realitățile care precizau evoluțiunea rapidă a unei noi situațiuni, din care reeșeau posibilități proprii de operație, cu totul altfel decât cum erau presupuse cu luni înainte de începerea războiului când se așterneau pe hârtie „Proiectul de operație” și „Instrucțiunile speciale”.

În istoria militară se cunosc exemple prin care se preconizau părăsiri de teritorii. Moltke prin proiectul său de operație din 1868 contra Franței, când nu era sigur de ce va face Austro-Ungaria, admite ipoteza pierderii Sileziei și a Brandeburgului. Schlieffen admisesese în proiectul său de operație evacuarea Alsaciei de Sus. În 1914 în Prusia orientală comanda la început g-lul Prittwitz v. Gaffron, văzând înaintarea lui Rennenkampf și a lui Samsonoff, propune părăsirea provinciei și retragerea pe Vistula de la Thorn la Dantzig. Comandamentul Super. Germ. îl înlocuiește cu Hindenburg, el ia ca șef de stat-major pe g-lul Ludendorff, ei însă nu pleacă singuri, ci iau și două Corpuri de Armată de la flancul drept al armatelor germane ce operau în Franța, aceste Corpuri sosesc tardiv la Tannenberg, dar lipsesc de la Marna, unde Germania nu a pierdut numai bătălia, ci și războiul. Rezultă deci că propunerea g-lului Prittwitz de a părăsi Prusia Orientală nu era rea. De ce nu s-a admis și la noi părăsirea Turtucaiei și chiar a Dobrogei de Sud, eventual chiar părăsirea întregii Dobrogei?

Dar acum să vedem cum Turtucaia a înțeles să-și facă datoria. O cetate poate fi ajutată în două feluri: direct și indirect. O cetate este ajutată direct, dacă i se dă trupele necesare de luptă, cari trupe trebuiesc să fie intrate în cetate înainte ca ea să fie complect încercuită, deci înainte ca ea să fie complect închisă. Chestiunea ce se pune este următoarea: s-a dat Turtucaiei trupele necesare de luptă? I s-au dat la timp?

La ambele întrebări, răspunsul e afirmativ, căci gl. Aslan și apoi M. C. Gl. au trimis în Turtucaia, peste cele 15 batalioane prevăzute în ordinea de bătae, încă 18 batalioane, cari au intrat în cetate înainte ca ea să fie închisă.

O cetate este ajutată indirect, dacă Comandamentul trimite trupe sau unități din afara cetății, care să atace inamicul ce asediază sau atacă cetatea și să-l silească a o despresura. Acest mod de a ajuta este cel mai eficace.

Întrebarea ce se pune este: Comandamentul Armatei III-a luat-a această dispozițiune sau nu?

Răspunsul este afirmativ, căci gl. Aslan dă la 19/VIII, deci la momentul oportun, când cetatea încă nu era atacată, [dă] ordin Corpului rus să execute un marș de 80 km. Dar gl. Zai-ancikowski nu execută nici acest ordin, deși l-ar fi putut face în zilele de 20, 21, 22 și 23/VIII, după cum nu a executat nici alte ordine ce i s-au mai dat. (A se vedea Capitoul „Divizia 19-a” zilele 18–23/VIII).

G-lul Aslan dă la 23/VIII ordin Div. 9-a să execute un marș forțat la Turtucaia, pentru a degaja capul de pod atacat de forțe superioare. Nici acest ordin nu a fost executat, când s-a dat și cum s-a dat.

Așadar, ce putea face mai mult Comandamentul Armatei III-a decât ceea ce a făcut? Cum mai putea ajuta cetatea?

Cu prezența sa? Dar g-lul Aslan, ca Comandant al Armatei III-a, nu avea numai Turtucaia, ci avea frontul de la Calafat, la Mare, lung de $(350+160=)$ 510 km; el nu avea ce căuta pe un punct al frontului, ci trebuia să fie la postul de comandă, unde erau concentrate toate legăturile, de unde avea îndatorirea să conducă operațiunile întregului front de la Calafat la Mare. G-lul Aslan, în urma informațiilor primite de la g-lul Teodorescu în cursul zilei și nopții de 21/VIII, a trimis la Turtucaia pe gl. Mărdărescu, Șeful de Stat-Major al Armatei III-a, în ziua de 22 august. Acesta ducându-se la Turtucaia, a raportat, în cursul nopții de 22 Aug. „că la Turtucaia este liniște”, cum de fapt și era în această zi.

În afară de acestea, cauzele reale locale ale înfrângerii de la Turtucaia sunt:

1. G-lul Teodorescu C. era un bun general, cu o frumoasă și solidă cultură militară, fusese profesor la Școala Superioară de Răsboiu, era un bun scriitor militar, desigur că în războiul de mișcare s-ar fi distins; pentru Turtucaia însă nu a fost bine ales, se adevărase aci spusele lui Frederic cel Mare: *Alegerea ofițerilor cărora li se încredințează apărarea [unei cetăți] este mult mai grea decât s-ar crede. În general, rezultatul nu depinde nici de fortificații, nici de numărul soldaților ce apără un oraș, ci totul depinde de capul mai mult sau mai puțin tare¹ al aceluia care comandă.*

2. Repartiția inițială a forțelor în cele trei sectoare nu s-a făcut bine; era de la început de înțeles că sectoarele ce au flancurile sprijinite pe Dunăre (I și III) vor fi mai puțin atacate ca Sectorul II, pentru că acest sector nu putea fi sprijinit nici de flotilă, nici de bateriile de pe stânga Dunărei. Deci Sectorul II trebuia să fie mai tare nu numai ca organizație defensivă, ci și ca forțe.

3. Inimicul este lăsat să facă investirea frontului C. P. T., lucru ce nu ar fi fost posibil dacă Comandamentul C. P. T. ar fi executat operațiuni ofensive exterioare în zilele de 20-23/VIII; nu numai că nu s-a făcut aceasta, dară și trupele de acoperire s-au retras foarte ușor pe linia principală de apărare. Operațiunile ofensive exterioare alcătuiesc principiul apărării active, aplicat pentru întâia oară de gl. Meusnier de Place², la apărarea Magenței la 1793, apoi aplicate atât de bine de gl. Tottleben³ la Sevastopol și de ilustrul colonel Denfert-Rochereau⁴ la Belfort în 1870.

4. Comandamentul nu știe până în momentul începerii bombardamentului bulgar, adică până în ziua de 23/VIII, ora 6.30, în care sector va fi atacată cetatea. Din această cauză nu întărește la timp sectorul amenințat, iar artileria mobilă formată din trei divizioane, cu care comandamentul putea întări sectorul atacat la momentul oportun, o repartizase uniform la cele trei sectoare încă din ziua de 19/VIII sub motiv ca să facă față eventualelor atacuri inimice.

5. Două sectoare, și anume I și III, nu au luptat, căci Regimentele 36 și 76 au fugit de pe linia înaintată a avantposturilor pe linia gardelor mari, de aci pe linia principală de apărare, pe care o părăsesc pentru a ajunge repede la linia a doua sau pe malul Dunărei. Amândouă aceste regimente s-au purtat mai târziu foarte bine în cursul războiului.

6. Rezervele de sectoare și rezerva mobilă a C. P. T. nu au avut activitatea care ar fi trebuit; numai în Sectorul II rezerva de sector a avut o întrebuintare mai judicioasă, grație lt.-col. Dumitrescu, Comand. Sect. II și grație lt.-col. Popescu, Comand. R. 76 I.

7. Trupele, primind botezul de foc, au suferit o prea mare depresiune morală, ele s-au impresionat de artileria grea inimică, care cunoștea cetatea, avea obiectivele reperate; trupele

¹ Aici trebuie înțeles un om decis, ferm, hotărât, chiar încăpățânat (n.a.).

² Jean-Baptiste Marie Charles Meusnier de la Place (1754-1793), general al Revoluției franceze și inginer. În 1793 luptă în armata de Rin, unde a fost rănit la asediul Magenței. Din cauza rănilor încetează din viață.

³ Eduard Ivanovici Tottleben (Tottleben) (1818-1884), inginer și general rus, celebru prin lucrările de fortificație realizate în timpul Războiului Crimeii (1853-1856) și a celui ruso-româno-otoman (1877-1878).

⁴ Pierre Philippe Denfert-Rochereau (1823-1878), ofițer francez ajuns la gradul de colonel. A rămas celebru în istoria militară prin rezistența deosebită pe care a opus-o la apărarea fortului Belfort în timpul războiului franco-prusac (1870-1871). Pentru acest episod a fost supranumit „leul din Belfort”.

au scăpat repede din mâini acolo unde comandanții au fost slabi. De ce luptă Sectorul II, care era sub comanda lt. colonel Dumitrescu și R. 79 I de rezervă comandat de lt.-col. Popescu? De ce trupele nu scapă din mâinile acestor energici lt.-colonei? Pentru că aci erau comandanți ce și-au cunoscut însărcinarea și îndatorirea ce le revenea.

Este bine cunoscut că o trupă înfricoșată pierde din capacitatea ei de luptă mai mult decât dacă ar avea pierderi în oameni. Odată ce frica a intrat în sufletul luptătorului (ofițer sau soldat), urmează în mod fatal ori retragerea, ori fuga. O trupă care a pierdut 1/2 din efectivul ei, dar cealaltă 1/2 continuă să lupte, este o trupă care luptă bine și care nu este deci bătută; o trupă însă care n-a pierdut decât foarte puțin, iar restul, adică majoritatea, fuge de pe câmpul de luptă, i se rup unitățile și legăturile tactice, pe acea trupă nu se mai poate pune bază un timp destul de mare. Aceasta a fost cazul cu unitățile din sectoarele I și III.

8. Pentru că rapoartele fundamentale false ale comandanților Sect. I au găsit crezare la Comandamentul C. P. T. până în ziua de 23/VIII, culminând cu raportul fals, din ziua de 21/VIII cu „respingerea celor 8 atacuri furioase ce inamicul a dat...” Rapoarte trebuiesc foarte des controlate prin propriii ochi ai comandantului sau prin ochii ofițerilor din statul-major.

9. Comand[antul]. C. P. T. pierde repede din mâini rezerva mobilă și nu-și mai poate forma o alta, adică pierde tocmai elementul cel mai necesar, care-i dă posibilitate să îndrepte o situație, să completeze un succes etc. Trupele intrate în Turtucaia cu începere de la 22/VIII au fost folosite mai mult să umple golurile și să întărească o linie slăbită.

10. Toate contraatacurile date au fost discutate, nu au fost conduse cu energie și s-au dat după ce momentul prielnic trecuse.

11. Contraatacul ordonat pentru ziua de 24/VIII nu s-a putut executa, din cauza amestecului unităților și a lipsei șefilor, cari nu au putut fi găsiți, iar unul dintre ei fugise chiar pe malul stâng al Dunărei, punând „obstacol între el și inamic”.

12. Pentru că nici gl. Zaiancikowski și nici gl. Basarabescu nu au executat ordinele ce le primise de la Comandantul Armatei III-a. (A se vedea Capitolul Silistra și Divizia 19-a.)

Între cauzele înfrângerii de la Turtucaia nu pot enumera:

1. Că cetatea nu a fost pregătită după cum au afirmat unii; fiindcă cetatea a fost pregătită pentru o apărare mult mai îndelungată decât aceea cât a rezistat. De fapt artileria bulgară începe să pregătească atacul în ziua de 23/VIII ora 6.30 dim., iar Turtucaia cade de fapt în ziua de 24/VIII la ora 10 dim., deci ea a rezistat 28 ceasuri.

2. Că cetatea nu a avut material de artilerie. Nu este exact, cetatea a avut material suficient, chiar dacă s-ar defalca cele 30 piese arătate în tabela de la pag. 184¹, încă rămâne un material suficient de 127 piese (72 de mare efect+55 cu efect slab) la care se mai adaugă 28 piese intrate în zilele de 22 și 23/VIII fac în total 127+28=155 piese care ar fi putut face față în mod onorabil celor 144 piese bulgare.

3. Că cetatea nu a avut trupe de mână întâi. Nu este exact. A avut trupe destul de bune. De ce R. 79 I. ce era de rezervă luptă foarte bine, iar R. 36 I. activ, se retrage de la început?

La Belfort în 1870 era o garnizoană de 17 700 din care numai 3 000 soldați activi, are 26,8% pierderi și totuși ea rezistă 105 zile (până la încheierea păcei) la atacul a 50 000 germani cu un superior material de artilerie.

În fine, că Turtucaia nu a avut un pod. Exista un grup de vase de transport a căror capacitate era de circa 15–20 000 oameni cu artilerie în timp de 24 ore. Acest grup de vase înlocuiau podul de pontoane, care de s-ar fi întins la Turtucaia, ar fi fost distrus de inamic de la distanță sau cu aeroplanelle, ca acela de la Flămânda.

Dar ce are a face podul și cu voința de a lupta? Eu afirm că dacă era un pod întins, trupele Sect. I și Sect. III, adică 11 din 15 batalioane, chiar de la 20 august, ar fi fost pe malul stâng al Dunărei și nu le-ar mai fi putut întoarce nimeni. [...]

¹ Nu se publică (n.n.).

Cazul Turtucaiei nu are pereche în istoria militară; cetatea a căzut fără să fi fost apărată așa cum ar fi trebuit; de aceea a căzut cum nu ar fi trebuit, oferind inamicului ușorul prilej să facă prizonieri 450 ofițeri și 28 000 soldați teferi.

Consecințele înfrângerii de la Turtucaia

Este de netăgăduit că înfrângerea suferită la Turtucaia a fost gravă, nu din punctul de vedere strategic, ci din punctul de vedere moral; căci Turtucaia prin ea însăși neavând pentru noi o importanță strategică, nici căderea ei nu putea să aibă vreo importanță strategică, ci numai una morală. Dar după Turtucaia, moralul conducerii superioare a suferit o mare depreziune, lucru care s-a repercutat ca fulgerul la comandamentele în subordine, iar de la acestea s-a transmis trupelor. Am pierdut prestigiul față de străinătate.

Ceea ce este însă mai grav este că conducerea superioară pierde frânelor conducerii operațiilor, oprește la 27/VIII ofensiva în Ardeal, ia 5 Divizii de aci și le duce la sud, de unde fără să fi făcut vreo ispravă, ia după 19/IX 7 Divizii de aci și le duce tardiv din nou la nord, după ce pierduse bătăliile de la Sibiu, din munții Perșani și de la Brașov. Așadar face o dublă manevră pe linii interioare care nu reușește nici într-o parte. Pierdem inițiativa operativă și odată cu ea pierdem partida și la sud și la nord.

[Generalul G.A. Dabija, *op.cit.*, p. 248-258]

14. 1921, Brăila, Însemnările lui Constantin Bacalbașa¹ despre starea de spirit a populației bucureștene la începutul campaniei

Bucureștenii îndurau cu mare greutate necazurile războiului. Orașul scufundat în întuneric din cauza vizitelor zepelinului, oprirea circulației pe străzi de la orele 9 seara, suspendarea tuturor spectacolelor, îndatorirea de a stinge toate luminile înlăuntrul locuințelor la întâia somațiune a poliției, deșteptările de noapte în concertul sinistru al clopotului de la Mitropolie, al pocnetelor șrapnelor de la posturile de apărare, al groaznicelor explozii căzute din Zeppelin, toate acestea erau o răsturnare prea repede a tuturor obiceiurilor de până atunci.

Populația bucureșteană avea un suflet de timp de pace. Crescuți într-o epocă de bun traiu, de liniște, de prosperitate continuă și aproape generală, bucureștenii nu aveau sufletul pregătit ca să îndure nici lipsurile materiale, nici zguduiri morale. Deși fondul acestui suflet nu este laș, totuși o lungă deprindere în belșug și nepăsare a găsit pe toată lumea aceasta prea slabă în fața evenimentelor prea mari.

Răsfățații unei prea lungi perioade de liniște s-au răzvrătit sub cele dintâi lovituri ale soartei potrivnice. De aceea sila măsurilor de ordine și rigoare, scumpetea vieții care începea, lipsurile materiale, nevoia de a renunța la confort, iar mai în urmă știrile rele de pe câmpul de război au dat naștere unei dispozițiuni de adâncă nemulțumire.

În dosul frontului militar, sănătos încă, Bucureștiul constituia acum frontul „defetist”. Mai cu seamă după înfrângerea noastră de la Turtucaia, Capitala își perdu capul. Militarii cari veneau de pe front, mai ales cei cari veneau din Carpați unde moralul, până la o vreme, fusese destul de bun, se minunau de ce vedeau în București. Căci aci foiau și zilnic nășteau născocirile, știrile rele, toate închipuirile unor minți bolnave.

Bătălia de la Turtucaia a găsit populația bucureșteană fericită în optimismul ei trândav. Fără muncă controlatoare, mulțumită cu declamările seci ale politicianilor, educată politicește

¹ Constantin Bacalbașa (1856-1935), ziarist și om politic român. A publicat mai multe lucrări, dintre care cele mai valoroase sunt *Bucureștii de altădată* (4 volume scrise între 1927 și 1932), *Capitala sub ocupația dușmanului* (1921) din care oferim aceste extrase. Membru al Partidului Conservator a fost ales deputat în 1911 și 1912, iar din 1919 a devenit președintele Sindicatului Ziariștilor.

sub epoca lungiei domnii a regelui Carol, în care un singur cap gândea și o singură voință lucra, presa de toate colorile, cât și partidele politice credeau că militărește suntem o putere de neînving. Despre bulgari, încaltelea, aveau o idee plină de milă. Ce ierau în stare să facă în fața noastră acei „zarzavații”!?

Deplinul succes dobândit peste Dunăre în campania din 1913, când am repezit 300 000 oameni asupra unei țări fără apărare, faptul de arme de la Ferdinandovo unde divizia de 3 000 călăreți români a putut captura o brigadă bulgară de 8 000 soldați cari n-au mai vrut să se bată, ne zăpăcise cu desăvârșire.

Un politicianism de suprafață, de vorbe goale, de autolaude, de exagerare a puterilor și virtuților ce aveam, crease o stare mintală atât de fals optimistă încât nu erau decât foarte, dar foarte puțini români cari să-și închipuiască cum că armata română ar putea fi bătută de bulgari.

De aceea bătălia de la Turtucaia era așteptată cu o naivă încredere. Bineînțeles la Turtucaia, armata română nu s-a aflat numai în fața armatei bulgare. Publicațiunile militare germane arată că armata bulgară nu forma decât un procent redus al corpului care a atacat Dobrogea. La Turtucaia armata română s-a aflat în fața unei armate compuse din germani, austro-germani, turci și bulgari, iar comandantul suprem, care a conceput și a condus bătălia, era unul din cei mai mari generali germani feldmareșalul von Mackensen. Meritul bulgarilor a fost prin urmare mediocru.

În cele mai multe zile coprinse între dureroasa înfrângere de la Turtucaia și evacuarea Bucureștilor de către autoritățile și armata română, am dejunat într-un cabinet particular al restaurantului Europa, cu ministrul industriei, defunctul Alexandru Radovici.

Alexandru Radovici îmi era un vechiu prieten, atunci îmi era și ministru, căci eram președinte al Casei Centrale a meseriilor. Atât pentru afaceri de serviciu, cât și din spirit de camaraderie eram foarte des cu el la masă; în zilele acestea stăteam în curent cu variațiunile dispozițiunii sufletești a guvernului în ceea ce se atingea de mersul operațiunilor militare.

Un fapt care m-a surprins foarte neplăcut și m-a autorizat să augurez rău pentru rezultatul campaniei era acela că, în loc să ne strângem rândurile în fața primejdiei, dimpotrivă ne dezmațăm în fața dușmanului, care înainta biruitor asupra noastră. Caracteristic era că sferele guvernamentale, chiar în toiul luptei, lucrau ca să stânjenească acțiunea generalului Averescu.

[Constantin Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului*, Brăila, 1921, p. 5-7]

15. 27 august/9 septembrie 1916, București, Raportul generalului de divizie Alexandru Averescu adresat regelui Ferdinand prin care propune reorganizarea Armatei 3, în fruntea căreia a fost numit cu scopul respingerii unei ofensive declanșate peste Dunăre de forțele bulgare și germane

Sire,

Majestatea Voastră a binevoit a-mi încredința comanda Armatei a III-a¹, cu misiunea de a face față unei eventuale invaziuni de la sud, între Mostiștea și Oltul.

Am avut deja Înalta cinste să arăt Majestaței Voastre că atât cât vom avea trupe în stare de a lupta în Dobrogea, o trecere a Dunărei este foarte neprobabilă, cel puțin pentru moment, adică, atât cât bulgarii ar dispune în acest eșicher numai de forțele ce au fost semnalate.

¹ La declanșarea războiului, generalul Averescu a fost investit comandant al Armatei a 2-a. Înfrângerea de la Turtucaia și perspectiva ca Bucureștiului să fie amenințat de trupele bulgare și germane au determinat, la 25 august 1916, mutarea lui Averescu la comanda Armatei a 3-a, condusă până atunci de generalul Mihail Aslan. A rămas la comanda acestei mari unități o lună de zile, timp în care a comandat și grupul de armate ce-i purta numele, constituit în vederea bătăliei de la Flămânda.

Incontestabil că, cu forțe mai însemnate, întreprinderea ar deveni mai probabilă, dar aducerea lor ar cere timp, și la sosire ar putea găsi o situațiune cu totul alta la noi, decât cea de azi.

Cred necesar să repet încă o dată ceea ce am avut cinstea a spune și verbal Majestății Voastre că oricari vor fi împrejurările toți ne vom face datoria, neșovăind înaintea oricărei încordări sau jertfe s-ar cere de cursul evenimentelor.

Cred însă necesar, fiind în joc interese atât de înalte și vitale, să arăt Majestății Voastre mijloacele reale de cari dispun, pentru a face față unei invaziuni, și cât vor fi ele de insuficiente, în cazul ipotetic, ca o astfel de invaziune s-ar produce.

Armata 3 se compune din Diviziile 10, 12 și 15, iar corpul al VI-lea, din Diviziile 16 și 18 și Brigăzile a 2-a și a 3-a mixtă.

În formațiune normală aceste mari unități ar trebui să cuprindă 82 batalioane, cu 82 secții mitraliere, 72 baterii de câmp și 12 baterii de obuziere ușoare, forțe, la cari, dacă se mai adaogă și artileria grea de care dispun, vor fi destul de însemnate pentru a întâmpina, prin rezistență și manevră ofensivă, orice încercări de trecere a Dunărei, ori-care ar fi compunerea armatei de invazie.

În realitate însă, Armata 3 se compune numai din 54 batalioane, cu 57 secții mitraliere, numai 44 baterii artilerie și numai 2 de obuziere ușoare. Rezultă din cifrele arătate o deosebire, în mai puțin de:

- 28 batalioane,
- 25 secții mitraliere,
- 28 baterii artilerie de câmp,
- 10 baterii obuziere ușoare.

Această deosebire numerică, atât de însemnată în sine însăși, este mărită foarte mult prin calitatea trupelor și organizarea unităților.

Astfel, din cele 54 batalioane, numai 10 sunt din regimentele tinere (1-40); 20 sunt din regimentele de rezervă, 19 sunt din batalioanele al 4-lea, adunate din toate unghiurile țării și 5 batalioane de miliții.

Din aceste trupe, în afară de batalioanele tinere, numai batalioanele de rezervă sunt trupe cari, bine încadrate, pot lupta alături de cele d'întei, fără a le influența în rău; batalioanele al 4-lea și cele de miliții, nu numai că nu sunt de vreun ajutor într-o luptă sângeroasă, dar sunt un element de panică și al urmărilor ei.

Această afirmațiune o bazez, nu atât pe raționamentul abstract, cât pe faptele concrete, petrecute deja de la începutul războiului, între cari prenumăr și pe cele povestite mie, de generalul Teodorescu, personal.

Este de adăogat și faptul că chiar unitățile, despre cari am spus că sunt în stare de a sta ferm în fața primejdiei, au în ele sămânța de panică în cea mai mare parte din ofițerii de rezervă improvizați din învățători.

În ceea ce privește artileria, situațiunea este și mai puțin satisfăcătoare:

Din cele 46 baterii existente, numai 22 sunt cu tragere repede (din cari numai 2 de obuziere ușoare), restul se compune după cum urmează:

- 15 baterii cu tragere înceată (8.7);
- 2 baterii de 57;
- 4 baterii de 53 (pentru infanterie);
- 3 baterii diferite.

Încadrarea și instrucțiunea acestor baterii lasă iarăși de dorit, ceea ce micșorează și mai mult valoarea lor tactică, deja destul de mică prin calitatea materialului.

***

Ceea ce face însă ca totalul acestor forțe să nu reprezinte nici măcar valoarea de războiu a elementelor bune este amestecul lor.

Experiențe de toate timpurile, și cea recentă de la noi, destul de dureroasă, dovedește că valoarea unei trupe nu se măsoară, în luptele serioase, după elementele cele mai tari, ci după cele mai slabe.

***

Părerea mea este a se refăce ordinea de bătae a armatei; a grupa unitățile bune la un loc, ceea ce ar da, ca la un corp de armată normal.

Elementele slabe a fi grupate pe unități deosebite și puse în tabere de instrucție, unde, printr-o activitate metodică și intensivă, să se formeze din ele trupe de războiu, dotându-le în același timp cu material de artilerie, corespunzător cerințelor de azi ale câmpului de bătaie.

***

Reducându-se armata, prin refacerea propusă, numai la un corp de armată, pentru a fi pusă în măsură de a duce la bun sfârșit, în toată siguranța, misiunea ei, ar trebui să fie întărită, dar cu trupe cu valoare de războiu, în afară de îndoială.

Sunt cu cel mai profund respect,

SIRE,
Al Majestății Voastre
Prea plecat și prea supus servitor,
Comandantul Armatei 3,
General de Divizie

Averescu

No. 1916, august 27

Șeful de Stat-Major
General
Christescu

[S.A.N.I.C., fond Casa Regală, Dosar I/1916, p. 1-5]

16. 31 august/13 septembrie–1/14 septembrie 1916, Ordin de operație dat de generalul Zaicovskii pentru ofensiva din 1/14 septembrie 1916

Noaptea de 31.VIII/1.IX.1916, 2.45 a.m.

În tot timpul zilei de 31.VIII inamicul a atacat pe tot frontul cu cea mai mare furie azvârlind lovitura principală pe flancul drept, care a fost apărat cu un mare eroism de brava Divizie 9-a.

Această divizie nu numai că a respins atacurile, dar a făcut prizonieri (printre cari și din Rgtul 97 inf. germană) și a luat opt tunuri.

Această Divizie a dat puțină Corpului Rus a se concentra pentru a da lovitura principală. Pe restul frontului atacurile inamicului au fost slabe și după știrile aduse de aeroplane, nu mai are rezerve în spate.

Mâine, 1.IX., m-am hotărât să dau un atac pe tot frontul pozițiunii, dând lovitura principală cu Corpul rus, în direcția Cranovo.

1. Ordin generalului Simansky cu tot Corpul de Armată rus, lăsând un Regiment pentru asigurarea flancului stâng, să atace în zori de zi cu cea mai mare iuțeală și energie inamicul în direcția indicată.

2. Generalul Petala va lua sub ordinele sale toate trupele sosite din Divizia 2-a și legându-se cu Divizia Sârbă va ataca inamicul, care se află în fața sa, odată cu Corpul Rus.

3. Amiralul Negrescu¹ va ajuta pe generalul Petala cu artileria flotei.

4. Generalul Hartel² va împinge Divizia 19-a. Ca atare pe șoseaua Kara-Omer-Dobrici pentru a atrage trupele inimice spre sine. Brigada 36-a Inf. va rămâne rezerva mea pe locul unde se află Pașachioi.

5. Generalul Leontovici va lăsa o parte din Divizia sa, strictul necesar, pentru a acoperi intervalul între grupul Simansky și Hartel, va ataca pe inamic pe direcția nord-vest (adică sud-est).

Se cere de la toți, generali, ofițeri și trupă, cea mai mare energie, restul ne privește.

General Zaioncikovski

În 1 IX 1916

Transmis telefonic 7.15 a.m. de dl maior Rosetti

Primit căpitan Vârtejanu

[S.A.N.I.C., fond Casa Regală, Dosar 3/1916, p. 1-3]

17. 31 august/13 septembrie 1916, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu, redade de N. Polizu-Micșunești, referitoare la schimbările în cadrul comandamentului superior al armatei române

Trimisul Marelui Stat-Major – recte a lui G-I Iliescu – pe lângă Filipescu, pentru a-i expune situația la sud și a-l asigura că s-au luat toate măsurile pentru restabilirea situației – n-a avut deloc darul să-l liniștească!

Am surprins din cele spuse de Filipescu, cu vocea obosită și fraze întretăiate – părea foarte slăbit – următoarele cuvinte caracteristice: *De ce mi s-a trimis un Maior? Desigur abilitate!... Cum era să spui unui inferior tot ce crez privitor la generalul lui? De ce n-a venit el, Iliescu, să-i arunc în față toate crimele de cari-l acuz și tot disprețul meu?!...*

Luarea comenței generalului Georgescu³, omul lui Brătianu, îl mulțumește: critică însă viu trimiterea lui la Londra, la Marele Stat-Major. *Că o să văză englezii că e un prost, asta nu are importanță, dar metoda recompenselor chiar și față de aceia cari s-au arătat atât de inferiori pe câmpul de luptă – aceasta e criminal din punct de vedere ostășesc, mai ales la începutul unui războiu.*

Înlocuirea lui Aslan l-a afectat – nu pentru că a fost înlocuit cu generalul Averescu, având ca șef de stat-major pe Christescu, ceea ce constituie o bună măsură –, dar pentru că nu era bine lămurit pentru dânsul, dacă Aslan, în dezastrul de la Turtucaia, nu era un țap ispășitor.

¹ Nicolae Negrescu (1864-1940), Contraamiral cu studii la Școala Navală de la Brest (Franța). A fost ambarcat pe crucișătorul „Elisabeta”, executând mai multe voiaje cu escale la Constantinopol, Ancona, Veneția, Trieste și Pola. În 1902, a luat comanda bricului „Mірcea” cu care a efectuat marșuri în Marea Neagră și Marea Mediterană. În campania din anul 1916 a fost comandantul Flotei de operații în luptele de la Turtucaia și de pe Dunăre. A fost înlocuit din funcție la 12 decembrie 1916.

² Alexandru Hartel (1853-), general român (1 aprilie 1909) cu studii la Viena (1880-1884). A participat la Războiul de Independență fiind rănit pe timpul asaltului redutei Grivița din data de 27 august 1877. A îndeplinit funcții importante în armată: șef de stat-major al Corpului 3 Armată, secretar general al Ministerului de Război (1907-1909), comandant al Brigăzii 1 artilerie (1909-) etc. La declanșarea războiului a fost reactivat, iar în Campania din anul 1916 (25 august-24 septembrie), pe frontul din Dobrogea a comandat Divizia 5 infanterie, apoi „Grupul Hartel” compus din diviziile 5, 19 infanterie și Brigada 5 Călărași. I s-a luat definitiv comanda pentru modul defectuos în care a condus marile unități, în primul rând divizia sa în luptă.

³ Gheorghe (George) Georgescu (1857-1944), ofițer de artilerie. A ajuns la gradul de general de brigadă în 1909, fiind avansat și la cel de divizie (10 mai 1915). A fost inspector general al artileriei și comandant al Corpului 5 armată (14/27 august-25 august/7 septembrie 1916), destinat prin planul de operații să fie rezerva generală a armatei române. A fost trimis ca reprezentant al Marelui Cartier General român pe lângă instituția similară britanică.

În practicile conservatoare – a spus Filipescu – nu se prea face mare caz de principiile de libertate, justiție... cu toate că eu totdeauna am fost în frondă cu partidul meu – după cum știu – pe aceste metode... mi-a plăcut totdeauna mâna forte, e drept, dar nu pentru a lovi orbește și mai ales, nu pentru a nedreptăți pe unii pentru a spăla de vină pe alții!

Trebuesc cazuri tipice, pentru a ne da seamă ce apăsătoare sunt injustițiile de clasă, clică... Cum, se aduce cea mai mare desonoare unui general, luându-i comanda în plină acțiune, fără ca să se cunoască elementele vinei ce i se impută? Eșecul? Dar, ce, în armată e ca în politică, dacă nu reușești, este că nu ești destoinic?

Câte elemente, câte imponderabile nu concură ca într-o bătălie să fi înfrânt fără nicio vină și câteodată să capeți victorii, fără niciun merit!... Să mi se arate că vina lui Aslan e cauza directă și exclusivă a dezastrului – și atunci eu cel dintâi voiui cere, nu înlocuirea lui, ci punerea lui la zid!... Dar eu mai știu și altceva!! Știu că înainte de a lua comanda Corpului III, i s-a interzis să ia cunoștință pe teren, din timp, de starea lucrărilor, de fortificații, și altele, și aceasta de însuși faimosul Iliescu... Cum, un comandant să nu poată cunoaște situația teritoriului pe care o să opereze armata ce comandă?... Dar mai știu că din informațiile ce același Iliescu le-a dat lui Aslan, teoretic, în cabinet, pentru a-l pune sumar în cunoștință de elementele de care va dispune – Aslan a făcut unele obiecțiuni serioase, cari au rămas însă fără niciun efect.

Ei bine, mai știu că Brătianu a făcut două mari greșeli: se temea că o aglomerare prea mare de efective rusești în Dobrogea ar ușura rușilor, prin micii Balcani, drumul spre Constantinopol – și al doilea că nu vom avea prea mult de furcă cu Bulgaria. De aci cererea lui și numai a lui, a unui ajutor redus de trupe rusești – numai de 50 000 – pentru Frontul de Sud – cu toate că un efectiv mai numeros s-ar fi dat – și se vede astăzi, cum ar fi fost de hotărâtor în desfășurarea operațiunilor din Dobrogea!

Prin urmare, dacă s-ar dovedi că tocmai din cauza acestor greșeli și a lipsurilor prevăzute de Aslan, în urma reduselor informații ce i s-a pus la dispoziție, ar fi tocmai ele cauza dezastrului? Unde mai e vina lui Aslan? Că Turtucaia cap de pod – nu avea pod?... Iarăși metoda liberală: să înfunzi pe oricine, numai clica să fie spălată!... E desgustător ca și în asemenea clipe tragice, aceleași metode să dăinuiască!...

Și-a mai exprimat mirarea că Regele a consimțit la numirea generalului Crăiniceanu la Armata 2, deoarece știa ce părere are Regele de Crăiniceanu. Credea că și aici influența lui Brătianu a fost determinată.

[N. Polizu-Micșunești, *op.cit.*, p. 263-266]

18. 1/14 septembrie 1916, București, Telegrama locotenent-colonelului Maurice Després, atașatul militar francez, privind măsurile luate de Marele Cartier General român pentru redresarea situației militare

Nr. 267-276 Bucarest, 14 septembre 1916

Très secret

Dans le but de faire face à la nouvelle situation militaire, commandement roumain a prescrit que:

1. Front nord les armées d'aile (I -ère armée et armée nord) garderont défensive sur positions atteintes actuellement; armée centre (2-e armée) s'efforcera atteindre ligne générale Fagarash et Homorod Almasso (vallée de l'Olt et du Homorodul) et y gardera défensive.

2. Front sud.

a – Dobroudja. Troupes russes seront renforcées par deux divisions nouvelles (2- e et 5-e) qui porteront contingent roumain de ce côté à 71 bataillons, 51 batteries et 11 escadrons.

b – Danube. On fera des démonstrations tout le long Danube et une tentative passage fleuve vers Zimmicea (Sistov).

Situation actuelle des troupes en Dobroudja est la suivante (d'ouest à est) sur la ligne Calarashi-Karamer-Mangalia (carte 750 milliènes autrichiennes): 9-e division roumaine Lipniza, Jokarimakala; 3-e division de cavalerie russe: Tekederesi-Abdulaaba; division serbe: Deliyusu-Kujusu Hairankioi; 61-ème division russe: Calmagia-Derekioj; 5-ème brigade de cavalerie roumaine: Karagac; 19-ème division roumaine dont le transport est terminé dans la région Cademac-Copadin; 3-ème division roumaine dont transport a commencé dans région Talishman, Enigea.

Le général russe a intention dès que concentration de toutes ces forces sera terminée de passer à l'offensive mais il faut compter avec la lenteur russe et le temps nécessaire à l'arrivée de la deuxième division, soit 5 à 6 jours. Il faut surtout compter avec l'ennemi qui attaquera peut-être avant.

Enfin on annonce arrivée d'une troisième division russe mais qui ne sera là que dans une dizaine jours; elle est prélevée sur le front Riga et les Russes manifestent intention de l'envoyer par mer d'Odessa à Kustendje.

Sur rive gauche Danubne ont été constituées deux armées groupement de forces nord d'Oltenitza-Calarasi pour s'opposer à tentative passage Danube, les 10-e et 12e divisions et ce qui reste de la 15e.

3 – Dans la région Turnu Magurele-Alexandria-Draganeshti-Giurgevo, les 16-e et 18- e divisions et la I ère division de cavalerie; ce seront ces troupes qui vont faire la diversion vers Zimnicea.

Somme toute on a pris les dispositions préconisées dans vos télégrammes 138/39 peut-être pas avec toute la rapidité désirable mais aussi rapidement que le comportait lenteur russe.

Il n'y a que la tentative passage Danube vers Zimnicea qui paraît bien hasardée. Ou bien on n'y affectera que des forces réduites et elle est alors vouée à un échec certain ou bien on les fait avec des forces sérieuses qui seraient beaucoup mieux employées en Dobroudja. J'ai exposé cette manière de voir à Etat-Major roumain qui m'a répondu qu'il ne voulait faire là qu'une démonstration pour empêcher le prélèvement d'éléments de la 12- ème division au profit de la Dobroudja et qu'il comptait en cas de faible résistance se borner à occuper l'île Persina pour se débarrasser de l'inquiétude que lui causait les troupes bulgares et les bateaux autrichiens qui s'y trouvaient, mais il a intention de n'y employer que les troupes chargées de la garde du fleuve.

Moral Etat-Major roumain est tout-à-fait remonté, il envisage affaire Turtukaia comme une leçon dont il faut tirer enseignement. Le Roi qui m'en a parlé à coeur ouvert m'a dit qu'il valait beaucoup mieux que cela se soit produit dès les début qu'au milieu de la campagne et que cet événement avait au moins avantage ouvrir yeux définitivement à tous en montrant que était guerre sérieuse et de calmer élan parfois fort irréflecti de ses troupes sur succès rapides et faciles en Transylvanie avaient un peu grisées.

Les nouvelles reçues de Salonique indiquant enfin prise offensive depuis le dix m'ont permis parler sans la gêne qui me paralysait complètement ces derniers jours, mais pour produire plein effet, rendre confiance aux Roumains et rétablir au point de vue tant militaire que politique la situation de la France à leurs yeux il serait nécessaire qu'elle continuât avec une vigueur toujours croissante.

Després

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 174, cadre 107-109, 14 septembrie 1916]

19. 1/14 septembrie 1916, Notății ale lui G.T. Kirileanu privind discuția cu N. Iorga pe marginea situației României și a perspectivelor războiului

1/14 sept. 1916. Arde Palatul Imobiliara. Mă duc la Iorga, unde era și librarul Suru.

Iorga: Bine c-ai venit, să mai schimbăm câte-o vorbă. Se poate ca ziua de azi să fie ajunul unei mari catastrofe, din care să urmeze pierderea războiului nostru – și își arată revolta față de nerușinarea muierilor bucureștene, în aceste vremi adânc dureroase.

Eu: Azi-dimineață, rușii au făcut 4 000 de prizonieri.

Iorga: Dar după-amiazi s-au schimbat lucrurile! I.G. Duca era fiert și, cerând a vorbi cu Brătianu, i s-a spus că nu-i acasă. Ce-i drept, i-ar fi fost greu să-și mărturisească înfrângerea. Duca a zis că i-i frică să mai întrebe, dar mi-a făgăduit că pe la 9 îmi va da veștile ce va avea. Deoarece nu mi le-a dat, bănuiesc că bune nu pot fi...

Văd Dobrogea pierdută – împreună cu Constanța, pentru care s-a cheltuit așa de mult. Iar în curând și Bucureștii vor fi amenințați! Belgienii au fugit în Olanda, da' noi încotro vom lua-o? – și îmi zice c-a dat sfaturi soției să-i ascundă manuscrisele pe la țărance de încredere...

Eu: Numai în Rusia ne-am putea refugia; dar oricâte suferințe am avea de îndurat, nu pot crede că Germania va învinge pân-la sfârșit.

Iorga: Și eu cred tot așa, însă mă gândesc ce rușinos va fi pentru noi să ne scoată alții de urechi din noroiul incapacității noastre, după ce am trâmbițat atâtea laude despre armata noastră, fără a ne fi pregătit același armament ca și dușmanii. Dar aliata noastră Germania [probabil Franța – n.n.] ne-a ținut cu vorba că, în caz de război, ne va trimete tot ce ne trebuie.

Brătianu a crezut că bulgarii nu ne vor ataca, deoarece au fost tratative cu ei.

Telegrama de declarare a războiului eu i-am tradus-o, dar a rămas calm. N-are bucurie de intrarea în Transilvania, ci numai frică să n-o pierdem cu rușine. Acum un an am întrebat pe Brătianu: – Toate ca toate, dar avem oare generali buni? căci eu numai în Averescu am încredere!... Brătianu mi-a înșirat toate greșelile lui Averescu în 1913, când cu campania noastră militară împotriva bulgarilor, zicând că în război se vor vădi ofițerii de valoare.

Eu: Dar dacă va fi prea târziu?...

Iorga: Îmi vine a crede că este o providență care îndreaptă lucrurile și oamenii pe calea cea bună. Ce bine-i că n-am fost chemat la Consiliul de Coroană! De se întâmplă o catastrofă, se va vădi incapacitatea conducătorilor de până acum și s-ar putea să iau parte la îndreptare în conducerea țării... La întâlnirea cu Brătianu, i-am spus că vreau să am și eu un rost, iar el mi-a propus 10 000 de lei pentru ziar¹. Am primit propunerea fără entuziasm. Brătianu e bizantin solemn, Filipescu – bizantin brutal, Take Ionescu – bizantin javră.

Iorga adaogă: „Buletinul Armatei”² este o afacere a lui C. Banu³ care a terorizat cu această idee pe I.G. Duca.

Străinii de la noi sunt o primejdie. Furturi în Ardeal...

Despre Al. Mavrodi⁴, Iorga zice că-i foarte inteligent și cult. Iar eu i-am arătat că-i o mare secătură incultă, care n-a fost în stare să-și termine măcar liceul. Explicația bunei păreri a lui

¹ Este vorba de „Neamul Românesc”, înființat de N. Iorga la 10 mai 1906.

² „Buletinul Armatei și Marinei” a apărut în perioada 1905-1913, director fiind generalul Grigore Crăiniceanu, iar redactor Ion Slavici. N. Iorga a colaborat la această publicație.

³ Constantin Banu (1873-1940), profesor de istorie, om politic liberal. A întemeiat, în 1911, revista „Flară”, cu apariție săptămânală până la intrarea în război. Publicația a militat pentru intrarea în război alături de Antanta și împotriva Austro-Ungariei. A reapărut la 10 decembrie 1921 și a funcționat până în iunie 1923. Revista „Flacăra” a reprezentat o tribună de lansare pentru actorii simbolizști din România.

⁴ Alexandru Mavrodi (1881-1934), ziarist și om politic. A fost director general al teatrelor, în mai multe rânduri, între 1915 și 1934. A fost președinte al Societății Române de Radiodifuziune și al Sindicatului Ziarștilor. A colaborat la diverse publicații ale vremii. A fost subsecretar de stat la Președinția Consiliului de Miniștri în guvernele conduse de I.G. Duca și Gh. Tătărescu (1933-1934). Nicolae Iorga a avut cuvinte de apreciere despre activitatea lui Alexandru Mavrodi. „Alexandru Mavrodi, scria istoricul la moartea acestuia, a fost un om de o mare inteligență, un om de autoritate și un bun conducător de oameni, care știa să se facă ascultat. Cariera strălucită pe care a făcut-o arată cum, fără a trece prin filiera unui învățământ care dă atâtea suflete sterpe, poate cineva să-și câștige tot ce trebuie pentru a sta în primele rânduri ale unei societăți. În zilele grele de la Iași a fost unul din puținii cari nu s-au temut, și a răspândit încredere în jurul său. Director de Teatru Național, el a păstrat ca o sfidare către dușman tot ce în timpuri normale e legat de instituția sa. Pe când toți croitorii de copii după piesele franceze pretindeau monopolul scenei, el a avut curajul de a reprezenta piesa mea, de afirmație națională „Învieria lui Ștefan cel Mare”. Dacă m-am legat apoi de teatru, aceasta se datorește încrederei pe care mi-a dat-o și pentru care mă simt dator, în clipa când îl coboară în pământ, cu acest act de adâncă grațitudine, care se unește cu părerea de rău că omul de energie s-a dus dintre noi tocmai când de aceștia ne trebuie mai mult decât de oricari alții”. (N. Iorga, *Oameni cari au fost*, Fundația pentru Literatură și Artă, vol. III, „Regele Carol II”, 1936, p. 406)

Iorga am avut-o mai pe urmă în ziarul „Dimineața”, care informează că Teatrul Național va începe stagiunea cu „Mihai Viteazul”, piesa lui N. Iorga.

[G.T. Kirileanu, *op.cit.*, p. 243-244]

20. 2/15 septembrie 1916, București, Însemnări ale lui Toma Dumitrescu referitoare la Consiliul de Război de la Periş

2 septembrie. Sub impresia eșecului Diviziei a 9-a care începuse să zdruncine încrederea în valoarea trupei noastre, prim-ministrul cere M.S. Regelui să se convoace pentru a 2-a zi (2 septembrie) în consiliu pe toți comandanții de armate pentru ca aceștia să-și dea cu părerea asupra situației.

Dl general Iliescu, după căderea Turtucaiei, văzând situațiunea aventurată a garnizoanei Siliștra în raport cu Corpul rus la Dobrici și cu Divizia a 19-a de la Caraomer, hotărăște a concentra înapoi trupele pe linia Adam Cliși Caraomer cu Divizia a 9-a spre Lipnița-Cuzgun.

Se hotărăște a întări forțele din Dobrogea puse sub Comandamentul rus cu:

- 1) Divizia a 5-a începe debarcarea la 26 august, termină la 29 august;
- 2) Divizia a 2-a începe debarcarea la 28 august, termină la 02 septembrie;
- 3) Divizia a 3-a începe debarcarea la 02 septembrie, termină la 05 septembrie;
- 4) Pentru Divizia a 12-a rămăsese a se transporta în urma Diviziei a 15-a.

Cu aceste forțe să țină pe inamic în loc la sud de linia Cernavodă-Constanța.

Cu forțele de pe Dunăre să se facă demonstrație și treceri pentru a degaja frontul din Dobrogea.

Pentru a coordona mișcările să se constituie un Grup de armate de Sud, sub un comandament unic. Să se pună la dispoziția acelu grup 2 divizii luate de la Armata 2.

Armata 1 să-și constituie o puternică rezervă la Slatina-Piatra Olt, retrăgând din defileuri majoritatea trupelor.

În caz când nu putem ține Dobrogea, să ne retragem luptând pe podurile de la Hârșova, iar rușii să ne urmeze.

Să se constituie o armată pe stânga Dunării în zona Ciulnița-Fețești cu forțele din Dobrogea, la care să se adauge ajutoarele promise de ruși (până acum 1 divizie).

Să se constituie Armata 3 de la est de București, întărită cu rezervele armatelor 1 și 2. Ambele armate cu mare superioritate să oprească înaintarea inamicului și să-l azvârle în Dunăre.

Să se înceapă evacuarea treptată a părților sedentare din Oltenița, apoi din Muntenia și București în Moldova.

Să se asigure linia de comunicație cu rușii prin Moldova, în care scop Armata de nord să rămână intactă.

Să se evacueze depozitele, banii, arsenalele etc. încetul cu încetul.

Dl general Iliescu, la ora 09.30, primește pe M. Regele, A.S.R. Principele Carol și Prim-Ministrul, apoi pe comandanții de armate: generalii Averescu, Culcer, Prezan; generalul Crăiniceanu, având operațiuni în curs, nu vine.

Consiliul începe la 09.30 și ține până la ora 12.

Dl general Averescu susține că trupele noastre nu se pot bate din cauza proastei calități a unităților de rezervă și slabei încadrări. Că ar trebui modificată ordinea de bătaie. Că trebuie întărite forțele din Dobrogea cu trupe retrase de la Armata de Nord. Majoritatea criticilor formulate se referă la organizare. După intervenția M.S. Regelui, D-sa arată în mod vag nevoia întăririi cu trupele retrase de la Armata de Nord.

Dl general (Constantin) Prezan arată că nevoia menținerii liniei de comunicație cu Rusia impune păstrarea intactă a trupelor de la Armata de Nord și că întărirea trebuie să se facă de la Armata 2 și 1, ceea ce era și în planul expus de M.C.G.

Acuzația generală că rezervele și ofițerii de rezervă nu se bat a fost respinsă ca neprobată prin nimic și că ceea ce trebuie să facem urmează să-l facem cu trupele noastre de azi.

Dl general [Ioan] Culcer se mulțumește a arăta situația ca foarte critică, la care M.C.G. răspunde că într-adevăr chestiunea este serioasă, dar nu disperată.

La fine, M.S. Regele arată că, în rezumat, comandanții de armată sunt de aceeași părere cu M.C.G. asupra întăririi forțelor din Dobrogea și a întrebuirii armatelor de sud.

După propunerea d-lui Prim-Ministru Brătianu, M.S. Regele ordonă crearea unui grup de armate la sud, compus din Armata 3 și Armata de Dobrogea, după planul d-lui general Iliescu, pentru a asigura o unitate de acțiune mai strânsă între trupele de la sud de București și cele din Dobrogea.

La ora 12 vine, la M.C.G., M.S. Regina și în curând trei ofițeri aviatori francezi trimiși de generalul Sarrail. Acești ofițeri au trecut deasupra Sofiei unde au lăsat bombe și apoi au venit în țară. Durata traiectului 4.20. I-am avut la dejun cu dl Prim-Ministru.

În cursul zilei nicio acțiune la sud. La nord, trupele Armatei a II-a s-au pus în marș spre Făgăraș – Homorod pentru a ocupa pozițiile ordonate: linia Homorodului până la nord-vest de Făgăraș. Această mișcare are ca scop de a scurta frontul armatei noastre.

[Toma Dumitrescu, *op.cit.*, p. 40-43]

21. 2/15 septembrie 1916, București, Însemnări ale generalului Radu R. Rosetti despre Consiliul de Război de la Periş

Se discută problema evacuării treptate a părților sedentare din Oltenia și apoi a celor din Muntenia în Moldova, precum și evacuarea diferitelor depozite și chiar fabrici și ateliere. Sunt măsuri de prudență ce suntem datori a pregăti. Reiese tot mai mult nevoia de a asigura legătura cu Rusia.

După cererea lui I.I. C. Brătianu, se ține, la ora 9.30, un consiliu la care iau parte: Regele, Moștenitorul tronului, Brătianu și generalii Averescu, Culcer, Prezan și Iliescu.

În rezumat, după cele comunicate nouă de generalul Iliescu, dezbaterile acestui consiliu, care au ținut până la ora 12, au fost precum urmează:

Generalul Averescu a criticat calitatea trupelor noastre și a spus că trupele din Dobrogea trebuiesc întărite cu unități de pe frontul de Nord. La cererea de precizuni, făcută de Rege, Averescu spune, în mod vag, că trupele de întărire pentru Dobrogea ar trebui luate de la Armata de Nord (Prezan).

Generalul Prezan a arătat, cu drept cuvânt, că nevoia menținerii liniei de comunicație cu Rusia impunea păstrarea intactă a trupelor Armatei de Nord. După părerea sa, întărirea trupelor din Dobrogea trebuia făcută cu unități luate de la armatele 1 și 2, ceea ce propusese și generalul Iliescu.

Generalul Culcer a arătat că situațiunea era critică.

S-a respins, ca fiind neîntemeiată, acuzarea generală, făcută de generalul Averescu, cum că trupa și ofițerii de rezervă nu se bat.

Rezumând, Regele a constatat că părerile generalului Iliescu și ale comandanților de armată sunt aceleași și a ordonat crearea unui Grup de armată de Sud (Armata a 3-a și cea de Dobrogea) a cărei comandă o încredințase generalului Averescu. S-a aprobat propunerea acs-

tuia din urmă ca Armata de Dobrogea să fixeze pe adversar de front și ca Armata a 3-a, întărită cu două divizii să treacă Dunărea spre a ataca armata Mackensen în spate.

Sosesc, pe calea aerului, trei ofițeri aviatori francezi trimiși de generalul Sarraill.

Pentru a face față chiar împrejurărilor celor mai defavorabile, am rugat pe Anghel Saligny¹, autorul planului podului de peste Dunăre, să vină la Periș și odată sosit l-am rugat să ne arate pe o schiță punctul mai slab al podului, cât și încărcătura de exploziv necesară pentru a rupe podul în acel punct. Cu durere în suflet, Saligny a făcut cu crochiu sumar.

[General Radu R. Rosetti, *op.cit.*, p. 114-115]

22. Însemnări ale generalului Constantin Prezan referitoare la desfășurarea discuțiilor din Consiliul de Război de la Periș (2/15 septembrie 1916)

UN RĂSPUNS

Adevărul asupra celor petrecute în Consiliul de Război care a avut loc după evenimentele de la Turtucaia, la 2 septembrie 1916

În ziarul „Îndreptarea” din 25 mai a.c. [1918] dl gl. [Alexandru] Averescu arată, pe cât se poate arăta, într-un articol intitulat „Răspunderile” cum s-a desfășurat acțiunea noastră militară în prima parte a campaniei – toamna lui 1916 – și critică atât modul în care a fost condusă această acțiune².

Nu am avut și nu am intenția de a discuta prin ziare pregătirea, concepțiunea, conducerea și executarea acțiunii noastre militare, iar pentru motivele pe care le voi arăta mai jos nu voi răspunde la atacurile care se îndreaptă contra mea, oricât de violentă și de josnică este forma în care aceste atacuri sunt exprimate.

Doresc însă să arăt, pentru cei care au conștiința curată, judecata dreaptă și sufletul adevărat de român, care este adevărul celor ce s-au petrecut în Consiliul de Război ce a avut loc la Marele Cartier General în ziua de 2 septembrie 1916.

Nu aveam intențiunea să iau inițiativa discuției prin presă a operațiunilor militare, fiindcă nu este locul lor acolo, nu a fost timpul necesar a se studia, nici chiar sumar, documentele, și în fine, chiar dacă s-ar fi studiat toate aceste documente – ceea ce este cu desăvârșire exclus – nu ar fi fost momentul acestor discuțiuni. O elementară datorie de onoare ar fi trebuit să se impună tuturor să păstreze încă tăcerea asupra unor chestiuni care au avut un caracter determinant, mai ales în conducerea acțiunii noastre militare. Nu este locul acestor discuțiuni în zierele zilnice pentru că, fiind lungi, nesfârșit de lungi, nu-și pot face în întregime loc în restrânsurile coloanelor ale acestor publicațiuni.

Nu a fost timpul necesar a se studia documentele, fiindcă la pregătirea și executarea unei acțiuni militare luând parte direct, sau indirect, întreaga națiune, ambele aceste operațiuni sunt în funcțiune de o serie de numeroși factori, îndepărtați și apropiați, care cer timp pentru a fi cu adevărat studiați și analizați.

Admițând însă că condițiile de timp și spațiu sunt înlăturate, nu ar fi fost momentul acestor discuțiuni, fiindcă, atunci când războiul se duce alături de numeroși și mai puternici aliați,

¹ Anghel Saligny (1854-1925), unul dintre cei mai cunoscuți și apreciați ingineri constructori români, A realizat multe poduri și construcții industriale, care i-au adus o faimă mondială. Lucrarea sa cea mai importantă este proiectarea în 1888 și construcția între 1890 și 1895 a podului peste Dunăre de la Cernavodă, care era, la acea vreme, cel mai lung din Europa și printre cele mai importante poduri metalice cu deschidere mare din lume.

² Textul lui Constantin Prezan a apărut în ziarul „Mișcarea”, numerele 131-138/1918. De aici referințele la ziarul „Îndreptarea”, organul Ligii Poporului, întemeiat de Alexandru Averescu în aprilie 1918

conducerea de ansamblu a operațiunilor se face sub influența unor factori independenți de voința conducătorilor direcți și câteodată chiar în contra intereselor directe ale țării și deci a dorinței conducătorilor lor (nu cunosc dacă au fost asemenea situațiuni în cazul nostru), astfel încât au lucruri, situațiuni, cerințe și împrejurări care nu pot fi divulgate fără a pierde și ceea ce ne-a mai rămas: onoarea.

Dacă prin urmare nu s-ar fi convenit a se începe discuția asupra războiului pe care l-am dus până acum și pe care de abia îl sfârșim, fiindcă nu este loc să se discute, nu a fost timp să se studieze și nu a sosit momentul să se vorbească despre toți și despre toate, este evident că nu se poate face nici adevărata și întreaga critică, sprijinită pe fapte și argumente și având drept scop numai interesul general, asupra pregătirii concepțiunii, conducerii și executării războiului.

O critică serioasă și în adevăr folositoare și deci necesară tineretului și generațiilor viitoare nu se va putea face decât atunci când se va studia cu metodă și în amănunt toată activitatea – atât cea pozitivă, cât și cea negativă și deci dăunătoare – și examina cu patriotism și dezbrăcat de orice interes personal, toate silințele pe care și le-au dat de la formarea și consolidarea statului român toți conducătorii politici și militari ai națiunii pentru a pregăti armata și națiunea. E necesar apoi să se cunoască felul cum s-a conceput și executat războiul, cât și numeroasele chestiuni care au forțat intențiunile, dorința și voința acelor care au condus războiul.

Acestea sunt motivele care mă îndeamnă a afirma că regret că s-a întreprins prin ziare discuțiunea asupra pregătirii, conducerii și executării războiului nostru.

Terminând aceste considerante generale, pe care le-am facut pentru ca toți aceia care au cultul adevărului și respectul dreptății să poată, cu ușurință, aprecia, pe de o parte, care este valoarea discuțiunilor și criticilor care s-au făcut și se fac asupra acțiunilor noastre militare, iar pe de altă parte care este scopul ce se urmărește de toți acei care, prin violențe și insulte, cred că pot schimba sau împiedica adevărurile istorice, voi trece la scopul acestui articol și care își are originea în următoarele declarațiuni ale d-lui Averescu (vezi „Îndreptarea” din 25 mai 1918, articol de fond).

„În ziua de 2 septembrie am fost chemat la M.C.G., unde am găsit pe generalii [Ioan] Culcer și [Constantin] Prezan. S-a ținut un fel de consiliu de război, la care a asistat și prim-ministrul.

Generalul Culcer a declarat că vede situațiunea atât de încurcată, încât nu poate formula nicio soluție (atrag în special atențiunea asupra acestei afirmațiuni) care să ducă sigur la rezultat favorabil.

Din parte-mi am repetat verbal ceea ce pusesem în scris în memoriul meu, și anume că singurul lucru de făcut era de a se opri ofensiva spre nord, a se reorganiza repede armata și a porni cu maximum de forțe o acțiune ofensivă hotărâtoare spre sud.

Generalul Prezan, comandantul Armatei de Nord, a fost însă de o părere cu totul opusă. După ce a făcut o lungă teorie asupra unui plan de operațiuni, într-un fel de conferință, care ar fi putut să aibă efectul unui energic somnifer asupra unui auditoriu profan și să furnizeze un bogat material de critică ușoară și recreativă unui auditoriu competente, a conchis că ofensiva spre Transilvania trebuie să continue și că ea trebuie împinsă cu energie, mai cu seamă în munții Moldovei, adică tocmai de pe latura Transilvaniei care este cea mai bine condiționată pentru o rezistență eficientă a dușmanului. Această idee, pe care o pot caracteriza de fatală, a prevalat. Ofensiva spre Transilvania nu a fost oprită. Mai târziu s-au adus chiar forțe rusești pe frontiera Moldovei spre Transilvania, pentru a se înțepeți în munți și pentru a nu exercita cea mai mică înrăurire favorabilă asupra tragediei din Oltenia și Muntenia.”

Înainte de a analiza aceste afirmațiuni, în care calificativele înlocuiesc argumentele, țin să declar că nu mă voi coborî niciodată pentru a urma acest drum, fiindcă, în primul rând,

port respect cititorilor, după aceea nu vreau să contribui întru nimic la formarea unei școale, pe care o consider dezastruoasă pentru tineret și, în sfârșit, pentru că găsesc că nu s-ar putea îndeajuns califica, după cum se cuvine, spectacolul nenorocit, pe care l-ar da doi generali care se insultă reciproc, în momentul când țara întregă – adevărata țară – geme de durere, de foame și de umilință și când nu a fost nici timpul de a se pune măcar crucile peste mormintele celor 800 000 martiri ai unei tragedii fără precedent în istorie.

Așadar, fără a lăuda ideile, părerile și actele mele, fiindcă nu am făcut-o niciodată și, acum mai mult ca oricând, nu am interesul să o fac, și fără a lua inițiativa criticii în public a actelor camarazilor, voi analiza mai jos, urmând, bineînțeles, o altă cale – aceea a argumentelor și a faptelor – declarațiunile d-lui general Averescu.

La 2 septembrie cei trei comandanți de armată au fost convocați la M.C.G., unde ni s-a cerut să examinăm situațiunea ce se crease în urma evenimentelor de la Turtucaia și să arătăm ce credem că ar fi de făcut. Dl general Culcer, vorbind cel dintâi, face în consiliu numai oarecare considerațiuni asupra frontului Armatei 1 (care opera în Oltenia și era comandată de dl general Culcer) și în special, asupra numeroaselor treceri din munți, și conchide că este necesar să se dea acestei armate încă două divizii (la intrare în război Armata 1 avea 6 divizii).

În urma evenimentelor de la Turtucaia au luat acestei armate 2 divizii, a 2-a și a 12-a. Aceste divizii au luat parte la luptele care au avut loc în Dobrogea, între 3-15 septembrie, așa încât, de fapt, dl general Culcer cerea să i se restituie diviziile ce i se luase, fiindcă numai astfel va fi în măsură a rezista (până la 1 septembrie Armata 1 trecuse frontiera și pusese stăpânire pe văile superioare ale Jiului, Siretului și cursului inferior al Cernei, cu toate acestea comandamentul armatei a cerut să i se redea diviziile luate. Cu începere de la 3 septembrie inamicul atacă și evenimentele au dovedit, ulterior, că cererea era justificată) în bune condițiuni și acoperi Oltenia. După aceea dându-se cuvântul d-lui general Averescu, d-sa, după câteva momente de gândire arată că „s-au încurcat batalioanele astfel că s-a micșorat capacitatea de luptă a armatei”.

Atât și nimic mai mult. Toți cei care au participat la Consiliu trăind, adevărul se poate oricând și ușor stabili. Am intervenit atunci cu următoarele cuvinte: „Domnilor generali, am fost chemați pentru a ne da părerea asupra situațiunii generale și a găsi o soluție, prin urmare trebuie să o formulăm”.

După aceea, fiind invitat a-mi spune părerea și cum eram convins că înfrângerea de la Turtucaia constituie numai un eșec care slăbise numai forța morală a armatei, fără a micșora capacitatea ei de luptă (țara dispunea de 1 250 000 oameni mobilizați între 18 și 46 ani; se mobilizaseră 810 000. Dintre acestia 640 000 intraseră în compunerea armatei de operațiuni, iar la Turtucaia se pierduseră 25 000 de oameni), era arătat, în urma câtorva considerațiuni, că găsesc necesar:

„Să se continue, cu energie, ofensiva în Transilvania pentru atingerea primului scop pe care M.C.G. îl urmărea prin proiectul de operație (concentrarea forțelor pe Mureșul de mijloc); să se țină Dobrogea și să se ia măsuri a se constitui, cât mai neîntârziat, baza noastră de operațiuni în Moldova. Am cerut, în același timp, să se sporească forța Armatei de Nord; și voi arăta într-un număr viitor cum am justificat acest punct de vedere. Am fost de părere să se împingă, cu energie, ofensiva în Transilvania, pentru a se atinge cât mai repede scopul propus, adică linia Mureșului.

Care erau avantajele:

a) Se crea inamicului situație defavorabilă în Transilvania, fiindcă nu mai avea puțință a concentra forțele sale în această regiune și a ataca cu ele, rând pe rând, cele trei armate românești: 1, 2 și de Nord.

b) Se scurta considerabil frontul armatelor române care, la 2 septembrie, se găseau pe linia generală: valea inferioară a Cernei, văile superioare ale Jiului și Streiului, valea de mijloc și superioară a Oltului și Mureșului de sus.

c) Se lărgea zona noastră de operație și deci se modifica astfel, mult în folosul nostru, situațiunea strategică impusă armatelor române de o orientare cu totul defavorabilă – pentru un război defensiv către nord – a fruntariilor noastre de nord.

d) Dacă frontul este împins pe valea mijlocie a Mureșului se putea manevra, în toate direcțiile cu ușurință și repeziciune, deoarece, odată platoul Transilvaniei fiind în stăpânirea noastră, cele trei armate se puteau susține reciproc la timp și cu folos; și, în sfârșit.

e) Se susținea și se făcea, cu mai multă ușurință, posibilă înaintare a armatelor Brusilov în Câmpia ungară.

Luăți acum o hartă generală a tuturor țărilor românești, examinați cu atenție forma țărilor noastre, valoarea, numărul și orientarea căilor de comunicație din Transilvania și România și natura terenului; puneți frontul trupelor noastre, mai întâi pe linia pe care se găsea la 2 septembrie și în urmă pe aceea pe care propuneam să se ducă, și, după aceea, apreciați și judecați.

La 2 septembrie frontul pe care operau cele trei armate de la nord avea o dezvoltare totală – măsurată în linie dreaptă – de 600 km, grosul forțelor noastre se găseau înșirate înapoi în lungi și grele defileuri; iar din cauza lipsei de legături laterale, pe de o parte rezervele de armate, la nevoie, nu puteau interveni reciproc, iar pe de altă parte, odată ce împrejurările impuneau ca rezerva generală să fie aruncată într-o direcție, M.C.G. nu mai avea puțința a alimenta cu noi forțe și mai ales la timp (numeroase cazuri: Turtucaia, prima și a doua bătălie din Dobrogea, Flămânda, Sibiu, Făgăraș, Brașov, Bran, Oituz și București) pe celelalte armate.

Această situație era agravată prin faptul că oferea inamicului, în schimb, multe și mari avantaje. În adevăr, îndată ce platoul Transilvaniei, cu numeroasele lui căi ferate și șosele, era în stăpânirea inamicului, se da acestuia, atât puțința de a concentra cu repeziciune forțe numeroase, cât și de a manevra ușor cu ele în toate direcțiile.

Evenimentele ulterioare au dovedit întocmai cele ce spun căci, cu forțe puțin superioare acelora cu care mai operam pe frontiera de nord, inamicul a avut posibilitatea să bată, pe rând și cu ușurință, armatele noastre.

Această ușurință a decurs, pe de o parte, numai din puțința pe care inamicul o avea de a manevra, iar, pe de altă parte, din imposibilitatea în care ne găseam noi – din cauza terenului și a frontului pe care-l ocupam – să mișcăm rezervele și rezerva generală cu repeziciune în toate direcțiile, cât și din faptul că rezervele s-au întrebuințat fără nici un folos util și imediat în altă parte.

Mișcând cu repeziciune forțele și concentrând, rând pe rând, forțe superioare la Sibiu, la Făgăraș, la Jiu, după aceea la Brașov și Bran și în fine din nou la Jiu și Olt, inamicul a reușit cu puține forțe să zdrobească definitiv eroica rezistență a bravilor noștri.

Prin urmare, pe când inamicul plimba pe rând ciocanul și lovea cu el puternic în apărătorii care scosese capul din munți și aveau brațele și picioarele înțepenite în lungi și grele defileuri, Comandamentul superior român era nevoit, după cum vom vedea, să alerge la expediente pentru a opri prăbușirea edificiului.

Aceasta din cauza situațiunii în care se găseau armatele din nord, a prea marii dezvoltări a frontului, a gretății terenului, a lipsei de comunicații și în special, a legăturilor laterale, a imposibilității de a manevra și, în sfârșit, din cauză că rezerva generală se consumase la Turtucaia și în Dobrogea, iar între 3 septembrie și 4 octombrie, când criza era în plin și foarte acută pe frontul Armatelor de Nord, 1 și 2, 8 divizii: 1 Cavalerie, 10, 12, 15, 16, 20, 21 și 22 [Infanterie], adică a treia parte din totalitatea forțelor noastre, se plimbau fără nici un efect util, pe jos și cu trenul între Carpați–Flămânda și Flămânda–Carpați pentru a pune în aplicare planul inoportun al d-lui general Averescu.

Puneți acum frontul trupelor noastre pe Mureșul mijlociu și veți putea ușor constata că toate inconvenientele pe care am arătat că le prezintă frontul pe care se găseau armatele noastre la 2 septembrie trec de partea inamicului, iar toate marile avantaje pe care le-a tras inamicul din faptul că i s-a lăsat puțința să stăpânească platoul Transilvaniei trec de partea noastră.

Ocupând această linie, frontul de luptă al celor trei armate române se reduce de la 600 la 350 km. Acest front era sprijinit, la ambele flancuri, pe masive puternice și impracticabile pentru operațiuni însemnate – Munții Călimanului și ai Hațegului. Din această ultimă cauză acest front nu era propriu pentru operațiuni însemnate decât pe 250 km.

Dacă trupele noastre înaintau până în valea Mureșului, inamicul nu mai avea puțința să lovească, în mod eficace, decât cu forțe foarte numeroase și deci foarte târziu, deoarece zona în care era silit să opereze, aceea a munților din vestul Transilvaniei, cu defileuri de peste 100 km îl puneau exact în aceeași situație în care ne-am fi găsit noi, pentru că am stat pe linia arătată la 2 septembrie, iar, pe de altă parte, numeroasele comunicațiuni din Transilvania ne-ar fi dat foarte ușor, prin manevrarea rezervelor, posibilitatea să facem la ieșirile din munții de vest ai Ardealului manevre strălucite și ușoare, analoage cu acelea pe care inamicul le-a executat la Jiu, la Sibiu, la Perșani-Gridu, la Brașov și Bran.

Acestea sunt considerațiunile pentru care am propus să se continue, cu energie, ofensiva în Transilvania. Rămâne acum să stabilim dacă situațiunea, timpul și forțele noastre disponibile ar fi îngăduit ca operațiunea să se execute.

Afirm că da.

Atât dovada acestei afirmațiuni, cât și dovada inutilității, și mai ales a oportunității operațiunilor de la Flămânda vor reieși, cu prisosință, din desfășurarea ulterioară a evenimentelor petrecute.

Dar să descriu planul d-lui general Averescu și să descriu evenimentele petrecute cu prilejul desfășurării lui, pentru ca acei care vor voi să tragă din argumente și fapte concluzia dreaptă și adevărată, iar nu din vorbe și insulte.

Ofensiva la sud este concepția d-lui general Averescu. Atât despre această concepție, cât și despre memoriul ce ar fi întocmit dl general Averescu pentru a o a susține am aflat, pentru prima oară, din ziarul „Îndreptarea”, care a apărut la 25 mai 1918. Nu am văzut acest memoriu și nici nu am auzit ce conține.

Iar în Consiliul de la 2 septembrie dl general Averescu nu a arătat – cel puțin cât am fost de față – necesitatea de „a se reorganiza armata și a porni cu maximum posibil de forțe o acțiune ofensivă hotărâtoare spre sud (vezi „Îndreptarea” din 25 mai 1918, articol de fond).

La cele ce am arătat mai sus că s-a petrecut la Consiliu nu mai am altceva de adăugat decât că înainte de a ne despărți, când Consiliul propriu-zis se terminase, d-sul a spus: „Știu ce ar trebui, ar fi bine să trecem Dunărea în spatele inamicului”.

La care am obiectat că „nu se poate fiindcă nu avem mijloace suficiente” (în Consiliu se hotărâse continuarea ofensivei în Transilvania și stăpânirea Dobrogei, astfel că în aceste condițiuni era natural să nu avem mijloace suficiente pentru a întreprinde în același timp și „o acțiune ofensivă hotărâtoare la sud”), iar d-sa mi-a răspuns „aceasta este părerea ta, dar nu și a mea”. Atât.

După acest ultim schimb de idei am plecat de la postul de comandă și nu am aflat de hotărârea luată de a se trece Dunărea decât la 19 septembrie când M.C.G. a anunțat oficial că „trupele noastre care au trecut Dunărea la Flămânda înaintază cu succes”.

Totuși trec peste aceste considerațiuni și admit că dl general Averescu ar fi arătat, în Consiliu, necesitatea de a se renunța la ofensiva în Transilvania și ar fi cerut „să se reorganizeze repede armata pentru a porni cu maximum posibil de forțe o acțiune ofensivă, hotărâtoare, la sud”.

Eram în a 17-a zi de la intrarea în campanie și se cerea reorganizarea armatei și schimbarea proiectului de operație. Mai întâi nu văd de ce, la acea dată, armata avea nevoie a fi reorganizată. Cel mult era necesar să se restabilească ordinea normală de bătaie în unele mari unități. Iar pentru a executa „ofensiva la sud” trebuia să lăsăm minimum de forțe pe frontul de nord și să concentrăm pe frontul de sud maximum posibil. Cu alte cuvinte trebuia să se transforme planul de operații, din ofensiv la nord și defensiv la sud, în defensiv la nord și ofensiv la sud.

Concentrarea armatei de abia se terminase (concentrarea s-a făcut în 17 zile), iar aplicarea proiectului inițial primise numai un început de execuțiune. Proiectul de operații fusese studiat și pregătit, în liniște, timp îndelungat și se cerea a fi complet modificat înainte de a fi dat cele mai mici roade. Ceva mai mult: această modificare trebuia să se facă sub presiunea inamicului.

Dar dl general Averescu, care este ofițer de stat-major, trebuie să știe, mai bine ca oricare altul, că pentru executarea ambelor operațiuni – reorganizarea armatei și schimbarea proiectului de operații – Comandamentul superior are nevoie de timp și libertate deplină de acțiune. Cu alte cuvinte M.C.G. trebuia să aibă timpul și siguranța că executarea proiectului se va face fără inconveniente și pericole. Și această siguranță nu exista.

Chiar în ziua când Consiliul avea loc, inamicul ataca puternic în Transilvania și Dobrogea (între 3 și 7 septembrie inamicul a atacat Dobrogea pe tot frontul. Între 2 și 7 septembrie inamicul atacă pe tot frontul Armatei 1 și câștigă prima victorie de la Jiu și bătălia de la sud de Sibiu. Cu începere de la 20 septembrie atacă pe tot frontul Armatei 2 și Armatei de Nord cu rezultatele cunoscute. În luna octombrie atacurile continuau cu mai multă intensitate pe toate fronturile și în special pe cel de nord). Aceste atacuri, în special cele din Transilvania, au continuat în condițiuni foarte defavorabile pentru noi, toată luna septembrie și octombrie.

Se naște întrebarea dacă, în aceste condițiuni, era posibil și prudent să se răstoarne proiectul de operație, în sensul cererilor d-lui general Averescu.

Nu era siguranța că proiectul putea fi realizat și, după cum evenimentele au dovedit-o, nu era nici prudent, nici oportun.

Cu toate acestea, deși în Consiliu a „prevalat” ideea pe care am susținut-o – să se continue ofensiva în Transilvania – și pe care dl general Averescu o caracterizează drept „fatală” totuși, în realitate și datorită căror cauze nu știu –, s-a aplicat planul d-sale, și vom vedea la ce rezultat a dus.

După Consiliu – 2 septembrie – dl general Averescu este numit comandant al Armatei 3 – care opera pe Dunăre – și, în urmă, al tuturor forțelor ruso-române care operau la sud. În această calitate d-sa, persistând desigur în ideea pe care o urmărea, a obținut să și-o pună în aplicare, pregătind și concentrând forțele în vederea unei ofensive la sud.

Astfel, de la 10 până la 13 septembrie se găseau concentrate la sud, sub ordinea d-lui general Averescu, 11 divizii în Dobrogea; 2, 5, 9, 19, 12 și 15 române, o divizie sârbă și diviziile 3 trăgători 61, 115 [Infanterie] și 3 de cavalerie rusești și 7 divizii române la Flămânda și împrejurimi: 1 cavalerie, 10, 16, 18, 20, 21 și 22 (tot la Flămânda trebuia să se concentreze și Divizia 23 care însă nu a mai putut fi transportată din cauză că era angajată în mod serios în Valea Oltului). Adică în total 18 divizii. Gruparea s-a putut executa prin faptul că s-au retras, de la Armatele 1 și 2, Diviziile 12, 21, 22 și 1 Cavalerie și s-au întrebuintat și ultimele două divizii – 10 și 15 – pe care M.C.G. le ținea în rezerva generală, la dispoziția sa.

Transportul Diviziilor 1 Cavalerie, 12, 21 și 22 [Infanterie] din Carpați la Dunăre a început când inamicul a dezlănțuit atacurile sale vijelioase în Transilvania – 2 septembrie – și s-a terminat între 10 și 18 septembrie, când Armata 1, bătută la Sibiu și Jiu, se retrăgea în defileuri, iar Armata 2 era pe punctul să înceapă a sui calvarul unei dureroase înfrângeri.

Trecând peste această considerație și pentru a fixa bine ideile asupra grupării forțelor atrag atențiunea că, la 19 septembrie, pe de o parte dl general Averescu avea sub ordinele sale,

pentru a executa operațiunile de la sud 18 divizii, dintr-un total de 29 (s-au socotit global diviziile de cavalerie și cele ruse. Nu s-a socotit Divizia 17 care se pierduse la Turtucaia), adică 2/3, iar pe de altă parte rămăseseră la nord, pentru continuarea operațiunilor decise de Consiliu, 11 divizii, adică aproximativ numai 1/3 din totalul forțelor care se găseau la acea dată pe teatrul nostru de operațiuni.

În aceste condiții d-sa nu ezita totuși a declara, sub proprie iscălitură și în auzul tuturor, că pe de o parte „a prevalat ideea fatală” ce am susținut în Consiliu, și pe de altă parte că, deși avea sub ordinele sale 18 divizii dintr-un total de 29, totuși, „a imaginat” la sud numai „o acțiune cu caracter local”(ziarul „Îndreptarea” din 25 mai, articolul de fond).

Mă întreb și vă întrebați desigur și dumneavoastră, cetitori, câte divizii îi trebuiau generalului Averescu pentru a „imagina” nu numai „o acțiune cu caracter local”, ci „o acțiune ofensivă hotărâtoare spre sud” cu „maximum posibil de forțe”. S-au lăsat 11 divizii, dintre care 1 de cavalerie, pe frontul de nord la dispoziția Armatelor 1, 2 și de Nord și cu toate acestea au fost atacate vertiginos în defileuri și înfrânte dureros de la Jiu până la Brașov.

Ce s-ar fi întâmplat dacă forța acestor armate ar fi fost redusă încă și mai mult pentru a se concentra încă mai mult, forțe de sud, așa ca dl general Averescu să poată, într-adevăr, pune în aplicare planul d-sale salvator. (S-a scris că am ajuns la M.C.G. fiindcă inamicul a menajat Armata de Nord pe care o comandam. Ce zic Regimentele Diviziilor 1 de cavalerie, a 8-a și în special a 7-a [infanterie], care în luptele crâncene ce au avut loc între 20 august și 25 octombrie și-au completat de trei ori efectivele.)

Trec peste acțiunea de la Flămânda și las altora să analizeze influența pe care a avut-o ploaia, fie ea chiar extratorențială, asupra măsurilor prin care dl general Averescu asigurase reușita acțiunii, care depindea în primul rând de siguranța – în contra aeroplanelor, monitoarelor, ploii etc. – podului, și să analizez mai departe evenimentele.

Citez din relațiunea oficială a M.C.G. (pe care nu am cunoscut-o decât cu ocazia acestei discuțiuni) „sub presiunea mereu crescândă a forțelor inamice care atacaseră între 2 și 17 septembrie frontul Armatei 1 și cu începere de la 20 septembrie atacaseră cu furie pe acelea ale Armatei 2 și de Nord, forțele române din Transilvania sunt nevoite a-și începe retragerea spre defileurile Carpaților”.

„În același timp, cum pe frontul transilvănean forțele române fuseseră slăbite prin lupte continui de 40 de zile, dar mai ales prin ducerea, pentru nevoia frontului de sud, a 5 divizii (2, 5, 12, 21, 22) și cum pericolul dinspre nord devenise mare – băgați bine de seamă, se lua hotărârea de a întrerupe ofensiva proiectată la sud în Dobrogea și peste Dunăre” (vasăzică nu era „imaginată numai o acțiune cu caracter local”, ci „era proiectată o ofensivă” – n.a.) – și a aduce pe frontul de nord forțele disponibile”.

Se iau în acest scop Diviziile 12 și 15 din Dobrogea, iar de la Dunăre se luaseră Diviziile 10, 16, 21 și 22 și se îndreptară spre frontul Bran–Predeal (Diviziile 10, 12, 16, 21 și 22) și Oituz Cașin (Divizia 15).

Ați reținut desigur ceea ce era de reținut.

Adică:

Frontul de Nord a fost slăbit. După slăbirea lui – prin ducerea de divizii pe frontul de sud – pericolul a devenit mare pe acest front. Din această cauză s-a renunțat la ofensiva proiectată la sud și s-au adus și readus pe Frontul de Nord 7 divizii (cu a 20-a care s-a trimis Armatei 1 în loc de 5 – 2, 5, 12, 21, 22) câte se luaseră.

Relațiunea specială ne mai spune că situația era atât de critică încât cele 7 divizii au fost nevoite să intervină în luptă „pe măsură ce soseau”, adică pe mici pachete (și cei mai puțin competenți pot să aprecieze inconvenientele care rezultau din practicarea acestui sistem), iar dl general Averescu declara (vezi „Îndreptarea” din 25.01.1918) că a fost un adevărat noroc

că ploaia din noaptea de 18 septembrie a împiedicat Armata 3 de a pătrunde în Dobrogea pe la Flămânda și M.C.G. a avut nu numai un pretext, dar chiar și posibilitatea de a retrage trei divizii – în realitate 4 (10, 16, 21 și 22) și cu a 20-a pe care o expediase cu câteva zile înainte fac 5 – „și a le duce acolo unde catastrofa” – sesizați bine – „se arată în toată zdrobitoarea ei realitate”.

Iar în altă parte a aceluiași articol, tot d-sa declară că „în ziua de 23 septembrie am luat comanda Armatei 2 și am găsit în drumul coloanelor biruitoare și amenințătoare pe Valea Prahovei Diviziile 10 și 21, iar pe a Dâmbovicioarei Divizia 23” – în realitate a 22-a, fiindcă a 23-a nu fusese niciodată în Valea Dâmbovicioarei –, „adică diviziile luate de la Flămânda”. (După cum am văzut, se mai luaseră de la Flămânda și din Dobrogea și Diviziile 12, 15, 16 și 20. Toate acestea, afară de a 20-a care fusese transportată în Oltenia, așteptau cu arma la picior prin gări pentru a fi transportate la frontieră cu un moment mai devreme, iar la telefonul M.C.G. conducătorii simțeau o ușurare după fiecare batalion ce se îmbarca.)

Și tot d-sa, adică dl general Averescu, care le luase de la nord și le dusesese la sud, după ce mai arată că aceste divizii erau „imperios necesare” la nord se întreabă „cu ce s-ar fi oprit drumul acestor coloane spre București dacă, în ziua de 19, Armata 3 ar fi putut să înainteze și în ziua de 20, când s-a dat ordin de retragere celor trei divizii, ca ele să se fi găsit deja angajate cu dușmanul”.

Foarte bine faci, domnule general, că-ți pui sincer această întrebare, și pe deasupra te mai întrebăm și noi. Ce s-ar fi întâmplat fără ploaia binefăcătoare? Ce s-ar fi întâmplat dacă diviziile de la Flămânda înaintau pe direcțiile pe care le văd acum în proiectul d-tale și dacă toate cele 18 divizii pe care le aveai, în acele momente, sub ordinele d-tale, erau deci indisponibile, cu trupele inamice, la 4-5 zile de stațiile de îmbarcare cele mai apropiate, fără pod, fără legături de transmis ordinele și fără puțința de a se alimenta cu hrană și munițiuni? Niciuna, fiindcă nu se dispunea de niciun batalion.

În acest ceas inamicul ajungea la București, de unde comandai d-ta cele 18 divizii care înaintau, fie ele chiar victorioase, și cu care nu aveai puțința să comunici decât dacă monitoarele inamice te lăsau să treci și Dunărea se dezumfla.

Ce se făceau toată Armata 1 și toate forțele, fabricile și depozitele care se găseau în Muntenia și Oltenia când inamicul ajungea la București și cele 18 divizii pe care le comandai alergau înainte fără munițiuni și fără pod în spate, însă cu stindardele fălăind, după un inamic care ar fi făcut, desigur, gol înaintea lor, pentru a le atrage cât mai mult către Balcani.

Este ușor să critici și să arunci pe alții în fundul iadului, când ești abil în mânuirea vorbelor și când declari de sus că a fost „o nenorocire” și „o fericire”, în același timp, că a venit într-o noapte o ploaie torențială care a îngăduit celor de la M.C.G. să scape de încurcătură. Este greu să te dezvinovățești însă atunci când faptele acuză și sunt înscrise pentru vecii vecilor, cu litere de sânge în cartea neamului.

Timp de o lună – de la 1 septembrie la 4 octombrie – 6 divizii s-au plimbat între Carpați și Dunăre, după cererea d-tale și între Dunăre și Carpați pentru a evita un dezastru.

Iar, pe când aceste trupe, obosite de o călătorie atât de îndelungată, demoralizate și îngrozite de cele ce văzuseră și pățiseră la Flămânda, se plimbau de la un capăt la altul al țării, inamicul zdrobea Armatele 1 și 2 pentru că o armată rămăsese numai cu trei divizii din șase și cealaltă cu trei (cu a 23-a patru, însă M.C.G. o pusese pentru Flămânda la dispoziția Armatei 3 și Armata 1 nu conta pe ea din cauză că o ținea gata de transport; evenimentele au făcut imposibilă realizarea acestei intențiuni), însă din 7, cât ambele aveau la intrarea lor în război, adică cu o lună înainte.

Pe când aceste armate fuseseră lăsate cu efective atât de reduse, se concentrău șase divizii pentru a trece Dunărea în Bulgaria.

Pe când inamicul ataca și distrugea cu 17 divizii și jumătate cunoscute, între care 5 și jumătate germane, cele 11 divizii române lăsate pe Frontul de Nord, 18 divizii ruso-române

se găseau imobilizate pe Frontul de Sud numai în fața a 8 divizii inamice, dintre care două de cavalerie și una germană.

Acum apreciați și judecați dacă afirmațiunea ce am făcut mai sus, că „acțiunea de la Flămânda nu era încă oportună și nici necesară”, este sau nu dreaptă.

Această operațiune era cu atât mai inoportună cu cât se executa tocmai în momentul când Armatele 1 și 2 erau înfrânte din cauza slăbirii lor; cu atât mai puțin necesară, cu cât într-adevăr era „o acțiune cu caracter local”.

Apreciați și judecați care din cele două idei s-a aplicat și care a fost „fatală”.

A fost sau nu greșeală inițială?

În același articol dl general Averescu mai arată că s-a ajuns la „o criză generală” fiindcă s-a urmărit, neconținut, fatalul plan primordial al ofensivei în două direcțiuni.

Ca de obicei d-sa întrebuițează numai cuvinte care pot impresiona.

Problema militară care se punea armatei noastre la intrarea României în război nu se putea dezlega decât prin aplicarea uneia din următoarele patru soluții:

1. Defensivă, adică apărarea pe toate fronturile – de sud și de nord. Soluțiune cu totul absurdă, fiindcă un stat nu stă pe loc și așteaptă să fie atacat când intră, din propriul interes, într-un război în care are de urmărit un scop bine determinat.

2. Ofensiva în toate direcțiile, în același timp. În cazul nostru toate deodată pe ambele fronturi de sud și de nord. Soluțiunea nu putea fi aplicată decât în cazul când dispuneam de forțe mult mai numeroase decât acelea [pe] care le-am avut. A ataca, în același timp, pe ambele fronturi numai cu forțele pe care le aveam, [însemna] să fim slabi peste tot, deci să fim cu ușurință bătuți. Comandamentul de căpetenie român n-a urmărit, cel puțin la început, niciodată acest plan, pe care dl general Averescu îl numește și „primordial și fatal”.

În adevăr, iată ce se spune în proiectul de operații (acest proiect s-a trimis armatelor la intrarea noastră în război) la capitolul „Scopul războiului și misiunea armatelor românești”. „Pentru atingerea acestui scop majoritatea forțelor noastre, Armata 1, 2 și de Nord, vor opera ofensiv în Transilvania”, iar mai departe: „Armata de Sud (3) va asigura libertatea de acțiune a grosului forțelor, apărând teritoriul național și respingând atacurile pe care le-ar întreprinde bulgarii dinspre sud”. Prin urmare, din nimic nu rezultă că „planul inițial a fost „ofensiva în două direcțiuni”. Această idee, pe care dl general Averescu o numește fatală, s-a aplicat numai după cererea d-sale de a ataca la sud și din momentul – 3-7 septembrie – ce a luat comanda tuturor forțelor de la sud.

3. Ofensiva la nord și defensivă la sud. Este soluțiunea pe care a adoptat-o, numai 15 zile, Comandamentul superior român. Cauza? sau cauzele? Îmi sunt în marea lor majoritate necunoscute.

4. Defensivă la nord și ofensiva la sud. Este o soluțiune ale cărei avantaje și inconveniente, în parte, le-am arătat la capitolul „ofensiva la sud”.

Totuși, pentru completa lămurire, găsesc necesar a arăta ce s-ar fi întâmplat dacă se aplica, chiar de la început [această] soluțiune. Când am intrat în război Comandamentul superior a grupat 6 divizii la sud, pentru acțiunea defensivă, și 19 divizii la nord pentru acțiunea ofensivă. (Am socotit global și diviziile de cavalerie).

Această grupare a fost făcută pentru a pune în aplicare soluțiunea arătată la punctul 3 de mai sus. Răsturnând soluțiunea trebuie să răsturnăm și cifrele. Adică, pentru a pune în aplicare această soluțiune, trebuia să se grupeze 6 divizii la nord, cu destinația de a opera defensiv – pe un front de 600 km, peste tot perfect practicabil, pentru o armată bine utilizată – și 19 divizii la sud pentru acțiunea ofensivă.

Concentrarea definitivă a forțelor pentru a porni, din situația inițială, acțiunea eficace la sud ar fi cerut tot atâta timp cât a cerut și concentrarea făcută în vederea aplicării soluțiunii ce

se adoptase – ofensiva la nord și defensivă la sud – adică 14-17 zile. Cu alte cuvinte această concentrare ar fi fost complet terminată către 2-3 septembrie, adică atunci când inamicul a început a ataca puternic Armata 1. Știm că între 2 și 20 septembrie frontul de nord avea 11 divizii, și totuși a fost ușor dat peste cap. Ce s-ar fi întâmplat dacă acest front ar fi avut numai 6 divizii?

Dar admit că frontul de nord avea 10, 12 sau 15 divizii în loc de 6, și tot era dat peste cap: ce-ar fi făcut dl general Averescu dacă în această situație d-sa avea în mână frânele generale?

Lăsa coloanele inamice victorioase să ajungă la București și să ocupe Oltenia, Muntenia, Moldova? și grosul forțelor să continue ofensiva victorioasă către Sofia – Constantinopol? Ori oprea aceste forțe din marșul lor triumfal – ca cel de la 1913 – fiindcă desigur inamicul ar fi făcut gol intenționat, nu din lipsă de mijloace ca la 1913 – și trimitea în grabă toate forțele ce erau „imperios necesare” pentru a opri inamicul care, rostogolind munții, ar fi întins mâna să apuce coada celor care s-ar fi afundat cu capul în defileul Balcanilor? Ar putea dl general Averescu să ne spună care ar fi fost soluțiunea ce ar fi adoptat-o în această situație?

Le ducem înainte, pentru a continua „planul primordial”, sau se întorcea înapoi și spunea, mai târziu, că „incompetența care domnea la M.C.G.” este cauza pentru care ne-am dus la sud în loc să ne ducem la nord?

Dar să admitem că ne punea în practică și în acest caz – ofensiva la sud – procedeu care s-a aplicat și în cazul ofensivei la nord, adică armata trecea Dunărea și înainta la sud, înainte de a fi complet concentrată, la declararea mobilizării.

În acest caz, unde s-ar fi găsit cele 19 divizii care înaintau la sud când s-a băgat bine de seamă că era necesar să se trimită în grabă, la nord, cât mai multe forțe și în toate direcțiile?

Desigur, la poalele Balcanilor sau în Câmpia Bulgară, în luptă cu forțele inamice, care nu ar fi avut alt rol decât să atragă și să fixeze cât mai departe de Dunăre cât mai multe din forțele noastre.

Admit că, în cazul cel mai fericit (pentru teza pe care o susțin acum), aceste divizii nu se puteau găsi, după operațiuni de 30 de zile – 15 august până la 15 septembrie – în contra unui inamic mult inferior ca număr, decât la maximum 7-8 zile de marș la sud de Dunăre, fără căi ferate și cu Dunărea în spate.

Cum s-ar mai fi putut alerga în astfel de condițiuni, acolo unde era „imperios necesar”, adică pentru a opri pe inamic „să ajungă la București”, când forțele erau departe, căi ferate nu existau și podul sau podurile aruncate peste Dunăre ar fi fost, cum a fost cel de la Flămânda, pradă aeroplanelor inamice, a monitoarelor lui și a ploilor torențiale.

Din două una: ori dl general Averescu lăsa pe inamic să intre în București și să ocupe Muntenia, Oltenia și Moldova, ori d-sa ar fi mers înainte la scopul propus cu riscul de a rămâne fără „comunicație în spate” și ar fi lăsat „ca totul să depindă de soliditatea trupelor” ori se întorcea înapoi, construia alte poduri și retrecea Dunărea pentru a goni pe inamic din țară. Și una, și alta din aceste soluțiuni ar fi dus la cel mai rușinos dintre rezultate: capitularea. Întreaga armată română ar fi înscris, pentru vecii vecilor, în istoria militară a neamului, cel mai formidabil „Sedan”.

Acestea sunt considerațiunile pentru care cred că era rațional și prudent să nu se aplice, nici de la început și nici mai târziu, această soluțiune – defensivă la nord, ofensivă la sud.

Oricare ar fi fost cauzele care ne-au adus la dezastrul la care am ajuns, ele nu pot fi căutate, fiindcă nu pot fi găsite, în modul cum s-a conceput acțiunea noastră militară.

Cu soluțiunea proiectată și cu eforturile făcute în anumite ocazii am sucombat, însă numai după un an și jumătate de război, și omenirea întregă cunoaște că atunci când România era silită să plece capul, mai avea 20 de divizii puternic organizate și bine instruite, care nu așteptau decât semnalul și ardeau de dorința de a merge înainte.

Dacă se adopta soluțiunea „ofensivei în Bulgaria și defensivei la nord” o armată întregă cu căpeteniile ei toate mergea în captivitate, cel mult trei luni de la intrarea noastră în război.

Și acum voi toți, cei drepți și imparțiali, judecați și alegeți dintre soluțiuni pe aceea care găsiți că ar fi fost mai puțin „fatală”.

Pentru ca alegerea voastră să se poată face cu mai multă ușurință, vă mai stau următoarele date asupra forțelor inamice.

În cursul războiului nostru, pe teatrul de război român, inamicul a adus 56 de divizii. Dintr-acestea, 43 au fost aduse de pe toate fronturile prin Transilvania și 13 pe la sud.

De ce?

Numeroase căi de comunicație care converg din Europa de mijloc către Transilvania și lipsa căilor de comunicație care duc prin Bulgaria la Dunăre sunt un indiciu puternic că inamicul era în măsură să concentreze, mai repede, mult mai multe forțe în Transilvania decât în Bulgaria.

Este și aceasta o considerațiune puternică ce te călăuzește ca, înainte de a te fixa asupra planului de operație ce este logic să adopți, să studiezi posibilitățile și imposibilitățile pentru inamic.

Și acum, onorați cititori, scoateți din lungul articol de fond al dl general Averescu ceea ce cred că am anulat cu argumente și fapte, și veți vedea ce mai rămâne.

General de corp de armată adjutant

CONSTANTIN PREZAN

[*Marele Cartier General al Armatei Române. Documente. 1916-1919, p. 122-134*]

23. 3/16 septembrie 1916, București, Însemnările generalului Radu R. Rosetti referitoare la opiniile generalului Sir William Robert Robertson, șeful Statului-Major General britanic, despre necesitatea de a se păstra planul de campanie al armatei române

Lupte pe toate fronturile, mai serioase în Dobrogea. Thomson a comunicat generalului Iliescu că părerea generalului Robertson ar fi: să se mențină planul de ofensivă în Transilvania, deoarece deciziunea nu s-ar putea obține decât în câmpia Ungariei, la Budapesta; că pentru aceasta rușii trebuie să trimită forțe în Dobrogea spre a bate pe bulgari, după care să se reieie ofensiva la nord.

Aliații, după cum se va vedea și mai departe, nu erau de acord.

Eu îmi mențin, acuma când scriu aceste rânduri, părerea ce am avut-o atunci, și anume că trebuia urmată ofensiva Armatei I (mai puțin Grupul Cerna), a Armatei a 2-a și a aripii stângi a Armatei de Nord, cel puțin până pe Mureș, ceea ce se știe azi, după chiar arătarea adversarilor, că ar fi fost cu puțință și le-ar fi cauzat neajunsuri.

Am avut cunoștință ulterior că și generalul Prezan a fost de aceeași părere. Prin această înaintare și eliberare a cel puțin unei părți din Transilvania:

- s-ar fi micșorat efectul demoralizator al înfrângerilor din Dobrogea;
- s-ar fi scurtat frontul nostru;
- s-ar fi împiedicat adversarul de a se folosi de linia ferată, atât de necesară lui, din valea Mureșului și aceasta s-ar fi putut obține dacă Grupul Jiu n-ar fi fost slăbit ca forțe;
- s-ar fi putut, poate, determina o înaintare a stângii rusești.

Nu putea fi teamă atunci de un atac bulgăresc peste Dunăre, deoarece aveam forțe destul de numeroase în Dobrogea. Nu trebuie uitat că numai două luni mai târziu și numai după respingerea forțelor româno-ruse în partea nordică a Dobrogei, Mackensen a întreprins trecerea la Zimnicea.

[General Radu R. Rosetti, *op.cit.*, p. 116]

24. 13/26 septembrie 1916, București, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman privind convorbirea cu Ion I.C. Brătianu referitoare la constituirea unui guvern național

Se află că ne-am retras din Brașov. De fapt noi l-am pierdut încă de sâmbătă seara, 24 septembrie. Când Divizia Lambru¹ a fost adusă de la Dunăre la Carpați, ea a încercat să reia orașul și în două rânduri au avut loc lupte pe străzi. Am stat de vorbă aseară la Club cu *Culcer*, care a venit la Cartier. Niciodată el n-a putut comunica cu Sibiul în timpul luptei, iar Mitilîneu² îmi povestește că *singurul avion* care li s-a trimis, după lungi reclamații, nu a putut duce un ordin la Tâlmăciu fiindcă nu avea nici hartă, nici busolă. De altminteri, tânărul pilot a luat direct drumul spre Dunăre pentru a nu merge pe munți! Popovici a fost ușuratic și vinovat. El n-a întărit punctele esențiale pe care *Culcer* le prescriesese în scris și pe unde s-au furișat alpinii care ne-au întors. Vestit de prefectul de Vâlcea, el a scris pe telegramă: „Vizuină”. I s-a luat comanda. *Culcer* crede că pierderile de la Sibiu sunt de 50%, plus 4 tunuri grele; celelalte tunuri pierdute n-au valoare. Din nenorocire soldații fug și *Culcer* a cerut Regelui să instituie un Consiliu de război de fiecare regiment! El crede că va putea ține, dacă nu i se va mai lua din trupe, în care caz ar putea să fie întors. El a condus efectiv o divizie la foc, pentru a îmbărbăta pe soldați. La Divizia Cocorăscu³ nu există legături telefonice; adeseori, pentru a ști ce se petrece pe aripi, trebuia așteptat câte patru ore timpul să se ducă și să se întoarcă un călăreț. Mereu același lăutmotiv: nu sunt aeroplane, nu sunt telefoane, nu sunt mitraliere.

– La ora 3 1/2 am la mine o conferință cu dl Brătianu:

– Vin să fac un demers pe care aș fi dorit să-l fac în alte împrejurări. Ai promis Regelui concursul d-tale în caz de împrejurări grave. Ele sunt foarte grave! Vin să vă cer să unim sforțările *pentru a acoperi pe Rege!* Nu cer să se împartă răspunderea, o păstrez eu întregă. Din nenorocire nu sunt două alternative; nu există decât una: a lupta...

Eu: Până unde aveți de gând să împingeți lupta?

Brătianu: Dacă Bucureștii cad, vom lupta în altă parte a țării, căci inamicul nu poate avea forțe suficiente pentru a ocupa țara întregă! *Fără a repudia principiul sistemului pe care l-am urmat, recunosc că am făcut o mare greșeală politică: aceea de a fi primit ca România să intre în război la termen fix.* Aliații, mi-am spus eu, nu au interes să aibă o Românie bătută și m-am încrezut prea mult în ei. Ei aveau mai multe mijloace ca mine pentru a cântări puterile adversarilor. Mi-au afirmat întotdeauna că nu se putea ca aceștia să aibă mai mult de șase divizii să ne opună, că ofensiva lui Sarrail era începută de 12 zile, și vezi și d-ta ce este cu Sarrail! Ne-am dat întâlnire cu rușii la Mureș și la Dorna-Vatra: am ajuns la ambele puncte, dar n-am găsit niciun rus. Este evident că în astfel de condiții acțiunea noastră nu putea să reușească. Cauza nu este slăbiciunea planului, cum s-a spus: el a fost supus lui Joffre și lui Alekseev, care l-au aprobat; numai italianul a făcut obiecții. Am declarat că primim un general francez, oricare ar fi el, care s-ar bucura de încrederea lui Joffre; mi-am consultat notele și constat că i-au trebuit 24 de zile să se pună în mișcare.

Eu: Ei aveau mai ales tot interesul ca d-ta să intri în mișcare...

Brătianu: Dar au vreun interes să ne vadă bătuți?

Eu: Dacă ne credeau mai pregătiți decât suntem?

¹ Dimitrie Lambru (1860-1926), general de divizie. În 1914 a demisionat din armată fiind ales deputat pe listele Partidului Național Liberal. La intrarea în război a fost adus din rezervă și investit comandant al Diviziei 21 infanterie (octombrie–decembrie 1916). Marea sa unitate a luat parte în bătăliile de la Brașov, Flămânda, Predeal, de pe Neajlov și Argeș. După război a continuat cariera politică.

² Ion Mitilîneu (1868-1946), om politic și diplomat român, ministru de externe în timpul celui de-al treilea guvern Averescu (1926-1927).

³ Dimitrie Cocorăscu, general, comandantul Diviziei 11 infanterie, care a luptat în sectorul Jiu.

Brătianu: Am vrut un Guvern național, de la început: ceilalți se opuneau la admiterea d-tale. Regele și cu mine n-am admis-o. Astăzi este ușor și starea lui Filipescu ușurează mult lucrurile. Eu văd lucrurile după cum urmează: d-ta și Take Ionescu fără portofoliu, ca să nu aveți răspunderea administrației. Dacă se cere încă un portofoliu pentru Cantacuzino care are mare poftă de el, un al doilea portofoliu s-ar pune și la dispoziția d-tale. Dacă s-ar crede că n-ar trebui să fiu eu acela care să formeze acest Guvern, admit și această eventualitate.

Când am vorbit din nou de comandament și când am reproșat numirea lui Crăiniceanu, care tot a trebuit să fie lasat deoparte, Brătianu m-a lăsat să înțeles că nu avea el răspunderea acestei numiri. (Subliniere în textul original – n.n.) Averescu n-a fost chemat înapoi: el a renunțat singur la planul lui, cum s-a simțit amenințat pe pod. „Am tremurat când am auzit expunerea acestui plan de a pătrunde în Bulgaria cu două sau trei divizii!”

Convorbirea noastră a luat sfârșit în modul următor: „Cer timpul de a vedea pe prietenii mei și cum dl Brătianu a vorbit în numele Regelui, aș dori să-l văd și pe M.S.”. Convorbirea noastră începuse prin susținerea mea că remanierea Guvernului era o nouă dificultate, căci oricine, eu desigur, alții probabil, ar cere schimbări în comandament. După aceasta a venit apărarea lui Iliescu și expunerea de mai sus. Brătianu s-a însărcinat singur să ceară Regelui să-mi fixeze o audiență.

[Alexandru Marghiloman, *op.cit.*, p. 40-41]

25. 14/27 septembrie 1916, București, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman privind conținutul discuțiilor în timpul audienței la regele Ferdinand

- La ora 4 ½, după o comunicare a lui Vasiliu, sunt primit de Rege. Imediat înaintea mea au fost primiți Brătianu și Iliescu. Cum am intrat, am atacat subiectul. Expun Regelui că nu poate fi vorba de Guvern național *ca să acopere pe Rege*. Nimeni nu atacă și nu aruncă răspunderile d-lui Brătianu asupra Regelui.

- Dar voiam să fac *aceasta* cu toate partidele. (Aceasta? Ce? A părăsi Bucureștii? – Căci, „aceasta” nu se mai poate raporta, în acest moment, la cucerirea Transilvaniei!)

Eu: Toată lumea știe că M.V. a vrut-o și că un partid a refuzat-o, atunci cine se poate plânge? A ne uni puterile pentru a încerca de a da curaj armatei și de a i-l stimula este bine. Dar trebuie schimbat cu totul Statul-Major, în care armata nu mai are încredere, și prin urmare și direcția Guvernului, pentru a fi sigur că schimbarea va fi reală și că influențele oculte nu se vor exercita.

Regele: A se schimba direcția este oare posibil în momentul acesta? Și urmează o lungă apărare a lui Iliescu. Vorbesc de „clica” care a viciat totul.

Regele: Averescu are și el pe a lui, dar compusă din oameni mai puțin deștepți decât clica lui Iliescu.

- Pun înaintea numele lui Culcer, care n-are nicio „clică”. Regele nu face nicio obiecție.

Eu: N-am niciun candidat, dar Regele să aleagă între acei care au încrederea armatei: Prezan, Averescu, Culcer.

Regele: Nu-l pot lua pe Prezan, neavând cu cine să-l înlocuiesc.

- Vorbesc de greșeala cu Crăiniceanu: Am rugat destul pe dl Brătianu să nu-l numească!

Regele: Dar i-am văzut ordinele; sunt foarte bune; iar el este calm, foarte calm!

Eu: Hartel?

Regele: Eu l-am numit. E foarte deștept!

• Și Iliescu tot rămâne în afară de discuție. Isprăvesc prin a-și ascunde hoșiile! Regele face gestul de a-și reaminti lucruri neplăcute. Cum, după doi ani de pregătiri, ne lipsesc toate, telefoane, avioane...?

Regele: Statul-Major nu o să facă și aviație (!?)... Francezii ne-au trimis avioane Breguet, proaste.

Eu: De ce nu au fost primite? N-avem tunuri grele.

Regele: Și rușii nu au pentru tot frontul decât 12 baterii grele (!?)

Eu: N-avem telefoane, iar la Petroșani ordinele trebuiau duse de călăreți!

Regele: Nu avem oamenii care ar trebui spre a-i opune bavarezilor și alpinilor, care și-au făcut o specialitate din războiul pe munți!

Eu: Atunci, de ce am făcut războiul?

Regele: Și să nu uiți că facem războiul în țara inamică: căci ardelenii ne-au primit ca pe inamici.

Eu: O bănuiam, și M.V. putea să se aștepte la aceasta. Și tot se găsește un motiv pentru a disculpa pe Iliescu! Revenind asupra indisciplinei și neascultării de ordine spun: „Trebuie date exemple, și mai degrabă decât să se împuște un nenorocit care își trage un glonț în mână, trebuie pus la zid generalul care nu ascultă; dar pentru aceasta trebuie autoritatea care lipsește; când o mână spală pe cealaltă...”

Regele: Cum înțelegi d-ta schimbarea de direcție?...

Eu: Un alt om politic decât dl Brătianu să formeze Guvernul de concentrare, fiindcă acesta poate să exercite o presiune asupra Aliților, amenințându-i cu pacea.

Regele: Dar numai un șantaj.

Eu: Evident, că nici nu poate fi vorba astăzi de pace.

După aceasta, Regele îmi spune că a făcut un lucru *care i-a fost foarte neplăcut*: a scris Mare-lui Cartier rus și a trimis pe aghiotantul lui, Angelescu, ca să ducă scrisoarea. (Probabil o cerere de ajutor).

Înainte de a ne despărți, Regele mă întrebă: „Alt mijloc nu mai este?”

Eu: Nu, Sire! Povățuiesc pe dl Brătianu, din moment ce nu se poate schimba nimic, să continue singur și va avea din partea mea același curs ca până în prezent. Păstrează, sire, rezerve!

În timpul convorbirii, îmi spuneam că e inutil să mai insist. Regele continuă a fi dăscălit! El mi-a afirmat chiar că situația nu era atât de rea cum pretind „domnii” veniți de pe front la București! Regele *nu știa nimic din ce se petrecuse la Corabia!* I-am spus: „M.V. poate vedea din aceasta că nu i se spune tot!”.

Regele nu crede în posibilitatea unui conflict între Rusia și Suedia.

În sfârșit, am spus Regelui că sper că ochii mei nu vor vedea grozăvia unui Rege și a unei armate române refugiați în Rusia. Un gest, dar niciun cuvânt de răspuns!

[Alexandru Marghiloman, *op.cit.*, p. 43-45]

26. Memoriul comandorului Constantin Niculescu-Rizea¹ asupra măsurilor luate pentru asigurarea trecerii trupelor Armatei a 3-a la Flămânda

Lucrările executate în vederea trecerii de la Flămânda nu erau decât continuarea aplicării planului general de apărare sub apă a Dunării, pentru distrugerea sau blocarea flotei inamice, plan aprobat de Marele Stat-Major înainte de războiu.

Pe lângă lucrările deja executate, am dispus să se facă următoarele, în regiunea Turnu-Măgurele-Flămânda, flota inamică fiind adunată în canalul Persina:

1. S-a mărit numărul stațiunilor de mine de curent și al bateriilor de torpile între Zimnicea și Giurgiu, spre a arunca mine și torpile la trecerea vaselor inamice.

2. S-au instalat baterii de artilerie de diferite calibre la Turnu-Măgurele, Zimnicea și în ostrovul Cinghineaua pentru baterea ieșirilor canalului Persina.

3. S-au făcut incursiuni în canalul Persina, aruncându-se mine de curent contra vaselor inamice.

4. S-au organizat baraje de mine la Mecica, Chinghineaua și Petroșani.

În timpul executării barajelor de la Mecica și Petroșani, s-au produs explozii premature de mine, omorând ofițeri și trupă, din cauza defectuoșității materialului (material imaginat și fabricat în țară).

Bararea Dunării la Tabanu, 14 km, mai sus de pod, prin înecarea unui șlep travers în canalul navigabil. Din cauză că apele Dunării erau foarte scăzute, aproape la etiaj, canalul era îngust și foarte puțin adânc. Cu modul acesta, canalul navigabil a fost închis pentru trecerea vaselor mari, iar pentru a împiedeca inamicul de a-și deschide calea, prin distrugerea vasului înecat, cum și pentru a împiedeca strecurarea pe lângă el a vaselor ușoare inamice (șalupe și vedete), s-a dispus instalarea unei baterii de 150 mm și una de 75 mm, în punctul Gostin.

1. Pentru executarea trecerii s-a adus de la Giurgiu la Flămânda, sub focul inamicului, două șalupe remorchere, „Cătină” și „Rândunica”, iar din Delta Dunării 250 dube mari.

2. Pentru protecția podului, contra minelor de curent, s-a dispus a se instala, odată cu instalarea lui, stăvilare și aparate de pescuire.

În dimineața zilei de 18 septembrie s-a început trecerea Dunării cu dubele, precum și construirea podului. În cursul zilei, operațiunea de trecere a fost împiedicată de bombele aruncate de aeroplane, care au făcut multe victime și avariat din pontoane. Podul a fost terminat în noaptea de 18 spre 19 septembrie st.v., când deslănțuindu-se o furtună cu ploaie torențială, s-a deplasat podul și multe din pontoane s-au umplut cu apă, făcându-l impracticabil.

Flota inamică, tare de 9 monitoare, trei vase armate și 12 vedete, încercând să iasă din Persina, a fost împiedicată de lucrările sub apă și bateriile de artilerie. Două monitoare și două vedete au reușit să se strecoare până la Tabanu, unde n-au putut înainta, oprindu-se de baraj. Unul din monitoare, „Samos”, s-a pus pe uscat, celălalt a tras mai multe focuri asupra podului, fără a-l lovi, fiind în afara bătăii tunurilor.

¹ Constantin Niculescu-Rizea (1870-1925), viceamiral cu studii de specialitate în Italia. La intrarea României în război, forțele navale care operau pe Dunăre au fost organizate în două mari structuri – Flota de operații și Apărările sub apă, conduse din 1914 de Niculescu-Rizea, avansat comandor la 1 aprilie 1916. Din punct de vedere operativ, această structură se subordona armatelor 3 și 1. În bătălia de la Flămânda, el nu a luat măsurile adecvate, astfel că monitoarele austriece, blocate anterior în canalul Persina, au putut acționa. Acest episod nu a afectat cariera militară a lui Niculescu Rizea, el fiind avansat contraamiral la 1 aprilie 1920. A îndeplinit o serie de funcții de răspundere în marina militară română: director al Arsenalului marinei (1918), comandant al Diviziei de Dunăre (1920), comandant inspector tehnic și director superior al Marinei Militare în Ministerul de Război (1921). (Detalii în Marian Moșneagu, *Dicționarul marinarilor români*, Editura Militară, București, 2008, p. 353-355)

În dimineața zilei de 19 septembrie st.v., o vedetă inamică a apărut la Ostrovul Lung, strecurându-se între mal și obstrucțiune, din cauza creșterii apelor, a tras mai multe obuze asupra podului, fără niciun efect, după care s-a retras.

Inamicul nereușind cu ajutorul artileriei vaselor a stricat podul, a doua zi, 20 septembrie, a dat drumul, din coada ostrovului Tabanu și malul drept, la lotci, pontoane și șleपुरi, apoi la mine de curent; lotcile și pontoanele au rupt plășile paramine, un șlep a căzut peste pod. Plasele paramine fiind rupte, minele de curent căzând peste pod, au avariat din pontoane.

Parte din lotci, care veneau răsturnate cu fundul în sus, au fost luate drept torpile automobile, iar șlepurile și vedetele contra cărora trăgea artileria noastră de la mal, drept monitoare austriace; acestea erau mult mai mari ca ale noastre, cu catarg militar, armate cu tunuri de 47 așezate în turele și intrau în apă numai 70 cm. Aceasta a dat naștere la oarecare panică nejustificată, lăsând să se creadă și până azi, în cercurile armatei, că monitoarele inamice au scoborât până la pod.

În rezumat:

1. Dunărea a fost barată prin minare. Două din baraje nu au reușit pe deplin, din cauza defectuosității materialului.

2. Dunărea s-a barat prin obstrucțiuni în punctul Tabanu, unde trecerea este foarte îngustă și cu puțină apă.

3. Podul nu a fost lovit de artileria de la vase, niciun monitor nu s-a scoborât până la pod.

4. O vedetă a ajuns aproape de pod, din cauza apelor care crescuseră mult și din cauză că bateriile hotărâte pentru susținerea obstrucțiunilor n-au fost instalate.

5. Podul a fost avariat de furtună, de bombele de aeroplan și de minele de curent, aruncate de la mal.

Mijloacele întrebuințate de inamic n-au avut nicio influență asupra trecerii, iar avariile și pierderile, care au avut loc, sunt inerente unor operațiuni în stil mare, ca aceea care s-a executat. Trecerea unui fluviu mare ca Dunărea, în fața inamicului, a fost întotdeauna considerată, în arta militară, ca o operațiune grea.

[General Al. Averescu, *Operațiunile de la Flămânda*, Cultura Națională, București, 1924, p. 287]

27. 21 septembrie/4 octombrie 1916, București, Însemnările lui N. Iorga despre caracteristicile războiului purtat de România

Ce este războiul nostru?

Multe din persoanele care, cu mentalitatea care li s-a format într-o viață întreagă și de care nu se vor mai putea desface, ațâțau cu termen fix la un războiu care nu trebuie să vie decât la termenul său, îl înțelegeau ca o mare manifestație militară menită să ni asigure pretențiile teritoriale, ca un serviciu oarecum colateral adus aliaților spre cari ne îndreaptă interesele noastre în viitor, ca o prindere de „moment”, cu avânt, cu entuziasm, cu succes, ca o legitimație în sfârșit pentru a ne putea prezenta cu tot ce dorim să căpătăm la masa verde unde se vor stabili, pentru zeci de ani, hotarele Europei viitoare.

Ceea ce s-a petrecut într-o lună de zile, în care soldații noștri și ofițerii lor au dovedit o așa de splendidă vitejie individuală și o rezistență vrednică de cele mai mari laude, arătând că totuși această nobilă rasă n-a degenerat, răstoarnă astfel de socoteli ușuratece făcute ca într-un salon de joc de cărți, într-un club sportiv sau într-un cabinet de „pontaje” electorale.

Doi nu suntem pentru un „moment”, noi nu suntem într-un colț oarecare, noi nu îndeplinim o formă. Suntem, cu aceleași gretuți, cu aceleași riscuri și cu aceleași răspunderi, în însuși miezul războiului care se poartă.

N-avem înaintea noastră pe bulgarii de cultură inferioară și pe ungurii slăbiți prin doi ani de luptă și de înfrângere. Avem ce au și ceilalți: o forță militară care se întinde de la Rin până la Golful Persic și în care diversitatea uniformelor și limbilor de comandă nu trebuie să ne împiedece de a recunoaște o singură armată, cu un singur armament și cu un comandament unic. Cei ce ne-au atacat la Turtucaia și au pătruns în vechea Dobroge erau o parte din acest organism, care întrebunțează calitățile tuturor componentelor sale și caută să apere defectele și neajunsurile fiecăruia. Furia bulgarului lacom, credința stupidă a turcului, ciuda ungurului, metoda și stăruința germanului fac o singură pastă de alcătuire materială, de cohesiune morală.

Avem și noi același merit ca oricine resistă acestui mijloc de dominație pe care l-a format ambiția de imperiu mondial care stăpânește sufletele la Berlin. Căci avem aceeași misiune: Nu de a face strălucite fapte de arme, artă pentru artă, nu de a întinde fulgerător o cucerire factice, ci de a distruge împreună cu aliații noștri, cari au exact aceleași ținte, o armată, încă foarte puternică, ce stă înaintea noastră, a tuturor, și caută a ne demoraliza pe rând prin loviturile desperate ale fiarei ce-și caută ieșirea, libertatea și viața.

Se poate ca, într-o zi, turbarea ei fiind îndreptată aiurea, situația noastră să se ușureze, presiunea să scadă. Vom avea succese. Trebuie să le dezvoltăm îndată până la ultimele margini ale posibilităților. Clipa de răgaz s-o umplem cu cea mai sălbatecă muncă. Dar a doua zi noi vom deveni obiectivul. Asupra noastră se va arunca acest val de foc în veșnică mișcare. Atunci succesul e greu, poate imposibil. El se va mărgeni la o rezistență tenace. Și noi va trebui să ne mulțămim cu atâta.

Iar când toată lumea se va pătrunde de aceste simple adevăruri, atunci vom avea starea de eroic echilibru sufletesc în care putem aștepta, muncind fără preget, ceasul unei victorii care va fi a noastră fiindcă va fi a tuturor și nu va fi fost a tuturor decât fiindcă a fost și a noastră.

21 septembrie 1916

[N. Iorga, *op.cit.*, p. 189-191]

28. 22 septembrie/5 octombrie 1916, Galați, Însemnări ale doctorului Vasile Bianu referitoare la starea sanitară a militarilor internați la Spitalul Militar

Am sosit la Galați seara la ora 8, iar în dimineața zilei următoare m-am prezentat prefectului Alex. Gussi¹, care m-a dus la Corpul de Armată prezetându-mă generalului de divizie Cica. De acolo am mers la Spitalul Militar, unde mi-am luat serviciul în primire. Am găsit 177 soldați și 8 ofițeri răniți. I-am examinat pe toți, ocupându-mă mai cu seamă cu cei mai gravi. Ceea ce m-a frapat chiar de la început a fost că mulți soldați erau răniți la mâna stângă. Aceasta m-a pus pe gânduri și m-am întrebat nu cumva acești răniți se vor fi împușcat singuri (*autoîmpușcați*) ca să scape de războiu. Examenul mai amănunțit al acestor răniți l-am făcut în ziua următoare și iată ce am constatat. Cei mai mulți erau împușcați în unul sau două degete pe fața palmară, iar rana era cu marginile arse, ceea ce m-a întărit în bănuiala mea, lucru care rezultă și din modul confuz în care soldații povesteau rănirea lor; mulți spuneau că au fost împușcați în timpul când ridicau mâna stângă, fie în tranșee, fie în altă împrejurare, dar și în acest caz, inamicul fiind la o depărtare de 50 până la 100 de metri, chiar dacă declarația lor ar fi adevărată, rana nu putea să aibă marginile înnegrite, arse.

Prin urmare să poate deduce cu siguranță că ei s-au împușcat singuri. Este adevărat că au fost soldați, cari și-au scos singuri mâna stângă din tranșee pentru ca să fie răniți de inamic; precum tot adevărat este că mai târziu, aflând soldații că negreța din jurul rănii îi dădea de

¹ Alexandru N. Gussi (1864-), magistrat și avocat cu studii de drept la Paris, membru al Partidului Național Liberal, prefect al poliției Galați și prefector al județului Covurlui. A fost și senator în parlamentul României.

gol au recurs la următorul truc: își puneau pe locul unde voiau să se rănească un strat grosior de pâine, frământată puțin între degete ca să fie mai cleioasă, apoi puneau țeava puștii pe locul hotărât și trăgeau, așa că cercul negru, arsura, nu să mai făcea în jurul rănii, ci în jurul găurii din pasta de pâine prin care trecea mai întâiu glonțul. După cât m-am informat s-au luat aspre măsuri în contra auto-împușcaților. Să zice chiar că un general de ai noștri, în Dobrogea, ar fi ordonat împușcarea celor cari s-au dovedit a să fi rănit singuri, în fața regimentului, după ce a rostot o potrivită cuvântare, spunând soldaților că cea mai mare crimă față de țară este această faptă și că nu va cruța pe niciunul dintre cei vinovați!

Între răniții gravi erau unii cu leziuni craniene (la cap), alții cu plăgi penetrante la torace (piept), iar cei mai mulți cu fracturi (frânturi) de oase, mai ales la coapse (armuri), complicate de plăgi supurate, unele gangrenoase. Dificultatea cea mai mare era insuficiența personalului, atât ca număr, cât și ca destoinicie. Toți acei 185 de răniți trebuiau tratați și pansați zilnic numai de doi medici și de trei sergenți sanitari, ajutați de soldați sanitari, aduși atunci de la trupă. Aveam mare noroc cu damele de la Crucea Roșie, în număr de 8, cari lucrau cu multă îngrijire și devotament. La venirea mea, niciun pavilion nu avea sală de pansament, cari să făceau la patul bolnavului, ceea ce are mai multe inconveniente: lipsă de spațiu, paturile fiind foarte apropiate unele de altele, din cauza aglomerației; purtarea aparatului de la pat la pat și murdărirea așternutului. Imediat am improvizat aceste sale de pansament în câte o cameră din cele mai mari de la intrarea pavilionului.

Între ofițerii răniți am găsit și pe maiorul Buruiană Mihail din Regimentul 48 Buzău, care în lupta de la Boița (Ardeal), pe când trupele noastre erau în retragere, fiind rănit ușor la coapsa stângă, față de dinainte (o șterpelitură de glonț, interesând numai pielea pe o întindere de 4 centimetri), a fugit peste munți pe o potecă cu vro doi soldați, tot așa de ușor răniți, a fugit până la Curtea de Argeș lăsându-și batalionul în voia Domnului. Ce deosebire între acest maior și coloneii Băltărețu și Iacobini, maiorul Romano Alexandru, locotenenții Penciu Constantin și Stavrance Stere, cari fiind mai grav răniți au continuat să comande trupele până ce au căzut ca niște eroi în fruntea unităților lor!

[Dr. Vasile Bianu, *op.cit.*, p. 41-42]

29. 22 septembrie/5 octombrie 1916, București, Referatul colonelului Ioan Rășcanu, șeful Secției Operații a Marelui Cartier General, prin care propune luarea de măsuri pentru apărarea Olteniei

REGATUL ROMÂNIEI
MARELE CARTIER GENERAL
Secția Operațiilor – Biroul Operațiilor

22 septembrie 1916

REFERAT

Șansele războiului fiind variabile, Marele Cartier General are îndatorirea de a prevedea și pregăti măsuri pentru a face față și la situații critice. O asemenea situație ar fi aceea care ar decurge din atacuri concentrice executate de inamic, cu forțe superioare și simultan prin văile Dunării, Jiului și Oltului, precum și între ele. Dat fiind că inamicul își sporește continuu forțele sale, situațiunea de mai sus poate deveni probabilă.

În fața unei asemenea situații va trebui ca, cel puțin trecător, să *părasim o parte sau chiar întreaga Oltenie* pentru a restrânge frontul general operativ.

O asemenea hotărâre energetică, pentru a putea fi aplicată, trebuie pregătită din timp prin o serie de dispozițiuni, după cum urmează.

1. *Măsuri pentru organizarea defensivă a teritoriului Olteniei.* A se întări o serie de poziții succesive de rezistență în interiorul Olteniei, de la frontierele de vest și de nord până la Valea

Oltului inclusiv înălțimile care domină văile Motrului, Jiului, Oltețului și Oltului se pretează în bune condițiuni pentru acest scop. S-a dat deja ordin Armatei I în scopul de a studia aceste noi pozițiuni și a începe și lucrările, servindu-se de populațiunea civilă rechiziționată.

2. A se transporta toate părțile sedentare ale trupelor Corpului I Armată spre est, în zona: Slatina–Pitești–Costești–Roșiori de Vede–Găești–Titu. Trupele, magaziile, arhivele etc. să se instaleze în localitățile de mai sus, în clădiri mai mari rechiziționate.

3. A se transporta de pe acum în interiorul țării, spre est, toate depozitele armatei, precum și depozitele *de cereale* ce se găsesc în gări, orașe, pe la proprietarii agricoli și în fabrici, lăsându-se numai stocul necesar consumațiunii curente pe timp de 1-2 luni; odată acest stoc terminat, se va trimite treptat din interiorul țării.

4. A se pregăti în cele mai mici detalii evacuarea autorităților, fondurilor statului, comunelor, băncilor, precum și a altor fonduri și materiale de valoare, operațiune care trebuie să se facă cu calm și regulă.

5. A se lua măsuri de distrugere a lucrărilor mari de artă, a liniilor ferate și pentru evacuarea materialului rulant, de telegrafie și de stație din gări. A se lua măsuri și pentru evacuarea materialului de telefon și de telegraf de la oficiile statului, județene și comunale, precum și de la particulari.

În special, nu se va uita a se evacua tot materialul de fierărie și aramă. Tot ce nu s-ar putea evacua trebuie să fie distrus, scopul general ce trebuie să se urmărească cu pregătirea operațiunilor de evacuare fiind de a nu lăsa inamicului nimic din ceea ce i-ar putea mări capacitatea de luptă.

Toate operațiunile enumerate mai înainte constituiesc la un loc un sistem foarte vast, în cuprinsul căruia efectuarea diferitelor operațiuni trebuie să aibă o strânsă legătură. Pentru ca aceste operațiuni să se poată pregăti și executa în bune condițiuni, ele trebuie concepute, organizate și dirijate de una și aceeași autoritate. Această autoritate nu poate fi decât Comandamentul Armatei I, care urmează să fie secondat, în ceea ce privește relațiunile cu autoritățile civile și cu populațiunea din Oltenia, de către un comisar general al guvernului.

În ceea ce privește strămutarea părților sedentare, ea urmează a se pregăti și executa tot sub direcția Armatei I, în unire cu Marele Stat-Major (P.S.).

Șeful Secției Operațiilor
Colonel IOAN RĂȘCANU

REZOLUȚIE

23.09.1916

La raportul de azi M.S. Regele a aprobat să se înceapă evacuările propuse și Armata I să întocmească urgent proiectul lucrărilor de apărare defensivă a Olteniei.

Din Înalt Ordin

General de brigadă DUMITRU ILIESCU

[Marele Cartier General al Armatei Române. Documente. 1916-1919..., p. 134-135]

30. 2/15 octombrie 1916, București, Însemnările lui Toma Dumitrescu referitoare la situația militară a României și la colaborarea cu Imperiul Rus

2 octombrie. La ora 9 dimineața, convorbirile la aparatul telefonic „Bodeau” la București, cu generalul Alekseev; convorbirea s-a urmat în franțuzește. Asistă și dl prim-ministru. Generalul Alekseev a cerut expunerea situațiunii și a intențiunilor noastre.

Dl general Iliescu îi comunică următoarele (în rezumat):

- că situația generală s-a mai înrăutățit de la plecarea colonelului Tatarinov;

• armata de Nord, atacată de forțe superioare, s-a retras pe frontieră; contra sa luptă: Divizia 27 honvezi, Divizia 72 (Corpul 4 armată) în sectorul Căliman, Divizia 61 Ersatz (Bicaz), Divizia 39 honvezi, de curând sosită la sud de Sân Miclăuș, o brigadă mixtă și Brigada 17 cavalerie spre văile Uz și Ciobănaș, o brigadă cavalerie (1) pe valea Oituzului, cu detașamente de infanterie;

• în fața Armatei a 11-a, de la Buzău la Bran, sunt îngrămădite: Divizia 89 germană pe valea Buzăului, Divizia 187 germană pe valea Teleajen, Divizia 51 (4 regimente austriece) spre Predeal, Divizia 78 germană, între Predeal–Bran, detașamente germane din regimentele 223, 224 și 225 și 4 batalioane munte austriece spre sud de Bran;

• înapoi în rezervă se adună la Csik Szent György, 2 divizii austriece (71 și 88);

• în fața Armatei I:

• la Olt: 2 regimente din Divizia 51 austriacă, Brigada 1 vânători germană;

• la Jiu: Brigada a 2-a rezervă vânători, Brigada a 2-a munte austriacă, 1 brigadă lands-turm ungară;

• la Orșova: un grup din Divizia a 14-a, detașamentul Krechtel.

Astfel, Armata de Nord are numai 78 batalioane, Armata 2 are numai 100 batalioane, Armata 1 are numai 71 batalioane pentru toată Oltenia și Dunăre, iar pentru apărarea Dunării rămân numai 17 batalioane de la Olt la Fetești.

Marele Cartier a dat un grup de rezervă Armatei 2, compus din diviziile a 12-a și a 16-a.

S-au dat Armatei Prezan [Armatei 4, de Nord] Divizia a 15-a și Brigada Sturdza¹. Cu toate dispozițiile luate, nu mai putem ține piept, căci trupele noastre luptă de 45 zile neîntrerupt fără să putem schimba trupele în luptă (spre a le odihni din cauza lipsei de rezerve și a lipsei de arme a părților sedentare). Inamicul ne atacă cu forțe superioare tehnic, în special artilerie grea și mitraliere. Efectivele s-au redus prin 70 000 răniți și 20 000 morți, batalioanele au efectiv de 600-800 oameni.

Chestiunea evacuărilor întâmpină greutăți foarte mari cu grele urmări din punct de vedere moral și militar. Ar trebui să părăsim 2/3 din teritoriul național, ceea ce influențează moralul trupelor în luptă, apoi prizonierii și internații pe de o parte, populația refugiată de alta, trebuind să afluze în Moldova, nu i-am putea hrăni și ar rămâne în sarcina Rusiei. Depozitele, stabilimentele de artilerie, atelierele, manutanțele, mai toate concentrate în București, nu s-ar putea evacua în Moldova din lipsa suficientă de linii ferate și din lipsă de local și stabilimente de acest fel în Moldova.

Singura soluțiune de a evita toate acestea stă în concentrarea imediată a cel puțin 3 corpuri de armată în Moldova, ca împreună cu trupele noastre să ia ofensiva din Moldova spre a degaja Armata 2 și acoperi Muntenia. În acest scop, dl general Iliescu roagă pe Excelența Sa, generalul Alekseev, să sprijine cererea noastră și să ne dea ajutorul cerut.

Din cauza unui deranjament pe linie s-a întrerupt convorbirea la ora 11 a.m. și la ora 12 am venit la Marele Cartier la raportul M.S. Regelui. A rămas ca Alekseev să ne trimită răspunsul a doua zi.

¹ Alexandru D. Sturdza (1869-1939), ofițer român, fiul lui D.A. Sturdza, președinte al Partidului Național Liberal (1892-1909) și prim-ministru în patru rânduri. A efectuat studii și stagii de pregătire îndelungate în Germania. Revenit în țară, a îndeplinit mai multe funcții – comandant de companie în Batalionul 2 vânători; atașat militar în Franța, comandant al Școlii Militare de Ofițeri. La declanșarea războiului a fost numit comandant al Regimentului 1 „Dolj”, dar a rămas puțin în această funcție, întrucât a fost investit comandant al Brigăzii 7 mixtă, unitate pe care a creat-o în lunile septembrie–octombrie 1916. Marea unitate a fost dislocată în Vrancea, luând parte la luptele din această perioadă. În seara zilei de 23 ianuarie/5 februarie 1917 a trecut la inamic, planul său fiind acela de a determina cât mai mulți militari sau unități să recurgă la un asemenea gest. El dorea să creeze o armată cât mai numeroasă care să lupte alături de germani împotriva Rusiei. După război a trăit în Germania. (Detalii în Petre Otu, Maria Georgescu, *Radiografia unei trădări. Cazul colonelului Alexandru D. Sturdza*, Editura Militară, București, 2011)

Aici, M.S. Regele comunică dlui general Iliescu că, cu toate intervențiunile contrarii, nu-l va schimba, căci are încredere în planul său de campanie.

Știrile de pe front, aceleași.

[Toma Dumitrescu, *op.cit.*, p. 112-114]

31. 10/23 octombrie 1916, București, Înalt ordin de zi al regelui Ferdinand din 7/20 octombrie 1916 către armata română

Înalt ordin de zi

Ostași,

După șapte săptămâni de războiu, cât timp ați ținut piept vrăjmașului cu bărbăție, astăzi se încinge lupta aprigă la granița țării contra armatelor inamice cari vor să ne cotopească. În aceste momente simt ca o datorie să vă reamintesc că pământul sfânt al țării noastre a fost apărat totdeauna cu cinste și vitejie sub Marii noștri Voevozi și stropit de sângele strămoșilor noștri cari au bătut pe năvălitori.

Aștept de la toate gradele ca și acum să-și facă cu sfințenie datoria, apărând cu orice preț, până la ultima suflare, patria amenințată.

Nicio unitate să nu dea înapoi, ci să-și păstreze cu orice preț pozițiile de luptă; oriunde inamicul este slab, să fie atacat și respins.

O pozițiune ce a fost pierdută să fie imediat atacată și reluată.

Munții noștri, cari de mii de ani au fost leagănul și pavăza neamului, să fie zidul nebiruit unde valurile de oțel ale vrăjmașului să se sfărme înaintea vitejiei apărătorilor; cinstea oștirii și salvarea patriei o cer.

Înainte deci cu Dumnezeu și biruința va fi a voastră.

Acest înalt ordin se va comunica imediat tuturor comandamentelor și serviciilor și se va citi tuturor ostașilor până pe frontul de luptă.

Dat azi, 7 octombrie, la Marele nostru Cartier General

FERDINAND

[„Universul”, 10 octombrie 1916]

32. 18/31 octombrie 1916, București, Articol publicat în ziarul „Universul” despre victoria trupelor române de la Jiu¹

O strălucită victorie a noastră în Valea Jiului

Un rezumat al luptelor din această regiune

Aflăm chiar acum un nou succes al valoroaselor noastre trupe cari, printr-un strălucit atac, au luat inamicului în Valea Jiului două baterii complete de obuziere (pe cari le-au și întrebuințat contra inamicului), să mitralieze și încă 500 bavarezi prizonieri.

De 15 zile, inamicul a făcut pe tot frontul Carpaților sforțări foarte mari. Dacă a putut, cu preț de mari pierderi, să progreseze ușor în anumite puncte, aceste ușoare succese au fost decât [sic!] efemere.

¹ Este vorba de contraofensiva victorioasă a trupelor române din Valea Jiului din perioada 14/27 octombrie-16/29 octombrie 1916, cunoscută și ca prima bătălie de la Jiu. (n.n.)

Trecând la ofensivă cu un avânt splendid, trupele noastre au rearuncat peste tot pe inamic până la graniță, luându-i și numeroase trofee.

Am luat, de 3 zile, aproape 5000 prizonieri, 2 baterii de obuziere, 6 tunuri, 40 mitraliere, multe munițiuni și material. Asemenea succese câștigate asupra unor forțe superioare sunt cu totul spre cinstea șefilor și soldaților.

Onoare lor!

Toți românii să aibă încredere – nimeni nu uită insuccesele din Dobrogea –, toți lucrează să le... Deci încredere!

La faptele de mai sus cari sunt riguros exacte – ele venind din sursă autorizată – credem necesar să menționăm aci un fapt de o extremă importanță.

Succesele menționate, preludiu al seriei de lovituri pe cari inamicul le va primi în atingere cu pământul românesc și cu bravii apărători ai acestui pământ au dovedit ce însemnătate deosebită are în luptă forța morală.

Menționăm aci, cu admirațiune adâncă, numele generalilor Dragalina și Cocorăscu.

Acești doi eroi au luptat în primele rânduri la cot cu soldații lor, pe cari i-au condus la o victorie strălucită. Amândoi acești generali au îmbărbătat pe ostașii lor cu exemplul cel mai înalt și cel mai convingător – acela al propriei lor persoane. General și soldat, au fost alături, lovind cu energie neînfrântă și înscriind în paginile istoriei neamului nostru un episod plin de cea mai curată glorie.

Dușmanul, lovit de moarte, înțelege acum un lucru pe care-l știa de mult: acel care intră la noi, nu mai iese.

Privim cu o neclintită încredere și cu o caldă admirație oastea noastră, păstrătoarea tradiției de străveche vitejie românească.

[„Universul”, 18 octombrie 1916]

33. 28 octombrie/10 noiembrie 1916, București, Articolul lui M. Zissu, Verdunul și Carpații, publicat în ziarul „Universul”

Formidabila balanță a războiului european, al cărei echilibru timp de doi ani a stat neclintit între forțele combatante, iată că începe să se încline încet, dar sigur, cu o sinistră prevestire pentru Germania (Carso, Verdun). Și greutatea aruncată în unul din talerele balanței care a stricat acest echilibru e ușor de înțeles că nu este altceva decât intrarea în război a României și rezistența sa titanică din Carpați.

Recenta victorie de la Verdun este reflexul luptelor din Carpați¹. Fiți mândri, scumpi eroi români, de această strălucită victorie a fraților latini, căci posibilitatea ei a fost determinată de bravura și sacrificiul vostru sublim din văile Carpaților și de pe câmpiile Dobrogei!

Orice se va mai întâmpla de aci înainte, victoria va fi de partea noastră. Echilibrul a fost rupt și înclinarea pornită în virtutea unei legi imperioase va continua, fără ca nimic și nimeni s-o mai poată opri. Iar ruperea acestui echilibru, după cum am spus, a fost determinată de acțiunea militară a României în cadrul complicat al războiului european. Acesta e punctul esențial de care va trebui să se țină seamă la masa verde, când aspirațiile legitime ale României vor avea să fie îndeplinite.

Să fim dar tari, să înfruntăm cu rezistență și curaj orice furtună a vremilor de azi. Neamul românesc care e constituit dintr-un aluat ales a trecut prin împrejurări și mai grele și totuși n-a pierit. În el rezistă cu tenacitate războinicele virtuți dacice frământate cu nobilele calități latine,

¹ La 20 octombrie 1916, armata franceză a declanșat o ofensivă la Verdun, reușind ca la 24 octombrie 1916 să recucerească fortul Douaumont.

cari s-au desvoltat aci în mod fericit, într-o țară bogată și cu o situație geografică prielnică ce i-a dat întotdeauna posibilitatea de a fi ferit în munții săi de încrucișările barbare inferioare.

Nu e mare țara noastră, dar calitatea sa e superioară, după cum nu e mare bobul de aur printre pietrele ordinare. Această calitate a sa nativă îi asigură pentru totdeauna existența sa în viitor. Pietrele, oricât de mari ar fi ele, cu timpul se macină, se sfărâmă și se distrug, aurul însă rămâne neatins în mijlocul nisipurilor frământate. Tot astfel barbarii cari au năvălit, s-au războit și au trăit o vreme în preajma noastră acum au dispărut, pe când neamul românesc a rămas întreg și neatins în mijlocul tuturor acestor frământări.

Același lucru li se va întâmpla și azi neamurilor barbare cu cari suntem în război. Aceasta este garanția cea mai sigură a victoriei noastre finale, dedusă din însuși trecutul nostru. Așadar, orice se va întâmpla și oricari ar fi greutățile prin cari România va trebui să treacă, s-avem credința nestrămutată că în viitor ea va fi aceea ce trebuie să fie și să însemne aci în orientul Europei.

M. Zissu, R. Sărat

[„Universul”, 28 octombrie 1916]

34. 29 octombrie/11 noiembrie 1916, Însemnări ale generalului Henri Mathias Berthelot despre confruntările de pe front și relațiile cu generalul Alexandru Averescu

11 noiembrie. Un nou atac al lui Gerok¹ asupra Oituzului. De trei zile încoace pe Prahova au avut loc lupte violente și au impus retragerea Diviziei 10 Infanterie (?). Divizia 21, care se regrupa spre Băicoi, este readusă, încă insuficient refăcută, pe Predeluș, pentru a lua din flanc (?) atacul german. Este o ocazie perfectă pentru ca Averescu să reproșeze din nou insuficiența întăririlor! De unde vrea să le luăm? Nu se mai satură! Pricepe oare ceva? Spirit îngust, suspicios, indisciplinat, genul de general politician. Campania din 1913 l-a înălțat pe un pedestal.

Imaginează-ți! Să câștigi un război fără să tragi măcar un foc de armă! Mă tem ca acel război, împotriva unui inamic deja învins, să nu fi fost o experiență nepotrivită pentru armata română, neînțelegându-se necesitatea luptei și diminuând ideea de sacrificiu! [...]

La București, după-amiază, întâlnesc la Clubul francez misiunea sanitară Dehelly, proaspăt sosită. Saint-Aulaire se plânge că, înainte să discute cu el, atașatul său militar a comunicat presei o telegramă primită de la Paris.

L-am văzut și pe Brătianu, căruia îi spun părerea mea despre Averescu: „Acest om este un pericol pentru România!”. „Asta cred și eu”, îmi răspunde el.

[Henri Mathias Berthelot, *Memorii și corespondență (1916-1919)*. Introducere de Glenn E. Torrey, traducere din limba franceză de Mona Iosif, Editura Militară, București, 2012, p. 96]

35. 3/16 noiembrie 1916, București, Însemnările lui Toma Dumitrescu privind acțiunile trupelor române pe aliniamentul Carpaților și lipsa sprijinului militar al Imperiului Rus

Presiunea inamicului se simte din ce în ce mai mult pe Valea Oltului și Jiului. Neputând obține deocamdată separațiunea în două a armatelor noastre printr-o ofensivă între Predeal-

¹ Friedrich von Gerok (1854-1937), general german de infanterie, comandant al Corpului 24 infanterie rezervă german. Corpul 24 acționa în componerea Armatei a 9-a, condusă de Erich von Falkenhayn.

Oituz, el se mulțumește de a da lovitura principală în Oltenia, departe de rezervele noastre și cele rusești. Grupul Jiu, deși întărit cu Divizia a 17-a și câteva trupe retrase de la Cerna, abia se menține pe pozițiile de la sud de Tg. Jiu.

La Olt, o spărtură între brigăzile Diviziei a 23-a a permis inamicului să ocupe Baciuleștii, interceptând astfel linia de comunicație a trupelor noastre din spatele frontului Șuici-Jiblea. Inamicul, văzând succesul obținut în Oltenia, își dirijează toate rezervele sale pe acel front cu scop de a lărgi spărtura obținută și a invadea cu concursul cavaleriei bogata regiune a Craiovei.

În vremea aceasta, amicii și aliații noștri ruși se concentrează foarte încet pe frontul Moldovei, dar nu fac niciun gest amenințător. Ei așteaptă încă sosirea completă a corpurilor 40 și 8 pentru a începe proiectata ofensivă până acum de 3-4 ori.

Pe când adversarul are un singur front unic, iar germanii trimit peste tot trupele lor pentru a menține, unde e nevoie, inviolabilitatea frontului, aliații noștri ruși vin încet și se preocupă în cel mai înalt grad de a stabili linii de demarcație între trupele noastre și ale lor.

De 80 de zile de când ducem singuri războiul, niciun ajutor direct sau indirect din partea rușilor. Nicio mare ofensivă pe Frontul de Nord sau la sud de Pripet până la Vatra Dornei. Dislocările de trupe trimise în Moldova și apoi Dobrogea se făceau pe măsură ce germanii degarniseau frontul cu trupe ce le aduceau pe frontul nostru.

Dumnezeu este mare, poate vom reuși cu ajutoarele proiectate a se trimite în ajutorul Armatei I, dar de la ruși nu văd însă grija de a ne ajuta, ci numai pretexte de a începe cât mai târziu acțiunea.

[Toma Dumitrescu, *op.cit.*, p. 139-140]

36. 5/18 noiembrie 1916, București, Consemnările generalului Alexandru Averescu referitoare la vizita la comandamentul Armatei a 2-a a prințului moștenitor Carol și colonelului Victor Pétin

Lucruri extraordinare de înregistrat pe ziua de azi. După ora 9 dimineața a venit Prințul Carol însoțit de colonelul Pétin. I-am ieșit înainte. Mi-a spus că vine să-mi vorbească în particular. L-am poftit în vagon la mine; a venit cu colonelul Pétin.

Prințul a început prin a-mi descrie situațiunea nenorocită din Oltenia și a terminat prin a-mi spune că Marele Cartier General îmi cere două divizii pentru a le duce la Armata I. A invitat pe colonelul Pétin a-mi da explicațiuni asupra acestei necesități.

Colonelul Pétin spune mai întâi că după cele arătate de A.S.R. nu mai are aproape nimic de adăugat, în schimb mi-a servit o tartină lungă cât toate zilele și a pus în ea un adevărat ghiveci. El a spus că situația din Oltenia e foarte tristă, situația relativ atât de bună la Armata 2 se va ameliora în curând cu efectele ofensivei rusești etc. etc.

În fine, după o perorație lungă, a încheiat *noi*, *considerând situațiunea în general, am ajuns la concluziunea că Armata 2 are disponibile două divizii și Marele Cartier General vă roagă să i le cedați.*

Cuvântul *noi* m-a scos din toate săritele. Cine este el? Ce atribuțiuni are? Pe baza căror drepturi, vorbind de Comandamentul român de Căpetenie zice *noi*. Voiam să-i pun aceste întrebări; prezența Prințului m-a făcut să mă abțin.

Când a terminat, am întrebat pe Prinț dacă trebuie să vorbesc. Răspunzându-mi că mă roagă chiar să vorbesc, am spus următoarele: *Domnule colonel, d-voastră greșiți când spuneți că am divizii la dispoziție. Eu nu am nimic. Toate diviziile armatei române aparțin Comandamentului de Căpetenie; eu comand, prin delegație de la Majestatea Sa Regele, numărul de divizii ce mi se dă. Dacă Comandamentul de Căpetenie care cunoaște situația generală crede că se pot lua de la mine 2 divizii, să ordone și eu execut.*

Răspunsul meu i-a lăsat pe Prinț și pe colonel perplecși. Pentru a risipi puțin atmosfera apăsătoare creată prin cuvintele mele, după o scurtă tăcere, am reluat a spune că răspunsul meu este acesta și chestiunea o cred rezolvată. Dacă mi se cere însă părerea, pot adăuga că nu împărtășesc deloc vederile domnului colonel.

Situația în Oltenia este rea, dar aici ea este bună numai în aparență. Luarea Diviziei 21 descoperă Bucureștii. *Acum câțva timp, generalul Berthelot mi-a spus că lucrurile stăteau admirabil în Oltenia, în urma succeselor strălucite ce am avut acolo și acum se constată contrariul.*

La aceasta colonelul mi-a răspuns că situația s-a schimbat. Atunci – am replicat eu – de ce nu admiteți că situația poate să se schimbe și aici?

• *Pentru câțva timp ea va ține, prin energia conducerii Dvs. și în curând se vor simți efectele ofensivei ruse, a răspuns colonelul.*

• *Da, se poate, dar Dvs. puneți prea mare temei pe factorii intangibili, în ceea ce privește ofensiva rusă, care de atâta timp se tot anunță că va începe după 10 zile și aceste 10 zile nu se mai termină. În această privință este necesar ca să înceapă mai întâi ofensiva rusă. După ce va începe, este de știut dacă va reuși, apoi dacă reușește, este de văzut cu ce repeziciune se va desfășura și numai după aceea se va putea vorbi de efectele ei pe celelalte puncte ale frontului.*

Am adăugat că, atât cât cunosc eu pe germani, atunci când țin pe cineva de păr, nu sunt ei oameni a lăsa din mână ceea ce au, fiindcă-i mușcă din altă parte de picior.

• *Dar nu ne-a slăbit pe noi la Verdun?* a exclamat francezul.

• *Da, v-a slăbit, dar după două luni și în două luni putem să avem atâtea șferturi de ceas urâte. Pe de altă parte, cu ce violență ați atacat Dvs. pe Somme. Vor ataca tot astfel și rușii?* (Subliniere în textul original – n.n.)

Conversația devenea din ce în ce mai penibilă; pentru a curma, am repetat că eu execut ordinul cu tot devotamentul cerut de gravitatea împrejurărilor și urez din suflet ca rezultatul să fie cel dorit, căci mai presus de toate sunt român și ca român am numai o dorință: izbânda. Tot ca român însă mă simt dator a-mi spune sincer și fără înconjur modul meu de a vedea.

Mi-a răspuns că și el este tot atât de interesat în mersul operațiunilor noastre; i-am spus atunci că nu mă îndoiesc, dar proverbul nostru spune: cămașa este mai aproape decât haina.

Am terminat. Am pus pe hârtii răspunsul meu, prin care arătăm că se pot lua Diviziile 10 și 21, arătând și urmările ce ar putea să aibă luarea acesteia din urmă, dacă s-ar întâmpla să fie copleșit Grupul Predeal.

De fapt, aseară când eram la masă cu generalul Mărdărescu și maiorul Ressel¹, spuneam cât de adânc sunt mâhnit de soarta Olteniei și regretam că nu mi s-a spus mai din vreme să dau Divizia 21.

„Cum, ați fi dat Divizia 21?”, m-au întrebat plini de mirare ambii; am spus: „desigur că da, căci pentru mine situația generală se ridică deasupra situației locale”.

Obiecțiunile de azi le-am făcut, mai întâi pentru că mă revoltă ca un străin să vie să judece și să intervină cu pledoarii în chestiunile noastre vitale, iar pe de alta, pentru că mă tem să nu fie un sacrificiu inutil. Lăsăm din mână o situație aproape sigură și creăm o situație foarte periculoasă, fără să avem certitudinea remediei.

Prezența Prințului și alte considerațiuni mă împiedicau a-i spune că o conducere luminată ar fi făcut zece zile înainte ceea ce s-a hotărât să facă acum, când cred că este prea târziu.

Nu au simțul realității, iar calculul timpului și spațiului este cu desăvârșire neglijat sau făcut cu nepricepere. De altfel, dacă generalul Berthelot este atât de luminat și atât de influent, cum se crede de ai noștri a fi, nu ar fi fost mai judicios a face să vie un corp de armată rus la

¹ Carol Ressel, colonel, apoi general, șef de cabinet al generalului Averescu, subșef de stat-major al Armatei a 2-a.

Curtea de Argeș, chiar cu riscul de a întârzia câteva zile faimoasa ofensivă care tot se anunță și nu mai începe? Când a fost aici colonelul Washburn, i-am spus că ar fi de o extremă utilitate un corp de armată rus, dacă nu chiar două, aici la Armata 2 sau la Armata 1 și aceasta numai pentru câteva zile.

Prevedeam catastrofa deja de acum 10 zile; cei de la Marele Cartier General se legănau în brațele victoriilor din Oltenia!

Concluziunea zilei de azi este că mi-am făcut un amic: simpaticul Pétin.

[Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, vol. 2, p. 82-85]

37. 5/18 noiembrie 1916, București, Ordinul Marelui Cartier General român, semnat de generalul Dumitru Iliescu, către Armata 1 prin care se dispune organizarea unei mari bătălii pentru apărarea Olteniei

MARELE CARTIER GENERAL

Nr. 2937

5 noiembrie 1916, ora 3

Către

ARMATA 1

La nr. 1 034 și raportul către Majestatea Sa Regele:

1. Situația Armatei 1 este, desigur, serioasă pe Jiu și Olt, dar nu pot înțelege cum v-ați putut permite să dați ordin trupelor de la Cerna să se retragă, fără a fi atacate, pe simplu motiv al unei acțiuni angajate la 60 km de acest grup.

2. Toate-forțele de care dispunem vor fi îndreptate pentru a da o bătălie în Oltenia, și anume Divizia 2/5, Divizia 9/19, două divizii din Armata 2 și o divizie de cavalerie cu detașamentul de automobile-mitraliere.

3. În asemenea condițiuni rolul d-voastră este acela de a rezista cu orice preț cu Grupurile Jiu și Olt, pentru a da timp grosului forțelor noastre de a ajunge. Divizia 8 este îndreptată pe Topolog în zona Cotmeana-Milcoiul-Poienari, pentru a susține Grupul Olt. Ea va fi pusă la dispoziția d-voastră la momentul oportun.

4. Centrul de gravitate al rezistenței noastre trebuie să fie către Filiași unde îndreptăm transporturile noastre.

5. Dacă Grupul Jiu este obligat, în mod absolut, să cedeze teren, trebuie să se îndrepteze către Filiași între văile Jiu și Gilort, pentru a acoperi zona de debarcare a trupelor noastre.

6. Distrugerile ordonate, între Balota și Șimian, trebuiesc executate oricare ar fi situația militară prezentă sau viitoare. Sunteți răspunzători de execuția distrugerilor.

7. Însărcinarea d-voastră se sprijină actualmente pe o rezistență absolută; nicio palmă din teritoriul național nu trebuie cedată fără luptă. Aceasta este condițiunea singură care permite Marelui Cartier General de a răspunde ofensivei inamicului printr-o contraofensivă.

8. Dacă credeți că nu puteți să îndepliniți toate aceste însărcinări, raportați de urgență pentru a numi pe altcineva în locul d-voastră.

Din Înalt Ordin

p. ȘEFUL DE STAT-MAJOR GENERAL

General de brigadă DUMITRU ILIESCU

[Marele Cartier General al Armatei Române. Documente. 1916-1919..., p. 151]

38. 11/24 noiembrie 1916, București, Scrisoarea lui Alexandru Marghiloman adresată regelui Ferdinand prin care solicită încetarea distrugerii depozitelor de cereale pentru a nu cădea în mâinile inamicului

Sire,

Aflu cu precizie că înainte de a se evacua Craiova, Guvernul Majestății Voastre a dat ordine formale ca să se arză morile și să se incendieze depozitele de cereale. Asemenea ordine se mai pot repeta.

Rog, din toate puterile mele, pe Majestatea Voastră să nu mai permită această mistuire a propriilor noastre resurse. O asemenea măsură se va întoarce numai și numai în contra populației noastre de la țară și din orașe. Ca eficacitate militară, ea nu duce la vreun rezultat, deoarece vrăjmașul are toată puțința – dacă este în nevoie – se înlocuiește orice bob ars de noi luând, până la sleire, micile rezerve ale țăranilor.

Însemnările de toamnă sunt foarte reduse; cele de primăvară vor fi aproape nule din lipsă de brațe și de vite: dacă distrugem noi înșine ceea ce mai avem, aceasta însemnează foamete pentru populațiunea țării.

Era de datoria mea, Sire, să supun Majestății Voastre aceste considerațiuni ce formulez în numele partidului conservator.

Sunt al Majestății Voastre supusul Ei devotat și credincios,

A. Marghiloman

[S.A.N.I.C., fond Casa Regală, Dosar 4/1916, f. 1]

39. 15/28–16/29 noiembrie 1916, Însemnările generalului Henri Mathias Berthelot referitoare la ajutorul rus în apărarea Bucureștiului și planul pentru apărarea Capitalei

Rușii se hotărăsc totuși să trimită Corpul 4 Armată din Armata de Dobrogea, pentru a participa la apărarea Bucureștiului. Corpul este comandat de un musulman, generalul Aliev¹ – foarte energic, se zice.

Brătianu asistă la raport. Nu intervine decât pentru a combate măsurile obligatorii propuse împotriva lașilor, ca și pe acelea împotriva civililor germani, care, totuși, ar trebui puși în imposibilitatea de a mai provoca rău, pentru că, altfel, răspândesc peste tot numai descurajare.[...]

29 noiembrie

Beliaev² spune că se vor trimite, în afară de Corpul 4 Armată, alte trei corpuri și trei divizii de cavalerie. Să fie adevărat?

Planul operațiilor, stabilit definitiv, este următorul: cu ajutorul unităților mai puțin slăbite ale Armatei 1, să se oprească forțele inamice, care au debarșat pe Argeș și Olt, pe frontul general Florica–Costești, generalul Stratilescu având la dispoziție pentru această manevră elemente rămase din Diviziile 1, 8, 11, 13, 14, 17, 23 Infanterie și Divizia 1 Cavalerie; în timp ce Diviziile 2/5 și 9/19, coborând rapid pe cele două maluri ale Neajlovului, vor ataca trupele lui Mackensen pe flancul lor stâng, iar Diviziile 21, 18 și 7 le vor reține din față, pe Neajlov, și, la nevoie, pe Argeș. Divizia 2 Cavalerie va face legătura între cele două grupări, a căror rezervă va fi Divizia 10 Infanterie, în curs de reorganizare între Ploiești și Titu.

[Henri Mathias Berthelot, *op.cit.*, p. 106-108]

¹ Eris Han Sultan Ghirei Aliev (1852-1920), general rus, comandant al Corpului 4 armată (1914-1918).

² Mihail Alekseevici Beliaev (1863-1918), general rus, șef al Misiunii Militare Ruse pe lângă Marele Cartier General român. Misiunea a fost trimisă ca o contrapondere a celei franceze condusă de generalul Berthelot.

40. 19 noiembrie/2 decembrie 1916, București, Însemnările lui Toma Dumitrescu referitoare la măsurile întreprinse de autoritățile militare române ca urmare a pierderii bătăliei Bucureștiului

19 noiembrie. Manevra Grupului Prezan contra lui Mackensen poate fi considerată ca nereușită.

De altă parte, Armata I a fost atacată în flancul stâng și spate din direcția Titu, ceea ce i-a precipitat retragerea înapoia Dâmboviței. Bucureștenii, care erau amenințați de la sud, sunt acum amenințați la nord.

Cartierul General se mută de la Periș la Buzău, cu toate protestările francezilor, că ar fi prematură mutarea. De fapt, francezii își instalaseră mai de mult bagajele în primul vagon disponibil la chei, iar ceilalți au la dispoziție automobile pentru a pleca individual, pe când mutarea Cartierului General cere 24 ore și inamicul este la 30 km de Periș, iar cartierul Armatei I în marș spre Periș.

Tot astfel francezii au criticat rezistența Diviziei a 18-a însărcinată cu paza Dunării, în momentul trecerii de la Siștov – Zimnicea, zicând că trupele noastre fug și că nu e acolo decât o brigadă de infanterie, de fapt trecuseră pe la Zimnicea 3 divizii infanterie și una de cavalerie și o brigadă ce le făcea față din Divizia a 18-a a făcut destule pierderi inamicului.

De asemeni, s-a acuzat Grupul Giurgiu de a fi cedat repede, când în realitate era Divizia I bulgară întreagă contra câtorva batalioane.

În noaptea de 19/20 noiembrie, în gara Ploiești, maiorul Rosetti, rămas la cartierul vechi la Periș, raportează dlui general că, după informațiile date de dl general Prezan, Armata I ar fi avut retragerea tăiată dinspre Titu, ceea ce a provocat un ordin de operație dat armatelor, prescriind retragerea pe linia Ialomiței și a Argeșului la vest de București.

[Toma Dumitrescu, *op. cit.*, p 159-160]

41. 20 noiembrie/3 decembrie 1916, București, Scrisoarea lui Constantin Stere¹ adresată regelui Ferdinand prin care solicită interzicerea distrugerii sondelor petroliere și a depozitelor de cereale pentru a nu cădea în mâinile inamicului

Sire,

Ca un om care nu are ambițiuni politice și care întotdeauna și-a făcut datoria de credință către Suveran dându-și părerea dezinteresată atât față de M.S. Defunctul Rege Carol, cât și față de Majestatea Voastră, îndrăznesc și în aceste clipe tragice să mă adresez Majestății Voastre pe această cale, singură deschisă mie acum.

Aflu că s-au luat toate dispozițiunile pentru distrugerea sondelor și a tuturor instalațiunilor petroliere, precum și a depozitelor de cereale. Am văzut cu durere eu însuși convoaie de copii de la vârsta de 17 ani în sus pornite spre Moldova.

¹ Constantin Stere (1865-1936), scriitor, om politic și jurist român. Născut la Ciripcău, în județul Soroca, a participat la activitatea revoluționară, motiv pentru care autoritățile ruse l-au trimis în surghiun în Siberia (1886-1892). S-a stabilit la Iași unde a absolvit Facultatea de Drept. A urmat o activitate universitară, fiind ales, în 1913, rector al universității ieșene. Concomitent s-a afirmat ca scriitor, întemeind în 1906, revista „Viața Românească”. În același timp a intrat în Partidul Național Liberal, având un mare rol în conturarea programului acestei formațiuni în care se preconiza un amplu program de reforme. În timpul neutralității s-a pronunțat hotărât pentru intrarea în război a României, alături de Puterile Centrale, cu scopul unirii Basarabiei. Stabilit la București, a editat în vremea ocupației germane ziarul „Lumina”. A avut un mare rol în unirea Basarabiei cu România (27 martie/9 aprilie 1918). După război a activat în Partidul Național Țărănesc, dar în anii '30 s-a retras din activitatea politică.

Înțeleg, Sire, că în situația de fapt, asupra căreia nu insist, România trebuie să-și urmeze destinul și nu poate încheia pace separată. Dar nu mai puțin e grozav că, așa cum stau lucrurile, fără nicio utilitate pentru viitorul acestui neam, să fie aruncată ruina desăvârșită asupra Țării, și însăși rasa noastră să fie periclitată.

Îmi permit dar, Sire, cu tot devotamentul de supus și cu toată credința de cetățean, să implor pe Majestatea Voastră să spună cuvântul Său hotărâtor pentru ca aceste măsuri fatale să fie împiedicate, precum și încercările zadarnice și de nemic justificate, de intimidare, date la iveală în ultimele zile de d-nii general Anghelescu și maior Florescu.

În nădejde că Majestatea Voastră veți vedea că aceste rânduri sunt dictate de aceleași sentimente de lealitate, de cari întotdeauna am dat dovadă, rog, Sire, să primiți asigurarea credinței mele desăvârșite.

Rămân, Sire, al Majestății Voastre prea supus și prea plecat servitor,

C. Stere

[S.A.N.I.C., fond Casa Regală, Dosar 4/1916, f. 3-4]

42. 22 noiembrie/5 decembrie 1916, Periș, Directive ale Marelui Cartier General român adresate Armatei a 2-a, Armatei 1 și Grupului Apărării Dunării pentru retragerea pe aliniamentul sud Râmnicu-Sărat-Viziru

COMANDAMENTUL DE CĂPETENIE

Nr. 23

22 noiembrie 1916

Către

ARMATA 2, GRUPUL ARMATEI 1 ȘI APĂRĂRII DUNĂRII

În scopul de a anihila acțiunea convergentă a inamicului, care îndreptează atacurile sale simultan dinspre sud, vest și nord, și pentru a permite forțelor noastre să se adune și să fie întărite de trupele rusești ce vor sosi, am hotărât cele ce urmează:

1. Armata 2, Grupul Armatei 1 și Apărării Dunării, precum și trupele ruse care au luptat la sud de București se vor retrage pas cu pas pentru a ocupa poziția în curs de întărire de la sud de Râmnicu-Sărat-Viziru.

În această mișcare de retragere, trupele se vor acoperi cu ariergarde, care vor căuta să întârzie cât mai mult înaintarea inamicului;

2. Pentru coordonarea acestei mișcări generale de retragere se dă armatelor ca prime obiective de atins:

a) Armata 2 se va retrage pe înălțimile de la est de valea Teleajenului, ținând – până la noi ordine – defileurile de la est de această vale. Pentru executarea mișcării de retragere va dispune de șoseaua Târgoviște–Ploiești–Mizil și de toate drumurile aflate la nord de această șosea.

b) Forțele aparținând Grupului Armatei 1 și Apărării Dunării, care se găsesc la vest de București și la nord până la șoseaua Târgoviște–Ploiești, se vor retrage pe văile Prahovei și Ialomiței, ocupând până la noi ordine frontul cuprins între Netoți (inclusiv) și Urziceni (pe care îl va ocupa provizoriu până la sosirea Corpului 3 Cavalerie rus).

Legătura între Armata 2 și Grupul Generalului Prezan se va face la Coșlegii, care va fi ocupat de un detașament de flanc dat de Armata 2.

c) Corpul 4 rus, cum și acele forțe române, care prin situația și cursul operațiunilor nu se vor putea retrage la nord de București, vor forma un grup sub comanda generalului Aliev.

Acest grup se va retrage călare pe calea ferată București–Fetești, ocupând până la noi ordine frontul vest Mostiștea cu dreapta către Ialomița.

d) Corpul de Cavalerie rus (3 divizii) se va îndrepta în regiunea Urziceni pentru a ocupa pe Ialomița o parte din front, de la Adâncata până la dreapta Grupului Generalului Aliev, făcând astfel legătura între acest grup și Grupul de forțe al Generalului Prezan.

e) Divizia 15 din Corpul 8 rus se va concentra către Mizil pentru a întări, după împrejurări, fie Armata 2, fie Armata 1.

3. Dacă inamicul lasă trupelor timpul necesar pentru a fi întărite de trupe rusești pe această linie, atunci rezistența se va face pe frontul mai înainte arătat, care se va fortifica succesiv.

Toate trupele române, care vor fi mai încercate, se vor retrage de pe front treptat – după propunerea armatelor respective și aprobarea Marelei Cartier General – și trimise în Moldova pentru a fi reconstituite.

Dacă însă inamicul va ataca, atunci se va evita o bătălie generală și se va continua cu retragerea pas cu pas pentru a ocupa o a doua linie de rezistență la sud de Buzău și Viziru, pe valea Călmățuiului. Ordine ulterioare vor indica fronturile fiecărui grup de forțe pe această a doua linie.

p. ȘEFUL STATULUI MAJOR GENERAL
General de brigadă DUMITRU ILIESCU

[*Marele Cartier General al Armatei Române. Documente. 1916-1919...*, p. 158-159]

43. 23 noiembrie/6 decembrie 1916, București, Relatarea episcopului Raymund Netzhammer referitoare la intrarea trupelor germane în Capitală

În timpul nopții și al dimineții are loc o schimbare completă de decor. La ora 3 dimineața, suntem treziți din somn de o bubuitură îngrozitoare. Apoi se reinstalează liniștea, care însă nu durează prea mult; urmează zgomote și mai puternice decât primul. Ele par să se fi petrecut în imediata apropiere, în orice caz nu mai departe de grădina publică Cișmigiu. De la fereastră nu se vede nicio urmă a acestor tiruri, care sună cu totul altfel decât tirurile de tun. Dar ne ajunge la ureche dinspre sud huruiala căruțelor. Aceasta se intensifică din ce în ce mai mult și în cele din urmă vedem pe fereastră tunurile, căruțele artileriei și celelalte căruțe urcând din greu pe strada care trece prin fața bisericii Schitu Măgureanu; de aici ele cotesc pe pavajul bolovănos din strada Popa Tatu. Din când în când se aud îngrozitoare detunături repetate, încât se cutremură pământul. Unele se aud surd, venind dinspre vest. Huruitul căruțelor și strigătele și pocniturile de bici ale cărașurilor se aud până în zori de zi.

La ora 8, canonicul Wloczka mă cheamă la fereastra lui și îmi arată spinarea netedă din fața noastră, a Dealului Spirii. Acolo se văd uriașe coloane de foc înălțându-se spre cerul plin de nori. Arsenalul arde! Acum nu mai există nicio îndoială că salvele ce se auziseră din apropiere în timpul nopții veneau dinspre arsenal unde fuseseră distruse numeroasele mașinării și instalații scumpe cu bombe explozive. Acum fusese incendiată și clădirea pentru ca să nu cadă în mâinile dușmanilor, cărora de nevoie le era abandonată capitala. Focul mistuitor se întinde cu repeziciune, iar spectacolul flăcărilor imense care se reliefează înfricoșător pe fundalul norilor cenușii este de o înfiorătoare splendoare. Ne urcăm până în camera situată cel mai sus din clădirea noastră, așa încât putem să ne uităm direct în inima vâlvătăilor și să vedem cum

se prăbușesc druggii de lemn incendiați și tot acoperișul. După mai bine de o oră, focul își desăvârșise opera distructivă dorită.

În cursul dimineții, un prieten român ne povestește că și în fabricile de muniție de la Cotroceni au fost aruncate în aer în timpul nopții toate instalațiile. El chiar spune că știe că autoritățile s-au deplasat deja pentru a întâmpina trupele germane pe Calea Rahovei. Conform aceleași surse, clădirea cu aspect de palat a generalului Florescu din strada Cosma este destinată statului-major german.

Încă pe când stăteam la masa de prânz, a venit profesorul nostru Lorenz Müller, aducându-ne vestea că văzuse ofițeri germani în automobile pe strada Lipsani. Pe Calea Victoriei sunt postați mulți sergenți și alți oameni de ordine. Totul indică intrarea iminentă a trupelor victorioase și pretutindeni se poate spune cu bucurie și fără nicio reținere: „Acum vin nemții!”. Încă de ieri mă oprise un român pe stradă, spunându-mi cu toată seriozitatea: „Ce bine că vin nemții, acum o să se facă în sfârșit și la noi ordine!”.

Cum se apropia un însemnat eveniment istoric precum intrarea oștirii germane în Capitala părăsită de români, n-am mai putut să stau acasă, ci am ținut să fiu și eu martorul ocular al acestui spectacol straniu. Domnul Müller se oferi să mă însoțească. Am urcat pe strada Știrbei Vodă, până pe Calea Victoriei, căci marșul triumfal al diferitelor trupe învingătoare de diferite arme avea să se petreacă fără doar și poate pe această arteră. Mulți dintre spectatori nu se îndreptau spre strada principală, după cum nici trotuarele nu erau prea ocupate, încât să nu fi putut merge pe acolo în sus și în jos. Lumea simțea nevoia de a nu se opri, de a se mișca, căci vremea nu era deloc favorabilă, ningeam amestecat cu ploaie, iar pe străzi suiera un vânt rece, așa încât paltoanele și căciulile de blană erau binevenite.

Pe când treceam prin fața palatului regal, îi vedem pe primii soldați germani; aceștia transportau prizonieri români și o cotiră cu aceștia într-una din străzile laterale. Apoi iarăși nu mai avem ce vedea, așa încât ne continuăm plimbarea în sus și în jos pe Calea Victoriei. După câțiva timp ne aflăm în fața arcului boltit de la intrarea în curtea bisericii Kretzulescu. Aici se oprește dintr-odată un automobil german, venit dinspre nord. Șoferul ne întrebă unde este palatul regal; trecuse de acesta cu aproape o sută de pași, se întoarce, iar noi i-am arătat intrarea în curtea palatului. Cei din automobil sunt înfășurați în mantalele lor, se uită sever și șed nemișcați.

Acum auzim strigăte și apeluri puternice, apoi în urechile noastre răsună din nou melodii ostășești. Într-adevăr, iată-i că vin! Nemții vin dinspre nord! Mulți oameni tălăzuiesc pe Calea Victoriei. Încă de departe, de pe la Biserica Albă, se înalță din șuvoiul de oameni profilul de uriaș al unui neamț călare. Mai departe, din urma lui vin alți călăreți. Oamenii staționați pe trotuare și localnicii care îi însoțesc pe soldați strigă neîntrerupt ura, jubilează și flutură pălării și batiste. Ofițerii călare îi salută pe cei din balcoane și pe cei aflați jos, în toate direcțiile, aplecându-se spre cei care vor să le spună ceva. Ne oprim muți în fața grilajului de la aripa gârzii palatului regal, în timp ce alaiul celor aclamați se apropie, uitându-ne uimiți la ceea ce se întâmplă. Mulțimea care aclamă gălăgios se compune îndeosebi, corespunzător componenței actuale a populației, din femei și din adolescenți, printre care se văd doar câțiva bărbați. Poți vedea femei care țipă cuprinse de delir, comportându-se nebunește. De șeaua comandantului care conduce procesiunea s-a prins zdravăn o muiere care îi oferă flori, râde și vorbește și nu vrea să se desprindă de neamț. Același spectacol se repetă în cazul celorlalți soldați călare!

După ofițeri urmează soldații. Aceștia sunt total îmbătați de victorie și arată acest lucru prin toate gesturile lor. Cu cântatul nu prea mai merge, căci au răgușit de-atâtea strigăte. Aproape toți soldații sunt împodobiiți cu flori. Ele le fuseseră oferite de femeile și fetele prin fața cărora trecuseră și care stăteau pe marginea drumului. Unii dintre ei își împodobiseră cu flori țeava puștii, alții și le înfipseaseră la butonieră sau la curea, alții își decoraseră ranițele cu câte

un buchet de flori. În drum spre oraș și pe străzile acestuia, războinicilor le fuseseră dăruite multe, căci unii țineau sub braț câte o pâine întregă, alții țineau în mână câte o sticlă de vin sau de rachiu, fluturându-le pe sus și trăgând din când în când câte o dușcă sănătoasă. Multor soldați le poți citi oboseala pe chip, nu puțini dintre ei sunt înfrigurați și tușesc. Trupa nu oferă un spectacol prea frumos.

În timp ce războinicii mășcăluiesc în curtea palatului, balcoanele casei situate diametral opus se umplu; de acolo, o femeie extrem de agitată și care gesticulează puternic face încontinuu semne, îndemnând la urale. Curtea cea mare a palatului regal este plină acum de soldați germani. Se aud comenzi, apoi ceva de genul unei cuvântări focoase, care după câte se pare se încheie cu o chemare la urale entuziaste, căci toți soldații strigă deodată de trei ori ura.

Vremea nu s-a îndreptat deloc. De aceea ne-am retras de la palatul regal, refugiindu-ne în căldura casei noastre. Tot ceea ce văzusem fusese foarte interesant, chiar dacă ne imaginam cu totul altfel intrarea învingătorilor! Fără îndoială, schimbarea de decor se produsese!

[Raymund Netzhammer, *op.cit.*, p. 681-683]

44. 23 noiembrie/6 decembrie 1916, București, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la intrarea trupelor Puterilor Centrale în București

La ora 8 ½ Vrendenburch plecase. El însoțește pe Petrescu¹ pentru a merge în întâmpinarea germanilor. În oraș o ordonanță povățuia ca prăvăliile să rămână deschise chiar în zilele de sărbătoare, autoriza circulația până la ora 10 seara și mai ales cerea populației să primească bine trupele de ocupație: amenințări de moarte în contra oricui ar trage, ar arunca asupra celor care ar trage, ar arunca ceva asupra lor sau care s-ar deda la gesturi injurioase.

La ora 10 ½ trec pe Calea Victoriei ca să mă duc la spitalele de la Șosea. Gardiștii în număr mare și curați. Comisarii toți în ținută. Lume multă pe străzi. Nu plouă încă, dar vreme umedă și călduroasă.

Pe șosea mici grupuri de urmăritici, coloane de muniții (încă destul de bine ținute, ca acelea pe care le-am văzut ieri), mergând spre Băneasa; grupuri de femei din împrejurimi venind spre București și purtând niște boccele; probabil cu boarfele lor. De la Hipodrom se auzeau detunături de artilerie grea, spre Chitila și mai departe. Oamenii de acolo mi-au spus că un obuz rătăcit căzuse, dar nu se știa unde. Am încrucișat două regimente, al 56-lea și al 61-lea, care treceau de-a lungul Sanatoriului Antoniu: Zdrește! Sărmanii oameni! Oare vor putea să se retragă? Nu par să mai poată. Viziunea cea mai penibilă a acestui război îngrozitor.

Răniții sosesc de la Chitila.

Ora 3, Palatul Regal este ocupat. Germanii au îngăduit publicului să intre în curtea Palatului cu toată opoziția gardiștilor. Tzigara-Samurcaș² se află acolo. El îmi telefonează că mulțimea fraternizează cu soldații germani și că s-au găsit chiar oameni care le-au oferit flori!

Patrulele au și început să ridice tot ce este militar și îi strânge pe maidane și prin curți.

¹ Emil Petrescu, primar al Bucureștiului (martie 1914–noiembrie 1916; noiembrie 1918).

² Alexandru Tzigara-Samurcaș (1872-1952), istoric de artă, cu studii în Franța și Germania, unde și-a luat doctoratul în filosofie la Universitatea din München. A avut o carieră bogată fiind profesor de istoria artei la universitățile din București și Cernăuți, director al Muzeului Național de Artă, membru corespondent al Academiei Române (1938), director al Fundației Culturale Carol I. În timpul războiului a rămas în București la sugestia Casei Regale pentru a avea grijă de bunurile acesteia. A fost în două rânduri prefect al poliției Capitalei (30 noiembrie 1916–12 ianuarie 1918; 08 mai–1 noiembrie 1918). (Detalii despre această secvență în Al. Tzigara-Samurcaș, *Memorii*, II, 1910-1918, ediție critică de Ioan Șerb și Florica Șerb, prefată de Dan Grigorescu, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 1999, p. 164-166)

La ora 3 ½ se aud câteva deturnări puternice spre sud-estul orașului. Se trage poate asupra sărmanelor trupe care se retrag, lamentabil spre Urziceni.

Mackensen – 3 automobile – sosește încet, la Palatul Regal. Trăsăturile intrate pe poarta corpului de gardă fac înconjurul și se opresc la scara mare. El nu intră; se trimite după Tzigara și Brociner. Mareșalul declară că nimeni nu se va atinge de reședințele regale. La întrebarea: „Dar Principele de Hohenzollern?”, mareșalul nu a lăsat să se înțeleagă dacă el va veni: După aceasta el a cerut ca toți germanii să fie puși imediat în libertate: „Aceasta este o poruncă”.

Încrucșez pe strada Academiei o companie – oameni voinici, plini de noroi, cu chivera pe cap, umblând repede și cântând. Publicul îi salută.

Pe piața teatrului patru ulani și un ofițer, ras, monoclu, chipeș; o tânără germană înaintea-ză și îi oferă flori. Publicul se amuză. Se și văd soldații singuri, unii chiar fără arme, plimbându-se mai ales cu școlari drept călăuze.

La ora 7 ½, la Ministerul de Interne, în sala de Consiliu, se află un colonel de intendență și vreo 2-3 ofițeri; într-o cameră alături: primarul, Mustață¹, Lupu Kostache, Crăsnaru și Nenițescu², care îmi spune: „Aceștia ne strâng rău”. – Se cer până mâine la ora 10 dimineața 10.000 pâini, orez (de unde să-i iei), cartofi. Nu se va impune o contribuție de război, dar trebuie să se furnizeze cu multă exactitate ceea ce este necesar pentru a se hrăni armata. Au intrat 4.000 de oameni, mâine mai vin 10.000; 40.000 vor trece, prin care și turcii și bulgarii din armata lui Mackensen. Ambele armate Mackensen și Falkenhayn vor intra; e vorba ca fiecare din ele să-și aibă zona separată prin axa Bulevardului. – Sunt 15 zile de când germanii au luat Craiova! Două săptămâni le-au ajuns pentru a sosi în inima României!

Principele de Lippe a sosit cu armata Falkenhayn; el a și vorbit cu Tzigara-Samurcaș la Palat, și împreună cu alți doi ofițeri s-a dus să facă o vizită lui Carp. El ar fi fost și la mine, îmi spune Tzigara-Samurcaș, dar nu avea cărți de vizită la el.

Din discuțiile care au avut loc cu ofițerii, rezultă că nicăieri, pe frontul Bucureștilor, rușii n-au intrat în luptă. Se spunea că ei s-ar fi luptat ieri; nu au fost văzuți. Coloanele care cutreierau Bulevardul, nu mai târziu ca ieri, au făcut stânga împrejur și s-au întors prin șoseaua Ghencea-Bellu spre linia de retragere. – Cu toate acestea au fost câțiva răniți ruși sosiți ieri, dar se pare că ei proveneau din vechile lupte de la Comana.

La Chitila, unde au fost lupte ieri, se pare că ni s-a ucis multă lume: mitraliere și numai mitraliere. Sărmanii, sărmanii noștri soldați...! Și e frig, și umezeală pătrunzătoare, și ploaie: ce trebuie să fie retragerea în debandadă, pe drumurile Ialomiței!

În Gara de Nord, doi împiegați nu au ascultat la comanda de „Halt!” și au fugit: germanii i-au culcat imediat la pământ. Salvarea s-a dus să îi ridice; Minovici ne raportează că germanii au deshămat și luat caii... Vor fi aspri!

[Alexandru Marghiloman, *op.cit.*, p. 89-91]

¹ Generalul Alexandru Mustață s-a născut la 22 ianuarie 1854, a fost încorporat mai întâi ca soldat (23 iulie 1873) și apoi a devenit sublocotenent la 1 iulie 1877. A avansat în carieră până la gradul de general de brigadă pe care l-a obținut la 1 aprilie 1911. În timpul campaniei armate române din sudul Dunării a devenit „celebru”, prin ordinul dat de a distruge podurile în urma trupelor sale care înaintau, pentru că așa scria la regulament. De asemenea, nu a ținut seama de ordinul de oprire a înaintării dat de principele Ferdinand, astfel că s-a apropiat prea mult de Sofia. La 22 noiembrie 1916 (stil vechi) a fost desemnat de guvernul Brătianu să rămână prefect al poliției Capitalei pe timpul ocupației Puterilor Centrale. Necunoscând limba germană, generalul Mustață și-a prezentat demisia, funcția fiind preluată, la 30 noiembrie/13 decembrie 1916, de Alexandru Tzigara-Samurcaș.

² Dimitrie Nenițescu (1861-1930), militar, avocat și om politic. A absolvit Școala Militară de Ofițeri din București și s-a specializat în topografie. Și-a dat demisia din armată și a continuat studiile la Bruxelles. Concomitent cu avocatura a intrat în Partidul Conservator devenind unul dintre liderii acestuia. A fost secretar general al Ministerului de Interne (1899-1900), guvernator al Băncii Naționale a României (1900-1902) și ministru la Industrie și Comerț (1910-1912). În anii 1916-1918 a rămas în teritoriul ocupat, intrând în așa-numitul guvern de giranți, ca titular al portofoliului finanțelor.

45. 25 noiembrie/8 decembrie 1916, Însemnări ale lui G.T. Kirileanu referitoare la situația României după ocuparea Bucureștiului de către trupele Puterilor Centrale

Ceea ce nimeni nu gândise la descătușătoarea intrare a României în luptă s-a împlinit. Trupele germane au ajuns marți, 22 nov., puțin după amiază, în București. Se aude că împăratul german vrea să pedepsească „trădarea” României și a familiei noastre regale. Pe tronul Regelui Ferdinand o să fie pus Principele Wilhelm,¹ fratele său mai mare... Ironia soartei e că Wilhelm, ca și tatăl său Leopold², a refuzat cândva acest tron. Ei n-au vrut titlul de „prinț moștenitor” în vremea Regelui Carol I și a Reginei Elisabeta, care nu mai puteau avea urmași la tron. Atunci a fost Ferdinand, *de voie*, acum va fi Wilhelm, *cu forța*?

Necazuri și suferințe sunt însă la tot pasul, pe toate drumurile și în toate locurile. Ne retragem mereu, de peste tot. Aud că la Ploiești s-a dat foc la sonde și depozitele de petrol. Și în alte locuri flăcările mistuie bunuri ce-ar putea ajunge în mâinile dușmanului. Se dă foc chiar și la hrană, dacă nu cumva o cumpără rușii, care se îngrijesc mereu de provizii și de oamenii lor, deși sunt mult mai bine hrăniți și echipați decât soldații din trupele noastre.

Prințul Știrbei zice că rușii au cu doi ani de experiență a frontului mai mult decât noi – asta se vede în tot ce fac ca să-și asigure hrana și echipamentul. Noi nu ne-am gândit deloc și la asemenea vremuri grele, iar acum înghițim greu retragerea. Aliații nu au făcut după cum au promis, când au stărut să intrăm în război alături de ei. Am crezut că o să grăbim victoria Antantei și ne-am trezit aproape singuri, pe un front de-o lungime mult prea mare, cu bulgarii și nemții la spatele nostru, iar cu ungurii și austriecii în față și-n coaste. Ce ne făceam dacă intram în război de la bun început, cu totul nepregătiți?

Sarrail a bătut pasul pe loc la Salonic, iar rușii au venit în Dobrogea cu trupe puține. N-a fost cine să-i țină pe nemți și bulgari la sudul Dunării, după cum fusese vorbit și atenționase mereu Primul Ministru, ca să putem înainta în Ardeal, cu inamicul numai în față.

Știrile ce vin de pretutindeni aduc numai jale în suflet. Ce-a mai rămas din țară e doar un vâlmășag de lume amărâtă, care umblă disperată, fără odihnă, fără noimă și far’ de adăpost. Trupe în neorânduială și fără vlagă. Mulțime de copii și bagaje; convoaie de tineri ce nu trebuie să rămâie în spatele frontului, ca să nu-i folosească apoi dușmanul; cruci ce arată morminte ale celor căzuți de boală și epuizare. Tot mai multe suferinți și tot mai puțină speranță...

Unde e forța și clarviziunea conducătorilor noștri? Haosul de pe front și de pe uliți arată goliciunea multor capete și neputința nu doar a politicienilor, ci și a unora dintre generalii noștri, bătoși doar în fața cucoanelor.

[G.T. Kirileanu, *op.cit.*, p. 267-268]

46. 29 noiembrie/12 decembrie 1916, București, Relatarea episcopului Raymund Netzhammer despre convorbirea cu colonelul Stolzenberg von Stolzenfels și opiniile acestuia referitoare la politica României și atmosfera din București

Domnul Tzigara îmi aduce un permis eliberat pe numele meu, care îmi dă posibilitatea de a intra liber în comandatura imperială până la 15 ianuarie. Prietenul meu este trist și abătut, deoarece nemții se comportă dur și fără menajamente. Mă roagă să mă duc chiar astăzi la

¹ Wilhelm, Prinț de Hohenzollern (1864-1927), fratele mai mare al regelui Ferdinand. Între 1880 și 1886, Wilhelm a fost moștenitor prezumptiv al tronului României. La 20 decembrie 1886, a renunțat la drepturile sale la succesiunea tronului Regatului României.

² Leopold, frate cu regele Carol I și tatăl lui Ferdinand. A renunțat la succesiunea la tronul României în 1880.

colonelul Stolzenberg și să-l conving de faptul că nemții trebuie să dovedească la București că nu sunt barbari; cu această ocazie aş putea să-i atrag atenția și asupra faptului că i-ar avantaja foarte mult și pe nemți, dacă ar lua legătura cu domnii Carp, Maiorescu și Marghiloman.

Zis și făcut! – După ce mi-am arătat permisul, mi s-a permis astăzi accesul la Ministerul Lucrărilor Publice, care acum este comandatura imperială cu steaguri germane atârând până aproape de pământ. N-a trecut mult și mă și aflam în fața locotenent-colonelului Stolzenberg von Stolzenfels, care nu mai avea decât un braț. După ce m-am prezentat succint, i-am arătat care este scopul vizitei mele: rugămintea de a le acorda protecție catolicilor mei care aparțin unor naționalități diferite. Severul războinic, care nu numai că își afișează mândria în numele său¹, dar și-o trădează și prin felul său de a fi, îmi răspunde pe măsura stării de război: „În cazul acesta, domnul arhiepiscop ar fi mai bine să i se adreseze guvernatorului, generalul de artilerie von Heinrich, care tocmai a sosit astăzi!” Apoi Stolzenberg recunoaște că bulgarii și turcii sunt greu de ținut în frâu și că aceștia au săvârșit fapte rușinoase și furtișaguri în afara orașului, dar că asemenea fapte țin din păcate de ceea ce se cheamă un război. La sugestia mea de a deplasa câteva patrule în zonele periclitate ale orașului, n-am primit niciun răspuns.

Când mi-am permis constatarea că populația Bucureștiului se comportase, desigur, multumitor, domnul colonel se luă bine de tot de acest popor laș și capricios, care urlă astăzi „pentru” și mâine „contra”! Apoi își descarcă năduful în legătură cu orașul București, numindu-l cea mai pură Sodomă, în care trebuie să intri fără cruțare cu foc și pucioasă, afirmând că s-au descoperit vreo 7000 de femei purtătoare ale unor boli periculoase. Și iată că von Stolzenberg se năpustește și asupra regelui Ferdinand, aducând ca argumente pâlăvrăgeala cea mai mârșavă despre muierile de stradă, despre plăcerile vânătoarei și despre țigănci, lucruri pe care le auzise chiar de la români, refuză însă să mă asculte când îi spun că face afirmații nejustificate cu privire la lucruri ce nu pot fi dovedite, ba chiar îl declară vinovat pe rege pentru păcatele familiei sale și ale societății, strigând în final: „Și un asemenea om vrea să guverneze un popor!” Am considerat că este mai bine să tac și să dau din cap, spunându-mi în sinea mea: „Război fără ură nu se poate!”

Cum eu nu mai spuneam nimic, Stolzenberg s-a mai calmat oarecum, schimbând vorba și abordând domeniul politic. La afirmația mea că nu m-am amestecat niciodată în chestiuni politice, acest om impulsiv îmi dădu o lovitură aluzivă: „Ar fi fost bine dacă și unii demnitari bisericesti de pe alte meleaguri s-ar fi abținut de la a se amesteca în politică”. După care colonelul se interesă de politicianii care mai rămăseseră la București, în special de primarul Emil Petrescu. Catalogarea acestuia ca om al lui Brătianu era la îndemâna oricui, căci premierul însuși îl lăsase la plecare pe acest om în importantul post. Stolzenberg voia îndeosebi să știe dacă clerul ortodox și mai cu seamă mitropolitul aveau o influență puternică asupra poporului. I-am spus că, după părerea mea, nemții nu aveau în niciun caz de ce să se teamă de cler și că nici mitropolitul primat Conon², cel care voise chiar să se refugieze de frică și spaimă, nu le va face niciun fel de necazuri, chiar dacă înainte de izbucnirea războiului acesta – somat fiind probabil pe atunci chiar de guvern – le trimisese regelui și reginei niște telegrame care ațâtau la război.

¹ În numele Stolzenberg von Stolzenfels se află cuvântul „stolz”, care înseamnă „mândru” (n.a.).

² Mitropolitul Conon (1837-1922) a absolvit seminarul de la Mănăstirea Neamț (1857), Facultatea de Litere de la Universitatea din Iași și Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, unde a obținut doctoratul în teologie. Profesor la Liceul Național, apoi la școlile normale de băieți și fete din Iași (1877-1880), iar după reînțorcerea de la studii, tot la școlile Normale, la Liceul Internat și la Seminarul „Veniamin”; hirotesit arhimandrit și numit predicator la Catedrala Mitropolitană din Iași. În 1897 hirotonit arhieru, cu titlul „Băcăoanul”, locțitor de episcop la Roman (iulie 1899 – februarie 1900), la 8 februarie 1902 ales episcop la Huși; la 14 februarie 1912 ales Mitropolit Primat al României – retras din scaun la 1 ianuarie 1919. A rămas în teritoriul ocupat, dar în 1917, la solicitarea autorităților de ocupație, a adresat un apel militarilor români să înceteze ostilitățile împotriva trupelor Puterilor Centrale. Acesta a fost motivul retragerii din scaunul de mitropolit primat. A trăit ultimii ani ai vieții la Mănăstirea Cernica.

În timp ce discutam, intră în încăpere un locotenent, predându-i domnului Stolzenberg o telegramă. Acesta o citește de două-trei ori, apoi mi-o citește și mie pe un ton declamativ; este vorba de un ordin de război al împăratului, în care trupele sunt laudate pentru vitejia lor și în care se vorbește despre condițiile de pace care fuseseră înaintate dușmanului. Locotenentul remarcă și faptul că fusese convocat și Reichstag-ul.

Pe când ieșeam de la domnul colonel, mă salută pe coridor prințul Schaumburg-Lippe, fostul secretar al legației germane de la București.

[Raymund Netzhammer, *op.cit.*, p. 686-688]

47. 30 noiembrie/13 decembrie 1916, București, Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer referitoare la convorbirea cu Titu Maiorescu și Alexandru Marghiloman

Cunoscând firea profund simțitoare a venerabilului fost prim-ministru Titu Maiorescu, mi se păru că ar fi potrivit dacă i-aș face o vizită în aceste condiții atât de tragice pentru România. M-am dus la el, la locuința lui actuală din strada General Lahovari, căci un deces care îl afectase în mod deosebit îl determinase să renunțe la celebra sa casă din strada Mercur. Maiorescu se arătă bucuros de vizita mea, apoi ne povestirăm multe lucruri. Intrarea României în război și succesiunea rapidă a grelelor și dureroaselor evenimente ale războiului au stat în centrul discuției noastre. După o mai îndelungată ședere în străinătate, Maiorescu se întorsese la București cu două săptămâni înainte de declararea războiului. Astăzi, omul acesta care aude greu, este foarte atent, s-a apropiat foarte mult de mine, ascultându-mi relatările despre felul în care atât eu, cât și mulți alții răsufleserăm ușurați pe atunci, în credința și speranța că Maiorescu va salva patria de război, după cum îmi exprimasem această speranță și regelui, și cât de mult m-a durut să observ că nu se gândise să facă o remaniere a cabinetului.

Rafinatul om de stat și filosof îmi explică apoi în felul său laconic, precis și logic, următoarele: imediat după revenirea sa din străinătate fusese la rege; acesta n-a scos niciun cuvânt cu privire la formarea unui nou guvern. Cu o zi înainte de Consiliul Coroanei, deci sâmbătă, 26 august, regele l-a chemat, la ora 5 seara, la palatul regal. Miniștrii plenipotențieri von dem Busche și Czernin știau de audiență și fuseseră la el, tocmai de aceea, în aceeași zi, în dimineața aceleiași zile, contele Czernin mai fusese la rege, care îi vorbise atât de laudativ despre Maiorescu, încât ministrul plenipotențiar austriac fusese convins că Maiorescu va fi cel care va fi numit să formeze noul guvern. Cu amărăciune și cu indignare față de rege, Maiorescu remarcă faptul că regele însenase în chip cu totul gratuit acea comedie.

„Închipuiți-vă, continuă bătrânul om de stat român, cu o jumătate de oră înainte de audiența mea la rege, venise la mine și ministrul plenipotențiar italian Fasciotti, acest om care îmi este absolut antipatic, spunându-mi că i se comunicase că urmează să mă duc la rege, dar că înainte de aceasta trebuie să aflu că neutralitatea României nu mai poate fi menținută și că toți trebuie să ținem unii cu alții.”

Maiorescu mi-a relatat apoi audiența: „Și-acum ajung la rege. Primul lui cuvânt a fost știrea că mâine se întrunește Consiliul Coroanei și că, în conformitate cu rugămintea sa, toată lumea va trebui să-și spună deschis părerea. L-am întrebat pe rege dacă Majestatea Sa dorește să se imprime Consiliului de Coroană o orientare deosebită. Dintr-odată regele începe să spună că în ultimele patrușprezece zile de când fusesem ultima oară la el lucrurile evoluaseră și că este hotărât să declare război. Regele adăugase apoi că cineva trebuie să aducă jertfe, el trebuind să le aducă pe cele mai mari, prin faptul că va trebui să o rupă cu familia sa și cu Germania; el nu poate proceda în alt fel, căci în primul rând el este român. La care i-am spus regelui că

această concepție nu este corectă, căci nu trebuie totuși să uitate că, la vremea cuvenită, fusese chemat pe tronul României un principe german și un Hohenzollern, și anume cu intenția și în opinia că germanitatea și familia principilor germani ne vor oferi un sprijin solid; aceasta fusese și directiva principală a politicii tradiționale românești”.

În mijlocul acestor relatări interesante, Maiorescu este chemat afară. Sosise domnul Marghiloman, iar Maiorescu îl introduce în salon, la mine. Se vede de la o poștă că Marghiloman este foarte deprimat. El zice ceva despre Crucea Roșie, al cărei președinte este, apoi despre brava populație a Bucureștiului care, în ciuda faptului că totul s-a năruiat, își păstrează calmul, fiind foarte ascultătoare. Cel mai rău lucru îl reprezintă și astăzi poliția română, care chinuie populația nespuse de mult. Apoi Marghiloman vorbește despre război și spune că nemții ar fi trecut de Buzău. După părerea lui Maiorescu nu se mai poate vorbi în definitiv despre o armată română.

Referindu-mă la vizita mea de ieri la Stolzenberg am relatat despre ordinul de armată al împăratului, despre care am aflat acolo și care sună a pace. Maiorescu spune apoi că și lor li s-a comunicat acest lucru și că tocmai de aceea vor să țină o mică conferință de lucru. Cei doi oameni de stat se întreabă pe ce cale ar putea să intre în legătură cu regele și că dacă n-ar fi posibil să se realizeze acest lucru prin intermediul papei. Pentru cazul în care acest lucru va fi necesar, eu îmi ofer bunele servicii. Luându-mi rămas-bun de la cei doi domni, domnul Marghiloman îmi oferă automobilul său să mă ducă acasă, lucru pe care îl accept cu mulțumiri.

[Raymund Netzhammer, *op.cit.*, p. 688-689]

48. 1/14 decembrie 1916, Însemnările lui Toma Dumitrescu privind schimbarea din funcție a generalului Dumitru Iliescu și cauzele înfrângerii armatei române

Astăzi, după raport, M.S. Regele, trecând încă cu dl general Iliescu, i-a comunicat acestuia, nu numai venirea dlui general Prezan ca șef de stat-major, dar, încă, că din cauza marilor nemulțumiri ce ar exista în public și în partidele politice, nu-l mai poate lăsa pe dl general nici ca subșef de stat-major la Marele Cartier General și nici să-i dea vreo comandă¹.

Vina mare ce se reproșează dlui general Iliescu este de a se fi înconjurat de colaboratori mediocri și nu de cei mai reputați ofițeri din armata noastră. Dl general a arătat că a lucrat cu personalul de la Marele Stat-Major pe care l-a găsit, fără să fi schimbat pe cineva.

Că planul de campanie a fost studiat și examinat și aprobat de generalii comandanți de armate și de M.S. Regele; că a lucrat cu credință și devotament; și că oricine în locul său și în condițiuni identice nu ar fi putut face mai bine sau mai mult. M.S. Regele spune că într-adevăr generalul Iliescu este o victimă, dar că nu poate face altfel.

Condițiunile în care s-au desfășurat până acum operațiunile: hotărârea Germaniei de a ne distruge; inactivitatea lui Sarrail și reaua-voință rusească ne-au adus la dezastru. Și acest dezastru a fost inevitabil din moment ce Aliații nu și-au ținut obligațiunile lor de a ne ajuta și de a menține forțele din față prin ofensive afirmate.

Sub presiunea unor forțe inamice superioare bine și unitar conduse de cei mai de seamă generali germani, armata română, după lupte neîntrerupte de 3 ½ luni, este bătută, dar nu complet distrusă. Rușii intervin numai când linia Odesei se simte amenințată.

[Toma Dumitrescu, *op.cit.*, p. 179-180]

¹ După câte mi-a spus atunci Regele, Iliescu a insistat a rămâne subșef sub Prezan (notă R.R.).

49. 1/14 decembrie 1916, Însemnările generalului Radu R. Rosetti despre împrеjурările investirii generalului Constantin Prezan în funcția de șef al Marelui Stat-Major

Luând pe Iliescu la o parte, în timpul raportului, Regele îl vestește că a chemat pe generalul Prezan și că-l va numi șef de Stat-Major General. După câte mi-a spus Regele ulterior, Iliescu ar fi insistat ca să fie menținut ca subșef de stat-major (cum era de altfel titlul său oficial și până atunci). Regele i-a arătat că aceasta este cu neputință din pricina nemulțumirilor ce sunt contra lui Iliescu în opinia publică și (eu aș spune: mai ales) în cercurile politice.

Dacă se poate spune că Iliescu nu a fost cu totul la înălțimea dorită, nu e mai puțin adevărat că, în contra lui, a fost organizată, de Averescu, cu ajutorul conservatorilor de diferite nuanțe și a tachiștilor, o companie menită însă să lovească nu numai pe Iliescu, dar și, peste el, pe Brătianu. Pe acest val de ponegriri și de intrigi, Averescu voia să se ridice la postul de comandant de căpetenie.

Atât Regele însă, cât și Brătianu și arătarea făcută fățiș de Berthelot că Averescu, pe care-l cântărise, nu era la înălțimea ce se credea, au făcut ca aducerea lui Averescu în capul armatei să nu reușească. Evenimentele ulterioare au justificat pe deplin alegerea ce o făcuse Regele în persoana generalului Prezan.

Și numele meu a fost citat printre cei indezirabili la Marele Cartier General. Această părere îmi era cu totul indiferentă. Mai mult încă vedeam cu plăcere plecarea de la Marele Cartier General, căci puteam astfel să mă duc pe front în capul unui regiment de infanterie, ceea ce cerusem de mai multe ori verbal și de două ori în scris, dar nu mi se aprobase.

Intriga contra mea pornea de altfel tot de la Armata 2. O știam de la ofițerul din biurou care se ocupa de Armata 2 (ceea ce nu l-a împiedicat să spună lui Averescu neadevărul că eu duceam campanie contra lui) și era să-mi fie confirmat peste două-trei zile de nepotul meu G. G. Cretzianu, unul dintre ofițerii scăpați din dezastrul Diviziei a 4-a, care se oprise la Marele Cartier General în drumul său spre Iași. El îmi spuse că trecuse pe la cartierul general al Armatei 2 că maiorul C. Bălăcescu îl însărcinase să mă informeze că la acel cartier general se ducea o campanie foarte activă contra mea. De atunci am aflat și cine erau cei de duceau acea campanie: un general și mai mulți politicieni ce se aciuiseră pe lângă Averescu.

De altfel, Averescu însuși, cum o arată în notițele sale zilnice, era pornit contra mea și a rămas pornit. Astfel, la data de 25 iulie/7 august 1917, când de 7 1/2 luni plecasem de la Marele Cartier General și când eram în tranșeele de la Namăloasa, el scrie: „Generalul Prezan exercită o adevărată tiranie asupra Regelui, cu ajutorul generalului Berthelot și a maiorului Rosetti”.

În parte am contribuit și eu la organizarea acestei cabale. Preocupat numai de operațiuni și de ceea ce trebuia făcut, am lipsit adesea de acel chip de a proceda pe care-l practicaseră cu atâta măiestrie și cu atâta înmădiere strămoșii mei sub formă bizantină și mai ales fanariotă.

[General Radu R. Rosetti, *op.cit.*, 164-165]

50. 3/16 decembrie 1916, București, Însemnări ale episcopului Raymund Netzhhammer în urma audienței acordate de feldmareșalul August von Mackensen

La ora 5 m-a primit în casa Meitani, vis-à-vis de biserica Brezoianu, Excelența Sa feldmareșalul Mackensen. Omul slab și vânos cu chipul tăiat ascuțit mă poștește imediat să iau loc și mă întrebă: „Ce-l aduce pe domnul arhiepiscop la mine?” Eu îi răspund următoarele: „Vreau să vă exprim Excelenței Voastre admirația mea și să vă doresc pentru faptele ce vor veni binecuvântarea și protecția lui Dumnezeu!” Mareșalul se uită la mine cu ochi mari, mirat,

și îmi spune: „De la Dumneavoastră, din înalta poziție pe care o dețineți, accept cu grațitudine cuvintele Dumneavoastră!” La care eu am spus: „Este de la sine înțeles, Excelență, că mi-ar fi plăcut mai degrabă să știu că nu ar fi trebuit să veniți aici, căci acest război nu ne era necesar deloc”.

Apoi Mackensen mă întreabă care este naționalitatea mea și ce sunt de origine, căci nu-și poate explica interesul pe care-l manifestă domnul von Stotzingen față de mine. Enigma se lămurește însă, îndată ce află că m-am născut în Baden și că fac parte din ordinul benedictinilor. La fel ca Stolzenberg și Heinrich, feldmareșalul aduce și el vorba despre curtea regală a României. Are cuvinte de toată lauda pentru regele Carol, dar pe regele Ferdinand îl consideră un om slab, aflat îndeosebi sub influența soției sale și pentru care are dreptate cel care a fost ultimul la el. La acestea, eu remarc doar că mulți au aflat deja că regele Ferdinand este foarte independent și că-și poate urmări cu consecvență până la capăt un scop despre care este convins că este just. Îmi exprim și față de mareșal convingerea că se exagerează influența directă a reginei asupra regelui și a politicii, dar că este posibil ca în România războiul împotriva Puterilor Centrale să fi fost decis de către femei, înaintea bărbaților lor.

Mackensen pune problema dacă regele nu ar fi putut evita războiul, renunțând la coroană. La această întrebare, răspunsul este negativ, deoarece după părerea generală nici regele Carol n-ar fi putut face să se evite războiul, dacă ar fi abdicat. Regele Ferdinand ar fi putut să se gândească la abdicare cel mult în cazul în care ar fi avut alături de el o soție pașnică, cu mentalitate germană, lipsită de urmași la fel ca și Carmen Sylva, nu însă și în cazul său. Și înțeleptul Carol își dăduse seama cât este de greu să înoți împotriva curentului. În anul 1913 nu fusese nici el suficient de puternic, încât să i se opună lui Filipescu și femeilor doritoare de război, ci a intrat în luptă împotriva bulgarilor ca să scoată războiul din interiorul țării, război de care se temea că va izbucni în propria sa țară sub forma unei revoluții, dacă va refuza să decreteze mobilizarea generală.

Mareșalul ascultă în tăcere tot ceea ce aduc ca argumente în favoarea regelui Ferdinand, pentru a-l scuza. El nu uită însă că regele, el însuși neamț și membru al familiei Hohenzollern, îi criticase pe nemți într-un interviu din *Times* ca fiind avari și huni.

Mackensen răspunde evaziv la întrebarea mea indiscretă dacă Germania fusese pregătită pentru un război cu România; el arată doar că se manifestase temerea că România va intra în războiul mondial împotriva Puterilor Centrale, dar că rapoartele diplomatice fuseseră favorabile până în ultima zi. Din precauție, în ultimele săptămâni dăduse ordin să fie deplasate câteva unități de trupe la granița cu România. După declarația de război, sarcina devenise foarte dificilă și abia astăzi vede, făcând o retrospectivă a celor întâmplate până acum, că numai Dumnezeu și norocul îi ajutase. Chiar din prima noapte după declarația de război, dăduse ordinul să fie transportate materialele pentru poduri la Șiștov, adică pe brațul de acolo al Dunării, în apropiere de Beleni. Întregul atac de la Turtucaia fusese de o mare temeritate, căci nu dispunea pe atunci decât de puține trupe și până și acestea fuseseră de mâna a doua. Întreprinderea reușise numai datorită faptului că bulgarii s-au năpustit plini de ură asupra românilor. Încă din Serbia și Macedonia auzise despre bulgari că ar trebui asmuțiți asupra românilor!

Mackensen are cuvinte de laudă pentru cele făcute de români în Dobrogea. El relatează entuziasmat în special în legătură cu Constanța, care îți oferă o imagine splendidă, despre înflorirea României sub regele Carol. Cea mai bună impresie i-o făcuse portul, splendidele silozuri, noile străzi, instalațiile portuare și numeroasele clădiri frumoase. Un singur lucru nu-i plăcuse, un lucru pe care și regele Carol l-ar fi criticat ca lipsit de frumusețe, cazinoul, care pe deasupra este construit mizerabil.

Temerea mea că acum românii vor pierde Dobrogea, care va trece la bulgari, nu fu împărtășită de Mackensen. El spune că este exclus ca România să rămână fără acces la mare, căci în

felul acesta n-ar avea nicio șansă de supraviețuire. Pierderea Dobrogei ar hrăni în permanență dorința românilor de a-și lua revanșa, făcându-i să se profileze pe înarmare în vederea unui război. Mareșalul reliefează faptul că el spusese peste tot, inclusiv regelui Ferdinand al Bulgariei, că bulgarii n-ar trebui să se gândească la o anexare a Dobrogei. După părerea sa, bulgarii au oricum suficiente lucruri de făcut pentru a da de lucru unui popor mic, compus din numeroase fracțiuni destul de înapoiate. El recunoaște în cuvinte de laudă marile însușiri ale regelui bulgarilor. Mackensen este încântat de prințul moștenitor Boris¹, un om deosebit de plăcut și bine educat, care nu se dedică plăcerilor, fiind conștient de obligațiile sale, deținând o bună serie de cunoștințe pozitive, în special din domeniul istoriei naturii, și fiind și foarte talentat în domeniul militar. El laudă relația foarte frumoasă dintre tată și fiu; regele îl consultă pe Boris în orice chestiune. Mackensen îl situează pe Boris chiar mai presus de tinerii prinți germani, care și ei sunt, în majoritatea lor, foarte destoinici și s-au descurcat bine în război.

Trecând la tema situației din România, Mackensen vrea să aflu câte ceva despre conducătorii români care nu s-au refugiat la Iași. Când am pomenit că Maiorescu fusese pentru neutralitate, deoarece un război al României împotriva Rusiei era de neconceput, mareșalul consideră că o astfel de atitudine este de înțeles. El nu are nimic împotriva să le acorde o oarecare atenție, la propunerea mea, domnilor Carp, Maiorescu și Marghiloman, dar consideră că a făcut suficient între timp, prin faptul că le-a trimis acestor domni ordinul destinat armatei. În mod intenționat nu întreprinsese mai mult, pentru a nu-i compromite pe acești domni în fața poporului.

Dorind să aflu ce impresie au făcut asupra lui Bucureștii și bucureștenii, mareșalul îmi sporește curiozitatea relatându-mi mai întâi cu lux de amănunte despre intrarea sa în oraș. Cu două zile înainte de intrarea nemților în oraș, trimisese un parlamentar la comandantul fortăreței, cu solicitarea ca orașul și fortăreața să fie predate; le spuneam că în cazul în care vor refuza să facă acest lucru, atât instalațiile fortăreței, cât și orașul vor fi supuse tirului de foc. Parlamentarul său avusese impresia că ofițerii români voiau să predea orașul imediat, dar că un francez se opusese acestui lucru. De asemenea se spusese că predarea oricum nu mai are nicio valoare, deoarece orașul București nu mai este o fortăreață și că din această cauză nici nu mai are comandant. În fine, se dăduse un răspuns în scris, needicator. În momentul în care el, Mackensen, auzise în noaptea din 5 spre 6 decembrie exploziile acelea puternice, fusese convins că orașul va fi evacuat. Împotriva voinței camarazilor săi, el o pornise cu un automobil spre linia forturilor și dăduse ordin ca unul dintre forturi, pentru că nu se trăgea, să fie cercetat mai amănunțit. Acesta era complet gol. După care a plecat mai departe spre oraș. Dinspre oraș veneau numeroși refugiați cu căruțe și cu lucrurile lor. Un ofițer care știa limba română le-a pus întrebări, la care aceștia au răspuns că în oraș nu mai sunt trupe române și că li se spusese că pot să se ducă din nou în satele lor. Continuându-și călătoria, îi ieși în cale un gardian călare, care îi raportă că orașul era gol și că puteau să intre liberi în oraș și să meargă la primărie.

„Auzind acestea”, își continuă Mackensen relatarea în felul său concis, „am mers mai departe în oraș. N-a trecut mult și mașina mea era plină de flori. Cu cât înaintam mai mult, cu atât mai mare era entuziasmul cu care eram primiți. Acest entuziasm mă scandaliza pur și simplu, pentru că ne aclama la o adică aceeași bandă de mizerabili, care mai înainte strigaseră că vor război cu noi. Am dat ordin să mergem la palatul regal și am găsit acolo, în curte, o trupă care tocmai intrase în oraș, venind dinspre nord, acolo am dat ordin ca palatul să fie pus sub supraveghere și ca nimeni să nu intre în el. În loc să apară intendentul palatului, ni s-a prezentat un oarecare domn Tzigara. Eu am plecat apoi îndărăt spre strada principală, am dat ordin să oprim în fața unui magazin și am compus o telegramă pentru împărat. Abia în afara

¹ Boris (1894-1943), prinț moștenitor și rege (Țar) al Bulgariei sub numele de Boris al III-lea (1918-1943). A preluat tronul după abdicarea tatălui său, Țarul Ferdinand. A murit într-un suspect accident de avion.

orașului m-am întâlnit cu trupele noastre, care intrau în oraș. Desigur, este un caz unic, când un conducător de oaste intră primul într-un oraș dușman, înaintea trupelor sale!”

Orașul București face o impresie foarte bună asupra feldmareșalului care admiră numeroasele clădiri somptuoase. Zilnic se duce să vadă cartier după cartier. Printre numeroasele biserici el remarcă noua biserică italiană, din cauză că pune în evidență o notă cu totul diferită aici. Nu-i convine mareșalului absolut deloc faptul că ministrul plenipotențiar american de aici, care pe deasupra mai e și un om născut în Boemia, a păstrat până astăzi steagul american, care flutură pe diverse clădiri, chiar și pe clădirea legației germane, cu toate că nemții acum își pot reprezenta și singuri propriile lor interese. Este un deliciu să ascuți cum Mackensen povestește un lucru care i se întâmplase ieri: „M-am dus la un magazin de șelărie ca să cumpăr un geamantan. Din urmă mă urmează o turmă de oameni, care tot strigă ura! În clipa în care am ieșit din magazin, sunt întâmpinat din nou cu urale! Știți, domnule arhiepiscop, așa ceva ar putea să-ți placă cel mult într-o țară care îți este prietenă, dar în țara unui dușman te umple pur și simplu de greață!”

[Raymund Netzhammer, *op.cit.*, p. 690-684]

51. 10/23 decembrie 1916, București, Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer referitoare la vizita feldmareșalului August von Mackensen la Palatul arhiepiscopal

Pe înserate, feldmareșalul Mackensen, însoțit de unul din aghiotanții săi, îmi întoarse vizita. Palatul arhiepiscopal îi plăcu foarte mult și mă întrebă cu ce mijloace fusese construit. Nu mică îi fu mirarea să afle că fusese edificat cu mijloacele diecezei noastre.

Recent, Mackensen a fost la catedrală, laudă această construcție cu frumoasa sa arhitectură gotică și cu decorațiile sale interioare calme, pline de atmosferă. Deosebit de drăguțe i se părură vitraliile, care proveneau din München. Contemplase totul în catedrală, până la cele mai mici detalii; nu i-a scăpat nici faptul că în banca din stânga, destinată diplomaților, primul loc îl ocupa ministrul plenipotențiar francez și că la confesionalul părintelui Lucius în lista limbilor în care acesta primește spovedaniile, germana fusese tăiată cu linii groase. Mackensen înțelese că aceasta fusese opera unui dușman al nemților și că nimeni nu este împiedicat să se spovedească în limba germană. El se interesă pe larg de cerințele pe care trebuie să le îndeplinească preoții catolici în ceea ce privește cunoștințele de limbi străine, precum și de gradul de cultură și instruire al popilor și al episcopilor ortodocși și de modul în care era organizată biserica națională. El vru anume să afle dacă biserica română are oarecari relații cu biserica rusă sau dacă depinde chiar de sinodul rus, precum și dacă sunt mulți teologii care își însușesc cunoștințele la ruși. Nu i-a displicut deloc să audă că relațiile sunt destul de firave, că în general influențele dinspre nord-est sunt considerate antiromânești și că odinioară vestitul episcop filorus Melchisedec¹ de la Roman manifestase chiar tendințe antidinastice. În ciuda faptului că au numeroase biserici, Mackensen consideră că românii manifestă puțină înțelegere a fenomenului religios

¹ Melchisedec Ștefănescu (1823-1892) a studiat la Seminarul de la Socola (1834-1841 și 1842-1843), apoi la Academia duhovnicească din Kiev (1848-1851), unde a obținut titlul de „magistru în teologie și litere”. A fost profesor suplinitor la Seminarul de la Socola (1843-1848) și titular la aceeași instituție (1851-1856). Profesor și director la Seminarul din Huși (1856-1861); călugărit cu numele Melchisedec (1843), hirotonit ierodiacon (1844) la Socola, apoi ieronionah în Lavra Pecerska din Kiev (1851), protosinghel (1852) și arhimandrit (1853). Locuitor de episcop la Huși (1861-1864), fiind hirotonit arhieru cu titlul „Tripoleos” în 1862, locuitor (1864), apoi episcop eparhial – numit prin decret semnat de Al.I. Cuza – al noii eparhii a Dunării de Jos, cu reședința în Ismail (1865-1879); la 22 februarie 1879 ales episcop al Romanului, funcție în care a rămas până la moarte. A fost ales membru al Divanului ad-hoc (1857) sprijinind reformele lui Al.I. Cuza. Membru de drept al Senatului României și al Academiei Române (1870).

și că nu au un simț bisericesc prea dezvoltat. În această privință mi-am îngăduit să-mi exprim părerea că experiența și concepția mea sunt contrare.

Dintre politicienii români, mareșalul se interesează cel mai mult de personalitatea lui Marghiloman, deoarece acesta solicitase o audiență la el. Mackensen nu cunoștea importanța acestui lider de partid și credea că nu fusese niciodată ministru! De îndată ce a aflat însă că fusese ministru în repetate rânduri și că fusese chiar ministru de finanțe în cabinetul Maiorescu, îi dăduse aghiotantului indicația ca Marghiloman să fie primit în audiență. Mareșalul venise pe jos și se întoarse acasă tot pe jos.

[Raymund Netzhammer, *op.cit.*, p. 696-697]

52. 18/31 decembrie 1916, București, Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer referitoare la convorbirea cu baronul von Stolzenberg

Vicarul catedralei a ținut predica de la slujba principală în limba română; el primise indicația ca de acum încolo să se predice ca și mai înainte, adică alternativ în germană, română și franceză.

La comandatură i-am exprimat baronului von Stolzenberg urările mele cu ocazia Anului Nou. În felul său impulsiv, el peroră din nou cu privire la groaznica lipsă de moravuri și împotriva corupției din București. Apoi vorbește despre incredibila mizerie a refugiaților și a deportaților din Transilvania, despre viața de plăceri a românilor, al căror mod de viață trebuie restrâns în mod obligatoriu, despre felul cum lucrau așezămintele care se ocupau cu deparazitarea și despre alte lucruri de acest gen. Cu o bună porție de cinism, Stolzenberg amintea faptul că restaurantul și hotelul Capșa, la care politicienii români țineau atât de mult, va funcționa în curând sub forma unui cazinou bulgăresc și a unui cămin al soldaților bulgari. După aceea a venit vorba despre noua componență a Consiliului local al Bucureștilor, în frunte cu domnul colonel Verzea¹ ca primar. După părerea mea, Verzea pare să fie un om al guvernului Brătianu, căci altfel nu i s-ar fi încredințat înainte de izbucnirea războiului postul de șef al poștei. Chiar din gura regelui se putuse auzi că este un om capabil și energic.

Deoarece administrația militară germană din România introduce odată cu ziua de mâine a Anului Nou, în zona ei de influență, calendarul gregorian, mi-am permis să-i pun lui Stolzenberg întrebarea dacă acest calendar trebuie respectat și de biserica națională ortodoxă. „Dar bineînțeles”, răspunse locotenent-colonelul. Această convingere era ușor de afirmat, dar mai greu de respectat, căci ortodocșii puteau să se refere la faptul că bisericile orientale din Austro-Ungaria și în general din tot Occidentul respectau calendarul iulian în ceea ce privește sărbătorile bisericești și întreaga liturghie, în ciuda faptului că în întreaga viață statală și publică era valabil calendarul gregorian. Explicațiile mele trebuiau să-l lămurească pe domnul Stolzen-

¹ Victor Verzea (1865-?), născut la Săliște a urmat școala militară la București, obținând gradul de sublocotenent la 1 iulie 1886. În 1894 a fost trecut în disponibilitate, fiind rechemat în activitate în anul următor, ajungând apoi la gradul de colonel (1914). În 1908 a fost scos din armată ca urmare a unei dispute între Alexandru Averescu, ministrul de război în acel moment, și Alexandru Marghiloman. Acesta din urmă a primit o serie de documente secrete de la colonelul Verzea. Ulterior a fost numit director general al Poștei. „Serviciul supravegherii știrilor”, care avea printre atribuții și interceptarea corespondenței poștale. În această calitate a spionat în favoarea Puterilor Centrale. În pofida dispozițiilor primite, a rămas în București, iar autoritățile de ocupație l-au numit primar al Capitalei (noiembrie 1916-iunie 1917). După război a fost judecat pentru înaltă trădare și condamnat la moarte. Sentința nu a fost executată, întrucât autoritățile au declarat o amnistie generală. (Decretul nr. 2009/04.05.1920, „pentru amnistia infracțiunilor comise de civili în timpul războiului” și Decretul-lege nr. 1547/09.05.1920, „pentru amnistia infracțiunilor comise de cei chemați sub arme în timpul războiului mondial”.)

berg în legătură cu faptul că introducerea calendarului gregorian are o importanță politică și de politică bisericească extrem de mare pentru biserica ortodoxă națională, că data de mâine pentru această introducere nici nu putea fi aleasă mai prost pentru biserica națională, deoarece întreaga populație românească din ținuturile ocupate va fi frustrată de sărbătoarea Crăciunului, ceea ce firește este inimaginabil. „Și atunci ce este de făcut?” întrebă omul nervos, care își dădea acum seama că se cam grăbise cu ordinul său referitor la calendar. Răspunsul meu a fost foarte simplu: „Lăsați-i pe ortodocși mai întâi să-și sărbătorească Crăciunul și Epifania, ordonând categoric ca și biserica națională să preia calendarul gregorian, începând din ziua de 21 ianuarie (8 ianuarie după calendarul iulian) și stabiliți, pentru a evita orice discuții, ca sărbătoarea Paștelui să aibă loc pe data de 8 aprilie. O altă ocazie mai favorabilă de a introduce calendarul cel adevărat nu se va mai ivi, iar ortodocșii nu mai pierd între 8 și 21 ianuarie nicio sărbătoare mai deosebită”.

Domnul von Stolzenberg acceptă propunerea și pregăti următorul text, destinat unui comunicat referitor la această chestiune: „În completarea Comunicatului din 27 decembrie cu privire la introducerea calendarului gregorian, se stabilește că noul calendar gregorian intră în vigoare pentru biserica ortodoxă abia duminică, 8/21 ianuarie 1917. În felul acesta i se oferă bisericii ortodoxe ocazia de a sărbători sfântul Crăciun și sf. Epifanie. Sfântul Paște al anului 1917 va fi sărbătorit la 8 aprilie”.

[Raymund Netzhammer, *op.cit.*, p. 698-699]

53. 19 decembrie 1916/1 ianuarie 1917, Iași, Răspunsul lui N. Iorga la mesajul regal, prezentat în ședința Camerei Deputaților din 14/27 decembrie 1916

*Răspunsul la Mesagiul
rostit în ședința Camerei de Miercuri,
14 decembrie 1916*

Aș fi dorit să înfățișez în altă atmosferă, o atmosferă de liniște și de pace, de îmbărbătare, lucrurile pe care am intenția să le spun, cât de sincere și, întrucât este în puterea mea, de folositoare. S-au spus vorbe foarte grele în puținele zile ale acestei sesiuni; nu voiu să repet nimic din vorbele grele care s-au spus, nici să adaug cele tot așa de grele care s-ar mai putea spune.

În criticele aduse înaintea d.v., au fost unele pe care o viață întreagă le-am făcut și eu, din toată convingerea sufletului meu, fără un singur interes politic, ci numai cu gândul că s-ar putea atrage din timp atențiunea unei societăți întregi asupra marelui pericol către care mergem. Împrejurările au făcut că această înștiințare nu și-a atins scopul. Nu zic că a fost rea-voință. În acești cincisprezece, douăzeci de ani, de când durează rostul vieții mele publice, stau în mijlocul unor oameni cari apreciază nevoile noastre poate tot așa ca și mine, dar sunt legați de lucruri de care eu, din fericire, nu eram legat. În acești ani de lungă, obositoare și dureroasă propagandă vană, în mijlocul unuia din cele mai inteligente societăți politice, am avut o singură părere de rău, pe care o voiu purta până la sfârșitul zilelor mele, una care nu se poate îndrepta prin învinuiri împotriva nimănui, ci va rămânea ca un sentiment ce va roade numai adâncul inimii mele: că nu am avut destulă pricepere, destulă putere de muncă, destul talent de a câștiga oameni împrejurul meu ca să fiu mai folositor, de cum am fost în prevenirea lucrurilor grozave care credeam că se vor întâmpla și pe care aș fi dorit să nu le văd cu ochii.

Nu voiu repeta cele ce am spus o viață întreagă. Le-am spus în zilele când țara era fericită, când mulți aveau dreptul să fie mândri de această fericire, când nu bătuse asupra noastră de-

cât acele aburiri pline de miresmele fericirii, care ne-au îmbătat. Astăzi, când la spatele nostru stă suferința țerii, când străinul este pe pământul nostru, nu aş aduce niciuna din învinuirile pe care le-am adus altădată. Ele s-au coborât în sufletul fiecăruia și acolo fac o operă fecundă. Și blăstămat ar fi omul în sufletul căruia cuvintele care au sburat odinioară în zădar nu s-ar preface în puterea care întinerește și însănoșează și care pune pe fiecare la dispoziția, nu a prietenilor săi politici, ci a neamului și a țerii sale. (Aplause).

Nu le voi aduce aceste învinuiri și din două alte puncte de vedere, pe lângă acela care este mai mult de ordine sentimentală. Nu voi aduce înainte nicio învinuire, pentru că în părerea mea nu este vorba de greșeli mici, individuale, sau aparținând unei grupări, care să susțină judecata și să fie condamnate; este vorba de drumul greșit al unui întreg regim, care se isprăvește, pe care noi am fi voit să-l vedem isprăvindu-se prin căința noastră, și pe care îl vedem zdrobit supt aspra lovitură a unei fatalități care vine asupra-ni. Un nou regim începe: el nu înlătură nicio bunăvoință, niciun patriotism, niciun ideal, dar înlătură hotărât toate rătăcirile și toate păcatele trecutului.

În ce privește vechiul regim, nicio Adunare deliberativă de pe lume nu-l poate judeca astăzi sau mâne. Ca toate regimurile care se isprăvesc, el se găsește astăzi în așteptarea judecății generațiilor care vor aprecia opera lui. Și nu este timpul pentru istoric a cerceta, a fixa cine este mai vinovat. Cred că, sentința aceasta venind foarte târziu, niciunul dintre noi nu va fi în viață în clipa hotărârii depline asupra jumătății de veac care a precedat nenorocirea de astăzi. Vom fi murit toți când această sentință se va rosti. Doresc însă să nu se bucure în mormântul lor acei cari au mai puțină vinovăție, ci doresc numai ca acei cari sunt mai vinovați chiar să aibă țărâna lor mai ușoară decât păcatele pe care vremea le-a grămădit pe umerii lor.

Și cu niciun preț nu aş consimți să analizez aceste greșeli ale unui neam întreg și din alt punct de vedere. Dintr-un punct de vedere ce ar putea să mire pe mulți, cari nu au urmărit de aproape și nu au apreciat cu dreptate activitatea ce am încercat să desfășur. În această țară au lipsit două lucruri – o lipsă care ne-a adus aici – și tocmai acele două lucruri care sunt indispensabile într-o societate omenească. Am voit noi să lipsească, toți, până la alegătorul cel din urmă, care nu și-a făcut datoria și care putea să și-o facă. Aceste două lucruri mari sunt: **libertatea și autoritatea.**

Am trăit un regim constituțional fără libertate jos și fără autoritate sus, lucruri cu totul neapărate, fiindcă nu poate să existe autoritate pe care să nu o recunoască, să nu o aclame jos, libertatea, și nu poate să existe libertate pe care să nu o coordoneze, să nu o întrebuițeze spre un scop folositor poporului, spre o singură țintă națională – autoritatea. Ne vom convinge tot mai mult de adevărul acesta.

Au fost oameni de ispravă în țara aceasta până în momentul chiar când nu am putut-o scăpa de ce am fi dorit să o scăpăm. Sunt și aici și în afară de incinta Parlamentului. Cunosc țara aceasta pe care ca un drumeț sărac am străbătut-o de atâtea ori. Poate la puține popoare există atâția oameni cinstiți, câți există în acest popor român. Am fost însă în fața primejdiei firul de nisip, în loc să fim granitul pe care să nu-l poată nimic sfărâma, fiindcă ni-a lipsit libertatea, care dă numai elementele puterii, și fiindcă ni-a lipsit și autoritatea, care poate să strângă aceste elemente în forma imposibilă de sfărâmat.

Trebuie să ne punem la lucru. Cei de sus, oameni cari au avut contact cu autoritatea, vor avea o mare datorie: aceea de a nu cere respect decât față de o autoritate care s-a făcut totdeauna respectabilă și care este întrupată în persoane a căror chemare pentru anumite situațiuni să fie indiscutabilă și pentru cel mai atroce revoluționar. Fiecare om la locul lui! Sunt convins că, dacă astfel puțini se vor coborî mult mai jos, atâția se vor ridica, în această țară, liberată și curățată de străini, mult mai sus. (Aplause prelungite).

Iar noi, cari am frământat viața morală a acestui popor și cărora ni pare rău că împrejurările ne-au prins prea răpede, că opera nu a fost dusă atât de departe cum se putea duce în alte împrejurări, vom merge jos, nu pentru a răspândi critica la capătul căreia nu este în fiecare moment o perspectivă către îndreptare, ci acel îndemn perpetuu către subordonarea libertății, la autoritatea legitimă și respectabilă.

Și, când lucrurile sunt așa, de ce să insistăm asupra unei situații a cărei durere nu se poate cuprinde în cuvinte, și care ar fi profanată atunci chiar când am căuta cuvintele prin care credem că s-ar putea exprima? Să ne convingem de un lucru: vorbim multe aici, putem să stabilim legătura între persoana sau între gruparea noastră și această suferință, dar suferința ea însăși, desfid să se găsească un om, care să fie în stare a o întrupa prin graiu.

Să ne gândim și la aceia că în momentele acestea nu ne vedem numai noi pe noi, deși poate ni dăm această iluziune, ci privirile multora se îndreaptă către această Adunare. Cine ar crede că în aceste priviri este numai năcaz, numai răutatea care caută să osândească, și nu, în același timp, și un duios ochiu de frate, care se îndreaptă către aceia cari i-au fost căpetenii, cerând un sfat în momentul când inima fiecăruia se rupe și mintea nu găsește drumul pe care trebuie să se meargă pentru îndreptare, s-ar înșela.

Se uită de fapt, mulți cu încredere, cu dorința să fim mai buni; se uită toți cu credința că, dacă vom voi, suntem în stare să fim mai buni. Și atunci trebuie să ne gândim la ei toți, la acei cari așteaptă de la noi un răspuns, la acele sute de mii de oameni acoperiți în nenorocire cu laurii gloriei, precum exploatorii descoperirilor industriale de pretutindeni, acaparatorii lor sunt acoperiți de rușine pentru înseși mijloacele prin cari și-au câștigat biruința. (Aplause)

Nicio biruință omenească nu valorează, în adevăr, decât prin două elemente: prin cât suflet a fost pus într-însa și prin cât suflet se aduce de la dânsa înapoi acasă, și deci exploatorii de mașini vor vedea ce li va aduce la urmă execuția care li-a dat iluzia că au supus jumătate din nenorocita Europă.

Se îndreaptă către noi în același timp privirile, pline de o rugăciune tăcută, ale unui popor sfios, care veacuri întregi n-a găsit atât de adeseori cuvinte mari pentru suferințele lui, dar care le-a simțit cu atât mai adânc, cu toată gura sa mută.

Se mai îndreaptă însă asupra noastră ochiul de ură al străinului, care vrea să știe cum suferim de rana pe care a făcut-o, și acestui străin, la urmă, trebuie să-i răspundem. Trebuie să-i răspundem că, oriunde am fi, oricum am fi, suntem hotărâți să mergem până la capăt, în credința că, dacă s-a ridicat vreodată o religie pe lume, dacă s-a vorbit de dreptate și ideal, nu se poate, cu niciun chip, ca, și înaintea celei mai sălbatece forțe organizate, să piară drepturile unui popor de a trăi pe pământul în care nu este un fir de țărână care să nu fie acoperit de cel mai nobil sânge. (Aplause prelungite, ovațiuni)

Să-mi fie îngăduit, într-un moment când ceilalți oameni politici s-au strâns în jurul Tronului și nu pot vorbi decât în calitate de consilieri ai aceluia Tron, prin urmare mai mult decât ori-când, să aduc omagiul care trebuie adus, nu numai Tronului, Coroanei și Comandantului de oștiri, dar și omului, poate din Europa întregă, în sufletul căruia s-a jucat o mai zguduitoare dramă, care a înfrânt tot ce strămoșii lui cereau în El, tot ce pământul în care S-a născut înfățișă în făptura Sa fizică, E Regele. Să se îngăduie unui glas care nu vorbește în numele Tronului însuși – cum pot să vorbească ministrii – a recunoaște superba pildă morală pe care Ferdinand care este astăzi numai Regele Românilor a adus-o înaintea lumii. (Aplause călduroase)

Este ușor când cineva este născut în mijlocul unui popor cu același sânge ca El, este ușor să ia o hotărâre care pleacă de la sine, fără acea luptă din toate fibrele făpturii sale prin care a ajuns Regele României la hotărârea Sa din August 1916.

Aceasta o știm noi; cei cari vor veni după noi, vor trebui să caute în talentul istoricului, în darul de creațiune al artistului cele mai puternice mijloace pentru a se ști ce a zguduit acest

suflet și cât sentiment a trebuit să aibă Regele de datoria și drepturile Sale față de idealul pe care îl urmărim, ca să-l fi văzut, la deschiderea Parlamentului, înaintea noastră, cu acea seninătate pe care nu o au toți martirii, ci numai aceia cari știu că au câștigat prin lupta lor o coroană de biruință morală pe care veacurile o vor recunoaște și o vor consfinți. (Aplause călduroase)

A fost o vreme când vorbiam aici cu mândrie de Ștefan cel Mare; mare pentru talentul lui militar și pentru energia lui nebiruită; mare printr-o încordare care a izbutit să oprească în loc, atunci când ea represinta un Stat, o ordine și o făgăduială de viitor, acea putere a barbariei care nu înseamnă astăzi decât mizerabila carne de tun târâtă în urma armatelor germane, pentru a pângări cu o profanare odioasă pământul nostru.

În Regele Ferdinand al României, acela care va cuprinde tot eroismul generațiilor ce s-au succedat, va găsi o notă pe care nici marele nostru Domn nu a avut-o.

La Ștefan cel Mare, de la sine a venit hotărârea la care s-a oprit. El e epic, drama internă i-a lipsit.

Și, când vom trece de aceste greutateți, vom putea cuprinde trei mari icoane în cadrul trecutului nostru: icoana întrupată în ființa lui Ștefan cel Mare. Apoi icoana mare, frumoasă, întregă în mucinicia ei dureroasă a eroului pe urmele căruia mergem – pe urmele căruia am mers în biruință, pe urmele căruia am mers în suferințe și mergem astăzi la întregirea biruinții și la răsplata suferințelor: Mihai Viteazul. Am suferit cu el, ca mâne vom merge și vom pedepsi ca el pe aceia cari acopăr cu usurparea lor pământ românesc: Gorăslău după Mirăslău¹. Dar a treia figură va fi a Aceluia care în 1916 s-a învins pe Sine, rasa Sa mândră, amintirile Sale de copil, secole întregi de strămoși legați de alt pământ, pentru a ni oferi nouă, nu numai persoana Sa, dar sacrificiul tuturor strămoșilor Săi. (Aplause prelungite)

Spre noi se uită astăzi o oștire, oștirea României, care este moralicește întregă, este mai mare chiar decât în momentul când întâiul detașament a sfărâmat cu patul puștii piatra de nedreptate la graniță. Atunci, om viu lângă om viu, ea represinta numai puterea fizică și încrederea în biruință; astăzi cei vii aduc cu dâșzii moștenirea sufletească a celor cari au murit pe câmpul de luptă. Precum noi lăsăm la alții averea și numele nostru, aceia cari cad pentru țară și viitorul neamului își lasă sufletul întreg, atât de mare cum era în momentul sacrificiului lor, acelora în mijlocul cărora cad. (Aplause prelungite) Tot sufletul oștirii românești se găsește astăzi în acei cari se întorc copleșiți de număr, cum au fost copleșiți soldații lui Ștefan străbunul, și gata ca și dâșzii să se întoarcă asupra biruitorilor. (Aplause) Cel din urmă soldat cu haina sfâșiată de suferințele și răbdările îndelungate față de asprimea naturii și de cruzimea dușmanului aduce în făptura lui morală pe toți aceia pe care nu-i vom mai vedea aieva niciodată. (Aplause)

Și niciodată steagul românesc n-a fost mai mândru decât în momentul când a arătat celei mai superbe alcătuirii militare din Europa că pot merge țerani fără școală, fără arme moderne, înaintea oștirilor înzestrate cu tot ce o cultură grozavă și înviersunată dă sclavilor înarmați cari o represintă. (Aplause prelungite)

Atât de simplu și măreț, manifestul Regelui a arătat tuturor că nu am intrat în acest războiu cu pretențiunea de a dovedi supt raportul militar mai multă forță decât alții. Am intrat în războiu cu hotărârea de a da tot ce avem în acest moment pentru a căpăta dreptul nostru întreg. Pentru atât, și pentru mai mult, nu. Și dacă, în cursul acestui războiu, am dovedit încă o dată pe atâtea locuri ale câmpului de luptă că sufletul omenesc rămâne totdeauna superior

¹ Bătăliile de la Mirăslău și Gorăslău au fost susținute de oștile conduse de Mihai Viteazul, domnitor al Țării Românești (1593-1601), care a unificat pentru prima dată cele trei țări române (1600-1601). Bătălia de la Mirăslău a avut loc la 8/18 septembrie 1600 între oastea lui Mihai Viteazul și cea condusă de generalul Basta, care a și obținut victoria. La Gorăslău (24 iulie/3 august 1601) s-au confruntat oștile reunite ale lui Mihai Viteazul și generalului Basta și cea a lui Sigismund Bathory, fostul principe al Transilvaniei. Mihai Viteazul și Basta au obținut victoria. Dar Mihai Viteazul a fost omorât în dimineața zilei de 9/19 august 1601, în tabăra de la Câmpia Turzii, de un detașament de mercenari valoni, conduși de Jacques Beauri, aceștia executând un ordin venit de la Basta.

mijloacelor pe care întâmplarea poate să le pună la dispoziție, am scris, nu numai un capitol în istoria războaielor, ci unul în dezvoltarea moralității omenești. Și, dacă sunt timpuri imorale, este imposibil ca omenirea să nu-și vină în fire și să nu fixeze pentru fiecare acea judecată care se cuvine devotamentului, sacrificiului, jertfei de sine, de care fiecare a fost capabil.

Cine va fi putut spune sau scrie că armata noastră, oricâte neajunsuri i-au venit din partea unor elemente pentru care ea însăși nu este răspunzătoare, că această sfântă armată nu și-a îndeplinit datoria ei, nu numai față de țară, de țara de acum, dar față de una din cele mai glorioase moșteniri și față de generațiile care ne așteaptă pentru a ne judeca, cine va spune că țeranul român a scăzut cătuși de puțin față de strălucita vitejie care i-a fixat în generațiile precedente un rang între națiuni, aceia nu numai că săvârșesc un act de nepatriotism, dar și un act de nedreptate față de partea cea mai sănătoasă, mai plină de făgăduieli și de viitor a neamului nostru. (Aplause prelungite)

Armata noastră în împrejurările de față reprezintă un popor întreg în afară de acei cari se luptă, de acei cari-i ajută, fiecare, cu tot ce poate, în afară de acei cari întovărășesc fiecare luptă cu suferința lor, cu adâncă vibrațiune a ființei lor întregi, în afară de ei toți nu există popor românesc. Poporul românesc se cuprinde în acei cari țin arma în mână, în cei cari li dau tot sprijinul pentru a o putea întoarce împotriva dușmanului și în acei cari trăiesc numai spre a admira acest eroism, a-i culege roadele pentru popor și a da mâna de ajutor care este trebuitoare pentru a garanta victoria.

În acest popor partea cea mai vrednică de iubire și partea cea mai puțin îndreptățită este țeranul nostru. Din gura Regelui am auzit o făgăduială, care este a treia făgăduială, a patra nu se poate: după a treia vine fapta. Am auzit deci pentru a treia oară din gura Suveranului, venit din camaraderia sufletească însăși cu acești ostași, făgăduiala că țerănimea română nu va fi străină pe pământul pe care sângele celor mai de aproape alor săi l-au sfințit din nou prin sacrificiul lor. (Aplause)

Nu se poate ca soarta să fi colaborat într-un chip mai vizibil pentru dreptatea tiranului decât în acest războiu. Dacă războiul nostru s-ar fi purtat pe plaiurile Ardealului, nu ar fi fost din nou, cum este acum, din cel mai depărtat colț al Olteniei până în apropierea noastră, o nouă frământare a acestei țărâne și a acestui sânge. (Aplause)

Nu am fi vrednici de tot ce s-a făcut pentru noi dacă, pentru a ușura destul de greaua vinovăție pe care o avem cu toții, mâne chiar nu am primi pe soldații noștri, după biruința operei de dreptate, după eliberarea teritoriului nostru, după întregirea teritoriului rasei noastre, nu numai cu florile culese în acest pământ, ci și cu darul însuși al pământului hrănit pe care ei îl muncesc.

Să-mi dați voie acum să mă gândesc la acei cari ne urmăresc, de departe sau de aproape – căci, chiar dacă sunt departe, ne văd totuși, prin mijloacele lor, destul de aproape – la cei cari vor să constate, cum am spus, ceas de ceas, înrâurirea biruinței lor asupra sufletului nostru. Să ne gândim la aceia cari, fără a fi provocați în interesele lor politice sau chiar economice, au alergat în numele culturii și civilizației omenirii din fundul Germaniei strămtorate pentru ca, prin hordele turcești, prin pleava bulgară, prin violenta năvală maghiară, nu numai să apere nedreptatea unde se găsește, pe pământul de robie și lacrimi al Ardealului, dar să împlante aceeași suferință, aceeași durere, aceeași umilință pe pământul acelora cari se ridicaseră ca să înlăture dincolo nedreptatea. S-au strecurat pe lume multe cuceriri, dar niciuna n-a îndrăznit să pornească fără să aibă conștiința că servește un drept și că urmărește ridicarea omenirii. Să pleci însă de acasă, turburând lumea întreagă, ca să ai o mai mare parte la prada materială a pământului, să nu te mulțumești cu aceasta, când arunci zeci de milioane de tineri nevinovați, plini de bunătațe, de iubire, de energie în sufletul lor, într-un mormânt pe care toată mizerabila presă de justificare care ar urma după războiu nu va fi în stare să-l închidă, să culegi tot ce omenirea are mai abject ca origine, mai degradat ca vicii, mai rapace și mai călcător de orice simțiminte omenești, pentru a le arunca pe acest bun pământ ospitalier, care a fost jumătate

de mie de ani zid de apărare pentru creștinătate și cultură apărate cu trupuri românești până astăzi (aplause prelungite), este linul din acele acte de nebunie istorică de pe care cea mai rafinată filosofie politică nu poate curăți pecetea de sânge încheștat a crimei neispășite. Victoria criminalilor are în ea însăși și sancțiunea ei și, ori dacă este un om, ori dacă este o națiune, cea din urmă căutătură a jertfei este și cea mai crudă osândă a ucigașului. (Aplause) Vor putea să se bucure de țara noastră distrusă până la Milcov astăzi; vor putea să se bucure de peirea onestei opere de civilizație pe care am îndeplinit-o în Dobrogea, colț de Asie, din care am făcut un mărgăritar al Europei. (Aplause); vor putea să se bucure de soldații noștri, coborâți în pământul care îi încunjură astăzi cu toată caldă lui iubire părintească; vor putea să se bucure de steagurile noastre târâte în noroiul cruzimii lor infame; vor putea să se bucure de stăpânirea peste acele rude, frați, prieteni de aproape cari sunt smulși, de o bucată de vreme, nu numai de la ajutorul nostru, dar de la însăși cunoașterea suferințelor lor, pe care nu le putem vedea. De un singur lucru nu trebuie să se bucure; nu trebuie să se bucure că au putut scădea cu câtuși de puțin energia noastră sufletească. (Aplause prelungite)

În trecutul nostru mulți oameni au suferit. Dacă suntem ceva, nu suntem prin biruința strămoșilor noștri, ci suntem ceva numai prin suferința lor. Toate puterile noastre nu sunt altceva decât jertfa lor, strânsă laolaltă și prefăcută în energie. Și unul dintre acești strămoși, mare, fiindcă a fost nenorocit și el, într-o clipă de supremă restriște, când i se zicea: lasă țara și du-te supt jug, el, Gheorghe Ștefan¹, din părțile unde luptă ostașii noștri la Oituz, a strigat: „decât să plec pentru totdeauna de aici mai bine să mă mănânce câinii pământului acestuia”. Au trecut trei veacuri de la 1650, când Gheorghe Vodă Ștefan spunea celor vechi această hotărâre a sa și față de care nici noi nu putem spune altceva decât: „să ne mănânce câinii pământului acestuia mai curând decât să găsim fericirea, liniștea și binele din grafia străinului dușman”. (Aplause)

Undeva, aici aproape, în codrii Vasluiului, este o bisericuță frumoasă de lemn de stejar, în care ai crede că s-au cuprins numai țeranii din vecinătate. În această bisericuță acum trei sute de ani, Vasile Lupu², isgonit de Tatați, s-a strâns cu familia lui și cu toți boierii, și a înălțat în fiecare zi de serbătoare rugăciuni către Dumnezeu. Vremea a trecut, Tatații s-au dus, dreptatea fiind a lui Dumnezeu, care este creștin, bun și milos și dă biruința celui drept. Pe pământul curățit de horde, și astăzi însă în adâncul codrilor stă bisericuța de stejar, înfățișând în ea o învățătură așa de mare. Ea ni spune astăzi, când alte horde au năvălit granițele și ne-au încălcat pământul nostru cel sfânt: în colțul acesta unde ne-am strâns, să păstrăm cu scumpătate sământa de credință, și vom vedea și noi la rândul nostru dispărând negura stăpânirii străine, și vom putea zice ca Petru Rareș³, fiul lui Ștefan, că „vom fi iarăși ce am fost, și mai mult decât atâta”. (Aplause prelungite, vii aclamațiuni.)

19 decembrie 1916

[N. Iorga, *op.cit.*, p. 204-215]

54. 1916, Opiniile generalului Radu Rosetti despre implicarea prim-ministrului Ion I.C. Brătianu în problemele militare

Amestecul lui Brătianu în operațiuni a fost mic și s-a mărginit, în cele trei luni de la începutul războiului, cam la următoarele:

¹ Gheorghe Ștefan, domn al Moldovei între 13 aprilie 1653–8 mai 1653 și 16 iulie 1653–13 martie 1658.

² Vasile Lupu (1595–1661), domn al Moldovei în două rânduri (aprilie 1634–3 aprilie 1653; 8 mai 1653–16 iulie 1653).

³ Petru Rareș (1483–1546), fiu natural al lui Ștefan cel Mare, domn al Moldovei de două ori (20 ianuarie 1527 și 18 septembrie 1538; 19 februarie 1541 și 3 septembrie 1546).

– Impunerea cunoașterii de către dânsul a textului comunicatului zilnic al Marelui Cartier General, înainte de a fi dat în vileag.

– Dezastrul de la Turtucaia l-a impresionat puternic și sub efectul lui a insistat ca să se aducă imediat divizii de pe frontul de Nord, spre a se pune Bucureștii la adăpostul unui atac direct al forțelor germano-bulgare victorioase pe malul drept al Dunării. Având convingerea că acțiunea principală trebuia să fie aceea de la nord și adversarii nu vor trece Dunărea atâta vreme cât se afla în Dobrogea o armată ruso-română (ceea ce a fost și părerea lui Averescu), m-am dus la București și am avut cu dânsul, în grădina casei lui, o foarte vie discuție, la care a asistat și C. Diamandy, ministrul nostru la Petrograd. În acea discuție i-am imputat că se lasă influențat de toți fricoșii de la București și că-și ia o grea răspundere, amestecându-se în chestiuni ce privesc exclusiv Marele Cartier General. Primejdia de la sud a rămas însă pentru Brătianu, în lunile următoare, o grijă permanentă și el a presimțit trecerea Dunării de către [August von] Mackensen, cu câteva zile înainte ca să se întâmple.

La Brătianu predomina totdeauna interesul obștesc și – în zilele războiului – nevoia de a se face totul pentru ca țara să iasă cu izbândă din acel război. De aceea, deși el nu numai că nu avea încredere în Averescu și că acesta-i inspira o desăvârșită neîncredere, totuși atunci când generalul M. Aslan a trebuit înlocuit [de la comanda Armatei 3, la 25 august/7 septembrie 1916] și s-a propus ca să fie numit în locul său Averescu, iar mai târziu ca tot Averescu să înlocuiască pe [Grigore] Crăiniceanu [de la comanda Armatei 2, la 25 septembrie/8 octombrie], prim-ministru, călcând pe convingerea sa, n-a făcut nicio greutate. De asemenea, când Averescu a propus operațiunea de la Flămânda, și aceasta a fost aprobată de Consiliul de Război, întrunit la Periș, Brătianu nu numai nu a ridicat vreo obiecțiune, dar chiar a insistat că trebuia să se pună la dispoziția lui Averescu toate mijloacele cerute de acesta, întrucât se dispunea de dânsul, bineînțeles.

Apoi, cu toate că Crăiniceanu îi era partizan (atunci), iar Iliescu prieten personal, Brătianu nu a stat o clipă la îndoială când i s-a arătat că era în interesul operațiilor ca ei să fie înlocuiți.

Tot așa el, care era un român așa de mândru de neamul său și care, deși nu o spunea mereu ca fratele său Vintilă, avea și el deviza „prin noi înșine”, a solicitat trimiterea, de către Aliați, a unui general iscusit [generalul francez Henri Mathias Berthelot], căruia i-a oferit chiar postul de șef de Stat-Major General.

Dacă nu s-a amestecat decât prea puțin în chestiunile militare, în schimb Brătianu a dat sprijinul cel mai deplin tuturor cererilor de colaborare operativă făcute Alișilor de Marele Cartier General, ca și cererilor de material. Corespondența lui cu generalul Coandă și cu C. Diamandy este o dovadă elocventă despre acest sprijin.

Tot un sprijin deplin am avut de la fratele său Vintilă, care luase portofoliu Războiului în ziua declarării acestuia.

[General Radu R. Rosetti, *op.cit.*, 100-101]

55. 1921, Însemnările lui C. Bacalbașa despre rolul lui Ion I.C. Brătianu, Nicolae Filipescu și Alexandru Averescu la începutul războiului

[...] Încă de la declararea războiului – ba chiar și de mai înainte – trei bărbați țineau asupra lor pironite privirile pline de încredere ale publicului. Acești trei bărbați erau: Ion I.C. Brătianu, șeful guvernului, Nicu Filipescu, șeful Partidului Conservator, partizan al intrării în acțiune, și general Averescu.

Ion I.C. Brătianu era șeful guvernului. Felul în care condusesese negocierile diplomatice, faptul că întârziase intrarea în acțiune până ce Rusia a fost adusă ca să iscălească un tratat de

alianță care ne acorda toate revendicările noastre teritoriale, inclusiv Torontalul în Banat și Cernăuții în Bucovina, faptul cel[ă]lalt că Brătianu era nu numai în fruntea unui mare partid politic, dar era și moștenitorul unui nume popular și cu o puternică tradiție de patriotism îl recomanda încrederei generale.

Nicolae Filipescu era și cea mai simpatică și cea mai românească figură politică a momentului. Comunicativ, prietinos, înarmat cu o activitate fermecătoare, bun și Mare Român, suflet cavaleresc, curajos până la temeritate, blând și iertător, destoinic de mari acțiuni pătimașe, dar incapabil de vreo micșorime suflatească, în stare să iubească ca nici unul altul, dar neștiind să urască cu răutatea sufletelor meschine, acest om țara după el încrederea populară.

Deși boer de neam și conservator de idei, era dacă nu un democrat, dar desigur cel mai populist dintre fruntașii politici. Iubitor al excentrismului și al punerilor în scenă politice, nu o dată, în expedițiile sale electorale sau de altă natură politică, s-a travestit și și-a modificat figura. Una din plăcerile sale era ca din vreme în vreme să mănânce cârnați și fleici la masa unei cârciumi modeste în văzul tuturor, încojurat de electorii săi favoriți.

Nicolae Filipescu care-și iubea țara și neamul mai presus de toate era puterea vie și neadormită, sufletul cald și oțelit care înflăcăra țara, împingea guvernul la acțiune, omul care a contribuit să creeze în România acea unanimă pornire războinică.

Generalul Averescu, bine apreciat în cercurile militare, nu era deloc un om popular. Datorită n-aș putea spune cărei minunate întâmplări, dar mai ales datorită (sic!) înfrângerilor suferite de alți generali, numele său se ivi deodată mai pe toate buzele. Armata începu să creadă orbește în el. Când, după dezastrul de la Turtucaia, i se dădu în locul generalului Aslan, comanda armatei de la Dunăre, încrederea generală renăscu și în oștire și în public. Nu era un militar care să nu-și fi pus toată nădejdea în el.

Eram într-o zi pe platforma unui tramvai unde se aflau și doi sergenți din infanterie. Sergenții plecau a doua zi pentru armata din Dobrogea. La întrebarea unui domn dacă sunt speranțe ca bulgarii să fie respinși, unul din sergenți răspunse zâmbind: „Dumneata n-ai auzit că acum comandă acolo generalul Averescu? Dacă e domnul general Averescu nu avem nicio teamă”.

Am făcut această abatere de la șirul povestirii, spre a nota care era situația morală a generalului Averescu în vremea aceea. Armata aproape întregă își puna speranțele în el, pe străzile Bucureștiului, când trecea în automobil, trecătorii în grupuri îl salutau ridicând pălăriile și strigau: „Să trăești, domnule general! Scapă-ne de dușmani!”

Când, peste câteva zile, comunicatul oficial anunță că armata română a trecut Dunărea la Flămânda sub comanda generalului Averescu, în tot Bucureștiul nu fu decât un lung strigăt de entuziasm. Fabrica de născociri, ce a funcționat cu activitate, în tot timpul războiului, revărsa în chiar ziua aceea un potop de știri.

Se spunea că au trecut în Bulgaria 4 diviziuni complete sau 80 000 de oameni. Martori oculari, sosiți întradinis de la fața locului, afirmau că au văzut trecerea. S-a aflat mai târziu că, spre a stimula voia bună a armatei, comandantul concentrase la punctul de trecere câteva sute de bărci în care soldații de infanterie au fost imbarcați. Apoi în sunetul muzicilor și în urale nesfârșite soldații români au pus piciorul pe malul cel[ă]lalt. Această trecere nu s-a făcut însă fără jertfe.

Una din tainele acestei campanii a fost că orice hotărâre luată de către Marele Stat-Major și de către comandatul român era în scurt timp cunoscută de către inamic. De aceea aproape nicio acțiune de surprindere n-a putut fi executată de trupele noastre. Tot astfel și la Flămânda. În momentul în care trupele române începură să treacă Dunărea o escadrilă de avioane germane apăru pe cer și bombardă trupele române cu toate proiectilele de care dispunea. Ai noștri avură cu acest prilej numeroși morți și răniți. Dar a treia zi o știre dureroasă circula:

armata română fusese silită să se retragă în grabă pe malul stâng al Dunărei. Pe cât de mare fusese însuflețirea publicului, pe atât de mare era decepția.

Ministrul Radovici – inspirat, bineînțeles, din sferele cârmuitoare – blamă cu asprime acțiunea g[enera]lului Averescu. După părerea sa trecerea Dunărei fusese o greșeală dezaprobată de marele-stat major. De altfel generalul Averescu nu dădea probă de nicio capacitate – așa spunea ministrul – pentru orice acțiune și pentru toate punctele de sub comanda sa, cerea trupe și tot mereu trupe, pe când generalul Prezan, care comanda armata din Moldova, nu numai că nu avusese nicio înfrângere și nu numai că nu a cerut niciodată niciun soldat, ba chiar a mai dat altora din ceea ce avea. Generalul Prezan, în urma nepopularității de care începea să se bucure generalul Iliescu,¹ devenea generalul favorit al cercurilor guvernamentale.

Și totuși, cu toată retragerea grabnică din Bulgaria, popularitatea generalului Averescu creștea în oștire. Dar nici chiar publicul cel[ă]lalt nu vrea să admită cum că Averescu ar fi putut săvârși o greșeală. Admiratorii generalului și adversarii ai guvernului dădeau următoarea versiune.

Generalul Averescu avusese un plan grandios. Trecând Dunărea cu o forță impunătoare de 80 000 oameni surprinsese și încercuise pe inamic. O parte a armatei de invazie avea misiunea să se repeadă în marșuri forțate asupra Razgradului, important nod de cale ferată, spre a împiedica sosirea rezervelor inamice, iar grosul armatei cădea în spatele armatei lui Mackensen, care, prinsă între armata de invazie și armata Dobrogei, era silită să capituleze. În fața unei atât de strălucite perspective, statul-major gelos și nevoind să lase generalului Averescu o victorie atât de mare a ordonat, peste capul său, retragerea trupelor.

Bineînțeles că în această povestire era numai fantezie. Motivele retragerii au fost altele, care nu intră în cadrul scrierei de față. Deși, în realitate, planul generalului Averescu nu fusese prea fericit, totuși lumea credea orbește în general. Tocmai în aceste ceasuri popularitatea generalului – care peste patru ani trebuia să devie covârșitoare și să-l impie în fruntea guvernului – prindea rădăcini.

Pe ce se întemeia și care îi era obârșia? Iată încă o taină. De multe ori m-am gândit la această formidabilă adorație populară pe care nu o citeam în istoria veacurilor trecute, dar pe care o văzusem născând și pe care am văzut-o în continuă dezvoltare până la punctul ei culminant.

Generalul devenea din zi în zi mai popular fără să aibă niciunul din acele titluri sau însușiri care fac de obicei popularitatea. Cu câțiva ani mai înainte un alt general, acela în Franța – generalul Boulanger –, devenise tot astfel popular peste noapte. Dar generalul Boulanger izbise imaginația populației pariziene printr-o figură impunătoare și estetică, printr-un cal negru de o rară frumusețe și prin aceea că izbutise, în calitate de ministru al războiului, să întrupeze ideea revanșei. Dar generalul Averescu n-avea nimic din toate acestea: nici figură estetică, nici cal negru și frumos și nici nu întrupa vreo idee patriotică. Ceva mai mult, în anul 1907, fiind ministru de războiu, a înecat în sânge răscoala țăranilor care trebuia să-l adore mai târziu.

Un scriitor american a scris că sunt oameni cari au putut să exercite o mare înrâurire asupra concetățenilor lor fără să aibă o singură însușire deosebită văzută. Nici talent oratoric, nici talentul scrisului și nici vreo faptă măreață la activul lor, și totuși au putut ajunge idolul compatrioților. Acești oameni – scrie americanul de care vorbesc – se pot numi oameni-magnetici...

Numai admițând această putere, care scapă până acum cercetărilor științei pozitive, ne putem explica popularitatea generalului Averescu și încrederea oarbă a oștirei, deși nu câștigase măcar o singură bătălie.

Popularitatea, adică adorația chiar la distanțe mari fără ca ființa adorată să fi fost măcar văzută de adoratori, intră de multe ori în domeniul ocultizmului și al telepatiei. Popularitatea

---

¹ Generalul Iliescu, secretarul general al ministerului de războiu, era desemnat pentru șefia statului-major (n.a.).

născută prin transmiterea sugestiei la depărtări este din cadrul încrederii raționale a conștiințelor deștepte și face parte din categoria fetișistă. Generalul Averescu este mai mult un fetiș decât un om popular.

[C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 7-12]

56. Octombrie 1926, București, Aprecieri ale generalului Ioan Culcer asupra bătăliei Bucureștilor

Pentru a isprăvi cu observațiunile mele, asupra *Istoriei războiului pentru întregirea României*¹, voiu mai spune că bătălia de pe Neajlov-Argeș a fost impusă și ea de situațiunea disperată a Armatelor 1 și 2, expuse să li se taie liniile de retragere de către armatele Falkenhayn și Mackensen, care înaintau concentric dinspre vest și dinspre sud. Prin urmare, această bătălie *trebuia încercată cu orice preț*, pentru a întârzia înaintarea vrăjmașului și a câștiga timp pentru scurgerea coloanelor, convoiurilor și serviciilor spre Moldova.

Concepțiunea acestei bătălii aparține, desigur, generalului Prezan, comandantul grupului Armatelor 1 și de Dunăre, care a și executat manevra; dar repet că această bătălie a fost consecința directă și fatală a extrem de criticei și gravei situațiuni, în care se găseau armatele 1 și 2, situațiune provocată de hotărârea Marelui Cartier General, *impusă de generalul Berthelot în unire cu generalul Belaieff*, de a menține trupele armatei 1 pe frontul Olteniei – în contra propunerii mele de a scurta frontul, retrăgându-le la timp pe puternica linie de rezistență constituită de malul stâng al Oltului –, ceea ce a avut ca urmare retragerea prea târzie a trupelor armatei 1 din Oltenia.

Sunt nevoit a stărui asupra acestui fapt, deoarece din cauza condițiunilor defavorabile de efective, teren, spațiu, timp și starea trupelor – care erau prea oboșite – în care a trebuit să se desfășoare această bătălie – ce era o manevră pe linii interioare – la care s-au mai adăugat și unele greșeli de execuțiune, rezultatele ei din punct de vedere material și moral au fost aproape dezastroase pentru noi! Și am convingerea că dacă frontul nostru ar fi fost acoperit și protejat pe linia Oltului, armata lui Mackensen ar fi avut foarte puține probabilități să poată trece Dunărea și foarte multe probabilități să fie aruncată înapoi, printr-o ofensivă puternică a armatei noastre de la Dunăre. De altfel, autorul singur recunoaște *condițiunile grele* în care s-a dat bătălia de la Argeș, căci scrie: „Mai întâi era îndoială dacă diviziile care formau grupul de atac reorganizate în grabă vor fi capabile să furnizeze efortarea intensivă ce li se cerea”. Și mai departe: „În al doilea rând, înaintarea trupelor noastre în spațiul gol dintre armatele inamice prezintă două primejdii; ele puteau fi strivite între cele două armate vrăjmașe, apoi se producea și din partea noastră un gol între armata 1 și grupul apărării Dunărei”.

Este de ajuns să privească cineva la autor schița XIII (pag. 417)², pentru ca să vadă din situația coloanelor vrăjmașe *cât era de riscantă* această manevră, căci eram aproape înconjurați tactic de acele coloane, care înaintau dinspre Carpați pe la nord, ajungând în regiunea Piteștilor, și dinspre Dunăre pe la sud.

Cu toate acestea, repet că o rezistență, pentru a *întârzia* pe cât posibil înaintarea vrăjmașului, trebuia făcută cu orice preț, pentru ca în *greaua situație pe care ne-o creasem noi singuri* să

¹ Este vorba de cartea lui Constantin Kirițescu (1876-1965), doctor în Științele naturii, membru al Academiei Române, zoolog, publicist și istoric român. *Lucrarea sa* a cunoscut o largă circulație. Prima ediție, în două volume, a apărut în anii 1922-1923 la Editura Casei Școalelor. Ediția a doua, rezăzută și adăugită, în trei volume a apărut la aceeași editură în anii 1925-1927. Există și ediția a treia, în două volume, finalizată de autor în 1959, a apărută în 1989 la Editura Științifică și Enciclopedică.

² Nu se publică (n.n.).

putem scăpa de *încolțirea apropiată* a dușmanului – franțuzește, *accrochage* – care în arta militară este una dintre cele mai grele situațiuni ce se poate da unei armate în retragere.

Ludendorff, în memoriile sale, mărturisește că în prima parte a bătăliei a avut *un moment de îngrijorare*, din cauză că Kühne în loc să urmeze cavaleria și să treacă Oltul la Stoenеști s-a încăpățânat să-l treacă la Slatina, rămânând din această cauză aproximativ 80 km înapoia aripei stânga a armatei Mackensen, „întâmplare foarte norocită pentru noi – spune el – dar că în urmă situația s-a restabilit prin sosirea cavaleriei armatei 9, *cu o superioritate zdrobitoare pentru cele două armate române*”.

În sfârșit, cu toate jertfele făcute în bătălia de la Neajlov-Argeș nu s-a reușit a se executa în ordine retragerea forțată, sub presiunea vrăjmașului, din Muntenia în Moldova, care, în critica situațiune tactică și strategică, în care se găseau armatele noastre din Muntenia, mai cu seamă în urma pierderii acestei bătălii, ne-a fost impusă de vrăjmaș.

[I. Culcer, *Recenzie asupra „Istoriei războiului pentru întregirea României”*, Imprimeriile „Independența”, București, 1929, p. 73-75]

Capitolul 6

RELAȚII POLITICO-MILITARE ALE ROMÂNIEI CU PUTERILE ANTANTEI (AUGUST-DECEMBRIE 1916). MISIUNILE MILITARE STRĂINE – ROL, STRUCTURĂ, MISIUNI

Introducere

La 15/28 august 1916, România, alăturându-se Antantei, a intrat într-un război de coaliție, partenerii ei fiind patru dintre cele mai mari puteri ale lumii – Marea Britanie, Franța, Imperiul Rus și Italia. Decizia guvernului român, aprobată de Consiliul de Coroană, a fost dublată de reglementarea raporturilor în interiorul alianței, concretizată în documentele semnate la 4/17 august 1916. Teoretic, ele urmau să asigure cele mai bune condiții pentru ca intervenția statului român să fie încununată de succes, Antanta obținând un avantaj net în confruntarea cu Puterile Centrale.

Așteptările nu au fost împlinite, astfel că, după un început promițător, în decurs de circa patru luni, armata română a fost învinsă, ea cedând o parte importantă din teritoriul național. Rezultatul dezamăgitor din toamna anului 1916 se datorează, în parte, și modului defectuos în care au funcționat relațiile în interiorul alianței în ultima parte a anului 1916 și sprijinului modest primit de România în toată această perioadă.

Alianțele politico-militare, războaiele de coaliție au avut, nu de puține ori în istorie, dificultăți de funcționare, iar rezultatele, în multe cazuri, au fost departe de așteptările actorilor mai mari sau mai mici. Fără a intra în detalii despre constituirea și funcționarea alianțelor, problemă ce beneficiază de o foarte bogată literatură, precizăm că realizarea unui compromis între interesele divergente și uneori contradictorii ale componentelor reprezintă o problemă greu de rezolvat.

Cazul României din anii 1916-1918 este, fără îndoială, unul dintre multele exemple ce se pot da. Din chiar startul ostilităților, guvernul român a constatat că unele din angajamentele luate de marii aliați nu au fost îndeplinite. Un prim și elocvent caz îl reprezintă corpul expediționar de la Salonic, comandat de generalul Maurice Sarrail, care trebuia să declanșeze ofensiva cu zece zile înainte de începerea acțiunii României. Or, acțiunea nu a avut loc, mai mult, trupele bulgare au atacat forțele aliate. În aceste condiții, ofensiva peste Carpați a armatei române nu a mai fost sprijinită, marile unități bulgare și germane având libertatea de acțiune. Pe fondul marilor neglijențe ale dispozitivului român și ale conducerii defectuoase, trupele române au înregistrat grava înfrângere de la Turtucaia.

Guvernul român a făcut numeroase demersuri pe lângă autoritățile franceze, britanice și italiene pentru activizarea corpului expediționar de la Salonic și sprijinirea, pe această cale, a marilor unități române, care se confruntase, pe două teatre de acțiuni militare, cu forțe germane, austro-ungare, bulgare și otomane. (Documentele nr. 6, 14, 16, 22, 33) Dar, în ansamblu, frontul de la Salonic s-a dovedit, în toamna anului 1916, irelevant pentru armata română¹.

---

¹ Detalii în Maurice Sarrail, *Mon commandement en Orient (1916-1918)*, Ernest Flammarion, éditeur, Paris, 1920.

În același timp, nici Rusia, cel mai apropiat geografic și cel mai important aliat, nu și-a îndeplinit angajamentele asumate prin convențiile din luna august 1916. Mai mult, autoritățile române au constatat că sprijinul trupelor ruse solicitat intens în diferite etape ale confruntărilor a lipsit sau a fost inconsistent. Pornind de la o asemenea realitate și având în vedere lipsurile în pregătirea armatei, prim-ministrul Ion I.C. Brătianu a reluat solicitările adresate Parisului privind trimiterea, în România, a unei Misiuni Militare Franceze, imediat după declanșarea mobilizării. Brătianu i-a declarat lui Saint-Aulaire, ministrul francez la București, că era dispus să-l numească șef al Marelui Stat-Major pe comandantul acestei misiuni¹.

Guvernul francez a dat curs cererilor Bucureștiului, iar Joseph Joffre l-a desemnat ca șef al acestei misiuni pe generalul Henri Mathias Berthelot, un colaborator apropiat și un militar de valoare². La plecarea în România, Berthelot a primit instrucțiuni, dar pentru activitatea pe parcursul a peste un an și jumătate, a contat foarte mult calitățile sale, care l-au făcut foarte apreciat de mulți români. (Documentul nr. 9)

În cursul deplasării spre România, generalul Berthelot s-a întâlnit cu înalte oficialități ruse, prilej de a constata viziunea acestora asupra raporturilor cu guvernul de la București și armata română. (Documentul nr. 10) Generalul Mihail Alekseev a apreciat că frontul armatei române era prea lung, astfel că se impunea scurtarea lui, prin retragerea pe Carpații Orientali, Siretul Inferior, Dunărea maritimă. Ideea nu era nouă, fusese anterior adusă la cunoștința autorităților române pe diverse căi, dar acum Berthelot lua cunoștință de realele colaborării româno-ruse. Prin urmare prezența Misiunii Militare Franceze în România avea pe lângă sarcinile de instruire a comandamentelor, ofițerilor și a trupei și un rol politic foarte important, lucru de care au fost conștienți românii. (Documentele nr. 15, 17, 19)

La sosirea Misiunii Militare Franceze, prim-ministrul și apoi regele Ferdinand i-au cerut generalului H.M. Berthelot să accepte funcția de șef al Marelui Stat-Major. Berthelot a refuzat propunerea și a rămas doar consilier al suveranului și al premierului³. (Documentul nr. 26)

Misiunea militară franceză cuprindea cadre militare, ofițeri și subofițeri, de toate specialitățile, care au încadrat comandamentele române, în calitate de consilieri, până la nivel de regiment inclusiv. Activitatea lor s-a dovedit foarte utilă atât în timpul campaniei din anul 1916, cât mai ales în prima parte a anului 1917, când armata română s-a reorganizat și și-a luat revanșa prin bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz⁴. (Documentele nr. 23, 24, 25) Misiunea Militară Franceză a avut și o anumită opoziție din partea unor personalități militare, așa cum a fost Alexandru Averescu, comandant al Armatei⁵. (Documentele nr. 21, 27)

Rusia nu a privit cu ochi buni prezența și activitatea Misiunii Militare Franceze în România, iar, în contrapondere, a trimis în România o misiune militară destul de numeroasă, condusă de generalul Mihail Beleav. Ajutorul pe care ea l-a acordat a fost însă modest, astfel că intervenția trupelor ruse fie a fost tardivă (cazul bătăliei de pe Neajlov-Argeș), fie a lipsit cu desăvârșire. (Documentele nr. 29, 30, 34, 38)

¹ Contele de Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, traducere din franceză de Ileana Sturdza, introducere și note de Mihai D. Sturdza, Editura Humanitas, București, 2002, p. 57.

² Pentru personalitatea și activitatea Șefului Misiunii Militare Franceze a se vedea Jean Noël Grandhomme, *Henri-Mathias Berthelot (1861-1931). Du culte de l'offensive à la stratégie globale*, ECPA, 2011.

³ Contele de Saint-Aulaire, *op.cit.*, p. 81.

⁴ Pentru activitatea Misiunii Militare Franceze a se vedea: *Général H.M. Berthelot. 80 ans après la Mission Française en Roumanie 15-16 octobre 1996*, Bucarest, 1997; *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre. 1914-1918*, éditeurs: George Cipăianu, Vasile Vesa, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997, Jean-Noël; Grandhomme, *Le Général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie Méridionale (1916-1918)*, Chateau de Vincennes, Paris, 1999; Michel Fontaine, *Jurnal de război. Misiune în România (noiembrie 1916-aprilie 1918, Cuvânt înainte de Alain Legoux, introducere de Daniel Cain, traducere de Micaela Ghițescu*, Humanitas, București, 2016.

⁵ Detalii în Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005.

Autoritățile române și opinia publică au fost îngrijorate de conduita aliatului rus, mai ales că după pierderea bătăliei pentru București, Petrogradul a solicitat două lucruri care au generat ample dezbateri aprinse la nivelul clasei politice, al armatei, al opiniei publice – retragerea autorităților statului român (familie regală, parlament, guvern, armată) în sudul Rusiei și transferul urgent al tezaurului român la Moscova. (Documentele nr. 36, 37)

În sprijinul primei soluții, susținută cu tenacitate, se aduceau argumente cum sunt: dezorganizarea economiei românești, teritoriul rămas nefiind în stare să asigure logistica pentru un număr atât de mare de militari, necesitatea apărării eficiente a frontului din Carpați, eliminarea suprasolicitării transporturilor din această regiune, asigurarea unor condiții bune de refacere pentru armata română etc. Scopul nemărturisit era însă înglobarea armatei române și a României, care urma să devină o simplă afacere rusească. Aceasta presupunea și eliminarea sau reducerea semnificativă a influenței Misiunii Militare Franceze, privită cu ostilitate de la început de către Stavka¹. Au fost elaborate planuri, s-au făcut recunoașteri, au fost întocmite programe de transport și liste cu persoanele propozabile etc. (Documentele nr. 38, 41)

O cerință expresă a fost evacuarea tezaurului României în Rusia, înaltele autorități de la Petrograd văzând aceasta drept o garanție că România va rămâne în aceeași tabără. Era, într-un fel, un gaj pe care statul român îl dădea puternicului său aliat, care își lua toate garanțiile față de recentul partener. Problema era mai veche și ea a fost ridicată de Poklewski-Koziell cu ocazia semnării convenției militare din august 1916, dar Brătianu s-a eschivat, considerând ideea inoportună. Propunerea a fost reluată de Mosolov care, imediat după sosirea sa la Iași, aprecia că dezastrul în care se afla România impunea, „fără întârziere transferarea aurului românesc în Rusia, căci, într-un moment sau altul, convenția militară ar fi putut fi anulată”. Insistențele Petrogradului, situația foarte grea în care se găsea țara au obligat guvernul român să accepte depozitarea tezaurului și a altor bunuri culturale la Moscova². (Documentele nr. 39, 40, 42)

În mod surprinzător, soluția reorganizării armatei române în afara teritoriului național a fost împărțită, surprinzător, de generalul Constantin Prezan, noul șef al Marelui Cartier General Român, el propunând ca marile unități să fie dislocate în spațiul dintre Prut și Nistru (Basarabia). Ca atare, la 25 decembrie/7 ianuarie 1917, Marele Cartier General Român a comunicat părții ruse că era necesar ca forțele militare românești (Armata I cu corpurile 1, 3 și 5, totalizând nouă divizii, artileria grea și serviciile) să se reorganizeze în Basarabia, respectiv în zona Chișinău, Bălți. Prin adoptarea acestei soluții, s-ar fi evitat marșurile lungi și obositoare și s-ar fi asigurat o perioadă mai lungă pentru instrucția trupelor.

Peste două zile, generalul Prezan, pe baza indicațiilor primite de la regele Ferdinand, și-a revizuit poziția insistând ca reorganizarea să se facă în țară.

Între timp, situația deosebită din Moldova și insistențele mari ale părții ruse au generat reacții din partea Misiunii Militare Franceze și a guvernului român. Generalul Berthelot, asupra căruia se exercitau presiuni pentru a accepta transferul trupelor române și a propriei misiuni

¹ Glenn Torrey, „Russia, Romania and France: The Reorganization of the Romanian Front, 1916-1917”, în *Romania and World War I. A Collection of Studies*, The Center for Rumanian Studies, Iași, Oxford, Portland, 1999, p. 257; A.A. Mosolov, *Misiunea mea în România*, ediție de Marin Stănescu, Editura Silex, București, 1999, p. 56-90.

² Pentru această problemă a se vedea: Mihail Gr. Romașcanu, *Tezaurul român de la Moscova*, cu o Addenda de D. D. Pătrășcanu, G. Opreșcu și Al. Bârlădeanu, prefață de Apostol Stan, Editura Saeculum I.O., București, 2000; *Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova*, Documente, ediția a II-a revăzută și adăugită, cuvânt înainte academician Măgur Isărescu, comentariu istoric și ediție Cristian Păunescu, Marian Ștefan, Editura Oscar Print, București, 2001; Viorica Moisuc, *Românii și politica externă rusească. Un secol din istoria Tezaurului românesc păstrat la Moscova*, Editura Demiurg, Iași, 2013; Ioan Scurtu, *Tezaurul României la Moscova*, Editura Enciclopedică, București, 2014; Mihai Voicu, *Tezaurul României la Moscova: Inventarul unei istorii de o sută de ani*, Humanitas, București, 2016.

peste Prut, a trimis la sfârșitul lunii decembrie 1916 o lungă telegramă la Paris, care a atras atenția autorităților franceze asupra planurilor rusești. Prin urmare, Franța a devenit mult mai atentă, ea neputând accepta dizolvarea propriei sale misiuni¹.

Aceste intervenții repetate și ultimative al Rusiei se explică prin tratativele secrete duse de partida germanofilă, grupată în jurul țarinei, care dorea încheierea păcii separate cu Germania. În acest caz, teritoriul românesc dintre Prut și Carpații Orientali ar fi revenit Rusiei. (Documentul nr. 28)

În concluzie, situația în care s-a aflat România la sfârșitul anului 1916 s-a datorat, în parte, și inconsistenței ajutorului pe care aliații i l-au acordat. Corpul expediționar de la Salonic a fost practic inactiv în lunile august-decembrie 1916, armata rusă nu a declanșat acțiunile ofensive promise, iar intervențiile solicitate nu au fost onorate, aprovizionările cu armament, muniție și echipament militar nu au avut ritmicitatea promisă, trupele ruse din Dobrogea au avut o slabă capacitate operativă. În acest peisaj, prezența și activitatea Misiunii Militare Franceze, a șefului acesteia, generalul Henri Mathias Berthelot, au reprezentat un reazem moral pentru clasa politică românească, pentru armată, pentru opinia publică.

Toate acestea, coroborate cu lipsurile cronice și congenitale ale armatei române, cu slăbiciunile corpului de comandă, au făcut din statul român o pradă relativ ușoară pentru armatele Puterilor Centrale, cu deosebire cea germană, bine instruită, condusă și înzestrată.

Anul 1916 se sfârșea în condiții dramatice pentru România, însă nu a fost scoasă din luptă și spera la revanșă. Până la acel moment va urma o perioadă de mari încercări, dar și de mutații semnificative în planul configurației generale a taberelor beligerante, dintre care două se detașează prin importanța lor enormă – abdicarea țarului în Rusia (februarie/martie 1917) și intrarea SUA în război alături de Antanta (6 aprilie 1917).

---

¹ Glenn Torrey, *op.cit.*, p. 262-263.

DOCUMENTE

1. 16/29 august 1916, Berna, Telegrama legației din Berna, semnată Mihail Pâcleanu, prin care se informează despre marea impresie generată în Elveția de intrarea României în război.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Cabinetului Ministrului

Înreg. la no. 23214/17 august 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ
Legatiunea din Berna, No. 1940, Data 16/29 august 1916

*Externe
Bucarest*

La déclaration de guerre de Roumanie à l'Autriche-Hongrie a causé une grande impression en Suisse. Tous les journaux lui consacrent de longs articles sympathiques en insistant sur l'importance du fait.

Pâclianu
No. 1940

[Arh. MAE, Fond 71-1914, E. 2, Partea a II-a, 1914-1922, vol. 27, f. 333]

2. 19 august/1 septembrie 1916, București, Interviul acordat de Carlo Fasciotti, ministrul italian la București, lui Emil Nicolau, ziarist la „Universul”

INTERVIU

cu Excelența Sa d. Baron Fasciotti, ministru plenipotențiar al Italiei

Era firesc să dorim, în aceste momente de cea mai mare însemnătate pentru România, de a auzi cuvântul reprezentantului Italiei la noi – al acestei Italii care nu e numai scumpa noastră aliată de astăzi, dar în același timp pentru noi pământul sfânt căruia-i datorim origina și limba noastră, de cari suntem atât de mândri.

Ne-am adresat dar d-lui baron Fasciotti, ca să-i cunoaștem impresiile asupra intrării României în acțiune.

Nu pătrund pentru prima oară în somptuosul palat al Legațiunii italiene, unde desigur că gustul artistic se datorește grijei delicate a nobilei tovarășe a d-lui ministru al Italiei, d-na Baroana Fasciotti.

D. Fasciotti nu e numai un distins și fin diplomat, dar și un om cu o înaltă cultură, un om ce farmecă din primul moment pe cei ce au norocul să vie în contact cu dânsul. Cuvântul Excelenței Sale e al omului care, deși pare că nu voește să se impue și să te convingă, te asigură însă că tot ce spune pornește dintr-o nestrămutată convingere și e rezultatul unei adânci gândiri.

Deși vrăjmaș al interviurilor și al reclamei, de astă dată d. Baron Fasciotti n-a stat la îndoielă să vorbească. Am avut norocul să-l surprind încă sub influența viei sale emoțiuni pentru

nobilul gest al României și al admirației sale pentru chipul cum se efectuează mobilizarea la noi. Am avut norocul, pentru cetitorii noștri, să-i cunosc impresiile tainice, mărturisirile sale ce nu au nimic din cugetarea rece a diplomatului, ci sunt expresiunea unei inimi care s-a obișnuit să ne cunoască și să ne iubească în vremea de când îl avem printre noi.

La întrebările noastre, distinsul meu interlocutor a binevoit să-mi răspundă:

– Sunt pradă unei vii și sincere emoțiuni gândindu-mă că am să vă răspund la chestiunile ce se agită în mine de trei zile, din ceasul în care România a hotărât, în Consiliul de Coroană, intrarea sa în acțiune.

Entuziasmul meu se datorește mai mult sentimentelor de rasă ce ne leagă decât altor considerațiuni politice. Și sunt convins că entuziasmul meu a fost împărtășit de asemenea de către augustul meu rege Victor Emanuel¹ și de poporul Italiei, atunci când am făcut cunoscut guvernului meu că nobila Românie s-a hotărât să meargă alături de Aliați, fapt despre care nu ne-am îndoit nicio clipă.

Deoarece vă pot afirma că Regele meu, care a fost în România în tinerețea sa, în anul 1890 luna martie, a învățat încă de mult să aprecieze înaltele calități ale poporului român; dar, înainte de toate, Majestatea Sa ține seamă de legăturile tranice ce unesc pe aceste două popoare încă de veacuri, prin legăturile lor de rasă, de origine și de limbă.

Și vă pot asigura de asemenea că poporul italian știe că pe malurile Dunărei se găsesc frați de ai săi scumpi, cărora le-a închinat o bună parte din dragostea sa frățescă.

Aduceți-vă aminte de primirea ce a făcut-o poporul italian acum câțiva ani A.S.R. Principelui Carol, atunci când a călătorit în Italia. Aceasta n-a fost numai o primire oficială, ci strigătul de entuziasm al poporului Romei care saluta, cu căldura obicinuită italienilor, pe nobilul coborât al familiei regale de pe pământul aurorei sale depărtate.

Și nu de astăzi datează dragostea noastră pentru România; noi italienii nu facem decât să pășim pe urmele ce le-au bătătorit strămoșii noștri. Raporturile noastre își urmează calea urmată de ani întregi, mai ales de pe vremea când străbunul nostru Cvaour, acest erou al unității Italiei, s-a gândit și a lucrat de asemenea pentru Principatele Dunărene.

Nu voesc să vă reamintesc decât în treacăt că Italia a fost printre cele dintâi state din Europa cari au recunoscut unitatea Principatelor Române.

Chiar când făceam parte din Tripla Alianță, Italia n-a încetat de a sprijini drepturile României, fiind de partea celor ce le sprijineau într-adevăr, *chiar când acele drepturi nu erau apărute cu destulă ardoare de către ceilalți aliați ai săi.*

Și, cu o sinceră emoțiune în glas, d. Fasciotti a adăugat:

– Când am văzut că armatele române au pășit dincolo de Carpați, urmărind recucerirea Transilvaniei ce va fost smulsă odinioară, am simțit o vie emoțiune la gândul că de acolo, din această provincie romană, și-a luat zborul ideea de a se apropia limba românească de tradiția, de origina ei, și de a vă îndrepta gândul spre mama comună Roma. Nu am chemarea să vă dau lecțiuni de limba românească; dar, când după atâtea invaziuni barbare ce a suferit această țară, limba d-voastră a primit serioase schimbări, fiii Transilvaniei au fost cei dintâi cari au cultivat-o la gradul de latinătate în care se găsește astăzi.

Am mai fost mișcat fiindcă am fost martor la mobilizarea armatei românești.

Eu admir seriozitatea comandanților d[umneavoas]tră militari, dar mai ales avântul cu care soldatul român răspunde la apelul patriei, în clipele astea mi se pare că mă găsesc alături de ai mei, lângă compatrioții mei italieni – ceea ce dovedește că nici depărtarea, nici secolele scurse n-au putut să distrugă legăturile de rasă dintre mama Italia și fiica ei demnă, România.

Nu pot uita de asemenea că în rândurile bravei d-voastre Armate se află și câțiva distinși ofițeri de toate gradele, cari s-au adăpat la știința școalelor superioare italiene. De altfel, vic-

¹ Victor Emanuel al III-lea (1869-1947) a fost membru al Casei de Savoia și rege al Italiei (1900-1946), împărat al Etiopiei (1936-1943) și rege al Albaniei (1939-1943).

toria finală a armatelor române se va datora deopotrivă tuturor ofițerilor ei, și în primul rând M.S. Regelui Ferdinand I și nobilei sale armate.

Când am văzut eri, trecând pe stradă, un regiment român, am simțit inima mea bătând cu putere; ce înfățișare, ce ținută, ce lei, acești bravi ostași se asemănau cu frații lor italieni. Și numai atunci am înțeles de ce M.S. Regele României a înzestrat armata sa cu o uniformă ce se aseamănă, cum seamănă o picătură de apă, cu cea italiană: a voit să-i înfrățească pe de-a-ntregul.

– Ați binevoi, Excelență, să-mi spuneți ce însemnătate are intrarea în acțiune a României?

– Mare, foarte mare, pentru Aliați, ca și pentru ea însăși.

Și după un moment de gândire, distinsul diplomat a urmat:

– Măine, când evenimentele se vor desfășura așa cum e firesc să se desfășoare, numai atunci veți înțelege cât de hotărâtoare a fost intrarea României în acțiune, atât pentru cauza comună, cât și pentru pacea de mâine...

Dar deodată încolți un zâmbet pe buzele distinsului diplomat:

– Dacă-mi dați voie, e destul deoarece iată că dintr-un interviu de sentimente alunecăm pe povârșinul politic. Și nu acesta e scopul interviului meu. Scopul meu unic e să mai fac înc-odată dovada că de la Alpi la Mediterană, ca și de la Carpați până la Marea Neagră, bate una și aceeași inimă.

Am mulțumit călduros distinsului meu interlocutor pentru interviul ce a binevoit a acorda „Universului” și Excelența Sa m-a recon dus ca pe un sincer admirator al nobilei Italii.

Emil Nicolau

[„Universul”, 19 august 1916]

3. 22 august/4 septembrie 1916, București, Telegrama Legației Franței, semnată de Saint-Aulaire, adresată ministrului de externe, Emanoil Porumbaru, prin care roagă să se transmită regelui Ferdinand mulțumirile sultanului Marocului, pentru decizia României de a intra în război alături de Antanta

Légation de France
No. 79

Bucarest, le 22/4 septembre 1916

Monsieur le Ministre,

S.M. le Sultan du Maroc m'a chargé d'exprimer à Sa Majesté le Roi de Roumanie les sentiments que lui inspire l'entrée en ligne de la Roumanie, dans la grande lutte libératrice, pour laquelle les soldats Marocains versent leur sang, depuis deux ans, sur les champs de bataille de France, et prennent part, en ce moment même, aux combats de Macédoine.

Je serais reconnaissant à Votre Excellence de vouloir bien, en faisant connaître à Sa Majesté la mission dont j'ai été chargé, Lui exprimer les vœux que le Sultan forme pour le triomphe des Armées Roumaines dont l'intervention lui est un gage certain de prochaine et décisive victoire.

Veillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma haute considération.

Saint-Aulaire

Son Excellence
Monsieur Porumbaru,
Ministre des Affaires Etrangères

[Arh. M.A.E., fond nr. 71/1914, vol. 45, f. 50]

4. 23 august/5 septembrie 1916, București, Telegrama Legației Belgiei adresată ministrului de externe, Emanoil Porumbaru, prin care se exprimă simpatia și mulțumirea guvernului belgian pentru hotărârea României de a intra în război alături de Antanta

Légation de Belgique
No. 356

Bucarest, 5 septembre 1916

Monsieur le Ministre,

S.E. Monsieur le Président du Conseil a bien voulu me charger, il y a quelques jours, d'exprimer au Gouvernement du Roi toute la sympathie du Gouvernement Roumain à l'égard de la Belgique, à l'occasion de la décision prise par votre pays de combattre à côté des Puissances Alliées.

Le Gouvernement Belge, à qui je n'ai pas manqué de transmettre ce message de haute courtoisie, s'y est montré par ticulièrement sensible. Le Ministre des Affaires Etrangères m'a donné l'ordre et j'ai l'honneur de vous exprimer tous ses remerciements les plus sincères.

„La Belgique, ajoute le Baron Boyens, n'a jamais douté au cours des épreuves qu'Elle a traversées de la sympathie de la Roumanie et Elle se félicite hautement aujourd'hui de combattre avec Elle pour la défense des droits des nationalités méconnus par nos ennemis.

Elle a la conviction qu'une paix victorieuse assurera à nos deux pays un venir prospère sur des bases indestructibles”.

En m'acquittant auprès de Votre Excellence de cette mission qui m'est extrêmement agréable, j'ajouterai, Monsieur le Ministre, que je me suis empressé de porter de vive voix à la connaissance du Président du Conseil la teneur du télégramme précité.

Je saisis cette occasion, Monsieur le Ministre pour renouveler à Votre Excellence les assurances de ma plus haute considération.

Son Excellence
Monsieur Porumbaru,
Ministre des Affaires Étrangères
Bucharest

[Arh. M.A.E., fond nr. 71/1914, vol. 45, f. 47-48]

5. 25 august/7 septembrie 1916, Odessa, Telegramă a consulului general al României la Odessa privind reacția autorităților și populației din localitate față de intrarea României în război

Consulat Général Royal de Roumanie
No. 976

Odessa, 25 august 1916

Domnule Ministru,

Ca urmare la telegrama mea cu No. 943 din 16 curent, am onoarea a raporta, Excelența Voastră, că duminica trecută s-au serbat la Catedrala de aici un Te Deum pentru izbânda oștirilor aliate și îndeosebi pentru armata și poporul român.

Au asistat toate autoritățile civile și militare și un numeros public.

Cu acest prilej am primit călduroase felicitări din partea autorităților superioare și a colegilor și ovațiuni din partea publicului, resunând pretutindeni strigătul „Trăiască România!”.

Se mai pregătise și o mare manifestație înaintea Consulatului General după Te Deum, totuși, în vederea că se manifestase îndestul, am mulțumit Poliției, rugându-o să nu se mai facă nimic.

Ziarele publică zilnic articole elogioase pentru România și politica ei atât de patriotică și înțeleaptă, din cari voiu înainta ulterior unele extrase mai însemnate căci în cele de față avem prea mult de lucru cu repatrierea rezerviștilor și dezertorilor, așa că domnul Interpret Samușeanu, de altmintrelea bolnav, nu mai are timpul trebuincios pentru a face cuvenitele traduceri.

Consul General
G. Grecianu

Excelenței Sale
Domnului Emanuel Porumbaru
Ministru al Afacerilor Străine
etc. etc.etc.
București

[Arh. M.A.E., fond nr. 71/1914, vol. 45, f. 44-48]

6. 27 august/9 septembrie 1916, București, Telegramă a lui Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, adresată lui Dimitrie Ghica, trimisul diplomatic la Roma, prin care îi cere să intervină pe lângă guvernul italian pentru ca acesta să sprijine frontul român, prin declanșarea de acțiuni pe frontul italian sau trimiterea de trupe pe frontul de la Salonic

PREȘEDINȚIA
CONSILIULUI DE MINIȘTRI

GHICA, Ministre ROUMANIE,
Rome

Télégramme expédie le 27 août 1916, 7,30 s.

Veillez insister afin de faire comprendre combien l'inaction relative du front italien est dangereuse pour la situation générale et spécialement pour la Roumanie aux frontières de laquelle arrivent déjà des contingents pris sur le front italien. Si la saison est un réel empêchement dans ces régions pourquoi ne porte-t-on pas de troupes a Salonique?

BRĂȚIANU

[S.A.N.I.C., fond Casa Regală, Dosar 23/1916, p. 1-2]

7. 31 august/13 septembrie 1916, Paris, Telegrama mareșalului Joseph Joffre adresată colonelului Vasile Rudeanu, prin care solicită consolidarea situației din Dobrogea

31 august 1916

De Paris le 11 Septembre 1916
Reçu le 12 Septembre 1916

Dans les circonstances actuelles c'est une nécessité pour l'Armée Roumaine de consolider sa situation en Dobroudja.

Pour atteindre ce résultat il paraît nécessaire de concentrer le plus rapidement possible sur la rive droite du Danube des unités solides en nombre suffisant de façon à obtenir d'emblée une supériorité numérique incontestable.

De mon côté j'ai prescrit au général Sarrail d'attaquer à fond et de poursuivre sans arrêt son offensive de manière à obtenir comme résultat minimum le maintien de toutes les forces bulgares qui se trouvent sur la frontière grecque.

Le renforcement des troupes roumaine en Dobroudja aura peut-être comme conséquence un ralentissement momentané des offensives en Transylvanie.

Mais le plan initial devrait à mon avis être repris avec toute son intensité aussitôt que la situation sera rétablie en Dobroudja.

Veuillez informer le Commandement en Chef Roumain que je demande au Général Alexeieff d'examiner de suite la possibilité d'envoyer des forces nouvelles en Dobroudja.

(ss) Joffre

[S.A.N.I.C., fond Casa Regală, Dosar 25/1916, p. 1-2]

8. 19 septembrie/2 octombrie 1916, Roma, Telegrama ministrului român la Roma, Dimitrie Ghica, privind reacția opiniei publice italiene față de evenimentele din România și sprijinul acordat de Imperiul Rus

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Cabinetului Ministrului

No. 28575, 20/3 Octomvrie 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ
de la Legațiunea noastră din Roma
No. 1605 din 19/2 Octomvrie 1916

Excellence Porumbaru
Externe
Bucarest

L'opinion publique italienne se montre très anxieuse au sujet de la Roumanie et mal impressionnés à l'égard de la Russie, dont le concours est jugé d'avoir manqué en temps utile et de ne pas s'exercer aujourd'hui avec l'urgence et la force nécessaires; cette dépression est si sensible et si exploitée par la coalition des socialistes et des partisans de Monsieur Giolitti¹ en vue de provoquer une crise ministérielle, que le Gouvernement italien tente de réagir en laissant si tard, croire qu'il y a un envoi de troupes très fort à Salonique et en Epire et en s'inspirant des considérations de la presse d'un optimisme outré: un communiqué officieux, venant probablement du Ministère de l'Intérieur, paru dans l'Agence italienne, ainsi qu'une série d'articles de journaux, affirment que la situation de la Roumanie n'est pas si grave et annoncent que le secours russe va se révéler formidable; dans le même sens, la presse italienne d'hier reproduit en première place une dépêche de Zurich avec les déclarations que Monsieur I.I.C. Bratiano aurait faites à un rédacteur de la „Tribuna” pour dire que le péril est désormais passé et que la Russie a toujours fait tout ce qu'il lui était possible pour aider la Roumanie; une autre dépêche de Zurich, dûe sans doute aux suggestions de la presse

¹ *Giovani Giolitti* (1848-1928) Om politic italian care a fost de cinci ori prim ministru al Italiei, fiind depășit ca durată în fruntea guvernului de Benito Musollini. Al patrulea mandat a fost în perioada 1911-1914 și s-a suprapus peste războiul cu Imperiul otoman (1911-1912), războaiele balcanice (1912-1913) S-a opus intrării Italiei în război, unul dintre argumente fiind nepregătirea șării și a armatei.

française de là-bas, veut faire accroire au public italien que de hautes autorités militaires allemandes confess [lipsă text] la faillite de l'effort allemand contre la Roumanie; ce guerre en littérature ne me semble pas adroit vis-à-vis de l'opinion publique italienne, qui subit surtout l'impression des événements.

Ghica

No. 1605

[Arh. M.A.E., E. 2, partea a II-a, Roma-Sofia 1914-1924, vol. 35, p. 95]

9. Septembrie 1916, Chantilly, Apprecierile colonelului Victor Pétin referitoare la instrucțiunile primite de generalul Henri Mathias Berthelot din partea Marelui Cartier General francez pentru misiunea din România

Avant de quitter Chantilly, le général Berthelot demanda des instructions écrites. Elles lui furent en effet remises. Elles constituaient un large exposé de la situation politique en Orient. Elles rappelaient que l'été de 1916 avait été marqué par les succès foudroyants de Broussilov, mais qu'avec l'automne l'offensive russe s'était ralentie pour aboutir à des coups d'arrêt assez durs, en sorte que l'affaire semblait close. Il en résultait que les nombreuses unités russes concentrées en Podolie et en Bucovine devenaient disponibles pour des opérations en Roumanie. D'autre part l'attention du général Berthelot était attirée sur les dangers d'encerclement que la Bulgarie faisait courir à la Roumanie. Les Bulgares avaient infligé un échec retentissant aux Roumains à Turtucaia; ils avaient certainement la tentation de réoccuper la Dobroudja méridionale, arrachée par le traité de Bucarest en 1913. Il fallait donc s'attendre à une forte activité en Dobroudja. Malheureusement les Roumains ayant transporté presque toutes leurs forces sur les Carpathes pour arrêter l'offensive austro-allemande de Transylvanie, c'est aux Russes qu'il faudrait faire appel et c'est sur eux seuls qu'on pourrait compter, en cas de besoin, pour défendre cette Dobroudja.

Les Russes devenaient ainsi les grands arbitres de la destinée de la Roumanie, puisque seuls ils pouvaient lui fournir le secours de grandes unités tant sur son front des Carpathes que sur ses derrières en Dobroudja.

Le général Berthelot était invité à bien mettre en évidence, auprès du commandement russe, l'importance de son concours en Dobroudja, à lui montrer qu'il assurait de ce côté-là la sécurité de l'allié roumain, à l'inciter à obtenir cette sécurité par une politique d'offensive militaire, pour laquelle il ne devrait pas hésiter à engager des forces nombreuses, prélevées sur ses réserves disponibles. Il fallait le convaincre d'attaquer le Bulgare, le battre, et ouvrant ainsi les voies vers Constantinople et vers Salonique, de réaliser cette coopération avec l'armée Sarrail, promise à la Roumanie avant son entrée en guerre.

Les instructions du général Berthelot se terminaient par cette phrase prophétique: „La mise hors de cause de la Bulgarie hâterait la fin de la guerre”. – Et le même jour le général Joffre faisait télégraphier dans ce sens au Grand Quartier général russe à Mohilev: „Il faut agir de suite et vigoureusement pour liquider la question bulgare, ou au moins infliger à l'armée bulgare une défaite sérieuse qui couvrira Bucarest contre toute menace. J'estime que le haut commandement russe devrait envoyer progressivement sur le front du Danube les disponibilités que la mauvaise saison va créer sur le reste de ses fronts. Il faudrait qu'une offensive puissante soit déclanchée avant que l'hiver n'ait immobilisé le front de notre armée de Salonique. – On préviendrait ainsi toute offensive de l'ennemi soit sur le Danube, soit en Transylvanie où l'étendue du front rend la défensive roumaine difficile”.

A ses instructions écrites le général Joffre en avait ajouté de verbales, marquées au coin de sa finesse coutumière. Le général Berthelot me les répéta aussitôt: „Votre mission là-bas sera ce que vous la saurez faire. La Russie ne vous verra pas venir d'un bien bon œil. Quant aux Roumains, le rôle de conseiller est toujours bien délicat; il faut avant tout gagner leur confiance et leurs cœurs”.

[Général Pétin, *Le Drame Roumain 1916-1918*, 1932, p. 18]

10. 18 septembrie /1 octombrie–2/15 octombrie 1916, București, Aprecierile colonelului Victor Pétin asupra convorbirilor membrilor Misiunii Militare Franceze, conduse de generalul Henri Mathais Berthelot, cu oficialități ruse

Partis de Paris le 1er octobre, arrivés le 4 à Bergen, le 8 à Haparanda, nous débarquions le 9 à Pétrograd, et nous étions reçus le lendemain matin par M. Paléologue, notre Ambassadeur. Celui-ci eut tôt fait de nous mettre au courant de l'ambiance. Les Roumains nous attendaient avec impatience, et nous accueilleraient à bras ouverts; mais les Russes nous voyaient venir avec méfiance. Nous serions reçus le lendemain même par M. Stürmer, le premier ministre, qui reflétait assez bien les lassitudes et les incertitudes des milieux dirigeants de Pétrograd, très imbus de défaitisme. Cette visite, ajoutait M. Paléologue, serait instructive pour nous: elle nous montrerait les réserves qu'il fallait faire quant au concours de nos alliés, et la prudence avec laquelle il fallait escompter leur aide.

Le lendemain matin, en effet, accompagnés de M. Paléologue et de Sir Georges Buchanan¹, l'ambassadeur d'Angleterre, nous franchîmes le seuil du cabinet de M. Sturmer.

Accueil courtois mais solennel. Le général est invité à résumer la situation actuelle sur le front de France. Il fait donc le bilan: la ruée allemande jugulée à Verdun, avec des pertes effrayantes pour l'assaillant; depuis juillet l'initiative des opérations passée aux Alliés dont le matériel croît sans cesse, et paraît ne devoir pas connaître de limites, grâce à la maîtrise de la mer. Sur le front russe, si l'offensive de Broussilov a été arrêtée finalement par les Allemands, elle n'en a pas moins démontré l'affaiblissement profond de la puissance autrichienne. Dans ces conditions, l'entrée en guerre de la Roumane doit avoir d'incalculables conséquences, pourvu que la Russie étende jusqu'à elle son champ d'opérations et y mette le prix voulu.

„Votre exposé, Général, réplique Sturmer, m'apporte un réconfort nécessaire. En ce qui concerne le front de France, je veux m'en tenir à votre sentiment. Pour le front Russe je crains que vous ne voyiez les choses trop en beau. La Russie est isolée de ses Alliés. Elle manque donc de munitions et de matériel, tandis que vous en regorgez. Sans doute elle a des hommes. Mais sa population est trop peu instruite pour fournir en suffisance, comme chez vous, des officiers de remplacement, en sorte que nos unités deviennent des foules mal encadrées et insuffisamment armées. Quant aux Roumains, mal préparés à la guerre, ils n'ont encore donné que des déboires. Dans ces conditions l'avenir est sombre. Puissé-je me tromper...”

Telle fut notre entrevue avec Sturmer. Nous espérions entendre le lendemain à Mohilev un langage plus réconfortant.

Le lendemain en effet nous étions au Grand Quartier Général russe, où nous accueillait le général Janin, que nous avions connu tous deux quelques mois auparavant à Chantilly, où il était aide-major-général. Sa grande pénétration, son esprit un peu caustique le servaient admirablement dans sa tâche délicate. Il n'était pas homme à se laisser prendre facilement par des mots, et il nous prévint que le général Alexeiev nous voyait venir sans plaisir. Le chef d'Etat-Major général de l'armée russe, qui était en fait le général en chef, n'avait guère pour le moment l'esprit tourné vers de nouvelles et prochaines offensives. Ce qu'il voulait c'était du matériel, à fournir par les Alliés. Le jour même de notre départ de Chantilly, alors que le général Joffre lui faisait télégraphier d'envisager une offensive contre la Bulgarie, lui même priaît le général Janin de télégraphier qu'il réclamait aux Alliés d'importants envois de canons, de mitrailleuses, d'avions et de munitions.

¹ Sir George William Buchanan (1854-1924), diplomat britanic cu o lungă carieră în diverse părți ale lumii. A fost secretar doi la Tokio, Viena și Berna, apoi secretar la Roma. La începutul secolului al XX-lea a fost prim-secretar la Berlin. Între 1903 și 1908 a fost trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în Bulgaria, după care a fost ministru în Olanda. În 1910 a fost desemnat ambasador al Marii Britanii în Imperiul Rus. A avut relații apropiate cu țarul și a sprijinit intențiile de modernizare, atâtea câte au existat, ale autorităților de la Petrograd. A părăsit Rusia în ianuarie 1918. Între 1919 și 1921 a fost ambasador în Italia, apoi s-a retras din activitatea diplomatică. Memoriile sale (George Buchanan, *My mission to Russia, and other diplomatic memories*, 2 vol., London, Cassell, 1923) sunt importante pentru înțelegerea evenimentelor politico-militare în anii Primului Război Mondial.

Nous ne tardâmes pas d'ailleurs à être fixés nous-mêmes sur ses sentiments à notre égard. Accueil très réservé, point aimable. Le général Alexeïev ne nous accorde qu'un bref entretien dont les derniers mots ne devaient jamais sortir de notre mémoire: „Puisque les Roumains tiennent tant à vous avoir, bonne chance donc, général! Mais tâchez de faire comprendre à ces gens-là que la Roumanie ne se défend pas sur les Carpathes, mais bien sur le Sereth!” Et d'un large coupe-papier il frappait énergiquement sur une carte la coupure du Sereth, qui, de Focsani à Galatz, sépare la Moldavie de la Yalachie.

Ainsi donc, le 15 octobre, six semaines après l'entrée de la Roumanie en guerre, alors que nos Alliés tenaient encore tous les cols, toutes les passes des Carpathes, le commandant en chef des armées russes envisageait, pour réduire le front oriental, d'abandonner la plus riche moitié du territoire roumain; et il suggérait au conseiller français, que les Roumains appelaient de leur confiance, de les orienter vers l'abandon, a priori, de plus de la moitié de leur territoire national.

Cependant il convenait d'attendre le sentiment de l'empereur, qui devait nous recevoir le soir même.

Comme ceux qui ont approché Nicolas II en ces années de guerre, nous avons gardé de cette entrevue un souvenir complexe et pénible. Simple à l'excès, vêtu comme le plus humble de ses officiers, d'une modeste vareuse ornée de notre seule croix de guerre, les épaulettes de Colonel comme seul insigne, l'empereur accueille le général avec un bon sourire.

Son regard très droit interroge avec confiance. Nicolas invite le général à parler. Il promet son aide, „Dites au roi Ferdinand que je suis derrière lui avec mes armées, toutes mes armées, et que je le soutiendrai jusqu'à mon dernier homme et mon dernier kopeck”. – Une heure plus tard, à table, nous trouvons l'entourage: le grand duc Michel, le jeune prince Youssoufov¹, de nombreux aides-de-camp repas l'empereur lève son verre et souhaite bon voyage. „Répétez bien au roi, général, ce que je vous ai dit tout à l'heure; écrivez-le aussi à Paris, et puis n'oubliez pas ceci... Lorsque nous aurons gagné la guerre, et que nous signerons la paix à Berlin, c'est à nos généraux et aux vôtres qu'il faudra laisser le soin d'en marquer les conditions. Et je les veux telles qu'elles empêchent à tout jamais la guerre. C'était déjà une chose affreuse. Les Allemands l'ont déshonorée². Il ne faut plus qu'elle puisse revenir. En attendant il faut la gagner, et je m'y emploierai jusqu'à la limite de mes forces.”

Ainsi s'exprimait, le 15 octobre, six mois avant son abdication, l'empereur Nicolas. Ces paroles contrastaient singulièrement avec celles de son chef d'Etat-Major Général et de son premier ministre. Qui croire? Qui trompait-on?

Le lendemain le général Janin résumait ainsi par télégramme son impression au général Joffre: „Le général Alexeïev est tout près de dire que la Roumanie coûte autant qu'elle rapporte”.

Le 15 octobre le général Berthelot franchissait la frontière roumaine, et prenait à Iassy le train de Bucarest. Il y était reçu par notre ministre, le comte de Saint-Aulaire. Le lendemain, nous débarquions à la petite station de Périss, près de Bucarest. M. Bratiano, président du Conseil, nous attendait sur le quai et accueillait le général Berthelot en ces termes: „Soyez le bienvenu, mon général. Je salue en vous, si vous le voulez bien, le chef d'Etat-Major général des armées roumaines”.

Le général Berthelot se berna à remercier du bon accueil et l'on partit incontinent auprès du roi Ferdinand, qui nous attendait.

[Général Pétin, *op.cit.*, p. 18]

¹ Prințul Felix Iusupov făcea parte din familia imperială rusă. El a fost unul dintre cei care au contribuit la asasinarea călugărului Grigori Rasputin, „eminenta cenușie” la curtea țarului Nicolae al II-lea.

² L'Empereur dit: „Ces cochons d'Allemands” (n.a.).

11. 21 septembrie/4 octombrie 1916, Moghilev, Telegrama generalului Mihail Alekseev, șeful Marelui-Stat Major al armatei ruse, transmisă de colonelul A. Tatarinov, atașatul militar al Rusiei la București, adresată Marelui Cartier General, prin care solicită transmiterea către partea rusă a unui buletin de informații despre inamic și propune un scenariu de acțiune pentru trupele române și ruse

Télégramme du Général Alexeieff

Le Général Coandă me transmet une quantité considérable des télégrammes alarmants qui exigent une mise délibération de la situation générale, élaboration du plan decisif et son accomplissement. Admettons que l'ennemi a choisi la Roumanie comme théâtre de ses opérations les plus proches ce qui a pour lui d'après la situation générale une importance considérable. Pour la réalisation de cette opération l'ennemi peut concentrer avec les troupes bulgares 300 bataillons, peut être un peu plus, en prenant ces troupes du front français, italien et en partie du notre front du nord de Polesié. Je vous prie de m'envoyer un bulletin d'informations sur l'ennemi, la plus complét obtenues par les roumains sur leurs fronts. Ce bulletin avec indication du source duquel on a obtenu ces informations nous est extrêmement indispensable. Le plan de l'ennemi ne nous est pas connu. [Connu.] Mais il faut toujours supposer la situation la plus dangereuse et désavantageuse et en se conformant a ces conditions arranger la groupement des troupes et élaborer les mesures à accomplir dans le plus bref delai. Si l'ennemi concentre une groupe pour l'offensive environ 100-120 bataillon (c.a.d. 10-12 divisions) sur le front Karlsbourg-Sas-Regnene il choisira cette region par ce qui elle este comparativement bien fourni de chemins de fer et parce qu'elle a en effet une importance considérable au point de vue strategique. Par un coup violent sur Guimesch-Oitos l'ennemi peut sortir sur le front Fokschany-Adjoute en divisant les Roumains de notre armé et en menaçent de l'enveloppement strategique. Le seconde groupe de l'offensive – bulgaro-turque – renforcée un peu pour les allemands peut être portée de 75 bataillons quels a maintenant jusqu'aux cent bataillons pour la marche sur Galatz-Reni. En dernier lieu la troisieme groupes pour la demonstration de la garantie des ailes jusqu'aux 100 bataillons sur le Danube et sur l'autre partie du front de Transilvanie. La premiere groupe par son effectifs et par la direction du coup proposé sera la plus dangereuse. Les roumains disposent des 363 bataillons, nos troupes à Dobroudja – 52 bataillons – en tout plus de 425 bataillons. Ce sont des forces suffisantes qui donnent le droit d'envisager tranquillement les événements prochains à condition de groupement des troupes conform à la situation générale. Il est certain que la manque d'artillerie et des moyens techniques dans l'armée roumaine diminue l'importance de la supériorité de nombre.

Il est indispensable de concentrer une groupe de la manoeuvre dans la section de Schic-Sereda-Kronstadt et un reserve pour cette groupe – en tout 200 bataillons pour parer le coup le plus dangereux; de cette manière la double supériorité de forces sera opposée ici aux troupes ennemies. A Dobroudja il faut joindre à nos forces 40 bataillons roumains. Environ 40 bataillons il faut laisser au nord de Tchic-Sereda pour la liaison avec la notre 9-me armée; et environ de 100 bataillons il faut garder pour la garantie de la Valachie. Un tel groupement doit être accepter des à présent même avec une situation qui n'est pas encore bien éclaircie. Contre les bulgares il faut en attendant se borner d'un coup court sans le développer en une grande offensive. Pour pouvoir former des troupes delivrées de ce front un reserve pour la décision ferme que la principale ligne de la défensive roumaine doit passer de Dorna-Vatra vers Kronstadt-Bucarest plus loin sur le Danube vers Constantza. Cette ligne doit être immédiatement tres solidement fortifiée au permettant puy troupes par une deffensive opiniâtre gagner le temps indispensable pour le transport des reserves, pour la concentration des forces considérables, pour l'accomplissement de contre attaque. Notre armée de l'aile gauche conformement renforcée subviendra aux roumains en portent le coup sur Bystritza-Sas-Regen menaçant l'aile de l'ennemi et en detournant evidemment sur nous ses forces.

En désiquant [désirant] la Roumanie comme place d'armes des opérations prochaines l'ennemi poursuit de préférence les buts moreaux et en partie materiaux: comme butin du blé et des provisions. De la il

resulte qu'en quittant les certaines parties du territoire il faut absolument anéantir les provisions n'obtient pas que quelques milliers de poudes de provision capturés par l'ennemi sont pour les roumains perdus à jamais tandis que ils donneront à l'ennemi les moyens de continuer la lutte.

Je vous prie de me communiquer le resultat de vos pour-parlers ainsi que les décisions precises qui seront prises.

(ss) Colonel Tatarinoff

[S.A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 27/1916, p. 1-4]

12. 27 septembrie/10 octombrie 1916, București, Telegrama ministrului francez în România, contele de Saint-Aulaire, referitoare la întvederea cu Take Ionescu pe marginea schimbării din funcție a generalului Dumitru Iliescu și a constituirii unui guvern național

Bucarest, 11 octombrie 1916

M. Take Jonesco vient de me mettre au courant de ses entrevues avec le Roi et M. Bratiano, au sujet de la formation d'un ministère national. Le Président du Conseil lui a déclaré que seul un ministère national aurait l'autorité nécessaire pour calmer la panique et si la situation n'aggrave encore, pour transférer les pouvoirs publics ailleurs qu'à Bucarest sans courir le risque de voir cette opération rendue impossible par l'effolement ou même le soulèvement de la population.

En ce qui concerne le Commandement, le Roi et le Président du Conseil refusent de céder, disent-ils, au injonctions d'un parti en remplaçant le général Iliescu. Ils ajoutent que la nomination du candidat de l'opposition, le général Averesco, actuellement commandant de l'Armée du Nord qui couvra Bucarest, compromettrait la défense de la Capitale.

M. Take Jonesco ayant répliqué qu'il ne s'agit pas d'une question de parti et que le général Averesco, tout en devenant chef d'Etat-Major pourrait conserver le commandement de son armée et aurait plus de liberté d'action pour défendre Bucarest. M. Bratiano a déclaré que le général Berthelot arrivant dans quelques jours, le Gouvernement le consulterait sur l'organisation du Commandement.

D'autre part M. Marghiloman refuse d'entrer dans le Ministère. M. Take Jonesco m'ayant demandé mon avis sur la décision à prendre, je l'ai vivement engagé à accepter de faire partie du nouveau ministère. Je l'ai prié en même temps de prendre acte formellement de la déclaration de M. Bratiano de façon à l'engager autant que possible et je lui ai signalé l'intérêt motivé qu'il y a à motiver publiquement l'abstention de M. Marghiloman pour des raisons de politique intérieure.

Le Roi, m'a dit M. Take Jonesco, a fait allusion devant lui aux partisans de la paix séparée mais pour en réprover énergiquement l'idée. Il préférerait, a-t-il déclaré, pour son pays, le sort de la Serbie.

Saint-Aulaire

[S.A.N.I.C., fond Microfilme-Franța, rola 177, cadrele 172-173]

13. 29 septembrie/12 octombrie, București, Notă de convorbiri a colonelului Paul Angelescu cu generalul Mihail Vasilevici Alekseev, șeful Stavkăi, prin care acesta din urmă se arată optimist privind evoluția operațiilor militare din România

Nr. 64

29 septembrie 1916

Către

MARELE CARTIER GENERAL – ROMÂNIA

Binevoți a raporta Majestății Sale Regelui rezultatul convorbirii avute cu generalul [Mihail Vasilevici] Alekseev, astăzi 29 septembrie.

Din informațiile precise pe care le are, generalul este sigur că în acest moment nu există absolut niciun pericol de invadare a țării din nicio parte.

Din calculele Statului-Major rus, trenurile din Ungaria, Galiția și Transilvania nu permit inamicului să mai concentreze alte 5 la 6 divizii din alte părți, mai curând ca în două săptămâni, în presupunerea, bineînțeles, că s-ar putea crea aceste disponibilități.

Tocmai acest timp este necesar pentru ca toate măsurile raportate ieri, 28 septembrie, să poată fi luate și în special pentru ca generalul să formeze masa de manevră, de trupe ruse, care să opereze, fie în Transilvania, fie în Dobrogea, după cum evenimentele vor cere.

Micile noastre insuccese nu trebuie să influențeze câtuși de puțin, fiindcă ele n-au nicio valoare din punct de vedere strategic, spune generalul Alekseev. Generalul este absolut contra evacuării Olteniei și a Capitalei. Oltenia se poate apăra la fruntarii cu 3-4 divizii. În special, spune dânsul, pentru Capitală pericol nu există deloc, căci prezența masei care se va forma este cea mai bună apărare a Capitalei, păstrându-se astfel pentru armată și țară absolută încredere în succesul final. Mâine îmi va relata în detaliu operațiunile generalului Lecitzky, care vor începe la 1 sau 2 octombrie precum și celelalte măsuri ce se vor lua.

Generalul roagă să fim siguri că, din toate punctele de vedere și în special din punct de vedere militar, interesul propriu al rușilor este să susțină interesele României, care formează de acum înainte obiectul preocupărilor sale continue. Va lua, în consecință, toate măsurile pentru a le asigura cât mai repede și mai bine.

Personalitatea generalului Alekseev este absolută în Imperiul Rus. Precizez, zicând că în-suși guvernul lucrează după cuvântul său.

Colonel adjutant PAUL ANGELESCU

[Marele Cartier General al Armatei Române. Documente. 1916-1919, p. 141-142]

14. 2/15 octombrie 1916, Roma, Telegrama ministrului român la Roma, Dimitrie Ghica, referitoare la intenția autorităților italiene de a trimite întăriri pe frontul de la Salonic, sub presiunea aliaților din Antanta

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

No. 27246/4 oct. 1916

Direcțiunea Cabinetului Ministrului

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ
de la Legațiunea noastră din Roma
No. 1499 din 2/15 octomvrie 1916

Externe

Bucarest

Les Ambassadeurs de France, d'Angleterre et de Russie ont été l'un après l'autre hier samedi chez le Baron Sonnino-Sidney¹ pour le persuader qu'il y a nécessité urgente que l'Italie, pour soulager la Roumanie, envoie un sérieux contingent à Salonique où l'Angleterre dirige deux nouvelles divisions. Je crois savoir que ces entretiens ont eu parfois une tournure vive. Plusieurs députés italiens notoires de retour du front français et impresionés par l'effort considérable fait là bas veulent mener une campagne à laquelle s'associe Monsieur Tittoni² pour que le Gouvernement italien se décide à donner beaucoup de troupes en Orient, en faisant valoir que l'Italie est riche en hommes et que l'état financier est un motif sans valeur, si l'Angleterre et la France donnent l'armement et l'équipement; il est admis par eux que le progrès sur le front italien est trop lent et que l'Italie doit aller frapper l'ennemi en Orient. Cette note se retrouve dans le „Giornale d'Italia” d'hier sous la plume du Colonel Barone et dans un article du journal socialiste approuvé par Bissolati³. A la Consulta on espère que la Roumanie tiendra jusqu'à l'arrivée des renforts russes c'est-à-dire 6-7 jours; la Roumanie attaquée avec cette fureur par les meilleurs généraux allemands est l'objet de l'émotion chaleureuse de l'opinion publique et la presse italienne qui lance un appel quotidien pour secours urgents.

Ghika

No. 1499

[Arh. M.A.E., fond E. 2, partea a II-a, Roma-Sofia 1914-1924, vol. 35, p. 93]

15. 3/16 octombrie 1916, București, Însemnări ale generalului Radu R. Rosetti despre colaborarea militară româno-rusă, sosirea Misiunii Militare Franceze și personalitatea generalului Henri Mathias Berthelot

Generalul Alekseev răspunde seara, la cererea lui Iliescu de ieri, că va trimite patru corpuri de armată rusești în zona Fălticeni–Piatra Neamț–Roman. Până la sosirea acestora, trupele noastre să reziste în munți și să acopere înaintarea rușilor. Generalul rus mai cere ca diviziile române (din Armata de Nord) să fie încorporate în corpurile de armată rusești, ca o a treia divizie. Această din urmă cerere nu este decât repetarea încercării din 1877 de a îngloba trupele noastre în unitățile rusești, ceea ce, evident, nu se poate admite. Sosirea trupelor rusești nu poate fi isprăvită înainte de două, trei săptămâni.

La Câmpulung, Divizia a 22-a, amenințată de învăluire, se retrage pe linia Nămăești–Stoenești. Pe restul frontului, lupte mai puțin însemnate.

Fără a renunța la reluarea ofensivei cu armatele 2 și de Nord, îndată ce ar porni ofensiva rusă din Bucovina, se examinează la Marele Cartier General și eventuala nevoie a unei retrageri, dându-se directive în acest scop. Aceste directive au ca idee directoare: păstrarea legăturii cu armatele rusești din Bucovina, Armata de Nord servind drept pivot și începerea retragerii, când ar fi necesară, făcându-se cu aripa stângă (Armata I).

La ora 12, vine la Cartier[ul] Generalul H.M. Berthelot, impunător prin volumul său, întovărășit de o parte din ofițerii ce au sosit cu dânsul. Încă înainte de declararea de război, era admisă prezența unor misiuni militare aliate la Cartierul General român, cum am avut și noi

¹ Sidney Sonnino (1847-1922), baron, om politic italian, ministru de externe (5 noiembrie 1914-23 iunie 1919).

² Tomasso Tittoni (1855-1931), om politic și diplomat italian. A fost ministru de externe al Italiei (1903-1905; 1906-1909; iunie-decembrie 1919), prim-ministru interimar în martie 1915 și președinte al Senatului (1919-1929).

³ Leonida Bissolati (născut Leonida Bergamaschi) (1857-1920), om politic italian, fondator al Partidului Socialist Reformist Italian. Fondator al ziarului „Avanti”, organul oficial al Partidului Socialist Italian din care Bissolati a făcut parte. A fost ministru al Asistenței Militare și Pensionarilor de Război (1917-1918).

misiuni militare pe lângă cartierele generale aliate. Astfel au fost misiunile: generalul C. Coandă pe lângă Cartierul General rus, care a avut un rost greu, bine îndeplinit; general [Ioan] Perticari în Italia¹; general G. Georgescu în Anglia; colonel V. Rudenu în Franța.

Misiunea generalului Berthelot nu avea însă numai un scop de legătură. Mai ales după înfrângerea de la Turtucaia, atât Brătianu, cât și N. Filipescu și Take Ionescu stăruiseră ca să se trimită un general francez destoinic ca sfătuitor, dacă nu chiar ca șef de Stat-Major General. Aducerea generalului Berthelot nu a plăcut lui Iliescu, care ar fi dorit ca șeful Misiunii Franceze să fie camaradul său de școală, colonelul M. Desprès, pentru a doua oară atașat militar la București.

Deoarece armata română era menită să lupte în strânsă legătură cu armata rusă, în teorie ar fi fost firesc ca rostul acesta să fie îndeplinit de o misiune rusească. Brătianu însă, cu drept cuvânt, se temea de dragostea rusească și de aceea a stăruit pentru prezența la Marele nostru Cartier General a unui general francez, în scopul de a împiedica o stăpânire rusească în locul cooperăției operative ce, firește, era dorința sa.

Venirea Misiunii Berthelot nu a plăcut lui Alekseev, care a arătat aceasta încă pe când generalul Berthelot trecea prin Rusia. Îndată ce au avut cunoștință de venirea generalului Berthelot, rușii au trimis și ei o numeroasă misiune alcătuită din generali și colonei și condusă de generalul Beleaev, fost șef al Marelui Stat-Major. Spiritul de care era animată această misiune a fost cunoscut din primele zile pentru că, de îndată ce a sosit în București, generalul Beleaev a adunat, la hotelul „Athénée Palace”, pe toți ofițerii ruși aflați în București și le-a spus: „Scopul venirii noastre aici nu este de a ajuta pe români, ci de a împiedica Misiunea Berthelot să reușească”. (*Messieurs, notre rôle ici n'est pas d'aider les Roumains, mais d'empêcher que la mission du général Berthelot ne réussisse*). Această directivă a fost comunicată imediat Misiunii Franceze de unul din ofițerii ruși prezenți la conferință. De altminterlea faptele erau să dovedească curând că acestea erau intențiile rusești, iar I. I.C. Brătianu era să arate, într-o conferință la Ateneul Român în iarna 1927, că, în 1916, ca și în 1877, înaltele sfere rusești erau stăpânite de două curente, unul oficial, în aparență corect, și unul lateral (condus în 1916 de amiralul Wiselkin) care urmărea vechile scopuri ale panslavismului. În aceeași conferință, Brătianu a dovedit că țarul Nicolae al II-lea a fost de o perfectă lealitate față de noi.

Să revenim însă la Misiunea Militară Franceză. Precum arată generalul Berthelot, în memoriile sale, inedite până acum (dar din care am cunoscut primele două volume ce mi s-au dat spre citire de dânsul), nu i se dăduse de guvernul și de comandamentul francez vreo directivă precisă asupra rostului său și trebuia ca el să-și creeze singur situațiunea ce o va socoti necesară. Numai din punctul de vedere operativ i se prescrisese să arate, în trecerea sa prin Rusia, nevoia de a trimite multe trupe în Dobrogea, pentru a ataca pe bulgari și a realiza cooperarea cu Sarrail. Instrucțiunile în această privință se terminau prin fraza: „Scoaterea din luptă a Bulgariei ar grăbi sfârșitul războiului”.

La sosirea lui Berthelot în țară, Brătianu îi oferi șefia Marelui Stat-Major. Berthelot nu o primi însă și se mulțumi cu situația neoficială de un fel de *ad latus* și de sfătuitor foarte ascultat

¹ Ioan Perticari (1851-1919) s-a născut la 30 mai 1851 la București și a ales de timpuriu cariera militară. A urmat Școala fiilor de militari din Iași, Școala Militară de Ofițeri din București, Școala Politehnică din Paris (1871-1873) și Școala de Ofițeri de Artilerie de la Fontainebleau (1873-1875). A participat la Războiul de Independență, comandând o baterie de artilerie. Între 1878 și 1884 a fost aghiotant al regelui Carol I, apoi a comandat Regimentul 2 artilerie (1884-1886). Timp de 16 ani (1886-1902) a fost director al Arsenalului și al Pirotehnicii Armatei. În 1902 și-a dat demisia din armată. A revenit în 1911, fiind avansat general de brigadă, iar în 1914, general de divizie. Ioan Perticari a fost perceptor al prințului Carol, viitorul rege Carol II, însoțindu-l în al Doilea Război Balcanic și în stagiul efectuat în armata germană în prima parte a anului 1914. În decembrie 1915 a fost trimis de regele Ferdinand în misiune neoficială în Italia, ulterior fiind atașat pe lângă Marele Cartier General Italian. A fost căsătorit cu Elena Davila (1865-1951), fiica doctorului Carol Davila.

al Regelui, ca și de un inspirator al măsurilor de luat prin ofițerii din misiunea sa, atașați la diferitele biurouri, servicii și comandamente. Efectivul misiunii era să se mărească mult, ulterior, și câte un ofițer francez era să fie atașat la fiecare corp de trupă și la servicii.

Misiunea venise cu ideea ca să asigure o cât mai bună și mai deplină cooperare între cartierele generale și trupele ruse și române și, la început, a fost cam încrederea noastră în făgăduințele și în scopurile rusești. Curând însă s-a convins de temeinicia neîncrederii noastre.

În afară de faptul că nu vedeam la fel relațiile ruso-române, un alt temei de neînțelegeri, ușoare e adevărat, dar totuși neînțelegeri, venea de la faptul că au fost câțiva ofițeri francezi, puțin numeroși e adevărat, care au fost lipsiți de tact. Ei păreau a ne considera ca niște coloniști, poate nu ca negri, dar ca algerienii, marocanii și indochinezii. Tactul generalului Berthelot și a marii majorități a membrilor misiunii, viața dusă împreună în tranșee, ca și în tabere de instrucție și în biurouri au schimbat curând această concepție, acolo unde exista. Am avut din partea celor din Misiunea Berthelot cea mai camaraderească și leală colaborare, ei făcând din cauza noastră cauza lor. Destoinicia lor nu mi-a cauzat niciodată invidie, cum n-am considerat că era o insultă faptul constatării de către dânsii a unora din slăbiciunile noastre, bineînțeles atunci când era făcută cu bună-credință și într-o formă cuviincioasă, căci mi s-a întâmplat și mie să reped pe vreun francez, care nu ținea seama de aceste elementare nevoi ale relațiilor dintre noi. Nu, nu m-am supărat pe ei, ci pe ai noștri, care se arătau, după caz, lipsiți de destoinicie sau de conștiință și adăugau astfel, la nenorocirile sau la neîndeplinirile ce le cășunau țării și neamului, temeiuri de desconsiderare din partea unor străini, aliați e adevărat, latini ca și noi și simpatizați de noi, dar totuși străini.

Ca român, nu am fost măgulit de nevoia ca străinii să ne îndrume mersul lucrurilor. Mi-am dat însă imediat seama de folosul ce-l puteam trage din cunoștințele și din experiența lor. Și, de aceea, am căutat să exploatez la maximum tot ce ne puteau da ei, fie sub formă de sfaturi, fie chiar sub aceea de conducere. Căci ceea ce doream era izbânda noastră. Și aceasta nu se putea obține decât cu concursul lor și al țării lor.

Din cine era compusă Misiunea Militară Franceză?

Întâi, șeful ei, generalul H[enri] M[athias] Berthelot, devenit de atunci o figură legendară la noi. Ca fizic, o namilă de om, atât de înalt încât nu se băga de seamă cât de gros era și atât de gros încât înălțimea sa părea mai mică decât era în realitate. În proporție cu talia sa era și pofta sa de mâncare, neegalată, după cunoștința mea, decât de acele ale generalului Traian Moșoiu și intendantului căpitan V. Cuzen.

Un cap mare rotund cu ochi albaștri și un mic barbișon completau înfățișarea sa. Atât mâinile, cât și labele picioarelor erau foarte mari. Fiul[ui] unui jandarm nu-i era rușine de originea sa modestă și avea în firea sa multe trăsături caracteristice ale țaranului în general și ale celui din Burgundia în special.

Era înzestrat cu o memorie fenomenală și cu o judecată rece. Muncitor, era de o meticulozitate deosebită și cerea precizie în toate. Nu se lăsa niciodată deznădăjduit, fondul caracterului său fiind un constant și sănătos optimism.

Copil, în timpul războiului din 1870-1871, făcuse bune studii secundare și avea o predicție deosebită pentru clasici, pe care-i citea oricând avea ocazia.

Cu același gând cu care au intrat în armată mulți francezi – recucerirea Alsaciei și Lorenei – a intrat, după bacalaureat, în armată, tânărul Berthelot, făcând bune studii atât în Școala Militară, cât și în Școala Superioară de Război. A slujit în Algeria și în Indochina, ceea ce i-a lărgit mult orizontul. Subșef de stat-major al lui Joffre, însărcinat în special cu operațiile, la începutul războiului din 1914, trecuse la comanda unei divizii și apoi a unui corp de armată, dovedind destoinicie și tenacitate. Se bucura de deplina încredere a generalisimului francez.

Ne-a fost un leal colaborator fără a înceta de a avea mai ales la inimă cauza țării sale. Cine ar putea să-i facă o vină din această pricină?

Am lucrat cu dânsul și direct, și la raportul zilnic cât am fost la Marele Cartier General și mai târziu numai direct cu dânsul. Numai o singură dată am avut o neînțelegere și un schimb viu de cuvinte cu dânsul. Dar despre asta mai târziu.

Al doilea membru al misiunii, deși erau alții cu grade mai mari, era locotenent-colonelul V[ictor] Pétin, șeful de stat-major. Bun ofițer de stat-major, unul dintre tinerii *missi dominici* [trimișii stăpânului] ai lui Joffre, destoinic și energic comandant de regiment într-un sector greu atacat, pe care l-a apărat cu dârzenie era însă brusc din fire și i se întâmpla să fie lipsit de tact.

Am avut de lucrat mai ales cu maiorul G. Caput, atașat la Biuroul operațiilor. Inteligent, cult, calm, bine-crescut, prea bun ofițer de stat-major, am avut cu dânsul cele mai bune și mai prietenești relațiuni și de serviciu și persoanele.

El a fost într-adevăr un colaborator leal și inimos, cum s-a dovedit de altfel și cu prilejul celei de a doua misiuni Berthelot (1918-1919), după cum se va vedea mai departe.

[General Radu R. Rosetti, *op.cit.*, 132-135]

16. 3/16 octombrie 1916, Paris, Telegrama șefului Marelui Cartier General francez, Joseph Joffre, adresată atașatului militar francez la București, locotenent-colonel Maurice Després, referitoare la solicitările adresate Marelui Stat-Major rus de sprijinire a acțiunilor armatei române și la întărirea forțelor grupului expediționar aliat de la Salonic

Au G.Q.G., 3 octobre 1916

Général Commandant en Chef à Attaché militaire français Bucarest

Reçu votre télégramme 493 à 508.

Primo. J'ai devancé demande de l'Etat-Major roumain en ce qui concerne envoie de... divisions russes de renfort. Le 5 octobre, j'ai signalé au Haut Commandement russe nécessité d'appuyer armées roumaines sur secteurs menacés, si nécessité s'en présentait. Le 8 octobre, j'ai chargé général Janin de représenter à général Alexeieff l'importance qu'il avait pour la Coalition à écarter dans le plus court délai possible danger qui menaçait Roumanie en Transylvanie et auquel seules armées russes pouvaient directement parer. Le 10 octobre, général Alexeieff m'a avisé qu'il envoyait renforts importants pour étayer armée roumaine.

Secundo. Afin de permettre poursuite énergique de leur offensive et d'enlever ainsi à Roumanie toute inquiétude sur sa frontière sud, armées alliées d'Orient ont été, depuis 20 août, renforcées d'une brigade mixte française et d'une deuxième brigade russe. Une brigade italienne, dont sur ma demande général Cadorna a prescrit envoi, est en cours de transport. Enfin, toujours dans le même but, je viens d'insister auprès des Hauts commandements anglais et italien pour qu'ils envoient sans retard chacun deux divisions supplémentaires à Salonique.

Tertio. Prière conserver secret rigoureux sur tous mouvements de troupes en cours ou prévus.

Joffre

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 177, cadrele 129-130]

17. 5/18 octombrie 1916, București, Știri consemnate de ziarul „Universul” privind sosirea în România a Misiunii Militare Franceze, conduse de generalul Henri Mathias Berthelot

Sosirea în Capitală a misiunii militare franceze

Plecarea din Petrograd

Petrograd, 1 oct. – Generalul Berthelot, trimis în România de către generalul [Joseph] Joffre împreună cu 24 ofițeri francezi de stat-major, între cari și doi colonei, a fost primit de către împăratul Rusiei la marele cartier general. El a conferit foarte cordial cu generalul Alexeiev[Alekseev]. După aceea a plecat în România.

Sosirea la Iași

Iași, 3. – Aseară, la orele 9, a sosit aci prin Ungheni misiunea franceză de sub conducerea generalului Berthelot. Oaspeții au fost salutați în numele guvernului de d. Primar G. Mârzescu¹ și generalul Lambrino². Spre a saluta misiunea sosise aci și d. Robert de Flers, atașat pe lângă legațiunea franceză din București. Ieșenii au făcut o caldă manifestație de simpatie ofițerilor francezi.

În Capitală

Eri a sosit în Capitală, venind din Iași, Misiunea Militară Franceză, în frunte cu generalul Berthelot, șeful de stat-major al generalisimului Joffre.

Prințul M. Gargarin, primul secretar al legațiunii rusești din Capitală, a însoțit misiunea de la Petrograd până în țară.

Trenul special care aducea în Capitală Misiunea Franceză a sosit în gara de Nord la orele 12.45. Încă de la orele 12 se aflau pe peronul gării, întru întâmpinarea misiunii, d-nii: Gaillard Lacombe, consilier al legației franceze, marchizul Relloix, atașatul naval; căpitanul Nicolaï, G. Corbescu, prefectul poliției Capitalei; colonelul Boboc, comandantul pieței; maiorii Florescu și Sideri, de la comenduire; inspectorii de poliție Popp, Gustav, Dumitrescu și Weltz, comisarul gării Tonciulescu etc.

Misiunea Militară Franceză se compune din generalul Berthelot, 8 coloneli și locot.-colonei, 8 maiori, 3 căpitani, 3 locotenenți și 2 sublocotenenți.

După prezentările de ocazie, membrii misiunii, în afară de generalul Berthelot, care s-a oprit la Cartierul General român, conduși de d-nii Corbescu și colonel Boboc, au luat loc în mai multe automobile care i-au dus la otelul „Majestic” unde li s-au rezervat apartamente.

Lumea care se îngărmădise atât la intrare, cât și în piața gării de Nord a aclamat, cu strigăte de „ura” și „Trăiască Franța”, misiunea militară.

[„Universul”, 5 octombrie 1916]

¹ Gheorghe Gh. Mârzescu (1876-1926), jurist și om politic român. Membru al Partidului Național Liberal, primar al orașului Iași (1914-1916). A înființat ziarul „Mișcarea” (1909). A făcut parte din guvernele liberale conduse de Ion I.C. Brătianu, deținând mai multe portofolii: ministru al agriculturii și domeniilor (11 decembrie 1916–28 ianuarie 1918); ministru de interne (29 noiembrie 1918–26 septembrie 1919); ministru al muncii și ocrotirii sociale (19 ianuarie–26 aprilie 1922); ministru al sănătății publice, muncii și ocrotirii sociale (26 aprilie 1922–30 octombrie 1923); ministru al justiției (30 octombrie 1923–29 martie 1926).

² Alexandru Lambrino (1853-1925), general de divizie, a comandat Corpul 4 armată înainte de declanșarea războiului. Este tatăl Ioanei Zizi Lambrino, care s-a căsătorit la Odessa, în 1918, cu principele Carol, ce a produs un imens scandal în familia regală.

18. 7/20 octombrie 1916, București, Însemnări ale generalului Henri Mathias Berthelot referitoare la întâlnirea cu generalul Alexandru Averescu

Decid, împreună cu șeful meu de stat-major, colonelul Pétin, repartizarea ofițerilor misiunii între armate și organizarea școlilor pe specialități. Apoi, la ora 7, plecăm cu mașina spre Băicoi, la cartierul general al generalului Averescu, comandantul Armatei 2, pe care țin să-l văd. De la sosirea mea și chiar cu mult înainte, Marele Cartier General primește zilnic rapoarte pesimiste în care acesta declară că trupele sale sunt foarte obosite și îl pun în imposibilitatea de a rezista în fața inamicului fără noi divizii. Aș vrea să știu chiar de la el care este situația exactă și care sunt planurile sale. Mă primește într-un vagon-salon, în gara Băicoi. Întâmpinare foarte rece și deloc agreabilă, privire falsă, care încearcă să evite ochii interlocutorului. Ce fel de om poate fi acesta? Critică pe toată lumea și se plânge că nu i se dau mijloacele de a ataca. Vrea întăriri. De altfel, este imposibil de știut ce vrea să facă cu ele. Oare el știe?

La întoarcerea la Periș, la ora 11, asist la raport și îi mărturisesc generalului Iliescu impresia mea supărătoare.

Discutând, obțin câteva informații despre operația de trecere a Dunării pe la Flămânda condusă de Averescu într-un mod absolut incredibil: la 30 septembrie, s-a aruncat un pod peste Dunăre – fără a se lua nicio precauție împotriva monitoarelor austriece, care sunt stăpânele fluviului – despre a cărui existență se știa și la Rusciuk, 24 de ore mai târziu, podul este complet distrus și trupele trecute pe malul drept sunt forțate la o retragere dezastruoasă.

Vizită protocolară la ministrul Rusiei, domnul Poklevski. Mă duc apoi să îl văd pe domnul Brătianu care este foarte marcat de veștile proaste primite de peste tot de pe front și mai ales de retragerea rușilor din Dobrogea. Reia tema deficiențelor armatei din Salonic. [...]

[Henri Mathias Berthelot, *op.cit.*, p. 83-85]

19. 8/21 octombrie 1916, București, Notațiile lui N. Iorga referitoare la rolul Misiunii Militare Franceze în România

Misiunea Francesă

Puteam saluta și cu mai multă căldură, și nu numai pentru folosul pe care desigur ni-l va aduce, Misiunea Francesă, în capul căreia se găsește generalul Berthelot.

Căci ea va contribui mult să ne cunoaștem mai bine, noi popoare înrudite și legate prin atâtea legături; ea va contribui mai ales ca noi să cunoaștem mai bine pe acei francesi cari ni se par, în naivitatea noastră, că, de mult, nu mai au nicio taină pentru noi.

Francesii vor vedea din mai lungă lor petrecere aici că România nu se rezumă în câteva sute ori mii de persoane care se îmbracă întocmai ca la Paris și au în graiul lor frances un accent parisian, într-o strălucitoare societate de sus, care nu i-ar imita numai în ce-i imită dacă i-ar cunoaște mai bine. Ei vor fi martorii zilnici ai silințelor devotate ale unui popor de o sfântă răbdare, ai isprăvilor fără păreche ale unor ostași cari nu-și cruță viața când onoarea este de câștigat. Ei vor înțelege că adevăratul popor este acela care se vede numai atunci când îl reține munca lui obișnuită ori când îi chiamă neobișnuita risipă de puteri a luptelor. Și ei vor recunoaște, în sfârșit, și valoarea și originalitatea acestui neam, care ține a fi prețuit pentru ce este în el însuși.

Noi, chiar unii din aceia cari am petrecut câțva timp în frumoasa Capitală a mării Francii, vom trebui să părăsim icoana falșă, scăzută și caricaturată a Francezului vorbăreț și neastâmpărat, umplând lumea de mișcarea și de zvonul lui. Vom vedea cu toții în sfârșit, învățând de la oaspeții noștri, ce poate face un puternic simț al realității, un instinct sigur al datoriei, pornirea

de a sacrifica totul pentru țară, voioșia calmă și demnă în cele mai grele ceasuri ce se pot avea pe pământ.

Vom vedea ce înseamnă a fi cel d-întăiu popor din lume ca iubire pentru țară, ca muncă și pricepere pentru a o ajuta și ca sublimă simplitate în îndeplinirea tuturor datoriilor.

Și la despărțire, vor rămânea, pentru întâia oară poate, acele elemente care singure leagă trainic popoarele între ele: stima reciprocă și iubirea care se razimă pe această stimă.

8 octombrie 1916

[N. Iorga, *Războiul nostrum în note zilnice*, vol. II, p. 200-201]

20. 14/27 octombrie 1916, București Telegrama contelui de Saint-Aulaire privind impresia favorabilă produsă în România de victoriile armatei franceze în regiunea Verdun

Bucarest, 27 octobrie 1916

Notre victoire dans la région de Verdun produit ici l'impression la plus salutare. Tout en cherchant, faute de mieux, une satisfaction d'amour-propre dans la pensée que l'offensive allemande en Transylvanie a pu contribuer au succès de la nôtre, la Roumanie voit surtout dans cette coïncidence l'application du principe de la solidarité de tous les fronts et y puise un réconfort bien nécessaire au milieu de ces épreuves actuelles.

La presse française ayant ici beaucoup plus d'influence que la presse locale il y aurait intérêt à provoquer des télégrammes attestant la confiance de notre opinion dans la ténacité de l'armée roumaine dont la tâche est allégée par l'impossibilité où sont nos ennemis de prélever de nouvelles unités pour les envoyer sur les Carpathes. Le meilleur moyen de rectifier la tendance de la Roumanie est de lui rappeler que la France la regarde.

Saint-Aulaire

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 317, cadrul 186]

21. 14/27 octombrie 1916, Însemnări ale generalului Alexandru Averescu referitoare la cooperarea cu ofițerii Misiunii Militare Franceze în România

Am avut o întreținere cu ofițerii francezi. Nu știu dacă nu vor încurca treaba. Sunt foarte inteligenți și bogați în cunoștințe. Dar inteligență avem și noi, prea multă chiar și tot astfel și cunoștințe. Ceea ce ne lipsește nouă este metoda și simțul practic și sub raportul acesta nu cred că stau tocmai bine nici dâșii. Desigur au experiența a doi ani de război, dar am impresiunea că le lipsește simțul practic pentru a vedea că ceea ce se aplică în Franța nu se poate aplica fără modificări la noi. Astfel, ei cred că este necesar să avem trupele dispuse în adâncime și să facem o rotațiune între ele, pentru a se odihni. Aceasta este ca să zic așa: a. b. c.-ul profesiei noastre. Chestiunea nu stă în a ști, ci în a hotărî cum se poate aplica ceea ce știi!

Francezii au pentru un front de circa 500 km 80 de divizii, iar eu pentru un front de vreo 140 km am numai 8 divizii, din care una numai divizie nu este. Așadar, francezii au 6 km de divizie ca front de apărut și eu am pentru niște divizii schelet, câte 18 km de fiecare, adică întreit! Apoi, cu siguranță germanii sunt inferiori în număr în fața francezilor, ceea ce nu este cazul la mine.

Cu ceva mai mult simț practic, desigur că ar porni de la situațiunea de fapt și s-ar căuta a se adapta principiile la acea situațiune, adică tocmai ceea ce ne frământăm și noi să facem.

[Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, p. 65]

21. 16/29 octombrie 1916, București, Telegrama ministrului Franței în România, contele de Saint-Aulaire, referitoare la discuția cu prim-ministrul român, Ion I.C. Brătianu, pe marginea acțiunilor trupelor aliate pe frontul de la Salonic

Bucarest, 29 octobre 1916

J'ai communiqué à M. Bratiano les indications de votre télégramme 458 sur l'envoi d'importants renforts à Salonique. Le Président du Conseil a constaté une fois de plus que les décisions imposées par l'intérêt commun des alliés sur le front balkanique sont toujours dues à l'initiative de V. E., mais que l'inertie des autres puissances de l'Entente ne permet presque jamais de les exécuter au moment où elles auraient leur plein effet.

A cette occasion, M. Bratiano m'a dit que d'après les renseignements de nombre des combattants de l'armée de Salonique est réduit par la maladie à 150 000 hommes. J'ai contesté ce chiffre bien qu'il me soit confirmé par les informations de la Légation de Serbie et par les aviateurs venus de Salonique et à qui j'ai recommandé la plus grande discrétion. Le Président du Conseil exprime la crainte que l'effort auquel se décident enfin les alliés à Salonique ne soit trop tardif pour sauver la Roumanie qui, préservée grâce aux mesures prescrites par le général Berthelot de tout péril immédiat sur son front nord, est à peu près désarmée contre une offensive des Bulgares auxquels la débâcle de l'armée russo-roumaine de la Dobroudja donne toute liberté de manoeuvre pour tenter le passage du Danube défendu seulement par de faibles détachements.

Afin de ne pas laisser aux Bulgares le temps de réaliser ce projet, le nouveau Commandant des forces russes de la Dobroudja, le général Sakharoff, qui, dit-on, n'arrivera que dans 3 ou 4 jours, devra pouvoir obtenir et mettre en oeuvre, sans délai, tous les moyens qu'il jugera nécessaire.

Saint-Aulaire

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 317, cadrul 196]

23. 17/30 octombrie 1916, București, Raportul șefului Misiunii Militare Franceze în România, generalul Henri Mathias Berthelot, privind acțiunile militare desfășurate în perioada 7/20-15/28 octombrie și resursele necesare pentru ameliorarea înzestrării armatei române

Mission Militaire Française en Roumanie, Rapport no. 1, 17 (30) Octobre 1916

Le Général Berthelot, Chef de la Mission Militaire Française en Roumanie, à Monsieur le Général Commandant en Chef, Grand Quartier Général

J'ai l'honneur de vous faire parvenir ci-inclus:

- *Un résumé des opérations du 7/20 au 15/28 octobre.*
- *Une carte au 1/750 000, de répartition des divisions Roumaines et Russes opérant sur le théâtre roumain. [nu se publică – n.n.].*

- *Une autre carte, à la même échelle, indiquant la répartition des forces ennemies actuellement identifiées. [nu se publică – n.n.]. Un travail établi sous notre direction, par les soins du 2-me Bureau*

Roumain, faisant ressortir la manière dont l'Etat-Major allemand a constitué, de toutes pièces, une armée sur ce nouveau théâtre d'opérations roumain.

Le recul des forces roumaines en Transylvanie, succédant au succès du début, avait jeté, au cours de la première moitié d'octobre, un trouble dans les esprits. Les télégrammes reçus en cours de route m'avaient incité à accélérer mon arrivée, qui eut lieu le 15 octobre. Présenté immédiatement au Président du Conseil, puis au Roi, j'eus l'impression très nette d'un désarroi moral; les dépêches parvenues le matin du front signalaient un recul sur toute la ligne. Je ne pouvais guère, au début, faire autre chose que donner les conseils d'usage: ténacité, fermeté, sang-froid, etc.

Sept de mes officiers étaient envoyés de suite (16 octobre) dans la région de Campulung, où le recul était assez inquiétant; les jours suivants, les autres étaient dirigés vers les points qui semblaient les plus en danger. La première semaine fût employée à recueillir sur les Armées, les impressions que m'envoyaient mes officiers du front, et à essayer de faire dresser par mon Etat-Major le bilan de la situation militaire et des ressources en hommes et en armes.

Avant de faire fonctionner des écoles, il était plus urgent de retenir à leur poste les unités défaillantes, et de faire pénétrer dans l'esprit de tous, Etat-Majors et chefs, la notion de résistance à tout prix. C'est dans cet ordre d'idées que j'ai proposé au Roi, qui l'agréa par Décision en date du 20, la répartition suivante des officiers de la Mission:

- a. près de chaque Armée, un groupement de 3 officiers (1 artilleur, 1 fantassin, 1 mitrailleur);
- b. au G.Q.G., un officier à chacun des Bureaux, un officier pour le service de l'arrière à Bucarest;
- c. Affectation du colonel Vouillemin¹ aux fonctions d'inspecteur de l'artillerie de campagne, du colonel Sthéghens² pour l'artillerie lourde.

Une fois par semaine, une officier de chaque armée doit venir en liaison, et fait son rapport direct au Roi et aux services compétents.

Les études entreprises dans les Etat-Majors du front, au G.Q.G. et dans les services de l'arrière font ressortir un manque d'organisation qui constitue le danger fondamental. En effet, les dépôts sont hors d'état d'envoyer les hommes au front, parceque:

- les hommes instruits y affluent d'une manière insuffisante;
- les chiffre des armes est inférieur à celui des hommes instruits;
- le nombre des effets d'habillement et d'équipement est limité, et notablement inférieur aux ressources ultérieures en hommes.

Cette pauvreté des dépôts empêche d'alimenter les effectifs des unités du front. Il devient par suite nécessaire de maintenir en 1re ligne un nombre de divisions exagéré, d'où impossibilité de reconstituer des réserves. Cette absence de grandes unités en réserve est la caractéristique de l'heure actuelle; à la date du 20 octobre, par suite de la faiblesse du commandement, qui avait accédé aux demands des commandants d'Armée, aucune grande unité n'était plus disponible. Je me suis employé à remédier à cette situation, mais les résultats ne sont pas encore atteints. Ils se borneront d'ailleurs, pour le moment, à prélever une division sur l'Armée du Nord, et à la regrouper dans la région de Bucarest avec la 14e division, dont la 9e Armée Russe est en train d'effectuer la relève dans la région immédiatement attenante à l'Armée du Nord. La 14e division comptant 24 bataillons, pourra être dédoublée en 2 sous-unités. Nous aurons ainsi, dans la région de Bucarest, un groupement de la valeur de 3 divisions.

D'autre part, j'ai fait effectuer, dans la région de Galatz-Braila, sous la conduite du colonel Sthéghens, un regroupement d'artillerie lourde, qui donnera, d'ici quelques jours, une disponibilité d'environ 70 bouches à feu de gros calibre.

Des mesures analogues sont prises pour réunir dans la région de Bucarest la valeur d'une division et demi de cavalerie.

Considérations sur la situation militaire actuelle.

¹ Charles-Ernest Vouillemin (1865-1954), colonel francez, ulterior general de brigadă, inspector pentru artilerie în cadrul Misiunii Militare Franceze.

² Leon Sthéghens, locotenent-colonel, instructor pentru artilerie grea în cadrul Misiunii Militare Franceze.

La carte de répartition des forces ennemies permet de constater qu'en face de l'Armée du Nord et de la 9e Armée Russe qui prolonge sa droite, les forces de l'ennemi sont presque exclusivement Austro-Hongroises et relativement diluées. Sur ce front, l'Armée du Nord, bien commandée d'ailleurs par le général Pressan, maintient avec succès une attitude offensive, et y progresse. Par contre, sur le front de l'Armée du Centre (2-me Armée, général Averesco) s'est constitué progressivement, depuis une dizaine de jours, un groupement de 6 divisions allemandes; plus à l'ouest, dans la vallée de l'Olt, apparaît une 7me division (11e division bavaroise). C'est donc sur le front du général Averesco qu'est le danger.

L'attaque allemande, qui est obligée de se fragmenter dans les vallées, a-t-elle pris dès maintenant son plein développement? Est-elle en mesure d'augmenter prochainement son intensité? Je ne puis répondre à ces questions.

Si la pression s'accroît, le G.Q.G. roumain ne pourra soutenir le général Averesco qu'avec les réserves mentionnées plus haut, qui sont d'ailleurs seulement en cours de constitution, à supposer qu'elles ne soient pas appelées d'autre part sur le Danube. La situation dépendra donc exclusivement de la force de résistance des troupes du général Averesco, dont il va être difficile d'alimenter fortement les effectifs pour les raisons indiqués plus haut.

A partir du moment où la 9e Armée Russe et l'Armée du Nord seront en mesure de passer à l'offensive, et de descendre dans la haute-vallée de l'Olt, le gros danger sera passé pour le général Averesco; l'adversaire, engagé dans les hautes vallées roumaines, sera obligé de faire face à cette attaque et d'arrêter son offensive. Il faut attendre au moins une douzaine de jours avant l'entrée en ligne de ces armées.

Une directive du Grand Quartier Général vient d'exposer nettement la situation aux généraux d'Armée, et de les orienter sur leur tâche.

Les événements déplorables de la Dobroudja aggravant sensiblement la situation. Il ne m'est pas possible de connaître les causes profondes pour lesquelles une Armée qui avait eu trois semaines de répit pour s'installer sur place, s'est effondrée au premier coup de bélier de l'artillerie lourde, a dépassé, sans les défendre, des lignes organisées à l'avance, a évacué Constanza, la ligne de Tchernavoda, la tête de pont de Hirsova etc. Il est inutile de récriminer et de chercher des responsabilités. De fait est, qu'à l'heure actuelle, les 61e et 115e divisions russes et 4 divisions roumaines sont devenues provisoirement inexistantes, moins par les pertes, que par la disparition de toute discipline, de tout encadrement et de tout lien tactique. Le contact est de fait rompu entre les poursuivis et les poursuivants; je crains que si l'ennemi, après s'être regroupé, attaque de suite les troupes mentionnées plus haut, et qu'on renforcé seulement jusqu'à présent la 3e division sibérienne et la majeure partie du 4e Corps sibérien, la résistance soit médiocre. Notre tête de pont en Dobroudja serait alors bien compromise.

Mais le général Sakaroff a pris son commandement aujourd'hui; d'ici 3 jours, le reste du 4me Corps sibérien et le 4me Corps de Ligne tout entier seront arrivés. A ce moment, j'espère qu'avec ce chef énergique, on tiendra du moins sur la ligne occupée, en attendant de pouvoir reprendre l'offensive. Cette reprendre d'offensive est urgente à tous les points de vue.

La victoire des forces germano-bulgares et turques a eu pour effet d'éloigner le danger qui pesait sur leur flanc droit; elle peut permettre au général Mackensen de tenter un passage du Danube. De quelles forces disposa-t-il pour cette opération? Est-il en mesure de la tenter de suite? Là encore, l'absence momentanée de réserves, nous met dans l'obligation d'accepter provisoirement l'initiative ennemie.

Conclusion

Nous traversons une période critique d'une douzaine de jours, au cours desquels nos réserves étant en voie de constitution et nos dépôts non encore reformés, l'Armée de Falkenhayn et l'armée de Mackensen peuvent effectuer leur offensive, isolément ou ensemble. Ensuite, l'intervention combinée des 9-e armée et du Nord, rendra impossible à l'ennemi de pousser à fond l'offensive sur l'armée d'Averesco. La constitution des réserves dans la région de Bucarest nous mettra, dans le même temps, en mesure de faire face à un passage du Danube, et l'Armée de Sakaroff pourra reprendre l'offensive. Il faut donc tenir ferme pendant 12 jours; je le répète à tous, et chacun semble désormais le comprendre.

Ressources matérielles

Pour alimenter les effectifs, il faut des équipements, de l'habillement, des armes portatives; il faut d'autre part des munitions et des canons.

Un télégramme va vous être adressé incessamment pour faire connaître quels sont, à mon sens, les besoins réels de la Roumanie, en se gardant de toute exagération et en se refusant à créer des unités nouvelles.

Les effets d'habillement et d'équipement sont à demander à la Russie plutôt qu'à la France; le gros des munitions sera fourni, naturellement, par la France et l'Angleterre. Toutefois, afin de ne pas laisser des soldats inutilisés faute de fusils, je vous serais reconnaissant d'insister fortement auprès du Gouvernement et du Commandement Russes, pour qu'ils accordent à titre d'avance à la Roumanie les fusils et cartouches nécessaires.

Pour les munitions d'artillerie, je n'ai pu encore connaître les approvisionnements existant dans les Armées, qu'on a eu le tort de grossir démesurément, au détriment des réserves du Commandement. Ces réserves, comme vous l'indique le tableau apporté à la conférence, sont assez précieuses; elles sont cependant, à mon avis, suffisantes pour accepter les diverses éventualités de la campagne d'hiver, pourvu que l'on adopte, pour l'administration des munitions, une économie sévère. Le contrôle nécessaire est encore à créer.

L'armée roumaine est entrée en campagne mal préparée aux dures réalités de la bataille. Après les faciles succès du début, le contact de l'artillerie lourde et la contre-offensive ennemie ont amené une dépression nerveuse qui s'est fait cruellement sentir, non seulement dans l'armée, mais dans les milieux dirigeants, où l'on fait encore beaucoup trop de politique, et dans les classes possédantes, trop amoureuses de leur bien-être.

Le vent de panique qui a soufflé sur le pays commence à s'apaiser, mais il serait bon, néanmoins, que les Gouvernements des Alliés fassent entendre des paroles de remontrances. Cela n'exclut pas les concours qu'impose la sauvegarde des intérêts roumains, qui sont au demeurant ceux des Alliés:

- *concours des Russes, qui doivent faire affluer cet hiver sur le théâtre d'opérations roumain des effectifs supérieurs d'emblée, à ceux que pourront y concentrer les Empires Centraux;*
- *concours de la France, qui consentira sans regret les envois de cadres nécessaires pour étayer, à peu de frais au demeurant, un matériel humain excellent en soi, qui consentira également les munitions et le matériel demandés;*
- *concours de l'Angleterre, dans des conditions analogues, pour le matériel;*
- *concours, enfin, de l'ensemble des alliés, qui donneront à l'armée de Salonique le moyen d'avoir sur les Bulgares une supériorité écrasante.*

L'amélioration du réseau de jonction russo-roumain s'impose d'extrême urgence; elle doit être entreprise immédiatement en très grand (rails à demander au Japon et en Amérique). C'est la condition des opérations de grande envergure qui vont se dérouler dans la Péninsule des Balkans. Je ne saurais trop y insister.

Berthelot

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, rola 317, cadrele 214-231]

24. 17/30 octobre 1916, București, Telegrama ministrului Franței în România, contele de Saint-Aulaire, către Ministerul Afacerilor Externe, prin care transmite propunerea generalului Henri Mathias Berthelot de reluare a ofensivei armatei române la nord și vest de Carpați

Bucarest, 30 octombrie 1916

De Mr. de Saint-Aulaire

Le propos rapporté dans le télégramme de M. Paléologue nr. 1096 prouve que le Ministre de Roumanie à Petrograd n'est pas au courant des intentions de son Gouvernement et des vues de l'Etat-Major roumain.

Le Général Berthelot se propose, en effet, de reprendre la marche vers la Transylvanie, dès qu'il disposera de moyens suffisants. Il souhaite la réoccupation aussi prochaine que possible de Brassov qui livrerait à l'armée roumaine la voie ferrée parallèle aux Carpathes et dont la possession par l'ennemi constitue une menace permanente de concentration brusque sur le points les plus vulnérables du front roumain. En outre, la rigueur du climat ne permettant pas l'hivernage sur les crêtes où se livrent les combats actuels, l'armée roumaine n'a d'autres alternatives que de progresser jusqu'au débouché des vallées ou de se replier sur le versant roumain en livrant les défilés à l'ennemi, mais dès que cet objectif ainsi limité serait atteint, les troupes de Transylvanie resteraient sur la défensive et toutes les troupes disponibles entreprendraient une vigoureuse offensive contre la Bulgarie avec la participation de l'armée russe.

Ce plan est trop raisonnable pour rencontrer la moindre objection. Tout le monde comprend maintenant ici que la clef de Buda-Pest est à Sofia. Cet état d'esprit est donc conforme à la nécessité d'obtenir un grand effort de la Russie sur le Danube par l'attrait de la route de Constantinople.

Saint-Aulaire

[S.A.N.I.C., Fond Microfilme Franța, rola 322, cadre 45-46]

25. 18/31 octombrie 1916, Însemnări ale generalului Henri Mathias Berthelot privind necesitatea constituirii rezervelor și colaborarea cu armata rusă

Hotărât lucru, este foarte dificil să se reconstituie rezerve. Abia dacă sunt reformate câteva elemente, că sunt imediat acaparate de Averescu. Se cedează pe dată tuturor solicitărilor lui, chiar și celor mai impertinente. În schimb, el nu mai trimite înapoi nicio unitate. Dizolvă cu de la sine putere unitățile obosite, pentru a întări altele; ciudată concepție de organizare! Dar se pare că lumea îi știe de frică: nimeni nu îndrăznește să-l critice!

La raport, Beliaev se face ecoul plângerilor pe tema întârzierilor în transportul trupelor ruse și se folosește de acest pretext pentru a refuza să-și dea consimțământul pentru desprinderea Diviziei 14 Infanterie din Armata de Nord, pe care am dori să o aducem ca rezervă generală spre București.

Saharov și-a luat comandamentul în primire. Armata rusă din Dobrogea, care a continuat să se retragă, ține acum frontul Babadag, Topolog, Ostrov. Comandantul său este oare hotărât să-l apere? [...]

[Henri Mathias Berthelot, *op.cit.*, p. 90]

26. 18/31 octombrie 1916, București, Telegrama contelui de Saint-Aulaire, ministrul Franței în România, adresată lui Aristide Briand, președintele Consiliului de Miniștri și ministrul Afacerilor Externe francez, referitoare la activitatea generalului Henri Mathias Berthelot și la ipoteza numirii lui ca șef al Marelui Stat-Major al Armatei Române

Mr. De St. Aulaire, Ministre Plénipotentiaire de la République Française à Bucarest au Monsieur Briand, Président du Conseil, Ministre des Affaires Etrangères

Bucarest, 31 octobre 1916

J'ai signalé par télégramme à Votre Excellence l'escendent que le Général Berthelot a, dès le jour de son arrivée, pris sur le Roi et l'Etat-Major. En fait, il remplit les fonctions de Commandant en Chef, les décisions qu'il propose étant toujours adoptées avec empressement par le Souverain et notifiées pour exécution par le Général Iliesco aux Commandants d'Armées. Ce résultat est dû aux éminentes qualités du Chef de notre Mission militaire, au soin avec lequel ses officiers ont été choisis et aux événements qui lui imposaient le rôle de sauveur, les Généraux roumains étant plus aptes à le lui préparer qu'à le jouer eux-mêmes.

Mr. Bratiano qui, selon les intentions qu'il m'avait manifestées a, dès son premier entretien avec le Général Berthelot, fait de lui l'arbitre du Commandement roumain en lui laissant le soin d'apprécier si le Général Iliesco devait ou non être maintenu en fonctions, a intentionnellement répété ce propos. Il se flattait de laisser ainsi au Général la responsabilité d'une décision embarrassante et, le cas échéant, d'une exécution à laquelle jusqu'ici il s'était obstinément refusé, malgré les instances, parfois comminatoires, de la plupart des chefs de l'Armée, de toute l'opposition et même de certains membres de son propre ministère.

Aussitôt que le sort du Général Iliesco a été remis entre les mains du Général Berthelot, j'ai été vivement sollicité de divers côtés, mais toujours dans le même sens, d'intervenir auprès de ce dernier. Militaires, hommes politiques, gouvernants eux-mêmes ont été unanimes à me dénoncer les conséquences désastreuses de l'incapacité et de la vénalité du Général Iliesco. Pour masquer ses prévarications qui sont indéniables, il a, me disait-on, réservé les Commandements et les emplois importants à ses créatures ou à ses complices sans jamais se préoccuper de leurs aptitudes militaires. De même il s'est entouré, à l'Etat-Major, de comparses, écartant tout collaborateur sérieux afin de se rendre indispensable. C'est, en effet, avec beaucoup de peine et sous le coup d'échecs répétés que l'opposition a réussi à obtenir un commandement important pour le Général Averesco, dont les talents militaires sont encore à démontrer mais qui inspire confiance à l'armée et jouit d'un renom établi d'intégrité.

Des officiers, que je ne connaissais pas, sont venus me voir pour me demander d'adjurer le Général Berthelot de provoquer le remplacement du Général Iliesco et même d'assurer officiellement les fonctions de Chef d'Etat-Major. Il conquerrait de la sorte, m'assurait-on, une popularité sans bornes dans l'Armée qui lui serait également reconnaissante d'avoir chassé un Général indigne à qui elle impute ses défaites, et de mettre fin aux compétitions des autres généraux en se les subordonnant nettement. De même que les boyards roumains n'ont jamais pu se mettre d'accord pour fonder une dynastie nationale et ont du faire appel à un Prince étranger, les généraux n'obéiront jamais sans arrière-pensée à l'un d'eux, tandis qu'ils accepteraient volontiers l'autorité d'un Général français. Ces officiers me révélaient en même temps, qu'un vent de pronunciamiento soufflait parmi eux et que les Chefs de l'opposition tout en exigeant le remplacement du Général Iliesco avaient dû couper court à une campagne de pétitions militaires dirigée contre lui.

Mr. Take Ionesco et Mr. Michel Cantacuzene¹ qui, depuis la mort de M. Filipesco, doit également représenter son parti dans le „Ministère National”, m'ont confirmé ces déclarations. Ils m'ont fait savoir aussi que M. Marghiloman dont l'adhésion serait nécessaire en raison de son passé, pour rendre „le Ministère National” digne de ce nom, ne la donnerait que moyennant le remplacement préalable du Chef d'Etat-Major.

Le ministre des finances M. Costinesco, qui, après le Président du Conseil, est la personnalité la plus marquante du Cabinet et qui nous a toujours témoigné une sympathie active, notamment en réprimant la contrabande au profit de la Bulgarie et de la Turquie, est venu à la Légation me demander, en termes pathétiques, de me faire près du Général Berthelot l'écho du cri de l'Armée contre le Général Iliesco. Le grand âge et l'état de santé de M. Costinesco, trop impotent pour se rendre au Conseil des Ministres qui, le plus souvent se réunit chez lui, soulignaient l'importance de sa visite.

J'ai accueilli toutes ces démarches avec une extrême réserve. Je me suis borné à répondre à mes interlocuteurs que le Général Berthelot n'avait pas encore le loisir de se former une opinion sur les mérites du Général Iliesco et de ses successeurs éventuels; que, pour lui, la question ne pourrait être que d'ordre exclusivement militaire et que, dans la mesure où pout d'autres, elle était d'ordre politique, il devait s'en désintéresser complètement comme moi-même.

J'ai rappelé à ceux qui ne peuvent l'ignorer, MM. Take Ionesco et Costinesco, que l'autorité exercée par le Général Berthelot fait désormais du Général Iliesco un simple agent de transmission, que les

¹ Mihail G. Cantacuzino (1867-1928) a fost fiul cel mai mare al lui Gheorghe Gr. Cantacuzino („Nababul”) și primul soț al Marucăi Cantacuzino. Om politic român, membru al Partidului Conservator, primar al Capitalei (1904-1907, ministru de justiție – 1910-1913; 1916-1918). În 1922, împreună cu alți membri ai partidului lui Take Ionescu, a intrat în Partidul Național Român, devenindu-i vicepreședinte pentru organizațiile din Vechiul Regat. A murit în august 1928 într-un accident de automobil pe Valea Oltului.

généraux roumains doivent s'en douter d'après l'allure nouvelles des ordres qu'ils reçoivent et que les résultats de ces ordres démontrent certainement aux troupes elles-mêmes qu'il y a quelque chose de changé dans le commandement.

Mr. Take Ionesco a répliqué que le maintien en fonction du Général Ilesco n'en présente pas moins de sérieux inconvénients. Selon lui, le fait que les ordres élaborés par le Général Berthelot sont signés par le Chef d'Etat-Major actuel leur enlève une grande partie de leur valeur pratique, le Général Ilesco n'ayant pas la confiance de l'Armée et celle-ci ne peuvent, sauf dans les hautes grades, savoir que ses fonctions ne sont plus que nominales. De là un état de malaise et de découragement très dangereux au milieu d'une période où la supériorité de l'outillage ennemi, principale cause des revers de l'armée roumaine, l'oblige à puiser une force compensatrice dans la prédominance des facteurs moraux et surtout dans le plus essentiel: le prestige et l'autorité du Commandement. On allègue aussi que le caractère du Général Ilesco ne donne aucune sécurité au Général Berthelot tant pour les renseignements destinés à servir de base à ses ordres que pour leur transmission et leur exécution. Enfin, la vie privée du Général Ilesco n'est pas de nature à atténuer ces appréhensions. Depuis le début de la guerre, il a installé à proximité du Grand Quartier Général sa maîtresse d'origine bulgare, qui connaît tous les secrets de l'Etat-Major et les répand parmi ses connaissances nombreuses et suspectes, les mesures de police prises à l'égard des sujets ennemis ne s'appliquant pas à l'élément féminin. C'est à cette source qu'avant l'arrivée du Général Berthelot, mon service de renseignements puisait pour me permettre de compléter mes communiqués.

J'ai fait part de ces appréciations au Général Berthelot. Sans s'abuser sur les mérites du Chef d'Etat-Major, le Chef de notre mission militaire estime, avec raison, ne pouvoir se passer de son concours pendant le temps nécessaire pour se mettre en courant. C'est précisément parce que le chef d'Etat-Major n'a rien fait, que s'enrichir dans les marchés de fournitures, qu'il est actuellement indispensable. En effet, s'il avait ébauché une organisation quelconque, le Général Berthelot trouverait des Services constitués en état de lui fournir tous les renseignements utiles. Or, ces renseignements, le Général Ilesco et ses collaborateurs immédiats qui le suivraient dans sa retraite, sont seuls à les posséder. Ce n'est qu'après les avoir transmis oralement que le Chef d'Etat-Major pourrait disparaître sans inconvénient. En attendant, les officiers de notre mission contrôlant, dans une large mesure, les renseignements fournis au Général Berthelot et l'exécution de ses ordres. D'autre part, le Général Ilesco qui est dénué de tout caractère et tient partout à sauver les apparences, paraît ne pas regretter la réalité du Commandement et s'applique à donner au Général Berthelot l'impression d'une collaboration dévouée. Le jour, où nos officiers connaissant mieux que lui par leurs propres observations l'armée roumaine, son maintien en fonctions devenant sans aucune utilité, son remplacement gagnerait, à notre point de vue, à être provoqué par ses adversaires politiques ou ceux de M. Bratiano plutôt que par le Général Berthelot. En effet, le Roi et Mr. Bratiano l'ont trop longtemps couvert pour ne pas regarder quelque ressentiment à ceux qui l'imposent.

J'ajouterai que le choix d'un successeur serait embarrassant pour le chef de notre mission tant qu'il ne connaîtra pas à fond le personnel militaire roumain et même lorsqu'il le connaîtra. Les meilleurs généraux devront être utilisés sur le front où leurs qualités seront mieux mises en oeuvre que dans un emploi devenu très subalterne et, par contre, si cet emploi est attribué à un simple comparse, mieux vaudrait, sans doute, ne pas maintenir une fiction qui ne tromperait plus personne.

On se demanderait alors si la difficulté ne devrait pas être résolue par l'attribution au Général Berthelot des fonctions officielles et du titre de Chef de l'Etat-Major Général de l'armée roumaine. Plusieurs hommes politiques, Mr. Take Ionesco, notamment, m'ont déjà exprimé cette opinion. Après en avoir conféré avec le Général Berthelot, je leur ai indiqué que, jusqu'à nouvel ordre, il déclinerait certainement ces fonctions, que son désir étant de les voir occupées, provisoirement du moins, par le Général Ilesco, la question ne se posait pas et que si elle se posait un jour, on devrait s'inspirer non seulement de l'avis de Gouvernement roumain, mais aussi de celui du Gouvernement français et du Général lui-même. En attendant, M. Take Ionesco, se réserve de la reprendre lorsque le Général Berthelot n'estimerait plus que son concours lui est indispensable.

En ce qui concerne l'installation éventuelle du Général Berthelot dans les fonctions de Chef d'Etat-Major, je ne puis avoir une opinion ferme, ni préjuger celle du Général lorsqu'il en aura lui-même les éléments. A première vue, cette solution aurait l'avantage de consolider son autorité en transformant en situation de droit une situation de fait. Il est vrai que lorsque les choses iront mieux, ainsi qu'il est permis de l'espérer, grâce au Général Berthelot, son autorité devrait logiquement en être affermie au point qu'une investiture officielle n'y ajouterait rien. Mais, étant donné le caractère roumain, la vanité peut l'emporter sur la reconnaissance et la subordination totale et spontanée de l'Etat-Major au Général Berthelot risquerait en ce cas de s'évanouir en même temps que la panique dont elle est en grande partie un réflexe.

D'un autre côté, je ne sais comment les généraux roumains accueilleraient la titularisation du Général Berthelot. Les officiers qui m'ont exprimé un vœu en ce sens ne dépassent pas le grade de colonel. Peut-être, tout en s'inclinant plus volontiers devant l'autorité du Chef de notre mission militaire que devant celle de leur pair, les Généraux préfèrent-ils, ne fut-ce que pour sauver les apparences vis à vis de leurs subordonnés, que les ordres du Grand Quartier Général ne soient pas revêtus d'une signature étrangère. L'idéal serait donc, au point de vue du commandement, le statu quo, si les Roumains sont capables de le maintenir dans la bonne comme dans la mauvaise fortune.

Il va de soi, que la plus grande difficulté du problème ne serait pas ici. Elle viendrait de la nécessité de fixer les attributions respectives du Général Berthelot et du Général Belaieff, de façon à éviter tout froissement de nature à affecter nos rapports et ceux de la Roumanie avec la Russie. Les opérations russo-roumaines peuvent se prêter à la délimitation de deux sphères d'action bien distinctes, l'une comprenant les régions occupées, tant en Dobroudja qu'en Moldavie par les forces russes et qui serait sous le contrôle du Général Belaieff, l'autre celle du Général Berthelot qui dirigerait en outre tous les services de l'Armée roumaine, et étant limitée aux régions occupées par cette armée. Le Chef de notre mission militaire n'en serait pas moins, tant comme chef d'Etat-Major éventuel de l'armée roumaine qu'à titre de représentant du Grand Quartier Général Français, fondé à s'associer à l'étude des opérations des armées russes en vertu de la convention militaire du 17 Août dernier dont l'article VII prévoit un accord entre les Etats-Majors Russe et Roumain ainsi qu'avec l'Etat-Major de la l'Armée de Salonique sur les modalités de leur coopération.

Je ne sais pas quels arguments de la Russie pourrait être amenée à souscrire de bonne grâce à la consécration officielle des pouvoirs du Général Berthelot. Le temps, comme l'espace, comptant peu pour elle, la durée de la guerre lui importe moins qu'à ses Alliés, et elle serait peu sensible à l'avantage de l'abrégé en assurant, par le commandement d'un général français, la meilleure utilisation possible de l'armée roumaine. Et, dans certains milieux dirigeants où de troubles rêves d'avenir occultent parfois la claire vision des nécessités immédiates, le concours militaire prêté par la France à la Roumanie dans l'intérêt commun des Alliés, ne compenserait pas le danger politique de notre rôle grandissant dans un pays avec lequel on recherche un tête à tête afin d'être plus sûrs de pouvoir le traiter en ancienne, sinon même en future colonie.

Pour apaiser cette jalousie inquiète qui perce souvent dans le propos de mon collègue de Russie, il nous faudra observer beaucoup de ménagements. C'est en nous appliquant, comme le fait très judicieusement le Général Berthelot à faciliter les rapports de l'Etat-Major Russe et de l'Etat-Major Roumain, en représentant l'Armée roumaine comme le prolongement de l'aile gauche russe, en la considérant comme placée sous le commandement suprême du Tsar et du Général Alexeieff, en donnant à nos Alliés l'impression que notre but ici est de les aider, non de les surveiller, et de les contenir, que nous leur ferons admettre, peut-être même apprécier, notre notion effectivement dirigeante. Et, si les pouvoirs du Général Berthelot devaient un jour être régularisés, cette consécration devrait sans doute, pour ne pas porter ombrage à la Russie, lui apparaître non comme un nouveau moyen de coordination interalliée, mais comme une garantie particulière pour elle, lui assurant avec plus de compétence et de loyauté dans le commandement de l'armée roumaine, plus de liberté de manoeuvre et une plus prompte réalisation de ses fins les plus égoïstes, notamment l'occupation de Constantinople.

Subsidiairement, la nomination d'un général français à la tête de l'Etat-Major roumain pourrait être justifiée par le fait que le matériel de guerre de la Roumanie lui est fourni par la France.

Malgré la valeur de ces arguments, la garantie que la Roumanie elle-même trouverait dans une pareille mesure serait plus facile à démontrer.

En dehors de la perspective de jouer un rôle plus important dans la guerre et, par suite, d'en retirer des avantages plus considérables, la Roumanie y gagnerait plus de sécurité dans ses rapports avec la Russie. C'est cette dernière considération qui serait ici prépondérante. C'est aussi celle qu'il importerait le plus de laisser dans l'ombre du côté russe. Déjà M. Bratiano m'a fait part des craintes que lui donne la prétention, nettement exprimée par l'Attaché militaire russe, de considérer la convention militaire du 17 Août comme non avenue, le chiffre des renforts russes dépassent toutes les prévisions. Cependant, l'article 3 § 3 de la convention militaire stipule que si les Puissances alliées augmentent „leur appoint militaire” en Roumanie, cette augmentation de forces ne modifiera en rien les dispositions convenues. Cet article est à rapprocher du § 3 de l'art. IX qui place les troupes russes sous le Commandement en Chef Roumain. Néanmoins, d'après le Colonel Tatarinoff les corps russes destinés à opérer en Moldavie devront relever exclusivement de l'Etat-Major Russe. Mr. Bratiano se rend compte des raisons d'ordre pratique qui imposent, en fait, sur ce point, une dérogation à la convention; mais selon lui, cette dérogation ne peut être revendiquée comme un droit et, afin de sauver les apparences et les principes, il demande que l'exercice effectif du Commandement Russe se concilierent avec le maintien nominal de celui du Roi. Il redoute surtout un précédent dont s'autoriserait ensuite la Russie pour traiter la convention politique avec autant de désinvolture que la convention militaire.

Bien que dans ses entretiens avec moi (où je me suis borné à l'écouter) Mr. Bratiano n'ait jamais mentionné que pour l'écarter, l'hypothèse de la nomination du Général Berthelot au poste de Chef d'Etat-Major, la thèse du colonel Tatarinoff doit le faire réfléchir à l'avantage qu'il aurait pour la Roumanie, même dans les discussions d'ordre militaire, à doubler l'autorité des textes par l'autorité plus solide d'un général français dûment qualifié.

J'ignore si votre Excellence estime possible et désirable une entente avec la Russie sur cette délicate question. La négociation devrait évidemment en demeurer très secrète, surtout à l'égard du Gouvernement Roumain. Je ne puis qu'en indiquer, telles qu'elles se dégagent actuellement, les données locales sans me dissimuler qu'elles sont dominées par d'autres. Mais cette question qui devrait être réglée ailleurs, pouvant se poser ici, dans un avenir prochain, je serais reconnaissant à votre Excellence de vouloir bien me faire connaître comment le Gouvernement de la République l'envisage, afin de me permettre de conformer mon attitude à ces vues.

[S.A.N.I.C., fond Microfilme, Franța, rola 317, cadrele 238-247]

27. 20 octombrie/2 noiembrie 1916, Însemnările generalului Alexandru Averescu privind întâlnirea cu generalul Henri Mathias Berthelot

20 X. (...) Am avut vizita generalului Berthelot, care a venit la mine, după ce s-a dus la Grupul Predeal. Care este rostul acestei vizite nu pot să înțeleg. Mi-a expus situația generală și mi-a spus că în curând va începe ofensiva stângii ruse prin Moldova și că atunci se va ușura situația în fața mea.

I-am răspuns că chiar dacă ofensiva rusă ar începe atunci când se spune, adică în vreo zece zile, și chiar dacă ar izbuti, totuși mă îndoiesc, atât cât cunosc eu pe germani, că se vor impresiona așa de mult, încât să se grăbească a părăsi și a nu exploata mai departe avantajele obținute aici. Mă tem chiar de contrariu, adică să nu bruscheze acțiunea. În orice caz, i-am spus lămurit că prefer un ajutor direct.

Am vorbit apoi de situația armatei noastre și mărturisesc că [mă] sufocam când auzeam consilii zise practice, dar absolut teoretice, în perfectă și absolută necunoștință de cauză locală. De teorii avem noi nevoie, de care din nenorocire suntem prea plini?

Astfel, mi-a spus că munițiunile sunt în descreștere foarte repede, din cauză că consumul este superior producției și că trebuie ținută disciplina focului de aproape. I-am răspuns pur și simplu că *avec cette recommandation on enfonce des portes ouvertes*. Deja de mult am dat de la mine ordin a se evita luptele nefolositoare și a cruța munițiunile cu cea mai mare stricteță.

Dar efectul? Când un regiment nu mai are niciun ofițer superior și când trebuie a se lua un maior de la un alt regiment, pentru a-l comanda, când în capul unui batalion ai un locotenent de rezervă, singurul ofițer disponibil, iar cele patru companii sunt comandate de plutonieri, la ce rezultat practic poți să te aștepți? Ne-ar trebui soluții pentru astfel de condițiuni, nu pentru cele normale, căci pe acestea le cunoaște foarte bine toată lumea!

Cine a avut ideea cu aducerea francezilor nu cred că a făcut ceva bun. Eu înțeleg și umilința, dar cu folos real. În cazul acesta, ne-am umilit și nici nu văd, nici nu prevăd compensațiunea.

Se face mare caz de organizarea centrelor de completare; or, există rapoarte primite de la Armata 2 și anterior de la Armata 3 pentru organizarea unor asemenea centre, înainte de a ne fi sosit dădacele.

Înainte de a pleca, mi-a spus că în 4-5 zile se va începe constituirea unei rezerve la Pitești, lucru posibil mulțumită izbânzilor de la Jiu.

[Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, vol. II, p. 69-70]

28. 5/18 noiembrie 1916, Roma, Telegrama ministrului român la Roma, Dimitrie Ghica, adresată ministrului Afacerilor Străine Emanoil Porumbaru, referitoare la concepția autorităților italiene asupra trimeriei de întăriri pe frontul de la Salonic

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Cabinetului Ministrului

Înreg. la No. 29918
7/20 Noembrie 1916

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

De la Legațiunea din Roma, No. 1704, Data 5/18 Noembrie 1916
Excellence PORUMBARU
Externe – Bucarest

Les dernières insistances françaises au sujet de l'augmentation italienne de Salonique n'ont pas eu un résultat satisfaisant; le Ministre de la guerre français arrivant de Salonique ici aujourd'hui aura besoin d'une argumentation plus documentaire pour décider le Généralissime Cadorna à un nouvel effort; l'Ambassadeur d'Angleterre espère encore car le Baron Sonnino est partisan d'un effort italien plus grand en Orient et ce que le Généralissime Cadorna vient de refuser aux Quartiers généraux alliés, il l'accordera peut-être plus tard au Gouvernement italien, en invoquant des raisons politiques; le haut commandement italien craint toujours un coup de main allemand dans le Trentin.

GHIKA

No. 1704

[Arhiva MAE, Fond 71-1914, E. 2, partea a II-a, 1914-1922, vol. 35, f. 100]

29. 7/20 noiembrie 1916, Petrograd, Raportul generalului Polivanov adresat țarului Nicolae al II-lea¹

La începutul războiului european România adoptase oficial o atitudine care oscila, foarte des și simțitor, când de o parte, când de altă parte, după starea operațiunilor militare. Această stare era motivată de două motive principale: Dorința de a nu ajunge târziu la împărțirea Austriei și aceea de a câștiga cât mai mult cu puțință în sarcina beligeranților. Succesele noastre din Galiția și Bucovina în 1914 și la începutul lui 1915, luarea Lembergului și a Przemysl-lui și apariția avangardelor noastre dincolo de Carpați puseră la ordinea zilei chestiunea intervenției României. La sfârșitul lui mai din același an se produse retragerea noastră din Galiția și din Polonia, cu părăsirea Bucovinei. Această stare de spirit din cercurile diriguitoare românești se modifică de asemenea și convorbirile în vederea intervenției României în război se opriră. La sfârșitul lui 1915 și începutul lui 1916, politica României după zdrobirea Serbiei și intervenția Bulgariei înclina foarte limpede de partea vrăjmașilor noștri. La această epocă guvernul român încheie un șir de convenții comerciale foarte avantajoase Austro-Ungariei și Germaniei.

Această împrejurare constrânse departamentele militare, financiare și comerciale să adopte o atitudine foarte prudentă în chestia exportului de echipamente militare și de provizii din Rusia în România care puteau să cadă în mâinile vrăjmașilor noștri. Ofensiva generalului Brusilov în primăvara 1916 apleacă din nou neutralitatea României de partea puterilor Înțelegerii și dădu ocazia să se reia convorbirile în vederea intervenției României. E de notat că, încă de la început, șeful statului-major al comandanților șefi, din motive militare, considera mai avantajos pentru noi menținerea neutralității române decât amestecul ei activ în război. Mai târziu generalul Alekseev adoptă punctul de vedere al aliaților, care vedeau în intervenția României o lovitură hotărâtoare pentru Austro-Ungaria și apropierea sfârșitului războiului.

În august 1916 fu semnată cu România o convenție militară și politică, care-i asigura câștiguri teritoriale, Bucovina și toată Transilvania, care nu corespundeau fără îndoială în măsura participării României la operațiunile militare, căci dânsa se angajase să declare război numai Austro-Ungariei și se mărginise de asemenea numai la operațiuni în Transilvania.

Evenimentele care au urmat au arătat cât de mult se înșelaseră aliații noștri prețuind prea mult intervenția românească. Sub impresia catastrofei survenite, se produse în România chiar curente potrivnice continuării războiului și care și-au impus ca sarcină încheierea păcii cât mai repede cu puțință, fie chiar o pace separată.

Neorocirea care a lovit România este urmarea firească a desăvârșitei lipse de preparație militară și a politicii ambigue a lui Brătianu. Victoriile ușoare din 1913 și succesul diplomatic înregistrat de România după războaiele balcanice au contribuit într-o mare parte să dea societății și guvernului român o idee exagerată de valoarea lor. Românii care au exagerat valoarea lor politică și militară au acum o amară decepție. Din punct de vedere al intereselor rusești, considerațiunile următoare trebuie să conducă în prețuirea situațiilor de acum din România.

Dacă lucrurile s-ar fi dezvoltat în așa chip încât înțelegerea politică și militară din 1916 cu România să fie în totul îndeplinită, un stat foarte puternic ar fi fost creat în Balcani, compus din Moldova, Valachia, Dobrogea (România de acum), din Transilvania, Banat și Bucovina (câștiguri în virtutea tratatului din 1916), cu o populație de aproape 13 milioane. În viitor acest stat

¹ Textul documentului a fost publicat în ziarul „Pravda”, numărul 240. Unii istorici au apreciat că raportul nu este al generalului Polivanov, fost ministru de război până în martie 1916, ci aparține unui înalt funcționar din Ministerul de Externe. Autenticitatea documentului nu a fost însă contestată.

cu greu ar fi hrănit simțăminte amicale față de Rusia și ar fi avut drept ambiție să îndeplinească visurile naționale în Basarabia și în Balcani.

Prin urmare, prăbușirea planurilor de mare putere a României, în proporțiile arătate, nu se opune în chip particular intereselor politice ale Rusiei. Această împrejurare trebuie să fie folosită de către noi în vederea consolidării acestor legături forțate, care unesc Rusia cu România, pe un timp cât mai lung cu putință. Succesele noastre pe frontul român au pentru noi o importanță extraordinară, ca o posibilitate unică de a sfârși odată pentru totdeauna chestiunea privitoare la Constantinople și Strâmători.

Evenimentele de acum din România au modificat de sus până jos condițiile tratatului din 1916. În loc de sprijinul relativ modest pe care Rusia era ținută să-l dea în Dobrogea, ea a trebuit să încredințeze apărarea teritoriilor române peste tot, aproape numai trupelor ruse. Acest ajutor militar al Rusiei a luat acum așa proporții încât făgăduiala de despăgubire teritorială a Rusiei, pentru intrarea sa în război, prevăzută în tratatul menționat mai sus, trebuie fără îndoială să fie supusă unei revizuirii.

[*Războiul României. Trădarea Rusiei țariste. Documente oficiale cu o prefață de un diplomat*, Editura „Cartea Românească”, București, 1921, p. 90-91]

30. 16/29 noiembrie 1916, București, Telegramă a Marelui Cartier General român, semnată de generalul Dumitru Iliescu, adresată generalului V.V. Saharov, comandantul Armatei de Dunăre, prin care se solicită intervenția rapidă a Corpului 4 armată rus în sprijinul Grupului „General Prezan”

MARELE CARTIER GENERAL
Nr. 3225

16 noiembrie 1916

Către

GENERALUL SAHAROV
comandantul Armatei de Dunăre

Situația creată prin invadarea Olteniei, trecerea Oltului și Dunării de către inamic este următoarea:

Armata I a fost nevoită să-și retragă forțele în Muntenia, ocupând frontul Priboeni (20 km est Pitești), Golești, Broșteni (pe Teleorman), cursul Teleormanului spre Cornățel.

Grupul Apărării Dunării, întărit cu noi forțe, pe linia Drăcești (pe apa Cleanța, Adunații-Butești, râul Glavacioc până la Ghimpați, Neajlovul până la Comana, găsindu-se la aproximativ 25 km de București.

Aceste forțe (de la 1 și 2) constituiesc Grupul generalului Prezan. Armata 2, din cauza retragerii Armatei I, a fost nevoită să retragă Grupul Nămăești (stânga) pe înălțimile dintre râul Târgului și Argeșelului, cu restul forțelor menține însă pozițiunile de până acum dintre Valea Prahovei-Tabla-Buții inclusiv.

În această situațiune a Armatei I, este de cea mai mare urgență ca Corpul 4 Armată rus și brigada de cavalerie să sosească în regiunea Călugăreni cât mai repede.

Din Înalt Ordin

p. ȘEFUL MARELUI STAT MAJOR GENERAL,
General de brigadă DUMITRU ILIESCU

[*Marele Cartier General al Armatei Române. Documente. 1916-1919*, p. 157]

31. 22 noiembrie/5 decembrie 1916, Însemnările lui Toma Dumitrescu referitoare la relațiile de cooperare militară între România și Imperiul Rus

22 noiembrie. Calvarul suferințelor noastre începe să manifeste din zi în zi mai aspru. De o parte țara invadată; de altă parte reaua-voință din ce în ce mai manifestată a rușilor, care vor să ne ia în stăpânire.

Generalul Beleaev a propus M.S. Regelui ideea de a accepta un general rus ca șef al Statului-Major al armatei ruse ce operează în țara noastră (Armatei a 9-a, a 3-a, care vor sosi). El cere ca Statul-Major al nostru să lucreze sub ordinele acelui general, ceea ce ar însemna pur și simplu înglobarea armatei noastre în cea rusească.

Asupra acestei chestiuni, M.S. Regele s-a opus dimpreună cu dl general Iliescu și dl prim-ministru Brătianu.

Înainte de a formula telegrama către țară, dl prim-ministru Brătianu și dl general Iliescu au fost la generalul Berthelot, căruia i-au arătat punctul de vedere român. A urmat o scurtă discuție în care ca de obicei a susținut punctul de vedere rus, i s-a obiectat însă că Misiunea Militară Franceză dimpreună cu cei 80 instructori ce vor sosi ar urma să fie încorporați în armata rusă.

În cele din urmă s-a telegrafiat, susținând punctul de vedere român, adică un general rus, sub ordinele M.S. Regelui nostru – ca șef de Stat-Major pentru armatele ruse. Statul nostru major și cu armata – independente, sub ordinele M.S. Regelui, și în concordanță cu operațiunile rusești.

[Toma Dumitrescu, *op.cit.*, p.159-161]

32. 25 noiembrie/8 decembrie 1916, Iași, Notații ale generalului Henri Mathias Berthelot referitoare la cooperarea militară franco-rusă pe frontul românesc.

Sosire la Bârlad la ora 7. Instalare în cursul dimineții în clădirile liceului. Saharov a primit titlul de adjunct al regelui pentru comanda trupelor ruse de pe frontul român și el trebuie să se instaleze tot aici.

Mă plâng lui Iliescu de felul în care sunt tratați ofițerii mei atunci când nu au un număr suficient de mare de galoane. Îi spun că dacă ofițerii ruși ajung repede la gradul de locotenent-colonel, între 30 și 35 de ani, este pentru că în ierarhia lor nu există gradul de comandant de batalion sau de escadron. La această vârstă, un ofițer francez nu este decât căpitan, dar îi pun în vedere că nivelul pregătirii militare și maturitatea lui în gândire le egalează pe acelea ale unui locotenent-colonel rus și cer să fie tratat ca atare. Acest lucru este chiar mai evident în cazul specialiștilor în speță cel pentru care intervin, care a evacuat materialul pentru transmisiunile fără fir din București și care acum se străduiește să organizeze un post la Vaslui; acolo nu găsește niciun ajutor din partea autorităților locale, care nu catadicsesc să discute cu un simplu căpitan!

[Henri Mathias Berthelot, *op.cit.*, p. 114-115]

33. Însemnări ale lui A.A. Mosolov¹, ministrul Imperiului Rus în România referitoare la intrarea României în război alături de Antanta și relațiile cu marile puteri ale acesteia

Începând cu a doua jumătate a lunii iulie [1916], negocierile purtate de România cu Rusia, Anglia și Franța au intrat într-o fază decisivă. Cu toate acestea, cu cât tratativele avansau pe calea reușitei, cu atât mai mari deveneau și pretențiile emise de domnul Brătianu. Așa se explică faptul că Brătianu amâna fără încetare, în cursul desfășurării tratativelor, luarea unei hotărâri definitive: el a cerut mai întâi să se aștepte sfârșitul secerișului, după aceea a condiționat luarea hotărârii amintite de sosirea în România a munițiilor și tunurilor cu bătaie lungă pe care i le promisese țările membre ale Antantei.

În pofida tuturor acestor tergiversări, domnul Brătianu întreprindea pe ascuns o serie de măsuri în vederea unei mobilizări parțiale și proceda la masarea în secret de trupe românești la frontiera austro-ungară.

Nu exista nicio îndoială că contele Czernin era în permanență ținut la curent cu toată această stare de lucruri existentă atunci în România de către atașatul său militar. Cu toate acestea, nu trecea zi fără ca el să ceară explicații: când domnului Brătianu, când Regelui Ferdinand.

Dar domnul Brătianu manevra cu foarte multă abilitate: fie negând astfel de uneltiri, pe care el însuși le pune la cale, fie explicându-le ca neavând nimic de natură să producă îngrijorare Austriei, aliata sa.

Acest joc plin de stratageme a durat până la data de 11/24 august 1916, când Rusia a înmânat României un ultimatum: pe de o parte îi făcea promisiuni importante și ademenitoare: (Transilvania, Banatul, Bucovina, pe cât se pare și gurile Dunării), pe de alta anunța intrarea unei armate rusești, formată din 100 000 de oameni pe teritoriul românesc, lăsându-i României posibilitatea să aleagă între primirea acestei armate ca prietenă sau dușmană.

Și de astă dată a fost convocat Consiliul de Coroană. Regele făcu cunoscut celor care participau la acest Consiliu că se afla pe punctul de a lua hotărârea de a declara război Austro-Ungariei. Și acest lucru a fost, într-adevăr, făcut în ziua de 14/27 august, anul 1916.

Înainte de a merge la ședința acestui Consiliu, Brătianu îi promisese contelui Czernin de a face tot ce-i va sta în putință pentru ca România să-și păstreze și pe viitor starea sa de neutralitate. Nu am nicio îndoială în a crede că Brătianu ar fi preferat să mai aștepte câtva timp pentru a declara război Austriei. Acest lucru ar fi fost, la drept vorbind, mai avantajos pentru România... și cine știe, poate și pentru Rusia.

În ziua de 15/28 august 1916, la orele 9 seara, ziua când s-a declarat război Austro-Ungariei, trupele române au primit ordinul să treacă frontiera. Succesele inițiale ale armatei române au durat până la sfârșitul lunii septembrie, când trupele austro-germane au trecut la contraofensivă. Zeița norocului își întoarce fața de la români.

La 27/28 noiembrie 1916, Bucureștiul era deja asediat de trupele inamice, iar căderea sa era inevitabilă. Operațiunile de evacuare parțială a Capitalei începuseră cu mai mult timp în urmă, când Curtea Regală și Guvernul țării au fost transferate la Iași, urmate de cea mai mare parte a aristocrației.

La începutul misiunii mele în România, nu puteam cere din Rusia decât acordarea de ajutor răniților și bolnavilor din armata română. Aceste ajutoare au fost acordate ca urmare a intervenției mele, pe o scară largă și provenind din diferite surse, așa cum se poate constata și din citirea Memoriilor Reginei Maria. În ceea ce privește ajutorul militar, dată fiind situația generală existentă pe frontul rusec, tot ceea ce s-a putut face a fost să se oprească ofensiva germană, iar frontul românesc s-a consolidat pe poziția pe care se găsea la sosirea mea în România.

¹ Aleksandr A. Mosolov (1854-1939), general rus, ministru plenipotențiar al Rusiei în România (1916-1917).

În realitate, toate acuzațiile care erau aduse armatei rusești erau lipsite de temei. Pot să afirm acest lucru în cunoștință de cauză, căci eram la curent cu tot ceea ce se petrecea la Statul-Major rusesc de pe frontul românesc, aflat atunci sub comanda generalului Saharov. Ar fi fost cu neputință să se ceară mai mult din partea frontului rusesc, lucru care cred că va fi scos în evidență de către istoricii serioși și pătrunși de simțul datoriei care vor scrie în viitor istoria marelui război.

Aceste reproșuri, de care am pomenit mai sus, se datorau faptului că românii refugiați din capitala lor, București, văzând că trupele rusești soseau în România în mod masiv, nutreau speranța că capitala lor va fi foarte repede eliberată deoarece ei nu puteau să-și dea seama de adevărata poziție și situație de pe front.

În anturajul Reginei, principesa Mihai Cantacuzino (Maruca) născută Rosetti¹ se bucura în acea perioadă, mai mult decât toate celelalte doamne, de intimitatea Suveranei. Puținele ore de destindere și de odihnă Regina le petrecea de preferință în compania sus-numitei prințese.

Erau numeroase probleme pentru soluționarea cărora trebuia să te adresezi Reginei, pe lângă cele care țineau de activitatea sa directă, și anume Crucea Roșie. Dacă aceste probleme se impuneau a fi cunoscute și de Rege, trebuie să arătăm că nu acestuia i se adresa Regina, ci prințului Știrbei, care se bucura de deplina sa încredere, precum și de încrederea Regelui, și el era acela care i le transmitea Suveranului.

Prințul Știrbei² ocupa o poziție analogă cu cea de Ministru al Curții la noi. Cu toate acestea, el nu avea acest titlu în mod oficial și aceasta pentru a se pune la adăpost de frecvențele schimbări de guvern, inevitabile într-o țară guvernată de un regim parlamentar.

În momentul transferării Curții Regale și a guvernului României la Iași, conducerea guvernamentală se afla în mâinile lui Ion Brătianu, care deținea funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, ministru al afacerilor externe și lider al Partidului Liberal. El era copilul fostului prim-ministru Brătianu, fondatorul Partidului Liberal sub domnia Regelui Carol I. Toți miniștrii unui guvern făceau parte din același partid politic și lucrau în strânsă colaborare, unitate și înțelegere cu președintele Consiliului de Miniștri. De altfel, partidul politic al liberalilor era, în ansamblul său, la acea dată, foarte disciplinat și foarte supus liderului său – Ion Brătianu. Ion I.C. Brătianu era înzestrat cu o voință de fier și cu o mare inteligență, caracteristică unui mare om de stat. El știa cum să facă și ce să facă pentru a-și transpune ideile în practică, dându-le totuși o aparență acceptabilă din punct de vedere parlamentar. Acest lucru nu era, de altfel, pentru el, cine știe ce greutate, datorită disciplinei de fier de care am amintit mai sus.

¹ Maria Rosetti-Tescanu (Maruca Cantacuzino) (1878-1969), soția prințului Mihail G. Cantacuzino și una dintre doamnele de companie ale reginei Maria. A fost prietena intimă a filosofului Nae Ionescu, mai apoi (după moartea acestuia) soția lui George Enescu. Este mama aviatorului Constantin (Băzu) Cantacuzino și bunica scriitoarei Oana Orlea.

² Barbu Știrbei (1872-1946), om politic și de afaceri care a avut un rol însemnat în istoria României în primele decenii ale secolului al XX-lea. A fost administrator al domeniilor Coroanei, intim al reginei Maria, Barbu Știrbei și cumnat cu Ion I.C. Brătianu. În această triplă calitate a fost considerat „eminența cenușie” a vieții politice românești, exercitând o mare influență asupra familiei regale, în special a regelui Ferdinand. A fost și un abil om de afaceri. A înființat lângă parcul palatului său de la Buftea o fabrică de conserve și, tot la Buftea, a înființat o pepinieră de viță americană, o lăptărie, o moară sistematică, iar în 1902 o fabrică de vată și pansamente. Este primul care a introdus în Vechiul Regat cultura bumbacului și a orezului. Moșiile sale erau întinse, el acumulând o însemnată avere. În perioada 4-20 iunie a fost prim-ministru al României. Academia Română l-a ales, în 1929, membru de onoare. După venirea lui Carol al II-lea pe tron, Barbu Știrbei s-a autoexilat. S-a reîntors în țară în octombrie 1940. A fost trimisul opoziției române, cu acceptul mareșalului Ion Antonescu, la negocierile de armistițiu de la Cairo (1944), care urmăreau scoaterea României din războiul dus alături de Germania. A fost unul dintre semnatarii Convenției de armistițiu dintre România și Națiunile Unite (Moscova, 12 septembrie 1944).

Or, tot ceea ce privea Curtea Regală și Dinastia se afla în mâinile ferme și abile ale prințului Știrbei. Acesta din urmă, așa cum am putut să constat în timpul șederii mele în România, acționa în deplin acord cu Brătianu. Anturajul acestor doi conducători forma, prin devotamentul său, un fel de gard viu protector în jurul familiei regale, având deci misiunea s-o protejeze, dar fiind și el protejat în același timp de ea.

Am fost martor la remanierea guvernului, remaniere în urma căreia au fost cooptați în echipa guvernamentală liderul opoziției de atunci domnul Take Ionescu și alți câțiva conservatori. Chiar și în acele condiții, domnul Brătianu a știut să mențină tendința generală pe care o găsisem la sosirea mea în România. Puterea a continuat să rămână concentrată în mâinile prim-ministrului până în momentul în care nemții au înlocuit cabinetul ministerial condus de Brătianu cu acela condus de Marghiloman. Dar de îndată ce ocupația militară germană a luat sfârșit, conducerea guvernamentală a revenit aceluiași Brătianu după o perioadă de tranziție în care a guvernat generalul Averescu.

Voi avea ocazia, în cele ce urmează, să revin de mai multe ori asupra problemelor referitoare la politica internă a României. În ceea ce privește treburile externe din acea perioadă ale României ele nu puteau, desigur, să aibă o orientare independentă într-un stat mic cum este această țară și ocupat aproape în întregime de inamic. Politica generală se elabora în cancelariile capitalelor Marilor Puteri și noi primisem toate indicațiile necesare în acest sens de la guvernul nostru.

Voi spune acum câteva cuvinte despre colegii mei, miniștri plenipotențieri și extraordinari străini, acreditați în perioada aceea pe lângă guvernul român: astfel, reprezentantul Franței, contele Saint-Aulaire, diplomat cu foarte multă finețe și expert în problemele de diplomație, ocupa poziția de decan al corpului diplomatic. În plus, el era acela care se ocupa de distribuirea fondurilor de ajutor acordate de către Franța României și, având în vedere acest lucru, exercita o influență preponderentă asupra guvernului și cercurilor oficiale ale României din acel timp. Legația Franței era dublată de Misiunea Militară Franceză care era condusă de generalul Berthelot a cărui sarcină principală era reorganizarea armatei române. Acest lucru nu putea, fără îndoială, să ducă la o apropiere sensibilă a acestuia de Curtea Regală, într-o țară în care dinastia găsea un sprijin puternic în armată.

Ministrul Marii Britanii în România, sir George Barclay, era un om de un calm care mergea până la impasibilitate. El recunoștea deschis că interesele țării sale cereau cu orice preț păstrarea, cel puțin a unei parcele, din teritoriul românesc neocupat de inamic. Acest lucru era necesar pentru reorganizarea armatei române în vederea reluării ofensivei de primăvară. În afară de aceasta, interesele proprii ale României erau atât de neînsemnate, din punctul de vedere al englezilor, încât el le ignora aproape în totalitate. În ciuda ciudățeniilor sale, sir George îmi era personal destul de simpatic și păstram din această cauză special pentru el câteva sticle de șampanie de care el era mare amator.

Lady Barclay, în timpul șederii mele în România, și-a făcut foarte rar apariția în cercurile diplomatice din Iași. Contrar soțului său, ea era foarte activă și depunea multe eforturi pentru ușurarea suferințelor răniților români. În ceea ce privește simpatiiile sale, ea mi s-a părut a fi mai degrabă rusofobă.

În sfârșit, domnul Fasciotti, ministrul Italiei de atunci la București, era un om foarte cultivat, un diplomat abil, dar puțin cam timorat și tot timpul preocupat de același gând: ce vom face noi, reprezentanții țărilor aliate, în cazul declanșării de către nemți a unei noi ofensive.

El mă bombardă tot timpul cu întrebări, voind să afle dacă Rusia va lua măsuri de securitate, în cazul unei evacuări forțate a corpului diplomatic din Iași etc. Soția sa era o gospodină foarte plăcută și agreabilă. Amândoi erau doi bătrâni amabili și primitivi.

Îl mai frecventam în acel timp și pe ministrul Belgiei, Van Ypersele de Strihou¹, înconjurat de o familie foarte simpatică, precum și pe ministrul Spaniei, don Manuel Muredo y Cortina, un om deosebit de original, dar totuși un om excepțional.

[A.A. Mossolov, *Misiunea mea în România*, ediție de Marin Stănescu, Editura Silex, București, 1999, p. 53-55]

34. 4/17 decembrie 1916, Iași, Notații ale generalului Henri Mathias Berthelot referitoare la relațiile de cooperare cu armata rusă

În sfârșit, Saharov a sosit și asistă în această dimineață la raport, împreună cu șeful său de stat-major, Șișkievici. Discuții asupra situației. Nu mă pot abține să amintesc de Suvorov² care, în urma victoriei obținute pe același câmp de luptă, a primit titlul glorios de Rîmniki și a cărui statuie ecvestră, ridicată la sud de Râmnicu-Sărat, domină întreaga câmpie! Un general rus poate el abandona fără luptă acest loc unde apărarea se prezintă în condiții extrem de favorabile împotriva unui dușman venind de la vest? Imputările mele par să dea rezultate: se ia decizia de a rezista maximum de timp posibil pe Râmnic, cu atât mai mult cu cât terenul pierdut ieri a fost recucerit.

După-amiază, în timpul vizitei pe care mi-o face Saharov, reluăm conversația de azi-dimineață. Este de acord cu poziția mea aici. Înțelege și aprobă rolul pe care îl am în reorganizarea și instruirea armatei române. Aduugă chiar că ofițerii ruși veniți cu Beliaev vor urma ordinele mele pentru instrucția artileriei.

Dacă pe Râmnic rușii rezistă, în Dobrogea se retrag, în urma unui atac-surpriză, pierd liniile de la Babadag.

[Henri Mathias Berthelot, *op.cit.*, p. 121-122]

¹ Maximilien-Henri van Ypersele de Strihou (1870-1941), diplomat belgian, ministru al țării sale la București (1912-1919). Anterior a fost în misiuni diplomatice la Lisabona, Roma, Petersburg și Paris. După război a fost șeful misiunii diplomatice a Belgiei de la Budapesta (1919-1921), Varșovia (1921-1926) și Sf. Scaun (1926-1935).

² Aleksandr Vasilievici Suvorov (1730-1800), generalism rus, prinț al Italiei și conte de Râmnic. A luptat în Polonia și s-a remarcat în războiul ruso-austro-otoman din anii 1787-1792. A obținut victorii importante în anul 1789 la Focșani și Râmnicu-Sărat. Pentru ultima victorie, împărăteasa Ecaterina a II-a l-a făcut pe Suvorov conte și i-a acordat titlul onorific de „Rîmniki”. A fost transferat apoi în Polonia și a înăbușit răscoala lui T. Kościușko (1795). După moartea Ecaterinei a II-a a fost îndepărtat de la curtea noului Țar, dar după câțiva ani a fost rechemat și a luptat în Italia (1799-1800).

35. 9/22 decembrie 1916, Galați, Telegrama delegatului român pe lângă Comisia Europeană a Dunării, Duiliu Zamfirescu¹, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, privind situația frontului din zona Brăila

Ministère Affaires Etrangères

Înreg. No. 31.260/1916

TELEGRAMĂ CIFRATĂ
de la Delegatul României pe lângă
C E D
Galați. No. I 2 0 din 9/22 Dec. 1916
PORUMBARU
Ministre Affaires Étrangères
Iassy

Confidențial

Le Chef de la mission militaire anglaise a donné à son délégué des assurances complètes sur la force de résistance du front de Brăila; en même temps les Vice-Consuls italien et anglais, qui avaient ordre de quitter Brăila en cas de danger imminent, restent à leur poste.

Je suis heureux de pouvoir vous communiquer ces impressions optimistes. Je vous prie de porter à la connaissance de Son Excellence Monsieur la Président du Conseil que les délégués, qui sont en même temps des Consuls Généraux ne se sont présentes au Préfet que le jour où le Grand Quartier Général russe devait quitter Brăila.

Monsieur Gussi dont j'admire l'énergie. Leur a donné des assurances formelles, mais une suite de mesures effectives, telles que: départ du Commandement du Corps d'armée, ordre et contre-ordres d'évacuer les hôpitaux préparatifs de notre marine de quitter Galatz départ de Reni de presque tous les bateaux russes. Les ont autorisés à faire cette demande.

Des scènes très tristes se passent tous les soirs entre les médecins militaires; ces Messieurs se réunissent dans les salons du Club local en présence des memores du cercles; il faut absolument changer de local.

Duiliu Zamfirescu

[Arh. MAE, Fond 71-1914, E.2, Partea a II-a, 1914-1922, vol. 37, f. 212]

36. Însemnările lui A.A. Mosolov, ministrul Rusiei la Iași, privind demersurile pentru evacuarea autorităților române și a armatei pe teritoriul rusesc

Generalul Saharov socotea că ar fi fost necesar ca trupele românești și instructorii lor francezi să fie deplasați în teritoriul rusesc, pentru a se facilita operațiunile armatei noastre pe frontul românesc.

Prezența trupelor românești în vecinătatea imediată a frontului stânjenea mișcările noastre și, în starea lor de depresiune morală după recentele înfrângeri, românii puteau la cele mai mici insuccese să-i atragă pe ruși în retragerea lor precipitată.

N-am reușit să-l conving pe generalul Berthelot să ne accepte punctul nostru de vedere și părerea sa avea prioritate în cercurile guvernamentale românești.

¹ Duiliu Zamfirescu (1858-1922), important scriitor român, membru al Academiei Române și vicepreședinte al acestei instituții. Duiliu Zamfirescu a activat și în diplomatie, fiind, între altele, secretar general al Ministerului Afacerilor Externe și titular al acestui portofoliu (13 martie-13 iunie 1920) în al doilea guvern condus de Alexandru Averescu.

Pe de altă parte, starea precară în care se aflau căile ferate românești făcea foarte dificilă evacuarea trupelor române, iar generalul Saharov a luat hotărârea să aștepte îmbunătățirea transporturilor pentru a-și relua cererea sub o formă mult mai energică.

Instructorii francezi nu erau de acord cu evacuarea rămășițelor armatei române în Rusia, unde întreținerea acestora ar fi fost mai ușoară și cu cheltuieli mai puține. Ei spuneau că se simt foarte bine în România și că preferă deci să rămână în această țară unde limba franceză este foarte bine cunoscută de către clasele privilegiate. Ei considerau, probabil, și pe bună dreptate, că șederea soldaților români în Rusia ar slăbi influența franceză și, că în caz de succes, instructorii francezi vor împărți cu rușii meritul de a fi reorganizat armata română.

Generalul Berthelot nega necesitatea pentru ruși de a avea în spatele lor un câmp de manevră mai mare. El protesta, prin urmare, pronunțându-se categoric împotriva evacuării trupelor românești spre răsărit. Părerea mea personală, în această problemă, era următoarea: știam prea bine că Franța trimisese un contingent de ofițeri, de o valoare excepțională, ca rezultat al unei selecționări printre cei răniți pe frontul occidental. Trimiterea lor în România, după suferințele pe care le înduraseră, era pentru acești ofițeri un fel de consolare și de odihnă. Or, prezența lor în România, unde limba franceză este foarte răspândită, nu putea să nu exercite o influență dintre cele mai binefăcătoare asupra tovarășilor lor români. Acești instructori aveau totuși o influență destul de redusă asupra soldaților descurajați de înfrângerile recente pe care le suferiseră și care deveneau și mai descurajați când intrau în contact cu populația Moldovei, care și ea era foarte demoralizată.

Având în vedere toate aceste aspecte, eu consideram că evacuarea rămășițelor armatei române în Rusia și cantonarea sa în satele rusești unde domnea în acele timpuri o atmosferă mult mai sănătoasă și optimistă ar fi fost cât se poate de dorit pentru soldați.

În ceea ce-i privește pe ofițeri, de ei ar fi urmat să se ocupe instructorii francezi. Pe lângă avantajele pe care le-ar fi oferit o evacuare a armatei române spre răsărit, prezenta o mare însemnătate faptul, din punctul nostru de vedere, bineînțeles, ca și noi să luăm parte la reorganizarea armatei și la reconstrucția căilor ferate, și ca meritul pentru acestea să nu fie atribuit numai Franței, după ce Rusia trimisese o armată atât de puternică pentru a stăvili invazia germană în România.

În aceste împrejurări, credeam că este de datoria mea să le expun francezilor rațiunile care făceau atât de necesare evacuarea armatei românești, atâta câtă mai rămăsese, în Rusia. Nu voiam să confer acestei chestiuni forma unui ultimatum adresat românilor, și aceasta pentru a nu crea divergențe între noi și aliații francezi, căci, în definitiv, această evacuare mai putea fi amânată.

De altfel, generalul Saharov era de acord cu mine că operațiunile active pe frontul nostru nu vor avea loc decât în momentul în care aliații vor lansa o ofensivă generală, iar aceasta nu se va întâmpla înainte de venirea primăverii.

Când primăvara se va apropia, rămășițele armatei române, după ce se va fi refăcut, vor putea să-și reia locul în poziția întâi a frontului. Până atunci putea fi tolerată prezența lor în apropierea pozițiilor pe care le ocupau trupele noastre. Potrivit veștilor pe care le primeam, am constatat că această evacuare se află la ordinea zilei în cartierul nostru general. Or, la Iași, românii, mai ales Regele și Regina nici măcar nu voiau să audă de așa ceva. Brătianu, de asemenea, se opunea unei asemenea eventualități în modul cel mai categoric. Era cât se poate de limpede, și de firesc, în același timp, că nici Regina, nici Brătianu nu voiau să admită ca România să devină un stat fără teritoriu. Brătianu credea cu convingere în victoria finală a aliaților și el considera, și pe bună dreptate, că în momentul încheierii păcii, România s-ar afla într-o postură proastă dacă ar înceta să existe pentru câțiva timp.

Având în vedere toate motivele pe care le-am enunțat mai sus, m-am hotărât, de comun acord cu generalul Saharov, să nu mai insist în această problemă. Am întocmit, despre toate

acestea, un raport amănunțit către împărat; o copie a acestuia am trimis-o imediat lui Pokrovski, ministrul afacerilor externe, care-l înlocuise în acest post pe Stürmer, la foarte scurt timp după plecarea mea în România.

De fiecare dată când sosea poșta, primeam teancuri de hârtii în legătură cu plănuita evacuare. Mi se puneau tot felul de întrebări despre instituțiile care urmau să fie evacuate, despre măsurile ce trebuiau luate pentru transportarea corpului diplomatic. Se inițiau diferite proiecte pentru dislocarea serviciilor publice și toate aceste sarcini îmi fuseseră încredințate mie care n-aveam la dispoziția mea decât doi secretari, dintre care unul, și anume Șcerbacev, se ocupa cu cifrul și cu problemele de contabilitate, iar celălalt, prințul Gagarin, nu era făcut pentru o muncă intensă și lipsită de orice legătură cu activitatea diplomatică curentă.

În ceea ce-l privește pe consulul Rusiei la Iași, care era atunci A. Savinov, el era în acea vreme supraaglomerat cu treburile sale, iar ajutorul lui, deși foarte prețios, nu era totuși permanent și sistematic.

În aceste condiții, am cerut să mi se trimită de la Petrograd un funcționar cu multă experiență care a lucrat timp îndelungat în cadrul Ministerului de Interne; acesta urma să se ocupe de toate problemele privitoare la evacuarea românilor și să coordoneze cu succes măsurile pe care le vom lua noi cu indicațiile pe care le vom primi de la diferitele ministere rusești, cărora le reveneau sarcini directe în ceea ce privește dislocarea românilor în Rusia.

Președintele Consiliului [rus], răspunzând cu solicitudine cererii mele, a obținut numirea șambelanului Iacevschi, care fusese secretarul consecutiv a trei guvernatori generali în Polonia. Imediat ce a sosit la Iași, Iacevschi a mers să viziteze toate ministerele românești, pentru a întocmi liste cu înalții funcționari ce urmau să fie evacuați. El a fost cazat la mine la Legație, în camera în care locuise și inginerul Lomonosov.

Mai cerusem, de asemenea, la Petrograd, să-mi pună la dispoziție un funcționar descumprător care să poată să mă ajute în munca foarte complicată de repartizare a evacuațiilor în Rusia. Îmi trebuia un om foarte energic, capabil să execute ordinele mele și să asigure legătura cu diferitele ministere interesate în această evacuare. A fost numit pentru această sarcină, contrar dorințelor mele, senatorul Zasiadco, care nu-mi era cătuși de puțin pe plac. Acest senator, chinuit de mania grandorii, și-a început activitatea prin a strânge toți subsecretarii de stat și a le ține o conferință într-una din sălile Consiliului Imperiului din Palatul „Maria”. El și-a dat multe aere și multă importanță în a prezida această adunare pe care o întrunise fără să țină seama de instrucțiunile mele. Își crea astfel un nou organism guvernamental care nu putea decât să împiedice bunul mers al lucrurilor și pe care nu-mi era ușor să-l desființez, dat fiind că eu mă aflam în acea vreme la Iași.

Am hotărât, prin urmare, să mai aștept pentru a rezolva această problemă până la apropiata mea vizită la Petrograd. Într-adevăr, puțin mai târziu, am avut prilejul să prezidez această adunare, pe care m-am grăbit s-o dizolv, dată fiind deplina sa inutilitate.

Toate problemele în legătură cu evacuarea erau studiate cu toată atenția de împărat; acestea îi erau prezentate, după ce le raportam eu de la Iași, chiar de președintele Consiliului.

În ceea ce privește eventuala transferare a familiei regale din România pe teritoriul rusesc, rapoartele mele treceau prin canalul Ministerului Curții Imperiale.

Se hotărâse ca la dispoziția evacuaților români să fie puse orașele Nicolaev și Kerson cu zonele înconjurătoare respective.

În acea perioadă de timp au început să sosească la Iași tineri funcționari, delegați ai diferitelor ministere rusești, pentru a studia la fața locului condițiile în care urma să se efectueze exodul românilor în Rusia și să raporteze organelor lor tutelare despre mersul acestei operațiuni.

Trebuie spus că, din punct de vedere strict militar, nu era necesară o evacuare generală decât în cazul unei noi ofensive generale a nemților. Dar, dacă din punct de vedere militar nu

existau motive, existau suficiente din punct de vedere economic care cereau această evacuare în mod imperios.

Devenea, într-adevăr, din ce în ce mai greu de a întreține imensa aglomerare de mase militare și civile aflate pe un teritoriu atât de restrâns cum era nordul [sic!] Moldovei.

Or, ideea abandonării teritoriului românesc care mai exista neocupat se lovea de o puternică opoziție atât din partea guvernului român, cât și a Curții Regale. În plus, diplomații acre-ditați în acele timpuri la Iași erau și ei foarte ostili proiectului unei evacuări generale în Rusia.

Aceasta atât din motive personale, cât și politice. Ei considerau, pe bună dreptate, că viața la Iași, în mijlocul românilor, care cunoșteau atât de bine limba franceză, era, oricum, preferabilă vieții pe care ar fi urmat s-o ducă într-un oraș de provincie rusească. Din această cauză, diplomații mă bombardau fără încetare cu întrebări, voind să afle care erau localurile ce le vor fi repartizate și dacă fiecare legăție va avea la dispoziția sa un vagon special cel puțin pentru transportul personalului și al arhivei. Sarcina de a aranja toate aceste lucruri i-am încredințat-o lui Iacevski, care a reușit, într-adevăr, să se achite foarte bine de ea. Cu toate acestea, sarcina apăsa cu toată greutatea tot pe umerii mei. Era deosebit de important pentru mine să reușesc cu orice preț s-o conving pe Regina de necesitatea de a abandona Iașiul, dacă aceasta se va dovedi singura soluție posibilă. I-am mărturisit totuși că eu personal speram că, până la urmă, va fi cruțată de această grea încercare pentru ea. I-am spus chiar că ar fi posibil ca ea să locuiască pe un vas de război românesc, ancorat în apele teritoriale rusești.

În urma întrevederilor mele numeroase cu prințul Știrbei, am luat hotărârea să n-o mai deranjez pe Regina cu toate aceste probleme care o întristau și o îndurerau atât de mult.

În ceea ce privește problema referitoare la evacuarea bunurilor mobiliare ale Coroanei, am luat hotărârea de a o regla împreună cu prințul Știrbei.

În aceste împrejurări, nu puteam să insist prea mult asupra urgenței evacuării.

Mi-am impus, prin urmare, să par mai degrabă optimist în întrevederile pe care le aveam cu colegii mei diplomați și cu guvernanții români, ca și cum nu aș mai considera evacuarea o chestiune imperios necesară.

În același timp, am luat toate măsurile necesare pentru ca această evacuare să se realizeze, la momentul potrivit, în nu mai mult de două-trei zile, fără grabă și fără panică.

[A.A. Mossolov, *op.cit.*, p. 81-85]

37. 11/24 decembrie 1916, ședința Consiliului special interinstituțional pentru stabilirea măsurilor în cazul unei eventuale evacuări a instituțiilor, persoanelor și întreprinderilor din România

Jurnalul ședinței Consiliului special interinstituțional, condusă de senatorul D.I. Zaseadko, pentru stabilirea măsurilor în cazul unei eventuale evacuări a României.

11 decembrie 1916

La ședință au venit:

- președintele, senatorul D.I. Zaseadko;
- ministrul marinei, generalul-adjutant, I.K. Grigorovici;
- responsabilul șef de sănătatea publică, consilierul privat, G.E. Rein;
- ajutorul (adjunctul) inspectorului șef al Unității Sanitare și de Evacuare, consilierul civil efectiv, P.F. Iordanov;
- adjunctul ministrului finanțelor, consilierul civil efectiv, S.A. Șatelen;
- președintele Consiliului Special pentru organizarea refugiaților, consilierul privat, A.S. Kliucearev;

- șeful Administrației Căilor Ferate, consilierul civil (consilierul de stat), S.M. Bogașev;
- directorul administrativ al Consiliului Special, responsabil de produse alimentare, consilierul civil efectiv, N.A. Gavrilov;
- general (interimar) al Cartierului de Stat-Major, generalul-maior, M.I. Zankevici;
- șeful interimar al Cancelariei Ministerului Curții Imperiale, maestru al intendenței, prințul (kneazul) S.B. Gagarin;
- membrul Consiliului Ministerului de Finanțe, consilierul civil efectiv, A.I. Efimovici;
- directorul Departamentului Afacerilor Generale al Ministerului Educației Populare;
- șambelanul H.V. Vestman;
- șeful Secției Industrii a Ministerului Comerțului și Industrii, consilierul civil efectiv, R.M. Loveaghin;
- general-controlor (general-inspector) al Evidenței Cetățenilor, Consilierul Civil Efectiv, S.A. Gadăiațkii;
- șeful Cancelariei pentru Administrația Civilă a Statului-Major al Comandantului Suprem, consilier al Curții, A.A. Lodiĵenskii;
- șeful Departamentului pentru Orientul Apropiat al Ministerului Afacerilor Externe, consilierul civil, A.M. Netreaev;
- inspectorul-șef de pe lângă Ministerul Căilor de Comunicație, șambelanul I.K. Ivanovskii;
- jurist consultul senior al Ministerului Justiției, consilier civil efectiv, I.I. Rekminskii;
- adjunctul (ajutorul) șefului administrației sectorului de aprovizionare cu alimente din zona rurală din cadrul Ministerului Afacerilor Interne, consilierul civil, N.K. Isaev;
- adjunctul șefului Departamentului de Exploatare a Căilor de Comunicație, Consilierul Civil, P.P. Karelin;
- vicedirectorul administrativ al Sfântului Sinod, consilierul civil efectiv, M.N. Golovin;
- directorul Băncii de Stat, consilierul civil efectiv, I.R. Zeime.

La deschiderea ședinței, președintele a adus la cunoștință că acest consiliu, creat conform hotărârii Consiliului de Miniștri de la 9 decembrie, anul curent, urmează să elaboreze măsuri în caz de evacuare a României. În conformitate cu aceasta, e necesar să se discute toate propunerile formulate de instituțiile competente, precum și indicațiile după care s-ar elabora și pune în aplicare măsurile respective, în mod separat, de ministere și Comandamentul Principal. Totodată, toate ordinele legate de evacuarea efectuată în diverse locuri trebuie să aibă un caracter unic și să fie bine coordonate. Pe lângă aceasta, activitatea respectivă, evidențiindu-se prin urgența sa și importanța deosebită de stat, are un caracter de strictă confidențialitate. Acum trebuie elaborat un plan comun de evacuare, după care, prin intermediul indicațiilor separate, să fie pus în aplicare de organele corespunzătoare în teren. În cursul elaborării acestor măsuri, e necesar să se ia în considerare identificarea acelor locuri unde vor fi dislocate persoanele și instituțiile evacuate, să se asigure tot necesarul pentru instalarea lor în aceste locuri, să li se ofere posibilitatea alegerii celor mai comode rute, să fie înzestrați cu tot ce e nevoie; la graniță să se organizeze puncte de trecere, de acordare a asistenței medicale și să se asigure resursele necesare în acest sens. Evident, toate aceste măsuri trebuie să corespundă situației strategice de pe front, capacității de transport a căilor ferate, situației sanitar-medicale din anumite regiuni, densității populației în anumite regiuni, precum și standardelor de viață a anumitor persoane și instituții evacuate în Rusia.

În procesul de elaborare a acestor măsuri este foarte important să se stabilească obiectual și subiecții evacuării, precum și dimensiunile ei. Câteva indicii în acest sens pot fi preluate din presupunerile Guvernului Regal Român, expuse în telegramele Generalului locotenent Mosolov, trimise către Statul-Major al Comandantului Suprem, la decembrie 1916. Însă acestea se

referă exclusiv la instituțiile guvernamentale și bunurile lor, fără a face referiri la refugiații care își părăsesc patria din cauza ofensivei inamicului.

I. Procedând la analiza de către președinte a unor propuneri aparte privind evacuarea României, ținând cont de informațiile deținute privind sosirea probabilă, în viitorul apropiat, pe teritoriul Rusiei, a Majestății Sale Regele României și a Familiei sale Auguste, împreună cu suita și curtea regală, e necesar să se pună în discuție problema referitoare la traseul și locurile de ședere ale Majestății Sale Regale.

În urma audierii explicațiilor oferite de șeful interimar al Cancelariei Ministerului Curții Imperiale, Maestru de Intendență, Prințul S.V. Gagarin, și de către șeful Departamentului pentru Orientul Apropiat din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, consilierul civil, A.M. Netreaev, care au subliniat că în acest sens au fost deja emise ordine de către Înalta Sa Majestate Imperială, potrivit cărora grija pentru șederea în Rusia a Casei Regale Române va fi asumată de către Ministerul Curții Imperiale, Consiliul a stabilit că, în virtutea explicațiilor oferite, această problemă nu va mai fi discutată.

II. Ulterior, președintele a propus analiza problemei privind evacuarea parlamentului român, a guvernului și a administrației Băncii Naționale, care, potrivit dorințelor exprimate de guvernul României, ar urma să fie dislocate în același oraș sau localitate.

Luând în considerare faptul că aceste instituții, refugiate pe teritoriul Rusiei, trebuie, după posibilități, să continue să-și îndeplinească îndatoririle și că guvernul belgian, evacuat în Franța, se bucură de dreptul extrateritorial în localitatea în care se află, drept care se pare că trebuie acordat și guvernului român, și ținând cont și de necesitatea rezultată în urma acestor cerințe, de a i se oferi guvernului respectiv un cartier aparte sau o suburbie a vreunui oraș, consiliul, după o evaluare amănunțită, propune următoarele orașe și localități:

a) Parlamentul, guvernul și administrația Băncii Naționale să fie concentrate (strămutate, dislocate) în orașul Herson, acesta fiind amplasat în apropierea frontului, însă nu pe liniile principale de evacuare, și fiind relativ neaglomerat, iar guvernului român să i se acorde posibilitatea a utiliza dreptul extrateritorialității în cartierul (zona) repartizat în acest oraș.

b) Să i se solicite administratorului Ministerului Afacerilor Interne să adopte măsurile aferente pentru repartizarea de spații necesare pentru instalarea instituțiilor enumerate mai sus.

c) Să i se solicite juriconsultului principal al Ministerului Justiției, consilierului de stat (civil), P.N. Rekșinski să elaboreze, pentru următoarea ședință a consiliului, o viziune privind modalitatea de a acorda guvernului român dreptul de extrateritorialitate.

d) Să i se solicite șefului Administrației Căilor Ferate, consilierului civil, S.M. Bogășev, în virtutea declarației sale privind lipsa problemelor referitor la transportarea pe calea ferată a persoanelor și instituțiilor menționate mai sus, să adopte măsurile pentru asigurarea unei deplasări fără impedimente pe căile ferate imperiale, după stabilirea numărului total al persoanelor și instituțiilor ce urmează a fi evacuate.

e) În legătură cu acestea, să i se solicite șefului Departamentului pentru problemele Orientului Apropiat, din cadrul Ministerului de Externe, consilierului civil, A.M. Petreaev, să intre de urgență în contact cu generalul-locotenent Mosolov, pentru a obține informații privind numărul persoanelor care intră în componența parlamentului, guvernului și a administrației Băncii Naționale, și care vor fi evacuate.

III. În continuare, președintele a propus discutarea problemei privind evacuarea patrimoniului Băncii Naționale, precum și a valorilor exprimate în acțiuni și alte hârtii, ce aparțin atât băncii, precum și altor instituții creditoare importante din București.

În acest sens, șeful Departamentului pentru problemele Orientului Apropiat, din cadrul Ministerului de Externe, consilierului civil, A.M. Petreaev, și directorul Băncii de Stat, consilierul civil, N.R. Zeime, au explicat că trenul ce transportă patrimoniul Băncii Naționale Române se va porni spre Rusia la 12 decembrie, la care se adaugă și o chitanță solicitată de Guvernul

român, emisă de generalul-locotenent Mosolov, cu acordul Guvernului Rus Imperial, prin care se garantează integritatea transportării și depozitării acestor bunuri. În Moscova au fost deja alocate spații necesare pentru depozitarea acestui patrimoniu, precum și a acțiunilor și a altor bunuri, ce urmează să fie evacuate. În virtutea celor menționate mai sus, consiliul a decis că această problemă este rezolvată.

IV. Ulterior, președintele a propus punerea în discuție a doleanțelor Guvernului Român Regal, expuse în telegrama generalului-locotenent Mosolov, trimisă Comandamentului Suprem, la 4 decembrie 1916, privind evacuare a 80 000 de răniți, a aproximativ 20 000 de prizonieri de război, cetățeni ai statelor inamice, ce vor fi acuzați militar și suspecți de activități de spionaj, în număr de câteva mii, precum și a 250 000 – 300 000 de recruți neinstruiți, (efectivele) a trei școli militare, a 15 000 de muncitori, angajați atât în uzinele destinate aprovizionării militare, cât și în uzine și fabrici similar, de aprovizionare sanitar-medicală, a încărcăturilor militare ce se află în tranzit prin Rusia, spre România, și a materialului rulant și a tuturor bunurilor căilor ferate române.

În dezbaterile privind această problemă au luat parte:

Ministrul marinei, generalul-adjutant, I.K. Grigorovici, care a subliniat faptul că în cazul în care s-ar decide să se evacueze răniții și încărcăturile medicale pe calea apei în Rusia, în Marea Neagră și Dunăre există suficiente ambarcațiuni pentru a asigura transportul acestora. Însă, atât flota marină, cât și flota comercială fluvială se află în subordinea Comandamentului Superior, de care depinde în totalitate punerea la dispoziție a acestor mijloace de transport. Aceste flote, la momentul actual, au alte angajamente importante, și din acest motiv e necesar să solicite Comandamentului informații dacă este posibilă repartizarea unei părți a flotei și dacă ambarcațiunile sunt echipate pentru acest tip de transport. Mai mult decât atât, este necesar să se ia în calcul faptul că limanul îngheață la final de decembrie, și din acest motiv problema devine tot mai urgentă. Cel mai bun punct pentru debarcare, din toate punctele de vedere, este portul Nikolaev. În ceea ce privește sosirea din România a întreprinderilor industriale, care lucrează pentru apărare, acestea trebuie împărțite între Ministerul Apărării și cel [al] Marinei, astfel încât primului să-i revină două treimi din numărul total de întreprinderi, iar celui de-al doilea – cealaltă treime.

Șeful Administrației Căilor Ferate, Consilierul Civil (consilierul de stat), S.M. Bogașev, a explicat că și liniile de cale ferată se află în evidența Comandamentului Suprem, de care depinde în totalitate rezolvarea problemei, dacă acestea pot fi oferite pentru soluționarea obiectivelor enumerate mai sus, precum și organizarea transportării pe calea ferată, adică elaborarea itinerarului, stabilirea stațiilor, unde trenurile vor fi puse la dispoziție, în rețeaua aflată deja în subordinea Ministerului Căilor de Comunicare.

Din acest motiv, e necesar să se solicite Comandamentului Suprem să elaboreze, cât mai curând posibil, schema (orarul) deplasărilor și trimiterea în consiliu a unui delegat special pentru rezolvarea comună a tuturor problemelor legate de transportare. Însă, conform informațiilor deținute, căile ferate ale frontului sunt atât de solicitate și aglomerate, încât este prea puțin posibil să poată conta pe utilizarea lor, măcar într-o măsură oarecare. În orice caz, e puțin probabil ca trenurile sanitare să poată ajunge la granițele României. Cel mai comod ar fi ca răniții, depozitele medicale și alte încărcături, cum ar fi utilajele grele, să fie transportați pe mare, în portul Nikolaev, de unde să fie preluați pe căile ferate Herson-Merefa, Vtoraya Ekaterinskaya, spre sud și est, acolo unde va fi considerat necesar.

Totodată trebuie să se ia în calcul că direcția spre capitală este complet blocată, și în condițiile existente, este posibil ca evacuarea să se efectueze doar în direcția est. De asemenea, are o importanță deosebită și problema privind felul în care drumurile românești pot face față sarcinii aprovizionării armatei și evacuării întregii țări. Nu trebuie să uităm faptul că în România

calea ferată este foarte puțin dezvoltată și capacitatea de transport este minimă. Astfel, la stația Ungheni, calea ferată română poate primi doar patru trenuri în 24 de ore. În ceea ce privește trimiterea în Rusia a materialului rulant cu ecartament îngust, precum și a tuturor bunurilor aferente, acest lucru este aproape de nerealizat, deoarece ar fi nevoie de peste 4 000 de platforme.

Șeful Cancelariei pentru Administrația Civilă a Statului-Major al Comandantului Suprem, Consilier al Curții, A.A. Lodijskii, a aderat la punctul de vedere expus de consilierul civil, S.M. Bogășev, referitor la dificultatea utilizării căilor ferate de front pentru astfel de transporturi, și a subliniat că în Comandamentul Superior există propuneri privind direcția evacuării, spre exemplu, a recruților, prin intermediul transportului cu tracțiune animală, având deja stabilite traseele și punctele de ambarcare în trenuri, acolo unde este posibil. Înregistrarea acestor căi (mijloace) poate fi efectuată atât prin ordinul autorităților militare, cât și de acele persoane și instituții care sunt implicate în procesul de ajutorare a refugiaților români, e necesară doar cooperarea. Referitor la evacuarea materialului rulant, Comandamentul Suprem a avut în vedere trimiterea trenurilor, a materialului rulant, pe căile din Bucovina, care au și ele ecartament îngust, și care au nevoie de astfel de trenuri.

Responsabilul șef de sănătatea publică, consilierul privat, G.E. Rein, a declarat că în cursul organizării deplasării unui grup atât de mare de oameni și instituții, este foarte importantă organizarea dimensiunii medico-sanitare. Nu trebuie uitat faptul că evacuarea este efectuată din zone unde sunt răspândite maladii infecțioase și au fost înregistrate cazuri de holeră. Mai mult, orice deplasare a unui număr atât de mare de persoane creează condiții favorabile dezvoltării diferitor boli. Din acest motiv este necesar să se adopte măsuri medico-sanitare, care ar anula posibilitatea răspândirii și introducerii în Rusia a bolilor.

Ajutorul (adjunctul) inspectorului-șef al Unității Sanitare și de Evacuare, consilierul civil efectiv, P.F. Iordanov, a atras din nou atenția că problema transportării răniților din România este deosebit de acută, și din acest motiv, evacuarea lor urgentă este absolut necesară. Repartizarea a 80 000 de răniți în interiorul Imperiului nu reprezintă dificultăți, deoarece există 386 564 de locuri libere, împrăștiate pe teritoriul Rusiei. Prin urmare, problema organizării transportării depinde de Comandamentul Suprem și de Ministerul Căilor de Comunicație. În momentul în care un astfel de plan va fi stabilit, inspectorul-șef al Unității Sanitare și de Evacuare va da toate ordinele necesare, astfel încât soarta răniților nu va mai genera temeri și griji. Propunerea privind transportarea răniților pe calea apei în Nikolae, iar ulterior la estul și sudul Rusiei este destul de acceptabilă. În egală măsură, la dispoziția Alteței Sale Imperiale, Prințul de Oldenburg, se află toate mecanismele și instituțiile necesare pentru întreprinderea de măsuri sanitare necesare pentru prevenirea răspândirii epidemiilor. Astfel, de curând, în România, o epidemie de holeră a fost localizată la timp și nu s-a extins și în Rusia. E necesar doar să se indice acele locuri unde vor fi evacuați, încât inspectorul-șef al Unității Sanitare și de Evacuare să dea ordinele necesare. Referitor la recruți, e de dorit ca dislocarea lor să se efectueze în limitele Districtului militar Kazan, în partea de sud, și să se evite acele locuri unde au avut loc focare de epidemie.

Generalul (interimar) al Cartierului de Stat-Major, generalul-maior M.I. Zankevici, a explicat că problemele abordate de Guvernul Român, deoarece reprezintă dificultăți pentru instituția militară, au fost transmise spre discuție departamentelor corespunzătoare din minister, așa cum ar fi, spre exemplu, utilizarea eficientă a utilajelor, discutată, de altfel, de Consiliul Special pentru Apărare. Din acest motiv este imposibil să se ofere explicații definitive, înainte de a obține concluzii. În orice caz, este necesar să se ia în calcul că deplasarea a 250 000-300 000 de recruți neinstruiți este însoțită de dificultăți deosebite. Cel mai probabil, aceasta se va produce prin intermediul transportului cu tracțiune animală, recruții trebuie

să se deplaseze în grupuri organizate, deoarece există temei să se presupună că o mare parte dintre ei vor fugi.

De asemenea, distribuirea lor în interiorul Imperiului este dificilă, ținând cont de aglomerarea tuturor cazarmilor și ar putea fi realizată doar prin cazarea lor în sate, ceea ce nu este o soluție dorită. La momentul actual, se presupune că ei vor fi trimiși în districtele Moskova și Kazan, și în regiunea Armatei de pe Don.

Identificarea de instructori pentru recruți este destul de dificilă, din cauza lipsei de personal, și mai ales identificarea instructorilor vorbitori de limbă română. Prizonierii de război, luând în considerare lipsa mâinii de lucru, ar putea cu ușurință să fie repartizați în diverse ramuri ale industriei, în funcție de profesia și cunoștințele tehnice ale prizonierilor. Un număr de 15 000 de muncitori vor fi trimiși la întreprinderi de stat, care lucrează pentru Apărare, iar toate utilajele, cel mai probabil, vor fi dislocate în întreprinderile similare existente, deoarece crearea de noi întreprinderi este extrem de dificilă. Cetățenii statelor inamice, puși sub acuzație militară și suspecți de spionaj, vor fi repartizați pentru acoperirea nevoilor în industria zahărului. În ceea ce privește soluționarea problemei școlilor militare, aceasta va fi rezolvată de minister pentru următoarea întrunire a consiliului. În orice caz, soluționarea definitivă a tuturor problemelor indicate mai sus, precum și a modalităților și itinerariilor s-ar putea produce în următoarele zile în urma unei cooperări corespunzătoare cu Comandamentul Suprem.

Șeful Secției Industriei a Ministerului Comerțului și Industriei, consilierul civil efectiv, R.M. Loveaghin, a adăugat la ceea ce a avut de spus generalul-maior Zaikevici, referitor la utilizarea eficientă a forței de muncă și a utilajelor folosite pentru susținerea Apărării, că experiențele anterioare privind evacuarea întreprinderilor noastre au demonstrat că reluarea activității într-un loc nou este extrem de anevoioasă și nu poate începe mai devreme de 10-12 luni, și prin urmare, este mult mai indicat ca muncitorii și utilajele să fie repartizate la întreprinderile ce deja lucrează pentru Apărare. Referitor la încărcăturile militare ce sosesc din România, a materiilor prime etc., acestea au fost deja trimise către uzinele ruse, deoarece armata română va fi întreținută de noi.

Consiliul a decis, în conformitate cu cele discutate mai sus, să stabilească următoarele doleanțe:

a) Să se procedeze imediat la evacuarea din România a persoanelor, instituțiilor și încărcăturilor, cu scopul ca aceasta să se realizeze conform planificărilor stabilite din timp, subliniind că în primul rând trebuie transportați răniții.

b) În conformitate cu aceasta, 8000 de răniți, încărcăturile medico-sanitare, utilajele industriale, utilizate pentru activitatea în sprijinul Apărării, să fie trimiși pe calea apelor în portul Nikolaev, de unde, treptat, vor fi transportați în locurile stabilite anterior, iar utilajele să fie depozitate în docuri și în spații de depozitare din Nikolaev, până la soluționarea problemei privind utilizarea lor. Recruții neinstruiți, în număr de aproximativ 30 000, cu tot cu instructorii lor speciali, aproximativ 20 000 de prizonieri de război, cetățeni ai statelor inamice, puși sub acuzație militară, și aproape 15 000 de muncitori români să se deplaseze cu transport cu tracțiune animală.

c) Să i se solicite generalului (interimar) al Cartierului de Stat-Major, generalul-maior, M.I. Zankevici și șefului Cancelariei pentru Administrația Civilă a Statului-Major al Comandantului Suprem, Consilier al Curții, A.A. Lodjenskii, să intre urgent în contact cu Comandantul Interimar al Comandamentului Suprem, pentru a-l informa despre propunerile expuse în punctul b) și pentru obținerea de informații clare privind modalitatea punerii în aplicare a evacuării pe calea apei, pe căile ferate sau cu transport cu tracțiune animală, și să trimită, pentru următoarea întrunire a Consiliului, o persoană mandatată să prezinte eventualele propuneri

în acest sens, în special privind traseele, locurile de îmbarcare în trenuri, și pentru luarea de măsuri urgente.

d) Să i se solicite generalului (interimar) al Cartierului de Stat-Major, generalul-maior, M.I. Zankevici să-l anunțe dacă este posibil urgent pe generalul de infanterie Beliaev despre propunerile elaborate de ministerul militar, pentru a obține informații referitor la uzinele ce vor fi evacuate, utilajele și muncitorii ce vor fi supuși evacuării.

e) La final, președintele a propus discutarea problemei privind evacuarea refugiaților, subliniind că din punctul lui de vedere aceasta ar putea fi organizată în baza următoarelor lucruri:

– Mai întâi de toate, așa cum s-a arătat mai sus, trebuie stabilite locurile de instalare a refugiaților, indicând numărul acestora, după care să se stabilească traseele și locurile de repartizare, în interiorul Rusiei. În conformitate cu aceasta, la granițe trebuie amenajate puncte de trecere speciale, înzestrate cu cele necesare atât din punct[ul] de vedere al asigurării cu alimente, cât și al cazării, îmbrăcăminte și asistenței medicale.

– Mai mult decât atât, trebuie create puncte de carantină și izolare, care ar stopa pericolul introducerii în Rusia a diverselor maladii infecțioase. Traseele cu transport cu tracțiune animală trebuie să fie înzestrate corespunzător pentru deplasarea fără probleme a refugiaților, iar pe cale ferată e de dorit ca refugiații să se deplaseze cu trenurile de cursă, fiind însoțiți de persoane speciale care să aibă grijă de refugiați în timpul călătoriei.

– Responsabilitatea privind refugiații aflați în drum trebuie să fie asumată de guvernatorii locali, de instituțiile publice, orașe și zemstve, care acționează sub conducerea unei persoane însărcinate de sus, în responsabilitatea căreia intră să se pună de acord cu comandanții militari, să adopte decizii și să ia măsuri și să delege persoane la locurile de deplasare a refugiaților. La momentul actual, pe frontul de sud, pentru coordonarea activităților pentru evacuarea refugiaților, se află trimisul Ministerului Afacerilor Interne, șambelanul Iacevskii.

– În locurile de instalare a refugiaților, grija trebuie să fie asumată de către guvernatori, zemstvele locale și orașe, care vor acționa în limitele drepturilor stabilite de Ministerul Afacerilor Interne, care se ocupă de situația refugiaților.

– Pentru înțelegerea sarcinii privind evacuarea refugiaților e necesar, înainte de toate, să se stabilească dacă Ministerul Afacerilor Interne a adoptat măsurile de identificare și precizarea locurilor unde pot fi instalați refugiații români, precum și numărul acestora. Indiferent de aceasta, trebuie să se determine clar de ce mijloace și resurse dispune șambelanul Iacevskii pentru a-și îndeplini cu succes îndatoririle.

În acest sens, Președintele Consiliului Special pentru refugiați, Consilierul Privat, A.S. Kliucearev, a explicat că deplasarea refugiaților a început încă din luna octombrie, iar numărul total al acestora a ajuns la 5 000 de persoane. La momentul actual, conform informațiilor Comandamentului Suprem, grija generală pentru refugiații români a fost pusă pe seama șefului de aprovizionări a Frontului de Sud-Vest, generalului de infanterie, Elsner, care este ajutat de șambelanul Iacevskii. De refugiați se îngrijesc nemijlocit acele instituții indicate de președintele consiliului, iar șambelanului Iacevskii i-au fost trimise persoane care până de curând au ocupat funcții în fosta instituție responsabilă de instalarea refugiaților de pe Frontul de Sud-Vest, desființată la momentul actual.

– Pentru punerea în aplicare a tuturor acestor măsuri, Ministerul de Interne a solicitat un credit în valoare de 5 000 000 ruble, din care au fost acordați, în avans, doar 1 000 000, din cauza îndoielilor apărute în interiorul Ministerului Finanțelor, referitor la sursa acestor bani – fondul pentru refugiați sau cel de război. Refugiații care vin din România se presupune să fie trimiși în Guberniile Voronej – 9 223 persoane, Poltava – 45 000, în Harkov și Kursk. Dacă acolo nu se vor găsi locuri suficiente, se vor identifica altele. Presupunem că, prin măsurile deja

luate de către șambelanul Iacevskii, aceste sarcini dificile vor fi duse la bun sfârșit, astfel încât refugiații români nu vor fi nevoiți să suporte lipsuri în țara gazdă.

– Din partea sa, colegul Ministrului Finanțelor, Consilierul Civil Efectiv, S.A. Șatelen, a declarat că la momentul actual problema privind punerea la dispoziție a resurselor necesare va fi rezolvată de urgență, deoarece toate îndoielile apărute au fost doar de natură formală. Cu toate acestea, trebuie să se ducă evidența tuturor sumelor și resurselor alocate, în conformitate cu acordul încheiat între guverne, prin care se stabilește că toate cheltuielile de acest fel se repartizează între guverne, în proporții indicate.

În lumina celor expuse mai sus și la propunerilor președintelui pentru asigurarea refugiaților cu cele necesare, consiliul a decis că trebuie să se solicite președintelui Consiliului Special pentru Organizarea Refugiaților, consilierul privat, A.E. Kliucearev, să prezinte pentru următoarea întrunire informații privind deplasarea refugiaților români, a numărului estimat al acestora, precum și despre asigurarea grijei față de aceștia, pe teritoriul Rusiei, precum și informații privind resursele de care dispune șambelanul Iacevskii, și informații necesare pentru adoptarea de diverse măsuri.

În urma discuțiilor privind aceste probleme, ședința consiliului a fost declarată de către președinte drept încheiată.

Președintele...

[S.A.N.I.C. fond Consiliul de Miniștri. Colecția 103, dosar nr. 5/1916, f.3-19]

38. 11/24 decembrie 1916, Iași, Însemnări ale generalului Henri Mathias Berthelot despre raporturile cu armata rusă și perspectiva mutării sediului Marelui Cartier General de la Bârlad la Iași

24 decembrie. Încă o telegramă ciudată de la Janin, care mă sfătuiește să mă îndepărtez de rege, cel puțin în public. Ce vor oare rușii? Care le sunt gândurile ascunse? Sunt oare un martor incomod al uneltirilor lor? Un motiv în plus pentru a rămâne la post.

Regele a plecat din nou la Iași. Principele Carol îl înlocuiește la raport. Ieri seară, se vorbea despre o înfrângere a rușilor în Dobrogea, dar dimineață nimeni nu spune nimic despre asta. Dimpotrivă, Șîșkievici vorbește despre infiltrări ale inamicului pe frontul ținut de Averescu și motivează prin asta necesitatea de a se retrage pe Siret. Refuz. Analizarea și stabilirea zonelor din spatele frontului. Se vorbește de transferul Marelui Cartier General la Iași, regele fiind obligat să supravegheze în fiecare zi munca miniștrilor și deciziile politice. Cer ca această hotărâre să fie respinsă. În împrejurările actuale, dacă aruncăm fie și numai o privire înapoi, toată lumea va da îndărăt!

[Henri Mathias Berthelot, *op.cit.*, p. 125]

39. Decembrie 1916, București. Nota semnată de Ioan G. Bibicescu¹, guvernatorul Băncii Naționale, remisă ministrului Rusiei la Iași, generalul Mosolov, privind transportul tezaurului la Moscova

Excelență,

Conform părerilor manifestate de Excelența Voastră, am onoarea a vă supune, din partea Băncii Naționale a României, următoarea notă privind transportul în Rusia a tezaurului Băncii noastre.

Dacă guvernul este de acord, Banca Națională a României crede că s-ar putea proceda astfel:

1. Tezaurul să fie încredințat la Iași persoanelor însărcinate de către guvernul imperial pentru a-l primi și a-l transporta în Rusia.

Se va redacta un protocol în triplu exemplar, constatând numărul lăzilor încredințate, starea sigiliilor aplicate pe fiecare dintre ele, natura și valoarea conținutului lor, declarate de Banca Națională a României.

Protocolul va fi semnat de către persoanele delegate de Banca Națională a României.

Ușile vagoanelor vor fi sigilate cu sigiliile delegațiilor guvernului imperial și ale Băncii Naționale a României, făcându-se mențiune în protocol despre această operațiune.

Un exemplar al acestui protocol va fi predat delegaților Guvernului român, al doilea, delegaților Guvernului imperial și al treilea, Băncii Naționale a României.

Cum pentru efectuarea plecării în Rusia credem că este necesară prezența delegaților Băncii Naționale, vă rugăm să admiteți ca și transportul să fie însoțit de ei.

Delegația se va compune dintr-un director al Băncii Naționale, un censor, casierul principal și alte cinci persoane.

2. Dacă guvernul imperial binevoiește să pună, în Rusia, la dispoziția Băncii Naționale un compartiment special în trezorerie, ceea ce ar fi de dorit, credem că, pentru a efectua depozitarea, s-ar putea proceda după cum urmează: în prezența persoanelor însărcinate de către Guvernul imperial să primească și să transporte tezaurul nostru, precum și a delegaților noștri, tezaurul va fi pus în compartimentul special.

Cum tezaurul nostru este pus în saci mici din pânză, purtând indicația felului monedelor, a greutateii și a valorii, saci ce sunt închiși în mici lăzi de lemn, noi credem că s-ar putea face destul de ușor în Rusia inventarul conținutului acestor lăzi, numărând și la nevoie cântărind sacii mici, al căror număr nu depășește aproximativ 15 mii.

În cazul în care ușile compartimentului pus la dispoziția Băncii noastre în Rusia se închid cu două sau mai multe chei fiecare, noi credem că una dintre aceste chei ar fi bine să fie încredințată delegaților Băncii Naționale, care vor putea să le aducă la sediul principal al Băncii.

Credem că, pe lângă aceasta, ar trebui să se redacteze un protocol care să constate ansamblul acestor operațiuni, numărul lăzilor, conținutul lor, numărul cheilor și persoanelor cărora le-au fost încredințate și orice altă mențiune ce s-ar crede necesară, protocol care ar fi semnat de către toți delegații, în virtutea împuternicirilor lor.

Acest protocol ar fi redactat în patru exemplare originale, dintre care unul va fi predat delegaților Guvernului imperial, celălalt va rămâne inclus în tezaur, și al treilea și al patrulea vor fi date delegaților Băncii Naționale, care vor remite un exemplar guvernului român.

Astfel, depozitul se va găsi în paza și supravegherea delegaților Guvernului imperial.

¹ Ioan G. Bibicescu (1849-1924), ziarist, economist și om politic, apropiat liberalilor. A intrat în serviciul Băncii Naționale în 1895, fiind desemnat, la 21 februarie 1914, viceguvernator. La 11 decembrie 1916 a devenit guvernator al Băncii Naționale, calitate în care s-a împotrivit trimiterii tezaurului în Rusia. În 1921 s-a retras din funcția de guvernator, după o activitate de cinci ani, devenind guvernator onorific.

Considerăm, Excelență, că trebuie să vă comunicăm că, pentru transportul tezaurului nostru de la București la Iași, au fost necesare 18 vagoane de câte 15 000 kg fiecare, în afară de vagoanele necesare pentru pază și pentru personal.

În afară de tezaurul în aur, va trebui să transportăm în același timp două lăzi conținând bijuterii. O mențiune specială constatând numărul și natura sigiliilor va urma să se facă în protocol.

Am onoarea, Excelență, să vă transmit, odată cu mulțumirile mele cele mai vii, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

/ss/I. G. Bibicescu

[Apud Viorica Moisuc, *Românii și politica externă rusească. Un secol din istoria Tezaurului românesc „păstrat” la Moscova (Studiu și documente)*, indice general de Alexandrina Ioniță, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2013, p. 124-126]

40. 14/27 decembrie 1916, Iași, Protocol între Ministrul de Finanțe al României, Victor Antonescu, și ministrul Rusiei, A.A. Mosolov, cu prilejul trimerii în Rusia (Moscova) a tezaurului românesc – valori ale Băncii Naționale

Banca Națională a României, voind să pună în siguranță tezaurul ei de aur, care garantează emisiunea biletelor sale de bancă și care constituie proprietatea sa particulară, a hotărât, conform deciziei consiliului ei general, să transporte acest tezaur în Rusia, la Moscova.

Banca Națională a României, obținând asentimentul guvernului imperial al Rusiei în această privință, în urma intervenției guvernului român, a încredințat în gara Iași acest tezaur delegatului guvernului imperial al Rusiei, care a procedat, în prezența delegaților Băncii Naționale a României, la încărcarea în vagoane a lăzilor de lemn conținând numitul tezaur, lăzi închise și sigilate cu sigiliile Băncii Naționale a României și la aplicarea sigiliilor pe vagoane.

În ziua de 12/25 decembrie 1916 s-au încărcat 7 vagoane purtând numerele: 218873 Privislanski; 324609 Po; 170607 Py; 983002 HN K; 39815 Cz; 300668 MPK; 346002 PM punând în fiecare vagon câte o sută (100) lăzi, în total șapte sute (700) lăzi.

În ziua de 13/26 decembrie 1916 s-au încărcat șapte (7) alte vagoane purtând numerele: 889135 A2 Mnu; 286927 Py; 597596 uqubuc; 500934M K Hu U; 605008 uqubuc; 44083 Cz B M; 112150 I-o B; punând în fiecare vagon câte o sută (100) lăzi, afară de vagonul nr. 44083. Cz B M, unde s-au încărcat 140 (o sută patruzeci) lăzi, adică în total 740 (șapte sute patruzeci) lăzi.

În ziua de 14/27 decembrie 1916 s-au încărcat alte trei vagoane purtând numerele: 290221 Cz BM; 528559 H N K și 225692 I-0 B; punând în primele două câte 100 (o sută) lăzi, în al treilea 98 (nouăzeci și opt) lăzi, în total 298 (două sute nouăzeci și opt) lăzi.

Valoarea totală a tezaurului în aur efectiv, compus din monede de diferite feluri și în lingouri de aur, încărcate în mai sus-menționatele vagoane este de lei aur 314.580.456, bani 84 (trei sute paisprezece milioane, cinci sute optzeci mii patru sute cinci zeci și șase, și 84), conform declarației delegaților Băncii Naționale a României.

Noi declarăm că am constatat că sigiliile aplicate pe fiecare ladă sunt intacte.

În afara Tezaurului Băncii Naționale a României mai sus indicat, s-a mai încărcat în același vagon, nr. 225.692 I-0 B, încă alte două lăzi purtând sigiliile Băncii Naționale a României, lăzi a căror valoare declarată este de 7 (șapte) milioane.

Ușile fiecărui vagon au fost închise cu lacăte și au fost sigilate fiecare cu câte două sigilii, unul aplicat de către delegatul guvernului imperial rus, iar celălalt, al Băncii Naționale a României, aplicat de către delegații acestei bănci. În plus, fiecare ușă a fost plumbuită cu plumburile Băncii Naționale a României.

Tezaurul Băncii Naționale a României, precum și celelalte două lăzi se găsesc, începând din ziua când au fost încredințate delegatului guvernului imperial și încărcate în vagoane, sub garanția guvernului imperial al Rusiei în ceea ce privește securitatea transportului, securitatea depozitării, precum și a înapoierii în România.

În momentul în care acest tezaur va fi depozitat în Rusia, în compartimentul rezervat de către guvernul imperial, se va face un inventar al conținutului lăzilor, inventar despre care se va face mențiunea în protocolul ce se va întocmi acolo și care va constata, între altele, efectuarea depozitării, precum și valoarea sa.

Prezentul protocol a fost întocmit în trei exemplare originale, din care unul a fost luat de delegatul guvernului imperial al Rusiei, celălalt de ministrul finanțelor al Regatului României, iar al treilea de delegații Băncii Naționale a României și a fost semnat de Excelența Sa, generalul-locotenent Mossoloff, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Majestății Sale împăratul Rusiei acționând în calitate de delegat în această chestiune al guvernului imperial rus, de dl. Victor Antonescu, ministrul de finanțe al Regatului României și de delegații Băncii Naționale a României, dl. Th. Capitanovici, director, dl. A. Saligny, censor, și dl. M.Z. Demetrescu, casier principal al băncii.

Făcut astăzi, la 14/27 decembrie 1916, la Iași, România.

Ministrul Rusiei, /ss/ A. Mossoloff

Eu, subsemnatul Victor Antonescu, ministrul de Finanțe al României, certific că Banca Națională a României și-a transportat tezaurul său, prin intervenția și cu consimțământul Guvernului Român și că tezaurul constituie proprietatea particulară a Băncii Naționale.

Ministrul Finanțelor, (semnat) Victor Antonescu

(semnat) Th. Capitanovici, director al Băncii Naționale a României

(semnat) A. Saligny, censorul aceleași bănci

(semnat) M.Z. Demetrescu, casier principal al Băncii Naționale a României

[Apud Viorica Moisuc, *op.cit.*, p. 129-131]

41. 24 decembrie 1916/6 ianuarie 1917, Poltava, Adresa guberniei Poltava către departamentul pentru instalarea refugiaților referitoare la cazarea și hrănirea refugiaților români ce ar sosi în regiune

24 decembrie 1916

Comitetul Guberniei Poltava pentru acordarea de ajutor refugiaților

Către departamentul pentru organizarea/instalarea refugiaților

Conform planului prezentat de mine Ministrului Afacerilor Interne, s-a propus cazarea în gubernie a 45 000 de refugiați români; în conformitate cu informațiile obținute, se pregătește să fie trimiși în gubernie 24 355 de refugiați, o parte mai mică a lor deja a sosit.

Din telegrama domnului Ministru nr. 1623 reiese că eliberarea rațiilor alimentare poate avea loc doar în cazurile de reală necesitate și că resursele pentru întreținerea refugiaților stabiliți vor fi alocate în urma prezentării datelor privind numărul celor stabiliți; durata furnizării acestor date va depinde de intensitatea transportării refugiaților în gubernie și deoarece poate trece mult timp până o nouă partidă refugiată va fi adusă, drept urmare, în lipsa creditului pentru întreținerea refugiaților deja stabiliți, Administrația Zemstvei, care și-a asumat cazarea refugiaților, la fel ca și refugiații, se vor regăsi într-o situație de impas.

De aici rezultă că deschiderea creditelor pentru întreținerea refugiaților e necesară, măcar în proporții care ar corespunde sumelor alocate pentru cazarea în gubernie a unui număr deja stabilit de refugiați.

Mai mult, e de dorit să se specifice, dacă trebuie să se aplice, în cazul refugiaților români, manualul de instrucțiuni pentru organizarea refugiaților, adoptat de Ministerul Afacerilor Interne la 2 martie 1916, în condițiile în care acest tip de refugiați reprezintă un contingent față de care nu pot fi aplicate anumite cerințe ale manualului. Situația cum ar fi spre exemplu necunoașterea de către refugiații români a limbii ruse, și a limbii române de către ruși, reprezintă, cel puțin pentru început, o piedică pentru români în eforturile de a găsi de muncă sau o funcție; această situație se referă în special la clasa intelectuală și semiintelectuală. Prin urmare, pentru început, inevitabil, se vor acorda subvenții și refugiaților apti de muncă care se confruntă cu lipsuri. Dacă refugiații care nu fac parte din aceste clase pot fi repartizați, în grupuri, în localități, având drept conducători vorbitori de limbă rusă, atunci repartizarea refugiaților intelectuali în orașe, la alegerea lor, ar presupune să-i punem în situații de nesuportat, și de aceea se impune crearea pentru ei a unui cămin.

Rația alimentară pentru refugiații stabiliți e de 20 kop[eici] pentru o persoană, iar pentru îmbrăcăminte, încălțăminte și lenjerie – nu mai multe de 20 ruble pe an. Deoarece acestea au fost stabilite în perioada în care prețurile pentru obiectele de primă necesitate erau considerabil mai mici decât la momentul actual, evident rațiile alocate românilor trebuie majorate: prima – până la 30 kop[eici], și nu doar până la stabilirea refugiaților în diverse locuri, așa cum permite art. 18 din manualul de instrucțiuni, dar și o perioadă după stabilirea lor, până când viața refugiaților va intra într-o anumită normalitate, iar a doua trebuie alocată nu doar pentru 30% din numărul total al refugiaților, așa cum e prevăzut în circulara Departamentului pentru organizarea refugiaților din 24 iulie 1916 nr. 13/4340, ci tuturor refugiaților, adică să li se permită instituțiilor să aloce sume pentru îmbrăcăminte, lenjerie și încălțăminte în funcție de necesități, însă fără a depăși suma totală alocată pentru refugiați.

Rog să se efectueze demersuri pentru deschiderea creditelor necesare, precum și oferirea de specificații privind problemele ridicate de mine.

Semnat: Reprezentantul Comitetului Guberniei

Gubernator/semnatura

Consolidat semnătură: responsabilul cu afacerile Comitetului/semnătura

[S.A.N.I.C, fond Consiliul de Miniștri. Colecția 103, dosar nr. 5/1916, f. 122-123]

42. Însemnările lui A.A. Mosolov, ministrul Imperiului Rus la Iași, privind transferarea tezaurului românesc la Moscova și îmbunătățirea circulației trenurilor în România.

A doua zi, dis-de-dimineată, m-am dus la Brătianu pentru a discuta împreună cu el această problemă. Fără a se opune propunerii mele, el considera totuși transferarea aurului intempestivă și cerea să se mai aștepte, să nu se dea dovadă de prea multă grabă.

I-am explicat atunci că soluționarea acestei probleme nu mai poate suferi amânare, căci la Cartierul Imperial începea să se acrediteze ideea că se comisese o mare eroare atunci când se luase hotărârea ca linia frontului nostru să se prelungească și în România. Aceia care deplângeau acum intervenția ghinionistă în război a României se temeau de noi complicații care ar putea să apară. Penuria de trenuri putea să întârzie sosirea trupelor rusești pe frontul din România. Expedierea aurului românesc în Rusia era menită să strângă și mai mult legăturile de alianță dintre cele două țări ale noastre și sosirea întăriturilor rusești va fi astfel mult ușurată.

Brătianu m-a trimis la Alecu Constantinescu, ministrul de atunci al finanțelor, pe care am reușit să-l conving de utilitatea și necesitatea acestei măsuri, insistând asupra securității depline pe care o oferea Rusia, chiar și în cazul când s-ar produce anumite tulburări de ordin politic.

După întrevederile pe care le-am avut cu Brătianu și apoi cu Constantinescu s-a luat hotărârea ca transferarea aurului românesc în Rusia să se facă imediat. S-au scurs două sau trei zile. În fața acestei noi întârzieri, m-am dus la Regina Maria, care m-a trimis la prințul Știrbei. În sfârșit, în noaptea următoare, aurul a fost încărcat și expedit în prezența mea. Trenul s-a pus în mișcare; el era păzit și escortat de un detașament rusesc. N-am avut liniște până în momentul în care am aflat că convoiul a trecut granița spre Rusia. La întoarcerea mea de la Galați i-am telegrafiat imediat cumnatului meu, A. Trepov, care deținea atunci funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, fost ministru al transporturilor, dându-i explicații în legătură cu starea căilor ferate din România și rugându-l să numească un expert care ar putea să mă ajute la reorganizarea și ameliorarea traficului pe calea ferată. Dacă avea la îndemână un astfel de om care să se poată achita de această sarcină, i-am spus că, la prima audiență, să solicite aprobarea împăratului, pentru a-l pune la dispoziția mea.

Doă zile mai târziu, când promisem deja răspunsul lui Trepov, prin care mă înștiința de plecarea spre România a inginerului Lomonosov, am avut de făcut față unei noi piedici: colonelul Polițan, atașat pe lângă Legație în calitate de agent militar, mi-a declarat că statul-major intenționează să se ocupe personal și să ia măsuri energice pentru restabilirea transporturilor; astfel a hotărât să încredințeze această sarcină statului-major al frontului rusesc din România.

[A.A. Mossolov, *op.cit.*, p. 66]

43. Însemnările lui A.A. Mosolov despre colaborarea între armata rusă și armata română

Sfârșitul anului 1916 și începutul lui 1917 la Iași

Sfârșitul lunii decembrie 1916 ne-a adus o serie de vești alarmante din Rusia. În România, disperarea a început s-o cuprindă chiar și pe curajoasa Regină Maria, fără a mai vorbi de anturajul său și de membrii Parlamentului. Românii își vârâseră în cap ideea că Cartierul General [rus] nu vrea să le vină în ajutor într-un mod eficace; de aceea, n-ar avea niciun rost să încerci să convingi niște oameni cu idei preconcepute. Trebuie totuși să explic cititorilor mei că, dată fiind starea de spirit și moralul trupelor rusești în acea perioadă de timp, stare de care am mai vorbit într-un capitol anterior, menționând acolo și părerea autorităților militare competente, nu mai era cu puțință să fie smulșă inițiativa pe câmpul de luptă din mâinile nemților. Treptat, forța noastră de rezistență avea să scadă, iar această slăbire a armatei noastre era de-a dreptul fatală.

Dacă pierderile suferite de nemți erau considerabile, era cu totul firesc ca ale noastre să fie cu mult mai mari, din cauza superiorității tehnice a armatei germane. În ceea ce privește efectivele de trupe, cele germane se mențineau la același nivel, din punctul de vedere al instruirii și patriotismului, în timp ce rezervele noastre cuprindeau tineri analfabeți, sau bătrâni, țărani smulși de la coarnele plugului.

Trebuie să mai spunem că sentimentul datoriei militare și patriotismul nu-i caracterizau deloc pe tinerii recruți; pentru a dobândi asemenea sentimente era nevoie să treacă o perioadă de timp de cel puțin un an de zile. Or, în rândul trupelor de rezervă, patriotismul era mai degrabă local, căci el nu depășea, într-adevăr, regiunea lor natală; astfel, se putea, nu o dată, auzi:

„Noi suntem foarte departe de front.” „Germanii n-o s-ajungă niciodată până la noi.”

Și cum cea mai mare parte a tinerilor soldați mobilizați venea din regiuni aflate departe de zona frontului, adevăratul patriotism le lipsea aproape la toți.

Acel sentiment de înalt patriotism, care l-a caracterizat dintotdeauna pe soldatul rus și care-i conferea, de fapt, măsura valorii sale excepționale, atât de mult admirată în străinătate, era, trebuie să recunoaștem acest lucru, în parte rezultatul unei instruirii abile și tenace. Or, această instruire lipsea cu desăvârșire, în prezent, noilor noastre efective de luptători.

Mai mult, mi-am dat seama, stând de vorbă cu mai mulți soldați făcând parte din diviziile sosite recent la Iași că foloseau un vocabular împrumutat, fără nicio îndoială, de la agenți provocatori foarte abili.

În ceea ce-i privește pe ofițerii ruși, cea mai mare parte, erau animați de dorința sinceră de a veni în ajutor românilor, deși se simțea la unii o amorțeală, o toropeală ca urmare a încercărilor foarte grele prin care trecuseră până atunci. De aici provenea și o anumită stare de condescendență în raporturile lor cu tovarășii de arme români, pe care-i tratau drept niște novici. Această trăsătură, oricât ar fi fost de firească, omenește vorbind, a împiedicat foarte mult înțelegerea între ofițerii ruși și români. A trebuit chiar să se atragă atenția conducătorilor militari ai trupelor noastre, care soseau în România, asupra acestei neînțelegeri, pentru ca ei să facă totul și s-o remedieze.

M-am oprit mai mult asupra acestei analize psihologice pentru a putea să fac o comparație între starea morală a diferitelor trupe: rusești, germane și românești și pentru a explica astfel de ce, în ciuda tuturor eforturilor mari ale generalului Saharov, el nu reușea să scoată trupele germane de pe pozițiile pe care acestea le ocupau. Toate atacurile pe care le ordona eșuau în mod sistematic. El s-a văzut, așadar, nevoit să-și menajeze forțele, în vederea ofensivei generale ce urma să fie declanșată în cursul primăverii următoare.

Din păcate însă, această ofensivă n-a mai avut loc pe frontul răsăritean, pentru că revoluția a răsturnat toate planurile.

[A.A. Mossolov, *op.cit.*, p. 105-107]

CRONOLOGIE¹

Ianuarie. Marea Britanie a renunțat la principiul voluntariatului și a introdus serviciul militar obligatoriu. Legea a intrat în vigoare la 24 iunie.

1 ianuarie. Pe frontul de est, armata rusă a declanșat o amplă ofensivă între mlaștinile Pripetului și frontiera de nord a României. Ofensiva a continuat în următoarele săptămâni, dar rezultatele au fost modeste.

5 ianuarie. Armata austro-ungară a început ofensiva împotriva Muntenegrului, finalizată zece zile mai târziu.

8 ianuarie. S-a încheiat operația de evacuare a corpului expediționar care a acționat în Peninsula Gallipoli, declanșată în februarie 1915.

11 ianuarie. Insula Corfu din Marea Ionică a fost ocupată de forțele anglo-franceze. Insula va fi folosită, ulterior, pentru sprijinirea operațiilor din Mediterana și pentru refacerea forțelor sârbe.

17 ianuarie. În urma înfrângerii Serbiei și a ocupării întregului său teritoriu, guvernul s-a refugiat la Brindisi (Italia).

20 ianuarie. S-a semnat convenția dintre Franța și România, care urma să asigure României importante cantități de material de război.

25 ianuarie. Muntegru a capitulat în fața Puterilor Centrale. Regele Nicolae și guvernul s-au retras la Roma (Italia).

30 ianuarie. Zeppelinele germane au efectuat un prim raid asupra Parisului, fără a produce pagube serioase.

2 februarie. România și Marea Britanie au încheiat un acord economic prin care guvernul de la Londra cumpăra 80 000 de vagoane de cereale din recolta anului 1915. Întrucât cerealele nu puteau fi transportate în Marea Britanie, cantitatea a rămas depozitată în România. Contractul avea însă un caracter politic, întrucât diminua posibilitățile de aprovizionare a Puterilor Centrale.

6 februarie. Comisia centrală pentru vânzarea și exportul de cereale din România a încheiat o convenție pentru cumpărarea unei cantități de cereale de către Puterile Centrale.

11 februarie. Serviciul de informații francez a obținut date privind declanșarea unei mari operații ofensive germane asupra Verdunului.

16 februarie. A sosit în România colonelul A. Tatarinov, noul atașat militar al Rusiei. El avea misiunea de a negocia încheierea unei convenții militare între România și Antanta.

---

¹ Datele sunt pe stilul nou.

21 februarie. Armata germană a declanșat ofensiva la Verdun, una dintre cele mai mari confruntări armate ale Primului Război Mondial. Cu unele pauze operative, confruntarea a continuat până la 18 decembrie. Presiunea armatei germane a fost enormă, astfel că Franța a căutat mijloace pentru a o diminua. În acest context, autoritățile militare franceze au accelerat tratativele cu România pentru atragerea în război de partea Antantei.

22 februarie. Negocieri la Londra între autoritățile britanice și cele americane pentru eventuala intrare în război alături de Antanta a Statelor Unite ale Americii.

25 februarie. Comanda forțelor franceze de la Verdun a fost preluată de generalul Philippe Pétain (1856-1951).

- Ocuparea fortului Douaumont de către trupele germane. Localitatea cu același nume a rezistat.

1 martie. Germania a declanșat războiul submarin fără restricții.

- Raymond Poincaré, președintele Franței, a solicitat țarului Rusiei, Nicolae al II-lea, să fie de acord cu revendicările României pentru a o atrage mai repede alături de Antanta.

- În cadrul vizitei întreprinse în Rusia, Nicolae Filipescu a fost primit de țarul Nicolae al II-lea. A doua zi va fi primit de ministrul de externe, Serghei Sazonov.

3 martie. La solicitarea Franței, Rusia a început consultări cu România pentru încheierea unei convenții militare.

4 martie. Trupele germane au ocupat localitatea Douaumont.

6 martie-15 aprilie. S-a desfășurat a doua fază a bătăliei de la Verdun. Armata 5 germană a atacat pe malul stâng (de vest) al fluviului Meuse. Atacul a fost planificat în două etape succesive având drept obiective, prima, Mort-Homme și Cota 265 (**6 martie**) și, a doua, Avocourt și Cota 304 (**9 martie**).

7 martie. Demersuri ale Puterilor Centrale pe lângă guvernul de la București, pentru ca România să păstreze o neutralitate strictă față de războiul aflat în desfășurare.

9 martie. Germania a declarat război Portugaliei.

10 martie. Autoritățile ungare au interzis ziarul *Românul*, oficios al Partidului Național Român din Transilvania, motiv invocat fiind afectarea intereselor Puterilor Centrale.

13 martie. A început a cincea bătălie de la Isonzo, care s-a prelungit până la 30 aprilie. Trupele italiene au înregistrat succese locale.

15 martie. Austro-Ungaria a declarat război Portugaliei.

3 aprilie. Joseph Joffre, șeful Marelui Cartier General al armatei franceze, a cerut într-o notă adresată lui Aristide Briand satisfacerea revendicărilor României, cu scopul atragerii ei în conflict alături de Antanta. Joffre propunea ca armata română să atace la sudul Dunării.

4 aprilie. Generalul Aleksei A. Brusilov a preluat comanda Frontului de Sud al armatei ruse.

11 aprilie-1 mai. Transportul a șase divizii sârbe reorganizate în insula Corfu în Peninsula Calcidică.

16 aprilie-1 iulie. Are loc a treia fază a bătăliei de la Verdun.

20 aprilie. La Marsilia a debarcat primul contingent de trupe ruse ce va participa la lupte pe Frontul de Vest.

16 mai. Franța și Marea Britanie au semnat acordul secret, prin care, după război, în caz de victorie, se împărțeau teritoriile Imperiului Otoman din Orientul Apropiat. Acordul a fost negociat începând din ianuarie 1916 de către Paul Cambon, ambasadorul francez la Londra, și de sir Edward Grey, șeful Foreign Office. Acordul este cunoscut sub numele de „Sykes-Picot”, după semnatarii documentului, sir Mark Sykes (1879-1919), ofițer și diplomat britanic, și Georges François Picot (1870-1951), diplomat francez. Marea Britanie ar fi primit teritorii care, în linia mari, se găsesc astăzi în Iordania, sudul Irakului și o zonă restrânsă din Palestina, în jurul

portului și orașului Haifa. Franța ar fi preluat controlul asupra regiunilor din sud-estul Turciei, asupra Siriei, Libanului și nordul Irakului, Rusiei, Armeniei, precum și Constantinopolului. Aceste acorduri au fost completate prin cele de la Saint-Jean-de-Maurienne, semnate în aprilie 1917, care au atribuit Italiei sud-estul anatolian, iar Greciei, regiunea din jurul Smirnei. Aceste acorduri au fost făcute publice de bolșevici și au stârnit nemulțumirea naționaliștilor arabi.

22-24 mai. Au loc confruntări dure pentru fortul Douaumont din regiunea Verdun.

31 mai-1 iunie. A avut loc bătălia din strâmtoarea Skagerrak între flotele Marii Britanii și Germaniei. Bătălia din apele Iutlandei din Marea Nordului, una dintre cele mai mari confruntări navale din istorie, s-a terminat nedecis.

4 iunie-13 august. În sectorul de sud al Frontului de Est a avut loc puternica ofensivă a armatei ruse, condusă de generalul Aleksei Brusilov. „Ofensiva Brusilov”, cum este cunoscută în istoriografia Primului Război Mondial, a provocat armatei austro-ungare o gravă înfrângere. În acest context, autoritățile de la Petrograd au cerut în termeni ultimativi României să intre în război împotriva Puterilor Centrale.

9 iunie. Pe Frontul de Vest, în regiunea Verdun, trupele germane au cucerit, după confruntări sângeroase, fortul Vaux, recuperat apoi de francezi.

15 iunie. Prim-ministrul Franței, Aristide Briand, a cerut guvernului român, prin trimisul diplomatic la Paris, Alexandru Emil Lahovary, ca România să intre în acțiune, pentru a nu rata momentul prielnic.

18 iunie. Șeful Marelui Stat Major rus, generalul Mihail Alekseev, a trimis o telegramă colonelului A. Tatarinov, atașatul militar la București, spre a fi remisă prim-ministrului român Ion I.C. Brătianu și generalului Dumitru Iliescu, prin care solicita intrarea în război a României „acum ori niciodată”.

• În cadrul „ofensivei Brusilov”, forțele ruse au ocupat Cernăuțiul și apoi au înaintat spre Bucovina. Frontul se va stabili până în septembrie 1916 pe aliniamentul Cârlibaba- pasul Iablonița (pasul Tătarilor).

24 iunie. Prim-ministrul Ion I.C. Brătianu i-a cerut lui Aristide Briand, prim-ministrul Franței, să intervină la Petrograd pentru urgentarea transportului de muniții și armament către România, în perspectiva intrării sale în acțiune. În același timp a solicitat și guvernului britanic să fie de acord cu declanșarea operațiilor pe frontul de la Salonic.

1 iulie. A început bătălia de la Somme, scopul fiind slăbirea presiunii germane asupra Verdunului. Trupele franceze au atacat în fâșia Marincourt-Foucaucourt, iar cele britanice în sectoarele Marincourt și Ancre. Armata franceză a obținut succese importante, în schimb ofensiva britanicilor a fost blocată de germani. Bătălia de la Somme s-a încheiat la 18 noiembrie 1916.

1 iulie-17 decembrie. S-a desfășurat a patra etapă a bătăliei de la Verdun.

9 iulie. Aristide Briand, prim-ministrul francez, i-a adus la cunoștință colonelului Vasile Rudeanu, șeful Misiunii române de la Paris, că aliații au ajuns la un acord privind acceptarea solicitărilor teritoriale ale României.

11 iulie. În cadrul celei de-a patra etape a confruntării de la Verdun, armata germană a declanșat o ultimă mare ofensivă cu scopul de a cuceri fortul Souville și fortificația din zona Hospital. Acțiunea a eșuat.

17 iulie. Autoritățile ruse au prezentat guvernului de la București un proiect de convenție cu România. Aceasta trebuia să declare război tuturor Puterilor Centrale, iar intrarea în acțiune urma să aibă loc cel târziu până la 7 august. În schimbul acțiunii alături de aliați, România beneficia de posibilitatea materializării revendicărilor sale teritoriale pe seama Austro-Ungariei. Însă acțiunile militare nu se limitau la aceste teritorii, ci ele urmau să continue dacă interesele aliaților o cereau. Comunicarea guvernului rus cuprindea însă și un ultimatum, în sensul

că, dacă România nu intra în război la data solicitată, 7 august, aliații se considerau dezlegați de propunerile făcute statului român.

23 iulie. La Chantilly a fost elaborat de către reprezentanții militari ai Antantei un proiect de convenție militară privind intrarea României în război. În esență, proiectul preconiza ca efortul principal al armatei române să fie îndreptat spre sud, împotriva Bulgariei. Acțiunea trebuia sprijinită de Rusia și urma să se conjuge cu ofensiva corpului expediționar de la Salonic, condus de generalul Maurice Sarrail. Convenția a fost semnată *ad referendum* de către colonelul Vasile Rudeanu.

27 iulie-6 august. Ofensiva infructuoasă a armatei italiene asupra Goriziei.

27 iulie. Prim-ministrul Ion I.C. Brătianu a transmis guvernului rus un memorandum ca răspuns la proiectul rus de convenție politică. Brătianu solicita ca pacea să nu se încheie până ce statul român nu va fi intrat în posesia teritoriilor revendicate. De asemenea, se cerea ca Imperiul Rus, Franța și Marea Britanie să garanteze integritatea teritorială a statului român în configurația de până la intrarea în acțiune și egalitatea în drepturi cu puterile aliate în ceea ce privește negocierile, semnarea păcii și prevederile ei. România se angaja să declare război Austro-Ungariei.

29 iulie. La castelul Pless, un consiliu de război al Puterilor Centrale, la care au participat Erich von Falkenhayn, șeful Marelui Stat-Major al armatei germane, Conrad von Hötzendorf, șeful Statului-Major al armatei austro-ungare, și colonelul Petăr Gancev, reprezentant al armatei bulgare, au discutat planul de operații împotriva României.

3 august. La Budapesta s-au întâlnit Erich von Falkenhayn, șeful Marelui Stat-Major al armatei germane, Conrad von Hötzendorf, șeful Statului-Major al armatei austro-ungare, și generalul Nikola Jekov, șeful Secției operații a armatei bulgare, cu Enver Pașa, ministrul de război al Imperiului Otoman. Cu acest prilej s-au definitivat planurile de operații împotriva României, în eventualitatea intrării în război alături de Antanta. În esență, se prevedeau o defensivă activă în Transilvania, operații pe granița de sud a României și, ulterior, o forțare a Dunării.

5 august. La castelul Pless s-a semnat Convenția militară ce conținea planul de operații al Puterilor Centrale împotriva României.

6-17 august. A avut loc pe frontul italian a șasea bătălie de la Isonzo.

17 august. La București au fost semnate Convenția politică și Convenția militară dintre România și Cvadrapla Alianță prin care s-au fixat condițiile pentru intrarea în război.

27 august. La Cotroceni a avut loc Consiliul de Coroană, convocat de regele Ferdinand cu scopul consultărilor principalilor lideri politici ai țării în vederea intrării în război. Consiliul a validat opțiunea guvernului, hotărând intrarea în război alături de Antanta.

- Edgar Mavrocordat, ministrul plenipotențiar român la Viena, înmânează declarația de război a României, adresată Austro-Ungariei.

27/28 august. În cursul nopții s-a decretat mobilizarea armatei române. Au fost mobilizate, între altele, Marele Cartier General, patru comandamente de armată, șase comandamente de corp de armată, 20 de divizii de infanterie, o brigadă de grăniceri, două brigăzi de artilerie grea, 13 baterii de artilerie de munte, artileria antiaeriană, artileria zonelor fortificate (Turtucaia, Siliștea, Cernavodă), aviația, corpul automobilelor, marina militară, Cetatea București, regiunea fortificată Focșani-Nămoloasa-Galați etc. Totalul efectivelor mobilizate s-a ridicat la 833 601 persoane, din care armata de operații însuma 658 088 de militari, partea sedentară – 133 921, întreprinderi industriale militare – 41 592.

28 august. Germania a declarat război României.

- Feldmareșalul August von Mackensen a fost numit comandant suprem al forțelor germane, bulgare și otomane din teatrul de operații din nord-vestul Bulgariei. Grupul de armate ce a purtat numele lui Mackensen avea ca misiune atacarea României dinspre sud.

- Germania a declarat război Italiei.

28-29 august. Cele 17 grupuri de acoperire române au trecut la ofensivă și au ocupat trecătorile Carpaților Orientali și Meridionali.

28 august-2 septembrie. Marile unități ale Armatei 2 au executat prima etapă a ofensivei la nord de Carpați. Armata 2 și-a concentrat forțele principale în Țara Bârsei, fiind eliberat Brașovul, important nod de comunicații.

30 august. Orașul Brașov a fost eliberat de trupele Armatei 2.

- Imperiul Otoman a declarat război României.

1 septembrie. Bulgaria a declarat război României.

- Divizia 1 infanterie din Armata 1 a ocupat aliniamentul Ozoin-Alion.

1-6 septembrie. Bătălia de la Turtucaia. Este prima mare confruntare de pe segmentul sudic al frontului românesc, după intrarea României în Primul Război Mondial. Turtucaia, situată pe malul drept al Dunării, în dreptul Olteniței, a intrat în componența statului român prin Tratatul de Pace de la București (10 august 1913), care pune capăt celui de-al Doilea Război Balcanic. În anii 1915-1916, s-a construit o poziție fortificată, în care a fost plasată Divizia 17 infanterie, comandată de generalul Constantin Teodorescu. Marea unitate avea misiunea să respingă toate atacurile forțelor adverse și să păstreze capul de pod și, prin aceasta, malul drept al Dunării. Pentru îndeplinirea ei, se cerea trupelor dislocate aici o rezistență acerbă „împinsă până la ultima extremitate”. Atacul forțelor bulgare și germane a început la 1 septembrie, ofensiva generală declanșându-se la 5 septembrie. În dimineața zilei de 6 septembrie, artileria bulgară a executat un violent bombardament, după care a urmat asaltul general, unitățile diviziei au avut o comportare inegală, iar către prânz, înfrângerea era clară. Generalul Teodorescu s-a retras pe malul drept al Dunării. Au fost luați prizonieri 27 500 de militari români, dintre care 480 de ofițeri. Totalul forțelor care au luptat în capul de pod s-a ridicat la 39 000 de oameni (fără marină). Au reușit să scape 3 500 de militari, ei refugiindu-se la Oltenița și la Silistra. Restul de 7 000 de militari reprezintă morții și răniții.

La rândul lor, forțele bulgare au pierdut 7 950 de oameni (morți – 35 de ofițeri și 1 438 trupă), dintre care Divizia 4 infanterie, cea care a atacat Sectorul 2, a avut 6 586 de militari, ceea ce reprezintă 70% din totalul pierderilor bulgare.

Înfrângerea de la Turtucaia a schimbat radical starea de spirit a clasei politice, a armatei, a populației și a determinat luarea unor măsuri (schimbarea planului de campanie este un exemplu edificator) care au înrăutățit situația militară.

3-10 septembrie. Armata 2 a dezvoltat ofensiva în sectorul central, dar înfrângerea de la Turtucaia a determinat ca Marele Cartier General să oprească acțiunea.

- Marile unități ale Armatei de Nord (a 4-a) și-au asigurat controlul asupra văilor superioare ale Oltului și Mureșului.

4 septembrie. Divizia 1 infanterie, comandată de generalul Ioan Dragalina, a ocupat Orșova.

- Autoritățile austro-ungare au introdus starea excepțională în Transilvania.

6 septembrie. Grupul de acoperire „Buzău”, constituit din unități ale Diviziei 6 infanterie, a eliberat orașul Sf. Gheorghe.

7 septembrie. Generalul Mihail Aslan a fost înlocuit la comanda Armatei a 3-a de generalul Alexandru Averescu, până în acel moment comandant al Armatei a 2-a.

8 septembrie. Orașul Bazargic (azi Dobrici, Bulgaria) a fost ocupat de trupe bulgare, germane și otomane.

- Divizia 9 infanterie, comandată de generalul Ioan Basarabescu, a pierdut capul de pod de la Silistra, ocupat în cursul aceleași zile de trupe bulgare și germane.

• Grupurile „Uz” și „Oituz” au ocupat orașul Miercurea Ciuc. În aceste confruntări a căzut în luptă căpitanul-poet Nicolae Vulovici din Regimentul 15 „Războieni”.

8-21 septembrie. În Dobrogea a avut loc bătălia de pe aliniamentul Rasova-Cobadin-Topraisar, înaintarea forțelor bulgare și otomane fiind respinsă de marile unități române și ruse.

10-17 septembrie. S-a desfășurat cea de-a șaptea ofensivă a armatei italiene la Isonzo.

11-18 septembrie. Armata de Nord (a 4-a) a reluat ofensiva spre vest, realizând o pătrundere mai mare la flancul său stâng. La finalul celei de-a treia etape, marile unități ale armatei se găseau pe aliniamentul sud Vatra Dornei-est Răstolița-pantele de vest ale munților Gurghiuului, Sova, Praid, Odorhei. De la începutul războiului, Armata de Nord a cucerit o suprafață de 12 000 km pătrați, pătrunzând în dispozitivul advers circa 100 km.

14 septembrie. Marile unități ale Armatei a 2-a au trecut la ofensivă, reușind, în următoarele zile, să forțeze Oltul și să cucerească teritoriul dintre Olt și Homorod. Efortul s-a concentrat la flancul stâng pentru a se realiza legătura cu Armata 1, care înainta pe Valea Oltului spre Sibiu.

15 septembrie. În cadrul bătăliei de la Somme au fost utilizate pentru prima dată carele de luptă (tancurile), armă care a cunoscut o dezvoltare amplă în următorii ani și în perioada interbelică.

• La Periș a avut loc un consiliu de război la care au luat parte regele Ferdinand, prim-ministrul Ion I.C. Brătianu și generalii Dumitru Iliescu, Alexandru Averescu, Constantin Prezan și Ioan Culcer. S-a dezbătut situația militară a țării și s-a decis, la propunerea generalului Averescu, organizarea unei ample operații la sudul Dunării pentru nimicirea Armatei a 3-a bulgare.

16 septembrie. Generalul Alexandru Averescu a fost numit comandant al Grupului armatelor de sud, format din Armata 3 română și Armata de Dobrogea, cu misiunea de a realiza trecerea Dunării, a ataca și a nimici forțele adverse ce operau în nord-estul Bulgariei.

16-21 septembrie. Bătălia de la Rasova-Cobadin-Topraisar-Tuzla. Trupele germano-bulgare și otomane, conduse de August von Mackensen, au declanșat o puternică ofensivă, respinșă de marile unități ruse și române, conduse de generalul rus Andrei M. Zaioncikovski.

19 septembrie. S-a constituit Armata 9 germană, la conducerea căreia a fost numit generalul Erich von Falkenhayn, fost șef al Marelui Cartier General al armatei germane.

20 septembrie. Armata 2 română a stabilit, temporar, în zona localității Avrig, joncțiunea cu Armata 1 română. În aceeași zi, marile unități ale armatei au primit dispoziții de a trece în apărare pe aliniamentul atins – Odorheiul Secuiesc (unde s-a realizat legătura cu Armata de Nord), Paloș, Dăișoara, Ticușu Nou, Săsăuș, Cârțișoara, Avrig.

25 septembrie. Primul bombardament aerian asupra Bucureștiului

25-29 septembrie. S-a desfășurat bătălia de la Sibiu. Corpul 1 român, comandat de generalul Ioan Popovici, aflat în apărare la sud de Sibiu a fost atacat de mari unități ale Armatei a 9-a germane. Concomitent cu atacul frontal, Corpul alpin a realizat o largă manevră de întoarcere, care a surprins trupele române. Marile unități române au fost nevoite să se replieze, pierzând teritoriul cucerit după declanșarea ofensivei la jumătatea lunii august 1916. Adversarul nu a reușit să-și atingă însă scopul propus, de a pune stăpânire pe Valea Oltului.

29 septembrie-3 octombrie. Bătălia de la Praid-Sovata, desfășurată de Armata de Nord, condusă de generalul Constantin Prezan. A fost ultima acțiune ofensivă a armatei române în Transilvania.

1 octombrie. Ca urmare a înfrângerii de la Sibiu, generalul Ioan Popovici a fost înlocuit din funcția de comandant al Corpului 1 armată, comanda acestuia fiind preluată provizoriu de generalul David Praporgescu.

1-3 octombrie. Bătălia de la Petroșani. Înfrânte, trupele române s-au retras pe vechea frontieră.

1-5 octombrie. S-a desfășurat „Manevra de la Flămânda”, sub conducerea generalului Alexandru Averescu, prin care s-a încercat, printr-o manevră dublu învăluitoare, nimicirea

forțelor bulgare și germane, ce operau în nord-estul Bulgariei, în primul rând a Armatei a 3-a bulgare, comandată de generalul Ștefan Toșev. Operația a implicat trecerea Dunării în zona localității Flămânda, de unde și denumirea bătăliei, concomitent cu o acțiune frontală a forțelor din Dobrogea conduse de generalul Andrei M. Zaiioncikovski. O ploaie torențială, neadoptarea unor măsuri de blocare a escadrei de monitoare austriece și ofensiva trupelor germane și austro-ungare în Valea Oltului au dus la eșecul operației.

2-7 octombrie. Luptele dintre Olt și Mureș au determinat retragerea Armatei a 2-a din depresiunea Brașovului.

5 octombrie. Prefectul Poliției Bucureștiului, Gheorghe Corbescu, și W. Andrews, secretarul Legației SUA în România, au descins la sediul Legației Imperiale Germane, de pe Calea Victoriei 188. În curtea misiunii diplomatice au descoperit 50 de cutii care conțineau fiecare câte un kilogram de explozibil. În plus, s-au descoperit șase eprubete în care se afla, după analizele efectuate, o cultură de antrax foarte puternică. Pachetul fusese trimis la mijlocul anului 1915 de la Berlin și era destinat agenților bulgari din România ce aveau misiunea să infecteze caii vânduți în Rusia.

7-9 octombrie. Bătălia de la Brașov a fost pierdută de trupele române. În noaptea de 8/9 octombrie, Brașovul a fost părăsit de trupele române.

8 octombrie. Generalul Alexandru Averescu a fost numit comandant al Armatei a 2-a române.

- Grupul de armate „Sud” și-a încetat existența.

11-27 octombrie. A avut loc prima bătălie de la Oituz, în care Divizia 15 infanterie, comandată de generalul Eremia Grigorescu, a reușit să oprească inamicul pe linia vechii frontiere. În timpul bătăliei, generalul Grigorescu a lansat lozinca „Pe aici nu se trece”, sintagmă care a făcut carieră pe tot parcursul războiului. Pentru spiritul său combativ, marea unitate a căpătat apelativul de „Divizia de Fier”.

12 octombrie. Generalul Averescu a fost numit comandant al grupului de armate „Nord”, compus din armatele a 2-a și a 4-a.

12 octombrie-23 octombrie. S-a desfășurat bătălia de la Predeal, în care s-au remarcat Diviziile 10 și 21 infanterie. Trupele germane și austro-ungare, constituite în Corpul 39 armată, au ocupat localitatea, dar nu au reușit să străpungă bariera muntoasă.

13 octombrie. S-a constituit Grupul de armate „Arhiducele Carol”, în care au intrat armatele a 9-a germană, 1 austro-ungară și a 7-a austro-ungară.

13 octombrie-28 noiembrie. Bătălia din culoarul Rucăr-Bran. „Grupul Nămăiești”, constituit la 19 octombrie 1916 și compus din Diviziile 22 și 12 infanterie, a rezistat tuturor încercărilor Corpului 1 rezervă armată german, comandat de generalul Curt von Morgen, de a trece la sud de munți. Abia după deteriorarea situației din Oltenia, marile unități române au fost obligate să se retragă spre est.

16 octombrie. Sosirea Misiunii Militare Franceze în România, condusă de generalul Henri Mathias Berthelot.

19 octombrie. S-a constituit „Grupul Nămăiești”, format din Diviziile 12 și 22 infanterie.

9-21 octombrie. Puternică ofensivă a trupelor Puterilor Centrale în Dobrogea. Dispozitivul româno-rus este străpuns, iar Constanța este ocupată.

21 octombrie. În Austro-Ungaria, șeful guvernului, contele K. Stürgkh, a fost asasinat de F. Adler, fiul liderului socialist austriac.

23 octombrie. A început ofensiva grupului Kneussl (Diviziile 11 infanterie germană, 6 cavalerie germană, și 301 infanterie austro-ungară) în sectorul Jiu.

24 octombrie. Generalul Ioan Dragalina este învestit comandant al Armatei 1, șef de stat-major devenind locotenent-colonelul Constantin Găvănescu.

25 octombrie. În timpul unei inspecții efectuate în defileul Jiului, generalul Dragalina a fost rănit.

- Orașul Cernavodă a fost ocupat de trupele Puterilor Centrale.

27 octombrie-29 octombrie. Contraofensiva victorioasă a „Grupului Jiu” împotriva grupului Kneussl. Inamicul a fost respins, dar a păstrat intrările în defileu.

29 octombrie. Generalul Vladimir Viktorovici Saharov a preluat comanda Armatei de „Dobrogea”, înlocuindu-l pe generalul Andrei M. Zaioncikovski.

5 noiembrie. Fortul Vaux este recapturat de trupele franceze după retragerea garnizoanei germane în urma barajului de artilerie intens ce a avariat depozitele de muniție ale fortului. Trupele franceze ating linia frontului de la începutul bătăliei din februarie 1916.

- La inițiativa lui Erich Ludendorff, pe teritoriul ocupat de Puterile Centrale din Polonia rusească, s-a creat Regatul Poloniei, care a existat până la 11 noiembrie 1918.

6 noiembrie. Generalul Ioan Dragalina a murit la București.

10-15 noiembrie. A doua bătălie de la Oituz, trupele române reușind să-și mențină pozițiile.

11 noiembrie. Începutul ofensivei grupului Kühne, format din cinci divizii de infanterie și Corpul de cavalerie, comandat de generalul Schmettow, cu două mari unități în sectorul Jiu, apărat de Divizia 1 infanterie (21 de batalioane, 17 baterii, un escadron, 26 de mitraliere).

14 noiembrie. Se înființează legația română în Suedia.

- Banca Angliei a acordat României un împrumut în valoare de 40 de milioane de lire sterline pentru achiziționarea de material militar.

15 noiembrie. Inamicul a cucerit orașul Târgu Jiu.

15-16 noiembrie. La Chantilly are loc Conferința reprezentanților armatelor aliate, în care se discută proiectele strategice ale Antantei pentru anul 1917. Din partea României participă colonelul Vasile Rudeanu. Aliații decid organizarea unor acțiuni de amploare pe toate fronturile, inclusiv pe Frontul de Est, ceea ce venea în sprijinul efortului de război al României.

21 noiembrie. A încetat din viață, la vârsta de 86 de ani, Franz Joseph, împărat al Austriei și rege al Ungariei, după o domnie de 68 de ani, începută în anul 1848.

- Craiova este ocupată de trupele Puterilor Centrale.

22 noiembrie. Grupul Szivo a ocupat orașul Turnu Severin.

23 noiembrie. Șarja de la Robănești. Escadronul 3 din Regimentul 9 roșiori, comandat de căpitanul Alexandru Filitti, a șarjat o baterie de artilerie. În această confruntare a murit sergentul voluntar Gheorghe Donici, în vârstă de 68 de ani.

- Grupul Kosch din Armata de Dunăre, ce făcea parte din armata comandată de mareșalul August von Mackensen, a forțat Dunărea la Zimnicea.

25 noiembrie. Orașul Râmnicu Vâlcea a fost ocupat de inamic.

27 noiembrie. Curtea de Argeș a fost ocupată de adversar.

28 noiembrie. Generalul Alexandru Averescu, comandantul Armatei a 2-a, a dispus retragerea Grupului „Nămăiești”, în urma deteriorării situației în fâșia de apărare a Armatei 1. Retragera s-a realizat, inițial, pe itinerarul Câmpulung-Târgoviște.

- Regimentul 2 roșiori, comandat de colonelul Gheorghe Naumescu, a executat în zona localității Prunaru o șarjă de cavalerie. În luptă au căzut toți ofițerii regimentului, inclusiv comandantul.

29 noiembrie-3 decembrie. S-a desfășurat „Bătălia Bucureștilor” sau „Bătălia de pe Neajlov-Argeș”, cea mai amplă confruntare din anul 1916 pe frontul român. Concepția bătăliei a fost ingenioasă, la manevra pe direcții exterioare a inamicului Comandamentul român organizând o manevră pe direcții interioare. În vederea desfășurării operației a fost constituit un grup de armate pus sub comanda generalului Constantin Prezan, care condusesese anterior

Armata de Nord. El avea în componere Armata I română, comandată de generalul Dumitru Stratulescu, Grupul Apărării Dunării, condus de generalul Constantin Iancovescu, Diviziile 21 infanterie (comandant – generalul Dimitrie Lambru), 9/19 infanterie (comandant – generalul Constantin Scărișoreanu) și 2/5 infanterie (comandant – generalul Alexandru Socec), precum și alte unități și formațiuni. Ofensiva Grupului de armate „General Prezan” s-a declanșat la 30 noiembrie 1916, cu o zi întârziere față de planul inițial, ea desfășurându-se pe un front de 150 km. Diviziile 2/5 și 9/19 infanterie au reușit să pătrundă în flancul drept și spatele Diviziei 217 infanterie germane. Profitând de erorile comandamentului român și de capturarea a doi ofițeri care aveau planul bătăliei, inamicul a reacționat rapid și a învins trupele române. La 3 decembrie, prin ordinul nr. 26, s-a dispus retragerea generală spre est a trupelor române.

1 decembrie. Ministrul Rusiei la București, Stanislas Poklevski-Koziell, i-a adus la cunoștință lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, acordul intervenit între marile puteri ale Antantei (27 februarie/12 martie 1915 și 28 martie/10 aprilie 1915) potrivit căruia, la sfârșitul războiului, strâmtoarele Bosfor și Dardanele vor reveni Imperiului Rus. Acest acord nu a fost comunicat guvernului român în timpul negocierilor pentru intrarea în război.

2 decembrie. În Germania s-a introdus „serviciul auxiliar patriotic”, care stipula chemarea sub drapel a tinerilor de 18 și 19 ani și trimiterea în uzine și fabrici a celor care nu erau considerați apti de serviciu militar. În acest mod se disponibilizau din economie numeroase persoane, care erau trimise pe front.

3 decembrie. Guvernul a părăsit Capitala și s-a stabilit la Iași.

6 decembrie. Bucureștiul, declarat oraș deschis, este ocupat de trupele Puterilor Centrale.

- Ploieștiul este ocupat de trupele Puterilor Centrale. Instalațiile de extracție și rafinare, precum și combustibilul din rezervoare fuseseră anterior distruse, la solicitarea aliaților din Antanta.

- „Grupul Cerna”, rămas în sud-vestul Olteniei, în spatele inamicului, după un marș de circa 200 km, a capitulat, nereușind să treacă Oltul. În momentul capturării, efectivul era de circa 6 000 de militari.

9 decembrie. În Marea Britanie s-a constituit un nou guvern, condus de Lloyd George. În cadrul acestuia s-a format „cabinetul de război”, în componerea căruia au intrat patru persoane.

12 decembrie. Guvernul german a propus președintelui SUA, Woodrow Wilson, să medieze pacea între Puterile Centrale și Antanta. Președintele american a remis o notă puterilor beligerante pentru a preciza condițiile de pace.

- Generalul Robert Nivelle a preluat funcția de șef al Marelui Cartier General francez, înlocuindu-l pe mareșalul Joseph Joffre.

14 decembrie. La București s-a instalat Administrația militară a Puterilor Centrale, care și-a exercitat autoritatea asupra Olteniei și Munteniei.

15-17 decembrie. Ofensivă franceză pe frontul de la Verdun. După o pregătire de foc de artilerie de șase zile, patru divizii franceze atacă și ocupă Hardaumont, Côte du Poivre și consolidează o nouă linie a frontului incluzând punctele de observație dominante din regiune.

19 decembrie. A fost desființată Armata de Nord.

22 decembrie. S-a deschis, la Iași, sesiunea Parlamentului, care a continuat până în iulie 1917, timp în care au fost adoptate o serie de reforme care au avut consecințe importante asupra societății românești.

- Generalul Constantin Prezan a fost numit șef al Marelui Cartier General român.

22-27 decembrie. Bătălia de la Râmnicu-Sărat. După lupte violente, marile unități române din Grupul Râmnic (comandat de generalul Arthur Văitoianu), Grupul Vrancea-Oituz, comandat de generalul Constantin Christescu și Divizia 15 infanterie, care îl avea în frunte pe generalul Eremia Grigorescu, s-au retras spre Focșani și Siretul Inferior.

22-31 decembrie. Bătălia de la Cașin a încheiat practic campania armatei române începută în august.

24 decembrie. S-a format la Iași guvernul de concentrare în care, alături de liberali, a intrat și Partidul Conservator-Democrat, condus de Take Ionescu.

27 decembrie. S-a semnat un protocol între reprezentanții guvernelor român și rus, Victor Antonescu, ministru de finanțe, și, respectiv, generalul A.A. Mosolov, ministrul rus la București, în scopul transferării tezaurului Băncii Naționale la Moscova. Valoarea tezaurului, compus din lingouri de aur și diferite monede, era de 314 580 456 lei aur. La acesta s-a mai adăugat valoarea bijuteriilor regale, în sumă de 7 milioane lei aur.

30 decembrie. La Petrograd este asasinat, în urma unui complot, G.E. Rasputin, călugăr cu o mare influență la curtea imperială. Evenimentul a accelerat criza internă din Rusia care a dus, două luni mai târziu, la abdicarea țarului Nicolae al II-lea.

5 ianuarie 1917. Trupele româno-ruse au trecut la nordul fluviului Dunărea, Dobrogea intrând sub ocupația Puterilor Centrale.

BIBLIOGRAFIE

Arhive

S.A.N.I.C., Fonduri: Casa Regală Carol I; Casa Regală-Ferdinand; Casa Regală-Diverse, Direcția Poliției și Siguranței Generale, Microfilme: Austria, Franța, Italia, Președinția Consiliului de Miniștri, Președinția Consiliului de Miniștri-Serviciul Special de Informații

M.A.E., Fonduri: 71/E1 – 1914-1922 – Primul Război Mondial; 71/E2 – 1914-1924 – Primul Război Mondial, partea a II-a; Speciale-71/1900-1919; Legații: Atena, Londra, Paris, Petrograd

A.M.R. Fonduri: M.St.M – Secția 2 Informații (1895-1949); M.St.M – Secția 3 Operații (1896-1950); Ministerul de Război – Secretariatul General (1887; 1896; 1899; 1900-1936); Cabinetul Ministrului Apărării (1913-1950)

Presă: „Adevărul”, „Universul”

Volume de documente

***, *Cartea Roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiile dintre Austro-Ungaria și România în perioada de la 22 iulie 1914 până la 22 iulie 1916*, București, Editura „Regele Carol I”, București, 1917

***, *Documents diplomatiques secrets russes 1914-1917*, Payot, Paris, 1922

***, *Documents diplomatiques concernant les rapports entre L'Autriche Hongrie et la Roumanie 22 Juillet 1914-27 august 1916*, Vienne, 1916

***, *L'Allemagne et les problèmes de la paix pendant la Première Guerre Mondiale. Documents extraits des archives de l'Office allemand des Affaires étrangères publiés et annotés par Andre Scherer et Jaques Grunewald, préface de Maurice Baumont et Pierre Renouvin, I, Des origines à la déclaration de la guerre sous-marine a outrance (août 1914-31 janvier 1917)*, Presses Universitaires de France, Paris, 1962

***, *Marele Cartier General al Armatei Române. Documente (1916-1919)*, coordonator general de corp de armată Dumitru Cioflină, Editura Machiavelli, București, 1996

***, *România în Războiul Mondial 1916-1919*, volumul I. Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934

***, *România în Războiul Mondial 1916-1919, volumul I, Documente-Anexe*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934

***, *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare*, vol. 1, 1914-1916, Editura Militară, București, 1996

***, *Proiecte și planuri de operații ale Marelui Stat-Major român (până în anul 1916)*, București, 1992

***, *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983

***, *La Romania nella Grande Guerra 1914-1918. Documenti militari e diplomatici italiani*. A cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura Militară, București, 2006

***, *Războiul României. Trădarea Rusiei țariste. Documente oficiale cu o prefață de un diplomat*, Editura „Cartea Românească”, București, 1921

***, *Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova*, Documente, ediția a II-a revăzută și adăugită, cuvânt înainte de academician Mugur Isărescu, comentariu istoric și ediție de Cristian Păunescu, Marian Ștefan, Editura Oscar Print, București, 2001

Cristescu, Sorin (editor), *Misiunea contelui Czernin în România (10 octombrie 1914-27 august 1916)*, Editura Militară, București, 2016

Guzun, Vadim (editor), *Intrarea României în Primul Război Mondial. Negocierile diplomatice în documentele din arhivele ruse 1914-1916*, prefață de prof. univ dr. Ioan Bolovan, Argonaut, Cluj-Napoca, 2016

Iliescu, D., general, *Războiul pentru întregirea României; I, Pregătirea militară*, Imprimeriile „Independența”, București, 1920

Iliescu, D., general, *Documente privitoare la Războiul pentru întregirea României*, București, Imprimeria Statului, 1924

Instrumente de lucru (dicționare, enciclopedii, cronologii, atlase etc.)

Dictionnaire de la Grande Guerre 1914-1918, sous la direction de François Cochet et Rémy Porte, Editions Robert Laffont, Paris, 2008

Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică, coordonator M. Petcu, Editura Polirom, Iași, 2012

Șefii Statului Major General. Enciclopedie, coordonator: general-locotenent (r) Avram Cătănici, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2014.

Berindei, Dan, acad., *Istoria românilor. Cronologie*, Editura Cartex 2000, București, 2008

Bradford, James C., editor, *International Encyclopedia of Military History*, vol.1-2, preface by professor Jeremy Black, Routledge, New York, London, 2006

Calafeteanu, Ion (coordonator), *Istoria politicii externe românești*, Editura Enciclopedică, București, 2003

Ciobanu, Nicolae, Bădălan Eugen, *Cronologia Primului Război Mondial 1914-1919*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 2002

Cojan, Vicențiu, dr., *Primul Război Mondial. Repere de cronologie militară*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1997

Georgescu, Maria, Midan Cristophe, capitaine, *Un exemple de coopération. Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France (1860-1940)*, Editions Militaires, Bucarest, 2003

Giurescu, Dinu (coordonator), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București, 2003

Hagiu, I., *Dicționarul presei literare românești (1790-1990)*, ediția a III-a, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004

Hogg, Ian V., *Dicționarul Primului Război Mondial*, traducere din limba engleză de Diana Șipu, Editura Niculescu, București, 2007

Kinder, Hermann, Hilgemann Werner, *Atlas de istorie mondială. De la Revoluția Franceză până în prezent*, volumul 2, traducere din limba germană de Mihai Miroiu, Editura Rao, București, 2002

Mamina, Ion, Bulei Ion, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, Silex-Casă de Editură, Presă și Impresariat S.R.L., București, 1994

Marcu, George, Ilinca Rodica, *Dicționarul personalităților feminine din România*, coordonator: George Marcu, cuvânt înainte: Gabriela Creția, Editura Meronia, București, 2009

Moșneagu, Marian, *Dicționarul marinarilor români*, Editura Militară, București, 2008

Neagoe, Stelian, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 2012*, ediția a III-a definitivă, Editura Machiavelli, București, 2013

Nicolescu, Nicolae C., *Șefii de stat și de guvern ai României (1859-2003)*, București, Editura Meronia, 2003

Palmovski, Jan, *Dicționar de istorie universală contemporană. De la 1900 până astăzi, vol. I-II*, traducere de Simona Ceașu, Editura All, București, 2005

Păcurariu, Mircea, prof. univ. dr., *Dicționarul teologilor români*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 2002

Predescu, Lucian, *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc, oameni și înfăptuiri*, ediție anastatică, Editura Saeculum, Editura Vestfala, București, 1999

Stoica, Stan (coordonator), *Dicționar biografic de istorie a României*, Editura Meronia, București, 2008

Ștefănescu, Ștefan (coordonator), *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978

Stroia, Adrian, col. prof. univ. dr., Ghinoiu, Marin, col. (r), *Din elita artileriei*, Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, București, 2012

Vaisse, Maurice, *Dicționar de relații internaționale. Secolul al XX*, traducere de Marius Roman, Polirom, Iași, 2008

Zodian, Vladimir, Pandeia Adrian, Zodian Mihai V., *Enciclopedie de istorie militară*, cu o postfață de general-maior prof. univ. dr. Teodor Frunzeti, Editura Militară, București, 2006

Lucrări generale

***, *Apărarea națională și Parlamentul României*, vol. I., Editura Militară, București, 1992

***, *Austro-Hungary's Last War 1914-1918*, edited by the Austrian Federal Ministry of the Army and War Archive, translated by Stan Hanna, vol. 1-4, Publisher of Military Sciences Releases, Viena, 1930

***, *Istoria românilor, vol. VII, tom I, De la Independență la Marea Unire*, coordonatori: acad. Dan Berindei, acad. Gheorghe Platon, prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti, prof. univ. dr. Gheorghe Iacob, Editura Enciclopedică, București, 2015

***, *The Origin and Prevention of Majors Wars*, edited by Robert I. Rotberg and Theodore K. Rabb, Cambridge University Press, 2002

***, *România în anii Primului Război Mondial*, vol. 1-2, Editura Militară, București, 1987

Abrudeanu, Ion Rusu, *România și războiul mondial. Contribuțiunile la studiul istoriei războiului nostru*, Editura Librăriei Socec, București, 1921

Berstein, Serge, Milza Pierre, *Istoria Europei, volumul IV. Naționalismele și Concertul European. Secolul XIX (1815-1919)*, traducere de Monica Timu, ediție îngrijită, note și comentarii de Ovidiu Pecican, Institutul European, 1998

Bideleux, Robert and Jeffries, Ian, *A History of Eastern Europe. Crisis and change*, second edition, Routledge, London and New York, 2007

Black, Jeremy, *The Age of Total War, 1860-1945*, Praeger, Security International, Westport Connecticut, London, 2006

Brendon, Wyvyan, *Primul Război Mondial 1914-1918*, traducere de Daniela Mișcov, All, București, 2003

Bulei, Ion, *Conservatori și conservatorism în România*, Editura Enciclopedică, București, 2000.

Ferro, Marc, *The Great War 1914-1918*, translated by Nicole Stone, Routledge, London and New York, 1973

Gaillard, Jean-Michel, Rowley Anthony, *Istoria continentului european. De la 1850 până la sfârșitul secolului al XX-lea*, traducere din franceză de Em. Galaicu-Păun, Editura Cartier, București, Chișinău, 2001

- Gilbert, Martin, *The European Powers 1900-1945*, Phoenix Press, London, 1965
- Glenny, Misha, *The Balkans. Nationalism, War, and the Great powers 1804-2011*, Penguin Books, London, 2012
- Grandhomme, Jean-Noël, *Le Général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie Méridionale (1916-1918)*, Chateau de Vincennes, Paris, 1999
- Grey, Colin S., *Războiul, pacea și relațiile internaționale. O introducere în istoria strategică*, traducere de Ramona Lupu, Polirom, 2010
- Hitchins, Keith, *România 1866-1947*, ediția a IV-a, traducere din engleză de George G. Potra și Delia Razdolescu, Humanitas, București, 2013
- Jelavich, Charles și Barbara, *Formarea statelor naționale balcanice. 1804-1920*, traducere de Ioan Crețiu, cuvânt introductiv și control științific de prof. univ. dr. Camil Mureșan, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002
- Kennedy, Paul, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri. Transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, traducere de Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos, Ramona Lupu, postfață de Andrei Miroiu, Polirom, Iași, 2011
- Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României (1916-1919)*, text stabilit de Costin Kirițescu, Mircea N. Popa și Lucia Popa, prefață și note de Mircea N. Popa, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989
- Pop, Ioan-Aurel, Nagler Thomas, Andras Magyari (coordonatori), *Istoria Transilvaniei, vol. III (de la 1711 până la 1918)*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008
- Pop, Aurel, Bolovan Ioan, *Istoria Transilvaniei*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Eikon, Cluj-Napoca, 2013
- Popa, Mircea N., *Primul Război Mondial 1914-1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979
- Renouvin, Pierre, Préclin Edmond, Hardy Georges, *L'époque contemporaine, Tome 2, La paix armée et la grande guerre 1871-1919*, Presses Universitaires de France, Paris, 1939
- Sondhaus, Lawrence, *World War One. The Global Revolution*, University Press, Cambridge, 2011
- Strachan, Hew, *The First World War*, volume I: To Arms, Oxford, University Press, 2001
- Șeicaru, Pamfil, *România în marele război*, prefață de Ion Gh.I. Brătianu, traducere din limba franceză de Adrian Iancu, Dan Radu Stănescu, Elis Bușneag, Daniel Nicolescu, Editura Eminescu, București, 1994
- Taylor, A.J.P., *Monarhia habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Unghariei*, traducerea: Cornelia Bucur, Allfa, București, 2000
- Torrey, Glenn, *România în Primul Război Mondial*, traducere din limba engleză de Dan Criste, Meteor Publishing, București, 2014
- Winogradsky, général, *La Guerre sur le front oriental. En Russie. En Roumanie*, mis au point et commenté par le général, Malleterre, Charles-Lavauzelle, Paris, 1926

Memorialistică

***, *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu și Nicolae Bocean; au colaborat Mihaela Bedecan și Ionela Moscovici, Presa Universitară Clujeană, 2012

Argetoianu, Constantin, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri, vol. II*, partea a IV-a. 1913-1916, Editura Humanitas, București, 1991

Averescu, Alexandru, mareșal, *Notițe zilnice din războiul 1914-1916 (Neutralitatea)*, Ediția I-a, Institutul de Arte Grafice și Editura „Apollo”, București, 1937.

Bacalbașa, Constantin, *Sub ocupație dușmană*, Brăila, 1921

Buttescu, Mihai I., *Vânătorii Reginei Elisabeta. Memoriile unui ofițer din garda regală*, ediție îngrijită, prefață, note și indice de comandor (r) Gheorghe Vartic, Editura Militară, București, 2012

Brătianu, Elisa, Brătianu Ion I.C., *Memorii involuntare*, Texte stabilite, note și prezentare de Marian Ștefan. Editura Oscar Print, București, 1999

Brătianu, Gheorghe I., *File rupte din cartea războiului*, Editura Scripta, București, 2006

Brătianu, Vintilă I.C., *Scrieri și cuvântări*, publicate de G. Marinescu și C. Grecescu, vol. III (ianuarie 1912–decembrie 1914), „Cartea Românească”, București, 1940

Buchanan, George, *My mission to Russia, and other diplomatic memories*, vol.1-2, Cassell, London, 1923

Cantacuzino, Sabina, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*, volumul II, îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de Elisabeta Simion, Editura Albatros, București, 1996

Cămărășescu, Zoe, *Amintiri*, Editura Vitruviu, București, f.a.

Cosma, Viorel, *Jurnal de război. Cpt dr. Constantin Cosma (1916-1919)*, Editura Magic Print, Onești, 2013

Dragalina, Virgil Alexandru, *Viața tatălui meu, generalul Ioan Dragalina*, Editura Militară, București, 2009

Duca, I.G., *Memorii, volumul II, Neutralitatea. Partea II (1915-1916)*, ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, Editura Helikon, Timișoara f.a.

Dumitrescu, Toma, *Războiul Național (1916)*, ediție, studiu introductiv și note de Petre Otu și Maria Georgescu, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1999

Falkenhayn, Erich von, *Le Commandement Suprême de l'Armée Allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles*, traduction et avertissement par le Général de division Niessel, Charles-Lavauzelle, Paris, 1921

Filiti, I.C., *Jurnal, vol. I, 1913-1919*, ediție îngrijită de Georgeta Filiti, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2008

Fontaine, Michel, *Jurnal de război. Misiune în România (noiembrie 1916–aprilie 1918)*, cuvânt înainte de Alain Legoux, introducere de Daniel Cain, traducere de Micaela Ghițescu, Humanitas, București, 2016

George, Lloyd, *Memoires de guerre*, vol. I, traduction de Charles Bonnefon, A. Fayard & Compagnie, Editeurs, Paris, 1934

Ghica, Dimitrie, *Memorii (1894-1940)*, traducere din limba franceză de Vasile Savin, Institutul European, 2004

Greceanu, Ana, *Între două patrii. Însemnări 1911-1920*, traducere de Radu Greceanu, Eugenia Greceanu, Dumitru Roman, cuvânt înainte, note și comentarii de Dumitru Roman, Editura Vreamea, București, 2013

Grey, Edward, vicomte de Fallodon, *Memoires*, traduit de l'anglais par M. D'Honfroi, Payot, Paris, 1927

Herjeu, C.N, general, *Studii și critice militare. Din învățămintele războaielor din 1913 și 1916-1918*, vol. I, Editura Librăriei Stănculescu, București, 1920

Iarca, Alexandru, general, *Memorialul meu*, Librăria și Tipografia „Ion Călinescu”, Buzău, 1922

Ionescu, Take, *Amintiri. Discursuri pentru România Mare*, ediție îngrijită, cuvânt înainte și note de Șerban Tanașoca, Editura Fundației Pro, București, 2005

Iorga, N., *Războiul nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri”, Craiova, f.a.

- Iorga, N. *Oameni cari au fost*, Fundația pentru Literatură și Artă, vol. III, „Regele Carol II”, 1936
- Kirileanu, G.T., *Însemnări zilnice (1906-1960)*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indici de Constantin Frangati, cu un cuvânt înainte de Jordan Datcu, Editura Albatros, București, 2004
- Kirileanu, G.T., *Martor la istoria României (1872-1969). Jurnal și epistolar, volumul al II-lea: 1915-1918*, ediție îngrijită, cuvânt înainte, note și indice de Constantin Bostan, Editura RAO, București, 2013
- Les années fatales, Souvenirs de M.S. Sazonov*, ancien Ministre des Affaires Etrangères de Russie (1910-1916), Payot, Paris, 1927
- Ludendorff, Erich, *Souvenirs de guerre*, préface du Général Buat, tome I, Payot, Paris, 1920
- Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, volumul II, traducere din limba engleză de Mărgărita Miller-Verghy, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991
- Maria, regina, România, *Jurnal de război, 1916-1917*, traducere Anca Bărbulescu, ediție îngrijită de Lucian Boia, Humanitas, București, 2014
- Maiorescu, Titu, *România și Războiul Mondial. Însemnări zilnice inedite*, ediție de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1999
- Marghiloman, Alexandru, *Note politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927
- Memoires du Général Broussilov Guerre 1914-1918*, prefăcă du Général Niessel, Librairie Hachette, Paris, 1929
- Mossolov, A.A., *Misiunea mea în România*, ediție de Marin Stănescu, Editura Silex, București, 1999
- Netzhammer, Raymund, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol I-II, traducere de prof. univ. dr. George Guțu, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, Editura Academiei Române, București, 2005
- Paléologue, Maurice, *La Russie des tsars pendant la grande guerre*, vol. 1, 1914-1915, Plon, Paris, 1921
- Polizu-Micșunești, N., *Nicolae Filipescu. Însemnări 1914-1916*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1936
- Pușcariu, Sextil, *Memorii*, ediție de Magdalena Vulpe, prefăcă de Ion Bulei, note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, Editura Minerva, București, 1979
- Rosetti, Radu R., general, *Mărturisiri (1914-1919)*, ediție, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, Editura Modelism, București, 1997
- Rostas, Zoltan, *Secolul coanei Lizica. Convorbiri din anii 1985-1986 cu Elisabeta Odobescu-Goga. Jurnalul din perioada 1916-1918*, traducerea jurnalului și transcrierea convorbirilor Irina Mar-mor-Rostas, prefăcă: Georgeta Filitti, Paideia, București, 2004
- Rudeanu, Vasile, *Memorii din timpuri de pace și de război 1884-1929*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, Cavallioti, București, 2004
- Sarrail, Maurice, *Mon commandement en Orient (1916-1918)* Ernest Flammarion, Paris, 1920
- Ștefan, Marian, *Din vremea lor*, Editura Oscar Print, București, 2012
- Tăslăuanu, Octavian C., *Din vârtejul războiului: Sub flamurile naționale. Note și documente din istoria războiului de reîntregire a neamului. Calvarul neutralității. La Corpul IV de armată*, ediție îngrijită de Gelu Voican Voiculescu, editura RAO, București, 2001
- Tzigara-Samurcaș, Al., *Memorii, II (1910-1918)*, ediție critică de Ioan Șerb și Florica Șerb, prefăcă de Dan Grigorescu, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 1999
- Vopicka, Charles J., *Secrets of the Balkans. Seven years of a diplomat's life in the storm centre of Europe*, Rand Menaly & Company, Chicago, 1921, p. 28. Lucrarea a fost tradusă în limba ro-

mână în anul 2012 de către Institutul European, traducerea, notele și postfața fiind asigurate de Andrei Căpușan.

Lucrări speciale

***, *Général H.M. Berthelot. 80 ans après la Mission Française en Roumanie 15-16 octobre 1996*, Bucarest, 1997

***, *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre. 1914-1918*, editeurs: George Cipăianu, Vasile Vesa, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997

***, *Primul Război Mondial și Basarabia (1914-1918)* (culegere de studii și articole), coordonator Andrei Emilciuc, Bons Offices, Chișinău, 2015

Averescu, Alexandru, *Răspunderile*, Editura Albatros, București, 1999

Avram, Valeriu, *Cerul în flăcări. Aviația beligeranților în Primul Război Mondial*, Editura Militară, București, 2014

Barrett, Michael B., *Preludiu la Blitzkrieg. Campania austro-germană în România –1916*, traducere: Mona Iosif, Editura Militară, București, 2016

Băicoianu, C. I., *Istoria politiceii noastre monetare și a Băncii Naționale 1914-1920. Neutralitatea, Războiul, Ocupațiunea*, vol. III, București, 1933

Bălan, Teodor, *Bucovina în războiul mondial*, Extras din „Codrul Cosminului”, VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1929

Bălan, Teodor, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina în timpul războiului mondial (1914-1918)*, Editura Domino, București, 2004

Batin, Laurențiu, *Maramureșul și maramureșenii în Primul Război Mondial*, prefață de academician Alexandru Surdu, vicepreședinte al Academiei Române, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2014

Boia, Lucian, *Germanofili. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, Humanitas, București, 2009

Boia, Lucian, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, Humanitas, București, 2014

Bolovan, Ioan, *Primul Război Mondial și realitățile din Transilvania: familie, moralitate și raporturi de gen*, Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, București, 2015

Brătianu, Gheorghe I., *File rupte din cartea războiului*, Editura Scripta, București, 2006

Bulei, Ion, *Arcul așteptării, 1914, 1915, 1916*, Editura Eminescu, București, 1981

Bulei, Ion, *Un război în cenușa imperiilor*, Editura Cadmos, București, 2010

Bulei, Ion, *Regina Maria*, Editura Meteor Publishing, București, 2016

Căzan, G., Rădulescu-Zoner, S., *România și Tripla Alianță*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979

Ceobanu, Adrian-Bogdan, *Diplomați în Vechiul Regat. Familie, Carieră și viață socială în timpul lui Carol I (1878-1914)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015

Cârja, Cecilia, *Românii greco-catolici și Episcopia de Hajdúdorog 1912: contribuții documentare*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009

Culcer, I. *Recenzie asupra „Istoriei războiului pentru întregirea României”*, Imprimeriile „Independența”, București, 1929

Drăghicescu, Dumitru, *Intervenția românească în Războiul Mondial*, traducere, note și postfață de Andrei Alexandru Căpușan, Institutul European, Iași, 2016

De Luchi, Gianluca, *La prima guerra mondiale*, Giunti, Milano, 2008

- Fassy, Gérard, *Le commandement français en Orient (octobre 1915-novembre 1918)*, Economica, Paris, 2003
- Fuscan, Valentin-Ioan, *Albionul în căutare de aliați, 1914-1918*, Editura Militară, București, 2014
- Gafencu, Grigore, *Preliminariile Războiului din Răsărit. De la Acordul de la Moscova (21 august 1939) până la ostilitățile din Rusia*, cuvânt înainte de Teodor Baconski, ministrul afacerilor externe, ediție bilingvă, româno-franceză, traducere de Andrei Niculescu, prefață, note și indici de Laurențiu Constantiniu, Curtea Veche, București, 2011
- Gane, C., *Petre P. Carp și locul său în istoria politică a României*, volumul II, Editura ziarului „Universul”, București, 1936
- Goga, Octavian, *Unirea tuturor românilor*, ediție și studiul introductiv de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 2010
- Grandhomme, Jean Noël, *Henri-Mathias Berthelot (1861-1931). Du culte de l'offensive à la stratégie globale*, ECPA, 2011
- Koeltz, L., *La guerre de 1914-1918. Les opérations militaires*, Edition Sirey, 1966
- Iordache, Anastasie, *Parlamentul României în anii reformelor și ai primului război mondial 1907-1918*, Paideia, București, 2001
- Iordache, Anastasie, *Take Ionescu*, Editura Mica Valahie, București, 2011
- Lacey, James, Murray Williamson, *Douăzeci de bătălii care au schimbat lumea*, traducere de Andra Hâncu și Radu Andriescu, Polirom, Iași, 2013
- Leșcu, Anatol, *Românii basarabeni în istoria militară a Rusiei. De la războaiele din Caucaz la Războiul Civil*, Editura Militară, București, 2009
- Maior, Liviu, *Românii în armata habsburgică. Soldați și ofițeri uitați*, Editura Enciclopedică, București, 2004
- Maior, Liviu, *In the empire. Habsburgs and Romanians. From Dynastic Loyalty to National Identity*, traducător Bogdan Aldea, Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2008
- Maior, Liviu, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război 1914-1916*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016
- Mamina, Ioan, *Consiliu de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997
- Moisuc, Viorica, *Românii și politica externă rusească. Un secol din istoria Tezaurului românesc „păstrat” la Moscova* (Studiu și documente), indice general de Alexandrina Ioniță, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2013
- Nasta, Andrei, *Războiul mondial 1914-1918, vol. 2, 1915*, Ediția a II-a, Tipografia Școlii speciale de artilerie, Timișoara, 1926
- Nastovici, Ema, *România și Puterile Centrale în anii 1914-1916*, Editura Politică, București, 1979
- Negoiaș, Cătălin, Zăfir Ilie (coord.), *Presa Primului Război Mondial*, Editura Tritonic, București, 2015
- Oprea, Ion M., *România și Imperiul Rus (1900-1924)*, Editura Albatros, București, 1998
- Otu, Petre, *Mareșalul Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005
- Otu, Petre, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, Editura Militară, București, 2008
- Otu, Petre, *Pace și război în spațiul românesc. Secolul al XX-lea*, Editura Militară, București, 2010
- Otu, Petre, Georgescu, Maria, *Radiografia unei trădări. Cazul colonelului Alexandru D. Sturdza*, Editura Militară, București, 2011
- Otu, Petre, *Sub semnul lui Marte. Secvențe de istorie militară românească*, Editura Militară, București, 2016
- Palat, général, *La Ruée sur Verdun*, Berger-Levrault, Paris, 1925

- Pétin, Victor, général, *Le Drame Roumain 1916-1918*, ed. 1932 (ediția în limba română, *Drama României 1916-1918*, traducere de Eugen Pelin, Editura Militară, București, 2016)
- Popa, Vasile, *Acțiuni diplomatico-militare ale României 1914-1918*, Editura Militară, București, 2014
- Popescu, Cornel, Țucă Cornel, *Grupul de acoperire Rucăr-Bran*, Editura Militară, București, 2016
- Rădulescu-Zoner, Șerban, Marinescu, Beatrice, *Bucureștii în anii Primului Război Mondial 1914-1918*, Editura Albatros, București, 1993
- Scurtu, Ioan, *Ferdinand I*, Editura Enciclopedică, București, 2016
- Seișanu, Romulus, *Take Ionescu. Viața și opera sa*, Editura ziarului „Universul”, București, 1930
- Spânu, Alin, *Serviciul de informații al României în războiul de întregire națională (1916-1920)*, Editura Militară, București, 2012
- Stanciu, Ion, *Aliați fără alianță. România și SUA (1914-1920)*, ediția a II-a revizuită, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2010
- Torrey, Glenn, *Romania and World War I. A collection of studies*, The Center for Romanian Studies, Iași, Oxford, Portland, 1999
- Topor, Claudiu-Lucian, Istrati Alexandru, Cain Daniel (editori), *Diplomație, societate și mondenități. Sfârșit de „Belle Époque” în lumea românească*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015
- Trofin, Ion Gh., *Studiu analitic rezumativ asupra războiului mondial 1914-1918*, Tipografia Școlii de aplicație, Sibiu, 1937
- Ursu, Horia Vladimir, *Din istoria relațiilor internaționale ale României 1900-1918*, Editura Universității din București, 2010
- Xeni, Constantin, *Take Ionescu*, ediția a 2-a, Editura Tritonic, București, 2002
- Xeni, Constantin, *Figuri ilustre din epoca României Mari*, text stabilit, prezentare și note de Marian Ștefan, Editura Oscar Print, București, 2009
- Vesa, Vasile, *România și Franța la începutul secolului XX (1900-1916)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975
- Voicu, Mihai, *Tezaurul României la Moscova; Inventarul unei istorii de o sută de ani*, Humanitas, București, 2016
- Vorobchievici, Octav, maior, *Între Verdun și luminișurile Armistițiului. Pe urmele bătăliilor din 1914-1918*, Tipografia cavaleriei, Sibiu, 1931

INDICE DE NUME

A

Aladin, 30
Alekseev, Mihail, 12, 20-22, 26, 28-32, 35, 41, 42, 48, 49, 53, 58, 59, 63, 65, 71, 78, 88-90, 114, 115, 267, 272, 277, 282, 287, 294, 295, 380, 387, 388, 424, 436, 438, 439, 440, 443, 455, 483
Alexandra Feodorova, țarina Rusiei, 79
Alexandru de Battenberg, 160
Alexandru II, țarul Rusiei, 70
Alexandru III, țarul Rusiei, 79
Alexi, 246, 255
Alfred Ernest Albert de Saxa-Coburg și Gotha, 70
Aliev, Eris Han Sultan Ghirei 395, 398
Allizé, Henri, 46, 218
Andrassy, Gyula, 17
Andrews, W., 487
Angelescu, Constantin, 98, 118, 126, 135, 324
Angelescu, Paul, 53, 309, 382, 438
Antonescu, Ion, 229, 308, 310, 460
Antonescu, Iulius, 241
Antonescu, Victor, 54, 118, 126, 135, 352, 475, 476, 490
Antonovich, 96
Apponyi, Albert, 17
Argetoianu, Constantin, 36, 43, 57, 106, 111, 114, 230, 338
Arghezi, Tudor, 191
Arion, Nicolae, 271, 286
Aslan, Mihail, 113, 310, 345, 351, 352, 355-357, 360, 363, 364, 417, 418, 485
Averescu, Alexandru, 36, 44, 49-55, 66, 94, 106, 109, 112, 113, 161, 178, 179, 212, 250, 259, 307, 308, 310, 311, 330, 331, 338, 345, 351, 352, 360, 362, 363, 366-381,

384, 391-394, 406, 410, 417, 418, 419, 420, 424, 437, 444-446, 448, 450, 451, 454, 455, 460, 463, 473, 485-488

B

Bacalbașa, Constantin, 36, 50, 52, 359, 360, 417, 420
Bagri, 261
Banu, Constantin, 366
Barattieri, 91
Barclay, George, 106, 108, 116, 117, 461
Barițiu, Gheorghe, 253
Basarabescu, Ioan, 349, 352, 358, 485
Basset, Louis, 170
Batocki, 218
Băicoianu, Constantin, 41, 44, 76, 174
Bălan, 229
Bălan, Teodor, 48, 260, 261
Bălăcescu, C., 406
Bearn, conte, 109, 110
Beau, 193
Beldiman, Alexandru, 44, 173, 174, 184
Beliaev, Mihail Alekseevici, 8, 395, 440, 450, 457, 462, 472
Benedict XV, 169
Berthelot, Henri Mathias, 31, 32, 36, 51, 53, 54, 109, 110, 309, 391, 393, 395, 406, 417, 420, 424-426, 433-435, 437, 439-444, 446, 449, 450-454, 457, 458, 461-464, 473, 487
Berthelot, Philippe, 286
Bethlen, 250
Bethmann-Hollweg, Theobald von, 169
Bianu, Vasile, 49, 51, 324, 326, 385
Bibescu, Martha, 98
Bibicescu, Ioan C., 54, 175, 177, 474, 475
Bilciurescu, Grigore, 46, 216, 217

- Bismarck, Otto von, 136, 158, 159, 191
 Bissolati, Leonida, 439
 Blagonravov, 261
 Blondel, Camille, 42, 81, 86, 91, 93, 96-101, 106, 108, 109, 280
 Boboc, 443
 Bogașev, S. M., 467, 468
 Bogdan-Duică, Gheorghe, 230
 Bogdan-Pitești, Alexaandru, 191
 Bojovic, Petăr, 296
 Boris, prinț moștenitor al Bulgariei, 408
 Botea, Gheorghe, 303
 Botez, 324
 Boulanger, 419
 Bourginon, 81
 Brătianu, Constantin I. C. (Dinu), 112
 Brătianu, Ion C., 63, 125, 158, 159, 251
 Brătianu, Ion I. C., 8-10, 13-15, 18, 21, 22, 25-27, 35, 41, 42, 44, 45, 49-53, 56-61, 63-65, 70, 73, 74, 77, 78, 84-89, 91-106, 108, 112-114, 116-131, 133-138, 140, 148, 149, 151-154, 156, 159, 160, 162, 163, 165-167, 169-173, 178, 184, 187-190, 194-197, 213, 230, 251, 252, 263, 265-268, 273-275, 280, 281, 283, 286-291, 293-295, 298, 306-310, 331, 332, 338, 345, 350-352, 354, 363, 364, 366, 368, 380-382, 391, 395, 401, 403, 406, 410, 416-418, 424, 425, 431, 432, 435, 437, 440, 444, 446, 451, 452, 454, 456-460, 464, 477, 478, 483, 484, 486
 Brătianu, Vintilă, 112, 140, 169, 251, 252, 274, 417
 Brialmont, Henri-Alexis de, 328
 Briand, Aristide, 26, 27, 36, 42, 54, 59, 74, 75, 101, 104, 144, 282, 283, 286-288, 293-295, 450, 482, 483
 Brusilov, Aleksei, 9-12, 18, 19, 23, 27-29, 31, 32, 35, 36, 41-43, 45, 47, 57, 58, 71, 73, 79-81, 86, 97, 110, 111, 142, 143, 146, 152, 165, 167, 168, 193, 200, 202, 228, 237, 238, 250, 261, 283, 284, 285, 287, 372, 433, 434, 455, 482, 483
 Buchanan, George William, 25, 434
 Burián, István, 43-45, 165, 168, 172, 188, 189, 194, 196, 213
 Buruiană, Ioan, 271
 Buruiană, Mihail, 386
 Bussche, Hilmar von dem, 81, 165, 167, 171, 184, 185, 194, 195, 404
- C**
 Cadorna, Luigi, 101, 146, 442, 462
 Cambon, Paul, 143, 482
 Candiano-Popescu, Alexandru, 72
 Cantacuzino, Griguță, 171
 Cantacuzino, Mihail G., 451
 Cantacuzino, Nicolae B., 88
 Cantacuzino-Pășcanu Constantin, 119, 123, 126, 135
 Capitanovici, Th., 476
 Capșa, Nicu, 271
 Caranfil, Nicolae, 271
 Carol Albert de Savoia, 134
 Carol cel Mare, 56
 Carol cel Pleșuv, 56
 Carol I al Austriei (Carol IV al Ungariei), 214, 228, 243
 Carol I, regele României, 70, 72, 81, 113, 123, 126, 130, 132, 135, 158-160, 162, 165, 170, 201, 212, 213, 215, 274, 327, 338, 360, 396, 402, 407, 440, 460
 Carol, arhiduce, 339, 487
 Carol, principe, apoi regele Carol II, 51, 83, 93, 106, 109, 119, 124, 135, 161, 237, 260, 367, 392, 428, 440, 443, 460, 473
 Carp, Petre P., 21, 119-130, 132, 134-140, 165, 401, 403, 408
 Carpov, 261
 Cartier, 93-96
 Cattelnau, 106
 Cazzavillan, Luigi, 66
 Cămărășescu, Jean, 106, 352
 Câmpeanu, 172
 Câmpeanu, I., 243
 Cândea, Romulus, 229
 Christescu, Constantin, 308, 310, 345, 352, 362, 363, 489
 Cioc, 346, 347
 Clausewitz, Carl von, 24
 Coandă, Constantin, 307, 417, 436
 Coandă, Petre, 271
 Cocorăscu, Dimitrie, 380, 390
 Condeescu, Nicolae, 243, 242
 Conon, Arămescu, 403
 Constantin, regele Greciei, 59
 Constantinescu, Alexandru, 98, 126, 135, 324, 478
 Corbescu, Gheorghe, 443, 487
 Costinescu, Emil, 98, 99, 118, 122, 125, 126, 132, 135, 138, 214, 451

- Cramon, 210
 Crăniceanu, Grigore, 41, 66, 68, 69, 113, 307, 331, 352, 364, 366, 367, 381, 417
 Crăsnaru, 401
 Cretzianu, G. G., 406
 Cristea Miron, 237
 Culcer, Ioan, 36, 49, 52, 113, 307, 308, 326, 328, 367, 368, 370, 371, 380, 381, 420, 421, 486
 Cuza, A. C., 158
 Cuza, Alexandru Ioan, 72, 119, 158, 201
 Cuzen, V., 441
 Czernin, Ottokar, 21, 23, 43-46, 81, 122, 138, 161, 165, 167, 168, 172, 188-190, 194-196, 212, 213, 217, 404, 458, 459
- D**
 Dabija, Gheorghe A., 36, 45, 49, 50, 210, 212, 320, 323, 351, 354, 359
 De Belloy, De Saint Lienard, Hubert, Marie, Christian, 109, 110
 Dellmensingen, Konrad Krafft von, 340
 Demetrescu, M. Z., 476
 Denfert-Rochereau, Pierre Philippe, 357
 Denikin, 29, 30, 64, 73
 Dernburg, 216
 Derussi, Gheorghe, 44, 45, 178, 181, 182, 186, 198-200, 205-209, 216
 Descoins, 297
 Després, Maurice, 49, 50, 53, 109, 110, 117, 266, 289, 290, 295, 298, 300, 346, 364, 365, 440, 442
 Diamandy, Constantin, 41, 55, 58, 60, 61, 64, 65, 73, 82, 136, 417
 Diaz, Armando, 101
 Dinescu, I., 271
 Djemal Paşa, 203
 Dobrovich, 200
 Dozimirov, Pioter Petrovici, 261
 Dragalina, Ioan, 308, 339, 390, 485, 487
 Dragomirov, Abram Mihailovici, 73
 Dragomirov, Vladimir Mihailovic, 73
 Drăgoi, Crăciun, 47, 241, 242
 Duca, Ion G., 27, 36, 43, 58, 112, 118, 125, 126, 135, 337, 352, 366
 Duhonin, Nikolai, Nikolaevici, 30, 31
 Dumitrescu, Toma, 36, 50-52, 54, 94, 309, 347, 348, 357, 358, 367, 368, 387, 389, 391, 392, 396, 405, 443, 457
- E**
 Eduard VII, regele Marii Britanii 107
 Efimovici, A.I., 467
 Elisabeta, regina României, 81, 179, 229, 402
 Enver Paşa, 167, 172, 203, 211, 220, 484
 Erdely, Ion, 244
 Erzberger, Matthias, 43, 169-172
 Essad Pasha, 296
 Evert, Alexei, 79-81
 Evreinov, Simeon, 261
- F**
 Falkenhayn, Erich von, 8, 18-20, 22, 36, 45, 56, 58, 166-168, 182, 200-205, 210-212, 222, 223, 339, 391, 401, 420, 448, 484, 486
 Fasciotti, Carlo, 41, 52, 77, 79, 107, 116, 117, 120, 135, 404, 427, 428, 461
 Ferdinand de Coburg, regele Bulgariei, 151, 160, 166, 211, 408
 Ferdinand, regele României, 9, 13, 32, 43, 44, 49-52, 58, 70, 98, 119, 122, 125-127, 139, 162, 165, 166, 169-172, 211, 254, 258, 259, 268, 307, 308, 310, 338, 343, 345, 360, 381, 389, 395, 396, 401-403, 407, 413, 414, 424, 425, 429, 435, 440, 458, 460, 484, 486
 Ferigo, Luciano, 42, 43, 90, 91, 96-98, 145, 154, 157, 158, 265, 298, 300
 Fetz, Lucius, 170, 172
 Filipescu, A., 185
 Filipescu, Nicolae, 36, 41-43, 50, 52, 59, 70-73, 75, 81, 89, 112-114, 118, 119, 121, 123, 124, 126, 128, 129, 131, 134-136, 139, 161, 194, 217, 252, 307, 349, 350, 363, 364, 366, 381, 407, 417, 418, 440, 451, 482
 Fillonneau, Etienne Honoré, 296, 297
 Flers, Robert de, 109, 110
 Florescu, general, 399
 Florescu, maior, 397
 Foch, Ferdinand, 96
 Frank, Adolf, 245, 246
 Franz Ferdinand, principele moștenitor al Austro-Ungariei, 81, 124, 161, 217
 Franz Joseph, împăratul Austro-Ungariei, 46, 160-163, 211, 214, 217, 228
 Fredericks, Vladimir, 79
- G**
 Gadăiațkii, S.A., 467
 Gaffron, Prittwitz von, 356

- Gagarin, S. B., 465, 467, 468
Galaction, Gala, 191
Gancev, Petăr, 167, 203, 484
Gapanov, 261
Gavrilov, N.A., 467
Găvănescu, Constantin, 339, 487
Gândac, Radu, 47, 238-240
Georgescu, Gheorghe (George), 363, 440
Gerok, Friedrich von, 391
Gheorghiu, Gheorghe, 271
Gherman, 261
Ghibu, Onisifor, 226
Ghica (familie), 121, 137
Ghica (Ghika), Dimitrie, 36, 52-54, 169, 431-433, 438, 439, 462
Gilinski, 292, 293
Giolitti, Giovanni, 432
Goga, Octavian, 13, 47, 151, 161, 226, 229, 230, 248, 250
Goldiș, Vasile, 231
Golovin, N., 467
Grădișteanu, Petru, 158
Greceanu Mărgăritescu, 44, 186
Grecianu, G., 431
Grey, Edward, 26, 104, 143, 144, 294, 482
Grigorencu, 261
Grigorescu, Eremia, 308, 338, 487
Grigorovici, I.K., 466
Grințescu, 324
Guechoff, 199
Guillemin, 283
Gunther, 89
Gurko, Vasili Iosifovici, 12, 22, 28, 29, 32, 33, 63
Gussi, Alexandru N., 385, 463
Gustav, 443
- H**
Habsburgi, 161, 226, 228, 232
Hartel, Alexandru, 363
Havenstein, Rudolf, 177
Hârjeu, Constantin, 307
Heinrich, 403, 407
Herzberg, 44, 191
Hindenburg, Paul von, 10, 18, 29, 36, 46, 80, 118, 120, 128, 146, 183, 210-212, 219, 223, 356
Hohenzollern, 129, 130, 138, 172, 197
Homiuca, Cornel, 250
Hossu, Iuliu, 237
- Hötzendorf, Conrad von, 18, 167, 168, 203, 204, 210-212, 220, 484
- I**
Iacevschi, 9
Iancovescu, Constantin, 340, 489
Iancovschi, 261
Iarca, Alexandru, 36, 49, 50, 329, 332, 352, 354
Iliescu, Dumitru 14, 42, 48, 51-54, 58, 77, 86, 88-102, 140, 149, 150, 153, 155, 167, 263, 265-267, 272, 273, 275, 277, 280, 289, 290, 302, 306, 308, 309, 330-332, 338, 346-348, 350, 363, 364, 367, 368, 379, 381, 382, 387-389, 394, 398, 405, 406, 417, 419, 437, 439, 440, 444, 450-452, 457, 458, 483, 486
Ionescu Take, 36, 43, 48, 53, 59, 112, 114, 118-123, 126, 128, 129, 131, 132, 135-138, 140, 160, 178, 194, 252, 307, 366, 381, 437, 440, 451, 452, 460, 490
Iordanov, P.F., 466, 470
Iorga, Nicolae, 36, 43, 46, 48, 50-53, 106, 158, 163, 169, 214, 215, 217, 249, 253, 254, 259, 260, 350, 365-367, 384, 385, 411, 416, 444, 445
Iorgulescu, 238
Isaev, K., 467
Iusupov, Felix, 435
Ivan IV, țarul Rusiei, 107
Ivanof, colonel, 84
Ivanov, Nikolai Iudovici, 71, 75, 79
Ivanovskii, I.K., 467
Izvolski, Alexandr Pavlovici, 104
- J**
Janin, Pierre, 96, 103, 290, 346, 434, 435, 442, 473
Jekov, Nikola Todorov, 166, 198, 199, 219-221, 484
Jelinski, Iacov Grigorievici, 290
Joffre, Joseph, 11, 26, 42, 43, 48, 52, 53, 71, 74, 86, 91, 93, 95, 98-102, 104, 105, 115, 116, 141-144, 153, 204, 272, 277, 280, 282, 283, 285-287, 290-295, 380, 424, 431-435, 441-443, 482, 489
- K**
Kalinderu, Ioan, 170
Karelin, P. P., 467

- Karl Ludwig, arhiduce, 161
 Karolyi, 17
 Keller, 72, 83, 84
 Kerenski, Alexandr, 7, 8, 30, 63, 79
 Kipling, Joseph Rudyard, 307
 Kirileanu, G. T., 36, 43, 46, 50, 52, 135, 139, 229, 230, 365, 367, 402
 Kirițescu, Constantin, 420
 Kitchener, Horatio Herbert, 86, 280
 Klembovski, 79
 Kliucearev, A.S., 466, 472, 473
 Knox, Alfred, 20, 30, 31
 Koevos, 69
 Kogălniceanu, Mihail, 158
 Kolceak, Alexandr Vasilevici, 30
 Kornilov, Lavr Grigorievici, 30
 Kosch, Robert, 340
 Kühne, Viktor, 339, 340, 421
 Kuropatkin, Alexei Nikolaevici, 79-81
- L**
- Lahovari, Simky, 352
 Lahovary, Alexandru Emil, 95, 96, 295, 483
 Lambrino, Alexandru, 443
 Lambru, Dimitrie, 340, 380
 Lamsdorf Calagan, 261
 Langa-Rășcanu, 44, 45, 187, 188, 197, 198, 205
 Lazăr, Gheorghe, 252
 Leblois, 297
 Lecițki, Platon Alekseevici, 261
 Lenin (Ulianov), Vladimir Ilici, 7
 Leontovici, 363
 Leopold, 402
 Leopold, regele Bavariei, 80
 Lighin, 261
 Lippe, 401
 Liteanu, Gheorghe, 271
 Lloyd George, 10, 144, 489
 Lodijenskii, A.A., 467, 470, 471
 Loghin, 83
 Lothar, 56
 Loveaghin, R.M., 471
 Lucaciu, Vasile, 151, 226, 229-231, 256
 Lucasievici, N., 271
 Ludendorff, Erich, 29, 36, 80, 211, 329, 341, 356, 421
 Ludovic Germanicul, 56
 Lupescu, Alexandru, 113
- Lupu, Kostache, 107, 401
 Luynes, 109, 110
- M**
- Mac Donald, Ramsay, 98
 Mackensen, August von, 20, 52, 97, 167, 187, 193, 194, 203, 204, 212, 220-223, 255, 284, 340, 348, 349, 360, 369, 379, 395, 396, 401, 406-410, 417, 419-421, 448, 484, 486
 Macovei, Nicanor, 261
 Madgearu, Alexandru D., 49, 50, 303, 344
 Maiorescu, Titu, 21, 22, 52, 108, 119-126, 130-135, 137, 138, 140, 160, 165, 166, 238, 307, 403-405, 408, 410
 Mangra, Vasile, 236, 237
 Marcu P., 245
 Marghiloman, Alexandru, 13, 14, 21, 22, 36, 43, 50-52, 108, 109, 112, 119-123, 125-129, 132, 134-136, 138, 140, 165, 185, 195, 307, 351, 352, 380-382, 395, 400, 401, 403-405, 408, 410, 437, 451, 460
 Maria Aleksandrovna Romanova, 70
 Maria Annunciata, 161
 Maria, regina României, 70, 109, 119, 125, 170, 478
 Marin, Costică, 303, 344
 Marinovici, Pavle, 42, 82, 168
 Marinescu, 324
 Maurice, 144
 Mavrocordat, Edgar, 45, 168, 201, 207
 Mavrodi, Alexandru, 366
 Mărdărescu, Gheorghe, 113, 357, 393
 Mărzescu, Gheorghe Gh., 443
 Merișanu, 324
 Meusnier de la Place, Jean-Baptiste Marie Charles, 357
 Miclescu, Nicolae, 271
 Miculi, 261
 Mihai Viteazul, 122, 125, 134, 139, 253, 254
 Mihailopol, 271
 Miliukov, 73
 Milne, George, 289
 Minovici, 401
 Mircescu, Ludovic, 168
 Missir, V., 123, 135
 Mișu, Nicolae, 264
 Mițlineu, Ion, 380
 Moltke, Helmuth Johann Ludvig von, 322, 323, 356

- Mondésir, Jean de, 74
Morgen, Curt von, 339, 487
Mortun, Vasile, 98, 99, 118, 126, 135, 230
Mosolov, A. A., 8, 9, 36, 54, 425, 458, 461, 463, 466-469, 474-479, 490
Moșoiu, Traian, 441
Müller, Lorenz, 399
Mussolini, Benito, 77, 101
Mustață, Alexandru, 401
- N**
Napoleon al III-lea, 158
Napoleon Bonaparte, 69, 140, 158, 311
Naumov, 261
Negrescu, Nicolae, 363
Neițescu, Dimitrie, 401
Neratov, Anatoli A., 25
Netreaev, A. M., 467, 468
Netzhammer, Raymund, 49, 51, 52, 169-172, 398-411
Nicolae I, țarul Rusiei, 107
Nicolae II, 435, 440, 455, 482
Nicolae II, țarul Rusiei, 32, 42, 43, 54, 63, 72, 90, 104, 114, 115, 161
Nicolae, mare duce al Rusiei, 79
Nicolai, 443
Nicolau, Emil, 52, 427, 429
Nicolescu, Eracle, 93, 310, 345, 348
Nicolescu, 102
Niculescu-Rizea, Constantin, 51, 383
Nistor, 237
Nivelle, Robert Georges, 74
- O**
Olănescu, Constantin, 119, 123, 126, 135
Osvadă, Vasile, 229
- P**
Paléologue, Maurice, 7, 10, 25, 26, 36, 41, 43, 48, 49, 63-65, 114, 118, 272, 276, 282, 295, 434, 449
Panaïtescu, 271
Papadopol, 344
Pau, Paul, 71
Pătrașcu, Ioan, 42, 83-85
Păcleanu, Mihail, 42, 45, 46, 52, 88, 90, 192, 212, 214, 215, 217, 427
Pâclișanu, Zenovie, 46, 234
Pellé, Maurice Cesar Joseph, 283, 294, 295
Petricari, Ioan, 440
Petain, Philippe, 482
Petala, Constantin, 352
Petala, Nicolae, 113, 339, 363
Pétin, Victor, 36, 51, 53, 309, 392, 394, 433-435, 442, 444
Petrescu, 324
Petrescu, Emil, 400, 403
Petrescu, P., 271
Petru Rareș, 252
Pherekyde (Ferechide), Mișu, 119, 122, 123, 125, 126, 133, 135, 138
Pichon, Jules, 42, 48, 86, 87, 91, 153, 272, 275, 280, 281, 289
Pichon, Stéphen, 46, 218
Picot, Georges Francois, 60, 482
Pilat, Constantin, 72
Pismenski, 261
Pius X, 170
Planche, François Gilbert, 273
Poincaré, Raymond, 42, 43, 104, 105, 114, 115, 482
Poklevski-Koziell, 42, 60, 63, 65, 78, 82, 86, 99, 103, 107-109, 112, 114, 116, 117, 154, 280, 425, 444
Polivanov, Alexei, 54, 64, 65, 455
Polizu, Radu, 271
Pop, Dănilă, 260
Popescu, C., 303
Popescu, 324, 357, 358
Popescu, Agripa, 271
Popescu, Dumitru, 271
Popescu, Mihail, 72
Popescu, Nicolae, 271
Popovăț, 271
Popovici, 244
Popovici, Aurel, 124, 140, 161
Popovici, Ioan, 335, 486
Popp, 443
Popp, Victor, 235
Porumbaru, Emanoil, 44-46, 52, 54, 98-100, 118, 126, 135, 172, 173, 181, 187, 192, 197, 198, 199, 202, 206-208, 210, 214, 429-432, 462, 463, 489
Praporgescu, David, 486
Prezan, Constantin, 50, 52, 54, 113, 308, 309, 338, 340, 341, 367-370, 379, 381, 388, 396-398, 405, 406, 419, 420, 425, 457, 486, 488, 489
Princip, Gavriilo, 161
Protopopescu, Ștefan, 271

- Puşcariu, Sextil, 36, 47, 237, 238, 246-250, 255, 256
 Pyot, 50, 346
- R**
- Radetzky, 134
 Radev, Simion Traicev, 151, 187, 206, 207
 Radko, Dimitrov Dimitriev, 73
 Radoslavov, Vasil, 44-46, 181, 182, 187, 188, 197, 198, 199, 200, 206, 215, 216
 Radovici, Alexandru, 98, 99, 118, 126, 135, 360
 Ragoza, Alexandr Iosipovici, 308
 Rasputin, Grigori, 72
 Rattigan, Fr., 265
 Rădulescu, A., 239, 240
 Răşcanu, Ioan, 51, 94, 240, 242, 265, 302, 309, 320, 386, 387
 Râmniceanu, Teodor, 42, 83
 Rein, G.E., 466, 470
 Rennenkampf, Paul, von, 356
 Ressel, Carol, 393
 Rivet, 296
 Rizoff, 187
 Robertson, William Robert, 43, 50, 141, 290, 379
 Robescu, C. F., 119, 122, 123, 125, 126, 133, 135, 138
 Rochefort, conte, 109
 Rosetti, Radu R., 36, 49, 50, 52, 53, 93, 94, 99, 265, 267, 297, 306, 309, 310, 348, 349, 351, 363, 368, 369, 379, 396, 406, 416, 417, 439, 442
 Rosetti, Theodor, 119, 123, 125, 126, 134, 135
 Rosetti-Tescanu, Maria, 459
 Rosselius, Ludwig, 171
 Rossi, 171
 Roşca, Eusebiu, 236
 Rückauf, 255
 Rudeanu, Vasile, 10, 21, 23-27, 36, 41, 42, 48, 49, 52, 74, 75, 105, 106, 264, 268, 271, 272, 283, 286-291, 293-295, 300, 301, 431, 440, 483, 484, 488
 Rudolf, prinţ, 161
 Rusu-Abrudeanu Ion, 226
 Ruxandra, 83
 Ruzski, 29
- S**
- Saavedra, Diego, 207-209
 Sadoveanu, Mihail, 161
 Saharov, Vladimir Vladimirovici, 9, 54, 111, 349, 450, 457-459, 462-464, 479, 488
 Saint-Aulaire, 52-54, 57, 81, 106, 109, 116, 117, 290, 391, 424, 429, 435, 437, 445, 446, 449, 450, 461
 Salandra, 41, 77
 Saligny, Anghel, 369, 476
 Samsonoff, 356
 Sarraill, Maurice, 13, 18, 24, 25, 27, 36, 42, 43, 48, 49, 58, 105, 106, 112, 115, 141, 144-146, 153, 155, 157, 216, 219, 221, 266-268, 282, 283, 285, 288, 289, 296, 297, 328, 329, 341, 368, 369, 380, 402, 405, 423, 432, 433, 440, 484
 Savinov, A., 465
 Sayous, André K., 45, 196
 Sazonov, Serghei, 36, 41, 42, 55, 58, 59, 63-65, 82, 136, 148, 149, 152, 153, 161, 482
 Sârbu, Grigore, 309
 Sbârcea, Constantin, 47, 226, 242-246
 Scărişoreanu, Constantin, 340
 Scerbacev, Dimitri Grigorovici, 267
 Schlawe, 170
 Schlieffen, Alfred von, 266, 356
 Schmettow, Eberhard Graf von, 339
 Sebeko, Nikolai, 274
 Semenov, B. A., 77, 150
 Serghei Mihailovici, mare duce al Rusiei, 79
 Simansky, 362
 Sion, 324
 Skobelev, 7
 Slavici, Ioan, 172, 226
 Socec, Alexandru, 340
 Sofia de Hohenberg, 161
 Sofia de Schönburg-Waldenburg de Wied, 179
 Sonnino, Sidney, 439, 462
 Soricu, I. U., 229
 Stavri, T., 42, 85
 Stârcea, Traian, 259
 Stere, Constantin, 21, 51, 396, 397
 Sthégens, Leon, 447
 Stoica, Vasile, 226
 Stolzenberg von Stolzenfels, 52, 402-405, 407, 410, 411
 Stratilescu, Dumitru, 113, 280, 310, 319, 340, 345, 395, 489
 Straussenberg, Arz von, 204
 Sturdza (familie), 121, 129, 137
 Sturdza, Alexandru D., 388
 Sturdza, Dimitrie, 158, 159

- Stürmer, Boris Vladimirovici, 14, 43, 58, 59, 114, 115, 434
- Suhomlinov, Vladimir, 64
- Suru, 365
- Suvorov, Aleksandr Vasilievici, 462
- Sykes, 60
- Sykes, Mark, 482
- Szegheni-Marisch, 124
- Ș**
- Șablin, 261
- Șandru, Gheorghe, 261
- Șatelen, S.A., 466, 473
- Șișkievici, 462, 473
- Ștefan cel Mare, 139, 159, 252
- Ștefănescu Melchisedec, 409
- Ștefănescu-Delavrancea, Barbu, 230
- Știrbey, Barbu, 170, 351, 402, 460, 466, 478
- Șuvaev, 79
- T**
- Talaat Pașa, 203
- Tarangul, Constantin, 250
- Tatarinov, A., 42, 53, 58, 77, 78, 88, 90, 93, 96-100, 150, 153-155, 266, 272, 275, 289, 290, 298, 300, 387, 436, 437, 454, 481, 483
- Tăslăoanu, Octavian, 36, 48, 50, 226, 250, 252, 256, 259, 349, 350
- Tătărăscu, Gheorghe, 98, 118
- Tcheidze, 7
- Teodorescu, Constantin, 347-349, 351, 357, 361, 485
- Theodorescu, Nicolae, 271
- Thomson, C. B., 96, 98, 99, 265, 298, 300, 379
- Tisza, 163, 193, 214
- Tittoni, Tomasso, 439
- Titulescu, Nicolae, 15, 108
- Tonciulescu, 443
- Topârceanu, Ion, 47, 245, 246
- Toșev, Ștefan, 487
- Totleben, Eduard Ivanovici, 357
- Trăilescu, Ioan, 271
- Trepov, 261
- Trepov, A., 478
- Triteanu, Veturia, 229
- Turenne, 292
- Tzigara-Samurçaș, Alexandru, 400-402, 408
- U**
- Urechia, 102
- V**
- Vaida-Voevod, Alexandru, 94, 122, 124, 131, 133, 137, 138, 140, 161, 231
- Vasilii, 381
- Văitoianu, Alexandru, 94
- Văsescu, Gheorghe, 307
- Vârtejanu, 363
- Venizelos, Eleftherios, 59, 118
- Verzea, Victor, 410
- Vestman, H.V., 467
- Victor Emanuel al III-lea, 428
- Victoria Melita de Saxa-Coburg și Gotha, 70
- Victoria, Regina Marii Britanii, 70
- Vitec, Robert, 261
- Vladimirescu, Tudor, 134
- Vopicka, Charles Joseph, 45, 206, 207, 210
- Vouillemin, Charles-Ernest, 447
- Vranghel, Piotr Nilolaevici, 30
- Vrendenburch, 400
- Vulovici, Nicolae, 485
- W**
- Wilhelm de Wied, 179
- Wilhelm II, 58, 122, 131, 138, 161, 162, 210, 211, 215
- Wilhelm, kronprinz, 57
- Wilhelm, Prinț de Hohenzollern, 402
- Wloczka, 398
- Wolseley, Garnet Joseph, 307
- Wrangel, Piotr Nikolaevici, 292
- Y**
- Ypersele de Strihou, Maximilien-Henri van, 461
- Z**
- Zaioncikovski, Andrei Medardovitovici, 21, 31, 50, 111, 349, 358, 362, 363, 486-488
- Zamfirescu, Duiliu, 54, 463
- Zankevici, M.I., 467, 470-472
- Zaseadko, D.I., 466
- Zavoiko, 30
- Zeime, I.R., 467
- Zissu, M., 51, 390, 391
- Zottu, Vasile, 42, 77, 89, 263, 276, 308, 320

Anul 1916 a fost decisiv pentru România. A fost anul în care a intrat în Primul Război Mondial. Armata română a înaintat rapid în Transilvania, întâmpinată cu bucurie de populația românească. Ofensiva însă nu a avut ritmul planificat, deși putea fi chiar mai rapidă, datorită rezistenței slabe a inamicului. Defecțiunea neașteptată de la Turtucaia, amplificată ca impact de lipsa de experiență de război a comandanților, la toate nivelurile, dar și de înaintarea inamicului în Dobrogea, a impus regândirea strategiei de război inițiale. România era dintr-odată în situația să ducă un război pe două fronturi, o premieră în istoria militară modernă. Mai mult, să desfășoare acest război singură, pentru că aliatul rus, din diferite motive, odată cu oprirea înaintării în Transilvania, a considerat că frontul trebuie scurtat, iar, în afara Moldovei, teritoriul Vechiului Regat să fie abandonat inamicului. [...]

Dincolo de această retrospectivă a anului decisiv 1916, fast pentru că a fost începutul Războiului Reîntregirii, nefast pentru evoluțiile rapide către dezastru militar, dar urmate de o veritabilă „reînviere” națională la începutul anului următor, sunt dosarele voluminoase ale adevărului istoric văzut prin lupa de azi. De la alegerea momentului intrării în război la greutatea evoluției factorului Ungaria în decizia luată, de la orientarea strategică a ofensivei în Transilvania la relațiile cu aliatul rus, cu deosebire evitarea „capcanei” bolșevizării armatei și țării, singure în fața unei Rusii anarhizate și a unui inamic cu forțe militare copleșitoare pe teritoriul național.

MIHAIL E. IONESCU

Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară a inițiat, în anul 2014, proiectul *României în „Marele Război”. Documente, impresii, mărturii*, care se înscrie în programele naționale ce au scopul de a comemora împlinirea unui secol de la declanșarea primei conflagrații mondiale și a aniversa centenarul Marii Uniri din 1918. În anii 2014 și 2015 au apărut două tomuri aferente anilor 1914 și 1915, ele fiind primite cu interes de specialiști și cititorii pasionați de istorie. Acest nou volum este consacrat anului 1916, an în care, la jumătatea lunii august, România a părăsit neutralitatea și a intrat în război alături de Antanta, un eveniment crucial pentru destinele națiunii române.

9 789733 210542

ISBN 978-973-32-1054-2

www.edituramilitara.ro